Väyrysen ja Kääriäisen korkean profiilin aika

1981–1991

Kati Katajisto

KESKUSTAN HISTORIA 6

SKS

Väyrysen ja Kääriäisen korkean profiilin aika 1981–1991

Kati Katajisto

Väyrysen ja Kääriäisen korkean profiilin aika 1981–1991

Keskustan historia 6

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2023

Historiallinen Arkisto 155

Teos on Suomen Historiallisen Seuran nimeämien
asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

Kansi: Jaana Tarsa
Kannen kuvat: Jorma Komulainen (etukansi), Bo Stranden, 1985 (takakansi), Janne Pyyhtiä, 1990 / Keskustan ja maaseudun arkisto (selkä)
Taitto ja kuvien reproduktio: Jaana Tarsa
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-643-5 (nid.)
ISBN 978-951-858-644-2 (EPUB)
ISBN 978-951-858-645-9 (PDF)

ISSN 0073-2540 (nid.)
ISSN 2670-014X (verkkojulkaisut)

DOI https://doi.org/10.21435/ha.155

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa
https://doi.org/10.21435/ha.155
tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Jelgavas Tipogrāfija, Riika 2023

Sisällys

https://doi.org/10.21435/ha.155

Lukijalle

Keskustapuolueen kuudennen historian kirjoittaminen sai alkunsa 20.4.2018, jolloin Keskustan puoluehallitus teki asiasta päätöksen. Teoksen historiatoimikuntaan kuuluivat dosentti Tytti Isohookana-Asunmaa puheenjohtajana ja jäseninä Eduskuntatutkimuksenkeskuksen johtaja Markku Jokisipilä, dosentti Lasse Kangas, Euroopan historian professori Laura Kolbe, historian professori Henrik Meinander ja Keskustan ja maaseudun arkiston johtaja Tuomo Sohlman. Historiatoimikunta kutsui allekirjoittaneen kirjoittamaan puolueen historian kuudennen osan. Otin tehtävän mielihyvin vastaan. Olin vähän aiemmin kirjoittanut valtioneuvos Johannes Virolaisen elämäkerran ja hänen kauttaan perehtynyt puolueen historiaan.

Lähihistoriaa koskeva tutkimus on tutkijalle toisaalta kiitollista, lähdemateriaalia löytyy runsaasti, lähes liiaksikin, ja tutkija voi yhä myös haastatella aikalaistoimijoita. Toisaalta taas tapahtumat ovat yhä niin lähellä ja henkilöiden väliset suhteet yhä niin ”pinnalla” kunkin henkilön omasta perspektiivistä tarkasteltuna, että menneisyys nähdään väistämättä kiistanalaisena ja erilaisena. Vähän leikilläni olen sanonutkin, että keskustapuolueen historiasta on vähintään 300 000 erilaista näkemystä, sillä jäsenrekisterin mukaan puolueella oli 1980-luvun alkupuolella näin paljon jäseniä. Tutkija taas perustaa tutkimuksensa lähteisiin ja niiden lähdekriittiseen tarkasteluun, joiden pohjalta hän muodostaa kokonaistulkinnan. Keskustapuolueen historian kuudes osa on kirjoitettu historiatieteen kriteerien mukaisesti ja se on vertaisarvioitu tutkimus. Olenkin kiitollinen hankkeen historiatoimikunnalle, joka suostui vertaisarviointiprosessiin. Isot kiitokset historiatoimikunnalle myös rakentavista ja mielenkiintoisista keskusteluista. Erilaisten näkökohtien ja käsitysten esiin nostaminen on tutkimuksen kannalta aina hedelmällistä, mutta kirjoittaja luonnollisesti kantaa vastuun teoksen sisällöstä.

Tekijä kiittää myös Keskustan ja maaseudun arkistoa hyvästä yhteistyöstä ja avusta, ilman arkistoja ja lähdeaineistoja ei synny tutkimusta. Niina Koskihaaralle erityisesti kiitokset avusta kirjan kuvien kanssa. Lämpimät kiitokset myös teokseen omia kuviaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

antaneille sekä tietenkin kaikille haastatelluille. Teitä oli monia, jotka annoitte aikaanne. Haastattelut antavat tärkeää kontekstitietoa ja niin sanottua hiljaista tietoa puolueen eri virtauksista. Kiitokset myös kaikille kollegoilleni, jotka eri yhteyksissä ovat tavalla tai toisella auttaneet viemään tutkimustani eteenpäin. Professori Anu Lahtinen auttoi muun muassa affiliaatioasioissa, dosentti Jenni Karimäen ja professori Vesa Vareksen kanssa olemme keskustelleet poliittisesta historiasta eri konferensseissa, ja professori Johanna Rainio-Niemi, jonka projektissa tutkin nykyään komitealaitosta, suhtautui joustavasti uuden työni aloitukseen mahdollistaen tutkimuksen vaatiman loppurutistuksen. Kiitokset myös perheelleni, sillä tutkijan työ ei ole mitään kahdeksasta neljään -työtä vaan tahtoo imaista tekijänsä välillä vähän liiankin intensiivisesti.

Isot kiitokset myös kaikille, jotka rahallisesti mahdollistivat tämän tutkimuksen synnyn. Teosta ovat tukeneet: Keskitien tukisäätiö, Maaseudun Säätiö, Maaseudun yhteisvaliokunnan säätiö, Suomen Keskusta rp. ja Keskustan eduskuntaryhmä.

Helteisessä säässä Helsingissä 18.6.2023
Kati Katajisto

https://doi.org/10.21435/ha.155

Johdanto

Aikarajaus, kysymyksenasettelu ja tausta

Tämä on tutkimus keskustapuolueen historiasta vuosina 1981–1991. Teos jatkaa siitä, mihin edellinen puoluehistoria, *Virolaisen aika – Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963–1981,* ulottui. Tutkimuksen päätepiste on rajattu vuoden 1991 eduskuntavaaleihin. Aikaraja on vedetty tähän siksi, että poliittisessa toimintaympäristössä tapahtui 1990-luvun alussa iso murros. Aikaisemmat poliittiset realiteetit murtuivat ja muuttivat muotoaan, kun Suomi ajautui syvään lamaan, Neuvostoliitto ja idänkauppa romahtivat sekä Euroopan integraatio muutti voimakkaasti maan poliittista kehikkoa. Kaikki maan poliittiset puolueet joutuivat sopeuttamaan politiikkansa uudenlaisiin yhteiskunnallisiin, taloudellisiin ja kansainvälisiin reunaehtoihin. Aikarajausta voi perustella myös keskustapuolueen sisäisillä muutoksilla. Puolueen johto oli vaihtunut Porin puoluekokouksessa kesällä 1990. Paavo Väyrysen tilalle uudeksi puheenjohtajaksi nousi matalaprofiilisempi Esko Aho ja Seppo Kääriäisen tilalle puoluesihteeriksi Erja Tikka. Puolueen 1980-luvun politiikkaa voimakkaasti värittänyt korkean profiilin strategia, vaikkakin uuden puheenjohtajan myötä eri tavalla painottuneena, jatkui silti uuden johdon aikana ja huipentui vuoden 1991 eduskuntavaaleissa[1], joissa puolue nousi ensimmäistä kertaa sitten vuoden 1962 maan suurimmaksi puolueeksi. Sen jälkeen puolueella oli edessä aivan uudet haasteet.

Korkean profiilin politiikassa oli kyse vuoden 1980 puoluekokouksessa valitun uuden puoluejohdon, puheenjohtaja Väyrysen ja puoluesihteeri Kääriäisen, uudesta strategisesta linjauksesta. Kääriäinen on kuvannut väitöskirjassaan korkean profiilin politiikkaa siten, että se oli 1970-luvun lopulta vähitellen muotoutunut SDP:n haastamisstrategia, jonka tarkoituksena oli nostaa keskustapuolue SDP:n apupuolueroolista kohti tasavertaisuutta ja suurimman puolueen asemaa. Hänestä apupuoluestrategia olisi saattanut vaikuttaa turvalliselta, mutta siihen liittyi uhka kannatuksen menetyksestä ja kokoomuksen noususta. Heikko keskustapuolue olisi presidentti Kekkosen jälkeen ollut helposti korvattavissa kokoomuksella.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Uhka tästä sekä ”puoluejohdon näyttämishalut” johtivat korkean profiilin strategiaan.[2] Keskeistä oli siis erottautua SDP:stä, mutta myös kokoomuksesta, ja saada puolueen oma profiili näkyviin ja sen myötä kasvavaa kannatusta.

Väyrynen ja Kääriäinen oli valittu uudistamaan puolue ja ennen kaikkea nostamaan puolue vahvemmaksi yleispuolueeksi. Edellinen puheenjohtaja, Johannes Virolainen, oli johtanut puoluetta jo 1960-luvun puolivälistä. Hän oli uudistanut puolueen heti puheenjohtajakautensa alussa maalaisliitosta keskustapuolueeksi, mutta puolueen murtautuminen Etelä-Suomeen ja kaupunkeihin ei ollut onnistunut.[3] Keskustapuolue oli kokenut romahdustappion vuoden 1970 eduskuntavaaleissa, joissa sen kannatus oli laskenut ensimmäistä kertaa sitten vuoden 1919 alle 20 prosentin. Myös SDP:n kannatus oli laskusuunnassa, mutta se säilytti silti asemansa maan suurimpana puolueena kaikissa eduskuntavaaleissa koko 1970-luvun. Merkittävin trendi puoluekentässä vuodesta 1970 lähtien oli kokoomuksen kasvu. Vielä vuonna 1966 sen kannatus oli ollut vain 13,8 prosenttia ja keskustapuolueen 21,2 prosenttia. Keskustapuolueen kannatus taas käytännössä jämähti 1970-luvulla.[4] Keskustapuolue oli kuitenkin yksi neljästä suuresta puolueesta (SKDL, SDP ja kokoomus), ja sillä oli läpi 1970-luvun keskeinen asema hallituksia muodostettaessa. Enemmistöhallituksia ei pystytty muodostamaan ilman keskustapuoluetta.

Pitkään jatkunut hallitusvastuu vaikutti luonnollisesti keskustapuolueen kannatukseen. Hallituksen ulkopuolella pidetty kokoomus taas kasvoi oppositiossa, kun keskustapuolue ainoana suurena porvarillisena hallituspuolueena käytti koko ei-sosialistisen äänestäjäkunnan valtaa – aiheuttaen katkeruutta kokoomuksessa ja sen äänestäjäkunnassa sekä ärsyttäen myös sosiaalidemokraatteja. Hallituskoalition liikkumattomuus nostattikin kasvavaa muutospainetta, erityisesti vuoden 1979 eduskuntavaalien jälkeen. Kyseisen vuoden eduskuntavaalit eivät olleet keskustapuolueelle prosentuaalisesti iso tappio: kannatus laski 17,6 prosentista 17,3 prosenttiin, mutta kansanedustajien määrässä se tarkoitti laskua 39 kansanedustajasta 36:een eli vastaavaan määrään kuin vuoden 1970 romahdusvaaleissa. Vuoden 1972 ja 1975 vaaleissa keskustapuolue oli kansanedustajapaikoilla mitattuna isompi puolue kuin kokoomus, mutta vuoden 1979 vaaleissa kaula repesi. Kokoomuksella oli nyt 11 kansanedustajaa enemmän kuin keskustapuolueella. Keskustapuolue säilytti silti kolmanneksi suurimman puolueen asemansa, sillä se oli kansanedustajien paikoilla mitattuna nyt yhden paikan suurempi kuin SKDL. Kaksissa edellisissä vaaleissa SKDL oli saanut enemmän paikkoja.[5]

Vuoden 1979 vaalitulos oli vauhdittanut Väyrysen nousemista puolueen puheenjohtajaksi.[6] Uusi puoluejohto joutui kuitenkin pian valintansa jälkeen hyvin haastavan tilanteen eteen. Presidentti Urho Kekkonen sairastui ja joutui luopumaan ennenaikaisesti virastaan tasavallan presidenttinä. Vallanvaihdos muutti perustavalla tavalla poliittisen kentän

https://doi.org/10.21435/ha.155

perustuksia ulottuen aina eri puolueiden asemaan, mikä johtui presidentin merkittävistä valtaoikeuksista. Presidentti Kekkonen oli osannut hyödyntää valtaoikeuksiaan maksimaalisesti koskien niin ulkopolitiikkaa kuin hallitusten muodostamista ja kokoonpanoa. Aikalaisten oletuksena oli, että Kekkosen myötä keskustapuolue menettäisi vahvat asemansa maan politiikassa. Omasta puolueesta lähtöisin ollut tasavallan presidentti oli tuonut turvaa ja valtaa vuosikymmenten ajan, varsinkin kun puolueen kannatus oli samaan aikaan laskenut yhteiskunnan rakennemuutoksen myötä.[7] Käytännössä Kekkonen oli ollut niin pitkään vallassa, aina vuodesta 1956 lähtien, ettei keskustapuolueessakaan enää ollut tuntumaa siihen, miten puolue selviäisi ilman presidentin tukea ja puolueen omin voimin.

Tutkimuksen pääkysymys onkin: Miksi ja miten keskustapuolue selviytyi Kekkosen valtakauden jälkeen? Miten tilanne muuttui ja miten puolue onnistui säilyttämään asemansa 1980-luvulla? Tutkimuskysymystä tarkastellaan paitsi kronologisesti etenevän poliittisen tilannekehityksen ja vaalien sekä puolueiden välisen kilpailun myös keskustapuolueen järjestökentän ja -työn näkökulmasta. Tutkimuskysymys on siten tarkoituksellisesti asetettu siten, että se mahdollistaa puolueen tarkastelun niin sanotusti kokonaisuutena – kuten puoluehistorioissa on historiantutkimuksessa traditionaalisesti edellytetty. Näkökulma on kuitenkin perusteltu ennen kaikkea siksi, että kysymyksenasetteluun sisältyy kaksi aikakauteen liittyvää keskeisintä kysymystä sekä puolueen että koko puoluekentän kehityksen ja muutoksen kannalta: 1) kysymys puolueen sisäisestä yhtenäisyydestä ja koheesiosta sekä 2) kysymys puolueen muuttuvasta asemasta poliittisella kentällä, suhteessa muihin puolueisiin ja presidenttiin, eli miten puoluekentän muutos neljästä suuresta puolueesta kolmen suureen muutti puoluekentän asetelmia ja miten ne näkyivät ennen kaikkea hallituspoliittisten asetelmien muutoksessa.

Koko kirjan tekstiä tuleekin lukea tämän kysymyksenasettelun läpivalaisemana, vaikka tekstissä ei joka kohdassa voidakaan lähteä eksplisiittisesti selittämään, miten poliittiset tapahtumat, vaalitulos tai esimerkiksi aatteellinen ja järjestöllinen vahvistaminen vaikuttivat puolueen koheesioon ja asemaan puoluekentän muutoksessa.[8] Olennaista on, että molemmat kysymykset ajankohtaistuivat Kekkosen valtakauden päätyttyä ja molemmat niistä vaikuttivat hyvin monitahoisesti sekä puolueeseen että politiikan koko kenttään, puolueiden välisiin yhteistyöasetelmiin ja valtasuhteisiin, ja siten aina ratkaisuihin, joilla suomalaista yhteiskuntaa kehitettiin ja rakennettiin ja jotka vaikuttivat sen myötä kaikkien suomalaisten elämään tavalla tai toisella.

Keskustapuolue oli jakaantunut Kekkosen pitkän valtakauden aikana kahteen kilpailevaan linjaan. Linjajako liittyi Kekkosen seuraajasta käytyyn taisteluun, ja siksi linjat henkilöityivät Kekkosen seuraajaehdokkaina pidettyihin henkilöihin, ex-puheenjohtaja Virolaiseen ja K-linjan ehdokkaana

https://doi.org/10.21435/ha.155

pidettyyn Ahti Karjalaiseen. Julkisuudessa K-linja ymmärrettiin yleensä Kekkosen ja Neuvostoliittoa myötäilevän poliittisen linjan vankkumattomaksi tukipylvääksi, eikä sen maine ollut hyvä. Väyrynen taas on todennut, että K-linja muotoutui 1970-luvulla Karjalaisen valtapoliittisesta tukiryhmästä sisällöltään laajemmaksi asiaksi, jolloin "siitä tuli puoluetta uudistavien voimien, kekkoslaisten tunnus". Tytti Isohookana-Asunmaa on katsonutkin, että Väyrynen rakensi tietoisesti K-linjasta eroavaa omaa profiiliaan, maaseutua ja ihmisyyttä korostavaa alkiolais-kekkoslaista linjaansa ennen kaikkea nuorten tuella. Väyrynen on itse todennut sitoutuneensa K-linjaan siinä, että keskeistä oli politiikan kekkoslainen sisältö, kun taas Karjalainen ja tämän lähipiiri pitivät hänestä K-linjaa etupäässä puolueen ja eduskuntaryhmän sisällä olevana valtaryhmittymänä. Näiden kahden eri K-linjan raja oli silti häilyvä, sillä Väyrysen itsensäkin mukaan ne olivat "olemassa päällekkäin ja sisäkkäin".[9]

Tulenaraksi linjajaon keskustapuolueessa teki se, että Neuvostoliiton katsottiin suosivan vain K-linjaa. Väyrynen kirjoittaa muistelmissaan avoimesti, että K-linjaa haluttiin käyttää kekkoslaisten tunnuksena "yleispoliittisistakin syistä", koska NKP näki keskustapuolueessa vain K-linjan arvokkaana.[10] Käytännössä K-linja oli kuitenkin jo hävinnyt taistelun, kun Virolainen oli valittu puolueen presidenttiehdokkaaksi Kuopion ylimääräisessä puoluekokouksessa vuonna 1981. Linjajako ei silti kadonnut välittömästi Virolaisen valinnan myötä. Presidentinvaalien loppuun hoitaminen ja eri henkilövalinnat olivat tässä suhteessa koetinkiviä puoluejohdolle, joka oli ajanut Karjalaisen valintaa vastoin puolueen kentän enemmistön näkemyksiä. Vaakalaudalla oli paljon: puolueen yhtenäisyys ja toimintakyky sekä puoluejohdon omakin asema.[11] Linjajakojen häivyttäminen edellytti puolueen johtajalta tekoja ja luottamuksen vahvistamista, eikä prosessi ollut täysin kivuton.

Keskustapuolueen selviytymiseen ja Kekkosen jälkeiseen aikaan liittyi keskeisesti myös kysymys puoluekentän muutoksesta ja siihen kohdistuneista muutospaineista, jotka olivat voimistuneet erityisesti Kekkosen kauden loppua kohden, ennen muuta ratkaisemattomaksi jäänyt kysymys kannatustaan kasvattaneen kokoomuksen hallitukseen noususta. Keskustapuolueen näkökulmasta uhaksi nousi puoluekentän polarisoituminen SDP:n ja kokoomuksen ympärille ja keskustapuolueen jauhautuminen näiden kahden suuren väliin. Lisäuskottavuutta tällaiselle uhkakuvalle antoi se, että SKDL:n kannatus oli laskussa ja puolue oli sisäisten riitojen rasittama. Puoluekentän muutoksen lisäksi tilanteen teki kriittiseksi toinenkin huomattava muutos, sosiaalidemokraatin nousu tasavallan presidentiksi.[12] Toisaalta presidentinvaihdos avasi tilaa. Keskustapuolue sai entistä vapaammat kädet SDP:n haastamiseen, kun sen ei presidenttipuolueena tarvinnut enää huomioida yhtä lailla presidentin pyrkimyksiä kuin aikaisemmin.

Puoluejohdon, Väyrysen ja Kääriäisen, analyysi vallitsevista uhista johti korkean

https://doi.org/10.21435/ha.155

profiilin strategiaan. Sen lähtökohtana oli näkemys, että keskustapuolueen oli nostettava oma profiili voimakkaasti esiin, vedettävä selvä raja SDP:hen, ja toteutettava korkeaa profiilia kattavasti kaikessa poliittisessa toiminnassa, niin hallitus- ja eduskuntatyössä kuin paikallis- ja järjestöpolitiikassa sekä mediassa.[13] SDP:n haastaminen ei kuitenkaan ollut täysin ongelmatonta, sillä samalla oli myös pyrittävä pitämään kiinni hallitusyhteistyökelpoisuudesta ja siitä, ettei kokoomus kiilaisi keskustapuolueen edelle. Kekkosen jälkeistä aikaa leimasikin yhä kiihtyvämmäksi käyvä kolmiodraama keskustapuolueen, SDP:n ja kokoomuksen kesken siitä, kuka valitsisi ja kenet. Jatkuisiko vanha punamulta, muodostettaisiinko maahan porvarihallitus vai ylitettäisiinkö vanhat ideologiset rajat muodostamalla maahan sinipunahallitus? Vai olisiko kolmen suuren yhteishallitus sittenkin mahdollinen?

Puolueen menestysmahdollisuuksiin vaikutti poliittisen kentän muutoksen ohella yhteiskunnan ja sen rakenteen muutos.[14] Keskustapuoluetta oli pidetty jo vuosikymmeniä auringonlaskun puolueena, ja yhteiskunnan elinkeino- ja ammattirakenteen muutoksen perusteella sen olisi pitänyt kuihtua jo 1980-luvun alkuun tullessa pienpuolueeksi. Näin ei ollut kuitenkaan käynyt. Puolue oli pitänyt paikkansa maan poliittisessa keskustassa, ja se sai kannatuksensa paitsi viljelijäväestöltä myös etupäässä maaseudun asukkailta, alueellisesti ennen kaikkea maan pohjois- ja itäosista.[15] Alun perin lähtökohdiltaan sosiaali-radikaaliliike, jonka tavoitteena oli parantaa yhteiskunnan heikompien ihmisten ja alueiden asemaa, puolustaa yksityisomistusta, pienyrittäjyyttä ja perheviljelmiä ja varsinkin huolehtia maatalouden ja maaseudun elinvoimasta, oli 1960-luvulta lähtien laajentunut yleispuolueeksi. Asuntopolitiikka, koulutus-, sosiaali- ja terveyspalvelut ja enenevästi yrityspolitiikka 1970-luvulta kuuluivat puolueen asialistalle. Silti erityisesti aluepolitiikka ja alueellisen tasa-arvon varmistaminen olivat puolueen ytimessä – mikä ei sinänsä ollut ristiriidassa uusien tavoitteiden kanssa, jotka koskivat niin maaseutua kuin väestökeskuksia.[16]

Keskustapuolue oli muuttunut yleispuolueeksi 1980-luvulle tultaessa myös tarkasteltaessa sen kannattajakunnan ammattirakennetta. Vielä vuonna 1973 maanviljelijöiden osuus kannattajakunnasta oli 60 prosenttia, mutta vuonna 1982 se oli enää 40 prosenttia. Eniten kasvua oli tapahtunut toimihenkilöammateissa: vuonna 1973 näiden osuus oli ollut 17 prosenttia ja vuonna 1982 se oli 32 prosenttia. Myös työväestön tai työntekijöiden osuus oli kasvanut vastaavina vuosina 23 prosentista 28 prosenttiin.[17] Vaikka puolue oli pitänyt pintansa äänestäjäkunnan ammattirakenteen voimakkaasta muutoksesta huolimatta, säilyi sen asema SDP:hen ja kokoomukseen nähden silti haastavana koko 1980-luvun. Peruskannattajajoukko, maanviljelijäväestö, kutistui yhä. Vuonna 1980 maa-, metsä- ja kalatalouden sekä metsästyksen toimialalla toimi yhteensä 269 896 ihmistä, vuonna 1987 vastaava luku oli 204 674. Vuonna 1985 maanviljelijöiden osuus ammatissa

https://doi.org/10.21435/ha.155

toimivista oli 7 prosenttia.[18] Kilpapuolueiden lähtökohdat olivat täten edullisemmat äänestäjistä kilpailtaessa.

SDP oli suurin työntekijä- tai työväenpuolue, ja sen kannattajakunnassa oli kaksi kolmasosaa työväestöä ja yksi kolmasosa toimihenkilöitä. Maanviljelijäväestö sen sijaan oli kuihtunut SDP:stä lähes kokonaan pois. Kokoomuksessa taas maanviljelijäväestön osuus oli yhä yhdeksän prosenttia, mutta ylivoimaisesti suurin osuus kannattajista kuului toimihenkilöväestöön, vuonna 1982 yhteensä 67 prosenttia. Vuonna 1982 työväestön osuus oli 24 prosenttia. Keskustapuolue pystyikin kilpailemaan kokoomuksen kanssa työväestön kannatuksesta ja SDP:n kanssa taas toimihenkilöistä, mutta kumpikin näistä oli ylivoimaisia omalla perinteisellä kannattajakuntasektorillaan: SDP työväestön parissa ja kokoomus toimihenkilöissä. Vastaavasti keskustapuolueen kannatus oli ylivoimaista sen perinteisessä kannattajakunnassa eli maanviljelijäväestön keskuudessa.[19] Tämä asetelma myös ruokki kuvaa keskustapuolueesta maatalouspuolueena, vaikka se ei enää vastannutkaan puolueen kannattajakunnan ammattirakennetta.

Puoluesihteeri Kääriäinen jaottelikin puolueen kannattajakunnan koostuvan kolmesta eri osasta vuonna 1982: viljelijäväestöstä, pienyrittäjistä ja palkansaajista.[20] Jaottelussa näkyy hyvin, että keskustapuolueen kannattajakunnassa ei-palkansaajien (maanviljelijöiden ja pienyrittäjien) osuus korostui, kun taas SDP ja kokoomus olivat selvästi palkansaajapuolueita. Tämä teki osaltaan keskustapuolueesta altavastaajan, sillä edellisvuosikymmen oli ollut tulopolitiikan kultakautta, jolloin työntekijä- ja työnantajajärjestöt pystyivät sopimuksillaan kaventamaan puolueiden parlamentaarista valtaa.[21] Maatalous oli myös sidottu tulopoliittiseen järjestelmään MTK:n kautta, mutta se ei ollut helpottanut keskustapuolueen asemaa. Isohookana-Asunmaa on todennut, että 1970-luvulla Heikki Haaviston johtama MTK jätti tuloneuvotteluissa aina kuuluisaksi tullutta iltalypsyvaraa, minkä lasku kaatui sitten keskustapuolueen päälle.[22]

Maanviljelijät ja pienyrittäjät putosivat tulonjakopolitiikan korporatiivisten perusfundamenttien – kuten Anders Blom on niitä kutsunut – ulkopuolelle ei-palkansaajina, ja he eivät siten kuuluneet esimerkiksi ansiosidonnaisen eläkejärjestelmän piiriin. Ansiosidonnaisesta eläkejärjestelmästä oli sovittu jo 1960-luvun alussa työmarkkinajärjestöjen painostuksesta. Ratkaisevaa päätöksessä oli ollut SDP:n ja kokoomuksen sopimus. Uudistuksen seurauksena työnantajat alkoivat kerätä työntekijöidensä eläkkeet, jolloin työnantajat saivat uuden rahoitusinstrumentin ja palkansaajat ansiosidonnaisen eläketurvan.[23] Työnantajien ja työntekijöiden intressit sidottiin yhteen siten, että ei-palkansaajat tipahtivat järjestelmän ulkopuolelle.

1960-luvun lopulta lähtien solmitut tulopoliittiset ratkaisut vahvistivat entisestään työntekijä- ja työnantajajärjestöjen valtaa, sillä niillä muokattiin myös sosiaalipoliittista ja muutakin lainsäädäntövaltaa. Samalla tulonjakopolitiikkaan liittyi toinen perus-

https://doi.org/10.21435/ha.155

fundamentti, jäsenmaksuperintäsopimus. Työnantajat alkoivat kerätä työntekijäjärjestöjen jäsenmaksut vahvistaakseen sosiaalidemokraatteja kommunistien vallan kasvamisen pelossa. Se taas teki yhdessä jäsenmaksujen verovähennysoikeuden kanssa ammattiliitoista taloudellisesti vahvoja edunvalvojia, mikä tarkoitti sitä, että sosiaalisia uudistuksia ajettiin entistä vahvemmin palkansaajien näkökulmasta. ”Palkansaajasta tuli hyvinvointivaltion tärkeä mittari ja perustelu.”[24]

Keskustapuolueen haasteena taas oli, että sen kannattajakunta painottui ei-palkansaajiin. Puolueen oli pyrittävä ajamaan tasapuolisesti sekä palkansaajien että näihin kuulumattomien pienyrittäjien ja maanviljelijöiden asiaa. Jos viimeksi mainittujen kannatus olisi menetetty, puolueen peruskannattajajoukkokin olisi menetetty. Jos taas puolue ei pystynyt olemaan uskottava palkansaajapuolue, oli se tuomittu kuihtumaan pienpuolueeksi. Asetelmaan liittyi myös riski, että kokoomus ja SDP löytäisivät toisensa, sillä molemmat olivat tiukemmin sidoksissa sekä palkansaajiin että työntekijä- ja työnantajajärjestöihin kannattajakuntansa osalta kuin keskustapuolue. Lisäksi näiden molempien kannatus painottui vahvasti kaupunkeihin, ja keskustapuolue taas oli maaseudun valtapuolue.[25] Myös 1980-luvun rakennemuutos, yritysten kansainvälistyminen, rahamarkkinoiden vapauttaminen eli pääomaliikkeiden kansainvälisen sääntelyn purkaminen ensi sijassa Suomen Pankin päätöksin, ja tietoyhteiskuntakehitys[26], vahvistivat entisestään suuntausta, joka suosi eteläiseen Suomeen ja kaupunkeihin perustuvan kokoomuksen ja SDP:n kannatusta.

Rakennemuutoksessa olikin kyse myös siitä, että valtiolliset poliittiset päätöksentekijät alkoivat menettää yhä enemmän valtaansa ylikansallisille talouden voimille, jolloin keskustapuolue oli yhä tukalammassa asemassa ajaessaan sen kannattajakuntansa osan etuja, jotka olivat riippuvaisia valtiosta – kuten maataloudesta tulonsa saavat sekä ei-palkansaajat. Toisaalta taas jo 1970-luvulla alkanut yhteiskunnan vasemmistovirtauksen hiipuminen ja läntisistä teollisuusmaista tulevien markkinataloushenkisempien näkemysten ja oppien rantautuminen Suomeen suosivat keskustapuoluetta ideologisesti ei-sosialistisena puolueena. Hyvinvointivaltioihin kohdistunut kritiikki oli lähtenyt liikkeelle Yhdysvalloista 1970-luvulla, ja se sai asteittain yhä enemmän jalansijaa myös eurooppalaisessa kontekstissa kasvaneiden taloudellisten ongelmien vuoksi.[27] Keskustapuolueen haasteeksi poliittisten tuulten kääntyessä vasemmalta oikealle jäi kuitenkin nimenomaan sen oman, keskustalaisen aatteen esille saaminen.

Väyrynen oli haastanut puolueensa uudistumaan jo 1970-luvulla *On muutoksen aika* -kirjallaan, jossa hän katsoi, että nimenomaan perinteinen, alkiolainen, keskusta-aate oli ajankohtainen. Väyrysen mukaan Suomen, kuten myös Ruotsin ja Norjan, talonpoikais-keskustapuolueet olivat ”luonnollinen vaihtoehto oikeistolaiselle ja sosialidemokraattiselle politiikalle”, joita hän piti

https://doi.org/10.21435/ha.155

vaihtoehdottomina jatkuvan kasvun, teollistumisen ja kaupungistumisen ajureina ja jotka sivuuttivat ihmisyyden ja ekologian näkökulman jatkuvassa kehityksessä. Väyrynen painotti kulutus- ja kasvukriittistä vihreyttä ja sitoi ekologisen näkemyksensä puolueen perinteiseen vihreyteen, maaseutuun ja sen elinkeinoihin, maan omien uudistuvien luonnonvarojen käyttöön.[28]

Väyrynen ei kuitenkaan lähtenyt luotsaamaan puolueesta modernia ympäristöliikettä, mihin vaikuttivat Isohookana-Asunmaan mukaan muun muassa tämän yhteydet liike-elämään ja toisaalta MTK:n ote puolueeseen.[29] Keskeiseksi keskustapuolueen puolueolemusta määrittäväksi tekijäksi ei siten noussut 1970-luvulta lähtien postmaterialistinen arvokumous, sen yksilöllisyyden painotus ja perinteisten puolueiden pakottavaksi koetun yksimielisyyden kritiikki, joka oli leimallista uusille vihreille liikkeille.[30] Ennemminkin päinvastoin, Väyrysen aikana korostui puheenjohtajan rooli puolueen linjojen viitoittamisessa ja varsinkin mediatilan hallitsemisessa – vaikka puolueen nuoret ja myös naiset vaativat toisenlaisia otteita ja puolueen perinteisestä kansaliikeideaalista ammennettiin liikepuolueaineksia. 1980-lukua leimasikin puolueen aatteellisen vihreyden ja käytännön politiikan toteutuksen välinen jännite, jossa aatteellisesti kilpailtiin nousevan vihreän liikkeen kanssa ja käytännön politiikassa taas ennen kaikkea SDP:n ja kokoomuksen kanssa.

Vaikka aatteellinen ohjelmatyö ja puolueen aatteen kirkastaminen olivat puoluejohdon agendassa tärkeällä sijalla 1980-luvulla, käytännössä puolueen politiikkaa tuli kuitenkin leimaamaan eniten räiskyvä tahtopolitiikka, joka sai runsaasti huomiota mediassa ja joka vaikutti keskeisesti politiikan sisältöihin ja puolueiden sekä poliittisten toimijoiden välisiin suhteisiin. Keskustapuolueen historian lähempi tarkastelu kyseenalaistaakin aikaisemmassa tutkimuksessa esitetyn näkemyksen vakiintuneesta konsensus-Suomesta 1980-luvulla. Makroperspektiivistä tarkasteltuna voidaan katsoa, että 1980-luvun puolivälin Suomi oli yhteiskuntana ja poliittisena järjestelmänä ”sisäisesti integroitunut, tasapainoinen ja vakaa niin rakenteiden, ideologioiden kuin toiminnankin puolesta.”[31] Aikakauden poliittisen elämän tapahtumahistoriaan perustuva tarkastelu paljastaa kuitenkin, että käytännössä konsensus-Suomi rakoili liitoksissaan, mikä näkyi varsinkin yhteiskuntakehityksen suuntaan tyytymättömän keskustapuolueen toiminnassa ja tavoitteissa. Vanhat konsensusrakenteet eivät tyydyttäneet keskustapuoluetta, varsinkaan puheenjohtaja Väyrystä, mikä näkyi muun muassa työmarkkinajärjestöjen vallan kritiikissä, idänkauppa- ja talouskysymyksissä sekä suhteessa presidenttiin.

Monet selvästi vasta 1990-luvulla todennettavissa olevat muutosvoimat tuntuivat selvästi jo 1980-luvulla. Aikalaiset aistivat, kokivat ja puhuivat niistä. Näitä olivat median vallan kasvu, politiikan henkilöityminen, puolueiden eräänlainen kriisi yksilöllistymisen ja vähenevän järjestösitoutumisen myötä sekä vallan painopisteen siirtyminen

https://doi.org/10.21435/ha.155

valtiollisilta toimijoilta yhä enemmän ylikansallisille markkinavoimille ja siihen liittynyt talouskasvun ylläpitämisen ja vahvistamisen nousu eräänlaiseksi ”metasuperideologiaksi” sekä niin sanotun uuden julkishallinnon (*New Public Management*) periaatteiden omaksuminen.[32] Poliittisen aluetutkimuksen asiantuntijan, professori Sami Moision termejä käyttäen tutkimusaikaa voikin kuvata hajautetun hyvinvointivaltion viimeiseksi kolmanneksi, sillä 1990-luvulla siirryttiin hajautetun kilpailuvaltion kauteen.[33]

Tutkimuksen aineistolähtöinen ja politiikan tapahtumahistoriaa tarkasteleva tutkimusote paljastaa myös sen, ettei Suomen poliittinen järjestelmä siirtynyt vielä tutkittavana aikana semi-presidentialismista normaaliin parlamentaristiseen malliin, vaan presidentti Mauno Koivisto piti ohjakset tiukasti käsissään – vaikka hänen julkinen imagonsa korosti parlamentarismia.[34] Nimenomaan presidentin vahvasta otteesta ja keskeisestä asemasta johtuen keskustapuolue ajautuikin oppositioon vuoden 1987 vaalien jälkeen. Oppositioaika osoittautui kuitenkin puolueen kannalta otolliseksi ajaksi uudistua ja kasvattaa kannatusta, mikä näkyi vuoden 1991 eduskuntavaalimenestyksessä. Vaalit osoittautuivat käänteentekeviksi, puolue sai ”veret seisauttavan” vaalivoiton. Siitä tuli maan suurin puolue, minkä jälkeen se pysyi maan suurimpana tai toiseksi suurimpana puolueena seuraavat kaksi vuosikymmentä, aina vuoden 2011 eduskuntavaaleihin asti.

Puoluehistoriantutkimus, lähteet, kirjallisuus ja metodologinen näkökulma

Miksi puoluehistoriaa on syytä tutkia? Puolueet ovat demokraattisesti toimivan yhteiskunnan edellytys. Puolueet mahdollistavat poliittisen toiminnan, ja ne ovat linkki, joka yhdistää kansan laajat joukot ja poliittista valtaa käyttävät päätöksentekijät.[35] Puolueet ovat osallistuneet keskeisesti suomalaisen yhteiskunnan rakentamiseen ja siihen, millaiseksi Suomi on muotoutunut vuosikymmenten aikana. Puolueet ovat keskeisiä vallankäyttäjiä, joiden toimintaa on syytä tutkia – aivan kuten kaikkien keskeisten vallankäyttäjien, jotka muokkaavat ratkaisevasti eri yhteiskuntien olosuhteita.

1980-luvun poliittinen historia on vielä hyvin pitkälti kirjoittamatta, ja ennen kaikkea hallituspoliittiset tapahtumat ja väännöt ovat olleet puoluehistorian kartoittamatonta aluetta. Vesa Vares on kirjoittanut kokoomuksen oppositiokauden historian aina vuoteen 1987 asti. Sari Aalto on kirjoittanut tutkimuksen Vihreän liikkeen synnystä ja siirtymisestä puoluepolitiikkaan, mikä tuo näkökulman 1980-luvun poliittisessa kentässä tapahtuneeseen uudenlaiseen ideologiseen muutokseen, joka haastoi vanhat perinteiset puolueet mutta joka ei vielä vaikuttanut käytännössä puolueiden välisiin voimasuhteisiin, sillä kaksinkertaistettuaan kansanedustajiensa määrän vuoden 1987 vaaleissa vihreillä oli vasta neljä kansanedustajaa. Jenni Karimäki onkin analysoinut, miten vihreiden puo-

https://doi.org/10.21435/ha.155

lueeksi vakiintuminen tapahtui käytännössä vasta 1990-luvulla. Vuoden 1991 jälkeisen vaalimenestyksen tuoman muutosvoiman kautta puolue joutui muiden eurooppalaisten vihreiden puolueiden tapaan ottamaan paikkansa edustuksellisen järjestelmän sisällä ja joutuen samalla keskelle puolueiden välistä kilpailua.[36] Vasemmiston puoluehistoriat taas odottavat yhä kirjoittamistaan. Siksi nyt kyseessä olevassa tutkimuksessa on jouduttu käyttämään suhteellisen paljon tilaa poliittisten tapahtumien pääkehityslinjojen esiin tuomiseen kronologisessa etenemismuodossa, joskin ennen kaikkea keskustapuolueen ja tutkimuksen pääkysymyksenasettelun näkökulmasta.

Puolueen tarkastelussa olennaisen puolueen sisäisen yhtenäisyyden (koheesion) muutokset ja jännitteet sekä toisaalta puolueen suhde muihin poliittisiin puolueisiin ja Suomen 1980-luvun poliittisessa järjestelmässä myös presidenttiin olivat tekijöitä, jotka olivat jatkuvassa ja kronologisesti vaihtelevasti etenevässä vuorovaikutuksessa toisiinsa. Kilpaillussa asetelmassa oli kyse (hallitus) vallasta ja poliittisista päätöksistä. Siksi tutkimuksessa edetään kronologisesti tuoden esiin aina kussakin ajassa merkittävimmiksi nousevia kysymyksiä – sekä puolueen sisäisen koheesion ja toisaalta puolueiden välisen kilpailun näkökulmasta.[37] Sisäisesti hajanainen ja tavoitteissaan epäyhtenäinen puolue on altavastaajan asemassa, sillä se ei pysty ajamaan yhtä tehokkaasti tavoitteitaan, ja vastapuoli voi yrittää käyttää hyväkseen tätä hajanaisuutta. Lisäksi on huomioitava, että puolueilla on useita eri tavoitteita ja tavoitteiden tärkeysjärjestys vaihtelee poliittisesta tilanteesta johtuen. Tavoitteet aktualisoituvat ja nousevat politiikan agendalle puolueiden välisessä kilpaillussa asetelmassa, jossa myös median rooli asioiden esiin nostajana on merkittävä – ja jossa myös poliittisen kentän ulkopuoliset yllättävät tekijät saattavat muuttaa äkillisestikin tilannetta, kuten esimerkiksi Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus vuonna 1986 teki.

On myös huomioitava, että Suomen kaltaisessa monipuoluejärjestelmässä puolueiden välistä kilpailua värittää myös kilpailu yhteistyökumppaneista omien tavoitteiden läpisaamiseksi. Tätä kilpailua väritti erityisesti 1980-luvun olosuhteissa eräänlaisena metakilpana, asiatavoitteiden yläpuolella vaikuttavana tekijänä, kysymys kokoomuksen hallitukseen noususta aina siihen asti, kunnes kannatusta kasvattaneen kokoomuksen parlamentarismin kannalta vaikeasti selitettävä oppositioaika päättyi. Esimerkiksi kirjassa myöhemmin käsiteltävässä ympäristöministeriökysymyksessä on selvästi nähtävissä tämä metatason hallitusvaltaa koskeva kysymys itse varsinaisen asiatavoitteen eli ympäristöministeriön rakenteen ja tehtävänmäärittelyn ohella. Lisäksi ympäristöministeriöpäätös ja sen seuraukset taas vaikuttivat myöhemmässä vaiheessa puolueiden välisiin muuttuneisiin poliittisiin asetelmiin ja osaltaan myös keskustapuolueen sisäiseen koheesioon ympäristökysymyksiin liittyen. Siksi nimenomaan kronologinen eteneminen avaa tätä puolueen sisäisen koheesion

https://doi.org/10.21435/ha.155

ja puolueiden välisen kilpailun vaihtelevia asetelmia – temaattisessa lähestymistavassa tällainen olisi vaarassa jäädä asioiden alle antaen poliittisesta elämästä ja puolueista liian staattisen ja yksioikoisen kuvan. Nämä kaksi eri ulottuvuutta olivat hyvin monitahoisessa vuorovaikutuksessa toisiinsa, ja niiden vuorovaikutusta rytmittivät paitsi kunkin ajan poliittinen tilanne myös vaalit – mikä myös puhuu kronologisen käsittelytavan puolesta.

Puolueen sisäiseen koheesioon on luettava paitsi sitä hajottavat tekijät, erilaiset asia- ja henkilöjännitteet, myös yhdistävät tekijät, joista keskeisimpinä voidaan pitää puolueen järjestöllistä ja aatteellista yhtenäisyyttä ja vahvuutta. Tutkimuksessa pyritäänkin nostamaan esiin myös puolueen aatteellista kehitystä ja järjestötyötä, vaikka varsinkin järjestötyön yksityiskohtaisempi tarkastelu ei ole mahdollista keskustapuolueen järjestöorganisaation laajuuden takia – eikä se myöskään nouse relevantiksi tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta. Esimerkiksi puolueen paikallisjärjestöjen erilaisuus ja erilaiset tavoitteet eivät nousseet lähdeaineistossa puolueen sisäisen koheesion näkökulmasta ongelmaksi, eivätkä ne vaikuttaneet merkittävästi puolueiden väliseen kilpailuun. Toisaalta voi mainita, että puolueen piireistä ja ylipäätään järjestötoiminnasta sekä lehdistöstä on tehty erillisiä tutkimuksia. Tuoreimpia esimerkkejä tästä ovat Annastiina Henttisen kirja *Maaseudun Sivistysliitto 1952–2002* ja Timo Laanisen kirja *Sata vuotta sanan voimalla – Keskustan lehtimiehet median murroksen näkijöinä ja tekijöinä 1919–2019*.

Tutkimuksen päälähdemateriaali koostuu puolueorganisaation virallisista asiakirjoista, joista keskeisimpiin kuuluvat puoluehallituksen työvaliokunnan, puoluehallituksen, puoluevaltuuskunnan, puoluekokouksen sekä eduskuntaryhmän pöytäkirjat, jotka kaikki on käyty läpi. Asiakirjat ovat säilyneet kattavasti, mutta eduskuntaryhmän pöytäkirjoissa on kuitenkin jonkin verran aukkoja. Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ovat myös sisällölliseltä anniltaan niukimmat siten, että niissä keskityttiin ryhmän tehtävän mukaisesti eduskunta-asioiden käsittelyyn – joten niistä ei näy puolueen yleispoliittinen tilanne. Oppositioaikana eduskuntaryhmän pöytäkirjojen merkitys kuitenkin korostuu, sillä politiikan teon painopiste siirtyi eduskuntaan. Kääriäinen on todennutkin väitöskirjassaan, että eduskuntaryhmä saavutti 1980-luvulla vallankäytössä tasavertaisen aseman puoluehallituksen työvaliokunnan rinnalla.[38]

Keskeisin lähderyhmä, josta puolueen politiikan ymmärtäminen avautuu 1980-luvulla, ovatkin juuri kyseisen työvaliokunnan asiakirjat. Työvaliokunnassa olivat edustettuina puolueen kaikki keskeiset tahot: puheenjohtaja, puoluesihteeri, varapuheenjohtajat, ministerit ja eduskuntaryhmä. Lisäksi jäsenten valinnassa pyrittiin ottamaan huomioon alueellinen (piirien) sekä nuorten ja naisten edustus. Työvaliokunta oli nimenomaan puoluejohdon, Väyrysen ja Kääriäisen, väline johtaa ja ohjata operatiivisesti

https://doi.org/10.21435/ha.155

puoluetta.[39] Työvaliokunnan pöytäkirjojen merkitys korostuu myös siksi, että ne ovat kattavasti ja laajasti kirjoitettuja keskustelupöytäkirjoja, joissa on myös laajat asialiitteet.

Puoluehallituksen pöytäkirjat ovat myös hyvä lähde puolueen tutkimukseen, sillä niissäkin kuvataan laajasti kokousten sisältöä, ja puoluehallitus oli työvaliokunnan tapaan puoluejohdon keskeinen väline ohjata puoluetta ja paikka viedä poliittisia prosesseja laajemmalti läpi. Puoluehallituksessa oli jo työvaliokuntaa selvästi laajempi järjestökentän edustus.[40] Puoluehallitus kokoontui myös sen verran usein, suurin piirtein kerran kuukaudessa, että se pystyi reagoimaan paremmin ajankohtaisiin tilanteisiin kuin kahdesti vuodessa kokoontuva puoluevaltuuskunta tai kerran kahdessa vuodessa järjestetty puoluekokous. Puoluevaltuuskunta ja puoluekokous taas avaavat näkymän puolueen laajempaan jäsenkenttään. Todellinen vaikuttaminen isoissa kokouksissa puolueen päätöksiin oli tosin rajallista muun muassa puoluejohdon, puoluetoimiston ja muiden puolueorgaanien etunojaisen käsittelyn ja kannanottojen takia paitsi niissä kysymyksissä, joissa kenttä todella tahtoi ottaa vallan käsiinsä – kuten esimerkiksi Kekkosen seuraajakysymysvalinnassa.

Tutkimuksessa on läpikäyty myös puolueen piirijärjestöjen pöytäkirjoja. Niiden sisällöllinen anti on hyvin vaihtelevan tasoista ja pöytäkirjoissa on osittain aukkoja. Yleisarviona voi sanoa, että puolueen vahvoista piireistä löytyy kattavimmat pöytäkirjat, ja monissa kuumissa yleispoliittisissa kysymyksissä tilanne oli ehtinyt jo jäähtyä piirikokoukseen mennessä. On myös syytä todeta, että puoluejohdon ja -toimiston ote järjestökenttään tai paremminkin vuorovaikutussuhde siihen oli hyvin toimiva sen jälkeen, kun puolue oli päässyt irti kiistoja nostattaneesta Kekkosen seuraajakysymyksestä. Kentällä ei ollut tarvetta näkyvään kritiikkiin, sillä puoluejohto ja erityisesti puoluesihteeri Kääriäinen puoluetoimiston avustamana pyrkivät ottamaan huomioon kentän näkemykset tai ainakin kuuntelemaan sen huolia ja näkemyksiä sekä toisaalta selittämään ylätason poliittisten ratkaisujen ja operaatioiden syitä ja taustavaikuttimia. Lisäksi puoluejohdon strategiaan nimenomaan kuului kentän sitouttaminen korkean profiilin politiikkaan siten, että kenttäväki koki olevansa ainakin suurimmissa käänteissä politiikan tekijä.[41] Kenttä oli myös suhteellisen yhtenäinen, esimerkiksi alueellisia eroja ei ilmennyt silmiinpistävästi.[42] Ilmeisestä tyytyväisyydestä johtuen puolueen kentän äänen esiin nostaminen on ollut tutkimuksessa osin haastavaa, sillä suhteellinen tyytyväisyys, toisin kuin tyytymättömyys, ei jätä näkyviä jälkiä lähteisiin.

Puolueen piiri- ja järjestöhistoriikit todistavat samaan suuntaan. Keskustapuolueen Varsinais-Suomen historian kirjoittanut Lauri Palmunen on todennut, että vuoden 1981 presidenttiehdokaspiirikokouksen jälkeen piirikokousten henki muuttui, ja kokousten ylle ”laskeutui syvä rauha”. Piirıkokousten kannanotot keskittyivät asiakysymyksiin,

https://doi.org/10.21435/ha.155

joissa näkyi puolueen muutos yleispuolueeksi. Perinteisten maatalouden toimintaedellytyksiä koskevien kannanottojen lisäksi esiin nostettiin muun muassa kysymykset koulutuksesta ja yrittämisestä, mutta ei poliittisesti painavia tai vaikeita kiistakysymyksiä.[43] Lisäksi lähteinä on käytetty valikoivasti eri keskustajärjestöjen, kuten Keskustapuolueen Naisten (KN) ja Nuoren Keskustan Liiton (NKL) asiakirjoja, sekä puolueen eri toimikuntien ja puoluetoimiston ja puoluesihteeri Kääriäisen arkistoja. Keskeisen lähteen puolueen laajan järjestöorganisaation tarkasteluun tarjoavat erityisesti puolueen vuosikertomukset, joiden sisällöistä näkee tiivistetysti, minkälaista ja miten monitahoista puolueen toiminta on kunakin vuonna ollut. Puolueen pää-äänenkannattaja *Suomenmaan* systemaattinen läpikäynti taas on avannut politiikan eri asiayhteyksiä, taustoittanut henkilösuhteita, paljastanut pöytäkirjoissa käsittelemättä jääneitä asioita sekä ylipäätään luonut laajempaa kuvaa puolueen piiri- ja kenttätasosta.

Kokonaiskuvan saamiseksi on ollut olennaista käydä läpi myös presidentti Koiviston sekä SDP:n ja kokoomuksen arkistoja. Olennainen lähdekategoria maan politiikan kokonaiskuvan hahmottamisessa on ollut lisäksi sanoma- ja aikakausilehdistö. Puolueen oman lehdistön ohella on ollut keskeistä tarkastella sitä, miten keskustapuoluetta kohdeltiin ja miten se pärjäsi julkisessa sanassa, erityisesti sille haasteellisessa eteläisessä Suomessa, jossa sillä ei ollut omia valtamedioita. Erityisesti *Helsingin Sanomilla* on katsottu olleen Suomessa suuri vaikutusvalta laajalevikkisenä ja arvovaltaisena mielipidevaikuttajana. Yleispuoluekehityksen valossa on syytä tarkastella puolueen uudistumistavoitteiden saamaa vastaanottoa nimenomaan Etelä-Suomen mediassa eikä puolueelle lähtökohtaisesti myötämielisessä omassa maakuntalehdistössä. Lisäksi lähteinä on käytetty valikoiden valtiopäiväasiakirjoja, eri henkilöarkistoja, aikalaispoliitikkojen muistelmia, eduskunnan veteraanikansanedustajahaastatteluja sekä haastatteluja. Valtavan käsillä olevan lähdemateriaalin takia tutkimuksessa onkin täytynyt käydä jatkuvaa karsintaa sen suhteen, mitä lähteitä läpikäydään, ja läpikäydyistä lähteistä taas kirjaan on päätynyt vain pieni osa.

Tutkimuksen haasteena ei olekaan ollut lähteiden puute – vaikka lähteet eivät usein vastaakaan juuri niihin kysymyksiin, joihin tutkija haluaisi vastauksen –, vaan löytää puoluetta koskevasta valtavasta virallisesta ja epävirallisesta lähdemateriaalista puolueen kehityksen ja sisäisen dynamiikan punainen lanka, keskeiset virtaukset ja muutokset, jolloin kunkin lähteen, sen nostaman näkökulman, esiin nostaminen on jo tulkintaa siitä, mikä on puolueen kehityksen kannalta olennaista. Monia muitakin näkökulmia olisi voitu kirjassa vielä nostaa esiin, mutta tämä on allekirjoittaneen tulkinta siitä, mikä oli keskustapuolueen kehityksen ja selviytymisen kannalta keskeistä nyt tutkittavana olevana ajanjaksona.

Kuten edellä olevasta käy ilmi, tutkimus perustuu vahvasti empiiriseen lähdeaineis-

https://doi.org/10.21435/ha.155

toon ja historiantutkimuksessa yleisesti käytettyyn hermeneuttiseen metodiin. Tutkimuksessa ei pyritä politologisen puoluetutkimuksen kaltaiseen teorian muodostukseen tai soveltamaan puoluetutkimuksen teorioita. Historiantutkimuksen näkökulmasta politologiset teoriat ja määrittelyt ovat usein liian yleistäviä sovellettavaksi sellaisenaan tutkimukseen[44] – vaikka tietyissä tapauksissa ne saattavatkin edesauttaa kysymyksenasettelua ja analysointia.[45] Varsinkin keskustapuolueen kaltaiseen, vahvasti kansallisista lähtökohdista syntyneeseen ja agraaritaustaiseen puolueeseen kansainvälisestä tutkimuksesta vahvasti vaikutteita saanut teoriamuodostus sopii huonosti. Keski- ja Etelä-Euroopan monipuoluejärjestelmissä ei ole agraaripuolueita, ja agraaripuolueet olivat aina toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta 1990-luvun alkuun nimenomaan pohjoismaalainen ilmiö. Politologisessa puoluetutkimuksessa keskeiseksi nostetut kysymykset esimerkiksi puolueiden luonteesta (kaaderipuolueet ja joukkopuolueet) ja puoluejärjestelmistä (kaksi- ja monipuoluejärjestelmät) eivät yleisyydessään auta avaamaan historiantutkimuksen kannalta keskeisiä puoluehistorian näkökulmia ja sitä, mitä puolueen sisällä ja politiikan kentällä todella tapahtui ja miksi. Tämä todentuu muun muassa politologisessa puoluetarkastelussa keskeiseksi nostetussa ristiriitaulottuvuuksien tarkastelussa.[46]

Ristiriitaulottuvuuksia ovat muun muassa sosio-ekonomiset, keskustan ja periferian väliset, ulkopolitiikan alan ja materialistiset versus postmaterialistiset ulottuvuudet. Keskustapuolue istuu huonosti sosio-ekonomiseen vastakkainasetteluun, joka jakaa poliittista kenttää perinteisellä vasemmisto–oikeisto-ulottuvuudella.[47] Puolue on historiallisesti asettunut jakolinjan oikealle siinä, että se on kannattanut yksityisomistusta ja vastustanut sosialismia, tuotantovälineiden yhteisomistusta, mutta toisaalta puolue on alusta lähtien asettunut nimenomaan poliittiseen keskustaan vastustaen sekä oikeiston oppeja talouden liiallisesta vapaudesta että vasemmiston vaatimuksia talouden tiukasta valtiollisesta kontrollista. Puolue on voinut olla tällä ulottuvuudella vaihtelevissa paikoissa riippuen siitä, mistä asiasta on kyse. Varsinkin 1980-luvun todellisuuteen sosio-ekonominen jakolinja sopi huonosti, sillä ei-palkansaajien vahvana puolustajana keskustapuolue asettui tällä ulottuvuudella enemmän ”vasemmalle” kuin SDP, joka puolestaan korosti hyväosaisempien palkansaajien asemaa, mikä tulee esiin esimerkiksi kirjassa myöhemmin käsiteltävissä ansiosidonnaisuusjärjestelmissä ja perusturvakysymyksissä. Toisaalta pienyrittäjiä koskien puolue näytti olleen enemmän oikealla kuin kokoomus, jonka intressit taas kohdistuivat enemmän suurempiin yrityksiin.

Myös keskusta–periferia-lohkeama on keskustapuolueen käytännön politiikan kannalta tarkasteltuna ongelmallinen, sillä puolue itse nimenomaan pyrki kuromaan umpeen tätä ristiriitaulottuvuutta 1980-luvulla. Samoin materialistiset vastaan postmaterialiset arvot -ulottuvuudella puolueen itseymmärrykseen kuului puolueen näkeminen

https://doi.org/10.21435/ha.155

jo perinteisesti ei-materialistisena keskitien kulkijana verrattuna toisiin suuriin puolueisiin. Tässä ulottuvuudessa keskustapuolue pyrki houkuttelemaan nousevat vihreät liikkeet sisäänsä 1980-luvulla – ei nostamaan vastakkainasettelua, vaikka postmaterialististen arvojen itsearvoisuuden ja yksilöllisyyden suhteen ilmenikin vastakohtaisuutta. Ulkopolitiikan osalta taas 1980-luvun todellisuudesta on todettava, että virallisen ulkopolitiikan tasolla ei ilmennyt ristiriitoja tai erimielisyyttä – mutta kulissien takana käytiin vielä taistelua siitä, mitkä puolueet nauttivat naapurisuurvallan suosiosta ja "ystävyydestä".

Lopuksi voi vielä lisätä, että historiantutkimuksen kannalta on mielenkiintoista, että politologisessakin puoluetutkimuksessa on viime aikoina noussut esiin nimenomaan kansallisen tason tekijöiden merkittävyys yleistävien mallien sijaan.[48]

Puolueen vahva järjestörakenne

Keskustapuolue koostui nyt kyseessä olevana aikana 21 piiristä. Piirit muodostivat puolueen maakunnallisen järjestöselkärangan. Kunkin piirijärjestön tehtävänä oli alueellinen koordinointi ja yhteydenpito kuntiin. Kunkin piirijärjestön sisällä oli vaihtelevassa määrin kunnallisjärjestöjä, paikallisosastoja, KN:n, NKL:n ja KOL:n osastoja – vahvoilla kannatusalueilla lukumääräisesti eniten.[49] Järjestörakenne oli laaja ja vahva, vaikka puolueessa koettiinkin vuoden 1979 vaalien jälkeen, että järjestöorganisaatio oli rapautunut. Kyse ei kuitenkaan ollut varsinaisesti järjestörakenteen rakenteellisesta heikkoudesta tai sen kattavuudesta vaan siitä, ettei järjestörakenteesta koettu saatavan entisellä tavalla tehoja irti. Osastoihin oli saatava uutta virtaa, ja siksi koulutusta ja tiedotusta oli lisättävä.[50] Keskustapuolueella oli vuonna 1981 yhteensä 2 910 paikallisosastoa ja 346 kunnallisjärjestöä, vuonna 1985 vastaavat luvut olivat 2 927 ja 352. Jos määrää vertaa aikaisempiin vuosikymmeniin, oli keskustapuolue vahvempi 1980-luvulla kuin puolueen kannatuksen suuruuden aikoina 1950- ja 1960-luvuilla. Vuonna 1960 paikallisosastoja oli ollut yhteensä 2 614 ja kunnallisjärjestöjä 298.[51] Puolueen järjestörakenne säilyikin vahvana koko tarkastelujakson, vuonna 1990 puolueella oli 349 kunnallisjärjestöä ja 2 837 paikallisosastoa, vaikka paikallisosastojen määrä olikin jo kääntynyt laskuun.[52]

Puolueen jokaisen piirin johdossa oli puheenjohtaja ja palkattu toiminnanjohtaja. Piirijärjestöjen asema oli vahva ja varsin itsenäinen, varsinkin isoissa piireissä, sillä piirit päättivät pääasiassa itse rahoituksestaan, asettivat ehdokkaat eduskuntavaaleihin sekä päättivät mahdollisista vaaliliitoista. Puolueen tuotoista, joista pääosa koostui valtionavusta, suurin osa meni piiri- ja muiden järjestöjen sekä puolueen lehdistön tukemiseen. Suurin osa tuesta meni ilmeisesti kuitenkin nimenomaan lehdistön tukemiseen, sillä kun puolueen vuosikirjassa vuonna 1987 eriteltiin erikseen puolueen piiri-, jäsen- ja sisarjärjestöjen tukeminen sekä tuki lehdistölle, oli lehtien avustamisen osuus 33,6 prosenttia ja järjestöjen 16,1 prosenttia.[53]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Jaakko Sankala oli Peräpohjolan piirin pitkäaikainen toiminnanjohtaja. KMA.

Piirien talous oli riippuvainen ennen kaikkea alueellisesta rahankeräyksestä, joka tapahtui alueittain eri perustein, eikä piireissä katsottu hyvällä, jos puolueen ylätasolta pyrittiin puuttumaan siihen. Pohjois-Pohjanmaan piiri moittikin vuonna 1980, että ylätasolta tulleet ohjeet keräysperusteissa uhkasivat romuttaa piirin talouden. Piirin vuosien 1980–1985 sitoumuskeräys oli käynnissä, ja tulokset olivat myönteisiä: Pudasjärjellä nousu oli 30 000 markasta 50 000 markkaan ja Kuusamossa 35 000 markasta 70 000 markkaan. Keräyksen perusteena oli tavoite, että karjanomistajat maksoivat 10 kiloa per lehmä vuodessa meijerin kautta perittynä, muut maatalouden harjoittajat viisi markkaa per peltohehtaari sekä yksi markka per kasvullinen metsähehtaari vuodessa. Palkanansaitsijan osuus oli päivän bruttopalkka. Puolueen eteläisissä piireissä, kuten Lahdenseudun piirissä, tällaiset keräysjärjestelmät taas eivät toimineet, vaan kyse oli markkamääräisistä vuosimaksuista.[54]

Kunkin piirin aktiivisuudesta kertoi myös se, miten laajasti ihmiset osallistuivat piirien vuosi- ja syyskokouksiin. 1980-luvun alkupuolella pidettiin huolestuttavana kehitystä, että piirikokousten arvostus ja merkitys laskisi niin sanottuna alueellisena poliittisena parlamenttina, ja siksi osallistujamääriä seurattiin tarkasti. Piirikokousten kiinnostavuus kuitenkin säilyi, ja vuonna 1986 osallistujien määrä oli korkeampi kuin edellisvuosina. Tämän jälkeen puolueen vuosikirjoissa ei kuitenkaan enää seurattu kokousosallistujien määriä – joihin vaikuttivatkin eri tekijät, kuten eduskuntavaalien ehdokasasettelun ja puoluevaltuuskunnan jäsenvaalin nostattama mielenkiinto.[55]

Keskustapuolueen vahva järjestörakenne perustui myös puolueen jäsenjärjestöistä sekä keskustajärjestöistä muodostuvaan mittavaan kokonaisuuteen. Puolueen jäsenjärjestöihin kuuluivat Keskustanpuolueen Naiset, Nuoren Keskustan Liitto, Keskustan Opiskelijaliitto sekä Keskustan Lehtimiehet. Nämä järjestöt kuuluivat myös puolueen poliittiseen ytimeen, sillä jäsenjärjestöillä oli edustus puoluehallituksessa sekä käytännössä myös puoluehallituksen työvaliokunnassa[56]. Keskustajärjestöihin taas kuuluivat vuoden 1981 vuosikirjan mukaan Alkio-Opisto, Eläkeliitto, Huoltoliitto, Keskustajärjestöjen

https://doi.org/10.21435/ha.155

toimihenkilöt, Keskustan ja maaseudun arkiston säätiö, Keskustan Koulutuspoliittinen Liitto, Keskustan Terveysliitto, Keskustapuolueen Toiminnanjohtajat, Lomayhtymä, Maaseudun Raittiusliitto, Maaseudun Sivistysliitto, Maaseudun Terveys- ja Lomahuolto ja Vesaiset.[57]

Näistä Alkio-opisto ja Maaseudun Sivistysliitto osallistuivat merkittävällä tavalla puolueen järjestöväen koulutukseen ja ylipäätään aatteelliseen työhön 1980-luvulla. Ne pyrkivät myös tukemaan omista lähtökohdistaan keskustapuolueen poliittisia tavoitteita. Maaseudun Sivistysliiton historiassa todetaan, että liiton toiminta oli linjassa keskustapuolueen strategisen tavoitteen kanssa murtautua Etelä-Suomeen, Salpausselän eteläpuolelle.[58] Alkio-opiston rehtori Touko Perko taas vieroksui keskustalaisuuden näkymistä opiston varsinaisessa toiminnassa, mutta hän kehitti opistoa keskustapuolueen kurssi- ja koulutuskeskuksena lyhytkurssien osalta. Kääriäinen onkin arvioinut, että järjestökursseilla oli huomattava merkitys puolueen järjestölliselle aktivoitumiselle ja sitä myötä kannatuksen kasvulle.[59]

Käytännössä puoluetyö ja poliittinen toiminta keskittyivät kuitenkin nyt kyseessä olevana tarkasteluaikana entistä tiiviimmin virallisen puolueorganisaation ja siihen keskeisesti liittyvien jäsenjärjestöjen ympärille – mikä todentui näiden edellä mainitussa kiinteässä yhteistyörakenteessakin. Yhtenä osoituksena tästä on se, että kun vuoden 1981 vuosikirjassa esiteltiin vielä mittavasti puolueen järjestökenttää, nostettiin puolueen vuoden 1990 vuosikirjassa keskustajärjestöistä esiin enää Keskustanaiset, Nuoren Keskustan Liitto, Keskustan Opiskelijaliitto sekä Keskustan ja maaseudun arkisto.[60] Muutos näkyi ensimmäisen kerran vuonna 1986, jolloin vuosikirjassa nostettiin esiin edellä lueteltujen lisäksi vielä Keskustan Lehtimiehet.[61] Kehitys kuvaa sitä, että puolue ja sen toiminta alettiin nähdä entistä selvemmin nimenomaan puoluepoliittisena toimintana eikä laajempana harraste- ja koulutustoimintana.

Keskeinen rakenteellinen vahvuustekijä oli myös puolueen maakuntalehdistö, joka huolehti keskeisiltä osin puolueen viestin saamisesta läpi eri alueilla. Puolueorganisaatio piti tiivistä yhteyttä maakuntalehdistöön ja järjesti muun muassa maakuntalehtien päätoimittajille neuvottelupäiviä. Esimerkiksi vuonna 1981 neuvottelupäivät pidettiin kolme kertaa. Lisäksi puolueen Sanomakeskus lähetti maakuntalehdistölle artikkeleita, joiden avulla pyrittiin nostamaan esille puolueen kannalta tärkeitä asioita. Vuonna 1981 keskustalaisia maakuntalehtiä oli yhteensä 13: *Etelä-Saimaa*, *Iisalmen Sanomat*, *Ilkka*, *Itä-Savo*, *Kainuun Sanomat*, *Karjalan Maa*, *Keski-Pohjanmaa*, *Keskisuomalainen*, *Kymen Sanomat*, *Lalli*, *Liitto*, *Pohjolan Sanomat* ja *Savon Sanomat*.[62] Yli puolet näistä oli maakuntiensa ykköslehtiä ja osa maakuntia pienempien alueiden ykköslehtiä ja osa taas alueidensa kakkoslehtiä (*Liitto*, *Lalli* ja *Karjalan Maa*) 1980-luvulla. Maakuntiensa ykköslehtiä olivat *Savon Sanomat* (Kuopion kaupallinen reviiri), *Keskisuomalainen* (Jyväskylän kaupallinen reviiri), *Ilkka* (Seinäjoen kaupallinen reviiri), *Pohjolan Sanomat*

https://doi.org/10.21435/ha.155

Lehden lukua Rovaniemen puoluekokouksen ohjelman alkua odotellessa. Eturivissä Ahti Pekkala (vas.), Paavo Väyrynen, Seppo Kääriäinen ja Marjatta Väänänen. Kuva Jyri Vanninen. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

(Kemi-Tornion kaupallinen reviiri), *Etelä-Saimaa* (Lappeenrannan kaupallinen reviiri), *Keskipohjanmaa* (Kokkolan kaupallinen reviiri) ja *Kainuun Sanomat* (Kajaanin kaupallinen reviiri).[63] Puolueen pää-äänenkannattaja oli Helsingissä ilmestyvä *Suomenmaa*, joka ei onnistunut saamaan merkittävää asemaa julkaisualueellaan. Nimenomaan Etelä-Suomi oli puolueen tiedonvälityksen kannalta ongelma, ja tilannetta yritettiin kohentaa lisäämällä *Suomenmaan* levikkiä.[64] Tilanne ei kuitenkaan parantunut.

Lehtien ja puolueen suhteet alkoivat kuitenkin etääntyä 1980-luvulla, mutta muutos ei ollut radikaali vaan hyvin maltillinen. Muutoksen kärjessä ollut *Keskisuomalainen* päätti lokakuussa 1986, että lehti ei halunnut lukeutua keskustapuolueen virallisiin äänenkannattajiin eikä se ottanut enää vastaan puoluepoliittista lehdistötukea, vaan lehdestä käytettäisiin vastedes ilmaisua ”keskustalainen sanomalehti”. Lehti jatkoi myös keskustalaisen uutistoimiston Uutiskeskuksen asiakkaana.[65] *Keskisuomalaista* seurasi seuraavaksi *Savon Sanomat*, joka ilmoitti sitoutumattomuudestaan muutama kuukausi ennen vuoden 1991 vaaleja – ja myöhemmin perässä tuli muita lehtiä lisää.[66] Puolueen ja lehdistön sidoksen etääntyminen näkyi myös siinä, että vielä vuoden 1987 vuosikirjassa lueteltiin kaikki keskustalaiset lehdet, mukaan lukien *Keskisuomalainen*, mutta vuodesta 1988 lähtien näitä ei enää mainittu.[67]

Puolueen ja sen lehdistön muutoksen suhde olisi oman erikoistutkimuksen aihe, mutta päälinjana voi pitää sitä, että keskustalainen lehdistö säilyi koko tutkimuskauden vakaana, eikä se ottanut puolueen kannalta ongelmallista irtiottoa puolueeseen.[68] Järjestöväki ei tosin aina katsonut omien lehtien tukevan tarpeeksi puolueen intressejä. Esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaan piirissä arvosteltiin *Liittoa*.[69] Myös puolueen antama rahoitus sen äänenkannattajille säilyi merkittävänä. Vuonna 1990 puolueen kuluista meni 33,6 prosenttia lehtien avustamiseen, mikä oli selkeästi suurin kuluerä ja kuvaa samalla lehdistön huomattavaa merkitystä puolueen laajemmassa rakenteessa.[70]

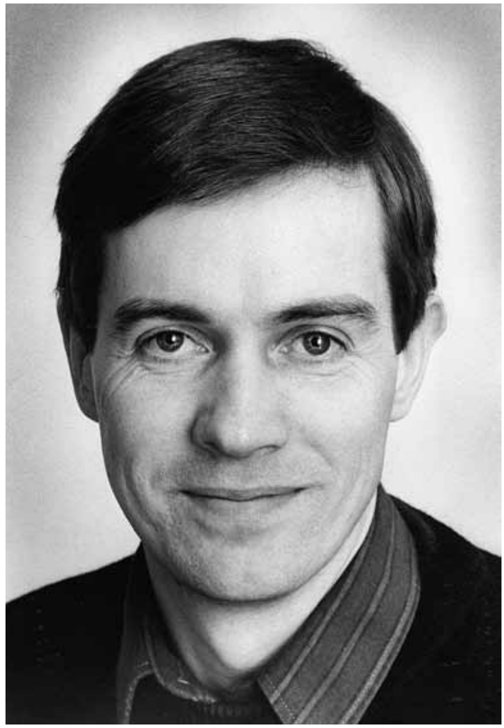
Puoluetoimiston vahva asema ja aktiivinen ote olivat olennainen tekijä puolueen järjestörakenteessa. Puoluetoimisto oli keskeinen toimija politiikan valmistelussa sekä yhteyksien pitämisessä ja tiedon välittämisessä eri suuntiin, kuten piireihin ja osastoihin, eduskuntaryhmään ja lehdistöön. Puoluetoimistoa johti puoluesihteeri, ja se toimi Kääriäisen ja Väyrysen apuna poliittisessa operoinnissa niin puolueen virallisessa puolueorganisaatiorakenteessa, erityisesti puoluehallituksen työvaliokunnan kautta lähteneinä syötteinä, kuin ylipäätään järjestökentän suuntaan. Oleellista puoluetoimiston keskusroolissa oli, etteivät syötteet ja tiedot kulkeneet vain niin sanotusti ylhäältä alaspäin, vaan että puoluetoimiston henkilöt jalkautuivat aktiivisesti puolueen paikallisjärjestöjen tasolle ja huomioivat sekä kuuntelivat kentän huolia ja näkökohtia. Lisäksi järjestöremontti, järjestökyselyt ja ohjelmauudistukset tekivät vuorovaikutuksesta tiiviin. Informaatio ja tunnelmat kulkivat siis

https://doi.org/10.21435/ha.155

molempiin suuntiin, vaikka poliittinen ote olikin selvästi puoluejohdon käsissä.[71] Piiri- ja paikallistasolla oli tuskin edes aikaa muuhun kuin yrittää pysytellä puoluejohdon erilaisten operaatioiden ja uudistusten tahdissa – aikaa vievän vaalityön lisäksi.

Puoluetoimistolla olikin parhaimmat resurssit suunnitella ja organisoida toimintaa – kun taas nykypäivänä voimavarat ovat vahvasti eduskunta- ja ministeriryhmillä.[72] Puoluetoimiston virallisen organisaatiokaavion mukaan se jakaantui vuodesta 1985 lähtien kolmeen osastoon: järjestö- ja hallinto-osastoon sekä poliittiseen osastoon. Nimenomaan poliittinen osasto toimi puoluejohdon neuvonantajana, ja tarvittaessa kriitikkona, vaikka Väyrysen vahvoja omia näkemyksiä olikin hyvin vaikea saada muutetuksi. Ehkä jokin hyvin vahva asia-argumentti saattoi toimia, on poliittisen osaston osastopäällikkönä toiminut Lassi Jaakkola myöhemmin arvioinut.[73] Puoluetoimiston tehokkaan työn mahdollisti paitsi puoluesihteeri Kääriäisen intensiivinen ote ja tiivis yhteistyö puheenjohtaja Väyrysen kanssa myös sen vahvat henkilöresurssit. Puoluetoimistossa oli vuonna 1982 yhteensä 30 työntekijää ja Kääriäisen kauden loppuessa vuonna 1990 yhteensä 29 työntekijää.[74] Lisäksi puolue-elinten ja puoluetoimiston tukena toimi huomattava asiantuntijajoukko.

Vuonna 1981 keskustapuolueella oli yhteensä 25 asiantuntijatoimikuntaa, jotka oli koottu eri teemojen ympärille. Näitä olivat muun muassa asuntopolitiikka, energiapolitiikka, perhepolitiikka, talouspolitiikka, tiede- ja korkeakoulupolitiikka, työmarkkinapolitiikka ja ympäristöpolitiikka. Toimikuntien työn pääpaino oli aloitteellisen hallitus- ja eduskuntapolitiikan tukemisessa, mutta ne tukivat myös eduskuntavaaleihin valmistautumista sekä seurasivat puoluekokousaloitteiden toteutumista. Lisäksi puolueella oli ay-valtuuskunta, piiritason ay-edustajien katto-organisaatio, ja yrittäjäpoliittinen valtuuskunta, jotka antoivat kannanottoja niiden alaan kuuluvista ajankohtaisista asioista.[75] Toimikunnat ja valtuuskunnat vahvistivat puolueen tiedollisia resursseja ja edesauttoivat siten puolueen kykyä toimia ja menestyä yleispuolueena.

Puoluetoimiston poliittisen osaston osastopäällikkönä toiminut Lassi Jaakkola. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

I
Eheytymisen alku

Keskustapuolueen alkuasetelmat olivat vaikeat vuoden 1982 presidentinvaaleihin lähdettäessä. Puolueen tuli päästä nopeasti eroon vanhoista linjariidoista, jotka olivat koetelleet vuosikausia puolueen sisäistä yhtenäisyyttä ja koheesiota. Tilanteen teki herkäksi se, että puolueen johto oli asettunut presidenttiehdokasväännössä Ahti Karjalaisen taakse ja puolueen kenttä taas nosti Johannes Virolaisen puolueen ehdokkaaksi. Puolueen kentällä ja mediassa suhtauduttiin epäilevästi siihen, pysyisikö Virolainen varmasti ehdokkaana loppuun asti vai nousisiko Karjalainen vielä niin sanottuna mustana hevosena esiin. Puolue kuitenkin selvisi presidentinvaaleista kunnialla, eikä puolueessa ollut intoa vaalien jälkeen sisäiseen pyykinpesuun. SDP:n vahvistuneet asemat ja puolueen syrjäyttäminen ulkopoliittisista asemista vuoden 1982 hallitusratkaisussa tiivistivät puolueen rivejä. Voimat haluttiin suunnata puolueen vahvistamiseen tilanteessa, jossa poliittinen kenttä uhkasi polarisoitua SDP:n ja kokoomuksen välille – vaikka täysin kivuitta Kekkosen jälkeisen ajan jälkijäristyksistä ja sisäisistä jännitteistä ei ollut mahdollisuutta päästä eroon.

Keskustapuolueen vaikea lähtötilanne

Virolaisen aika – Maalaisliitosta Keskustapuolue -tutkimus päättyi Kuopion ylimääräiseen puoluekokoukseen, jossa valittiin puolueen presidenttiehdokas Kekkosen jälkeen. Kokous oli dramaattisesti värittynyt käännekohta puolueen historiassa, johon on syytä palata lyhyesti sen taustoittamiseksi, millaisista kriisiasetelmista puoluejohto lähti rakentamaan puolueen yhtenäisyyttä ja miten vaikeaksi tilanne kehittyi Kekkosen yllättävän väistymisen myötä. Kääriäinen on kuvannut asetelmaa seuraavasti: ”Miten selviytyä hengissä Virolaisen ja Karjalaisen kaksintaistelusta ja miten toimitaan, jos tai kun Koivisto voittaa?”[76] Puoluejohto sai tosissaan pelätä, miten puolue säilyisi ehjänä repivässä ehdokastaistelussa. Keskustapuolueen kenttäväki kallistui Johannes Virolaisen kannalle. K-linjan ehdokas Ahti Karjalainen taas sai enemmän kannatusta puolueen virallisissa elimissä.[77] Lisäjännitettä taistoon toi se, että ilmassa väreili kysymys siitä, sekaantuisiko Neuvostoliitto presidentinvaaleihin. *Pravdan*

https://doi.org/10.21435/ha.155

kirjoituksessa oli todettu, että valinta Virolaisen ja Karjalaisen välillä oli keskustapuolueen historian vastuullisin päätös ja että siinä saattoi tehdä erehdyksen. Ulkopolitiikan esiin vetäminen ei kuitenkaan vaikuttanut keskustapuolueen kenttään – ennemminkin se vaikutti päinvastoin kuin oli tarkoitus.[78]

Väyrynen sanoi ennen Kuopiota puoluehallituksessa, että hänestä Karjalainen tulisi asettaa puolueen ehdokkaaksi. Pääperusteluna oli "huoli nykyisen ulkopoliittisen linjan jatkumisesta".[79] Kääriäinen ilmoitti Karjalaista tukevan kantansa julki vasta puoluevaltuuskunnassa, jonka tehtävänä oli tehdä ehdotus presidenttiehdokkaasta puoluekokoukselle. Eniten kohua puoluevaltuuskunnassa herätti maaherra Martti Miettusen puhe, jossa hän kertoi hallussaan olevasta Kekkosen kirjeestä, jossa Virolainen leimattiin kelpaamattomaksi presidentin virkaan, varsinkin Karjalaiseen verrattuna. Miettunen totesi lukeneensa kirjeen Väyryselle, valtiovarainministeri Ahti Pekkalalle sekä pääministerinä toimivalle Eino Uusitalolle, jotka olivat pitäneet välttämättömänä, että kirjeen sisältö sekä Miettusen keskustelu asiasta Kekkosen kanssa saatettaisiin kokousväen tietoon.[80]

Kirjeen esiin vetäminen kärjisti keskustelua entisestään, eikä kokouksessa todellakaan säästelty sanoja – millä voi toisaalta katsoa olleen myös vanhoja paineita puhdistava myönteinen vaikutus puolueen tulevaisuuteen pitkällä tähtäimellä.[81] Vaikka kokous pidettiin suljettujen ovien takana, löytyivät heti seuraavana päivänä lehdistä tiedot Miettusen puheesta. Tilanteen kriittisyys näkyi Väyrysen lausunnoista lehdistölle. Hän myönsi puolueen sisäisen presidenttitaistelun voivan johtaa keskusteluun hänen puheenjohtajan tuolistaan.[82] Kuopion jäähallissa Väyrynen vakuutti puoluekokousyleisölle, että oli "henkilökohtaisesti vakuuttunut siitä, että maan ja puolueen etu" vaati Karjalaisen asettamista puolueen presidenttiehdokkaaksi, vaikka olisi ollut helpompi kannattaa Virolaista tai olla hiljaa. Väyrysestä kyse oli ensi sijassa ulkopoliittisesta ratkaisusta ja Karjalainen oli ulkopolitiikan saralla ylivoimainen, vaikka pehmensikin kantaansa todeten, että molemmat ehdokkaat olivat Paasikiven–Kekkosen linjalla ja että molemmilla oli ulkopoliittista kokemusta.[83] Vetoaminen Karjalaisen ylivoimaisuuteen neuvostosuhteissa tai Kekkosen oppeihin ei kuitenkaan kääntänyt puoluekokousedustajia Karjalaisen kannalle.

Puolueen kenttäväki näytti äänestyksessä tahtonsa. Virolainen sai selvän voiton äänin 2 666–1 365. Päätös sinetöi keskustapuolueen kentän suorastaan mystisen maineen. "Tuo suunnaton elävä massa, maailman mahtavimpiin kuuluva yhden puolueen edustajajoukko, vaikuttava, taitavan johtajan käsissä suorastaan pelottava voima", kuten sitä *Suomen Kuvalehdessä* kuvattiin, osoitti puoluejohdolle ja K-linjalaisille, ketkä todella määräsivät puolueen suunnan. Puolueen johtajana ja Karjalaisen valintaa kannattaneena Väyrynen sai kantaa asiasta suurimman vastuun.[84] Väyrysen katsottiin puhuneen kansanvallasta ja puolueen jäsenistön äänen kuulemisesta, mutta teot olivat osoittaneet

https://doi.org/10.21435/ha.155

toista. Ratkaisu oli yritetty sanella johdon päätöksin etukäteen.[85]

Virolainen totesi heti voiton jälkeen uskovansa puoluejohdon vakuutuksiin, että kaikki läsnäolijat tyytyisivät äänestysratkaisuun ja toimisivat yhdenmukaisesti ratkaisun mukaisesti. Erityisesti hän toivoi, ettei enää kiisteltäisi menneisyyden tapahtumista, vaan katsottaisiin Suomen ja puolueen tulevaisuuteen.[86] Myös Kääriäinen korosti valinnan jälkeen puolueen yhtenäisyyttä. Hän sanoi uskovansa mahdollisuuteen saavuttaa hyvä vaalitulos ja myös vaalivoitto. Puolueen rivit oli koottava ja katse kohdistettava eteenpäin yhtenäisen sekä vahvan keskustapuolueen puolesta.[87] Puoluesihteerin tavoin Väyrynen korosti yhteistyötä ja puolueen tulevaisuutta. ”Kuopion kokouksen jälkeen tässä puolueessa ei saa olla Karjalaisen kannattajia ja Virolaisen kannattajia, vaan yhteiseen asiaamme uskovia ja puolueen hyväksi uhrautuvaa työtä tekeviä kelpo keskustalaisia”, hän totesi. Väyrysestä oli aika koota voimat yhteen ja palauttaa se otollinen asema, joka keskustapuolueella oli ollut ennen vaalitilanteen syntymistä. Hän muistutti, että olipa presidentinvaalien tulos mikä tahansa, niin yhtenäinen ja elinvoimainen keskustapuolue oli välttämätön. Virolaisen kannattajien korviin tosin särähti Väyrysen puheen lopun huomautus, että hänestä oli välttämätöntä aloittaa ulkopoliittinen keskustelu, joka selkeyttäisi puolueen järjestöväen asennoitumista ulkopoliittisiin kysymyksiin.[88] Sen saattoi tulkita moitteeksi, että kenttä oli valinnut Virolaisen presidenttiehdokkaaksi.

Ehdokasvalinta laukaisi keskustapuoluetta vuosikausia kuluttaneen jännitteen Karjalaisen ja Virolaisen kannattajien kesken. Kuopion jäähallissa oli vain voittajia ja häviäjiä. Samalla tilanteen laukeaminen mahdollisti puolueen eheytymisen alkamisen.[89] Haaste oli mittava. Uusitalo on todennut muistelmissaan: ”Yleisesti otaksuttiin, että kiivaan Kuopion puoluekokouksen jälkeen keskustapuolueen kenttä hajoaa eikä puolue voi yhtenäistää rivejään.”[90]

Puolueen edessä olikin heti vaikea testi siitä, miten puolue onnistuisi puhaltamaan yhteen hiileen presidentinvaaleissa. Miten haastaa SDP ja heidän ylivoimaista kansansuosiota nauttiva presidenttiehdokkaansa Mauno Koivisto? Karu arkitodellisuus löi heti kasvoille, kun Kuopion jäähalli alkoi tyhjentyä tuhansista osanottajista. Presidenttiehdokas Virolainen vetäytyi muutaman tukijansa ja lehdistön edustajien kanssa voitonjuhliin hotelli Puijonsarven kabinettiin. Paikalle oli kutsuttu myös puheenjohtaja, puoluesihteeri sekä vastaehdokas Karjalainen, mutta kukaan heistä ei ilmaantunut paikalle, mikä ei jäänyt lehdistöltä huomaamatta. Väyrynen, Kääriäinen, Karjalainen ja pieni joukko K-linjalaisia kokoontui sen sijaan samaan aikaan apeissa tunnelmissa Siilinjärven kuntoutuskeskukseen. Voitonjuhlat olivat sulaneet Virolaisen valintaan, ja tilaisuutta varten varattu iso sali kumisi tyhjyyttään.[91]

Inhorealistisimman kuvauksen K-linjan tunnelmista Kuopion kokouksen jälkeen lienee antanut Mikko Pesälä, joka on kuvannut muistelmissaan, miten hän Miettusen kanssa

https://doi.org/10.21435/ha.155

odotteli poispääsyä kuopiolaisella bussipysäkillä. Kummallakaan ei ollut kerta kaikkiaan yhtään mitään sanottavaa, ilmapiiri oli täysin latistunut. ”Koko homma oli meidän kannaltamme katsottuna mennyt karkeasti perseelleen. Se kupla, jonka sisällä olimme Isä-Aurinkoisen loisteessa paistatelleet, oli äkisti ja lopullisesti puhkaistu”, Pesälä muistelee.[92] *Helsingin Sanomissa* K-linjan veikkailtiin kokeneen kohtalon iskun – ellei Karjalainen jollain keinolla vielä nousisi ehdokkaaksi. K-linjalaisia kuvailtiin vähän hämäräperäiseksi valtaryhmittymäksi, joka alun perin presidentti Kekkosen uskollisena hovijoukkona oli onnistunut kapuamaan valta-asemiin. Lehdessä lueteltiin seikkaperäisesti näiden saavutuksia: Mikko Immonen oli noussut johtajaksi Alkoon, Esa Timonen maaherraksi Pohjois-Karjalaan, Kauko Sipponen Keski-Suomen maaherraksi, Arvo Pentti ja sittemmin Seppo Tiitinen Suopon päälliköksi, Jaakko Pajula Kansaneläkelaitoksen johtajaksi, Esko Ollila Keran kautta säästöpankkijohtajaksi ja Tapio Siikala TV2:n johtajaksi. Lehdessä katsottiinkin aiheelliseksi kysyä, miten mahtaisi käydä muille K-linjalaisille tai siihen päin kallellaan olleille, joilla ei ollut virkaa turvanaan. Ennen kaikkea Väyrysen, mutta myös Markku Kauppisen, Olavi Martikaisen, Mauri Pekkarisen, Petter Savolan, Matti Ruokolan, Juhani Perttusen, Jukka Juuselan ja Eeva Kuuskoski-Vikatmaan tulevaisuuden katsottiin olevan kysymysmerkki.[93]

K-linjan vastaleirissä taas tunnelmat olivat tyytyväiset ja riemukkaat. Veikko Pihlajamäki on todennut, että murskaavat voittolukemat tuntuivat todella hyviltä, sillä olihan kyse paljon enemmästä kuin vain oman ehdokkaan valinnasta. Pihlajamäki kirjoitti muistelmissaan, että Kuopion jättiläiskokous oli suurvoitto kansanvallalle ja eräänlainen käännekohta maan poliittisessa historiassa. ”Näin näkivät ainakin ne, jotka olivat saaneet läheltä seurata, miten keskuskustapuolueen K-linja valtakunnan asioita hoiteli.”[94] Yhteistä kummallekin linjalle oli kuitenkin sen tiedostaminen, että keskustapuolue oli uuden alun edessä.

Veikko Pihlajamäki oli puolueen pitkäaikainen kansanedustaja ja Etelä-Pohjanmaan piirin puheenjohtaja, joka nousi vuonna 1983 puolustusministeriksi. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Virolaisen kannattajat katsoivat, että puolueen kenttä oli näyttänyt puoluejohdolle, ettei sitä määräiltäisi, eikä puolueen johtaminen ulkopoliittisella pelottelulla tai suosikkijärjestelmän avulla toimisi. Pihlajamäki siteerasi muistelmissaan lehtimiestä, joka totesi, että on syytä toivoa, että kumous keskustapuolueessa avaisi silmät myös muiden puolueiden puoluepampuissa ja että "ruohonjuuritasoa on ensi sijassa kuunneltava eikä opetettava niin kuin Väyrynen on yrittänyt tehdä tuloksena sarja kuperkeikkoja".[95] Virolaisen kannattajien katseet kääntyivätkin Kuopion jälkeen puolueen johtoon, joka oli nyt tarkan paikan edessä. Puolueen tuli toimia puoluekokouspäätöksen mukaisesti – oli K-linja siitä mitä mieltä tahansa.

Myös SDP:n taholla nähtiin, miten vaikeissa olosuhteissa keskustapuolue lähti vaalitaistoon, eikä se ollut sillekään pelkästään myönteinen asia. *Suomen Sosialidemokraatissa* kirjoitettiin, että vaikka keskustapuolueen ahdinko herätti tietysti toisissa puolueissa inhimillistä vahingoniloa, niin viimeistään vaalien jälkeen se olisi ohi, sillä maan asioita olisi hoidettava senkin jälkeen ja keskustapuolueella oli siinä yhä oma roolinsa. "Muutenkin vaikean yhteistyökumppanin sekasortoinen tila ei välttämättömien sopimusten tekemistä helpota. Maan rakoon lyöty puoluejohto joutunee miettimään rooliaan ainakin Rovaniemellä kesäkuussa pidettävään puoluekokoukseen saakka – –."[96] *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksenkaan mukaan keskustapuolueen kriisitila ei edesauttanut maan poliittisia oloja. Hajaantunut keskustapuolue ilman kokoavaa johtajaa oli negatiivinen ilmiö suomalaisessa politiikassa.[97]

Kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Pentti Sillantaus taas kuvasi presidentinvaaleja keskustapuolueen kohtalonkysymykseksi, sillä Kekkonen oli ollut presidenttinä 25 vuotta ja puolueen valtarakennelma oli rakentunut hyvin pitkälti sen varaan. Kuvaus oli yliampuva ja voimakkaasti Kekkosen roolia korostava, mutta luonnehti silti ajassa ilmeneviä tunnelmia. Sillantaus totesikin heti perään realistisemmin, että hänestä keskustapuolue oli nyt tipahtanut kakkosketjuun ja puolueella oli Väyrysessä johtajaongelma. Keskustapuolueen sisäinen tila oli hänestä silti ongelma koko ei-sosialistiselle leirille, sillä se ei helpottanut näiden asemia suhteessa SDP:hen. Kokoomuksen päätavoite oli porvarillinen presidentti, kuten puolueen johtaja Ilkka Suominen totesi eduskuntaryhmän kokouksessa, vaikka samalla olikin pidettävä kiinni omasta ehdokkaasta.[98]

Keskustapuolueessa ja kokoomuksessa tiedostettiin, että ainut keino voittaa Koivisto olisi porvarillisten puolueiden yhteistyö. Kokoomuksessa oli vaikuttanut 1970-luvulta lähtien ryhmittymä, jonka tiedettiin hakeutuneen yhteistyöhön K-linjan kanssa ja katsottiin työskennelleen Karjalaisen presidenttiyden puolesta. Moni kokoomuslainen ei kuitenkaan voinut hyväksyä Karjalaista tai yhteistyötä Väyrysen kanssa.[99] Kokoomuksen eduskuntaryhmässä esiintyikin epäilyjä, että puheenjohtaja Suominen ja eräät muut olisivat etukäteen sitoutuneet kannattamaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

Karjalaista presidentinvaalien ratkaisevalla kierroksella edellyttäen, että kokoomus pääsisi hallitukseen. Suominen taas vastasi pitävänsä tätä sellaisena asiana, mistä ei voinut edes keskustella, koska kukaan ei pystynyt lupaamaan kokoomukselle ”tässä vaiheessa” vielä mitään.[100]

Virolaisen ehdokkaaksi valinnan jälkeen kokoomuksen presidenttiehdokas Harri Holkeri taas ilmoitti hyvin tiukasti, ettei hän osallistuisi presidentinvaaleissa mihinkään ”peliin”, minkä saattoi tulkita niin, että hän ei kannattanut lainkaan porvarillisten puolueiden yhteistyötä – tosin Karjalaisen valinta mustana hevosena oli yhä poissulkematon mahdollisuus. Suominen taas oli sanonut kokoomuksen eduskuntaryhmässä, että suurimman porvarillisen puolueen tulisi voida nimetä porvarillisen puolen ehdokas.[101] Väyrynen oli puolestaan perustellut aikaisemmin Karjalaisen valintaa presidenttiehdokkaaksi sillä, että keskustan ja oikeiston enemmistö ei voisi parhaimmassakaan tapauksessa olla kovin suuri, ja kun vennamolaiset ja perustuslaillisetkin olivat ilmoittaneet kannattavansa Koivistoa, niin ehdokkaana tuli olla Karjalainen, joka juuri ulkopoliittisista syistä voisi saada tukea osalta SKDL:n valitsijamiehistä.[102] Vaalimatemaattisesti Väyrysen laskelmat saattoivat teoreettisesti pitää paikkansa, mutta käytännössä niiltä puuttui pohja kokoomuksessa ilmenevien kielteisten asenteiden ja Karjalaisen heikon kansansuosion takia.[103] Virolaisen mahdollisuuksien kannalta taas Väyrysen laskelmat antoivat pessimistiset lähtökohdat.

Väyrynen pitää linjansa

Keskustapuolueen puoluehallituksen työvaliokunta kokoontui muutama päivä Kuopion puoluekokouksen jälkeen. Väyrynen sanoi olevansa vakuuttunut, että kaikki puolueen jäsenet olivat nyt mukana vaalityössä. Pääkysymyksenä oli vain, miten saada voimakas vaalihenki päälle. Opettaja Terttu Rantasola Ruokolahdelta toivoi puolueen korostavan kaikissa tilaisuuksissa, että tarkoitus oli saada puolueen ehdokas presidentiksi. Väyrynen vastasi puolueen olevan tosissaan Virolaisen kannalla, mutta hän ei voinut ”rehellisesti väittää, että Virolainen on varmasti loppuäänestyksessä”. Tehokkain tapa katkaista spekulaatioilta siivet oli hänestä Virolaisen itsensä antama lausunto, jossa tämä sanoisi luottavansa puolueensa pyrkimykseen tukea häntä.[104] Väyrynen ei ollut valmis sitoutumaan Virolaisen taakse loppuun asti, mikä oli perusteltavissa siten, että puolueen tavoite oli yli linjojen ei-sosialistinen presidentti. Työvaliokunta tiesi, että Väyrynen oli käynyt tähän suuntaan neuvotteluja epävirallisesti jo ennen puolueen presidenttiehdokkaan valintaa.[105] Väyrysen lausuntoa tulkittiin kuitenkin niin, ettei hän ollut Virolaisen takana.

Marjatta Väänänen huomautti, että ”tilanne on vaikea, jos valitun ehdokkaan takana ei voida olla”. Hänestä pääkysymys oli se, että puolueen tuli saada enemmän valitsijamiehiä kuin kokoomuksen. Tästä oltiinkin yhtä mieltä. Ahti Karjalainen sanoi, että nyt tuli keskittyä saamaan hyvä vaalitulos, mutta lisäsi epäilyksiä herättävästi, että hänellä

https://doi.org/10.21435/ha.155

oli oikeus olla asettumatta valitsijamiesehdokkaaksi, koska hän ei ollut siitä Virolaisen kanssa sopinut.[106] Karjalainen ei ollut suostunut myöskään vastaamaan Virolaisen valinnan jälkeen, olisiko hän vielä käytettävissä mustana hevosena. *Ilta-Sanomille* hän oli sanonut pitävänsä mustan hevosen mahdollisuuksia reaalisina ja lisännyt vielä, että keskustapuolue oli lähtenyt ulkopoliittisesti epävakaalle tielle. Sen sijaan keskustapuolueen vaalimenestyksen eteen hän lupasi tehdä kaikkensa – mainitsematta lainkaan Virolaista.[107]

Erityisesti puheenjohtajalta odotettiin kantaa siihen, että Virolainen oli keskustapuolueen ehdokas loppuun asti. Väyrynen kuitenkin väisti vaateen työvaliokunnassa sanoen, ettei hän voinut vakuuttaa sellaista, koska pahimmassa tapauksessa se voisi johtaa sosialistin valintaan presidentiksi – ja sai tukea K-linjan edustajilta. Väänänen arvioi, että puolueeseen oli syntymässä melkoinen repeämä, kun työvaliokuntakin oli näin erimielinen. Rantasolasta mitään takaportteja ei tullut nyt edes tutkailla, ja hän painotti sen olevan kentän, hänen edustamansa piiritoimikunnan, yksimielinen pyyntö puoluejohdolle.[108]

Väyrynen piti kuitenkin kiinni näkemyksestään, että ainut keino, millä hän henkilökohtaisesti pystyisi lopettamaan spekulaatiot, olisi se, että hän ilmoittaisi olevansa varma siitä, että Virolainen valitaan. ”Tätä hän ei voi rehellisesti kuitenkaan tehdä”, Väyrynen totesi. Tämä jätti pelivaraa neuvotteluille ei-sosialistisen yhteisehdokkaan valitsemiseksi toisella kierroksella, mutta samoin se jätti auki sen, että silloin ehdokas saattaisikin neuvottelujen seurauksena olla Karjalainen eikä Virolainen. Työvaliokunnan pöytäkirjoihin kirjattu keskustelu osoittaa, ettei Väyrynen ollut niin sanotusti valmis nöyrtymään puoluekokousratkaisun edessä, joskin myös K-linjan, erityisesti Karjalaisen, paine oli kova. Väyrysestä oli tärkeää, että ”kaikki suppeammat puolue-elimet olivat selvällä kannalla presidenttiehdokaskysymyksessä. Puoluekokouksen päätökseen vaikutti paljon irrationaalisia tekijöitä. Jos uho jatkuu ja sen seurauksena sisäinen kehitys puolueessa johtaa muutoksiin johdossa, on olemassa vaara, että keskustapuolue häviää ulkopoliittisessa mielessä kokoomukselle.”[109] Väyrynen piti siis uhkakuvana, että keskustapuolue ajautuisi sivuraiteille ja jopa oppositioon kokoomuksen tilalle, varsinkin jos puolueen johtokin vielä vaihdettaisiin. Vaakakupissa olivat sekä keskustapuolueen että Väyrysen omat asemat.

Muistelmissaan Väyrynen toteaakin, että puolue olisi joutunut todelliseen korpivaellukseen, jos puoluejohto olisi asettunut tukemaan Virolaista. NKP:n edustajat kertoivat suhtautuvansa erittäin kielteisesti Virolaiseen, ja heidän mielestään Holkerikin oli parempi ehdokas. Väyrysen mukaan NKP:n valtapeli olisi ilmeisesti mahdollistanut sen, että kokoomus olisi ottanut keskustapuolueen paikan idänsuhteissa ja samalla myös maan sisäpolitiikassa ja SDP olisi mielellään auttanut tässä kuviossa.[110]

Virolaiselle taas oli sanottu, ettei Neuvostoliitto puutu vaaleihin. Neuvostoliiton

https://doi.org/10.21435/ha.155

suurlähetystön ministerineuvos ja KGB:n paikallispäällikkö Viktor Vladimirov oli todennut avaavansa ovet Kremliin kenelle tahansa ehdokkaista – Karjalaiselle, Virolaiselle tai Koivistolle –, jonka kansa valitsisi presidentikseen. Tosin Karjalaisen oli todettu olevan etusijalla siksi, että tämän ovet olivat jo valmiiksi auki.[111] Osa aikalaisista pitikin Väyrysen näkemyksiä ulkopolitiikan osalta vain yrityksenä varmistaa hänen omat ja K-linjan valta-asemat. Lehdistössäkin kysyttiin: ”Onko Väyrynen kammennut Virolaista, koska tämä on ulkopoliittisesti epäluotettava – vai leimattiinko Virolainen epäluotettavaksi, jotta Väyrysen ja K-linjan tuolit pelastuisivat?”[112] Kyse ei ollut yksioikoisesta asetelmasta, käytännössä molemmat tekijät vaikuttivat. Neuvostoliiton edustajat eivät antaneet kaikille yhtäläistä informaatiota, ja K-linjalaiset vetivät tilanteesta erilaiset johtopäätökset kuin Virolaisen kannattajat. Keskustapuolueelle ambivalentti asetelma tarkoitti vaikeuksia.

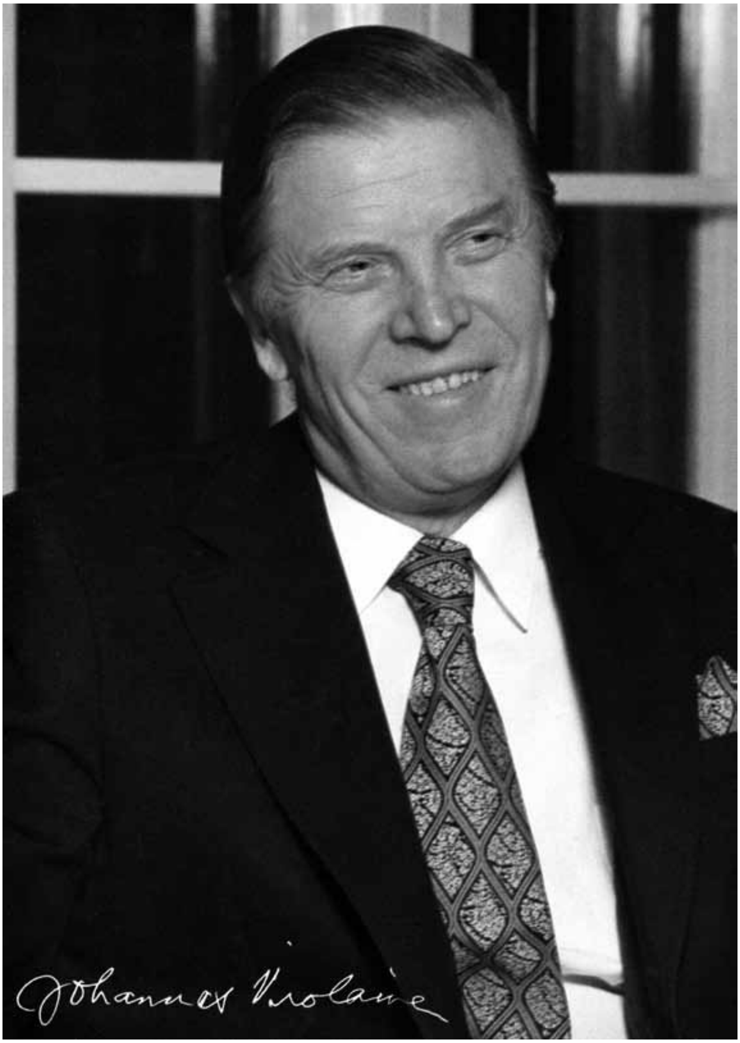
Vaalienalustilanne jäikin työvaliokunnassakin osin solmuun. Vaalit edellyttivät kuitenkin yhtenäisyyttä, ja kokouksessa päädyttiin siihen, että keskustelu puolueen tilasta tuli käydä vasta vaalien jälkeen. Väänänen katsoi, että aihetta arvosteluun oli puolin ja toisin, mutta puolueen kenttää oli hyödytöntä moittia. Hän myös huomautti Väyryselle, että puolueen puheenjohtajan tehtävänä oli koota joukot.[113] Skisma jäi elämään.

Musta hevonen ja mahdoton Manu

Virolaista vaaleihin liittyvät ongelmat eivät hidastaneet, hän puski presidentinvaalikampanjaansa voimalla eteenpäin. Pelkästään Koiviston kansansuosio oli musertava, mutta Virolainen uskoi pärjäävänsä tälle, kun vain pääsisi vastatusten Koiviston kanssa. Ongelmaksi kuitenkin muodostui, että Koivisto vältteli julkisia yhteenottoja. Tätä pohdittiin joulukuussa työvaliokunnassa, jolloin Virolainen ja hänen vaalitoimistonsa edustajat, Antti Tuomikoski ja Paavo Pirttimäki, olivat mukana kokouksessa vaaleja koskevan esityskohdan ajan. Virolainen tiedusteli, tulisiko Manua, kuten Virolainen tätä nimitti, vaatia keskustelemaan. Väyrynen sanoi, että Koiviston kupla puhkeaisi, mitä enemmän tämä olisi esillä.[114] Puoluesihteeri Kääriäinen esittikin julkisuudessa vaatimuksen, että Koiviston tuli astua ulos ”kolostaan”, mutta Koivisto viivytteli vedoten siihen, että hänen täytyi hoitaa tasavallan presidentin tehtäviä.[115]

Virolaista tämä otti päähän. Hän luonnehti Koiviston toimintaa epäreiluksi pakoiluksi.[116] Virolainen ei kuitenkaan halunnut arvostella Koivistoa liian ankarasti, koska arvioi sen kääntyvän vain tämän eduksi. ”Koko kansan Manu” miellettiin julkisuudessa epäpoliittiseksi henkilöksi, joka oli puolueiden ja poliittisten kähmintöjen ulkopuolella.[117] Virolainen taas oli auttamattomasti osa Kekkosen aikakautta, mistä suuri osa kansaa ja mediaa nimenomaan halusi irtiottoa. Keskustapuolueen valitsijamiesvaaliehdokas

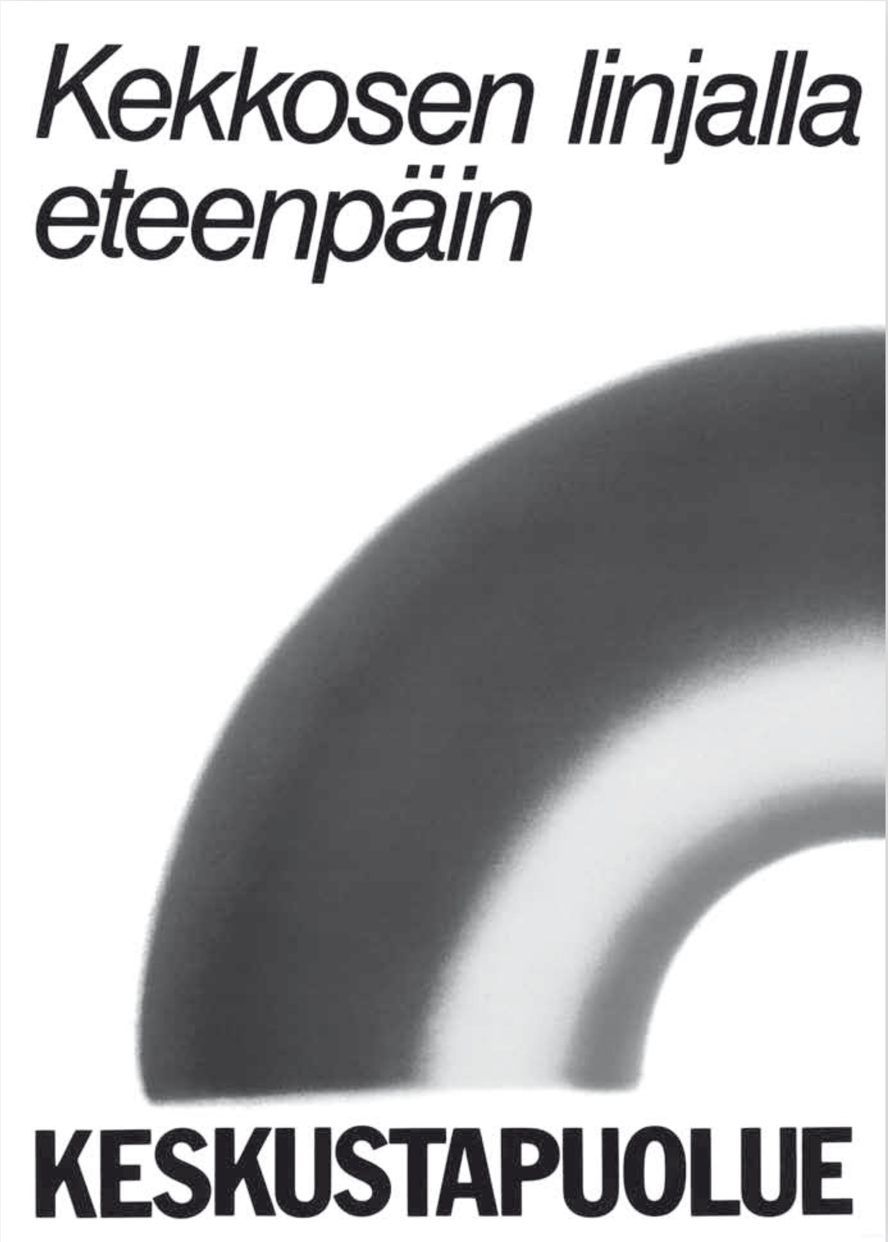
https://doi.org/10.21435/ha.155

Virolainen oli yksi maan kokeneimpia poliittisia vaikuttajia. Hän oli kokenut sota-ajan vaikeudet ja sotien jälkeisen ajan kovat poliittiset väännöt, eikä hän lannistunut 1982 presidentivaalien vaikeuksista. KMA.

Toivo Orasmaa totesikin, että ”Kekkosen linjalla eteenpäin” -tunnus oli sisäpoliittisesti myrkkyä, sillä kansa halusi eroon myllykirjeistä ja ulkopolitiikankin käsittelemisestä mytologiana.[118] Puolueen K-linjan puristuksessa Virolainen leimautuikin vain entistä tiukemmin osaksi vanhaa regiimiä. Hälventääkseen häneen liitettyjä ulkopoliittisia epäilyjä Virolainen julisti, ettei hän ainoastaan seissyt Paasikiven–Kekkosen linjan takana, vaan että hän jatkaisi ulkopoliittista linjaa ”piiruakaan muuttamatta”.[119] Keskusta-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vuoden 1982 presidentinvaaleissa haluttiin korostaa, että keskustapuolue jatkaisi turvallisesti Kekkosen linjalla eteenpäin. Se oli teema, joka yhdisti koko puoluetta. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

puolueen kannalta Kekkosen perintö oli puoluetta yhdistävä tekijä yli linjajakojen.[120] Silti kampanjan perustaminen Kekkosen perintöön sitoi puoluetta väkisinkin menneisyyteen.

Keskustapuolueessa taas koettiin loukkaavaksi, että Kekkosen pitkän ja Suomelle menestyksekkään presidenttikauden jälkeen maassa rummutettiin muutoksen puolesta. Virolaisesta Koivistoa arvosteltiinkin eri kriteereillä kuin hänen kaltaisiaan vuosikymmeniä politiikan eturivissä ryvettyneitä poliitikkoja.[121] Hän totesi työvaliokunnassa, että olisi tuotava esiin Koiviston toiminnan heikkoja puolia, erityisesti hänen ynseää suhtautumistaan alue- ja maatalouspolitiikkaan. Samalla pohdittiin, miten sosialismi-kysymyksen voisi ottaa esiin. Koivisto oli leimautunut niin vahvasti epäpoliittiseksi, että vanhanaikaiselta kalskahtavan sosialismi-teeman esiin nostaminen oli vaikeaa. Koivisto ei sinänsä nostattanut sosialisointipelkoja, mutta presidentin vahvojen valtaoikeuksien takia SDP:n valta-asema lujittuisi. Kansa ja media taas pitivät presidentinvaaleja ennen kaikkea henkilövaaleina.[122]

Keskustapuolueessa laadittiin presidentinvaaleja varten muutaman sivun mittainen muistio, jossa käsiteltiin Koiviston sosialismia sekä suhtautumista maatalouteen ja aluepolitiikkaan. Muistiossa pyrittiin todistelemaan, että Koivisto oli sosialisti, pääasiassa hänen 1960-luvun puheittensa ja kirjoitustensa perusteella. Lisäksi muistutettiin, miten nuivasti Koivisto oli arvostellut Väyrysen kirjaa *On muutoksen aika* vuonna 1974: ”Vain epätoivoinen ihminen voi Väyrysen lailla vakavissaan uskoa, että jokin merkittävä määrä maataloudesta irtaantunutta väkeä olisi ohjattavissa takaisin harjoittamaan maataloutta Väyrysen ihannoimalla tavalla – –.”[123] Laajempaan julkisuuteen muistiossa esiin nostetut asiat eivät kuitenkaan nousseet.

Virolainen yritti puolestaan saada Koiviston vastaamaan selvästi, minkä sortin sosialisti tämä oli ja hyväksyikö hän sosialisoinnin, tiputtaakseen osan Koiviston äänestäjiä pois. Koivisto kuitenkin luovi ja väisti kysymyksen epämääräisillä vastauksillaan.[124] Koiviston vaalikampanjan taistelukärki oli tähdätty nimenomaan keskustapuolueeseen, mitä voi pitää osoituksena siitä, että hän koki tämän suunnan vahvimmaksi kilpailijakseen.[125] Pitkään oppositiossa istunut kokoomus ei ollut tässä suhteessa yhtä uskottava, mikä näkyi muun muassa vaikutusvaltaisten talouselämätahojen laskelmissa.[126] Uskottavuutta keskustapuolueen vaalikampanjalle toi sekin, että puolueen vaalikoneisto ja valmistautuminen vaaleihin etenivät mallikkaasti – alussa ilmenneestä kitkasta huolimatta. Kääriäisen johtama puoluetoimisto organisoi ja valvoi puolueen vaalitoimintaa.[127] Myös puheenjohtaja kiersi ahkerasti vaalikentillä.[128] Väyrysen laaja vaalityö ja kosketus kenttään palvelivat samalla puolueen yhtenäistymistä, mikä oli tuiki tärkeää Kuopion tapahtumien jälkeen. Puolueen kenttä pääsi näkemään omin silmin, että puheenjohtaja pyrki vauhdittamaan Virolaisen vaalimenestystä.

Keskustapuolueen kentällä ei silti luotettu täysin siihen, että kaikki puolueessa olisivat

https://doi.org/10.21435/ha.155

Virolaisen takana. Etelä-Pohjanmaan piirijärjestö oli tehnyt asiasta kirjelmän. Kääriäinen ehdotti siihen vastattavan, että puolueen presidenttiehdokkaalla ja valitsijamiesehdokkailla oli yhteinen linja, kuten oli sovittu, myös valitsijamiesvaalien jälkeen. Virolainen oli todennut Väyrysen ehdotuksen mukaisesti lehdistölle, että hän luotti puolueen johtoon ja valitsijamiehiin. Väyrynen esittikin vastaukseen vielä lisättävän kopiot hänen ja Virolaisen lausunnoista.[129] Virolaisen lausunnossa todettiin, että puoluekokouksessa tehty valinta presidenttiehdokkaasta oli puoluetta sitova eikä tehnyt mahdolliseksi niin sanottuja mustia hevosia, vaikka myös neuvotteluja yhteistyön mahdollistamiksi tarvittiin, koska mikään puolue ei voisi valita presidenttiä yksin. Väyrynen taas vakuutti, että kaikki ratkaisut tehtäisiin yhdessä puolueen presidenttiehdokkaan kanssa.[130] Epäilyt ja spekulaatiot jatkuivat silti.[131]

Epäilyjä ruokittiin yhä puolueen omassakin piirissä. *Suomenmaassa* oli ollut Jouko Loikkasen kirjoitus, jossa Kekkosen todettiin olevan idänsuhteissa ehdoton ykkönen ja Karjalaisen tulevan heti perässä. Loikkanen huomautti, että K-linjan yksi peruselementti oli luottamus: ”Meillä saatetaan sanoa, että pysytään Paasikiven–Kekkosen linjalla sitä piiruakaan muuttamatta, mutta mitäpä se käytännössä merkitsisi?” Loikkanen painotti vastapuolen ilmaiseman luottamuksen tärkeyttä, kuten Neuvostoliitto oli Karjalaisen kohdalla käytännössä tehnyt. Väyrynen selitti puoluehallituksessa, että Loikkasen kirjoitus oli yksityishenkilön ajattelua, eikä tällaista pystytty estämään. Saman päivän *Suomenmaassa* oli myös SKP:n puheenjohtajan Aarne Saarisen haastattelu, jossa tämä totesi pitävänsä mustaa hevosta, eli muunkin kuin virallisen ehdokkaan valitsemista presidentiksi, mahdollisena.[132] Puoluejohdon asenne puolueen pää-äänenkannattajaan heijastaa sitä, ettei se pyrkinytkään suitsimaan koko puoluetta tiukasti puolueen virallisen kannan taakse, vaan K-linjalle annettiin tilaa toimia, vaikka se haittasikin Virolaisen ja puolueen kampanjaa.

Vaalikampanjan vaikeudet näkyivät myös rahoituskuvioissa. Rahoituksen saanti tuotti vaikeuksia, ja siksi puolueen alun perin 1,7 miljoonaksi markaksi suunniteltu budjetti oli supistumassa 1,3 miljoonaksi. Talouselämän keskusorganisaatiot olivat lupailleet reilun miljoonan markan tukea puolueelle, jonka harkintaan jäi, miten rahoitus käytettäisiin. Virolaisen kampanjatoimiston rahoitus täytyi siis hoitaa muulla tavoin. Se oli kylmä suihku Virolaisen kampanjatoimistolle. Uhkana oli koko kampanjakoneiston pakkopysäytys, rahaa ei ollut ja laskut kasaantuivat. Pirttimäki kritisoikin Väyrysen näkemystä, että kaikki raha-asiat olisi hoidettu puolueen ja kampanjatoimiston yhteistyönä. Hän huomautti, että ”rahaneuvottelijoita on ollut kahdelta taholta”, ja siksi tulisi siirtyä yhteen neuvottelijatahoon. Puoluesihteerikin sanoi hänelle todetun, että rahaa oli jo käyty kysymässä. Puolue ei ollut saanut vielä penniäkään rahaa.[133]

Virolainen totesi saaneensa sellaisen käsityksen, että vastausta useista neuvottelijoista

https://doi.org/10.21435/ha.155

käytettiin antajataholla vain verukkeena, ja esitti uutta yhteistä kierrosta. Puoluesihteerin ja Pirttimäen saamat vastaukset Taloudellisesta Tiedotustoimistosta olivatkin ristiriidassa keskenään.[134] Vaalien rahoitushankinta jäi osin epäselväksi, mikä herätti Virolaisen leirissä myöhemminkin epäluuloja.[135] Syy saattoi kuitenkin olla, kuten Virolainen totesi, antajatahon selityksissä. Ilmeisesti Virolaiseen suhtauduttiin elinkeinoelämän puolella nihkeästi vielä senkin jälkeen, kun tämä oli valittu keskustapuolueen ehdokkaaksi. TKL oli esiintynyt Karjalaisen puolesta ennen Virolaisen valintaa, eikä myöskään STK:sta löytynyt Virolaiselle tukea. EVA:n toiminnan taas katsottiin tukevan Koivistoa. Virolaiselle sen sijaan löytyi tukijoita MTK:sta, Pellervosta, Valiosta, OKO:sta ja SOK:sta.[136] Puoluetoimiston osalta vaalikampanjan rahoitus saatiin kuitenkin kuntoon jo tammikuun alkuun mennessä. Sen sijaan vaalitoimiston osalta vajaus oli vielä tässä vaiheessa 620 000 markkaa.[137]

Virolainen otti itse vaalikampanjaansa liittyvät vaikeudet tyynesti. Musta hevonen -keskustelusta hän totesi, että se ei johtaisi mihinkään. Väyrysestä taas keskustelulle ei voitu kerta kaikkiaan mitään – vaikka monen mielestä puheenjohtajan ponnekkaampi vakuuttelu olisi edesauttanut asiaa. Väyrynen katsoi, että jos puolueen ehdokas ei tulisi valituksi, tuli puolueen valitsijamiesten kannattaa toista ei-sosialistista, ”mieluummin keskustalaista henkilöä”. Virallisista ehdokkaista kyseeseen olisivat tällöin tulleet Helvi Sipilä (LKP) ja Jan-Magnus Jansson (RKP), mutta oli hyvin epätodennäköistä, että he olisivat olleet toisella kierroksella.[138] Virolainen tai Holkeri olivat Koiviston todennäköisimpiä haastajia, mutta toisaalta lehdistössä spekuloitiin myös sillä, että Janssonilla olisi mahdollisuuksia, jos tämä valittaisiin ei-sosialistien kompromissiehdokkaaksi.[139] Valitsijamiesvaalijärjestelmä antoi jo sinänsä nostetta pohdinnoille mustista hevosista, mutta keskustapuolueessa epäily kohdistui nimenomaan Karjalaisen uudelleentulemiseen.

Aihe nousi toistuvasti esiin. Sirkka-Liisa Anttila ilmoittikin tammikuun puoluehallituksessa odottavansa yhä tekoja: puolueen kenttäväki toivoi puoluehallitukselta, eduskuntaryhmältä ja ministereiltä kannanottoja Virolaisen puolesta. *Ilkan* entinen päätoimittaja Veikko Pirilä esitti, että tehokkain tapa toimia olisi, jos ”puoluehallituksen jäsen, tohtori Karjalainen, ilmoittaisi julkisuudessa kantansa”. Väänänen yhtyi tähän ja perusteli, että se vaikuttaisi erityisesti puolueen ulkopuolisiin. Paikalla ollut Karjalainen ei kuitenkaan reagoinut tähän mitenkään.[140] K-linja ei helpottanut puoluejohdon tehtävää kentän tahdon ja K-linjan ydinjoukon välissä.

Epäilykset näkyivät myös Pirilän moitteessa, että kaikkien valitsijamiesehdokkaiden ilmoituksissa tai kirjoituksissa ei näkynyt selvästi, ketä he olivat ajamassa presidentiksi. K-linjalaisista ainakaan Pekkala ja Ruokola eivät laittaneet Virolaisen nimeä vaalimainoksiinsa.[141] He lähtivät silti ehdokkaiksi, toisin kuin puolustusministeri Lasse Äikäs.[142] Puheenjohtaja Väyrysen vaalikortissa oli Virolaisen nimi, mutta painotus oli Kekkosen

https://doi.org/10.21435/ha.155

Valitsijamies-termi kertoi ajan politiikan miehisistä rakenteista. Sirkka-Liisa Anttila mursi kuvaa esittäytymällä Virolaisen valitsijanainen-ehdokkaana. KMA.

Keskustapuolueen presidenttiehdokas Johannes Virolainen 1982. Kokoava voima -vaalilauseen saattoi ymmärtää eri tavoin: viittauksena puolueen tilaan tai toiveeseen porvaripuolueiden yhteisrintamasta. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

linjan jatkumisessa – minkä parhaan tuen ja turvan todettiin olevan Kekkosen omassa puolueessa, keskustapuolueessa.[143] Epäilyjen hälventämiseksi puoluehallitus päätyikin vielä hyväksymään Väyrysen esittämän julkilausuman, jossa todettiin selväsanaisesti, että presidentiksi tuli valita Virolainen eikä mahdollista mustaa hevosta.[144] Sekään ei silti hälventänyt kaikkia epäilyjä.[145]

Virolaisen kampanjatunnus oli ”Johannes Virolainen – kokoava voima”. Sen saattoi tulkita yritykseksi koota paitsi oma puolue myös ei-sosialistit yhteiseen rintamaan. Puolueen ulkopuolisten silmissä se saattoi kuitenkin kuulostaa varsin paradoksaaliselta lehdistössä räväkästi esitettyjen puoluekiistojen jälkeen. Sen sijaan SDP:n kampanjatunnus Koiviston valitsemiseksi osui ajan henkeen: ”Tasavallan presidentin valitsee Suomen kansa – äänestä Mauno Koivisto Suomen presidentiksi.”[146] Koiviston kampanjassa korostettiin äänestäjien oikeutta suorittaa presidentin valinta, mikä oli epäsuora viittaus siihen, ettei ratkaisua tehtäisi kabinettien hämärissä tai ulkopuolisten tahojen, kuten itänaapurin, vaikutuksesta.

Talouselämäkin osallistui näkyvästi vaaleihin. STK ja TKL julkaisivat vuodenvaihteessa 1981–1982 Mietipä tätä suomalainen -ilmoitussarjan sanomalehdissä. Ilmoituksessa varoitettiin valitsemasta sosialistia presidentiksi ja muistutettiin, ettei kyse ollut vain henkilövaalista vaan puoluepoliittisesta ratkaisusta, jolla olisi merkittävä vaikutus maan sisäpolitiikkaan. Ilmoituskampanjassa ei kuitenkaan viitattu nimeltä kehenkään ehdokkaaseen, mikä mahdollisti spekulaatiot, että porvarillisen yhteisrintaman takana saattoikin yhä kummitella Karjalaisen ehdokkuus tai mahdollisesti Janssonin nostaminen yhteisehdokkaaksi.[147] SDP:ssä Koiviston sosialismilla pelottelu ärsytti – vaikka toisaalta tiedettiin, ettei se uponnut kansaan laajasti. Puoluesihteeri Erkki Liikanen nauratti omiaan, että Suomea uhkasi nyt puolen vuoden sisällä kolmatta kertaa siirtyminen sosialismiin, sillä keväällä oli ollut soraharjukysymys ja syksyllä pilkkilaki. Hän kehotti silti suhtautumaan asiaan vakavasti, sillä porvaripuolueet käyttivät teemaa hyväkseen. Liikasesta Virolainen oli nyt nousemassa näiden vahvimmaksi kandidaatiksi ja arvioi tämän saavan myös parhaimman tuloksen.[148] *Suomenmaassakin* kirjoitettiin seuraavana päivänä etusivulla: ”Väyrynen toiveikas Virolainen voittaa presidentinvaalit”. Väyrysen todettiin uskovan, että Virolainen voittaa ja että ainakin kaikki ei-sosialistit tulevat loppuvaiheessa Virolaisen taakse.[149]

Viikon päästä taas Liikanen arvioi, ettei Virolainen tai Holkeri pystyisi yhdistämään porvaririntamaa, jos se saisi enemmistön, vaan ennemminkin Jansson. Kalevi Sorsa ei kieltänyt Liikasen näkemystä, mutta hän tiesi myös porvaripiireistä, joissa pelättiin kuin paniikissa Virolaisen nousua.[150] Keskustelun voi laittaa osin vaalijännityksen piikkiin, mutta samalla se kuvaa sitä, että ei-sosialistisen rintaman yhteistulos ja mahdollinen yhteistoiminta olivat reaalinen uhka. Koivisto säilytti kuitenkin asemansa kansan ylivoimaisena suosikkina, vaikka tämän

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kyllikki ja Johannes Virolainen saapuivat Paavo Väyrysen kanssa samalla ovenavauksella Virolaisen vaalitoimiston kutsuille 18.1.1982. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

esiintymistä television viimeisessä suuressa vaaliväittelyssä olikin epäilty SDP:ssä. Kansaan se tehosi.[151] Hätkähdyttävintä kyseisessä vaaliväittelyssä oli kuitenkin se, että ehdokkaiden taakse oli tuotu vaalilavasteeksi ihmisen kokoinen shakkinappula, musta hevonen. Vaalilavaste poistettiin ehdokkaiden vaatimuksesta, mutta lehdistöön kuvat ehtivät levitä. Virolainen luki vaalitentissä Väyrysen edellispäivänä antaman lausunnon, ettei keskustapuolue tule esittämään mustaa hevosta. Veikko Vennamo sen sijaan väitti Karjalaista yhä juntattavan ja vakuutti Koivistonkin puolesta, ettei tämä sosialisoisi

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustapuolue sai vuoden 1982 presidentinvaaleissa yhteensä 53 valitsijamiestä. Kuva Valokuvaamo Pentti Seppänen. KMA.

mitään.[152] SMP julisti myös toimivansa terveen muutoksen puolesta tilanteessa, jossa K-linjan valtakausi oli kestänyt jo yli neljännesvuosisadan.[153]

Mitä lähemmäksi vaalit tulivat, sitä voimakkaammin ja selvemmin keskustapuolueen johto puhui Virolaisen puolesta. Käytännössä vaalikampanja oli kuitenkin alkumetreistä lähtien kiinni menneisyyden kahleissa.[154] Keskustapuolueen pitkittynyt sisäinen taistelu Kekkosen perinnöstä, K-linja ja uhka Karjalaisesta mustana hevosena sekä Neuvostoliiton mahdollinen sekaantuminen olivat rasitteita, joista ei yksinkertaisesti ollut mahdollista päästä eroon. Poliittisten kilpailijoiden ja median ylläpitämät spekulaatiot

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vuoden 1982 presidentinvaalien ääntenlaskenta: Paavo Väyrynen (vas.), Eino Uusitalo, Kalevi Sorsa, Aarne Saarinen ja Ilkka Suominen. Kuva Leif Weckström, Pressfoto Zeeland. Journalistinen kuva-arkisto JOKA / Museovirasto.

mustasta hevosesta nakersivat tehokkaasti Virolaisen ja keskustapuolueen kampanjaa, puolueen sisäistä yhtenäisyyttä ja ylipäätään ei-sosialististen puolueiden uskottavuutta ja yhteistyömahdollisuuksia. Kun tähän vielä yhdisti Koiviston yli puoluerajat ylittävän kansansuosion, oli tulos varsin selvä.

Koivisto sai vaaleissa ylivoimaisen äänisaaliin. Hän sai taakseen 144 valitsijamiestä. Holkeri nousi toiseksi 58 valitsijamiehellä ja Virolainen sai taakseen 53 valitsijamiestä. SDKL:n Kalevi Kivistö sai 32, RKP:n Jan-Magnus Jansson 11 ja Koivistoa tukenut SMP yhden valitsijamiehen. LKP:n Helvi

https://doi.org/10.21435/ha.155

Sipilä, ensimmäinen koskaan asetettu naisehdokas, sai taakseen yhden valitsijamiehen.[155] Vaalitulos oli niin selvä, että se mykisti, kuten Väyrynen totesi tuloksesta puolueen valitsijamiesten kokouksessa. Hän oli silti tyytyväinen, sillä keskustapuolue oli SDP:n ohella ainut puolue, joka onnistui kasvattamaan äänimääräänsä verrattuna edellisiin eduskuntavaaleihin. Väyrysestä oli turha jossitella, olisiko jotakin pitänyt vielä tehdä toisin, sillä parempaan tulokseen ei olisi kuitenkaan päästy. Tätä näkemystä Virolaisen tukipiirissä tuskin jaettiin. Puoluehallituksen esityksen mukaisesti Väyrynen esitti valitsijamiehille, että nämä pysyisivät vaalissa Virolaisen takana.[156] Keskustapuolueen, RKP:n ja kokoomuksen kaikki valitsijamiehet äänestivät omaa ehdokastaan. SDP:n ohella SKDL:n enemmistö ja SMP:n valitsijamies äänestivät Koivistoa heti ensimmäisellä kierroksella, joten Koivisto sai yli puolet äänistä ja ratkaisu syntyi ilman toista kierrosta ja ilman monien äänestäjien pelkäämää monimutkaista puolue- ja ehdokastaktikointia – mikä oli varmasti keskustapuolueenkin etu.[157] Puolueen piina oli ohi.

Ulkopoliittisten linjojen merkitys

Virolainen totesi vaalien jälkeen Uudenmaan piirikokouksessa, että kansa halusi tällä kertaa presidentiksi Koiviston, vaikka huomauttikin omaa menestystään leikanneen puheen mustasta hevosesta. Uudenmaan piirissä vaalien yhtenä opetuksena todettiinkin olevan, että vaaleihin oli mentävä yhtenäisenä – vuoden 1983 eduskuntavaalit häämöttivät jo edessä. Virolainen painotti, että johtajien tuli kuulla kentän ääntä ja ensi kesän Rovaniemen puoluekokouksesta tulisi tehdä puolueen yhtenäisyyttä lujittava tilaisuus, jotta menestyminen turvattaisiin.[158] Virolainen ymmärsi, ettei puolueella ollut varaa repivään jälkiselvittelyyn, mutta samalla puoluejohdon tuli katsoa peiliin toimintatapojaan koskien.

Presidentinvaalit olivat koetelleet ankarasti puolueen yhtenäisyyttä. Keskustapuolueessa oltiin helpottuneita siitä, että puolue kesti siihen kohdistuneet ulkoiset ja sisäiset paineet, kuten eduskuntaryhmän puheenjohtaja Ruokola asiaa kuvasi. Puoluetta ei kyetty murskaamaan, vaan se säilytti asemansa. Virolaisen onnistunut kampanja sai kiitosta K-linjaan kuuluneelta Ruokolalta. Hänestä Virolainen oli onnistunut luomaan puolueen omaan väkeen sellaisen hengen, joka mahdollisti kunniallisen lopputuloksen. Ruokola totesi monen kyllä toivovan, että Kekkosen jälkeen puolue ”runtattaisiin päätöksenteossa sivuraiteille ja sivustakatsojan asemaan”, mutta hän vakuutti keskustapuolueen olevan ja pysyvän pystyssä.[159]

Ulkopolitiikka oli ollut keskeisin puoluetta hajottanut kysymys, sillä Virolaista oli yritetty leimata huonoilla neuvostosuhteilla. Koivisto taas oli antanut ymmärtää vaalikampanjansa aikana, että hänen suhteissaan itänaapuriin ei ollut kehumista, minkä nimenomaan media nosti näkyvästi esiin. Muistelmissaan Koivisto on sen sijaan todennut, että olisi voinut sanoa, että ei niissä ollut valittamistakaan.[160] Kulissien takana

https://doi.org/10.21435/ha.155

Koivistolla olikin erittäin toimivat suhteet KGB:n Helsingin päällikköön Vladimiroviin. Lisäksi Koiviston idänsuhteiden takuuna olivat SDP:n ja Sorsan tuki.[161] Sorsa taas valotti puoluetoimikunnassa Neuvostoliiton suhtautumista Koiviston valintaan vain hyvin niukkasanaisesti: ”Olen tavannut virallisen ystäväni. Hän sydämellisesti onnittelu [sic] shampanjapullon kera, minkä tulkitsin myönteiseksi eleeksi.”[162]

Väyrynen on arvioinut myöhemmin, että Neuvostoliiton virallinen linja oli ensin tukea Karjalaista, mutta Suomen realiteetit eli Koiviston kansansuosion paremmin tuntevan Vladimirovin opastuksella NKP meni Koiviston taakse. Vladimirovin muistelmien voi katsoa tukevan ainakin osin tällaista tulkintaa. Tosin Neuvostoliiton tavoitteena saattoi alun alkaenkin olla sosialistinen presidentti. *Suomenmaassa* todettiin vaalien jälkeen Moskovan radion olevan tyytyväinen presidentinvaalitulokseen, sillä se osoitti selvää kallistumaa vasemmalle, mikä oli Neuvostoliitolle ideologisesti parempi ratkaisu kuin porvarillinen presidentti.[163] Väyrynen ja K-linjalaiset taas olivat uskoneet, että Karjalaisen presidenttiehdokkuuden taakse asettuminen turvaisi parhaiten puolueen Kekkosen kaudella saavuttamat yleispoliittiset asemat. Puhe Kekkosen puolueesta oli kuitenkin mitä ilmeisemmin vain nostalgiaa, kun NKP tarkasteli pragmaattisesti valtapoliittisia intressejään Suomessa.

Vallan painopiste oli siirtymässä SDP:lle, sillä Koiviston kansansuosion avulla SDP:n oli mahdollista varmistaa valta-asemansa niin sisä- kuin ulkopolitiikassa. Koiviston matala profiili ja puheenjohtaja Sorsan vaikutusvaltaiset asemat SI:n aseriisuntaryhmän johtajana nostivat SDP:n arvoa Neuvostoliiton silmissä. Keskustapuolue taas oli hajanainen ja heikko, eikä sen puheenjohtajalla ollut otetta puolueeseen, minkä Virolaisen valinta oli juuri todistanut. Karjalainen ja K-linjakin olivat Virolaisen valinnan myötä sivuraiteilla. Lisäksi Suomen mediassa suhtauduttiin K-linjaan ja sen neuvostosuhteisiin avoimen epäilevästi. Myöskään Väyrysen edesottamukset eivät olleet Neuvostoliiton edustajien mieleen. Väyrynen korosti Suomen puolueettomuuspolitiikkaa ja oli omapäinen ja tarjosi jopa itseään presidenttiehdokkaaksi Karjalaisen tilalle.[164]

Neuvostoliiton edustajat taas olivat nostaneet jo 1960-luvun lopulta lähtien Virolaisen yöpakkas-synnit uudestaan esiin, vaikka Virolainen oli toiminut niiden jälkeen jopa pääministerinä. Virolaisen vieroksunnassa olikin kyse mitä ilmeisemmin laajemmasta kuviosta kuin vain vuoden 1958 yöpakkashallituksesta. Virolainen oli toiminut aktiivisesti Parlamenttienvälisessä liitossa (IPU), missä hän oli ajanut liennytyspolitiikkaa. Hän oli tukenut voimakkaasti Etykin mukaista rajojen loukkaamattomuutta ja maiden sisäisiin asioihin puuttumattomuutta, minkä saattoi tulkita myös yritykseksi kieltää Moskovan yliasema itäblokissa. Neuvostoliiton vaikeudet näkyivät presidentinvaalien aikaan akuutisti muun muassa Puolan levottomuuksissa. Virolaisen valinta presidentiksi olisikin antanut väärän signaalin kommunistisen

https://doi.org/10.21435/ha.155

systeemin kahleissa kipuileville satelliittivaltioille ja vahvistanut toivetta muutoksesta. Sen sijaan Koivisto näytti ymmärtävän Neuvostoliiton vaikeuksia paremmin, sillä hän totesi Suomen puuttumisesta muiden valtioiden asioihin: ”Lähdemme siitä, että emme tyrkytä käsityksiämme sinne, missä niitä ei kaivata tai missä ne olisivat omiaan aiheuttamaan lisää sekaannusta. Mutta silloin, kun jokin asia koskettaa meille tärkeällä tavalla etujamme, meillä on täysi oikeus sanoa siitä käsityksemme.” Koivisto toteaa muistelmissaan kehittäneensä tätä teemaa edelleen vaalikampanjansa aikana.[165]

Asian voi kiteyttää siten, että keskustapuolue yritti tarjota Kekkosen perintöä, vaikka sen esittäjillä, Väyrysellä ja Virolaisella, ei ollut samanlaista uskottavuutta tai asemaa kuin Kekkosella. SDP:ssä taas myötäiltiin ja ymmärrettiin Neuvostoliiton vaikeuksia – ja esitettiin näkemykset siten, etteivät suurvallan kasvot kärsineet.

Vuoden 1982 presidentinvaaleja varten oli laadittu myös kirjanen *Kekkosen linja*. KMA.

SDP:n valta-asemat työntävät keskustalaisia yhteen

Presidentin paikan menettäminen sosiaalidemokraateille asetti keskustapuolueen täysin uuden tilanteen eteen. Miten puolue säilyttäisi asemansa maan poliittisessa päätöksenteossa? Väyrynen pohti asiaa heti valitsijamieskokouksessa. Hänestä puolueen vahva asema oli perustunut pitkälti siihen, että puolue oli ollut keskustassa keskeisessä asemassa sekä pystynyt hyvään yhteistyöhön sekä vasemmiston että oikeiston kanssa. Käytännössä keskusasema ei kuitenkaan ollut syntynyt täysin luonnollisesti, vaan siihen oli vaikuttanut Neuvostoliiton näkemys hallituskelpoisista puolueista eli niin sanotut yleiset syyt. Väyrynen varoittikin omaa puoluettaan, että ellei se toteuttaisi jatkossakin Kekkosen linjaa, se saattaisi ajautua sivuraiteelle eli menettää käytännössä keskusasemansa. Tämä koituisi SDP:n ja kokoomuksen eduksi ja saattaisi johtaa näiden yhteistyön tiivistymiseen. Edessä oli hänestä ankara kujanjuoksu, jossa sekä vasemmisto että oikeisto pyrkivät nujertamaan keskustapuolueen.[166]

Erityisesti puolueen yhtenäisyyden säilyttäminen oli uudessa tilanteessa tärkeää.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrysestä se oli edennyt hyvään suuntaan Turun puoluekokouksen jälkeen, mutta presidentinvaalit olivat nostaneet vanhoja asioita pintaan. ”Kuopion kokous ei ole aiheuttanut mitään vakavia säröjä puolueen yhtenäisyyteen, sillä kaikki on mennyt kansanvallan periaatteiden ja sääntöjen mukaan”, arvioi Väyrynen itsekritiikittömästi. Virolaisen kannattajat eivät varmastikaan yhtyneet tähän, sillä kaikki tiesivät, miten Karjalaisen ehdokkuutta oli yritetty puskea puolueen ylätasolta ja jopa pelotellen Neuvostoliiton reaktioilla. Sen sijaan puolin ja toisin voitiin olla tyytyväisiä Väyrysen näkemykseen siitä, että puolueessa oli nyt kaikki edellytykset erinomaiseen yhteisymmärrykseen. Kauan jäytänyt presidenttikysymys oli vihdoin ohi. Väyrynen totesi suorasanaisesti, että puolueessa oli nyt päästävä kokonaan eroon jäsenten jaotteluista erilaisiin linjoihin, tusinoihin tai Karjalaisen ja Virolaisen kannattajiin.[167] Piireissä elettiin samanlaisissa tunnelmissa. Pohjois-Pohjanmaan piirin keskustelussa todettiin: ”Riitely puolueen sisällä lopetettava, ’junttatoimistot suljettava ikiajoiksi’, jaottelu puolueen sisällä lopetettava.”[168]

Väyrynen oli kirjoittanut pari päivää aiemmin myös *Suomenmaassa*, että yhtenäisyyteen oli hyvät edellytykset, sillä aatteellisessa perustassa ja politiikan yleislinjassa ei ollut eroja eikä näköpiirissä ollut myöskään enää henkilökiistoja.[169] Puolueessa rakennettiin yhtenäisyyttä puolin ja toisin, ja puolueen pää-äänenkannattaja edesauttoi osaltaan prosessia. *Suomenmaassa* kirjoitettiin, että puolue lähti presidentinvaalien jälkeen yhtenäisenä kohti Rovaniemen puoluekokousta. Virolaisen kannattaja Anttila totesi, ettei uskonut mihinkään jälkipyykinpesuun. Väyrysen tukija Martikainen puolestaan korosti tarvetta entistä suurempaan yhtenäisyyteen, koska presidentinvaalien aiheuttama muutos oli niin suuri. Molemmat olivat myös yhtä mieltä siitä, että Väyrysen asema Rovaniemellä olisi vahva.[170] SDP:n valta-asemat maan johdossa ja muuttunut poliittinen asetelma työnsivät keskustapuoluetta yhteen ja helpottivat yhtenäistymistä.

Koivisto oli onnistunut keräämään ääniä myös keskustapuolueen perinteisillä kannatusalueilla. Pekkala huomauttikin työvaliokunnassa, että Koiviston valinta oli madaltanut äänestyskynnystä ei-sosialististen ja sosialistien välillä. Moni äänesti nyt ensimmäisen kerran tämän rajan yli, joten seuraavalla kerralla se olisi entistä helpompaa. Myös tämä kannusti entistä suurempaan yhtenäisyyteen. Pekkala painottikin realiteetin nyt olevan sen, että SDP:llä oli presidentti, vaikka ”Koivisto henkilökohtaisesti ei käytännön politiikan asioihin sekaantuisikaan”. Kääriäisestäkin tosiasiat oli tunnustettava. Keskustapuolue oli nyt keskisuuri puolue, jolla ei ollut presidentin tukea takanaan. Hätiköityjä päätöksiä ei tullut tehdä, mutta Väyrysen kaltaisesti hän piti uhkana politiikan kaksinapaistumista SDP:n ja kokoomuksen akselille. Siksi seuraavat eduskuntavaalit tulisivat olemaan ratkaisevat.[171] Osa kokoomuslaisistakin pelkäsi seuraavien vaalien tuovan eduskuntaan vasemmistoenemmistön, mikä tarkoittaisi

https://doi.org/10.21435/ha.155

SDP:n ehdotonta ylivaltaa.[172] Osa taas näki mahdollisuuden SDP:n ja kokoomuksen yhteistyöhön yli keskustapuolueen.[173]

Keskustapuolueessa ymmärrettiin tilanteen vaatima yhtenäisyys, mutta puolueessa vallitsi kuitenkin näkemyseroja sen suhteen, miten yhtenäisyyden tuli näkyä käytännössä. K-linjan vastavoimissa katsottiin, että kentän tahdon tuli näkyä puolueen yleisilmeessä ja ennen kaikkea henkilöratkaisuissa. Veikko Pirilä Etelä-Pohjanmaan piiristä oli esittänyt jo (7.1.1982) valittaessa puoluehallituksen työvaliokuntaa, että Kuopion hengen tuli näkyä valinnoissa. Väyrynen oli väistänyt vaatimuksen toteamalla, ettei puolueessa voitu sallia jaottelua Pirilän esittämään tapaan. Väyrynen ei hyväksynyt Pirilän ehdotusta ja vei kiistanalaisen asian äänestykseen, vaikka tiesi, että Pirilän esitys häviäisi puoluehallituksessa vallitsevien voimasuhteiden takia. Pirilä oli nimenomaan huomauttanut, että aikaisemmista äänestyksistä tunnettu voimasuhteiden käyttö herätti puolueen kentällä pahaa verta – enemmistö oli K-linjan käsissä. Tämän jälkeen puoluehallituksessa löydettiin kuitenkin sopu siten, että työvaliokuntaan valittiin neuvotteleviksi jäseniksi Pirilän ehdottamat Terttu Rantasola ja Sirkka-Liisa Anttila.[174] Vähän myöhemmin Etelä-Pohjanmaan piiri teki puolestaan esityksen, että Veikko Pihlajamäki tulisi valita ministeriksi.[175]

Keskustelu puolueen yhtenäisyydestä ja sen edellytyksistä jatkui pienemmässä piirissä puolueen työvaliokunnassa. Ruokola yhtyi Kääriäisen näkemykseen, että eduskuntavaalit olivat tärkein seuraava tavoite ja niissä menestyminen edellytti yhtenäisyyttä, mutta sitä ennen oli kuitenkin välitavoite eli selviytyminen Rovaniemen puoluekokouksesta. Ruokola sanoi, ettei puolue kestä ”kolmatta railakasta kokousta perätysten”, eikä puoluetta saanut tuhota henkilökysymyksiin. Hänestä kokouksen henkilökysymykset tuli hoitaa yksimielisesti, eikä hän pitänyt Virolaisen puheita lupaavina. Väänänen taas arvioi, että kentän enemmistö halusi Väyrysen voivan jatkaa puheenjohtajana, ja hän sanoi henkilökohtaisestikin olevansa sitä mieltä, mutta Väyrysestä itsestään riippuisi kuitenkin hyvin pitkälti se, mitä Rovaniemellä tapahtuisi.[176]

Kokouspöytäkirja antaa keskustelusta varsin maltillisen kuvan, mutta Väänäsen omien muistiinpanojen mukaan hän kuitenkin vaati huomattavasti painokkaammin, että Väyrynen ottaisi huomioon Kuopion tuloksen ja että tämä yhtenäistäisi puoluetta muun muassa henkilövalintojen kautta. Kokouspöytäkirjan mukaan Ruokola taas totesi, että hän olisi toivonut Väänäsen sanovan, että koko puoluejohto voisi jatkaa. Väänänen ilmoitti tarkoittavansa koko puoluejohtoa, ”mikäli Kuopiossa voittanut osapuoli otetaan toiminnassa tasapuolisesti huomioon” – eli käytännössä henkilövalinnoissa.[177] Näyttääkin siltä, että työvaliokunnassa saavutettiin jonkinlainen yhteisymmärrys puolueen yhtenäistämislinjasta: Väyrysen asemaa puolueen puheenjohtajana ei kyseenalaistettaisi, kuten ei myöskään kenenkään varapuheenjohtajan. Väänäsen itsensä ohella varapuheenjohtajina

toimivat Pekkala ja Taisto Tähkämaa.[178] Myös puolueen piirijärjestöjen puheenjohtajat antoivat vankkaa tukea Väyryselle, joka oli ollut lehdistössä kovassa ryöpytyksessä presidentinvaalien ja alkavien hallitusneuvottelujen takia. Kahdeksantoista piirijohtajaa ilmoitti varauksettoman tukensa Väyryselle, ja vain kaksi kytki Väyrysen ja puolueen varapuheenjohtajien aseman tulevaan hallitusratkaisuun. Yhden kantaa ei kerrottu.[179]

Seuraavassa puoluehallituksessa Väyrysen ja Väänäsen näkemykset menivät yksiin. Väyrynen valoi kokouksessa uskoa siihen, että puolueella oli hyvät menestysmahdollisuudet, kun kiistanalainen presidenttikysymys oli vihdoin ratkennut. Nyt oli purettava tähän liittyvät rakennelmat. Puolueella tuli olla vain yksi linja, joka oli keskustalainen, Kekkosen linja. Väyrysestä oli aika kuunnella toisten mielipiteitä ja ottaa henkilövalinnoissa huomioon puolueessa esiintyvät erilaiset mielipidesuunnat. Yhtenäisyyden lisäksi oli tärkeää pitää mielessä se, miten puolue säilyttäisi vahvan yleis- ja ulkopoliittisen asemansa, joka oli saavutettu Kekkosen ansiosta. Myös tässä suhteessa yhtenäisyydellä oli merkitystä: ”On huolehdittava siitä, ettei synny sellaista käsitystä, että linjamme olisi muuttumassa. Jos toimimme typerästi, kokoomus voi ottaa meiltä keskeisen paikan maamme poliittisessa elämässä”, Väyrynen totesi.[180] Puolueen aseman säilyttäminen ja kohentaminen edellyttivät hänen mielestään yksimielisyyttä.

Puolueen johtohenkilöt olivat kokouksessa silmiinpistävän yksimielisiä. Yksimielisyydestä huolimatta vanhat kiistat pääsivät silti ryöpsähtämään pinnalle. Maanviljelysneuvos Eeri Hyrkkö kiitti Väyrystä sen korostamisesta, että puolueessa ei olisi enää Virolaisen ja Karjalaisen miehiä, vaan kaikki olisivat Kekkosen linjalla. Tämä tarkoitti hänestä myös sitä, että henkilökysymykset tuli jättää sivuun. Veikko Pihlajamäen tv-esiintymiseen viitaten Hyrkkö kuitenkin katsoi, että osa puolueesta kävi jo Rovaniemen puoluekokousta. Hänestä Neuvostoliiton analyysi oli sellainen, että jokaisessa Suomen puolueessa oli ystävyyden linjalla olevia, tämän vastustajia ja välinpitämättömiä, jotka nämäkin luettiin vastustajiin. Näitä kysymyksiä oli Hyrköstä seurattava tarkoin muun muassa hallituksen muodostamisen yhteydessä. Hyrköstä puolueen oli toimittava aktiivisesti sen puolesta, että omassa keskuudessa vastaavaa ei tapahtuisi ja että puolue pääsisi kuitenkin takaisin entisiin asemiinsa. Hyrkkö sai tukea vanhojen K-linjalaisten taholta. Pekkalasta paljon riippui presidentistä, vaikka Koivisto olikin korostanut sisäpolitiikan kuuluvan hallitukselle ja eduskunnalle. Silti oli uhka, että SDP ja kokoomus löytäisivät toisensa hallituspolitiikassa ja keskustapuolue ja kommunistit työnnettäisiin syrjään. Uusitalo taas painotti, että jos puolue ei voi ”hyvin selvästi jatkaa myös teoissa Kekkosen linjalla”, saattoi hyvinkin käydä, että SDP ja kokoomus ottaisivat valta-asemat.[181] Vanhojen K-linjalaisten puheet saattoi tulkita siten, että Neuvostoliiton edustajiin hyvät suhteet omaavat olivat puolueessa etuasemassa – vaikka puhe olikin aiheeseen kuuluvasti sumeaa ja monitulkintaista.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Pirilä tarttuikin Hyrkön puheessa ilmenneeseen jaotteluun. Hän sanoi Etelä-Pohjanmaan piirin olevan täysin samaa mieltä siitä, että tarvittiin yhtenäisesti eteenpäin menevä puolue, mutta siihen vaadittiin myös johdon sisäisiä toimenpiteitä, jotka todistivat puoluejohdon tähtäävän yhtenäisyyteen. Tarvittiin käytännön tekoja. Väyrysestä taas kaikenlainen osapuoliajattelu oli tuhon alkua. Hän vakuutti: ”Olen sillä kannalla, ja kannassani pysyn, että hallitusratkaisussa on otettava huomioon kaikki eri mielipiteet. Samaa henkeä tulisi noudattaa kentällä ja hyväksyä erilaiset mielipiteet.”[182] Väyrynen siis ikään kuin lupasi, että hän huomioisi hallitusratkaisussa eri linjojen näkemykset.

Myös Virolaisella oli keskeinen rooli puolueen tilanteen rauhoittamisessa ja yhtenäistämisessä. Vielä vuonna 1981 hän oli julkisesti todennut, että ”poikien kampanja” häntä vastaan näytti jatkuvan, tarkoittaen tällä puheenjohtaja Väyrysen ja tämän kumppaneiden toimia presidenttipeliin liittyen. Virolainen oli todennut: ”Tietysti miulla olis jo mahdollisuus ja melkein velvollisuuskin vastailla näihin kaikkiin potkuihin, mitä viime vuosina on saanu… Mutta en mie viitti. Parempi on, että nielen ne.”[183] Virolainen nieli ne myös presidentinvaalien jälkeen.[184] Virolaisen ja hänen tukijoidensa osalta tilannetta edesauttoi myös se, että Virolainen valittiin yksimielisesti eduskuntaryhmän puhemiesehdokkaaksi Koiviston valinnan jälkeen. Virolainen sanoi ryhmän kokouksessa: ”En halua, että Kuopion alla tapahtuneesta enää puhutaan. Tämä yksimielisesti tehty päätös puhemiesasiasta velvoittaa meitä kaikkia, myös minua.”[185] Keskustaväki ymmärsi, että repivään välienselvittelyyn ei ollut varaa eikä siinä mielessä tarvettakaan, että niin puoluejohto kuin Virolainen olivat ilmaisseet halunsa unohtaa vanhat kiistat. SDP:n vahvat asemat ja keskustapuolueen epävarma tulevaisuus, uhka kokoomuksen noususta keskustapuolueen tilalle, loivat painetta yhtenäisyyteen.

Keskustapuolueen sopeuduttava SDP:n presidenttipuolueasemaan

Sorsa sanelee Väyrysen ulos hallituksesta

SDP lähti hallitusneuvotteluihin hyvin edullisista asemista Koiviston äänivyöryn ansiosta. Mitterrand-ilmiötä pidettiin Suomessakin mahdollisena. Ranskan kansalliskokous oli hajotettu presidentinvaalien jälkeen, minkä myötä vasemmisto oli saanut parlamenttivaalivoiton. Tilanteesta johtuen Väyrynen katsoi, että oli syytä neuvotella myönteisesti siitä, että hallituspolitiikkaa jatkettaisiin suurin piirtein nykypohjalta. Hän ei halunnut lähteä testaamaan, miten paljon Koiviston suosio nostaisi SDP:n kannatusta. Väyrynen näki tilanteessa silti myös mahdollisuuksia: Nyt oli ”mahdollista puolustaa keskustapuolueen omia etuja, kun puolue ei enää ole presidenttipuolue. Nyt ei ole mahdollista ajaa läpi kentän mielestä epämiellyttäviä ratkaisuja.” Hänestä tuli tavoitella mahdollisimman

https://doi.org/10.21435/ha.155

laajapohjaista hallitusta, jonka pohjaa vielä nykyisestä laajennettaisiin oikealle. Periaatteessa siis toivotettiin myös kokoomus tervetulleeksi hallitukseen. Käytännössä Väyrynen tiesi vaihtoehtoja kuitenkin olevan vain kaksi: suunnilleen nykypohja tai tyhjältä pöydältä aloittaminen. Nykypohja oli hänestä turvallisempi vaihtoehto.[186]

Väyrystä tai keskustapuoluetta ei liiemmin kiinnostanut pääministerin paikka, vaikka SDP yritti sitä tarjota.[187] *Suomenmaankin* mukaan eduskuntaryhmässä ja työvaliokunnassa vallitsi hyvin yhtenäinen näkemys siitä, ettei puolue halunnut pääministerin paikkaa.[188] Se olisi ollut puolueelle hankala monestakin syystä. Vakiintuneen tavan mukaan pääministeri ja ulkoministeri olivat eri puolueesta, joten pääministerin paikka olisi tarkoittanut, että keskustapuolue olisi menettänyt ulkoministerin paikan SDP:lle ja siten ulkopoliittiset asemansa. Lisäksi ilmassa oli epäilyksiä, ettei Koivisto suostuisi nimittämään Väyrystä pääministeriksi vaan ennemminkin Uusitalon tai Pekkalan. Pääministeripaikka olisi saattanut vaarantaa paitsi puolueen puheenjohtajan aseman myös Virolaisen puhemiehen paikan, sillä myös pääministerin ja puhemiehen paikat olivat olleet yleensä sidoksissa toisiinsa siten, että ne olivat eri puolueesta. Virolaisen syrjäyttäminen taas olisi voinut nostaa vanhat kiistat esiin. Lisäksi taustalla vaikuttivat lähestyvät eduskuntavaalit ja kasvava työttömyys. Pisteenä i:n päälle SDP olisi saanut otollisen (vaali)asetelman osoitella keskustapuolueen ja Väyrysen vallanhimoa, jos puolue olisi hamstrannut pääministerin paikan, vaikka SDP ja kokoomus olivat saaneet paremman presidentinvaalituloksen.

Keskustapuolueen pöytäkirjojen mukaan puolue lähti hallitusneuvotteluihin varsin yhtenäisenä ja huolissaan asemistaan.[189] SDP:n pöytäkirjojen mukaan taas puolue oli aivan hajanainen. SDP:n puoluetoimikunnassa oli keskusteltu jo 21.1., että keskustapuolueen eri siivet olivat tarjonneet pääministeriksi Karjalaista, Virolaista ja Pekkalaakin, mutta eivät juurikaan Uusitaloa. Väyrysen nimeä Liikanen ei maininnut lainkaan. Sen sijaan puoluetoimikunnan jäsenet painottivat, että ainakaan Väyrystä ei tulisi päästää pääministeriksi, joidenkin mielestä ei edes ministeriksi.[190] Puoluetoimikunnan seuraavassa kokouksessa oli jo tiedossa, ettei keskustapuolue halunnut pääministerin paikkaa. Tämänkin epäiltiin johtuvan Väyrysestä ja keskustapuolueen hajanaisuudesta. ”– – Väyrynen lähtee siitä, että hänen pitäisi olla pääministeri, eikä kukaan muu voi mennä hänen ohitseen tässä tilanteessa, ja jos se ei ole hän, niin sitten ei kukaan.”[191] Onkin esitetty, että Väyrysen kanta puolueen pääministeriyteen tuli kielteiseksi, kun hän tajusi, että hän ei voisi itse sitä saada.[192] Näissä arvioissa ei kuitenkaan oteta huomioon sitä, että pääministeriyden tarjoaminen jollekin muulle olisi ollut puolueen yhtenäisyyden kannalta erittäin kyseenalainen ratkaisu. Pääministeriehdokkaiksi oli nostettu ennen kaikkea K-linjalaisia, mikä olisi saanut tilanteen näyttämään puolueen sisällä siltä, että puheenjohtaja Väyrynen mahdollisti yhä K-linjan

https://doi.org/10.21435/ha.155

vallan – ja että hänen oma asemansakin oli näihin nähden heikko.

Puolueen pöytäkirjojen valossa Väyryselläkään tai kenelläkään muulla ei näyttänyt varsinaisesti olevan halua muuhun ratkaisuun kuin siihen, että SDP ottaisi pääministerin paikan. *Suomenmaassa* julkaistiin kyselytulos, jonka mukaan puolueen 21:stä piirin puheenjohtajasta 19 katsoi, että pääministerin paikka kuului SDP:n puheenjohtajalle. Sen sijaan ulkoministerin salkun saamista pidettiin hyvin tärkeänä, jotta puolue säilyttäisi ulkopoliittiset asemansa – nyt kun presidentitkin oli SDP:stä. Ulkoministerin paikan menettäminen olisi alleviivannut sitä, että SDP pystyi hoitamaan ulkopolitiikan yksin ilman keskustapuoluetta eikä Kekkosen puoluetta tarvittu ulkopolitiikan jatkuvuuden takaamiseksi. Ongelmaksi muodostuikin se, että Sorsa halusi nyt ulkoministeriksi.[193]

Varsinainen hallituksen kokoaminen lähti käyntiin perinteisesti puhemiehen kierroksella. Eduskunnan puhemieheksi valittu Virolainen tapasi presidentin heti valtiopäivien avajaisten jälkeen. Koivisto toivoi pikaista ratkaisua ja esitti samalla, että nykyinen pohja jatkaisi vaalikauden loppuun asti. Koivisto kirjasi Virolaisen kanssa käymäänsä keskustelupaperiin, ”mitä vähemmän muutoksia, sitä parempi”.[194] Väyrysen ja eduskuntaryhmän toiveissa oli myös, että hallituksen nykykokoonpano säilyisi ja salkkujakoon tehtäisiin ainoastaan yhdessä sovittavissa olevia muutoksia. Parhaiten ja nopeimmin ratkaisu nähtiin olevan saatavissa siten, että sosiaalidemokraatti jatkaisi pääministerinä. Puolueen odotettua heikommat neuvotteluasemat olivat kuitenkin jo valjenneet Väyryselle. Hän totesi puoluehallituksessa eri piirien esittämiin toiveisiin saada oma ministeri, että SDP:ssä oltiin nyt niin ”polleita”, että he aikoivat päättää ministeripaikoistakin meidän puolestamme.[195]

Keskustapuolueessa toivottiin Väyrysen omien kaavailujen kaltaisesti, että tämä pystyisi jatkamaan ulkoministerinä, mutta se oli käymässä mahdottomaksi. Puolueessa oli oletettu, ettei SDP:llä olisi varaa kaataa hanketta, jos pidettäisiin kiinni nykyisestä hallituspohjasta. Arvio osoittautui vääräksi.[196] SDP oli ilmoittanut jo 4.2.1982 Koivistolle, että he tukivat nykypohjaa ja hallituksen nopeaa muodostamista, mutta ulkoministeriö haluttiin SDP:lle.[197] Koivisto totesi Sorsalle, että hänelle oli syntynyt sellainen vaikutelma, että kepua ”grillataan minun myötävaikutuksellani”. Hän sanoi yrittävänsä välttää sellaista ja kehotti Sorsaa muodostamaan hallituksen. Sorsa ilmoitti haluavansa edelleen ulkoministeriksi, mutta esitti samalla Veikko Hellettä eikä keskustapuoluelaista pääministeriksi. Koivisto yhtyi Sorsaan siinä, ettei ulkoministeriö kuulunut kepulle tai kenellekään, mutta ymmärsi silti, että siitä pidettiin kiinni muun muassa siksi, että johtavat kepulaiset virkamiehet olivat olleet siellä pitkään. Sorsa ei taipunut ja kysyi, saisiko hän keskustella ulkoministeriöstä. Koivisto myöntyi, mutta ei montaa päivää, sillä ei ollut syytä nöyryyttää kepua.[198]

Seuraavana päivänä Väyrynen ja Koivisto keskustelivat tilanteesta. Väyrynen sanoi

https://doi.org/10.21435/ha.155

Sorsan todenneen, että Koivisto ei puuttuisi, vaan puolueiden olisi sovittava keskenään. Väyrynen tiedusteli, aikoiko Koivisto muuttaa käytäntöä, sillä perinteisesti presidentti oli valinnut ulkoministerin. Koivisto sanoi, ettei ollut sääntöä vaan säännönmukaisuus. Hän halusi lausua käsityksensä ulkoministerin persoonasta. Väyrynen ilmoitti, että keskustapuolue pitäisi loppuun asti kiinni ulkoministerin paikasta. Koivisto vastasi, että hän hyväksyi Väyrysen jatkavan, mutta ei ainoastaan Väyrystä – ja ilmoitti soittavansa Sorsalle, ettei tule hämmennystä.[199] Sorsa oli ratkaisijan roolissa. Hän ilmoitti Koivistolle 10.2., että ellei Väyrynen luovu ulkoministerin paikasta, hän luopuisi hallituksen muodostamisesta. Sorsasta Väyrynen ei ollut tarpeellinen ulkopolitiikan hoidon kannalta, vaan saattoi jopa olla vahingoksi. Sorsa sanoi puhuvansa omissa nimissään, ei puolueen, eikä hänen ratkaisunsa ollut suunnattu Koivistoa vastaan.[200]

Sorsalla ei ollut mitään vaikeuksia saada omaa puoluettaan kantansa taakse. SDP:n puoluetoimikunnassa pidettiin seuraavana päivänä kiinni siitä, että jos se joutuisi luopumaan tärkeimmästä salkkutavoitteestaan eli ulkoministeriöstä, sitä ei myöskään voisi antaa keskustapuolueelle. Väyrysen asenteena katsottiin olevan, että tämän aseman piti säilyä ennallaan, mutta kaikesta muusta voitiin neuvotella. Sorsa kertoi myös Koiviston kannasta. Väyrynen kävi Koivistolle ulkoministeriksi – mutta presidentti ei kuitenkaan vaatinut tätä ulkoministeriksi. Sorsa katsoikin, että löydettävissä oli välimuoto, jossa kumpaakaan johtavista puolueista ei nöyryytettäisi, mikä tarkoitti sitä, että kumpikaan ei saisi ulkoministeriötä. Hän lisäsi, että hänen olisi henkilökohtaisesti vaikea hyväksyä sitä, että Väyrynen tai sanottaisiinko keskustapuolue saisi tahtonsa läpi. Hän ei mielellään tekisi sellaista, vaikka saattoikin ymmärtää, että puolue voisi sen hyväksyä. ”Henkilökohtainen mielipiteeni nimittäin on, että Väyrysen röyhkeydelle pitää jossakin kohtaa panna piste, muuten hän ei opi valtiomieheksi koskaan – siis ihan kasvatuksellisessa mielessä”, Sorsa sanoi. ”Siinä ei kyllä tämäkään vielä riitä”, huudahti Helle. Sorsa sai heti voimakasta tukea. Keskustelussa kommentoitiin, että SDP:n kenttä oli samaa mieltä, eli Väyrysen röyhkeydelle oli todellakin pantava päätepiste.[201]

Puoluetoimikunnan keskustelut osoittavat, että Väyrysen toiminta edellisessä hallituksessa oli jättänyt SDP:hen syviä arpia. Liikanen nimitti sen loppuaikoja terroriksi, missä mistään ei sovittu, vaan kaikesta äänestettiin. Varsinkin Väyrysen toiminta budjettineuvotteluissa oli kiristänyt SDP:n ja keskustapuolueen yhteistyösuhteita, kuten Isohookana-Asunmaa on todennut tutkimuksessaan. Nyt Liikasen mukaan piti saada aikaan sovinto, ja keskustapuolueen johdon oli otettava siinä ensimmäinen askel. Hän lisäsi: ”Me tiedämme sen, että kepun piirissä on paljon ihmisiä, jotka ovat valmiita hyväksymään sen ajatuksen, että nyt on sen aika, että ruvetaan tekemään yhteistyötä tasavertaisella pohjalla.” Liikanen ei kuitenkaan nähnyt Väyrysen tulevan yhtään vastaan.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Hänestä Väyrynen näytti pelkäävän omiaan, kun ei uskaltanut luopua mistään, vaikka hänelle tarjottiin pääministerin sijaisuutta ja vahvaa superministeriötä: kauppa- ja teollisuusministerin salkkua.[202]

Liikasen vuodatuksen jälkeen Sorsa totesi, että aivan niin, hänestäkään kyse ei ollut Väyrysen henkilöstä, vaan siitä, että keskustapuolueen sanelupolitiikan tuli loppua. Hänestä Väyrynen saisi kyllä olla pääministeri, mutta kaksi puoluetta, SDP ja keskustapuolue, eivät sitä hyväksyneet – keskustapuolueen kannalla tarkoitettiin Ruokolan ilmoittamaa kielteistä kantaa pääministeriyteen. Sorsa selitti oman ulkoministeriajatuksensa lähteneen siitä, että Koivisto oli puhunut asiasta hänelle ennen vaaleja. Nyt hän sanoi kuitenkin jo irtaantuneensa ajatuksesta sikäli, että joku muu hyväksyttävä ratkaisu löytyisi. [203] Käytännössä Sorsa siis antoi täten suostumuksensa pääministeriksi. Puoluetoimikunnan erikoisen keskustelukierroksen, joka kuvasi vanhoja Väyrys- ja keskustapuoluetraumoja, jälkeen keskustelijat onnistuivat kääntämään henkisen solmunsa auki sellaiseen muotoon, että hallitusratkaisussa ei ollut kyse Väyrysen henkilöstä – vaikka Sorsan puheenvuoro oli nimenomaan lähtenyt liikkeelle siitä, että Väyrynen oli laitettava ruotuun.

Väyrynen taas joutui toteamaan työvaliokunnassa: ”Nyt Sorsa on kuitenkin uhannut, että hän voi ilmoittaa tasavallan presidentille epäonnistuneensa tehtävässään, kun keskustapuolue ei taivu.” Hän arvioi, että SDP:n tavoitteena oli vahvistaa asemiaan keskustan kustannuksella ja syrjäyttää keskustapuolue täysin ulkopolitiikan hoidosta. Oleellista hänestä oli, ketä yleinen mielipide lähtisi nyt tukemaan. Väänäsestä ainakaan *Helsingin Sanomat* ei keskustapuoluetta ymmärtäisi, mutta silti ulkopoliittisten asemien säilyttäminen olisi tärkeää. Tähkämaastakin ulkoministerin paikka olisi nyt erittäin tärkeä, Sorsa ”pyrkii ottamaan meiltä pois ulkopolitiikan tyystin”. Väänäsestä kansa odotti keskustapuolueelta ymmärrystä SDP:tä kohtaan, koska SDP tarjosi keskustapuolueelle pääministerin paikkaa, mutta oma väki taas ei sitä halunnut. Keskustapuolue, varsinkin puheenjohtaja, oli pahasti lehdistön hampaissa. Tilanne koettiin niin tukalaksi, että pääministerivaihtoehtokin nousi uudestaan esiin keskustelussa vaihtoehdoksi sille, että ulkoministerin paikka menetettäisiin.[204] Tilanteeseen ei kuitenkaan ollut löydettävissä keskustapuoluetta tyydyttävää vaihtoehtoa.

Väyrynen totesi eduskuntaryhmässä, että siedettävin vaihtoehto oli, että ulkoministeri tulisi RKP:stä. Väyrysen mukaan RKP piti kiinni samasta perusasetelmasta kuin keskustapuolue, mutta se oli valmis ottamaan itselleen ulkoministerin paikan – mistä syystä pääministerivaihtoehdon ottaminen esiin viimeisenä keinona Sorsan sanelua vastaan ei onnistunut. Savolasta siedettävinkään vaihtoehto ei ollut siedettävä. Tilanne oli kuitenkin se, ettei ryhmän auttanut kuin taipua, sillä vaihtoehtona olivat Sorsan uhkaamat vaalit. Ryhmänkin kantaan vaikutti yllättävän voimakkaasti se, ettei keskustapuolueen näkemysten uskottu pääsevän esille tiedotusvälineissä – mikä kuvaa hyvin median

https://doi.org/10.21435/ha.155

kasvanutta valtaa ja roolia ajan politiikassa ja mitä on pidetty tutkimuksessa 1980-luvulle tyypillisenä ilmiönä.[205] Väyrynen yritti vielä seuraavana päivänä vedota presidenttiin ulkoministeriökysymyksessä, mutta se ei tuottanut tulosta.[206] Koivisto irtautui ratkaisusta eikä valinnut Kekkosen tapaan presidenttinä ulkoministeriä, mikä mahdollisti Sorsan saneluvallan.

Tosin nimenomaan se, että Koivisto toivoi Pär Stenbäckiä ulkoministeriksi, ratkaisi sen, että Stenbäck suostui tehtävään – eli tavallaan Koivisto viime kädessä valitsi ulkoministerin.[207] Sorsa oli kuitenkin ratkaisijan roolissa koskien niin Väyrystä kuin ylipäätään hallitusratkaisua. Hän sai taakseen vahvan tuen SDP:n puoluetoimikunnassa, jossa haluttiin uskoa – ainakin pöytäkirjan mukaan – että kyse ei ollut keskustapuolueen nöyryyttämisestä, kun Väyryselle tarjottiin pääministerin sijaisuutta ja kauppa- ja teollisuusministerin salkkua.[208] Tosiasiassa Sorsa oli kuitenkin pystynyt sanelemaan ratkaisun vaaleilla uhkaamalla, ja tietenkin ratkaisu oli nöyryyttävä, kun keskustapuolueelta vietiin täten ulkoministerinkin salkku jo menetetyn presidentin paikan lisäksi. Kekkosen puoluetta ei enää tarvittu maan ulkopolitiikan hoitamiseen. Ainoastaan puhemies Virolainen oli yrittänyt pistää hanttiin Sorsalle todeten julkisesti, että vaalit olivat parempi ratkaisu, ”koska yksi hallituspuolueista tuntee joutuneensa saneluratkaisun kohteeksi”, kuten Sorsa valitti ärsyyntyneenä puoluetoimikunnassa.[209] Muut keskustapuolueessa halusivat kuitenkin välttää vaalit, vaikka siitä olikin maksettava kitkerä hinta – ja Virolaisenkin puheissa saattoi olla kyse osin taktikoinnista.[210]

Väyrynen joutuikin toteamaan eduskuntaryhmälle, että keskustan hallitusneuvottelijat olivat yrittäneet pitää kiinni ulkoministerin salkusta, mutta tuloksetta. Koivisto ei aikonut sekaantua asiaan. Väyrynen itse päätyi siihen, että hän jäisi hallituksen ulkopuolelle kokonaan ulkoministerisalkun menetyksen takia. Toivo Yläjärvestä käynnissä olivat ”keljuilun MM-kilpailut. Sdp menestyy liian hyvin, jos nyt pidetään vaalit.” Kauko Juhantalo yhtyi, hänen mielestään Väyrystä ja keskustalaisia nöyryytettiin. Vaalit olivat silti poissuljettu vaihtoehto. Martikainen piti myönteisenä sentään sitä, että ihmiset näkivät Koiviston voiton seuraukset yleispolitiikkaan.[211]

Vaikka ulkoministerin paikan menetys oli karvas tappio, johti ulkoministerin paikan vaihtaminen kauppa -ja teollisuusministerin salkkuun muilta osin varsin hyvään tulokseen, mistä eduskuntaryhmässä oltiin sangen tyytyväisiä. Väyrynenkin kommentoi ratkaisua puolueelle edulliseksi, vaikka myöskään liikenne- ja opetusministeriötä ei saatu. Virolainen taas ihmetteli, miksi SDP halusi ulkoministeriön pois kepulta ja olisiko joku muu kuin Väyrynen, kuten valtiosihteeri Matti Tuovinen, kelvannut. Ruokola selitti Koiviston kertoneen, että hän oli luvannut Sorsalle ulkoministerin paikan jo edellissyksynä, ja kun tästä piti luopua, ei sitä voitu antaa myöskään keskustapuolueelle. Väyrynen lisäsi, että Koivisto ja Sorsa olivat ilmoittaneet, ”etteivät he vastusta minua henkilönä”.[212]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Tätä voi pitää erityisesti Sorsan osalta sangen kyseenalaisena totuutena – kuten edellä on tullut ilmi.

Virolaisen kysymyksen taustalla oli, että Koivisto oli soittanut hänelle aamulla tilanteesta – Virolaisenhan oli epäilty olevan viimeinen este hallituksen tiellä. Virolainen selitti, ettei tiennyt mitä huomenna sanottaisiin ja mitä puoluevaltuuskunta siis päättäisi, eli hän itse ei ollut ainakaan suoranaisesti vastaan. Hän totesi kyllä perään, että ”vaalit joka tapauksessa edessä”. Saman päivän *Ilta-Sanomissa* olikin juttu, jonka mukaan Virolainen valitsi mieluummin ennenaikaiset vaalit kuin menisi tapahtuneiden myönnytysten jälkeen hallitukseen. Koivisto on säilyttänyt artikkelin arkistossaan. Koivisto totesi Virolaiselle ulkoministeriöstä, että ”Väyrynen kytki itseensä jos Tuovinen, parempi”.[213] Koiviston lyhyt ja vähän epämääräinen muistiinpano keskustelusta siis viittaisi siihen, että Väyryselle ei ollut käynyt, että kukaan muu kuin hän itse olisi voinut nousta keskustapuolueen mandaatilla ulkoministeriksi. Asian esiin nostaminen olisi voinut nostaa aikamoisen metakan keskustapuolueessa, eikä Virolainen ajanutkaan Väyrystä asiassa nurkkaan.

Tosin on varsin todennäköistä, että Sorsa ei olisi hyväksynyt ketään keskustapuoluetta edustavaksi katsomaansa henkilöä ulkoministeriksi, ei ehkä kukaan SDP:ssä – ei ainakaan enää näin myöhäisessä vaiheessa. Koivisto nosti ikään kuin vahingossa ulkoministerikysymyksen uudestaan esille, kun totesi Tuovisen paremmaksi. Sorsa taas suivaantui puhemies Virolaisen kannanotosta ja totesi esittävänsä puolueiden virallisten kannanottojen lisäksi puhemiehen ehdotusta eduskunnan hajottamiseksi tasavallan presidentille – eli uhkasi käytännössä taas vaaleilla.[214] Koivisto ei tietenkään tällaiseen ryhtynyt, ja Sorsan lausunto osoitti vain, ettei hän sietänyt vastaansanomista, vaan keskustapuolueen oli nyt astuttava Sorsan askelmerkkien mukaan.

Aikaisemmin presidentillä oli ollut viime kädessä valta hallituksia muodostettaessa. Nyt Koivisto kuitenkin salli Sorsan manööverit[215], mikä johtui mitä ilmeisemmin siitä, että Koiviston omat ulkopoliittiset asemat suhteessa Neuvostoliittoon eivät vielä olleet yhtä vahvat kuin Sorsalla.[216] Myös Koiviston omien muistelmien voisi katsoa tukevan näkemystä, että Koivisto luotti Väyrysen osalta Sorsan ulkopoliittiseen arvioon.[217] Sorsa taas oli kommentoinut *Suomenmaalle*, kun tältä oli kysytty, oliko hän Koiviston idänsuhteiden takuumies, että se oli hyvin, hyvin liioiteltua – Sorsa ei siis kieltänyt asiaa.[218] Liioittelua se saattoi ollakin siinä suhteessa, että Jaakko Kalelan rooli saattoi olla yhtä tärkeä kuin Sorsan.[219] Toisaalta Väyrysen syrjäyttäminen ei välttämättä ollut vastenmielistä Koivistollekaan, vaikka hän ei Väyryseen kielteistä kantaa ottanutkaan.

Erikoisinta Väyrysen kannalta hallitusneuvotteluissa olikin se, että KGB:n lähetystöneuvos Valentin Kossov oli ilmoittanut jo ennen hallitusneuvottelujen alkua, että Väyrystä ei saisi nimittää missään tapauksessa pääministeriksi ja Sorsa taas olisi sopiva ulkoministeriksi, mistä erityisavustaja

https://doi.org/10.21435/ha.155

Jaakko Kalela oli laatinut Koivistolle muistion.[220] Oliko Neuvostoliitto yrittänyt saada pääministerin paikalle jonkun vanhemman polven K-linjalaisen? Kalelan laatiman muistion mukaan Kossov ei ottanut kantaa pääministerin henkilöön, mutta ilmeisesti tämä ajatteli lähinnä Uusitaloa tai Pekkalaa. Sen sijaan tietoihin, että Karjalainen oli kieltäytynyt pääministeriydestä sanoen paikkansa olevan Suomen Pankissa, Kossov oli tyytyväinen, ja Kalelan mukaan ilmeisesti ajatellen tämän nimitystä Suomen Pankin pääjohtajaksi, ”jossa olisi turvassa eläkeikään asti uhkaamatta seuraavissa vaaleissa”. Sorsankin nimitystä ulkoministeriksi Kossov perusteli sillä, että edellä mainittu kolmio ”takaisi Koivistolle lujan aseman ja politiikalle varman jatkuvuuden”.[221] Kossov siis näytti pelkäävän, että Karjalainen ja varsinkin Väyrynen voisivat nakertaa presidentti Koiviston asemia – tämä ei kävisi pääministeriksi eikä käytännössä myöskään ulkoministeriksi. Kalelan laatiman muistion mukaan Neuvostoliitossa siis katsottiin, että Koivisto takaisi vanhojen K-linjalaisten ja Sorsan tukemana parhaiten jatkuvuuden. Väyrystä taas pidettiin arvaamattomana.

Kyse ei mitä ilmeisimmin ollut kuitenkaan Suomen sisäpolitiikasta. Neuvostoliitossa oltiin erittäin huolissaan kiristyvästä kansainvälisestä tilanteesta. NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston päällikkö Boris Ponomarjov totesikin tähän viitaten Sorsalle, että Suomella oli ”jatkuvasti mahdollisuuksia antaa myönteinen panoksensa kansainväliseen elämään, erityisesti Euroopassa”. Sosiaalidemokraatit olivat siis Neuvostoliiton silmissä hyödyllisiä kansainvälisen politiikan kannalta, ja siksi näiden oli syytä olla myös oman maansa johdossa. Sorsa oli tavannut Ponomarevin 3.2. heti sen jälkeen, kun Sorsan johtaman SI:n aseidenriisuntaneuvoston edustajat olivat tavanneet pääsihteeri Leonid Brežnevin Kremlissä. Keskustelussa oli sivuttu myös Suomen hallitusratkaisua, ja Sorsa oli todennut hänestä todennäköisesti tulevan ulkoministeri. Ponomarjovin kysyessä pääministeristä Sorsa vastasi lähtökohdan olevan, että se tulisi keskustapuolueesta. Hän kuitenkin totesi henkilön löytämisen olevan heille – viitaten ilmeisesti keskustapuolueeseen – vaikeaa. Siksi voitaisiin ajatella myös muita keskustalaisia, kuten Janssonia, tai sitten Rekolan kaltaista ratkaisua, mutta ”ellei näiltä linjoilta löydetä pääministeriä, saattaa SDP:kin olla valmis ottamaan tehtävän vastaan”.[222]

Ruokola taas oli nimenomaan ilmoittanut SDP:lle, ettei keskustapuolue halunnut lainkaan pääministerin paikkaa. Ruokola ilmoitti myös puoluevaltuuskunnassa, ettei eduskuntaryhmän tavoitteena ollut missään vaiheessa pääministerin paikka, vaikka julkisuudessa oli sellaista esitetty, vaan entinen paikkajako. Keskustapuolueen yhtenäisyyden kannalta tilanne olisikin ollut räjähdysaltis, jos joku vanhoista K-linjalaisista olisi nimetty puheenjohtaja Väyrysen ohi pääministeriksi.[223] Voidaankin kysyä, oliko K-linjaan kuuluneella Ruokolalla jonkinlaista tietoa Kossovin näkemyksistä.[224] Vastustiko Ruokola pääministerin paikkaa alusta alkaen

https://doi.org/10.21435/ha.155

juuri siksi, että hän halusi varjella puolueen yhtenäisyyttä, vai oliko kyse yksinkertaisesti vain ryhmän kannasta?

Lopullinen hyväksyntä hallitusratkaisuun oli vielä saatava puoluevaltuuskunnalta. Keskustapuolueen sääntöjen mukaan hallitukseen osallistumisesta päättivät puoluevaltuuskunta ja eduskuntaryhmä yhdessä. Eduskuntaryhmä oli kuitenkin käytännössä etunojassa siten, että ryhmä antoi päätöksensä ensin ja puoluevaltuuskunta vasta seuraavana päivänä.[225] Puoluevaltuuskunta edusti laajasti puolueen kentän ääntä. Siihen kuuluivat edustajat kaikista puolueen 21 piirijärjestöstä sekä erikseen Keskustapuolueen Naisista, Keskustan Opiskelijaliitosta, Nuoren Keskustan Liitosta, eduskuntaryhmästä ja Keskustan lehtimiehistä. Näiden ohella puoluevaltuuskuntaan kuuluivat puolueen puheenjohtaja, varapuheenjohtajat ja puoluesihteeri.[226]

Väyrynen piti puoluevaltuuskunnassa puheen, jossa hän korosti jälleen puolueen yhtenäisyyttä. Hän kertoi hallitusneuvotteluiden taustat ja miten puolueella ei ollut käytännössä muuta mahdollisuutta kuin myöntyä, tai muuten ennenaikaiset vaalit olisi laitettu puolueen syyksi. Hallitusohjelma oli Väyrysestä kuitenkin hyvä. Hän totesi, että presidentin vaihdoksen takia oli tärkeää, että ohjelmassa todettiin selvästi, ettei ulkopolitiikassa tapahdu mitään muutoksia – pelastaen näin keskustapuolueen ulkopoliittisia kasvoja. Sisäpolitiikan osalta taas myönteisin puoli oli se, että hallitusohjelmassa oli sovittu työllisyyden parantamiseksi monista keskustapuolueen pitkään ajamista keinoista.[227]

Yleiskeskustelussa käytettiin yhteensä 48 puheenvuoroa. Keskustelussa pidettiin varsin railakkaitakin puheenvuoroja – kuten oli tavallista keskustan "kentän" äänten päästessä esiin. Eräässä puheenvuorossa todettiin, ettei hallitukseen tullut mennä ja jos mentiin, niin "kaikki kepun ministerit on vaihdettava". Keskustelussa heijastuivat järjestöväen keskeisinä pitämät näkökulmat. Väyryselle muistutettiin, etteivät yhtenäisyys ja luottamus kenttäväen ja puoluejohdon välille syntyisi sanojen vaan ainoastaan tekojen kautta, minkä tuli näkyä tulevissa ministerivalinnoissa. Myös kokoomusta vaadittiin hallitukseen sekä naisia ja nuoria ministereiksi, ja perinteiseen tapaan kehotettiin muistamaan alueellisetkin näkökohdat.[228]

Emäntä, valtiotieteen maisteri Ritva Palmunen Turusta taas ei halunnut nöyrtyä SDP:n saneluvaltaan, vaan vaati hallitukseen menon ehdoksi entistä paikkajakoa. Väyrynen vastasi vaihtoehtoina olevan enää neuvottelutuloksen hyväksyminen tai hylkääminen. Hylkäys tarkoittaisi vaaleja, jolloin keskustapuoluetta pidettäisiin syypäänä ja vaalituloskin olisi heikko. Virolainen taas hätkähdytti toteamalla, että valtuuskunnan enemmistö päättäisi, mentäisiinkö vaaleihin nyt vai vuoden päästä. Hän hyväksyi kumman tahansa vaihtoehdon, vaikka kallistuikin poisjäännin puolelle.[229] Virolaisen puheenvuoroa tulkittiin siten, että tämä olisi haastamassa Väyrysen ensi kesän puoluekokouksessa, mikä kuvastaa sitä, miten herkästi puolueen yhtenäisyyttä epäiltiin. Mitä ilmeisemmin Virolaisen tarkoituksena

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puoluevaltuuskunnassa ja puoluehallituksessa vaikuttanut Ritva Palmunen vuoden 1983 eduskuntavaalimainoskuvassa. KMA.

Keskustalainen emäntä ja valtiotieteen maisteri vuodelta 1983. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

oli vain taktikoida keskustapuolueelle lisää toimintatilaa osoittamalla SDP:lle, ettei se voisi tulevassa hallitusyhteistyössä pelotella jatkuvasti vaaleilla – kuten Virolainen oli aiemmin epäillyt Sorsan tekevän.[230] Laajan keskustelun, kokouksen poliittisen valiokunnan myönteisen suosituksen ja Väyrysen yksimielisyysvetoomuksen jälkeen Palmunen vetikin esityksensä pois, minkä jälkeen puoluevaltuuskunta päätti yksimielisesti osallistua hallitukseen.[231]

Edessä olivat vielä puolueen ministerivalinnat. Väyrynen esitteli ehdotuksen ministeripaikoista puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän yhteiskokouksessa. Nykyisten ministerien lisäksi esillä olivat olleet Veikko Pihlajamäki, Heikki Haavisto, Esko Pekonen, Olavi Martikainen, Mikko Jokela, Esko Ollila, Mikko Kaarna, Juhani Saukkonen, Mikko Pesälä, Markku Kauppinen, Toivo Yläjärvi, Paavo Vesterinen ja Mauri Pekkarinen. Hallitusneuvottelijoiden ehdotus oli seuraava: maa- ja metsätalousministeriksi Tähkämaa, sosiaali- ja terveysministeriksi Väänänen, toiseksi sisäasiainministeriksi Jokela, kauppa- ja teollisuusministeriksi Ollila, valtiovarainministeriksi Pekkala ja puolustusministeriksi Saukkonen. Väyrynen toivoi, että ehdotus voitaisiin hyväksyä yksimielisesti: ”Kaikkia tyydyttävään ratkaisuun ei ole mahdollista päästä, mutta viimeistään vuoden kuluttua salkkuja taas jaetaan.”[232]

Maanviljelijä Aimo Kuisma Lempäälästä huomautti, ettei heidän esittämäänsä Matti Maijalaa mainittu ehdotuksessa lainkaan. Väyrynen pahoitteli Maijalan unohtamista, hänet oli kyllä huomioitu. Kuisma katsoikin, että jos muut tyytyisivät esitykseen, tekisivät he samoin. Virolaisesta esitys oli ”askel hyvään ja oikeaan suuntaan”, ja hän hyväksyi sen. Virolainen helpotti kannallaan Väyrysen asemia, varsinkin kun Virolaiselle oli jo ehditty soittaa MTK:sta ja ehdotettu sen puheenjohtaja Heikki Haavistoa kauppa- ja teollisuusministeriksi tai tarvittaessa maatalousministeriksi. Virolainen pudotti kuitenkin tämän vaihtoehdon pois sillä perusteella, että hallitusneuvottelijoiden esitys oli yksimielinen, ja tuskin 1970-luvulla Haaviston kanssa maatalouspolitiikasta tiukasti vääntänyt Virolainenkaan oli asiasta innostunut.[233] MTK:n puheenjohtajan nousu ministeriksi keskustan mandaatilla puolueen puheenjohtajan jäädessä hallituksen ulkopuolelle olisi nakertanut erityisesti Väyrysen asemia tai ainakin arvovaltaa, eikä Väyrysellä ollut sellaiseen varaa Kuopion tapahtumien jälkeen.

Pirilästä taas lista täytti monia alueellisia ja muita vaatimuksia, mutta hänestä tilaa olisi tullut antaa enemmän erilaisille näkemyksille – eli käytännössä K-linjaan kuulumattomille –, ja hän valitti Pihlajamäen nimen puuttumista. Pirilä oletti puheenjohtajan ja puoluesihteerin olevan tietoisia tästä ja epäili, ettei äänestystulos muuttaisi tilannetta. Kukaan ei tarttunut Pirilän epäröintiin ja ehdottanut äänestystä. Ehdotus ministeripaikkojen jaoksi hyväksyttiin yksimielisesti.[234]

Pihlajamäki ei noussut ministeriksi, mutta K-linjan näkyvänä vastavoimana esiintynyt Väänänen nousi. Puolustusministeriksi

valittua Saukkosta taas pidettiin linjojen välimaastossa olevana henkilönä. Toisaalta huomionarvoista on se, keitä ministerilistalta ei enää löytynyt. Uusitalo, Kekkosen uskottuna tunnettu K-linjan näkyvä hahmo, ei enää jatkanut. Hän vain naurahti asiasta kysyttäessä, että hänelle oli vaalien jälkeen muistutettu, että kaljupäiden aika oli nyt ohi Suomen politiikassa.[235] Muistelmissaan Uusitalo toteaa Väyrysen ilmoittaneen tylysti, että K-linjan piirissä oli katsottu, ettei hänellä ollut enää asiaa hallitukseen. Uusitalo toteaakin hämmästyneensä enemmän Väyrysen tyyliä esittää "käsky" kuin itse asiasisältöä.[236] Ehkä Väyrynen ei osannut esittää asiaa riittävän tahdikkaasti, mutta käytännössä Uusitalolla ei ollut myöskään eduskuntaryhmän kannatusta. Uusitalon asema Kekkosen viestinviejänä oli herättänyt puolueessa närkästystä. Lisäksi keskustalaisia oli hämmästyttänyt se, että Uusitalo oli pyytänyt pääministeri Koiviston poliittista sihteeriä Paavo Lipposta (SDP) jatkamaan tehtävässään, kun Uusitalo oli siirtynyt Koiviston tilalle virkaa tekeväksi pääministeriksi.[237] Uusitalon myöntyväisyys SDP:tä kohtaan oli tälle selvä rasite.

Sen sijaan Väänäsen ministerinimitystä pidettiin SDP:ssä Väyrysen kostona Sorsalle – mikä oli varmaan osin vitsailua ja osin totta perustuen Väänäsen aikaisempaa maineeseen vasemmistolle tiukat rajat asettavana ministerinä. Samalla kommentti kuvastaa, ettei SDP:ssä nähty tai ymmärretty Väyrysen vaikeaa asemaa puolueen puheenjohtajana tilanteessa, jossa vanhoista linjajaoista oli voimakkaat paineet päästä eroon.[238] Väänänen ei mitä ilmeisimmin ollut Väyrysen valinta, saatikka kosto SDP:lle, vaan Väyrynen oli pakotettu huomioimaan puolueessa vallitsevat mielipide-erot. Väänäsen valinta rikkoi K-linjan hegemonian. Vahvasti K-linjaan leimautuneista henkilöistä vain Pekkala jatkoi ministerinä. K-linjaan kuuluneista ministereistä myöskään Katri-Helena Eskelinen ja Lasse Äikäs eivät enää jatkaneet uudessa hallituksessa.

Silmiinpistävintä ministerivalinnoissa keskustapuolueen kannalta oli kuitenkin se, että puheenjohtaja Väyrynen jäi hallituksen ulkopuolelle. Väyrynen totesi *Suomenmaalle*, että SDP:n sanelukanta tulisi vaikeuttamaan yhteistyötä. Hän ei itse mennyt hallitukseen, koska puolue menetti ulkoministerin salkun.[239] Sen oli tarkoitus osoittaa, millaiseen valta-asemaan SDP oli nyt noussut – tosin se saatettiin tulkita myös Väyrysen itsepäisyydeksi ja vallanhaluksi, kun tämä ei suostunut vastaanottamaan SDP:n tarjoamaa kauppa- ja teollisuusministerin salkkua ja varapääministeriyttä. Kyse oli kuitenkin merkittävästä vallankeikauksesta SDP:n eduksi, minkä Sorsa oli toteuttanut ilmeisellä Neuvostoliiton tuella tai ainakin hyväksynnällä, kuten Kossovin lausunnot osoittavat[240], ja jolla sinetöitiin SDP:n valta-asemat ulko- ja sisäpoliittisesti – myös presidentti Koiviston asema. Poliittiset mannerlaatat olivat liikahtaneet SDP:n presidenttiyden myötä ratkaisevasti, vaikka Koivisto itse näyttikin olevan vähiten aktiivinen tekijä SDP:n ja omien asemiensa lujittamisessa. Väyrynen taas osoitti ratkaisullaan, ettei hän veisi puoluettaan SDP:n

https://doi.org/10.21435/ha.155

myötäilijäksi, vaan taistelisi keskustapuolueen asemista SDP:n rinnalla.

Keskustapuolue oli saanut ensimmäisen opetuksen siitä, millainen sen asema olisi Koiviston tasavallassa. Tämä toimi mitä ilmeisemmin puoluetta entistä enemmän yhteen hitsaavana tekijänä, sillä ulkopoliittisten asemien menetys osoitti K-linjan vastustajillekin, miten tiukoissa asemissa puolue lähti eteenpäin. Kannatusvoima ratkaisisi jatkossa yhä enemmän, sillä SDP ei tarvinnut Kekkosen puoluetta rinnalleen edes ulkopolitiikan hoitoon – ja se saattoi tarkoittaa kokoomuksen nousua keskustapuolueen tilalle seuraavassa hallituksessa. Kokoomuksen puheenjohtajan haastatteluista olikin luettavissa into päästä hallitusyhteistyöhön SDP:n kanssa. Suominen laskeskeli optimistisesti, että kokoomuksen kannatus olisi suurempi kuin keskustapuolueen, RKP:n ja LKP:n yhteensä.[241]

Tiukka asialinja SDP:hen

Keskustapuolue lähti hallitusyhteistyöhön epäilevän odottavissa tunnelmissa. Ulkoministerin paikan menetys oli kova isku, mutta toisaalta se näytti nimenomaan Väyryseen kohdistuneelta täsmäosumalta. Ilmaan jäi epäilyjä, että SDP:n toiminnassa oli kyse nimenomaan Väyrysen persoonasta – vaikka muuta oli vakuutettu. Toisaalta ministeripaikkojen määrä ja hallitusohjelma olivat puolueelle mieleen.[242] Sorsa vinoilikin lehdistölle antamassaan lausunnossa, että oli vaikea ymmärtää keskustapuolueen nuorten ja vanhempien Wertherien kärsimyksiä, sillä keskustapuolue säilytti kiistattoman yliedustuksen hallituksessa.[243] SDP:llä oli viisi ja keskustapuolueella kuusi ministeriä. Lisäksi hallituksessa säilytettiin ainakin periaatteessa se vakiintunut tapa, että jos pääministeri oli vasemmistosta, olisi hallituksessa ei-sosialistinen enemmistö. SKDL:llä oli kolme ja RKP:llä kaksi ministeriä, ja Esko Rekola oli sitoutumaton.[244]

Keskustapuolueen voimamieheksi hallituksessa nousi valtiovarainministerinä jatkava Pekkala, joka sai myös pääministerin sijaisen tehtävän itselleen. Pekkalan ja Sorsan henkilökemia näytti toimivan. Pekkalasta hallitusneuvotteluissa oli vallinnut hyvä yhteishenki, ja hän yhtyi neuvotteluissa syntyneeseen yhteiseen päätökseen, että hallituksen toiminnan kannalta keskeisistä kysymyksistä ei äänestettäisi.[245] Myös hallituksen ohjelma oli keskustapuolueen tavoitteiden mukainen. Lähtökohtana oli, että hallitus jatkoi järkähtämättömästi Paasikiven–Kekkosen linjalla. Keskustapuolue oli ilmoittanut tukevansa presidentti Koivistoa ”hänen johtaessaan Paasikiven–Kekkosen linjan mukaista ulkopolitiikkaa” eli linjan piti säilyä. Koivisto tuskin arvosti tällaista holhoavaa asennetta. Vaikeimman ajankohtaisen ongelman, työttömyyden, vähentämiseksi hallitus aikoi ottaa käyttöön keskustapuolueen jo pitkään ajamia keinoja, kuten työvoimaveron alentamisen, osa-aikatyön, aluepolitiikan tehostamisen sekä kotimaisen energiantuotannon lisäämisen ja maatilatalouden ja ylipäätään maaseudun tarjoamat työllistä-

https://doi.org/10.21435/ha.155

mistoimet. Työllisyydessä erityisesti nuorten työllistyminen ja heikompien alueiden työllisyyden parantaminen olivat hallitusohjelman painopisteitä.[246]

Edeltävän Koiviston hallituksen vaiheet olivat olleet turbulentteja, mutta keskustapuolue oli onnistunut saamaan siinä hyvin tavoitteitaan läpi – osin juuri presidentinvaalikamppailun takia SDP oli ollut valmis joustamaan. Eduskuntaryhmä nosti keskustapuolueen tärkeimmäksi saavutukseksi vähimmäiseläkejärjestelmän toisen ja kolmannen vaiheen lakiesitysten saamisen keväällä eduskunnan käsittelyyn ja niiden hyväksymisen juuri ennen presidentinvaaleja. Ratkaisu oli vaatinut puolueelta tiukkoja otteita SDP:n vastustuksen takia, mutta SKDL:n tuella se saatiin läpi. Uudistus paransi noin 660 000 eläkeläisen toimeentuloa. Uudistuksella taattiin kaikille eläkeläisille vähintään noin 1 200–1 300 markan vähimmäiseläke kuukaudessa. Oleellista oli, että pelkkää kansaneläkettä saavien eläkkeiden verovapaus ja pienten työeläkkeiden verotuksen keventäminen varmistettiin sitomalla eläketulovähennys indeksiin. Näin estettiin jokavuotiset riidat eläketulovähennyksen suuruudesta. Uudistus paransi ennen kaikkea pienituloisten kansalaisten, kuten kotiäitien, veteraanien ja omaa työtään tekevien eli pääasiassa ei-palkansaajien, asemaa. SDP:n ja kokoomuksen lisäksi vastahangassa olivat olleet myös työnantaja- ja työntekijäjärjestöt.[247] Uudistuksella oli myös erityisen suuri merkitys keskustapuolueen perinteiselle kannattajakunnalle viljelijäväestölle, jonka työeläkkeet olivat ennen uudistusta keskimäärin 700–800 markkaa kuukaudessa. Varsinkin emäntien eläkkeitä uudistus nosti selvästi.[248]

Koiviston hallituksen toinen merkittävä kiista oli koskenut aluepoliittista lainsäädäntöä, jossa tilanne oli ajautunut äärimmäisen kireäksi. Sosiaalidemokraatit taipuivat vasta, kun keskustapuolueen ministeriryhmä ja eduskuntaryhmä uhkasivat lähteä hallituksesta. Keskustan tiukka vaatimus tuotti tulosta, ja vyöhyke- ja tukialuejako saatiin keskustapuolueen näkökulmasta oikeudenmukaisemmaksi, ja samalla torjuttiin ”voimakkaat paineet aluepolitiikan mitätöimiseksi”.[249] SDP:n ja keskustapuolueen lähtökohdat hallitusyhteistyölle eivät olleet edellisvuoden tapahtumien takia parhaat mahdolliset, ja katse olikin jo tulevissa vaaleissa. Kääriäinen oli esitellyt jo ennen hallitusratkaisua työvaliokunnan kokouksessa eduskuntavaalisuunnitelmia, joissa tavoitteena oli profiloitua SDP:n todellisena vaihtoehtona.[250]

Väyrynen linjasikin työvaliokunnassa hallituksen muodostuksen jälkeen, että puolueen ministerien tuli ottaa heti ote käsiinsä eikä antaa Sorsan viedä. Se olisi puolueen eduskuntavaalimenestyksen kannalta tärkeää, sillä vaarana oli, että keskustapuolue jäisi SDP:n ja kokoomuksen jalkoihin. Myös muut jakoivat tämän näkemyksen. Väyrysestä hallituksessa oli vedettävä tiukkaa asialinjaa, sillä se varmisti parhaiten puolueen profiilin näkymisen. Hallituksessa oli yhä keskustaenemmistö, ja siksi linjan tuli jatkua samanlaisena kuin Koiviston hallituksessa.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vastuun tästä tuli kuitenkin olla puolueen ministereillä. Pekkala tuki Väyrysen näkemyksiä. Hallitus oli vasta aloittanut toimintansa, mutta kiistakysymyksiä oli heti luvassa esimerkiksi maataloustulolaissa. Väyrynen lisäsikin, että vaikka pääministerin harkinnassa olivat kysymykset, joista hallitus ei äänestäisi, saattoi hallituksen keskustaenemmistö silti käyttää äänestysuhkaa kiistakysymyksissä.[251] Väyrysen ja Kääriäisen vaatima korkea profiili hyväksyttiin – vaalit painoivat.

Hallituspolitiikan sijaan Väyrynen ja Kääriäinen keskittyivät puolueen hoitamiseen. Rovaniemen kesän puoluekokous lähestyi hyvää vauhtia, ja sitä ennen oli vahvistettava puolueen sisäistä yhtenäisyyttä. Suunnitelmissa oli yllättäviäkin operaatioita puolueen asemien vahvistamiseksi. Kaksikon suunnitelmissa ei jätetty mitään arvailujen varaan, vaan yritettiin kaikin keinoin vahvistaa puolueen niin rakenteellisia kuin henkisiä asemia. Kääriäinen näki uudessa periaateohjelmassa mahdollisuuden vahvistaa ja yhtenäistää puoluetta aatteen voimin ja koota yhteen erilaisia ihmisiä ja alueita vahvoin linjavedoin. Puolueen aatteellista ja järjestöllistä uudistumista vietiin puoluetoimiston voimin ruohonjuuritasolle jalkautumalla paikallisosastoihin. Myös Väyrynen kiersi puolueen kenttää käyden muun muassa ministerivalintoihin tyytymättömän Etelä-Pohjanmaan piirin kokouksessa – ilmeisellä menestyksellä. Lisäksi puolueen tiedotustoimintaa ja yhteyksiä lehdistöön tiivistettiin.[252] Ennen puoluekokousta puoluejohdolla oli kuitenkin eräs iso ja puolueen kannalta merkittävä operaatio hoidettavanaan.

Uutta puhtia LKP:n liittymisestä keskustapuolueeseen

Liberaalinen Kansanpuolue oli tehnyt tarjouksen liittyä keskustapuolueeseen. Yhteistyön tiivistämisestä oli puhuttu jo edelliskeväänä perustettaessa Keskustan Valtuuskuntaa (Keva), joka oli keskipuolueiden yhteistyöelin. Vasta presidentinvaalitulos oli kuitenkin johtanut LKP:n piirissä käsitykseen, että puolueella ei olisi tulevaisuutta itsenäisenä puolueena. LKP:n ehdotus oli, että se liittyisi keskustapuolueen jäseneksi ja sen asema olisi samanlainen kuin KN:n ja NKL:n. LKP:n juristien mukaan tämä oli mahdollista, jos puolueet sopivat asiasta. Väyrynen ja Kääriäinen ehdottivatkin työvaliokunnassa, että LKP:n liittäminen keskustapuolueeseen voitaisiin hyväksyä, jos neuvotteluissa saataisiin aikaan tyydyttävä ratkaisu talouden, toimihenkilöiden ja muiden käytännön järjestelyiden osalta sekä varmuus siitä, että hanke menisi läpi puolue-elimissä. Hanketta oli mitä ilmeisemmin pohjustettu K-linjaan lukeutuvien tuella, sillä se sai heti kannatusta Pekkalalta, Karjalaiselta, Ruokolalta, Jokelalta ja Ollilalta.[253]

Väyrynen tiedusteli läsnäolijoilta, menisikö hanke läpi puolue-elimissä. Virolaisen tukijana tunnettu Anttila vastasi uskovansa sen läpimenoon. Vanhanen painotti, että puheenjohtajan ja puoluesihteerin oli puhuttava etukäteen puhemies Virolaisen kanssa, jonka uskoi kyllä kannattavan hanketta. Kokouksessa läsnä ollut puoluetoimiston järjestöpäällikkö Antti Mäki-Reinikka

https://doi.org/10.21435/ha.155

ilmoitti, että ”melko selvä enemmistö” piirien toiminnanjohtajista oli jo hankkeessa mukana. Epäilevimmin hankkeeseen suhtautui Väänänen, joka kyseli käytännön toteutuksen perään. Hän ei kuitenkaan vastustanut. Työvaliokunta hyväksyikin ehdotuksen.[254] Liitosasia eteni vauhdikkaasti. Väyrynen esitteli 24.3.1982 puoluehallitukselle asiaa koskevan neuvottelutuloksen. Sen mukaan LKP:lle jäisivät nykyinen järjestörakenne ja puoluetoimisto. Puolueen paikallisosastojen oli tarkoitus siirtyä keskustapuolueen ja sen piirijärjestöjen jäseniksi. Keskeinen lähtökohta oli siis se, ettei LKP:ta yritetty sulauttaa keskustapuolueeseen, vaan se säilyi ikään kuin puolueena puolueessa, itsenäisenä jäsenjärjestönä. Tämä tarkoitti muun muassa sitä, että LKP:lle kaavailtiin paikkoja puoluehallitukseen ja puoluevaltuuskuntaan samaan tapaan kuin muille jäsenjärjestöille.[255] Järjestely näytti siltä, että keskustapuolueeseen ikään kuin liitettiin ”kaupunkijärjestö” nais- ja opiskelijajärjestöjen tapaan.

Eniten järjestelyssä huolestutti talouspuoli, mikä ilmeni vanhojen linjajakojen mukaan – ja ilmeisesti liitoksella epäiltiin pyrittävän myös K-linjalaisten asemien vahvistamiseen. Väänänen ja Kaarna ilmaisivat huolensa sopimuksen taloudellisen puolen pitävyydestä. Hankkeesta innostunut Pekkala taas piti liitosta äärimmäisen merkittävänä paitsi keskustapuolueen myös koko maan poliittisen historian kannalta. Hän ei voinut ymmärtää, että puolueen kannattajapohjan kasvuun suhtauduttaisiin torjuvasti. Valtiovarainministeristä jopa talousasiat olivat toisarvoisia näin merkittävässä asiassa. Ollila yhtyi Pekkalan intoon: kysymys oli historiallisesta tapahtumasta, joka selvensi poliittisia asetelmia ja antoi upeat lähtökohdat eduskuntavaaleihin. Ruokolakin lisäsi, että ”kun radikaaliin uudistuspuolueeseen tulee liberaalia lisää, ei tule osoittaa pikkumaisuutta”. Julkisuuteen kaavaillussa lausunnossa yhteistyön painotettiin olevan johdonmukaista jatkoa puolueiden yhteistyöperinteelle, joka oli alkanut puolueiden perustajien ja henkisten johtohenkilöiden, Santeri Alkion ja K. J. Ståhlbergin, yhteistyöstä maan itsenäisyyden alkuaikoina.[256]

Kääriäinen taas vakuutti puoluehallituksessa, että keskustapuolueen intressinä oli säilyttää puolueen talous vakaalla pohjalla. LKP:lla oli noin kahden miljoonan markan velat, ja velkojen järjestely oli olennainen osa sopimusta. Lähtökohtana oli, että LKP hoitaisi omat velkansa. Käytännössä se tarkoitti sitä, että keskustapuolue vastaisi siitä, että LKP saisi vuosittain neljän kansanedustajan puoluetukea vastaavan summan – eli sen määrän kuin LKP liitoshetkellä sai. Tämän ohella oli sovittu, että jos LKP saisi enemmän kuin neljä kansanedustajaa, tuki käytettäisiin ensi sijassa LKP:n velkoihin. Kun velat olisi maksettu, minkä arvioitiin vievän noin kymmenen vuotta, puoluetuen käyttö mukautettaisiin yhteistyösopimuksen toimintakuluja vastaavaksi, mikä olisi noin kahden kansanedustajan puoluetukea vastaava summa kuukaudessa.[257] LKP:lle keskeisin kimmoke liitokseen näyttikin olevan kannatuskadon lisäksi rahapula.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vuoden 1982 puoluekokous pidettiin Rovaniemellä. Kokous-julisteessa luotettiin puolueen graafisen logon selkeään viestiin: puolue ja sen yhtenäisyys olivat nyt etusijalla. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustelun lopuksi Tähkämaa tiedusteli, milloin asia annettaisiin julkisuuteen. ”Tänään kello 13.00”, ilmoitti Väyrynen. Kaikki hyväksyivät asian pikaisen julkistamisen, mikä osaltaan kuvastaa, miten myönteisesti asia otettiin vastaan.[258] Liitoshanke noteerattiin myös SDP:n puoluetoimikunnassa, jossa Liikanen antoi tunnustusta operaation hoitamiselle tiukasti julkisuudelta pimennossa: ”Kyllä se oli hyvin huolellisesti ja taitavasti suoritettu operaatio. Kyllä se on Väyrysen voitoksi tulkittava – –.” Sorsa taas ivaili, että nyt puolueen nimilyhenteeksi tuli omaksua ”kepuli”.[259]

Liittymisestä voitiin lukea lehdistöstä heti seuraavana päivänä. *Helsingin Sanomat* uutisoi yllätysratkaisusta neutraalisti, vaikka toi samalla esiin huolen LKP:n lopullisesta kuolemasta puolueena. Myös *Maaseudun Tulevaisuuden* ja *Länsi-Savon* otsikot kertoivat liittymisestä neutraaliin sävyyn, mutta *Etelä-Suomen Sanomissa*, puolueen kannalta kriittisessä eteläisessä Suomessa, otsikko oli repäisevä: ”Yllätysratkaisu keskustan yhteistyöhön, Kepu nielaisee liberaalit”. Molempien puolueiden puoluehallitusten todettiin olleen ratkaisun takana, mutta LKP:n varapuheenjohtajan Paavo Nikulan todettiin kannattaneen yhdentymissopimuksen hylkäämistä, mutta jääneen yksin. Väyrysestä liitos oli iso voitto keskustapuolueen ja ylipäätään keskustalaisesti suuntautuvien kannalta. Hänestä se osoitti, että keskustapuolueesta oli muodostunut aito keskustalainen yleispuolue, johon pääosin palkansaajia ja pienyrittäjiä edustanut LKP saattoi vaivatta yhdistyä.[260] Liitos vahvisti ja yhtenäisti poliittista keskustaa – ja oli samalla puoluejohdon keino taistella SDP–kokoomus-polarisaatiota vastaan.

Kevan (keskustapuolue, RKP ja LKP) yhteistyön tiivistäminen ja LKP-liitos olivatkin paitsi keino torjua kokoomuksen kasvua[261] ja SDP:n valtaa myös keino näyttäytyä kokoomuksen silmissä entistä varteenotettavammalta hallitusyhteistyötaholta. Kyse oli siis todella taitavasta peliliikkeestä, mikä vahvisti ennen kaikkea keskustapuolueen mutta myös sen liittolaisten asemaa ja muutti koko politiikan pelikentän siten, että SDP ei näyttänyt ainoalta vaihtoehdottomalta tieltä hallitukseen.

Yhtenäisesti eteenpäin – aate vahvistaa, liitos antaa kannatusvoimaa

Presidentinvaalitaistelun aikana oli heitetty ilmaan kysymys Väyrysen kohtalosta puolueen puheenjohtajana. Ilmapiiri puolueessa oli kuitenkin alkanut lauhtua nopeasti, kun presidentinvaalit olivat ohi – puolueen tukala asema ja SDP:n vallankasvu tiivistivät rivejä. Väyrynen saattoi todeta huhtikuussa, että piirijärjestöjen vuosikokouksissa yleistunnelmat olivat olleet rauhalliset ja myös tulevia Rovaniemen puoluekokoushenkilövalintoja oli käsitelty maltillisesti ja yksituumaisesti. Koko puoluejohdon uudelleenvalinta oli saanut laajasti tukea. Ainoastaan Keski-Pohjanmaan piiri esitti muutosta. He ehdottivat puheenjohtajaansa Heimo Linnaa varapuheenjohtajaksi.[262]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puoluekokouksissa oli vieraina myös ulkovaltojen edustajia. Kuvassa Puolan Talonpoikaispuolueen puheenjohtaja Roman Malinowski (vas.), Väyrynen ja Bulgarian Talonpoikaispuolueen sihteeri Angel Dimitrov vuonna 1982 Rovaniemellä. Kuva Jyri Vanninen. KMA.

Väyrysen asema oli kohentunut myös siinä suhteessa, että hän oli saanut kutsun Neuvostoliittoon. Kyse oli historiallisesta vierailusta, sillä keskustapuolueen puheenjohtaja toimi nyt ensimmäistä kertaa valtuuskunnan puheenjohtajana. Virolaisen aikana puheenjohtajaa ei ollut kelpuutettu puolueen valtuuskunnan johtajaksi. Väyryselle kutsu oli erittäin tervetullut vahvistus hänen asemastaan puolueen puheenjohtajana. Edelliskesänä vierailleen keskustapuolueen valtuuskunnan puheenjohtajana oli toiminut Ruokola.[263] Samalla Neuvostoliitto halusi viestiä Väyrysen nostolla sitä, ettei Neuvostoliitossa pidetty liian voimakkaista muutoksista, kuten Jaakko Hallama kirjoitti analyysissaan presidentille. Hallaman mielestä Väyrysen saama vastaanotto oli tälle täydellinen synninpäästö, sillä siinä ”alleviivattiin keskustapuolueen merkitystä nyt ja

https://doi.org/10.21435/ha.155

Rovaniemen puoluekokouksen ruokailun oli organisoinut Lapin keskustanaiset. Kuva Juhani Heikkinen. KMA.

tulevaisuudessa sekä tuettiin täysin keskustapuolueen presidentti Kekkosen linjan (ei siis Paasikiven–Kekkosen linjan) edelleen noudattamista. Tämä on tietysti kaikki ajoitettu ennen keskustapuolueen kokousta."[264] Myös keskustapuolueen ja NKP:n perinteisen YYA-seminaarin yhteydessä NKP:n korkein johto oli lähettänyt vakuutuksen, että keskustapuolue säilyisi niiden voimien joukossa, joiden varaan maiden väliset hyvät ja luottamukselliset suhteet perustuivat.[265]

Asetelmat Rovaniemen puoluekokousta ajatellen näyttivät siis puolueen yhtenäisyyden ja puoluejohdon aseman kannalta hyviltä. Haasteeksi jäi lähinnä se, miten puoluekokoukseen saataisiin viritettyä kunnon kansanvallan juhlahumu ja paikalle runsaasti väkeä – mistä keskustapuolueen puoluekokoukset olivat kuuluisia. Ensimmäisenä päivänä Rovaniemen kokoukseen osallistui 1 600 ja seuraavana päivänä 2 743 virallista edustajaa. Osanottajien määrässä

https://doi.org/10.21435/ha.155

jäätiin jälkeen Kuopion kokouksesta, mutta salit saatiin kuitenkin täyteen ja tunnelmat kohotettua. Vuosikirjan mukaan kokouksen toisena päivänä osanottajamäärä oli tosiasiallisesti yli 6 000 henkilöä, ja nimenomaan paikallisten keskustalaisten aktiivisuuden ansiosta.[266] Se oli osoitus puolueen ruohonjuuritason voimasta ja lojaalisuudesta puolueelle ja puoluejohdolle.

Väyrynen iloitsi avauspuheessaan, että puolueen sisäinen sopu oli vahvistunut. Menneitä kiistoja ei enää muisteltu, vaan katseet oli tähdätty tulevaisuuteen. Hänestä suuressa puolueessa oli ja tulikin olla erilaisia mielipiteitä, mutta kaikenlaisen jaottelun aika oli ehdottomasti ohi. Puolue joutui hänestä yhä maksamaan hintaa Kekkosen kaudesta, sillä tämän presidenttikautta ja sen loppuaikoja mustamaalattiin nyt siekailematta. Kekkosta loppuun asti tukenut keskustapuolue ja sen johtohenkilöt saivat rökityksessä osansa. Väyrynen oli kuitenkin tyytyväinen siihen, että Koivisto oli torjunut spekulaatiot muutoksista maan ulkopolitiikassa. Sen sijaan sisäpolitiikassa oli syytä muutokseen. Hallitusyhteistyö oli perustunut vuodesta 1966 lähtien pääasiassa keskustan ja vasemmiston yhteistyöhön, mikä perustui moniin yhteneviin tavoitteisiin koskien erityisesti kansalaisten tasa-arvoa ja vaikutusmahdollisuuksia, mutta nyt kansan ja eduskunnan enemmistö vaativat uudistuksia, jotka pysähtyivät vasemmiston vastustukseen esimerkiksi veropolitiikassa. Toinen epäkohta koski kokoomukseen oppositioasemaa, jota kansa piti epäoikeudenmukaisena.[267]

Väyrysen puhe avasi hallitusovia kokoomukselle. Viesti oli suunnattu paitsi kokoomukselle ja laajemmalle äänestäjäkunnalle myös keskustapuolueen sisälle. Suuri osa keskustapuolueen kenttää ja nimenomaan Virolaisen kannattajia oli inhonnut Moskovan kortin heiluttelua eli sitä, ettei kokoomus tai ylipäätään kukaan, joka ei nauttinut Neuvostoliiton luottamusta, ollut hallituskelpoinen tai soveltuva hoitamaan maan ulkopolitiikkaa. Samalla Väyrynen laajensi keskustapuolueen toimintatilaa. Hän totesi paljon pohditun, miten presidentinvaihdos vaikuttaisi puolueen asemaan ja toimintaan: ”Hallituspolitiikkaa ajatellen tärkein muutos on, ettei meillä enää ole presidentin puolueen erityistä vastuuta siitä, että toimintakykyinen hallitus saadaan syntymään.” Presidenttipuolueen aseman menetys antoi mahdollisuuden ajaa korkeaa profiilia: ”Osallistumme seuraavaan hallitukseen vain sillä ehdolla, että tavoitteittemme mukainen peruslinja hyväksytään hallituksen ohjelmaksi.”[268] Se oli selvä viesti SDP:n suuntaan, ettei keskustapuolueella ollut enää tarvetta hallituspoliittisiin myönnytyksiin.

Väyrynen edellytti puoluekokouksen päättävän selkeistä tavoitteista eduskuntavaaleja ja sen jälkeistä aikaa silmällä pitäen. Hän nosti esiin ongelmakohtia, joihin oli puututtava. Ne olivat työttömyys, maaseudun autioituminen, alueellinen eriarvoisuus, elinympäristön pilaantuminen, etujärjestöjen ja virkavallan ylilyönnit, lapsiperheiden ja nuorten ahdinko sekä pienyritysten tukala asema. Listassa oli kyse keskustapuolueen

https://doi.org/10.21435/ha.155

Näkymä Rovaniemen puoluekokoustilasta. Kuva Jyri Vanninen. KMA.

kahdeksan kohdan ohjelmasta lähivuosiksi, jonka puoluekokous hyväksyi puoluejohdon ohjenuoraksi ja niin sanotuksi selkänojaksi tuleviin neuvotteluihin. Tuki haettiin siis vahvasti puolueen kentältä. Puoluekokous hyväksyi myös näkemyksen, että keskustan ja kokoomuksen hallitus oli mahdollinen oletuksella, että hallitus olisi keskustapainotteinen ja keskustalaista ohjelmaa toteuttava.[269] Punamultaa eli hallitusyhteistyötä SDP:n kanssa katsottiin silti yhä pidettävän etusijalla.[270]

Puoluekokouksessa hyväksyttiin myös puolueen uusi periaateohjelma, joka korvasi vuodelta 1974 peräisin olevan yleisohjelman. Ohjelmatyöryhmän puheenjohtajana oli toiminut Kääriäinen, joka oli painottanut ohjelman lähtökohtana kansanomaisuutta. Ohjelma oli voitava ymmärtää ja omaksua ihmisten omien kokemusten pohjalta. Ohjelma oli vietykin käsiteltäväksi aina paikallisyhdistysten tasolle asti, ensimmäistä kertaa puolueen historiassa. Kunnianhimoisena tavoitteena oli ollut saada kaikilta paikallis-

https://doi.org/10.21435/ha.155

yhdistyksiltä kommentit sen sisältöön. Aivan näin hyvään tulokseen ei päästy, mutta kenttä oli silti saatu aktivoitua laajalti. Joka neljäs yhdistys oli vastannut periaateohjelma-kyselyyn, ja lisäksi yli tuhat opintokerhoa oli käsitellyt sitä useamman kuukauden ajan.[271] Puolueen koko kenttä oli siis pyritty sitouttamaan ohjelman tekoon, mikä oli onnistunutkin varsin hyvin.

Kääriäisestä periaateohjelmaa oli pidetty päälinjoiltaan oikeaan osuneena. Hän suitsutti, että ”rehellisellä ja kiitollisella mielellä voi sanoa, että järjestöväki on kannanotoillaan rakentanut omalle puolueelleen periaateohjelman”. Ohjelmassa oli löydetty yhtenäinen, vankkumaton linja, ja sen myötä oli syntymässä puolueen yhteinen perustuslaki.[272] Väyrysestä periaateohjelma oli puoluekokouksen tärkein asia. Hän sanoi siinä esitettävän selkeän keskustalaisen, ihmisyysaatteeseen pohjaavan vaihtoehdon oikeiston ja vasemmiston yksioikoisen materialistiselle ajattelutavalle. Ohjelmankin tavoitteena oli siis vahvistaa puolueen profiilia erona SDP:hen ja kokoomukseen. Väyrysestä ohjelma antoi ”luonnontaloudellisesti kestävän, vihreän vaihtoehdon” maan tulevaisuuden rakentamiseen.[273] Se vastasi samalla siten myös nousevan vihreän liikkeen haasteeseen.

Ohjelman peruslähtökohtana oli ajatus, että oli muutoksen aika. Elinympäristön saastuminen, elintason riippuminen vähenevistä raaka- ja polttoainevarannoista, maailmantalouden rakennemuutos ja maailmanlaajuinen epäoikeudenmukaisuus vaativat uusia poliittisia painotuksia. Muutoksen katsottiin lähtevän ihmisistä käsin. Ohjelman ensimmäinen luku oli ”Ihmisyys ja sen edellytykset”, jossa tuotiin esiin perinteinen alkiolainen ihmisyysaate ja ihmisen kehitystarpeet. ”Keskustalainen ihanne on ihminen, joka tuntee vastuun itsestään, lähiyhteisöstään, kansastaan ja viime kädessä koko ihmiskunnasta”, luvussa kirjoitettiin. Ihmisen itsenäisyyden ja vapauden vastapainona oli vastuu itsestä ja yhteiskunnasta. Ohjelmassa korostettiin luonnon merkitystä kestävän luonnontalouden ja ihmisen henkisen hyvinvoinnin kannalta: ”Luonnon merkitys ihmisyydelle ja ihmisen aineelliselle toimeentulolle tukee asutuksen hajauttamista ja kaupunkien väljentämistä.” Talouden tuli olla ihmisiä varten eikä päinvastoin. Oli luotava ylisukupolvinen tasapainotalous, joka turvasi tulevienkin sukupolvien elinehdot. Parhaiten tähän sopi puitetalousjärjestelmä, joka toimi luonnontaloudellisesti, sosiaalisesti ja inhimillisesti oikeudenmukaisella tavalla.[274]

Ohjelmassa näkyivät puolueen traditionaaliset painopistealueet – kansanvalta, aluepolitiikka ja kotiseutu. Aluepolitiikan tärkeyttä tuotiin ohjelmassa esiin puhumalla maakuntien Suomesta. Kotiseudun osalta painotettiin, että niin kaupungeissa kuin maaseudullakin tavoitteeksi kävivät viihtyisyys, luonnonläheisyys ja hyvät ihmissuhteet. Puolueen perinteisiä periaatteita oli kuitenkin muokattu ajan olosuhteisiin sopiviksi – kotiseutuna painotettiin kaupunkiakin. Esimerkiksi kansanvaltaa käsittelevässä kohdassa korostettiin myös sukupuolten tasa-ar-

https://doi.org/10.21435/ha.155

voa: ”Naisten näkemykset ja arvomaailma on otettava tasavertaisesti huomioon kaikessa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa.”[275]

Periaateohjelmassa ei pyritty radikaaleihin uudistuksiin, vaan siinä rakennettiin aikaisemman, kestäväksi katsotun aatepohjan perustalle muokaten sitä kuitenkin yhteiskunnan uusiin haasteisiin ja vaatimuksiin vastaavaksi. Samalla tavoite oli sitoa linjajaoista kärsinyt puolue aatteellisesti yhteen. Oleellista oli saada koko jäsenistö, eri lailla painottuvine intresseineen, yhteisten periaatteiden taakse sekä samalla avartaa kuvaa puolueesta. Nuorten ja naisten vaatimukset vihreydestä ja tasa-arvosta sidottiin viljelijä- ja maaseutuväestön huoleen maaseudun elinvoimaisuudesta korostamalla talousjärjestelmää, jonka tuli olla sekä luonnontaloudellisesti ja sosiaalisesti että inhimillisesti oikeudenmukainen. Oletusarvona oli, että yhteiskunnan muutos kävisi suuntaan, jossa keskustapuolueen periaatteet nousisivat ja toisivat samalla puolueen näkemysten taakse yhä enenevässä määrin ihmisiä. Suunnanmuutos koski ennen kaikkea luonnonvaroja, ympäristöä ja taloutta.

Väyrynen arvioi, että Suomen hyvinvointi perustuisi tulevaisuudessa yhä enemmän uudistuvien luonnonvarojen, peltojen, metsien, soiden ja vesien kasvuun, ja siksi kyseisten luonnonvarojen hoitaminen ja käyttäminen olivat talouselämän tärkein tehtävä, ja se oli toteutettava kestävällä tavalla. Jatkuva tavaratuotannon kasvu uhkasi kuluttaa liiaksi uudistumattomia luonnonvaroja ja pilata ympäristön. Siksi maaseutu oli pidettävä elinvoimaisena ja kehitystä käännettävä osin vastakkaiseen suuntaan asuttamalla paikoittain maaseutua uudelleen.[276] Vaikka periaateohjelmassa korostettiin avartunutta keskusta-aatetta siten, että se kokosi keskustalaisesti ajattelevat ihmiset yhteen asuinpaikasta ja ammatista riippumatta, niin käytännössä, ja varsinkin Väyrysen puheen perusteella, ohjelmassa korostui nimenomaan puolueen perinteisen kannattajakunnan arvomaailma uudistuvin painotuksin ja lisäyksin.

Väyrynen oli painottanut heti repivän presidentinvaalitaistelun jälkeen valitsijamiesten kokouksessa, että kannatuksen turvaamiseksi puolueen tuli säilyttää viljelijäväestön vankka tuki, vaikka hän oli heti perään lisännytkin, että kannatuskehitys riippuisi jatkossa ratkaisevasti siitä, kuinka nuoret ja asutuskeskusten äänestäjät ottaisivat puolueen omakseen. Väyrynen joutui yhä vakuuttelemaan puolueen maanviljelijäsiivelle, ettei puolue hylkäisi talonpoikia, vaikka puolueen yleispuolueilmettä olikin korostettava entistä voimakkaammin.[277] Periaateohjelma vahvisti puolueen yleispuoluekehitystä, mutta siinä ei pyritty antamaan uusia mullistavia vastauksia puolueen tulevaisuuden kannalta ratkaisevaan kysymykseen eli puolueen kannattajakunnan rakenteeseen – siihen tähdättiin toisenlaisten, hyvin konkreettisten, muutosten kautta.

Kääriäinen muistutti puheessaan puolueen kannattajakunnan koostuvan pääosin kolmesta väestöryhmästä, jotka olivat myös organisoituneet puolueen sisällä, kuten LKP:nkin oli tarkoitus. ”Viljelijöillä on

https://doi.org/10.21435/ha.155

Yrjö Tiihonen ja Tauno Pelkonen kirjasivat ylös puhepyynnöt Rovaniemen puoluekokouksessa. Kuva Juhani Heikkinen. KMA.

keskeinen asema puolueen jäsenorganisaatiossa, pienyrittäjillä on oma yrittäjävaltuuskuntansa ja palkansaajat sekä ammattiyhdistysväki työskentelevät ay-valtuuskunnan puitteissa", totesi Kääriäinen. Nyt liberaalit ja liberalismi toivat siihen oman lisänsä.[278] LKP:n liittyminen puolueeseen oli keino vastata Etelä-Suomen ja pääkaupunkiseudun heikkoon kannatukseen. Liitos vahvensi ja laajensi puolueen kannattajaperustaa, mutta siten ettei puolueessa koettu, että vanhoilta kannattajilta olisi viety tilaa tai että heidät olisi pakotettu muuttumaan.

Väyrynen kertasi puoluekokouksessa, että keskiryhmien yhteistyön perinteet ulottuivat aina 1960-luvulle. Reilu vuosi aiemmin oli perustettu Keva, jonka puitteissa LKP, RKP ja keskustapuolue suunnittelivat yhteistyötään, ja nyt otettiin vielä tiiviimpi askel keskustapuolueen ja LKP:n kesken. Väyrysestä kyse oli entistä avarammasta ja vireämmästä keskustalaisesta puolueesta, joka toimisi poliittisena kotina niille, jotka eivät kannattaneet vasemmiston tai oikeiston oppeja. Hän argumentoi liitosta samaan tyyliin kuin jo 1960-luvulla oli perusteltu nimenmuutosta

https://doi.org/10.21435/ha.155

maalaisliitosta keskustapuolueeksi. Lähtökohtana oli, että keskustapuolue oli yleispuolue, mikä oli myös viljelijäväestön ja MTK:n edun mukaista, sillä vain yleispuolueena keskustapuolueella olisi riittävästi kannatusvoimaa tavoitteidensa läpiviemiseksi.[279]

Kääriäinen painotti puolueen yhä tukalammaksi käynyttä asemaa SDP:n ja kokoomuksen puristuksessa. Se näkyi entistä selvemmin myös kunnallispolitiikassa. Kunnallisvaalien jälkeen oli nähty vasemmiston ja kokoomuksen yhteispeli keskustaa vastaan useissa kunnissa ja valittaessa henkilöitä kunnallisten keskusjärjestöjen johtoon. Kääriäisestä kokoomus oli hypännyt SDP:n kelkkaan valtasyistä, ja kyse oli SDP:n ja kokoomuksen valta-asetelmien rakentamisesta. Kokoomus oli ottanut päävastustajakseen keskustan, ja se julisti olevansa vaihtoehto sosiaalidemokraateille, vaikka se pyrki samanlaiseen politiikkaan kuin SDP. Kääriäisen tulkinnassa keskustavoimat asettuivat keskittämisvoimia eli SDP:tä ja kokoomusta vastaan. Hän pitikin keskustapuolueen ja LKP:n liittoa ainutlaatuisena ratkaisuna, joka oli keskustan vastaus meneillä olevaan politiikan murrokseen.[280]

Keskustapuolueen puoluekokous hyväksyi LKP:n liittymisen puolueen jäsenjärjestöksi yksimielisesti. Sen sijaan LKP:ssa päätös oli vaikeampi. Samaan aikaan pidetyssä LKP:n puoluekokouksessa ratkaisu tehtiin äänestämällä: 141 äänesti liitoksen puolesta, 26 vastaan ja 25 tyhjää.[281] Ratkaisun seurauksena 21 kokousedustajaa ilmoitti eroavansa LKP:sta, mukaan lukien varapuheenjohtaja Paavo Nikula.[282]

LKP-liitos ja aatteelliset suuntaviivat vahvistanut periaateohjelma olivat puoluejohdon osoittama tie ulos siitä ahdingosta, jossa puolueen katsottiin vallitsevalla hetkellä olevan. Puoluekokouksessa ei käyty tilintekoa menneisyyden kiistoja tai Kekkosen valtakautta koskien, vaan sen sijaan kokouksessa keskitytttiin voimien keräämiseen ja tulevaisuuden rakentamiseen – SDP:n ja kokoomuksen uhkaavassa paineessa. Periaateohjelman lisäksi Rovaniemen puoluekokouksessa hyväksyttiin ”Periaatteellinen toimintasuunnitelma, Keskustapuolueen toiminnan painopisteet vuosina 1982–84”. Siinäkin painotettiin aatteen merkitystä: ”Keskustapuolue perustaa poliittiset ratkaisunsa ja järjestötyönsä aatteellisiin lähtökohtiin. Olemme aatteellinen kansanliike vastakohtana kovalle valtapolitiikalle ja luokkapuolueajattelulle.”[283]

Aatteen korostaminen oli myös keino yrittää karistaa puolueen valtapoliittista imagoa. Kääriäinen tarjosi aatetta ja järjestötoimintaa valtapolitiikan ja ylipäätään politiikasta vieraantumisen vaihtoehdoksi. Hän kehotti konstailemattomaan politiikan tekoon, minkä saattoi tulkita hienovaraiseksi kritiikiksi puheenjohtajalle: ”Ihmisten on vaikea seurata nopeita käänteitä ja vaikea ymmärtää runsasta etu- ja jälkikäteisselittelyä.”[284] Keskustapuoluetta varjosti yhä Väyrysen ja K-linjan huono maine, mikä juontui ennen kaikkea presidentinvaihdokseen liittyneistä tapahtumista.[285] Nyt oli aika päästä eroon vanhoista rasitteista. Kääriäinen painotti järjestöväelle, että kun aate kestää, kestää puoluekin ajan paineissa.[286]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Nuoret kannattivat Hilkka Pietilää puolueen varapuheenjohtajaksi Rovaniemen puoluekokouksessa. Hän oli myös puolueen kansanedustajaehdokas Helsingistä seuraavana vuonna, mutta paikka jäi saavuttamatta. KMA.

Puoluekokouksen yhtenäisyyttä hakeviin tunnelmiin tuli kuitenkin pieni särö siitä, että Väänästä ehdotettiin yllättäen Väyrysen vastaehdokkaaksi. Ehdotuksen teki Lahja Tuunainen Helsingistä. Asia eteni aina puoluekokouksen menettelytapavaliokunnan käsittelyyn, jossa ehdotuksesta äänestettiin. Väyrynen sai 28 ääntä ja Väänänen seitsemän, joten valiokunta esitti Väyrysen uudelleenvalintaa puoluekokoukselle.[287] Väänänen ilmoitti puoluekokouksessa, että hän luopui ehdokkuudestaan – hän oli sanonut saman jo edellispäivän lehdistötilaisuudessa. Väänänen painotti, että puolue pystyi vain sisäisesti yhtenäisenä saavuttamaan tavoitteitaan: ”Täällä on keskustaväen keskuudessa ollut paineita henkilövalinnan suhteen ja niitä on nyt purettu.” Hän korosti voimakkaasti, ettei puolueen jäsenistöä jaoteltaisi tai eroteltaisi, ja lupasi itse toimia kaikin tavoin sekä puolueen sisäisen yhtenäisyyden että menestyksen puolesta. Lopuksi Väänänen

https://doi.org/10.21435/ha.155

Uudelleen valittu puheenjohtajisto valinnan jälkeen Rovaniemellä 1982: Ahti Pekkala, Marjatta Väänänen, Paavo Väyrynen ja Taisto Tähkämaa. Kuva Jyri Vanninen. KMA.

kehotti valitsemaan Väyrysen puheenjohtajaksi ja ilmoitti olevansa itse käytettävissä varapuheenjohtajaksi.[288]

Väänäsen nostaminen Väyrysen vastaehdokkaaksi ei liittynyt niinkään vanhoihin kiistoihin, vaan siihen, että puolueen nuoret nostivat Hilkka Pietilän varapuheenjohtajaehdokkaaksi eli käytännössä Väänäsen vastaehdokkaaksi.[289] Nuorten tarkoituksena oli nostaa puolueen ympäristöpoliittista profiilia, sillä ympäristökysymykset olivat nuorten asialistalla polttavin kysymys.[290] Nuoret yrittivät saada puoluekokouksessa ehdottoman kielteisen kannan ydinvoimaan, mutta Väyrysen ja kauppa- ja teollisuusministeri Ollilan kanta, keskustapuolue ei "näillä näkymin" pidä tarpeellisena viidettä ydinvoimalaa, vei voiton.[291] Väänänen ja hänen tukijansa taas saattoivat tulkita tilanteen siten, että K-linjalaiset yrittivät syrjäyttää Väänäsen nuorten avustuksella. Siksi Väänäsen yllättävällä nostolla Väyrysen haastajaksi

https://doi.org/10.21435/ha.155

varoitettiin mitä ilmeisemmin syrjäyttämästä tätä varapuheenjohtajistosta.

Väänäsen vetäytymisen jälkeen Väyrynen valittiin yksimielisesti puheenjohtajaksi. Väyrynen sai kokouksessa kiitosta tukijoiltaan, mutta Väänäsen kannattajien puheenvuoroissa näkyi yhä, etteivät kaikki puolueessa luottaneet vieläkään Väyryseen. Valtakunnan päälehteä myöten nostettiin esiin Väyrystä evästetyn, että jos menettelytavat eivät muuttuisi, niin Väyrynen lentäisi puolueen puheenjohtajan paikalta kuin leppäkeihäs.[292]

Varapuheenjohtajaehdokkaina olivat entiset puheenjohtajat Tähkämaa, Pekkala ja Väänänen sekä uusina Pietilä ja Linna. Äänestyksessä Väänänen sai eniten ääniä 2 183, Pekkala sai 2 129 ja Tähkämaa 1 921 ääntä. Väänänen sai taakseen vankan kannatuksen, ja koko entinen varapuheenjohtajisto jatkoi. Linna totesi puheenvuorossaan, että tarve kasvattaa puolueen sisäistä yhtenäisyyttä oli syy, miksi hän oli suostunut ehdokkaaksi. Hän oli täysin samaa mieltä Väyrysen kanssa siitä, että puolueen jako eri leireihin oli lopetettava, mutta peräänkuulutti, että tämän tuli näkyä myös käytännössä eikä vain juhlapuheissa. Linna sai yhteensä 733 ääntä. Uudentyyppiseksi ehdokkaaksi kuvailtu, uudenlaista aatteellisuutta ja puoluepelin ulkopuolisuutta edustava Suomen YK-liiton pääsihteeri Pietilä sai yhteensä 696 ääntä. Puheenjohtajiston valinnan jälkeen oli vuorossa vielä puoluesihteerin valinta, mikä kävi hyvin nopeasti. Kääriäiselle ei esitetty vastaehdokkaita, vaan hänet valittiin yksimielisesti jatkoon.[293]

Poukkoinen tie kohti vaaleja

Kielteinen julkisuus oli Väyryselle rasite, mistä näytti olevan lähes mahdotonta päästä eroon. Väyrynen oli itsekin erittäin tietoinen huonosta imagostaan, kuten hän totesi puoluehallituksessa. Hän sanoi olettaneensa, että tilanne rauhoittuisi, kun hän jäisi pois hallituksesta, mutta näin ei ollut käynyt. Hänestä oli harmillista, ikävää ja vastuutontakin, että ”monet asiat ovat keskustalaisten julkisuuteen syöttämiä. Päiväraha-asia lähti alun perin liikkeelle huomattavan lappilaisen keskustalaisen toimesta.”[294] Sorsalle taas Väyrynen oli sanonut, että hän uskoi ajojahtinsa lähteneen liikkeelle sosiaalidemokraattien taholta, kuten Sorsa kertoi puoluetoimikunnassa. Sorsa sanoi, ettei hän ainakaan tiennyt, että olisimme ”mitenkään aktiivisesti – tietysti meidän lehdistöämme lukuun ottamatta – puolueena järjestämässä hänen ajojahtiaan”. Väyrynen iski Sorsasta nyt takaisin SDP:n kansanedustajia, eli lyötiin vastustajaa, jonka vain kuviteltiin olevan juonen takana, ”mutta sitä asiaa ei kai saa hänelle vakuutetuksi”.[295]

Väyrynen oli joutunut julkisuudessa tikun nokkaan siitä, että hänen oli katsottu saaneen väärin perustein päivärahoja, kun hän oli ilmoittanut vakituiseksi asunnokseen Keminmaan jalasmökin eikä Helsinginasuntoaan. Kysymys oli lähtenyt liikkeelle *Suomen Kuvalehden* jutusta, ja asian käsittely sai lisää kierroksia, kun oikeuskansleri Kai Korte katsoi, että Väyrynen oli asunut vuodesta 1977 lähtien Helsingissä eikä hänen

https://doi.org/10.21435/ha.155

hallussaan ollutta jalasmökkiä Keminmaalla voinut pitää päivärahasäännösten edellyttämänä asuntona. Myös SDP:n Jermu Laineella ja Lasse Lehtisellä oli vastaavanlainen tilanne.[296]

Kansanedustajien päivärahasysteemi oli jäänyt ajastaan jälkeen, ja kansanedustajien palkkaukseen liittyi ylipäätään räikeitä epäoikeudenmukaisuuksia. Päivärahojen lisäksi joillain kansanedustajilla oli mahdollisuus kaksoispalkkaan eli palkan saamiseen työstä, jota ei edes tehty. Tällaista Väyrysellä ei ollut. Päivärahojen laintulkinta oli monimutkainen prosessi, ja erikoisinta Väyrysen päivärahajupakassa oli se, että laintulkintaa muutettiin hänen kohdallaan. Aikaisemman laintulkinnan mukaan hänen päivärahoissaan ei olisi ollut ongelmaa.[297] Jopa SMP:n Veikko Vennamo myönsi, että lain tulkintaa muutettiin Väyrysen kohdalla.[298]

Väyrysen julkisuuskuva oli ongelma koko puolueen kannalta, varsinkin kun eduskuntavaalit lähestyivät. Asiaa käsiteltiin myös puoluehallituksessa. Agronomi Matti Suntelasta Väyryseen kohdistuvassa kampanjassa oli kyse ajojahdista: ”Rinnastaisin kampanjan siihen kampanjaan, johon Urho Kekkonen aikanaan joutui.” Pirilästä taas oli puolueen kannalta vaarallista, jos oikeasti tärkeät asiat, kuten yritystoiminnan elvyttäminen, hukkuisivat julkisuuskohinassa. Keskustelussa ei kuitenkaan löydetty liiemmin keinoja Väyrysen imagon parantamiseksi ja parjauskampanjan tyrehdyttämiseksi. Keskustan lehtimiesten edustajasta puolueen tiedottamisessa oli käytettävä enemmän sellaisia henkilöitä, joita kohdeltiin julkisuudessa myönteisesti. Näitä olivat ainakin Ollila, Pekkala ja Kääriäinen, vaikka puheenjohtajankin tuli toki olla esillä.[299] Lehdistössä superministeriksi ristitty Ollila oli saanut myönteistä julkisuutta uudistamalla valtionyhtiöiden hallintokäytäntöjä. Esimerkiksi 67 vuotta täyttäneitä ei tullut enää nimittää valtionyhtiöiden hallintoneuvostojen jäseniksi, mikä sulki pois myös merkittäviä keskustalaisia vaikuttajia.[300]

Tiedotusvälineet ja niiden antama kuva keskustapuolueesta koettiin puolueessa jatkuvaksi ongelmaksi, vaikka valopilkkujakin oli nähty. Pekkala oli arvioinut puoluekokouksen jälkeen, että tiedotusvälineissä oli suhtauduttu puoluekokoukseen aikaisempaa myönteisemmin, ja jopa valtakunnan suurimmassa lehdessä, *Helsingin Sanomissa*, oli ollut myönteinen pääkirjoitus maaseudun pelastamisesta.[301] Kääriäinen pyrkikin tähdentämään puolueen edustajille, että nykyisessä viestintämaailmassa jokainen poliitikko oli itse itsensä tiedottaja.[302] Puoluejohto myös tiivisti suhteitaan tiedotusvälineisiin, ja kokonaan uutena muotona kokeiltiin kutsua tiedotusvälineiden edustajia kekriviikon juhliin. Paikalle saapuikin noin 150 tiedotusvälineiden edustajaa.[303]

Hankaluuksia oli lisäksi MTK:n kanssa, ja puolue pyrki parantamaan suhteitaan myös sen suuntaan. Väyrynen oli todennut jo maaliskuussa, että MTK:n kanssa pitäisi järjestää yhteisneuvottelu. MTK:n puheenjohtaja oli haukkunut puoluejohdon hallitusratkaisun takia, ja myös puolueen ministerit

https://doi.org/10.21435/ha.155

olivat saaneet osansa Haaviston käsittelyssä, vaikka tämä olikin keskustapuolueen maataloustoimikunnan puheenjohtaja. Jokelastakin keskusteluja tarvittiin, sillä ”MTK on pienentänyt Kepun kannatusta omaksi vahingokseen” – kuten 1970-luvullakin.[304]

Keskustapuolueen työvaliokunta ja MTK:n edustajat pitivät yhteiskokouksen toukokuun lopulla. Haaviston puheista kuulsi kritiikki, ministerit eivät pitäneet riittävästi yhteyttä ja MTK:ssa ihmeteltiin, oliko keskustapuolueella aikomus luoda uusi profiili, joka jättäisi viljelijäväestön toisarvoiseen asemaan. Väyrysestä maatalousväestön asema oli vaikea, kun sen määrä väheni. Siksi voimat oli käytettävä viisaasti. Sekä etujärjestön että keskustapuolueen tuli olla vahvoja, mutta työnjakoa tuli kehittää. Keskustapuolueen oli ollut pakko saada lisäkannatusta muualta asemien säilyttämiseksi, ja varsinkin presidentinvaihdoksen jälkeen puolueen asema oli tukala, selitti Väyrynen, sillä sekä vasemmisto että oikeisto käyttivät tilannetta hyväkseen. Puolue oli kahden rintaman rutistuksessa.[305] Sorsa olikin todennut vain vähän aikaisemmin, että mikäli keskustapuolue kutistuisi ja kokoomus kasvaisi, oli SDP:n aika kysyä itseltään, eikö se voisi olla hallitusyhteistyössä sellaisen ”keskustan puolueen kanssa, jonka nimi on kokoomus”.[306]

Väyrysestä MTK ei helpottanut keskustapuolueen asemaa julkisuudessa. Hän mainitsi esimerkkinä ympäristöministeriökysymyksen, johon muilta puolueilta ei ollut saatu tukea keskustapuolueen alkuperäiselle kannalle, jossa maa- ja metsätalousministeriöstä olisi kehitetty luonnonvarainministeriö. Tämän takia oli tehty esitys erityisen ympäristönsuojeluministeriön perustamisesta, jotta voitaisiin estää vasemmiston ja kokoomuksen ajama laaja-alainen ympäristöministeriöhanke. Silti MTK arvosteli keskustapuolueen eikä kokoomuksen kantaa. Haavisto sanoi MTK:ssa tiedettävän keskustapuolueen olevan yleispuolue, mikä oli hyvä asia, mutta se hankaloitti yksittäisten maatalousasioiden hoitoa. Erimielisyyttä saattoi syntyä, jos asioista ei sovittu etukäteen. Hän ehdottikin, että jatkossa järjestettäisiin 3–4 kertaa vuodessa vastaava kokous kuin nyt, ja viittasi samalla SAK:n ja SDP:n tiiviimpään yhteydenpitoon. Väyrynen muistutti, ettei ollut kertaakaan puheenjohtajana arvostellut julkisesti MTK:ta. Hän oli valmis yhteydenpidon tiivistämiseen ja toivoi, että keskustapuoluetta kohdeltaisiin julkisesti ”tasavertaisesti muiden puolueiden kanssa”. Konkreettiseksi tulokseksi keskustelusta jäi, että vastaavia kokouksia oli syytä pitää jatkossa säännöllisesti.[307] Vaikka tapaaminen ei keskustelun perusteella vaikuttanut merkittävältä, niin se oli. Keskustapuolue ja MTK tapasivat ensimmäistä kertaa vuosiin, vaikka jonkinlaisia yhteyksiä oli ollut olemassa.[308]

Yhdentyminen, mutta kenen ehdoilla

Puolueen vanhat jännitteet nousivat uudelleen pintaan, kun työvaliokunnassa käsiteltiin puolueen valtuuskunnan vierailua Neuvostoliittoon. Valtuuskunnan puheenjohtajana toiminut Väyrynen kertoi kohtelun

https://doi.org/10.21435/ha.155

olleen joka puolella ystävällistä, Neuvostoliitto ja NKP arvostivat keskustapuoluetta. Väyrynen oli päässyt tapaamaan myös ulkoministeri Andrei Gromykon, ja tapaamisesta annetussa tiedonannossa NKP totesi keskustapuolueen osuuden olleen ja olevan yhä näkyvä maiden välisissä suhteissa. Tämän jälkeen Väyrynen sanoi kertovansa seuraavat asiat hyvin luottamuksellisesti ja toivoi, ettei tietoja käytettäisi puolueen kannalta väärin. Hän kuvasi NKP-suhteiden olevan puolueelle elintärkeät. Suhteet olivat rakentuneet henkilötasolla jo Kekkosen ja Korsimon ajoilta lähtien, ja 1970-luvulla niistä oli tullut puoluetasolla viralliset. Keskustapuolue olikin Suomessa ainut ei-sosialistinen puolue, jolla oli tällaiset suhteet, ja se antoi etulyöntiaseman kokoomukseen nähden. Edellistalvena NKP:ssa oli kuitenkin ollut hämminkiä, sillä Kuopion puoluekokoustapahtumat olivat saaneet NKP:n ihmettelemään, oliko keskustapuolue yhä Kekkosen puolue ja Kekkosen linjalla. Sittemmin epäilykset olivat kaikonneet, mutta yhä tietysti seurattiin, mihin suuntaan puolue kävi.[309]

Näissä tiedoissa ei ollut mitään uutta ja ihmeellistä, mutta sitten Väyrynen jatkoi:

> keskustapuolueen taholta vierailun aikana korostettiin pyrkimystä yhtenäistää keskustapuolue Kekkosen linjalle. Päättäjäisillallisilla isännät perinteiseen tapaan korostivat keskustapuolueen edistyksellisen siiven eli ns. K-linjan merkitystä suhteiden ylläpitämisessä. Myös perinteiseen tapaan eräiden henkilöiden nimet mainittiin tässä yhteydessä. Keskustapuolueen taholta korostettiin keskustapuolueen yhtenäisyyden rakentamista Kekkosen linjalla ja tämä ilmoitus pantiin myönteisesti merkille. Väyrynen totesi ymmärtäneensä asian niin, että mikäli keskustapuolue kykenee eheytymään, NKP:n taholla on valmiutta hyväksyä se, että keskustapuolue kokonaisuudessaan on valmis toteuttamaan Kekkosen politiikkaa. Jos keskustapuolue kykenee tämän käytännössä osoittamaan, tullaan tämä asia myöntämään myös NKP:n taholta.[310]

Väänänen huomautti, että Virolainen painotti vaalikampanjassaan ulkopoliittisen linjan säilyttämisen tärkeyttä kaikin osin. Väyrynen puolestaan korosti, että hänen kertomansa vastasi Neuvostoliitossa vallitsevaa ajattelutapaa. Väyrysestä keskustapuolueen sisäinen jakautuminen oli tulkittu menneinä vuosina ”Neuvostoliitossa myös ulkopoliittiseksi jakautumaksi, vaikka kaikki merkittävät voimat puolueessa ovat olleet virallisen ulkopolitiikan takana”. Yhtenäisyys oli hänestä nyt myös käytännössä osoitettava, ja hän myös lisäsi, että puolueen omaa ulkopoliittista aktiivisuutta oli päätetty lisätä. Länsi-Euroopan keskustavoimia oli pyritty kokoamaan yhteistyöhön, mutta oli toimittava varovasti, koska näissä puolueissa esiintyi monenmoista ulkopoliittista ajattelua – eli NATO-maita. Väyrynen arvioikin, että keskustapuolueen oma ulkopoliittinen aktiivisuus oli ollut Kekkosen presidenttikaudella

https://doi.org/10.21435/ha.155

liian passiivista. Vierailuselostuksensa lopuksi Väyrynen vielä totesi, että hänen edellä kertomansa tiedot olivat avomielisiä ja luottamuksellisia, eikä hän toivonut niiden valuvan julkisuuteen miltään osin.[311] Julkisuuteen ne kuitenkin levisivät.

Väyrynen valitti elokuun puoluehallituksessa, että Pirilä oli kirjoittanut vastoin sovittua valtuuskunnan matkasta *Ilkkaan*. Väyrysestä lehden kirjoitus ei vastannut hänen antamaansa selostusta. Hän korosti yhtenäisyyttä, eikä jaottelua esiintynyt. Pirilä vastasi, että kysymyksessä oli iso asia: ”puolueen sisäinen eheys sekä luottamus puolueen sisällä ja sen ulkopuolella.” Hän sanoi yhä vieläkin ilmaistavan käsityksiä, jotka osoittivat halua ylläpitää kahtiajakoa. Pirilästä kyseessä olevan kokouksen pöytäkirjasta ei käynyt ilmi puheenjohtajan nyt vakuuttama puhe yhtenäisyydestä. Hän kritisoikin, että ”Väyrysen mukaan eheytymisen on tapahdutettava K-linjan esittämällä linjalla. Tämä on järkyttävää. En voi olla puuttumatta asiaan, koska myös tulevaisuutta varten on kirjattu näkemys ulkopoliittisin perustein tapahtuvan jaottelun säilymisestä.” Pirilä oli myös kirjoittanut näkemyksensä paperille, jonka halusi liitettäväksi kokouksen pöytäkirjaan. Väyrynen vastasi, että valtuuskunta korosti koko ajan puolueen olevan Kekkosen linjalla, ja Pirilä taas kirjoitti lehteen täysin päinvastaisen selostuksen. Maanviljelijä ja Itä-Savon piirin puheenjohtaja Markku Lehtosaari tuli Väyrysen tueksi, mitään jaottelua ei todellakaan tapahtunut. Asiasta ei kuitenkaan ryhdytty pidempään keskusteluun. Pirilän mielipide vain liitettiin pöytäkirjaan Lehtosaaren puheenvuoron jälkeen.[312] Mistä kiistassa oli kyse? Ylireagoiko Pirilä vai mistä Väyrysen puheissa oli kysymys?

Pirilän näkemys, että keskustapuolueen eheytymisen tuli tapahtua K-linjan ehdoilla, saa tukea työvaliokunnan pöytäkirjamerkinnöistä. Väyrynenhän totesi ymmärtäneensä niin, että mikäli keskustapuolue ”kykenee eheytymään, NKP:n taholla on valmiutta hyväksyä se, että keskustapuolue kokonaisuudessaan on valmis toteuttamaan Kekkosen politiikkaa. Jos keskustapuolue kykenee tämän käytännössä osoittamaan, tullaan tämä asia myöntämään myös NKP:n taholta.” Myös Väyrysen aikaisempi toiminta, muun muassa presidentinvaalien yhteydessä, tukisi tällaista tulkintaa. Väyrysestä Neuvostoliiton luottamus oli erittäin tärkeää puolueelle, ja vaikka Väyrynen pyrkikin puolueen aikaisemmista linjajaoista eroon, niin Neuvostoliiton taholta tätä menneisyydestä kumpuavaa, aina Kekkosen ja Korsimon ajoilta nousevaa jakolinjaa nostettiin yhä esiin, halusi Väyrynen sitä tai ei – kuten Väyrysen Neuvostoliiton-matkan selostuksesta voi selvästi lukea.[313] Suurin ongelma näyttikin olevan se, että Neuvostoliitossa haluttiin yhä painottaa vanhaa linjajakoa[314], eikä Väyrysellä ollut välineitä tai asemia kumota NKP:n käsityksiä. Väyrysellä ei ollut mitään intressejä ylläpitää linjajakoa presidentinvaalien jälkeen, sillä ne vain heikensivät hänen asemaansa puolueen puheenjohtajana, varsinkin kun puolueen kenttä ei ollut K-linjan hallittavissa – mistä Virolaisen presidenttiehdokkuus oli tuore

muistutus. Toisaalta myös Neuvostoliiton suuntaan Väyrysen oli säilytettävä kasvonsa ja luottamukselliset puoluesuhteet, joista taas K-linjan jatkuminen oli NKP:n edustajille varmin tae.

Kysymys suhteista Neuvostoliiton edustajiin oli arka, mitä kuvastaa myös Väyrysen pyyntö vaieta keskustelun sisällöstä. Onkin ymmärrettävää, ettei Väyrynen halunnut julkisuuteen kuvaa, että keskustapuolueen K-linja oli yhä voimissaan ja että nimenomaan sen suhteet Neuvostoliiton edustajiin kukoistivat. Juuri tällaisesta politiikan tekotavasta kansa halusi eroon – olihan kansan suosikki Koivisto juuri todennut, ettei hänen suhteissaan itänaapuriin ollut kehumista. Erityisesti keskustapuolueen sisällä vanhat linjajaot nostattivat kuitenkin katkeruutta, eikä kyse ollut vain presidenttiehdokkaasta vaan ylipäätään puolueen sisäisistä henkilövalinnoista. Ministerivalintoja tehdessä ja alemmallakin tasolla henkilöjä oli voitu raakata pois vihjaamalla, ettei tämä nauttinut Neuvostoliiton luottamusta. Puolueen aikaisempien sisäisten tapahtumien valossa ei olekaan ihme, että Väyrysen selostus Neuvostoliiton-matkasta ja erityisesti sen luottamuksellisuudesta herätti närää. Lisäksi olennainen osa ongelmaa oli, että salakähmäinen vetoaminen Neuvostoliiton luottamukseen nostatti epäilyksiä sen mahdollisesta väärinkäytöstä. Epäilyksiä siitä, että sitä käytettiin vain verukkeena puolueen omien sisäisten valtaklikkien asemien vahvistamiseen.

Pirilä nimenomaan katsoikin, että puolueen johto pyrki yhä vieläkin jaottelemaan puolueväkeä ulkopoliittisesti luotettaviin ja epäluotettaviin. Hänen mukaansa selonteosta kävi ilmi, että ”pitkäaikainen epäluulojen virittäminen niiden puolueen jäsenten ulkopoliittista luotettavuutta kohtaan, jotka eivät kuulu Väyrysen määrittelemään K-linjaan, on kantanut satoa myös NKP:n piirissä”.[315] Tosiasiassa Väyrysellä ei ollut tällaisia asemia eli valtaa määritellä hyväksyttävä K-linja.[316] Sen sijaan Neuvostoliiton edustajien tavoite saattoi olla puolueen sisäisen hajaannuksen ylläpitäminen – kuten ylipäätänsä porvarileirin –, varsinkin sen jälkeen, kun Väyrynen oli avannut kokoomukselle hallitusovia kesän puoluekokouksessa. Kimmo Rentola on todennut, että KGB:n ohjekirjeessä elokuussa 1982 todettiin, että residentuuran tuli jatkaa työtä, jonka tavoite oli ylläpitää porvarileirin hajanaisuutta ja varsinkin keskustaryhmien ja kokoomuksen ulkopoliittisia ristiriitoja.[317]

Keskustapuolueen ympäristöministeriömalli ei saa kannatusta

Vaikka keskustapuolueella oli yhä hankaluuksia Kekkosen kauden jälkitunnelmissa, sujui eduskuntatyö puolueen näkökulmasta varsin hyvin. Puolueessa oltiin tyytyväisiä vuoden 1983 tulo- ja menoarvion yleislinjaan, jossa jatkettiin puolueen tavoitteiden mukaista talous- ja veropolitiikkaa ja jonka seurauksena inflaatio oli hidastunut, alueellinen kehitys oli oikeudenmukaisempaa ja uusia työpaikkoja luotiin. Suurimmat vaikeudet ilmenivät ympäristöministeriön perustamisessa.[318] Ympäristöministeriökysymyksestä

https://doi.org/10.21435/ha.155

tuli vaikea, sillä siinä nousivat esiin puolueen sisäiset erimielisyydet ja kolmen suuren puolueen kiihtyvä kolmiodraama.

Ympäristönsuojelulle oli yritetty löytää oikeaa hallintomallia jo 1970-luvun alusta lähtien, mutta asia ei ollut edennyt ristiriitaisten näkemysten vuoksi.[319] Hallituksen ohjelmassa sovittiin, että ympäristöministeriöratkaisu vietäisiin eduskunnan ratkaistavaksi. Hallituksen sisällä asiasta ei löydetty yksimielisyyttä, sillä vasemmisto ajoi niin sanottua laaja-alaista ympäristöministeriötä ja keskustapuolue puolestaan niin sanottua suppeaa ministeriötä. Keskustapuolueesta ympäristöministeriön alaan eivät kuuluneet kaavoitus-, rakennus- ja asuntoasiat, mistä syystä mallia kutsuttiin suppeaksi. Väyrynen katsoikin työvaliokunnassa, että puolueen tuli nyt valmistella oma kantansa niin, että kokoomus joutuisi eduskunnassa temppelin harjalle ja kantamaan vastuunsa ratkaisusta. Viljelijäväestö oli huolissaan siitä, miten ympäristöministeriö vaikuttaisi heidän toimintaansa muun muassa raskaan lupamenettelyn takia. Keskustapuolueessa nähtiin vaara, että viljelijäväestö siirtyisi äänestämään kokoomusta näkemättä sitä, että kokoomus oli itseasiassa ympäristöministeriöasiassa lähempänä vasemmistoa kuin keskustapuolue. Uhkakuvana oli myös, että puolue joutuisi ympäristönsuojelukysymyksissä vastustajan maineeseen. Aihe kiinnosti erityisesti nuoria.[320] Koijärven myötä päätään voimakkaasti nostanut vihreä liike vetikin puoleensa erityisesti nuoria kaupunkilaisia, mutta toiminnan fokus oli kansalaisaktiivisuudessa ja elämäntapakokeilussa, eivätkä ympäristöministeriön kaltaiset kysymykset saaneet liikkeessä jalansijaa – eikä puolueella ollut vielä edes kansanedustajia.[321]

Kysymys ympäristöministeriöstä eteni keskustapuolueen sisällä takkuisasti. Väyrynen totesi työvaliokunnassa, että hän oli perehtynyt asiaan hyvin ja suppea ministeriö oli vaihtoehdoista paras. Hän toivoi eduskuntaryhmältä asiassa yksimielisyyttä. Keskustapuolueen, kokoomuksen, teollisuuden ja MTK:n kesken käytiin parhaillaan neuvotteluja yhteisen linjan löytämiseksi. Väyrynen oletti, että maa- ja metsätalousministeri Tähkämaa esittäisi vielä lähipäivinä omaa malliansa eli maatalousministeriön kehittämistä ympäristöministeriön perustamisen sijaan. Väyrysestä ministereiden tulisi kuitenkin olla hallituksessa yksimielisesti suppean ministeriön kannalla. Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Ruokola taas ei uskonut suppean ympäristöministeriöratkaisun menevän läpi eduskunnassa. Hän katsoi, että keskustapuolueen tulisi avartaa kuvaansa ja ympäristöministeriökysymys olisi siihen sopiva. Ruokola tarkoitti kuvan avartamista käytännössä Etelä-Suomessa, vaikka hän ei sitä ääneen sanonutkaan. Ruokola huomautti, että eduskuntaryhmällä oli paljon sananvaltaa asiassa. Väyrynen taas näpäytti takaisin, ettei ollut puolueen edun mukaista, jos joku sen edustajista yhtyisi SDP:n kantaan.[322]

Nuorten edustaja Vanhanen katsoi, että ympäristöministeriöasia oli ihmisille symbolikysymys, ja hänestä kannatti harkita, tulisiko eduskuntaryhmän jäsenille antaa asiassa

https://doi.org/10.21435/ha.155

vapaat kädet. Hän myös kertoi aikovansa esittää puoluevaltuuskunnalle, että keskustapuolueelle laadittaisiin eräänlainen ekologinen julistus periaateohjelman lisäksi. Kääriäisen mielestä puolueen kannatti esiintyä asiassa mahdollisimman yhtenäisesti. Hän arvioi yhtenäisyyden olevan saavutettavissa parhaiten suppean mallin kautta. Ruokola taas ei uskonut yhtenäisyyteen. Eduskuntaryhmän sihteeri Mikko Tuohi kommentoikin, että ryhmässä oli kannatusta niin Ruokolan, Väyrysen kuin Tähkämaan mallille. Väyrynen huomautti ärtyneenä, että kysymys oli valmisteltu keskustapuolueessa poikkeuksellisen hyvin yhdessä asiantuntijoiden kanssa. Puolueen ympäristöpoliittinen toimikunta oli esittänyt, että ympäristöministeriö tuli perustaa ja siitä tulisi muodostaa toimialaltaan ”suppea pilaantumiskysymyksiä” eli vesiensuojelua, jätehuoltoa, ilmansuojelua ja kemiallisten aineiden ympäristövaikutuksia käsittelevä ministeriö.[323]

Ruokolan ja Tähkämaan kannat olivat ääripäissä. Tähkämaa ajoi yhä, että maa- ja metsätalousministeriöstä muodostettaisiin laaja luonnonvarainministeriö. Väyrynen yritti selittää, että se ei valitettavasti menisi läpi. Siksi hän oli esittänyt kompromissiksi suppeaa mallia.[324] Väyrysen esittämä suppea malli oli perustunut poliittisiin realiteetteihin. Oli nähty, ettei keskustapuolueen alkuperäinen malli menisi muissa puolueissa läpi.[325] Nyt suppealle mallille ei kuitenkaan löytynyt edes omasta puolueesta yksimielistä tukea. Väyrynen esittikin toivomuksen, ettei Tähkämaa esittäisi kantaansa julkisesti eikä myöskään kukaan puolueesta esittäisi laajaa mallia. ”Pyritään yksimielisesti ajamaan linjaa, joka puolueessa ja ryhmässä on ollut esillä jo vuoden verran”, Väyrynen totesi. Ryhmässä ei kuitenkaan löydetty yhteistä kantaa, vaikka Väyrynen yritti vedota asiantuntijoiden näkemyksiin ja siihen, että Suominen ja RKP yrittivät saada oman ryhmänsä keskustapuolueen mallin taakse. Ruokola vain vastasi, että kokoomus hajoaisi kysymyksessä.[326]

Puoluevaltuuskunta antoi kokouksessaan tukensa suppealle ministeriölle, mutta eduskuntaryhmässä asiassa ei edistytty. Ruokolalta ja Kuuskoski-Vikatmaalta löytyi ymmärrystä laajemmalle mallille, ja osa ryhmästä, kuten Mauno Manninen ja Kaarna, taas olivat suppeaa mallia tiukemmalla kannalla. Kaarnaan yhtynyt Manninen näki SDP:n vain haluavan itselleen lisää valtaa. Vesterinen taas moitti, että Ruokolan kannanotto oli ”sotkenut kenttää”, ja viljelijäväestö oli tilanteesta hermostunut.[327] Ruokola oli esittänyt puheessaan laaja-alaista ministeriötä, joka oli herättänyt kritiikkiä MTK:ssa.[328] Erimielisyyksistä huolimatta ryhmä antoi Väyryselle valtuudet käyttää ryhmäpuheenvuoron kompromissilinjalta eli suppean ympäristöministeriön pohjalta eduskunnassa. Tällaisesta oli sovittu jo 23.4.1982 puoluehallituksessa, joskin Tähkämaa oli jättänyt omat varauksensa. Paineet asian ympärillä kävivät kuumina. Väyrysen ryhmäpuheenvuoroa kannattanut Pekkarinen totesi, että ”MTK on ajanut linjaa, että kansanedustajat, jotka uuden ministeriön kannalla, on pudotettava pois eduskunnasta”.[329]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Hallitus antoi toukokuun alussa eduskunnalle tiedonantona kolme eri ympäristöministeriömallia. Ensimmäinen vaihtoehto oli SDP:n ajama laaja malli, jolle myös SKDL antoi tukensa. Keskustapuolueen mallissa ympäristöministeriöstä oli jätetty pois kaavoitus, rakentaminen ja asuntoasiat. Näiden sijaan ympäristöministeriön tehtäviin olisi pitänyt sisällyttää kemikaalien aiheuttamien terveyshaittojen torjunta, säteilyturvallisuus sekä ydinjätehuolto ja ydinenergian käytön valvonta. Kolmas vaihtoehto perustui RKP:n ajamaan malliin, jossa keskustapuolueen mallia oli täydennetty lisäämällä siihen vielä maa- ja metsätalousministeriön alaan kuuluvat luonnonsuojelutehtävät.[330] Myös keskustapuolueen nuoret katsoivat, että nämä tulisi siirtää uuden ministeriön alaan.[331]

Väyrynen totesikin eduskunnassa, että keskustapuolue oli mahdollisesti valmis lähestymään RKP:n mallia, jos ympäristönsuojeluministeriön ja toisaalta maatalousministeriön sekä metsähallituksen kesken löydettäisiin luonnonsuojeluasioissa hyvä ja toimiva työnjako. Maa- ja metsätalousministeri Tähkämaa taas piti eduskuntakäsittelyssä kiinni omasta mallistaan.[332] Tiedonannon jälkeen kokoomuksen eduskuntaryhmä esitti keskustapuolueelle kutsun ei-sosialististen puolueiden ympäristöministeriöneuvotteluun.[333] Aloitteentekijänä toimi kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Sillantaus, jota puheenjohtaja Suominen tuki – mutta kokoomuksenkin ryhmä oli sisäisesti hajanainen. Perustuslakivaliokunnan puheenjohtaja Erkki Pystynen (kok.) oli lähtenyt viemään asioita SDP:n mallin suuntaan. Pystynen oli sivuuttanut muiden valiokuntien kuulemisen ja kiirehtinyt asian käsittelyä.[334] Keskustapuolueen edustaja perustuslakivaliokunnassa, Juhani Tuomaala, valittikin toukokuun lopulla, että valiokunnassa oli kohta kuultu kaikki asiantuntijat ja tilanne oli vaikea. Kokoomus oli ratkaisevassa asemassa siinä, menisikö vasemmiston ajama kanta läpi vai ei.[335] Ratkaisuksi kokoomus esitti, että hallitus asettaisi välittömästi parlamentaarisen toimikunnan, joka selvittäisi kiistanalaisia kysymyksiä, kuten kaavoitus-, rakennus- ja asuntoasioiden liittämistä ympäristöministeriöön.[336] Täten kokoomus säilytti muodollisesti yhtenäisyytensä asiassa. Keskustapuolueen näkökulmasta taas kokoomus vain lykkäsi ratkaisuaan.

Suomenmaan mukaan päätös oli kompromissi kokoomuksen ”ympäristösiiven”, joka tuki SDP:tä, ja muiden keskustapuolueen kantaa tukevien kesken. Matti Ahteen (SDP) taas kerrottiin kimpaantuneen asiasta ja syyttäneen, että ympäristöministeriökysymyksestä oltiin tekemässä hallituskysymystä. Ahde viittasi Väyrysen äskettäiseen haastatteluun, jossa hän katsoi tämän antaneen ymmärtää, että kokoomuksen hallituskelpoisuus riippui suhtautumisesta ympäristöministeriöön. Ahde antoi oman ukaasinsa: ”Jos kyse on yhden puolueen hallitukseen pääsystä, kysyä sopii, kuka voi lupauksen yksin lunastaa.”[337] Pelissä katsottiin siis olevan jo tulevat hallitusratkaisut.

Keskustapuolueen eduskuntaryhmä päätti pyrkiä yhteiseen ratkaisuun ei-sosia-

https://doi.org/10.21435/ha.155

lististen puolueiden kanssa, vaikka merkit viittasivatkin siihen, että kokoomuksen eduskuntaryhmä oli SDP:n mallin takana.[338] Keskustapuolueen ja kokoomuksen yhteistyö saikin heti kolauksen liberaalien taholta – tai kokoomus sai ainakin siitä hyvän syyn karttaa yhteistyötä. LKP:n edustaja jätti porvaripuolueiden yhteistyöryhmässä varauksen yhteiseen ehdotukseen: liberaalien mielestä kaavoitus tuli liittää ympäristöministeriön alaan. Tämän jälkeen monet kokoomuksen edustajat edellyttivät, että liberaalien tuli olla porvarien yhteisen ehdotuksen takana tai he varaisivat mahdollisuuden harkita oman kantansa uudelleen. Ben Zyskowicz taas "korosti tärkeäksi saada tietää puolueen puheenjohtaja Suomiselta sen, oliko kokoomuksen puoluejohdon ja keskustapuolueen puoluejohdon välillä keskusteltu ympäristöministeriöstä eräänlaisena hallitusyhteistyön koepallona".[339]

Kokoomuksen eduskuntaryhmä antoi julkilausuman, että se edellytti keskustapuolueen eduskuntaryhmän pysyvän kokonaisuudessaan porvarillisen yhteisehdotuksen takana.[340] LKP ja SMP tekivät silti omat vastaehdotuksensa porvarienemmistön mietintöön. Ulospäin tilanne näytti kuitenkin vielä siltä, että keskustapuolueen ajama malli etenisi. Eduskunta päätti keskustapuolueen ja kokoomuksen äänin kevätkauden viimeisessä istunnossa ympäristöministeriön perustamisesta siten, että sen hallinnollinen malli jäi avoimeksi ja siitä päätettäisiin parlamentaarisessa komiteassa.[341] Komitean työ ajautui kuitenkin keskustapuolueen osalta hyvin nopeasti umpikujaan. Keskustapuolueen ja RKP:n jäsenet erosivat komiteasta suuttuneena siitä, että komitean kokoomuslainen puheenjohtaja Pystynen oli ryhtynyt teettämään komiteassa päätöksiä ilman, että eduskunnan edellyttämiä selvityksiä oli ensin hankittu.[342] Komitean jäsenenä toiminut agrologi Martti Pura on todennutkin, että keskustalaisille kävi pian selväksi pelin henki. Kokoomus ja SDP olivat sopineet etukäteen ympäristöministeriön tehtävistä ja rakenteesta.[343]

SDP:n puoluesihteeri suorastaan ihmetteli SDP:n menestystä ympäristöministeriökysymyksessä:

> Kun me puoluetoimikunnassa keväällä keskusteltiin ja kovasti korostettiin sitä, että tärkein tavoite meillä on särkeä Keskustapuolueen ja Kokoomuksen yhteistyö ympäristökysymyksissä, niin ihan tämmöiseen me emme olisi uskoneet, että se johtaisi jopa Keskustapuolueen ulosmarssiin komiteasta ja Kokoomuksen tuloon samaan rintamaan meidän kanssamme.[344]

SDP oli onnistunut luomaan kiilan keskustapuolueen ja kokoomuksen välille, minkä jälkeen keskustapuolueen kannat ympäristöministeriökysymyksessä hajosivat jälleen. Kesäkuussa oli näyttänyt siltä, että keskustapuolue löytäisi yhtenäisen kannan, kun sitä haettiin yhdessä ei-sosialististen ryhmien kanssa.[345] Väyrynen informoi työvaliokunnassa, että puolueen edustajien poislähtöä komiteasta ei ollut ilmoitettu etukäteen

https://doi.org/10.21435/ha.155

puolueen johdolle. Ministeriryhmässä asiasta oli tiedetty, mutta Väyrysen tiedon mukaan selvää kantaa ei ollut otettu. Jälkiviisaasti oli myös todettu, että komiteasta olisi pitänyt lähteä ennen äänestyksiä, joissa SDP ja kokoomus ratkaisivat ympäristöministeriön alan, sillä "oikea hetki olisi kai ollut silloin, kun komitea päätti olla kuulematta asiantuntijoita ja alkoi valmistella äänestyksiä ministeriön toimialasta". Väyrynen oli kuitenkin tyytyväinen siihen, että puolueen kanta oli tullut tiedotusvälineissä kohtalaisen hyvin esiin, ja myös RKP:n edustajan liittyminen keskustapuolueen rinnalle oli parantanut asemia "tiedotussodassa". Per-Edvin Persson oli eronnut komiteasta yhtä aikaa Puran ja Tuomaalan kanssa.[346] Keskustapuolueen ja RKP:n ministerit olivat vaatineetkin Pystysen eroa komiteasta ehtona sille, että heidän puolueensa palaisivat komiteaan.[347] Tällä ei kuitenkaan ollut vaikutusta hallituskumppani SDP:hen tai kokoomukseen – keskustapuolue ja RKP jätettiin muitta mutkitta ulkopuolelle.

Keskustapuolueen eduskuntaryhmä hyväksyi kannanoton, että se edellytti hallituksen sisällyttävän ensi vuoden tulo- ja menoarvioon ympäristöministeriön perustamisen eduskunnan päätöksen mukaisesti.[348] Puolue antoi tukensa ympäristöministeriön perustamiselle, vaikka siitä olikin nyt tulossa laaja ympäristöministeriö. Keskustapuolueen ja kokoomuksen aiempi yhteisymmärrys oli perustunut puolueiden puheenjohtajien, Suomisen ja Väyrysen, yhteistyöhön. Pystynen vei kuitenkin oman mallinsa läpi komiteassa.[349] *Suomenmaassa* katsottiinkin, että ympäristöministeriöpäätöksessä näkyi punamusta allianssi, SDP:n ja kokoomuksen keskittämisinto.[350] Suomisen mielenmuutoksen takana taas olivat mitä ilmeisemmin hallituspoliittiset laskelmat, jotka olivat keikauttaneet SDP:n ajaman mallin taakse. Suominen oli pitänyt jo 18.8.1982 kokoomuksen eduskuntaryhmälle katsauksen, jossa hän totesi pitävänsä todennäköisimpänä, että ympäristöministeriökomitean kannaksi muotoutuisi laajempi vaihtoehto. Kuvaavasti heti perään hän arvioi Suomessa olevan 1990-luvun alussa kaksi yli 30 prosentin kannatuksen puoluetta, SDP ja kokoomus, ja näiden lisäksi kaksi alle 15 prosentin puoluetta, keskustapuolue ja SKDL.[351] Ovi hallitukseen näytti avautuvan todennäköisemmin SDP:n kautta, joka oli paitsi presidenttipuolue myös kannatukseltaan suurempi kuin keskustapuolue. SDP:n puheenjohtaja Sorsa antoikin kuin vakuudeksi julkisuuteen lausunnon, ettei Suomessa ollut puolueita, jotka eivät kelpaisi hallitukseen.[352]

Asia eteni lopulta siten, että hallitus antoi eduskunnalle esityksen ympäristöministeriön perustamisesta suppeana keskiryhmien voimin.[353] Kokoomuksen kannan takia eduskunnassa oli nyt kuitenkin enemmistö laajan ympäristöministeriön takana. Eduskunta hyväksyi ympäristöministeriön perustamista ja sen toimialaa koskevan lain vasemmiston ja kokoomuksen sopimassa muodossa, laajana ympäristöministeriönä. Ratkaisu hyväksyttiin vasemmiston, kokoomuksen, keskustapuolueen neljän liberaalijäsenen ja kahden SKL:n edustajan äänin.[354]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Ympäristöministeriökiista voidaan nähdä prismana, jossa heijastuivat keskustapuolueen vaikeudet ja asema ennen vuoden 1983 eduskuntavaaleja. Keskustapuolue oli asian vuoksi heikoilla erityisesti Etelä-Suomessa. Väänäsestä ihmiset ymmärsivät asian niin, että keskustapuolue vastusti ympäristönsuojelua, kun se pyrki torjumaan laajan ympäristöministeriön. Kysymys ympäristöministeriön alasta oli hyvin monimutkainen, eikä puolue saanut viestiään läpi mediassa. Suppea-termin käytöllä puolue leimautui ympäristökysymyksessä jarrumieheksi.[355]

Kysymys oli myös puolueen sisällä hankala. Vihreä aalto oli lyönyt läpi puolueen nuorissa 1970-luvulla, ja Väyrynen oli ollut Risto Volasen kanssa yksi keskeisimpiä vihreän ideologian kehittäjiä.[356] Periaateohjelmassa oli juuri vahvistettu, että vihreys, luonnontaloudellisesti kestävä yhteiskuntakehitys, oli puolueen aatteellinen kivijalka. Ohjelmassa ymmärrettiin, että ympäristön ja talouden suhteesta tulisi keskeinen politiikan ”draiveri” – vanhentuneen sosialismi–kapitalismi-jaon sijaan, joissa molemmissa korostui materialistinen yhteiskuntakehitys. Sosialismipelko vaikutti kuitenkin yhä puolueen perinteisessä kannattajakunnassa, jossa pelättiin MTK:n lietsomana, että sosiaalidemokraatit saisivat siitä välineen kontrolloida maaseudun väestön elämää. *Keskisuomalaisessa* ihmeteltiinkin, että MTK asettui aluksi jyrkästi laajaa ympäristöministeriötä vastaan, mutta kun kokoomus hyppäsi asiassa SDP:n mukaan, niin MTK vaikeni. Päinvastaisessa tilanteessa MTK:n koko koneisto epäilemättä todistaisi ”jyräävällä voimallaan keskustan sosialisoivan maamiehen oikeuksia” ja kokoomuksen sentään puolustavan yksityisomistusta.[357]

Väyrynen oli pyrkinyt kompromissiin puolueen sisällä saaden tukea puoluehallitukselta. Väyrysen mallilla oli tähdätty puolueen yhtenäisyyden säilyttämiseen, varsinkin kun puolueen vankin tukijalka eli viljelijäväestö suhtautui epäillen ympäristöministeriöön, mikä olisi saattanut kostautua vaaleissa. Väyrysen ja keskustapuolueen asemat olivat kuitenkin ratkaisun osalta heikot, sillä SDP:llä oli presidenttipuolueena valttikortit käsissään, ja sillä oli vaikutusta kokoomuksen laskelmiin. Väyrynen yritti, mutta ei saanut vedettyä kokoomusta yhteisrintamaan. Politiikassa elettiin murroskohdassa, jossa ideologiset näkökohdat ja valtapoliittiset laskelmat velloivat voimakkaasti suuntaan ja toiseen. Väyrysen vaakakupissa painoivat puolueen yhtenäisyys ja vaalituloksen varmistaminen – ei ympäristöpuolueimagon vahvistaminen, joka vallitsevassa poliittisessa tilanteessa olisi kaiken lisäksi tarkoittanut leimautumista SDP:n apupuolueeksi.

Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Ruokolan laskelmissa taas painoivat puolueen ympäristöpuolueimago, eteläisen Suomen äänestäjien kosiskelu ja yhteistyösuhteet SDP:hen.[358] Ruokolan linja olisi ollut turvallisempi vaihtoehto punamultayhteistyön jatkon kannalta, vaikka itse vaalituloksen kannalta se olisi voinut johtaa takaiskuun: keskustapuolueen peruskannattajoukko olisi saattanut reagoida voimakkaasti ja

https://doi.org/10.21435/ha.155

Ydinvoimaan kielteisesti suhtautuva Timo Kietäväinen valittiin eduskuntaan Etelä-Savosta vuoden 1983 vaaleissa. KMA.

kokoomus olisi profiloitunut äänestäjille ainoana selvänä vaihtoehtona SDP:lle, eli riskinä oli kannatuksen romahdus – ja sitä tietä hallitusasemien menetys.

Keskustapuolueen ympäristöimago jauhautui ajan poliittisten voimien puristuksessa, eikä tulevaisuus näyttänyt yhtään helpommalta. Ydinvoimakysymys oli nousemassa seuraavaksi kuumaksi kysymykseksi, ja siinä puolueen nuoret olivat ehdottoman kielteisellä kannalla. Puolue, mukaan lukien puheenjohtaja Väyrynen, oli periaatteessa profiloitunut ydinvoiman vastustajaksi. Keskustapuolue oli ottanut vuoden 1980 puoluekokouksessa kielteisen kannan ydinvoimaan. Kanta oli kuitenkin syntynyt erikoisen sattuman kautta. *Suomenmaan* päätoimittaja Lauri Kontro kirjoitti tästä myöhemmin puolueen pää-äänenkannattajassa. Hän istui yhdessä Timo Kietäväisen kanssa puoluekokouksen poliittisessa valiokunnassa ja kirjoitti tämän kanssa kielteisen lauseen: ”Väyrynen vastusti ydinvoiman vastustamista jo silloin. Hän joutui kuitenkin poistumaan kesken saliin eikä saanut tahtoaan läpi. Salissa ei kukaan enää puuttunut ydinvoimalle kielteiseen kantaan.”[359]

SKDL:n vaikeudet hyödyttävät keskustaa

Pahimman kriisin Sorsan III hallituksen aikana aiheutti devalvaatio. Taloustilanne oli heikko, maailmantalouden taantuma jatkui ja idänkaupan vahvin kasvu oli ohi. Hallitus tähtäsi vakaaseen markan kurssiin, mutta al-

https://doi.org/10.21435/ha.155

kusyksyyn mennessä huhut devalvoinnista olivat kasvaneet ja Suomen Pankin valuuttavaranto väheni vauhdilla. Maan kilpailukyvyn turvaamiseksi Suomen Pankin johtokunta alensi markan arvoa neljä prosenttia suhteessa muihin valuuttoihin 6. lokakuuta 1982, mihin pankilla oli oikeus niin sanotun valuuttaputken sisällä. Yleisten talouspoliittisten vaikutusten takia pankin johtokunta oli kuitenkin yhteydessä hallitukseen, erityisesti pääministeri Sorsaan ja valtiovarainministeri Pekkalaan. Pekkala hyväksyi toimenpiteen, joskin hän olisi halunnut odottaa Ruotsin toimivan ensin. Hallitus tuki päätöksen jälkeen kurssitarkistusta marraskuun loppuun ulottuvalla hintasululla. Tilanne kuitenkin muuttui nopeasti, kun Ruotsin uusi hallitus devalvoi pian tämän jälkeen 16 prosentilla. Tämä tarkoitti sitä, että Suomen hallituksen oli ryhdyttävä pikaisesti pohtimaan toimenpiteitä kilpailukyvyn parantamiseksi, mikä johti hallituskriisin esivaiheisiin.[360]

Aluksi oli näyttänyt siltä, että hallituksessa löytyisi yhteisymmärrys Suomen devalvaatioprosentin suuruudesta ja teollisuuden saamista tukitoimenpiteistä. Sorsa informoi presidentti Koivistoa sunnuntaina 10. lokakuuta, että hallitusosapuolet olivat hahmotelleet edellisiltana pakettia vastauksena Ruotsin devalvaatioon, mutta SKP:n poliittinen toimikunta oli kuitenkin seuraavana aamuna kieltäytynyt hyväksymästä sitä. Nyt kaatajat esittivät, että devalvaatioprosentin tuli olla alhaisempi, ja myös teollisuuden saamien etujen suhteen oltiin epäröivällä kannalla. Sorsa oli vastannut tähän, että asiasta oli päätettävä yksimielisesti eli asia oli hallituskysymys. Hallitus päättikin samana päivänä kuuden prosentin devalvaatiosta ja siihen liittyvistä muista toimista. Päätös syntyi äänin 14–2, SKDL:n työvoimaministeri Jouko Kajanoja ja liikenneministeri Jarmo Wahlström äänestivät vastaan. Tuloksena oli hallituskriisi.[361]

Keskustapuolueen työvaliokunta käsitteli tilannetta keskiviikkona 13.10., jolloin Väyrynen totesi puolueen kannan olleen selvä talouspoliittisia ratkaisuja koskien. Ruotsia oli seurattava, ettei sille syntyisi kilpailuetua. Sen sijaan iloinen yllätys oli ollut se, että ”SDP oli valmis täyskäännökseen devalvaatioon liittyneissä liitännäisratkaisuissa”. Pöytäkirjasta ei selviä, mitä Väyrynen liitännäisratkaisuilla tarkasti ottaen tarkoitti, mutta työvaliokunnan kannanotossa painotettiin keskustapuolueen arvostavan erityisesti sitä, että hallitus tässä yhteydessä päätti pysyvästi parantaa yritystoiminnan edellytyksiä ja työllisyyttä alentamalla työvoimakustannuksia, keventämällä tuntuvasti tuotannollisten investointien liikevaihtoverotusta sekä siirtämällä verotuksen painopistettä välillisen verotuksen suuntaan. Nämä olivat kaikki toimenpiteitä, joita keskustapuolue oli pitkään vaatinut. Lisäksi kannanotossa vaadittiin, että devalvaatiopakettia tuli täydentää maltillisilla, pienituloisia suosivilla tuloratkaisuilla ja erityisesti lapsiperheiden asemaa olisi helpotettava.[362]

Tähkämaa taas huomautti, että maatalouden osalta devalvaatiopaketti oli huono, ja myös MTK protestoi sitä vastaan. Heikki

https://doi.org/10.21435/ha.155

Haavisto on myöhemminkin kritisoinut, että keskustapuolue kulutti kaiken voimansa teollisuuden tukipakettiin, vaikka kustannukset nousivat devalvaation takia maataloudessa. Väänänen oli huolissaan työvaliokunnassa Kansaneläkelaitoksen ja erityisesti eläkeuudistuksen kolmannen vaiheen toteutumisesta ratkaisujen myötä. Väyrynen vakuutti Väänäselle, etteivät devalvaatioratkaisut veisi pohjaa kansaneläkeuudistukselta. Sen sijaan, mitä tuli itse hallituskriisin ratkaisuun, oli se Väyrysen mukaan yhä epäselvä. Kommunistit olivat sanoneet haluavansa neuvotella, mutta ratkaisuja ei ollut esitetty. Hänestä SDP ja keskustapuolue eivät voineet peräytyä. Pääministeri taas oli arvioinut, ettei ratkaisua syntyisi.[363] Hallitus ei kuitenkaan hajonnut.

Sorsa päättikin sallia erimielisyyden, mikä oli Väyrysestä omituista ja ylipäätään vastoin hallituksen menettelytapasopimusta. Sorsan ratkaisu oli tullut Väyryselle itselleenkin yllätyksenä. Hän oli kuullut siitä vasta päätöksen jälkeen, kun se oli annettu julkisuuteen. Väyrynen arvioi silti, ettei puolueella ollut muuta mahdollisuutta kuin hyväksyä tapahtunut tosiasiana.[364] Väyrysen näkemys hyväksyttiin työvaliokunnassa, vaikka Tähkämaata tilanne ärsyttikin. ”Äänestäjäkentässä katsotaan nyt, että kommunistit saavat temppuilla miten tahansa”, Tähkämaa sanoi. Ratkaisut olivat menneet hänestä kokoomuksen kannalta täysin nappiin. Ollila taas ei ymmärtänyt Tähkämaan purkausta ja kehotti katsomaan ratkaisujen sisältöä. Arne Berner (LKP) yhtyi Ollilaan: ”Tehdyt ratkaisut ovat kansakunnan kannalta hyviä, mikä on paljolti keskustapuolueen ansiota. Keskustapuolue taivutti ensin SDP:n, jonka tehtäväksi jää taivutella SKDL, joka myös nyt on pakotettu tähän politiikkaan mukaan.”[365] Itse ratkaisujen osalta keskustapuolue oli siis voittanut, lukuun ottamatta maataloutta, vaikka ulospäin tilanne näytti siltä, että puolueen oli nieltävä, mitä hallituksen vasemmistopuolueet keskenään sopivat.

SKDL jatkoi hallituksessa, mutta sen saama erivapaus devalvaatioratkaisussa vaikutti jälkikipinöinä koko loppuvuoden. Lopulta puolustusmäärärahoista muodostui kynnyskysymys, jonka seurauksena SKDL erosi hallituksesta.[366] Väyrynen totesi uudesta hallituskriisistä, että se tuli yllättäen, vaikka sillä olikin pitkä tausta. Hän kertoi keskustapuolueen antaneen pääministerin määritellä suhtautumisen SKDL:ään, eikä puolueen kanta ollut tiukempi tai väljempi. Presidentin tiedusteluun keskustapuolueelta, voitaisiinko hallitusyhteistyötä jatkaa ilman SKDL:ää, puolue oli vastannut myönteisesti. Samalla oli korostettu enemmistöhallituksen tarpeellisuutta ja sen seurauksena LKP:n mukaan ottamista hallitukseen.[367]

SDP oli esittänyt, että heidän tuli saada SKDL:ltä vapautuvat salkut ja mahdollisesti yksi keskustapuolueen ministerisalkuista tulisi siirtää LKP:lle. Melko nopeasti SDP oli kuitenkin taipunut siihen, että ammattiministeristä luovutaan eli Esko Rekolan paikka annettaisiin liberaaleille. Sen sijaan kaikki muut keskustapuolueen salkkumuutosehdotukset torjuttiin. Ministeriruletin

https://doi.org/10.21435/ha.155

lopputuloksena kaikki SKDL:n kolme ministerisalkkua siirtyivät SDP:lle ja Arne Berner (LKP) korvasi Rekolan. Muodollisesti hallitus ei siis eronnut – eikä puoluevaltuuskuntaa tarvittu hyväksymään ratkaisua. Se oli silti hyväksytetty eduskuntaryhmässä.[368] Ryhmässä oli todettu, että ilman LKP:tä ei synny enemmistöhallitusta.[369] Se oli vahva peruste nostaa LKP hallitukseen myös SDP:lle, vaikka hyöty tuli nimenomaan keskustapuolueelle. LKP:n uusi puheenjohtaja Berner olikin ilmoittanut aiemmin, että puolue oli oppositiossa niin kauan kuin sillä ei ollut omaa ministeriä.[370]

Väyrynen piti ratkaisua kaiken kaikkiaan hyvänä, kuten hän totesi puoluehallituksessa. SKDL:n irtautuminen SDP:n kyljestä oli keskustapuolueen etu, vaikka toisaalta levottomuus työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa saattoi kasvaa. Väänänen kiitteli nopeita toimia, mutta valitti kuitenkin sitä, että molemmat opetusministeriön salkut menivät SDP:lle. Väyrynen vastasi, että keskustalla oli nyt hallituksessa selvä enemmistö. Sosiaalineuvos Aarre Ojala Espoosta jatkoi silti kysymällä, ”onko meillä poliittista tulevaisuutta, jos koulujärjestelmää kehitetään vasemmiston ehdoilla”. Hän esittikin, että hallitusratkaisu hyväksyttäisiin muuten paitsi opetusministeriön osalta. Väyrynen selitti, että SDP:n yleisenä linjana oli nyt vetää porvarilliseen suuntaan, ja jos keskustapuolue venkoilisi hallitusratkaisussa, joutuisi se syntipukiksi. Pekkala yhtyi Väyryseen todeten, että siitä vasta soppa syntyisikin, jos keskustapuolue lykkäisi ratkaisua. Puoluehallitus hyväksyi yksimielisesti hallituksen täydennysratkaisun, vastustavia ehdotuksia ei kannatettu.[371]

Ratkaisu oli puolueelle edullinen sekä vaalien että LKP-liitoksen kannalta – myös kokoomukseen nähden. Samalla se kuitenkin osoitti SDP:n sisä- ja ulkopoliittisen mahtiaseman. Lipponen on kuvannut, että Sorsa heitti SKDL:n julmasti pois hallituksesta: ”Näin katkesi lopullisesti SDP:n ja kansandemokraattien välinen napanuora: SDP ei enää tarvinnut SKDL:ää suojatakseen vasenta laitaansa tai varmistaakseen idänsuhteidensa pitävyyden.”[372]

https://doi.org/10.21435/ha.155

II
Nousu ja uho, 1983–1987

Keskustapuolueen johdossa vuoden 1983 eduskuntavaaleja pidettiin ratkaisevina koko maan poliittisen kentän tulevaisuuden kannalta. Keskustapuolueen tavoitteena oli nousta SDP:n vastavoimaksi ja siten välttää jauhautuminen SDP:n ja kokoomuksen väliin. Aatteellisesti pyrittiin ottamaan eroa SDP:n ja kokoomuksen materialistisina pidettyihin arvoihin ja samalla pyrittiin houkuttelemaan vihreitä keskustapuolueen helmaan. Käytännön voimaa haettiin LKP-liitoksesta ja keskipuolueiden vaaliliitoista. Puolue saikin vaaleissa nokan nousuun, ja puolueen oma profiili, korkean profiilin strategia, alkoi vahvistua ja tuottaa tuloksia. Puoluejohdon aktiivinen ote ja korkea profiili alkoivat kuitenkin nostaa myös jännitteitä niin puolueen sisällä kuin varsinkin puolueiden välillä ja etenkin SDP:n taholla. Puolueiden välinen kolmiodraama kiihtyi vuoden 1987 eduskuntavaalien lähestyessä ja presidentinvaalienkin jo värittäessä puolueiden välistä valtataistelua. Keskustapuolueen yhtenäisyys vahvistui entisestään linjajakojen jäljiltä, mutta sisäisiä jännitteitä nostatti nyt kysymys puheenjohtajan politiikantekotavoista ja siitä, mihin ne lopulta johtaisivat.

Puolueen nokka nousuun

Vaaliasetelmat: vaaliliitot saatava, kokoomus torjuttava, vihreille ovi auki

Eduskuntavaalivalmistelut olivat puoluesihteerin vahvoissa ohjaksissa. Hän totesi helmikuun alun puoluehallituksessa, että vaaliliittojen osalta ”tulisi ottaa karski linja valtakunnallisen vaaliliiton muodostamiseksi keskustapuolueen, RKP:n ja LKP:n kesken”, vain Vaasan vaalipiiri olisi poikkeus. Piirien puheenjohtajien ja toiminnanjohtajien neuvottelupäivillä oli jo tehty päätös pyrkiä valtakunnalliseen vaaliliittoon. SKL:n kanssa taas yhteistyö tapahtuisi piirikohtaisesti. Jokaisessa puolueen piirissä pidettäisiin helmi- ja maaliskuun aikana kokous, jossa valmisteltaisiin eduskuntavaalitoimintaa ja johon kutsuttaisiin kunnallisjärjestöjen viiden hengen avainryhmä ja joihin Kääriäinen aikoi myös itse osallistua.[373]

Vaaliliitot olivat keskeisessä osassa torjuntataistelussa kokoomusta vastaan. Liittojen solmimisessa ilmeni kuitenkin vaikeuksia. Aikaisemmin oli näyttänyt siltä, että neljän

https://doi.org/10.21435/ha.155

puolueen vaaliliitot (keskustapuolue, LKP, RKP ja SKL) saataisiin myös Helsingissä, Uudellamaalla ja Etelä-Hämeessä. Asia oli kuitenkin alkanut hajota, kun puolueen Helsingin vaalipiiri oli sulkenut RKP:n pois vaaliliitosta, minkä arvioitiin uhkaavan pudottaa eduskunnasta ainakin Helsingin metrolahjusskandaalissa ankarasti ryvetetyn Ingvar S. Melinin. RKP:n kansanedustaja Melin oli ollut metrojupakassa kärkevästi vastakkain keskustapuolueen helsinkiläisen kaupunginvaltuutetun Ilkka Hakalehdon kanssa. Varsinainen syy RKP:n ulossulkemiseen oli kuitenkin se, että keskustapuolue ja LKP halusivat edesauttaa kahdenkeskisellä vaaliliitolla omien ehdokkaidensa läpipääsyä, sillä laajasta vaaliliitosta olisi syntynyt riski, että vain RKP sai ehdokkaitaan läpi. Tämän jälkeen RKP oli ilmoittanut, ettei laajaa vaaliliittoa syntyisi sitten Uudellemaallekaan. Etelä-Hämeen piiri taas oli tehnyt kielteisen päätöksen vaaliliitosta – vastoin aiemmin annettua tietoa.[374]

Väyrynen muistuttikin puoluehallituksessa, että työvaliokunnassa oli päätetty kahdesti, että piireissä tulisi pyrkiä laajoihin vaaliliittoihin ja viitattu samalla vaaraan, että esimerkiksi Kymen vaalipiirissä vaaliliitto RKP:n ja keskustapuolueen kanssa voisi hajota. Lisäksi SKL:n puheenjohtaja Esko Almgren oli taas yllättäen ottanut esille mahdollisuuden vaaliliittoihin SMP:n kanssa niissä vaalipiireissä, joissa keskustapuolueen ja SKL:n kanssa ei syntyisi vaaliliittoja. Siksi Väyrynen ja Kääriäinen olivat päätyneet ehdottamaan ratkaisua, että puoluehallitus tekisi puolueen sääntöjen mukaiset ratkaisut Etelä-Hämeen ja Kymen vaaliliitoista. Vaaliliitoista päättäminen kuului kunkin vaalipiirin omaan ratkaisuvaltaan, eikä niistä puolueen sääntöjen mukaan saanut päättää ylemmällä tasolla muuta kuin siinä tapauksessa, että yhden vaalipiirin kaksi piirijärjestöä olivat erimielisiä. Väyrynen lisäsikin, että lisäehtona tälle ratkaisulle oli se, ettei SKL tee missään vaalipiirissä liittoa SMP:n kanssa ja että SKL suuntautuisi keskustan kanssa yhteistyöhön ensi vaalikaudella. Kääriäinen perusteli, että Etelä-Hämeestä oli tullut useita kirjeitä, joissa puoluehallitusta pyydettiin tekemään lopullinen ratkaisu. Puoluehallitus hyväksyikin keskustelun myötä puoluejohdon ehdotuksen vaaliliitoista.[375]

Nimenomaan hakeutuminen laajaan vaaliliittoyhteistyöhön SKL:n kanssa oli keskustapuolueelle uutta, ja se herätti epäilyksiä. Ruokola oli todennut, että yhteistyössä SKL:n kanssa oltiin ”äärirajoilla”, ja hän oli varoittanut puoluejohtoa jyräämästä vaaliliittoa SKL:n kanssa piireissä, joissa tilanne oli avoin tai kielteinen. Ruokola muistutti, että SKL:n ulkopoliittiset kannat olivat eronneet huomattavasti keskustapuolueen näkemyksistä.[376] Se ei ollut kuitenkaan ainut syy. SKL:n konservatiivinen imago oli rasite Etelä-Suomessa, joka oli keskustapuolueelle muutenkin vaikea alue. Keskustapuolueelle oli kuitenkin tärkeää vahvistaa keskustaa ja keskipuolueita – ja vetää selvä raja kokoomukseen.

Kokoomus taas oli lähettänyt keskustapuolueelle jo 6.4.1982 kirjeen, jossa tiedusteltiin keskustapuolueen halua yhteistyöhön.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kirjeessä todettiin, että vaalitavoitteiden yhdentämistä ja vaalien jälkeistä hallituspolitiikkaa koskevat neuvottelut tulisi aloittaa mahdollisimman pian. Kääriäinen kertoi kirjeestä puoluehallitukselle ja esitti siihen valmiiksi muotoillun vastauksen, jossa kokoomuksen ehdotukset torjuttiin.[377] Vaaliyhteistyö kokoomuksen kanssa olisi syönyt keskustapuolueen omaa profiilia ja siten edesauttanut puoluejohdon pelkäämää kaksinapaistumista SDP:n ja kokoomuksen ympärille.

Väyrynen katsoikin kevään puoluevaltuuskunnassa, että keskustan ja oikeiston yhteishallitus oli mahdollinen vaihtoehto, mutta kritisoi, että kokoomus oli oppositioasemastaan käsin pyrkinyt kannatuksensa lisäämiseen nimenomaan keskustaa heikentäen – ja missä SDP oli tukenut kokoomusta.[378] Kääriäinen kritisoi niin ikään, että kokoomuslaiset ”lyövät meitä asiakysymyksissä”, vaikka julkisuudessa tarjottiinkin yhteistyötä. Käytännössä kokoomuksen todellinen kilpailija oli hänestä keskustapuolue ja poliittinen keskusta. Hän muistutti, että työvaliokunnan syventymiskokouksessa oli tehty perusjohtopäätös siitä, että tuli unohtaa valtapoliittinen vaalistrategia. Sen sijaan tuli painottaa puolueen oman linjan näkyvää esiin nostamista. Käytännössä kysymys hallituskokoonpanosta haluttiin siis sivuun. Se olisikin hyödyttänyt vain kokoomusta.[379] Kokoomus puolestaan jatkoi keskustapuolueen hiillostamista hallituskysymyksellä.[380]

Myös SDP nosti hallituskysymyksen esiin. Sorsa arvioi räväkästi, että eduskuntavaaleista tulisi ”mustien hevosten ja mustien hevosmiesten revanssi Mauno Koiviston valinnalle tasavallan presidentiksi”. Sorsa väitti porvarillisten puolueiden, varsinkin kokoomuksen, rakentelevan porvarillista hallitusta vaalien jälkeen, mistä kieli Karjalaisen käynti kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksessa. Sorsa näki kuviossa pyrkimyksen presidentti Koiviston eristämiseen ja tämän työn vaikeuttamiseen.[381] Väyrynen vastasi tähän, että SDP aloitti vaalitaistelun täysin valtapoliittisilta linjoilta asettaen päämääräksi ylivalta-asemien saavuttamisen: ”Tämä on muka tarpeen sen vuoksi, että presidentti Koivisto voisi hoitaa menestyksellisesti virkaansa!”[382] Sorsan kommentti tulkittiinkin yleisesti vain keinoksi valjastaa Koiviston kansansuosio SDP:n vaalikampanjan tueksi.[383]

Väyrysestä keskustapuolue piti kyllä mahdollisena keskiryhmien ja kokoomuksen hallitusta, mutta etusijalle oli selvästi nostettu laajapohjainen yhteistyö, jonka runkona olisivat keskiryhmät ja SDP ja jossa kokoomuskin olisi mukana. Hän toivoi SDP:n ottavan kantaa tähän ja väitti, että ”keskustan heikentäminen ja oikeiston vahvistaminen on ollut ja on sosiaalidemokraattien tärkein tavoite ylivaltaan pääsemiseksi”. Kun keskustan painoarvo vähenisi, muodostuisi myös ei-sosialistinen hallitusvaihtoehto siten mahdottomaksi.[384] Kääriäinen taas muistutti punamustan akselin asteittaisesta rakentumisesta. SDP:n ja kokoomuksen poliittis-aatteellinen sukulaisuussuhde oli hänestä eräänlainen vuosien kehityksen tulos. Se oli alkanut työmarkkinakentältä, ja viimeisim-

https://doi.org/10.21435/ha.155

mät näytöt olivat eduskunnasta, kuten ympäristöministeriö osoitti. Kääriäiselle SDP ja kokoomus eivät olleet vaihtoehtoja vaan liittolaisia samaan suuntaan ajavassa politiikassa: ”Sosiaalidemokraatit ja oikeistolainen kokoomus edustavat taaksejäävän ajan arvomaailmaa jäykistyessään kovien kilpailu- ja tehokkuusarvojen puolustukseen.” Keskustapuolue taas tarjosi vaaleissa vaihtoehdon tälle. Kääriäisestä tulevaisuuden arvot liittyivät luonnon, ihmisen itsenäisyyden, kiireettömyyden, perheen ja yhteisvastuullisuuden teemoihin, ja näiden arvojen suunnannäyttäjänä oli keskusta.[385]

Puolueen eduskuntavaalikampanjan tunnus olikin ”Ota vastuu huomisesta. Keskusta – vihreä liitto elämän puolesta”.[386] Keskustapuolue halusi profiloitua vaaleissa vihreiden voimien edustajana – erona SDP:n ja kokoomuksen materialismiin ja keräten kaikki vihreät voimat taakseen. Puoluejohto katsoi, että keskustapuolueesta voisi tulla vihreiden voimien poliittinen kattoliike. Väyrynen totesi puoluevaltuuskunnassa, että he yhdessä muodostivat ”vihreän liiton elämän puolesta” eikä Suomessa tarvittu mitään muuta vihreää puoluetta. Hän tarjosi mahdollisuutta, että puolueiden ulkopuolella olevat vihreiden arvojen kannattajat järjestäytyisivät ja tulisivat sitoutumattomina osaksi ”muutoinkin vihreää keskustaliittoa”.[387] Vihreiden vaihtoehtoliikkeiden edustajien ja keskustapuolueen aatteellisissa näkemyksissä olikin yhtymäkohtia, materialismin ja tehokkuuden kritiikki. Esimerkiksi Osmo Soininvaara katsoi keskustanuori Juha Kuisman tapaan, että ammattiyhdistysliike oli sitoutunut materialistisiin arvoihin, eikä siitä olisi ympäristöliikkeen liittolaiseksi. Soininvaaran mukaan luonnonsuojelijat ja viljelijät näkivät myös toisensa helposti vastustajina, vaikka heidän yhteinen vastustajansa oli tehokkuusajattelu, joka pakotti luonnontaloudellisesti liian kovaan maatalouteen.[388]

Käytännössä vihreät ja keskustapuolue olivat kuitenkin kaukana toisistaan, sillä keskitetty puoluerakenne, Väyrys-johtoisuus ja peruskannattajoukon elintapa- ja arvokonservatiivisuus kavahduttivat urbaaneja ja liberaaleja vihreitä. Vihreiden perusta nojasi urbaaniin ympäristöön ja identiteettiin[389], kun taas keskustan vihreys pohjasi perustavanlaatuisesti hajautettuun yhteiskuntarakenteeseen, jota pidettiin samalla myös taloudellisesti ja sosiaalisesti oikeudenmukaisena. Keskustapuolueessa taas kavahdettiin vihreiden esittämiä näkemyksiä luonnon itsearvoisuudesta ihmisen kustannuksella. Keskustapuolueen nuorten ja vihreiden ajatukset olivat kuitenkin muun muassa ydinvoimakielteisyyden osalta yhtenevät, ja otteetkin olivat vihreiden tapaan epäkonventionaalisemmat. NKL:n liittokokouksessa tehtiin päätös, että nuoret tukivat vain niitä kansanedustajaehdokkaita, jotka lupasivat vastustaa ydinvoiman lisärakentamista.[390]

Keskustapuolueen valtakunnallisessa eduskuntavaalikampanjassa painotettiin ympäristöteemojen lisäksi työllisyysasioita ja lapsiperheiden asioita, ja vaalityön painopistettä suunnattiin entistä enemmän väestökeskuksiin.[391] LKP:n liittyminen ja

https://doi.org/10.21435/ha.155

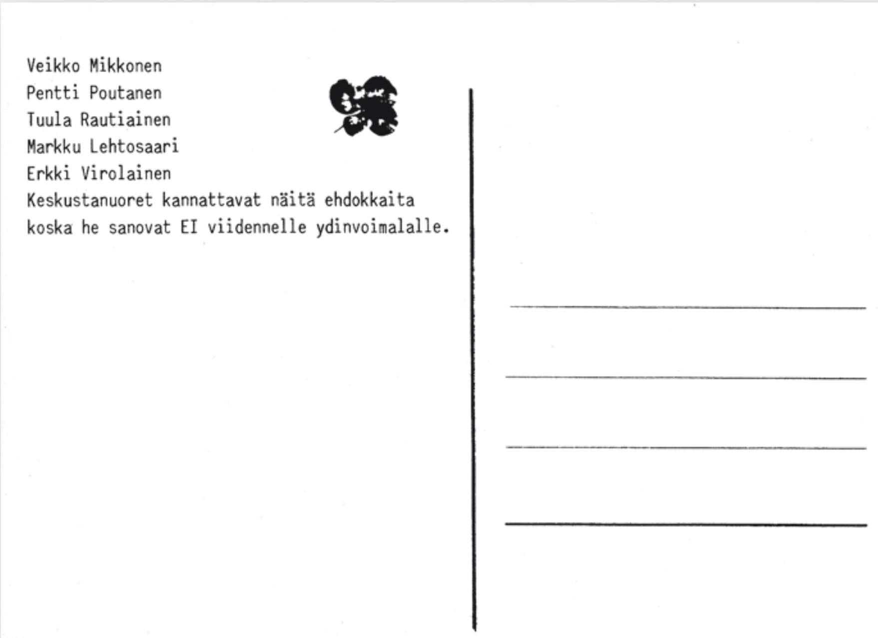
Paavo Väyrynen ja hänen vahvana tukijanaan tunnettu kansanedustaja Olavi Martikainen saapumassa vaalitilaisuuteen Sonkajärvellä talvella 1983. Kuva Hannu Vierula, Pressfoto Zeeland. Journalistinen kuva-arkisto JOKA / Museovirasto.

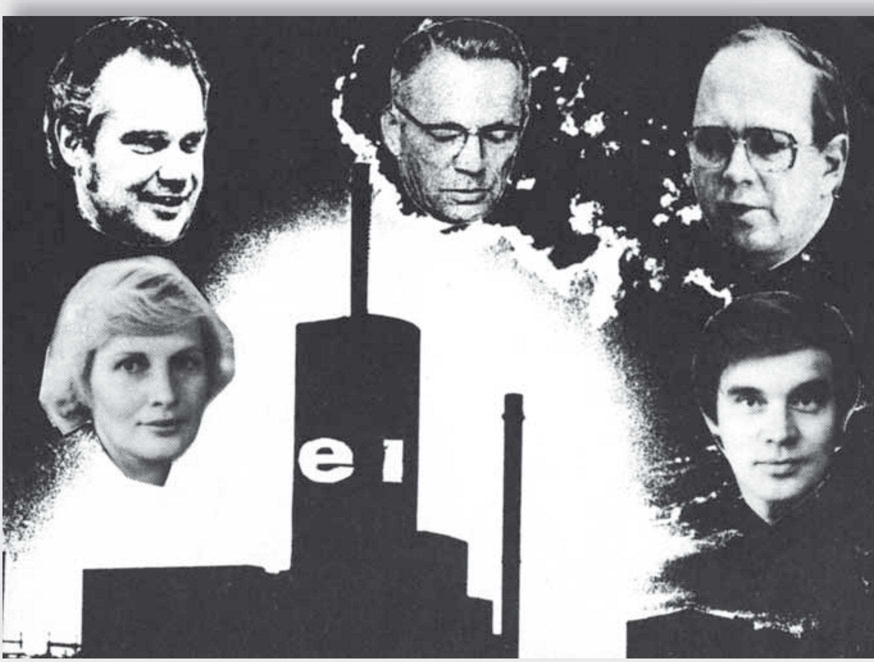
viimeisimpänä käänteenä LKP:n pääsy hallitukseen vahvistivat keskustapuolueen vaaliasetelmia etelässä, ja sen näkyvyys ja uskottavuus kaupunki- sekä yrittäjäväestön keskuudessa paranivat. Äänestäjäkunnan liikkeiden osalta eduskuntavaalit olivat jännittävät. Vaaleissa oli noin 300 000 uutta äänestäjää. Isotkin siirtymät näyttivät mahdollisilta. Keskustapuolueen kannalta lisäjännitysmomentin tarjosi vertailu Ruotsin veljespuolueeseen, jonka kannatusluvut olivat laskeneet alle 10 prosentin.[392]

Työvaliokunnan keskustelussa nousi esiin, että puolueen kentällä ilmeni vielä joillain alueilla vanhoista linjajaoista nousevaa rinnakkaistoimintaa henkilövalinnoissa. Kovin vakavalta tilanne ei kuitenkaan näyttänyt, eivätkä vanhat linjajaot värittäneet puolueen

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustanuoret tukivat 1983 eduskunta-vaaleissa ehdokkaita, jotka sanoivat ei viidennelle ydinvoimalalle. KMA.

Itä-Savon piirin ydinvoiman vastustajien vaalimainos vuodelta 1983. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

vaalityötä – ainakaan puolue-elinten pöytäkirjojen mukaan. Kääriäinen totesi ehdokastilanteesta, että se ei ollut kehno, mutta ei erinomainenkaan. Kääriäisen mielestä lista saattaisi vetovoimaisuudessa jäädä jälkeen kokoomuksesta ja SDP:stä, ja hän valitti erityisesti nuorten naisehdokkaiden puutetta.[393]

Puolueen kenttäväki taas ahkeroi monipuolisesti paikallistasolla. Yhteensä erilaisia vaalitilaisuuksia järjestettiin yli 7 000. Uutuutena vaalikampanjassa käytettiin vaalitupia, jollaiseksi kelpasi asuntovaunukin ja joissa äänestäjät saattoivat tavata ehdokkaita ja puolueväkeä. Myös ehdokkaiden omien tukiryhmien toiminta oli erittäin aktiivista, ja niiden merkitystä pidettiin kasvavana erityisesti uusien kannattajien tavoittamisessa. Myös puoluejohto kävi jokaisen piirijärjestön alueella sadoissa vaalijuhlissa.[394]

Ministerikiireistä vapaa Väyrynen pystyi käyttämään lähes kaiken aikansa vaalityöhön. Hän kiersi tiuhasti ja oikoi käsityksiä päivärahajupakasta – laintulkinnan muuttamista hänen kohdallaan. Väyrystä ja koko puoluetta rasittanut kansanedustajien päivärahakiista yritettiin kääntää huumorin avulla voitoksi. Puolue hankki jalasmökin vaalitaistelun symboliksi, ja sitä kierrätettiin ympäri Suomea. Mökissä kävi yli 25 000 ihmistä.[395]

Puolueeseen kohdistunut mediaryöpytys oli kuitenkin ankaraa, ja yleinen ilmapiiri oli rötösherrajahdin siivittämänä ylipäätään

Kuuluisa jalasmökki Tapiolassa 15.2.1983. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

puolueiden ja politiikan vastainen.[396] Maanviljelijä Heikki Ikonen pelkäsikin työvaliokunnassa, että kenttä passivoituisi, jos tiedotustoimintaan ja yleiseen ilmapiiriin ei saataisi muutosta. Kentällä kyseltiin, oliko keskustalaisia televisiossa ja radiossa lainkaan.[397] Väänänen väittikin julkisuudessa puolitosissaan, että tv-uutiset olivat SDP:n etäispääte, ja sai tukea liberaalien Terhi Nieminen-Mäkyseltä. Naisten rohkeutta kiiteltiin puoluevaltuuskunnassa.[398] Keskustapuolue kävi vaaleja kovassa paineessa, kokoomus hengitti niskaan, ja tiedotusilmasto suosi SDP:tä. Keskustapuolue sai kuitenkin vähän ennen vaaleja SDP:n johdon suunnalta positiivista viestiä – sillä edellytyksellä, että puolueen kannatus kestäisi. Sorsa puolusti punamultayhteistyötä, hänen mielestään tuloksellisuutensa osoittanutta yhteistyötä ei tullut murtaa. Hän kehui Pekkalan olevan kaikkien hyväksymä ”talousveturi”. Jos enemmistöhallitus voittaisi vaalit, sillä oli Sorsan mukaan horjumaton oikeus jatkaa.[399]

Keskustapuolue piti pintansa, LKP ei

Eduskuntavaalit pidettiin 20.–21. maaliskuuta 1983. Keskustapuolue voitti kaksi lisäpaikkaa, ja sillä oli nyt 38 kansanedustajaa. Varjopuolena oli, että LKP ei saanut yhtään edustajaa. Kansanedustajien päivärahoja ja rötösherroja koskeva keskustelu väritti vaaleja, ja se vauhditti SMP:n menestystä. SMP sai peräti 17 paikkaa. SMP menestyi varsinkin eteläisessä Suomessa, ja se kiri keskustapuolueen kanssa samoihin kansanedustajamääriin neljässä vaalipiirissä (Helsinki, Turun läänin eteläinen ja pohjoinen ja Hämeen pohjoinen). Uudenmaan vaalipiirissä SMP ohitti keskustapuolueen yhdellä kansanedustajalla.[400]

SMP:n rynnäköstä huolimatta hallituspuolueet menestyivät hyvin. SDP sai viisi lisäpaikkaa, ja sillä oli nyt 57 edustajaa. Myös RKP sai yhden lisäpaikan, yhteensä 10 paikkaa. Sen sijaan oppositiossa ollut kokoomus menetti kolme paikkaa, ja sillä oli nyt 44 kansanedustajaa. Kokoomukselle tulos oli surkea, varsinkin kun puolueen puheenjohtaja oli ennen vaaleja julistanut kyseessä olevan hallitusvaalit. Suurimman tappion koki voimakkaasta sisäisestä hajaannuksesta kärsinyt SKDL, joka menetti yhdeksän paikkaa. Sillä oli nyt 26 edustajaa. SKL menetti kuusi paikkaa, ja sille jäi kolme edustajaa. Uusista virtauksista kertoi se, että eduskuntaan nousi ensimmäisen kerran kaksi vihreiden edustajaa, Kalle Könkkölä ja Ville Komsi – puolueeksi Vihreä liitto järjestäytyi vasta vuonna 1988.[401]

Kansanedustajien vaihtuvuus oli suurta, sillä eduskuntaan valittiin 75 uutta kansanedustajaa. Osa keskustapuolueen vanhoista edustajista, kuten Lasse Äikäs, Mikko Kaarna, Esko Pekonen ja Eino Uusitalo, olivat luopuneet paikoista vapaaehtoisesti. Ahti Karjalainen taas oli luopunut kansanedustajuudesta jo vuonna 1979, eikä hän ollut ehdolla myöskään vuoden 1983 vaaleissa. Moni kuitenkin jäi uudelleen valitsematta. Keskustapuolueesta tipahtivat Lauri Palmunen, Juhani Saukkonen, Markku Kauppinen,

https://doi.org/10.21435/ha.155

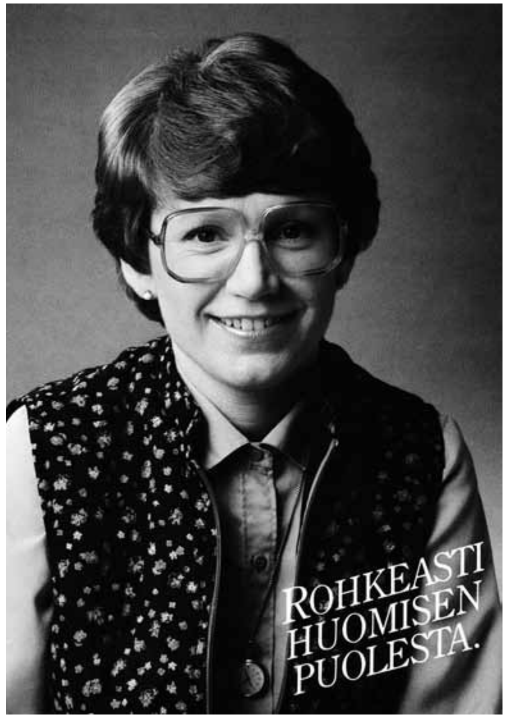
Keskustalaisista kansanedustajista jatkoivat eduskunnassa Kauko Juhantalo (vas.), Hannu Tenhiälä ja Mauri Pekkarinen. Lauri Palmunen putosi, ja Esko Pekonen luopui. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Petter Savola, Orvokki Kangas, Mauno Manninen, Alvar Saukko ja suurimpana yllätyksenä eduskunnan puhemies Virolainen. Virolainen oli ollut julkisuudessa kovassa ryöpytyksessä ennen vaaleja, kuten puolueen puheenjohtajakin. Väyrynen sai silti Lapin vaalipiirissä vahvan tuen taakseen, 9 788 ääntä. Eniten ääniä keskustalaisista sai Hannele Pokka (11 085), joka päihitti jopa puolueen puheenjohtajan. SDP:ssäkin nainen, Pirkko Työläjärvi, keräsi eniten ääniä (16 734). Helsingissä taas kokoomuksen Eva-Riitta Siitonen kiri uutena ehdokkaana näyttävästi ohi sekä puolueensa puheenjohtajan että pääministeri Sorsan.[402]

Keskustapuolueen ehdokkaiden henkilökohtaisissa äänimäärissä kiinnittää huomiota se, että yli 10 000 ääntä saaneiden joukossa oli vain yksi keskustalainen, Pokka. Vaalivoiton saaneen SMP:n joukossa oli useita ääniharavoja, ykkösenä koko maassa eniten ääniä saanut Veikko Vennamo. Eniten ääniä saaneiden listoilta löytyi myös monia SDP:n ehdokkaita. Keskustapuolueessa äänet jakautuivat tasaisemmin.[403]

Yleistä trendiä keskustapuolue seurasi siinä, että naisten kannatus kasvoi. Puolueen naiskansanedustajien määrä nousi viidestä yhdeksään. Miehiä oli silti yhä selvä enemmistö, yhteensä 29. Pokan lisäksi valittiin Pirkko Ikonen, Tytti Isohookana-Asunmaa, Sirkka-Liisa Anttila, Katri-Helena Eskelinen, Marjatta Väänänen, Eeva Kuuskoski-Vikatmaa, Lea Sutinen ja Liisa Kulhia. Näistä Kulhia oli koko puolueen ainoa Helsingistä valittu kansanedustaja.[404] Kulhia nousi eduskuntaan teemanaan paljastaa talousrikolliset – eli rötösherrajahdin siivittämänä. Hän ilmoitti heti valintansa varmistuttua televisiossa, ettei koskaan alistuisi ryhmäkuriin, jos se veisi hänen itsenäisyyttään.[405]

Kokoomuksesta keskustapuolueeseen loikannut Eeva Kuuskoski-Vikatmaa nousi vuonna 1983 ensimmäistä kertaa keskustapuolueen listalta kansanedustajaksi. KMA.

Kulhia toi keskustapuolueelle paikan Helsingin vaalipiiristä, mutta käytännössä puolue ei mennyt eteenpäin eteläisessä Suomessa. Kulhiakin näytti enemmän yksityisyrittäjältä kuin puolueeseen sitoutuneelta. Kun Virolainen putosi, jäi Uudellemaalle vain yksi kansanedustaja, Väänänen. Myös Turun ja Hämeen kaikissa vaalipiireissä paikkamäärät

https://doi.org/10.21435/ha.155

säilyivät ennallaan. Keskustapuolueelle vaikeassa eteläisessä Suomessa naiset kuitenkin olivat selvästi hallitsevassa asemassa. Sekä Helsingissä että Uudellamaalla ainut kansanedustaja oli nainen. Turun eteläisessä vaalipiirissä taas toinen kahdesta mieskansanedustajasta vaihtui Kuuskoski-Vikatmaahan, Tähkämaa sai jatkon. Turun pohjoisessa vaalipiirissä jatkoivat aikaisemmat kansanedustajat, Juhantalo ja Einari Nieminen. Sen sijaan Hämeen eteläisessä vaalipiirissä entisen kahden miesedustajan sijaan valittiin yksi uusi nainen, Anttila, ja entisenä jatkoi Hannu Tenhiälä.[406]

Kymen läänissä edustajien määrä pysyi kahdessa, ja siellä jatkoivat entiset edustajat Pesälä ja Heikki Kokko. Mikkelin vaalipiirissä valittiin uutena Kietäväinen ja vanhana jatkoi Pentti Poutanen. Pohjois-Karjalan vaalipiirin edustajamäärä säilyi myös kahdessa. Sutinen jatkoi, ja edelliskauden poissa ollut Reino Karpola valittiin uudelleen. Kuopiossa menetettiin yksi paikka, ja Eskelinen, Martikainen ja Yläjärvi jatkoivat. Keski-Suomessa taas saatiin yksi paikka lisää, uutena valittiin Ikonen ja vanhoina jatkoivat Pekkarinen ja Vesterinen. Suurin lisäys saatiin Vaasan vaalipiirissä, jossa edustajamäärä nousi neljästä kuuteen. Entisinä jatkoivat Linna, Pihlajamäki ja Tuomaala. Uusina valittiin Esko Aho, Jukka Vihriälä ja Aapo Saari.

Myös Oulun ja Lapin piirissä saatiin molemmissa yksi edustaja lisää. Oulun vaalipiirin seitsemästä valitusta vanhoina jatkoivat Pekkala, Ruokola, Kalevi Mattila ja Väinö Raudaskoski. Uusina nousivat Juhani Alaranta, Hannu Kemppainen ja Isohookana-Asunmaa. Lapin vaalipiiristä taas jatkoivat entisinä Jokela, Pokka ja Väyrynen, ja uutena tuli Seppo Pelttari.

Hannu Tenhiälän vuoden 1983 eduskuntavaalimainoksessa painottuivat kokemus ja asiantuntijuus. KMA.

Vaalitulosta puitiin puoluehallituksessa 24. maaliskuuta. Väyrysestä vaalitulos osoittautui yllätykselliseksi SMP:n takia, mutta puolueessa voitiin silti olla tyytyväisiä, että selvittiin näinkin hyvin. LKP:n

https://doi.org/10.21435/ha.155

tilanne oli valitettava, mutta hänestä vaaliliitto ei vaikuttanut oleellisesti liberaalien tulokseen. Kääriäisestä pitkään muhinut politiikan vastaisuus näkyi tuloksissa. Tulos oli hänestä kuitenkin tyydyttävä ottaen huomioon ”myrskyn rajuuden”. LKP oli pelastanut keskustapuolueen vaalitappiolta, ilman LKP:tä ryhmässä olisi ollut 34 kansanedustajaa. Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Ruokola taas oli pettynyt ja sanoi suoraan, että vaalit hävittiin. Ruokolasta ratkaisevaa olisi se, miten muutettaisiin puolueen vanhoillista kuvaa ympäristöasioissa. Hän muistutti, että puoluejohtoon kohdistunut ”röykytys” puri nimenomaan Etelä-Suomessa. Kääriäisestäkin vakavaan tutkiskeluun oli syytä, erityisesti Uudenmaan romahdusmaisen tappion ja neljän eteläisimmän vaalipiirin maalaiskuntien tappioiden takia. Hän kiteytti tuloksen siten, että vahvoilla alueilla säilytettiin suurin piirtein asemat, mutta heikoilla alueilla heikennyttiin entisestään. Väänänen katsoi vaalien olleen naisten vaalit ja kritisoi, ettei puolueen vaalijulisteissa ja -ilmoituksissa esiintynyt naisia. Emäntä Maija Uosukainen ja Sutinen yhtyivät kritiikkiin.[407] Vaalitulos osoitti, että naisten vähäinen näkyvyys oli ongelma nimenomaan Etelä-Suomen kannalta.

Rötösherrajahti, puolueen ympärillä vellova kielteinen julkisuus ja Kekkosen kauden jälkipyykinpesu rasittivat keskustapuolueen vaalitulosta. Varsinaiset asiakysymykset jäivät pitkälti pimentoon, ja niistäkin nousi esiin lähinnä eläkeuudistuksessa tapahtunut kömmähdys, jonka takia joidenkin pienituloisten eläke laski.[408] Kuuluisan Salpausselkä-analyysin mukaan puolueen kannatus oli Salpausselän eteläpuolella vain 9,5 prosenttia. Sen sijaan Salpausselän pohjoispuolella kannatus oli peräti 28 prosenttia.[409]

Emäntä Maija Uosukainen Kymenlaaksosta vaikutti Keskustapuolueen Naisissa ja puoluehallituksessa. KMA.

SMP vedetään keskiryhmien hallitusyhteistyöhön

Keskustapuolueen uusi eduskuntaryhmä järjestäytyi 6.4.1983. Kokouksen avasi Vesterinen iältään vanhimpana. Hän toivotti erityisesti uudet kansanedustajat tervetulleiksi ja toivoi ryhmältä ”suurta yksimielisyyttä”. Tähkämaa esitti Ruokolaa uudelleen ryhmän puheenjohtajaksi ja varapuheenjohtajiksi Sutista ja Pesälää. Jokela taas esitti varapuheenjohtajiksi Tähkämaata ja Martikaista.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Anttila huomautti, että varapuheenjohtajissa pitäisi olla yksi eteläsuomalainenkin. Pihlajamäen ehdotuksesta seuraavaksi pidettiin neuvottelutauko – jonka sisältöä ei löydy pöytäkirjoista.[410] Tilanne oli uusille kansanedustajille shokeeraava, sillä heillä ei näyttänyt olevan mitään sananvaltaa, vaan asetelmat olivat ennalta pedatut. Asiasta huomauttanut Kulhia otettiin mukaan neuvotteluryhmään.[411] Neuvottelu ei kuitenkaan muuttanut tilannetta, vaan Tähkämaan ehdotus hyväksyttiin sen jälkeen. Ruokola valittiin yksimielisesti puheenjohtajaksi, Sutinen I varapuheenjohtajaksi ja Pesälä II varapuheenjohtajaksi. Alueelliset-, sukupuoli- ja muut painotukset vaikuttivat valintaan, mutta samalla valinnat osoittivat ryhmän itsenäisyyttä, sillä Väyrysen tukijat, Tähkämaa ja Martikainen, eivät nousseet varapuheenjohtajiksi. Valitut puheenjohtajat valittiin myös ryhmän edustajiksi hallitusneuvotteluihin, kuten tapana oli.[412]

Väyrynen oli todennut puoluehallituksessa hallituskysymyksestä, että keskustapuolue oli valmis yhteistyöhön ja kantamaan vastuuta kaikkien puolueiden kanssa, jos ehdoista päästäisiin yhteisymmärrykseen. Puolueen tavoite oli määritelty Rovaniemen puoluekokouksessa: ”Tähtäämme laajapohjaiseen hallitukseen, jossa kokoomus on mukana.” Sen jälkeen hän kuitenkin lisäsi, että sosiaalidemokraatit olivat jo torjuneet kokoomuksen. Unto From, Kari Hokkanen ja Pentti Nykänen katsoivat silti, että kokoomuksen mukaantuloa oli esitettävä. Pekkala arvioi, että vaihtoehtoina olivat punamulta tai SDP:n vähemmistöhallitus, sillä SDP ei lähtisi kokoomuksen kanssa samaan hallitukseen varsinkaan kommunistien ollessa ulkopuolella. Keskustelussa oltiin silti yksimielisiä siitä, että puolueen lähtökohtana oli kokoomuksen saaminen hallitukseen puoluekokouspäätöksen mukaisesti, vaikka tiedettiin, että se tuskin tapahtuisi.[413] Keskustapuoluetta syytettiin kokoomuksen paitsiossa pitämisestä, ja siksi kannan esille saaminen oli tärkeää – vaikka SDP:n kielteinen kanta oli tiedossa.

Pekkala totesi työvaliokunnassakin, että nyt oli mahdollisuus osoittaa kokoomuksen syytökset vääriksi. Keskustapuolue ei ollut kokoomuksen hallitukseen nousun tiellä. Hän oli edellispäivänä puhunut SDP:n puoluesihteerin kanssa, ”joka oli suoraan todennut, että kokoomus ei tule mukaan”. Pekkala oletti, että tuskin myöskään presidentti tavoitteli muuta kuin nykyiseen pohjaan perustuvaa hallitusta.[414] Keskustapuolue vaati, että kokoomuksen mukaantulo oli selvitettävä hallitusneuvotteluissa seikkaperäisesti, eli tavoite oli saada SDP kieltämään kokoomus selväsanaisesti – mikä ei kyllä täysin onnistunut.[415] Sen sijaan ajatusta, että keskustapuolue ei suostuisi hallitukseen ilman kokoomusta, pidettiin eduskuntaryhmässä kohtuuttomana.[416]

Keskustapuolue pystyi kuitenkin auttamaan kokoomuksen ehdokkaan eduskunnan puhemieheksi. Virolaisen pudottua eduskunnasta puolueella ei ollut selvää omaa ehdokasta, eikä vaalituloskaan puhunut oman ehdokkaan puolesta. Kysymys oli siis, meni-

https://doi.org/10.21435/ha.155

sikö keskustapuolue kokoomuksen Pystysen vai SDP:n Työläjärven taakse. Pitkällisten ja vaikeiden neuvottelujen jälkeen ei-sosialistiset puolueet saivat aikaan sopimuksen, että Pystynen valittiin puhemieheksi – pitkälti keskustapuolueen ja kokoomuksen SMP:lle tekemien myönnytysten ansiosta.[417]

Hallitusohjelman osalta keskustapuolue päätti pitää kiinni Rovaniemen puoluekokouksen asettamista tavoitteista eli niin sanotusta kahdeksan kohdan ohjelmasta, mutta valtiontalouden mahdollisuudet huomioon ottaen. Eduskuntaryhmän alkukeskustelussa korostui aluksi voimakkaasti vaatimus, että ydinvoimalle tuli sanoa ei, mutta neuvottelujen kuluessa se hiipui pöytäkirjoista pois. Pekkalan johdolla huomiota kiinnitettiin ennen kaikkea valtiontalouden tilaan ja sen rajallisiin mahdollisuuksiin. Pekkalasta valtiontalouden liikkumatila oli jo käytetty työllisyyden ja heikon taloustilanteen seurauksien lievittämiseen. Nousuvaiheen alkaessa oli nyt hillittävä taloudellista kehitystä, eikä valtion velkaa voinut enää paisuttaa.[418]

Konkreettisen sisällön osalta kiistaa nostatti neuvotteluissa kotihoidontuen 170 miljoonan markan kohtalo, sillä SDP halusi muuttaa koko systeemin hoitokorvausjärjestelmäksi. Pekkala vaati kotihoidontuen painottamista, sillä se oli edullistakin laitoshoitoon verrattuna. Myös työsuhdeturvaan liittyi ongelmia. Pekkala huomautti, että vasemmisto ja oikeisto ajoivat ansioihin eli palkkatuloihin suhteutettua työttömyysturvaa. Keskustapuolueen tavoitteena taas oli työttömyysturvauudistus niin, että kaikki tulisivat riittävän perusturvan piiriin.[419] Tärkein kynnyskysymys keskustapuolueelle hallitusneuvotteluissa oli se, ettei SDP:n pyrkimys hallituksen voimasuhteiden muuttamiseksi onnistuisi. Keskustapuolue ei halunnut vasemmistoenemmistöiseen hallitukseen, jossa se olisi voinut jäädä alakynteen keskeisissä talous- ja sosiaalipoliittisissa kysymyksissä. Käytäntönä oli ollut, että eduskunnassa vallitsevan porvarienemmistön tuli näkyä myös hallituksen koostumuksessa.[420] SDP taas esitti nyt, että hallituspuolueiden paikkamäärän eduskunnassa tuli näkyä ministeripaikoissa siten, että kullakin puolueella olisi kansanedustajiaan vastaava määrä salkkuja.[421]

Hallitusneuvottelut käynnistyivät virallisesti 11.4., jolloin puhemies Pystynen kävi läpi niin sanotun puhemieskierroksen aloittaen hallitusohjelmasta, vaikka entiset hallituspuolueet (SDP, keskustapuolue ja RKP) ilmoittivat pitävänsä entistä hallituspohjaa parhaana. Lopputulos oli odotettu, kuten presidentti Koivisto toteaa muistelmissaan: ”SDP oli kolmasti kieltänyt kokoomuksen ja jäljelle jäi entinen punamultapohja.” Seuraavaksi Koivisto pyysi SDP:n puheenjohtaja Sorsaa selvittämään toteutettavissa olevat hallitusvaihtoehdot.[422] Väyrynen totesi puoluehallituksessa, että keskustapuolueen tuli edellyttää, että hallituksessa oli keskustaenemmistö, mikä tarkoitti, että jos pääministeri olisi SDP:stä, olisi keskiryhmillä yhdeksän paikkaa ja SDP:llä kahdeksan. Tai jos pääministeri olisi keskustapuolueesta, olisivat voimasuhteet 8–8.[423] Ruokola jopa kirjoitti

https://doi.org/10.21435/ha.155

presidentille ja arvioi eduskuntaryhmän ja puoluehallituksen olevan valmiita jatkamaan nykypohjalla, mutta se näytti hänestä edellyttävän, että julkisuudessa esiintyneillä voimasuhteilla, eli SDP:n kahdeksalla ministerillä ja keskustapuolueen kahdeksalla ministerillä, pääministerin paikka tulisi keskustapuolueelle. Muussa tapauksessa voimasuhteiden pitäisi olla 8–1–8, jolloin pääministerin ja ulkoministerin salkut tulisi jakaa SDP:n ja keskustapuolueen kesken.[424] Ruokola toimi siis käytännössä Väyrysen sanansaattajana, tai ainakin Väyrysen ja Ruokolan näkemykset olivat yhteneväiset.

Keskustapuolueessa lähdettiinkin siitä, että puolueelle tulisi joko pää- tai ulkoministerin salkku. Käytännössä Väyryselle haluttiin varmistaa ulkoministerin salkku, josta puolue oli edelliskerralla joutunut luopumaan, sillä tiedettiin, että SDP halusi nyt Sorsan pääministeriksi. Voimasuhdekuvio oli kuitenkin hyvin haasteellinen, sillä sitä ei voitu tasapainottaa myöskään SMP:n tai kokoomuksen nostamisella hallitukseen – millaisia vaatimuksia keskustapuolueen kentältä esitettiin. Väyrynen totesi 14.4. puoluehallituksessa, että SDP oli torjunut sekä kokoomuksen että SMP:n. Samalla hän korosti, ettei vaalitulos antanut aihetta sellaiseen käsitykseen, että punamultahallitukseen meno olisi nyt jotenkin erikoisen vaikeaa. Se saattaisi vain johtaa siihen, että kokoomus veisi keskustapuolueen paikan yhteistyöasetelmassa.[425]

Tilanne muuttui kuitenkin täysin odottamatta. SDP yllätti keskustapuolueen ja RKP:n tekemällä ehdotuksen ottaa SMP mukaan hallitukseen, minkä Liikanen on myöhemmin tunnustanut omaksi aloitteekseen.[426] SDP perusteli ehdotusta nimenomaan hallituksen voimasuhteilla. Keskustapuolue vastasi tähän esittämällä kaksi vaihtoehtoa: joko sovittaisiin jatkamisesta nykyisellä pohjalla tai varattaisiin aikaa keskustella SMP:n kanssa, jos SDP oli tosissaan. Neuvotteluja jatkettiin SMP:n kanssa. Ensin käytiin kahdenkeskiset keskustelut Väyrysen ja SMP:n puheenjohtajan Pekka Vennamon sekä Kääriäisen ja SMP:n puoluesihteerin Urpo Leppäsen kesken, ja sen jälkeen keskustelut jatkuivat SMP:n, RKP:n ja keskustapuolueen välisinä. Keskustapuolue halusi erityisesti selvittää, olisiko ”SMP hallituksessa todella ei-sosialistinen puolue vai peluri”. SMP:n edustajat vakuuttivat Väyryselle ja Kääriäiselle yhteistyötahtoaan ja -kykyään.[427]

Lisäksi SMP oli ilmoittanut voivansa tyytyä RKP:n tavoin kahteen salkkuun. SMP oli myös todennut, että se on ei-sosialistinen puolue ja haluaa toteuttaa yhteistyötä keskustapuolueen ja RKP:n kanssa, mutta se halusi silti korostaa itsenäisyyttään hallituspuolueena. RKP:ssa oltiin epäileväisempiä kuin keskustapuolueessa. Keskustapuolue oli jo keskiviikkoiltana valmis julkaisemaan keskustapuolueen ja SMP:n yhteisen julkilausuman. Väyrysen mukaan julkilausuma poisti SMP:hen liittyvät ongelmat, sillä siinä todettiin SMP:n olevan keskustaan lukeutuva ei-sosialistinen puolue, joka oli valmis yhteistyöhön keskiryhmien kanssa. Tärkeintä keskustapuolueen kannalta olikin saada

https://doi.org/10.21435/ha.155

pikaisesti julkisuuteen selvä osoitus siitä, ettei SMP menisi hallitukseen SDP:n apupuolueeksi, sillä presidentti Koivisto oli ollut edellisvuoden vaaleissa SMP:n ehdokas.[428]

Väyrynen selitti työvaliokunnassa, että jos SMP ei käytännössä toteuttaisi sopimusta, olisi edessä uusi poliittinen tilanne. Ministeripaikkojen osalta SDP oli valmis ei-sosialistiseen enemmistöön voimasuhtein 9–8 niin, että keskustapuolue saisi sekä ulko- että valtiovarainministerin salkut. Väyrysestä ratkaisuun liittyi riskejä, mutta puolueella ei ollut käytännössä vaihtoehtoja, varsinkin kun SMP lupasi sitoutua yhteistyöhön – ja koska SDP oli esittänyt SMP:n hyväksymistä keskusteltuaan ensin presidentti Koiviston kanssa.[429] Ratkaisu oli historiallinen, sillä se purki vanhoja lukkiutuneita käsityksiä siitä, mitkä puolueet olivat hallituskelpoisia. Ruokola totesikin eduskuntaryhmässä: ”SMP:n ulkopoliittisen aseman ovat arvioineet presidentti ja Sorsa. Se ei ole meidän tehtävämme.” Ratkaisu hyväksyttiin eduskuntaryhmässä yksimielisesti.[430] Myös työvaliokunnassa ratkaisuun suhtauduttiin myönteisesti, sillä sen arveltiin rauhoittavan eduskuntatyötä ja ainakin osaa puolueen kenttää. Tuli vain tiukasti valvoa, että SMP pysyisi ei-sosialistien riveissä.[431]

Olennaista ratkaisun mahdollistumisessa oli myös se, että RKP hyväksyi ratkaisun ja ulkoministerin paikan menetyksen. Keskustapuolueen edustajat, Väyrynen, Kääriäinen ja Ruokola, olivat varmistaneet presidentti Koivistolta, että tämä ei puuttuisi ulkoministeriratkaisuun. Koivisto oli todennut, että hänelle sopi sekä entinen että nykyinen ulkoministeri, Väyrynen tai Stenbäck.[432] Koivisto oli saanut Kalelan laatiman muistion, jossa Valentin Kossov oli ilmaissut käsityksensä, ettei olisi mahdollista muodostaa hallitusta, jossa voimasuhteet olisivat 8–8 tai SDP:n enemmistö. Keskustapuolue oli muutenkin vaikeuksissa, eikä vanha K-linjakaan ollut tyytyväinen Väyrysen tasapainoiluun – itänaapuri ei toivonut valtatasapainon järkkyvän liiaksi. Vaarana Kossov näytti Kalelasta pitävän sitä, että RKP saattaisi uhata poisjäännillä hallituksesta, jollei Stenbäck saisi jatkaa. Väyrysen nostamista ulkoministeriksi ei rohkaistu yhtään. Kossovin mukaan Stenbäck oli liian puhelias, ”mutta toisaalta hän on täysin lojaali presidentille. Sen sijaan Väyrysellä olisi aina jokin peli meneillään ja hän pyrkisi käyttämään asemaansa hyväkseen.”[433] Koivisto kuitenkin salli Väyrysen nousun takaisin ulkoministeriksi, mikä herätti kritiikkiä keskustapuolueen ulkopuolella. Sorsa kommentoi asiaa, että vain presidentti olisi voinut torjua Väyrysen, mutta kun hän ei sitä tehnyt, ei muilla ollut nokan kopauttamista.[434]

K-linja karahtaa lopullisesti ministerivalintoihin

Keskustapuolueen ministerivalinnoista muodostui varsin dramaattinen kokous. Väyrynen aloitti kertomalla puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän yhteiskokoukselle, että puolueen hallitusneuvottelijat olivat koonneet vallitsevia näkemyksiä siitä, mitä asioita

https://doi.org/10.21435/ha.155

ehdokkaita valitessa tulisi ottaa huomioon: 1) tulisi valita sekä naisia että miehiä, 2) alueellinen edustavuus, 3) erilaiset mielipiteet, 4) henkilön pätevyys ja 5) yhden tulisi olla käytännön viljelijä. Hallitusneuvottelijat olivat yksimielisiä, että ulkoministeriksi tulisi Väyrynen ja valtiovarainministeriksi Pekkala. Sosiaali- ja terveysministeriksi kannatettiin Kuuskoski-Vikatmaata. Toisena vaihtoehtona oli Sutinen, jonka katsottiin sairaanhoitajakoulutuksen ansiosta sopivan tehtävään paremmin kuin Väänäsen. Maa- ja metsätalousministeriksi neuvottelijat ehdottivat Yläjärveä, mutta myös Pesälän ja Linnan nimet oli nostettu esiin.[435]

Sen sijaan puolustusministeriksi oli monta ehdokasta, ja tästä valinnasta oli keskusteltu myös presidentin kanssa. Väyrysen mukaan Koivisto halusi esittää oman näkemyksenä puolustusministerin henkilöstä, vaikka ei halunnutkaan vaikuttaa valintaan. Väyrynen selitti Koiviston haluavan henkilön, joka olisi harkitseva ja ottaisi huomioon lausunnoissaan maan edun. Lisäksi presidentti toivoi, että puolustusministeriksi nousevalla henkilöllä olisi puolueessaan vahva asema ja arvovaltaa. Neuvottelijoiden keskuudessa oli nostettu esiin Tähkämaan, Pesälän ja Maijalan nimet, mutta varsinaista esitystä ei ollut tehty.[436]

Väyrysen ehdotuksesta ensin tehtiin päätökset ulkoasiainministeristä ja valtiovarainministeristä. Ne olivat selvät: Väyrynen ja Pekkala. Näiden jälkeen valittiin sosiaali- ja terveysministeri. Väyrynen muistutti hallitusneuvottelijoiden enemmistön ehdokkaan olevan Kuuskoski-Vikatmaa. Sutinen vastasi tähän, että KN:n hallitus oli tänään yksimielisesti valinnut ministeriehdokkaakseen Väänäsen, ja kieltäytyi itse ehdokkuudesta. Sutinen toivoi, että puolueessa vallitseva eri mielipiteiden kirjo huomioitaisiin valinnassa. Uosukainen lisäsi tähän, että naisjärjestön kantaa pitäisi kuunnella ja kannatti Väänästä. Tämän jälkeen suoritettiin äänestys. Kuuskoski-Vikatmaa voitti Väänäsen äänin 33–24.[437] KN:n puheenjohtaja sivuutettiin, mitä voi pitää naisten vaikutusvallan näkökulmasta hyvin hämmentävänä tuloksena. KN:n hallitus oli todennut yksimielisesti, että hallitukseen tuli valita naisjärjestön edustajana Väänänen.[438] Kannanotto oli selkeästi toimi Väänäsen asemien turvaamiseksi, mutta asiakirjoista näkyy, että myös naisten keskuudessa oli halua päästä eroon yhden vahvan johtajan periaatteesta. Naistenkin kärkeä ja ministerikelpoisten joukkoa oli laajennettava, vaikka Väänänen vielä nostettiinkin yksin kärkiehdokkaaksi. Kokouksen esityslistassa oli nostettu esiin useita nimiä ja perusteltu, että puolueen julkikuvan ja tulevaisuuden kannalta oli välttämätöntä laajentaa ja nuorentaa niiden naisten joukkoa, joista ministerit valittiin.[439]

Väänäsen häviössä ei kuitenkaan ollut kyse pelkästään naisjärjestön mielipiteen sivuuttamisesta, sillä Väänänen oli ollut puolueen aikaisemmissa sisäisissä väännöissä vahva K-linjan vastustaja. Sen sijaan Kuuskoski-Vikatmaa liitettiin K-linjaan.[440] Kuuskoski-Vikatmaan muistelmien mukaan hänen ministeritietään olivat pohjustaneet nimen-

https://doi.org/10.21435/ha.155

omaan Pekkala ja Ruokola. Nämä tunnettiin vahvoina K-linjalaisina, mutta Kuuskoski-Vikatmaan mukaan hänen tukemisensa johtui siitä, että kyseiset herrat halusivat luoda uudenlaista ja modernimpaa kuvaa keskustapuolueesta eteläisessä Suomessa valitsemalla nuoren naislääkärin ministeriksi.[441] Keskustapuolueella oli ollut Etelä-Suomessa Virolaisen ja Väänäsen myötä vahva maaseutuimago, mutta linjajaot olivat vielä niin tuoreessa muistissa, että Väänäsen syrjäyttäminen herätti väkisinkin närää, eikä uusi modernimpi linjakaan välttämättä miellyttänyt kaikkia. Väänänen osallistui 3.5. Mustan tusinan – yhteen ehkä viimeisimpään – kokoukseen, jossa Heikki Haavisto vaati riitautettavaksi Väänäsen syrjäyttämisen. Kokouksessa valitettiin, että Kuuskoski-Vikatmaa vietiin läpi puolueen ”suurilla rahoilla”.[442]

Väänästä ei valittu myöskään eduskunnan toiseksi varapuhemieheksi, vaan Pihlajamäen tilalle nousi Pesälä, ”kun Kepun johto jyräsi hänet” tälle paikalle tiukassa äänestyksessä, kuten *Helsingin Sanomissa* tilannetta kuvattiin.[443] Väänänen oli saanut toimia edellishallituksessa ministerinä, ja siksi Väyrynen ja muut saattoivat katsoa, että oli annettava paikkoja myös muille, kuten ministerivalinnoissa sivuutetulle Pesälälle – vaikka sen saattoi toisaalta tulkita myönnytykseksi K-linjalle. Osa myös varmasti kyseli, ainakin mielessään, liittyikö Kuuskoski-Vikatmaan ministeriys hänen loikkaamiseensa kokoomuksesta keskustapuolueeseen. Oliko hänelle annettu tai ainakin vihjailtu lupauksista ministerin tuolista?

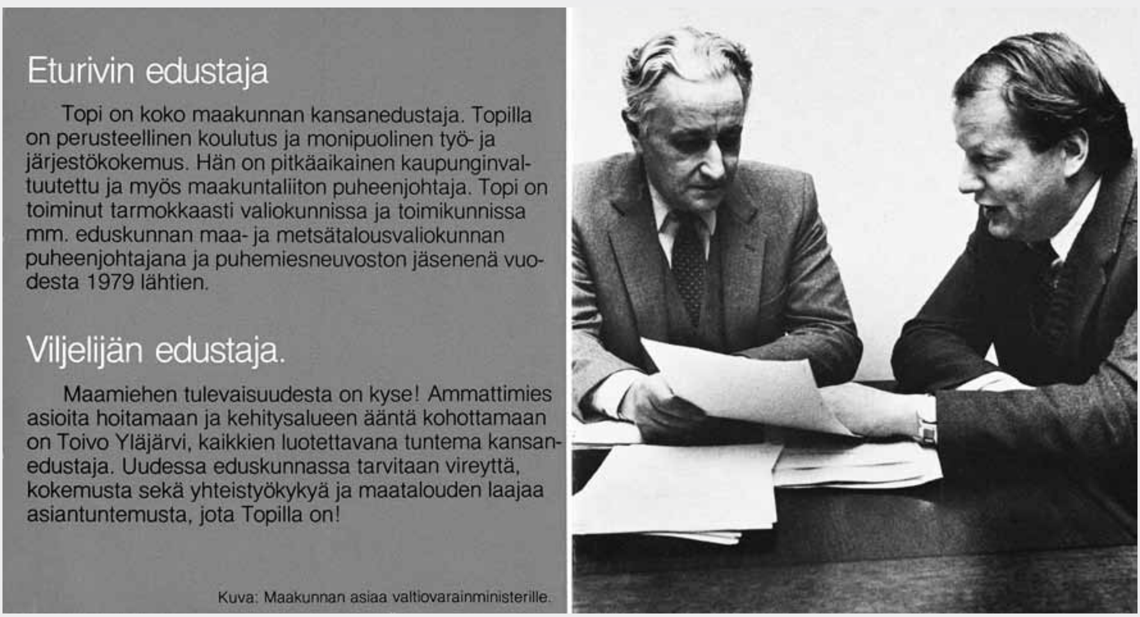
Seuraavaksi siirryttiin maa- ja metsätalousministerin valintaan. Eskelinen kannatti Yläjärveä ja kiitti samalla Tähkämaata työstä perheviljelmien hyväksi. Suntela ilmoitti Etelä-Hämeessä toivottavan Tenhiälää ministeriksi. Maanviljelijä Antti Vehkoja Keski-Pohjanmaalta kannatti Linnaa, joka oli käytännön viljelijä ja jolla oli aikaisempaa kokemusta kyseisestä tehtävästä. Uosukainen ilmoitti Kymenlaakson piirin tukevan Pesälän valintaa. Hokkanen totesi, että tässä valinnassa tulisi huomioida puolueessa vallitsevat eri näkemykset – eli selkokielellä K-linjan vastavoimiksi nähdyt henkilöt – ja kannatti Linnaa. Pihlajamäki jatkoi tähän, että puolueella oli Vaasan vaalipiiristä kuusi kansanedustajaa, minkä tulisi näkyä myös valinnoissa. Hän kannatti Linnan valitsemista, samoin kuin Aho. Vaalin tulos oli kuitenkin murskaava, Yläjärvi sai 35 ääntä, Linna 15, Pesälä 6 ja Tenhiälä 3.[444]

Vaikein kysymys eli puolustusministerin valinta oli vasta edessä. Asiasta käynnistyi pitkällinen keskustelu. Väyrynen toisti hallitusneuvottelijoiden mainitsemat ehdokkaat, joihin ehdotettiin lisättävän vielä Keski-Suomen ehdokas Vesterinen. Kääriäinen totesi, että oli tärkeää saada esiin eri mielipiteiden kirjo. Hokkasesta puoluesihteerin puheenvuoro oli hyvä, mutta se olisi pitänyt esittää jo kokouksen alussa. Hänestä Pihlajamäki tuli valita. Ruokola taas kannatti Pesälää, mikä olisi tarkoittanut sitä, että kaikki ministeripaikat olisivat menneet K-linjan tahdon mukaisesti. Pihlajamäki totesi: ”Olen suurella murheella seurannut tätä kokousta.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Toivo Yläjärvi valittiin maa- ja metsätalous-ministeriksi 1983. Kuvassa Yläjärvi saman vuoden eduskuntavaalimainoksessa. KMA.

Maatalouden asialla, valtiovarainministeri Ahti Pekkala keskustelee vakavana Yläjärven kanssa vuoden 1983 vaalimainoksessa. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Olen uskonut, että puolue voidaan yhdistää, mutta nyt näyttää toiselta." Hän sanoi tämän ratkaisun osoittavan, mihin suuntaan puolue lähtisi, sillä nyt saatettaisiin lopullisesti sinetöidä se, että puolue erkaantuisi eri teille. Pihlajamäki sanoi kieltäytyvänsä ehdokkuudesta, paitsi jos ratkaisu saataisiin tehtyä yksimielisesti. Äänestykseen hän ei lähtisi. Väyrynen vastasi, että tähän asti valituista voidaan "ehdottomasti todeta, että pätevimmät on valittu ehdokkaiksi". Hän ehdotti neuvottelutaukoa ja neuvottelijoiksi Hokkasta, Linnaa, Sutista, Kääriäistä ja Väyrystä.[445]

Neuvottelutauolla Väyrynen väitti, että presidentti ei nimittäisi Pihlajamäkeä. Hokkanen vaati Väyrystä soittamaan Koivistolle asian selvittämiseksi, mutta Väyrynen ei suostunut tähän. Hokkasta yritettiin houkutella muuttamaan mieltään myös klassisella konstilla: ehdottamalla häntä itseään ministeriksi, mistä Hokkanen tajusi omaksi parhaakseen kieltäytyä. Hokkanen vaati, että Väyrysen oli kerrottava kaikkien kokousedustajien edessä, mitä hän oli sanonut presidentistä ja Pihlajamäen nimittämisestä. Neuvottelutauko päättyi tuloksettomana. Väyrynen ilmoitti sen jälkeen pitävänsä parhaimpana ja vähiten närkästystä aiheuttavana valintana Tähkämaata. Väyrynen myös lisäsi: "Mielestäni Pihlajamäki ei ole siinä määrin sopiva henkilö tälle paikalle, että presidentin mainitsemat edellytykset tulisivat täytetyksi." Ruokola vastasi, että nyt oli pelin politiikan tuntua, ja ehdotti äänestystä. Hänestä kivuttomin ratkaisu olisi Pesälän valinta. Vesterinen kritisoi, että puolueen puheenjohtaja ja tätä säestäen ryhmän puheenjohtajat katsoivat oikeudekseen kertoa, ketkä kävivät ja ketkä eivät. Vesterinen kieltäytyi itse ja ehdotti Maijalaa. Pokka totesi Väyrysen sanoneen neljä vuotta sitten puolustusministerivalinnasta, että siihen kelpaa kuka tahansa. Hänestä tämä keskustelu olisi pitänyt käydä ennen kuin yhtäkään ehdokasta oli valittu.[446]

Pihlajamäki sanoi olevansa järkyttynyt Väyrysen iskusta: "Ministeripaikka ei merkitse minulle mitään, mutta tämä kuultu merkitsee. Tuen Maijalan valintaa." Virolainen totesi, että äänestetään, ja heitti itsensäkin yhdeksi ehdokkaaksi. Nuorten Vanhanen sanoi pelkäävänsä, että keskustelut vuotaisivat ja siksi Pihlajamäki tulisi valita yksimielisesti, jotta puolue selviäisi tästä. Rantasolasta tilanne oli järkyttävä, mutta nähtävästi käsikirjoitus oli näin tehty. Väyrynen vastasi häneen kohdistuneeseen kritiikkiin vyöryttämällä sen Hokkasen päälle. Väyrynen sanoi olevansa pahoillaan, että keskustelu piti käydä Hokkasen vaatimuksesta. Hokkanen iski takaisin: "Presidentti ei ole lausunut mitään mielipidettä Pihlajamäestä. On kysymys Väyrysen mielipiteestä Pihlajamäen suhteen."[447]

Yksimielisyyttä ei ollut mahdollista saavuttaa, ja siksi valinnasta jouduttiin äänestämään. Nyt tulos oli murskaava Väyrysen ja hänen ehdokkaansa kannalta. Tähkämaa sai vain kaksi ääntä. Pihlajamäki voitti, hän sai 25 ääntä. Pesälä sai kahdeksan ja Einari Nieminen kaksi ääntä.[448] Aikaisemmin Pihlajamäki oli valittu yksimielisesti keskustapuolueen ehdokkaaksi eduskunnan varapuhemieheksi,

https://doi.org/10.21435/ha.155

mikä oli tulkittu merkiksi siitä, että vanhat linjajaot olivat todella katoamassa menneisyyden hämärään. Siksi Väyrysen yhtäkkinen vetoaminen Koiviston mielipiteeseen ja siten ilmiselvästi Neuvostoliiton näkemyksiin tulivat täydellisenä yllätyksenä. Käytännössä Pihlajamäen valinta varapuhemieheksi olikin nähtävästi ollut Väyrysen keino estää Pihlajamäen nousu ministeriksi, kuten Pihlajamäki on muistelmissaan todennut, sillä Väyrynen oli pelännyt oman maineensa puolesta Neuvostoliiton edustajien suuntaan – vaikka sisäministerin salkun Väyrynen olisikin myöhemmän kertomansa mukaan ollut valmis antamaan Pihlajamäelle.[449]

Valinnan jälkeen tapahtuneesta hätkähtämätön Väyrynen vain kiitti kaikkien ehdokkaiden puolesta luottamuksesta ja toivoi uusia ministereitä kohtaan ymmärtämystä ja tukea. Hän myös lisäsi yksioikoisesti: ”Äänestyksistä ei voi jäädä kenellekään paha maku suuhun.” Väyrynen sanoi keskustelevansa kahden kesken myös Pihlajamäen kanssa.[450] Näin myös tapahtui. Keskusteluissa lyötiin sovinnon kättä, eikä tapahtunutta enää myöhemmin muisteltu. Pihlajamäen mukaan yhteistyö hallituksessa sujui Väyrysen kanssa hyvin, mikä osaltaan mahdollisti tärkeällä tavalla puolueen yhtenäistymisen. Sen sijaan Neuvostoliiton edustaja, ministerineuvos Vladimirov, suhtautui Pihlajamäkeen aluksi kylmäkiskoisesti, mutta hänenkin asenteensa muuttui. Lopulta Pihlajamäki sai jopa vierailukutsun Neuvostoliittoon.[451]

Pihlajamäen muistelmissa kiinnittää huomiota se, että hän näyttäisi uskoneen Vladimirovin selityksen, jonka mukaan neuvostoliittolaisten kielteinen asenne häneen johtui siitä, että Neuvostoliiton ystävät keskustapuolueessa olivat kertoneet Pihlajamäen olevan äärioikeistolainen ja maahan hyviä suhteita ajavan K-linjan vastustaja.[452] Omien puolueenjäsenten mustamaalausta tiettävästi esiintyi, mutta vaikuttaa kovin yksioikoiselta, että Neuvostoliiton edustajilla ei olisi myös ollut osuutta asiaan.[453] Valentin Kossov taas väitti Jaakko Kalelalle, että Väyrynen olisi luvannut SDP:n johdolle, ettei Pihlajamäkeä nimitettäisi puolustusministeriksi. Väyryseen olikin mitä ilmeisemmin kohdistunut paineita nimityksen osalta.[454] Eri asia kuitenkin on, olisiko Väyrysen tullut toimia ja puhua ministerivalintojen yhteydessä niin kuin hän teki. Varsinkin Koiviston mukaan vetäminen oli vain ilmeinen veruke, mutta muuhun Väyrysen kantti ei riittänyt, kuten hän on myöhemmin haastattelussa todennut.[455]

Teollaan Väyrynen suututti myös K-linjalaiset Pesälän ja Ruokolan. Pesälän mukaan Väyrynen oli lujasti vakuuttanut, että hänestä tulisi ministeri, mutta kun tuli ministerivalintojen aika, Väyrynen sivuutti tämän tylysti. Ruokola oli ilmoittanut, ettei tällainen käynyt päinsä. Siihen Väyrynen oli vain vastannut, että tämä näyttikin olevan riitainen kysymys, joten päättäköön puoluehallitus ja eduskuntaryhmä.[456] Väyrysen edesottamukset Pihlajamäen valinnassa tulivat myös julkisuuteen, mutta niistä ei noussut tällä kertaa voimakasta kohua. Mediaa kiehtoi enemmän esimerkiksi se, että kokoomusloikkari Kuuskoski-Vikatmaa syrjäytti vanhat emännät, kuten

https://doi.org/10.21435/ha.155

Apu-lehden kannessa kirjoitettiin. Tosin Etelä-Pohjanmaan piirin alueella ilmestyvä keskustalainen *Ilkka* antoi Väyrysen kuulla kunniansa.[457] Lehden päätoimittajan Hokkasen valinta työvaliokuntaan vuoden 1983 alussa ei ollut vaientanut piirin kritiikkiä K-linjaa kohtaan – vaikka Hokkanen sittemmin pian lähentyikin Väyrysen kanssa.

Keskeisintä Pihlajamäen ministerivalintaprosessissa oli kuitenkin se, että tämän jälkeen vetoamiselta henkilön neuvostovastaisuuteen oli pudonnut pohja pois. K-linjan inhotuimmalta aseelta oli katkaistu terä, ja samassa rytäkässä koko linjajako murtui konkreettisesti – siltä osin kuin sitä vielä oli jäljellä. Pihlajamäki äänestettiin selvin numeroin ministeriksi, vaikka syytkin, jotka ennen oli pitänyt ymmärtää vain rivien välistä, oli kakaistu ääneen.[458]

Ahti Karjalaisen erottaminen Suomen Pankista

Samoihin aikoihin kun ministerinimityksistä tehtiin päätökset, alkoi kysymys Karjalaisen asemasta Suomen Pankin pääjohtajana kärjistyä. Karjalaisen alkoholiongelma oli noussut esiin jo syksyn 1982 devalvaatiokriisin yhteydessä. Väyrynen oli puhunut tilanteesta Koiviston kanssa 3. marraskuuta, jolloin hän kertoi heidän ”yrittävän hoitaa asiaa porukalla”. Pankkivaltuusmiehet ja heidän puheenjohtajansa Matti Jaatinen olivat hyvin väsyneitä tilanteeseen. Koivisto lähettikin Jaatisen kautta Karjalaiselle terveiset, että seuraava kerta johtaisi erottamiseen.[459] Karjalainen antoi julkisuudessa raittiuslupauksen, mutta keväällä 1983 tilanne oli uudelleen kärjistymässä. Jaatinen informoi Ruokolaa, että jos Karjalainen ei itse eroaisi, tämä tultaisiin erottamaan. Jaatinen sanoi: ”Yrittäkää te Ahdin ystävinä saada tämä asia kuntoon.”[460]

Ruokola kertoi tilanteesta Väyryselle, ja he pitivät neuvottelun yhdessä Kääriäisen ja Pekkalan kanssa. Väyrysen mukaan he olivat kaikki yhtä mieltä siitä, että skandaali tuli välttää ja Karjalainen oli taivuteltava eroamaan itse. Tilanteen hoitamiseksi otettiin yhteyttä Karjalaiseen, joka kutsui miehet lounaalle Suomen Pankkiin. Sen jälkeen kaikki meni kuitenkin niin pieleen kuin vain mahdollista. Väyrysen saapuessa paikalle myöhässä tilanne oli jo kylmäävä. Keskustapuolueen nelikko oli pyytänyt Pentti Koivikkoa kirjoittamaan valmiiksi erokirjeen, jonka Karjalainen voisi allekirjoittaa heti, jos kaikki kävisi suunnitelmien mukaisesti. Erokirje oli suljetussa kuoressa, jonka päällä luki Ahti Pekkalan nimi. Vahingossa se kuitenkin ojennettiin suoraan Ahti Karjalaiselle ilman alustavia keskusteluja, minkä seurauksena Karjalainen järkyttyi ja reagoi hyvin jyrkästi. Hän kieltäytyi ehdottomasti eroamasta ja aloitti näkyvän vastahyökkäyksen median kautta.[461]

Karjalainen ilmoitti *Iltalehden* kautta eroavansa keskustapuolueesta. Syyksi hän ilmoitti ”syvän pettymyksen” siihen, miten puolueen johto oli kohdellut häntä Suomen Pankin pääjohtajana. Varsinkin Väyrynen joutui Karjalaisen tulilinjalle. Karjalainen

https://doi.org/10.21435/ha.155

sanoi olevansa täydellisen pettynyt Väyryseen, vaikka olikin itse ollut nostamassa tätä puheenjohtajaksi. Hän sanoi tietävänsä, ettei Väyrysestä tule koskaan valtiomiestä, niitä aineksia ei Väyrysestä löydy. Karjalainen syytti Väyrystä myös hänen ja Kekkosen suhteiden tuhoamisesta. Karjalaisen mukaan Kekkonen oli uskonut enemmän kansliapäällikkö Juhani Perttusta, joka kuului Väyrysen taustaryhmiin, kuin häntä. Lisäksi Karjalaisen todettiin olleen erityisen loukkaantunut siitä, että keskustapuolueen pää-äänenkannattajassa ennakoitiin pian puoluejohdon käynnin jälkeen Karjalaisen vetäytyvän eläkkeelle – mikä sekin oli ilmeisesti onneton sattuma.[462]

Julkinen hyökkäys ei Karjalaista kuitenkaan auttanut. Koivisto oli jo edellissyksynä ehtonsa sanellut. Koivisto otti Karjalaisen vastaan 12.5. ja kuunteli hänen versionsa tapahtumista. Karjalainen ei myöntänyt mitään ja ihmetteli vain, mistä nyt oli oikein kysymys. Koivisto kehotti vielä harkitsemaan eronpyynnön esittämistä. Karjalainen vastasi, että jos tilanne johtaa hänen erottamiseensa Suomen Pankista, hän ei myöskään jatkaisi Suomen ja Neuvostoliiton välisen talouskomission johdossa. Keskustelu päättyi tuloksettomana. Karjalainen erotettiin seuraavana päivänä, ja ero tuli voimaan heti. Vähän myöhemmin Karjalainen vapautettiin myös talouskomission puheenjohtajan paikalta. Koiviston mukaan Karjalainen epäilemättä koki, ettei tarjotulla eropyyntömahdollisuudella tähdätty ensisijaisesti hänen suojelemiseensa skandaalilta, vaan kyse oli keskustapuolueen johdon operaatiosta, jolla pyrittiin varmistamaan Karjalaiselta vapautuvat paikat puolueen haltuun.[463]

Karjalaisen alkoholismi, jota ei kyseisen ajan Suomessa vielä kunnolla ymmärretty sairautena, oli kuitenkin todellinen syy. Epäilemättä keskustapuolueen edustajien mielessä olivat tilanteen takia myös Karjalaiselta vapautuvat merkittävät tehtävät, mutta olisi varsin kyynistä väittää, etteikö Karjalaista olisi myös haluttu suojella väistämättömältä erottamiselta. Päätöksen erottamisesta teki presidentti. Pekkala totesi työvaliokunnassa: ”Tasavallan presidentti ja pankkivaltuusmiehet ovat olleet Karjalaisen Suomen Pankista erottamisen kannalla.”[464] Koivisto taas toteaa muistelmissaan, että Karjalaisen ”asia oli menossa valitettavaan lopputulokseen joka tapauksessa”. Siksi keskustapuolueen operointi oli hänestä tarpeetonta.[465] Mutta nimenomaan siksi Karjalaiselle itselleen olisi ollut huomattavasti parempi vaihtoehto, että hänet olisi saatu ymmärtämään tilanne ja hän olisi eronnut vapaaehtoisesti, ilman rajua julkista skandaalia. Helmikuussa 60 vuotta täyttäneen Karjalaisen ura olisi saanut arvokkaan päätöksen. Keskustapuolueenkin etu olisi ollut, että tilanne olisi saatu hoidetuksi hallitusti ilman riitoja. Tosin paras vaihtoehto olisi ollut se, että Karjalainen olisi kyennyt hoitamaan tehtäväänsä vielä muutaman vuoden, sillä keskustapuolueen ulkopoliittiset asemat olivat heikentyneet SDP:hen verrattuna, ja jokaisen paikan menetyksen myötä ne olivat vaarassa heikentyä edelleen – kuten nytkin.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Erokirje päätyi kuitenkin kylmiltään Karjalaisen eteen, ja tilanne pääsi räjähtämään. Episodista on olemassa erilaisia versioita, mutta niitä yhdistää se, että kyse oli onnettomasta väärinkäsityksestä. Koiviston arkiston mukaan kyse oli nimenomaan Pekkalan eikä tulisille hiilille joutuneen Väyrysen kömmähdyksestä, sillä Koivikko oli tuonut Karjalaisen eropaperin Ahti Pekkalalle, joka oli vilkaissut sitä, todennut siinä olevan Ahti Karjalaisen nimen ja ojentanut sen Karjalaiselle.[466] Kömpelö menettelytapa ja Väyrysen maine poliittisena pelurina eivät luoneet uskottavuutta tulkinnoille, joissa keskustapuolueen edustajien toimintaa olisi motivoinut muu kuin omien valta-asemien varmistaminen – vaikka Pekkalaa ja Ruokolaa saattoikin pitää Karjalaisen vanhoina tukijoina ja ystävinä, kuten julkisuudessakin tiedettiin.[467] Puolueen ulkopuolella kritiikki kohdistuikin pääasiassa Väyryseen, mutta puolueen sisällä taas Veikko ”Aaretti” Pirilä epäili Pekkalan olleen raivaamassa Karjalaista pois Suomen Pankista tehdäkseen tilaa itselleen.[468] Karjalainen itse taas luotti Pekkalaan, Ruokolaan ja Kääriäiseen, ja siksi näiden mukanaolo oli hänestä käsittämätöntä. *Suomenmaalle* antamansa lausunnon mukaan hän ei ollut kuitenkaan koskaan luottanut Väyryseen.[469] Vähän myöhemmin Karjalainen syytti lähinnä SDP:tä ja presidenttiä, sillä hän piti erottamisensa syynä liian hyviä suhteitaan Neuvostoliittoon. Karjalainen kommentoikin, ettei hänen tilalleen talouskomissioon tulisi nimittää demaria.[470]

Keskustapuolueen eduskuntaryhmässä oltiin niin ikään ihmeissään Karjalaisen kohtelusta, myös K-linjan vastavoimiksi nähdyssä siivessä. Väyrynen ehdotti kuumana käyvälle ryhmälle, että ensin käytäisiin kokouksen päätösasiat läpi ja sen jälkeen kuultaisiin selostus Karjalaista koskien. Selostus oli pitkä ja perusteellinen. Pekkala kertoi Jaatisen sanoneen, että presidentin ja Karjalaisen välinen sopimus oli koskenut nimenomaan täysraittiutta. Karjalainen oli myös luvannut Pekkalalle ja Uusitalolle edellissyksynä, että hän jättäisi alkoholin kokonaan ja siksi asiassa ei ollut mitään muita ongelmia kuin alkoholismi. Väyrynen lisäsi: ”Meille kerrottiin, että Karjalainen erotetaan, jos hän ei itse eroa. Emme nähneet mitään muuta mahdollisuutta kuin kertoa Karjalaiselle tosiasiat. – – Karjalainen ei myönnä, että hänellä on alkoholiongelma. Hän vain hyökkää auttajiaan ja ystäviään vastaan.” Maijalasta puolueen johdon edustajat tekivät oikein. Ihmiselle oli annettu mahdollisuus, nyt oli pakko ratkaista. Selitys hyväksyttiin.[471] Väyrynen maksoi kuitenkin jupakasta kalliin hinnan. Liikanen totesi SDP:n puoluetoimikunnassa: ”Kaikissa katugallupeissa ja muissa ihmisten sympatiat ovat selvästi Karjalaisen puolella. Ja Väyrynen on lisännyt taas kerran sitä epäsuosiotaan, joka hänellä jo oli mahtava.” Helteestä sympatiat olivat tietysti Karjalaisen puolella, kun ne olivat ”joka tapauksessa Väyrystä vastaan”.[472]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustapuolueen vaikean murroskauden merkit

”Te nuoret miehet joudutte monella tavalla kärsimään minun pitkästä urastani, mutta älkää tulko siitä minulle katkeraksi.”

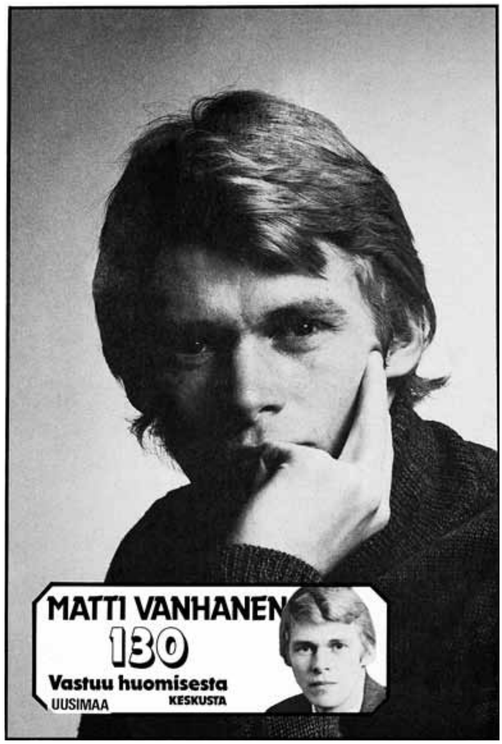
Kekkosen sanat Martti Puralle ja Esko Aholle[473]

Karjalaisen pitkä ja näyttävä poliittinen ura sai tapahtumien myötä surullisen lopun. Karjalaisesta tuli yksi niistä vaikuttajista, joiden ura näytti katoavan Kekkosen valtakauden myötä. Näitä henkilöitä löytyi myös muista puolueista ja liike-elämästä, kuten maaherra Kaarlo Pitsinki (SDP) ja Valmetin pääjohtaja Olavi J. Mattila. Karjalaisesta syntyi kuva traagisena hahmona, joka oli noussut politiikkaan Kekkosen myötävaikutuksella ja joka myös kaatui ruhtinaansa uhrina. Koivisto analysoi tätä loppuvuosina vaikeaa suhdetta todeten, että ”Ahdille Kekkonen oli kaikki kaikessa: hän ei saanut olla lähellä ja hän ei voinut olla kauempana”.[474] Tulkinnassa on perää, mutta vaarana tällaisessa yksinkertaistuksessa on se, että siinä peittyy Karjalaisen oma toimijuus.

Karjalainen ei ollut pelkästään Kekkosen käden jatke. Karjalainen oli vuosikymmeniä merkittävä poliittinen vaikuttaja varsinkin talous- ja ulkopolitiikan alalla, vaikka hän ei toiminutkaan yhtä näkyvästi ja parrasvaloissa kuin puolueen pitkäaikainen puheenjohtaja Virolainen. Karjalaisen erottaminen Suomen Pankista ja Virolaisen putoaminen eduskunnasta aiemmin samana vuonna korostivat entisestään eduskuntavaalien tuomaa muutosta keskustapuolueelle. Max Jakobson totesikin kuvaavasti vuoden 1983 hallitusneuvotteluista, että ne olivat neljännesvuosisataan ensimmäiset hallitusneuvottelut, joihin Karjalainen ja Virolainen eivät osallistuneet.[475] Eduskuntavaaleissa valittu uusi eduskuntaryhmä ja Pihlajamäen valinta puolustusministeriksi olivat keskustapuolueelle selviä käännekohtia. Keskustapuolueen eduskuntaryhmän jäsenet, K-linja ja sen vastavoimat eivät enää pitäneet erillisiä kokouksia, kuten aikaisemmin.[476] Puolueen linjajako oli Kekkosen seuraajakysymyksen takia symbolisoitunut niin sanottuihin taisteleviin tohtoreihin, Virolaiseen ja Karjalaiseen, mutta nyt nämäkin olivat poissa kuvioista.

Väyrynen taas oli pyrkinyt luomaan omaa linjaansa, joskin selvästi K-linjaan nojaten, minkä vuoksi Väyrysen omaa linjaa oli voinut olla vaikea havaita.[477] Hokkanen on esimerkiksi todennut, ettei kentällä oltu tietoisia tällaisista eroista, vaan Väyrynen katsottiin K-linjalaiseksi, joka oli ajanut Karjalaista presidentiksi.[478] K-linjalaiset olivat kuitenkin nähneet Väyrysen oman linjan, ja se oli vaikeuttanut Väyrysen ja heidän suhteitaan.[479] Presidentinvaalien jälkeen Väyrynen oli puhunut voimakkaasti puolueen yhtenäisyyden puolesta, mutta sanojen rinnalle vaadittiin todellisia tekoja, mikä taas tarkoitti käytännössä K-linjaan kuuluneiden valta-asemien pysyvää heikentämistä. Väyrysen tavoite oli toki päästä eroon molemmista linjoista, mutta K-linja korostui prosessissa, koska nimenomaan se oli ollut dominoivassa ase-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Nuoresta iästään huolimatta Vanhanen luotsasi puoluetta voimaakkaasti sovinnon tielle. Kansanedustajaksi hän nousi vuoden 1991 eduskuntavaaleissa, kuva vuoden 1983 yrityksestä. KMA.

massa puolueen ylätasolla. Siksi ei riittänyt, että puoluejohto sanoi linjajakojen kuuluvan menneisyyteen, vaan sen tuli näkyä henkilövalinnoissa – uskottavasti ja pitkäjänteisesti. Väänäsen valinta ministeriksi ja Virolaisen valinta puhemieheksi 1982 eivät tarkoittaneet käänteenomaisesti sitä, että eri henkilöihin yhdistetyt linjajaot olisivat pyyhkiytyneet olemattomiin, kuten vuoden 1983 ministerivalinnat osoittivat. Vaikka kiistan kohteena olevat ”asiat” olivat käytännössä poistuneet näyttämöltä, osallisina olleet ihmiset eivät. Vuosikymmenten takaa juontuvien ja eri henkilöihin yhdistettyjen linjajakojen häviäminen vaati aikaa, eikä luottamusta voinut rakentaa hetkessä takaisin.

Lisäksi keskustapuolueen murroskautta korosti se, että puolueen valta-asemat maan johtopaikoilla olivat murentumassa. Presidentin paikka oli menetetty SDP:lle, ja Karjalaisen Suomen Pankista erottamisen myötä myös Suomen ja Neuvostoliiton välisen talouskomission puheenjohtajuus oli vaakalaudalla. Keskustapuolueen 1950–1970-lukujen valta oli siirtymässä SDP:lle.[480] Keskustapuolueessa Karjalaisen seuraajaksi talouskomissioon olisi haluttu Pekkala, mikä taas ei sopinut SDP:lle. Koivisto nimitti tehtävään lopulta Sorsan Neuvostoliiton toiveiden mukaisesti, kuten hän on muistelmissaan todennut. Idänsuhteetkin olivat sen myötä entistä vahvemmin SDP:n hallussa. Keskustapuolueen oli tyydyttävä siihen, että Pekkala sai komission varapuheenjohtajan paikan.[481] Suomen Pankin pääjohtajaksi taas nousi liikepankkitaustainen Rolf Kullberg, josta Pekkala totesi, että tämä oli pätevä, mutta kehitysalueiden ystävänä tätä ei voinut pitää.[482]

NKL:n puheenjohtajan kirje NKL:n piirijohtajille kuvaa poikkeuksellisen avoimesti tuntoja, joita puolueessa ilmeni hätkähdyttävien tapahtumien jälkeen. Vanhasesta kaikki oli käynyt puolueessa yhä hullummaksi, vaikka kaikki oli periaatteessa ulkoisesti kunnossa. Puolueväki esitti hämmentyneenä seuraavia kysymyksiä: Miksi SMP kelpasi hallitukseen mutta kokoomus ei? Maksettiinko Väyrysen ulkoministeriydestä liikaa?

https://doi.org/10.21435/ha.155

Palkittiinko Kuuskoski-Vikatmaa Väänäsen kustannuksella? Mistä Karjalaisen erossa todella oli kyse, ja mitä ministerivalinnat tehneessä kokouksessa oikein tapahtui? Samaa kysyivät ensi kertaa eduskuntaryhmään valituksi tulleet 12 kansanedustajaa. Vanhasesta ihmisten oli vaikea sopeutua siihen, että "yksi aikakausi puolueemme historiassa on kääntymässä uudeksi".[483]

Vanhasesta ulkoministerin paikan vaatiminen oli puolueelle luonnollinen tavoite, joskin Väyrynen itse olisi voinut olla asiasta vähän sivummalla. Kuuskoski-Vikatmaakin ansaitsi hänestä paikkansa. Sen sijaan tapaus Karjalainen oli hankala, sillä päätös oli presidentin asia, mutta Vanhanen sanoi uskovansa, että huoli Karjalaisesta oli ollut aitoa. Kritiikin kärki olikin koskenut sitä, miksi ajatus erottamisesta oli julkaistu puolueen pää-äänenkannattajassa, eikä tähän ollutkaan saatu kunnollista vastausta[484]. Sen sijaan Karjalaisen esittämä murska-arvio Väyrysestä oli kohtuuton. Ministerivalinnat taas olivat uhanneet mennä "pelkäksi K-linjan listaksi". Siksi Vanhanen oli itse puhunut Pihlajamäen puolesta ja Väyrystä vastaan: "Äänestyksessä Pihlajamäki voitti ja edellytykset puolueen eheytymiskehitykselle säilyivät edes jonkinlaisina. Mutta tapahtumaketju pitää sisällään siemenen puolueen sisäisen tilanteen räjähdykselle." Vanhasesta NKL saattoi olla ainoastaan kaikin keinoin eheyttämistyön puolella.[485]

Vanhanen puolusti silti Väyrysen toimintaa. Puolueen aito eheyttäminen, jonka täytyi tapahtua henkisellä tasolla, vaati useiden vanhojen aitojen kaatamista ja kahden linjan välimaastossa toimivan joukon kasvua, jotka toimivat asioissa asiapohjalla. Hänestä Väyrysen toiminta oli ymmärretty laajalti hyvin väärin: "Hän on tehnyt virheitä, arvioinut yleistä mielipidettä ja puolueen kentän näkemyksiä väärin, tai tiennyt ne mutta pitänyt itsepäisesti kannastaan kiinni." Tämän kaiken hälyn takana saattoi kuitenkin olla yhtenäinen suuri linja, jota ei ollut kyetty näkemään. Vanhanen luetteli, että Väyrysen johdolla puolueen piti päästä eroon vanhoista linjajaoista, puolueiden jako ulkopoliittisesti kelvollisiin ja epäkelpoihin oli lopetettava, kokoomuksesta oli tehtävä hallituskelpoinen ja samalla se oli asetettava sille kuuluvalle paikalle oikeistoon, SKL:ään ja SMP:hen oli saatava luonteva suhde, SMP:stä ja kepusta, toistensa aikaisemmista verivihollisista, oli tehtävä yhteistyökumppaneita, keskustapuolueen oli luovuttava yliedustuksista, puhemiehen paikalle oli hyväksyttävä kokoomuslainen, kommunistien hallitustie oli katkaistava, koska heidän varaansa hallitusta ei voinut nyt rakentaa, puolueväki oli saatava hyväksymään ympäristöministeriön perustaminen ja niin edelleen. Vanhanen kirjoitti uskaltavansa todeta, että "ilman Väyrystä moni välttämätön muutos ei olisi tapahtunut, kanttia ei olisi riittänyt".[486]

Vanhasesta monessa edellä mainitussa asiassa "nähdään mielellään", ettei Väyrynen ollut tehnyt tarpeeksi koskien muun muassa puolueen yhdentymistä. Hän arvioikin, että kysymys Väyrysestä saattaisi nousta keinoksi viedä ongelmanasettelu pois pääkysymyk-

sestä, joka liittyi jälki-kekkoslaiseen aikaan: ”Siksi voimakkaat lataukset Kekkosen aika, tottumukset, valta, jättivät puolueen ja koko yhteiskunnan sisälle. Väyrynen on etsinyt yhden ulospääsyväylän puolueelle ja joutuu sitä edetessään ottamaan iskuja vastaan enemmän kuin yhden miehen kohdalla on kohtuullista.”[487] Vanhasen kirjoitus osoittaa, että keskustapuolueessa löytyi ymmärrystä sille, miten hankalassa välikädessä Väyrynen oli – ei ainoastaan linjajakojen jäljiltä, vaan ylipäätään Kekkosen kauden jälkeisessä murrosajassa.

Puolue haki uutta suuntaa, mikä ei ollut helppoa eri ristivoimien ja intressien paineessa. Vanhanen oli esimerkiksi kysellyt aikaisemmin *Suomenmaassa*, oliko etelä–pohjoinen-jako uusi ilmenemismuoto vanhoille riidoille. Pohjoisessa yllytettiin puhumalla rikkaasta etelästä.[488] Linjajaot menivätkin päällekkäin muiden intressien kanssa, mikä osaltaan asetti haasteen linjojen purkamiselle puolin ja toisin – painoivatko asioissa ja henkilövalinnoissa todella ääneen sanotut perustelut vai vaikuttivatko takana vanhat linjajaot? Tällaisten epäilyjen hälveneminen vei aikaa.

K-linjaan kuulunut Ruokola ajoi selvästi kaupunki-, palkansaaja- ja vasemmistoyhteistyömyönteisempää linjaa kuin Väyrynen ja moitti samalla Väänästä ja Uudenmaan edustajia vanhoillisesta ilmeestä: samat vanhat ihmiset, teemat ja ehdokkaiden agraaripainotteisuus.[489] Moite kohdistui asioihin, mutta sen saattoi tulkita myös vanhan linjajaon ilmentymäksi. Toisaalta painetta tuli vastakkaiseltakin suunnalta, sillä myös MTK ja Väänäsen johtama KN olivat olleet tyytymättömiä Väyrysen toimintaan. Kokonaistilannetta tarkastellut Matti Vanhanen kehottikin *Suomenmaassa* tukemaan Väyrystä Karjalais-jupakan aikaan, sillä puolueeseen kohdistuva ulkoinen paine oli totaalinen, mutta sisäinen koheesio oli löytymässä.[490] Voikin katsoa, että tasapaino linjojen suhteen oli asettumassa, kun molemmissa ilmeni tasapuolisesti tyytymättömyyttä.

Aatteen avulla irti puolueen ongelmista – visio luonnonmukaisesta tietoyhteiskunnasta

Aatteen merkitys oli nostettu Rovaniemen puoluekokouksessa keskeiseksi tekijäksi määriteltäessä puolueen tietä eteenpäin.[491] Aatteen tähdennettiin olevan voima puolueen kaikessa toiminnassa.[492] Aatteen avulla olikin mahdollista vastata samanaikaisesti eri haasteisiin, jotka koettelivat puoluetta: 1) profiloitua ja tarjota vaihtoehto SDP:n ja kokoomuksen kasvu- ja keskittämispolitiikalle, 2) yhtenäistää puoluetta linjajakojen jäljiltä, 3) avartaa puoluetta aatteen tasolla uusille kannattajille ja äänestäjille sekä 4) kirkastaa puolueen valtapoliittisesti värittynyttä julkikuvaa. Rovaniemen puoluekokouksen jälkeiset tapahtumat, kuten päivärahajupakka, Pihlajamäen ministerinimitys ja Karjalaisen erottaminen Suomen Pankista, eivät kuitenkaan olleet luoneet kuvaa puolueesta, joka olisi päässyt eroon tempoilevasta politiikasta ja valtapoliittisista otteista henkilö-

https://doi.org/10.21435/ha.155

kiistoineen – siitä huolimatta, että kyse oli osin väärinkäsityksistä. Lisäksi puolueen asiat olivat esillä mediassa Noppa-oikeudenkäynnin takia, vaikka ne eivät koskeneet suoranaisesti nykyjohtoa. Puolueen maineeseen ja julkikuvaan ne silti vaikuttivat.

Verrattuna toiminnassaan varsin suoraviivaiseen puheenjohtajaan Kääriäinen erityisesti näytti olevan huolissaan puolueen kehityksestä ja imagosta.Puolue keikkui kielteisissä otsikoissa, eikä Väyrysen särmikkyys, kuten hän itsekin myönsi, auttanut toisenlaisen kuvan rakentumista.[493] Puoluehallitus piti kesällä 1983 syventymiskokouksen, jossa Kääriäinen esitteli puolueen tilaa ja tulevaisuutta käsittelevän muistion. Sen kriittisen otteen todettiin johtuvan tilannearviosta, että puolue oli jonkinlaisessa kriisissä. Puolueen imago oli rähjääntynyt, vaikka tutkimustenkin mukaan imagossa oli joitain myönteisiä piirteitä, mutta ”vanhan valtapuolueen rasitukset jatkuvine henkilörähinöineen peittävät alleen nämä myönteiset taimet”. Puolueen tilaa pidettiin sekavana, varsinkin viime vuosien tapahtumat, eri henkilökysymyksineen, olivat hämmentäneet ihmisiä, mutta silti puolueen jäsenkunta oli uskollista ja vakaata.[494]

Muistion mukaan oli syytä korostaa perusteita eli sitä, miten ihmiset valitsivat puolueensa. Nämä tekijät voitiin jakaa kolmeen luokkaan: aatteellisiin näkemyksiin, käytännön hyötynäkökohtiin ja imagoon. Puolueessa oli syytä tajuta, että kaikkien näiden tekijöiden täytyi olla yhtä aikaa kunnossa. Edessä oli joka tapauksessa pitkäkestoinen ja kaikenpuolinen uudistumisprosessi. Keskeistä oli sopeutua keskisuuren mutta keskeisen puolueen asemaan. Suuntavaihtoehtoina nähtiin kolme vaihtoehtoa: etujärjestöluonteinen sisäänpäin kääntynyt maatalouspuolue, oikeistohenkinen porvarillinen yleispuolue tai omaperäinen ja juuria myöten aito kansanliikkeenomainen keskustapuolue. Muistiossa katsottiin, että keskustapuolueen tulevaisuutta täytyi yrittää rakentaa kansanliikkeen pohjalta. Aate nostettiin tässä keskeiseen rooliin: ”Keskustapuolueen menestyksen ensimmäinen ehto on aatteellisen pohjan lujuus.” Ainoastaan siltä perustalta pystyi harjoittamaan omaleimaista ja johdonmukaista käytännön politiikkaa. Aatteen pohjalta, oman tehtävän oivaltamisesta, rakentui myös se kipinä, jolla puolueen jäsenet saatiin innostumaan jatkuvaan puoluetyöhön. Sinänsä puolueen ideologista sanomaa pidettiin muistiossa hyvänä, mutta vain ohjelmatasolla. Käytännössä sen kritisoitiin näkyvän hämärästi, jos ylipäätään lainkaan. Politiikka oli usein ”päälle kaatuvien asioiden hoitamista edes jotenkin siedettävällä tavalla”.[495]

Tilanteen edesauttamiseksi puolueen edustajien tuli osallistua julkisuudessa käytyyn keskusteluun tulevaisuuden vaihtoehdoista ja luotava yhteyksiä vaihtoehtoliikkeisiin ja muihin tahoihin. Edustajien oli osoitettava todellista suvaitsevaisuutta sekä omien kesken että suhteessa ulkopuolisiin. ”Erilaisuutta on tukahduttamisen sijasta kunnioitettava ja julistamisen sijaan on opeteltava kuuntelemaan”, muistiossa kirjoitet-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tiin. Puolueen profiiliasioista todettiin, että niiden tuli sopia niin kannatuksellisesti vahvoille alueille kuin etelän ongelma-alueille. Oli tiedostettava, että profiili ei rakentunut puolueen julkilausumilla, vaan se syntyi lähinnä uutistapahtumina hallituspolitiikasta, näkyvän johtohenkilön uutisarvoisina tai huomiota herättävinä puheina. Ongelma olikin ”kärjen kapeus”, mitä oli välttämättä levennettävä. Puolueen yleiskuvan tuli olla tulevaisuusorientoitunut ja uudistustahtoinen. Yleismaine oli ”pyrittävä saamaan avoimeksi ja rehdiksi suoranuottisten menettelytapojen avulla”.[496] Muistiossa korostettiin aatetta keinona nostaa puolue vaikeuksistaan, mutta samalla siinä nostettiin esiin ongelmia, joita puolueessa esiintyi – myös kritiikki puheenjohtajan liian näkyvää ja keskeistä mediaroolia kohtaan.

Esille otetun suvaitsevaisuuden korostamisen taas voi nähdä kohdistuneen useaan eri suuntaan. Puolueen sisäisissä jaoissa vanhat linjajaot ja etelä–pohjoinen-vastakkainasettelu olivat kysymyksiä, jotka herättivät hankausta, ja niistä keskusteltiin myös syventymiskokouksessa. Samoin Ruokolan äskettäiset kielteiset kommentit kokoomuksesta herättivät keskustelua. Suhtautumisessa kokoomukseen ilmeni kahta eri ilmaa – aivan kuten kokoomuksessakin keskustapuolueeseen.[497] Toisaalta suvaitsevaisuuden voi katsoa kohdistuneen myös siihen, että puolueessa tuli suhtautua erityisesti nuorten ajamiin ekologisiin kysymyksiin ja ylipäätään niin sanottuihin vaihtoehtoliikkeisiin entistä avoimemmin. Pekkala oli suhtautunut nuivasti Väyrysen yrityksiin luoda yhteyksiä vaihtoehtoliikkeisiin. Keskustapuolue oli osallistunut ”Aatteellinen Korpilampi” -seminaarin järjestämiseen, mutta sen anti oli jäänyt vähäiseksi siinä suhteessa, ettei paikalle ollut saatu talouselämän tai muiden puolueiden johtoporrasta eikä myöskään politiikan toimittajia.[498]

Syventymiskeskustelussa nousi esiin myös Väyrysen asema. Sutinen totesi suoraan, että puheenjohtajan kurssi ei ollut korkea kentällä. Martikainen oli eri mieltä. Puolueen kentällä olikin kahdenlaista suhtautumista viimeaikaisiin tapahtumiin. Varsinkin Karjalaiseen liittyvistä tapahtumista oli saanut lehdistöstä sekavan kuvan. Väyrynen itse käsitteli tapahtumia hänelle ominaiseen suoraviivaiseen tapaansa eikä nähnyt omissa toimissaan moitteen aihetta. Hän totesi olevansa ällistynyt salkkujakokeskustelusta: ”Vaatimus pää- tai ulkoministerin salkusta perustui puolue-elinten yksimielisiin kannanottoihin. Säälimättömissä neuvotteluissa pyrittiin mahdollisimman hyvään salkkuratkaisuun, otettiin kaikki, mitä oli irtisaatavissa. Kun puoluejohto on yrittänyt rakentaa sopua, molemmin puolin ollaan tyytymättömiä. Valitettavan monen henkilön käyttäytymiseen vaikuttavat henkilökohtaiset laskelmat.” Omasta roolistaan Väyrynen totesi, että suuri osa hänen huonosta imagostaan johtui puolueen omasta piiristä lähteneistä tiedoista. Esimerkiksi Jalasmökki-jupakka ei ollut hänen virheensä, joskaan hänen ei olisi pitänyt lähteä puolustamaan itseään.[499]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Tiedotuspäällikkö Kimmo Eskola Helsingistä sanoi Väyrysen puheenvuoron olevan asiallisesti oikea, mutta ”samalla se vastasi sitä julkikuvaasi, että näet syiden löytyvän muualta kuin itsestäsi”. Puolueen julkikuvassa oli nyt liikaa temppuilun piirteitä. Puolueen tilanne edellytti hänestä vakautta:

> Jos sen annetaan itää, että Savonlinnassa miestä vaihdetaan, tilanne olisi tuhoisa kannaltamme. Paavoa puolueen puheenjohtajana tulisi tukea toisella tavalla kuin viime aikoina on tapahtunut. Tilanteen tulisi muuttua niin, että muut alkaisivat tukea Paavoa ja itse voisit joskus sanoa itsekriittisen sanan.[500]

Puolueessa ei oltu täysin tyytyväisiä puheenjohtajan toimintaan, mutta moni ymmärsi myös sen, että tämän syrjäyttäminen olisi ollut puolueelle vieläkin haitallisempaa ja että vaikeudet eivät johtuneet vain Väyrysestä itsestään. Puheenjohtajan syrjäyttäminen olisi saanut tilanteen näyttämään siltä, että puolueessa jatkettiin entisen kaltaista henkilöpolitikointia ja -kiistelyä. Pihlajamäki asettuikin Väyrysen tueksi todeten, että oli ”kaikesta huolimatta nähnyt puheenjohtajan pyrkivän rivien kokoamiseen”.[501] Kysymys puheenjohtajan asemasta jäi silti vellomaan ilmaan. Väyrynen totesi itse vähän myöhemmin, että hän kyllä lähtisi johtopaikalta pois, kun seuraaja löytyisi, pois ei tarvitsisi potkia.[502] Aikaisempi puheenjohtaja Virolainen taas kommentoi, että hän ei ottaisi puheenjohtajan paikkaa, vaikka kysyttäisiin. Hän kehotti kuitenkin toimimaan siten, että Karjalainen voisi palata takaisin puolueeseen.[503] Kääriäinen taas vaati, että Väyrysen haastajat voisivat astua esiin koloistaan.[504] Haastajia ei kuitenkaan ilmaantunut.

Tilannetta rauhoitti osaltaan myös se, että eduskuntaryhmän puheenjohtaja Ruokola jätti tehtävänsä syyskuun alussa. Hän siirtyi lääkintöhallituksen pääjohtajaksi. Hänen tilalleen eduskuntaan nousi Mauno Manninen. Eduskuntaryhmän uudeksi puheenjohtajaksi valittiin keskustelujen ja neuvottelujen jälkeen yksimielisesti Kauko Juhantalo. Hänen valintansa nähtiin osoituksena siitä, että vanhat linjajaot olivat jäämässä menneisyyteen, mitä erityisesti uudet kansanedustajat olivat vaatineet. Uutena valittu Isohookana-Asunmaa totesi valintakokouksessa, että vanhoista linjajaoista tuli päästä irti. Linna taas toivoi yksimielisyyttä ja lisäsi, että asiat oli päätettävä eduskuntaryhmän kokouksissa eikä erillisissä kokouksissa. Juhantalokin oli laskettu K-linjaan kuuluvaksi, mutta hänet katsottiin ryhmässä myös henkilöksi, joka pyrkisi purkamaan vanhat linjajaot ja jännitteet.[505]

Syventymiskokouksen muistiossa oli painotettu, että tärkein edellytys puolueen menestymiselle oli aatteellisen pohjan lujuus ja lisätty: ”Puolueen piirissä vaikuttavilla on oltava mahdollisimman selkeä käsitys siitä, mitä ajassa on tapahtumassa ja mikä on keskustapuolueen tehtävä.”[506] Väyrynen paneutuikin pian tämän jälkeen puolueen aatteellisten tavoitteiden kehittelyyn.[507] Hän lähti kehittelemään vastausta siihen, miten parhaillaan käynnissä olevaan teknis-talou-

https://doi.org/10.21435/ha.155

delliseen kehitykseen olisi suhtauduttava. Väyrynen aloitti tarkastelunsa 1960- ja 1970-luvun taitteesta, jolloin uskottiin, että kehityksen suunta tulisi väistämättä muuttumaan, koska luonnontalouden rajat tulisivat vastaan. Toisin kuitenkin kävi, alituinen kulutuksen ja tuotannon kasvu sekä elinympäristön pilaantuminen jatkuivat, eikä edes öljykriisi vuosina 1973–1974 muuttanut kehitystä. Väyrysestä tilanne ei voinut jatkua, ihmisen ja luonnon realiteetit kääntäisivät kehityksen suuntaa asteittain. Merkittävin muutosvoima oli kuitenkin uusi teknologia, sillä se mullisti yhteiskuntia yhtä voimakkaasti kuin aikaisempi siirtymä maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskuntaan. Kehitys kulki nyt teollisesta yhteiskunnasta kohti tietoyhteiskuntaa.[508]

Väyrynen jatkoi ajatustensa kehittelyä artikkelissa ”Meillä on edellytykset luonnonmukaiseen tietoyhteiskuntaan”. Teksti julkaistiin *Helsingin Sanomien* etuaukeamalla, ja se perustui käytännössä sanasta sanaan puheeseen, jonka Väyrynen oli pitänyt puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän toisessa syventymiskokouksessa. Väyrynen esitti siinä näkemyksensä siitä, millainen luonnonmukainen tietoyhteiskunta Suomesta tulisi rakentaa. Hänestä tietoyhteiskunnan olennainen piirre oli se, että tiedon määrä kasvoi valtavasti ja samaan aikaan uusi teknologia mahdollisti näiden valtavien tietomassojen tallentamisen, käsittelemisen ja siirron paikasta toiseen. Teknologia avasi ennen näkemättömiä mahdollisuuksia luonnonvarojen ja energian säästöön, korvaavien materiaalien käyttöön sekä ympäristönsuojeluun. Oleellista oli myös se, että uusi teknologia mahdollisti eri alojen hajautuksen sekä teknisesti että taloudellisesti, joten oli mahdollista palauttaa teollisuusyhteiskunnissa menetettyjä maaseutuyhteiskunnan myönteisiä piirteitä. Pääajatus siis oli, että luonnonmukaisessa tietoyhteiskunnassa voitaisiin yhdistää uusiutuvien luonnonvarojen perusvihreys ja uusin teknologia.[509]

Väyrysen mukaan maatalousyhteiskunnan teknologia oli rakentanut paikallista ja maakunnallista yhteyttä ja tietoisuutta, teollistumisvaiheen teknologia oli luonut vastaavasti valtakunnallista yhteyttä ja nyt taas uusin, nykyinen teknologia edisti ja vauhditti kansainvälistymistä. Väyrysestä ulkopolitiikan ensisijaisuus, Paasikiven–Kekkosen linja, oli yhä tässäkin tilannekuvassa relevantti, mutta sen lisäksi Suomen oli yhä enemmän huomioitava kansainvälinen yhteistyö ympäristönsuojelussa sekä luonnonvarojen järkevässä käytössä. Luonnonmukaisen tietoyhteiskunnan mahdollistavan teknologian hyödyntämisen ja ulkopolitiikan ohella painopisteenä tuli olla kehitysmaiden ihmisten köyhyyden poistaminen. Väyrynen edellyttikin, että uudenlaista yhteiskuntaa oli lähdettävä rakentamaan rohkeasti. Suomeen oli saatava aitoon riskinottoon kykeneviä kehitys- ja sijoitusyhtiöitä ja yritysverotukseen tuli kehittää uusi tutkimusvähennys. Hallinnon ja yityselämän hajauttamisen, pienyritysten tukemisen ja myös turvallisuuspoliittista asemaa tukevan, uudistuviin energiavaroihin perustuvan omavaraisuuden

https://doi.org/10.21435/ha.155

lisäksi oli panostettava tieteeseen ja koulutukseen.[510]

Väyrynen sitoi luonnonmukaisessa tietoyhteiskunta-visiossaan teknologian avulla yhteen vihreyden, talouden ja aluepolitiikan (myös maa- ja metsätalous) sekä koulutuksen ja jopa ulkopolitiikan. Hän sai siis nivottua kaikki puolueelle tärkeät asiat kokonaisnäkemykseksi, jossa sen eri osa-alueet tukivat toisiaan. Ainoastaan köyhän asia, sosiaalipolitiikka, jäi vähemmälle huomiolle – vaikka kehitysmaiden köyhät huomioitiinkin. Visio nojasi perinteisiin aatteellisiin painotuksiin, mutta uutta oli ottaa huomioon teknologian muutosvoima yhteiskunnallisessa kehityksessä eli tietoyhteiskuntakehitys. Sen avulla puolueen aatteellinen pohja onnistuttiin muokkaamaan moderniksi vastaukseksi ajan yhteiskunnallisiin haasteisiin. Aiemmin ulkopuoliset olivat voineet pilkata Väyrysen näkemyksiä vanhanaikaisiksi, epärealistisiksi yrityksiksi palata menneisyyteen, kuten Koivistokin oli todennut *Muutoksen aika* -kirjasta.

Kääriäinen on todennutkin väitöskirjassaan, että keskustapuolueen ”merkittävin ideologinen avaus 1980-luvulla oli aloitteellisuus vihreän tietoyhteiskunnan idean hahmottelemiseksi” ja samalla se oli jatkoa 1970-luvun ekologiselle, nuorkeskustalaiselle vihreälle aallolle.[511] Syventymiskokouksen keskustelujen perusteella Väyrysen visionäärinen näkemys luonnonmukaisesta tietoyhteiskunnasta näyttikin tien ulos siitä pysähtyneisyydestä, mihin puolue oli viime vuosina ajautunut. Niin erinomainen kuin visio teoriassa oli, siihen sisältyi kuitenkin ekologisen ulottuvuuden osalta käytännön tulkintaongelmia erityisesti ydinvoimaa koskien. Kääriäinen oli todennut kokouksen omassa puheenvuorossaan, että puolueella oli kai selvä eli kielteinen kanta ydinvoimaan. Epävarmuudesta kertoi kai-sanan käyttö. Väyrynen väistikin suoran vastauksen ydinvoimakysymykseen:

> Sillä, riitelemmekö me sitten keskenämme ja toisten kanssa – ydinvoimako vai hiilivoima – niin sillä ei ole tässä mielessä niin suurta merkitystä. Jos me sanomme, ettei mitään suurvoimalaa, ennen kuin tämä hajautettu malli on saatu pitkälle käytäntöön, niin tällä saamme vauhtia tähän omaan vaihtoehtoomme.[512]

Kääriäinen olikin erittäin tärkeä nikama siinä, että puheenjohtajan visio luonnonmukaisesta tietoyhteiskunnasta ja ylipäätään korkea aatteellinen profiili saivat uskottavuutta taakseen. Kääriäisen uskottavuus viherasioissa, ja ylipäätään aatteellisen politiikan ajamisessa, oli parempi kuin Väyrysen.

Ydinvoimasta uhkasi tulla puoluetta uudestaan sisäisesti voimakkaasti jakava tekijä, ja siihen kohdistui myös puolueen ulkopuolelta voimakkaita paineita. Valtiovarainministeri Pekkala painotti voimakkaasti taloudellista realismia, joka oli samalla yksi teollisuuden keskeinen argumentti ydinvoiman puolesta. TKL piti viidettä ydinvoimaa välttämättömänä sähkön hinnan alentamiseksi kilpailijamaiden tasolle.[513] Monet

https://doi.org/10.21435/ha.155

keskustapuolueessa, ja varsinkin nuoret, taas suhtautuivat ydinvoimaan kielteisesti. Tällekin kannalle oli hyvät perustelut, kansan näkemykset asiasta. Julkisuuteen oli hiljattain vuotanut IVO:n ja Teollisuuden Voiman tilaama salainen mielipidetiedustelu, jonka mukaan kaksi kolmasosaa suomalaisista vastusti ydinvoimaa.[514]

Korkea poliittinen profiili tuottaa tuloksia

Korkean profiilin strategia vahvistuu puolueen linjaksi

Puolueen tilaa koskeva keskustelu jatkui syksyn mittaan. Keskustapuolue oli yhä ahtaalla Kekkosen ajan jälkimainingeissa. Ulkoministeri Väyrynen käsitteli marraskuun puoluevaltuuskunnassa ajankohtaisia kansainvälisiä asioita, kuten Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöprosessin etenemistä aseidenriisunnan alalla, ja Suomessa käytyä keskustelua Paasikiven–Kekkosen linja -käsitteen käytöstä. Väyrysestä käsitettä oli yhä syytä käyttää sopivissa yhteyksissä, vaikka se saattoikin kuulostaa liturgiselta. Hän huomautti myös siitä, että jotkut tahot yrittivät uudelleenkirjoittaa maan historiaa: ”Monet presidentti Kekkosen entiset vastustajat ovat ryhtyneet arvostelemaan hyvinkin rajusti hänen toimintaansa ja samalla pyrkineet antamaan historiamme keskeisistä ulkopoliittisista tapahtumista kokonaan uuden, totuudenvastaisen kuvan. Nämä yritykset ovat toki turhia. Historian totuudet pysyvät.”[515] Tulkinnat ja näkökulmat kuitenkin muuttuvat – voisi historiantutkija lisätä.

Väyrysen yksioikoinen näkemys historian totuuksista kuvaa hyvin sitä, miten tiukasti Väyrynen halusi puolustaa Kekkosen perintöä, kun keskustelu Kekkosen valtakautta koskien vapautui. Tältä osin puoluejohto ei katsonut tarpeelliseksi uudistaa puolueen linjaa. Sama näkemys oli myös puolueen kentällä vallitseva. Hän nosti esiin myös toisen ajankohtaisen ongelman, asevarustelun: ”Elämme maailmassa, jossa niukkoja voimavaroja käytetään mielettömään koko ihmiskunnan tulevaisuuden vaarantavaan asevarusteluun.”[516] Väyrysen puhe oli hyvin valtiomiesmäinen ja ulkopolitiikkaa korostava. Sen sijaan Kääriäisen puheen ydinviesti oli jykevä vaatimus kohottaa profiilia. Hän oli todennut jo keväällä, että korkea ja näkyvä profiili oli puolueen mahdollisuus pärjätä. Nyt sävy oli tiukentunut: ”Murrostilanteen olennainen, uusi valtapoliittinen ja ideologinen asetelma on sosiaalidemokraattien ja suurteollisuuden liittoilu linjanvedonomaisissa yhteiskunnallisissa kysymyksissä.” Se oli näkynyt metsäasioissa, energialinjavedoissa, eläkekysymyksissä ja muissa sosiaaliratkaisuissa sekä aluepolitiikassa. Tämä oli haaste, josta oli vedettävä johtopäätökset. Tärkein johtopäätös oli, että oli korkean profiilin aika. Kääriäinen latasi kokousväkeen taistelutahtoa: ”Tavoitteet, aatteesta lähtevät, on nostettava näkyvästi esiin ja taisteltava niiden puolesta. Tämä voi aiheuttaa kitinää hallituspolitiikassa, mutta sekin riski on pakko ottaa.”[517]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustaväki oli samoilla linjoilla. Puoluetta oli ryöpytetty tarpeeksi, ja oli aika nostaa omat vaatimukset esille. Kokouksessa vaadittiin muun muassa kotihoidontuen läpiajamista ja maatalouden ongelmien ratkaisemista. Maanviljelijä Pentti Kemppainen Hyrynsalmelta kertoi pohjoisen huolista ytimekkäästi: ”Kun Kostamus loppuu, on Kainuusta taas tulossa nälkämaa. Käpyjä keräämällä emme elä, pontikankeitto on kielletty.”[518] Puolueen pää-äänenkannattajassakin oli uutisoitu vähän aikaisemmin piirien ohjeistuksen puoluejohdolle olevan, että puolueen profiilia oli nostettava.[519]

Profiilin korottamisen ohella puoluesihteeri pyrki huolehtimaan siitä, että jäsenistön huoliin ja kritiikkiin vastattiin. Puolueen ammattiyhdistysväki oli toivonut itselleen jotain ”kättä pitempää”, mikä oli Kääriäisestä oikeutettua jo siitäkin syystä, että keskustapuolueen puolesta miljoonasta äänestäjästä kaksi kolmasosaa oli palkansaajia. Puolueelle oli nyt tehty työmarkkinapoliittinen asiakirja, jossa hahmotettiin työmarkkina- ja ay-politiikkaa keskustan aatteellisista lähtökohdista käsin. Naiset taas Kääriäinen huomioi jo lähestyvät kunnallisvaalit mielessään: ”Naisten osuutta täytyy korostaa jo senkin takia, että elämme naisten läpimurron vuosikymmentä politiikassakin.”[520] Naisten puheenjohtaja Väänänen totesikin, että Keskustapuolueen Naiset olivat aina tukeneet puolueen istuvaa puheenjohtajaa – minkä saattoi tulkita myös hienoiseksi piikiksi Virolaisen syrjäyttäjille – mutta naiset toivoivat silti, että ”meidän rakas Paavomme herkeämmällä mielellä kuulisi naisjärjestön ääntä”.[521]

Puoluevaltuuskunnassa näkyivätkin yhä hienoisesti vanhat jännitteet ja Väyrysen ympärillä vellonut julkisuusmylläkkä. Maanviljelijä Pentti Helander Kemiöstä totesi ihmettelevänsä väitettä, että henkilöasiat olisivat olleet liikaa esillä. Näin ei ollut. Hän katsoi, että siten yritettiin vain kieltää puheenjohtajakeskustelu ja lisäsi: ”Kun Paavo Väyrynen on mainettaan parempi mies, ei siis tarvitse muuta kuin parantaa maineensa.” Sen sijaan hän peräänkuulutti, mitä puhe vääristä sidosryhmistä oikein tarkoitti. Heitettäisiinkö ”loputkin maajussit” puolueesta pihalle, ja mitä liittyisi niin sanottujen muutosvoimien kokoukseen? Keskustan opiskelijaliiton Hannu Sirkkilä vastasi, että muutosvoimien kokous oli kutsuttu koolle, koska kutsun 80 allekirjoittajaa kokivat syvää huolta puolueesta ja sen aatteesta. Tarvittiin uusia vaikuttamisväyliä. ”On pyrittävä kansalaisvaikuttamiseen eikä siihen, että ihmiset ovat alamaisia”, Sirkkälä totesi.[522]

Muutosvoimien kokouksessa näyttikin olleen kyse puolueen nuorten nostosta, jolla vastattiin vihreiden haasteeseen. Keskustapuolueen politiikkaan tarvittiin uutta ”epäpoliittista” otetta vihreiden tapaan, eikä se onnistunut puoluejohdon tai perinteisten puolue-elinten kautta. Kokouksessa ei kyseenalaistettu Väyrysen johtajuutta, vaan vaadittiin puoluejohdolta toimia, joilla nostettaisiin puolueen periaatteelliset ja aatteelliset lähtökohdat entistä keskeisempään asemaan, mikä oli käytännössä täysin lin-

https://doi.org/10.21435/ha.155

jassa Kääriäisen edellyttämän korkean profiilin kanssa. Samoin kuin vaatimus esiintyä vastavoimana SDP:n ylivaltapyrkimyksille. Keskustapuolueen aatteen katsottiin hämärtyneen pitkän hallitusvastuukauden aikana, ja puolueen kritisoitiin kytkeytyvän liiaksi suurteollisuuden etuihin. Väyrystäkin oli kritisoitu aiemmin siitä, että hänet oli valittu sekä Enso-Gutzeit Oy:n että Kemijoki Oy:n hallintoneuvoston puheenjohtajaksi. Lisäksi vaadittiin muun muassa pieniä yksiköitä, luonnonmukaisuutta ja ehdottoman kielteistä kantaa ydinvoimaan.[523]

Muutosvoimien kokousta ei nähtävästi ollut koordinoitu yhdessä puoluejohdon kanssa, vaikka kokouksen voi katsoa ilmentäneen eräänlaista tyytymättömyyden hallintaa.[524] Erityisesti se kuitenkin näytti operaatiolta, jolla puolueen vihersiipi pyrki varmistamaan asemiaan ydinvoiman vastaisessa kamppailussa niin julkisessa mielipiteessä kuin puolueen sisällä. Aatteeseen ja kansalaisaktiivisuuteen vedoten haluttiin estää mahdollinen sanelu ylätasolta – vaikka samalla käsiteltiin puolueen muitakin ongelmia. Vaatimukset esitettiin kirjeitse myös suoraan puoluehallitukselle: puolueen käytännön politiikka piti saada vastaamaan sen ohjelmia, puolueen oli pyrittävä ylisukupolviseen tasapainotalouteen, ja talouspolitiikan keskeinen tavoite tuli olla perustoimeentulon turvaaminen kaikille. Puolueen todettiin voivan olla parhaimmillaan kansanliike, jolloin sen menestyminen ei ollut riippuvainen vain johtajista vaan ylipäätään itsenäisistä ihmisistä ja koko liikkeestä. Puolueen päätöksentekojärjestelmää kritisoitiin liian johtajakeskeiseksi, eikä eri elinten työ ollut riittävän hyvin yhteen sovitettua. Itsenäistä ajattelua ja hallituksenkin arvostelua oli sallittava.[525]

Vaatimukset henkivät entistä voimakkaampaa irrottautumista valtionhoitajapuolueasemasta. Aatetta ja puolueen omaa profiilia tuli voida korostaa voimakkaammin tilanteessa, jossa puolue ei ollut enää presidenttipuolue ja puolueen tavoitteet olivat entistä ahtaammassa pakkoraossa yhteiskunnan muutoksen takia. Vastaavanlaiset vaatimukset näkyivät puolueessa eri tasoilla, vaikkakin eri tavoin painotettuina – myös kirjettä käsitellyssä puoluehallituksessa. Väyrynen totesikin puoluehallituksessa, että Kemin puoluevaltuuskunnan keskeinen viesti oli ollut se, että siellä vaadittiin puolueen profiilin korottamista ja linjan tiukentamista hallituksessa, varsinkin alue- ja perhepolitiikassa. Hän kuitenkin lisäsi, että hallituksessa ei ollut selkeää ei-sosialistista enemmistöä SMP:n takia, sillä SMP pelasi joiltain osin yhteen SDP:n kanssa. Vastauksen saattoi tulkita niin, ettei keskustapuolueella ollut keinoja korottaa hallituspoliittista profiilia SMP:n takia. Kääriäinen sanoikin olevansa huolestuneempi profiilikysymyksistä kuin Väyrynen. Varsinkin aluepolitiikka oli todella huolestuttavassa tilassa. Lisäksi vuodelle 1983 osoitetut 30 miljoonaa markkaa kotihoidontukeen olivat yhä jakamatta. Sen sijaan SDP:lle tärkeät asiat etenivät vauhdikkaasti.[526]

Väyrynen myönsi parantamisen varaa olevan, sillä ministeriryhmän yhteistyö ja politiikan koordinointi puolueen työvalio-

https://doi.org/10.21435/ha.155

kunnassa ontuivat. Hän muistutti puoluetoimiston valmistelleen työvaliokunnalle useita kysymyksiä, mutta tulokset olivat jääneet heikoiksi, kun ministerit halusivat toimia itsenäisesti. Kääriäinen totesikin suoraan: ”Ministeriryhmän ei tule määrätä puoluetta, vaan puolueen ministeriryhmää.” Muut yhtyivät siihen, että työvaliokunnan työskentelyä oli tehostettava. Väänäsestä puolue tarvitsi lisäksi samankaltaista Monitor-ryhmää kuin SDP:llä oli.[527] Monitor-ryhmään kuului puoluevirkailijoita, valtionhallinnon tiedottajia ja keskeisten tiedotusvälineiden toimittajia. Ryhmän katsottiin hallitsevan pitkälti politiikan julkisuutta Ylen avainpaikkojen ja STT:n politiikan toimittajien kautta.[528]

Kääriäinen on ajoittanutkin väitöskirjassaan korkean profiilin strategian kypsymisen SDP:n haastamisen tasolle toden teolla vasta vuodesta 1983 lähtien. Hän itse näyttää olleen siinä primus motor, vaikka ei sitä esiin nostakaan. Kääriäinen kirjoitti puolueen 1983 vuosikirjassa, että korkea poliittinen profiili oli keskustapuolueen ”menestymisen kannalta ainoa mahdollisuus”. Puolueen oli välttämätöntä erottautua muista puolueista selkeällä, aatteeseen perustuvalla politiikalla. Se ei ollut hänestä riidan haastamista, vaan tulevaisuuteen tähtäävää ja itseensä uskovaa työtä omintakeisen kansallisen kehityksen mahdollistamiseksi.[529] Tiivistäen voi sanoa, että Kääriäinen otti puolueen kentän haltuun aatteen ja järjestötyön avulla ja käänsi puolueen korkean profiilin taakse – ensin tehtiin periaateohjelma, joka hyväksytettiin osastoissa läpi kentän, ja sen jälkeen alkoi asteittainen profiilin korottaminen aatteeseen nojaten. Väyrysen asema puheenjohtajana oli yhä vähän hutera, sillä hän velloi eri skandaaleissa, mutta hän lunasti paikkansa puolueen päänä visiollaan luonnonmukaisesta vihreästä tietoyhteiskunnasta. Seuraavaksi hänen tehtävänään oli viedä korkea profiili hallituspolitiikkaan.

Korkea profiili konkretisoituu kitinäpaperissa

Keskustapuolue oli lähtenyt hallitukseen vetäen SMP:n mukaan keskiryhmien yhteistyöhön, vaikka siihen tiedettiin liittyvän riskejä. Väyrynen totesikin työvaliokunnassa, että hänen käsityksensä oli, että SMP oli lähtenyt hallitukseen pysyäkseen siellä, mutta sen toiminta ei ollut ongelmatonta: ”Se esiintyy julkisuudessa voimakkaasti hyvien asioiden puolesta. Ikävistä asioista pyritään syy lykkäämään muiden puolueiden harteille.” SMP:n käytös muistutti SKDL:n toimintaa, varsinkin sen hallitustyöskentelyn alkutaipaleella.[530] Ensimmäinen todellinen testi oli vuoden 1984 budjetin käsittely, sillä SMP:n lupaukset ja käytännön mahdollisuudet olivat monin osin kaukana toisistaan. Keskeisimmät päätökset saatiin silti hallituksessa yksimielisesti aikaan, eikä SMP äänestänyt niitä vastaan eduskunnassa.[531]

Väyrynen oli tyytyväinen budjetin yleislinjaan, koska siinä jatkettiin sellaista talous- ja veropolitiikan linjaa, jonka tavoitteena oli inflaation kurissa pitäminen, valtion lisävelkaantumisen estäminen sekä veroasteen

kohoamisen pysäyttäminen. Tällaisissa talousraameissa oli hänestä mahdollista harjoittaa yhteiskuntapolitiikkaa, joka rajoitti työttömyyden kasvua ja edesauttoi oikeudenmukaisuutta.[532] Pekkala totesi budjettiesityksestä, että se vesittyi jonkin verran valtiovarainministeriön esityksestä siksi, että SDP:n kantti ei riittänyt seistä tiukan linjan takana. SMP:llä taas ei ollut vaikutusta budjetin sisältöön. Tärkeää oli, että SDP:n verovaatimukset voitiin torjua. Valtiovarainministeriön alkuperäiseen esitykseen verrattuna lainanottoa lisättiin 400 miljoonalla markalla, mikä oli hänestä paljon, mutta toisaalta sen vaihtoehtona olisi ollut useiden verojen nostaminen. Työvaliokunnan keskusteluissa oltiinkin tyytyväisiä, että maatalouden rahoitustaso pysyi suunnilleen ennallaan ja Kela-uudistus pysyi aikataulussa.[533]

SMP hermostutti keskustapuolueen kentälläkin, mutta käytännössä todellinen ongelma oli SDP ja se, miten SMP:n lipeäminen keskiryhmien yhteistyöstä mahdollisti SDP:n vallan hallituksessa.[534] Talouspolitiikassa keskustapuolue ja SDP pystyivät löytämään yhteisen linjan. Niitä yhdistivät työllisyyden hoito ja inflaation kuriin saaminen[535], mutta kotihoidontuesta nousi vakava kiista, joka koetteli hallituksen kestävyyttä. Sorsan edellinen hallitus oli tehnyt päätöksen, että lasten kotihoidontuen kokeilumäärärahaa lisättäisiin, jotta järjestelmää voitaisiin laajentaa. Sen edelleen kehittäminen kuitenkin takkusi. ”Tämän asian hoitamisen välttämättömyys pitää tehdä selväksi sosiaalidemokraateille”, vaati Väyrynen. Pekkala arvioi, että SDP:n tavoitteena oli lopettaa kotihoidontuki. Ylä-järvestä ministeri Vappu Taipaleen tyyli oli mahdoton, hänet tuli ”nostaa seinälle”.[536]

Vuodelle 1983 varattuja rahoja ei silti saatu jakoon, mikä hermostutti keskustapuolueessa.[537] Julkisuudessa Taipale esitti, että kotihoidon tuki pitäisi tehdä tarveharkintaiseksi, mikä kiristi tilannetta entisestään – keskustapuolue ei sitä hyväksynyt.[538] Keskustapuolue laati asiasta kannanoton, joka perustui puolueen uuteen malliin. Tavoitteena oli, että eri hoitomuotoja tuettaisiin tasapuolisesti siten, että vanhemmat voisivat itse valita lapselleen sopivan hoitomuodon. ”Kotihoidontuki lakisääteistetään ja sitä laajennetaan siten, että vuoden 1985 alussa se kattaa kaikki perheet, joissa toinen vanhemmista hoitaa alle 3-vuotiasta lasta kotona.” Tuki tuli nostaa 900 markkaan kuukaudessa, mikä oli noin kolmannes niistä kuluista, joita yhteiskunnalle tuli pienten lasten päiväkotihoidosta. Lisäksi se piti sitoa indeksiin. Jos perheessä oli useita pieniä lapsia, tukeen tuli korotus. Kunnille taas maksettaisiin valtionosuutta samoin periaattein kuin kunnallisessa päivähoidossa. Lainsäädäntöä tuli myös muuttaa siten, että vanhemman työsuhteen jatkuvuus turvattaisiin. Väänäsen mielestä kannanotto oli oikein hyvä. Hän muistutti, että SDP:n sosiaaliministerit olivat kautta vuosien yrittäneet vesittää kotihoidon.[539]

Tavoite näyttikin jälleen pysähtyvän SDP:n vastustukseen.[540] Tilanteen muuttamiseksi keskiryhmien yhteistyötä ryhdyttiin tiivistämään. Väyrynen ilmoitti 19.1.1984, että keskiryhmien hallitusyhteistyö oli asia-

https://doi.org/10.21435/ha.155

kysymysten osalta valmistelussa. Keskustapuolueelle kotihoidontuki oli tärkein asia, mutta lisäksi muun muassa yritysverotuksen ja työttömyysturvan uudistamisessa tarvittiin leveämpää keskiryhmien yhteisrintamaa. Työttömyysturvan uudistamisessa SMP ja keskustapuolue olivat yksimielisiä siitä, että tärkein pyrkimys oli turvata väliinputoajien eli niiden ihmisten edut, jotka jäivät työttömyyskassojen ulkopuolelle, mutta RKP:n oli vaikea hyväksyä tätä.[541] Työttömyysturvauudistus oli tullut esille SAK:n vaatimuksesta, sillä se oli vaatinut työttömyysturvatason korottamista. Vaatimus oli otettu osaksi kevään 1984 palkkaneuvotteluja. Hallitus oli luvannut lakkouhan alla SAK:lle työttömyysturvalain ja STK:lle lakkosakkojen korotuksen.[542] Kotihoidontukea koskien taas keskiryhmät esiintyivät hyvin yksimielisesti. Tähkämaa sanoitti keskustalaisten tunnot asiasta: ”Kentän sietokyky kotihoidon tukipäätöksen viipymiseen on nyt lopussa.”[543]

Keskiryhmien eli keskustapuolueen, RKP:n ja SMP:n yhdeksän kohdan hallituspoliittinen vaatimuslista julkaistiin 25.1.1984. Keskeisin vaatimus listalla oli, että lasten kotihoidontukeen edellisenä ja kuluvana vuonna varatut määrärahat jaettaisiin välittömästi ja esitys kotihoidontuen lakisääteistämiseksi annettaisiin eduskunnalle. Työttömyysturvan osalta tärkeimmäksi vaatimukseksi nousi se, että kaikki työttömät tuli saattaa kohtuullisen perusturvan alaisuuteen. Muut vaatimukset koskivat hajautetun sähköntuotannon kehittämistä ensisijassa kotimaisin polttoainein, yritysverotuksen uudistamista pienyritysten eduksi, uusia työllisyystoimia, kuten yrittäjien starttirahaa, maakuntaitsehallintoa kuntainliittojärjestelmän pohjalta, vuokra-asuntojen tarjonnan lisäämistä, ympäristöministeriöltä vaadittua suunnitelmaa happosateiden torjumiseksi ja kalatalouden elvyttämistä. Vaatimuslista perustui hallitusohjelmaan, ja siinä oli Väyrysen mukaan vain kiireellisimmät ja kipeimmät asiat. Myös jatkossa yhteistyötä oli tarkoitus tehdä tiiviimmin.[544]

Keskustapuolueessa keskiryhmien tavoiteohjelma otettiin myönteisesti vastaan.[545] SDP:ssä se herätti närkästystä. Pekkala totesi työvaliokunnassa, että sosiaalidemokraatit ottivat pahasti nokkiinsa kannanotosta ja kostoksi hallituksessa oli pysäytetty erityisesti maatalousasioiden käsittely. Julkisuudessa siihen suhtauduttiin kuitenkin hänestä enimmäkseen myönteisesti, mutta hallituksessa tilanne oli kiristynyt. Pekkala ennustikin, että keskustapuolueelle sanottaisiin, että ”jos ette hyväksy esitettyä työttömyysturvauudistusta, tupo kaatuu”.[546] Pääministeri Sorsa vaati hallituspoliittisten neuvottelujen aloittamista ja pilkkasi julkisuudessa Väyrysen hallituspolitiikan maistuvan ylioppilaspolitiikalta. Keskiryhmät taas eivät halunneet ryhtyä hallitusneuvotteluihin, sillä kaikki vaaditut yhdeksän kohtaa liittyivät voimassa olevaan hallitusohjelmaan. Väyrynen totesi sosiaalidemokraattien kovasti äksyilleen, mutta sille ei ollut hänestä perusteita. Hallituspoliittiset asiat olivat menossa liiaksi SDP:n tahdon mukaisesti, mutta nyt asia oli korjattu. Kääriäinen oli samaa mieltä: ”Vasta nyt

https://doi.org/10.21435/ha.155

ryhdytään katsomaan, missä kaappi seisoo Koiviston tasavallassa."[547] Julkisuudessa keskustapuolueen ja SDP:n jännittyneet suhteet nähtiin nimenomaan Sorsan ja Väyrysen välien kiristymisenä – vaikka asiasisällöissä Kääriäinen ja käytännössä koko puolue olivat täysin Väyrysen takana ja suorastaan vaativat tätä toimintaan.[548]

Työttömyysturvauudistus – SDP:n ja kokoomuksen hyväosaisia palkansaajia suosiva linja voittaa

Keskiryhmien tiivistyneen hallitusyhteistyön ensimmäinen koetinkivi oli kitinäpaperiin kuulunut työttömyysturvauudistus. Kääriäinen arveli, että kysymys työttömyysturvasta ei ollut varsinaisesti kaatamassa keskitettyä ratkaisua, mutta jos sitä ei saataisi aikaan, voitiin työttömyysturvan ongelmia käyttää keskustapuoluetta vastaan tulopoliittisen sovun kaatajana.[549] SAK:n puheenjohtaja Pertti Viinanen väittikin, että kauan valmistellun työttömyysturvauudistuksen kaatajat halusivat vain ja ainoastaan hajottaa paloiksi keskitetyn ratkaisun.[550] Valtiovarainministeri Pekkala kritisoi työttömyysturvauudistusta valmistelemattomaksi. Hän oli ollut OECD:n kokouksessa, jossa oli pohdittu, miten sosiaaliturvaa voitaisiin ryhtyä leikkaamaan ja työmarkkinoille saataisiin enemmän joustavuutta. Suomessa elettiin aivan kuin eri maailmassa. Työnantajien löysän otteen hän sanoi selittyvän sillä, että suurtyönantajat hyötyisivät ja pienet maksaisivat kustannukset.[551] Pekkala kannatti kaikille samaa korvaus- ja maksutasoa, sillä kassajärjestelmä oli kallis ja epäoikeudenmukainen.[552]

Työvaliokunnassa läsnä ollut neuvotteleva virkamies Pekka Tuomisto sanoi, että hän oli ollut vuodesta 1977 lähtien mukana työttömyysturvalain valmistelussa ja valmistelu oli koko ajan tapahtunut SDP:n ja työmarkkinajärjestöjen ehdoilla. Nyt käsillä oleva ehdotus lisäisi huomattavasti valtion kustannuksia ja edut koituisivat "kassojen piirissä oleville neljän suhteessa yhteen verrattuna kassojen ulkopuolella oleviin".[553] Keskustapuolueessa epäiltiinkin, että etujärjestöt yhdessä SDP:n kanssa sopisivat taas asian ja keskustapuolue saisi niellä kaikki epäoikeudenmukaisuudet varsinkin pienyrittäjiä koskien.[554] Maan suurin yrittäjäryhmä olivat maatalousyrittäjät, jotka jäivät kokonaan vaille ansiosidonnaista turvaa.[555] Keskustapuolueen tavoitteena oli vain lievästi ansiotuloihin sidottu työttömyysavustus, "mutta ei räikeitä eroja ja eriarvoisuuden kasvua". Suurituloisille ei haluttu kohtuuttoman suuria työttömyysavustuksia.[556]

Kiristynyt hallituspoliittinen tilanne olisi edellyttänyt entistä tiukempaa otetta asioiden valmisteluun, mutta työvaliokunta ei toiminut vieläkään riittävän tehokkaasti. Kääriäinen oli liittänyt kokouskutsuun viestin, jossa hän suorastaan vetosi, että kokouksiin osallistuttaisiin ja ilmoitettaisiin esteistä.[557] Erityisesti työttömyysturvauudistuksen osalta huolellinen koordinointi olisi ollut tarpeen, vaikka tuskin siitäkään olisi ollut apua vallitsevassa tilanteessa. Keskeisin syy oli se, että työmarkkinajärjestöt liittivät uudistuksen

https://doi.org/10.21435/ha.155

tulopoliittiseen ratkaisuun ja täten käytännössä sanelivat hyvin pitkälle sen, millaiseksi uudistus muodostui. Työttömyysturvauudistuksesta tuli keskustapuolueelle katkera kalkki, joka oli nieltävä.

Maija Absetz on todennutkin, että vuosi 1984 oli käännekohta, jolloin ansiosidonnaisuutta lisättiin työttömyysturvassa. Tätä voi pitää hänestä hyvin konkreettisena osoituksena työmarkkinajärjestöjen vallasta ja tulopoliittisen järjestelmän vahvasta institutionaalisesta asemasta kyseisen ajan yhteiskunnassa. Hallituspuolueiden enemmistö, keskiryhmät, joutuivat taipumaan, vaikka osa oppositiostakin vastusti ratkaisua.[558] Jorma Kalela taas on arvioinut tutkimuksessaan, että ansiosidonnaisuuteen perustuvan ja muun sosiaaliturvan välinen ero alkoi jakaa kansalaisia kahteen eriarvoiseen luokkaan – millä on syvällisiä vaikutuksia kansalaisten asemaan.[559]

Juhantalo kritisoikin *Suomenmaassa*, etteivät sosiaaliturvauudistukset kuuluneet tupoon, sillä viime kerralla myös sairauspäiväraha suosi suurituloisia.[560] Keskustapuolueessa uudistusta pidettiin epäoikeudenmukaisena, koska hyvätuloisten asema parani. Myös työttömyyskorvauksen, jonka nimi muuttui uudessa laissa perusturvaksi, tasoa korotettiin, mutta suhteessa huomattavasti vähemmän. Juhantalo katsoikin, että ansioturvan korottamisen ei pitäisi tulla valtion maksamaksi, sillä valtion ei tullut tukea eriarvoistumista – eli työnantajien ja palkansaajien olisi tullut itse rahoittaa uudistus. Työttömyysturvauudistus maksoi valtiolle 475 miljoonaa markkaa, josta ansioturvan osuus vei 315 miljoonaa markkaa.[561]

Keskustapuolue vastusti myös uudistukseen liitettyä työttömien muuttovelvoitetta. Pokka kritisoi eduskunnassa, että suurimmille työmarkkinajärjestöille, SAK:lle ja STK:lle, työntekijät näyttivät olevan vain raaka-ainetta, jota siirreltäisiin työmarkkinoiden ja kilpailukyvyn tarpeiden mukaan.[562] Keskustapuolue kyseenalaisti yhdessä SMP:n ja SKDL:n kanssa, oliko muuttovelvoite edes perustuslain mukainen. Perustuslakivaliokunta totesikin sen olevan ristiriidassa perustuslain kanssa. Kansalaisella oli vapaus valita asuinpaikkansa, mutta muuttovelvollisuus jäi silti lakiin. Tosin hallitus oli jo lieventänyt työmarkkinajärjestöjen sopimukseen kuulunutta muuttopakkoa siten, että oman alueen työttömät tuli käydä ensin läpi ennen kuin työntekijöitä siirreltäisiin.[563] Muuttovelvoite saatiin lievemmäksi. Ilman muutoksia sen oli arvioitu johtavan voimakkaaseen muuttoaaltoon syrjäseuduilta isoihin keskuksiin.[564] Keskustapuolue sai siis edes torjuntavoiton.

Eniten keskustapuoluetta jäi hiertämään työttömyysturvauudistuksessa tarveharkinta. Uudistuksen tavoitteena oli luoda yhtäläiset ehdot ansioturvalle ja perusturvalle, mutta uudistuksessa tarveharkinta jäi koskemaan pelkästään perusturvaa. Tarveharkinta tarkoitti käytännössä avustusten leikkaamista tai epäämistä omien tai puolison tulojen perusteella. Ansioturvaan tällaista ei kohdistunut. Uutta sen sijaan oli, että tarveharkinta ulotettiin nyt myös avopuolisoihin, mitä voi

https://doi.org/10.21435/ha.155

pitää perhepalkkamallin vahvistamisena. Keskustapuolueen vuoden 1984 vuosikirjassa todettiinkin, että pyrkimyksenä oli ensi tilassa poistaa tarveharkinta ja ylipäätänsä kaventaa työttömien välistä eriarvoisuutta.[565]

SDP:lle ja kokoomukselle ansiosidonnaisuutta painottava uudistus sopi paremmin, mikä oli keskustapuolueen kannalta huolestuttavaa – uhka hallitusyhteistyön ulkopuolelle jäämisestä konkretisoitui nyt tämänkin kysymyksen osalta. Kokoomuksen eduskuntaryhmän uudeksi puheenjohtajaksi valittu Ulla Puolanne oli todennutkin, että SDP oli kokoomukselle luontevin yhteistyösuunta palkansaajien takia. SKDL taas oli tiukasti ansiosidonnaisuutta vastaan, mutta sen poliittinen voima oli jyrkässä pudotuksessa.[566] SDP:ssä puolestaan tuotti isoja vaikeuksia hyväksyä Pekkas-sopimukseen kuulunut lakkosakkojen korottaminen. Kolme SDP:n edustajaa äänesti korotusta vastaan, ja 11 pidättäytyi kokonaan äänestämästä.[567]

Keskustapuolueen äänestäjistä kaksi kolmasosaa oli palkansaajia, mutta silti puolueessa ajettiin voimakkaasti solidaarisuutta kaikkia työttömiä kohtaan. Lisäksi huomattava osa puolueen kannattajista, kuten maanviljelijät ja muut pienyrittäjät, jäivät kokonaan uudistuksen etuuksia vaille. Juhantalo muistuttikin työttömyysturvauudistusta käsiteltäessä, että sentään kansaneläkeuudistuksen kolmannesta vaiheesta oli pidettävä kiinni, sillä SDP:n puoluetoimikunta oli asettunut kannattamaan kesän puoluekokoukselle tehtyä ehdotusta sen lykkäämisestä. Juhantalo varoitti, että kyse oli hallituskysymyksestä. Raudaskoski taas muistutti eduskunnassa siitä, että kansaneläkeuudistuksen kolmas vaihe parantaisi nimenomaan niiden eläkeiässä olevien 65–75-vuotiaiden viljelijöiden toimeentuloturvaa, jotka heikon sosiaaliturvan takia toimivat yhä maidontuottajina.[568]

Keskustapuolueessa kipuiltiinkin samaan aikaan myös toisen Pekkas-ratkaisuun liittyvän kysymyksen kanssa. MTK oli valmistellut ja hyväksynyt tässä yhteydessä maidon kaksihintajärjestelmän, jonka mukaan kaikille maidontuottajille määrättiin tuotantokiintiöt. Kiintiöt määräytyivät aikaisemman maidontuotannon perusteella, ja tuottaja joutui maksamaan kiintiön ylityksestä kiintiömaksua.[569] Kaksihintajärjestelmään kohdistuva kritiikki johtui siitä, että sen katsottiin suosivan suuria tuottajia. Raudaskoski arvostelikin puolueen maa- ja metsätalousministeriä siitä, ettei tältä löytynyt ymmärrystä pientilallisia kohtaan.[570] Anttila taas kertoi eduskunnassa kyselytuloksista, joiden mukaan vain pieni osa maidontuottajista ja varsinkaan pientuottajista olisi halukas lisäämään tuotantoa, joten keskustelun lähtökohtaoletukset olivat olleet väärät.[571] Kysymys maidon kaksihintajärjestelmästä hyväksyttiin lopulta monien mutkien jälkeen yksivuotisena kesäkuun lopussa, ja keskustapuolueen kansanedustajat äänestivät hallituksen esityksen puolesta. Sen sijaan SMP:n entinen puheenjohtaja Veikko Vennamo ruoski esitystä eduskunnassa ja haukkui sitä maatalouden tuhopolitiikaksi.[572]

Työttömyysturvauudistuksessa, kansaneläkejärjestelmässä ja maidon kaksihinta-

https://doi.org/10.21435/ha.155

järjestelmässäkin näkyivät ne vaikeudet, joita keskustapuolueella oli, kun se pyrki pitämään kiinni siitä, että ei-palkansaajien, pienviljelijöiden ja ei-asutuskeskuksissa asuvien edut eivät olisi jääneet palkansaajien etujen jalkoihin. Palkansaajien ja asutuskeskusten edut yhdistivät enemmän SDP:tä ja kokoomusta, mikä nostatti odotuksia näiden yhteistyöstä.[573] Lisäksi työmarkkinajärjestöt ajoivat vahvoina vaikuttajina usein vastakkaista linjaa kuin keskustapuolue. STK vaati esimerkiksi jo säädetyn eläkeuudistuksen kolmannen vaiheen lykkäämistä kesällä sen talousrasitusten vuoksi – näkemättä työeläkkeiden kasvun olevan voimakkaampaa.[574] Kokoomuksen puheenjohtaja Suominen oli nyt kuitenkin tiukasti STK:n eläkenäkemyksiä vastaan, mikä pantiin merkille keskustapuolueessa.[575] Myös kotihoidontukiasia oli kysymys, jossa työmarkkinajärjestöt harasivat keskustapuolueen tavoitteita vastaan – ja jolle kokoomus oli alkanut ilmaista vahvaa tukeaan.[576]

Kotihoidontuki – puolue saa asiassa vihdoin voiton

Kotihoidontuki oli vaikein kysymys, mikä hiersi keskustapuoluetta hallitusyhteistyössä. Asialla oli vuosikymmenien tausta. Väänänen on kuvannut, että kiistaa voisi melkein nimittää keskustapuolueen ja SDP:n kolmikymmenvuotiseksi sodaksi. Vuonna 1962 keskustapuolueen ohjelmaan otettiin äidinpalkkaidea. Ratkaisuja ei kuitenkaan saatu aikaan. SDP jarrutti 1970-luvulla asian eteenpäin viemistä, eivätkä keskustapuolueen miehetkään olleet siitä erityisen innostuneita. Tuki kotona tapahtuvalle hoidolle eteni vasta Martti Miettusen vähemmistöhallituksen aikana, jolloin vuoden 1977 lisämenoarvioon otettiin määräraha kotihoidon tuen kokeilua varten. Yleisin perustelu tukea vastaan oli, että keskustapuolue ajoi tukea maalaisemännille – sama väite kuultiin useasti myöhemmin uudelleen.[577] Isohookana-Asunmaa huomauttikin syksyllä 1983, että kotihoidon tukea saaneista perheistä oli sosiaalihallituksen tutkimuksen mukaan viljelijäperheitä vain 8 prosenttia. Kuuskoski-Vikatmaasta SDP:n tavoite oli nähtävästi ”ajaa asia sellaiseen umpikujaan, että koko järjestelmä romuttuisi”.[578] Keskustapuolueella oli asiassa kuitenkin vahvat asemat, sillä kansan enemmistö oli kotihoidontuen takana, vaikka Taipale yrittikin yhä ajaa omaa malliaan.[579]

Keskustapuolueen kansanedustajat tekivät kotihoidontuesta lakialoitteen vauhdittaakseen asian etenemistä. Lakialoite oli sisällöltään lähes sama kuin se, jota ei-sosialistiset ministerit olivat esittäneet hallituksessa. Keskeistä aloitteessa oli, että tuki haluttiin ulottaa myös yksilapsisiin perheisiin ja kaikkiin perheisiin, joissa oli vähintään yksi alle kolmevuotias lapsi – aikaisemmin tuen saamisen edellytyksenä oli ollut ensin kolme ja sitten kaksi lasta tietyin ikäehdoin.[580] Kotihoidontukea on pidetty tutkimuksessa erityisesti Keskustapuolueen Naisten ajamana asiana.[581] Sen nostaminen hallituksen keskiryhmien yhteistyöpaperin ykkösvaatimukseksi ja keskustapuolueen puoluejohdon

https://doi.org/10.21435/ha.155

tiukka sitoutuminen sen taakse osoittavat kuitenkin, että siitä oli tullut koko puolueen kärkiasia. Nyt kysymys siitä uhkasi horjuttaa koko hallitusta.

Myös puolueen eduskuntaryhmä vei asiaa päättäväisesti eteenpäin. Ryhmän puheenjohtaja Juhantalo ehdotti kokoomukselle yhteistyötä kotihoidontukikiistan ratkaisemiseksi eduskunnassa lisäten painetta SDP:n suuntaan.[582] SDP:n ja keskustapuolueen kiistaan päädyttiin hakemaan ratkaisua puoluesihteerien välisillä neuvotteluilla. Kaksi savolaista, Liikanen ja Kääriäinen, löysivätkin asiassa yhteisen sävelen. Kääriäinen kertoi neuvotteluista työvaliokunnassa, kotihoidontukea maksettaisiin kaikille alle kolmevuotiaiden lasten vanhemmille, ja sen perusmääräksi tulisi noin 700 markkaa. SDP ei hyväksynyt 800 markan tasoa. Lisäksi oli sovittu päivähoitopaikkojen lisäämisestä. Aiempien suunnitelmien mukainen määrä hoitopaikkoja toteutuisi viimeistään vuoden 1986 alussa.[583] Taipale kuitenkin yllätti keskustapuolueen uudemman kerran. Kuuskoski-Vikatmaa informoi työvaliokuntaa, että Taipale oli ajatellut asian aivan toisin kuin keskustapuolue. Väyrynen piti Taipaleen toimintaa ”törkeänä puoluesihteeriryhmän sopimuksen rikkomisena”. Lakiesitys oli saatava kesään mennessä, se oli hallituskysymys.[584]

Taipaleen valmistelema malli oli vuotanut *Helsingin Sanomien* kautta julkisuuteen, ja siitä oli käyty kitkerä keskustelu eduskunnassa. Taipale syytti keskustapuolueen vuotaneen paperin julkisuuteen. Keskustapuolueen edustajista taas nimenomaan SDP:n intresseissä oli vuotaa paperi julkisuuteen, koska Taipaleen mallissa kotihoidontuen kustannukset oli tehty kalliiksi harkinnanvaraisen lisätuen suuruudella, joten sitä olisi vaikea toteuttaa.[585] Väyrynen arvioikin työvaliokunnassa, että erimielisyyksien taustalla olivat laajemmat yhteydet: ”Kyseessä on poliittinen paini politiikan suunnasta Koiviston tasavallassa.” Väyrysestä nyt katsottiin, miten keskustapuolue kestäisi hallituksessa asioissa, joita kansan enemmistö tuki. Hän ei silti pitänyt hallituskriisiä vielä ajankohtaisena. Yläjärvi ja Berner taas olivat pessimistisimpiä. Juhantalokin piti hallituspolitiikan tunkkaisuutta vakavana. Syynä olivat kotihoidontuki, eläkekysymys ja rakennuslain uudistaminen. Hän pelkäsikin, että ”tässä voidaan joutua todellisen sontakasan päälle”. Siksi kotihoidontuki piti saada ensiksi jotenkin pois pöydältä, vaikka se olikin taas yhtä levällään kuin ennen puoluesihteerisopimusta.[586]

Neuvottelut jatkuivat ja siirtyivät nyt puoluejohdon tasolle. Väyrysestä keskusteluja vaikeutti se, ettei pääministeri Sorsa hallinnut asiasisältöjä tarpeeksi hyvin. Liikanen hallitsi asian, mutta tulkitsi sen omalla tavallaan, ja sosiaaliministeri Taipale taas ”känätti” omia asioitaan. Nyt oli aika harkita toimia. Yksi keino oli Kääriäisen linja, eli asia oli saatava valmiiksi ennen budjettiriiheä. Työvaliokunta hyväksyikin ehdotuksen, että lasten päivähoitoa ja erityisesti kotihoitoa koskevat avoimet kysymykset tuli päättää ennen budjettiriiheä tai vaihtoehtoisesti keskustapuolue ei osallistuisi hallituksen budjettineuvotteluihin.[587] Keskustapuolue teki kotihoidontuesta

https://doi.org/10.21435/ha.155

lopulta hallituskysymyksen.[588] Pitkällisten neuvotteluiden jälkeen asiassa päästiin vihdoin ratkaisuun. Väyrynen kertoi elokuun lopussa, että kotihoidontuesta oli nyt sovittu ja asia eteni, vaikka joitain yksityiskohtia oli yhä viilattavana. Kääriäinen oli hyvin tyytyväinen, kotihoito oli selvä poliittinen voitto ja tehty sopimus oli osin jopa parempi kuin puoluesihteerien talvella tekemä sopimus: ”Me emme saa olla turhan arkoja, kun ilmoitamme tämän ratkaisun omaksi aikaansaannokseksemme.” Kuuskoski-Vikatmaa oli yhä varovainen, sillä yksityiskohdissa riitti vielä hiomista. Tämän sektorilla oli yhä useita torjuntakysymyksiä, jotka piti hoitaa loppuun asti.[589]

Tällä kertaa ratkaisut saatiin kuitenkin vietyä lopulliseen päätökseen. Keskustapuolueen vuosikymmeniä ajama tavoite toteutui. Kotihoidontukea koskeva lainsäädäntö hyväksyttiin eduskunnassa joulukuussa 1984 – vaikka vielä eduskuntakäsittelyn aikana työnantajajärjestöt ja muutamat ammattijärjestöt yrittivät vesittää uudistuksen. Kotihoidontukiuudistus astui voimaan asteittain vuoden 1985 alusta lähtien. Lain mukaan vuoteen 1990 mennessä kaikille alle kolmivuotiaille lapsille tuli järjestää joko kunnallinen päivähoitopaikka tai vaihtoehtoisesti perhe sai itse järjestää hoidon kotihoidontuella. Kotihoidontukeen kuuluivat perusosa, sisarkorotus ja tulosidonnainen lisäosa. Perusosa oli sama kuin sairausvakuutuksen vähimmäispäiväraha eli noin 950 markkaa kuukaudessa. Lisäksi työehtosopimuslakia muutettiin siten, että työntekijällä oli oikeus saada lapsenhoitovapaata aina siihen asti, kunnes lapsi täytti kolme vuotta.[590]

Kuuskoski-Vikatmaa huomautti eduskunnassa, että asiasta käyty julkinen keskustelu osoitti, että lainsäädännön tekeminen perheiden näkökulmasta oli ”täysin uusi asia tässä maassa” ja korosti, että perheillä oli erilaisia elämäntilanteita ja perheissä tarvittiin erilaisia hoitoratkaisuja. Ratkaisu paransi ratkaisevasti näiden mahdollisuutta valita omaan elämäntilanteeseensa sopiva vaihtoehto. Keskustapuolueen pääargumenttina oli nimenomaan valinnanvapaus, perheiden oikeus valita itse kotihoidon ja julkisen hoitomuodon välillä.[591] Puolueessa painotettiin myös sitä, että kotona tehtävälle hoitotyölle oli annettava työnä arvo.[592]

SDP:n linjana taas oli julkisen päivähoidon ja lapsilisien kehittäminen.[593] SDP:ssä kotihoidontuen katsottiin toimivan tulonsiirtona palkansaajilta maanviljelijöille, jotka joka tapauksessa huolehtivat lapsistaan kotona, sekä hyvätuloisille, joilla oli varaa äidin kotiin jäämiseen tai peräti hoitajan palkkaamiseen.[594] Käytännössä suurin kotihoidontuen käyttäjien ryhmä olivat eteläisen Suomen pienituloiset.[595] Perheiden kannalta SDP:n malli oli vaihtoehdoton siten, että se ohjasi pienet lapset mieluummin yhteiskunnalle merkittävästi enemmän kustannuksia aiheuttavalle julkiselle puolelle sen sijaan, että vanhemmille olisi mahdollistettu pienen lapsen hoito edullisemmin kotona – mikä saattoi olla lapsenkin kannalta parempi vaihtoehto.[596] Sosiaali- ja terveysministeriön teettämän tutkimuksen mukaan yhden hoi-

https://doi.org/10.21435/ha.155

topaikan kustannukset olivat Helsingissä vuonna 1985 keskimäärin 2 062 markkaa kuukaudessa ja alle kolmevuotiaiden hoitopaikka oli lähes tuhat markkaa kalliimpi kuin näitä vanhempien.[597]

Kuuskoski-Vikatmaa nosti eduskuntakäsittelyssä esiin myös sen, että lakien käsittelyn yhteydessä oli viitattu naisten ja miesten tasa-arvoon. Hän huomautti, että keskusteluun olivat ottaneet osaa erityisesti korkeasti koulutetut naiset, jotka eivät nähneet kotihoidontuki- ja hoitovapaajärjestelmää itselleen tarpeellisena. Kuuskoski-Vikatmaa toivoi näiden naisten katsovan oman elämäpiirinsä ulkopuolelle ja huomaavan joidenkin vähemmän etuoikeutetussa asemassa olevien naisten sitä tarvitsevan.[598] Kotihoidontukeen liittyikin mielenkiintoisia ideologisia – ja nykyään voitaisiin sanoa myös intersektionaalisia – ristiriitoja. Vasemmistopuolueet hyökkäsivät kotihoidontukea vastaan väittäen sen sitovan naiset kotiin perinteisen roolijaon mukaisesti. Tällainen tasa-arvonäkemys ei kuitenkaan kyseenalaistanut sitä, että työelämää oli rakennettu vuosikymmeniä miesten ehdoilla – tai ettei kaikilla naisilla edes ollut mahdollisuutta löytää työtä.[599]

Keskustapuolueen ajamaa mallia voi tarkastella myös siitä näkökulmasta, että se mahdollisti itse asiassa varsin radikaalilla tavalla naisten (ja myös miesten) valinnanvapauden. Jo 1960- ja 1970-luvun radikaalifeministit olivat kritisoineet tasa-arvon liittämistä fundamentaalisesti samanlaisuuteen. Tämä tarkoitti sitä, että tasa-arvon normiksi asetettiin mies ja miehinen maailma ja naisilta edellytettiin vastaavanlaista ”samanlaisuutta”. Vasemmiston malli kunnallisesta päivähoidosta ja lapsilisistä voidaankin tulkita tasa-arvon määrittelemiseksi siten, että naisten oli toimittava patriarkaalisesti määräytyneen yhteiskunnan, talouden ja työmarkkinoiden ehdoilla. Radikaalifeminismissä taas katsotaan, että yhteiskuntia olisi pikemminkin muokattava niin, että myös naisten ja naisille tyypillisten toimien, kuten hoivan ja altruismin, arvo tunnustettaisiin.[600]

Kuuskoski-Vikatmaa korostikin eduskunnassa, että syrjintä oli täyttä totta tämän päivän työelämässä ja sitä tapahtui koko ajan. Siksi tasa-arvolain säätäminen, joka oli noussut esiin kotihoidontuesta käydyssä keskustelussa, tuli todella tarpeeseen. Hän huomautti hallituksen nyt varmasti havainneen, miten myönteisessä hengessä valtioneuvoston kansliassa valmisteilla olevaa tasa-arvolakiesitystä odotettiin.[601] Keskustapuolueen Naiset olivat aikaisemmin kritisoineet sitä, että hallitusohjelmasta huolimatta tasa-arvolakiesitystä ei ollut vielä annettu eduskunnalle.[602] Tasa-arvolaki hyväksyttiin lopulta vuonna 1986, ja ajalle kuvaavasti kolmikantamalli näkyi myös sen aikaansaamisessa, sillä lain sisällön määräsivät hyvin pitkälti työmarkkinajärjestöjen kanssa käydyt keskustelut.[603] Esimerkiksi STK vastusti sekä tasa-arvolakia että ”lastenhoitolomaa”.[604]

Kotihoidontuki oli merkittävä perhepoliittinen voitto keskustapuolueelle, ja siitä tuli hyvin suosittu etuus perheissä. Sen kannatus on ollut Suomessa poikkeuksellisen vankkaa, ja sen kiistattoman ideologisen voiman

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vuonna 1977 Keskustapuolueen Naisten toiminnanjohtajaksi valittu Heta Tuominen nosti entistä painokkaammin esiin naisten asemaa ja sukupuolten välistä tasa-arvoa. Kuva KN:n toimistolta marraskuussa 1981. KMA.

on katsottu perustuvan perheiden valinnanvapauteen valita parhaaksi katsomansa hoitomuoto.[605] Onkin syytä olettaa, että kotihoidontuki suosittuna etuutena nimenomaan laajensi puolueen kannatusperusteita 1980-luvulla.

Puoluejohto ja eduskuntaryhmä nostivatkin kotihoidontuen vuoden 1984 tärkeimmäksi saavutukseksi. Kääriäinen nosti sen rinnalle myös kansaneläkeuudistuksen määrätietoisen loppuun viemisen. Nämä kaksi merkittävää sosiaalipoliittista uudistusta osoittivat keskustapuolueen olevan elävä uudistusliike, joka puuttui voimakkaasti yhteiskunnan epäkohtiin pyrkien tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen sekä kansalliseen eheyteen, mutta samalla näiden toteutus osoitti hänestä, että ilman määrätietoista otetta, tahtopolitiikkaa, mitään merkittäviä asioita ei saatu aikaan.[606] Kotihoidontuki olikin viimeinen suuri sosiaalipoliittinen uudistus vanhan punamullan aikana, kuten Kääriäinen on sitä myöhemmin kuvannut.[607] Hyvinvointivaltio oli rakennettu punamulta-

https://doi.org/10.21435/ha.155

yhteistyöllä, mutta nyt yhteiset eväät näyttivät loppuun syödyiltä, kuten kotihoidontuen hyvin kimurantti toteutus osoitti. Keskustapuolueen ja SDP:n tavoitteet alkoivat yhä enemmän erkaantua toisistaan – ja kokoomuksen ja keskustapuolueen puolestaan lähentyä.

Kokoomus piti kiinni keskustapuolueelle tärkeästä kansaneläkeuudistuksesta. Lisäksi Kääriäinen huomioi vuoden 1985 alussa, että kokoomuksen Suomi 2000 -muistiossa puhuttiin kansalaispalkasta. Hän totesi kokoomuksen vastustaneen eniten perusturvaa, mutta kansalaispalkan voisi nähdä perusturvan täydennyksenä. Jos näin oli, näytti keskustapuolueella ja kokoomuksella olevan yhteistyömahdollisuuksia, vaikka kokoomuksessa ilmenevä tiurismi eli käytännössä aluepolitiikan vastustus herättikin epäilyjä.[608]

Keskustapuolue ajoi kansaneläkeuudistuksessa ja kotihoidontuessa sellaisia poliittisia ratkaisuja, joissa korostettiin kolmikannan sijaan eduskunnan määräysvaltaa. Keskustapuolueessa ja eritoten sen eduskuntaryhmässä oli jo pitkään herättänyt ärtymystä, että työmarkkinajärjestöt pääsivät sanelemaan hyvin pitkälti varsinkin sosiaalipoliittisia uudistuksia. SDP:llä taas oli kiinteät sidokset työmarkkinajärjestöihin, ja se oli valmiimpi kuuntelemaan näiden vaatimuksia. Ylipäätään näiden tavoitteet kävivät paremmin yksiin.[609] Kääriäinen ei peitellytkään kriittisyyttään työmarkkinajärjestöjä kohtaan. Hän arvosteli muun muassa ammattiyhdistysliikkeessä vallitsevaa jäsenten eriarvoisuutta, mikä suututti SAK:n pahanpäiväisesti.[610] Kääriäinen myös esitti, että SAK:n jäsenille myönnettävien lehtisetelien käyttöoikeus tulisi ulottaa myös muihin kuin työväen lehtiin tai lakkauttaa kokonaan. *Suomenmaa* uutisoikin, että SAK oli perustanut työryhmän jahtaamaan keskustapuoluelaisia, eli työryhmä tutki ay-liikkeen vastaisia kansainvälisiä ja kotimaisia ilmiöitä. Myös SAK:n puheenjohtaja Viinanen ärhenteli, että keskustapuolue oli mennyt liian pitkälle ja vastatoimia oli tulossa.[611] Eduskuntaryhmässä oltiinkin huolissaan, että tilanne menisi liian kireäksi ja se vaikuttaisi keskustalaisten ay-toimijoiden asemaan.[612]

Väyrynen taas oli vaatinut Kouvolan puoluevaltuuskunnassa 1984, että yhteisymmärrykseen perustuvan konsensuspolitiikan oli aika muuttua. Keskustapuolue halusi eroon siitä, että työmarkkinajärjestöt puuttuivat hallituksen ja eduskunnan valtaan kuuluviin yhteiskunnallisiin linjakysymyksiin.[613] Väyrynen ei kuitenkaan profiloitunut, eikä ollut profiloitunut myöskään kotihoidontuessa ja kansaneläkekysymyksessä, vahvan tahtopolitiikan ajajaksi yksin, vaan rintama oli laajempi. Kääriäinen oli ottanut isompaa roolia varsinkin suhteessa työmarkkinajärjestöihin. Myös Kuuskoski-Vikatmaan rooli oli näkyvä tämän vääntäessä tavoitteista Taipaleen kanssa. SDP taas oli ärtynyt ennen kaikkea Pekkalaan[614], joka pystyikin valtiovarainministerinä järjestämään kotihoidontuen rahoituksen. Jopa punamultamiehenä profiloitunut Juhantalo oli ehdottanut yhteistyötä kokoomuksen suuntaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

kotihoidontukikiistan ratkaisemiseksi.[615] Väyrysen julkikuva taas oli kohentunut huomattavasti. Hänen nähtiin muodostavan kansanomaisen Kääriäisen kanssa hyvän ja toisiaan täydentävän parin.[616]

Väyrysen julkikuva oli nyt rauhallisempi ja jopa valtiomiesmäinen. Väyrysen mediasuhteissa vallitsikin seesteisempi kausi vuosina 1983–1985, jolloin hän sai myönteistä julkisuutta ulkoministerinä. Väyrynen sai hyvän vastaanoton Moskovassa ja tapasi lukuisia maailmanpolitiikan merkkinimiä, kuten Indira Gandhin, Margaret Thatcherin ja Kurt Waldheimin.[617] Ulkoministeriöstä eläköityvä Matti Tuovinen taas antoi tunnustusta, että Väyrynen oli laajentanut merkittävästi Suomen ulkopolitiikan kenttää, kehitysyhteistyön merkitys oli noussut esiin ja Väyrynen oli tehnyt matkoja Kiinaan, Kaukoitään ja Afrikkaan.[618] Väyrynen totesi itse mediasuhteistaan, että hän oli oppinut kantapään kautta, vaikka toki asiasta oli puhuttu myös puolueen porukoissa, ja ehkä ikäkin oli tehnyt tehtävänsä. Hän sanoi myös jättäneensä selittelyt ja oppineensa, ettei yksittäinen ihminen voinut taistella julkisen sanan kanssa.[619] Väyrysen uusi julkisuuskuva näkyi myös gallupeissa. Poliitikkojen suosiopuntarin mukaan Väyrysen kannatus oli noussut 23 prosenttiin joulukuussa 1984. Vuosi takaperin se oli ollut 13 prosenttia.[620]

Järjestötoiminta puolueen kivijalkana – yhtenäisyyden ja menestyksen tukena

Korkean profiilin politiikkaa tuki puoluesihteeri Kääriäisen vetämä järjestöorganisaation kuntoon virittäminen, jonka hän oli ottanut tehtäväkseen heti valintansa jälkeen.[621] Hän painotti puolueväelle, että hyvin hoidettu järjestökenttä oli puolueen elinehto ja antoi samalla arvostusta puolueen ruohonjuuritason toimijoille: ”Keskustapuolueen järjestötyön voima on tuhansissa ja jälleen tuhansissa vapaaehtoista työtä tekevissä järjestöihmisissä.” Järjestöremontti kulki nimellä ”Kenttä kuntoon”, ja sitä toteutettiin puoluetoimiston ”jalkautuslinjalla” eli menemällä entistä enemmän ihmisten luo kuuntelemaan, keskustelemaan ja rohkaisemaan. Puolue oli tarkoitus elvyttää perustasoa myöten,

Kunnanjohtaja Juhani Alanen, puoluevaltuuskuntavaikuttaja Etelä-Savosta vuonna 1991. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

kansanvaltaisesti jäsenjoukkoihin luottaen, kenttätyötä talkoohengessä tehden ja aatetta painottaen.[622]

Järjestöremontissa kiinnitettiin erityisesti huomiota avainryhmän eli kunnallisjärjestöjen johdon vahvistamiseen ja koulutukseen. Avainryhmään kuuluivat puheenjohtaja, sihteeri, vaalipäällikkö, koulutussihteeri ja tiedotussihteeri. Myöskään paikallisyhdistyksiä ei unohdettu. Puolueen 75-vuotisjuhlakokouksen yhteydessä oli pidetty perusosastojen johtokuntien jäsenten yhteistapaaminen, johon oli osallistunut noin 600 henkilöä eri puolilta Suomea. Tapaamisessa oli sovittu ”Osastot jylläämään” -suururakasta, jonka tavoitteena oli elvyttää perusosastojen toiminta sekä perustaa uusia osastoja erityisesti väkirikkaille alueille. Järjestöremontin tavoite olikin käydä läpi kaikki paikallisyhdistykset kunnallisjärjestöjen, piiritoimistojen ja puoluetoimiston yhteisvoimin. Lisäksi vuoden 1981 aikana saatiin käytännössä koko maahan rakennettua alueellisten järjestösihteerien järjestelmä. Se keskittyi puolueen taajamatyöhön sekä aytoimintaan.[623]

Keskustapuolueen Naisten hallituksen jäsen Isohookana-Asunmaa kommentoi keväällä 1982 järjestöremonttia, että asia oli oikeutetusti otettu nyt keskeisesti esille. Hänen mielestään ilahduttavaa oli sekin, ettei järjestöremontti jäänyt vain suunnitelmatasolle, koska tiedettiin, että järjestöorganisaation tehostamisella oli selkeä yhteys puolueen kannatukseen. Naisten näkökulmasta tarkasteltuna ongelmiakin kuitenkin yhä oli. Jos nainen halusi osallistua aktiivisesti kunnallisen, maakunnallisen ja valtakunnallisen tason politiikkaan, tämä ei valitettavasti onnistunut yksin naisjärjestön kautta. Naisen oli välttämätöntä osallistua puolueen paikallisosaston ja sitä kautta piiritason toimintaan, vaikka sääntöjen mukaan hän ei kuitenkaan voinut kuulua kahteen osastoon – eikä naisella ollut usein edes aikaa monelle järjestölle. Isohookana-Asunmaa esitti, että puoluejohdossa etsittäisiin ratkaisua tähän ongelmaan. Hänestä naisjärjestöä tarvittiin yhä, vaikka tietenkään tavoite ei millään tasolla, paikallisella tai muullakaan, voinut olla naisten eristäytyminen puolueesta.[624]

Naisosastojen rekisteröiminen vuodesta 1977 lähtien olikin saanut aikaan huomattavan

Emäntä Ulla-Maija Säisä Ylä-Savosta vaikutti puoluevaltuuskunnassa ja Keskustapuolueen Naisissa. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

kasvun naisten puoluekokousosallistumisessa. Rekisteröidyt naisosastot saivat lähettää oman edustajansa puoluekokoukseen. Kun vuoden 1970 puoluekokouksessa naisten osuus oli ollut 6,2 prosenttia, vuonna 1978 se oli 22,3 prosenttia, ja 1980-luvulla naisten osuus nousi lähes kolmannekseen.[625] Naisjärjestöjen merkittävä rooli näkyi 1980-luvulla siinäkin, että suurin osa naisista nousi ministeriksi jonkin naisjärjestön johtopaikalta.[626] Keskustapuolueen järjestötoiminta oli piiri- ja paikallistasolla hyvin miesvoittoista. Puoluejohdossa oltiin tietoisia asiasta, mutta muutoksen läpivieminen paikallistasolle oli hidasta.[627]

Vuonna 1982 keskustapuolueen kaikkien piirien puheenjohtajat olivat miehiä. Seuraavana vuonna piiripuheenjohtajien lasikaton mursi kansanedustaja Sirkka-Liisa Anttila, kun hän nousi Etelä-Hämeen piirin puheenjohtajaksi. Myös piirien toiminnanjohtajat olivat lähes kaikki järjestään miehiä.[628] Naisten heikommat asemat piiri- ja paikallistasolla olivat ongelma erityisesti vaalityön kannalta, sillä menestys vaaleissa edellytti yleensä paikallisjärjestöjen tukea ja rahoitusta. Miehillä oli paikallistasolla vahvemmat tukiverkot, eikä toiminta ollut aina herrasmiesmäistä. Pohjois-Pohjanmaalla ”parkkiohjaajat” saattoivat vielä 1980-luvun alussa ohjata naisten vaalitilaisuuksiin tulevia miesehdokkaan tilaisuuteen.[629]

Syksyn 1982 puoluevaltuuskunnassa Keskustapuolueen Naiset esittivät puolueen toimintasuunnitelman saatteeksi ponnet: 1) naisehdokkaita tuli tukea tasavertaisesti miesten kanssa eduskuntavaaleissa, 2) keskustapuolue ja sen ministerit toteuttaisivat sukupuolten tasa-arvoa ehdotettaessa jäseniä valtioneuvoston komiteoihin, neuvottelukuntiin, toimikuntiin ja työryhmiin ja 3) puolue ryhtyisi käytännön toimiin naisten ja miesten välisen tasa-arvon varmistamiseksi jaettaessa luottamustehtäviä paikallisosastoissa, kunnallisjärjestöissä ja piirijärjestöissä sekä valittaessa edustajia puoluehallitukseen, puoluevaltuuskuntaan ja puoluekokoukseen. Ponnet hyväksyttiin.[630] Kääriäinen korosti samassa kokouksessa, että puolueen tuli olla paikallisyhdistyksiä myöten helposti lähestyttävä, järjestöorganisaation yksinkertainen ja lisäksi järjestöbyrokratiaa oli kartettava kuin tautia. Hän myös painotti paikallisyhdistysten ja kunnallisjärjestöjen vapaata liikkuma-alaa siten, ettei niitä ohjailtaisi ylätasolta.[631] Kansanvaltaisen puolueen kenttää ei tullut holhota, vaan ihmisten oli saatava itse toimia paikallisdemokratian ihanteiden mukaisesti – joskin tällöin myös henkilövalintoihin ja naisten asemaan oli vaikea puuttua paikallistasolla.

Keskeinen tekijä järjestötoiminnan tehostamisessa oli koulutustyö, joka tapahtui yhdessä Maaseudun Sivistysliiton ja Alkio-opiston kanssa. Kunnallisjärjestöjen avainhenkilöiden koulutuksen lisäksi toimintaa vietiin vähitellen entistä lähemmäksi puolueen perustasoa. Vuonna 1982 järjestettiin noin sadassa kunnassa syysriihi, jossa koulutettiin tuhansia kunnallisjärjestöjen ja paikallisosastojen luottamushenkilöitä. Joissain piireissä oli myös laivaseminaareja sekä

https://doi.org/10.21435/ha.155

paikallisyhdistysten puheenjohtajille ja sihteereille tarkoitettuja kurssiretkiä Lappiin ja pääkaupunkiin.[632] Kääriäinen vaatikin pitämään tiukasti kiinni siitä, että jokaisessa kunnallisjärjestössä todella oli toimiva ja osaava viiden hengen avainryhmä, ja seuraavana ja entistä vaativampana toimenpiteenä tuli olla kaikkien paikallisyhdistysten kuntoon virittäminen. Järjestöremontin tulokset olivatkin lupaavia, vaikka alueittaiset erot olivat todella suuret. Alueilla, joissa puolueen kannatus oli heikkoa, ei myöskään järjestöremontti edennyt toivotulla tavalla.[633]

Kääriäinen totesikin Savonlinnan puoluekokouksessa, että järjestötyötä oli syytä arvostaa erityisesti vallitsevan puoluekriittisyyden ja vieraantumisen aikana, mutta laakereillaan lepäämiseen ei silti ollut varaa, vaan tarvittiin koko ajan uusia ja tuoreita toimintamuotoja. Taloudellisia varoja ei toimintaan kuitenkaan liiaksi ollut, sillä puoluetuen jäädytyksen vuoksi toiminnassa oli täytynyt keskittyä vain aivan olennaisimpiin tehtäviin. Monien piirijärjestöjen taloudellinen tila oli heikko, mutta kaikki liikenevät varat oli kohdennettu ja kohdennettaisiin jatkossakin piiri-, alue- ja paikallistasolle, lupasi Kääriäinen.[634] Pääperiaatteena pyrittiin noudattamaan sitä, että piirijärjestöt hoitaisivat itse taloutensa, eikä puolueen ylätaso sekaantuisi tai antaisi ylimääräisiä lisäavustuksia, sillä niille ei sen jälkeen pelätty tulevan loppua.[635]

Pitkään talousvaikeuksista kärsineen Uudenmaan piirin kohdalla puolue tuli kuitenkin lopulta vastaan. Piirille laadittiin tervehdyttämisohjelma, jossa piirille aikaisemmin annettu laina annettiin anteeksi sekä osoitettiin järjestösihteeri piirin käyttöön ay- ja taajamatyöhön.[636] Päätökseen vaikutti epäilemättä se, että rahavaikeudet liittyivät edellisiin presidentinvaaleihin sekä piirin ja puoluetoimiston eriäviin näkemyksiin rahalahjoituksesta, jonka lahjoittajat olivat sittemmin vetäneet piiriltä pois.[637] Ratkaisulla rakennettiin siis puolueen yhtenäisyyttäkin. Tuki oli perusteltavissa myös siksi, että Uusimaa oli kannatuksellisesti puolueen kehitysaluetta.

Puolueen järjestökentän kuntoon virittäminen oli kaikkiaan hidasta ja vuosikausia kestävää työtä. Jopa puolueen vahvassa piirissä Pohjois-Pohjanmaalla Kenttä kuntoon -ohjelman koettiin jääneen liiaksi taka-alalle useiden perättäisten vaalien takia.[638] Puoluesihteeri piti kuitenkin tavoitteesta tiukasti kiinni. Järjestötyö oli hänestä puolueen voimavara ja suoranainen välttämättömyys, jotta puolue selviytyisi 1980-luvun haasteista. Rauli Mickelsson on todennutkin, että vanhat suuret puolueet kokivat olevansa kriisissä 1980-luvulla jäsenmäärien vähentymisen ja järjestötoiminnan kuihtumisen myötä.[639] Keskustapuolue taas taisteli tätä tendenssiä vastaan menestyksekkäästi järjestöremontin voimin.

Keskustapuolueessa oli vuonna 1982 yhteensä 2 918 paikallisosastoa. Eniten (272) niitä oli Pohjois-Pohjanmaalla. Seuraavana vuonna 1983 paikallisosastoja oli yhteensä 2 925 ja vuonna 1984 yhteensä 2 926 ja vuonna 1985 yhteensä 2 927. Kunnallisjärjestöjä oli

https://doi.org/10.21435/ha.155

vuonna 1982 yhteensä 349, vuosina 1983–1984 yhteensä 351 ja vuonna 1985 yhteensä 352.[640] Järjestöremontti näytti purevan myös jäsenmäärän laskuongelmiin. Vuoden 1978 huipusta (309 144 jäsentä) alkanut lasku saatiin käännettyä vuonna 1983 nousuun (301 132 jäsentä), joskin sen jälkeen tuli taas maltillista laskua.[641] Puolueiden perusjärjestöjen määrällä ja myös jäsenmäärillä mitattuna keskustapuolue oli kuitenkin koko 1980-luvun selvästi suurin puolue.[642] Puoluesihteeri arvioikin vuonna 1985, että ilman järjestöväen uskoa puolue ei olisi kestänyt 1980-luvun alun vaikeita murrosaikoja: ”Järjestöväki on vakaata ja uskollista joukkoa.” Hänestä puolueen hengissä selviämisen tärkeimpiä selityksiä oli puolueen laaja järjestötoiminta – jota Kääriäinen itse aktiivisesti pyrki tukemaan ja virittämään.[643]

Puheenjohtajan asema vahvistuu – ympäristö- ja kaupunkipolitiikka nostaa jännitteitä

Vihreys versus ydinvoima

Väyrynen ja Kääriäinen lähestyivät Savonlinnan puoluekokousta kärjellä, jossa korostettiin vihreyttä. Ajan henki nosti esiin ekologisia kysymyksiä, ja samaan aikaan kannatusta kasvattava Vihreä liike kävi keskustelua mahdollisesta organisoitumisesta puolueeksi. Keskustapuolueen oli vastattava näihin haasteisiin, puolueen oli nostettava vihreää profiilia entistä näkyvämmin esiin.[644] Keskustapuolueen ympäristöpoliittinen toimikunta järjesti ennen puoluekokousta ”Vihreä kotiseutu” -tiedotuskampanjan, jonka pääviesti oli, että vihreämpi kotiseutu tarjosi paremman elinympäristön. Esille nostettiin ihmisten arkielämään liittyviä ympäristöasioita, kuten puhtaat vedet ja niiden vaikutus toimeentuloon ja terveyteen, jätteiden hyötykäyttö ja puhtaiden kotimaisten elintarvikkeiden merkitys.[645] Kotiseutu-teema liittyi samalla syksyn kunnallisvaaleihin, joista odotettiin vihreiden läpimurtoa.

Varsinkin kaupungeissa ja Etelä-Suomessa ympäristöteema oli tärkeä äänestäjistä kamppaillessa. Keskustapuolueen hakema kasvutila oli kuitenkin ahdas, sillä vihreiden vapaamielisyys ja suora toiminta vetosivat liberaaleihin kaupunkilaisiin, ja toisaalta SMP:stä oli jo tullut kaupunkityytymättömyyden äänitorvi vuoden 1983 eduskuntavaaleissa.[646] Väyrynen yritti tarjota keskustapuoluetta yhä kattoliikkeeksi, joka voisi koota kaikki vihreitä arvoja kannattavat yhteiseen rintamaan luonnonmukaisen ja ihmisläheisen kehityksen varmistamiseksi. Hänestä puolue tarjosi vaihtoehdon materialismille ja kasvuajattelulle – eli SDP:lle ja kokoomukselle. Keskustapuolue oli säilyttänyt varsin hyvin asemansa maan politiikassa, joten sillä oli näistä asemista käsin parhaimmat mahdollisuudet kamppailla tulevasta suunnasta.[647]

Kääriäisestä edessä oli kova taistelu tulevasta suunnasta. Keskustapuolue tarjosi vaihtoehdon, jossa Suomea haluttiin rakentaa sen omien kansallisten edellytysten pohjalta. ”Se haluaa luoda puhtaan ympä-

https://doi.org/10.21435/ha.155

ristön, alueellisesti tasapainoisen maan sekä hajautetun talouden ja hallintorakenteen", korosti Kääräinen. Hänen vaatimuksissaan oli kuitenkin astetta painokkaampi sävy kuin Väyrysellä. Ydinvoimakielteinen Kääriäinen painotti, että vaikka politiikassa usein vaadittiin kompromissien tekemistä, oli kuitenkin vedettävä rajat, joiden yli ei voitaisi mennä. Hän sanoi uskovansa, että puolueväki tekisi Savonlinnassa päätöksiä, jotka terävöittäisivät kuvaa puolueesta vastuullisena huomisen puolueena.[648]

NKL:n puheenjohtaja taas pohti kriittisesti, miksi keskustapuolue ei vetänyt ihmisiä puoleensa, vaikka sen ajatuksilla oli kannatusta. Toropainen kysyi, oliko keskustaliike ihmisten silmissä ainoastaan hallinnointiin keskittyvä organisaatio ilman ihanteita. Vihreiden järjestäytymispohdintoihin vaikutti vahvasti puoluevastainen ja Robert Michelsin oligarkian rautaisesta laista käyty keskustelu – käsitys kaikkien demokraattisten organisaatioiden muuttumisesta kasvun myötä byrokraattisiksi ja harvainvaltaisiksi. Toropainen kysyikin, löytyikö keskustaliikkeestä tarpeeksi rohkeutta olla selkeä vaihtoehto.[649] Ainakin puolueen nuoret uskalsivat. NKL ja KOL laativat puoluekokousta varten "Vihreän manifestin", jossa patisteltiin puoluetta tiukempiin päätöksiin ympäristökysymyksissä ja otettiin ehdottoman kielteinen kanta ydinvoimaan.[650] Ydinvoima olikin kysymys, joka hiersi puolueen sisällä aina johtoa myöten.

Puoluehallituksessa väiteltiin huhtikuussa siitä, minkä kannan se ottaisi puoluekokouksen ydinvoima-aloitteisiin. Väyrynen halusi painottaa ensisijaisesti hajautetun ja kotimaisen energiatuotannon vaihtoehtoa ja pitää vasta toissijaisesti kiinni Rovaniemen puoluekokouksen kielteisestä ydinvoimakannasta. Puoluehallitus ja eduskuntaryhmä tarvitsivat hänestä toimintavapautta ydinvoimakysymyksen suhteen. Kääriäisestä taas puolueen tuli ottaa joko täysin kielteinen kanta tai sitten oli edelleen hyväksyttävä Rovaniemen puoluekokouskanta ilman mitään väljennyksiä. Pekkala kannatti Väyrysen kantaa. Toropaisesta taas puolueen uskottavuus vaati täysin kielteistä kantaa, sillä keskustapuolue tulisi tosiasiallisesti ratkaisemaan sen, tulisiko Suomeen viides ydinvoimala – eli SDP ja kokoomus suhtautuivat myönteisesti. Väänänen ja Tähkämaakin kallistuivat kielteiselle kannalle.[651]

Väyrynen perusteli kantaansa sillä, että oli valmistauduttava vertaamaan vaihtoehtoja, jotka olivat joko hiili- tai ydinvoimala: "Jos vastustetaan ydinvoimalaa, pitää olla pitävät argumentit hiilivoimalan puolesta." Toropainen ilmoitti, että jos puheenjohtajan kanta tulisi puoluehallituksen kannaksi, niin hän esittäisi eriävän mielipiteen. Kääriäinenkin sanoi, että jos puoluehallitus ei hyväksy Rovaniemen kantaa, mikä oli lähellä ehdottoman kielteistä, niin hän siirtyisi takaisin ehdottoman kielteiselle kannalleen. Väyrysen mielestä ydinvoiman vastustus oli vähentynyt puolueen kentällä, mutta hän tuli vastaan sanoen, että Rovaniemen puoluekokouksen kanta oli paras mahdollinen, ja lisäsi hämäävästi, ettei ollut vielä "määritellyt omaa

https://doi.org/10.21435/ha.155

henkilökohtaista kantaansa asiaan". Väyrysen tavoin ydinvoimaan selvästi myönteisesti suhtautunut Pekkala yhtyi Väyryseen, hänkään ei ollut vielä määritellyt omaa kantaansa, mutta hän ei myöskään halunnut, että hänen kannanottomahdollisuuksiaan rajoitettaisiin etukäteen. Pekkala lisäsi, että sähkön kulutuksen kasvu riippui ennen muuta metsäteollisuudesta.[652] Metsäteollisuus taas piti ydinvoiman lisärakentamista tarpeellisena.[653] Väyrynen esitti ratkaisuksi, että puoluehallituksen päätökseksi puoluekokouksen ydinvoima-aloitteisiin tulisi Rovaniemellä hyväksytty kanta – mihin Kääriäinen oli sanonut suostuvansa. Puoluehallitus hyväksyi ehdotuksen, mutta Toropainen ja KOL:n puheenjohtaja Hannu Sirkkilä jättivät päätökseen eriävän mielipiteen.[654]

Tunteet ydinvoimakysymyksen ympärillä kävivät kuumina keväällä 1984. Väyryseltä ja Pekkalalta löytyi ymmärrystä teollisuuden ydinvoimakannalle, mutta hekään eivät hyväksyneet sitä, että keskustapuoluetta yritettiin painostaa asiassa. Kääriäinen kertoi puoluehallituksessa käyneensä Teollisuuden Keskusliitossa (TKL). Siellä oli ilmoitettu, että tuki keskustapuolueelle ja sen lehdille loppuisi. Kääriäinen oli kiittänyt ilmoituksesta ja esittänyt toivomuksen, että päätöksen takana pysyttäisiin. Erikoisessa keskustelussa oli kyse siitä, että TKL:n Timo Relander oli uhannut, että keskustapuolueen rahoitus loppuisi, jos puolue ei suhtautuisi myönteisesti ydinvoimaan. Väyrysestä Kääriäisen vastaus TKL:n uhkaukseen oli ollut oikea. Hän ei hätkähtänyt tapahtuneesta vaan totesi vain viileästi, ettei tämä ollut ensimmäinen kerta, kun talouselämä puhui tällaisia. "Me emme kuitenkaan omia päätöksiämme myy", sanoi Väyrynen. Myös Pekkala piti Kääriäisen vastausta oikeana ja lisäsi närkästyneenä: "Ensimmäistä kertaa kuulin, että keskustapuoluetta vaadittiin rahasta tekemään jotakin."[655]

Lehdistössä ydinvoimakysymys liitettiin myös hyviin neuvostosuhteisiin, sillä ydinvoimalat olivat merkittävässä osassa idänkaupassa. Ydinvoiman oli arveltu olevan Moskovalle yksi ydinkysymyksiä.[656] Keskustapuolueen pöytäkirjoissa paine hyväksyä ydinvoima ja tilata voimaloita Neuvostoliitosta ei kuitenkaan nouse esiin – vaikka joidenkin takaraivoissa se saattoikin vaikuttaa yhtenä tekijänä.

Ympäristöprofiili esiin – rakennuslaki puhuttaa

> Jälleen täyttyi yksi maamme jäähalleista keskustan kokousedustajista ja vihreistä lipuista. – – Hän [Väyrynen] piti väkevät puheensa ja puoluesihteeri Seppo Kääriäinen poliittisen katsauksensa, joista molempien tavaramerkit alkoivat jo tulla tutuiksi. Paavon ääni sortui kerran, kaksi puheen aikana, Seppo taas pyyhki persoonallisesti hikeä otsaltaan. Tässä kokouksessa he olivat johtajia.[657]

Puoluekokoukseen kerääntyi jälleen huikea määrä väkeä, 4 750 osanottajaa. Virallisten ja epävirallisten kokousedustajien lisäksi

https://doi.org/10.21435/ha.155

Savonlinnan puoluekokouksen kesäisiä tunnelmia. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

paikalla oli 153 kutsuvierasta ja 240 tiedotusvälineiden edustajaa.[658] Puoluekokouksen ykkösuutiseksi nostettiin valtakunnan päälehdessä puoluejohdon vaatimus, että uuden ydinvoimalan runnominen oli lopetettava. Kääriäisen todettiin vaativan, että ydinvoimamiesten tuli lopettaa painostaminen ja kansanvaltaa väheksyvä ydinvoiman pakkosyöttö. Väyrynen sen sijaan kommentoi, ettei hän ei uskonut, että päätöstä uudesta ydinvoimalasta tarvittaisiin seuraavaan kahteen vuoteen.[659] Puolueen nuoret taas toimivat harkitun suunnitelmallisesti ydinvoimalapäätöstä vastaan. NKL:n ja KOL:n valmistelema ”vihreä manifesti” loi pohjan, jonka ympärille nuoret perustivat voimakkaan ekologishenkinen puhemyllyn puoluekokouksessa.[660] Myös keskustanaisissa oli paljon ydinvoiman vastustajia, mutta naisten vastustus ilmeni vain parissa yksittäisessä puheenvuorossa – ei KN:n edustajien puheenvuoroissa.[661]

KOL:n Sirkkilä totesi puoluekokouksessa, että ympäristön tuhoutuminen oli noussut ydinsodan kaltaiseksi uhaksi. Hän kritisoi, että ohjelmallisesti keskustapuolue oli ympäristökysymyksissä eturivissä, mutta käytännössä puolue oli kantanut vastaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puoluekokousten vähemmän julkisuudessa näkyvää puolta, kuva Savonlinnan puoluekokouksen koulutus- ja kulttuuripoliittisesta valiokunnasta: Jaakko Numminen (vas.), Juhani Wiio ja Jouko Tyyri. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

hangoittelevan kaapua. NKL:n puheenjohtaja Toropainen vaati selkeän kielteistä kantaa ydinvoimaan. Hänestä puoluekokouksen tuli saada sanoa painokas kantansa asiasta, jota "KTM ja IVO valmistelevat kabineteissa SDP:n hiljaisella tuella". NKL:n edustaja Pekka Lankia puolestaan kritisoi, että "agribisneksen" seuraukset oli nähty, ja vaati tukea ekologisesti kestävälle pienviljelykselle. Hän näki, että ydinvoima olisi ratkaiseva isku kotimaiselle energialle.[662]

Kääriäinen varoittikin Savonlinnassa, että vihreiden nousu oli nähtävä hälytyskellona. Nykytilanne ei voinut jatkua, vaan viherasiat oli otettava vakavasti. Tärkeintä oli teoista syntyvä uskottavuus, oma vihreys oli näytettävä käytännön politiikassa. Puolueen ei tullut jäljitellä vihreää liikettä, vaan toteuttaa omalta pohjalta saman suuntaista yhteiskuntakuntakehitystä kuin vihreätkin. Puolueen oma vihreys tarkoitti Kääriäisen puheen perusteella nimenomaan maaseudusta nou-

https://doi.org/10.21435/ha.155

sevaa viherkäsitystä – puolueen periaateohjelmassa se olikin sidottu nimenomaan hajautettuun yhteiskuntakäsitykseen. Hän kiteytti asian lainaamalla professori Pentti Malaskan sanoja: ”Jos tuhoat luonnon, tuhoat kaiken. Jos tuhoat maaseudun, tuhoat ihmisen. Jos tuhoat kaupungin, se voidaan rakentaa uudestaan.”[663] Uusien vihreiden voima taas kumpusi pääkaupungista, ja ydinvoimakielteisyys oli sen keskeinen käytevoima[664] – eikä sillä ollut hallituspuolueen rasitteita ottaa huomioon toisia hallitusosapuolia ja eri etujärjestöjä.

Puoluehallitus esitti kokoukselle lähes tarkalleen saman sisältöistä kannanottoa kuin Rovaniemellä oli tehty. Kannanotto oli Kääriäisen mukaan ”viittä vaille lopullisen kielteinen viidennen ydinvoimalan rakentamiselle”.[665] Vanhanen varoittikin puoluekokouspuheenvuorossaan, ettei tullut tehdä samaa virhettä kuin SDP, joka oli antanut päätösvallan omalle puolueneuvostolleen. Hän katsoi, ettei maa tarvinnut lisäydinvoimaa ja totesi Uudenmaan piirin olevan sitä vastaan. Useissa puheenvuoroissa vastustettiin ydinvoimaa, mutta päätöksen lykkäykselle löytyi myös ymmärrystä. Puoluekokous hyväksyi lopulta yksimielisesti kannan: ”Keskustapuolueen mielestä ei ole tarvetta uusien ydinvoimaloiden rakentamiseen.” Kääriäisen ajama tiukempi linja voitti Väyrysen kannan, mutta kompromissiksi Väyrysen ja Pekkalan linjalle se ei ollut täysin kielteinen. Väyrynen selittikin julkisuudessa, että päätös oli kompromissi, sillä siinä sovitettiin yhteen kaksi kantaa, joista toinen sanoi uusille ydinvoimaloille suoraan ei ja toinen taas halusi lykätä kannanottoa. Päätöksen saattoi silti tulkita tiukemmaksi kuin Rovaniemen kannan, sillä lausumasta oli tiputettu pois sanat ”näillä näkymin”. Puolueen nuoret katsoivatkin, että uusi ydinvoimakanta oli piirua aikaisempaa kielteisempi.[666]

Puolue säilytti ratkaisussa kasvonsa vihreänä liikkeenä, eikä se hajonnut riitelemään kannan ehdottomuudesta juuri kunnallisvaalien alla. Puolueen vihreyttä nostettiin etualalle puolueen pää-äänenkannattajaa myöten. *Suomenmaan* ykkösuutiseksi nostettiin Kääriäisen esittämä viiden kohdan ympäristöohjelma, jossa vaadittiin ilmansuojelua, normeja epäpuhtauksille, lyijytöntä bensaa ja ekokaupunkikokeiluja sekä valistus- ja koulutusohjelmia maataloutta koskien.[667] Puoluekokous ottikin hyvin tiukan kannan muun muassa ilmansaasteisiin ja erityisesti happosateisiin. Itse kokousväen mielenkiinto suuntautui kuitenkin enemmän ajankohtaisiin ongelmiin ja ennen kaikkea rakennuslain uudistukseen eikä niinkään aatteellisiin tai vihreisiin kysymyksiin. Puolueen ministereitä kehotettiin torjumaan ympäristöministeriön ehdotukset rakentamisen vaikeuttamisesta haja-asutusalueilla, perusrakennusoikeus tuli säilyttää.[668]

Ympäristöministeri Ahteen nimittämä työryhmä oli saanut maaliskuussa 1984 valmiiksi ehdotuksen kaavoitus- ja rakentamislaiksi, joka ministeriön mukaan lisäsi ympäristönsuojelua, kuntien päätösvaltaa, kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia sekä yksinkertaisti kaavajärjestelmää. MTK oli

https://doi.org/10.21435/ha.155

tästä täysin eri mieltä ja laati pitkän luettelon rakennuslakiesityksen vioista: valta keskittyi ympäristöministeriöön, kuntien vaikutusvalta pieneni, maatalouden harjoittaminen vaikeutui, maanomistajien oikeusturva heikkeni, byrokratia paisui, kustannukset nousivat ja niin edelleen. MTK:n mukaan mikään esityksessä ei tukenut maaseudun kehitystä. Ahde kävi selostamassa lakia myös keskustapuolueen eduskuntaryhmässä, mutta ryhmä ei vakuuttunut. MTK taas aloitti tiukan julkisen vyörytyksen lakia vastaan, mikä osaltaan vaikutti vahvasti siihen, että rakennuslain kokonaisuudistus ei edennyt ministeriön esittämällä tavalla. Rakennuslaki nostatti voimakkaita reaktioita vuoden 1984 aikana, ja sittemmin kokonaisuudistus kuopattiin. Sen sijaan kaavailtiin osittaisuudistusta – mikä toteutui lopulta vasta vuonna 1990 MTK:n ja maanomistajaväestön kannalta hyväksyttävämmässä muodossa.[669]

Muita keskeisiä puoluekokouskysymyksiä olivat naisten tasa-arvoinen osallistuminen puoluetyöhön, kunta-asiat ja aluepoliittiset kysymykset. Puoluekokous hyväksyi yksimielisesti, että puolueen toimintasuunnitelman yhteydessä painotettiin naisten osallistumisen tärkeyttä ja heidän mukaan saamista toimintaan joko naisosastoissa tai paikallisyhdistysten naisjaostoissa sekä kunnallisjärjestöissä. Asiasta oli tullut lukuisia puoluekokousaloitteita. Lisäksi todettiin, että Keskustapuolueen Naiset valmistelivat parhaillaan sääntömuutosesitystä, jonka tavoitteena oli turvata naisille oikeudenmukainen edustus keskustapuolueen päätöksenteossa.[670]

Kunta-asiat olivat esillä lähestyvien kunnallisvaalien takia. Kunnallisvaalien teemaksi hyväksyttiin ”Kylä eläväksi – kaupunki kotoisaksi”. Vaalitaistelussa puolue lähti painottamaan kuntien itsenäistä päätäntävaltaa, itsehallintoa, valtion holhousta vastaan. Kuntien pakkoliitoksiin otettiin ehdottoman kielteinen kanta, ja lisäksi vaadittiin, että maakuntahallinnon kansanvaltainen uudistus toteutettaisiin vihdoinkin. Tavoitteena tuli olla ”pääpiirteissään samat palvelut samalla veroäyrin hinnalla”.[671] Kunnallisverotuksen epäkohtien korjaaminen oli puolueen keskeisimpiä tavoitteita, sillä korkean veroäyrin kunnissa kunnallisvero saattoi olla jopa yli 30 prosenttia enemmän kuin matalimpien veroäyrien kunnissa.[672]

Ohjelma-aloitteiden osalta hyväksyttiin aloite, jossa vaadittiin puolueen roolia kirkastettavaksi kaupungeissa. Puolueen tuli politiikallaan osoittaa olevansa ”keskustalaisen perinteen mukainen alkiolainen vihreä yleispuolue, johon myös kaupunkilaisväestön on helppo samaistua”. Tämän todettiin vaativan puolueelta ennakkoluulottomuutta, sillä etenkin nukkuvalla kaupunkiväestöllä katsottiin olevan kielteinen asenne kepua kohtaan, koska puoluetta leimasi liiaksi maalaisimago, ja siksi oli selkeämmin selitettävä kaupunkilaisille, mitä ”keskusta” todella merkitsi.[673] Puolueessa ilmenikin voimakasta tahtotilaa siihen, että kaupunkilaiset voisivat ottaa keskustapuolueen omakseen. Vihreyden korostamista pidettiin yhtenä keinona tähän.

Etelä-Hämeen piirin edustaja Anttila ehdotti lisäksi erityisen Etelä-Suomi-toimi-

kunnan perustamista puoluehallituksen alaisuuteen pohtimaan alueen ongelmia.[674] Anttila oli jo edellisvuonna nostanut esille keskustapuolueen vaikeuksia Etelä-Suomessa. Puolueen yhdeksän eteläistä piiriä oli ollut tällöin koolla, ja vasemmistolehdissä tämä oli tulkittu Väyrys-vastaisuudeksi. Anttila oli puolestaan painottanut, että kyse oli nimenomaan Etelä-Suomesta eikä Väyrysestä.[675] Anttila oli todennut puoluevaltuuskunnassakin, että Helsingin, Uudenmaan, Turun ja Porin, Hämeen sekä Kymen läänien vaalipiireistä valittiin keskustalaisia kansanedustajia yhteensä vain 11, vaikka alueen edustajien kokonaismäärä oli 119. Siksi oli syytä pohtia vakavissaan, ettei keskustapuolueesta tulisi puoluetta, jonka kannatus pohjautui vahvasti aluepolitiikkaan ja siten Itä- ja Pohjois-Suomeen ja Pohjanmaalle.[676]

Etelä-Suomen vaikeuksiin ja kannatusongelmiin vastaaminen oli puolueen kannalta haastavaa, sillä samalla oli puolustettava yhteiskuntakehityksessä altavastaajina olevia alueita. Puoluekokouksen sisä- ja hallituspolitiikkaa koskevissa päätöksissä todettiinkin, että tulevina vuosina ”alueellisen tasapainon uhka on pääkaupunkiseudun epäterve paisuminen”. Siksi siihen tuli puuttua ennen kuin se kehittyisi ”hallitsemattomaksi muuttoaalloksi”.[677] Puolueen ulkopuolella tämä oli helppo tulkita Etelä-Suomi-vastaisuudeksi, varsinkin kun värittyneet sanavalinnat, kuten ”epäterve paisuminen”, loivat osaltaan negatiivista sävyä. Vaikka puolueen tavoitteena oli koko maan tasapainoinen kehitys, puheissa Etelä-Suomea ja kaupunkeja koskevat kysymykset kuulostivat usein lähinnä ongelmilta. Lisäksi kaupunkipoliittisten traditioiden puuttuminen sekä median ja vastustajien lyömä agraarileima söivät osaltaan keskustapuolueen uskottavuutta Etelä-Suomessa. Puolueen puheenjohtajan puoluekokouspuheestakin kaikui läpi maalaisliittolainen ideaali maaseudun paremmuudesta: ”Ne, jotka ovat tahtoneet välttää ja torjua teollistumisen ja kaupungistumisen kielteisiä vaikutuksia, ovat voineet turvautua maalaisliitto-keskustapuolueeseen: me olemme pyrkineet säilyttämään ja vahvistamaan sitä hyvää, jota maaseutuyhteiskunta on merkinnyt ihmiselle ja luonnolle.”[678] Kaupunkeihin ja eteläiseen Suomeen ei puolueessa kohdistunut samanlaista myönteistä samaistumista kuin maaseutuun, mikä ei voinut olla välittymättä äänestäjille.[679]

Ostrobotnian Keskustakerho oli tehnyt puoluekokoukselle jopa aloitteen, jossa ehdotettiin palaamista vanhaan nimeen. Aloitteessa todettiin, että nykyinen nimi otettiin käyttöön vuonna 1965 eli keskellä ”pahinta kaupungistumisaikaa, jolloin eräät puolueen jäsenet ilmeisesti häpesivät maalaisuuttaan”. Kyse oli kuitenkin yksittäisestä haikailusta maalaisliiton aikoihin.[680] Päälinjana puolueessa oli realiteettien tunnustaminen sen suhteen, että väestö oli keskittynyt enenevässä määrin Etelä-Suomeen ja siksi myös siellä oli saatava paremmin jalansijaa. Puheenjohtaja Väyrynenkin raivasi omilla kannanotoillaan puolueelle aktiivisesti näkyvyyttä pääkaupunkipolitiikassa osallistumalla Helsingin keskustan rakentamissuunnitelmiin.[681]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Henkilövalinnat olivat perinteisesti olleet keskustapuolueen puoluekokousten kiinnostavinta antia. Ne olivat sähköistäneet ja kohottaneet monituhatpäisen yleisön tunnelmat sekä saaneet median laajan huomion. Toisaalta tutkimuksessa on todettu, etteivät laajat puoluekokoukset kykene keskustelemaan juuri muusta kuin henkilövalinnoista, ja varsinaiset päätökset tapahtuvat muualla – vaikka ne olisikin lyöty kiinni puoluekokouksessa.[682] Puolueen johtohenkilöiden valinta olikin epäilemättä puoluekokousväen keskeisin tapa vaikuttaa puolueen tulevaan suuntaan ja linjauksiin. Toisaalta puoluekokouksessa oli kuitenkin mahdollista nostaa esiin niitä asioita, joihin puoluejohdon ei katsottu kiinnittävän riittävästi huomiota. Esimerkiksi puolueen nuoret kokivat pystyneensä vaikuttamaan Savonlinnassa voimakkaasti ydinvoimakysymykseen.[683] Naiset taas nostivat esiin naispoliitikkojen asemaa, ja eteläisen Suomen edustajat saivat liikkeelle toimia, joilla tartuttiin heidän alueensa ongelmiin. Keskustapuolueen kentältä löytyi aina myös suorasanaisia henkilöitä, jotka eivät tarpeen vaatiessa säästelleet sanojaan.

Puolueen puheenjohtajaan, puoluesihteeriin ja heidän ajamaansa politiikkaan oltiin kuitenkin tällä kertaa varsin tyytyväisiä. [684] Puoluejohdon todettiin saaneen takaisin puolueen kenttäväen luottamuksen. Osa taas ilmaisi asian niin, että puoluejohtoon oli opittu luottamaan. Tauno Suomäki Keski-Suomen piiristä katsoi, että Väyrynen oli kasvanut hyvin tehtävässään ja Kääriäinen oli puolestaan selkeä, avoin ja rehellinen. Peräpohjolan piirin varapuheenjohtaja Kyllikki Wallén kiitteli, että tällä johtoryhmällä puolueen yhtenäisyyttä oli rakennettu hyvään suuntaan. Puheenjohtajaa kiiteltiin eniten ulkopolitiikan hoidosta ja ulkopoliittisen perinnön vaalimisesta. Hänen ennustettiin kasvavan todelliseksi ”Kekkoskakkoseksi”. Kääriäistäkin osa kaavaili jo suurempiin saappaisiin. Tenho Tikkanen Espoon kunnallisjärjestöstä totesi tämän nousseen puolueen merkkihenkilöksi, joka osasi innostaa suuria joukkoja. Hänestä Kääriäinen olisi sopiva mille paikalle tahansa. Väyrynen ja Kääriäinen valittiin yksimielisesti jatkoon, ilman vastaehdokkaita.[685]

Varapuheenjohtajaehdokkaita oli useita, mutta näidenkään suuntaan ei kohdistunut voimakkaita muutospaineita. *Suomenmaassa* oli kirjoitettu vähän ennen puoluekokousta, että Väyrysen ja Kääriäisen asemat olivat nyt niin vahvat, että varapuheenjohtajista ei tarvinnut tehdä kokonaispakettia – mikä käytännössä kuvastaa myös sitä, että vanhat linjajaot olivat hiipuneet puolueessa. Ehdokkaina olivat Isohookana-Asunmaa, Lehtosaari, Linna, Pekkala, Pesälä, Pura, Tähkämaa, Väänänen ja Kaija Roukala. Isohookana-Asunmaa kieltäytyi keskustelussa. Ehdokkaista suurimman äänimäärän sai valtiovarainministeri Pekkala (2 312 ääntä), jonka toimintaan valtiovarainministerinä puolueen kenttäväki oli ilmeisen tyytyväinen. Toiseksi eniten ääniä sai Väänänen (2 178 ääntä), joka oli myös Keskustapuolueen Naisten ehdokas. Sen sijaan varapuheenjohtaja Tähkämaa sai luovuttaa paikkansa uudempia ja nuorem-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Savonlinnan vastavalittu puolueen johtokaarti: Martti Pura, Ahti Pekkala, Seppo Kääriäinen, Paavo Väyrynen ja Marjatta Väänänen. Järjestökoneistoa ja puolueen kenttää taitavasti hoitava puoluesihteeri uhkuu energiaa, muut vaikuttavat vähän uuvahtaneilta. KMA.

pia tuulia edustavalle agrologi Puralle, joka oli nuorten ehdokas. Pura sai 702 ääntä ja Tähkämaa 652 ääntä. Myös eduskunnan varapuhemies Pesälä oli lähellä Puraa ja Tähkämaata saaden 608 ääntä – muiden ehdokkaiden äänimäärät jäivät selvästi näistä.[686] Pesälää pidettiin henkilönä, jonka ympärille Väyryseen tyytymättömät olivat kerääntyneet. Pura taas oli Väyrysen tukijoita, joten Väyrysen asemat vain vahvistuivat.[687]

Henkilövalintoihin ei liittynyt dramatiikkaa, ja Väyrynen totesikin puoluekokouspuheessaan, että ”kukapa meistä olisi uskaltanut ennustaa, että selviäisimme kaikkien vaikeuksiemme läpi näin hyvin. – – Parlamentaarinen voimamme on osapuilleen entinen ja kannatuksemme vakaa. Puolueen syvä kahtiajako on jäänyt menneisyyteen, rivimme ovat tiivistyneet. Olemme jälleen sisaria ja veljiä toisillemme.” Väyrynen katsoi,

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kääriäisen ja Väyrysen ilmeistä hehkui tyytyväisyys Savonlinnan puoluekokouksen lopussa. Heidän asemansa olivat vakaat ja vahvat ja puolue yhtenäinen. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

että keskustapuolue oli yhä keskeinen hallituspuolue, vaikka se ei enää ollutkaan presidenttipuolue. Hän totesi puolueen haluavan jatkaa hallitusyhteistyötä, mikä oli maalle ja puolueellekin paras vaihtoehto, mutta jos se ei jostain syystä kestäisi, niin vaihtoehtoja löytyi kuten keskustan ja kokoomuksen yhteistyö: ”Emme siihen pyri, mutta emme sitä myöskään pelkää, jos parempia vaihtoehtoja ei ole.”[688] Väyrynen oli todennut äskettäin uudelleen SDP:n puheenjohtajaksi valitulle Sorsalle lehdistön kautta, että hän oli kokenut hallituksessa voitavan löytää sanallisella tasolla tietyn yhteisymmärryksen, mutta käytännössä ulkopuolisten, erityisesti etujärjestöjen, tahto määräsi suunnan. Väyrysestä hallituksella tuli olla oma tahto.[689] Herkkänahkaiseksi tunnettu Sorsa saattoi tulkita lausunnon siten, että häntä moitittiin heikoksi johtajaksi, vaikka hyvällä tahdolla moitteen saattoi katsoa kohdistuneen vain työmarkkinajärjestöihin. Keskustapuolueen kannalta taas Väyrysen kommentissa oli olennaista se, että yhteistyöstä SDP:n kanssa pidettiin kiinni, mutta ei ehdoitta, vaan korkean profiilin vaatimusten mukaisesti.

Juhantalo puolestaan totesi eduskuntaryhmästä, että siitä henki into tehdä työtä, mutta ”ennen kaikkea se on toiminnassa ollut tavoitteellisen yksimielinen ja ehyt”. Sitä oli arvostettu myös puolueen kentällä. Juhantalo sanoi olleen miellyttävää saada kentältä palautetta, jossa kiiteltiin eduskuntaryhmää poikkeuksellisen hyvästä yhteistyöhengestä.[690] Puoluekokouksen yleinen henki oli, että vanhat linjajaot ja jännitteet, jotka varsinkin Karjalaisen erottamisen sekavat tapahtumat vielä vuosi sitten olivat nostaneet pintaan, olivat menneisyyttä. Väyrysen asema puolueen puheenjohtajana oli vihdoin tukevalla pohjalla. Puolueen yhtenäistyminen ja sen sisäisen tilan vakiintuminen antoivat Väyryselle entistä vahvemman aseman – ja loivat siten myös liikkumatilaa Neuvostoliiton edustajien suuntaan.

Hyvästit K-linjalle Neuvostoliiton suurlähetystössä

Keskustapuolueen asemaan oli vaikuttanut ja vaikutti yhä se, että Kekkonen oli ollut Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden hoitajana ehdoton ykkönen. Kekkosen puolueena keskustapuolueella oli erityisasema suhteessa Neuvostoliittoon.[691] Neuvostoliiton edustajana Suomessa useaan otteeseen toiminut Juri Derjabin kuvasi vuonna 1986, että Kekkoseen oli henkilöitynyt Suomen ja Neuvostoliiton välinen luottamus jo 1950-luvulta lähtien.[692] Kekkosen presidenttikauden jälkeenkin porvarillisista puolueista vain keskustapuolueella oli puoluesuhteet NKP:hen, mikä antoi sille vielä 1980-luvun alkupuoliskolla etulyöntiaseman kokoomukseen nähden.[693] NKP:n edustaja oli todennut Kääriäisen johtaman keskustapuolueen toimihenkilövaltuuskunnan vierailulla Neuvostoliittoon syksyllä 1983, että NKP katsoi keskustapuolueen kuuluvan edistyksellisten voimien joukkoon. Vaikka kyse olikin porvarillisesta puolueesta, halusi NKP ylläpitää suhteita, koska ”Keskustapuolue on

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kekkosen puolue" ja koska keskustapuolueella oli tärkeä asema Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden vaalijana.[694]

Keskustapuolueen johto, Väyrynen ja Kääriäinen, halusivat varjella tarkasti Kekkosen ulkopoliittista perintöä ja edesauttaa siten puolueen asemia maan politiikassa.[695] Väyrynen oli todennut tammikuussa 1982 työvaliokunnassa, että puolueen menestyminen edellytti kolmea asiaa, jotka olivat puolueen saama kannatus vaaleissa, "puolueen linja, josta riippuu ulko- ja yleispoliittinen asemamme" ja puolueen yhtenäisyys. Kääriäinen oli painottanut, että jos vanhoja riitoja jatkettaisiin ja rakennettaisiin linjajaon ja rinnakkaisorganisaation varaan, puolue ei menestyisi. Ruokola oli yhtynyt ja lisännyt, että hänestä puolueen vaikutusmahdollisuudet eivät heikentyneet, vaikka presidentin tuoli menetettäisiin, jos puolueen ulko- ja turvallisuuspoliittinen uskottavuus onnistuttaisiin säilyttämään.[696] Tämä taas edellytti Kekkosen linjan jatkumista.

Kääriäinen arvioikin valtuuskunnan matkan jälkeen keskustapuolueen ja NKP:n suhteiden säilymisen ehdoksi ensinnäkin sen, että puolue toteuttaisi "jatkossakin tiukasti Kekkosen linjaa", ja toiseksi sen, että puolueella olisi riittävästi kannatusta. Neuvostoliiton edustajien silmissä keskustapuolueen asema oli kuitenkin monimutkaistunut Kekkosen presidenttikauden jälkeen. Kääriäinen totesi NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston varajohtajan, Vitali Šapošnikovin, nähneen vaaran puoluekentän kaksinapaistumisessa – SDP:n ja kokoomuksen välille. Hokkanen halusi tietää työvaliokunnassa tarkemmin, mitä Šapošnikov tarkoitti tilanteen monimutkaistumisella. Kääriäinen vastasi, että tilanneyhteydessä oli viitattu puolueen yleispoliittisen aseman heikentymiseen ja eräisiin sukupolvenvaihdoksiin keskustapuolueen piirissä.[697] K-linjan ydinhahmoista Karjalainen, Uusitalo ja Miettunen olivat jääneet sivuun ja enää vain Pekkala toimi ministerinä ja puolueen varapuheenjohtajana.

Väyrynen oli valittu alun perin puolueen johtoon K-linjan tuella, vaikka hän ei ollutkaan sitoutunut siihen tiukasti. Väyrynen oli nähnyt K-linjan tarpeellisuuden ja sen keskeisen roolin suhteessa Neuvostoliittoon, ja siksi hän oli myös myötäillyt K-linjan tavoitteita saada Karjalainen presidentiksi.[698] Karjalainen puolestaan oli suhtautunut Väyryseen epäillen. Karjalaista oli jäänyt kaihertamaan, miten hyvin Väyryselle oli sopinut se, että Kekkonen oli käyttänyt Väyrystä syrjäyttääkseen Karjalaisen ulkoministerin tehtävistä vuonna 1977. Karjalaisen mukaan Väyrysen valintaa puheenjohtajaksi olikin kaavailtu sidottavaksi Karjalaisen valintaan puolueen presidenttiehdokkaaksi.[699] Myös muut K-linjan ydinhenkilöt olivat epäröineet Väyrysen valintaa puolueen puheenjohtajaksi. Vuoden 1979 lopulla K-linja oli pohtinut Väyrysen "luotettavuutta", ja Uusitalon ja Väyrysen käymissä neuvotteluissa Väyrystä oli vaadittu osoittamaan yhteistyöhalunsa Neuvostoliiton edustajien suuntaan sekä selvää esiintymistä Kekkosen linjan puolesta. Lisäksi oli edellytetty, ettei Väyrynen ottaisi

toistaiseksi kantaa siihen, kenet tulisi valita puoluesihteeriksi.[700]

Kääriäiselle taas oli ollut yllätys, etteivät K-linjan johtomiehet olleet hyväksyneet puolueen johtoon sekä häntä että Väyrystä. Vain toisen valinta olisi käynyt. Takana oli ollut huoli siitä, että Kääriäisestä ja Väyrysestä muodostuisi liian vahva parivaljakko ja että se voisi olla jonkinlainen este Karjalaisen presidenttitielle. Myös Tehtaankadulta tuli Kääriäiselle viestiä, ettei NKP pitänyt hänen valintaansa hyvänä. Kääriäinen ei kuitenkaan välittänyt tästä eikä siitä, että Väyrynen oli hiljaa ja kamppaili vain oman puheenjohtajuutensa puolesta. Kääriäinen luotti siihen, että hänen vuosikausia kestänyt kiertämisensä puolueen kentällä ja puhuminen ennen kaikkea aatteesta tuottaisi tulosta – kuten kävikin. Kääriäinen voitti hänen vastaehdokkaanaan olleen Antti Mäki-Reinikan, puolueen pitkäaikaisen järjestöpäällikön, joka oli Tehtaankadun kannattama vaihtoehto.[701]

Väyrysestä ja Kääriäisestä ei muodostunut, toisin kuin jotkut K-linjan edustajat olivat epäilleet, estettä Karjalaisen presidenttiehdokkuudelle – ellei sitten Väyrysen yritystä esittää itsensä kompromissiehdokkaaksi Virolaisen ja Karjalaisen tilalle katsota sellaiseksi. Väyrysen ehdotus ei kuitenkaan johtanut mihinkään. Väyrynen ja Kääriäinen tukivat Karjalaista puolueen presidenttiehdokkaaksi loppuun asti, vaikka kenttä murahteli. Kääriäinen on todennutkin, että hänen toimintaansa katsottiin ikään kuin sormien läpi. Virolaisen valinta ehdokkaaksi taas teki tyhjäksi puoluetta vuosikausia jakaneen kiistan Kekkosen seuraajasta, minkä jälkeen Väyrysen ja Kääriäisen yhteinen akuutti intressi oli puolueen yhtenäisyyden rakentaminen – se oli Väyrysen henkilökohtainenkin intressi puolueen puheenjohtajana ja eteenpäin pyrkivänä poliitikkona.[702] Puolueen yhtenäistäminen taas edellytti linjajakojen häviämistä ja siten Neuvostoliiton luottamusta nauttivan K-linjan valta-asemien haihtumista, vaikka samalla keskustapuolueen oli silti kyettävä taistelemaan vahvistuneen SDP:n rinnalla ulkopoliittisista asemista ja vaikutusvallasta. Ahde oli kehunut jo presidentinvaalien alla, että SDP:llä oli paremmat kansainväliset suhteet kuin millään porvaripuolueella viitaten Sorsan työhön Sosialistisessa Internationaalissa.[703]

Vastineeksi keskustapuolue ryhtyi Väyrysen johdolla vahvistamaan puolueen kansainvälistä roolia. Puolue haki Liberaalin Internationaalin (LI) tarkkailijajäseneksi. RKP oli jo 1982 liittynyt LI:n jäseneksi. Keskustapuolueessa pidettiin myönteisenä, että LI oli kehittymässä keskipuolueiden tärkeimmäksi foorumiksi ja että järjestö avasi puolueelle uuden toimintaulottuvuuden sekä mahdollisuuden myös toimia sillanrakentajana itä–länsi-yhteyksissä.[704] Neuvostoliitto oli yleensä suhtautunut varauksellisesti ja epäillen länsiyhteyksien vahvistamiseen, mutta Väyrynen ja Kääriäinen saattoivat viedä hanketta eteenpäin rauhallisin mielin vanhojen K-linjalaisten, Karjalaisen ja Pekkalan, tuella. Täysin riskitön hanke ei kuitenkaan ollut, sillä LI:ssä oli puolueita, joiden painotuksissa

https://doi.org/10.21435/ha.155

kuului Naton ääni. Asiaa kuitenkin ajettiin Väyryselle ominaisella suoraviivaisuudella eteenpäin, eikä kukaan työvaliokunnassakaan kyseenalaistanut LI-liitäntää. [705]

LI:n jäsenyys ja keskustapuolueen yhtenäistyminen, ja niiden myötä tapahtuva puolueen asemien vahvistuminen SDP:n ja kokoomuksen suhteen, olivat toisaalta myös Neuvostoliiton intresseissä. Šapošnikov oli nimenomaan todennut Kääriäiselle, että polarisoitumiskehitystä vastaan tuli taistella.[706] Väyrynen osoitti kuitenkin henkilönä sellaista itsenäisyyttä, suoraviivaisuutta ja kunnianhimoa, ettei se ollut Neuvostoliiton intressien mukaista.[707] Unto Hämäläinen on esimerkiksi kertonut, miten KGB:n paikallispäällikkö Vladimirov oli yrittänyt kesällä 1984 painostaa Väyrystä puuttumaan Tampereen rauhan- ja konfliktintutkimuslaitoksen johdon nimityskysymykseen, mutta Väyrynen "ei ollut taipunut".[708] Presidentti Koiviston arkistosta taas löytyy Neuvostoliiton edustajien viestejä, joissa ilmaistaan tyytymättömyyttä Väyryseen ja tämän valtapyrkimyksiin.[709] Suurlähettiläs V. M. Sobolev oli myös valittanut Kalelalle ulkoministeri Väyrysen – ja entisen ulkoministeri Stenbäckin – lausunnosta, etteivät maastalaukaistavat risteilyohjukset uhkaisi Suomen turvallisuutta. Sobolevista tämä ei tarkasti ottaen vastannut tilannetta, ja hän oli kysynyt asiasta Väyryseltä. Tämä oli vastannut lehdistön kirjoittaneen asiasta vajavaisesti, mutta Sobelevista Väyrynen näytti puhuneen samaan tapaan vielä sen jälkeenkin.[710]

Toisaalta Väyrynen pyrki kyllä hyviin suhteisiin Neuvostoliiton edustajien kanssa, kuten ajan tapoihin kuului, mutta Neuvostoliiton taholla se ei herättänyt aitoa vastakaikua – johtuen todennäköisesti Väyrysen arkailemattomasta tyylistä ja valtapoliittisesti suhteellisen heikosta asemasta. Väyrynen myös korosti täysin oikeaoppisesti ja ajan ulkopoliittisen doktriinin mukaisesti Kekkosen linjaa ja Suomen puolueettomuutta, mutta käytännössä niiden sisältö oli tilannesidonnaista ja tulkinnanvaraista, eivätkä Väyrysen tulkinnat nähtävästikään miellyttäneet Neuvostoliiton edustajia – toisin kuin asiassa matalaa profiilia pitäneen presidentti Koiviston näkemykset.[711] Väyrysen suoraviivaisuus ja arkailemattomuus Neuvostoliiton edustajien suuntaan tulivat pian näkyviin myös Savonlinnan puoluekokouksen jälkeen.

Väyrynen oli saanut varmistettua puoluekokouksessa selkänojansa. Hän istui tukevasti puolueen ohjaksissa, ja puolue oli yhtenäinen. Puolustusministeri Pihlajamäkikin totesi elokuussa *Suomenmaalle*, että keskustapuolue oli nyt yhtenäisempi kuin koskaan, kentän ääni oli kuulunut puolueessa.[712] Tilanne oli otollinen vaikeiden asioiden käsittelemiseen. Oli aika tehdä Neuvostoliiton edustajille selväksi, että K-linja ja linjajaot kuuluivat keskustapuolueessa menneisyyteen. Tehtaankatu halusi linjajaon säilyvän, mutta Väyrynen ei ollut valmis kenenkään juoksupojaksi, kuten Kääriäinen on tilannetta kuvannut. Väyrynen hätkähdytti 17. elokuuta 1984 Neuvostoliiton suurlähetystössä toteamalla suorasukaisesti: "Teille on olemassa vain yksi keskustapuolue. Se on minun johtamani keskustapuolue."[713]

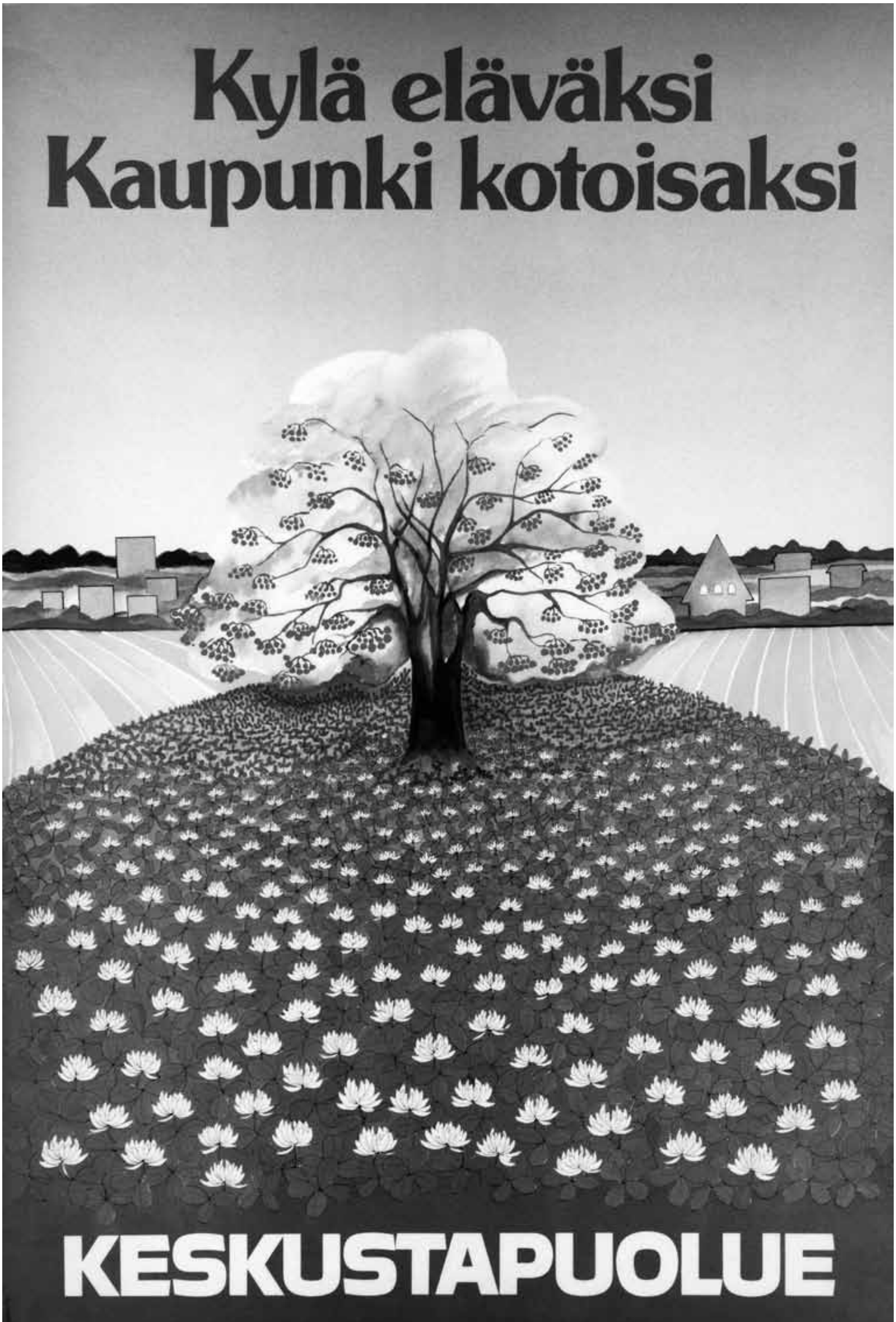
https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrysen rohkean ja melko mahtipontisen puheen viesti oli selvä. Hän totesi kakistelematta Neuvostoliiton edustajille, ettei näiden tullut jaotella keskustapuolueen jäseniä luotettavina pidettyihin K-linjan edustajiin ja ”muihin” vähemmän luotettaviin. Väyrysen lausuntoa todisti huomattava määrä keskustapuoluelaisia, sillä suurlähetystövierailu oli osa puoluehallituksen kaksipäiväistä ohjelmaa ja sinne oli kutsuttu keskustapuolueen puoluehallitus, ministeriryhmä ja puoluetoimiston poliittiset toimihenkilöt.[714] Kyseisestä puheesta ei ole jäänyt suoraa merkintää keskustapuolueen pöytäkirjoihin[715], mutta puhe oli niin tärkeä, että Hokkanen nosti sen esiin myöhemmässä puoluehallituksen kokouksessa. Hän kiitti Väyrystä ”tämän rakentavasta puheesta” Neuvostoliiton suurlähetystössä. Pöytäkirjaan merkittiin tiedoksi melko latteasti, että Väyrysen puhe koski puolueen ”yhtenäisyyttä ulkopoliittisissa kysymyksissä”.[716] Kyse oli kuitenkin puolueen historian kannalta erittäin merkittävästä tapahtumasta.

Väyrynen itse kirjoitti keskustapuolueen vuosikirjassa vuodesta 1984, että kyseisenä vuonna puolueen yhtenäisyys vahvistui entisestään ja ”vanhat kiistat on nyt lopullisesti sivuutettu”.[717] Väyrysen puhetta voi pitää viimeisenä sinettinä sille, että puolueen linjajako siirrettiin historian hämärään, sillä viesti kohdistui nyt myös Neuvostoliiton edustajille. Aikaisemmin Väyrynen ei ollut kyennyt ilmoittamaan näille, että puolueen linjajakojen aika oli ohi[718], mutta nyt hän laittoi näille puheille selvän pisteen. Väyrysen suorasanainen viesti vei pohjan kaikilta sellaisilta väitteiltä tai kuiskutteluilta, ettei joku henkilö olisi ulkopoliittisesti luotettava tai kelvollinen, mikä oli ollut keskeisin kitkaa aiheuttava tekijä keskustapuolueen sisällä. Teollaan Väyrynen teki puolueelleen merkittävän palveluksen, johon monen muun kantti olisi tuskin riittänyt. Keskustapuolueen yhtenäistyminen linjajakojen osalta oli saavuttanut lakipisteensä.

Puolueen yhtenäistyminen oli edennyt vaiheittain prosessina, jossa puolueen sisäisiä jakoja oli purettu henkilövalintojen kautta ja joissa varsinkin puolueen nuori, niin sanottu 1970-luvun loistava sukupolvi, kykeni etulinjassa irtautumaan vanhoista henkilösidoksista – vaikka nuorisojärjestö olikin ulkopoliittisista syistä ollut K-linjan takana presidenttiehdokasta valittaessa. Nuori polvi ei ollut henkilökohtaisesti ottanut osaa linjojen ylätasolla tapahtuvaan valtataisteluun, eikä heillä ollut henkisiä vaikeuksia vetää siihen eroa. Tämä 1970-luvun alkiolais-vihreä, aatteellisesti virittynyt sukupolvi alkoi olla kasvavassa määrin puolueen vastuupaikoilla, kansanedustajina, järjestöorganisaation eri tehtävissä ja puolueen lehdistössä.[719] Heille linjajako oli menneisyyden riippakivi, joka uhkasi puolueen uutta nousua. Pihlajamäen ministerivalinnassa oli hävitetty linjajako puolueen ylätasolta ja katkaistu sen selkäranka. Lopullinen sinetti saatiin kuitenkin vasta, kun asiantila tehtiin selväksi myös itänaapurin edustajille ja niin, että se sanottiin avoimesti ääneen, sillä vaikka linjajako oli symbolisoitunut Kekkosen seuraajakysymykseen,

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vuoden 1984 kunnallisvaaleissa haluttiin korostaa, että kaikilla tuli asuinpaikasta riippumatta olla oikeus hyvään asuinympäristöön. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

oli valinnassa ollut kyse ennen kaikkea siitä, kuka presidenttiehdokas kykenisi ylläpitämään luottamukselliset suhteet Neuvostoliittoon.

Kunnallisvaalien yllätysvoitto himmentää etelän ongelmat

Kunnallisvaaleihin valmistautuminen oli aloitettu hyvissä ajoin, Kääriäinen oli käytännössä heti eduskuntavaalien jälkeen alkanut suunnata puoluetta kohti kunnallisvaalikoitosta. Hän loi vaalihenkeä muistuttamalla vuosikirjassa, että puolueella oli hyvin paljon puolustettavaa ja voitettavaa: ”Me olemme leimallisesti myös paikallispoliittinen puolue, todellinen maakuntien puolue. Puolueen poliittisesta voimasta merkittävä osa on kunnissa ja maakunnissa.” Puolue oli tavannut menestyä kunnallisvaaleissa tasaisen hyvin riippumatta siitä, miten sen kannatus oli vaihdellut valtiollisissa vaaleissa. Vaaliteemaksi oli valittu sama teema kuin vuonna 1980, ”Kylä eläväksi – kaupunki kotoisaksi”. Kääriäinen perusteli tätä sillä, että kylien elinvoiman varmistaminen ja taajamien kotoisaksi saaminen olivat entistäkin ajankohtaisempia tavoitteita.

Kunnallisvaalivalmistelut olivat lähteneet hyvin käyntiin myös paikallistasolla, mikä oli keskeistä, sillä siellä tapahtui varsinainen ehdokas- ja vaalitavoiteasettelu. Tavoitteiden asettamista tuki Maaseudun Sivistysliiton (MSL) aloittama kerhotyö, jonka puitteissa toteutettiin ”Kotikuntani suurennuslasin alla” -operaatio. Siinä kunnallisjärjestön aloitteesta kuntiin perustettiin ensin syksyn 1983 aikana niin sanottu ydinryhmä, joka MSL:n tekemän *Kotikuntani suurennuslasin alla* -työkirjan avulla kokosi yksittäistä kuntaa koskevan aineiston. Seuraavassa vaiheessa kyseinen aineisto jaettiin kaikille kunnan alueella toimiville perusjärjestöille käsiteltäväksi ja täydennettäväksi. Näin kattavan vaaliaineiston kokoaminen onnistuttiin käynnistämään vuoden 1983 aikana yli 300 kunnassa.[720]

Keskustapuolueen kunnallispoliittinen ohjelma hyväksyttiin Kemin puoluevaltuuskunnassa marraskuussa. Ohjelmassa painotettiin kunnallista itsehallintoa ja paikallisten näkökohtien ja olosuhteiden pohjalta tapahtuvaa päätöksentekoa. Tavoitteena oli vähentää valtion valvontaa ja taata kaikille kunnille tasavertaiset mahdollisuudet kehittää kunnallisia palveluja niiden sijainnista ja taloudellisesta asemasta riippumatta. Kuntien pakkoliitoksiin otettiin selvän kielteinen kanta. Ohjelmassa tähdättiin lähidemokratian kehittämiseen, suuremmissa kaupungeissa erityisesti kunnanosahallintoon. Väyrynen olikin jo keväällä ehdottanut pääkaupunkiseudun hallinnon kehittämistä toimivammaksi. Lisäksi ohjelmassa haluttiin kehittää väliportaanhallintoa eli valtion lääninhallintoa ja kuntainliittojen hallintoa, ja päämääräksi asetettiin kansanvaltaiseen itsehallintoon perustuva maakuntaitsehallinto. Talouden osalta oltiin tarkkoina: kunnallistalous tuli sovittaa kansantalouden edellytyksiin. Uudet palvelut tuli toteuttaa niin, ettei niistä koituisi kunnille ja veronmaksajille

https://doi.org/10.21435/ha.155

kohtuutonta rasitusta. Kuntien taloutta oli ylipäätään hoidettava säästäväisesti byrokratiaa karttaen ja toimintoja rationalisoiden.[721]

Kattavassa ohjelmassa käsiteltiin lisäksi kuntien henkilöstöpolitiikkaa, terveydenhuoltoa, koululaitosta, sosiaalihuoltoa, kulttuuri- ja vapaa-aikaa, yhdyskuntasuunnittelua, asunto-, ympäristö-, liikenne-, energia-, työvoima- ja elinkeinopolitiikkaa. Koulutusjärjestelmän osalta korostettiin joustavuutta, tasa-arvoa ja kasvattamista tietoyhteiskuntaan. Ajankohtaisena olleesta kotihoidontuesta taas todettiin, ettei siitä saanut tulla "veruketta naisten aseman heikentämiseen työmarkkinoilla" ja että siihen oli liitettävä asiaan kuuluvat työsuhde-, sosiaali- ja eläketurvat.[722] Kääriäinen muistutti vielä ohjelman hyväksyneessä kokouksessa, että vaaliliittoja tuli välttää: "Tervettä itsetuntoa ja omintakeista politiikkaa osoittaa jo se, että menemme kaikkialla maassa keskustan – keskustan ja Liberaalisen Kansanpuolueen – omalla listalla minkäänlaisiin vaaliliittoihin turvautumatta." Tästä oli tehty periaatepäätös jo syksyn 1980 puoluevaltuuskunnassa. Omat vaaliliitot olivat tavoite, koska käytäntö oli osoittanut, että vaaliliitot kokoomuksen kanssa olivat keskustapuolueelle epäedullisia. Kokonaan niistä ei silti päästy eroon.[723]

Savonlinnan puoluekokous oli hyväksynyt puolueen kunnallisvaalijulistuksen, jonka mukaan kaikilla tuli olla oikeus omaan kotiseutuun: "Pysyvä työpaikka, viihtyisä asuinympäristö ja yhteenkuuluvuuden tunne lähipiirimme kanssa ovat rakennuspuita aitoon kotiseututunteeseen." Kuntien itsenäisen päätäntävallan, maakuntahallinnon ja ympäristön ohella nostettiin erikseen esiin, että oli tärkeää entistä paremmin huomioida sukupuolten välinen tasa-arvo kunnallisia luottamustehtäviä jaettaessa. Naisten ja myös nuorten vaikutusmahdollisuuksia tuli lisätä.[724] Naisten asemien paraneminen oli politiikan yleistrendi, ja siinä puolueella oli kirittävää. Puoluekokouksessa oli hyväksytty perustettavaksi puolueeseen tasa-arvotoimikunta. Aloitteen oli tehnyt Keskustan Opiskelijaliitto (KOL), ja sitä oli perusteltu sillä, että lainsäädäntötyössä ja ylipäätään koko yhteiskunnassa käsiteltiin monia sukupuolten tasa-arvoon liittyvä kysymyksiä. Siksi asiaan tuli kiinnittää enemmän huomiota, mutta "tähän tuskin nykyisillä puolueen toimikunnilla vieläpä erityisen miesvaltaisina eliminä kuitenkaan riittää mielenkiintoa, saati että ne olisivat asiaa edes puutteekseen huomanneet".[725] Puoluehallitus nimesi syksyllä tasa-arvoasiain toimikunnan puheenjohtajaksi Isohookana-Asunmaan ja sihteeriksi Pirkko Kiviahon.[726]

Kääriäinen totesi elokuun puoluehallituksessa ehdokastilanteesta, että Etelä-Suomessa tilanne oli heikko, mutta Etelä-Pohjanmaalla taas ehdokkaita oli jo hieman yli tavoitteen. Hän arvioi etelän suurten kaupunkien menevän joka tapauksessa vihreille ja lisäsi, että lippulaivakaupungeissa eli Helsingissä, Turussa ja Tampereella pitäisi päästä edes jonkin verran eteenpäin. Väyrynenkin katsoi isojen kaupunkien tilanteen olevan vakava. Maanviljelijä Heikki Heikkinen huomautti,

https://doi.org/10.21435/ha.155

että puolueen keulamiesten tulisi olla ehdokkaina Helsingissä. Väyrynen ja Kääriäinen eivät kuitenkaan reagoineet heille mitä ilmeisemmin osoitettuun huomautukseen – kumpikaan ei ollut ehdokkaana Helsingissä. Myös Turun tilanne oli vaikea. Helsinkiä edustanut Eskola piti niin ikään kärkinimien mukanaoloa tärkeänä, koska kyse oli siitä, oltiinko etelän asialla tosissaan. Väyrynen vastasi: ”Suuret kaupungit ovat oma lukunsa. Tulisi saada sellainen henki päälle, että tosissaan paneudutaan etelän kaupunkien ongelmiin.” Näin Väyrynen oli itse tehnyt ja ottanut kantaa pääkaupunkiseudun ja Helsingin ongelmiin.[727] Ehdokasasettelu oli kaiken kaikkiaan mittava operaatio. Keskustalaisia ehdokkaita asetettiin yhteensä 17 458, joista noin tuhat oli liberaaleja. Se oli suurin määrä, minkä yksittäinen puolue asetti. Ehdokkaista naisia oli noin 30 prosenttia, mikä jäi selvästi asetetusta 50 prosentin tavoitteesta.[728] Tilanne oli kuitenkin parempi kuin vuonna 1980. Puolueella oli enemmän ehdokkaita, ja heidän taustansa olivat monipuolisempia kuin aiemmin.[729]

Kunnallisvaalit pidettiin 21.–22.10.1984. Vaaleja edeltävällä viikolla työvaliokunnassa käytiin keskustelu vaaliviikon loppurutistuksesta. Väyrynen esitteli puheensa, jonka aikoi pitää Järvenpään vaalijuhlassa. Pääteemana siinä oli SDP:n ylivaltapyrkimysten torjuminen, eikä tämä näkökulma nostattanut kritiikkiä, sillä SDP:n otetta pidettiin hallituspolitiikassa liian jyräävänä, ja SMP:kin oli liukunut taas ei-sosialististen puolueiden rintamasta. Väänänen sen sijaan oli harmissaan siitä, että vihreät ottaisivat vaaleissa nuorten äänet ja SMP:kin oli hänestä puolueelle todellinen ongelma. Väyrynen vastasi suorasukaisesti, ”että SMP sen enempää kuin vihreätkään eivät syö keskustapuolueen kannatusta”. Hän lisäsi puhuneensa aiemmin köyhien kuntien asemasta, mutta teema ei ollut mennyt tiedotusvälineissä kovinkaan hyvin läpi – toisin kuin valtataisteluaspekti. *Suomenmaakin* nosti näyttävästi otsikoihin, että Väyrynen varoitti SDP:tä siitä, ettei keskustapuolue suostuisi jatkossakaan SDP:n valtapyrkimysten aisankannattajaksi hallituksessa.[730]

Keskustapuolue ja SDP olivat erimielisiä monissa kuntia koskevissa kysymyksissä. Vuoden 1984 budjettiin oli tehty valtionosuuksien yhden prosentin leikkaus, jonka seurauksena erityisesti köyhien kuntien veroäyriin oli kohdistunut nousupaineita. Tämä oli nostattanut kärhämää keskustapuolueen ja SDP:n välille. Keskustapuolueen vuosikirjassa todettiin, että SDP:n ”ehdottomasta vaatimuksesta” johtuen leikkaus määrättiin tasasuuruisena, mutta toisaalta vastapainoksi niin sanottujen köyhien kuntien avustuksia oli nostettu merkittävästi. Myös SDP:n sisäministeri Matti Luttisen puheet kuntien pakkoliitoksista nostattivat kiukkua, mutta asia ei edennyt keskustapuolueen tiukan vastustuksen takia.[731]

Työvaliokunta antoi vielä vaalien alla kannanoton kunnallisverotuksen epäkohtien korjaamiseksi. Siinä muistutettiin, että kunnallisvero ei ollut progressiivinen, joten se kohdistui suhteellisesti voimakkaimmin pie-

https://doi.org/10.21435/ha.155

nituloisiin. Siksi valtiovallan oli velvollisuus tukea taloudellisissa vaikeuksissa olevia kuntia, jotta nämä voisivat alentaa veroäyrinsä hintaa.[732] Aikaisemmin elokuussa puoluehallitus oli antanut lausunnon rakennuslain uudistamisesta. Siinä oli vastustettu Ahteen johtaman ympäristöministeriön esityksiä ”koko maan pakkokaavoittamisesta” sekä vastustettu perusrakennusoikeuden poistamista. Samalla oli vaadittu kuntien päätäntävallan kasvattamista lakiuudistuksen yhteydessä. Suurkaupunkien osalta oli vaadittu nykyistä väljempää ja pientalovaltaisempaa rakentamista ja kaavoitusasioissa vallan lisäämistä kaupunginosan asukkaille. Lisäksi valtiolta vaadittiin toimia, joilla helpotettaisiin ihmisten mahdollisuuksia muuttaa maaseudulle tai hankkia vapaa-ajanasunto.[733]

Väyrynen kommentoikin suorasukaisesti julkisuudessa: ”Koemme että demarit käyttävät tätä [ympäristö]ministeriötä yksityisomaisuuden sosialisoimiseen. Tämä uusi valmisteilla oleva rakennuslaki – –. He ujuttivat siihen viime hetkellä yrityksen päästä kaavoittamaan koko Suomi. Kepu ei voi koskaan suostua sellaiseen.”[734] Keskustapuolueen eriävät näkemykset rakennuslain suhteen ilmaistiinkin uudelleen vielä lokakuussa, kun puoluehallitus totesi tuntevansa ”syvää epäluottamusta suurten väestökeskusten kaavoitustoimintaa kohtaan”. Asukkailla ei katsottu olevan käytännössä lainkaan vaikutusmahdollisuuksia. Kaupunkien hallinnossa kritisoitiin kiinnitettävän yksipuolisesti huomiota vain tehokkuusnäkökohtiin ja jaeltiin ylisuuria ja ympäristöön huonosti istuvia rakennusoikeuksia oikeistoa ja vasemmistoa lähellä oleville liike-elämätahoille.[735]

Väyrynen katsoikin kannanottoa käsitelleessä kokouksessa, että huomiota tuli kiinnittää kaavoituksen todellisiin epäkohtiin ja kannanottoon tuli yhdistää sopivasti rötösteema.[736] Aihe oli erityisen kuuma pääkaupunkiseudulla. Keskustapuolueen helsinkiläinen kaupunginvaltuutettu Ilkka Hakalehto oli profiloitunut henkilöksi, joka vaati Helsingin metrolahjusskandaalin perinpohjaista selvittämistä. Kiista eskaloitui uudelle tasolle vuoden 1984 aikana, jolloin kaupunginvaltuustossa käsiteltiin vastuuvapauden myöntämistä vuosien 1981–1982 metrotileistä. Hakalehto väitti kaupunginjohtaja Raimo Ilaskiven (kok.) ”asettuneen metrorikollisten suojelusyndikaatin johtoon” tehtävänään estää metrorötösten paljastuminen.[737] Juhantalo sanoi olevansa kaavoitus- ja rakennuslaissa Väyrysen linjalla, mutta hän ei kuitenkaan käsittelisi samassa kannanotossa rötösjuttuja tai muita laittomuuksia.[738]

Keskustapuolue uhkasi profiloitua pääkaupunkiseudulla aivan päinvastaisesti kuin oli tavoite. Ehdokkaiden rötösherrajahti karkotti liberaaleja eikä luonut kuvaa puolueesta nuoria kaupunkilaisia houkuttavana vihreänä vaihtoehtona. Vihreiden Osmo Soininvaara kuittailikin, ettei vihreillä ollut varaa Hakalehdon kaltaiseen politiikkaan, jonka tarkoituksena ei ilmeisesti ollut rakentaa mitään. Hakalehto oli henkilönä poleeminen ja ristiriitaisia tunteita herättävä – kuten puolueen toinenkin rötösherrajahdissa kuuluisuutta saanut henkilö Liisa Kulhia.[739]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kunnallisvaaleissa Kulhia ei kuitenkaan enää ollut puolueen ehdokas, sillä hän erosi sitä ennen. Kulhia lähti puolueesta rytinällä, hän haukkui julkisuudessa Väyrysen ja valtiovarainministeri Pekkalan.[740] Väyrysestä Kulhian lähtö vain paransi keskustapuolueen vaaliasetelmia pääkaupungissa.[741] Kunnallisvaaleihin käytiin hyvin tiukoissa tunnelmissa. Väyrynen ohjeisti, että kaikkien muiden puolueiden taholta tuleviin hyökkäyksiin tuli vastata välittömästi ja poliittisia kannanottoja tuli seurata tiiviisti.[742]

Kunnallisvaalitulos oli Väyryselle myönteinen yllätys. Hän oli rohkeimmissa kuvitelmissaan ajatellut puolueen saavan 19 prosentin kannatuksen.[743] Tulos oli kuitenkin runsaan prosenttiyksikön parempi, 20,2 prosenttia. Edellisvaaleissa tulos oli ollut 18,7 prosenttia. SDP oli suurin puolue, mutta sen kannatus laski 25,5 prosentista 24,7 prosenttiin. Kokoomuksen kannatus oli 23 prosenttia, ja SMP:n kannatus kasvoi 5,3 prosenttiin. Läpimurtonsa tehneiden vihreiden osuus nousi 2,8 prosenttiin.[744] Kääriäinen oli erityisen tyytyväinen siihen, että tuloksen perusteella keskustaryhmä eli keskustapuolue liberaaleineen ja RKP olivat maan suurin poliittinen ryhmä. Hän arvioi järjestötyön ja suuren ehdokasmäärän lisäksi korkean profiilin politiikan vaikuttaneen positiivisesti tulokseen.[745] Vaalitulos kertoi, että taistelu SDP:n ylivalta-asemaa ja puoluekentän kaksinapaistumiskehitystä vastaan oli tuottanut tulosta.

Puolueen tiedotuspäällikkö Jussi Yli-Lahti taas sanoi suorat sanat puolueen tuloksesta etelän kaupungeissa. Hänen mielestään erityisesti pääkaupunkiseudulla tulos oli todella huono. Yli-Lahti totesi tällä alueella äänestettävän puolueiden yleispoliittisen kuvan perusteella, jolloin keskustapuolueen osalta nähtiin ratkaisevaksi aluepolitiikka, eivätkä ihmiset pitäneet sitä omien etujensa mukaisena. Myös Väyrynen myönsi, että etelän kaupungit menivät selvästi vihreille.[746] Vihreiden vyöry toteutui erityisesti Uudellamaalla ja isoissa kaupungeissa. Helsingissä vihreillä oli ennestään yksi valtuutettu, ja vaalien jälkeen heitä oli seitsemän. Keskustapuolueen valtuutettujen määrä pysyi pääkaupungissa ennallaan. Valituiksi tulivat Hakalehto ja Juha Pentikäinen.[747]

Keskustapuolue menetti Kulhian myötä valtavan äänimäärän. Kulhia sai Helsingistä 10 386 ääntä. Hän oli kaikkein eniten ääniä saanut nainen Helsingissä. *Etelä-Suomen Sanomissa* kirjoitettiin, että ”naiset kahmivat ääniä pääkaupunkiseudulla” – Espoon, Vantaan, Kauniaisten ja Helsingin valtuustoissa oli silti yhä miesenemmistö. Helsingin valtuustoon valittiin listojensa ääniharavoina muun muassa Tarja Halonen ja Arja Alho SDP:stä, Eva-Riitta Siitonen kokoomuksesta ja vihreiden Kalle Könkkölän puoliso Maija Könkkölä. Keskustapuolueella ei ollut näkyviä naisehdokkaita pääkaupunkiseudulla. Vantaalla liberaalien Terhi Nieminen-Mäkynen menestyi keskustan listalla ja myös Irja Ansalehto-Salmi valittiin.[748] Koko maan tilannetta tarkasteltaessa keskustapuolueen naiset menestyivät hyvin, sillä naisten osuus puolueen valtuutetuista nousi yli kolme

https://doi.org/10.21435/ha.155

prosenttiyksikköä. Nousu oli vastaava kuin muissakin puolueissa, mutta muuten oltiin vielä jonkin verran jäljessä, sillä muissa puolueissa naisvaltuutettuja oli neljäsosa. Keskustassa naisvaltuutettuja oli 21 prosenttia kaikista valtuutetuista.[749] Eroa selittää osaltaan se, että naisvaltuutettujen määrä oli vuosikymmenestä toiseen ollut kaupungeissa suurempi kuin koko maan tuloksissa.[750]

Väänänen kritisoi puoluehallituksessa, että vuonna 1976 puolueella oli ollut Helsingissä kolme valtuutettua, mutta nyt vuonna 1984 vain kaksi. ”Voitaisiinko etelänkin asioita joskus katsoa sisältäpäin?” hän kysyi. Hän oli itse toiminut Helsingin kaupunginvaltuutettuna vuosina 1976–1984, mutta ei ollut asettunut enää ehdokkaaksi. Helsingin piirin puheenjohtaja Eskola taas arvosteli julkisesti Hakalehdon politiikkaa ja kyvyttömyyttä tehdä yhteistyötä minkään merkittävän ryhmän kanssa, minkä hän katsoi karkottaneen liberaaleja keskustan riveistä.[751] Keskustapuolue ei saanutkaan LKP:sta sellaista niin sanottua kaupunkiosastoa, jonka puolue olisi tarvinnut menestyäkseen varsinkin eteläisen Suomen suurissa kaupungeissa.

Berner totesikin työvaliokunnassa, että vaalit menivät LKP:lla huonosti nimenomaan Etelä-Suomessa. Silti esimerkiksi pääkaupunkiseudulla kolme liberaalia meni läpi kokoomuksen listoilla ja samoin myös vihreiden listoilla, mutta ”kun liberaali on keskustapuolueen vaaliliiton listalla, ääniä ei enää tulekaan”.[752] Uudenmaan vaalipiirissä liberaalit menettivät 20 paikkaa edellisvaaleihin verrattuna, Turun eteläisessä vaalipiirissä 12 ja pohjoisessa kahdeksan. LKP ei saanut enää valtuutettuja Helsingin, Espoon eikä Turun valtuustoihin, jotka aikaisemmin olivat olleet sen vahvoja alueita. Myös Vaasan, Oulun ja Lapin vaalipiireissä liberaalit menettivät yli puolet entisistä valtuustopaikoistaan. Edellisvaaleissa LKP oli saanut 203 valtuutettua, nyt vain 88 valtuutettua koko maassa.[753] Julkisuudessa Väyrynen selitti, että LKP:n alamäki ei ollut uusi asia. LKP:n kannatus oli laskenut jo noin yhteen prosenttiin, kun se oli liittynyt keskustapuolueeseen.[754] LKP:n alamäki oli tosiasia, mutta vertaaminen vuoden 1982 valitsijamiesvaalien aikaiseen kannatukseen oli ontuvaa presidentinvaalien henkilöluonteen takia.[755] Käytännössä liitos näytti vain kiihdyttäneen LKP:n vajoamista, ja LKP:n uskottavuus kaupunkipuolueena kärsi keskustapuolueen kyljessä.

Keskustapuolueen/liberaalien vihreys ei vedonnut kaupunkiäänestäjiin. Väyrynen taas oli sanonut ennen vaaleja, etteivät vihreät söisi keskustapuolueen kannatusta, mikä paikkalukujen osalta pitikin Helsingissä paikkansa, mutta käytännössä keskustapuolueen eteneminen tukkeutui ja vihreät saivat kertaheitolla valtavan kaulan keskustapuolueeseen.[756] Toisaalta on vaikea nähdä, että kukaan keskustapuolueen – perinteisen hierarkkisen, miesjohtoisen ja arvokonservatiivisen puolueen – ehdokaslistalla oleva henkilö olisi vedonnut erityisesti vihreiden äänestäjäkuntaan, joka äänesti Helsingissä valtuutetuiksi Koijärvi-aktivisteja sekä vammaisten ja naisten asioissa profiloituneita henkilöitä. Vihreät edustivat uudenlaista

poliittista kulttuuria, joka oli jo liikkeenä antiteesi perinteisille puolueille, jota keskustapuolue edusti – vaikka keskustapuolueen sisällä korostettiinkin mielellään sen luonnetta kansanliikkeenä.

Lehdistössä taas ihmeteltiin vielä vaalien jälkitunnelmissa sitä, ettei keskustapuolueen puheenjohtaja tai puoluesihteeri, vaikka he olivatkin helsinkiläisiä, olleet asettuneet ehdokkaiksi, vaikka erityisesti Väyrysen nähtiin osoittaneen yhä lisääntyvää kiinnostusta Helsingin asioihin.[757] Väyrynen oli vaatinut pääkaupungin keskustan kestävää rakentamista ja suhtautunut kriittisesti liikekolosseihin. Hän oli saanut keskustasuunnitelmia koskeville ajatuksilleen tukea jopa kokoomuksen puheenjohtajalta. Väyrysen pääkaupunki-ideoihin tuli kuitenkin julkisuudessa lommo, kun hän esitteli visionsa Helsingin keskustasta syksyllä 1984 *Helsingin Sanomien* mielipidesivuilla. Väyrysen mukaan presidentille oli rakennettava uusi edustavampi linna Eduskuntataloa vastapäätä, Mannerheimintien toiselle puolelle. Kirjoitusta täydensi hänen käsin piirtämänsä luonnos pääkaupungin keskustasta. Suunnitelma antoi vastustajille herkullisen tilaisuuden ruokkia Väyrys-kuvaa, jossa tämä vallanhimoisena kaavaili jo estotta uutta virka-asuntoa tulevaa presidenttiyttään varten ja vieläpä eduskunnan kylkeen.[758] Väyryselle tyypillisesti hän ei välittänyt liiemmin julkikuvastaan tai vastustajilleen antamista aseista, vaan nähtävästi uskoi ihmisten näkevän itse idean arvon – mikä neutraalin tahon esittämänä olisi voinutkin mennä läpi.

Etelä-Suomen kehno tulos nostatti työvaliokunnassa keskustelua. Väänänen esitti, että Etelä-Suomi ongelmineen oli nyt otettava kiihkottoman pohdiskelun kohteeksi. Kääriäisestäkin etelän tilannetta oli pohdittava tarkkaan, mutta hänestä ei tullut yleistää liikaa, sillä Haminassa ja Lahdessa tulos oli hyvä. Väyrynen taas arvioi Pohjois-Suomen menestyksen takana olevan ennen kaikkea sen, että siellä poliittinen perinne oli maalaisliittolainen. Hän myös lisäsi, ettei aluepolitiikasta voinut luopua. Järjestöpäällikkö Mäki-Reinikka yhtyi tähän mielipiteeseen. Hänen mielestään päinvastoin aluepolitiikkaa tuli entisestään tehostaa. Pura totesi, että kun Helsingin seudulle tuli 10 000 asukasta lisää, se merkitsi välittömästi 6 000–7 000 uutta työpaikkaa, minkä myötä asuntopulan ja muuttoliikkeen kierre pyörähti uudelleen käyntiin. Hokkasestakaan valitukseen aluepolitiikan eteläsuomalaisille aiheuttamista vaikeuksista ei pitänyt yhtyä, ainut tie oli kohottaa entisestään profiilia koko maan tasapainoa ajavana puolueena.[759]

Vaalien jälkeinen keskustelu osoittaa, että keskustapuolueessa tiedostettiin Etelä-Suomen ongelmat ja se, että asialle tuli tehdä jotain. Järjestötoiminnan kehittämistä suunnattiinkin kunnallisvaalien jälkeen erityisesti heikon kannatuksen kuntiin.[760] Kääriäinen myös edellytti, että ”etenkin Etelä-Suomen joittenkin kuntien avainryhmät on saatava keinolla millä tahansa koulunpenkille, sillä koulutus on rautaista perustyötä, jonka hyöty on jo nyt nähtävissä”[761] Vaikeutena kuitenkin oli, että samaan aikaan aluepolitiikasta

https://doi.org/10.21435/ha.155

oli pidettävä kiinni, ja se taas nähtiin yleensä Etelä-Suomen etujen vastaisena nollasummapelinä valtiontalouden rajallisista resursseista – mihin keskustelijat itsekin, Väyrynen mukaan lukien, ilmeisen tahattomasti sortuivat vaalituloksesta keskusteltaessa. ”Väyrynen oli sitä mieltä, että aluepolitiikasta ei voida luopua.”[762] Keskustapuolueen näkemys, että aluepolitiikka olisi viime kädessä myös eteläsuomalaisten etu muuttoliikkeen aiheuttaman asunto- ja palvelutarvekierteen takia, ei uponnut äänestäjiin eteläisessä Suomessa.

Kuilu keskustapuolueen koko maan kannatuksen ja pääkaupunkiseudun kannatuksen välillä kasvoi vuoden 1984 kunnallisvaaleissa. Tuloksesta oli laadittu yhteenveto, jonka mukaan kannatus Helsingin seudulla (Helsinki, Espoo ja Vantaa) oli 1984 vaaleissa 2,6 %, kun se vuonna 1980 oli ollut 3,5 %. Koko maassa vastaavat luvut olivat 18,7 % (1980) ja 19,1 % (1984).[763]

Vuoden 1983 eduskuntavaalien tulos oli jo pistänyt puolueen miettimään Etelä-Suomen heikkoa kannatusta. Puolue ja piirit olivat järjestäneet tilaisuuksia, joissa oli pyritty löytämään poliittisia ja järjestöllisiä syitä heikkoon kannatukseen. Puolueen vuosikirjassa todettiin: ”Yksiselitteistä vastausta esitettyihin kysymyksiin ei löydetty, mutta samaa mieltä oltiin poikkeuksetta siitä, että kunnallisvaaleihin on osallistuttava entistä omaleimaisemmin tavoittein, koska puolue on pääsääntöisesti jäänyt pieneksi vähemmistöksi Etelä-Suomen kunnissa.” Ratkaisua oli pyritty hakemaan käytännönläheisesti ruohonjuuritasolta asettamalla täysi määrä ehdokkaita ja yrittäen osoittaa keskustapuolueen tarve Etelä-Suomessa ”ihmisten palveluja, oikeuksia ja muita etuuksia käytännönläheisesti ajaen”.[764] Vaalituloksen perusteella tämä lähestymistapa ei kuitenkaan tuottanut toivottua tulosta.

Keskustapuolueen oli vaikea löytää kosketuspintaa eteläisessä Suomessa, sillä puolueen perinteisillä kannatusalueilla toimiva vapaaehtoiseen järjestötoimintaan perustuva kenttätyö ei toiminut ja sitä oli ylipäätään vaikea, ellei mahdotonta lähteä rakentamaan ilman aikaisempia paikallisverkostoja, jotka siirtyivät usein sukupolvelta toiselle. Eteläisessä Suomessa ja erityisesti kaupungeissa äänestäjäkuntaan vaikutti sen sijaan puolueen yleispoliittinen profiili, joka muodostui ennen kaikkea median välityksellä. Puolueella ei ollut myöskään vahvaa omaa lehdistöä etelässä. Media taas ylläpiti osaltaan stereotyyppistä kuvaa keskustapuolueesta maalais- ja maatalouspuolueena[765], vaikka puolueen kannattajakunnassa maatalousväestön osuus olikin vain kolmasosa. Toisaalta näkemyksellä oli vahva tosiasiallinenkin pohja siinä, että puolue puolusti voimakkaasti maatalousväestön etuja ja puolueen organisaatiossa ja edustajissa, kansanedustajia myöten, maatalousväestön edustajilla oli merkittävä osuus. 38 kansanedustajasta maanviljelijöitä oli kymmenen ja emäntiä kolme. Näiden lisäksi oli neljä miespuolista agrologia – osa maanviljelijöiksi merkityistä oli myös agrologeja. Kaikilla emännillä oli myös toinen ammatti.[766]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Ilkan entinen päätoimittaja Hokkanen on myös korostanut sitä, että etelän median oma intressi – lukijakunnan ja mainostulojen suhteen – oli keskittäminen pääkaupunkiseudulle, kun taas keskustapuolue ajoi nimenomaan desentralismia eli hajautusta. Toisaalta taas muualla Suomessa keskustapuolueella oli vielä vahva maakuntalehdistö, joka pystyi tehokkaasti vastaamaan puolueeseen kohdistuneisiin hyökkäyksiin.[767] Keskustapuolueen vaikeuksille menestyä eteläisessä Suomessa onkin löydettävissä myös rakenteellisia syitä, kuten järjestö- ja mediakentän rakenteet, joiden luomaa polkuriippuvuutta oli hyvin vaikea ravistella tai muuttaa. Toisaalta myöskään puolueen edustajat itse eivät olleet yhtä valmiita sitoutumaan pääkaupunkiseutuun kuin niin sanottuun maakuntien Suomeen. Äänestäjien luottamusta oli vaikea saavuttaa, kun puolueen näkyvät hahmot eivät tarjonneet äänestäjille uskottavaa samaistumispintaa, mikä oli selvästikin tiedostettu puolueessa, kuten keulahahmojen kunnallisvaaleissa puuttumiseen kohdistunut kritiikki osoitti. Ehdokkaalle itselleen taas oli riski asettua ehdokkaaksi alueelle, jossa puolueella ei ollut kannatusperinteitä. Kannatusta oli haettava ennen kaikkea henkilökohtaisella eikä puolueen uskottavuudella ja ilman vahvan paikallisen järjestöverkon tukea. Lisäksi riskinä oli nyt puolestaan se, että puolueen oma väki saattoi vieroksua.

Uskottavuutta pääkaupunkiseudulla söi myös se, että puolueen tavoitteista ja ohjelmista välittyi selvästi, ettei eteläinen Suomi ollut sen prioriteetti, mikä näkyi väistämättä äänestäjille. Puolueen vuoden 1985 toimintasuunnitelman mukaan politiikan painopisteiden ykkösasiaksi oli nostettu aluepolitiikka. Aluepolitiikan saattoi toki lukea myös pääkaupunkiseudun eduksi, mutta yleisessä mielipiteessä sitä pidettiin pääkaupunkiseudun etujen vastaisena, kuten edellä on tuotu ilmi. Toisena kohtana oli ”uusi maaseutupolitiikka” eli esimerkiksi maaseudun työpaikkakokeilut, ja kolmas painopiste oli hallinnon hajauttaminen, jolla tähdättiin maakuntahallinnon läpimurtoon väliportaanhallinnossa. Vasta näiden jälkeen tuli sellaisia painopisteitä, joiden voi katsoa vedonneen erityisesti pääkaupunkiseudun äänestäjiin. Näitä olivat ympäristönsuojelu, kuten happamien sateiden haitat, vähäosaisten puolustaminen, perheiden ja kotien sekä pienten ja keskisuurten yritysten asema. Järjestötyötä koskevassa kohdassa kiinnitettiin kuitenkin erityistä huomiota Etelä-Suomeen: ”Jokaiseen Etelä-Suomen kuntaan, jossa puolueen kannatus on alle 10 prosenttia, laaditaan erityinen pitkän tähtäimen kehittämisohjelma, jonka toteuttamisesta vastaavat paikalliset järjestöt piiri- ja puoluetoimiston tukemana.”[768] Parannuksiin pyrittiin, mutta puolueen pääkurssia ei etelän takia muutettu – mihin vaikutti sekin, että kannatuskehitys oli kaiken kaikkiaan hyvä.

Pääkaupunkiseudun kunnallisvaalituloksen heikkouden voi nähdäkin peittyneen osin sen alle, että kunnallisvaalitulos oli ylipäätään puolueelle iso riemun aihe. Tyytyväisyyttä kasvatti se, että puolueelle oli etukäteen ennustettu vaalitappiota vuoden

https://doi.org/10.21435/ha.155

1980 kunnallisvaaleihin verrattuna.[769] Puolueen ääniosuus oli mieltä nostattava, sillä vastaaviin lukuihin oltiin päästy viimeksi 1960-luvulla. Kääriäinen riemuitsi vuoden 1986 puoluekokouksessa: ”Kolmasosa kaupungin- ja kunnanvaltuustopaikoista on keskustalaisten käsissä, ja noin 40 000 keskustalaista luottamusnaista ja -miestä hoitaa kunnissa ihmisten asioita. Keskustapuolue on selkeästi kunnallispolitiikan ykköspuolue.”[770] Puolueen yleisasemien vahvistuminen oli puoluejohdolle tärkeämpää kuin eteläisen Suomen kannatuskehitys ja sen heikkouksiin takertuminen. Riskinä kuitenkin oli se, että puolue profiloituisi samalla liiaksi aluepolitiikkaa ajavaksi puolueeksi. Siksi varsinkin eteläisen Suomen edustajien intresseissä oli, että selvennettäisiin kuvaa puolueen tavoitteista ja siitä, että ne olivat myös eteläisen Suomen asukkaiden eduksi. Tällä saralla tehtiinkin pian uusia avauksia.

Uusia avauksia: Helsinki-ohjelma eli historiallinen kompromissi

Puolue asetti syksyllä toimikunnan, jonka tehtäväksi tuli uudistaa puolueen Etelä-Suomen kaupunkipolitiikkaa. Tavoitteen saavuttamisen katsottiin edellyttävän puolueelta ennakkoluulotonta toimintaa niin paikallistasolla kuin valtakunnanpolitiikassakin.[771] Näyttävimmän ja radikaaleimman muodon puolueen aloitteellisuus Etelä-Suomen asioissa sai niin sanotussa Helsinki-ohjelmassa. Puoluehallitus antoi 13.2.1985 kannanoton, jossa keskustapuolue ehdotti hallituksen käynnistävän pääministerin johdolla selvityksen ja ohjelman laadinnan pääkaupunkiseudun ongelmien ratkaisemiseksi yhteistyössä Helsingin seudun kuntien kanssa siten, että toimet sovitettaisiin yhteen koko maan tasapainoisen kehittämisen kanssa. Monien yhteiskunnallisten ongelmien todettiin kärjistyvän Helsingissä ja sen lähialueilla, mutta niiden ratkaisua vaikeutti se, että ne kytkeytyivät usein erottamattomasti koko maan kehitykseen, eikä ongelmien ratkaisu erilliskysymyksinä ollut onnistunut. Alueen vaikeudet olivat monitahoiset: pääosa maan asunnottomista oli Helsingissä, nuorten ja nuorten perheiden asunto-ongelmat olivat vaikeimpia pääkaupunkiseudulla ja perusterveyspalveluissa oli suuria puutteita, vaikka lääkäritiheys oli alueella maan korkein. Myös vanhustenhuollossa ja koulutusjärjestelyissä oli puutteita. Lisäksi ympäristöongelmat, varsinkin ilmansaasteet ja jätehuoltoon liittyvät ongelmat, olivat vaikeimmat juuri Helsingissä.[772]

Kannanotossa todettiin: ”Perimmäinen syy moniin Helsingin ja pääkaupunkiseudun ongelmiin on viime kädessä yritysten ja työpaikkojen jatkuvassa keskittymisessä pääkaupunkiseudulle. Yritystoiminnan keskittyminen pitää yllä muuttoliikettä, joka tuo mukanaan asuntopulaa ja kasvavaa tarvetta yhteiskunnallisiin palveluihin. Niiden luominen taas synnyttää uusia työpaikkoja.” Ja näin kehäkierre jatkui. Siksi keskustapuolue ilmoitti tukevansa ratkaisuksi niin sanottua historiallista kompromissia, jossa uusia työpaikkoja ohjattaisiin pääkaupunkiseudun

ulkopuolelle ja pääkaupunkiseudulle puolestaan ohjattaisiin riittävästi julkisia varoja nykyisten asukkaiden elinolojen parantamiseksi. Myös pääkaupunkiseudun hallintoa, seutuhallintoa, tuli samalla kehittää sekä lisätä asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia oman kaupunginosan asioihin.[773] Historiallisen kompromissin ydinidea oli siis pysäyttää pääkaupunkiseudun kasvu ja antaa siitä vastineeksi valtion lisärahoitusta asuntotuotantoon ja sosiaali- ja terveyspalveluihin.

Työttömyysaste lääneittäin vuonna 1985

Lääni	*Työttömyysaste*
Uudenmaan	2,4
Turun-Porin	5,9
Ahvenanmaa	2,1
Hämeen	7,2
Kymen	7,7
Mikkelin	6,7
Pohjois-Karjalan	9,2
Kuopion	8,3
Keski-Suomen	8,8
Vaasan	5,9
Oulun	10,1
Lapin	12,3

Lähde: Tilastollinen vuosikirja 1985/1986, 303. Tilastokeskus.

Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Erkki Tuomioja (SDP) oli Väyrysen kanssa samoilla linjoilla. Väyrysen voi itse asiassa katsoa tarttuneen Tuomiojan esittämään ajatukseen, sillä Väyrynen totesi jo 24.11.1984, että oli syytä vakavasti paneutua siihen, miten pääkaupunkiseudun kasvua voitaisiin hillitä: ”Tässä jouduttaneen käyttämään myös toimenpiteitä, joilla rajoitetaan uusien työpaikkojen syntymistä Helsingin seudulle, mitä mm. Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Erkki Tuomioja on ehdottanut.”[774] Keskustapuolueen kannalta idea oli kuitenkin uusi ja suorastaan käänteentekevä. Aikaisemmin puolue oli nähty ennen kaikkea maakuntien etuja puolustavan aluepolitiikan primus motorina, mutta nyt puolueella oli mahdollisuus profiloitua pääkaupunkiseudun ihmisten etujen ajajana.

Päätöksen takana olivat akuutit syyt. Väyrynen oli kuvannut jo edellisvuonna pitämässään puheessa aluepoliittisten asetelmien muutosta sellaiseksi, että pääkaupunkiseutu oli lähes ainoa alue, jonne syntyi nopeasti lisää työpaikkoja ja jonka seurauksena alueelle kohdistui voimakas muuttoliike. Muualla Suomessa ja myös Etelä-Suomen heikommilla alueilla taas pelättiin nuorten kiihtyvää muuttoa suurkeskuksiin ja varsinkin pääkaupunkiseudulle. Aluepolitiikan aiemmat keinot eivät näyttäneet enää toimivan, ja siksi hallitus oli asettanut kansliapäällikkö Perttusen johtaman toimikunnan tekemään pikaisesti ehdotuksia aluepolitiikan tehostamiseksi. Tarkoituksena oli ollut selvittää, miten esimerkiksi tietoyhteiskunnan työpaikkoja saataisiin syntymään pääkaupunkiseudun ulkopuolelle ja miten myös syrjäalueiden yritysten käytettäväksi saataisiin kohtuullisin kustannuksin tietotekniset palvelut.[775]

Aluepolitiikka oli luotu 1960-luvulla, eikä se selvästikään enää tehonnut 1980-luvun olosuhteissa. Kyse ei ollut vain teollisuusvetoisen aluepolitiikan hiipumisesta, vaan merkittävämpi syy vaikeuksiin näytti olevan se, että hyvinvointivaltio oli saatu rakennettua varsin kattavaksi, käytännössä valmiiksi.

Ilkka P. Laurilan mukaan hyvinvointipalvelujen kasvu oli tasapainottanut maan alueellista kehitystä merkittävästi enemmän kuin teollisuusvetoinen aluepolitiikka. Peruskoulujärjestelmä, kansanterveys- ja päivähoitolaki olivat luoneet uusia työpaikkoja kuntakeskuksiin ja taajamiin 1970-luvulla.[776] Jossain määrin julkiset palvelut ja sen myötä työpaikat lisääntyivät yhä 1980-luvulla, mutta edelliseen vuosikymmeneen verrattuna vähän.[777] Keskustapuolueen kannalta tilanne oli erityisen haastava. Puolueen kivijalka, aluepolitiikka, oli ongelmissa, ja samaan aikaan pääkaupunkiseudulle tarvittiin ilmiselvästi lisää resursseja.

Tilanteen kireys näkyi myös Väyrysen puheissa. Väyrynen uhkasi maaliskuussa 1985 hallituksesta lähdöllä, jos aluepolitiikkaa ei tehostettaisi.[778] Myös puolueen kentällä, varsinkin Itä- ja Pohjois-Suomessa, oltiin huolissaan siitä, etteivät aluepoliittiset keinot purreet enää entiseen tapaan.[779] Yhtälö oli keskustapuolueelle tukala sitenkin, että kaupunkeja hallitsevat valtapuolueet, kokoomus ja SDP, olisivat voineet löytää tilanteessa toisensa, ja muutenkin vaikeuksissa ollut aluepolitiikka olisi voinut jäädä entistä pahemmin syrjään. Väyrynen ei ollut jäänytkään odottamaan, että SDP ottaisi aloitteen käsiinsä ja ryhtyisi ajamaan kehitystä haluamaansa suuntaan. Väyrynen totesi puoluehallituksessa pääkaupunkiseudun erityisohjelmasta: ”Olimme saaneet vihiä demareiden aloitteesta, joten päätimme toimia ennen heitä. Tässä ohjelmassa olennaista on se, että eri asiat elikkä kompromissin eri puolet ovat toisistaan riippuvaisia.”[780] Ottamalla aloitteen omiin käsiinsä keskustapuolueella oli paremmat mahdollisuudet puolustaa paitsi aluepolitiikkaa myös profiloitua samalla pääkaupunkiseudun etua ajavaksi yleispuolueeksi, eikä vain sopeutua tai torjua SDP:n aloitteita.

Keskustapuolueen tekemä aloite johti siihen, että pääkaupunkiseudun ongelmien ratkaisemiseksi asetettiin ministerityöryhmä, jota johti pääministeri Sorsa. Keskustapuolueen edustajana toimi puheenjohtaja Väyrynen, sihteerityöryhmässä keskustapuoluetta edusti Yli-Lahti.[781] Asia lähti etenemään, mutta kovin takkuisasti. Väyrynen totesi työvaliokunnassa, että kunnollisia tuloksia ei ollut saatu aikaan, koska sosiaalidemokraatit venkoilivat. Asian poliittisesta valmistelusta vastaava Kääriäinen katsoi asian olevan nyt ”pahassa konkelossa”. Ongelmana oli, että RKP oli hyvin harvoissa asioissa samalla linjalla kuin keskustapuolue, ja siten omien tavoitteiden taakse oli vaikea saada enemmistöä. Hän kuvasikin tilanteen olevan se, että edessä näytti olevan helposti mahalasku. Lallukka (LKP) kannusti eteenpäin. Hän neuvoi vaikeasti ohjattavien palvelusektorityöpaikkojen sijaan kiinnittämään huomiota teollisuuteen sekä päätösvallan hajautukseen ja kuntien omaan vastuuseen. Hokkanen olisi jo ollut valmis luopumaan: ”Me joudumme altavastaajan asemaan, eikö voitaisi pikkuhiljaa unohtaa koko juttu?” Väyrynen uskoi kuitenkin optimistisesti, että asiassa päästäisiin vielä hyvään lopputulokseen.[782]

Ministerityöryhmä ja sen sihteerityöryhmä eivät kuitenkaan löytäneet yhteis-

https://doi.org/10.21435/ha.155

ymmärrystä, minkä vuoksi asetettiin vielä niin sanottu poliittinen sihteerityöryhmä ratkomaan kiistanalaisia kysymyksiä. Poliittinen sihteerityöryhmä, Kääriäinen ja Lipponen, onnistuivatkin lopulta neuvottelemaan hankkeen eteenpäin. Hallituksessa hyväksyttiin periaatepäätös pääkaupunkiseudun erityisongelmien toimenpideohjelmaksi, jonka keskeisimpiä kohtia olivat asumiskysymykset. Näihin sisältyi muun muassa se, että pääkaupunkiseudulle hyväksyttäisiin 1980-luvulla valtion lainoituksen piiriin vuosittain 3 000–3 500 asuntoa. Valtion sovittiin myös luovuttavan tai kaavoittavan asuinrakentamiseen soveltuvaa tonttimaata pääkaupunkiseudun kunnille sekä osallistuvan Kontulan ja Mellunmäen välisen metrorataosuuden rakentamiseen. Lisäksi ohjelmaan sisältyi sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyviä kohtia. Oleellinen kohta ohjelmassa oli, että valtio ei antanut pääkaupunkiseudulle rahaa ehdoitta. Helsingiltä, Espoolta, Vantaalta ja Kauniaisilta edellytettiin omia panostuksia, toimenpiteitä ja rahoitusta. Uudenlaisen vapaakunta-ajattelun mukaisesti näille annettiin mahdollisuus rakentaa päiväkoteja ja terveysasemia ilman, että niitä olisi hyväksytty valtion suunnitelmiin. Hintana oli kuitenkin se, että valtionavut, jotka olivat noin kolmannes kustannuksista, maksettaisiin vasta jälkikäteen.[783]

Lisäksi ohjelmaan kuului vastavuoroisesti pääkaupunkiseudun kasvuun liittyviä rajoituksia. Keskeistä oli estää valtion virkailijoiden määrän kasvu Helsingissä. Virkailijoiden määrä oli tarkoitus pysyttää vallitsevalla tasolla, ja kasvua oli tarkoitus rajata siirtämällä päätösvaltaa keskushallinnosta lääni- ja paikallistasolle. Tietoyhteiskuntakehitykseen liittyvä teknologinen puoli huomioitiin siten, että teknillisen koulutuksen laajeneminen suunnattaisiin pääkaupunkiseudun ulkopuolelle ja lisäksi korkeaa teknologiaa edustavien yritysten toimintamahdollisuuksia parannettaisiin muualla, mikä sopi keskustapuolueen luonnonmukaisen tietoyhteiskunnan tavoitteisiin. Valtion teknillisen tutkimuslaitoksen toimintaa sen sivutoimipaikoissa, Oulussa ja Tampereella, edistettäisiin. Myös metsäntutkimusta oli tarkoitus hajauttaa pois Helsingistä. Yritysten poismuuttoa pääkaupunkiseudulta oli tarkoitus rohkaista neuvonnalla sekä mahdollisesti taloudellisilla avustuksilla, joista asetettava komitea päättäisi.[784]

Kasvurajoitukset eivät kuitenkaan olleet ainoa asia, jonka puheenjohtaja Väyrynen asetti pääkaupunkiseutupaketin vastineeksi. Väyrynen oli päättänyt sitoa Sorsalle ja SDP:lle tärkeät pääkaupungin erityistoimenpiteet kehitysyhteistyön varojen kasvattamiseen, kun hän oli huomannut, että SDP oli aikeissa hidastaa niiden nostamiseksi sovittua aikataulua. Väyrynen sai tahtonsa läpi, vaikka jopa hänen oman puolueensa valtiovarainministeri vastusti nostoa ja äänesti sitä vastaan hallituksessa. Itse tarkoituskohde, kehitysapuvarojen nosto 0,55 prosenttiin bruttokansantuotteesta ja sen myötä myöhemmin YK:n suosittelemaan 0,7 prosenttiin, oli epäilemättä hyvä, mutta se antoi samalla erikoisen kuvan Väyrysen prioriteeteista – joskaan tieto tästä ei ilmeisesti

https://doi.org/10.21435/ha.155

levinnyt laajalle. Päätöksen taustat tuntevien poliittisten tahojen silmissä Väyrynen näytti kuitenkin asettavan johtamansa ministeriön tavoitteet ja siten myös omat poliittiset ambitionsa pääkaupunkiseudun ihmisten etujen edelle.[785] Väänänen totesikin vähän myöhemmin, että Väyrynen voisi pitää matalampaa profiilia koskien sitä vääntöä, joka liittyi pääkaupunkipakettiin, sillä hänet nähtiin jo presidenttiehdokkaana.[786]

Väyrynen oli tietoinen myös siitä, ettei pääkaupunkiseudun erityisohjelma saanut keskustapuolueessa täysin varauksetonta tukea. Väyrynen varoitti ohjelmaa puoluehallitukselle esitellessään, että se saattoi tuntua pintapuolisesti tarkasteltuna arveluttavalta heikompien alueiden kannalta. Siksi oli tärkeää huomata, että ohjelma oli keskustapuolueen kannalta oleellinen kompromissi, jonka ”kummankin puolen toteuttamisen ehto on molempien toteutuminen yhteisessä linjassa ja kutakuinkin yhtäaikaisesti sekä yhdenmukaisella laajuudella”. Pekkala tuki erityisohjelmaa todeten, että valtiovarainministeriöltä oli saatu sitä koskien muistio, jossa kasvun rajoittamista pidettiin ainoana relevanttina keinona ratkaista pääkaupunkiseudun ongelmia. Hän totesi tulleensa ohjelmaluonnosta tarkastellessaan siihen johtopäätökseen, että oli nähtävästi poliittisesti välttämätöntä päätyä tällaiseen ratkaisuun. Pääkaupunkiseudulla oli hänestä uhkana erityisesti Valtava-hanke[787], joka vaati hurjasti rahaa ja johtaisi helposti investointisumaan ja ylikuumentumiseen. Sen sijaan kasvun rajoittamistoimet olivat hänestä hyviä ja tavoitteiden mukaisia, vaikka ne vaikuttivatkin vasta hitaasti. Hän muistutti pääkaupunkiseudulla olevan 53 000 henkilöä suoraan valtion palkkalistoilla.[788] Pekkala antoi siis tukensa, vaikka hän näkikin myös riskejä.

Hokkanen kommentoikin, että puheenjohtaja oli ollut viime aikoina varsin hymyilevällä tuulella, vaikka tähän ei välttämättä ollut syytä. Hän tyytyi silti toteamaan Pekkalan tapaan, että ehkä tällaista ratkaisumallia oli kokeiltava, vaikka tulos ei ollut tyydyttävä vaan korkeintaan välttävä. Väyrynen puolusti mallia todeten, että valtio maksaa päiväkodeista ja muista sosiaalisektorin kuluista investointimenot, ei käyttömenoja. Väyrysestä ohjelmapaperin tulos oli tulkittavissa ”fifty-fifty”, puolet ja puolet, jolloin molemmat voittivat. Kuuskoski-Vikatmaakin kallistui Hokkasen kannalle, tällä oli analyysi hyvin hallussa, mutta lisäsi myös, että vapaassa yhteiskunnassa oli vaikea keksiä ratkaisuja kasvun rajoittamiseksi. Lallukka taas oli tyytyväinen, sillä ohjelma antoi osaltaan kotiseutuoikeuden pääkaupunkiseudullekin. Hän lisäsi: ”Me olemme tällä hetkellä kovien realiteettien raossa: Sdp:llä on paljon hakua kokoomuksen suuntaan.”[789] Historiallista kompromissia voi pitääkin varsinaisten asiatavoitteiden lisäksi yrityksenä, jolla pyrittiin hakemaan uusia eväitä punamultayhteistyön kohentamiseksi – vaikka se ei ollutkaan lähtökohtaisesti helppoa.

Asutuskeskuspuolueina SDP:llä ja kokoomuksella olisi ollut yhteisiin eväisiin paremmat edellytykset. Uusien yhteissävelien löytäminen olikin entistä tärkeämpää tilan-

teessa, jossa SDP:n ja kokoomuksen intressit näyttivät olevan yhtymässä muun muassa ydinvoimakysymyksessä ja maataloudessa.[790] Kaiken lisäksi julkinen keskustelu SDP:n ja kokoomuksen hallitusyhteistyöstä oli saanut alkukesästä 1985 aivan uudet mittasuhteet.[791] Vaikka keskustapuolueella ja SDP:llä oli vaikeuksia löytää yhteistä säveltä pääkaupunkiseutua koskien, oli keskustapuolueella siihen kuitenkin paremmat mahdollisuudet SDP:n kuin kokoomuksen kanssa jo yksinkertaisesti siksi, että kokoomus ei ollut hallituksessa eikä keskustapuolue taas valta-asemissa pääkaupunkiseudulla.

Kääriäisen ja Väyrysen kritiikin kärki kohdistuikin nimenomaan Helsingin kokoomusjohtoon. Puoluesihteeri kritisoi *Suomenmaassa* kaupunginjohtaja Ilaskiveä siitä, että tämä rakensi pörssi-Helsinkiä, kun taas keskustapuolue halusi rakentaa ihmisten Helsinkiä. SDP puolestaan keskittyi Kääriäisestä Helsingissä vain asunto-ongelmiin, kun keskustapuolue halusi huolehtia koko alueen tasapainosta.[792] Väyrynen taas moitti, että pääkaupunkiseudun vauraat kunnat, vähemmän vaurasta Vantaata lukuun ottamatta, olivat keinotekoisesti pitäneet veroäyrinsä matalana ja samalla jättäneet hoitamatta kuntalaisille kohdistuvia asunto- ja palvelutehtäviään.[793] Myös varakaupunginjohtaja Tuomioja (SDP) haukkui Ilaskiven ja kokoomuksen kunnallispolitiikkaa pankkiiritoiminnaksi, jossa kasvatettiin kaupungin kassaa, mutta asukkaiden palveluja ei hoidettu kuntoon.[794]

Kääriäinen totesikin puoluehallituksessa, että kaupunginjohtaja Ilaskiven kommentit olivat olleet asian tiimoilta hyvin negatiivisia. Hän oli itse tyytyväinen valtioneuvoston periaatepäätökseen: ”Kaiken kaikkiaan tämä erityisohjelma antaa keskustapuolueelle poliittisen uskottavuuden ensimmäisiä ituja pääkaupunkiseudulla, toivottavasti myös koko maassa.” Myös Helsingin piirin entinen puheenjohtaja Eskola oli tyytyväinen. Puolue oli nyt tarttunut pääkaupunkiasioihin ei vain yksittäisten edustajien tai piirin vaan keskustapuolueen valtakunnallisella painoarvolla. Puolueen sisälläkin ohjelma herätti silti epäilyksiä, ja lisäksi sen toteutuksessa oli odotettavissa jatkossa ongelmia. Väänänen epäili hajasijoituksen toteuttamisen olevan hankalaa. Ay-valtuuskunnan edustaja taas muistutti, että varsinkin puoluehallitusten jäsenten tuli puolustaa tätä ohjelmaa maakunnissa.[795]

Hallituskumppani SDP:n sisällä pääkaupunkikompromissi nostatti varsinaisen myrskyn vesilasissa. Varsinkin Helsingin edustajat olivat tyytymättömiä, sillä kompromissia ei pidetty tyydyttävänä pääkaupungin osalta. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa myötäiltiin tällaisia näkemyksiä huomauttaen, että valtio tarjosi ohjelmassa vain vähän konkreettista, rahallista tukea. Erityisesti kansanedustaja Arja Alho (SDP) hyökkäsi voimakkaasti pääministeri Sorsaa vastaan median suosiollisella avustuksella. Sorsa ei ollut toimittajien keskuudessa korkeassa kurssissa, sillä hän oli esittänyt kesän puoluekokouksessa rajua kritiikkiä toimittajia kohtaan syyttäen näitä infokratiasta eli käytännössä epä-älyllisestä henkilöihin

https://doi.org/10.21435/ha.155

kohdistuvasta tiedotusvallasta. Alho haukkui Sorsaa eduskunnan budjettikeskustelussa puolueelleen taakaksi, koska tämä oli laittanut nimensä ohjelmapaperiin, mutta budjetissa ei silti annettu rahaa toimenpiteisiin. Alho kritisoi Sorsaa myös siitä, että tämä ei ollut kyennyt pitämään valtiovarainministeri Pekkalaa ojennuksessa. Pekkalan syyksi laskettiin budjettiin sisältynyt hallituksen sopimus kuntien kansaneläkemaksujen osuudesta – varsinkin monet kokoomuksen kansanedustajat pitivät pääkaupunkiseutuohjelmaa mitättömänä verrattuna kuntien uusiin kansaneläkevelvoitteisiin. Pääkaupunkiseudun sosiaalidemokraatit olivatkin asiassa ahtaalla kokoomuksen painostuksen takia, mutta Alhoa lukuun ottamatta muut SDP:n kansanedustajat suhtautuivat budjettiin maltillisesti puoluejohdon ohjeiden mukaisesti.[796]

Myös pääkaupunkiseutupakettiin kuulunut hajasijoituskysymys herätti budjettikäsittelyssä keskustelua. Metsäntutkimuslaitos oli kaavailtu siirrettäväksi Joensuuhun, mitä pääkaupunkiseudulla asuvat kansanedustajat kritisoivat yli puoluerajojen.[797] Henkilökunnan asema herätti kritiikkiä. Juhantalokin kommentoi *Suomenmaassa*, että Metlan yhteydessä ei pitänyt tehdä pakkosiirtoja, vaikka hajasijoitus oli nimenomaan keskustapuolueen tavoite.[798] Puolueen ay-valtuuskuntaan kuulunut sairaanhoitaja Sointu Molander oli vielä myöhemminkin huolissaan siitä, että puolueen imago kärsi ay-kentässä Metlan takia. Väyrynen taas vastasi tähän, että Metlan työntekijöiden surkukohtalo oli tiedotuspropagandaa, Metla siirtyisi vasta 1990-luvulla. ”Näyttää siltä, että julkisuudella on tapana aina selittää asiat väärin”, totesi Väyrynen närkästyneenä.[799]

Kokoomus ja erityisesti kaupunginjohtaja Ilaskivi suhtautuivat historialliseen kompromissiin kaikkein kriittisimmin. Pääkaupunkikompromissi yhdisti keskustapuoluetta ja SDP:tä siten, että molemmissa kritisoitiin kokoomusta siitä, että sen katsottiin vartioivan vain Helsingin kaupungin kassaa ja veronmaksajien kukkaroa. SDP:n vastarannankiiski Alhokin kritisoi eduskunnassa, että kokoomus oli tähän asti vastustanut johdonmukaisesti kaupungin palvelujen kuntoon laittamista ja siksi ongelmat olivat kasvaneet niin suuriksi, että nyt tarvittiin valtiota apuun.[800] Kokoomuksen kritiikki ja paine vaikuttivat osaltaan siihen, että pääkaupunkikompromissi tuotti SDP:lle tuskaa, mikä vaikeutti puolestaan ohjelman toteutusta.

SDP alkoi vaatia, että pääkaupunkiseudun kuntien valtionavustuksista tulisi maksaa korkoa, vaikka valtioneuvoston periaatepäätöksen yhteydessä tällaisesta ei ollut sovittu. Tämä taas nostatti närkästystä keskustapuolueessa. Kuuskoski-Vikatmaa katsoi, ettei korko ollut perusteltu – ei Turkukaan ollut sellaista saanut. Pihlajamäki muistutti, että Etelä-Pohjanmaan keskussairaalan kuntaliitto rakensi sairaalalaajennuksen suurelta osin omin varoin ja saamatta mitään korkoja, ja hankkeen valtionosuuksienkin viimeiset erät olivat tulossa vasta vuonna 1989. Lallukka arvioi, että poliittisesti ottaen pääkaupun-

https://doi.org/10.21435/ha.155

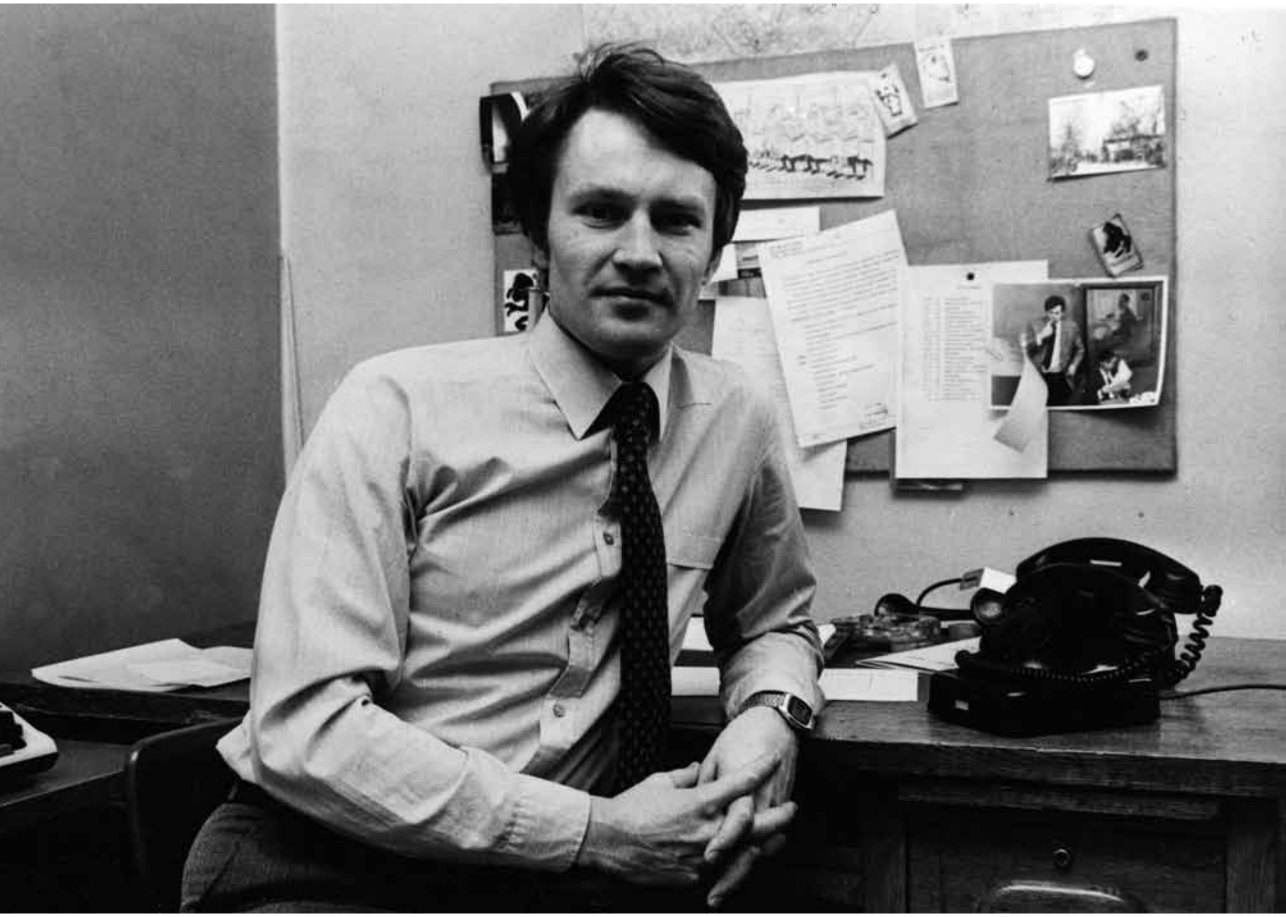
kiseutupakettiin liittyvää kritiikkiä vaimentaisi, jos korkoa maksettaisiin. ”Näyttää siltä, että valtion on pian maksettava Helsingin verotkin”, kivahti Kuuskoski-Vikatmaa. Pekkala totesi, että SDP myönsi, ettei korosta ollut sovittu, mutta hän ymmärsi kuitenkin pääministerin poliittisesti tukalaa asemaa. Hän ehdotti kohtuullisen koron maksamista ja samanaikaista valtionavustusten maksuajan pidentämistä.[801]

Martikainen ei uskonut Helsingin kaupungin tai Ilaskiven olevan tyytyväisiä, vaikka korko maksettaisiin. Hänestä Helsingin politiikka oli tässä asiassa ”hyvin härskiä”. Väyrynen katsoi, että kaikki maakuntaliitot pitäisi nyt saada lähetystöinä Helsinkiin vaatimaan samaa kohtelua kuin pääkaupunkiseutu oli saamassa.[802] Puolueen maakuntalehdistössä koronmaksua ei ymmärretty eikä hyväksytty.[803] *Suomenmaassa* uutisoitiin Kunnallisliiton laskeneen, että Helsinki oli saanut vastaavalla tavalla rahaa kuin muutkin kunnat, joten koronmaksua valtionavuille ei voinut pitää oikeudenmukaisena.[804] Julkisuudessa rummutettiin silti voimalla sitä, että kansanterveyslaki oli toteutunut Etelä-Suomessa vasta myöhemmin ja siksi vaatimukset olivat oikeutettuja, kuten Pekkala harmitteli. Hänestä totuus oli se, että lääkäritiheys oli koko maassa 6,1 lääkäriä 10 000 ihmistä kohden, mutta Uudellamaalla luku oli 6,8 ja Helsingissä peräti 8,26.[805]

Väyrynen yritti saada sinnikkäästi läpi keskustapuolueen näkemyksiä. Hän kirjoitti jopa *Helsingin Sanomien* päätoimittaja Heikki Tikkaselle selittääkseen puolueen tavoitteita pääkaupunkiseutukysymyksessä. Väyrynen totesi Tikkaselle, että kokoomus vastusti historiallista kompromissia ja sen kunnallisjohto oli haluton palvelujen nopeaan kehittämiseen, eikä se halunnut myöskään hillitä muuttoa alueelle. Väyrysestä SDP:n Lipponen suhtautui asiaan suopeammin, vaikka kiistelikin korko- ja kantokykyluokituksista. Viimeksi mainittu liittyi siihen, että SDP:n sisäasiainministeri Kaisa Raatikainen kieltäytyi korottamasta Vantaan kantokykyluokkaa, mikä vallitsevan järjestelmän puitteissa tarkoitti sitä, että noin 20 kunnan luokan laskeminen mitätöityi.[806] Kunnat olivat sidottuja kantokykyluokituksissa toisiinsa, ja siksi Vantaan kantokykyluokan säilyttäminen oli koettu epäoikeudenmukaiseksi ”niissä noin 20 kunnassa, joissa luokkaa olisi voitu lain tasaussäännön nojalla alentaa”, jos Vantaan kantokykyä olisi nostettu.[807]

Keskustapuolue ei saanut muita puolueita näkemystensä taakse korkoasiassa, ja se hävisi sitä koskevan äänestyksen hallituksessa äänin 12–4. Puolue vastusti korkopäätöstä myös eduskunnassa, mutta jäi sielläkin selvään vähemmistöön.[808] Vastustajat saivat tästä aseen väittää, että keskustapuolue oli pääkaupunkiseutuvastainen. Heikki S. von Hertzen (kok.) ilkkui, että kepu ei diggaa stadia.[809] Väyrynen totesikin, että SDP toimi näissä asioissa erittäin voimakkaassa kokoomuksen paineessa ja siksi hallitusten esitysten ajaminen oli vaikeaa eduskunnassa. Hänestä nyt oli muodostunut ”selvä pääkaupunkiseutu vastaan muu Suomi -asetelma, jossa me puolustamme muuta Suomea”.[810]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Lauri Kontro *Suomenmaan* toimituksessa 1980-luvulla. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

Asetelma oli siis kääntynyt päinvastaiseksi kuin mihin keskustapuolueessa alun perin tähdättiin.

Eteläisen Suomen edustajat olivat tilanteen vuoksi tyytymättömiä puoluejohtoon. Virolainen arvosteli, että ”pojat ovat tehneet virheitä”. Myös Anttila näki tilanteen ongelmallisena. Kontro kirjoitti *Suomenmaassa*, että asiat oli saatu näyttämään siltä, että keskustapuolue aikoi säilyä jatkossakin Salpausselän pohjoispuolisena puolueena.[811]

Pääkaupunkiseutu puolueiden kolmiodraaman kuumentajana

Historiallisella kompromissilla eli pääkaupunkiseutupaketilla tähdättiin kolmeen asiaan: uskottavan kaupunkipoliittisen profiilin luomiseen, aluepolitiikan ja siten maan tasapainoisen kehityksen varmistamiseen sekä SDP:n ja keskustapuolueen hallitusyhteistyön edellytysten kohentamiseen. Keskustapuolueen sisällä oli ollut tyytymättömyyttä

pääkaupunkiseudun heikkoon kannatuskehitykseen, ja samaan aikaan aluepolitiikka oli vaikeuksissa. Hallitusyhteistyössä taas punamullan eväät näyttivät loppuun syödyiltä, ja lähiajan keskeiset poliittiset kysymykset näyttivät vievän keskustapuoluetta ja SDP:tä eri suuntiin – samaan aikaan kun paine kokoomuksen hallitukseen nostamiseksi kasvoi. Kaikkia näitä tavoitteita oli kuitenkin mahdotonta saavuttaa yhtäaikaisesti keskustapuolueen, SDP:n ja kokoomuksen kolmiodraaman kiihtyvissä tunnelmissa. Uhkakuvat SDP:n ja kokoomuksen lähentymisestä ja siten mahdollisesta hallitusyhteistyöstä kasvoivat historiallisesta kompromissista käydyn väännön aikana.

Keskustapuolueen ja SDP:n suhteita kuumensivat samaan aikaan myös Väyrysen ja Sorsan käymät syksyn budjettikiistat. Sorsa oli tilanteesta todella käärmeissään. Hän pohti *Turun Sanomien* ja *Savon Sanomien* lokakuun alun yhteishaastattelussa, että viitisenkymmentä vuotta jatkunut SDP:n ja keskustapuolueen yhteistyö hallitustasolla saattoi loppua, jos niin sanotun punamullan ”perinteinen runko, SDP, keskustapuolue ja ruotsalainen kansanpuolue menettää enemmistönsä eduskunnassa”. Eniten huomiota herätti kuitenkin Sorsan tarjous kokoomukselle laajemmista kammareista. Sorsa ei nähnyt SDP:n ja kokoomuksen hallitusyhteistyölle esteitä, jos kokoomus ”tunnustaa olevansa keskustaan kuuluva kaupunkilainen puolue”.[812] Lausunnon saattoi tulkita siten, että keskustapuolue oli maaseutuväestön ja kokoomus puolestaan kaupunkiväestön keskustaan lukeutuva puolue, jolloin myöskään keskustapuolueen korvaaminen hallituksessa kokoomuksella ei olisi hallituksen poliittisen värin kannalta merkittävä muutos, koska SDP-keskusta-runko säilyisi.

Helsingin kaupunginjohtaja Ilaskivelle, Väyrysen kiistakumppanille, ei tuottanutkaan mitään vaikeuksia määritellä kokoomus kaupunkilaiseksi keskipuolueeksi, kuten *Suomenmaassa* huomiotiin. Asuihan maan väestöstäkin jo 60 prosenttia kaupungeissa. Ilaskivi myös vakuutti, ettei Sorsa ollut suinkaan mikään taakka, kuten Alho (SDP) oli väittänyt. Lisäksi tilannetta kiristi se, että mukaan tulivat jo presidentinvaalispekulaatiot. Sorsa esitti kyseisessä haastattelussa, että Koiviston taakse muodostettaisiin laaja vaaliliitto yli puoluerajojen. Ehdotusta voi pitää yllättävänä, sillä seuraaviin presidentinvaaleihin oli vielä hyvin aikaa, eikä näköpiirissä ollut sellaisia tekijöitä, joiden takia vaaleissa olisi pitänyt ryhtyä poikkeusjärjestelyihin tai puoluerajat ylittäviin vaaliliittoihin.[813]

Sorsan ehdotus vaaliliitosta olikin selvästi reaktio keskustapuolueen puoluehallituksen muutama päivä aikaisemmin tekemään päätökseen. Keskustapuolue aikoi ottaa seuraavassa puoluekokouksessa esiin puolueen presidenttiehdokkaan valinnan. Puoluehallituksessa asia oli käsitelty kuin ohimennen. Puoluesihteeri oli todennut puoluekokouksen esityslistan olevan puutteellinen, ja siihen oli lisättävä presidenttikysymyksen käsittely, eikä asiasta käyty lainkaan keskustelua.[814] *Helsingin Sanomat* nosti kuitenkin päätöksen näkyvästi esiin ja nimesi ulkoministeri

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrysen hyvin todennäköiseksi ehdokkaaksi.[815] Keskustapuolue torjuikin jyrkästi Sorsan tekemän vaaliliittoehdotuksen, sillä sellaiseen ei katsottu olevan perusteita, ja mikä ehdotus oli selvästikin yritys torpedoida Väyrysen ehdokkuus ja mahdolliset porvaripuolueiden yhteistyöhankkeet ei-sosialistisen presidentin valitsemiseksi. Myös kokoomus ilmoitti, ettei liiton solmimiseen ollut syitä, vaan voitiin menetellä normaaliin tapaan, eli puolueet nimeäisivät omat ehdokkaansa.[816] Vaaliliitto olisikin syönyt muiden puolueiden poliittista profiilia ja korostanut SDP:n mahtiasemaa.

Kokoomuksen puheenjohtaja Suominen arvioikin, että Sorsan ehdotuksella yritettiin kesyttää kokoomus SDP:n kylkeen. Hän totesi kokoomuksen eduskuntaryhmässä, että Sorsa oli ”liittänyt yhteen presidentti Koiviston tukemisen ja tulevan hallituspohjan”. Hänestä tätä ei kuitenkaan kannattanut dramatisoida. Suominen näytti tulkitsevan Sorsan puheiden takana olevan yritys pehmentää kokoomuksen oppositiopolitiikkaa. Suominen oli linjannut muutama kuukausi aikaisemmin, että puolueen oppositiopolitiikkaa jyrkennettiin ja erityisesti SDP:n suuntaan. Tämä oli saanut puolueen kesäkokouksessa varsin innostuneen vastaanoton, ja osa kokoomuksesta katsoi sen tarkoittavan väärjäämättömästi yhteistyöhakuisuuden tiivistämistä keskustapuolueen suuntaan.[817] Kokoomus oli kuitenkin jakautunut kysymyksen suhteen. Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Puolanne ilmoitti ryhmässä kantansa yhä olevan sen, että ”keskustapuolue on taantumuksellista joukkoa pahimmillaan”. Hän sanoi tämän sanelevan sen, mihin suuntaan hän tahtoisi yhteistyöpolitiikkaa tehtävän. Tylystä tuomiosta huolimatta Puolanne antoi Väyryselle tunnustusta siitä, miten hyvin tämä oli esiintynyt ulkoministerinä ETYK:n 10-vuotisjuhlakokouksessa: ”Suomi oli jälleen maailman kartalla.”[818]

Kääriäinen oli puolestaan suututtanut kokoomuslaisia jo syyskuun alussa kommenteillaan, että Suominen oli vienyt kokoomusta oikealle ja siten kitkenyt keskustapuolueen orastavia yhteistyöhaluja sen kanssa. Eniten närkästystä oli herättänyt Kääriäisen kommentti, että oikeistolaistunut kokoomus ei astuisi mistään ovesta maan hallitukseen. Sillantaus on muistelmissaan korostanut, että Kääriäisen puhe poltti pahasti siltoja kokoomukseen päin.[819] Kokoomuksen eduskuntaryhmän pöytäkirjojen mukaan Suominen ei kuitenkaan näyttänyt ärsyyntyneen Kääriäisen puheista – toisin kuin Sorsan. Suominen saattoi tulkita Kääriäisen kommentin kirjaimellisesti siten, että vain mahdollinen oikeistolaistuminen oli ongelma – varsinkin kun keskustapuolue oli samaan aikaan kokoamassa keskipuolueiden keskustaliittoa, josta saattaisi yhdessä kokoomuksen kanssa muodostua reaalinen vaihtoehto SDP-runkoiselle hallitukselle.[820] Kääriäinen painottikin keskustapuolueen työvaliokunnassa, että hänen näkemyksensä oli linjassa puoluekokouspäätöksen kanssa, jonka mukaan keskustan ja oikeiston hallitus oli mahdollinen edellyttäen, että hallituksen linja oli keskustalainen.[821]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kokoomuksen puheenjohtajan linjaus terävöittää oppositiopolitiikkaa sekoitti keskustapuolueen ja SDP:n pasmoja sekä vaikeutti näiden yhteistyötä – kuten vääntö pääkaupunkiseutupaketissa osoitti. Väyrynen kirjoitti *Suomenmaassa*, että historiallinen kompromissi oli alkanut hapertua hallituksen erimielisten päätösten takia, mikä taas oli alueen kokoomuslaisten johtomiesten mieleen. Hän toivoikin SDP:n miettivän, miten tilannetta voitaisiin korjata: ”Me pyrimme omalta osaltamme tekemään päätöksiä, jotka lujittavat hallitusyhteistyötä ja turvaavat sen jatkumista kevään 1987 vaaleihin saakka.”[822] Poliittista tilannetta tiukasti seuraavilta jäi tuskin huomaamatta, että Väyrynen korosti yhteistyön jatkumista vain vaaleihin 1987 saakka.

Keskustapuolueen pää-äänenkannattajassa oli uutisoitu juuri edellispäivänä, että keskustaliitto (keskustapuolue + LKP, RKP ja SKL) kohoaisi eduskuntavaaleissa SDP:n sijaan suurimmaksi eli varteenotettavaksi, jopa ratkaisevaksi tekijäksi hallitusta muodostettaessa. SDP:ssä sen valta-asemia uhkaavia keskipuolueiden vaaliliittosuosituksia kritisoitiinkin valtapolitiikaksi.[823] Suominen taas suhtautui keskustaliittoon rennosti. Kyse oli hänestä löysästä liitosta, josta kokoomuksen ei tarvinnut liiemmin välittää.[824] Keskustan vahvistuminen oli kokoomuksen etu siten, ettei SDP näyttänyt ainoalta ja siten vaihtoehdottomalta mahdollisuudelta nousta hallitukseen – mikä ei ollut toiminut edelliskerrallakaan ympäristöministeriöpäätöksen kohdalla.

Kaikkien nähtävissä olikin, että keskustapuolue ei aikonut taipua SDP:n valta-aseman tukijalaksi tai siihen, että SDP:n ja kokoomuksen välinen keskinäinen kilpailu pääkaupunkiseudulla vesittäisi puolueen aluepoliittiset tavoitteet. Väyrynen totesi marraskuun lopulla, että näytti ilmeiseltä, että valtioneuvoston periaatepäätös pääkaupunkiseudun ongelmien ratkaisemiseksi ei riittänyt, vaan tarvittiin entistä voimakkaampia toimenpiteitä ja erityistä pääkaupunkiseudun kehittämislakia.[825] Väyrynen halusi lain, jossa olisi määritelty Helsingin seudulle työpaikka- ja väestötavoitteet sekä osoitettu keinot tavoitteiden saavuttamiseksi. Väyrysen esityksestä syntyi julkinen polemiikki, jossa kaupunginjohtaja Ilaskivi, apulaiskaupunginjohtaja von Hertzen ja Lipponen kritisoivat voimakkaasti Väyrysen ehdotusta.[826] Väyrynen totesi tämän takia *Suomenmaassa*, että kokoomuksen Helsingin johto oli reagoinut pääkaupunkiseudun kehittämislakiin suorastaan hysteerisesti, mikä kertoi hänestä vain siitä, että asiassa oli osuttu arkaan paikkaan.[827] Kääriäinen puolestaan kritisoi, että ”pankkiiri Ilaskiven pauloissa oleva kokoomus” esti järkevän pääkaupunkiseutupolitiikan, koska SDP oli hermostunut kokoomuksen aggressiivisesta politiikasta. Kateellisena kokoomus ei hyväksynyt keskustapuolueen ratkaisuja, vaan taktisesti heikompia kuntia kurittaen yritti saada keskustapuolueen puolustamaan ainoastaan näitä.[828]

Tilanne oli keskustapuolueelle tukala. Väyrynen totesi työvaliokunnassa: ”Pääkaupunkiseudun tilanne on Keskustapuolueelle

https://doi.org/10.21435/ha.155

elämän ja kuoleman kysymys ajatellen puolueen kannatusta Etelä-Suomessa." Kyse oli siitä, näkisivätkö ihmiset pääkaupunkiseudulla, että keskustapuolue piti heidän puoltaan. SDP:ssä taas intressit olivat Väyrysen mukaan kahtalaiset: puoluejohto harkitsi historiallisen kompromissin jatkamista, mutta toisenlaisiakin kantoja esiintyi. Ongelmana oli myös se, että pääkaupunkiseudun mediassa puolueen näkemykset eivät menneet läpi. Väyrysestä puolueen omienkin edustajien kielteisyys pääkaupunkiseutulaille oli suorastaan raivostuttavaa. Hokkanen ilmoitti yhtyvänsä puheenjohtajan kritiikkiin, joka kohdistui Virolaiseen, Väänäseen ja Anttilaan – pöytäkirjan mukaan Väyrynen ei ollut maininnut näitä nimeltä.[829]

Kääriäinen piti keskustelua turhana käräjöintinä, joka tuli lopettaa. Hänestä puolueen yleistilanne oli kohtalainen, vaikka pääkaupunkikiistan jatkuminen olikin uhkakuvana – samoin kuin puolueen sisällä käynnissä ollut kiista maatalouslinjasta.[830] Kääriäisestä pääkaupunkiseututaistelu oli ollut "keskustapuolueen tappioksi hyvin epätasaista. Puolueen taholta esitetty hyvä idea seudun kehittämiseksi on lyöty maan rakoon, ja sen esittäjät on melkeinpä teurastettu julkisuudessa." Tilanteesta johtuen hän näytti ymmärtävän myös puolueen eteläisen Suomen edustajia, sillä julkisuus uhkasi viedä keskustapuolueelta ne vähätkin äänet, jotka sillä vielä nyt oli. RKP:n puoluesihteeri oli todennut, että keskustapuolue-vastaisuus oli pääkaupunkiseudulla korkeimmillaan, mutta kannatus ei ollut vielä alimmillaan. Tyylilleen uskollisesti Väyrynen taas ei välittänyt asioiden saamasta julkikuvasta vaan uskoi, että ihmiset näkisivät lopulta asioiden todellisen laidan. Hän totesi pääkaupunkiseutukysymyksestä optimistisesti, että "ihmiset ovat valmiit muuttamaan aiempia käsityksiään, jos tulee voimakkaasti esille sellainen asia, joka panee ihmiset miettimään tilannetta". Kysymys palveluiden järjestämisestä oli hänestä sellainen, mutta sen sijaan muuttoliikettä ei nähty laajasti ongelmana, vaikka se sitoi pääkaupunkiseudun tilanteen muuhun maahan. Väyrynen myönsikin, että keskustelussa oli "syntynyt pääkaupunki/muu Suomi – asetelma vähän kuin vahingossa."[831]

Tämä ei kuitenkaan hidastanut Väyrystä. Pääkaupunkiseutukeskustelussa tuli esiintyä "jopa epätavallisilla tavoilla ja täten saada tiedotusvälineiden huomio kiinnitetyksi tähän asiaan". Peruslähtökohtana tuli pitää johdonmukaisesti kiinni siitä, että toimittiin helsinkiläisten ihmisten puolesta.[832] Väyrynen näyttikin olevan tyytyväinen väännön lopputulemaan. Hän totesi, että keskustapuolue pyrki SDP:n kanssa yhteiseen näkemykseen aluepolitiikasta, kuten niin sanottu historiallinen kompromissi osoitti, mutta kokoomuksen ahdistelun takia SDP oli ollut valmis rikkomaan pääkaupunkiseutupaketin. Hän korosti samalla kiistan yleispoliittista merkitystä. Hänestä oli selvää, että pääkaupunkiseutua koskeva yhteistyö oli myös taistelua punamultayhteistyön puolesta, sillä nimenomaan pääkaupunkiseutu, energia ja maatalous olivat ne kysymykset, joista SDP ja kokoomus olivat keskustelleet keskenään.[833]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Tero Mölsä (vas.), Juha Pentikäinen ja Matti Vanhanen esittelemässä puolueen Uusimaa-ohjelmaa marraskuussa 1986. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

Väyrysen toimintaa pidettiin puoluehallituksessa pääosin positiivisena. Kuuskoski-Vikatmaa sanoi linjan olevan oikea. Helsinkiä edustanut Eskola taas katsoi, että kokonaistilanne oli "lopulta aika positiivinen". Hän totesi keskustapuolueen ja kokoomuksen ottaneen yhteen kuin turnajaisissa ja pääosissa olleen Väyrynen ja Ilaskivi. Hänestä sosiaalidemokraatit olivat katkeria, kun olivat jääneet tämän keskustelun ulkopuolisiksi. Arvostelevat äänet jäivät keskustelussa heikoiksi. Alkuun kriittinen Hokkanenkin säesti Väyrystä.[834] Lopulta Väyrysen pääkaupunkikompromissipolitiikkaan näyttivätkin olevan puolueessa tyytyväisimpiä ne, jotka olivat aluksi suhtautuneet siihen varauksellisesti.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Historiallisesta kompromissista ei tullut puolueelle menestystarinaa. Tulokset eivät tyydyttäneet omassa puolueessa[835], ja osin vääntö vain korosti entisestään puolueen imagoa maakuntien Suomen puolustajana. Toisaalta taas puolueelle myönteisenä saattoi pitää sitä, että näkyvä vääntö kokoomuksen ja SDP:n kanssa mursi näiden välisen polarisaation ja nosti keskustapuolueen näyttävästi näiden rinnalle. Samalla silti riski SDP:n kallistumisesta kokoomuksen suuntaan hallitusyhteistyössä kasvoi, vaikka toisaalta se oli joka tapauksessa olemassa – erityisesti jos keskustapuolueen kannatusvoima olisi huvennut ilman näkyvää omaleimaista poliittista profiilia. Kun tilanne sitten kuumenikin keskustapuolueen ja SDP:n kesken, Kääriäinen saattoi kehottaa, että molempien tuli lopettaa "leikkiminen" kokoomuksella – kärjistymiseen olivat vaikuttaneet syksyn muutkin kiistat. Kokoomus saattoi tulla Kääriäisestä ensisijaisesti punamullan täydentäjäksi.[836] Historiallinen kompromissi ja Etelä-Suomi-työryhmän paperi kuvaavat hyvin sitä, miten päämäärätietoisesti keskustapuolue pyrki etenemään sen kannatuksen ongelma-alueilla, eikä puolueessa lannistuttu, vaikka tulokset eivät häikäisseet.

Uudenmaan piirin aloitteesta puolueelle päätettiin pian laatia myös Uusimaa-ohjelma. Sen toteutus eteni puolueessa kivutta, mutta ilman suurempaa huomiota ja julkisuutta.[837] Ohjelman laadinta paikkasi samalla puoluejohdon ja eteläisen Suomen edustajien historiallisessa kompromississa rasittuneita suhteita sekä sitä lommoa, jonka kiivas julkinen keskustelu pääkaupunkiseutukompromississa oli aiheuttanut puolueen julkikuvaan, ainakin tunnettujen Etelä-Suomen edustajien mielestä. Lisäksi ohjelman tarkoituksena voi nähdä olleen sen, että sillä pyrittiin ehkäisemään puolueen sisäistä etelä–pohjoinen-vastakkainasettelua ohjelman laajalla käsittelyllä puolueen eri elimissä sekä ylipäätään tietämystä levittämällä.

Polarisaatiouhka kasvaa

Polarisaatiouhka ja sen torjuntataistelu keskiryhmien yhteistyöllä

Puolueiden väliset suhteet olivat alkaneet kuumentua keväästä 1985 lähtien. Kääriäinen nosti kahteen otteeseen esiin huhtikuussa puolueen pää-äänenkannattajassa, miten kokoomus jyrkensi otteitaan ja miten se pyrki laittamaan erityisesti keskustapuolueen matalaksi tämän vaalikauden aikana.[838] Kääriäinen puhisi myös puoluevaltuuskunnassa, että kokoomus kävi eduskuntavaaleihin kuin "viimeiseen taistoon" yhtenä päätarkoituksenaan saada keskustapuolue sivuun. Hän arvioi seuraavien kahden vuoden olevan haasteellista aikaa SDP:n ja kokoomuksen kaksinapaistamispyrkimysten puristuksessa.[839] Paineet olivat kasvaneet myös SDP:n suunnalla. Väyrysestä SDP oli alkanut nostaa profiiliaan kunnallisvaalien jälkeen ja hallituspolitiikkaan oli tullut jyräävä tyyli: "Kukin sosialidemokraattinen ministeri on lisäksi tehnyt ja saattanut julkisuuteen runsaasti

https://doi.org/10.21435/ha.155

varoja vaativia esityksiä oman hallinnonalansa kehittämiseksi." Väyrysestä oli selvää, ettei tällaisiin menonlisäyksiin ollut mahdollisuutta.[840]

Kuuskoski-Vikatmaa oli todennutkin eduskuntaryhmässä, että ministeri Matti Puhakka (SDP) oli tuonut yllättäen joustavan eläkeiän valtioneuvoston rahakuntaan. Isoin kysymys asiassa oli se, miten kustannukset pysyisivät kurissa. Uudistuksen oli arvioitu maksavan vuonna 1991 noin 600 miljoonaa markkaa. Lisäksi SDP yritti kytkeä kyseisen uudistuksen maatiloja koskevan sukupolvenvaihdoseläkkeen ikärajaan, mitä ei pidetty keskustapuolueessa oikeutettuna, koska työttömyyseläkkeelle siirtyminen ei loisi uusia työpaikkoja. Keskustapuolueen ajama alle 26-vuotiaiden hammashoito taas ei edennyt. Sen ottaminen hammashuollon sairausvakuutuksen piiriin maksoi Kuuskoski-Vikatmaan mukaan viisi miljoonaa markkaa, siis huomattavasti vähemmän kuin joustava eläkeuudistus. Juhantalo totesikin, että hammashoito oli poliittisesti tärkeä ja sukupolvenvaihdoseläkkeessä taas oli kyse puolueen peruspilarista. Joustavaa eläkeikää ei voinut poliittisesti vastustaa, mutta siinä oli otettava tiukka linja siten, ettei syntyisi eläkepommia.[841]

Väyrysestä hallitusohjelmassa oli sovittu talouspolitiikan linjasta siten, ettei julkisten menojen paisuttaminen ollut mahdollista. Hänestä oli ensin toteutettava ne uudistukset, joista oli jo sovittu, mutta SDP:n nyt aloittama tyyli veisi väistämättä umpikujaan. Keskustapuolue pyrki ensisijaisesti uudistuksiin, joista ei tulisi suuria lisäkustannuksia. Väyrynen luetteli: aluepolitiikka ja sen tehostaminen, maatalouspolitiikassa piti huomioida rakennekysymykset niin että pienetkin tilat säilyivät elinkelpoisina, kunnallistaloudessa suurten erojen tasoittaminen, asuntopoliittinen tuki entistä selvemmin lapsiperheiden hyväksi, lasten päivähoidossa oli varmistettava valinnanvapaus, terveydenhuollossa peruspalvelujen rinnalle myös valinnanvapautta, koulutusjärjestelmä, hallinnon hajautus, yritysverotuksessa kokonaisuudistus ja lisäksi energiapolitiikassa tuli saada selkeä linja.[842]

Maatalous, aluepolitiikka ja energiakysymykset olivat vanhoja SDP:n ja keskustapuolueen välisiä kiistakysymyksiä, mutta samalla listassa näkyi entistä selvemmin se erkaneva linja, miten puolueet suhtautuivat valtion tehtäviin. Keskustapuolue halusi ottaa ajan hengen mukaisesti etäisyyttä liian holhoavaksi nähtyyn hyvinvointivaltioon korostamalla ihmisten omaa valinnanvapautta, ja samalla pyrittiin edesauttamaan yritysten menestysmahdollisuuksia muun muassa yritysverotuksen kautta. Julkisen puolen menojen kasvattamisen ei nähty olevan ratkaisu ajan haasteisiin, kuten talouselämän kansainvälistymiseen, kilpailukykyongelmiin ja työttömyyteen.

Työvaliokunnan keskustelussa näkyikin huoli siitä, että talouden rakennemuutos teollisuudessa, teknologian merkityksen kasvu ja paineet taloudelliseen integraatioon tekivät tilanteen puolueelle entistä haastavammaksi. Keskustelun päävire oli, että

https://doi.org/10.21435/ha.155

maan talouselämä oli sopeutettava käynnissä olevaan muutokseen. Oli varmistettava suomalaisten pärjääminen, mutta samalla oli pidettävä huoli siitä, että vaurautta jaettiin oikeudenmukaisesti ja pidettiin huolta heikommista. SDP:n koettiin tarrautuvan vanhoihin rakenteisiin ja toimintamalleihin, jotka eivät uudessa kansainvälisessä toimintaympäristössä toimisi. Kääriäinen näkikin edessä olevan suomalaisuuden puolustuksen, sekä henkisesti että taloudellisesti. Väyrynen harmitteli SDP:n tulleen piittaamattomaksi valtiontalouden tilasta, ja samaan aikaan kokoomus oli jyrkentänyt linjaansa tavalla, jossa ei ollut selvää poliittista logiikkaa. Uhka polarisaatiosta kasvoi tämän takia, ja kaiken lisäksi SMP oli entistä haluttomampi keskiryhmien yhteistyöhön.[843]

Keskustapuolueen politiikan pääjuonteeksi haluttiin nostaa seuraaviksi vuosiksi kolme tekijää, joista oli laadittu työvaliokunnan kokoukseen kirjallinen paperi. Ne olivat 1) omatoimisuuden ja valinnanvapauden lisääminen kansalaisten perusturvasta huolehtien, 2) suomalaisuuden taloudellinen ja kulttuurinen puolustus ja 3) puolueen ”leipälajit” eli alue- ja työllisyyspolitiikan tehostaminen, kuntien tasavertaisuus, perheviljelmien ja pienyrittäjyyden tukeminen, puhdas ympäristö eli ennen kaikkea ilmansuojelu ja maatalouden koulutus- ja neuvontaprojektit sekä Paasikiven–Kekkosen linja.[844]

SDP:llä ja sen vahvalla taustajärjestöllä SAK:lla oli eniten hävittävää ajan muutospaineissa ja keskittyneiden rakenteiden ravistelussa. Näiden taholta tulikin pian isku keskustapuolueessa nähtyyn heikkoon kohtaan, kysymykseen maatalouden omavaraisuuden ylläpitämisestä. *Suomenmaassa* todettiin toukokuussa, että budjetti oli neutraali, mutta siitä käyty keskustelu ei ollut sitä. SDP esitti vaatimuksia ylituotannon supistamiseksi. SAK:n puheenjohtaja Viinanen oli pistänyt vielä tätäkin paremmaksi julistamalla, että ruokaomavaraisuutta ei enää tarvittaisi. Keskustapuolueessa taas tukea kotimaiselle elintarviketuotannolle ei pidetty heikkona kohtana tai vanhakantaisena edes kansainvälisen kilpailun kiristyessä, sillä kyse oli samalla myös laajan elintarviketeollisuuden tukemisesta eli merkittävästä työllisyyskysymyksestä sekä kriisitilanteisiin liittyvästä elintarvikkeiden huoltovarmuudesta. Puoli miljoonaa suomalaista oli kiinni maataloudessa ja siihen liittyvässä elintarvikeketjussa.[845] Ylituotannon kuriin saamiseen oli kuitenkin olemassa ylikansallisia paineita. Yläjärvi kertoi työvaliokunnassa ulkoasiainministeriön Paavo Kaarlehdon todenneen, että maataloustuotteiden maailmanmarkkinoilla enää Neuvostoliitto oli merkittävä ostaja, ja senkin odotettiin lopettavan isommat ostot lähitulevaisuudessa.[846]

SDP:n profiilinnosto tuli esiin Sorsan vappupuheessa. Hän halusi ottaa työmarkkinoiden pelisääntöasiat eli työehtosopimuslain sanktioiden koventamiskysymykset hallituksen käsittelyyn, koska komiteatyö ei näyttänyt aikaansaavan tuloksia. Valtakunnansovittelija Teuvo Kallion johtamalle komitealle oli annettu aikaa syyskuun loppuun, mutta Sorsasta tupo-neuvottelujen takia

https://doi.org/10.21435/ha.155

asiaa ei voinut jättää niin myöhäiseen ajankohtaan. Keskustapuolueen puheenjohtaja, SMP:n puheenjohtaja ja RKP:n Christoffer Taxell taas ilmoittivat tämän johdosta yhteisessä kirjeessään SDP:lle, että työmarkkinoiden pelisääntöjen kehittäminen oli ensi sijassa työmarkkinajärjestöjen välinen asia. Hallituskumppaneiden vetoomus ei kuitenkaan Sorsaa pysäyttänyt, vaan hän totesi, että oli pääministerin päätösvallassa, mitä asioita hallituksen neuvotteluihin tuotaisiin.[847]

Sorsalla oli SAK:n takia kovat paineet puuttua asiaan, sillä SAK:ssa katsottiin, että sille oli jäänyt pääministerin lupaamien laittomien lakkosakkojen korotuksen takia kana kynittäväksi niin Sorsan kuin työnantajapuolen kanssa.[848] Keskustapuolueessa taas katsottiin, että lakkosakkojen korottaminen oli ollut selvä vastapaino työsuhdeturvan parantamiselle. Väyrynen totesi työvaliokunnassa, että Sorsa oli silti luvannut vielä hyvitystä työntekijäpuolelle, "vaikka asiat jo aiemmin olivat tasapainossa", ja nyt Sorsa vain pilasi puheillaan komitean työn onnistumisen.[849] Budjettierimielisyydet saatiin silti hoidettua SDP:n kanssa keväällä hyvin, vaikka tilanne oli näyttänyt vaikealta. "Tilanne on nyt sellainen, että meidän pitää varoa sitä, että näytämme liian tyytyväisiltä tämän ratkaisun johdosta", sanoi Väyrynen. Pekkalastakaan puolueelle ei tullut poliittista tappiota sosiaalipoliittisista ratkaisuista, mutta hän varoitti, että jatkossa ei enää olisi varaa suuriin sosiaalisiin uudistuksiin.[850]

Hallitustyötä rasitti myös SMP:n käytös. Keskustapuolue ja SDP olivat molemmat tympääntyneitä työvoimaministeri Urpo Leppäsen ajamaan epärealistiseen työllistämismalliin eli niin sanottuun Rinteen malliin. Kokoomus teki eduskunnassa työvoimaministeriä koskevan epäluottamusesityksen, jossa Leppästä syytettiin epäonnistumisesta työvoimahallinnon johtamisessa sekä säännösten ja määräysten sivuuttamisesta. Äänestyksessä koko hallitusrintama pysyi kuitenkin koossa, ja epäluottamuslause kaatui.[851] Keskustapuolueen eduskuntaryhmässä tilanne ärsytti. Leppästä oli tuettu, jotta hallitus pysyi kasassa, mutta Rinteen mallia pidettiin onnettomana. Linna valitti, että luottamuslause tarkoitti tukea "työllisyyspolitiikan nimissä harjoitetulle humpuukille".[852] SMP vei eduskunnassa Kansaneläkelaitoksen vuosikertomuksen yhteydessä myös kaksi ponttaan äänestykseen, ja sai ne kaiken lisäksi läpi opposition tuella useiden poissaolojen takia. Sorsa otti SMP:n tapahtuneen takia puhutteluun. Hän järjesti hallitusryhmien yhteisen neuvottelun, jossa hän varoitti, että tämä oli eräänlainen viimeinen varoitus SMP:lle, ja muistutti samalla SKDL:n kohtalosta – SKDL lensi hallituksesta ulos vuonna 1982 äänestettyään budjetin asemäärärahoja vastaan.[853]

Keskustapuolueessa katsottiin, että Sorsan tuli ratkaista SMP:n kohtalo hallituksen enemmistön eikä SMP:n ehdoin, vaikka nykyistä pohjaa pidettiinkin vielä toimivana. Puolueessa varauduttiin silti SMP:n lähtöönkin. Tällöin hallitusta oli keskustapuolueen eduskuntaryhmän työvaliokunnan mielestä täydennettävä ammattiministereillä.[854]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrynen puolestaan totesi julkisuudessa, että SMP:n mahdollisen lähdön tapahtuessa olisi ensisijaisesti selvitettävä hallitusmahdollisuutta, jonka takana olisi kaksi kolmasosaa eduskunnasta – mainitsematta kuitenkaan nimenomaan kokoomuksen mukaan ottamista. Muutama päivä tästä *Suomenmaassa* toistettiin, että keskustapuolueen eduskuntaryhmälle riittäisi pelkkä hallituksen täydennys.[855] Kysymystä ei tarvinnut ratkaista, sillä SMP pysyi hallituksessa. Samalla se tarkoitti sitä, että SMP aiheutti puolueelle jatkossakin harmaita hiuksia.

Tympääntymisestä huolimatta keskustapuolueen oli siedettävä SMP:tä hallituksessa. Puolue oli kuitenkin saanut SMP:ltä tukea kotihoidontuessa, kunnallistaloudessa, yritysverotuksessa ja pääkaupunkiseudun asioissa. Sitä paitsi SDP:kin oli nyt kyllästynyt SMP:hen, ja sen lähtö tarkoittaisi vain SDP:n asemien vahvistumista.[856] SDP:ssä alettiinkin pohtia kesäkuussa vaihtoehtoja hallituskokoonpanolle. Entinen varapuheenjohtaja Veikko Helle kehotti miettimään, oliko SDP:n ja kokoomuksen ”hallitusyhteistyön tiellä olleita esteitä enää olemassa”. Kääriäinen nosti Helteen puheenvuoron esiin työvaliokunnassa toteamalla, että siitä oli käyty ”merkittävää keskustelua, jossa on tullut ilmi kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien vastakkainasettelu ja on suuri vaara, että siitä voi tulla lähiaikoina hallitseva keskustelunaihe”. Keskustelu saattoi siis polarisoitua SDP:n ja kokoomuksen ympärille. Kääriäinen arvioi SDP:ssä olevan todellista muutoksenhalua uudenlaiseen hallituspohjaan. Näytti siltä, että SDP:ssä oli tarkkaan mietitty valtapoliittista asetelmaa, ja siellä saatettiin jopa olla sitä mieltä, että SDP:n ja kokoomuksen pohja voisi olla todellinen vaihtoehto.[857] Myös *Suomenmaan* päätoimittaja Kontro arvioi, että grand old man Helteen näkemykset kuvastivat SDP:ssä laajemminkin ilmenevää uudelleenarviointia ja yhteistyöhakuisuutta kokoomuksen kanssa ilman keskustaa.[858]

Väyrynen taas ei ollut erityisen huolissaan. Hän totesi työvaliokunnassa, että ”kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien hallitus on oleellisesti epätodennäköisempi vaihtoehto kuin toisaalta ei-sosialistinen hallitus ja toisaalta kokoomuksen, sosiaalidemokraattien ja keskustapuolueen hallitus. Mikäli kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien hallitus nousee pystyyn, me olemme pahasti tunaroineet. Mielestäni homman pitäisi nyt sujua.” Sen sijaan Väyrynen oli nyt huolissaan siitä, että keskustapuolueen oma kenttä alkoi olla hermostunut SMP:n toimintaan. SMP oli hallituksen kasassa pysymisen kannalta kriittinen tekijä. Kääriäinen painottikin Väyryseen yhtyen, että keskustapuolueelle oli elintärkeää pitää koossa kolme keskustan puoluetta, ja hän kehotti ministeriryhmää kärsivällisyyteen SMP:n suuntaan.[859] Hallituksen hajoaminen SMP:n takia olisi saattanut avata tien yllättäen Helteen kaavailemaan hallituskoalitioon.

SDP:n hallituskuvioiden uudelleenpohtimiseen vaikutti mitä ilmeisemmin myös se, että vasemmiston kannatus oli laskussa. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa muistu-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tettiin, että vasemmiston kokonaiskannatus oli pudonnut jopa lähelle yhden kolmasosan määräenemmistörajaa eduskuntapaikoissa laskettuna. Lisäksi Vihreän liikkeen ja SMP:n kannatusasemat loivat epävarmuutta voimasuhdeasetelmiin, sillä ei ollut varmuutta, kumpaan suuntaan nämä kallistuisivat. Myös näiden kannatuslukemat saattoivat yllättää seuraavissa eduskuntavaaleissa.[860]

Nähtävästi Kääriäinen pyrkikin minimoimaan SDP:n ja kokoomuksen lähentymisriskiä, kun hän totesi syyskuussa, että oikeistolinjalla Suomen hallitukseen ei astuttaisi mistään ovesta sisään, mikä nostatti ärtymystä kokoomuksen lisäksi myös omassa puolueessa.[861] Keskustapuolueen intresseissä olikin korostaa, että oikeistolaistunut kokoomus ei nousisi hallitukseen, sillä siten hillittiin SDP:n epäilyjä keskustapuolueen ja kokoomuksen yhteistyöhalukkuudesta. Lehdissä oli kesällä uutisoitu näyttävästi, että kokoomuksen kenttäväki kannatti liittoutumista keskustapuolueen kanssa.[862] Lisäksi käsitys kokoomuksen oikeistolaisuudesta piti samalla yllä SDP:n kenttäväen karsastavaa asennetta yhteistyöhön kokoomuksen kanssa. Käytännössä SDP:n ja kokoomuksen ohjelmissa ei enää kuitenkaan katsottu olevan mitään suuria eroja. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa todettiin: ”Puolueen ohjelmallinen keskusteluasiakirja ’Kokoomuslainen Suomi 2000’ on perusviritykseltään koko lailla samalla aaltopituudella kuin Sdp:n keskusteluasiakirja uudesta periaateohjelmasta.”[863] Yhteistyölle ei täten ollut periaatteellisiakaan esteitä – vaikkakin ehkä henkisiä.

SDP:ssä ilmenneet puheet yhteistyöstä kokoomuksen kanssa sekä vuoden 1984 kunnallisvaalien jälkeen tapahtunut yhteistyö kunnallispolitiikassa konkretisoivat SDP:n ja kokoomuksen lähentymisen ja uhkan hallitusyhteistyöstä. Kääriäinen huomauttikin, että SDP:n ja kokoomuksen liittoilu kunnallispolitiikassa, joka oli aiemmin tuttua Etelä-Suomen kaupungeista, oli levinnyt myös moniin maalaiskuntiin.[864] Ylipäätään puoluekenttä oli SKDL:n vaikeuksien takia voimakkaassa murroksessa siten, että sen arvioitiin suosivan SDP:n ja kokoomuksen kasvua ja siten puoluekentän polarisoitumista näihin kahteen. Väyrynen arvioi marraskuussa: ”Lähtökohta on se, että kun kommunistit hajoavat kahdeksi omaksi ryhmittymäksi, on tämän jälkeen 10 paikkaa jaossa. Ellei keskustaryhmittymä kykene laajaan vaaliliittoyhteistyöhön, kokoomus ja sosiaalidemokraatit hyötyvät tilanteesta.”[865]

Keskustapuolueen johto ei jäänyt muuttuneessa tilanteessa toimettomaksi. Väyrynen kertoi työvaliokunnassa käyneensä puoluesihteerin kanssa neuvotteluja SKL:n, RKP:n ja liberaalien kanssa laajasta yhteistyösuunnitelmasta. Väyrynen totesi monivaiheisten neuvottelujen johtaneen kahteen erilliseen suunnitelmaan. Toisessa niistä SKL:n, RKP:n, LKP:n ja keskustapuolueen puheenjohtajat ja puoluesihteerit suosittelivat puolueilleen hyväksyttäväksi, että seuraavissa eduskuntavaaleissa pyrittäisiin mahdollisimman laajaan vaaliliittoyhteistyöhön näiden kesken. Vaaliliittoneuvottelut toteutettaisiin vaalipiireittäin tavoitellen kussakin vaalipiirissä

https://doi.org/10.21435/ha.155

sellaista yhteistyötä, että suhteellisuus toteutuisi mahdollisimman hyvin. Väyrynen perusteli suunnitelmaa sillä, että poliittinen keskusta, joka muodostui useista eri puolueista, ei vallitsevassa vaalijärjestelmässä saisi eduskuntavaaleissa sellaista edustusta, joka sille suhteellisuuden perusteella kuuluisi. Hallituksessa oli keskusteltu vaalilakimuutoksesta siten, että suhteellisuus toteutuisi paremmin. Väyrysestä näytti kuitenkin selvältä, ettei lakimuutos toteutuisi ainakaan ennen seuraavia vaaleja. Siksi keskustan tuli käyttää hyväkseen vallitsevan vaalilainsäädännön sallimat yhteistyömahdollisuudet, jotta äänestäjien tahto heijastuisi ”oikeudenmukaisella tavalla päätöksentekoon”. Lisäksi Väyrynen kertoi työvaliokunnassa, että SKL tulisi mukaan Kevan toimintaan, ja sen puitteissa kyseiset puolueet neuvottelisivat eduskuntavaalien jälkeisestä hallitusyhteistyöstä.[866]

Yhteistyösuunnitelman toinen osa liittyi LKP:n eroon keskustapuolueesta. Keskustapuolueen, LKP:n ja SKL:n kesken oli luonnosteltu yhteistyöpaperi, jonka mukaan keskustapuolueen ja LKP:n puheenjohtajat ja puoluesihteerit suosittelivat omilleen yhteistyösopimuksen muuttamista siten, ettei LKP olisi enää keskustapuolueen jäsenjärjestö ja LKP saisi siten takaisin täydet puolueoikeudet. Väyrynen korosti, että suunnitelmien takana oli raaka vaalimatematiikka, joka toimi suurten puolueiden eduksi. Hän sanoi suunnitelmilla päästävän siihen, että keskustaryhmittymä oli suurempi kuin kokoomus ja suurin piirtein yhtä suuri kuin SDP. Väyrysestä LKP:lle oli ollut iso kolaus, kun se ei ollut saanut edellisvaaleissa edustajiaan televisioon ja radioon – koska LKP kuului keskustapuolueen kiintiöön. Nyt oli kaavailtu, että näiden yhteiset valtuustoryhmät säilyisivät kunnissa, ja eduskuntaryhmän kohdalla päätöksen tekisi ryhmä itse. Taloudellisesti taas keskustapuolue takaisi eduskuntavaalien jälkeen LKP:lle kahden kansanedustajan tuen.[867]

Lisäksi keskustapuolueen, LKP:n ja SKL:n kaavailuihin sisältyi tiiviimpikin yhteistyö. Suunnitelmaan kuului, että ”ne yhteisellä voimallaan vaikuttavat hallitusvallan käyttöön eli vaaliliittopolitiikka ja hallituspolitiikka muodostavat kokonaisuuden”. Ennen vaaleja oli pyrittävä asetelmaan, että keskustan ryhmät muodostavat todellisen vaihtoehdon sosiaalidemokraateille, ettei tilanne kaksinapaistuisi SDP:n ja kokoomuksen väliseksi. Keskustapuolueen johto katsoi, että kyseessä oli ”nyt äärimmäisen elintärkeä asia meidän kannaltamme”. Heikkona puolena ja hienoisena riskinä suunnitelmassa oli, että kristilliset olivat hyvin sekalainen seurakunta, ja toimittajat todennäköisesti tarttuisivat tähän yrittäen rikkoa yhteistyöviritykset vaalikeskusteluissa. Kääriäinen painottikin, että hankkeen vahvuus nousi vaalimatematiikasta, ja muistutti samalla, että asialla olisi voimakas vaikutus myös hallituspolitiikkaan. Hän sanoi SKL:ssa tiedettävän, että keskustapuolueen kentällä suhtauduttiin heihin kielteisemmin kuin eduskuntavaalien aikaan, mutta 6–7 vaalipiirissä asia oli kuitenkin selvä. Vähintään seitsemässä vaalipiirissä

https://doi.org/10.21435/ha.155

tarvittiin vaaliliitto SKL:n kanssa, jotta SKL ja SMP eivät solmisi useampia vaaliliittoja ja hämärtäisi siten koko kaavailtua kuviota. Väyrynen vielä lisäsi, että alkuun suunniteltiin kaikki vaalipiirit kattavaa vaaliliittoa, mutta nyt haettiin realistisesti vain mahdollisimman kattavaa vaaliliittoasetelmaa.[868]

Väänänen ilmoitti olevansa hieman hämmästynyt hankkeesta ja kysyi, onko keskustapuolueen syytä kasvattaa kristillisten ja SMP:n voimaa, kun näiden kannatus oli vähentymässä. Häntä ei selvästikään ollut informoitu etukäteen – toisin kuin nähtävästi muita, jotka olivat valmiita idean hyväksymiseen. Väänäsestä kaavailtu suurkeskusta oli toki näyttävä, mutta sen laadusta hän ei ollut vakuuttunut, sillä siinä oli ”hätäratkaisun makua”. Väyrysestä epäilyille ei ollut sijaa, sillä kyse oli kylmästä vaalimatematiikasta ja toisaalta keskustapuolueen edusta. Pihlajamäki yhtyi toteamalla, että Vaasan läänissä puolue oli saanut kuudennen paikan kristillisten avulla ja hiljaiseen maalaisäänestäjään asetelma tehoaisi. Väyrynen vakuuttikin, että viimeisten kuukausien aikana oli tehty lukuisia laskelmia eri vaihtoehdoilla, ja laskelmat osoittivat vaaliliitot edullisiksi. Myös Hokkanen kannatti ideaa ja muistutti, että ”nyt tapahtuu kommunistien hajotessa suurin poliittinen muutos sotien jälkeen ja nyt on olemassa suuri tilaisuus. Politiikassa pitää olla joskus rohkea.”[869]

Toropaisesta SKL oli kiusallinen yhteistyökumppani, mutta hän katsoi toisaalta vaalimatematiikan puhuvan painavasti suunnitelman puolesta, sillä jos keskustavoimien kokoamiseen ei ryhdyttäisi, keskustapuolue olisi pian kokoomuksen apupuolue. Juhantalosta vaalimatematiikka oli puhdasta realismia, ja siksi hän oli valmis hankkeen taakse, vaikka hälytyskellot soittivatkin kristillisten osalta. Lallukasta (LKP) asia piti laittaa selkeästi SDP:n syyksi, koska se oli vastustanut vaalilainsäädännön uudistamista. Nyt oli pakko tehdä tämä suuroperaatio. Hanke nostattaisi liberaalien parissa runsaasti keskustelua, ”mutta me tuemme tätä”. Pitkän keskustelun jälkeen työvaliokunta päättikin antaa puoluejohdolle valtuudet viedä hanketta eteenpäin. Kokouksesta poissa olleille, kuten Kuuskoski-Vikatmaalle, ei sananvaltaa enää jäänyt, sillä asia julkistettiin heti samana päivänä.[870]

Julkisuuteen annettiin tiedote keskustapuolueen, LKP:n, RKP:n ja SKL:n pyrkimyksestä mahdollisimman laajaan vaaliliittoyhteistyöhön vuoden 1987 vaaleissa. Tiedotteessa korostettiin: ”Kun keskusta koostuu useasta puolueesta, se ei nykyisen vaalijärjestelmän mukaisesti saa valtiollisissa vaaleissa sitä edustusta, joka sille suhteellisuuden perusteella kuuluu.” Lisäksi SKL:n ilmoitettiin tulevan mukaan Keskustan valtuuskuntaan, joka olisi samalla se foorumi, jossa kyseiset puolueet neuvottelisivat vaalien jälkeisestä yhteistyöstä. Seuraavana päivänä julkaistiin puolestaan tiedote siitä, että keskustapuolueen ja LKP:n puheenjohtajat ja puoluesihteerit suosittelivat yhteistyön muokkaamista siten, ettei LKP olisi enää keskustapuolueen jäsenjärjestö, sekä näiden suositus hallitusyhteistyöstä: keskustapuolue,

https://doi.org/10.21435/ha.155

LKP ja SKL neuvottelevat yhdessä eduskuntavaalien jälkeen osallistumisestaan hallitukseen kunkin puolueen parlamentaarisella voimalla. Tämä tarkoitti sitä, että jos ”jokin puolueista ei saisi parlamentaarisen voimansa vähäisyyden vuoksi edustajaansa hallitukseen, se olisi muilta osin mukana hallitusyhteistyössä”.[871]

Puoluejohdon kaavailemat yhteistyökuviot menivät läpi, koska niiden takana nähtiin väistämätön vaalimatematiikka. Puolueen nuoret ja Helsingin piiri pitivät kuitenkin kristillisten mukaantuloa rasitteena puolueen julkikuvalle, erityisesti Etelä-Suomessa. SKL ei ollut nuorista osoittanut olevansa keskustalainen vaan vanhoillinen moraalikonservatiivinen puolue.[872] Nuoret veivät kysymyksen yhteistyöstä SKL:n kanssa koeäänestykseen puoluevaltuuskunnassa, mutta puoluejohto sai taakseen selvän tuen äänin 81–9. Lisäksi puoluevaltuuskunnassa päästiin sopuun puoluetta rasittaneesta maatalouskiistasta: suurtuotantoa tuli leikata vapaaehtoisin sopimuksin.[873] Kääriäinen pitikin lähes ihmeenä, että käydyn väännön jälkeen kanta kyettiin hyväksymään yksimielisesti, ja hän vaati muun puoluejohdon tukemana työvaliokunnassa, että maatalouskiistoista tuli vaalien lähestyessä päästä eroon, ”muuten puolueen kehitys yleispuolueena alkaa jo vaarantua”.[874] Samaan aikaan kun keskustapuolueen, SDP:n ja kokoomuksen kolmiodraama kiihtyi, kuvioon liittyneet poliittiset kysymykset, kuten suhtautuminen historialliseen kompromissiin, maatalouspolitiikkaan ja vaaliliittoihin, kiristivätkin tunnelmia paitsi hallituspuolueiden välillä myös puolueiden sisällä. Väyrynen otti kiristyvän poliittisen tilanteen vuoksi yhteyttä myös presidenttiin.

Väyrysen kirje Koivistolle

Väyrysen muistelmien mukaan SDP:n halua vaihtaa keskustapuolue kokoomukseen nostatti nimenomaan se, että ”keskustasta oli kasvanut heille tasavertainen kumppani”, eikä presidenttipuolueen asema antanut sen kaipaamaa ylivalta-asemaa. Kokoomuksen odotettiin olevan helpompi yhteistyökumppani. Väyrysestä nimenomaan vuoden 1985 budjettiriihen väännöt, erityisesti veroratkaisut, vaikuttivat siihen, että SDP halusi punamullasta eroon.[875] SDP:n puoluetoimikunnan keskustelupöytäkirjoista on todella havaittavissa, että budjettikäsittely ja ennen kaikkea Väyrysen käytös ja toimenpiteet nostattivat SDP:ssä karvoja pystyyn. Väyrynen oli lähettänyt Sorsalle kirjeen, joka koettiin puoluetoimikunnassa ikään kuin yritykseksi nostaa SDP seinälle. Puoluesihteeri Liikanen katsoi neuvottelujen lähteneen asiallisesti käyntiin Pekkalan kanssa, mutta heti Väyrysen ilmaantuessa paikalle ilmapiiri oli muuttunut ”huomattavan myrkylliseksi”. Väyrynen oli Liikasen mukaan käyttäytynyt ”alusta saakka erittäin inhottavasti. Hän alkoi ostaa, vaihtaa ja myydä. Hänellä oli kaikenlaisia huomautuksia.”[876] Neuvotteluissa mukana olleen valtiovarainministeri Pekkalan käsitys taas oli aivan erilainen.

Pekkala totesi työvaliokunnassa, että yritysveroratkaisu oli hyvä: ”Yritysten varalli-

https://doi.org/10.21435/ha.155

suusverotuksen alarajaa nostetaan 800 000 markkaan, jolloin arviolta vain 13 000 joutuu maksamaan varallisuusveroa, sekä maatalous että pienet omaisuudet vapautuvat varallisuusverosta.” Kaiken kaikkiaan budjettiriihen henki oli hänestä ollut hyvä, vaikka SDP:n sisällä olikin ollut omat kiemuransa. Budjetista neuvotellut hallituspuolueiden edustajien niin sanottu kuuden kopla (Pekkala, Lindblom, Taxell, Vennamo, Yläjärvi ja Ahde) oli jo hyväksynyt budjettiratkaisun, mutta SDP:n samana yönä myöhemmin kokoontunut puoluetoimikunta oli riitauttanut sovun – tästä Väyrynen oli lähettänyt Sorsalle kirjeen vaatien pitämään kiinni sovitusta tai keskustapuolue, RKP ja SMP esittäisivät myös omia muutosehdotuksiaan. Pekkalan mukaan Sorsa oli puolustanut SDP:n puoluetoimikunnassa ratkaisua, mutta ”Liikanen oli kävellyt Sorsan ja muiden ministereiden yli. Siellä oli ollut kova riita Liikasen ja Ahteen välillä.” Silti lopullinen ratkaisu oli Pekkalasta oikeastaan parempi, koska sen jälkeen kenellekään ei jäänyt hiertämään mitään. Myös Väyrynen yhtyi, että budjettiratkaisu oli hyvä erityisesti yritysverouudistuksen ansiosta.[877]

Sosiaali- ja terveysministeri Kuuskoski-Vikatmaa oli myös suhteellisen tyytyväinen.[878] Hänen ministeritontilleen kuuluneesta nuorten hammashuollosta oli syntynyt budjettiriihen loppuvaiheessa kiista Sorsan ja Väyrysen välille. Keskustapuolueen ministeriryhmässä oli sovittu, että nuorten hammashoidosta pidetään kiinni, mutta puoluetta edustanut Yläjärvi oli silti taipunut selittäen, etteivät vallitsevat voimasuhteet riittäneet asian ratkaisuun. Väyrynen ei ollut tyytynyt tähän vaan oli yhteydessä Sorsaan ja ilmoitti, että budjettisopua ei syntyisi, ellei nuorten hammashuollosta päästäisi sopuun. Sorsa taipui pakon edessä, ja järjestelmällinen nuorten hammashuolto pääsi käyntiin, mutta Väyrynen sai maksaa siitä kalliisti. Kuuskoski-Vikatmaa sai runsaasti myönteistä julkisuutta uudistuksesta, mutta Väyrystä sen sijaan ”moitittiin entistä enemmän sopimusten rikkojaksi ja mahdottomaksi yhteistyökumppaniksi”, kuten Väyrynen on itse todennut.[879]

Vielä kesäkuussa Väyrynen oli pitänyt kokoomuksen ja SDP:n hallitusta oleellisesti epätodennäköisempänä vaihtoehtona kuin keskustapuolueen ja kokoomuksen hallitusta tai niin sanottua kolmen suuren hallitusta (keskustapuolue, SDP ja kokoomus), kun asia oli noussut esiin Helteen puheenvuoron takia.[880] Syksyn budjettivääntöjen ja erityisesti Sorsan lokakuun alun hallitusovien lonksuttelun jälkeen Väyrynenkin todella huolestui mahdollisuudesta, että kokoomus ja SDP löytäisivät toisensa, ja hän ilmaisi huolensa myös tasavallan presidentille. Väyrynen totesi ensin puheessaan valtioneuvoston itsenäisyyspäivän juhlalounaalla, jossa presidenttipari oli läsnä, että punamultayhteistyön tulokset olivat olleet todella ansiokkaita ja yhteistyötä tuli jatkaa. Hän kirjoitti asiasta myös suoraan presidentille, mitä voi pitää varsin yllättävänä, joskin ymmärrettävänä siitä näkökulmasta, että presidentti oli yhä ratkaisevassa asemassa hallituksia

https://doi.org/10.21435/ha.155

muodostettaessa – vaikka Koivisto olikin halunnut välttää sekaantumista puolueiden välisiin hallitusneuvotteluihin.

Väyrynen totesi kirjeestään, että se oli tavallaan jatkoa hänen lounaspuheelleen. Hän kertoi kirjeessä tietävänsä, vaikka hänellä ei ollut suoranaisia todisteita, että SDP:n ja kokoomuksen välillä oli käyty viime aikoina johtavalla tasolla neuvotteluja koskien muun muassa vaalien jälkeistä hallitusyhteistyötä. Väyrynen ei uskaltanut esittää arviota Sorsan roolista, mutta hän viittasi Sorsan haastatteluun *Turun Sanomissa*, jossa tämä oli väläytellyt keskustan korvaamista hallituksessa kokoomuksella. Tieto oli kauhistuttanut Väyrystä, ei kuitenkaan siksi, että hän olisi pelännyt puolueensa takia, sillä kokoomuksen ja SDP:n yhteistyö saattaisi antaa ”mahdollisuuden tasokorotukseen kannatusluvuissa. Sen sijaan tuollaiset kaavailut ovat maan etua ajatellen vaarallisia. SDP:n yritys nujertaa kovin kilpakumppaninsa käyttäen oikeistoa käsikassarana synnyttäisi repivän taistelun, joka olisi varmasti maalle vahingoksi.”[881]

Väyrynen jatkoi heti perään, että toki kokoomuksen oli joskus tulevaisuudessa päästävä hallitukseen. Hän neuvoi: ”Parhaimmin tämä kävisi päinsä laajentamalla nykyistä hallituspohjaa oikealle päin.” Sorsa oli kuitenkin torjunut tällaisen vaihtoehdon *Turun Sanomien* haastattelussa toteamalla, että SDP olisi tässä seurassa vain takuumiehenä. Väyrynen ihmetteli tätä Koivistolle: ”Kuinka niin takuumiehenä? Minkä takuumiehenä? Eikö SDP olekaan sitä mieltä, että kunkin puolueen tulee olla hallituksessa edustettuna omalla parlamentaarisella voimallaan?”[882] Sorsan kommentti olikin mielenkiintoinen, sillä ajan poliittisessa terminologiassa takuumies viittasi ulkopolitiikkaan ja siihen, ettei kokoomus olisi Neuvostoliiton silmissä vieläkään itsestään selvästi hallituskelpoinen. Sorsan arvio olikin ulkopoliittisessa mielessä kova näpäytys keskustapuolueen johdolle, sillä Sorsa antoi ymmärtää, ettei keskustapuolue olisi yksin riittävä takuumies kokoomuksen hallitukseen vetämiseksi toisin kuin SDP – vaikka keskustapuolue olikin Kekkosen puolue ja sillä oli vakiintuneet suhteet NKP:n.

Väyrynen kysyikin ilmeisen närkästyneenä takaisin: eikö SDP katsonutkaan, että jokaisen puolueen tuli olla edustettuna hallituksessa omalla parlamentaarisella voimallaan, kuten se oli edellisissä hallitusneuvotteluissa vaatinut. Toisena vaihtoehtona kokoomuksen hallitukseen nousulle Väyrynen esitti kirjeessä sitä, että kokoomus olisi hallituksessa vain joko ”keskustan tai vain SDP:n kanssa. Tähän ratkaisuun voitaisiin päätyä siinä tilanteessa, että joko keskustapuolue tai SDP olisi jostakin syystä levon ja/tai oppositiokauden tarpeessa”, mutta ainakaan keskustan osalta tällaista ei ollut nähtävissä. Tämän jälkeen Väyrynen toisti uudelleen, että jos keskusta tai SDP tahallisesti rikkoo yhteistyön ja pelaa kokoomus-kortilla toista vastaan, tulisi raju taistelu, joka saattaisi vakavasti vahingoittaa maan kansallisia etuja. Hän myös todisteli, että jos keskustan aikoma vaaliyhteistyö sujuisi suunnitellusti,

https://doi.org/10.21435/ha.155

oikeiston eduskuntapaikkojen lisäys jäisi vähäiseksi. Väyrynen vakuuttikin, että keskustapuolue pitää yhteistyötä SDP:n kanssa ”Suomen kannalta hyvin arvokkaana ja omalta kannaltaan katsoen edullisena. Tämä yhteistyö on ollut, on ja tulee olemaan meille ensisijainen vaihtoehto, johon vilpittömin mielin pyrimme. Näin on myös seuraavien eduskuntavaalien jälkeen.” Lopuksi hän vielä sanoi ymmärtävänsä, että SDP:ssä herätti usein ärtymystä keskustapuolueen vahva asema aivan kuten keskustapuolueessa SDP:n vahva asema. Tämä oli kuitenkin otettava väistämättömänä realiteettina. ”Meidän on siedettävä toisiamme ja oltava yhteistyössä toistemme kanssa Suomen edun, mutta myös oman etumme vuoksi.”[883]

Väyrynen ei täsmentänyt, mikä tai mitkä asiat muodostivat sen kansallisen edun, minkä vuoksi SDP:n ja keskustapuolueen tulisi olla yhdessä hallitusyhteistyössä. Sisäpoliittisesti tällaiselle ei ole nähtävissä erityisiä syitä 1980-luvun puolivälissä, joten hän näyttäisi viitanneen peitellysti Neuvostoliiton asenteeseen. Koivisto taas ei ikinä reagoinut Väyrysen kirjeeseen, mistä Väyrynen veti hyvin suorasukaisen ja yksioikoisen johtopäätöksen. Hän piti sitä merkkinä siitä, että Koivisto oli tietoinen SDP:n ja kokoomuksen yhteistyökuvioista ja jopa ”jotenkin mukana tässä ajatuksessa”. Väyrysen mukaan Koivisto oli aina tähän asti ottanut puheeksi hänen vähemmänkin tärkeät kirjalliset viestinsä, mutta nyt vallitsi pelkkä hiljaisuus.[884] Väyrynen edellytti siis Koivistolta eräänlaista vahvistusta sille, että kokoomuksen ja SDP:n hallitus ei olisi mahdollinen ilman keskustapuoluetta tai että SDP piti kiinni hallitusyhteistyöstä keskustapuolueen kanssa. Tasavallan presidentin näkökulmasta tarkasteltuna olisi kuitenkin ollut varsin erikoista, jos tämä olisi ikään kuin vastannut SDP:n puolesta, että tietyt hallitusyhteistyökuviot olivat poissuljettuja tulevista hallitusneuvotteluista – varsinkin, kun se olisi antanut hallitusneuvotteluissa keskustapuolueelle valttikortit käteen. Keskustapuolue olisi voinut pitää tiukasti kiinni hallitusohjelmavaatimuksistaan, jos tiedossa olisi ollut, että sitä tarvittiin hallitukseen joka tapauksessa.

Onkin vaikea ymmärtää sitä logiikkaa, miksi Väyrynen kirjoitti asiasta presidentille. Jos tarkoitus oli todella viitata kokoomuksen horjuvaan luottamukseen Neuvostoliiton silmissä, mihin voimakas kansallisen edun painottaminen viittaisi, oli Väyrysen asenne kovin holhoava presidenttiin nähden – siinäkin tapauksessa, että Väyrysellä ei olisi ollut tietoa Koiviston hyvistä neuvostosuhteista. Väyrysen kirje olikin loukkaava presidentti-instituution näkökulmasta, sillä hän yritti neuvoa asioissa, jotka kuuluivat viime kädessä presidentin harkintaan. Lisäksi Väyrynen antoi tavallaan ymmärtää, että hänellä oli yhtä hyvät, elleivät paremmatkin tiedot kuin presidentillä Neuvostoliiton asenteista ja käsityksistä. Koiviston näkökulmasta tarkasteltuna ainut, mitä hän olisi periaatteessa voinut vastata Väyrysen kirjeeseen, olisi ollut se, että tämän kirje oli saapunut tiedoksi. Nähtävästi Koivisto arvioi kuitenkin senkin liialliseksi, sillä hän olisi tavallaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

myöntänyt, että tällainen presidentin opastaminen oli hyväksyttävää. Todettakoon sekin, että jos kirjeessä olisi ollut kyse puhtaasti maan sisäpolitiikasta, olisi se näyttänyt kovin erikoiselta uhittelulta. Jos jompikumpi, SDP tai keskustapuolue, pelaisi toista vastaan kokoomus-kortilla, syntyisi ”raju taistelu”. Sitä paitsi Väyrynen oli itsekin heilutellut kokoomus-korttia eli keskustapuolueen ja kokoomuksen hallitusta ilman SDP:tä yhtenä mahdollisena vaihtoehtona tarpeen vaatiessa.

Sisäiset jännitteet puskevat esiin

Työvaliokunnassa pidettiin joulukuun alussa 1985 selvänä, että SDP ja kokoomus olivat hakemassa yhteistyöasetelmia. Lisäksi poliittisen ilmapiirin todettiin muuttuneen keskustapuolueelle hankalaksi. Julkisuuteen oli noussut kysymys Tarveasunnoista ja keskustapuolueen yhteydestä niihin. Väyrynen kertoi, että keskustapuolue tai sen hallitsema säätiö eivät olleet saaneet penniäkään kyseiseltä yhtiöltä. Kääriäisestä suhde Tarveasuntoihin oli täysin selvä, keskustapuolueelle tai Maaseudun Säätiölle ei ollut tullut rahaa: ”Maaseudun Säätiön paperit on annettu lainaksi KRP:lle. Ne paperit kestävät vaikka minkälaisen syynin.” Sen sijaan Kääriäinen kiinnitti huomiota siihen, että nyt oli alkanut paljastua isompi kuvio, SDP ja kokoomuksen johto olivat käyneet jo pitkän aikaa yhteistyöneuvotteluja. Kuuskoski-Vikatmaasta *Turun Sanomien* linjamuutos osoitti, että Kääriäisen sanoma ”suuri linjamuutos” oli tapahtumassa, ja asioita tuli nyt pohtia yhdessä. Väänänen piti myös selviönä, että SDP ja kokoomus suunnittelivat ”pitkän tähtäyksen ohjelmaa”. Lallukka piti puolueen viimeaikaista ryöpyttämistä suunniteltuna, sillä keskustan voimien kokoaminen koottiin selvästi uhkaksi.[885]

Juhantalo toivoi puolueen sisällä keskusteltavan asioista nykyistä paremmin. Hän totesi: ”Hienot ideat on meillä tapana esittää räyhäkkäästi. Uskon, että isänmaan kohtalo on kuitenkin punamultayhteistyössä.” Myös Pura kannatti Juhantalon ajatusta keskustelujen käymisestä ja ”töksäyttämisen lopettamisesta”. Puoluejohdon kanssa napit vastakkain maatalousasioissa oleva Yläjärvi taas kritisoi, että oli yritetty keskustella, ”mutta siinä ei ole päästy kovin pitkälle, varsinkaan Paavon kanssa”. Hän ei halunnut toimia yhtä jyrkästi kuin Väyrynen.

Puoluevaltuuskunnassa saavutettu yhteisymmärrys maataloudesta oli osoittautunut lyhytikäiseksi. Väyrynen puolustautuikin, että oli puuttunut maatalouspolitiikkaan, koska kantoi vastuuta puolueesta, ja vetosi puoluevaltuuskunnan kantaan. Juhantalokin katsoi, että maataloutta pitäisi tarkastella puoluevaltuuskunnan päätöksen pohjalta. Yläjärvi tuli vastaan sanoen olevansa valmis toimimaan päätösten vaatimaan suuntaan. Varsinaiseen ongelmaan keskusteluissa ei kuitenkaan päässty käsiksi eli keskusteluun puolueen todellisista tavoitteista – etenkin SDP:n suhteen. Väyrynen ohitti keskusteluvaatimukset toteamalla, että työvaliokunnan kokouksissa oli mahdollista keskustella kaikista niistä asioista, joita haluttiin nostaa esiin.[886]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrysen työ ulkoministerinä ja siihen liittyvät runsaat kiireet ja matkat hankaloittivat epäilemättä puolueen politiikan koordinointia ja yhteisymmärryksen hakemista. Silti kyse ei selvästikään ollut vain siitä, vaan ettei Väyrysen koettu avaavan kunnolla poliittisia tarkoitusperiään, jolloin luottamus puolin ja toisin näytti olevan varsin muodollisissa kantimissa – mikä saattoikin sopia Väyrysen asiapitoiseen tyyliin sekä tarkoitusperiin. Väyrynen sanoi vähän myöhemmin tiedossa olevan, että SDP ja kokoomus pitivät yhteyttä ja että nämä kaavailivat keskiryhmien syrjäyttämistä pois hallituksen runkopaikalta. Hänestä oli todellinen vaara, että hallituspolitikkaan muodostuisi punamusta SDP:n ja kokoomuksen yhteistyöakseli, mutta hän ei suostunut nytkään paljastamasta omia preferenssejään SDP:n ja kokoomuksen välillä työvaliokunnalle. Hän ilmoitti tukevansa puoluesihteeri Kääriäisen kirjoitusta ”Punamullan puolustus”, joka julkaistiin puolueen eri lehdissä. Siinä todettiin, ettei SDP:n ja keskustapuolueen tullut leikkiä kokoomuksella, vaan kokoomus voisi tulla ensi sijassa punamullan täydentäjäksi. Kuuskoski-Vikatmaa taas piti itsestään selvänä, että kokoomuksen ja SDP:n välillä oli tällaisia hankkeita ja muistutti keskustapuolueenkin pelanneen kokoomus-kortilla. Hänestä jatkossa oli kuitenkin huolehdittava siitä, että punamullan edellytykset säilyisivät, mihin Yläjärvi yhtyi.[887]

Pääkaupunkiseudun kysymykset linkittyivät puolueiden kolmiodraama-asetelmaan – kuten edellä on tuotu ilmi. Väyrysestä keskustapuolueen oli kyettävä rikkomaan siinä kokoomuksen ja SDP:n rintama, jotta ei muodostuisi asetelmaa, jossa toisella puolella olivat maaseutua edustavat puolueet ja toisella puolella kaupunkipuolueet: ”Mikäli tällainen asetelma syntyy, on syntynyt myös kokoomus/sdp-akseli.” Kuuskoski-Vikatmaasta kokoomuksen ja demarien yhteistyöspekulaatiot eivät liittyneet vain tämän syksyn asioihin, vaan pitkällisempiin poliittisiin virtauksiin, ja siksi eräs johtopäätös täytyi olla ”se, että keskusta lopettaa flirttailun kokoomuksen kanssa”. Väyrynen taas tulkitsi tilanteen toisin. Hänestä keskustan tuli omilla toimillaan estää SDP–kokoomus-akselin synty, mutta myös kokoomus-korttia saattoi käyttää, jos SDP kenkkuili hallituspolitiikassa.[888]

Kääriäinen selitti kirjoittaneensa punamultaa puolustavan artikkelin tarkan pohdinnan jälkeen, kuinka ”motiivina oli tehdä Sdp:lle ja samalla presidentti Koivistolle mahdollisimman mahdottomaksi se, että keskusta korvattaisiin hallituksessa kokoomuksella”. Väyrynen taas katsoi keskustelun lopuksi, että esitetyissä näkemyksissä ei ollut sinänsä ristiriitaa, sillä asiallisesti ottaen punamulta oli paras, mutta sille tarvittiin myös vaihtoehtoja.[889] Väyrynen siis ohitti kritiikin, että puolueen omaa poliittista profiilia ajettiin nyt liian voimakkaasti – ja vilkuillen samalla kokoomukseen. Keskustelu poliittisesta tilanteesta ja punamullan rapautumisesta jäikin auki.

Keskustelua sovittiin kuitenkin jatkettavan, mutta Väyrynen ei päässytkään seuraavaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

Ahti Pekkala siirtyi Oulun läänin maaherraksi vuonna 1986, ja hän jätti samalla puolueen varapuheenjohtajuuden. Hänen seuraajakseen valtiovarainministeriksi tuli Esko Ollila. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

kokoukseen työmatkan takia, ja kysymys jäi käsittelemättä. Nimenomaan Väyrysen asenne kokoomukseen ja siten myös SDP:hen koettiin kysymyksiä herättäväksi, ja siitä olisi haluttu käydä syvällisempiä keskusteluja.[890] Kääriäisen roolina taas oli Väyrysen vastapainona varjella julkisissa kommenteissa punamullan edellytyksiä – kyseenalaistamatta kuitenkaan Väyrysen edesottamuksia.[891] Väyrysen poissaolosta huolimatta tammikuun työvaliokunnassa käytiin keskustelu politiikan näkymistä – sen sijaan mahdollisista hallitusyhteistyökuvioista ei puhuttu. Kääriäinen totesi kokouksessa: ”Olen aloitteellisen ja aika kovan politiikan kannattaja – uskottavuudesta kuitenkin huolehtien. Meillä pitää olla myös kykyä sopia asioista.” Myös puolueen johtokärki tuli saada hänestä leveäksi, kärkihahmoja tuli olla puolen tusinaa. Hokkanen arvioikin, ettei puolueen joukkuetyö ollut sujunut johtoportaassa erityisen onnistuneesti. Varapuheenjohtajista Väänänen oli jäänyt pimentoon viime vuodet ja Puran kausi taas oli alkanut hyvin, mutta linjaerimielisyydet

https://doi.org/10.21435/ha.155

Marjatta Väänänen luopui 15-vuotisen puheenjohtajakauden jälkeen Keskustapuolueen Naisten puheenjohtajuudesta kesäkuussa 1985. Kuva Bo Strandén. KMA.

Yläjärven kanssa olivat rasittaneet kuvaa. Kolmesta varapuheenjohtajasta valtiovarainministeri Pekkala oli tullut parhaiten esille, mutta hän taas oli lähdössä nyt Oulun läänin maaherraksi.[892]

Keskustapuolueen Naisten puheenjohtajuudesta kesällä luopunut Väänänen olikin ilmaissut avoimesti tyytymättömyytensä naisten asemaan ja siten myös omaan asemaansa puolueessa. Hän oli todennut *Suomenmaalle*, että nainen oli keskustapuolueessa ”kiusallinen välttämättömyys”.[893] Tällaisen kuvan saattoikin saada, jos katsoi esimerkiksi puolueen vuoden 1985 vuosikirjan kantta, jonka yläkuvassa oli Väyrynen ja Kääriäinen sekä varapuheenjohtajat Pura ja Pekkala. Kannessa ei ollut yhtään naista. Nykyjohtajien alla oli kuva päämäärätietoisuutta uhkuvasta Santeri Alkiosta, jota ympäröi ryhmä sanomalehti *Ilkan* miehiä.[894] Kuvan viesti oli naisille tyly: naiset eivät kuuluneet puolueen ytimeen – ei ennen eikä nyt. Naisten asemien heikkous oli kiistatta haitaksi taisteltaessa kannatuksesta SDP:n ja kokoomuksen kanssa. Väyryseen kriittisesti suhtautunut NKL:n puheenjohtaja Toropainen antoikin Väänäselle tukea. Hän katsoi olevan järkevää, jos puolueen varapuheenjohtajiksi valittaisiin kaksi naista.[895]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Toropaisen kriittisessä asenteessa Väyryseen painoi silti ennen kaikkea ydinvoimakanta. Hän arvioi *Suomenmaassa*, että puheenjohtaja ansaitsisi arvosanaksi yhdeksän, mutta jos tämä hyväksyisi ydinvoiman, niin arvosana putoaisi välittömästi. Toropainen lisäsi painetta arvioimalla, että osa NKL:n porukasta jättäisi keskustapuolueen, jos puolue hyväksyisi ydinvoiman.[896] Kääriäinen taas oli ydinvoimakysymyksessäkin Väyrysen vastapaino, mutta lojaalisti, kuten punamultakysymyksessä. Kääriäinen oli lempinimeltään "iso vihree", jonka tiedettiin vastustavan ydinvoimaa.[897]

Varapuheenjohtaja Pekkalan lähtö maaherraksi ei ollut puolueen kannalta ongelmatonta, sillä hän oli onnistunut valtiovarainministerinä erinomaisesti. Kääriäinen vakuuttikin *Suomenmaassa*, että keskustapuolue jatkaisi Pekkalan linjalla.[898] Samalla Pekkala oli ollut tietynlainen vastapaino Väyryselle ja jopa varteenotettava presidenttiehdokas tämän ohella. Varsinkin mediassa Pekkala oli luonut keskustapuolueesta vakaampaa ja rauhallisempaa kuvaa kuin Väyrysen kärjekkäämpi hahmo. Työvaliokunnassa vallinnut laaja yhteisymmärrys puoluesihteeriä myöten siitä, että puolueen henkilökärkeä tuli laajentaa, osoittaa tiedostetun, että Väyrysen voimakas ja profiililtaan kärjekäs hahmo leimasi liikaa puolueen kuvaa.[899]

Pekkalan lähtö tuli kuitenkin vain korostamaan puolueen Väyrys-kärkeä, sillä tämän tilalle valtiovarainministeriksi valittiin Esko Ollila eikä eduskuntaryhmän puheenjohtaja Juhantaloa, joka olisi näyttänyt punamultapainotuksellaan ja maltillisuudellaan tasoittavalta voimalta Väyryselle.[900] Ollila taas oli profiloitunut eteenpäin katsovana talousmiehenä, jonka ajatukset kävivät varsin hyvin yksiin Väyrysen kanssa. Molemmat kuuluivat Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmään, joka oli 1970-luvulla vuorineuvos Kari Kairamon ja Väyrysen ympärille muodostunut vapaamuotoinen keskusteluryhmä, joka koostui pääosin vaikutusvaltaisista talouselämän vaikuttajista.[901]

Keskustapuolueessa ilmenikin kasvavaa tyytymättömyyttä ja ristivetoa tilanteessa, jossa keskustapuolueen, SDP:n ja kokoomuksen välinen kolmiodraama sai lisäkierroksia – vaikka takavuosien kaltaista linjajakoa ei enää ollut. Näkemyseroja esiintyi koskien niin ympäristöpolitiikkaa ja ydinvoimakysymystä, aluepolitiikkaa ja pääkaupunkiseutukysymystä, naisten asemaa puolueessa kuin tulevia hallitusyhteistyökuvioita ja sitä, miten korkeaa profiilia puolueen tuli vetää. Puolueella oli periaatteessa aatteellisesti ja tavoitteissaan yhteinen suunta, mutta sen käytännön toteutus Väyrynen kärjessä alkoi herättää kasvavassa määrin hämmennystä ja epäilyksiä siitä, oliko suunta varmasti sama. Äskettäin linjariidoista selvinneessä puolueessa ei selvästikään haluttu keikuttaa omaa venettä, ja siksi Väyryselle jäi tilaa[902], vaikka tämän toiminta nostattikin osin ristiriitaisia tuntoja. Sitä paitsi puolueen sisällä oli jo käynnissä yksi näkyvä ja kiusallinen skisma, kysymys suhtautumisesta puolueen maatalouslinjaan. Jo se kulminoitui puheen-

https://doi.org/10.21435/ha.155

johtajaan eli Väyrysen ja maa- ja metsätalousministeri Yläjärven väliseksi – vaikka suurin osa eduskuntaryhmästä tukikin Väyrystä.

Keskustapuolueessa käytiin jatkuvaa vääntöä puolueen maatalouspoliittisesta linjasta. Puheenjohtaja, puoluesihteeri ja puolueen maataloussiipeä edustanut varapuheenjohtaja Pura pyrkivät puolustamaan ennen kaikkea pientilojen elinmahdollisuuksia, ja he saivat vahvaa tukea puolueen kansanedustajilta. Puolueessa nostatti kritiikkiä se, että MTK:n katsottiin sanelevan maatalouspolitiikkaa suurten tuottajien ehdoilla, ja poliittiset päätöksentekijät olivat vain pelinappuloita muiden tehdessä päätökset. Kiusallisinta tilanteessa oli se, että puolueen maatalousministeri ei kuunnellut omaa puoluettaan vaan ymmärsi suurtiloja ja tuotannon keskittymistä. Yläjärvi sai linjalleen tukea paitsi MTK:lta myös SDP:ltä ja kokoomukselta. Keskustapuolueen johdon linjaa taas kutsuttiin väheksyvästi ”koivu ja tähti” -linjaksi.[903]

Väyrynen vaati lokakuussa 1985 eduskuntaryhmässä, että sen tuli ottaa kantaa puolueen maatalouspoliittiseen linjaan. Vallitseva linja oli ollut pitkälti puolueen linjan vastainen, ja sitä oli vaikea puolustaa puolueen kentällä. Nykylinja oli MTK:n eikä puolueen, kritisoi Väyrynen, ja silti keskustapuolueen tehtäväksi jäi sen puolustaminen. Väyrynen ei voinut ymmärtää sitä, että pienviljelijät eivät saaneet lisätä tuotantoaan yhtään, mutta suuret saivat tuottaa entiseen malliin. Asia ei ollut uusi, sillä siitä oli keskusteltu koko Sorsan IV hallituksen ajan. Nyt Väyrynen näytti saaneen tarpeekseen. Hän puski päätöstä tiukassa aikapaineessa eteenpäin: ”MTK pyrkii tappamaan pikkutilat ja turvaamaan suurtilojen tuotannon jatkumisen. Kepun on ratkaistava asia mahdollisimman pian.” Ryhmän puheenjohtaja Juhantalo vastasi tähän, että nyt käytiin keskustelua kovin suurilla panoksilla. Asiaa ei tullut päättää hänestä vielä tässä kokouksessa. Keskustelu jatkui silti, mihin Pekkala huomautti, että hallitus vastaisi SKDL:n tekemään välikysymykseen yhdeksän minuutin päästä. Keskustelu jatkui tästäkin huolimatta, ja lopulta Juhantalo katkaisi keskustelun toteamalla, ettei nyt voitu tehdä päätöstä, koska ei ollut tarkkoja päätösehdotuksia.[904]

Kiivas keskustelu jatkui eduskuntaryhmän seuraavassa kokouksessa valmiiksi luonnostellun kannanoton pohjalta. Jokela totesi, että nyt oltiin evästämässä puolueen omaa maa- ja metsätalousministeriä kannanotolla, jonka luonnoksessa todettiin viisi kertaa vaatimus ”ryhmä edellyttää”. Puolueen ulkopuoliset kyllä riemastuisivat tällaisesta tekstistä – mikä olikin käytännössä epäluottamuslause puolueen maa- ja metsätalousministerille. Manninen taas vastasi kannanoton olevan pelkästään poliittinen, maaseutu- ja maatalouspoliittinen ja muistutti, ettei maaseutukylissä ollut muita vaihtoehtoja kuin karjatalous. Kannanotto oli siis kohdistettu maatalousväestölle. Hän lisäsi: ”Sanoisin Topi sinulle, että kysymys ei ole arvovaltakamppailusta puolueen puheenjohtajan ja Toivo Yläjärven välillä, vaan kysymys on

https://doi.org/10.21435/ha.155

asiasta." Myös Tähkämaa totesi, ettei asiasta tullut tehdä arvovaltakysymystä: "Hallitusryhmien on tiedettävä, mikä on ryhmän enemmistön kanta."[905]

Väyrynen painotti, että jos toimenpiteisiin ei ryhdyttäisi, leikkaukset jatkuisivat pienemmästä päästä. SDP suostuisi lisäkiintiöihin, jos keskustapuolueella olisi esittää ohjelma suurtuotannon supistamisesta. Hänestä kannanotto olisi tuki ministeriryhmälle, SDP:lläkin oli sellaisia vähän väliä. Asia ei kuitenkaan ollut ongelmaton, sillä suurtuotannon raja oli vaikea määritellä. Yläjärvi vastasikin äskettäin tehdyn "laskelmia viljelijöiden tulotasosta suhteessa teollisuuden työntekijöiden tulotasoon. Käytettävissä olevat tulot viljelijöillä ovat keskimäärin 86 % teollisuustyöntekijöiden tuloista. Tilakokoryhmissä 2–10 peltohehtaaria tulotaso oli 79 % ja ryhmässä 20 ha:sta ylöspäin 94 % teollisuustyöntekijöiden tulotasosta." Hän totesi rajanvedon suuren tuotannon määrittelemiseksi olevan maatalousministeriölle yhtä vaikeaa kuin eduskuntaryhmällekin, ja siksi sitä ei ollut pystytty tekemään. Keskustelu kävi ryhmässä kiivaana. Hannu Kemppainen huomauttikin, ettei nyt oltu tekemässä lakia vaan päätöstä puolueen linjasta ja tahdosta.[906]

Isohookana-Asunmaa muistutti väliin, että SDP oli käsitellyt tänään jo 1,7 miljoonan palkansaajan asioita eli työmarkkinoiden pelisääntöongelmia. Monimutkaiset ja sisäisiä näkemyseroja nostattavat maatalouskysymykset veivätkin keskustapuolueessa paljon aikaa ja energiaa, mikä oli väistämättä pois muiden asioiden käsittelystä. Lisäksi maatalousasioiden aikaa vievä ja voimakkaita tunteita herättävä käsittely loi puolueesta kuvaa, jota oli syytä välttää varsinkin eteläisen Suomen ja kaupunkien äänestäjäkunnassa. Isohookana-Asunmaa lisäsikin: "Meidät voidaan leimata taas yksipuolisesti maatalouspuolueeksi." Väänänen taas sanoi, että nyt "olemme köyhän asialla". Sutinen totesi perään, että maatalousvaltaisessa Pohjois-Karjalassa tämä oli "kohtalon kysymys". Suurelle osalle puolueen kansanedustajia kysymys oli kriittisen tärkeä, mistä kertoo sekin, että lopullisen kannanoton laadintaan tarvittiin kokouksessa yhteensä 60 puheenvuoroa. Lopulta ryhmä pystyi hyväksymään uudelleen muokatun kannanoton, jossa todettiin ryhmän edellyttävän hallitukselta viipymättä päätöksiä suurtuotannon leikkaamiseksi kotimaista maataloustuotantoa rajoitettaessa ja "hinnoittelujärjestelmän muuttamiseksi nykyistä enemmän pien- ja perheviljelmiä suosivaksi".[907]

Väyrysen tulkittiin saaneen erävoiton, kun eduskuntaryhmä oli ottanut kantaa maatalouden suurtuotannon leikkaamiseksi.[908] *Helsingin Sanomissa* taas tiedettiin, että paperi oli muuttunut vähemmän jyrkäksi Yläjärveä kohtaan, ja lopullisen kannanoton nähtiin antavan selkänojaa Yläjärvelle hallituksessa ja eduskuntaryhmälle puolueen kentän rauhoittamiseksi.[909] Kannanotolla vahvistettiin puolueen ajavan pien- ja perheviljelmälinjaa myös käytännössä eikä vain ohjelmissa. Silti kiista jäi yhä muhimaan siten, että paperissa ei otettu kantaa siihen, miten suurtuotannon leikkaus tapahtuisi.[910]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puoluejohto asemoi puoluetta ja puoluekenttää uuteen asentoon

Veto porvarilliseen suuntaan eli porvarillinen revideeraus

Keskustapuolue oli entistä haastavamman tilanteen edessä vuoden 1986 alusta lähtien, sillä politiikan isot kysymykset alkoivat painottua sellaisiksi, että puolueen oma yhtenäisyys niiden takana horjui. Tämä koski niin ydinvoimaa, maataloutta kuin ylipäätään puolueen talouspoliittisia linjauksia. Varsinkin puolueen nuoret ja naiset olivat halunneet korostaa ei-materialistista arvopohjaa. Keskustanaisten tavoitteet oli juuri terävöitetty naisjärjestön historian ensimmäisessä omassa tavoiteohjelmassa ”Ihmisen ja elämän puolesta”.[911] Valtiovarainministeri Pekkala taas oli korostanut taloudellista realismia ja talouskasvun merkitystä hyvinvointiyhteiskunnan mahdollistajana, eikä tähän liittyvää dilemmaa kyetty puolueessa ratkaisemaan Pekkalan jälkeenkään. Kysymys jäi avoimeksi siten, että kunkin asian kohdalla oli tapauskohtaisesti punnittava, painoivatko ratkaisussa enemmän taloudelliset vai muut, kuten sosiaaliset tai ympäristönsuojelulliset, näkökohdat. Kahdessa edellisessä suuressa poliittisessa kysymyksessä, kansaneläke- ja kotihoidontukiuudistuksessa, koko keskustapuolue oli seissyt vakaasti niiden takana. Nyt politiikan agendalle nousseet kysymykset eivät aikaansaaneet vastaavaa yhtenäistä rintamaa.

Suomalainen yhteiskunta oli murroksessa, ja yleinen virtaus vei talouden rakennemuutoksen ja kansainvälistymisen myötä talousliberalismin ja markkinavoimien suuntaan, irti yhteiskunnan liialliseksi katsotusta holhouksesta.[912] Kääriäinen totesi puolueen vuoden 1985 vuosikirjassa, että aika oli haasteellista erityisesti siksi, että nähtävissä oli uudenlainen voimakkaan keskittymisen uhka – millä viitattiin yityselämän keskittymiseen pääkaupunkiseudulle – ja samalla kritiikki hyvinvointiyhteiskunnan kielteisiä piirteitä, kuten byrokratiaa ja keskittämistä, kohtaan oli kasvanut.[913] Vasemmiston kannatus oli Suomessakin laskussa. Toisaalta taas nousussa olivat pehmeät arvot, kuten vihreitä arvoja kyseiseen aikaan kutsuttiin, mikä tarkoitti irtiottoa jatkuvasta materialistisesta kasvu- ja kilpailuyhteiskunnasta, jonka ei nähty tekevän ihmisiä tyytyväisiksi.

Aatteellisilta lähtökohdiltaan keskustapuolueella oli periaatteessa hyvät valmiudet vastata näihin yhteiskunnan osin ristiriitaisiin muutosvirtauksiin. Keskitien puolueena se kannatti perinteisesti markkinataloutta: ihmisten vapautta, omatoimisuutta ja pienyritteliäisyyttä, ja suhteessa valtion määräysvaltaan se oli jo vuosikymmeniä pyrkinyt pistämään rajat sosialismin estämiseksi. Vihreät virtaukset taas olivat nostaneet puolueen nuorissa päätään jo 1970-luvulta lähtien, ja vanhempien ikäluokkien piirissä keskustapuolue, entinen maalaisliitto, taas nähtiin juuriltaan aitona ja oikeana viherpuolueena, sillä maa- ja metsätalous olivat luonnostaan riippuvaisia ympäristöstä ja sen tilasta.[914]

Tasapainon löytäminen talouden vaatimusten eli kilpailukyvyn ylläpitämisen, mikä

https://doi.org/10.21435/ha.155

mahdollisti myös viime kädessä köyhän asian ajamisen, sekä viherasioiden kesken oli kuitenkin käytännön ratkaisuissa vaikeaa – varsinkin kun muut puolueet eivät tukeneet keskustapuolueen hajauttamisratkaisuja, kuten historiallinen kompromissi oli juuri osoittanut. Aluepolitiikka puolueen kivijalkana taas ei ollut uhrattavissa talouden alttarille, vaan se nimenomaan oli sidottu perusratkaisuksi informaatiyhteiskunnan haasteisiin luonnonmukaisen tietoyhteiskuntavision mukaisesti. Ratkaisuja ei kuitenkaan nähty voitavan enää hakea valtion kasvavasta roolista vaan yrityksistä.

Väyrysen johdolla keskustapuolueen talouslinjaa oli alettu reivaamaan markkinahenkisemmäksi, mikä oli kuitenkin kaukana maailmalla vaikuttavista Ronald Reaganin ja Margaret Thatcherin oikeistolaisista talousopeista. Ranskassakin Mitterrandin alainen hallitus oli ensin pyrkinyt elvyttämään seisahtuneen talouden valtion menoja lisäämällä ja kansallistamalla pankkeja sekä liikeyrityksiä, mutta tuloksena oli ollut inflaatio, pääomien pakeneminen maasta ja työttömyyden voimakas nousu, minkä takia maassa tehtiin valtiovarainministeri Jacques Delorsin johdolla talouspolitiikan täyskäännös kohti markkinataloutta.[915]

Keskustapuolueessa katsottiin, että yritysten toimintaedellytykset oli saatava paremmiksi, jotta edellytykset runsaasti varoja vieville hyvinvointiyhteiskunnan palveluille voitaisiin taata myös jatkossa. Budjettiriihen tavoite yritysverouudistuksesta oli tähdännyt juuri siihen. Uusi viritys puolueen talousajattelussa näkyi myös siinä, että puolue ajoi nuorten hammashoidossa läpi linjan, jossa käytettiin sekä terveyskeskusten että yksityisten hammaslääkäreiden palveluja.[916] Pohdinta puolueen uudesta talousvirityksestä oli alkanut täsmentyä syksyllä 1985 Suomalainen suunta -ohjelman laadinnan myötä. Olli Rehn on muistellut, että puoluesihteeri Kääriäinen totesi ohjelmaa käsittelevässä palaverissa valinnanvarapolitiikasta, joka on vähän syvempi ja laajempi käsite kuin valinnanvapaus, että tästä alkaa puolueen ”porvarillinen revideeraus” eli mentiin kokoomuksen tontille ja alettiin haastamaan SDP:tä.[917]

Keskustapuolueen talouslinjan entistä markkinahenkisempää viritystä voikin pitää vastauksena kahteen eri tekijään: 1) siihen, että teollistuneissa länsimaissa puhalsivat uudet, entistä enemmän kilpailukykyä painottavat talousvirtaukset, jotka asettivat entistä suurempia haasteita maan talouden ja kilpailukyvyn säilyttämiselle ja sitä kautta hyvinvointiyhteiskunnan rahoittamiselle ja ylläpitämiselle 2) ja siihen, että keskustapuolue asemoi itseään uudella tavalla maan puoluekentässä.

Keskustapuolueessa oltiin hyvin tietoisia ajan haasteista, vaikkakaan ei kaikilta osin itse ratkaisuista. Puolueen maatalouskiistatkin liittyivät viime kädessä ylikansallisiin talouselämän muutoksiin ja siihen, miten maanviljelijöille turvattaisiin riittävä toimeentulo entistä haastavimmissa olosuhteissa. Yläjärven ratkaisu olisi ollut tilakoon kasvattaminen[918], mutta puoluejohto ja eduskuntaryhmän enemmistö taas halusivat

https://doi.org/10.21435/ha.155

pitää kiinni pien- ja perheviljelmiä tukevasta mallista, mikä taas oli perusteltavissa työttömyyden ja alueellisten tekijöiden näkökulmasta. Alueellisen kehityksen suunta oli jo muutenkin huolestuttava, kuten Väyrynen painotti[919], ja pientilojen toiminnan kurittaminen olisi vaikeuttanut tilannetta entisestään. Lisäksi oman värityksensä puolueen sisäisiin erimielisyyksiin toi se, että niistä saattoi lukea signaaleja siitä, mihin suuntaan kunkin hallitusyhteistyöpreferenssit mahdollisesti kallistuisivat. Pesälä oli antanut maa- ja metsätalousministeri Yläjärvelle tukea vastoin Väyrysen ja Puran kantaa, ja hän myös vakuutteli vuoden 1986 alkupuolella, että punamulta kestää.[920] Selkeätä jakolinjaa kiistanalaisten kysymysten ja hallitusyhteistyöpreferenssien välille ei kuitenkaan muodostunut, kuten vähän myöhemmin käsiteltävä ydinvoimakysymys osoittaa.

Vaikka SDP:kin oli vetänyt talouspolitiikkaansa markkinataloushenkisempään suuntaan, oli ero keskustapuolueeseen selvä ja kiistoja aiheuttava, mikä näkyi myös puolueiden suhtautumisessa valtion omistajapolitiikkaan. Vuoden 1986 alussa puolueiden väliset suhteet olivat jälleen koetuksella. Kiistaa aiheutti kysymys Pohjois-Suomen metsäteollisuuden omistuksesta. Väyrynen oli lähtenyt alkuvuodesta pitkälle virkamatkalle, ja hän oli ollut siinä uskossa, että metsäteollisuutta koskeva järjestely oli kunnossa. Oulu Oy:n oli tarkoitus siirtyä kauppajärjestelyjen kautta osaksi yksityistä metsäteollisuutta. Paluumatkalla Afrikasta Väyrynen sai kuulla, että valtion omistama Veitsiluoto Oy oli tehnyt tarjouksen Oulu Oy:stä ja Kajaani Oy oli sen hyväksynyt. Järjestelyn takana olivat Väyrysen mukaan SDP:n kauppa- ja teollisuusministeri Seppo Lindblom ja vakuutusyhtiö Ilmarisen toimitusjohtaja Ilmari Salminen. Väyrynen otti asiaan tiukan kannan, ja hän järjesti lentokentällä tiedostustilaisuuden, jossa syytti Lindblomia sopimuksen rikkomisesta ja ilmoitti, että ei voinut ymmärtää sitä, että yksityinen metsäteollisuus syrjäytettäisiin Pohjois-Suomen markkinoilta. Hänestä tilanne oli niin vakava, että keskustapuolue joutui harkitsemaan, tehtäisiinkö asiasta hallituskysymys, jos asia ei muuten ratkeaisi tyydyttävästi.[921]

Väyrynen lähetti asiasta myös presidentti Koivistolle laajan ja yksityiskohtaisen kirjeen, mikä vain ärsytti Koivistoa, sillä hän ei halunnut sekaantua asiaan. Puhe hallituskysymyksestä sai Koiviston näkemään punaista, ja hän totesikin Väyryselle nuivasti, että jos sellaisesta usein puhutaan, niin sellainen myös joskus tulee: ”Jos nyt tulee, minun olisi hyvä tietää, kumpi puoli hallituksesta jatkaa, mutta virkamieshallitusta en aio nimittää.”[922] Asiaan saatiin kuitenkin ratkaisu siten, että valtio myi oman osuutensa Kemi Oy:stä Metsäliitolle. Näin myös yksityinen metsäteollisuus säilyi Pohjois-Suomessa. Kyse oli ideologisesta kiistakysymyksestä, kuten Väyrynen selitti kirjeessään Koivistollekin. Hän kysyi: ”Miksi sitä paitsi valtion yhtiön tulisi tieten tahtoen syrjäyttää yksityinen pääoma Pohjois-Suomen metsäteollisuudesta, kun se on valmis kantamaan oman vastuunsa?”[923]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Eduskuntaryhmä tuki Väyrystä asiassa. Ryhmän puheenjohtaja totesi, että ryhmä antoi täyden tuen ministereiden toimille. Juhantalo oli kuitenkin vähemmän jyrkkä SDP:n suuntaan: ”Nyt on löydettävä ratkaisu, joka tyydyttää meidän intressit, mutta myös sosiaalidemokraatit voivat hyväksyä.”[924] Eduskuntaryhmässä esiintyikin nurinaa, että kiistan alussa oli käytetty ylisanoja, kun oli uhattu hallituskriisillä, varsinkin kun itse ratkaisua ei ollut mahdollista saada niin hyväksi kuin miltä se lopulta päällisin puolin näytti – eikä hallituksesta silti lähdetty. Väyrynen oli selittänyt eduskuntaryhmässä, että kyse oli ”Oulu oy:n veloista, yhteensä noin 2 miljardia markkaa, jotka joko tulevat valtiollisen Veitsiluoto oy:n kannettavaksi tai päinvastaisessa tapauksessa, Kajaani oy:n tullessa ostajaksi, yksityisen sektorin kannettavaksi”. Aho totesi tähän, että julkisuudessa ei ollut saatu läpi, miksi keskustapuolue ajoi tätä ratkaisua. Hänestä olisi pitänyt jotenkin tiedottaa, mitä eri ratkaisut tarkoittivat veronmaksajien kannalta.[925] Yksityinen metsäteollisuus säilyi Pohjois-Suomessa, mutta Oulu Oy:n velat, kaksi miljardia markkaa, siirtyivät valtionyhtiö Veitsiluodolle eli käytännössä veronmaksajien kontolle. Kirjoittaessaan muistelmia 1990-luvun alussa Väyrynen totesikin, että juuri nyt saatiin lukea surullisia uutisia Veitsiluoto Oy:n suurista tappioista ja valtavista veloista.[926]

Järjestökyselyllä haetaan yhtenäistä linjaa

Kolmiodraaman ainekset olivat kiihtyneet Sorsan lokakuisen haastattelun jälkeen. Onkin ilmeistä, että tämä vaikutti osaltaan siihen, että Väyrynen ja Kääriäinen esittivät yllättäen puoluehallituksessa järjestökyselyn tekemistä. Esitys tehtiin esityslistan ulkopuolelta. Kääriäisestä puolueen tuli hyödyntää sitä, että ”puolue on kansanläheinen ja kansanvaltainen”, joten tuli järjestää järjestökysely. Hän selitti motiivina olevan sen, että puolueen osastot pitäisi saada kokoontumaan. Kääriäinen lisäsi, että kyselyssä olisi kaksi aihepiiriä: presidenttiehdokkaan nimeäminen ja hallituspohja. Väyrynen kiirehti asiaa, sillä hänen mielestään nyt tuli tehdä periaatteellinen päätös asiasta ja mahdollisesta kysymyksenasettelusta.[927] Järjestökysely lähti kuitenkin heti irtoamaan puoluejohdon käsistä, ainakin mitä tuli kysymyksiin.

Puoluehallituksen jäsenet halusivat lisätä kysymyksiin puolueen energiapoliittisen linjan ja maatalouden. Väyrynen selitti, että energiapolitiikka oli alkuperäisessä suunnitelmassa mukana, mutta kysymyksenasettelu oli sen suhteen ongelmallinen. Kuuskoski-Vikatmaasta hallituspohjaa koskeva kysymys oli ”ainakin yhtä ongelmallinen”. Tähän Väyrynen vain tokaisi, että ei ole. Toropainen painotti myös energiakysymyksen merkitystä. Hän kertoi NKL:ssa ja KOL:ssa tehdyn vaihtoehtoisen energiapoliittisen ohjelman, joka lähetettäisiin joka tapauksessa osastoille laajaa keskustelua toivoen. Väyrynen sanoi,

https://doi.org/10.21435/ha.155

että kaikki toteuttamiskelpoinen hajautettu kotimainen energiantuotanto rakennetaan ja epäili siksi, oliko siitä viisasta kysyä mitään tässä vaiheessa. Hän ehdotti ratkaisuksi, että järjestökyselyyn otettaisiin periaatteessa myönteinen kanta ja valmistelua jatkettaisiin. Puoluehallitus antoi puoluetoimiston tehtäväksi kyselyn jatkovalmistelun.[928]

Kääriäinen esitteli pian tämän jälkeen kaavaillun kyselyn sisältöä työvaliokunnassa. Hän totesi, että kaksi ensimmäistä kysymystä olivat selviä eli kysymys presidenttiehdokkaan asettamisesta ja hallituspohjasta eduskuntavaalien jälkeen.[929] Järjestökyselyn tarkoituksena oli mitä ilmeisemmin estää yllätykset puoluekokouksessa koskien presidenttiehdokkaan valintaa – ja ylipäätään herätellä puolueväkeä keskustelemaan muistakin hallitusvaihtoehdoista kuin lähes vaihtoehdottomalta tuntuvasta SDP-yhteistyöstä. Väyrynen oli puolueen itseoikeutettu presidenttiehdokas, mutta periaatteessa myös Pekkala ja Virolainenkin olisivat saattaneet nousta ehdokkaiksi, varsinkin jos Väyrysen otteisiin tyytymättömät olisivat yhdistäneet voimansa.[930] Väyrysen ehdokkuus ei ollut täysin läpihuutojuttu, sillä esimerkiksi Uudenmaan piirin kannan Väyrysen ehdokkuudesta ratkaisi se, että Virolainen tuki Väyrystä presidenttiehdokkaaksi.[931]

Erimielisyyttä nostattaneet kysymykset koskivat energia- ja maatalouspolitiikkaa. Näistä maatalouspolitiikkaa koskeva kysymys putosi pois lopullisesta kyselystä, ja päähuomio kiinnittyi energiakysymykseen eli ennen kaikkea ydinvoimaa koskevaan linjaukseen, mikä toi esiin puoluejohdon linjaerimielisyydet.[932] Väyrynen ei olisi halunnut ydinvoimaa koskevaa kysymystä. Kääriäisestä kysymys tuli esittää, sillä järjestöväki pohti ilman kyselyäkin eri energiavaihtoehtoja, ja oli tunnustettava, että puolueessa oli myös ydinvoiman lisärakentamista vastustava suuntaus. Keskustapuolue oli linjannut puoluekokouksessaan, ettei uusien suurvoimaloiden rakentamiseen ollut tarvetta, vaan sähkönhuolto tuli varmistaa hajautetulla sähköntuotannolla ja tehokkaalla säästämisellä. Paineet ydinvoimalan rakentamiseen olivat kuitenkin kasvaneet sen jälkeen, ja kysymys ydinvoiman lisärakentamisesta näytti yhdistävän SDP:tä ja kokoomusta. Väyrynen muistuttikin työvaliokunnassa, että hänen ensisijainen kantansa oli ollut se, että vain presidenttiehdokas- ja hallituskysymys kysyttäisiin. Hänestä energiakysymys pitäisi esittää siten, että kysyttäisiin kantaa suurvoimalaan.[933] Vaihtoehtoina olivat ydinvoimalinja (ydinvoiman lisärakentaminen), ei-ydinvoimalinja (ydinvoimaa ei rakennettaisi lisää) tai sekalinja, jossa sähköntuotantoa lisättäisiin ensisijaisesti hajautetusti.[934]

Väyrysestä todellisia vaihtoehtoja oli vain kaksi: ydinvoimalinja tai säästämisen ja hajautetun energiantuotannon linja. Jälkimmäisessä vaihtoehdossa hajautuksen jälkeen, jos lisäenergiakapasiteettia jouduttaisiin rakentamaan, vaihtoehtoina olivat hiilivoima ja ydinvoima tai molemmat. Pekkala taas kommentoi happamasti, että ”kolmen prosentin kasvulla ei pystytä sosiaaliturvaa ylläpitämään”, ja kahden turvevoimalan

rakentamisella ratkaistaisiin vain yhden vuoden energiakasvu.[935] Pekkala oli jo aikaisemmin kommentoinut, että ydinvoiman osalta oli laitettu pää pensaaseen, sillä ”ydinvoima on parasta ilmansuojelun kannalta”.[936] Myös Juhantalo oli Pekkalan ja Väyrysen linjoilla. Hän arvioi eduskuntaryhmän jäsenten muotoilevan ”kantansa Väyrysen kannanoton mukaan, joka on myös henkilökohtainen kantani”.[937]

Väyrynen yritti torpata energiakysymyksen vielä uudelleen puoluehallituksessa, koska ei-suurvoimala-linja ei ollut hänestä realistinen. Hän ei uskonut, että siitä pystyttäisiin tupailloissa päättämään. Kääriäinen taas piti tiukasti kiinni siitä, että kysymys pidettiin. Väyrysestä sähköä tarvittiin lisää ja siksi suurvoimala tultaisiin rakentamaan jossain vaiheessa, eikä keskustapuolue pystyisi siitä yksin päättämään. KOL:n edustaja Maria Kaisa Aula vastasi takaisin, että ”jos kerran puheenjohtaja on sitä mieltä, laittakoon raksin siihen kohtaan, muut pistävät johonkin muuhun kohtaan”. Hänestä kansalaiset pystyivät arvioimaan myös energia-asiat. Kuuskoski-Vikatmaa huomauttikin, että eihän keskustapuolue voinut määrätä yksin siitäkään, millainen hallitus maassa oli, ja piti kyselyä hyvin laadittuna. Keskustelun jälkeen Väyrynen esitti, että kysely tehtäisiin kokonaisuudessaan, mutta työvaliokunta vielä muokkaisi sitä. Pekkala nurisi lisäksi, että ei-ydinvoimalinja merkitsee hiilivoimaa. Hänestä kasvun turvaamiseksi tarvittiin lisää sähköä tai muuten olisi seurauksena massatyöttömyys ja sosiaaliturvan leikkaaminen.[938]

Kyselyä muutettiin lopulta Väyrysen toiveen kaltaisesti siten, että energiakysymyksen vaihtoehdoiksi annettiin valittavaksi vain kaksi vaihtoehtoa: ydinvoimamalli ja hajautettu malli. Hajautetun mallin valitseville todettiin, että hajautetun sähköntuotannon laajennus ja sähkön säästötoimet toteutettaisiin niin tehokkaasti kuin mahdollista ja tämän lisäksi pyydettiin valitsemaan sopivin lisäenergiansaannin vaihtoehto: rakennetaan hiilivoimaa, rakennetaan ydinvoimaa, rakennetaan sekä ydinvoimaa että hiilivoimaa tai ei tarvita eikä hyväksytä minkäänlaisten suurvoimaloiden rakentamista.[939]

Sorsa runnoo ydinvoimalaa – Väyrynen yrittää kääntää keskustapuoluetta

Kysymys energiatuotannosta oli nousemassa keskeiseksi kysymykseksi hallituksessa. Väyrynen sanoi Sorsan vaatineen ”pikaista päätöstä uudesta ydinvoimalasta. Me emme ole tähän vielä valmiita.” Hänestä maakaasu ja sähkö olivat tärkeitä tekijöitä idänkaupan kannalta, mutta hän ei nähnyt, että uuden ydinvoimalan tilaaminen auttaisi ratkaisemaan kaupan akuutteja ongelmia. Väyrysestä sähkön tuonti ja hajautettu sähköntuotanto olivat nopeimmat ratkaisut Suomen sähköntuotantotarpeisiin. Ollila sanoi ydinvoimalakysymyksen tulevan esille myös talouskomissiossa ja kertoi Neuvostoliiton kaipaavan rauhoittavia toimenpiteitä idänkauppaan. Kääriäisestä Väyrysen ydinvoimaa jarruttava linja oli hyvä. Hänestä työvaliokunnan tuli

https://doi.org/10.21435/ha.155

tukea puheenjohtajaa. Toropaisesta taas puolueen eri päätöksentekoelimissä oli ”puhuttava samalla suulla” – viitaten mitä ilmeisemmin puoluekokouksen kielteiseen ydinvoimakantaan. Juhantalo taas katsoi jo eteenpäin: ”Kun ydinenergialaki on valmis ja Lappeenrannan puoluekokous ohi, myös Keskustapuolueen osalta on mahdollista tehdä päätös uudesta ydinvoimalasta.”[940]

Väyrysen kanta mahdollisti sen, että puolue pysyi aikaisemman puoluekokouspäätöksen takana, mutta siihen sisältyi tulevaisuutta koskien myös liikkumavara. Hän oli todennut puoluevaltuuskunnassa, että keskustapuolue ei hyväksynyt minkään suurvoimalan rakentamista ennen kuin kaikki mahdollinen oli tehty energian säästämiseksi ja hajautetun sähköntuotannon rakentamiseksi. Väyrynen oli kuitenkin todennut perään, että koko tulevaa sähköntarvetta ei valitettavasti voitu täten tyydyttää, ”vaan tulevaisuudessa joudutaan ottamaan kantaa myös siihen, millaisia suurvoimaloita maahamme rakennetaan: hiilivoimaloita, ydinvoimaloita vai molempia. Mutta ennen suurvoimalaratkaisuja on ehdottomasti tehtävä kaikki mahdollinen säästön ja hajautetun tuotannon hyväksi.”[941] Kauppa- ja teollisuusministeri Lindblom (SDP) oli kiitellyt keskustapuolueen ydinvoimakantaa, ovi oli jätetty viisaasti ydinvoimalle auki. Hänestä hallituksella oli varaa odottaa ratkaisussa keskustapuolueen ensin kesän puoluekokoukseen asti.[942] Paineet uuden ydinvoimalan rakentamiseksi kasvoivat kuitenkin nopeasti alkuvuodesta 1986, mikä liittyi idänkaupan näkymiin.

Suomenmaassa oli kirjoitettu jo joulukuun puolivälissä 1985, että idänkauppa joutuisi pahoihin ongelmiin parin vuoden sisällä, jos Suomi ei tekisi lisäostoja. Valtiovarainministeri Pekkala ehdotti tällöin nimenomaan energian lisätuontia.[943] Pääministeri Sorsa taas vaati 27. helmikuuta eduskunnan kyselytunnilla pikaista päätöstä ensi vuosikymmenen sähkönhuoltoa koskevaksi linjaratkaisuksi. Sorsan mukaan hallitus tekisi mahdollista uutta ydinvoimalaa koskevan ratkaisunsa lähikuukausina. Sen jälkeen asia voitaisiin tuoda eduskunnan päätettäväksi. Hän lisäsi, että kauppa- ja teollisuusministeriöllä oli jo nyt tekniset valmiudet vastaanottaa lupahakemus uuteen ydinvoimalaan.[944] Keskustapuolueen pää-äänenkannattajassa tilanne sanoitettiin suorasanaisesti: Sorsa oli runnomassa uutta ydinvoimalaa.[945]

Väyrynen taas piti kiinni siitä, että suurvoimalaratkaisuista ei edes keskusteltaisi ennen kuin hajautettu sähköntuotanto olisi toteutettu viimeistä mahdollisuutta myöten.[946] Erityisesti puolueen nuoret olivat näreissään tilanteesta. Toropainen kirjoitti NKL:n piirikirjeessä, että kauppa- ja teollisuusministeri Lindblomin toiminta ärsytti päivä päivältä enemmän. Viimeisimpänä temppuna tämä oli vesittänyt parlamentaarisen energiapolitiikanneuvoston työn energian säästämiseksi ja kotimaisen energian edistämiseksi, ja Sorsakin vain junttasi ydinvoimaa, vaikka kansantalouden ja idänkaupan kannalta maakaasun ja sähkön tuonnin lisääminen olisivat olleet parempia ja nopeampia ratkaisuja.[947]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Samaan aikaan kun Väyrynen jarrutti ydinvoimapäätöstä sitä kiirehtivän SDP:n suuntaan, Moskovassa vierailulla ollut ulkomaankauppaministeri Laine totesi lehdistölle, että öljyn ja muiden energian maailmanmarkkinahintojen voimakkaan laskun takia idänkaupan tasapainottaminen vaati tuonnin kasvattamista Suomeen. Keskusteluissa neuvostoliittolaiset olivat tarjonneet muun muassa 500 megawatin ydinvoimalan toimittamista. Työvaliokunnassa Väyrynen totesikin, että aika oli kulumassa umpeen, sillä suurvoimalapäätöksen tekoajankohta oli jo keväällä. Keskustapuolue jyrättäisiin helposti, ja siksi nyt tuli kehitellä sellainen paketti, jossa saataisiin puolueen energiapoliittisia tavoitteita eteenpäin. Väyrynen sai tukea näkemykselleen Ollilalta ja Yläjärveltä. Pura ja Kääriäinen hangoittelivat vastaan. Purasta suurvoimala-asiassa oli toimittava järjestökyselyn mukaan ainakin puoluekokoukseen asti. Kääriäinen lisäsi tähän vielä, ettei puoluekokouksen ydinvoimakanta voinut muuttua täysin edellisen puoluekokouksen kannasta. Toropainen taas ilmoitti, ettei NKL hyväksyisi ydinvoimaratkaisua puoluevaltuuskunnassa.[948]

Ruotsin veljespuolueen, Centerpartietin, kompastuminen ydinvoimakysymykseen oli varoittava esimerkki, sillä Ruotsin keskustapuolueen kohtalon ei haluttu toistuvan Suomessa. Toropainen muistutti työvaliokunnassa, että Ruotsin keskustapuolue ei kaatunut ydinvoiman vastustamiseen vaan siihen, ettei kielteisestä kannasta pidetty kiinni loppuun asti. Pura totesikin puheenjohtajan linjan olleen oikea julkisuudessa, mutta ”hänen tämänhetkisestä mielipiteistään en ole yhtä varma”. Väyrynen vastasi, että julkisuuteen päin oli yhä pidettävä ”vanha kanta”, mutta samalla oli rakennettava hyvä energiapoliittinen paketti. Vastaus osoitti, että edessä olisi vakava kiista puolueen sisällä. Väyrysestä tavoitteeksi oli asetettava hyvä kokonaispaketti ja julkisuudessa olisi pidettävä kiinni vanhasta linjasta, kunnes paketti olisi selvä.[949] Käytännössä Väyrynen siis ilmoitti, että puolueen tuli luopua ydinvoiman lisärakentamista koskevasta kielteisestä kannasta, mutta vasta sitten, kun oli saatu läpi puolueen ajamat energiapoliittiset tavoitteet.

Seuraavassa työvaliokunnan kokouksessa Väyrynen ilmoitti, että ministeri Lindblom toi talouspoliittiseen ministerivaliokuntaan esityksen, jossa ”energiapoliittinen paketti, mukaan lukien uuden ydinvoimalan tilaaminen, hyväksytään periaatteessa ja jatkovalmistelussa puututaan eri asioiden yksityiskohtiin”. Prosessi näytti menevän vääjäämättömästi eteenpäin. Lisäbudjetin yhteydessä oli tarkoitus tehdä päätöksiä koskien hajautetun sähköntuotannon edistämistä – keskustapuolueen tavoitteiden mukaisesti. Kritiikki työvaliokunnassa oli ainakin pöytäkirjan mukaan hämmästyttävän laimeaa siihen nähden, miten voimakkaasti ydinvoima-asia oli nyt etenemässä hallituksessa. Ydinvoimaa vastustava Toropainen epäili energialisäbudjetin tekemistä, sillä yleensä lisäbudjetit olivat olleet eduskunnassa hallituspuolueita sitovia paketteja. Väyrynen vastasi, ettei näin olisi, vaan ”energiapäätösten suurvoimaloita

koskevissa kohdissa kaikilla tulisi olla vapaat kädet". Muut päätökset, kuten kysymykset Kollajan ja Vuotoksen altaista, tulisi kuitenkin pyrkiä saamaan sitoviksi hallituspuolueiden eduskuntaryhmissä.[950]

Suomenmaan mukaan Väyrynen oli todennutkin ministeri Lindblomille, että Kollaja oli suurvoimalan yksi ehto.[951] Kuuskoski-Vikatmaa taas epäili, voitaisiinko osa päätöksestä tehdä sitovalla tavalla ja osa antaen vapaat kädet. Kokouksen ilmapiiri oli ylipäätään erikoinen, ja sen syyt alkoivat paljastua keskustelun kuluessa. Hokkanen huomautti, että työvaliokunnan jäsenillä ei ollut lainkaan selkeää käsitystä siitä, mitkä olivat lähiajan poliittiset tavoitteet, ja hän näki tarvetta perusteelliselle istunnolle. Pura oli samaa mieltä. Väyrynen vastasi, että työvaliokunnassa oli hankala käydä luottamuksellisia keskusteluja, koska keskustelut vuosivat julkisuuteen: "Esimerkiksi energiapolitiikan strategiasta muutama viikko sitten käyty keskustelu oli välittömästi seuraavan päivän lehdessä."[952]

Helsingin Sanomissa oli ollut artikkeli, jossa kerrottiin, että Väyrynen ei pitänyt enää ehdottomasti kiinni siitä, että puoluekokouksen kantaa ydinvoimasta voitaisiin tarkistaa vasta kesän puoluekokouksessa. Väyrynen kielsi kuitenkin jyrkästi sen, että hän olisi ehdottanut puolueen ottavan kantaa asiaan jo kevään puoluevaltuuskunnassa. Väyrynen joutui kiertelemään tätä kysymystä: "Oleellisinta on se, että meidän täytyy saada aikaan riittävät päätökset hajautetun sähköntuotannon edistämisestä, ennen kuin voimme edes keskustella uusista suurvoimaloista." Lehdessä arvioitiinkin, että kaikki hallituspuolueet, lukuun ottamatta SMP:tä, olivat valmiita tekemään myönteisen päätöksen uudesta ydinvoimalasta.[953] Joku ydinvoiman vastustaja näytti siis vuotaneen työvaliokunnan keskustelut *Helsingin Sanomille*, minkä seurauksena Väyrynen joutui kiusalliseen asemaan. Väyrynen ei ollut antanut juurikaan tilaa ydinvoiman vastustajien kannoille vaan oli käytännössä pitänyt ydinvoimaa ajan myötä väistämättömänä ratkaisuna, ja se näytti kostautuvan tällaisena vuotona, kun asiaa oli yritetty ajaa aikapaineessa eteenpäin.

Ajankohta vuodolle oli onneton, sillä SDP ja kokoomus näyttivät lähentyvän muutenkin kuin vain ydinvoimakysymystä koskien. *Suomenmaassa* uutisoitiin huhtikuun alussa, että SDP ja kokoomus aloittivat eduskuntavaalikampanjan "ennennäkemättömällä tempauksella". Puheenjohtajat Sorsa ja Suominen olivat esiintyneet rinta rinnan ja hymyilevinä SDP:n järjestämässä tilaisuudessa.[954] Kääriäinen kirjoittikin pian tämän jälkeen, että SDP:n ja kokoomuksen edellissyksynä paljastunut kuhertelu oli alkanut näkyä yhä paljaammin.[955] Väyryselle taas vuoto oli kiusallinen henkilökohtaisestikin, sillä hän näyttäytyi jo toisen kerran lyhyen ajan sisällä valtakunnan päälehdessä kiemurtelevana johtajana, joka peitteli kansalta motiivejaan. Helmikuun lopulla *Helsingin Sanomissa* oli uutisoitu, että Väyrynen ja professorit Osmo Jussila ja Osmo Apunen olivat täysin eri mieltä siitä, oliko ulkopolitiikan historia

https://doi.org/10.21435/ha.155

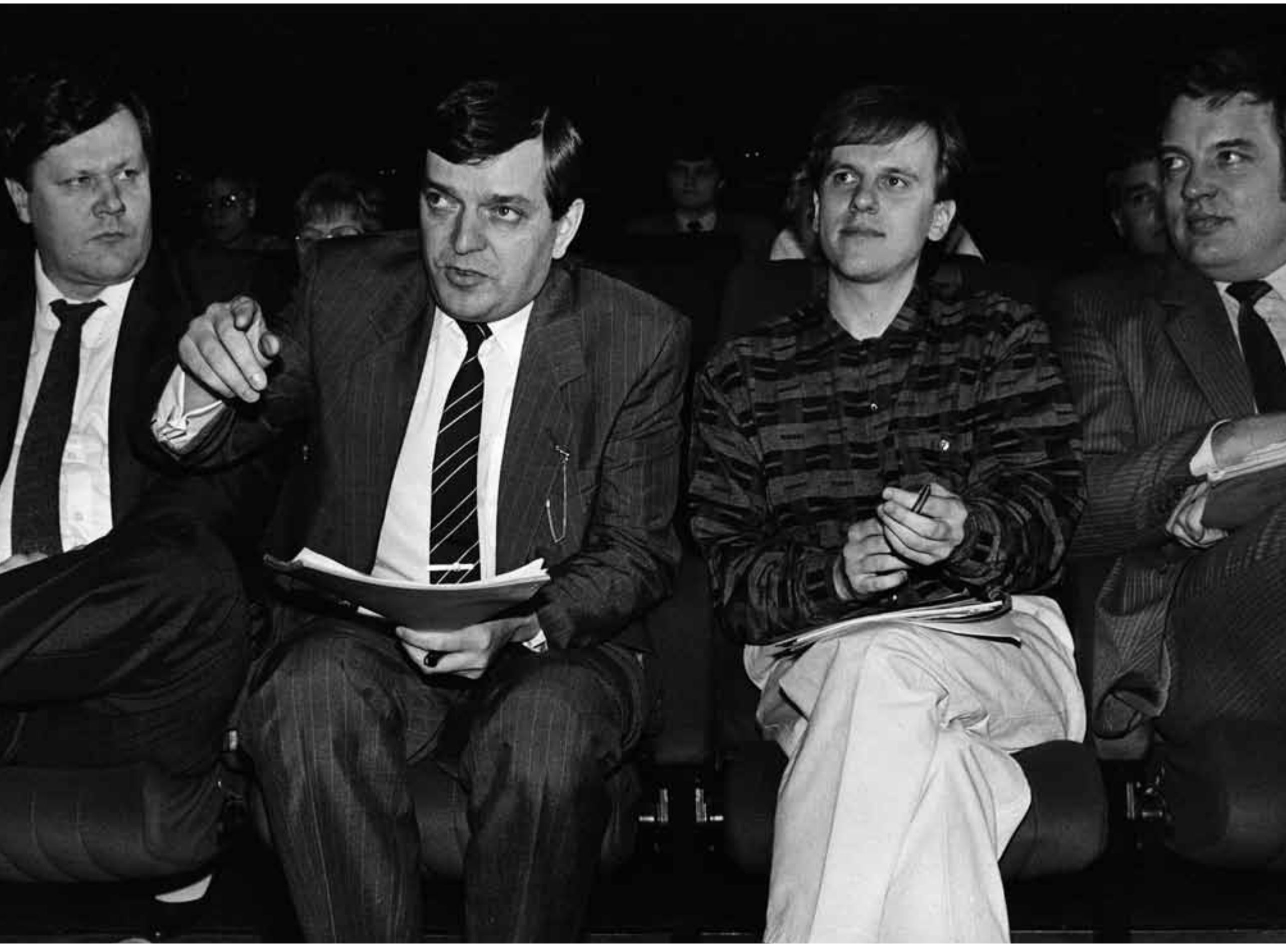
enemmän tiedettä vai politiikkaa. Väyrynen oli painottanut, että tutkijoiden tuli pysyä objektiivisuudessa ja ”kokonaan irti politiikasta”. Hän oli silti toivonut, että myös tutkijat muistaisivat maan ulkopoliittisen edun. Väyryseltä oli tivattu, mitä tämä tarkoitti. ”On vain tajuttava mitä se tarkoittaa. Sen joko ymmärtää tai sitten ei”, kaarteli Väyrynen kysymystä.[956]

Edes järjestökysely ei antanut selkeää vastausta ydinvoimakysymykseen. Järjestökyselyyn vastasi noin 26 000 ihmistä. Vastausprosentti oli korkeampi kuin vuonna 1965 tehdyn puolueen nimenmuutosta koskevassa kyselyssä. Kääriäinen totesikin tyytyväisenä, että järjestökysely oli ”puolueen sisäisen kansanvallan syväkyntöä”. Väyrynen taas kommentoi, että ”hallituspohjan osalta porvarihallituksen pieni kannatus ällistyttää. Kolmen suuren vaihtoehto on selvä kakkonen eri hallitusvaihtoehdoista.” Hänestä energian osalta oli kuitenkin helppo väittää, että suuri enemmistö hyväksyi ydinvoiman, vaikka kysymys ydinvoimamallista vai hajautetusta mallista olikin tärkeämpi. Kuuskoski-Vikatmaasta hallituspohjaa koskevat vastaukset olivat selviä, mutta energiavastaukset eivät. Tulkinnasta ei kuitenkaan lähdetty kokouksessa keskustelemaan tai kiistelemään.[957] Asiaan nähtävästi ei enää edes yritetty löytää ratkaisua työvaliokunnassa, vaan keskustelu käytäisiin toisissa elimissä.

Kysely ohjasi selvästi Väyrysen kannattaman hajautetun mallin taakse. Ydinvoimamallia kannatti 11 prosenttia, mutta hajautettu malli oli ylivoimainen 82 prosentin kannatuksella. Hajautetun mallin jatkokysymyksen vastausvaihtoehdoista ei voinut kuitenkaan vetää täysin varmoja johtopäätöksiä, sillä tulos oli seuraava: hiilivoimaa 5 %, ydinvoimaa 16 %, ydinvoima + hiili 26 %, ei suurvoimaa 25 %, epäselvä kanta 9 %, ei kantaa 19 %. Hajautettua mallia koskevan jatkokysymyksen pystyi toki tulkita yhdessä ydinvoimamallin (11 %) kanssa niin, että noin puolet vastanneista oli valmiita hyväksymään ydinvoiman lisärakentamisen osana energiaratkaisua (ydinvoima 16 %, ydinvoima + hiili 26 %). Toisaalta 25 prosenttia hajautetun mallin kannattajista vastusti suurvoimaloiden rakentamista ja yhdeksällä prosentilla hajautetun mallin kannattajista oli epäselvä kanta. Tämän lisäksi 19 prosentilla vastaajista ei ollut kantaa lainkaan.[958]

Väyrynen pyrki yhä kääntämään puolueen ydinvoimakannan myönteiseksi viidennelle ydinvoimalalle jo puoluevaltuuskunnassa, eikä edes kiusallinen vuoto ollut kääntänyt hänen päätään. Väyrynen, Kääriäinen ja Pura matkustivat yhtä matkaa Turun puoluevaltuuskuntaan, ja matkalla autossa käytiin tiukka keskustelu. Kääriäinen ja Pura onnistuivat vakuuttamaan Väyrysen vasta lujan väännön jälkeen, ettei ydinvoimaa kannattaisi nostaa esiin Turussa. Väyrynen oli yrittänyt vedota voimallisesti sanoin ”rakkaat veljet” Puraan ja Kääriäiseen, mutta nämä olivat laittaneet kovan kovaa vasten. He eivät jättäneet Väyryselle käytännössä muuta vaihtoehtoa kuin luopua ajatuksesta.[959] Ydinvoimaa vastustanut Toropainen totesikin puoluevaltuuskunnassa, että kysymys

https://doi.org/10.21435/ha.155

Turun puoluevaltuuskunta huhtikuussa 1986: Kääriäinen, Väyrynen, Toropainen ja Pura. Kuva Jari Laukkanen, Suomenmaa. KMA.

ydinvoiman lisärakentamisesta oli varma riidanaihe, mutta NKL oli orientoitunut nyt siten, että kädenvääntö asiasta käytäisiin vasta puoluekokouksessa. Hän kritisoi, että vaikka Väyrynen ja Kääriäinen olivat silmät kirkkaina julistaneet, ettei puolue hyväksy minkäänlaisia suurvoimaloita ennen kuin olisi tehty kaikki mahdollinen energian säästämisen ja niin sanotun hajautetun mallin puolesta, oli tämä tietenkin tarkoitettu vihjeeksi ja jopa kiristysvihjeeksi muille puolueille. Samaan aikaan puoluejohdon puheiden ohella monet muut keskustapäälliköt olivat lupailleet ja kuiskutelleet, ettei viides ydinvoimala nyt sitten kuitenkaan olisi kovin vastenmielinen asia puolueelle.[960]

Ydinvoimakysymystä ei käsitelty Turun puoluevaltuuskunnassa. Järjestökyselyn

https://doi.org/10.21435/ha.155

tulokset olivat selvillä, ja asiasta oli tarkoitus tehdä päätökset vasta Lappeenrannan puoluekokouksessa. Valtuuskunnan kokouksen avauspäivänä tapahtui kuitenkin jotain sellaista, joka tuli muuttamaan asetelmat kertaheitolla ydinvoiman vastustajien eduksi – ilman että kokouksen osallistujilla oli tästä vielä mitään tietoa.[961] Neuvostoliitossa, nykyisen Ukrainan alueella, tapahtui aamuyöllä 26.4. erittäin vaarallinen onnettomuus, kun Tšernobylin ydinvoimalaitoksen reaktori tuhoutui.[962] Neuvostoliiton tiedotus asiasta ontui pahasti. Neuvostoliiton virallinen uutistoimisto (Tass) ilmoitti ydinvoimaonnettomuudesta vasta maanantai-iltana 28. huhtikuuta lyhyellä sähkeellä, jossa ei annettu tarkkoja tietoja onnettomuuden vakavuudesta eikä siitä, ettei räjähdyksen aiheuttamaa tulipaloa ollut saatu vielä edes hallintaan.[963]

Väyrysen raju puhe nostaa porvarihallitusmahdollisuuden esiin

Presidenttikysymyksen osalta Väyrysen asema oli puoluevaltuuskunnassa vahva. Tuoreen järjestökyselyn mukaan 85 prosenttia kannatti Väyrysen valitsemista puolueen presidenttiehdokkaaksi. Pekkala oli saanut 13 prosentin kannatuksen, ja muiden ehdokkaiden kannatus jäi vain kahteen prosenttiin. Myös 17 piirijärjestöä oli ottanut kantaa kevätkokouksissaan Väyrysen puolesta.[964] Puolueen edellinen presidenttiehdokas Virolainen oli puolestaan jo edellissyksynä nostanut esiin Väyrysen nimeämisen puolueen presidenttiehdokkaaksi NKL:n liittokokouksessa.[965] Virolaisen kanta varmisti sen, ettei puolueessa ajauduttu vuoden 1981 kaltaiseen tilanteeseen, jossa ehdokaskysymys repi puoluetta hajalle.

Virolainen oli tyytyväinen siihen, että päätös oli syntymässä riittävän ajoissa ja yksimielisesti. Hän muistutti silti humoristiseen tyyliinsä: ”Kun muistellaan tuota viimekertaista, niin sehän tuli aika myöhään ja sikäli kuin minä muistan, siinä oli pikkasen vaikeuksiakin. Oli jopa erimielisyyksiä puolueessa, mutta vedetään niiden päälle ristit – –.” Puoluevaltuuskunta päättikin esittää yksimielisesti puoluekokoukselle, että Väyrynen valittaisiin puolueen presidenttiehdokkaaksi. Väyrynen kiitti saamastaan luottamuksesta, mutta toppuutteli muistuttaen, että varsinainen valinta tapahtui vasta puoluekokouksessa. Jos puoluekokous yhtyisi valintaan, hän olisi kyllä siitä lähtien ehdokas, mutta vaalitoiminta alkaisi vasta syksyllä. Hän vetosikin vakavasti, että ”kaikille mahdollisille, todennäköisille ja tiedossa oleville presidenttiehdokkaille annetaan siihen asti työrauha”.[966]

Helsingin Sanomissa Väyrysen liikkeellelähtöä kuvattiin vaitonaiseksi, ”tuppisuiseksi”. Asiassa olikin hyvä pitää matalaa profiilia muiden puolueiden ja presidentin suuntaan. Lehti arvioi itsekin, että mitä tahansa Väyrynen tästä lähtien tekisi, hänen poliittisia liikkeitään arvioitaisiin todennäköisesti ehdokkuusasetelmasta käsin.[967] Väyrysen varauksellinen ja jarrutteleva asenne oli nähtävä myös edellisvaalien taustaa vasten. Puolueen

https://doi.org/10.21435/ha.155

tuli nyt välttää sisäiset kiistelyt. Valtamediassa kirjoitettiinkin vähän ironiseen sävyyn, että ”kepun johto ja kenttä ovat yhtä samaa sopuisaa Väyrys-perhettä”. Pokan, Anttilan ja Virolaisen huomioitiin tukevan ehdokkuutta.[968] Ainoastaan Karjalainen, K-linjan entinen presidenttiehdokas, ei lähtenyt tukemaan Väyrystä, mistä kertoo se, että hän kieltäytyi puolueen kunniapuheenjohtajuudesta – syyttäen samalla puoluejohtoa sekaantumisesta hänen erottamispeliinsä.[969]

Suurimman julkisen huomion puoluevaltuuskunnassa varasti kuitenkin Väyrysen puhe, jossa hän kritisoi voimakkaasti SDP:n valtaa ja sen tuomia vääristymiä. Väyrynen muistutti, että vasemmistopuolueiden kannatus oli laskenut. Ennusteiden mukaan niiden kannatus olisi seuraavissa eduskuntavaaleissa kolmasosa tai sen allekin. Myös työmarkkinoilla oli tapahtunut muutos, SAK:n voima oli laskenut ja toimihenkilöjärjestöt olivat vahvistuneet. Väyrynen kritisoi suorasanaisesti SDP-SAK-kytköstä: ”Kaiken aikaa sosialidemokraattien vallankäyttö hallituksessa ja eduskunnassa on perustunut kiinteään yhteistyöhön SAK:n sosialidemokraattisen johdon kanssa. Mitä heikommaksi SDP:n asema on käynyt hallitus- ja eduskuntatyössä, sitä alastomammaksi on käynyt heidän yhteispelinsä SAK:n kanssa.” Tämä oli näkynyt varsinkin siinä, että SDP oli pyrkinyt kytkemään oleellisia hallituksen ja eduskunnan päätösvaltaan kuuluvia asioita työmarkkinaratkaisuihin kuuluviksi.[970]

Väyrynen suomi myös SDP:n asenteita valtionyhtiöihin. Niissä jouduttiin usein tilanteisiin, joissa vasemmisto ideologisista syistä suosi syyttä valtionyhtiöiden laajentumista, usein jopa veronmaksajien vahingoksi ja loukaten yksityisen teollisuuden etuja. Kevätkauden aikana oli ollut peräti kolme valtionyhtiöiden toimintaperiaatetta koskevaa kiistaa SDP:n kanssa. ”Veitsiluoto Oy:n toiminta Pohjois-Suomen metsäteollisuuden uudelleenjärjestelyssä ja Valmet Oy:n toiminta hissiteollisuutensa myymisessä ovat molemmat murheellisia esimerkkejä siitä, kuinka valtionyhtiön ei tulisi menetellä”, totesi Väyrynen. Hän moitti myös Ajokki Oy:n kohtaloa. Valtion oman autokorituotannon aloittaminen oli tarpeetonta, ja sen ylläpitoon oli käytetty turhaan valtion varoja. Väyrynen teki puheessaan voimakasta eroa SDP:hen ja sen valtajärjestelmään. Asia koski maatalouttakin, sillä siinä oli etenkin viime vuosina ratkaistu kaikki keskeiset kysymykset SDP:n ja SAK:n sekä toisaalta MTK:n kesken. Palkansaajienkin keskuudessa SDP:n ja SAK:n valta oli aiheuttanut vinoumia, sillä toimihenkilöiden palkkaus oli useiden ryhmien osalta epätyydyttävä. Ylipäätään SDP:n valta oli näkynyt hänestä yhteiskuntakehityksessä monin tavoin, kuten valtiokeskeisessä hallinto- ja suunnittelujärjestelmissä, julkisen sektorin kasvattamisessa sekä laitospalveluun panostamisessa avo- ja kotihoidon sijaan.[971]

Väyrysestä tilanteeseen tuli saada muutos: 1) oli elvytettävä yksityistä yritteliäisyyttä ja turvattava perheviljelmien edellytykset, 2) tuli saada selvät säännöt valtionyhtiöiden toiminnalle, 3) oli tasattava alueellisia eroja,

https://doi.org/10.21435/ha.155

4) oli kohennettava palkkauksessa jälkeen jääneiden toimihenkilöiden asemaa ja lisättävä tasavertaisia oikeuksia ja vaikutusmahdollisuuksia ammattiyhdistysliikkeessä, 5) tarvittiin vallan voimakasta hajauttamista maakuntiin, maakuntaitsehallinnon nopeaa toteuttamista ja kuntien itsenäisyyden vahvistamista, 6) oli estettävä julkisen sektorin liiallinen paisuminen ja verorasituksen kasvu, 7) tuli luoda vaihtoehtoisia palveluja sosiaali- ja terveydenhuoltoon ja 8) oli kehitettävä voimakkaasti kotihoitoa ja avopalveluja. Tavoitteena tuli hänestä olla inhimillisempi Suomi, joka olisi vähemmän keskittynyt, byrokraattinen ja laitostunut.[972] Tavoitteet osoittivat, että porvarillinen revideeraus jatkui – ja Väyrynen aikoi ulottaa sen nyt hallitusyhteistyötasollekin.

Väyrynen moitti, että SDP oli torjunut keskustapuolueen vakavat yritykset hallituspohjan laajentamiseksi: ”Puoluekokouksissa me olemme viime vuosina toistaneet kantamme, jonka mukaan kannatamme laajapohjaista yhteistyötä, jonka runkona ovat keskustapuolue ja sosialidemokraatit.” SDP ei kuitenkaan ollut lämmennyt näille näkemyksille, ja Väyrynen huomautti, että SDP oli jo kesän 1981 puoluekokouksessa poistanut julkilausumastaan kannanoton, että se tavoitteli keskustan ja vasemmiston yhteistyötä. Viime aikoina SDP oli entistä avoimemmin puhunut SDP:n ja kokoomuksen hallitusyhteistyöstä, mistä painavin osoitus oli SDP:n puheenjohtajan haastattelu *Turun Sanomissa* edeltävänä syksynä.

Väyrysestä sosiaalidemokraattien suunnitelmissa oli, että ”keskusta syrjäytettäisiin hallituksesta ja että he jatkaisivat hallitsemista kokoomuksen avulla”. Tästä syystä myös keskustalaisten oli aika harkita hallituskysymystä. Hän ehdotti, että puoluekokous ottaisi hallituskysymyksessä aikaisempaa väljemmän kannan: ”Tavoitteenamme tulee edelleen olla mahdollisimman laajapohjainen ja toimintakykyinen enemmistöhallitus. On muodostettava hallitus, joka ottaa painavasti huomioon kansan enemmistön mielipiteet ja kykenee toimimaan tehokkaasti kansamme edessä olevien mittavien haasteiden voittamiseksi.”[973]

Väyrynen ei maininnut suoraan kokoomusta, mutta puhe ymmärrettiin ilman sitäkin voimakkaaksi suunnanmuutokseksi. *Helsingin Sanomissa* Väyrysen puheesta otsikoitiin etuaukeamalla: ”Väyrysen äkkikäännös: porvarihallitus esiin”. Vaikka Väyrysen puheen sanamuodot olivat maltilliset hallitusyhteistyötä koskien, tulkittiin puhe SDP:hen kohdistuneen lujan rusikoinnin takia tienavaukseksi sille, että porvarihallitus nostettiin ykkösvaihtoehdoksi. Väyrysen todettiin ruotineen SDP:tä ja punamultayhteistyötä aina SDP:n johdolle arkaa Valco-skandaalia myöten niin, että ”punamultahallituksista ei siinä riepotuksessa jäänyt juuri tiiltä tiilen päälle”.[974] Keskustapuolueen kenttä oli kuitenkin yhä vankasti SDP-yhteistyön kannalla, kuten järjestökysely osoitti – ja mitä Väyrynen oli ihmetellyt. Puoluesihteerikin oli kommentoinut porvarihallituksen kannatusta ”yllättävän heikoksi”.[975] Onkin ilmeistä, että osaltaan juuri järjestökysely oli antanut Väyryselle kimmokkeen ottaa asia

Keskustapuolueen Naisten uudet puheenjohtajat: Terttu Rantasola, Hannele Pokka ja Tytti Isohookana-Asunmaa. Kuva KN:n edustajainkokouksesta 16.6.1985. KMA.

esille puoluevaltuuskunnassa, sillä eduskuntavaaleihin oli alle vuosi aikaa. Puolueen uskottavuus tulevissa hallitusneuvotteluissa olisi ollut kyseenalainen, jos kentän silmissä SDP-yhteistyölle ei näyttänyt olevan todellisia vaihtoehtoja – vaikka puoluejohdon strategiana oli nimenomaan SDP:n ylivalta-asemien haastaminen.

Edelliskesänä Keskustapuolueen Naisten puheenjohtajaksi valittu Hannele Pokka totesikin yleiskeskustelussa, että puolueen järjestökysely, jossa porvarihallitus sai vain yhden prosentin kannatuksen, pisti aika tavalla ajattelemaan: ”Se sai ajattelemaan, että keskustapuolueen väki on ehkä liikaakin ollut punamultahallituksen vanki – –.”[976] Punamultahallitus oli järjestökyselyn mukaan ykkösvaihtoehto 60 prosentille vastaajista, kolmen suuren hallitusta ykkösvaihtoehtona kannatti 30 prosenttia ja porvarihallituksen ykkösvaihtoehdoksi nosti vain Pokan mainitsema yksi prosentti vastaajista. Porvarihallitus ei voittanut edes kakkos- tai kolmosvaihtoehtona kansanrintamahallitusta tai kaikkien puolueiden hallitusta.[977] Puoluejohdolla oli siis selvä tarve nostaa esiin myös sellaisia hallitusvaihtoehtoja, joissa SDP ei ollut mukana.

Valtakunnan päälehdessä ei kuitenkaan kiinnitetty huomiota SDP:n hegemoniseen

https://doi.org/10.21435/ha.155

asemaan keskustapuolueen järjestökyselyn eri hallituskoalitioissa. Sen sijaan Kääriäisen puheen katsottiin paljastavan, mistä oli kyse. Keskustapuolue tavoitteli "keskustajohtoista hallitusta" ja siten pääministerin paikkaa. Väyrysen lähtökohdat tulkittiin puhtaasti valtapoliittisista asetelmista, mihin presidenttiehdokkuuskin antoi nyt osaltaan nostetta. Taustalla nähtiin kuvio, jossa Väyrynen pyrki pääministeriksi ja siten presidentiksi kokoomuksen mahdollisella avustuksella, minkä Väyrynen kielsi – mutta mikä vaikutti uskottavalta Väyrysen valtapoliittisesti värittyneen karaktäärin valossa.[978] Keskustalaisille kyse oli kuitenkin myös keskustapuolueen eduista, sen tavoitteista ja asemasta suhteessa SDP:hen. Väyrysen asema ei ollut puolueessa niin vahva, että siellä olisi lähdetty petaamaan yksin Väyrysen kuningastietä.

Siksi työvaliokunnassa ei oltukaan järin innoissaan Väyrysen avauksesta, jota pidettiin mitä ilmeisemmin liian rajuna SDP:n suuntaan – vaikka sen idea ymmärrettiinkin. Väyrynen totesi tilanteesta, että puoluevaltuuskunnan seurauksena syntynyt "asetelma on aika iso asia, vaikka puheessani ehdotinkin vain hallituspoliittisen kannanoton väljentämistä". Nyt tuli hänestä vain elää kyseiseltä pohjalta rauhallisesti vaaleihin asti. Väyrysestä SDP:n nykyiset hallituspuheet olivat hurskastelua, sillä poliittisen pinnan alla oli paineita.[979] Työvaliokunnassa Väyrynen suhtautui asiaan tyynesti, mutta eräiden arvioiden mukaan hän oli tullut suorastaan vainoharhaiseksi. *Turun Sanomien* päätoimittaja Jarmo Virmavirta, joka oli myös operoinut Sorsan haastattelun syksyllä 1985, oli kutsunut Väyrysen ja Kääriäisen saunomaan Marina Palaceen Turun puoluevaltuuskunnan yhteydessä. Siellä Väyrynen oli jankannut Virmavirralle Sorsan haastatteluun viitaten, että "te olette sopineet" aivan kuin tämä olisi ollut SDP:n ja kokoomuksen välillä solmitun sopimuksen yksi osapuoli.[980]

Kääriäinen taas arvioi työvaliokunnassa, että "Sdp ei tule jäämään toimettomaksi Kepun manööverin jälkeen. Sorsa sanoi aika selvästi, ettei sosialidemokraateilla ole vakavaa pyrkimystä kokoomuksen suuntaan." Puoluesihteeri ei kuitenkaan varsinaisesti kyseenalaistanut Väyrysen näkemyksiä. Hän lisäsi, että keskustapuolueen oli väitetty oikeistolaistuneen, ja siksi asioissa oli nyt esiinnyttävä keskustalaisesti. Yläjärvi taas arvioi, että Väyrysen lausunto vain edesauttoi kokoomuksen ja SDP:n yhteistyöpyrkimyksiä. Väyrynen vastasi, että hänen "puheenvuoronsa oli päinvastoin omiaan torjumaan kokoomuksen ja Sdp:n yhteistyöpyrkimykset".[981] Väyrynen kieltäytyi myöhemminkin näkemästä, että hänen puheensa voisivat edesauttaa SDP:n ja kokoomuksen lähentymistä – käytännössä Yläjärvi oli kuitenkin oikeassa.[982] Väyrysen ehdottomuus antaakin aihetta olettaa, että hän olisi jo varmistellut selkänojaansa kokoomusjohdon suuntaan koskien hallitusyhteistyökuvioita.

Myös Kuuskoski-Vikatmaan, Toropaisen ja Väänäsen kommenteissa näkyi hämmennys ja epäsuora kritiikki Väyrystä kohtaan. Hokkanen sen sijaan kehui Väyrysen puhetta taktillisesti ja asiallisesti viisaaksi, mutta hän-

https://doi.org/10.21435/ha.155

kin vaati näkyvää keskustapoliittista otetta, esimerkiksi jotain sosiaalipoliittista aloitetta. Myös Pura yhtyi, että nyt oli mahdollisuus nostaa omia sisältökysymyksiä esille ja lisäsi, että nykytilanteessa oli kyse asioista eikä suinkaan taktiikasta. Väyrynen ehdottikin, että hyvinvointivaltion kriisiin liittyvien asioiden voimakas esiin nostaminen keskustapuolueen aloitteesta voisi selkeyttää tilannekuvaa.[983] Tällaisia asioita olivat verorasituksen sekä byrokratian kasvu. Väyrysestä oli aika etsiä vaihtoehtoa ”valtiokeskeiselle, laajaan julkiseen sektoriin perustuvalle ja yhä kiristyvään verotukseen johtavalle hyvinvointiyhteiskunnan mallille”.[984] Oli selvää, ettei täten ojennettu kättä SDP:lle vaan ennemminkin kokoomukselle, vaikka teemat saattoikin nähdä nimenomaan keskustalaisiksi tilanteessa, jossa länsieurooppalaiset valtiot avasivat ja liberalisoivat talouksiaan.

SDP:ssä oltiin totaalisen tyrmistyneitä Väyrysen puheesta. *Suomenmaa* uutisoi Liikasen sanoneen, että puhe tarkoitti hautajaisia K-linjalle, kun oikeisto ja SDP tällä tavalla asetettiin samalle viivalle hallituskumppaneina. *Helsingin Sanomatkin* ottivat kantaa kärjistyneeseen tilanteeseen. Pääkirjoituksessa todettiin, että Väyrysen asettaminen presidenttiehdokkaaksi ja ”hänen taktinen avauksensa” kokoomuksen suuntaan näytti hermostuttaneen sosiaalidemokraatit pahemman kerran: ”Kokonaan pois tolaltaan tuntui joutuneen *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittaja, joka hairahtui vihjailemaan ulkoministerin kiinnostuksesta oikeiston kolmekymmentäluvulla täyttymättä jääneisiin ulkopoliittisiin toiveisiin!” Liikasen taas kerrottiin syyttäneen kepulaisia ulkopoliittisesta neulanpistopolitiikasta, ja vaikka SDP:n puoluejohto ei mennyt vappupuheissaan ulkopoliittisiin vihjailuihin, syytettiin Väyrystä silti Kekkosen sisäpoliittisen perinnön asteittaisesta hylkäämisestä. Hermostumista Väyrysen aikaisesta presidenttiehdokkuudesta pidettiin lehdessä kuitenkin turhana, koska toki puolueella oli oikeus asettaa ehdokkaansa sääntöjensä mukaisessa järjestyksessä. Kiukuttelun takana nähtiinkin olevan sen, että ennen presidentinvaaleja olivat eduskuntavaalit, joihin presidentinvaalikuviot saattaisivat heijastua eri tavoin.[985]

Keskustapuolueen eduskuntaryhmän pöytäkirjat taas ovat hiljaa kuumentuneesta tilanteesta. Pöytäkirjat kertovat keskittymisestä ajankohtaisiin asioihin, kuten tulo- ja maatalouspoliittisiin ratkaisuihin sekä energiaverouudistukseen. Nähtävästi energiaverouudistus ja maatalouspolitiikka herättivät niin suurta ärsytystä hallitusta kohtaan, että Väyrysen puheet eivät pahemmin hetkauttaneet – tilanteessa nähtiin varmasti myös SDP:n strategia.[986] Strategia pureksittiin auki myös *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa. Sen mukaan SDP maalasi keskustapuolueesta kuvaa oikeistolaistuvana puolueena, joka etääntyi kekkoslaisuudesta ja valitsi punamullan sijaan porvariyhteistyön. Lehti totesi, että ”Ruotsin mallia matkien Sdp pyrkii polarisoimaan vaaliasetelman sosiaalidemokraattien ja oikeistolaistuvan porvarillisen vaihtoehdon väliseksi kamppailuksi, jossa Kepun aikaisemmin edustamaa keskustaa ei

https://doi.org/10.21435/ha.155

enää ole". Lehden mukaan tällaista poliittista todellisuutta ei Suomessa kuitenkaan ollut, ja siksi kirjoituksessa kehotettiin palaamaan vappupuheiden jälkeen arkitodellisuuteen, jossa oli syytä "pitää pää kylmänä ja varoa turvautumasta sellaisiin aseisiin, joita ei soisi toistenkaan käyttävän".[987]

Liennytystä tapahtuikin. Sorsa antoi vähän ennen keskustapuolueen puoluekokousta *Suomenmaalle* haastattelun, jossa totesi, että niin kauan kuin kokoomus oli oikeistolainen puolue, SDP:n ei tullut mennä sen kanssa hallitukseen. "Punamulta on ensimmäinen vaihtoehto, niin vähän jännittävältä kuin se tuntuukin", Sorsa totesi. Hän sanoi jopa olevansa valmis menemään Väyrysen johtamaan punamultahallitukseen ja kehui Väyrysen kypsyneen. Sorsasta pääministeriys ei voinut olla ratkaiseva kysymys, vaan hallitusta olisi tarkasteltava kokonaisuutena. Väyrynen taas vastaili vielä saman päivän lehdessä SDP:n aiempiin syytöksiin. Hän vakuutti, että Kekkosen perintö säilyy, eikä kansaa jaeta.[988] Lisäksi Sorsa teki vielä asiakysymyksissä liikkeen, jota voi pitää kädenojennuksena keskustapuolueen suuntaan. Hän ehdotti SAK:laisen Kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain kokouksessa, että kunnallisten palvelujen rajoitettua yksityistämistä ja työaikajoustoja kannatti pohtia. Sorsa perusteli, että ihmisten kannalta "byrokratisoituva kunnallishallinto on yhtä pelottava uhka kuin yhteisten palvelujen perustaa nakertava kaupallistuminen".[989] Puoluesihteeri Kääriäinen kiittelikin heti seuraavan päivänä *Suomenmaassa*, että Sorsan punamulta-linjaus lämmitti. Väyrynen vastasi viileämmin. Hän toivoi, ettei Sorsan kanta olisi lopullinen, vaan että kokoomuskin voisi tulla mukaan hallitukseen.

Puoluekokous nielee uuden kansanrintaman – odotetusti ei ydinvoimalle

Keskustapuolueessa lähdettiin Lappeenrannan puoluekokoukseen rauhallisen odottavissa tunnelmissa. *Suomenmaassa* oli todettu jo maaliskuussa, että Väyrysen ja Kääriäisen jatko hyväksyttiin. Heille ei ollut esitetty vastaehdokkaita, kun asiaa oli tiedusteltu puoluevaltuuskunnan jäseniltä.[990] Mielenkiintoa ja odottavia tunnelmia sen sijaan nostatti kysymys siitä, miten Väyrynen selittäisi puoluekokousväelle sen, mitä hän tarkoitti puheillaan hallituksen laajentamisesta – kuten *Suomenmaassa* todettiin.[991] Itse kokoukseen saapui yhteensä 5 040 osanottajaa, lähes 300 enemmän kuin edelliseen kokoukseen.[992] Puolueen järjestöväen kasvanut aktiivisuus näkyi myös puoluekokousaloitteissa, joita oli tullut peräti 639 (edelliskerralla 380). Keskeisin aihe oli energiapolitiikka eli ydinvoima. Suurin osa perusosastojen kannanotoista asemoitui kielteisesti ydinvoiman lisärakentamiseen.[993]

Väyrynen totesi kokouspuheessaan, että edellisen puoluekokouksen aikainen kansainvälisten suhteiden aallonpohja oli ohi. Geneven uudet huippuneuvottelut olivat alkaneet, ja varsinkin Neuvostoliitto oli osoittanut aloitteellisuutta ja uudenlaista

https://doi.org/10.21435/ha.155

avoimuutta. Aseidenrajoitusneuvotteluissa ei ollut kuitenkaan edetty toivotulla tavalla, mikä oli aiheuttanut pettyneitä ja hyvin pitkällekin meneviä johtopäätöksiä. Väyrynen nosti esiin erityisesti Sorsan puheen, jossa tämä oli arvioinut, ettei Suomen ”omaa aktiivista ulkopolitiikkaa voi nojata enää suurvaltojen yhteistyöhön ja sen tukemiseen” ja kysynyt mikä voisi olla vaihtoehto suurvaltojen yhteistyöpyrkimystä tukevalle liennytyspolitiikalle. Väyrynen ei yhtynyt lainkaan Sorsan näkemyksiin. Hänestä liennytykselle, kansainvälisen jännityksen vähentämiselle, ei ollut eikä tulisi vaihtoehtoa. Myöskään Suomen ulkopolitiikassa ei ollut vaihtoehtoa liennytykselle, vaan maan vakiintunut ulkopoliittinen linja tuli säilyttää. ”Keskustapuolueella on Urho Kekkosen puolueena erityinen vastuu maamme ulkopolitiikasta”, Väyrynen totesi. Sen sijaan sisäpolitiikassa Väyrynen julisti olevan muutoksen aika: ”Yksi ajanjakso on eletty loppuun, uusi on alkamassa.”[994] Viesti oli selvä SDP:n suuntaan. Vielä selvemmäksi se tuli Väyrysen lanseeraamalla uudella käsitteellä *uusi kansanrintama*.

Lappeenrannan puoluekokouksessa kesäkuussa 1986 nähtiin historiallinen kulkue, joka alkoi vuosisadan alun maalaismiehen sanoin. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

Väyrynen pohjusti uutta avaustaan toteamalla, että mielipidetutkimukset osoittivat yhdensuuntaisesti, että suomalaisten asenteissa ja mielipiteissä oli tapahtunut merkittävä muutos, ja se vaikuttaisi myös seuraavien eduskuntavaalien tulokseen. ”Vasemmistojohtoisen kansanrintaman ja vasemmistojohtoisen puhtaan punamullan aikakauden jälkeen tarvitaan keskustajohtoinen uusi kansanrintama, jonka runkona ovat vaaleissa hyvin menestyvät puolueet”, hän totesi. Väyrynen vaati, että tuli aikaansaada uusi laajapohjainen yhteistyö ja uusi konsensus, joka vastaisi paremmin yhteiskunnan nykyisiin ja tuleviin haasteisiin. Väyrysestä uuden kansanrintaman oli edistettävä pienomistusta ja yksityistä yritteliäisyyttä, pääomamarkkinoita oli uudistettava kansan omistusvarallisuuden kasvattamiseksi ja osakesäästämistä oli suosittava lisäämällä esimerkiksi pääoma-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tulojen verovapautta. Uuden kansanrintaman tuli purkaa maan talousjärjestelmän keskittyneitä rakenteita, rajoittaa pankkien ja vakuutusyhtiöiden valtaa sekä edistää omistamisen ja taloudellisen vallan hajauttamista.[995] Porvarillisen revideerauksen hengessä kansanvaltaista markkinataloutta oli siis tuettava voimakkaasti ja keskusta-ideologian mukaisesti.

Väyrynen halusi purkaa myös yhteiskunnan liian jäykkiä ja tehottomia piirteitä koskien niin valtionyhtiöitä kuin sosiaali- ja terveydenhoitoa. Koulutusjärjestelmästäkin oli muodostettu liian byrokraattinen ja kaavamainen. Samalla hän kuitenkin vakuutti, että uudessakin kansanrintamassa keskustapuolue pitäytyisi tiukasti Kekkosen linjalla pyrkien ”kansallisen yhteisymmärryksen ja yhtenäisyyden lujittamiseen”. Hän myös vakuutti, että ”Keskustan erityisenä tehtävänä on huolehtia pienituloisista ja vähävaraisista ihmisistä – köyhän asiasta”.[996] Yhteistyön laajentamista kokoomuksen suuntaan ei siis tarvinnut pelätä senkään vuoksi, että vähäosaiset unohdettaisiin tai se olisi ulkopoliittisesti kyseenalaista. Viesti oli periaatteessa sama kuin huhtikuun puoluevaltuuskunnassa. Nyt Väyrynen ei kuitenkaan kritisoinut yhtä voimakkaasti SDP:tä, mutta antoi silti Sorsalle kovaa ulkopoliittista kritiikkiä – vaikka juuri Sorsa oli yrittänyt liennyttää keskustapuolueen suuntaan. Väyrynen perusteli puheessaan perinpohjaisesti, miksi keskustapuolueen ei tullut jäädä perinteisen punamullan vangiksi, vaan sekä ihmisten asenteiden että yhteiskunnan muutokset vaativat uusia otteita.

Puolueen lehtien mukaan keskustaväki nielikin Väyrysen linjauksen, jossa myös kokoomus tuli vetää mukaan SDP:n ja keskustapuolueen muodostamaan hallitukseen, uuteen kansanrintamaan. Puolueen maakuntalehdissä kirjoitettiin hyvin systemaattisesti nimenomaan nielemisestä, mikä antaa kuvan, että vaikeaksi koettu asia vietiin hyvin koordinoidusti läpi.[997] Kriittisempää sävyä näkyi *Keskisuomalaisen* ja *Savon Sanomien* kirjoituksissa, joissa kiinnitettiin huomiota myös valtapoliittiseen aspektiin ja Väyrysen presidenttiambitioihin.[998] Valtakunnan päälehdessä taas puhe uudesta kansanrintamasta tulkittiin presidenttipelin avaukseksi, jossa keskustapuolue johtaisi maata kokoomuksen tuella ja jossa SDP:lle varattaisiin kakkosluokan paikka. Lehden etuaukeamalla kirjoitettiin: ”Keskustapuolue tekee Väyrysestä uutta Kekkosta”.[999] SDP:ssä uutta kansanrintamaa ei pidettykään tasapuolisena yhteistyötarjouksena, vaan SDP:n ajamisena nurkkaan kokoomuksen avulla.[1000]

Keskustapuolue säästyi puoluekokouksessa Tšernobylin takia repivältä sisäiseltä kiistalta, joka olisi saattanut johtaa pahimmassa tapauksessa nuorten eroamisiin puolueesta.[1001] Väyrynen oli ajanut energiakysymyksessä linjaa, jossa oli ensin saatava aikaan riittävät päätökset hajautetun sähköntuotannon varmistamisesta, ja vasta sitten voitaisiin keskustella suurvoimaloista eli käytännössä ydinvoimasta – sillä se oli Väyrysestä ympäristön kannalta parempi vaihtoehto kuin hiilivoimala. Keskustapuolueen kielteinen kanta ydinvoiman lisärakentamiseen oli joutunut

https://doi.org/10.21435/ha.155

ennen Tšernobyliä ankaraan paineeseen, sillä kauppa- ja teollisuusministeriö oli todennut julkisestikin, että päätöksellä oli jo kiire, jotta ydinvoimalla tuotettua sähköä saataisiin lisää silloin, kun sitä tarvittiin 1990-luvulla.[1002] Poliittista painetta oli lisännyt se, että kokoomuksen puheenjohtaja oli vaatinut jo elokuussa 1985 lisää ydinvoimaa ja Sorsa taas oli alkanut puskea ydinvoimala-asiaa keväällä eteenpäin.[1003]

Väyrynen totesi työvaliokunnassa Tšernobylin onnettomuuden jälkeen, että ”ennen puoluevaltuuskuntaa energiapolitiikassa oli asetelma, jossa keskustapuolue koko ajan kiristi hajautetun mallin toteuttamisedellytyksiä. Nyt, kun ydinvoima ei ole lähivuosien mahdollisuuksien joukossa, ydinvoimamiehet ovat alkaneet ajaa hiilivoimaa.” Väyrysestä puolueen linjan tuli yhä olla hajautetun mallin kiirehtiminen sekä kansantaloudellisista että ympäristöpoliittisista syistä.[1004] Työvaliokunnassa käytiin vielä ennen puoluekokousta uudelleen keskustelu energiapolitiikasta, mutta kokouspöytäkirja puuttuu arkistoitujen pöytäkirjojen joukosta. Vain esityslista on tallella, kuten myös liitteenä oleva puolueen energiapoliittisen toimikunnan esitys (3.6.1986) puoluekokouspäätökseksi. Sen mukaan ”Keskustapuolue ei hyväksy uusien ydinvoimaloiden rakentamista. Seuraavan vaalikauden hallituksessa on sitovasti päätettävä miten maan sähkönhuolto turvataan ilman ydinvoiman lisärakentamista.”[1005]

Puoluekokous otti odotetusti kielteisen kannan ydinvoiman lisärakentamiseen. Päätös oli puolueen energiapoliittisen toimikunnan esitystäkin tiukempi. Siinä todettiin, ettei keskustapuolue hyväksy uusien ydinvoimaloiden rakentamista ja lisättiin vielä, että myös nykyisistä ydinvoimaloista tuli luopua niiden vanhetessa. Lehdistön mukaan nimenomaan Kääriäinen ajoi tiukennusta siten, että ”nykyisiä atomimyllyjä olisi käytettävä vain niin kauan kuin ne varmuudella toimivat turvallisesti”. Tämän ohella vaadittiin, että hallituksen tuli päättää mahdollisimman pian, miten Suomen sähkönhuolto turvattaisiin ilman ydinvoiman lisärakentamista.[1006]

Kääriäinen käsitteli puoluekokouspuheessaan laajasti ydinvoimaa. Hän kertasi puoluekokouksissa aina vuodesta 1980 lähtien otetut kielteiset ydinvoimakannat ja totesi puolueen olleen päätöksissään johdonmukainen. Hänestä myös keskustapuolueen virallinen päätöksenteko oli ollut sitä tai ainakin lähellä sitä. ”Tästä on todistuksena kulunut kevät, jolloin pääministeri Sorsan ja kauppa- ja teollisuusministeri Lindblomin johdolla – ja oppositiojohtaja Suomisen häärätessä päällepäsmärinä – kiirehdittiin runnaamalla päätöstä viidennen ydinvoimalan rakentamisesta.” Päätöstä ei kuitenkaan tehty, koska keskustapuolue ei hyväksynyt näiden linjaa. Kääriäinen kritisoi, että päätöksentekijät ja kansa grillattiin IVO:n johdolla askel askeleelta ydinvoiman puolelle puhumalla sähkön loppumisesta ja estämällä hajautetun sähköntuotannon toteuttaminen: ”Käytännössä maan sähköhuoltoa hallitseva IVO vei Sdp:n ja kokoomuksen tuella asioita siihen

https://doi.org/10.21435/ha.155

suuntaan, että päätöksentekijät joutuvat pakkotilanteeseen: valitkaa sähköpula tai ydinvoimala." IVO:n rengeiksi ajautuneet maakuntien sähkölaitoksetkin valistivat sähkön hinnan nousevan voimakkaasti maaseudulla, jos ydinvoimala hylättäisiin. Keskustaväen kanta ei silti "pahemmin horjunut", totesi Kääriäinen viitaten järjestökyselyyn ja antoi erityisen kiitoksen kansallisen energiapolitiikan ajamisesta puolueen nuoriso- ja opiskelijaliikkeelle.[1007]

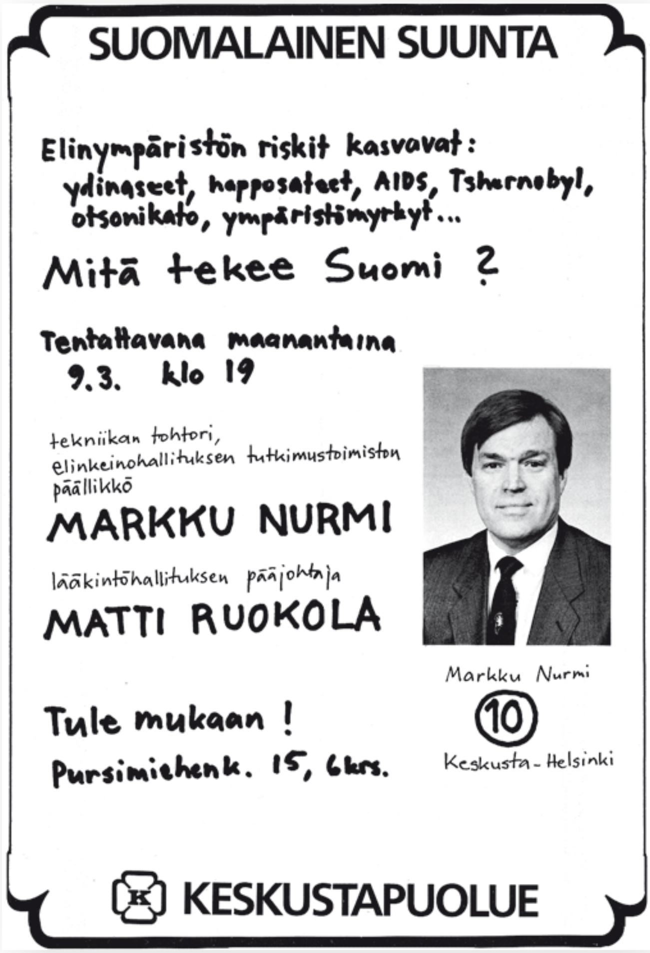
Kääriäinen oli käsin kosketeltavan tyytyväinen, että puolueen ydinvoimakielteinen kanta säilyi. Hän ei ollut lähtenyt vastustamaan Väyrystä näkyvästi, mutta järjestödemokratiaan nojaten hän oli osaltaan pystynyt jarruttamaan ydinvoimapäätöstä. Nyt Kääriäinen pääsi kiusallisesta tilanteesta, eikä hänen tarvinnut asettua puheenjohtajaa vastaan tai erota puoluesihteerin tehtävistä, kuten hän oli jo suunnitellut. Ilman Tšernobylin ydinvoimakatastrofia Väyrysen kanta olisi voinut hyvinkin voittaa Lappeenrannassa, sillä poliittiset ja taloudelliset paineet lisäydinvoiman rakentamiseksi olivat olleet todella voimakkaita.[1008] Molempien asema puoluejohdossa olikin vahva, varsinkin kun ydinvoimakiista väistyi. Useissa puoluekokouspuheenvuoroissa esitettiin Väyrysen ja Kääriäisen valitsemista jatkoon, jopa NKL:n puheenjohtaja Toropaisen. Heidät valittiinkin yksimielisesti. Olisikin ollut hyvin erikoista, jos tuleva presidenttiehdokas olisi pyritty syrjäyttämään. Puolueeseen tuli silti merkittäviä henkilömuutoksia, sillä puolueen toiminnassa pitkään ja keskeisissä asemissa vaikuttaneet Väänänen ja Pekkala jättivät paikkansa varapuheenjohtajina.[1009]

Varapuheenjohtajaehdokkaita oli useita: kansanedustaja Aho Keski-Pohjanmaalta, toiminnanjohtaja Maija-Liisa Lindqvist Lahdesta, tekniikan tohtori Markku Nurmi Helsingistä, kansanedustaja Pekkarinen Keski-Suomesta, professori Pentikäinen Helsingistä, kansanedustaja Pokka Lapista, maanviljelijä Pura Etelä-Hämeestä ja kansanedustaja Tuomaala Etelä-Pohjanmaalta. Varmoina valintoina pidettiin etukäteen KN:n puheenjohtaja Pokkaa ja jatkokautta hakevaa Puraa.

Kolmannesta paikasta kamppailevat esiteltiin valtakunnan päälehdessä sangen ironiseen tyyliin. Tuomaalan kerrottiin valjastaneen kampanjaansa myös ravihevosensa, joka komeili tämän rinnalla vaaliesitteessä. Pentikäinen esiteltiin korkean puoluejohdon ehdokkaana, jolla oli seitsemän lasta ja joka tunnusti Lars Levi Laestadiuksen uskontoa. Yhdellä ehdokkaalla todettiin olevan kaksi nimeä, puoluekaksoset Aho ja Pekkarinen, jotka kulkivat "käsi kädessä" kohti ehdokkuutta sanomatta pahaa sanaa toisistaan. "Kaksoset ovat jakausta myöten Väyrysen miehiä, entisiä poliittisia sihteereitä molemmat", mutta he olisivat olleet lehden mukaan valmiita luopumaan Kuuskoski-Vikatmaan hyväksi. Hänen todettiin kuitenkin tähtäävän jo pidemmälle.[1010] Kuuskoski-Vikatmaa oli nimenomaan puolueen nuorten ykkössuosikki, kuten Toropainen totesi *Suomenmaassa*, ja Aho taas oli nuorista hyvä kakkonen.[1011]

Helsingin Sanomissa tiedettiin myös, että vielä perjantaina muutama kansallispukui-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kotimaisen energian puolesta puhuneen ja ydinvoiman vastustajana profiloituneen Markku Nurmen vaalitilaisuusmainos vuodelta 1987. KMA.

nen nainen oli pyytänyt Väänästä mukaan kisaan, mutta Munkkiniemen emännän ei katsottu uskaltavan ottaa riskiä häviöstä lähestyvien eduskuntavaalien takia – lehdessä ei noteerattu tai muistettu, että Väänänen oli luopunut jo Keskustapuolueen Naistenkin puheenjohtajuudesta. Toiminnanjohtaja Lindqvistin esteeksi taas katsottiin muodostuvan tuntemattomuuden. Häntä ei valittaisi, koska puolueväki ei tuntenut häntä. Nurmen ongelma taas oli päinvastainen. Nurmea ei valittaisi, koska tämä oli saarnannut ydinvoiman vaaroista elinkeinohallituksen virkapaikan menettämisenkin uhalla –suututtaen samalla yliviisaana tekniikan tohtorina Väyrysen ja Ollilan.[1012] Yliampuvasta ja loukkaavastakin kuvaustavasta huolimatta ehdokkaiden profiileista syntyi oikean suuntainen kuva.

Itse valintatilaisuudessa Pekkarinen ilmoitti vetäytyvänsä ja sanoi tukevansa Ahon valintaa. Tämän jälkeen Aho kieltäytyi

https://doi.org/10.21435/ha.155

ehdokkuudesta, jotta Etelä-Suomi voisi saada kyseisen paikan. Keskustapuolueen Naiset olivat kallistuneet Ahon kannalle Väänäsen kieltäydyttyä, kun taas Etelä-Suomea edustanut Pentikäinen herätti naisissa vastustusta, koska tämän tiedettiin suhtautuneen kielteisesti naispappeuteen. KN:n Ristiinan osastoa edustanut Mirja Heikkinen totesi puoluekokouskeskustelussa naisten ryhmäkokouksen kannan olevan, että Väyrysen, Kääriäisen, Pokan ja Puran lisäksi kolmanneksi varapuheenjohtajaksi oli valittava henkilö, joka piti kiinni puolueen periaateohjelman mukaisesta naisten ja miesten tasa-arvosta.[1013] Naiset olivat päättäneet aikaisemmin omassa edustajainkokouksessaan, että naispappeus ja tasa-arvo tuli toteutua kirkon kaikissa viroissa ja toiminnassa.[1014]

Puolueen varapuheenjohtajiksi valittiin Pura (2 204 ääntä), Pokka (2 191 ääntä) ja Pentikäinen (1 740 ääntä). Muiden ehdokkaiden äänet jäivät 300 tuntumaan tai alle.[1015] Aho varmisti kieltäytymisellään Pentikäisen valinnan. Etelä-Suomi sai varapuheenjohtajan paikan, mutta kaupunkioloissa vaadittua liberaalimpaa imagoa valinta ei luonut – vaikka puolueen naiset olivat nimenomaan peräänkuuluttaneet uusien kaupunkilaisnaisten äänten saavuttamista. Yleiskeskustelussa oli kritisoitu puolueen olevan ukkopuolue, jossa keski-ikäiset miehet olivat aina esillä ja naiset kyökin puolella, mikä oli este kaupungeissa pärjäämiseksi.[1016] Pentikäisen valinta oli kuitenkin askel pääkaupunkiseudun entistä näkyvämpään huomioimiseen puolueessa.

Väyrysen presidenttiehdokkuus – ja sen eri tulkinnat puoluekentällä ja mediassa

Väyrynen valittiin Lappeenrannassa odotetusti puolueen presidenttiehdokkaaksi. Väyrynen kiitti puoluekokousväkeä valinnastaan ja totesi yhtyvänsä Kekkosen sanoihin vuodelta 1950, jolloin maalaisliiton puoluevaltuuskunta valitsi hänet presidenttiehdokkaaksi: ”Hän sanoi, että presidenttiehdokkuus on korkein luottamuksenosoitus, mitä poliittisessa elämässä voi oman puolueensa taholta saada. Teen parhaani ollakseni minulle osoitetun luottamuksen arvoinen.” Väyrynen jatkoi, että häneltä oli viime vuosina ja erityisesti viime kuukausina kysytty usein, pyrkikö hän presidentiksi.

> En ole oikein osannut tähän kysymykseen vastata, kun en ole kyennyt itselleni selvittämään, mitä se ”pyrkiminen” on. Tuntemukseni on varmaankin ollut sama kuin ahkerasti harjoittelevan urheilijanuorukaisen, jolta kysytään, aikooko hän pyrkiä olympialaisiin ja päästä niissä palkintopallille. Urheilijan uran huippu on olympiakulta, poliitikon uran huippu taas presidentin virka.[1017]

Vastaus paljasti Väyrysen valta- ja kilpailuorientoituneen näkemyksen politiikasta, vaikka sinänsä vastauksen muotoilu oli maltillinen. Varovaisempi ja vähemmän suoraviivaisempi poliitikko olisi voinut sen sijaan korostaa tavoitteiden merkitystä ja niiden

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puoluekokoussali täynnä väkeä, näkymä puheenjohtaja ja presidenttiehdokas Väyrysen puhujakorokkeelta Lappeenrannassa vuonna 1986. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*.

saavuttamista, eikä korkeimman pallin saavuttamista. Väyrysen viittaus Kekkosen puheeseen vuoden 1950 vaaleja koskien oli myös hämmentävä, sillä yleisesti epäiltiin kyse olevan vain niin sanotusta harjoituskierroksesta ja todellinen tavoite olisi vasta sitä seuraavissa vaaleissa. Lehdistössä kirjoitettiinkin isoin kirjaimin Väyrysen vakuuttaneen, ettei kyse ollut harjoituskierroksesta, jollaisena Kekkosen vuoden 1950 ehdokkuutta oli pidetty.[1018]

Väyrynen totesi puheessaan myös, että "jokainen poliitikoksi ryhtynyt tietysti pyrkii urallaan eteenpäin niin pitkälle kuin kyvyt ja voimat riittävät, niin pitkälle kuin luottamus kantaa". Tässä mielessä hänestä jokainen

https://doi.org/10.21435/ha.155

vakavassa mielessä poliittiselle uralle lähtenyt henkilö siis pyrki presidentiksi. ”Nyt te olette poistaneet ongelmani”, Väyrynen totesi.[1019] Viimeistään tämä lause henki sellaista poliittista kunnianhimoa, jollaista suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa ei ollut totuttu näkemään ainakaan ääneen sanottuna. Ilmeisesti tahattomasti muihin poliitikkoihin kohdistunut tölväisy meni kuitenkin puoluekokoushuumassa pääosin ohi – luokittelihan Väyrynen nyt muut poliitikot käytännössä vähemmän kyvykkäiksi ja voimia omaaviksi kuin hän itse tai vaihtoehtoehtoisesti ei niin vakavasti poliittiselle uralla suuntautuneiksi henkilöiksi. Väyrysen tukija Seppo Niemelä totesikin pian ehdokasvalinnan jälkeen *Suomenmaassa*, että Väyrynen ei ollut virheetön, ja katsoi tällä olevan joskus sosiaalisen vaiston puutetta.[1020]

Liikkeelle presidenttiehdokas Väyrynen lähti varovasti. Hän muistutti, että vaalitoiminta aloitettaisiin vasta syksyllä 1987. Lisäksi Väyrynen halusi painottaa, että vaalityön tuli olla korrektia. Se ei saanut kohdistua ketään, varsinkaan istuvaa presidenttiä, vastaan, ”jos hän on ehdokkaana” – mikä oli sinänsä hienoinen tölväisy Koiviston ehdokkuuden kanssa kipuilevan SDP:n suuntaan. Väyrynen kuvasi päälinjaansa: ”Ulkopolitiikassa linjani on Kekkosen linja, työ Suomen ja Neuvostoliiton välisen ystävyyden ja luottamuksen, rauhan, liennytyksen, aseidenriisunnan ja kansainvälisen yhteistyön laajentamisen puolesta. Sisäpolitiikassa toimin kansallisen yhtenäisyyden lujittamiseksi. Suomea on rakennettava kansallista linjaa itsenäisesti noudattaen.”[1021] Väyrysen linja nojasi siis tukevasti keskustapuolueen poliittiseen perintöön, sisällissodan jälkeiseen sovinnon rakentamiseen ja sotien jälkeiseen Kekkosen ulkopoliittiseen linjaan.

Väyrysen ehdokkuusvalinta tapahtui silmiinpistävän yksimielisesti siihen nähden, että hänen linjauksensa olivat herättäneet myös vastustusta – toisaalta presidenttinä Väyrynen ei olisi enää ollut tekemässä puolueen linjauksia. Väyrysen näkemykset energiapolitiikasta (kysymys ydinvoimasta ennen Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuutta) ja uudet esitykset hallitusyhteistyöstä, ennen kaikkea kädenojennus kokoomukselle, eivät menneet yksi yhteen järjestöväen mielipiteiden kanssa, kuten järjestökysely oli osoittanut. Varsinkin NKL oli vastustanut ydinvoimaa sekä vaatinut nojautumista edelleen punamultayhteistyöhön. Lisäksi Väyrynen oli ollut puoluekokouksessa eri linjoilla puolueen nuorten kanssa taloudellisten ja sivistyksellisten suhteiden katkaisemisesta Etelä-Afrikkaan.[1022] Toisaalta ydinvoimakysymys oli poistunut näyttämöltä, ja puolueen kenttäväki saattoi pitää uutta kansanrintamaa vain taktisena keinona eikä tosiasiallisena tavoitteena.[1023]

Väyrysellä oli nuorissa myös omat kannattajansa. Eräs NKL:n edustaja totesi pilke silmäkulmassa kannattaessaan Väyrystä presidentiksi nuorten virallisen kannan olevan: ”Paavo Väyrysellä on komiat silmät”. Innokkaimmin Väyrysen valinta otettiin silti vastaan Lapin miesten keskuudessa. Nämä olivat jo teettäneet valmiiksi tarroja, joissa

https://doi.org/10.21435/ha.155

luki: ”Paavo on paras”. Väyrynen itse otti tilanteen rauhallisesti ja suorastaan totisesti. Lehtikuvissa nähtiin vakavailmeinen Väyrynen, joka muistutti, että ehdokasvalinnan tapahduttua tuli palata arkeen. Itse vaalityö alkaisi vasta, kun Kääriäisen torvi törähtäisi merkiksi.[1024]

Valtakunnan päälehdessä Väyrysen valintaan suhtauduttiin kaksijakoisesti. Lehdessä oli kaksi kirjoitusta, joista toinen oli asiapitoinen ja toinen räväkämpi. Jälkimmäisen otsikko oli: ”Väyrysessä ainesta diktaattoriksi”. Väyrynen maalattiin tekstissä häikäilemättömäksi valta- ja tahtopoliitikoksi, joka oli päässyt aloittamaan poliittisen uransa Kekkosen suojeluksessa ja joka Kekkosta jäljitellen pyrki elämään kuin hän. Väyrysen peräänantamattomuutta ja itsevarmuutta pidettiin pohjattomana. ”Hän lähtee taistelemaan Mauno Koivistoa vastaan kaikella sillä päättäväisyydellä, jonka uhrit hyvin täyttäisivät yhden poliittisen hautausmaan”, lehdessä kirjoitettiin. Suunnitelmiin kerrottiin kuuluvan eduskuntavaalien jälkeen pääministeriys, sillä se edesauttaisi hänen presidentinvaalikampanjaansa. Teksti varoittelikin, että jos Väyrynen nousisi presidentiksi, hoidettaisiin silloin maan sisäpolitiikkaakin kuten tämä tahtoi.[1025] Ei ole vaikea kuvitella, kumpi teksti jäi enemmän lukijoiden mieliin.

Väyrysen imago laskelmoivana valtapoliitikkona aktivoitui välittömästi presidenttiehdokkuuden myötä, ja se näytti saavan katetta myös muissa puolueissa – mikä ei kokoomuksen kohdalla ollut vain huono asia. Suominen arvioi kokoomuksen eduskuntaryhmässä, että Väyrynen oli tosissaan yhteistyökuviossaan, sillä tämä halusi joka tapauksessa ”pääministeriksi sellaiseen hallitukseen, jossa olisi kolme suurta puoluetta” painopisteen ollen porvarillisella puolella. Hän sanoi kokoomuksen olevan tietenkin laajapohjaisen hallituksen kannalla, mutta oli myönnettävä, että jos nykyinen hallituskoalitio menestyisi vaaleissa, sen jatko oli todennäköinen. Sen sijaan SDP:hen Suominen ei luottanut: ”Olen varma, että vaalien jälkeen sosialidemokraatit tekevät kaikkensa estääkseen kokoomuksen tulon hallitukseen ja taatakseen nykykoalition hallitusyhteistyön jatkumisen – –.” Kokoomuksen eduskuntaryhmässä ihailtiin kateudensekaisesti keskustapuolueen puoluekokousdraivia, todellisia joukkojuhlia, ja Väyrysen nousua, joka näkyi yritysjohtajienkin puheissa. Pertti Salolainen sen sijaan kritisoi, että kokoomuksella oli Väyrysessä ”uusi Karjalais-probleema; kokoomus tulee tukemaan Väyrystä hinnalla millä hyvällä päästäkseen hallitusosapuoleksi”. Laajat keskustarakennelmatkin olivat hänestä vain keinotekoisia virityksiä Väyrysen tueksi. Zyskowicz huomauttikin, että pitäisi tuoda esiin, että kepun ja kokoomuksen uusi mahdollinen kansanrintama johtui siitä, että SDP ja kokoomus eivät kyenneet yhteistyöhön ja siksi SDP:ltä tuli peräänkuuluttaa yhteistyökykyä.[1026] Kokoomuksen eduskuntaryhmässä keskustapuolueen vauhti nähtiin aika pitkälti positiiviseksi – avasihan se kokoomukselle ovia pois oppositiosta.

SDP:n puoluetoimikunnassa tunnelmat taas olivat päinvastaiset. SDP:llä ei ollutkaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

mitään voitettavaa keskustapuolueen draivista ja päämäärätietoisesta pyrkimyksestä nousta johtoasemiin maan politiikassa. Liikanen totesi jo 12. kesäkuuta 1986, että ”kepun puoluetoimiston pojat ovat jo kahden kuukauden ajan höyrynneet, että me hakataan kaikki -88”. Hän kertoi yhteyksistä kokoomukseen, että ”meillä on informaatiovaihtojärjestelmä ja he kertovat täsmälleen samaa, että myöskin heidän tietonsa ovat samanlaiset. He kertoivat, että kokoomus ei tule saamaan mitään, kun Paavo tulee kakkoseksi ja sitten kaikkien on pakko äänestää sitä ja homma on käsissä.”[1027] SDP:n puheenjohtaja Sorsa olikin myös julkisuudessa tyytymätön Väyrysen aikaiseen asettamiseen presidenttiehdokkaaksi. Hän kritisoi keskustapuoluetta hankalaksi ja vaikeasti ennustettavissa olevaksi hallituskumppaniksi, joka oli mennyt ”rajusti oikealle”.[1028]

Sorsa oli ennen keskustapuolueen puoluekokousta lämmitellyt suhteita Väyryseen todeten punamullan olevan yhä ykkönen ja kehuen Väyrysenkin kypsyneen.[1029] Sorsaa 16 vuotta nuoremmalta Väyryseltä ei ollut kuitenkaan tullut vastakaikua, vaan hän oli nimenomaan kritisoinut Sorsan ulkopoliittisia näkemyksiä sekä nostanut esiin uuden kansanrintaman, mikä osoittaa, että Väyrynen oli hallituspoliittisen linjavalintansa tehnyt – hän ei luottanut yhteistyöhön enää pelkästään SDP:n kanssa. Voidaan myös kysyä, oliko Sorsa ollut yhä tosissaan vai oliko kyse ollut savuverhosta, jolla Sorsa peitteli suuntautumistaan kohti kokoomusta. Silmiinpistävästi Sorsa oli ainut SDP:ssä, joka ei ollut kritisoinut punamultaa Väyrysen kevään puoluevaltuuskuntapuheen jälkeen, mitä Kääriäinen oli ihmetellyt toukokuun alun *Suomenmaassa*.[1030] Jo edellissyksyn budjettiväännössä Sorsa oli hermostunut Väyryseen niin pahasti, että oli uhannut neuvottelevansa Väyrysen kanssa jatkossa vain kahden todistajan ja julkisen notaarin paikalla ollessa.[1031]

Suomalainen suunta – kansallisen liikkeen puolustustaistelu kehityksen valtavirtaa vastaan

Puoluekokouksen henkilövalinnat ja Väyrysen avaukset uudesta kansanrintamasta veivät mediassa päähuomion. Keskustapuolueen uusi tavoiteohjelma ei nostattanut puolueen ulkopuolella kiinnostusta, mitä voi pitää ajalle tyypillisenä ilmiönä. *Suomen Kuvalehdessä* oli todettu tavoiteohjelman laadintaan liittyen, että siihen sisältyi kaikkia isoja puolueita koskeva ongelma: miten lähestyä ”sitoutumattomuuden huumassa elävää kansaa”.[1032] Poliittinen julkisuus oli pinnallistunut ja karnevalisoitunut, minkä laukaisevana tekijänä oli ollut *Tamminiemen pesänjakajien* julkaiseminen syksyllä 1981. Politiikan uskottavuus oli kärsinyt, kun aiemmin vaietut aiheet poliitikkojen alkoholinkäytöstä ja kulissien takaisista valtapeleistä oli tuotu alastomasti esiin. Aikalaisten silmissä näytti siltä, että poliittinen käyttäytyminen oli muuttunut näyttäytymiseksi. Presidentti Koivisto pelasi lentopalloa, Holkeri hölkkäsi ja Väyrynen tanhusi – kuten puoluekokouk-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Komea Suomen lippujen kulkue Lappeenrannan puoluekokouksen yhteydessä. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

sestakin uutisoitiin. Silti todelliset päätökset tehtiin näyttämön takana. ”Päätöksenteko on ketjuuntunut, kaikki asiat riippuvat toisistaan”, kuvasi politiikantutkija *Helsingin Sanomissa*.[1033] Puolueissa ohjelmatyö oli silti yhä kunniassa. Keskustapuolueessa ohjelmatyötä johti Kääriäinen ja SDP:ssä puheenjohtaja Sorsa. Keskustapuolueen työryhmään kuuluivat lisäksi Aho, Isohookana-Asunmaa, Kuuskoski-Vikatmaa, Lallukka, Niemelä ja Weijo Pitkänen.[1034]

Kääriäinen esitteli puoluekokousväelle Suomalainen suunta -tavoiteohjelman Lappeenrannassa. Ohjelman tehtävänä oli viitoittaa puolueen politiikka nykyhetkestä 1990-luvulle. Kääriäinen kuvasi tavoiteohjelman olevan nivel puolueen periaatteiden ja käytännön politiikan välissä. Sen ensimmäinen kohta koski ihmisen ja yhteiskunnan suhdetta, ihmisen asemaa hyvinvointiyhteiskunnassa. ”Keskustapuolue puolustaa lujasti oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa ja ihmisten

https://doi.org/10.21435/ha.155

perusturvaa. Vahvempien saalistus tulee estää, ja yhteiskunnan pitää huolehtia heikompien hyvinvoinnista." Hyvinvointivaltion remontissa tuli lähteä siitä, että yhteiskunnalla oli päävastuu sosiaali- ja terveyspalveluista, mutta julkisiin palveluihin ei tullut suhtautua kritiikittömästi. Palvelujen laatuun ja kilpailukykyyn tuli kiinnittää huomiota tavoiteltaessa ihmiskeskeisyyttä sekä karsittaessa kasvavaa byrokratiaa. Myös yksityisiä palveluja voitiin ottaa käyttöön täydentämään valtion ja kuntien peruspalveluja.[1035] Ajan henki oli, että valtion holhous alkoi mennä liian pitkälle. Kääriäinen osoitti sanansa nimenomaan vasemmistolle todetessaan, että sosiaalista turvallisuutta ei voitu enää vahvistaa valtion osuutta kasvattamalla ilman, että samalla olisi lisätty ihmisten holhousta ja kutistettu näiden omien elämänpiirien rajoja. Kääriäinen lainasi rock-runoilija Juice Leskisen laulun sanoja kuvaamaan tätä: "On valtio kylään tullut ja on siellä kuin kotonaan – –." Juicen sanoituksessa viitattiin myös byrokratiaan ja maaseudun kuihtumiseen: "Joskus paikka tää tulvi elämää, mut se kaatui paperisotiin. Se autioituu – –."[1036]

Tavoiteohjelman toinen pääteema liittyi ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen. Sen tuli perustua yhteistoimintaan. Kääriäinen totesi: "Vaikka ihmisyyttä ja ekologiaa korostava yhteiskuntanäkemys on 1980-luvulla ollut alakynnessä, se on ohimenevää, sillä ekologisten periaatteiden mukainen yhteiskuntakehitys on pitemmän päälle välttämätöntä – –." Tästä ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta nousi myös tavoite elinvoimaisista maakunnista, maakuntien Suomesta sekä elinympäristön puhtaudesta. "Hajautettu yhteiskunta- ja talousrakenne on myös luonnon tasapainon ja luonnonvarojen hyödyntämisen kannalta paras vaihtoehto", hän sanoi. Nimenomaan tässä Kääriäinen katsoi olevan pääasiallinen ero suhteessa vasemmistoon ja oikeistoon. Ne suosivat keskittymistä, kun taas keskusta ajoi maakuntien elinvoiman vahvistamista ja uudistamista aluepolitiikalla sekä maakuntien ihmisten omatoimisuuden vahvistamista pyrkimällä kansanvaltaiseen maakuntahallintoon ja hajauttamalla valtion hallintoa ja päätösvaltaa.[1037] Hyvinvointivaltion korjaamisen ja ekologisen näkökulman lisäksi tavoiteohjelmassa nostettiin esiin kolmaskin ajankohtainen teema. Teema liittyi suomalaisuuden ja kansainvälisyyden väliseen suhteeseen, ja se tuli esiin jo ohjelman nimessä, "Suomalainen suunta".

Kääriäinen kritisoi, että vasemmiston ja oikeiston ajatteluun kuului jäljitellä ulkomaisia yhteiskunnallisia malleja suoraan Suomeen. SDP:lle erityisesti Ruotsi oli ollut esikuva, ja sitä oli "leimannut raju luottamus keskittämiseen, valtaviin suunnittelujärjestelmiin ja suuriin yksiköihin". Oikeisto taas olisi antanut ylikansallisille toimijoille "vapauden varjolla tavara-, kulttuuri-, ja pääomamarkkinoillamme lähes rajoittamaton temmellyksen mahdollisuuden", mikä johtaisi ajan myötä maan taloudellisen päätöksenteon ulkoistamiseen ja omien kulttuuriarvojen hiipumiseen. Kääriäisestä keskustapuolueen linjaa kuvasi sanonta: "Arvaa oma tilasi, anna arvo toisillekin." Käytän-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puoluekokouksessa esiteltiin myös puolueen vallitsevan kannattajakunnan koostumusta kulkueessa. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

nössä se tarkoitti Paasikiven–Kekkosen mukaista ulkopolitiikan linjaa, talouspolitiikan itsenäisyydestä huolehtimista sekä ylipäätään Kekkosen jättämää kaikkinaista aatteellista perintöä; käsitystä Suomesta kansakuntana ja sen tehtävistä maailmassa.[1038]

Kekkosen perinnön vahvan painotuksen voi nähdä sen varmistamisena, että kaikki puolueessa hyväksyisivät ohjelman, sillä kukaan puolueessa ei kiistänyt Kekkosen linjaa – vaikka sen käytännön tulkinnasta saattoikin esiintyä hienoisia tulkintaeroja. Kekkosen aateperinnön korostaminen antoi luottamusta siihen, ettei ohjelma lähtisi ravistelemaan liian rajusti puolueen menestyksekkääksi osoittautunutta perustaa. Silti tavoiteohjelma oli nimenomaan puolueen niin sanottu tiekartta Kekkosen jälkeiseen aikaan. Ohjelmassa etsittiin vastauksia uusiin yhteiskunnallisiin haasteisiin. Keskiössä

https://doi.org/10.21435/ha.155

oli erityisesti se, miten käytännössä valmiiksi rakennettu hyvinvointivaltio voitaisiin sopeuttaa kansainvälisen talouden, tekniikan murroksen ja ympäristönsuojelun asettamiin uusiin vaatimuksiin siten, ettei itse ihminen unohtuisi prosessissa ja että koko kansa pidettäisiin näiden haasteiden tuomissa muutoksissa mukana. Ohjelmassa näkyi porvarillinen revideeraus, mutta tiukasti sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen sidottuna. Samoin siinä näkyi ympäristönäkökulman korostus sidottuna hajautettuun yhteiskunta- ja talousrakenteeseen sekä kansallisen omaleimaisuuden korostus – mikä sekin sidottiin ei-keskitettyyn, itsenäiseen talouteen ja oman kulttuurin arvostamiseen.

Tavoiteohjelman lisäksi aatteellista puolta terävöitettiin herättämällä henkiin parinkymmenen vuoden tauon jälkeen kirjasarja *Heräävä maa*. Keskustapuolue vietti vuonna 1986 puolueen 80-vuotisjuhlaa, ja kirjalla haluttiin samalla myös kunnioittaa puolueen menneisyyttä.[1039] Väyrynen käsitteli puoluekokouksessa puolueen merkkivuotta painottamalla maalaisliitto/keskustapuolueen syntyhistorian erityisyyttä verrattaessa sitä muihin puolueisiin. Muut puolueet olivat muodostuneet ylhäältä alaspäin, mutta maalaisliitto oli syntynyt alhaalta päin, maakuntien puolueena, erityisesti Etelä- ja Pohjois-Pohjanmaalla sekä Karjalassa.[1040]

Myös *Heräävä maa* -kirjan esipuheen kirjoittanut Seppo Niemelä tarkasteli puolueen syntyä ainutlaatuisena kansallisena ilmiönä. Hänestä puolueen ymmärtämiselle ei ollut juurikaan kansainvälisiä malleja, esikuvia tai teorioita. Yhtenä viitekehyksenä toimi luonnollisesti agrarismi, mutta silti puolue oli ollut jo lähtökohdiltaan enemmän kuin tyypillinen agraaripuolue, ja se oli myös osoittautunut kaikkia veljespuolueitaan elinvoimaisemmaksi. Niemelästä maalaisliitto oli ennen kaikkea kansallisen heräämisen poliittinen seuraus, jossa näkyivät ”kansankulttuurin vakiinnuttama arvopohja, suomalaisuusliikkeen jyhkeä perusta snellmanilaisine äänenpainoineen ja edistysmielisyyden mukanaan tuomat liberaalit ainekset”. Puolueen tavoitteista ja niiden konkretisoitumisesta saattoi yhä olla ylpeä: itsenäinen Suomi, tasavaltalainen hallitusmuoto, omakielinen sivistys, kansallinen eheys, kansakunnan omintakeinen selviytymispolku toisen maailmansodan jälkeen, kestävä taloudellinen selkäranka ja tasa-arvoinen elämisen ja yrittämisen mahdollisuus kaikissa osissa maata.[1041]

Kirjan artikkeleissa nousi esiin myös puolueen aatteelliseen identiteettiin sekä käytännön politiikkaan keskeisesti liittynyt kysymys keskitiestä. 1900-luvun kahden suuren ideologian, kapitalismin ja sosialismin, välisessä kamppailussa maalaisliitto/keskustapuolue oli valinnut keskitien kritisoiden kummankin perimmäistä materialistista maailmankatsomusta, mutta kuitenkin asettuen markkinatalouden – mutta ei täysin vapaiden talousvoimien – puolelle.[1042] Puolue jatkoi yhä tällä linjalla, mutta asemoiden itseään globaalissa talousmurroksessa uudelle paikalle Suomalainen suunta -ohjelman mukaisesti. Hokkanen taas analysoi maa-

laisliiton moninaisuutta tuoden esiin neljä puolueen alkuaikojen johtomiesten mukaan nimettyä keskeistä linjaa: alkiolaisuus (Santeri Alkio), kalliolaisuus (Kyösti Kallio), pykäläläisyys (Kalle Kustaa Pykälä) ja sunilalaisuus (J. E. Sunila). Silti yhdistävät tekijät olivat osoittautuneet kestävimmiksi, ennen kaikkea maaseutulähtökohta, halu säilyttää maaseutu ja maakunnat elinvoimaisina – mikä vieläkin yhdisti puoluetta yli rajojen. Se olikin Hokkasesta ”keskustalle elämän kysymys”.[1043] Tulkinnallaan Hokkanen sitoi puolueen sen alkuaikojen kansanliikkeen lähtökohtiin ja niille alueellisille juurille, joista puolue oli alun perin noussut. Herroja kumartelemattomaan liikkeeseen ei kuulunut asettuminen yhteen muottiin ja laulaminen käskystä samassa kuorossa – siitä K-linjaa arvostellut Hokkanen oli itsekin oiva esimerkki. Sen sijaan jaottelusta puuttui keskustapuoluetta 1980-luvulla eniten määrittänyt linja ja henkilö, Kekkonen.

Kekkosen ulkopoliittista realismia kirjassa käsitellyt Juhani Suomi katsoikin aiheelliseksi muistuttaa, ettei tämän perintöä tullut ottaa itsestäänselvyytenä tai unohtaa.[1044] Maan ulkopolitiikasta, Kekkosen linjasta, vallitsikin niin vahva konsensus, ettei keskustapuolue saanut siitä enää edes kannatusetua. Kekkosen linjaa kannattanut saattoi äänestää yhtä hyvin SDP:tä kuin kokoomusta – erottavat tekijät oli haettava muista kysymyksistä.

Väyrynen taas piirsi kirjan lopuksi laajan kaaren, maailmankatsomuksellisista lähtökohdista ponnistavan yleiskuvan maan historiasta aina tulevaisuuden peruslähtökohtiin. Silti keskeistä oli nimenomaan puolueen kansallisen erityisyyden korostaminen – aivan kuten koko kirjassa. Väyrysen mukaan kansallinen erityisyys, omaleimainen kehitys, koski paitsi keskustapuoluetta myös koko Suomen kertomuksen pääjuonnetta. Sen ansiosta Suomi erottui edukseen muista teollistuneista länsimaista. Maassa oli vahva perheviljelmätalous, alueellinen keskittyminen ei ollut yhtä pitkälle vietyä kuin monissa muissa teollisuusmaissa ja sen myötä yhteiskunta oli myös säilynyt ”vihreämpänä”. Hänestä tältä pohjalta oli hyvä jatkaa tulevaisuudessakin suomalaiseen suuntaan eikä matkia muiden malleja.[1045]

Maailmassa elettiin kylmän sodan viimeisiä vuosia ennen Neuvostoliiton romahtamista, mutta sitä eivät aikalaiset tienneet tai aavistaneet. Väyrysenkin kirjoituksesta on silti selvästi havaittavissa, että suomalaiseen yhteiskuntaan kohdistuneet paineet tulivat nyt lännestä eivätkä enää idästä. Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä maan suurin haaste oli ollut säilyä länsimaisena markkinatalousjärjestelmänä ja demokratiana eikä joutua Neuvostoliiton satelliittivaltioksi. Kekkosen pitkän ja maan kannalta menestyksekkään valtakauden jälkeen tällaisia uhkakuvia ei enää nähty olevan. Haasteena sen sijaan oli, ettei Suomi ajautuisi liian voimakkaasti läntisten teollisuusmaiden imuun. Taloudellisesti ja teknologisesti vahvojen länsivaltojen pelättiin vetävän Suomenkin kehityksen kohti keskittymistä ja markkinavoimien liiallista valtaa – maakuntien Suomen ja maan

https://doi.org/10.21435/ha.155

kulttuurisen ja taloudellisen itsenäisyyden tappioksi.

Hokkanen puhui kirjassa ”luonnollisista voittajista”, joiden valtavirtaan kuuluivat kaupungit, tietoteollisuus, liike-elämä, valtiollinen ja kunnallinen byrokratia sekä keskittyminen ja holhoaminen. Näiden asioiden aatteellisille kannattajille ja puolueille tilanne oli suotuisa, kun taas keskustapuolueella ei ollut vallitsevassa tilanteessa varaa virheisiin.[1046] Kääriäinen taas kirjoitti, että aluepolitiikan uusi haaste koski pääkaupunkiseutua, sillä ennen kaikkea Uudenmaan ihmisten oma etu edellytti asunto- ja muiden ongelmien ratkaisua. Vallitseva kehitys kuritti Uudellamaalla sekä kaupunkeja että syrjäistä maaseutua. Kääriäisestä eteläisen Suomen ihmisten tulisi olla vaatimassa aluepolitiikan tehostamista oman etunsa nimissä, mutta parahti perään: ”Miten saada tämä ymmärretyksi, siinä se pulma on.” Myös hyväuskoisuus uuden tekniikan automaattisesti hajauttavaan vaikutukseen oli Kääriäisestä pettävää. Hänen mielestään Suomessakin tulisi tapahtumaan sama kehitys kuin muualla maailmassa, ellei tietoisesti toimittaisi. ”Hoetaan kyllä, että uusi tekniikka voi hajauttaa, mutta mitään sen suuntaista ei tapahdu – ei ainakaan vielä.”[1047] Keskustapuolueen sopeutumisstrategia kansainvälistyvän talouden muutospaineisiin, Väyrysen visio luonnonmukaisesta tietoyhteiskunnasta, näyttäytyikin realiteettien valossa vielä kaukaiselta. Todellisuus näytti kulkevan vääjäämättömästi toiseen suuntaan.

Keskustapuolueessa koettiin 1980-luvulla voimakkaasti, että vain se kävi vastavirtaan yhteiskunnan yleistä kehityssuuntaa vastaan. Tätä kuvastaa hyvin puolueen Pohjois-Pohjanmaan piirin käyttämä vaalilause: ”Ilman keskustapuoluetta ja Golfvirtaa täällä ei olisi mitään.” Altavastaajan asema ei kuitenkaan lannistanut järjestöväkeä, vaan se nimenomaan kannusti voimakkaaseen toimintaan ja tahtopolitiikan taakse, kehityksen varmistamiseksi toisille urille.[1048] Siksi puolueessa hyväksyttiin ja käytännössä suorastaan edellytettiin korkeaa profiilia. Aatteellista keskitietä korostava maltillinen linjaus taas oli jäänyt kaikkien puolueiden keskipuolueistumisprosessin jaloissa hapettomaan tilaan. SDP oli irtisanoutunut vielä 1970-luvulla väläyttämistään sosialismitavoitteista, kokoomus markkinoi sosiaalireformismia[1049] ja ulkopolitiikastakin vallitsi yksimielisyys.

Erillään parempi – LKP-liitos varmisti kriittisellä hetkellä keskustapuolueen asemat

LKP-liitokseen oli liittynyt alusta lähtien eräänlainen ristiriita. LKP liittyi ”puolueena” puolueeseen. LKP oli kuitenkin menettänyt liitoksen takia vaalilainsäädännön mukaiset täydet puolueoikeudet, mikä tarkoitti esimerkiksi sitä, ettei LKP saanut omia edustajia television ja radion vaalitentteihin. Se oli ollut LKP:lle paha kolaus vuoden 1983 eduskuntavaaleissa, eikä se ollut saanut lainkaan läpi omia ehdokkaitaan – mikä ei ollut kuitenkaan ainut syy huonoon vaalimenestykseen. Ristiriita paistoi läpi myös keskustapuolueen vuosikirjasta löytyvästä LKP:n vuoden 1983

https://doi.org/10.21435/ha.155

jäsenjärjestökertomuksesta. Keskustapuolue istui hallituksessa, mutta sen jäsenjärjestö valitti heikkoja mahdollisuuksiaan oppositiopolitiikkaan: ”Puolueen jääminen ilman kansanedustajia aiheutti sen, että mahdollisuudet näkyvän oppositiopolitiikan harjoittamiseen heikkenivät radikaalisti.” Toisaalta heti perään todettiin, että LKP:lle oli merkinnyt tärkeää tiedonsaanti- ja vaikutuskanavaa se, että sillä oli edustajat keskustapuolueen puoluevaltuuskunnassa, puoluehallituksessa ja työvaliokunnassa.[1050]

Käytännössä keskustapuolueen ja LKP:n edustajien yhteistyö olikin sujunut varsin hyvin puolueen eri elimissä. Todellinen ongelma puolueiden liitoksessa ja LKP:n huonossa vaalimenestyksessä piili siinä, etteivät LKP:n äänestäjät hyväksyneet liitosta Eropäätöksen takana oli siten sama syy kuin alun perin yhteenliittymisessä – vaalimatematiikka. Ero oli täten hyvin pragmaattinen, ja erokaavailuihin kuului samalla puolueiden tuleva vaaliliittoyhteistyö.[1051] Väyrynen joutui silti harmittelemaan ennen virallista eroa, että LKP:n julkikuva oli rakentunut toisenlaiseksi kuin oli sovittu. Liberaalit ottivat nyt silmiinpistävällä tavalla etäisyyttä keskustapuolueeseen. Kääriäinen kritisoikin, että ”LKP pyrkii tällä hetkellä elämään meidän kustannuksellamme”.[1052]

LKP:n ero sinetöitiin Lappeenrannan puoluekokouksessa. Kääriäinen totesi siellä, että keskustapuolueella oli päävastuu keskustavoimien yhteen kokoamisesta jonkinlaiseen järkevään yhteistyöhön, mutta se ei saanut tarkoittaa tiukkaa muottia. Hänestä oli parempi, että yhteistyö muodostuisi luonnollisesti, eikä ylhäältä sanellen. Tämän saattoi tulkita siten, että Kääriäinen myönsi puolueliitoksen olleen pitkälti puoluejohtojen sanelema ratkaisu, jota LKP:n äänestäjät eivät olleet hyväksyneet. Liitosratkaisu ei kuitenkaan ollut hänestä virhe, vaikka siitä ei koskaan tullut sellaista kuin oli odotettu.[1053] Vaalituloksissa keskustapuolue olikin kiistatta hyötynyt LKP:sta. Vuoden 1983 eduskuntavaaleja oli pidetty ratkaisevina siinä, miten keskustapuolue pystyisi säilyttämään asemansa presidentti Koiviston aikana. LKP-yhteistyö oli vienyt puoluetta eteenpäin tässä kriittisessä nikamakohdassa, ja LKP pelasti keskustapuolueen vaalitappiolta.

Taloudellisesti liitos oli maksanut puolueelle neljän kansanedustajapaikan verran puoluetukea eli saman määrän kuin liitoksen oli katsottu tuoneen puolueelle kansanedustajapaikkoja, mitä voi pitää varsin kohtuullisena siihen nähden, että puolue pystyi säilyttämään ja itse asiassa parantamaan asemiaan kriittisellä hetkellä – mukaan lukien SKDL:n eron jälkeen tapahtunut hallitusratkaisu 1982. Keskustapuolueen kannatussuunta kääntyi ylöspäin, mistä asemista oli helpompi ponnistaa eteenpäin. Operaatio oli siis onnistunut, vaikka se ei ehkä siltä näyttänyt LKP:n alamäen takia. Sillä luotiin pohja tulevalle menestykselle. Samaa tarkoitusta ajoivat nyt puolestaan LKP:n ero ja uudet yhteistyökuviot.

LKP:n kannalta taas liitos oli osoittautunut virheeksi, sillä se kiihdytti puolueen kuihtumista. Toisaalta liitos oli pelastanut

https://doi.org/10.21435/ha.155

LKP:n taloudellisesti, vaikka se ei LKP:n puheenjohtajaa enää eron hetkellä lämmittänytkään. Lallukka arveli happamasti, että ”Kepu oli ollut liikkeellä omin eväin”.[1054] Palaute oli yllättävän kitkerää siihen nähden, että Lallukka oli itsekin arvioinut uuden ja laajemman vaaliliittoyhteistyön jopa SKL:n kanssa tarpeelliseksi ja että LKP tulisi uudessakin yhteistyökuviossa saamaan keskustapuolueelta kahden kansanedustajapaikan verran puoluetukea.[1055] Keskustapuolue oli siis hyötynyt liitosta vaaliteknisesti ja LKP taloudellisesti. Sen sijaan ajatus LKP:sta keskustapuolueen eräänlaisena kaupunkiosastona ei toiminut, eikä tie eteläiseen Suomeen auennut LKP:n kautta.

Kekkonen on poissa – Kekkosen merkitys keskustapuolueelle

Kaatui valtahonka Pohjan mailla,
yhtä suurintaan on Suomi vailla. –
Hiljaa painuu päät.[1056]

Maanantaina 1. syyskuuta 1986 Tamminiemen ohi kulkevat saattoivat havaita, että rakennuksen lippu oli vedetty puolitankoon. Presidentti Kekkonen oli kuollut edellisyönä. Aamun sanomalehtien etusivut täyttyivät kirjoituksista, joissa muisteltiin edesmennyttä valtionpäämiestä. Aikalaisvaikuttajat korostivat Kekkosen tärkeää roolia Suomen ulkopoliittisen aseman vakiinnuttajana, kansallisen yhtenäisyyden lujittajana ja rauhan rakentajana.[1057] Väyrynen arvioi: ”Historian lahjomaton vaaka tullee punnitsemaan presidentti Urho Kekkosen valtiomiestoiminnan vieläkin suuremmaksi kuin tällä hetkellä ehkä osaamme aavistakaan.” Väyrynen kuvasi Kekkosta yhdeksi Suomen historian suurimmista valtiomiehistä, jonka ajattelun lähtökohtana oli, että ulkopolitiikka oli Suomen turvallisuuspolitiikassa etusijalla, ja siinä taas suhteet Neuvostoliittoon olivat ensisijaisia. Nimenomaan ulkopolitiikassa hän saavutti mittavimmat ja kestävimmät saavutuksensa. Sisäpolitiikan osalta Väyrynen korosti Kekkosen merkitystä kansakunnan yhtenäisyyden vahvistajana. Pääministeri Sorsa puolestaan arvioi, että Kekkosen elämäntyö vaikutti edelleen koko ajan maan ratkaisuihin, ”se on tämän päivän pääomaa”.[1058]

Kekkosen merkitystä muisteltiin läpi koko Suomen. Ylä-Savon Talousalueen liiton toiminnanjohtaja Jouko Pennanen totesi: ”Urho Kekkosella oli vuosikymmeniä Ylä-Savolle itsetuntoa kohentava, innostava ja kannustava vaikutus. Ylä-Savon asioita hoidettaessa tukea ja neuvoja voitiin hakea valtakunnan huipulta.”[1059] Kunnallisneuvos Kustaa Tiitun mukaan Kekkonen ”arvosti Etelä-Pohjanmaan ja sen väestön erittäin korkealle”. Tiitu korosti Kekkosen merkitystä idänpolitiikan osaajana, ilman häntä suhteet Neuvostoliittoon eivät olisi niin erinomaiset kuin ne nyt olivat.[1060] Kainuussa korostetiin Kekkosen kainuulaisuutta, kuten Kekkonen oli itsekin tehnyt, vaikka olikin syntynyt Savossa ja viettänyt suurimman osan elämästään Helsingissä. Merkittävimpänä parannuksena nostettiin esiin alueen itäisten ja pohjoisten saloseutujen surkeiden

https://doi.org/10.21435/ha.155

Presidentti Mauno Koivisto presidentti Urho Kekkosen siunaustilaisuudessa Helsingin tuomiokirkossa 7.9.1986. Kuva Esa Pyysalo, Pressfoto Zeeland. Journalistinen kuva-arkisto JOKA / Museovirasto.

https://doi.org/10.21435/ha.155

tieolojen kehittäminen, ja muisteltiin, miten Kekkonen oli käynyt itse paikan päällä asioita katsastamassa. Puolangan, Hyrynsalmen, Suomussalmen ja Kuhmon korpikylien asukkaiden elämä koki suuren muutoksen, kun kinttupolkujen, vesiteiden ja parhaimmillaan kärryteiden sijaan kuvaan ilmestyivät autotiet.[1061] Kunnallisneuvos Esu Niemelä muisteli Kekkosen vierailleen usein Itä-Savossakin ja yhtyi täysin Väyrysen arvioon, että Kekkosen arvo ”historian puolueettomalla vaa'alla” on ehkä vieläkin arvokkaampi kuin nyt nähtiin.[1062]

Presidentti Kekkosen valtiolliset hautajaiset järjestettiin sunnuntaina 7. syyskuuta 1986 Helsingin tuomiokirkossa. Muistopuheen pitänyt presidentti Koivisto kuvasi Kekkosen olleen henkilö, joka muokkasi aikakauttaan. Kekkonen nähtiin hänestä määrätietoisena ja henkisesti omavaraisena henkilönä, joka kuitenkin ymmärsi yhteistyön merkityksen sekä kotimaassa että kansainvälisessä toiminnassa. Koiviston mukaan Suomen lähihistoria olisikin ”vain varjo todellisuudesta” ilman Kekkosen osuuden mainitsemista. Hän antoi tunnustusta Kekkosen poikkeuksellisille taidoille, Kekkonen oli muita herkempi kuulemaan ennalta aikansa vaatimuksia ja lisäksi tällä oli ollut muita herkempi kyky nähdä, mitä kansakunta oli valmis hyväksymään.[1063] Koivisto nosti Kekkosen todellisten valtiomiesten luokkaan. Niiden, joilla oli poikkeuksellinen kyky aistia kansan tuntoja ja siten kyky johtaa kansaa eteenpäin.

Tuomiokirkkoon saapuneiden arvovieraiden lisäksi nelisenkymmentä tuhatta ihmistä oli kokoontunut katujen varsiin seuraamaan Kekkosen hautajaissaattuetta, ja noin kaksi ja puoli miljoonaa kansalaista seurasi surujuhlaa kotona televisiovastaanottimen äärellä. Kansakunnalle oli annettu ensimmäistä kertaa mahdollisuus seurata valtionpäämiehen hautajaisia tv-lähetyksenä.[1064] Hautajaisjärjestelyistä näki, miten suru läpäisi koko kansakunnan. Keskustapuolueelle menetys oli kuitenkin erityinen. Kekkonen oli ja on yhä kiistatta puolueen vaikutusvaltaisin henkilö ja hänen jättämänsä jälki syvä ja monitahoinen.

Puheenjohtaja Väyrynen kuvasi Kekkosen merkitystä maalle ja puolueelleen todeten, että Kekkosen tavoite yhtenäisestä kansasta asemaltaan turvallisessa maassa oli toteutunut. Puolueväen kiitollisuus Kekkoselle kohdistui hänestä myös luonnollisesti siihen työhön, jonka Kekkonen ”teki keskustalaisena poliitikkona. Erityisen kiitollisia me tämän päivän keskustalaiset saamme olla Urho Kekkoselle siitä, että hän loi sotien jälkeen puolueellemme sekä ulko- että sisäpoliittisen linjan.” Ennen sotia puolueessa tunnettiin vain vähän kiinnostusta ulkopolitiikkaan. Sotien jälkeen taas ulkopolitiikasta tuli Kekkosen johdolla puolueen uuden linjan peruspilari. ”Ulkopolitiikassa Kekkonen voimakkaana johtajana veti ensin oman puolueensa ja lopulta koko kansan uuden ulkopoliittisen linjan tueksi”, Väyrynen totesi. Merkittävimmäksi sisäpoliittiseksi linjaksi Väyrynen nosti sen, että Kekkonen loi puolueelle sellaisen käytännön politiikan, jolla puolue pystyi kohtaamaan teollistuvan yh-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Valtavat ihmismäärät seurasivat katujen varsilla presidentti Urho Kekkosen surusaaton etenemistä syyskuussa 1986. Kuva Pekka Elomaa, Pressfoto Zeeland. Journalistinen kuva-arkisto JOKA / Museovirasto.

teiskunnan haasteet: ”Keskusta on ollut läpi vuosikymmenten keskeinen voima myös maamme sisäisessä rakennustyössä.”[1065]

Kekkosen ratkaiseva rooli ulkopolitiikan linjanvetäjänä oli keskustapuolueessa, ja myös sen ulkopuolella, selviö. Kekkosen merkitys ulkopolitiikan suunnannäyttäjänä oli noussut keskustapuolueessa esiin erityisesti syksyn 1981 taitekohdassa, jolloin presidentti Kekkonen joutui eroamaan virastaan ja edessä oli vallanvaihdos. Keskustapuolueessa oli pidetty hyvin tärkeänä korostaa tässä siirtymävaiheessa, että puolue jatkoi Kekkosen linjalla – vaikka ilman näkemyseroja tästä ei selvittykään. Väyrynen oli todennut Virolaisen presidenttiehdokkaaksi valinnan jälkeen: ”Tämä puolue on Urho Kekkosen puolue. Siksi pidän

https://doi.org/10.21435/ha.155

välttämättömänä, että meidän piirissämme jo tämän presidentinvaalin yhteydessä ja myös sen jälkeen käynnistetään ulkopoliittinen keskustelu, joka selkiinnyttää järjestöväkemme suhtautumista ulkopoliittisiin kysymyksiin." Väyrysen mukaan puolueella oli ollut ulkopoliittisesti johtava asema sen ulkopoliittisten johtajien ansiosta, mutta yhtä lailla ulkopoliittisia kysymyksiä "oikein ja realistisesti ymmärtävän jäsenkunnan ansiosta". Ulkopoliittisen aseman myötä puolue oli saanut myös sisäpolitiikassa merkittävämmän aseman kuin mihin sen voimat muutoin olisivat riittäneet. "Ellemme me toimi Urho Kekkosen esittämien ulkopoliittisten suuntaviittojen mukaan, olemme ulkopoliittisessa mielessä kohta sivustakatsojan osassa. Tämä merkitsisi myös sisäpoliittisen vaikutusvaltamme heikkenemistä", Väyrynen totesi.[1066]

Väyrysen yllä lainattu käsitys Kekkosen merkityksestä kertoo varsin tyhjentävästi sen, miten suuri merkitys Kekkosella oli keskustapuolueelle vielä tämän maan johdosta vetäytymisenkin jälkeen. Puolueen ulkopoliittinen ja myös sisäpoliittinen asema riippui yhä Kekkosen linjanvedoista – vaikka kaikki puolueessa eivät varmasti vetäneetkään yhtä suoria yhtäläisyysmerkkejä sisäpolitiikkaan. Keskustapuolue olikin tavallaan menettänyt Kekkosen kertaalleen jo aikaisemmin. Keskustapuolueen vuosikirjassa oli siteerattu vuonna 1981 Kekkosen testamenttia puolueelle:

> Pitäkää huolta maan kansanvaltaisesta järjestyksestä ja uudistuksiin pyrkivästä reformipolitiikasta, kannattakaa rohkeasti rauhan politiikkaa, hoitakaa hyvin sivistykselliset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset tehtävät. Älkää unohtako tasa-arvon vaatimusta ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Huolehtikaa siitä, että maan ulkopolitiikka säilyttää lujan kurssinsa, huolehtikaa Suomen ja Neuvostoliiton välisestä ystävyydestä.[1067]

Koiviston valinta maan presidentiksi oli asettanut keskustapuolueen kokonaan uuden tilanteen eteen, mutta silti tilanteessa korostui nimenomaan jatkuvuus. Väyrynen oli todennut Rovaniemen puoluekokouksessa 1982: "Pidämme nyt ensimmäisen puoluekokouksemme valtionpäämiehen vaihtumisen jälkeen. Urho Kekkosen työkauden päätyttyä Keskustapuolueen tulee selkeällä tavalla kannanotoillaan osoittaa, että me edelleen jatkamme sekä ulko- että sisäpolitiikassa Kekkosen linjalla."[1068] Väyrynen katsoi, että puolueen vahva yleis- ja ulkopoliittinen asema oli Kekkosen ansiota ja sen säilyttäminen vaati Kekkosen linjan ylläpitämistä jatkossakin.[1069] Kekkosen ansiot olivat todella mittavat, mutta samalla Väyrynen loi itsensä kansanvaltaiseksi mieltävästä puolueesta hyvin johtajavaltaista kuvaa. Kekkosen aika ei ollut ollut puolueelle täysin ongelmatonta, sillä presidentin voimakas ote politiikkaan, erityisesti hallituskokoonpanoihin, ja puolueen intressit ja tavoitteet eivät aina olleet olleet helposti yhteen sovitettavissa. Puolueessa ei kuitenkaan lähdetty itsetutkiskeluun asian suhteen, vaan korostettiin Väyrysen johdolla ennen kaikkea jatkuvuuden tärkeyttä.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Ruokolan puhe Rovaniemen puoluekokouksessa oli kuitenkin poikkeus. Puheessa syväluodattiin itsekriittisessä hengessä keskustapuolueen ja Kekkosen suhdetta. Ruokola katsoi, että puolue oli, vaikka se saattoikin kuulostaa dramaattiselta, tienhaarassa, jossa oli pohdittava sen suuntaa, sillä olosuhteet olivat kahdessa tärkeässä asiassa erilaiset kuin koskaan aikaisemmin. Maassa oli ensimmäistä kertaa sen historiassa vasemmistolainen presidentti, eikä poliittinen oikeisto ollut koskaan aikaisemmin saanut tilaisuutta arvostella yhtä perusteellisesti keskustan ja vasemmiston yhteistyötä ilman pelkoa joutumisesta vastuuseen. Ruokolasta keskustalaisten tulikin avoimesti myöntää, "että elimme suurimman osan presidentti Urho Kekkosen toimikautta poliittisena puolueena eräänlaista varjoelämää. Maalaisliitto-keskustapuolueen aatteellisilta juurilta kasvaneena ja niillä vakaasti seisovana valtiomiehenä presidentti Kekkonen on ollut meille isähahmo – viime käden ratkaisija. Hänen poliittiseen tahtoonsa ja yhteiskunnalliseen johtajapersoonallisuuteensa me opimme luottamaan."[1070]

Puolueessa oli Ruokolan mielestä alkanut tietynlainen poliittinen näivettyminen, kun SDP ja kokoomus alkoivat omien taktisten näkökohtiensa takia siirtyä vuoron perään Kekkosen kannattajiksi. "1960- luvun lopulla ja 1970-luvulla kaikki vaikeimmat ratkaisut jäivät presidentin päätettäviksi – osittain oman heikkoutemme ja osittain presidentin voimakkaan otteen vuoksi." Puolueen rooliksi jäi vain näiden päätösten selitteleminen, ja lisäksi puolueen oma poliittinen linja jäi presidentti Kekkosen seuraajasta alkaneen sisäisen väännön jalkoihin.[1071] Ruokolan puheenvuoro oli harvinaisen itsekriittinen, varsinkin puolueen K-linjan edustajan suusta. Kritiikki kohdistui kuitenkin ensi sijassa puolueeseen eikä Kekkoseen. Puolue mukautui liiaksi Kekkosen vallan ja suojeluksen alle.

Myös Virolaisen muistelmakirjoissa näkyi kriittisempää otetta, mutta kyse oli puoluetoiminnan ulkopuolisesta alueesta – ei puoluekokouspuheesta, kuten Ruokolan tapauksessa. Yleisesti ottaen keskustapuolueessa ei koettu tarpeelliseksi arvioida kriittisesti Kekkosen, ensin sairaan ja puolustuskyvyttömän ja sitten haudan lepoon päässeen, aikakautensa merkittävimmän suomalaisen valtiomiehen tekoja ja toimia. Kekkosen ulko- ja sisäpoliittisen linjan tulokset puhuivat puolestaan, ja niiden päälinjat olivat yhä kestäviä, minkä Virolainenkin toi esiin kirjoissaan.[1072] Keskustapuolueessa oltiin ylpeitä Kekkosen mittavasta ja kunniakkaasta perinnöstä puolueelle, vaikka siihen sisältyi myös hienoisia rasitteita. Kekkosen mittavat ansiot voittivat ja painoivat alleen ja jopa unohduksiin kielteiset ulottuvuudet – kuten ajoittain liian itsevaltaisiksi koetut otteet.

Kekkosen myös arvioitiin yhä määrittävän voimakkaasti puolueen julkikuvaa. Kääriäinen nosti Kekkosen ykköskohdaksi, kun hän vuonna 1983 kiteytti puolueen perusimagon rakennusosat puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän syventymiskokouksessa. Ne olivat 1) Kekkonen, 2) maatalous ja 3) alue-

https://doi.org/10.21435/ha.155

politiikka. Hän myös lisäsi, että ”ehkä siihen voi neljäntenä asiana liittää tämän köyhän asian, joka ehkä mielletään ihmisten silmissä keskustapuolueen politiikan jonkinlaiseksi juonteeksi”.[1073] Seuraavina vuosina Kekkosen osuus luonnollisesti väheni, sillä eteenpäin pyrkivän puolueen imago ei voinut rakentua menneisyyden varaan. Myös puolueen maatalousprofiilia pyrittiin pitämään vakan alla yleispuoluekehityksen vahvistamiseksi, vaikka kilpailijat ja media mielellään muistuttivat siitä. Sen sijaan köyhän asia ja aluepolitiikka nousivat selvästi etualalle – nekin Kekkosen hengessä.

Väyrynen totesi puoluekokouksessa 1986: ”Keskustan erityisenä tehtävänä on huolehtia pienituloisista ja vähävaraisista ihmisistä – köyhän asiasta. Kekkosen periaatteita noudattaen meidän tulee myös pitää tiukasti kiinni tasa-arvoon ja tasapainoon tähtäävästä alue- ja maaseutupolitiikan linjastamme.”[1074] Puolueen todettiin olevan ”aluepoliittinen liike, maaseudun puolustaja, vahva kunnallispuolue ja radikaali oikeudenmukaisuuden ajamisessa. Maakuntien Suomi ja köyhän asia ovat puolueen uskottavimmat tunnukset.”[1075] Kekkosen periaatteita noudattaen puolue sopeutui maailman muutokseen, talouden kansainvälistymiseen ja sen mukanaan tuomiin muutospaineisiin, mutta samalla painotettiin köyhän asiaa eli heikommissa asemissa olevien mukana pitämistä muutoksessa.

Keskustapuolueessa ei kyseenalaistettu sitä, etteikö puolueen tullut jatkaa Kekkosen linjalla, joskin tätä saatettiin tulkita hieman eri painotuksin. Kekkosen pitkän uran aikana tämän linjavetoihin oli ehtinyt muodostua eri ulottuvuuksia. Väyrysen puheissa näkyi esimerkiksi sellainen valtapoliittinen aspekti, joka oli herättänyt puolueen sisällä ärtymystä jo Kekkosen aikana. Väyrynen totesi puoluevaltuuskunnassa keväällä 1984, että vapaa ulkopoliittinen keskustelu oli oleellinen osa kansanvaltaa, mutta lisäsi: ”Toisaalta on korostettava sitä, ettei ulkopolitiikan johto voi kaikissa olosuhteissa orjallisesti seurata yleistä mielipidettä. Joskus maan etu vaatii sellaisia itsevaltaiseksi väitettyjä otteita, joita mm. presidentti Kekkonen joutui joskus käyttämään.”[1076] Jotkut puolueessa näkivätkin Väyrysessä kekkosmaisia piirteitä, ja häntä saatettiin luonnehtia uudeksi Kekkoseksi. Väyrynen itse kuitenkin torjui tällaiset käsitykset: ”En ole uusi Kekkonen eikä uutta Kekkosta tarvita.”[1077] Väyrynen oli oikeassa. Keskustapuolueessa ei kaivattu uutta Kekkosta, pyrkimys oli nimenomaan päinvastaiseen. Puolueessa pyrittiin siihen, että puolue olisi todellinen kansanliike, jolloin se ei olisi tiukasti riippuvainen johtajista.[1078] Liiallisesta johtajakeskeisyydestä, joka oli sopinut vielä Kekkosen aikaan, haluttiin päästä eroon – vaikka se ei ollutkaan täysin yksiselitteistä Väyrysen näkyvän ja voimakkaan persoonallisuuden takia.

Kekkosen perintö, ”legacy”, oli keskustapuolueelle erittäin tärkeä, eikä hänen merkitystään unohdettu. Väyrynen totesi Savonlinnan puoluekokouksessa: ”Enemmän kuin yleensä muistetaankaan, nykyisen hyvinvointimme perusta on Urho Kekkosen ansiota – –. Hän jää varmuudella historiaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

Pohjois-Pohjanmaan piirin puheenjohtaja Samuli Pohjamo (vas.), varapuheenjohtaja, kansanedustaja Tellervo Renko ja piirin toiminnanjohtaja Eero Oinas-Panuma piiritoimistolla 1980-luvulla. Eero Oinas-Panuman kotiarkisto.

kansallisena suuruutena, joka hakee vertaistaan."[1079] Kekkosen perintö oli yhä elävä osa puolueen todellisuutta, ja monet puolueen jäsenet kokivat olevansa "kekkoslaisia", kuten Pohjois-Pohjanmaan piirin puheenjohtajana 1980-luvulla vaikuttanut Samuli Pohjamo on todennut. Kekkosen kädenjälki elikin yhä varsinkin Pohjois-Suomessa konkreettisina ja näkyvinä tuloksina, joihin kuuluivat esimerkiksi Tornion terästehdas ja Rautaruukki.[1080] Kekkonen ja "kekkoslaisuus" olivat olennainen osa puolueen identiteettiä, ja Kekkosen perinnön koettiin olevan nimenomaan keskustapuolueen henkistä omaisuutta – vaikka pääosa muistakin puolueista oli tullut jaolle viimeistään vuoden 1978 presidentinvaaleissa kannattamalla Kekkosen valintaa. Väyrynen painottikin Lappeenrannan puoluekokouksessa 1986: "Keskustapuolueella on Urho Kekkosen puolueena erityinen vastuu maamme ulkopolitiikasta. Jatkamme hänen linjaansa – –."[1081]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Punamulta kuolinkouristuksissa?

SDP provosoituu Väyrysen eduksi

Väyrysestä vasemmiston syytökset Kekkosen perinnön hylkäämisestä ja kansan jakamisesta kahtia olivat käsittämättömiä. Tällainen parjaus oli alkanut heti kevään 1986 puoluevaltuuskunnan jälkeen, jossa Väyrynen oli esittänyt väljempää kantaa hallituksenmuodostukseen eli avattuaan hallitusovia kokoomukselle. Esitys oli tullut hänestä ”yllätyksenä myös monille keskustalaisille. Olimmehan vuosikaudet puhuneet ja ottaneet kantaa punamultayhteistyön ensisijaisuudesta.” Väyrysestä järjestöväen mieli oli kuitenkin muuttunut nopeasti, kuten puoluekokouksen yksimielinen väljempi hallituskannanotto hänestä todisti. Puolueväen mielenmuutokseen vaikutti hänestä merkittävästi vasemmiston aloittama parjauskampanja puoluevaltuuskunnan jälkeen.[1082]

Väyrynen oli vastannut SDP:n syytöksiin julkisuudessa tiukasti takaisin. Hän muistutti, ettei Kekkosen pyrkimys välttää kansan kahtiajako ollut tarkoittanut keskustapuolueen sitoutumista iäiseen yhteistyöhön SDP:n kanssa. Hän oli itsekin puhunut vain ennakolta sitoutumisesta, ei yhteistyön lopettamisesta. Väyrysestä syytökset kansan jakamisesta olivat ”suorastaan irvokkaita”, kun SDP itse oli ollut jakamassa kansaa kahtia kieltäytymällä laajentamasta nykyhallituspohjaa kokoomuksella. Nämä olivat siis itse syrjineet noin viidesosaa Suomen kansasta. Hän viittasi myös Sorsan edellissyksyn haastatteluun, jossa oli väläytetty kokoomukselle mahdollisuutta hallitusyhteistyöhön, ”mutta vain sillä ehdolla, että keskusta siirretään sivuun ja ryhdytään syrjimään sitä”. Väyrynen suomikin, että myös tämä merkitsi kansan jakamista.[1083] Väyrynen ei ollut antanut yhtään periksi SDP:n moiteryöpyn edessä, vaan oli vienyt maaliin hallitusyhteistyökannanoton väljennyksen puoluekokouksessa. Väyrysestä puoluekokous antoi ylipäätään erinomaisen pohjan puolueen tulevalle toiminnalle: ”Puoluekokous myös antoi valtakirjan, suoranaisen velvoituksen, itsenäisen ja omaleimaisen keskustapolitiikan ajamiseen, tahtopolitiikkaan.”[1084]

Kääriäinen taas totesi puoluekokouksen jälkeisessä työvaliokunnassa, että ihmisille piirtyi kokouksesta selvä käsitys maan poliittisesta tilanteesta, mutta lisäsi, että oli eri kysymys, kuinka painavan arvon kansa tälle antaisi. Hänestä oli myös syytä keskustella eräästä asiasta, nimittäin termistä uusi kansanrintama, josta tuli olla ”jotenkin yhteneväinen selitys ulospäin”. Väyrynen kommentoi pitävänsä ilmeisenä vaarana, että puolueen asiatavoitteet jätettäisiin huomioimatta ja puhuttaisiin vain Kepun pullistelevan kuin ökyisännän ja pyrkivän syrjäyttämään SDP:n avainasemista. Siksi puolueen tärkeimmät asiakysymykset piti nostaa nyt näkyville. Väyrynen myös määritteli, että ”uusi kansanrintama merkitsee sitä, että lähtökohtana ovat kolme suurta ja ettei ketään suljeta pois. Muista vaihtoehdoista ei ennen vaaleja tulisi keskustella.”[1085] Tämä oli linjaus, jota Väyrynen ei itse suinkaan noudattanut – paitsi julkisuudessa.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puolueen uusi varapuheenjohtaja Pokka taas katsoi, että puoluekokouksesta jäi ihmisille hyvä mieli, mutta hallituspohjakeskustelua oli syytä hillitä. Hokkanen arvioi puoluekokouksen onnistuneen todella hyvin, soraääniä ei ollut juuri lainkaan ja tiedotus onnistui. Hän yhtyi Väyryseen, nyt tuli ”pyrkiä poistamaan yleistä käsitystä siitä, että keskustapuolue vain pelaa valtapolitiikkaa”. Puoluekokouksessa hyväksytyt tavoitteet piti saada esiin. Purakin ihmetteli, miten vähän puoluekokouksessa esitettiin kritiikkiä puoluetta ja sen johtoa kohtaan.[1086] Kritiikin puute oli osin näennäistä, sillä vasemmiston rajut syytökset olivat mitä ilmeisemmin, kuten Väyrynen itsekin arvioi, yhdistäneet puolueen kentän johdon taakse. Järjestökyselyn mukaan punamulta oli keskustaväelle mieluisin hallitusvaihtoehto eikä kokoomukseen kurkottava uusi kansanrintama – joten demarit olivat reagoineet tarkoittamattaan Väyrysen eduksi. Työvaliokunnassakin karsastettiin valtapolitiikkaa, mutta kritiikki ei osunut puheenjohtajaan, sillä myös hän halusi eroon tällaisesta julkikuvasta.

Väyrysen ajaman tahtopolitiikan ero valtapolitiikkaan ei kuitenkaan ollut ongelmaton, sillä ulkopuolisten oli helppo leimata tahtopolitiikka valtapolitiikaksi – varsinkin kun Väyrynen oli auttamatta maalattu julkisuudessa valtapoliitikoksi. Kansanedustaja Lipponen (SDP) totesikin heinäkuussa, että SDP:llä oli myös muita hallitusyhteistyövaihtoehtoja kuin keskustapuolue, ”joskin sosiaalidemokraatit voivat parhaiten tasapainottaa keskustapuolueen kyltymättömän vallanhalun yhteistyössä”. Lipponen totesi myös pahoittelevansa sitä, että keskustapuolue oli siirtymässä täysin uho- ja valtapolitiikan linjalle.[1087] Lipponen sohaisi keskustapuoluetta pian myös väittämällä, että vasta presidentti Koiviston aikana Suomen ulkopolitiikka oli vakiinnutettu nykyiselle ongelmattomalle tasolle. Kääriäinen kuittasi tähän, että Lipposen olisi parempi pysyä kesälomalla ja välttää harkitsemattomia lausuntoja. Keskustapuolueen yliote poliittisten askelmerkkien tahdin määräämisessä, kuten Väyrysen etumatka presidentinvaaleissa, idea uudesta kansanrintamasta sekä keskiryhmien vaaliliitot, hermostutti selvästikin sosiaalidemokraatteja. Erityisesti presidentinvaalispekulaatiot osuivat SDP:n hermoon, sillä Koivisto ei ollut antanut vielä suostumustaan toiselle kaudelle.[1088]

Lehdissä kuitenkin käsiteltiin jo presidenttiehdokas Väyrysen ja presidentti Koiviston neuvostosuhteita. *Hufvudstadsbladetin* toimittaja oli keskustellut korkea-arvoisen Neuvostoliiton ulkoministeriön virkamiehen kanssa, joka oli todennut, että Väyrysellä ja Koivistolla ei ollut Neuvostoliiton näkökulmasta mitään vakavia tai periaatteellisia eroja. Vaaleissa oli kyse ensi sijassa sisäpolitiikasta, koska Suomessa vallitsi ulkopolitiikasta yksimielisyys. Lehdessä ei paljastettu virkamiehen nimeä, mutta *Helsingin Sanomien* mukaan henkilö saattoi olla esimerkiksi ulkoministeriön Skandinavian osaston apulaispäällikkö Juri Derjabin. Uutinen oli tietysti Väyrysen presidenttiehdokkuuden kannalta rohkaiseva.[1089] Neuvostoliiton lähetystö-

https://doi.org/10.21435/ha.155

neuvos Albert Akulov taas välitti Lipposen kautta Koivistolle tiedon, että kyse ei ollut Neuvostoliiton kannasta. ”Istuva presidentti on ehdottomasti tärkeämpi.”[1090]

Liikanen puolestaan valitti puoluetoimikunnassa, että *Hufvudstadsbladetin* käynnistämä keskustelu oli tunkkaista ja vanhanaikaista. Sorsasta oli syytä pistää tässä yhteydessä merkille se, että *Helsingin Sanomissa* oli syntynyt uusi tilanne. Lehti oli hänestä linjoittunut Väyrysen taakse kolmoskanavahistorian jälkeen: ”Se voisi olla vaikka poliittisesti huolestuttavaakin, sillä sitähän Helsingin Sanomista ei koskaan voi sanoa, että se olisi ollut Keskustapuolueen käytettävissä.” Sorsasta nyt alkoi entistä selvemmin näkyä, että presidentinvaalit tulisivat leimaamaan eduskuntavaaleja, mikä ei kuitenkaan ollut SDP:lle välttämättä huono asia. Siihen liittyi sekin, että yhä avoimemmin keskusteltaisiin myös eduskuntavaalien jälkeisestä hallitusratkaisusta. SDP:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Pertti Paasio arvioi, että ”Väyrysen itse rakentama kuningastie on hänelle niin tärkeä asia, että hän ei kaihda minkäänlaisia keinoja, poliittisia tai epäpoliittisia, päästäkseen päämääräänsä. Se pitäisi pitää jatkuvasti kirkkaana mielessä. Tämä ei tarkoita kepua välttämättä instituutiona, mutta Väyrystä henkilönä varmasti.” Liikanen oli täysin samaa mieltä keskustapuolueen linjasta: ”Väyryseltä puuttuu politiikassa kaikki sellainen aatteellinen tai yhteistyöhakuinen ajattelutapa muusta kuin täysin valta- ja voimapoliittisista lähtökohdista, mitään sinisilmäisyyttä tässä ei ole syytä pitää yllä.”[1091]

SDP:ssä ei luotettu käytännössä lainkaan Väyryseen, ja tästä syystä muiden keskustalaisten lähettämät viestit SDP:n suuntaan kaikuivat epäilemättä kuuroille korville – Väyrynen oli puolueen ohjaksissa. Varapuheenjohtaja Pentikäinen oli todennut SDP:lle *Suomenmaan* haastattelussa, että ”älkää rikkoko punamultaa”. Tällä hän viittasi sosiaalidemokraattien kärjekkäisiin puheisiin. Myös Kääriäinen muistutti, että alatyyli ei sopinut demareillekaan, ja että myös vaalien jälkeen oli elettävä.[1092]

Presidenttiravi ja sen ympärillä väreilevät kysymykset yhteistyösuunnasta

Tulevat vaalit, eduskuntavaalit 1987 ja presidentinvaalit 1988, aiheuttivat keskustapuolueen sisälläkin paineita. NKL:n Toropainen piti uhkakuvana, että puolueen asiat tallautuisivat presidenttiravissa, kun kukaan ei uskaltanut asettautua Väyrystä vastaan. ”Keskustapuolue ei kuitenkaan saa olla pelkkä Paavo Väyrynen, sellainen tie olisi kansanliikkeeksi itseään kutsuvalle liikkeelle tuhon tie. (Niin hyvä mies kuin Väyrynen onkin.)” Toropainen totesi. Hän ehdottikin Väyrysen jättäytymistä pois puheenjohtajan paikalta seuraavassa puoluekokouksessa mutta säilyttäen vahvan tosiasiallisen asemansa puolueen johtotyössä.[1093] Myös eduskuntaryhmässä ilmeni tyytymättömyyttä. Juhantalosta ryhmän ja puolueen yhteistyö ei ollut sujunut parhaalla mahdollisella tavalla. Yhteiskokousten anti oli ollut kovin vähäistä, minkä hän arveli johtuvan pitkälti virkamiesmäisistä tiloista –

https://doi.org/10.21435/ha.155

vastaavaa palautetta Juhantalo oli antanut edellisvuonna koskien työvaliokunnan kokouksia. Hän kaipasi ideoivampia kokouksia, minkä voi tulkita hienovaraiseksi kritiikiksi puoluejohdolle siitä, että eduskuntaryhmää ei otettu tarpeeksi mukaan puolueen poliittisten toimintalinjojen määrittelyyn.[1094]

Väyrynen selitti ryhmälle Juhantalon jälkeen, että seuraavat puolitoista vuotta olivat hyvin ratkaisevaa aikaa maan poliittisen elämän kannalta. Eduskuntavaaleissa näytti olevan tulossa isoja muutoksia, ja siksi oli tärkeää muodostaa laaja keskustan vaaliliitto, jotta keskustapuolueen asemat säilyisivät. Hän oletti SDP:n, kokoomuksen ja keskustapuolueen vahvistavan asemiaan vaaleissa, minkä johdosta "vaihtoehtona on myös ei-sosialistinen hallitus. Puolueen johdon hahmottelema uusi linja on ollut paljolti torjuntataistelua sosialidemokraattisen ja kokoomuksen akselien syntymiselle. Tätä ei ole voitu kertoa julkisesti."[1095] Kyse oli siis Väyrysen mukaan ennen kaikkea tilanteen synnyttämästä torjuntataistelusta, jonka takia oli kehitetty uusi kansanrintama eli kolmen suuren hallitus. Syy, miksi tätä ei ollut voinut ilmoittaa julkisesti, johtui siitä, ettei SDP:ssä ja kokoomuksessa uskottu kolmen suuren mahdollisuuteen, joten edes yhden osapuolen, keskustapuolueen, tuli uskoa siihen.

Kokoomuksessa uusi kansanrintama nähtiin varatoimenpiteenä sinipunahallitusta vastaan eikä aitona pyrkimyksenä saada sellainen, sillä SDP:n tiedettiin suhtautuvan kolmen suureen kielteisesti. Oletuksena siis oli, että SDP kieltäytyisi hallitusyhteistyöstä kokoomuksen ja keskustapuolueen kanssa, mikä johtaisi siihen, että maahan muodostettaisiin Väyrysen johdolla porvarillinen enemmistöhallitus. Holkeri arvioi tähän tyyliin Arkadia-klubin kokouksessa marraskuussa 1986 ja Suominen Suomen teollisuuden keskusvaliokunnassa helmikuussa 1987. Uutta kansanrintamaa pidettiin siis manööverinä varmistaa keskustapuolueen hallituspaikka ja syrjäyttää SDP.[1096]

Keskustapuolueen eduskuntaryhmässäkin oli epäilyksiä, että Väyrysen ajama uusi kansanrintama voisi johtaa kyseisen kaltaiseen kuvioon eli punamullan hylkäämiseen, vaikka sinipunan torjuminen oli tietenkin puolueen kannalta tärkein tavoite – eihän keskustapuolue oppositioon tähdännyt. Väyrynen ottikin itse eduskuntaryhmässä suoraan esiin tämän ongelman. Hän sanoi, että Linnan varoittelu oikeistoyhteistyöstä sisälsi kritiikkiä puoluejohtoa kohtaan. "Mielestäni punamullan ylistely ja yhteistyön torjuminen oikeiston kanssa on täysin typerää. Vaalien jälkeen on katsottava, kenen kanssa hallitus muodostetaan."[1097] Ongelma oli nimenomaan se, että Väyrynen kieltäytyi keskustelemasta siitä, kumpi suunta, SDP vai kokoomus, nousisi vaihtoehdoksi, jos kolmen suuri ei toteutuisi. Kun toiset puolueet eivät siihen uskoneet ja Väyrynen sanoi asiaa katsottavan vasta vaalien jälkeen, niin oli selvää, että ilmaan jäi epäilyksiä Väyrysen tosiasiallisista tavoitteista – varsinkin kun poliittiset asiasisällötkin viittasivat nyt kokoomuksen suuntaan.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrynen moittikin samassa kokouksessa, että täällä oli puhuttu yksityistämistä vastaan aivan kuin keskustapuolue olisi sitä innokkaasti ajamassa. Näin ei tietenkään ollut, mutta hänestä puolueen oli ajettava järkevää linjaa siten, että jos yksityiset turvaisivat palvelut edullisemmin, sitä ei pitänyt vastustaa. Marginaaliverouudistuksessa taas valtiovarainministeri Ollilan malli oli hänestä todennäköisesti eduksi juuri pieni- ja keskituloisille. Juhantaloa Väyrysen selitykset eivät vakuuttaneet, ja hän totesi: ”Silloin, kun puolueen johto harkitsee suunnanmuutosta ja ei edes kerro tästä muille, ei mielestäni pitäisi sanoa vasemmistoyhteistyön kannattajia typeryksiksi. On aivan oikein, että me jokainen mietimme tahoillamme, kenen kanssa yhteistyö on eduksi. Ja myös sanomme tämän julki.” Väyrynen vastasi: ”En ole nimittänyt ketään typeräksi, vaan on typerää vannoa vain punamullan nimeen.” Juhantalo ei lähtenyt kiistelemään vaan reagoi tähän toteamalla eduskuntaryhmän puheenjohtajan oikeudella keskustelun päättyneeksi – osoittaen samalla eduskuntaryhmän vallan Väyryselle. Kokous päättyi pöytäkirjan mukaan näihin sangen erikoisiin tunnelmiin.[1098]

Seuraavassa eduskuntaryhmän kokouksessa esiteltiin muistio, jonka aiheena oli ryhmän valmistautuminen eduskuntavaaleihin. Muistiossa todettiin, että ilmeisesti keskustapuolue, SDP ja kokoomus pitivät vaalien jälkeisen yhteistyöpohjan auki sitoutumatta ennakolta mihinkään vaihtoehtoon. ”Myöskään keskustapuolueen ei pidä etukäteen sitoutua mihinkään vaihtoehtoon, vaan asettaa tavoitteeksi hallitus, jonka rungon muodostavat vaalien voittajat. Keskustapuolueen sisällä hallituspohjakinastelua on vältettävä.” Lisäksi todettiin, että vaalien jälkeinen hallitusratkaisu vasta muodostaisi pohjan varsinaiselle presidentinvaalitaistelulle, eli tällä selvästikin haluttiin estää kokoomuksen ja keskustapuolueen hallitusyhteistyö, joka sidottaisiin presidentinvaaleihin eli käytännössä Väyrysen valintaan.[1099] Muistion käsittely siirtyi seuraavaan kokoukseen, jossa olivat paikalla niin Juhantalo kuin Väyrynen, eikä se nostattanut erimielisyyksiä tai keskustelua – huomio oli muissa asioissa.[1100] Kytevä hallituspohjakiista jäi siis käytännössä auki, ja se tuli muistion mukaan ratkaista vasta vaalien jälkeen. Ennakolta ei tullut sitoutua mihinkään vaihtoehtoon.

SDP:n puheenjohtaja Sorsa taas lähetti elokuun lopulla ”vallan uusjakoa pohtiville kepulaistaktikoille” viestiä, että SDP valitsisi itse yhteistyökumppaninsa hallitukseen, ei keskustapuolueen neuvojen mukaan.[1101] Sorsaa ärsytti kolmen suuren tarjoaminen, sillä suurimpana puolueena SDP halusi pitää itsensä valitsijan paikalla, jolloin se saattoi pelata sekä kokoomuksen että keskustapuolueen suuntaan, ja pitää ne riittävän mukautuvaisina SDP:n tahtoon.

Kuumenevassa tilanteessa keskustapuolueen sisällä alkoi tulla pintaan yhä useammin erimielisyyttä nostattavia kysymyksiä. Yksi näkyvimmistä oli maatilahallituksen pääjohtajan valinta. Eduskuntaryhmä kannatti paikalle Tenhiälää, puolueen maa- ja metsätalousministeri Yläjärvi sen sijaan kan-

https://doi.org/10.21435/ha.155

natti Kalevi Hemilää. Tenhiälä oli ollut keskustapuolueen kansanedustaja vuodesta 1975 lähtien, ja hän oli koulutukseltaan agronomi. Hemilä taas oli maatalous- ja metsätieteiden tohtori ja sitoutumaton. Yläjärvi selitti työvaliokunnassa, että hänen kantaansa oli vaikuttanut lukkiinnuttavasti se, että puoluehallitus ja eduskuntaryhmä olivat kiirehtineet ottamaan asiaan kantaa ilman, että hänelle olisi annettu mahdollisuutta vaikuttaa. Hän ilmoitti, ettei voisi muuttaa nimitysesitystään. Yläjärvelle vastattiin, ettei kantaa ollut otettu virallisesti, vaikka Tenhiälää oli kyllä kannatettu. Hokkasesta tilanne oli periaatteellisesti sietämätön. Puolueen oma ministeri nöyryytti tietoisesti omaa puoluettaan myönteisen tiedotusylivoiman tukemana. Pöytäkirjaan kirjattiin vetoomus Yläjärvelle, että tämä harkitsisi ehdotustaan eikä ajaisi SDP:n tuella omaa ehdokastaan läpi. Lisäksi Ollilalle ja Kuuskoski-Vikatmaalle esitettiin, että toinen heistä ottaisi nimitysesityksen tarvittaessa pöydälle.[1102]

Yläjärvi ei taipunut, minkä vuoksi Kuuskoski-Vikatmaa pyysi valtioneuvostossa nimitysasiapaperit haltuunsa. Pihlajamäki oli tehnyt edellisviikolla saman. Kolmatta kertaa tällaiseen ei ollut mahdollisuutta, vaan jos Yläjärvi yhä esitti Hemilää, oli valtioneuvoston otettava nimitykseen kantaa tai laitettava se yhteisellä päätöksellä pöydälle. Tosin esittelevä ministeri Yläjärvi saattoi yhä myös vetää esityksensä pois.[1103] Lehdistössä kyseltiinkin, pystyisikö keskustapuolue vielä kääntämään ”uppiniskaiseksi tunnetun” maatalousministerinsä pään. Kyse ei ollut vain itse nimityksestä, sillä Tenhiälän valinta olisi samalla nostanut varapuheenjohtaja Puran eduskuntaan.[1104] Puolueen etu olisi ollut saada Pura kansanedustajaksi, mutta Yläjärven laskelmissa painoivat muut tekijät – Väyrysen ja Yläjärven välinen arvovaltataistelu ja eriävät maatalouspoliittiset näkemykset. Pura ja Väyrynen kannattivat pienten perheviljelmien tukemista, kun taas Yläjärvi ja hänen ajamansa Hemilä suosivat enemmän suurtiloja tukevaa linjaa.[1105] Yläjärvi nojasi oman puolueensa sijasta SDP:hen – mikä oli varsin raju irtiotto. Yläjärvi antoi myös ymmärtää, että Väyrynen oli SDP:lle henkilönä ongelmallinen. Hän totesi samassa kokouksessa, jossa keskusteltiin nimitysasiasta, että sinänsä budjettiriihityöskentely oli ollut hyvää, mutta ”ongelmana oli sdp:n yliallergisuus normaalille neuvottelutilanteelle, joka oli se, että Ollila keskusteli myös Väyrysen kanssa”. Väyrysestä taas Sorsa hermostui nimenomaan siitä, että keskustapuolue piti tiukasti kiinni valtiovarainministeri Ollilan alkuperäisen ehdotuksen tavoitteista. Kyse ei siis ollut hänestä, vaan keskustapuolueen tavoitteista.[1106]

Keskustapuolueelle kiusalliseen nimitysongelmaan ei löydetty ratkaisua. Yläjärvi piti loppuun asti kiinni esityksestään nimittää Hemilä. Valtioneuvostossa Ollila esitti vielä esityksen pöydälle laittamista, ja asiasta äänestettäessä RKP:n ja SMP:n ministerit tulivat Ollilan esityksen taakse. Yläjärvi taas äänesti yhdessä kaikkien sosiaalidemokraattien kanssa esitystä vastaan, joten Ollilan esitys ei mennyt läpi. Tämän jälkeen Hemilä

https://doi.org/10.21435/ha.155

nimitettiin muodollisesti yksimielisesti virkaan.[1107] Puolueen oma ministeri esti puolueen kansanedustajan nousun pääjohtajaksi maatilahallitukseen ja alalle, joka kuului puolueen leipälajeihin. Tenhiälä olisi ollut pätevä virkaan, ja hänen katsottiin olevan puolueen enemmistön ja johdon kanssa samaa mieltä puolueen maatalouspoliittisesta linjasta. Kaiken lisäksi samalla estettiin puolueen varapuheenjohtajan nousu eduskuntaan – ja kaikki tämä tapahtui sosiaalidemokraattien, keskustapuolueen pahimman kilpakumppanin, suosiollisella avustuksella.

TKL:n kirje kärjistää tilannetta kesken budjettineuvotteluiden

Väyrynen oli varoitellut jo elokuussa, että idänkaupan ongelmien mittavuutta ei ollut vielä laajalti kunnolla tajuttu.[1108] Pian tämän jälkeen Väyrynen esitti, että idänkaupan organisaatio tulisi järjestää uusiksi. Hän sanoi, että ei syyttänyt asiassa vastuussa olevia Suomen ja Neuvostoliiton talouskomission Suomen puheenjohtaja Sorsaa tai ulkomaankauppaministeri Lainetta aktiivisuuden puutteesta. Kaikki varmasti yrittivät parhaansa, arvioi Väyrynen vielä tässä vaiheessa. Hän totesi samassa yhteydessä, että pääomien vapauttamisessa oli ehkä edetty liian pitkälle ja liian nopeasti, pääosin Suomen Pankin päätöksin, vaikka myönsikin, että rajat, joissa maan talouden avoimuutta voitiin itse harkita, olivat ahtaat.[1109]

Suomen markkaan oli kohdistunut edellisviikkojen aikana voimakkaita paineita, sillä ulkomaiset spekuloijat ja myös kotimaiset toimijat olivat uhanneet toimillaan markan arvoa. Suomen Pankin oli täytynyt ryhtyä voimakkaisiin toimenpiteisiin markan arvon puolustamiseksi: päiväluottokorkoa oli nostettu rajusti. Pääministeri Sorsa oli asettunut tukemaan Suomen Pankin linjaa, ja hän tuomitsi tiukasti kaikki devalvaatiospekulantit.[1110] Rahapoliittinen tilanne heijastui pian myös hallituksen sisälle, joskin varsinainen sysäys tuli hallituksen ulkopuolelta. TKL:n hallituksen puheenjohtaja Kari Kairamo ja toimitusjohtaja Timo Relander[1111] lähettivät pääministerille kesken budjettineuvottelujen kirjeen, jossa esitettiin huoli siitä, että korkotason uhkaava nousu hermostutti teollisuusyrityksiä, joiden kannattavuus oli muutenkin laskussa, ja siksi vaadittiin ”uskoa lisääviä” uudistustarpeita. Kirjeessä todettiin, että teollisuus oli tukenut horjumatta hallituksen ja Suomen Pankin linjaa markan arvon säilyttämiseksi vakaana, mutta korkotason nousu oli vienyt ”täysin kestämättömään tilanteeseen”. Sorsa tulkitsi kirjeen uhkavaatimukseksi, että teollisuus luopuisi markan arvoa tukevasta linjasta, jos sen vaatimuksiin ei suostuttaisi. Sorsasta kirje oli ennennäkemätöntä painostusta.[1112]

Kirjeessä epäiltiin olevan kyse muustakin kuin vain TKL:n vaatimuksista. Lehdistössä nostettiin esiin, että valtiovarainministerin esittämä omaisuustulovähennys ja huojennukset varallisuusveroon kuuluivat nimenomaan TKL:n kirjeen vaatimuslistaan. Lisäksi juuri Väyrysen huomioitiin alkaneen tukea voimakkaasti TKL:n vaatimuksia,

https://doi.org/10.21435/ha.155

mikä oli johtanut lopulta siihen, että Sorsa oli keskeyttänyt budjettineuvottelut. Sorsan mitta oli tullut täyteen, kun ”budjettineuvotteluihin kuulumaton” Väyrynen puuttui asioiden käsittelyyn sivusta ja jarrutti siten kompromissien syntyä, mikä oli tulkittu heti osaksi Väyrysen presidenttipeliä.[1113] Väyrysen katsottiin ryhtyneen teollisuuden puhemieheksi, hän siis hankki teollisuusjohtajia tuekseen vuoden 1988 presidentinvaaleja varten. ”Peli alkoi näin varhain”, huokaili nimeltä mainitsematon demariministeri lehdistölle ja lisäsi, ettei SDP:llä ollut vielä edes omaa presidenttiehdokasta.[1114] *Suomenmaan* päätoimittaja Niemelä taas kirjoitti, että presidenttipeliä oli kyllä pelattu, mutta pelaaja ei ollut Väyrynen vaan SDP, joka yritti hirttää presidenttiehdokas Väyrysen siitä, että hän tuki osittain samoja tavoitteita kuin TKL. Niemelä muistutti Väyrysen vaatineen useaan otteeseen, viimeksi puoluekokouksessa, yritysten omistuspohjan laajentamista ja kulutuksen suuntaamista sijoittamiseen. Myös valtiovarainministeri Ollila puolusti Väyrystä. Tilanne oli ollut budjettineuvotteluissa normaali, yhtä lailla SDP:n ministerit neuvottelivat Sorsan kanssa kuin hän itse Väyrysen kanssa.[1115]

Myös *Helsingin Sanomissa* oli parin päivän päästä tilannetta oikova artikkeli, jonka otsikkona oli ”Ollila puhdistaa Väyrysen budjettimainetta”. Ollilasta Väyrysestä tehtiin syyttä mörkö budjettineuvotteluissa. Sen sijaan TKL:n kirjettä Ollila piti ”pöljästi muotoiltuna ja krouvin sorttisena”, ja hän katsoi sen saaneen liiallisen roolin.[1116] TKL taas kielsi yrittäneensä painostaa hallitusta. Kyse oli sen mukaan normaalista toiminnasta, jossa hallituksen edustajia oli informoitu epävirallisesti teollisuuden ja talouselämän viimeaikaisesta kehityksestä. Kirjeessä korostettiin riskipääomien saannin välttämättömyyttä ja tarvetta budjettiin, joka elvyttäisi tuotantoa ja tukisi markan vakaata arvoa.[1117] Ollila totesikin puoluehallituksessa, että Kairamon kirje iski takaisin lähettäjiinsä, sillä SDP sai kirjeestä oivan tekosyyn. Kirjeen takia omaisuustulovähennyksen suuruus jäi pienemmäksi kuin valtiovarainministeriön alkuperäinen ehdotus oli ollut. Väyrysen rooli oli ollut Ollilasta ”lähinnä se, että hän herätti SDP:ssä pelkoa, joka näki paljon suurempia haamuja Väyrysen taustalla”. Kyse oli siis teollisuusjohtajista, joiden nähtiin olevan nostamassa Väyrystä presidentiksi. Budjetin raamit pitivät Ollilasta paremmin kuin vuosiin, mutta tulopuolen kuuma poliittinen kysymys, marginaaliverouudistus, ei saanut nytkään selkeää ratkaisua. Julkisuudessa taas tuotiin vahvasti esiin yritysten rahoitus, mutta kyse oli Ollilasta kuitenkin koko maan talouden kannalta keskeisestä asiasta. Nimenomaan kakun kasvattaminen oli kansantalouden kannalta olennaista, mutta ”SDP pyrkii liikaa korostamaan kakunjakoa”.[1118]

Myös eduskuntaryhmässä Ollila korosti, että SDP:n kakunjakopolitiikan sijaan Suomi tarvitsi todellista kilpailukykyä, jota saatiin vain tutkimuksen ja koulutuksen avulla sekä rakenteellista kilpailukykyä kehittämällä.[1119] Ollila kuvasi budjetin linjaa osaamisen, yrittämisen ja huolenpidon linjaksi. Osaaminen

https://doi.org/10.21435/ha.155

näkyi korkeakoulujen resursseissa, budjetissa korostettiin voimakkaasti tieteen ja teknologian voimavarojen lisäämistä. Yrittäminen taas näkyi muun muassa yritysten pääomahuollossa ja marginaaliverouudistuksessa, joka jäi sinänsä kyllä kokonaisuutena toteutumatta. Ollila painotti, että budjetissa oli voimakas sosiaalinen lataus ja huolenpidon aspekti. Sosiaali- ja terveysministeri Kuuskoski-Vikatmaa ottikin esimerkkejä asioista, joissa oli edistytty. Näitä olivat muun muassa lapsilisät, kotihoidontuki ja opintotuen parantaminen. Sosiaalipuolella kyettiin myös saamaan yli 3 000 virkaa vuodessa lisää. Hän totesi keskustan ajaneen läpi ”kotihoidontuen, sisaruskorotuksen, myös lapsilisien korotus onnistui, erityisesti monilapsisia perheitä suositaan”. Näiden ohella äitiyspäivärahaan saatiin lisää resursseja, mutta kotiapulaisen verovähennyslinjaus ei menestynyt SDP:n vastustuksen takia. Kompromissina saatiin kuitenkin lastenhoitovähennys, mikä kohdistui ennen kaikkea perheisiin, joissa molemmat vanhemmat olivat töissä. Hän painotti lopuksi, että hänen ja SDP:n sosiaali- ja terveysministerin välillä oli selvä näkemysero toimeentulotuessa. Puhakka korosti ansioturvaa, hän perusturvaa. Kun tarkasteltiin sosiaalipuolen menoja, niin nimenomaan palvelut ja toisaalta ansioon sidottu sosiaaliturva maksoivat.[1120]

Väyrysestä budjetin saavutuksiin oli oltava tyytyväinen. Hän kuvasi budjettia lievästi elvyttäväksi, ja sosiaali- ja terveysministeriön puoli oli hyvä. Opintotuen korottaminen tuli todelliseen tarpeeseen, aluepolitiikka painotettiin voimakkaasti ja kuntatalouteenkin saatiin parannuksia. Budjetissa ei ollut hänestä kokonaisuutena katsoen oikeastaan lainkaan kielteistä, mutta paljon pientä ja osin hyvinkin myönteistä. Sen sijaan julkisuus oli ollut kummallista. Väyrynen sanoi, ”ettei hän edes tiennyt TKL:n Sorsalle lähettämästä kirjeestä. SDP kaivoi tikulla kaikkia keskustalähtöisiä linjauksia, tämän vuoksi jouduimme toimimaan aika lailla tiukasti sosiaalidemokraatteja vastaan.” Keskiryhmien yhteistyö oli kuitenkin toiminut hyvin.[1121] Väyrysen ja Ollilan mukaan TKL:n kirjettä ei siis ollut koordinoitu heidän kanssaan etukäteen – vaikka he kuuluivat Kairamon-Väyrysen ryhmään. Raskas poliittinen lasku siitä kuitenkin tuli, varsinkin Väyryselle.

Kääriäisestä TKL:n kirje auttoikin nimenomaan SDP:tä, sillä Sorsa sai siitä ”todistuksen ay-liikkeelle”. TKL:n tavoite oli ollut oikea, mutta keino täysin väärä. Puoluesihteeristä budjetti laadittiin ajan henkeen sopivasti eli se oli ollut ”asiallista, sovittelevaa, juppimaistakin”. Hänestä Ollilan linjaus osaamisesta, yrittämisestä ja huolenpidosta oli erittäin hyvä, kuten myös se, että perusturvaan kiinnitettiin huomiota. Kääriäinen oli siis varsin tyytyväinen, vaikka hienoista kritiikin tynkää voikin nähdä hänen kommentissaan budjetin laadinnan juppimaisuudesta. Samaa kritiikin sävyä voi havaita myös Maria Kaisa Aulan esittämässä kysymyksessä Ollilalle koskien marginaaliveroa. Ollila vastasi, että marginaalivero oli tosiaan käänteisessä suhteessa progressioon, joka oli keskustalainen tavoite, mutta ongelmana oli

https://doi.org/10.21435/ha.155

se, että progressio oli niin voimakas, että se tukahdutti yrittämishalun. Väyrynen puolestaan selitti, että taloutta juoheuttava rakenteellinen muutos oli tällä kertaa painavampi kysymys kuin tulonjakokysymys.[1122]

Väyrynen ja Ollila olivat yhtä mieltä budjetin taloustavoitteista yritysten toimintaedellytysten parantamiseksi. Sen sijaan Suomen Pankin linja epäilytti Väyrystä. Kysymys nousi esiin puoluehallituksessa, kun Niemelä kysyi Ollilalta, joka oli Suomen Pankin johtokunnan jäsen, oliko hän varma siitä, että hallitsi sen, mitä oli tapahtumassa. Väyrynenkin kommentoi, että rahapoliittinen tilanne oli vakava huolenaihe ja lisäksi idänkauppa oli äärimmäisen vakava asia. Ollila vastasi, että maan rahapoliittinen linja oli 1950–1970-luvuilla kehittymättömän, ronskien devalvaatioiden politiikalla yritettiin pumpata rahaa tuotannollisiin investointeihin. Nyt lähtökohdat olivat erilaiset. ”Inflaation ja devalvaation sykli on tuhon linja. Investointien osalta laatu on määrää tärkeämpi”, Ollila totesi. Tilanne ei ollut hänestä toivoton. Devalvaatio ei silti hyödyttäisi, koska pääongelma oli idänkauppa. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen johtaja Pertti Kukkonen oli ehdottanut keväällä devalvaatiota, ja osa puoluehallituksestakin näytti empivän, oliko Suomen Pankin linja virheellinen ja Kukkonen oikeassa.[1123]

Valtiovarainministeri Ollila, Suomen Pankin pääjohtaja Kullberg ja pääministeri Sorsa olivat keskustelleet 28.7.1986, jolloin he olivat tulleet siihen tulokseen, että liberalisointitoimet olivat yhä ainoa valittavissa oleva linja markan puolustamiseksi. Kullbergin mukaan vaihtoehtoinen toimintamalli, johon olisi sisältynyt devalvaatio, oli poissuljettu, koska talous toimi niin monien indeksiehtojen, ansiokehitystakuiden ja eri sidonnaisuuksien varassa, että sen vaikutusten takia olisi oltu pian uudessa inflaatio- ja devalvaatiokierteessä. Muutama päivä tästä Suomen Pankin johtokunta teki todennäköisesti keskeisimmän askeleen Suomen rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn purkamisessa: päätöksen antolainauksen keskikorkosäätelyn lopettamisesta. Kullberg katsoi liberalisointitoimien tukevan markan arvoa, mikä edellytti johtokunnalle vapaita käsiä päiväluottokoron suhteen. Lähes välittömästi jouduttiin kuitenkin turvautumaan ”käsiohjaukseen”. Valuuttapaon estämiseksi Suomen Pankin johtokunta nosti päiväluottokoron ensin 25 prosenttiin ja lopulta peräti 40 prosenttiin, minkä jälkeen valuuttavirta vasta alkoi hiljalleen kääntyä Suomeen päin ja päiväluottokorkoa pystyttiin alentamaan.[1124]

Väyrynen totesikin puoluehallituksessa, että Niemelän kysymys talouspolitiikasta oli mietityttänyt myös häntä. Hän muistutti keskustapuolueen puhuneen jo 1970-luvun puolivälissä omavaraisuudesta vapaakaupan haittoja ja vaaroja vastaan. Hänestä ei ollut riittävästi pohdittu, miten Suomi selviäisi nyt ja miten kontrolli pidettäisiin omissa käsissä. ”On hyvä, että edes Kukkonen on tässä asiassa esiintynyt.” Ollila vastasi, että nämä olivat mutkikkaita kysymyksiä. Asiaa voitiin tarkastella monelta kantilta. Esitellessään edellä budjettia Ollila oli moittinut itsekin,

että Suomen Pankin liioittelu päiväluottokoron nostolla oli aiheuttanut paniikkia ulkomailla. Samalla Ollila oli ihmetellyt Sorsan lausuntoa *Suomen Kuvalehdessä*, tämän "aivan liian ruusuisia kuvia näkymiä idänkaupan mahdollisuuksista". Hänestä lähiviikot osoittaisivat, miten idänkaupalle kävisi, löytyisikö mahdollisuuksia uudenlaisiin rahoitusjärjestelyihin.[1125] Väyrynen ei kuitenkaan jäänyt enää vain odottamaan, vaan nosti asian julkisuuteen.

Sorsan ruusuiset lausunnot – Väyrynen murskaa idänkauppanostollaan poliittisia tabuja

Suomenmaassa oli 10. syyskuuta 1986 huomiota herättävä haastattelu, jossa Väyrynen väläytti hallituskriisin mahdollisuutta, jos hallitus ei löytäisi nopeasti yhteistä linjaa talousongelmien ratkaisemiseksi. SDP:llä ja keskustapuolueella oli Väyrysen mukaan eriävä näkemys idänkaupan ongelmien syvyydestä. Idänkaupan ylijäämä oli jo sinällään valtava ongelma, mutta lisäksi se näytti olevan pääsyy rahamarkkinoilla syntyneisiin spekulaatioihin ja siten myös korkeaan korkoon. Siksi idänkaupan ongelmien ratkaisu oli hänestä nopein ja tehokkain tapa päästä alempaan ja vakaaseen korkoon. Väyrynen totesi seuraavana päivänä työvaliokunnassa, että haastattelun taustalla olivat muun muassa budjettiriihessä käydyt keskustelut maan talouden näkymistä. Hän kertoi todenneensa tällöin idänkaupasta ja korkopolitiikasta, että molemmat ongelmat olivat erittäin vakavia. Haastattelussa Väyrynen totesikin, että budjettikäsittely oli hänestä osoittanut, että hallituspuolueilla oli halu jatkaa yhteistyötä, mutta nyt tilanne oli muuttunut. Syy muutokseen oli se, että budjettiesitys ei ollut tuonut parannusta, eikä SDP reagoinut asiaan riittävällä vakavuudella.[1126]

Väyrynen selitti, että yleisesti odotettiin, että kun tehtiin terve budjettiesitys, korot kääntyisivät laskuun. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Hän sanoi, että Suomen markkaan kohdistui nyt kova paine idänkaupan vuoksi, ja siksi kauppa näytti yhä ongelmallisemmalta. *Suomenmaassa* oli kirjoitettukin, että lännessä esiintyneet devalvaatiospekulaatiot liittyivät keskustapuolueen talousasiantuntijoiden mukaan siihen, että Suomen nähtiin olevan pakotettu etsimään uusia markkinoita ja näiden löytäminen edellytti kilpailukykyä, jota oli mahdollista saada alentamalla markan arvoa. Väyrysestä idänkaupan vaikeuksia ei ollut pystytty ratkaisemaan ulkomaankauppaministeri Laineen (SDP) Neuvostoliiton-matkalla, ja jos nyt ei ryhdyttäisi pikaisesti toimenpiteisiin, myös ensi vuonna olisi tulossa viiden miljardin markan saldoylitys. Hänestä sosiaalidemokraatit eivät joko ymmärtäneet tilanteen vakavuutta tai sitten SDP:ssä ei haluttu nostaa epämiellyttäviä asioita esille ennen eduskuntavaaleja.[1127]

Väyrysestä keskustapuolueen tuli nousta asiassa pöydälle, vaikka siihen liittyi myös kielteisiä piirteitä. Nykynäkymien valossa vienti Neuvostoliittoon jouduttaisiin leikkaamaan puoleen vuonna 1987, ellei vajeeseen löydettäisi ratkaisua esimerkiksi rahoitus-

https://doi.org/10.21435/ha.155

järjestelyillä. Ollilasta tilanteessa olikin ongelmallista se, että vaalit olivat lähitulevaisuudessa ja siksi kaikki, mitä Väyrynen teki, nähtiin lähestyvien vaalien valossa. Hänelle oli ollut jo loppukesästä lähtien selvää, ettei asioita pystyttäisi ratkaisemaan ministeritasolla, vaan maan ylin johto oli saatava mukaan. Väyrynen vaati työvaliokunnassa nopeaa toimintaa, ongelmiin oli saatava selvyys muutaman viikon sisällä. Maatalousministeri Yläjärvi yhtyi Väyryseen, kissa oli nostettava pöydälle. MTK:lta oli jo pyydetty arviota siitä, mitä viennin leikkaus merkitsisi maatalouden näkökulmasta.[1128]

Idänkauppa kuului perinteisesti araksi luettujen idänsuhteiden alaan, joista ei aikakaudelle ominaisesti puhuttu täysin suorin termein. Kääriäinen kysyi kuitenkin, ”miten tämänkaltainen asia koetaan neuvostoliittolaisten keskuudessa, koska kysymyksessä on myös idänpolitiikan asia”. Väyrynen vastasi keskustelleensa jo heinäkuussa Neuvostoliiton suurlähettilään Sobolevin kanssa ulkomaankauppaministeri Boris Aristovin vierailun jälkeen. Hänestä Sobolev ”tuntui olevan kanssani samaa mieltä”. Ennen haastatteluaan Väyrynen kertoi olleensa vielä uudelleen yhteydessä Neuvostoliiton edustajiin – täsmentämättä keihin. Pöytäkirjan mukaan Väyrynen oli siis keskustellut heidän kanssaan, mutta keskustelumerkinnöistä ei synny vaikutelmaa, että hän olisi täysin varmasti turvannut selustansa Neuvostoliiton suuntaan. Kukaan työvaliokunnassa ei kuitenkaan kyseenalaistanut Väyrysen vastausta, kenelläkään ei mitä ilmeisemmin ollut sen parempia tietoja neuvostoliittolaisten suhtautumisesta.[1129] Puolueessa luotettiin siihen, että Väyrynen ulkoministerinä tiesi Neuvostoliiton edustajien näkemykset[1130], vaikka mediasta olisi voinut lukea toisinkin.

Neuvostoliiton ulkomaankauppaministeri Aristov oli vieraillut Suomessa kesäkuussa, jolloin hän oli neuvotellut Suomen ja Neuvostoliiton välisen kaupan runkosopimuksen lisäpöytäkirjasta. Aristov oli korostanut, että Suomen ei tarvitse vähentää vientiään, vaan viennin toivottiin toteutuvan. Kuluvan vuoden tilanteen korjaamiseksi arvioitiin kuitenkin vaadittavan erityisjärjestelyitä, sillä lisätuonnin ei uskottu kattavan öljyn hinnanlaskun kuluvalle vuodelle jo aiheuttamaa epätasapainoa. Suomen ja Neuvostoliiton kaupan arvioitiin jäävän öljyn hinnan ja dollarin kurssikehityksen takia Suomelle noin neljä miljardia markkaa ylijäämäiseksi, vaikka bilateraalikaupan perusperiaate oli tuonnin ja viennin yhtäläisyys eli tasapaino.[1131] Öljyn hinnan laskusta aiheutuneet ongelmat olivat alkaneet jo vuoden 1985 lopulla. Seuraavana keväänä, huhtikuussa 1986, Väyrynen oli ollut Kesärannassa neuvotteluissa, joissa Suomen Pankin edustajat olivat kertoneet Sorsalle, Laineelle, Lindblomille, Ollilalle ja Väyryselle, että ellei tuontia saataisi lisättyä, olisi vientiä supistettava mahdollisesti jopa reilut 40 prosenttia. Väyrysen mukaan idänkaupan ongelmien selvittäminen jäi tuolloin Sorsan ja Laineen huoleksi. Keskustapuolueen johto otti ongelmat esiin uudestaan vasta elokuussa eduskuntaryhmän kesäkokouksessa.[1132]

Valtiovarainministeri Ollila informoi tuolloin, että Neuvostoliiton-kaupan vaje oli nousemassa vuoden lopulla noin viiteen miljardiin markkaan. Eniten keskustelua kokouksessa herätti kuitenkin korkea korkotaso, joka ajoi pienyrityksiä ahdinkoon – ja joka myös johtui idänkaupan ongelmista sekä pääomamarkkinoiden vapauttamisesta. Väyrynen kritisoi kokouksessa, että ”kun pääomamarkkinoita on avattu, olemme riippuvaisempia kaikenlaisista spekulanteista”. Keinottelijat hyötyivät, ja vaikeuksissa olevat pienyrittäjät ajautuivat entistä isompiin vaikeuksiin. Eduskuntaryhmä teki kokouksessa budjettikannanoton, jossa painotettiin tulevien vuosien talouskehityksen ja siitä riippuvan työllisyyden olevan ennen kaikkea joustavan, kehittyvän ja kilpailukykyisen yritystoiminnan varassa, ja nimenomaan pienten ja keskisuurten yritysten todettiin olevan ratkaisevassa asemassa uusien työpaikkojen luomisessa.[1133] Keskustapuolueen ratkaisu ajankohdan taloushaasteisiin oli yritysten kilpailukyvyn varmistaminen. Tätä linjaa päästiinkin toteuttamaan budjetin linjavedoissa – vaikkakaan ei TKL:n kirjesotkun takia suunnitellussa määrin.

Väyrynen oli lähtenyt väläyttämään hallituskriisiä tilanteessa, jossa päähallituspuolueiden välit olivat jo valmiiksi kireällä. Väyrysen mukaan syynä olivat nimenomaan Sorsan lausunnot *Suomen Kuvalehdessä*. Sorsa suhtautui lehdessä toiveikkaasti kaupan tasapaino-ongelmiin, vaikka Suomen ylijäämän arvioitiin nousevan kuluvana vuonna 4,3–5 miljardiin markkaan. Konkreettisia ratkaisuja Sorsalla ei kuitenkaan ollut esittää, vaan hän perusti näkemyksensä kaupan rakenteellisiin uudistuksiin. Niihin kuuluivat talouskomission kone- ja laiteryhmän allekirjoittama sopimus alan tuonnin kaksinkertaistamisesta ja Moskovassa parhaillaan käynnissä olleet neuvottelut ylijäämän pienentämisestä pankki- ja rahoituspoliittisin keinoin. Sorsa katsoi, että keinot kaupan tason turvaamiseksi onnistuisivat alhaisillakin öljyn hinnoilla, ”kunhan viranomaisille ja kauppaa käyville yrityksille vain saataisiin nykyistä rauhallisemmat kauppapoliittiset toimintamahdollisuudet”. Sorsa vakuutti, että maan poliittinen johto pyrki kaikin keinoin tukemaan yritysten vientiponnisteluja, ja erityisesti nyt, kun Neuvostoliiton johto oli uudistunut, ”meidän itsemme on aktiivisesti pyrittävä ajamaan heidät sisään maittemme välisen taloudellisen yhteistyön kuvioihin”. Hänestä tässä oli onnistuttu: Suomea ymmärrettiin Neuvostoliiton johdossa ja taloussuhteista oltiin kiinnostuneita.[1134]

Väyrynen toteaa muistelmissaan, että hän oli äimistynyt Sorsan lausunnosta *Suomen Kuvalehdelle*. Toimittaja oli kysynyt Sorsalta, mitä tämä ajatteli siitä, että viennin leikkaustarpeeksi oli arvioitu 20–40 prosenttia. Sorsa oli vastannut tähän, että mitään varmaa ei voinut vielä sanoa, sillä ratkaisu riippui Moskovassa käynnissä olevista neuvotteluista, ja lisäsi, että asiantuntijoiden neuvottelujen tuloksena tulisi löytää ”ratkaisu, jonka puitteissa kauppa voisi tasapainottua 2–3 vuodessa”. Väyrysestä tämä oli täysin epärealistinen näkemys, Sorsa ei voinut olla tietämätön

https://doi.org/10.21435/ha.155

todellisesta tilanteesta. Sorsa oli saanut samat muistiot kuin Väyrynen, ja lisäksi Väyrynen oli puhunut asiasta Sorsan kanssa vain muutama päivä aikaisemmin. Talouskomission varapuheenjohtaja, valtiovarainministeri Ollila taas totesi Sorsan haastatteluun liittyen, että kaupan ylläpitäminen vaati rahoitusjärjestelyjä ja sopeutumisaikaa, mutta silti Suomen vienti vähenisi jo kyseisen vuoden aikana ”ehkä 5–10 prosenttia ja ensi vuonna nykyisellä öljyn hintatasolla sopeutumistarve on useita kymmeniä prosentteja”.[1135] *Suomenmaassa* todettiinkin heti *Suomen Kuvalehden* kirjoitusta seuraavana päivänä, että Sorsa oli idänkaupan toiveikkuudessaan hyvin yksin. Väyrynen, Ollila ja Wärtsilän johtokunnan puheenjohtaja Tankmar Horn eivät tätä käsitystä jakaneet.[1136]

Väyrynen oli keskustellut Sorsan haastattelusta Ollilan kanssa. Idänkauppaan oli syntymässä miljardiluokan saatavat, jotka olivat käytännössä korottomia. Neuvostoliitto taas oli haluton vähentämään tuontia Suomesta, ja sieltä esitettiin vain epärealistisia vaatimuksia, että Suomi lisäisi kone- ja laitetuontia Neuvostoliitosta. Väyrynen ja Ollila päätyivät keskustelussa siihen, että idänkauppaongelmat oli pakko nostaa näkyvästi esiin tilanteen korjaamiseksi. He sopivat, että Väyrynen ottaisi idänkaupan ongelmat esille puheessaan. Väyrysen sairastumisen takia puhe muuttui kuitenkin edellä mainituksi *Suomenmaan* haastatteluksi. Väyrynen korosti haastattelussa, että idänkaupan tilanne oli muodostumassa arvaamattoman vaikeaksi. Suomen saatavat olivat nousemassa viiteen miljardiin markkaan, eikä saldorajan ylittävän summan osalta ollut sovittu mitään. ”Emme toisin sanoen vielä tiedä, miten ja milloin Suomen saatavat hoidetaan”, Väyrynen totesi. Lisäksi hän oli huolissaan siitä, että jos Suomen saatavat jouduttaisiin hoitamaan clearing-kaupan puitteissa, vientiin kohdistuvien leikkausten siirtäminen eteenpäin tarkoittaisi entistä suurempia vaikeuksia tulevaisuudessa ja jopa koko clearing-järjestelmän romahdusta.[1137] Väyrynen oli oikeassa siinä, että idänkauppa oli isoissa vaikeuksissa, mutta tämän tarkastelutavassa pistää silmään se, että hän näytti tarkastelevan kysymystä puhtaasti talouskysymyksenä, eikä hän kiinnittänyt huomiota Sorsan viittaamiin maiden välisin suhteisiin, kuten Neuvostoliiton johdon vaihtumiseen. Se oli hyvin poikkeuksellista maiden välisissä suhteissa.

Väyrynen oli jo aikaisemmin tarkastellut idänkaupan ongelmia ja niiden eri ratkaisuvaihtoehtoja varsin ennakkoluulottomasti. Hän oli käsitellyt *Kauppalehden* seminaarissa clearing-systeemistä irtautumista, mitä Vladimirov oli kovasti hämmästellyt. Neuvostoliiton edustajia puheet vapaisiin valuuttoihin siirtymisestä olivat hermostuttaneet, ja talouskomission Suomen johto, Sorsa ja Pekkala, olivat vakuuttaneetkin clearing-systeemin jatkuvan ja säilyvän.[1138] Väyrynen oli myös kuullut Neuvostoliiton Suomessa toimivan kaupallisen edustajan, V. I. Vorontsovin puheen, jossa tämä oli todennut lehdistön dramatisoineen tarpeettomasti idänkaupan haasteita. ”Älkäämme

https://doi.org/10.21435/ha.155

häiritkö neuvottelijoita liiallisella julkisella keskustelulla vaan ilmaiskaamme varmuus siitä, että ne löytävät molemmille osapuolille soveltuvat hyödylliset muodot kompensaatioprojektien toteuttamiseksi", oli Vorontsov puheessaan esittänyt.[1139] Väyrynen ei ollut neuvoista selvästikään välittänyt.

Väyrysen *Suomenmaalle* antama haastattelu ei nostattanut kohua kuitenkaan vain idänkaupan takia, vaan siksi, että Väyrysen lausunnot tulkittiin devalvaatiospekulaation lietsomiseksi – vaikka Väyrynen ei haastattelussa devalvaatiota ehdottanutkaan.[1140] Ollila totesikin seuraavana päivänä työvaliokunnassa, että devalvaatio ei olisi järkevä ratkaisu korko-ongelmaan, koska idänkaupan ylijäämä oli suurin syy korkotilanteeseen. Pura harmitteli tv-uutisoinnin menneen täsmälleen Liikasen antamien sävelten mukaan. Hän tiedustelikin, oliko keskustapuolueella mitään muuta sanottavaa kuin että itävientiä oli leikattava – mikä tietysti säikäytti äänestäjiä. Toropainen taas arvosteli hallituskriisin voimakasta esiin nostoa. Väyrynen vastasi, että "kriisin väläyttäminen oli arvio, ei uhkaus". Yläjärvi ja Pura tukivat puheenjohtajaa. Ollila taas katsoi olevan aihetta toppuutella: "Jos korotamme vielä profiiliamme, saatamme saada rähjän leiman." Väyrynen esitti ratkaisuksi, että työvaliokunta tekisi idänkaupan tilanteesta seuraavan päätöksen: "Keskustapuolueen puoluehallituksen työvaliokunta edellyttää, että hallitus lähiviikkojen aikana sopii omasta linjastaan Suomen ja Neuvostoliiton kaupan ongelmien ratkaisemiseksi siten, että viennin vakaa kehitys turvataan myös voimassa olevan runkosopimuksen loppupuolella." Tämä hyväksyttiin yksimielisesti, eikä siitä käyty keskustelua.[1141] Päätös näytti maltilliselta, mutta aikapaineen takia siihen sisältyi tiukka viesti SDP:lle.

Väyrynen yritti vielä päätöksen jälkeen patistaa Ollilaa tiukempiin otteisiin, Ollilan tulisi olla kysymyksen tiimoilta vahvasti esillä. Kääriäinenkin sanoi, että kun kerran oli lähdetty kovalle linjalle, niin oli myös tapahduttava jotain. Väyrynen katsoi, että aikaikkuna voisi ulottua esimerkiksi seuraavaan puoluehallituksen kokoukseen ja lisäsi puskaradion kertoneen, että demarit olivat haluttomia tekemään yhtään mitään. Ollila yhtyi, että talouselämässä oli jo pitkään ollut käsitys, että asiaa hoidettiin heikosti. Väyrysestä tilanne näyttäisi oudolta myös länteen päin, jos Suomi myöntäisi viiden miljardin markan korottoman luoton Neuvostoliitolle. Hänestä pääministerin tai presidentin tuli ryhtyä toimeen.[1142] Väyrynen olikin idänkauppakysymyksessä tiiviisti yhteydessä myös presidentti Koivistoon, eikä tämä reagoinut Väyrysen mukaan kielteisesti hänen näkemyksiinsä siitä, että idänkauppa tuli saada tasapainoon.[1143] Tässä suhteessa Väyrysen havaintokyky kuitenkin petti. Itse asiassa Koivisto saattoi olla niin ärtynyt Väyrysen otteisiin, että nimenomaan päätti olla provosoitumatta Väyrysen tiukoista vaatimuksista.[1144]

Koivisto ja Väyrynen kumpikin tiesivät, että kaupan ongelmien käsittely oli yhä pahasti kesken Väyrysen tuodessa 10.9. asian

https://doi.org/10.21435/ha.155

Suomenmaan kautta julkisuuteen. Koiviston arkistossa on 11.9.1986 päivätty salainen muistio ulkomaankauppaministeri Laineen ja ulkomaankauppaministeri B. I. Aristovin välisistä keskusteluista 10.9. Moskovassa. Muistio paljastaa, etteivät Aristovin ratkaisukeinot olleet lainkaan realistisella pohjalla. Tämä painotti, että kaupan epätasapainoa ei tullut ratkaista luotto- tai muilla järjestelyillä, vaan lisäämällä kone- ja laitetuontia Suomeen – ja nimenomaan tällaisia tuontikohteita oli käytännössä mahdoton löytää. Aristov myös muistutti, että kun Neuvostoliitolla oli ylijäämää, se tasapainotti ostamalla Suomesta lisää. Hän ei myöskään pitänyt asiaa erityisen kiireellisenä. Sen sijaan Aristov piti kiinni siitä, ettei Neuvostoliitto halunnut vähentää ostoja Suomesta, vaikka hän ei myöskään osoittanut mitään valmiutta luottojärjestelyihin. Ulkoministeri Väyrynen kuului tämän paperin jakeluryhmään.[1145]

Väyrynen patisti Koivistoa reagoimaan asiaan – myös SDP:n nähden. Hän kirjoitti 12.9. uuden kirjeen, jossa kuvasi laajasti kaupan tilannetta uusimpien tietojen valossa. Saatekirjeessä hän totesi, että ristiriita SDP:n linjan ja tosiasioiden välillä oli ilmeinen.[1146] Samana päivänä pääministerin virkahuoneessa käytiin neuvottelu, jossa olivat Sorsan lisäksi paikalla ministerit Laine ja Ollila, Suomen Pankin Kullberg ja osan aikaa presidentti Koivisto. Väyrystä ei ollut kutsuttu. Laine kertoi Aristovin kanssa käymistään keskusteluista, että tämän vastaukset olivat olleet lähinnä ”liturgisia”, eikä Aristov selvästikään ollut syvällisesti perillä kaupan ongelmista. Hän arvioi, että jos Suomen ehdottamat ”maksimaaliset lisätuonti- ja jälleenvientipyrkimykset onnistuisivat – mikä ei liene todennäköistä – ja jos hintaperusta on 15 dollaria/b, voitaisiin ehkä päästä 20 % vähennystasoon”. Koivistosta kaikki mahdollinen oli siis tehtävä tuonnin kasvattamiseksi. Ollila taas huomautti, että 20 prosentinkin vaihtoehto tarkoitti 600 miljoonan ruplan lisäsaatavaa, mikä oli selvä subventioelementti ja saattoi tarkoittaa reaktioita Brysselinkin taholla. Ulkoministeriön kauppapoliittinen alivaltiosihteeri Paavo Kaarlehto arvioi tavaranvaihtopöytäkirjalistojen lähtökohtana haarukka-ajatuksen olevan hyvä, mikäli sillä saataisiin painetta Neuvostoliiton suuntaan, muuten viennin pohjaksi olisi otettava 50 prosentin vähennykset. Haarukka-ajatus tarkoitti sitä, että vientiä vähennettäisiin 20–50 % toimialoittain kaikilla sektoreilla. Koivisto ilmoittikin, että tavaranvaihdossa oli aina tähdätty realistisuuteen. Täten myös tulevien listojen osalta päämääränä oli tasapaino, eikä muulta pohjalta voitaisi allekirjoittaa. ”Neuvotteluprosessista tulee eittämättä pitkä ja mutkikas, mutta muutakaan mahdollisuutta ei ole”, arvioi Koivisto.[1147]

Väyrynen sai selonteon neuvotteluista, jonne hänet Sorsan mukaan ”erehdyksessä” oli jätetty kutsumatta. Hän oli erittäin tyytyväinen Koiviston kantaan, että seuraavan vuoden tavaranvaihto tuli olla tasapainossa tai sopimusta ei voitaisi allekirjoittaa. Täysin tyytyväinen Väyrynen ei kuitenkaan ollut. Hän esitti Koivistolle kirjeessään, että nykynäkymin oli varauduttava viennin 50

https://doi.org/10.21435/ha.155

prosentin supistamiseen ensi vuonna, mikä taas teki tilanteen todella tuskalliseksi, jos Aristov piti kiinni Laineelle ilmoittamistaan periaatekannoista. Väyrynen oli havainnollistanut tilannetta kaavioilla, joita hän oli näyttänyt jo televisiossakin. Kaavion mukaan vienti romahtaisi vuonna 1988 ja lakkaisi 1989, jos tuonti pysyisi samana. Sen sijaan jos tuontia leikattaisiin vuonna 1987 puolella ja vielä sen jälkeen vuoteen 1990 mennessä kolmasosalla, kauppa saataisiin tasapainoon. Väyrynen totesikin: ”Jos clearing-kaupan puitteissa eletään, leikkaa nyt syntyvä ylijäämä tulevia vientimahdollisuuksiamme rajulla tavalla.” Lisäksi oma probleeminsa oli rahoittaa saatavat siksi, kunnes ne kuitattaisiin tuonnilla. Siksi tulevissa neuvotteluissa tuli hänestä pyrkiä keskustelemaan koko runkosopimuskaudesta: ”Tällainen näkökulma pelkistää tilanteen ja pakottaa molemmat osapuolet etsimään ratkaisut, jotka ovat myös tulevia vuosia ajatellen kestävällä pohjalla.”[1148] Väyrynen yritti puskea ratkaisun kerralla kuntoon koko runkosopimuskauden osalta, vaikka Neuvostoliiton taholta tähän ei ollut valmiuksia – kuten hän itsekin tiesi.

Ulkomaankauppaministeri Laine totesi SDP:n puoluetoimikunnassa tilanteesta Moskovan päässä: ”Mutta se havainto tässä – vaikka tämä meneekin nauhalle – täytyy kertoa, että siellä on vaihtunut niin kiivaasti poliittinen johto näissä asioissa, että he eivät tunne näitä asioita paljon ollenkaan.”[1149] Neuvostoliiton varapresidentti Pjotr Demitšev oli todennut vain pari päivää ennen Väyrysen idänkauppa-nostoa, että kaupan epätasapaino-ongelmat voitaisiin varmasti ratkaista. Presidentti Koivisto oli yhtynyt Demitševin näkemykseen. Demitšev oli tavannut Koiviston Kekkosen hautajaisten yhteydessä.[1150]

Väyrynen taas yritti pakottaa SDP:tä tiukalle linjalle. Hän toteaa muistelmissaan SDP:stä, että ”he ilmiselvästi arkailivat ajaa kovaa linjaa Neuvostoliittoon päin”.[1151] SDP:n ministerit ärsyyntyivätkin rajusti Väyrysen ulostulosta. Laine, joka oli myös Suomen ja Neuvostoliiton välisen talouskomission varapuheenjohtaja, arvosteli jyrkästi keskustapuolueen ”onnetonta ja harkitsematonta politikointia” idänkaupalla. Hän puolusti Sorsaa todeten, että tämän sanat olivat täysin linjassa Neuvostoliiton poliittisen johdon kanssa, eli kauppataseessa olevat ongelmat pystyttäisiin varmasti ratkaisemaan. Väyrynen taas kommentoi, että hän ei halunnut potkia ketään, vaan nostaa esiin ongelman, joka oli valtava.[1152] Pohjois-Pohjanmaan piirin puheenjohtaja Pohjamon mukaan moni ajatteli näin myös puolueen kentällä. Maiden välinen kauppa oli perustunut kekkoslaiseen realismiin, joten vaikeudet tuli nytkin selvittää samassa hengessä, tosiasioihin pohjautuen.[1153]

SDP:n pää-äänenkannattajan laajasti muissa lehdissä lainatussa pääkirjoituksessa taas kirjoitettiin: ”Keskustapuolueessa ollaan ottamassa askelta, jota ei perinteisesti ulkopolitiikan saralla eikä varsinkaan idänkaupan piirissä ole otettu. Luottamuksen asettaminen kyseenalaiseksi on uusi ase suomalaisessa poliittisessa kamppailussa.”[1154] Vielä voimakkaammin reagoi SDP:n puolue-

https://doi.org/10.21435/ha.155

toimikunta, joka julkaisi kannanoton, jossa todettiin, että SDP piti ulkoministeri Väyrysen idänkauppaa koskevaa lausuntoa asiallisesti vääränä ja maamme etua vahingoittavana. Kannanotossa todettiin, että Väyrynen käytti Suomen ja Neuvostoliiton suhteita ”sisäpoliittisten puolue- tai henkilöetupyrkimysten välikappaleena” eli käytännössä osana presidentinvaalikampanjaansa.[1155]

Liikanen totesi SDP:n puoluetoimikunnassa, että Väyrysen kannan ”vaarallisin näkökohta on nimenomaan se, että ilmeisesti keskustapuolueen johto aikoo riitauttaa ulkopolitiikan silloin, kun se sen pirtaan sattuu presidenttipelin kuvioissa”. Ensin Väyrynen oli käynyt puoluekokouspuheessaan Sorsan päälle, ja nyt tästä haettiin toinen riitauttamisen aihe hyvin harkitsemattomasti. ”Hyvä, että saivat mustan puvun päältään Kekkosen hautajaisten jälkeen, kun alkoivat jo repiä Kekkosen perintöä”, Liikanen totesi. Sorsankin mielestä kyse oli suunnitellusta operaatiosta. Hän totesi, että ensinnäkin *Suomen Kuvalehden* lausuntoa koskeva syytös oli paikkansapitämätön, koska siinä esitetty harkittu optimismi oli varausten takana. Vakavinta hänestä tässä oli kuitenkin se, ettei syytöksissä tähdätty Laineeseen tai pääministeriinkään, vaan tietenkin presidenttiin, joka oli viime kädessä vastuussa.[1156]

Myös kokoomuksen entinen puheenjohtaja ja Suomen Pankin johtokunnan jäsen Holkeri kommentoi julkisuudessa, että Väyrysen ulostulo idänkaupalla vain kärjisti ongelmaa ja vaikeutti sen ratkaisua. Idänkaupan ongelmia Holkeri piti kuitenkin erittäin vaikeina, ja hän katsoi, että varsinkin yritykset, joiden toiminta riippui idänkaupasta, taistelivat olemassaolostaan.[1157] Samoin Suominen oli yhtynyt SDP:n näkemyksiin, kuten Liikanen huomioi SDP:n puoluetoimikunnassa. Hänestä kokoomuksen ja SDP:n edut sattuivat yhtymään tässä: ”Minä pelkään pahoin, että ne saattavat yhtyä tulevaisuudessa muissakin asioissa.” Kokoomuksesta olikin jo lähestytty SDP:tä. Paasio kertoi, että Puolanne (kok.) sanoi kokoomuksen ryhmässä vakavasti keskustellun siitä, että kokoomus pitäisi SDP:n vähemmistöhallituksen pystyssä koko loppuvaalikauden. Paasio lisäsi kuitenkin, ettei Väyrynen ollut yhtä kuin keskustapuolue, vaan se oli tälle vain väline, jonka kautta pyrkiä henkilökohtaiseen valtaan. Väyrynen tekisi kaikkensa, että Koiviston kannatus olisi alle 50 prosentin, mutta eri asia oli, tulisivatko kokoomuslaiset valitsijamiehet äänestämään Väyrystä. Ahde taas kommentoi, että Väyrysen pääargumentti oli, ettei ollut järkeä ottaa lännestä lainaa 8 %:n korolla ja antaa korotonta luottoa itään, mitä he olivat todennäköisesti teollisuudenkin ja omien vaalirahoittajiensa kanssa pohtineet.[1158] Väyrysen ulostulon syynä pidettiin SDP:ssä siis puhtaasti presidentinvaaleja.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa otettiin myös kantaa asiaan. Sen mukaan Väyrynen oli valitettavan oikeassa siinä, että Neuvostoliiton-kaupan iso ylijäämä oli nostattanut devalvaatiospekulaatioita ja nostanut korkoja, mutta silti asian esiinnostaminen oli isku vyön alle, sillä kaikki tiesivät, että kaupan tasapainottaminen olisi ollut nopein

https://doi.org/10.21435/ha.155

ja paras ratkaisu, mutta siihen vain ei ollut kenelläkään pikaisia ratkaisuja eikä keinoja. ”Ulkoministeri tietää itse hyvin, että tosiasiat on ajat sitten tiedostettu puolin ja toisin.” Pääkirjoituksen mukaan keskeistä oli, että Neuvostoliitto oli taas kerran ”vakuuttanut uskovansa ongelmien ratkaisuun kauppavaihdon tasosta tinkimättä”. Kirjoituksessa myös muistutettiin, että Suomessa oli ”perinteisesti vallinnut laaja ja aito yksimielisyys idänkauppamme keskeisistä kysymyksistä”, ja siksi olisi onnetonta, jos asiasta tehtäisiin hallituksessa aivan keinotekoisesti riita.[1159] Valtakunnan päälehdenkin mukaan oli siis vain uskottava itänaapuriin vakuutuksiin ongelmien ratkeamisesta eikä elämöitävä – mikä kertoo siitä, miten suomettumishenkisesti idänkauppaan Suomessa vielä suhtauduttiin.

Keskustapuolueessa taas katsottiin, että kyse oli itse asiasta. Työvaliokunta antoi tukensa Väyryselle, sillä puolueessa todettiin vahvistuneen käsityksen, että idänkaupan tilanteen vakavuutta ei ymmärretty tarpeeksi.[1160] Keskustapuolueella oli pitkät perinteet ja kokemus idänkauppapolitiikasta, ja siksi Väyrysen uskottiin varmistaneen tähän liittyvät näkökohdat, kuten toimittaja Seppo Keränen totesi puolueen pää-äänenkannattajassakin – vaikka täysin varmoin sanankääntein hänkään ei asiasta puhunut. Keränen arvioi, että SDP:n puoluesihteerin syytökset siitä, että keskustapuolue oli lähtenyt ulkopoliittisen seikkailun tielle, olivat ilmeisesti vääriä.[1161] Ulkomaankauppaministeri Laine puolestaan ei halunnut enää osallistua kinasteluun. Hän informoi samalla, että Aristovin kanssa käydyissä neuvotteluissa oli sovittu siitä, että kaupan ylijäämästä johtuva luottorajan ylitys ei vaikuttanut ensi vuoden kaupan määrään. Laineen mukaan tämä oli mahdollista siten, että ylitystä ei maksettu takaisin ensi vuonna, vaan se siirrettäisiin tuleviksi vuosiksi. Sen sijaan järjestelyyn liittyvää korko-ongelmaa neuvotteluissa ei ollut käsitelty.[1162] Asiallisesti Väyrynen oli siis oikeassa, idänkaupan ongelmia lykättiin eteenpäin. Silti lehdistössäkin päähuomio kiinnittyi Väyryseen ja hänen epädiplomaattiseen ja kärkevään tapaansa nostaa ongelma esille ja jolle löytyi hakematta motiivi. Ageeraus nähtiin hyvin pitkälti tämän presidentinvaalikampanjana.[1163]

Sorsa taas suivaantui Väyrysen idänkauppalausunnosta niin pahasti, että hän esitti presidentti Koivistolle lupaa jättää hallituksensa eronpyyntö. Hän totesi SDP:n ja keskustapuolueen suhteiden olevan totaalisessa umpikujassa, varsinkin ”Väyrysen viimeinen veto ottaa idänkauppa sisäpolitiikan välineeksi oli liikaa”. Koivisto torjui kuitenkin ajatuksen ja kehotti jatkamaan normaaleihin vaaleihin saakka.[1164] Hallitus pysyi Koiviston tahdosta pystyssä, mutta Sorsa ei peitellyt tyytymättömyyttään. Hän antoi lausunnon, että luottamukselliset keskustelut Väyrysen kanssa idänkaupasta olivat nyt loppu ja keskusteluja käytäisiin ainoastaan niiden ministereiden ja virkamiesten kanssa, joita asia koski.[1165]

Keskustalaisen *Lallin* pääkirjoituksessa Sorsan lausuntoa Väyrysestä pidettiin lapsel-

https://doi.org/10.21435/ha.155

lisena ja todettiin, että keskustalaiset ryhmittyvät nyt vain tiiviimmin Väyrysen ympärille.[1166] *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa taas todettiin kaikkien tietävän, että valtionjohdon kesken oli oltava toimiva ja luottamuksellinen suhde, ja siksi oli syytä odottaa myös presidentin puuttuvan tähän julkiseen selkkaukseen. Lisäksi ihmeteltiin Väyrysen selitystä, että yksi syy hänen nostoonsa oli se, että jos tilanteen annettiin nyt "hallitsemattomasti ajelehtia", miten pystyttäisiin hoitamaan poliittiset suhteet Neuvostoliittoon 1980-luvun lopulla. Valtiosäännön mukaan päävastuu tästä oli kuitenkin presidentillä. Siksi nimenomaan presidenttipeliä pidettiin todellisena syynä, vaikka ilmassa nähtiin syvempiäkin ongelmia. "Kannattaa kuitenkin perusteellisesti miettiä, sallitaanko presidenttipelin tuhota jo tässä vaiheessa Sdp:n ja Kepun hallitusyhteistyö. Se olisi erittäin onnetonta ja toisi näköpiiriin vieläkin kauaskantoisempia pulmia kuin idänkauppamme tämänhetkiset ongelmat", lehdessä kirjoitettiin.[1167] Lukijan itsensä pääteltäväksi jätettiin, mitkä nämä kauaskantoisemmat ongelmat olivat – vain kaupallisia vai myös muita poliittisia ongelmia.

Väyrysen ulostulo idänkauppakysymyksessä oli poikkeuksellinen siinäkin, että keskustapuolue ja SDP istuivat samassa hallituksessa. Koivisto on katsonutkin muistelmissaan, että idänkauppakysymystä ei avattu hallituksen sisällä vaan räväkästi sen ulkopuolella.[1168] Kysymystä oli kuitenkin käsitelty aikaisemmin huhtikuussa 1986, jolloin Suomen Pankin edustajat olivat informoineet hallituksen edustajia Kesärannassa.[1169] Asiantilaan ei kuitenkaan ollut saatu parannusta. Tilanteen muuttamiseksi Väyrynen teki poikkeuksellisen liikkeen ja vei idänkaupan ongelmat julkisuuteen. Aikaisemmin idänkauppa oli ollut aihe, jota ei ollut saanut kyseenalaistaa – kunnes Väyrynen muutti tilanteen 10.9.1986.[1170] Väyrynen oli oikeassa idänkaupan ikävien lukujen osalta[1171], mutta perinteisesti noudatetun idänpolitiikan osalta hän oli murskaamassa vanhoja tabuja.

Presidentti oli viime kädessä vastuussa maan ulkopolitiikasta, suhteista Neuvostoliittoon. Koivisto piti kuitenkin idänkauppa-asiassa matalaa profiilia, vaikka vaikuttikin taustalla. Muistelmissaan Koivisto kommentoi ironiseen sävyyn, että Väyrynen katsoi myöhemmin ottaneensa rintamavastuun suhteista Neuvostoliittoon, mutta epäselväksi jäi, "kuka häntä oli pyytänyt sitä ottamaan ja kuka olisi ollut valmis sen luovuttamaan".[1172] Koivisto oli jo vähän ennen idänkauppakiistaa ilmaissut Väyryselle tyytymättömyytensä siitä, että tämä oli useaan otteeseen menetellyt erityisesti Neuvostoliittoa koskevissa kysymyksissä tavalla, joka oli heikentänyt Koiviston luottamusta tähän. Kyse oli Väyrysen matkasta Moskovaan ja Väyrysen rajarauhaa koskevasta puheesta sekä Sallatunturin vuokrauksesta, josta Sallan kunnan asukkaat olivat ottaneet yhteyttä Väyryseen ja pyytäneet tätä toimimaan epävirallisena välittäjänä neuvostoliittolaisten suuntaan. Väyrysellä oli näihin kaikkiin selitykset, mutta ne tuskin vakuuttivat Koivistoa, joka koki Väyrysen operoivan hänen tietämättään

https://doi.org/10.21435/ha.155

Neuvostoliiton suuntaan.[1173] Tätä taustaa vasten Väyrysen idänkauppapuhe saattoi vaikuttaa uudelta yritykseltä ohittaa presidentti neuvostosuhteissa – kuvio varmasti tunnettiin SDP:n sisäpiirissä ja vaikutti osaltaan reaktioiden voimakkuuteen.

Presidentin ”uhmaaminenkin” oli vastoin maan tapoja. Kekkosen aikana tuskin kukaan ministeri olisi uskaltanut lähteä kyseenalaistamaan presidentin ykkösroolia neuvostosuhteissa[1174], eikä varsinkaan presidentin moitteiden jälkeen olisi puuttunut heti uudestaan maiden välisiin suhteisiin ja vieläpä julkisesti. Väyrysen toiminta oli siis kaikin puolin poikkeuksellista ajan poliittisessa kulttuurissa, ja siksi ilman muuta oletettiin, että Väyrysen motiivit liittyivät muuhunkin kuin vain itse asiaan.[1175] Koivisto katsookin muistelmissaan, että Väyrysen idänkauppanostossa oli kyse operaatiosta nousta pääministeriksi – ja siten Koiviston varteenotettavaksi haastajaksi presidenttikilvassa, vaikka Koivisto ei enää tätä lisääkään. Tästä syystä Väyrynen halusi Koiviston mukaan idänkaupan ongelmat istuvan hallituksen eikä vaalien jälkeisen hallituksen kontolle.[1176]

Väyrysen kiire puskea idänkaupan ongelmat ratkaisuun olikin silmiinpistävä, varsinkin kun hän ei tässä suhteessa huomioinut edes Neuvostoliiton vaikeuksia. Yhtä lailla voi kuitenkin sanoa, että SDP:n intresseissä oli lykätä ongelmat eduskuntavaalien jälkeiseen aikaan, jotta ne eivät olisi näkyneet SDP:n vaalituloksessa. Idänkaupan avainpaikat olivat SDP:n hallussa ja viime kädessä idänsuhteiden kautta presidentti Koiviston vastuulla. On myös vaikea todentaa, miten hyvin idänkauppaneuvottelut olisivat edenneet ilman Väyrysen julkista nostoa, sillä neuvottelut olivat olleet yhä kesken. Koivisto otti kuitenkin pian sen jälkeen kannan, että kauppa tuli saada tasapainoon. Toisaalta Koivisto ei silti vaatinut tiukkaa linjaa ja voimakkaita leikkauksia, vaan salli pitkälliset neuvottelut, jotka tuottivatkin tuloksia, vaikkakaan eivät täydellisiä – joista edempänä tarkemmin.

Lisäksi on syytä tuoda esiin, että idänkauppakiistan taustalla vaikuttivat myös eriävät talousnäkemykset. Koivisto viittaa muistelmissaan Kansallis-Osakepankin johtajan Matti Korhosen artikkeliin *Ilta-Sanomissa*, jossa tämä vuonna 1993 muisteli, että ”Väyrynen ajoi tuolloin kiihkeästi 15 prosentin devalvaatiota”. Koiviston muistelmissaan käyttämä lähde on kuitenkin varsin köykäinen, yhden ihmisen jälkikäteismuistelma.[1177] Samuli Skurnik on kritisoinutkin näkemystä, että keskustapuolue tai Väyrynen olisi ajanut 1980-luvulla yksioikoisesti devalvaatiolinjaa. Sen sijaan hän toteaa keskustapuolueen suhtautuneen alusta lähtien epäilevästi siihen, kykenisikö ja haluaisiko SDP ja sen taustalla vaikuttava ay-liike todella tekemään sellaista talouspolitiikkaa, jota sen voimakkaasti ajama ”vakaan/vahvan markan politiikka olisi käytännössä edellyttänyt, siis kurinalaista ja kaikilla talouspolitiikan osalohkoilla koordinoitua politiikkaa”. Oleellinen ero SDP:hen Skurnikin mukaan oli myös se, että keskustapuolue suhtautui valuuttakurssipolitiikan regiimin muutokseen pragmaattisesti eikä ideologisesti.[1178]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustapuolueen työvaliokunnan pöytäkirjan mukaan taas puolueen valtiovarainministeri ei kannattanut devalvaatiota lainkaan.[1179] Sen sijaan Väyrynen totesi Skurnikin muistiinpanojen mukaan Kairamon-Väyrysen ryhmässä 16.9.1986, että neuvostokaupan kriisiytymisen merkit vahvistuivat: ”Suomi liiaksi riippuvainen NL kaupasta. Edessä raaka rakennemuutos, jonka sosiaaliset kustannukset suuret. Kansantalouden kilpailukyky kuitenkin liian heikko korvaavien markkinoiden valtaamiseksi lännestä. Suomi ei ole vahvan valuutan maa. Ratkaisu ei kuitenkaan entisenkaltaiset rysäysdevalvaatiot, vaan pienet askeleet.”[1180] Suomen Pankin heinäkuun liberalisoimistoimet taas olivat perustuneet arvioon, että länsimarkkinoilla alkava suhdannenousu toisi helpotusta Suomen sopeutumiseen ja että oli ”runsaasti tekijöitä, jotka olivat parantaneet Suomen kansainvälistä kilpailukykyä”.[1181] Väyrysen näkemykset Suomen kilpailukyvystä olivat siis huomattavasti pessimistisemmät.

Väyrynen oli pessimistisempi myös sen suhteen, että idänkauppaan voisi löytyä muita ratkaisuja kuin viennin leikkaus, ainakin clearingin puitteissa – esittihän hän 50 prosentin leikkaustarvetta.[1182] Väyrynen näyttää olleen Suomen Pankin kannalla siinä, että kun Neuvostoliiton velka clearing-tilillä ylitti sille määritellyn luottorajan, yli menevä osa siirrettäisiin erityisluottotiliksi vaihdettavissa valuutoissa. Neuvostoliiton edustajat eivät kuitenkaan suostuneet irtautumaan clearingsysteemistä, jonka seurauksena erityisluotosta tuli clearing-ruplamääräinen. Tämä luotto, 285 miljoonaa ruplaa (noin 2 miljardia mk), sovittiin kuoletettavan vuoden 1991 loppuun mennessä. Silti Neuvostoliiton velka clearingtililläkin säilyi luottorajaa suurempana elokuuhun 1987 saakka. Käytännössä erityistiliä suurempi merkitys Suomen ylijäämän purkamisessa oli öljyn välityskaupoilla eli sillä, että Suomi toi öljyä yli oman tarpeensa ja myi sen länsimarkkinoille. Näistä toimista huolimatta vuonna 1987 Suomen kauppa supistui 20 prosentilla, ja siltikin kauppa pysyi vuonna 1987 ylijäämäisenä.[1183] Järjestelyä voi kuvata tavallaan kompromissiksi Väyrysen ja Koiviston linjojen välillä. Väyrysen pessimistinen näkemys ei toteutunut, vaan ongelmiin löydettiin ratkaisuja, ennen kaikkea öljyn välityskauppa, mutta täysin niitä ei pystytty ratkaisemaan.

Kokonaisuudessaan viennin arvo laski vuonna 1986 edellisvuoteen verrattuna, mitä ei ollut tapahtunut sitten vuoden 1975. Länsivienti lähti kuitenkin nousuun 1986 jälkipuolella, ja länsimarkkinoiden vahva kysyntä sekä hintakilpailun paraneminen kasvattivat länsivientiä seuraavana vuonna. Silti idänviennin supistumisen takia viennin kasvu jäi kokonaisuudessaan maltilliseksi. Talouden kasvu jatkui kuitenkin seuraavat vuodet vahvana ennen kaikkea kotimaisen kysynnän ansiosta.[1184]

Mihin Väyrynen tähtää? – Oppositiopelko alkaa itää ja syystä

Viikon kuluttua Väyrysen idänkauppalausunnosta tilanne näytti keskustapuolueen kannalta paremmalta. Väyrynen saattoi todeta 18.9. työvaliokunnassa, että idänkaupan

https://doi.org/10.21435/ha.155

tilanne eli valtava leikkaustarve oli tuotu varsin hyvin esiin kyseisen päivän lehdissä. Tilanne oli kaiken kaikkeaan karmea, idänkauppa työllisti noin 100 000–120 000 ihmistä. Kuuskoski-Vikatmaa painottikin työllisyysnäkökohtien huomioonottamista vientiä leikattaessa. Väyrynen vastasi, että eräillä sektoreilla, kuten laivatoimituksissa ja rakennusviennissä, ei voitu leikata, joten paineet leikata työvaltaisilla aloilla olivat voimakkaimmat. Ollila vahvisti tämän pitävän paikkansa, vaateteollisuuden viennin arvo ei ollut suuri, mutta ala työllisti runsaasti. Juhantalosta voimakkaasta leikkaamisesta puhuminen oli ”poliittisesti vaarallista”. Ollilasta asiasta oli pakko puhua. Väyrynen toivoikin, että seistäisiin viime kokouksessa otetun kannan takana, sillä muuten ajaudutaan ”hirvittävään tilanteeseen runkosopimuskauden loppupuolella”.[1185] Keskustelu oli pöytäkirjan mukaan asiallista, mutta maltillisen pinnan alla oli kuohuntaa.

Kuohunnasta kertoi Ollilan varoitus, että pahinta olisi, jos nyt alettaisiin keskenään tapella. Väyrysestä oli yhä paljon tahoja, jotka eivät myöntäneet tosiasioita. Juhantalo piti tilannetta vakavana, mutta keskustapuolueen ei tullut hänestä puhua pelkästään leikkauksista, kun tilanteen ratkaisemiseksi käytettiin myös muita keinoja. Väyrynen sanoi, että ”ellemme me olisi ottaneet kissaa pöydälle, oltaisiin ajauduttu tilanteeseen, jossa vienti runkosopimuskauden loppuvuosina romahtaisi”. Martikaisesta Sorsan *Suomen Kuvalehdelle* antaman haastattelun sanoma ja todellisuuden välinen ero alkoi nyt selvästi paljastua ihmisille. Ollila arvioikin, että vaikka kaikki yritettäisiin, niin tuontia olisi leikattava. Pokka painotti silti, että myös muita vaihtoehtoja kuin leikkaaminen oli esitettävä. Väyrynen toivoi, että kaikki mahdolliset ideat esitettäisiin, mutta lisäsi, että ”valitettavasti niiden merkitys kokonaisuuteen on kuitenkin pieni”. Väyrynen joutui poistumaan tämän jälkeen kokouksesta. Puolustusministeri Pihlajamäki painotti silti vielä Väyrysen poistuttua, että keskustelut asiasta tuli sulkea nyt hallituksen sisälle eli riidat julkisuudessa tuli unohtaa.[1186]

Suhteet SDP:hen olivat kiristyneet idänkaupan takia äärimmilleen. Saman päivän *Suomenmaassa* SDP:n puoluesihteeri ilmoitti Väyryselle tiedoksi: ”Puheet eivät enää palauta luottamusta.”[1187] Kokoomus taas löi omalta osaltaan kiilaa SDP:n ja keskustapuolueen väliin. Kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja totesi SDP:tä myötäillen, että kokoomus ei tekisi välikysymystä idänkaupasta, sillä sitä oli jo politisoitu aivan riittävästi.[1188] Ilmeinen vaara oli, että Väyrysen rajut idänkauppapuheet olivat johtamassa SDP:n ja keskustapuolueen totaaliseen välirikkoon ainakin puoluejohdon tasolla, ja sitä myöten SDP:n ja kokoomuksen hallitusyhteistyöhön. Lisäksi pahimmassa tapauksessa myös keskustapuolueen äänestäjät kaikkoaisivat pelästyessään Väyrysen leikkaus- ja työttömyyspuheita – kuten Juhantalon ja Pokan kommenteista on luettavissa.

Kääriäinen totesikin seuraavassa työvaliokunnassa, jossa Väyrynen ei ollut paikalla, että kokoomuksen ja SDP:n välillä oli käyn-

https://doi.org/10.21435/ha.155

nissä merkittävä hallituspoliittinen keskustelu. Hänestä keskustelu osoitti siihen suuntaan, että SDP aikoi pitää vaaleihin saakka portit auki kaikkiin hallitusvaihtoehtoihin. Kuuskoski-Vikatmaasta kokoomuksen ja demarien kuhertelussa ei ollut mitään uutta tai ihmeellistä. Hänestä puolueessa olisi syytä miettiä asioita vähän tarkemmin: ”Nyt kuljetaan etupäässä näppituntumalla pois lukien puolueen puheenjohtaja ja puoluesihteeri. Sen sijaan hallitusryhmässä ei ole tietoa suurista linjoista.” Kääriäinen lupasikin, että sitten kun puheenjohtaja olisi kotimaassa, voitaisiin pitää useamman tunnin keskustelu. Kuuskoski-Vikatmaa lisäsi, että monella ei esimerkiksi ollut Väyrysen ja Ollilan äskeisistä pääomamarkkina-avauksista selvää kuvaa, ja sama koski veroratkaisuja.[1189] Idänkaupan ohella kyse oli siis ylipäätään talouspolitiikan linjauksista, joista muut kaipasivat lisäselvyyttä.

Talous- ja työllisyysteemat puhuttivat myös seuraavassa kokouksessa. Kuuskoski-Vikatmaa vaati niihin yhä selvyyttä. Ollila vastasi, että nämä olivat usein vaikeaselkoisia asioita, mutta hänestä ei saanut kritiikittömästi linnoittautua entisen linjan taakse, vaan tarvittiin tavoitteellisuutta. Juhantalo ilmoitti, että puolueen budjettipuheenvuorossa jatkettiin idänkauppakeskustelua. Hänestä idänkaupan ongelmat oli syytä tunnustaa, eikä lykätä vaikeita ratkaisuja tulevaisuuteen. Juhantalo sanoi Laineen hermostuneen puheenvuorosta ja lisäsi: ”Eduskuntaryhmä on antanut nyt tukensa puolueen puheenjohtajalle.”[1190] Ryhmän tuki oli kriittisen tärkeä Väyryselle, sillä ilman sitä hän olisi ollut poliittisesti käytännössä voimaton. Silti Juhantalon kommentti osoittaa samalla, että idänkauppanosto nähtiin nimenomaan Väyrysen projektina. Myös Kääriäisen tämän jälkeen tekemä ehdotus, että esityslistaan merkitty idänkauppakeskustelu käsiteltäisiin vasta seuraavalla viikolla, jolloin Väyrynenkin olisi paikalla, vahvistaa tätä näkemystä. Hokkanen kuitenkin aloitti keskustelun toteamalla, että häneltä oli kyselty, ”mikä on ollut tarkoituksena puolueen virittämässä idänkauppakeskustelussa”. Kääriäinen ja Pura yrittivät vakuuttaa, että kyse oli itse idänkaupan ongelmista. Juhantaloa vastaus ei tyydyttänyt, hän halusi tietää, mihin todella pyrittiin, mikä oli kaiken tarkoitus. Pihlajamäki huomautti, että maakunnissakin asiasta kyseltiin melko paljon. Juhantalo lisäsikin ymmärtävänsä kyllä taustan ja motiivit, mutta silti olisi yhdessä sovittava, mihin tähdättiin.[1191]

Seuraavassa kokouksessa Väyrynen oli itse selostamassa idänkaupan tilannetta. Hän kertoi, että idänkaupan ongelmat olivat hoitumassa, kuten keskustapuolue oli vaatinut. Oli luovuttu ajatuksesta lykätä kaupan tasapainottamista. Hänestä työvaliokunta voisi antaa kannanoton, jossa ilmoitettaisiin lähtökohdaksi, ettei kauppaylijäämä kasvaisi ja että tuonnin lisäämiseksi käytettäisiin kaikki mahdolliset voimat. Juhantalo taas katsoi, että nyt olisi johdonmukaista ilmoittaa puolueen olevan tyytyväinen, että asiat olivat menossa kuntoon. Hokkanen yhtyi Juhantaloon ja kannatti tällaista julkilausumaa ja

https://doi.org/10.21435/ha.155

lisäsi, että viimeksi oli ”epätietoisuutta idänkauppaprosessin liikkeellelähdöstä ja poliittisista tavoitteista”. Väyrynen vakuutti, että kyse oli ollut nimenomaan itse asiasta. SDP halusi yrittää suojella eduskuntavaalimenestystään, ja siksi kaikki realistiset ratkaisut oli aluksi torjuttu. ”Ilman kissan nostamista pöydälle asia ei olisi mennyt raiteeseen, vaan ongelmien vähättely ja peittely olisi jatkunut.” Sosiaalidemokraattien taholta tehty syytös maan edun vahingoittamisesta oli ollut hänestä täysin odottamaton ja vailla pohjaa. Suurin osa kansalaisista ajatteli varmaan, että idänkaupan ongelmista oli käyty turhaa poliittista riitelyä, mutta asiantuntijoiden hän oletti olevan hyvillään. Väyrynen myönsikin, että poliittisesti oltiin varmaan miinuksen puolella, mutta itse asia oli menossa nyt järjestykseen.[1192] Työvaliokunnasta annettiin julkisuuteen tieto, että uhka hallituskriisistä oli poistunut, sillä hallituksen valvomat neuvottelut lähtivät kaupan realistisesta tasapainottamisesta.[1193]

Silti kysymys Väyrysen tavoitteista jäi osalle auki. Kuuskoski-Vikatmaasta ongelmana oli yhä, että ”puheenjohtajan, puoluesihteerin ja Ollilan strategiaa eivät muut valitettavasti tunne”. Talouspoliittinen linja herätti kysymyksiä. Juhantalo muistutti korkotilanteen olevan yhä vakava, minkä takia kilpailutilanne heikkeni – varsinkin nyt kun myyntiä piti saada länteen. Siksi myös devalvaatio-odotukset olivat yhä korkealla. Väyrysestä kilpailukyky tuli saada kuntoon sekä idän että lännen markkinoilla. Hänestä SDP oli myös kilpailukykyasioissa pulassa: ”Paras tie talous- ja työllisyyskehityksen umpikujan purkamiseen olisi devalvaatio ja indeksiehdon purkaminen.” Devalvaatiosta ei hänestä kuitenkaan voinut puhua julkisuudessa, sillä se saattaisi ajaa markkaan kohdistuvat spekulaatiot heti päälle. Toinen tapa olisi alentaa palkkoja. Hänestä aloite oli nyt ylipäätään pidettävä omissa käsissä. Työllisyyslisäbudjetin antamisen yhteydessä oli syytä käydä laajempaa talous- ja työllisyystilanteen tarkastelua ja tehdä sitä koskevat päätökset.[1194] Väyrynen piti työvaliokunnassa tiukasti kiinni siitä, että kyse oli pelkästään itse asioista eli ratkaisujen hakemisesta taloustilanteeseen.

Talous- ja kauppasuhteet Neuvostoliittoon eivät kuitenkaan olleet olleet vuosikymmeniin pelkästään talouskysymyksiä vaan myös ulkopoliittisesti latautuneita kysymyksiä, joihin Neuvostoliitto oli reagoinut herkästi. Tämä oli tullut esiin suorastaan ylidramaattisesti SDP:n lausunnoissa Väyrysen idänkauppapuheista, mitä taas Väyrynen piti täysin perusteettomana. Jos SDP:n reaktioissa oli vahvaa suomettumisen makua, Väyrysen toiminnassa taas oli hämmentävää se, ettei hän Kekkosen kasvattina suostunut näkemään idänkauppapuheissaan elementtejä, jotka saattoivat loukata Neuvostoliittoa. Ei siis ihme, että työvaliokunnassakin osa tuntui epäilevän Väyrysen perimmäisiä motiiveja – varsinkin kun tämän ja Ollilan talouspoliittisista linjavedoista ei myöskään saatu täyttä selvyyttä. Väyrynen toimi aivan kuin uudenlaisessa poliittisessa kulttuurissa, jossa ei kumarreltu Neuvostoliittoa tai

https://doi.org/10.21435/ha.155

tasavallan presidenttiä eikä myöskään edes äänestäjiä. Talouden tosiasiat vain kerrottiin kakistelematta ja kaunistelematta ulos. Ketä se palveli? Ei ainakaan lähtökohtaisesti Väyrystä ja keskustapuoluetta, sillä äänestäjien ja mahdollisten hallituskumppanien karkottaminen oli poliittisesti epäviisasta, ja siksi moni puolueessa saattoi uskoa, että kyse todella oli talouden hälyttävistä tosiasioista. Osa taas nimenomaan epäili tästä syystä jotain muita motiiveja. Pitkällä tähtäimellä, talouden tosiasioiden paljastuessa, Väyrynen nähtävästi laski, että tilanne kääntyisi hänen ja keskustapuolueen eduksi.

Vallitsevalla hetkellä tilanne näytti kuitenkin siltä, että keskustapuolue saattaisi tipahtaa puolueiden kolmiodraamassa ulkopuoliseksi. Puheenjohtaja Suominen kehotti kokoomusta astumaan Pitkänsillan yli "suomalaista työmiestä vastaan", sovittelijaksi työnantajien ja palkansaajien väliin.[1195] Väyrynen huomioikin työvaliokunnassa, että kokoomuksen puheenjohtaja oli pitänyt Pitkänsillan puheensa, johon Sorsa oli vastannut lonksuttamalla edelleen hallitusovia.[1196] Myös hän itse oli reagoinut tilanteeseen. Väyrynen oli julkistanut keskustapuolueen lehdissä Suomiselle avoimen kirjeen, jossa oli arvioinut Suomisen Pitkäsilta-puheen ymmärretyn väärin: "On omituista, että Sinun on tulkittu pyrkivän siihen, että kokoomus tulisi hallitukseen keskustapuolueen tilalle. Tästähän ei voi olla kysymys." Väyrysestä oli silti hyvä, että kokoomus ojensi kätensä työväestölle ja samalla siten SDP:lle, jonka totesi tähän asti estäneen kokoomuksen hallitukseen pääsyn. Väyrynen arvioi Sorsan hyväksyvän SDP:n ja kokoomuksen hallitusyhteistyön pelkästään jo tämän yhden puheen perusteella, eli Suomisen puhe oli johtamassa tarkoitettuun tulokseen. Väyrynen ilmoittikin olevansa varma siitä, ettei SDP presidenttipuolueena ja edessä oleva teollisuuden rakennemuutos huomioiden voinut kieltäytyä kolmen suuren yhteistyöstä, "kun me sitä yhdessä esitämme".[1197] Väyrynen siis asemoi keskustapuolueen muitta mutkitta kokoomuksen rinnalle ja yhteistyökumppaniksi.

Väyrynen totesi Suomiselle holhoavaan sävyyn: "Ethän sinä ole mitenkään voinut tarkoittaa sitä, että kokoomus olisi valmis tukemaan SDP:n ylivaltapyrkimyksiä ja jopa vahvistamaan sosialistien asemaa tilanteessa, jossa vasemmiston kannatus on entisestään alenemassa. Sehän merkitsisi asettumista pelinappulaksi sosialidemokraattien kovaan peliin." Väyrynen jatkoi vielä, että tietoisuus vaalien jälkeen muodostettavasta kolmen suuren hallituksesta rauhoittaisi epäilemättä politiikan kenttää ja varsinkin presidenttipeliä. Siksi hän kaipasi SDP:ltä suoraa ilmoitusta, että sekin olisi valmis tällaiseen hallitusyhteistyöhön. Suomisen osalta Väyrynen taas kirjoitti tietävänsä, että tällä oli sama näkemys kuin hänellä, eli että SDP:llä oli liikaa valtaa suhteessa sen poliittiseen kannatukseen. Väyrynen moittikin SDP:tä ylivalta-asenteesta, kun se kuvitteli voivansa määrätä siitä, mitä muut tekivät – näkemättä ristiriitaa siinä, miten hän oli itse puskemassa SDP:tä ja kokoomusta kolmen suuren hallitusyhteistyöhön. Kritiikistä huolimatta

Väyrynen ilmoitti silti olevansa yhä SDP:n ja keskustapuolueen välisen hallitusyhteistyön vankka kannattaja, ja hän toivoi yhteistyön jatkuvan vaalien jälkeenkin.[1198]

Väyrynen tulkitsi poliittista tilannetta työvaliokunnassa siten, että hallituspohjakeskustelut oli käyty loppuun, kun Sorsa oli ilmoittanut Suomisen kanssa käymissään julkisissa keskusteluissa, että kaikki puolueet olivat kelvollisia hallitukseen. Keskusta oli Väyrysen mielestä päässyt tavoitteeseensa, korkean profiilin politiikka tuotti tulosta. ”Tässä on toimittu puoluekokouspäätöksen mukaisesti ja sitä paitsi ajettu kansan mielialoissa suosituinta hallituspohjaa elikkä kolmen suuren puolueen hallitusta”, hän totesi.[1199] Selitys kuulostaa ontuvalta, sillä SDP:ssä ei puhuttu kolmen suuren hyväksymisestä. Sen sijaan kokoomukselle oli avattu hallitusovia entistä painokkaammin.[1200] Väyrysen kirje näyttikin siltä, että hän puski keskustapuolueen väen vängällä takaisin SDP:n ja kokoomuksen mahdolliseen hallitusrintamaan säröjä nostattaneen idänkauppapuheen jälkeen.

Kääriäinen vastasikin Väyryselle, että ”olisi paljon voitettu, jos hallituspohjakeskustelu todella päättyisi tähän”. Kääriäinen oli tulkinnut julkisuudessa Suomisen puheita eri tavalla kuin Väyrynen. Hän oli sanonut Suomisen pyörivän kuin väkkärä ja hinkuvan hallitukseen SDP:n aisankannattajaksi. Väyrysen kirje Suomiselle oli lähetetty Japanintyömatkalta, joten puoluejohdon vastauksia ei ollut mitä ilmeisimmin koordinoitu. Hallituspohjakeskusteluun tympiintynyt Kääriäinen asettui silti lojaalisti Väyrysen tueksi. Hän oli varma siitä, että poliittisen kentän polarisaatiohankkeet jatkuisivat eli luotaisiin kuvaa kahdesta kaupunkilaispuolueesta, joiden välillä valinta tapahtuisi, joten tältä osin keskustapuolueen jokseenkin raivokas aloitteellisuus oli ollut oikein. Sorsan ja Suomisen keskusteluissa oli nostettu esiin muun muassa maatalous ja elintarvikkeiden hinnat – eli he hakivat tässä suhteessa yhteistä rintamaa. Hän katsoikin SDP:n olevan nostamassa maataloudesta isoa vaalikysymystä, mutta tähän koukkuun ei pitänyt mennä. Polarisaatiouhkasta oli selvitty tähän asti hyvin ja voitiin yhä selviytyä ”vain huolellisesti valmistellulla aloitteellisuudella”, minkä voi tulkita olleen vihje Väyryselle tavasta toimia jatkossa. Lisäksi oli toimittava leveällä rintamalla, minkä senkin saattoi tulkita vinkiksi Väyryselle.[1201]

Väyrynen puolestaan kertoi tavanneensa Suomisen. Hänestä enemmistö poliittisista kysymyksistä oli käytännössä sellaisia, joissa kokoomus oli lähempänä keskustapuoluetta kuin SDP:tä, kuten juuri maataloudessa. Siksi kokoomusta tuli hiillostaa koko ajan, ettei se pääsisi marssimaan keskustapuolueen yli SDP:n luokse. Väyrynen kuitenkin lisäsi: ”Toisaalta on ymmärrettävä se Suomisen näkökohta, että hän ei voi sitoa kokoomusta ennen vaaleja kumpaankaan puolueeseen, enempää Sdp:hen kuin keskustapuolueeseenkaan.” Kuuskoski-Vikatmaa taas huomautti kokoomuslaisten sielunelämän olevan sellaista, että nämä ajattelivat olevansa muita fiksumpia, ja siksi pärjäävänsä yhteistyössä

https://doi.org/10.21435/ha.155

SDP:n kanssa vaikka yksistään. Hän kritisoikin sitä, ettei politiikan suunnittelusta tullut yhtään mitään ”ennen kuin suuri salaisuus paljastuu muillekin kuin puheenjohtajalle”, vaikka myönsikin aloitteellisuuden olevan periaatteessa paikallaan.[1202] Kuuskoski-Vikatmaan käsityksen mukaan muut eivät siis tienneet, mihin Väyrynen tähtäsi aloitteellisuudellaan – millaiseen hallitusyhteistyöhön ja mitä muita asioita kaavailuihin liittyi.

Väyrynen puolustautui sanomalla, että politiikassa tahti oli niin kova, ”ettei kaikkia aloitteita voi tulla etukäteen politbyroolta kyselemään. On oltava luottamusta valittuun puoluejohtoon.” Hänestä kaikista asioista, kuten idänkaupasta ja siihen liittyneistä operaatioista, oli puhuttu avoimesti työvaliokunnassa. Kuuskoski-Vikatmaa peräsi silti vastauksia, mihin Väyrysen ja Ollilan talouspolitiikalla tähdättiin. Hän näytti hakevan vastausta siihen, oliko talousnostojen takana todellisuudessa pyrkimys nostaa Väyrynen presidentiksi talouselämän tuella. Toropainenkin kritisoi Väyrysen avoimen kirjeen Suomiselle herättäneen NKL:ssa ihmettelyä. Pihlajamäki paheksui niin ikään, että poliittisessa elämässä oli viime aikoina ollut jatkuvasti yllätyksiä. Ensimmäinen oli ollut ”Turun pamaus” eli Väyrysen puhe huhtikuussa puoluevaltuuskunnassa. Nyt nähtävissä oleva tapahtumavyöry oli saanut alkunsa sieltä, ja olikin pidettävä mielessä, että demareita ja kokoomuslaisia oli lukumääräisesti paljon.[1203] Keskustelussa näkyi pelko tilanteen kehittymisestä ja puolueen joutumisesta sen takia oppositioon.

Pihlajamäki varoittikin, että nyt ei pitänyt ajaa tilannetta sellaiseen pisteeseen, että keskustapuolue päätyisi hallituspoliittiseen paitsioon. Jos kokoomus ja SDP voittaisivat eduskuntavaaleissa, presidentti voisi helposti edesauttaa keskustapuolueen oppositioon. Väyrynen vastasi, että hyökkäys oli paras puolustus. Hän totesi itsevarmasti: ”Hallituspoliittinen homma on hanskassa ja hanska pitää.” Hän selitti huhtikuusta lähtien käydyn nimenomaan puolustustaistelua, jotta kokoomuksen ja SDP:n yhteistyö vältettäisiin. Keskustapuolue joutuisi kaikkein varmimmin sivuun vaalien jälkeen, jos puolue ei olisi vallitsevassa tilanteessa aloitteellinen. Juhantaloa Väyrysen selitykset eivät vakuuttaneet, ja hän sanoi, että ”hänellä itsellään on varsin voimakas punamultavakaumus”. Yläjärvikin kritisoi, että tavallisten ihmisten oli vaikea ymmärtää, mistä viime aikojen poliittisessa keskustelussa oli varsinaisesti ollut kyse.[1204] Väyrynen taas halusi hallituspoliittisen keskustelun katki, myös työvaliokunnassa.

Väyrynen totesi, että puoluehallitus olisi ehkä sopiva taho antamaan kannanoton, jossa todettaisiin hallituspohjakeskustelun käydyn tässä vaiheessa loppuun. Seuraavaksi vaalikeskustelussa tuli hänestä siirtyä sisältöihin, ja sen keskustapuolue aloittaisi työllisyyspoliittisella kannanotolla. Väyrynen selitti, että myös budjettiriihi oli johdonmukainen osa noudatettua politiikkaa, jolla pyritään ”selvästi osoittamaan puolueiden harjoittamien poliittisten linjojen rajat”. Keskustapuolueen erityisenä päämääränä oli ollut todistaa yritys- ja yrittäjämyönteisyyttä

https://doi.org/10.21435/ha.155

sekä ymmärrystä toimihenkilöiden tavoitteille. Hokkanen palasi kuitenkin hallituspohjakeskusteluun ja muistutti, että kokoomuksen ulkopuolelle sulkeminen oli ollut yksi keskeisimpiä ärsytyksen aiheita kansalaisten keskuudessa, ja antoi tältä osin tunnustusta Väyrysen toiminnalle. Väyrynen sanoikin, että kun oli kannatettu hallitusyhteistyötä SDP:n kanssa, oli mukaan hyväksytty silloin tällöin myös kansandemokraatit, nyt "täydentäjäksi on vuorossa kokoomus". Hän paljasti, että tätä yhteistyötä oli alettu jo rakentaa, sillä kokoomuksen puheenjohtaja oli tarjonnut keskustapuolueelle jotakin asiaa, johon kokoomus voisi perustellusti yhtyä. Väyrynen oli esittänyt kotimaisen energian edistämistä ja nimenomaan kysymystä Kollajan ja Vuotoksen hankkeista. Se sopi muille, myös Juhantalolle, sillä siitä ei katsottu syntyvän vahinkoa SDP:n suhteen, koska hallitus aikanaan esitystä tehdessä selkeästi äänesti hankkeisiin liittyvästä koskiensuojelulaista.[1205]

Työvaliokunnan keskusteluissa ei päästy pöytäkirjan mukaan kiinni niihin ongelmiin, jotka hiersivät Väyrysen tahtopolitiikassa. Pöytäkirjasta saa vaikutelman, että muut olivat yrittäneet nyhtää Väyryseltä tietoa siitä, kallistuiko Väyrynen viime kädessä SDP:n vai kokoomuksen kannalle hallituskysymyksessä – vaikka pöytäkirjan mukaan kukaan ei sitä suoraan kysynytkään. Vastausta tähän ei kuitenkaan saatu. Väyrysen Suomis-kirjeen takia näytti siltä, että vain Väyrynen itse tiesi, mitkä olivat lopulliset tarkoitusperät. Kääriäinenkin oli tulkinnut Suomisen puheita eri tavalla. Periaatteessa työvaliokunnassa oltiin asiakysymyksistä samaa mieltä, mutta ongelmana oli se, mihin tilanne lopulta johtaisi – oppositioon vai hallitukseen kokoomuksen kanssa. Väyrynen ei avannut lopullisia tavoitteitaan ja piti vain tiukasti kiinni tahtopolitiikasta, ja nähtävästi lujemmin kuin varsinaisesta pöytäkirjasta on luettavissa.

Helsingin Sanomissa tiedettiin kertoa seuraavana päivänä, että keskustapuolueen kovat otteet jatkuisivat, ja seuraavaksi kohteeksi tulisi sisä- ja talouspolitiikka. "Kepu valmistelee todennäköisesti seuraavaa atakkia työllisyyslisäbudjetin yhteyteen", lehdessä kirjoitettin. Lisäksi Väyrysen kerrottiin opettaneen varovaista linjaa kannattaneelle puolustusministeri Pihlajamäelle, että hyökkäys on paras puolustus.[1206] Joku vuoti työvaliokunnan keskustelut jälleen *Helsingin Sanomille*, mikä kieli tyytymättömyydestä Väyrysen jyrkkään linjaan. Liikanen taas tähdensi samaan aikaan SDP:n puoluetoimikunnassa, että seuraavien hallitusneuvottelujen yhteydessä oli ensin päätettävä ohjelmasta ja vasta sitten siitä, ketkä muodostaisivat hallituksen. Sorsa oli ilmoittanut uudesta järjestyksestä muutama päivä aiemmin. Liikanen kuvasi uutta kantaa julkisuudessa "käänteentekeväksi" ja uskoi sen pitävän myös käytännössä.[1207] Silti SDP:n sisälläkin suhtauduttiin päätökseen epäilevästi. Kansanedustaja Juhani Surakka ennusti, että kokoomus suljettaisiin pois jo ennen ohjelmakysymyksiä, sillä jäsenkyselyssä kartoitettiin parhaillaan tulevia hallituskumppaneita ja tuloksena olisi epäilemättä halu yhteistyöhön SKDL:n ja keskusta-

https://doi.org/10.21435/ha.155

puolueen kanssa. Nykyisestä hallituspohjasta luopumiseen piti olla hänestä vahvat syyt, eikä siihen riittäisi se, että ”Väyrynen on inhottava ja oikukas Sdp:tä kohtaan”.[1208]

Liikanen taas painotti puoluetoimikunnassa, että kaikki eivät olleet huomanneet, miten tärkeä kannanotto oli. Ensin neuvoteltaisiin ohjelmasta eikä pohjasta – kuten edelliskerralla. Se tarkoitti sitä, että keskustapuolue oli jäänyt aseettomaksi, sillä sen taktiikkaan oli kuulunut sanoa, että he olivat kyllä valmiit hallitusneuvotteluihin kokoomuksen kanssa, mutta SDP ei ollut. Liikasesta tilanne oli nyt hyvä SDP:n näkökulmasta, koska sillä oli keskusteluyhteydet sekä kokoomukseen että keskustapuolueeseen ilman, että keskustapuolue oli siinä välissä. Hän arveli Väyrysen yrittävän käynnistää jonkinlaisia neuvotteluja, joissa yhdessä kokoomuksen kanssa demarit pantaisiin seinää vasten. ”Mutta eihän siitäkään mitään voi tulla, sillä kokoomuksen taholtahan olisi suorastaan tyhmää mennä sellaiseen”, hän sanoi. Kansanedustaja Kaj Bärlund kommentoi, että suoranaisesti tämä kai merkitsi sitä, että oltiin kokoomuksen kanssa jo samassa hallituksessa, ”koska eihän kokoomus sellaisessa tilanteessa tietenkään keksi mitään sellaista ohjelmakohtaa, jota ne eivät voisi hyväksyä. (Naurua).” Bärlund ja Ahde empivät, mutta Sorsa ja Liikanen katsoivat, ettei asiassa auttanut nyt epäröidä, koska muuten koko taktinen asetelma menisi pieleen, ja vihjasivat samalla, että päätöksiä voidaan unohtaa tai muuttaa. Liikanen vielä nauratti muistuttamalla, että Paasio oli tässä ”henkilökohtaisen ongelman edessä, koska hän joutuisi vaihtamaan Juhantalon Puolanteeseen, ja Pertti räpiköi hirveästi vastaan”.[1209] Kyse ei siis suinkaan ollut kolmen suuren hallituksesta vaan kokoomuksen nousemisesta todelliseksi vaihtoehdoksi keskustapuolueen tilalle.

Uusi kissa pöydälle – Väyrysen liiallinen kärjekkyys nostattaa kritiikkiä

Väyrysen kova linja jatkui, vaikka työvaliokunnassa oli esitetty kritiikkiä ja huolta siitä, mihin tilanne saattaisi johtaa. Uuden poliittisen myrskyn nostatti Väyrysen pitämä työllisyyspuhe.[1210] *Helsingin Sanomien* etuaukeamalla kirjoitettiin 12.10.1986 suurin kirjaimin: ”Paavo Väyrynen vaatii palkkojen leikkaamista.” Väyrysen kerrottiin ryhtyneen ajamaan sovittujen palkkojen leikkausta, jotta yritysten hintakilpailukyky paranisi. Väyrysestä hintakilpailukyky oli avaintekijä. Sitä tarvittiin, jotta idänkaupan supistuksia voitaisiin korvata kasvattamalla länsivientiä. Kilpailukykyä tarvittiin myös idänkaupassa, sillä sekin oli muuttumassa entistä vapaammaksi kiristäen kilpailua. Siksi tilanne vaati ”ennakkoluulottomia päätöksiä hallitukselta, eduskunnalta ja taloudellisilta etujärjestöiltä. Me olemme tilanteessa, jossa olisi kyettävä alentamaan palkkoja, maataloustuloa ja kantohintoja sovitusta tasosta.”[1211]

Väyrynen ei tehnyt tarkkaa ehdotusta toimenpiteistä, mutta hän viittasi siihen, miten 1970-luvulla palkankorotuksia oli siirretty

https://doi.org/10.21435/ha.155

eteenpäin. Hän myös mainitsi hallituksen äskeisen budjettiesityksen ja sen mahdollisen muuttamisen siten, että yritysten kilpailukykyä edesautettaisiin työnantajamaksuja alentamalla. Lehdessä taas tämänkin huomautettiin johtavan joko valtion menojen leikkaukseen tai muiden verojen kiristymiseen. Väyrysen lausuntojen taustalla nähtiinkin väijyvän kysymys markan devalvaatiosta, sillä jos yritysten hintakilpailukyvylle ei tehtäisi mitään, maa ajautuisi devalvaatioon tai ennätystyöttömyyteen. Lisäksi eräiden keskustalaisten talousmiesten todettiin valmistelevan samanlaista "hevoskuuria palkansaajille" kuin Väyrynen: keväällä sovittua palkkatasoa laskettaisiin ja indeksikytkentää löyhennettäisiin, yritysten sosiaalimaksuja alennettaisiin, ja ne kompensoitaisiin valtiolle liikevaihtoveron nostamisella.[1212]

Väyrysen palkanalennusvaatimus -otsikon viereen oli laitettu Suomen työnantajain keskusliiton (STK) hallituksen puheenjohtajan Krister Ahlströmin vakuuttelu, että palkankorotukset maksetaan. Hänestäkin suomalaisten yritysten kilpailukyky oli pahasti häiriintynyt, mutta työnantajajärjestöissä ei silti ollut pohdittu palkkasopimusten purkamista. "Sovittu mikä sovittu", sanoi Ahlstöm ja toivoi, että Suomi selviytyisi lähikuukaudet ilman devalvaatiota, koska ei uskonut sen jälkihoidon onnistuvan. Lausunto sai tilanteen näyttämään siltä, että Väyrynen oli oikeammalla kuin työnantajaliiton johto, vaikka molempien tilannekuva oli käytännössä sama. Ahlström sanoi olevan hyvä, että SAK:ssakin oli nyt julkisesti tunnustettu työvoimakustannusten vaikuttavan työllisyyteen, mutta piti vahinkona, ettei se ollut tapahtunut jo puoli vuotta sitten, jolloin SAK hankki yhteislakolla ylisuuret palkankorotukset unohtaen tiedetyt tosiasiat. Tilanteen korjaamiseksi hän esitti länsikaupan edellytysten parantamista, kun idänkauppa väheni. Työvoimakustannuksia ja rahan hintaa oli laskettava, jotta pärjättäisiin länsimarkkinoiden kovenevassa kilpailussa. Ahlström ennusti, että työttömyys nousisi seuraavana talvena kahteensataantuhanteen, jos ei herätty todellisuuteen. Sovittujen palkankorotusten purkamisen sijaan Ahlström korosti kuitenkin korkotason laskemista ja helpotusta sosiaalimaksuihin. Tulevaisuudessa suomalaisten oli silti hänestäkin välttämätöntä hyväksyä se, että reaaliansiot laskisivat.[1213]

Väyrysen haastattelu taas oli kehystetty lehdessä alarmistisin sävyin. Otsikossa todettiin, että Väyrynen piirtää uusia kauhukuvia Suomen talousnäkymistä: "Kymmenen prosentin työttömyys uhkaa". Tekstin mukaan Väyrynen ei jättänyt Suomen kansaa rauhaan. Juuri kun oli toivuttu idänkauppapeloista, Väyrynen vetäisikin jo esiin uudet uhkakuvat työttömyydestä. Väyrysen kilpailukyvyn parannusehdotukset liitettiin suoraan tuleviin vaaleihin selittäen, että keskustapuolue oli heiluttanut viime kuukaudet tahtipuikkoa ja laittanut siten ensin muut puolueet kiirehtimään presidenttiehdokasasettelua, puhumaan sitten idänkaupasta ja väittelemään hallituspohjasta ja nyt lopulta itse asiakysymyksistä eli talous- ja työllisyysasioista. Väyrysen ehdotukset palkkojen, maataloustulon

https://doi.org/10.21435/ha.155

ja kantohintojen laskemisesta kilpailukyvyn parantamiseksi saivatkin tekstin mukaan palkansaajat haukkomaan henkeään.[1214]

Pääministeri Sorsa hiiltyi jälleen Väyrysen puheista. Hallitus piti suljetun palaverin, jossa Sorsa vaati selitystä sille, mitä Väyrynen oli tarkoittanut ehdotuksillaan budjetin tarkistamisesta ja miksi tämä oli lietsonut talouspoliittista epävarmuutta. Myös hallituskumppanit, presidentti Koivisto, ay-johtajat ja *Helsingin Sanomien* pääkirjoitus tyrmäsivät Väyrysen pelottelupuheet.[1215] Erikoisinta tilanteessa oli kuitenkin se, että talouden synkkenevästä tilanteesta oltiin yhtä mieltä. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa oli vain muutama päivä aikaisemmin todettu, että varsinkin työllisyysnäkymät olivat synkät: ”Vuoden alkupuoliskolla sijoitukset ja vienti supistuivat ja tuotanto polki paikallaan. Markkinaosuuksia on menetetty lännessä ja nyt idänvientiä uhkaavat leikkaukset.”[1216] Ilmeisesti ärsyttävintä tilanteessa olikin se, että Väyrynen yritti käytännössä pakottaa muut epämieluisiin ratkaisuihin ja mahdollisimman nopeasti, eikä sellainen luonnollisesti miellyttänyt muita johtohenkilöitä saatikka palkanalennuksia pelkääviä kansalaisia.

Isossa kuvassa SDP:ssä oltiinkin tyytyväisiä Väyrysen vauhtisokeuteen, jollaiseksi Liikanen sitä kuvasi. Tällä hermostuneella, yliaktiivisella ja liikaa aloitteita sisältävällä toiminnallaan keskustapuolue oli menettänyt nyt Liikasesta sen aseman, mikä sillä oli ollut vielä kesällä ja syksyn alussa. ”Tänä päivänä keskustapuolueen presidenttiehdokkaan asema on keskustelussa selvästi huonompi. Hänen kaikkia liikkeitään seurataan suurennuslasin läpi – –.”[1217]

Väyrynen selitti puoluehallituksessa viimeaikaisia ulostulojaan ja kertoi ikävistä näkymistä: idänkauppa supistuu, korkea korko kuristaa pieniä ja keskisuuria yrityksiä, huono hintakilpailukyky vaikeuttaa vientiä ja lisäksi samaan aikaan oli käynnissä voimakas rakennemuutos, joka tarkoitti paineita työllisyyteen. Hän sanoikin koko keskustelun hermostuttavan sosiaalidemokraatteja, sillä heidän strategiansa oli julistaa ”kaikki hyvin -politiikkaa”. Väyrysen mukaan alkusyy koko vyyhdille oli Sorsa itse, kun tämä oli tiedottanut julkisuuteen ”hallituksessa vallinneesta yksimielisyydestä”. Hän oli kuitenkin varma, että tilanne kääntyisi, kun julkisuuteen tulisi puolueen linjaa tukevia näkemyksiä. Väyrynen selvitti myös hallituspohjakeskustelua ja viittasi siihen, miten keskustapuolue oli lähtenyt 1960-luvulla kansanrintamaan vähemmistöasemasta: ”Nyt SDP:n tulisi tehdä samoin kansallisen vakaan kehityksen ja rakennemuutoksen inhimillistämisen vuoksi.” Hän katsoikin, että kun SDP:stä oli ilmoitettu hallitusneuvotteluissa lähdettävän ensin ohjelmasta ja vasta sitten kokoonpanosta, niin tältä ”pohjalta voimme hyvin lähteä ajamaan ja toteuttamaan kolmen suuren hallituspohjaa”. Väyrysestä ainut mahdollisuus pärjätä SDP:n ja kokoomuksen rinnalla oli aloitteellisuus ja korkea profiili.[1218]

Kääriäinen ilmoitti Väyrysen jälkeen, ettei hänellä ollut halua käyttää puheenvuoroa, eikä hän käyttäisikään. Tätä yllättävää ilmoitusta on vaikea tulkita muuksi kuin mielen-

https://doi.org/10.21435/ha.155

ilmaukseksi Väyrysen liiankin korkealle profiilille. Kääriäinen oli todennut *Suomenmaassa* vain päivää ennen Väyrysen työttömyysuhkalausuntoa, että nyt kun SDP:n kannanmuutos mahdollisti kolmen suuren hallituksen, eli ensin katsottaisiin ohjelmaneuvottelut, niin olisi viisasta pitää huolta siitä, ettei poliittisella kentällä poltettaisi siltoja. Myöskään puolueen ministerit eivät puhuneet puoluehallituksessa, mikä herätti ihmetystä kokouksessa – Kääriäinen ei ollut nähtävästi ainut tilanteesta hermostunut.[1219] Yläjärvi ja Kuuskoski-Vikatmaa kommentoivatkin puolueen pää-äänenkannattajassa, etteivät he pitäneet Väyrysen puheita aivan onnistuneina.[1220]

Puoluehallituksen jäsenet sen sijaan keskustelivat tilanteesta. Lahdenseudun piirin puheenjohtaja, agronomi Suntela totesi, että käynnissä oleva keskustelu oli todellinen mylläkkä. Hänestä puheenjohtaja Väyrynen säilytti aloitteellisuuden ja vastasi SDP:n haasteeseen, mutta valitettavasti tiedotusvälineet olivat SDP:n hallussa. Keskustan kentän hän uskoi kuitenkin ottaneen puheet hyvin vastaan. Asiasisällöllisesti väännössä oli otettu voitto. Itä-Savon piirin puheenjohtaja, maanviljelijä Lehtosaari katsoi myös, että Väyrynen oli asiallisesti oikeassa, vaikka tiedotussota olikin hävitty. SDP:ssä tulkittiin nyt jokainen Väyrysen vähänkin painava sana presidenttipeliksi, ja siksi puoluejohdon tuli tarkkaan harkita jokaista liikettä. Väyrynen ei näyttänyt kuitenkaan neuvoista välittävän: ”Jos noudatamme aloitteellista tahtopolitiikkaa, tulokset ovat tällaisia. Hedelmät näemme vasta pitemmän ajan jälkeen.” Eläinlääkäri Reijo Tirkkonen Keski-Suomesta katsoikin, ettei lopullista tulosta voinut vielä arvioida. Myönteistä oli, että Väyrynen oli saanut totuuden puhujan maineen, mutta silti tapahtuma oli ollut keskustapuolueelle tyrmäystappio.[1221]

Markku Lehtosaari toimi kansanedustajana ja Itä-Savon piirin puheenjohtajana. KMA.

Samana päivänä, kun puoluehallitus kokoontui, *Helsingin Sanomissa* oli uutisoitu, että Sorsa laittoi Väyrysen takaisin hallitusruotuun ja lopetti puheet budjetin ja tulosopimusten muuttamisesta. Väyrynen oli joutunut toteamaan ”kurinpalautuskokouksen” jälkeen, että hänen ehdotuksilleen ei löytynyt kannatusta, joten ne raukesivat.[1222] Myös muissa lehdissä painottui, vaikkakin

https://doi.org/10.21435/ha.155

maltillisemmin, että Väyrynen jäi ehdotuksineen yksin hallituksessa.[1223] Onnettominta Väyrysen kannalta uudessa mediamyllytyksessä oli se, että valtiovarainministeri Ollila ei ollut yhtynyt Väyrysen talousnäkymiin – mikä kertoo osaltaan siitä, miten omaaloitteisesti puheenjohtaja toimi. Ollila oli todennut Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa, että budjettiesitys ei perustunut liialliseen optimismiin, eikä hän halunnut muuttaa sitä. Hän uskoi, että länsivienti oli lievästi elpymässä, vaikka idänkauppa oli supistumassa. Ollila ei myöskään yhtynyt Väyrysen ajatuksiin tulopoliittisten sopimusten aukaisemisesta, vaikka jatkossa olikin tähdättävä mahdollisimman maltillisiin ratkaisuihin. Hän selitti, että meneillään oli taloudellinen murroskausi, minkä takia talouden näkymät olivat epäselvät niin kotimaassa kuin kansainvälisesti, ja siksi eivät ainoastaan poliitikot vaan myös tutkijat ja tutkimuslaitokset olivat erimielisiä.[1224]

Ollilalta kysyttiin puoluehallituksessa, kumpi oli oikeassa, Väyrynen vai hän itse. Ollila vastasi, ettei voinut vastata muuta kuin että aika näyttäisi. Hän antoi kuitenkin tukea Väyryselle todeten, että tämän perspektiivi oli vuosien mittainen, mikä oli usein unohdettu. Ollilasta kannatti muistaa TKL:n toimitusjohtajan huomautus, että ”romahdus on liian lievä sana kuvaamaan lähiaikojen talouskehitystä”. Myös Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen esimies Pekka Korpinen oli ollut samoilla linjoilla kuin Väyrynen. Tapahtumista olikin opittava, että ”Paavon painoarvo on kovempi ja hänen uskottavuutensa vankempi kuin hän itsekään ymmärtää”. Ollila sanoi keskustelleensa asiasta Sorsankin kanssa, ja tämän arvion mukaan tilanne oli hyvin tulehtunut.[1225] SDP:n puoluesihteeri taas ilmoitti, että SDP:ssä oli kyllästytty reagoimaan keskustapuolueen jatkuviin uusiin käänteisiin – kuten *Suomenmaassa* kirjoitettiin seuraavana päivänä.[1226]

Puheenvuorosta aluksi kieltäytynyt Kääriäinenkin totesi puheenjohtajalle lojaalisti, että Sorsan ja Suomisen rinnalla oli kova työ yrittää pitää keskustapuolueen profiili näkyvissä ja kuuluvilla. ”Ainoa keino on aloitteellisuus ja tahtopolitiikka”, Kääriäinen totesi. Hänestä vauhti oli ollut kova, mutta toisaalta sen oli myös oltava kova. Kääriäinen liitti rökityksen laajempaan kamppailuun poliittisesta johtajuudesta: ”SDP pyrkii kokoomuksen tuella nitistämään keskustapuolueen.” Presidentti ja ammattiyhdistysjohtajat taas vaikenivat taktiikkasyistä sanoessaan, ettei työllisyyden suhteen ollut erityistä ongelmaa. Silti Kääriäinenkin oli tyytymätön, sillä hän totesi, että kovassa väännössä SDP:n kanssa oli samalla kuitenkin pidettävä huoli siitä, etteivät suhteet romuttuisi täysin. Väyrysen ympärille piti saada nyt vähän rauhoittumista. Kääriäinen totesi nojaavansa tässä myös kentän kantaan: ”On saatava laajempi rintama tuleen.”[1227] Puolueen pää-äänenkannattajankin mukaan puolueen kentällä katsottiin, että Väyrynen oli oikeassa, mutta tämä voisi toimia vähän matalammalla profiililla, sillä kyse oli myös siitä, miltä asiat näyttivät.[1228]

Puheenjohtajan linjaukset herättivät puoluehallituksessa muutenkin arvostelua.

Ministeri Yläjärvi totesi, että oli oikein todeta SDP:llä olevan liiaksi valtaa, mutta hän peräsi pohtimaan, mitä parempaa voitaisiin saavuttaa kolmen suuren hallituksessa kuin yhteistyössä SDP:n kanssa. Hänestä tästä oli tehtävä vakavissaan analyysi, ennen kuin tosissaan lähdettiin puhumaan kolmen suuren yhteistyöstä tai porvarihallituksesta. Väyrysestä taas oikea kysymys oli, ”haluammeko punamustan hallituksen vai kolmen suuren hallituksen?” Kuuskoski-Vikatmaa oli Yläjärven kanssa samoilla linjoilla, ja hän kritisoi myös palkkojen leikkaamispuheita. Myös muiden puheissa esiintyi kritiikkiä, ettei Väyrynen ymmärtänyt kansan tuntoja vaan veti tiukkaa talouslinjaa, jolle tuli tukea vain oikealta. Kuuskoski-Vikatmaa tivasi Väyryseltä sitäkin, miksi tämän piti esiintyä aina itse. Miksi hän ei ottanut muita mukaan? Väyrynen puolustautui, että työvaliokunnassa oli käyty keskustelu etukäteen, ja hän oli saanut myös Ollilan kommentit puheenvuoroihinsa. Lehdistö oli synnyttänyt ristiriidan heidän välilleen. Kuuskoski-Vikatmaa huomautti saaneensa kyllä erilaisen kuvan työvaliokunnan keskustelusta.[1229] Keskustelu ei ainakaan pöytäkirjan mukaan ollutkaan ennakoinut Väyrysen uutta kohukannanottoa.[1230]

Tirkkonen yrittikin saada puoluehallituksessa vastausta siihen, miten Väyrysen esiintymisvalmistelut oli hoidettu, oliko takana jokin aivoriihi vai pelkästään tämä itse. Selvää vastausta tähän ei saatu, sillä Väyrynen vastasi, että asioita pohdittiin porukalla, täsmentämättä keitä porukka tarkoitti. Hän myös lisäsi: ”Itse joudun kuitenkin päättämään ja kantamaan vastuun puheestani.”[1231] Käytännössä Väyrynen teki siis itse päätökset nostoistaan[1232], vaikka hänellä olikin tapana keskustella ja testata ideoitaan parin eri väljästi määriteltävän porukan kanssa. Puoluetoimiston alakerrassa, Pursimiehenkadun saunatilassa, käytiin ”paineenkestäviä” keskusteluja vähän suuremman porukan kanssa. Siihen arvioitiin kuuluvan ennen kaikkea Kääriäisen ja puoluetoimiston johtavia toimihenkilöitä sekä Puran, Martikaisen, Hokkasen, Juhani Perttusen ja Ollilan – kokoonpano vaihteli jonkin verran. Pienemmässä piirissä keskusteluja käytiin Väyrysen Pohjoisrannan asunnon keittiössä Kruununhaassa. Väyrynen ja Kääriäinen olivat siellä usein kahdestaan, mutta Pura, Perttunen ja Ollila olivat myös ahkeria osanottajia. Pura onkin kuvannut, että Väyrysellä oli taitava tapa sitouttaa kavereitaan operaatioihinsa. Väyrynen eteni vähitellen testaamalla ja loukkaantumalla, jos ideaa ei hyväksytty: ”Hyvät veljet, minä olen tän asian valmiiks miettiny, kuinka te voitte vastustaa tätä.”[1233]

Puoluehallituksessa kaikki kuitenkin jakoivat huolen työttömyydestä. Työttömyys oli kokouksessa käsitellyn, vain omaan käyttöön tarkoitetun eduskuntavaaliaiheiden ykkösteema. Päätavoite oli torjua suurtyöttömyys. Puoluehallitus antoi kannanoton, jossa ilmaistiin vakava huoli 1980-luvun lopun synkistä työllisyysnäkymistä. Kannanotossa todettiin Väyrysen esittämien näkemysten mukaisesti, että työttömyyden kasvua ei estäisi tosiasioiden peitteleminen vaan ripeä

https://doi.org/10.21435/ha.155

ryhtyminen toimenpiteisiin, mutta varsinaisten keinojen esittämisestä pidättäydyttiin – toisin kuin Väyrynen oli tehnyt. Sen sijaan muille puolueille ja taloudellisille etujärjestöille ehdotettiin avointa julkista keskustelua ratkaisutoimista.[1234] *Suomenmaassa* todettiinkin, että keskustapuolue lykkäsi työllisyysvaatimuksiaan, sillä poliittista tilannetta oli syytä rauhoittaa.[1235] *Helsingin Sanomat* taas katsoi tilanteen olevan se, että keskustapuolue aikoi pitää pientä taukoa vaalikampanjassa, sillä vaarana oli, että hallitus hajoaisi ja Sorsa polttaisi totaalisesti päreensä, jolloin kaikki yhteistyömahdollisuudet SDP:n kanssa tuhoutuisivat.[1236]

Väyrynen puolusti talouspuheitaan myös eduskuntaryhmässä. Hänestä oli tärkeää pystyä koviinkin toimenpiteisiin: ”Olen halunnut osoittaa ennakkoluulottomuutta ja halua tarttua asiaan, se kääntyy meille myönteiseksi.” Pöytäkirjan mukaan keskustelu jäi ryhmässä melko olemattomaksi. Aho toivoi, että ei puhuttaisi vain taktiikasta ja suhteista SDP:hen vaan myös oman politiikan sisällöstä. Ahon mielestä ”viime aikoina eivät pasmat ole olleet aivan selvillä”.[1237] Osa kansanedustajista olisikin halunnut, että Väyrysen ”törmäilyt” olisi otettu keskustelun kohteeksi ryhmässä. Väyrynen taas oli sanonut tietävänsä, että ryhmässä ilmeni kriittisyyttä, ja hän lupasi korvat punaisina, että jatkossa ei olisi enää tiedossa mitään järisyttäviä kannanottoja – eikä keskustelua käyty.[1238]

Väyrysen kärjekäs tahtopolitiikka herätti puolueessa tyytymättömyyttä, mutta sitä oli vaikea kritisoida, koska kyse oli nimenomaan tämän omavaltaiseksi ja jyrkäksi koetusta toimintatyylistä – joka oli myös väistämättä sidoksissa hänen kiistanalaiseen poliitikkokuvaansa. Keskustapuolueen omakuvaan kuului vastuullinen huolenpito maan taloudesta, ja sitä Väyrynenkin pyrki toteuttamaan, mutta liian radikaalein ottein. Tässä suhteessa Väyrynen ajautuikin törmäyskurssille puolueen identiteettikuvaan keskeisesti kuuluvan maltillisen keskitien ideaalin kanssa.[1239] Keskustapuolueen identiteettiin oli kuulunut välittäjän rooli yhteiskunnallisissa kiistoissa – niin sisällissodan jälkeen kuin kylmän sodan maailmassa. Nyt Väyrynen ajoi puoluetta ääripääksi siten, että hän vaati jyrkin ottein ja pikavauhtia radikaaliksi nähtyjä ratkaisuja maan taloustilanteeseen.

Sorsan ulostulot ja energiakiistat SDP:n kanssa

Valtion lisäbudjetti kuumensi pian uudelleen keskustapuolueen ja SDP:n välejä. Seuraavaksi otsikoihin ei kuitenkaan noussut Väyrynen vaan Ollila. 18. lokakuuta 1986 uutisoitiin, että valtiovarainministeri oli nostamassa kansalaisten sairausvakuutusmaksuja 500 miljoonalla markalla, ja tuoton kerrottiin menevän yrityksille. SDP vastusti tiukasti Ollilan ja keskustapuolueen suunnitelmia, vaikka samalla myönnettiin, että ”kansalaisten liialliseksi paisunutta ostovoimaa” oli ehkä syytä leikata.[1240] Keskustapuolue ja SDP olivat yhtä mieltä siitä, että työllisyysbudjetin tuli sisältää elinkeinoelämän työllistämiskykyä lisääviä toimenpiteitä, mutta

https://doi.org/10.21435/ha.155

kiistoja aiheutti se, kuka maksaisi yritysten tukemisen. Ollila olisi rahoittanut yritysten elvytyksen korottamalla työntekijäin sairasvakuutusmaksua 0,25 prosenttia.[1241]

Kääriäinen tiesi kertoa työvaliokunnassa, että esitys sosiaaliturvamaksun korottamisesta oli vuotanut valtiovarainministeriön kautta julkisuuteen, ja sen oli tarkoitus saada Ollila ja Väyrynen näyttämään palkansaajavastaisilta.[1242] Liikanen totesikin SDP:n puoluetoimikunnassa, että kuka lieneekin vuotanut sairausvakuutusmaksun lehdille, hän teki palveluksen: ”Meidän porukka koko rintamalla sai yksinkertaisesti vastustaa jotakin.”[1243] Kääriäisestä lisäbudjetin osalta ei saanut ”mennä rähmälleen”, vaikka sosiaaliturvamaksun korottamisesta saattoikin luopua. Kääriäisen mukaan SDP:n kanssa oli nyt noussut kiistaa pääasiassa kahdesta asiasta. Ensinnäkin SDP halusi maalata talousodotukset lisäbudjetin yleisperusteluissa paremmiksi kuin mitä ne keskustapuolueesta olivat. Ollila oli muuttanutkin muotoilua jonkin verran. Toinen kiista koski voimaloita. Lisäbudjetissa oli mainittu vain Haapaveden turvevoimala, mutta SDP vaati periaatepäätöstä myös Pudasjärven turvevoimalasta ilman Kollajan allasta sekä Porin ja Kotkan hiilivoimaloista.[1244]

SDP ajoi Tshernobylin jälkeen ydinvoiman sijaan suuria hiilivoimaloita ja keskustapuolue taas hajautettua sähköntuotantoa sekä turvetta ja maakaasua.[1245] Turvetta ei pidetty vielä 1980-luvulla ympäristön kannalta erityisenä ongelmana. Vasta vuosikymmenen lopulla käsitykset alkoivat muuttua – sekä SDP että keskustapuolue olivat kannattaneet 1970-luvulla turvetta ja varsinkin öljykriisi oli vauhdittanut kotimaisen turpeen käyttöä.[1246] Keskustapuolueen kannassa painoivat aluepoliittiset perusteet sekä se, että puolue ajoi kotimaisen energian lisäämistä energiaomavaraisuuden nostamiseksi. Pura katsoikin, että mikäli Kollajan allasta ei rakennettaisi, olisi tulossa ”vuosikymmenen tyhmin ratkaisu”, sillä valtion omistaman Imatran Voiman pakottaminen rakentamaan Pudasjärven turvevoimala Pohjolan Voiman sijaan ei tulisi onnistumaan.[1247]

Keskustapuolueessa ei uskottu Pudasjärven rakentamiseen, jos Kollajan allas ei toteutuisi. Altaan rakentaminen oli Pohjolan Voiman asettama ehto Pudasjärven turvevoimalalle. Väyrynen näki, että ympäristöministeri Ahde (SDP) suhtautui täysin kielteisesti vesivoiman rakentamiseen. Väyrysestä taas vesivoima oli ympäristönsuojelun kannalta puhdasta energiaa, ja siihen liittyvät haitat, kuten vaelluskalakantojen menettäminen ja maisemahaitat, olivat Kollajassa jo pitkälti menetetty, koska kyse oli vesistön lisärakentamisesta. Kollajan allas olisi myös edesauttanut tehostamaan aikaisemmin rakennettujen voimalaitosten käyttöä keräämällä tulvavedet talteen. Lisäksi allas olisi toiminut tulvasuojelun välineenä, koska tulvat aiheuttivat Pudasjärven keskustassa usein merkittäviä vahinkoja.[1248]

Työvaliokunnassa arvioitiinkin, että jos energiapolitiikassa tehtäisiin nyt SDP:n vaatimat ratkaisut, energiapoliittiset päätökset olisi sinetöity kymmeneksi vuodeksi

https://doi.org/10.21435/ha.155

eteenpäin. ”Demarien ajama linja on täysin keskustapuolueen ajaman linjan vastainen”, tiivisti Pura.[1249] Kesän puoluekokouksessa oli hyväksytty lausuma, että sähkön riittävyyden turvaamiseksi oli kiirehdittävä hajautetun sähköntuotannon rakentamista. Samalla oli todettu: ”Valtiovallan ei tule asettaa esteitä Kollajan ja Vuotoksen altaiden rakentamiselle ja muiden vesivoimainvestointien toteuttamiselle osana pääosin jo rakennettujen jokien vesivoiman käytön tehostamista, jos voimayhtiöt ja paikallinen väestö pääsevät niistä yhteisymmärrykseen. Sen sijaan vielä valjastamattomat joet on säilytettävä luonnontilassa.”[1250] Kollajan rakentaminen oli hyväksytty Pudasjärven kunnanvaltuustossa äänin 27–8. Hanke olisi ollut myös ratkaisu kunnan vaikeaan työttömyysongelmaan.[1251]

Ahde on todennutkin muistelmissaan, että lähes kaikki Oulun vaalipiirissä halusivat rakentaa Kollajan altaan puolueeseen katsomatta.[1252] Ahde itse ja SDP sekä sitä tukevat muut puolueet (SMP, Deva ja vihreät) eivät allasta kuitenkaan hyväksyneet. Keskustapuolue taas päätti, että lisäbudjetin energiaratkaisua ei voitu hyväksyä SDP:n vaatimassa muodossa.[1253] Tilanne kiristyi äärimmilleen ja hallituskriisin partaalle. SDP vaati hallituksessa periaatepäätöstä Poriin ja Kotkaan rakennettavista hiilivoimaloista ja Haapaveden ja Pudasjärven turvevoimaloista. SDP:n johto oli ryydittänyt vaatimustaan toteamalla, että periaatepäätös Porista ja Kotkasta tuli tehdä hallituksessa vaikka sitten äänestämisen uhalla, mikä oli SDP:n puoluetoimikunnan päätös.[1254] *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessakin ihmeteltiin, miksi SDP vaati jo lisäbudjetissa lyömään kiinni 1990-luvun sähkönhuollon periaateohjelman, sillä eihän sillä ollut mitään tekemistä lisäbudjetin kanssa. Lehdestä mitkään syyt eivät vaatineet päätöksentekoa näin kireässä aikataulussa: toista hiilivoimalaa saattoi odottaa muutaman vuoden ja Pudasjärven kohdalla oli syytä odottaa eduskunnan ratkaisua koskiensuojelulakiin liittyen. Pääkirjoituksen mukaan ministeri Lindblom olisi ollutkin valmis tyytymään päätöksiin Porin ja Haapaveden voimaloista, mutta puoluetoimikunnalle se ei ollut käynyt, ja siksi kysymys näytti olevan Sorsan ja Väyrysen välisistä kiistoista.[1255] Sorsa saattoikin yrittää katkaista Väyrysen talouselämätahojen tukeman presidenttitien tarjoamalla niin sanotusti runsaasti energiaa – mikä oli teollisuuden näkökulmasta kriittinen tekijä.

Keskustapuolue taas uhkasi lähteä vastavetona hallituksesta, sillä se ei halunnut sitoutua tässä yhteydessä Pudasjärven voimalaan, koska ratkaisua Kollajan altaasta ei ollut vielä tehty eduskunnassa. Puolueessa uskottiin, että Pohjolan Voima rakentaisi altaan ilman valtiontukea. Keskustapuolue ei myöskään halunnut sitoutua hiilivoimaloihin, jotka rakennettaisiin vasta useiden vuosien päästä. Kiista ratkaistiin lopulta tekemällä lisäbudjettiin vain erimieliset lausunnot voimalaitoksista, joten käytännössä kiistaa lykättiin eteenpäin – mutta hallitus pysyi pystyssä.[1256]

Lisäbudjetista sopuun pääsyn jälkeen Sorsa röykytti Väyrystä ja keskustapuoluetta.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Sorsasta Väyrynen vei keskustapuoluetta niin oikealle, että oja tuli vastaan. Keskustapuolue poltti hänestä siltoja sekä takanaan että edestä. Sorsa sanoi pitävänsä pelottavana sitä, miten nopeasti Kekkosen aatteellinen perintö oli tuhlattu keskustapuolueessa. Taitavan poliittisen dramaturgin tavoin Sorsa sanoi, että ”mieli menee haikeaksi, jos punamultayhteistyön joutuu jättämään seuraavien vaalien jälkeen”. Hän ei silti pitänyt vaalien jälkeenkään mahdottomana, että maahan tulisi punamultahallitus, jos keskustapuolueen kurssi muuttuisi, mutta ”lonksutteli Kepun kiusaksi lisää hallitusovea kokoomukselle”. Sorsan mielestä SDP:n oli pystyttävä sopimaan yhteisestä hallitusohjelmasta jommankumman porvarillisen puolueen kanssa, joko keskustapuolueen tai kokoomuksen.[1257] Sorsan puhetta luonnehdittiinkin vanhanaikaiseksi vaalipuheeksi, jossa haukuttiin kilpailijat ja kiihotettiin omaa väkeä vaalityöhön. Keskustapuolueen kannalta viesti oli kuitenkin selvä. Sorsa nosti kokoomuksen ja SDP:n yhteistyön entistä voimakkaammin esille. Tätä mahdollisuutta korosti sekin, että SKP:n ja SKDL:n entiset puheenjohtajat Aarne Saarinen ja Ele Alenius olivat tuoneet esiin ajatuksen laajemmastakin vasemmiston ja kokoomuksen hallituspohjasta.[1258]

Pääministeri Sorsan lausunnot medialle herättivät huomiota keskustapuolueessa. Toimittaja Timo Laaninen kirjoitti *Suomenmaassa*, että myös miehet riitelivät politiikassa, eivätkä vain asiat, ja että Sorsa karsasti nimenomaan henkilökohtaisesti Väyrystä – sama tilanne oli Ruotsissa Olof Palmen ja Thorbjörn Fälldinin kesken. Kääriäinen totesi lehdessä, että Sorsan puhe oli mitä tolkuttomin ja loukkaavin. SDP sai hänestä pitää huolen vain omasta perinnöstään. Keskustapuolueessa tiedettiin kyllä, mikä on Kekkosen perintö.[1259]

Työvaliokunnassa Kääriäinen sanoi, että ”Sorsan puhe oli sosialidemokraattien taktiikan kiteytymä ja huippu”. Puhe oli aggressiivinen keskustapuoluetta kohtaan, erityisesti väitteet oikeistolaistumisesta ja Kekkosen perinnön tuhlaamisesta. Hän piti Sorsan aktivoitumista merkittävänä ja pohti, miten keskustapuolueen tuli reagoida. Puolueen peruslinjasta ei tullut luopua, oma profiili oli pidettävä esillä. Hän kannustikin puolueväkeä laajaan rintamaan, sillä puolueella ei mennyt hyvin, jos puheenjohtaja oli ainut kamppailija julkisuudessa. Silti Sorsalle ei tullut antaa uusia vastauksia heti, vaan hänet oli houkuteltava keskustelemaan Väyrysen kanssa. Kääriäinen oli esittänyt jo aikaisemmin *Suomenmaassa*, että Sorsa ja Väyrynen voisivat käydä julkisen väittelyn kiista-asioista, idänkaupasta ja työllisyydestä, jotta kansalaiset voisivat itse päätellä, kumpi näistä todella oli perillä asioista. Puoluesihteeristä puolueen oli saatava sen asialinja kunnolla näkyviin ja kansalaisten tietoisuuteen. Väyrynen taas totesi ilmeisen tyytyväisenä, että ”Sorsa on tällä hetkellä puoli kierrosta jäljessä, kun hän puhuu vielä hallituspohjasta”. Hän sanoi nostavansa esiin sen, että syyt nykytilanteelle olivat SDP:n oma politiikka ja Sorsan haastattelut viime syksynä *Turun Sanomille* ja *Savon Sanomille*.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrysestä yleistilanne ei ollut lainkaan huono, sillä asiakeskusteluissa oltiin vahvoilla SDP:n suuntaan.[1260]

Kuuskoski-Vikatmaa sanoi kannattavansa kyllä rajua keskustelua, jotta polarisaatiokehitys estettäisiin, mutta kritisoi, ettei uskottavuutta saavutettu "julistamalla yhtäkkiä, että kaikki on päin kuusta". Väyrynen vastasi, että "aika näyttää, että olimme oikeassa". Purakin kommentoi, että järjestöväen keskuudessa oltiin hieman hämmentyneitä syksyn tapahtumista. Hän kertoi, että Uudenmaan piirikokouksessa oli pääsääntöisesti tuettu puoluejohtoa, mutta menetelmiä oli jonkin verran kritisoitu. Väyrysen vauhti oli sitä luokkaa, etteivät lehdistö ja järjestöväki pysyneet mukana, vaikka asiat olivatkin oikeita. Väyrysestä nyt ei tarvittu arvostelupolitiikkaa, vaan vaatimuksia puolueen politiikan tehostamisesta. Kuuskoski-Vikatmaa ja Väyrynen sanailivat vielä puheenjohtajan ehdottamasta palkkojenleikkausideasta, sillä Kuuskoski-Vikatmaa ei voinut hyväksyä sitä. Lähestyvien eduskuntavaalien kannalta ehdotus olikin epäilemättä onneton ja omiaan karkottamaan palkansaajaäänestäjiä. [1261] Puolueessa ilmenikin huolta, että Väyrysen palkkojen laskuvaatimus oli nähtävästi vaikuttanut puolueen kannatuksen laskuun 15,8 prosenttiin.[1262]

Suomenmaan mukaan myös syksyn piirikokouskierroksia oli odotettu jännityksellä, koska politiikan myrskyt olivat velloneet niin voimakkaasti Väyrysen ympärillä. Pääministeri Sorsan lausunnot olivat kuitenkin niin kärkeviä, että ne osaltaan vaikuttivat siihen, miten keskustapuolueen kentällä suhtauduttiin poliittiseen tilanteeseen. Varsinais-Suomen piirin puheenjohtaja, maanviljelijä Pertti Vuola, kuvasi tuntoja toteamalla, että puheet Kekkosen perinnön tuhlaamisesta olivat tyrmistyttäneet. Puheenjohtajalle annettiin tukea piireistä, sillä itse asiat nähtiin oikeina.[1263]

Väyrynen olikin itse hyvin vakuuttunut siitä, että pitkällä tähtäimellä puolueen, käytännössä hänen itsensä, toiminta oli ollut viisasta.[1264] Väyrynen olikin hämmästyttävän itsevarma[1265], vaikka Sorsa ja SDP olivat selvästi äärirajoilla ja keskustapuolueen sisälläkin esiintyi hämmennystä Väyrysen vyörytyksestä, ja varmuuteen löytyi epäilemättä omat syynsä. Väyrynen ajoi riskialtista korkeaa profiilia, koska hänellä oli jo selkänoja varmistettuna muulla tavoin – porvarihallitusyhteistyöllä.[1266] Kokoomuksen puheenjohtaja Suominen pitikin Holkerin presidenttiehdokasvalintatilaisuudessa syksyllä puheen, jossa puhui kolmen suuren hallituksen puolesta eli tukien käytännössä Väyrystä – vaikka porvarillisten puolueiden yhteistyöhön presidentinvaaleissa kokoomuksen jäsenistössä ei näyttänyt olevan intoa. Suominen rajasi tiukalla otteella pois hallitusvaihtoehtoja, joihin kokoomus ei voisi osallistua, ja lopputulokseksi jäi käytännössä vain kolmen suuren yhteishallitus.[1267]

Sorsa taas kritisoi Väyrystä presidentinvaalikysymyksessäkin. Hänen mielestään Väyrysen aikaistama vaalitaistelu oli presidentin kannalta hankala. Sorsa piikitteli Väyrystä myös kehumalla Koiviston läheisiä

https://doi.org/10.21435/ha.155

suhteita Neuvostoliittoon ja painottamalla maiden ystävyyssuhteiden jatkuvuutta, jota ”eivät ole voineet horjuttaa edes vaatimukset idänkauppamme leikkaamisesta”.[1268] *Suomenmaassa* taas huomioitiin, että Holkeri näytti kehuneen omaavansa enemmän näyttöjä ulkopolitiikassa kuin Koivisto tai Väyrynen. Ansiokseen Holkeri luki sen, että kokoomus ”kääntyi 1970-luvulla Paasikiven–Kekkosen linjalle ja Urho Kekkosen tueksi”.[1269] Linjalle, jolta SDP nyt syytti keskustapuolueen irronneen Väyrysen johdolla.

Myös energiakiistat SDP:n ja keskustapuolueen välillä kärjistyivät pian uudelleen, ja kummatkin pitäytyivät aluksi tiukasti omissa kannoissaan.[1270] Kiistaan löydettiin kuitenkin lopulta kompromissi, jossa molemmat osapuolet tinkivät vaatimuksistaan. Talouspoliittisen ministerivaliokunnan periaatekannanotossa todettiin, että lisäsähköä oli tarkoitus tuottaa ensisijaisesti pienillä yhdistetyillä sähkö- ja lämpövoimaloilla, jotka perustuivat pääasiassa turpeen tai maakaasun käyttöön. Ensimmäinen turvelauhdevoimala oli määrä rakentaa Haapavedelle ja seuraava iso hiilivoimala Poriin. Sen sijaan Pudasjärven turvevoimala ja Kotkan hiilivoimala jäivät monia varauksia sisältävän kannanoton varaan. SDP ja sen kannalla oleva SMP saivat siis päätökseen maininnan vaatimistaan neljästä lauhdevoimalasta (kaksi turvevoimalaa ja kaksi hiilivoimalaa), mutta toisaalta keskustapuolueen ei tarvinnut sitoutua lopullisesti Kotkan ja Pudasjärven voimaloihin. Erimielisyys Kollajan altaasta jäi siten yhä muhimaan.[1271]

Energiakompromissia käsiteltiin tuoreeltaan puoluehallituksessa. Väyrynen kertoi, että keskustapuolue oli kannattanut vain kiireelliseksi nähtyjä Porin hiilivoimalaa ja Haapaveden turvelauhdevoimalaa, sillä ne riittivät 1990-luvun alun energiahuollon turvaamiseen. Sen jälkeen Ollila oli käynyt neuvotteluja ja oli päädytty ratkaisuun, jossa korostuivat useille eri paikkakunnille rakennettavat yhdistetyt sähkön- ja lämmöntuotantolaitokset. Väyrynen lisäsi, että laitosten tuli täyttää kiristyvät ympäristönsuojelunormit, mikä oli rakennus- ja käyttölupien edellytys. Lisäksi valtioneuvosto asettaisi korkean tason komitean eri tieteenalojen edustajista arvioimaan energiantuotantotapojen vaikutuksia. Väyrynen painotti, ettei asiassa menty rähmälleen, vaan kyse oli kompromissista, johon SDP joutui. Hänestä sopimus symbolisoi myös hallituspuolueiden suhteiden paranemista, ja hän lisäsi lopuksi, että ”oli sikäli erikoinen riita, etten ollut mukana”.[1272]

Kääriäinen ja muut ympäristönäkökulmaa painottaneet taas eivät olleet erityisen tyytyväisiä. Kääriäinen oli hyvin huolissaan puolueen nykyisestä energia- ja ympäristöpoliittisesta profiilista. ”Mielestäni olisi vedettävä näkyvämmin linjaa ympäristökysymyksissä, joka on ehkä puolueen tärkein alue.” Vaikka ministeriryhmä ei mennyt rähmälleen, niin kontalleen meni. Kuuskoski-Vikatmaa oli niin ikään kriittinen, energiapolitiikkaa katsottiin vain taloudellisesta näkökulmasta. Yläjärvi taas kehotti miettimään, kuinka paljon sähkö maksaisi,

https://doi.org/10.21435/ha.155

ellei tällaisia päätöksiä tehtäisi. Väyrynen painottikin, että politiikassa täytyi saada aikaan tuloksia viitaten Poriin. ”Ei ihmiset niin paljon noista ympäristöhömpötyksistä välitä. Talous on kuitenkin tärkein.” Kuuskoski-Vikatmaa sanoi yhtyvänsä siihen, että tuloksia piti syntyä, mutta tämä koski myös ympäristöasioita. Kontro ja Virolainen antoivat tukea Kuuskoski-Vikatmaalle. Juhantalo taas oli tyytyväinen hallituksen päätökseen. Hänestä päätökset tuli perustaa asiantuntijoiden ja teollisuuden näkökantoihin eikä säädellä energian määrällä yhteiskunnan kehitystä.[1273]

Myös eduskuntaryhmässä ilmeni tyytymättömyyttä siihen, ettei ympäristönäkökulma päässyt riittävästi esiin, vaan Ollilan ja Väyrysen taloudellinen näkökulma painottui päätöksenteossa. Kietäväinen, Kuuskoski-Vikatmaa, Tähkämaa, Väänänen, Kemppainen ja Aho halusivat päätösvaltaa asiassa ryhmälle. Ahosta tilanne, jossa yritettiin ylläpitää yksimielisyyttä, ei ollut uskottava, ja siksi konkreettisista malleista tuli tarpeen vaatiessa äänestää. Pekkalan tilalle eduskuntaan noussut Tellervo Nousiainen huomauttikin, että Väyrysen tulisi löytää aikaa keskustelemiseen ja asioista yhdessä sopimiseen eduskuntaryhmän kanssa. Väyrynen vastasi: ”En tiedä olemmeko energiapolitiikassa niin erimielisiä kuin täällä on annettu ymmärtää. Olemme perustaneet hajautettuun malliin.” Niin ei kuitenkaan saatu tarpeeksi sähköä, ja siksi yhteen hiilivoimalaan oli suostuttava. Väyrysestä puolueella oli ollut selvä hajautettu, suuria voimalaitoksia karttava linja.[1274] Eduskuntaryhmässä taas olisi haluttu saada tarkempi selko yhteisesti hyväksyttävästä näkemyksestä, mutta Väyrynen ja käytännössä myös Juhantalo eivät innostuneet asiasta – ounastellen mahdollisesti oman linjansa häviötä.

Silmiinpistävää energiakysymyksessä olikin, että kysymys yhdisti ja erotti henkilöitä puolueessa poikkeuksellisella tavalla. Puheenjohtaja ja puoluesihteeri olivat vastakkaisissa päissä, kun taas Väyrynen ja hänen kiistakumppaneinaan profiloituneet Juhantalo ja Yläjärvi olivat samassa rintamassa. Väyrysen ja Juhantalon linja ymmärsi teollisuuden intressejä – ja kompromissiksi siten tässä asiassa myös SDP:n vaatimuksia. Kääriäisen linjalla olevat taas olisivat painottaneet voimakkaammin hajautettua energiantuotantoa ja ympäristökysymystä. Silti kompromissi paransi SDP:n ja keskustapuolueen välisiä suhteita, mutta ei Väyrysen ja Sorsan suhteita – mikä kuvastaa miten ankaraa valtataistelua itse asioiden takana käytiin. Sorsa kieltäytyi yhä väittelemästä Väyrysen kanssa. *Suomenmaassa* huomioitiin, että Sorsa kieltäytyi nyt jo kolmannen kerran väittelystä. Väyryselle myös puoluesihteeri Liikanen olisi käynyt, mutta SDP:n johdossa oli päätetty, ettei kukaan väittelisi Väyrysen kanssa.[1275] Väyrynen ilmoitti, että hän tulisi SDP:tä puoliväliin vastaan. SDP:n ja keskustapuolueen yhteistyön jatkuminen oli hänestä välttämätöntä, mutta sen piti tapahtua tasavertaisuuden pohjalta. Hän syytti samalla, että syy suhteiden huonontumiseen oli SDP:ssä – viitaten Sorsan reilun vuoden

takaiseen haastatteluun, jossa tämä esitti keskustapuolueen korvaamista kokoomuksella.[1276] Tilanne jatkui jäätävänä.

Väyrysen talouskärkilinja vaikeuksissa – korkean profiilin talouslinja ei mene läpi

Väyrynen tarkasteli Suomen tulevaisuutta kansainvälisen kehityksen kontekstissa, ja hänellä oli hyvin selkeä käsitys siitä, mitä tulisi tehdä ja että nimenomaan talouspolitiikka oli nyt keskeisin asia – kuten hänen idänkauppa- ja palkanalennuspuheensakin osoittivat. Väyrynen piti marraskuun puoluevaltuuskunnassa puheen, jossa visioi kunnianhimoisesti tulevaisuuteen. Hän asetti tavoitteeksi, että Suomesta kehitettäisiin ”pieni talousmahti”. Tehokkain keino taloudellisen itsenäisyyden säilyttämiseksi kansainvälistyvässä maailmassa oli maan kilpailukyvyn turvaaminen. ”Nyt on kysymys Suomen kansantalouden ja koko yhteiskunnan luotsaamisesta onnellisesti läpi kansainvälisen talouden murroksen tilanteessa, jossa oma taloutemme kansainvälistyy ja uusi tekniikka murtaa talouselämämme ja koko yhteiskunnan rakenteita”, Väyrynen totesi. Hän näki kysymyksessä olevan keskustaliikkeelle erittäin merkittävä kansallinen tehtävä, kolmas kansallinen projekti. Ensimmäinen oli liittynyt itsenäistymiseen, kansanvallan ja kansalaissovun varmistamiseen, toinen uuden ulkopolitiikan luomiseen Kekkosen johdolla sotien jälkeen ja nykyinen taas globaaliin talouden rakennemuutokseen. Väyrynen painottikin: ”Kaiken muun perusta on onnistunut talouspolitiikka, joka antaa meille työtä, turvatun toimeentulon ja voimavarat yhteiskunnallisiin uudistuksiin, ja joka luo voimavarat myös Suomen kansainväliseen toimintaan.”[1277]

Puoluevaltuuskunnan ykkösuutiseksi ei kuitenkaan noussut Väyrysen puheen asiasisältö. Aikalaisten näkökulmasta talouden globaali rakennemuutos ei tuntunut päälle painavalta uhalta[1278], tai ainakaan se ei ollut verrattavissa itsenäisyyden alkuaikojen ja toisen maailmansodan aikaisiin koettelemuksiin, vaan päinvastoin maassa elettiin ennennäkemättömän hyvinvoinnin ja kulutusmahdollisuuksien keskellä. Talouden sijaan valtakunnan päälehti revittelikin henkilökiistoilla: ”Kepun väki purnasi ’Väyrysen kerrottava poliittisista manöövereistä etukäteen muillekin’”.[1279] NKL:n puheenjohtaja Toropainen kritisoi puoluevaltuuskunnassa, että poliittinen keskustelu oli käyty linjoilla ”vaihtoehdot esiin” ja sitten ”turpa kiinni” – eli keskustelussa ei päästy kiinni varsinaisiin tavoitteisiin. Hänestä puolueen sisällä ei siedetty arvostelua. Ongelmana oli myös se, että julkisuus keskittyi Väyrysen henkilöön, mikä oli hänestä puolueen kannalta vaarallista. Toropainen vaati, että Väyrysen tulisi informoida keskustaväkeä manöövereistään etukäteen ja lisäsi: ”Keskustaliikettä on kansanvaltaistettava.” Maria Kaisa Aula taas moitti, että puolue oli aktiivisesti hoitamassa suuryritysten ja osakesalkunomistajien murheita, mutta pieni ihminen oli unohdettu. Viherasioistakin oli puhuttu kauniisti, mutta teot uupuivat. Väyryseen kohdistunut

https://doi.org/10.21435/ha.155

NKL:n puheenjohtaja Timo Toropainen arvosteli tarpeen tullen tiukasti puoluejohdon näkemyksiä ja toimintatapoja. Kuva NKL:n suvijuhlilta Ikaalisista vuonna 1986. KMA.

kritiikki nousi ennen kaikkea puolueen nuorten taholta, ja ympäristökysymysten lisäksi hallitusyhteistyön suunta huolestutti. NKL piti punamultayhteistyötä ensisijaisena, sillä ”punamultayhteistyö on perinteisesti pyrkinyt yhteiskunnalliseen tasa-arvoon ja vähäosaisten auttamiseen. Vaihtoehdoksi ei sovi pääomapiirejä ja hyvinvoivia edustava Kokoomus.”[1280]

Toropainen oli kritisoinut Väyrystä jo aikaisemmin elokuussa. Hän oli toivonut NKL:n suvijuhlissa, että Väyrynen vetäytyisi puolueen puheenjohtajan paikalta vuoden 1988 puoluekokouksessa. Toropaisesta Kuuskoski-Vikatmaa olisi ollut sopivin uudeksi puheenjohtajaksi. Väyrynen oli vastannut puoluejohdon vaihtamiskeskusteluun, että ”kyllä me osaamme ajoissa lähteä.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Toiseksi: Teillä on vaikeuksia löytää yhtä hyviä tilalle." Puheenjohtajakeskustelu oli kiusallista erityisesti siksi, että se vähensi Väyrysen uskottavuutta presidenttiehdokkaana.[1281] Toropaisen kritiikki oli huomioitu *Helsingin Sanomissa* jo elokuussa, mutta pääuutiseksi oli tällöin nostettu Kääriäisen moite vasemmistolle, erityisesti Arvo Salolle ja Lipposelle, että he olivat lyöneet presidenttiehdokas Väyrystä "alatyylisillä ylilyönneillä".[1282] Syksyn kohujen jälkeen Väyrys-kritiikki nostettiin nyt näkyvästi esiin. Toisaalta myös tyytymättömyys puolueen sisällä oli laajempaa, ja se näkyi ja kuului käytäväpuheiden jupinoissa. Väyrysen vauhtia pidettiin liian kiivaana, ja muun muassa palkkojen alennusvaatimuksia pidettiin virheenä.[1283]

Toropaisen kritiikin ohella Seinäjoen puoluevaltuuskunnasta nousi myös toinen kohu. Kääriäinen arvosteli Arvo Salon kirjoittamaa Kekkos-oopperaa *Vallan miehet*. Hän tivasi, vastasiko sen antama kuva SDP:n näkemystä Kekkosen elämäntyöstä. [1284] Puoluevaltuuskunnassa puolustettiin voimakkaasti Kekkosen saavutuksia ja esitettiin syvä paheksunta siitä, että Kekkosen elämäntyöstä yritettiin luoda kielteinen kuva ja peräti häpäisemään tämän muisto.[1285] SDP:n ja keskustapuolueen nahistelu ulottui aina historianhallintaan asti. Kääriäinen ennustikin vajaan kolmen kuukauden päästä edessä olevista eduskuntavaaleista kovimpia pitkään aikaan. Hän moitti, että SDP pelkäsi suoraa asiakeskustelua. Asiakysymysten käsittelyn sijaan SDP pyrki vain leimaamaan "toisia puolueita erilaisilla mielikuvilla", kuten väittämällä keskustapuolueen oikeistolaistuneen. Kääriäisestä edes SDP:n jäsenkunta ei näyttänyt uskovan tätä silmänkääntötemppua. SDP:n tällaisesta pelin politiikasta todisti hänestä sekin, että SDP oli itse tehnyt avauksia oikealle pyrkien vetämään kokoomuksen keskustapuolueen tilalle. Hän sanoi kuitenkin olevansa varma, että "kummankaan järjestöväessä ei tunneta kovinkaan laajaa suopeutta tälle epäpyhälle liittoilulle. Sen toteutuminen merkitsisi vanhaksi todetun keskityspolitiikan uudelleen paluuta Suomen elämään."[1286] *Suomenmaassa* olikin uutisoitu vain vähän aikaisemmin, että SDP:n kenttä halusi SKDL:n ja keskustan hallitukseen.[1287]

Puolueen nuorten kritiikki puoluevaltuuskunnassa osoitti kuitenkin, että keskustapuolueen sisälläkin nähtiin oikeistolaistumisoireita, mutta ei kentällä vaan johdossa. Väyrysen nähtiin ymmärtävän ennen kaikkea talouselämän vaikeuksia globaalissa markkinamurroksessa ja ajavan puoluetta kokoomuksen kylkeen. Tähän Väyrystä kannustivat myös hänen omat intressinsä talouselämän tukea hakevana presidenttiehdokkaana – vaikka huoli taloudesta olikin perusteltua. Puolueen sisällä taas painoarvoa olisi haluttu laittaa talouden sijaan enemmän muun muassa ympäristökysymyksille ja ylipäätään tavallisen ihmisen näkökulman korostamiselle.

Väyrynen taas oli harmissaan puoluevaltuuskunnan talous- ja työllisyyskannanoton saamasta vähäisestä julkisuudesta. Toropaisen kritiikki ja *Vallan miehet* -lausunto olivat vieneet huomion. Pura totesi, että

https://doi.org/10.21435/ha.155

Helsingin Sanomat ei kiinnittänyt mitään huomiota asiakysymyksiin toisin kuin *Turun Sanomat* ja *Aamulehti*: ”On vain totuttava siihen jatkossakin, että pinsetillä kaivetaan mielenkiintoisia, mutta sinänsä toisarvoisia uutisaiheita meidän kokouksistamme.”[1288] Itse asiassa *Helsingin Sanomat* kirjoitti pienellä viiveellä myös puolueen työllisyysohjelmasta, mutta kirjoitus siitä ei päässyt lehden etuaukeamalle toisin kuin puoluevaltuuskunnan kohu-uutiset – ja jutun sävyä voi kuvata stereotyyppisen asenteelliseksi. Kirjoituksen otsikkoon nostettiin maatalous: ”Keskustapuolue lupailee äänestäjilleen, ettei maatalouden tuotantoon tule enää ensi vaalikaudella leikkauksia.” Tekstin alku korosti puolueen maatalousimagoa, ja vasta sen jälkeen nostettiin esiin työllisyysohjelman suuret linjat, eli uhka suurtyöttömyydestä ja sen torjumisesta yritysten kilpailukykyä parantamalla.[1289]

Väyrynen kritisoi myös puoluevaltuuston kokouspaikkaa kelvottomaksi ja katsoi siitä johtuneen, että kokousväki suosi enemmän seurustelua kuin varsinaisen kokouksen seuraamista. Kuuskoski-Vikatmaa huomautti tähän, että olisi myös keskusteltava niiden kanssa, ”jotka kulloinkin tämän poliittisen näytelmän järjestävät”. Väyrynen vastasi takaisin, että sopulien käytös kyllä tunnettiin, heidät pitäisi vain saada kirjoittamaan asiakysymyksistä.[1290] Sen sijaan häneen itseensä kohdistunutta kritiikkiä hän vähätteli. Väyrysestä kritiikki oli ollut vain ”harvalukuista ja lievää”. Suurin osa keskustalaisista pyrki luonnollisesti välttämään kritiikkiä puheenjohtajaa ja puolueen presidenttiehdokasta kohtaan, mutta erityisesti Toropaisen kritiikki oli ollut niin kovaa, että Väyrysen olisi odottanut reagoivan. Toropainen syytti Väyrystä diktaattorimaisista otteista ja laukoi, että puolue oli ”vahvan kuninkaan hallitsema pienoiskuningaskunta, jossa kaikki keskittyvät vain kuninkaan ylistämiseen”.[1291]

Hokkanen kommentoikin, että puheenjohtajaan kohdistuneessa kritiikissä tuli huomioida lieventävänä tekijänä, että Toropainen oli kritiikissään kuitenkin 50-prosenttisesti oikeassa. Väyrynen sanoi olevan hyvä, että puolueen nuoret olivat esillä, mutta esiintymisen tulisi silti perustua vahvoihin asia-argumentteihin. Hokkasesta Toropainen ei ylittänyt sitä rajaa, jonka Väyrynen veti aikanaan arvostellessaan puheenjohtaja Virolaista. Väyrynen taas ei antanut tuumaakaan periksi näkemyksille, että hänen toimintansa voisi olla puolueen kannalta jotenkin ongelmallista, vaikka työvaliokunnassakin ilmeni selvää tyytymättömyyttä hänen niin sanottua talouden asialinjaansa kohtaan – jonka perässä muilla oli vaikeuksia pysyä.[1292]

Suomenmaassa taas arvioitiin, että puoluevaltuuskunnassa ilmennyt puoluejohdon kritiikki kuvasi puolueen vain palanneen normaaliin tilanteeseen. Viime vuodet oli oltu varovaisia ja varuillaan puoluejohdossa tapahtuneen sukupolvenvaihdoksen ja rajun presidenttitaistelun jälkeen, mutta nyt oli huomattu, että puolue selvisi varsin hyvin. Siksi varaa nähtiin olevan kovempaankin keskusteluun. Kun tarve vaati, herrat haukuttiin, aivan kuten vanhoina hyvinä aikoina.[1293]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Arvio oli epäilemättä oikea, varsinkaan nuorilla ei ollut vanhoja pidäkkeitä, mutta lisäksi puolueen sisällä oli kupruilevaa tyytymättömyyttä, jolle ei löydetty purkautumisväylää. Reijo Tirkkonen oli ilmaissut huolensa puolueen sisäisestä tilasta jo 12.11.1986 puoluehallituksessa. Hän oli huomannut ”voimakasta ristivetoa” työvaliokunnassa. Tilanne tuli hänestä selvittää, eduskuntaryhmässä myös oli arvosteltu puoluejohtoa. Vaikka korkea profiili oli hänestä oikea toimintatapa, herätti se omalla kentälläkin hämmennystä.[1294]

Tyytymättömyydestä kertoi sekin, että työvaliokunnassa jouduttiin käymään keskustelua siitä, että kokousten tiedot valuivat *Helsingin Sanomiin*. Ollila vaati, että työvaliokunnan kokousten luottamus täytyi palauttaa. Kuuskoski-Vikatmaata oli nähtävästi epäilty vuotajaksi, sillä hän kommentoi, ettei ollut koskaan puhunut yhdenkään toimittajan kanssa työvaliokunnan tai puoluehallituksen asioista. Väyrynen painotti, että asioista oli voitava puhua luottamuksellisesti.[1295] Vuotoja oli tapahtunut ennenkin, ja hallittuina ne olivat osa puolueen julkisuusstrategiaa.[1296] Nyt oli kuitenkin kyse siitä, ettei puolueen tärkeimmässä operatiivisessa elimessä uskallettu käydä luottamuksellisia keskusteluja, ja tilanne oli epämääräisessä jumissa. Jännitteiden kärki kohdistui puheenjohtajaan, mutta tätä kohtaan osoitettu kritiikki tylpistyi siihen, että Väyrysen mukaan muut, niin toimittajat kuin puolueen nuoretkaan, eivät perustaneet toimintaansa asia-argumentteihin – toisin kuin hän itse.[1297] Myös puoluesihteeri oli vakaasti korkean profiilin takana, mutta hänen toimintansa oli vähemmän kärkevää ja hän osasi esittää asiat enemmän puolueen yleisiä tuntoja myötäillen – ja varoen polttamasta siltoja SDP:hen. Tosin Kääriäisen asemakin oli erilainen, Väyrynen oli puolueen puheenjohtajana, ministerinä ja presidenttiehdokkaana aivan eri tavalla kilpailijoiden tulilinjalla. Lisäksi kritiikkiä hankaloitti se, että puolueessa oli käytännössä yhdessä linjattu korkeasta profiilista ja se nähtiin välttämättömäksi puolueen selviytymisen kannalta.

Painetta korkean profiilin politiikkaan oli tuonut Ruotsin veljespuolueen kohtalo. Puolueen poliittinen osasto oli laatinut Ruotsin keskustapuolueen suurtappiosta vuoden 1985 vaaleissa analyysin, jonka mukaan jo vuoden 1982 vaalitappioon oli vaikuttanut vaalitaistelun polarisoituminen sellaisten asiakysymysten ympärille, joissa vasemmisto–oikeisto-ulottuvuus oli ollut ratkaisevin. Tehdyn selvityksen mukaan Ruotsin keskustapuolueen järjestöväki piti vuodesta 1976 alkaneisiin vaalitappioihin syynä sitä, ”että puolue ei ole kyennyt uskottavasti luomaan omaa, selkeää ja muista erottuvaa profiilia”. Muistion johtopäätöksissä todettiinkin, että ”Ruotsin kokemusten perusteella n.s. tahtopolitiikan jatkaminen on suorastaan välttämätöntä”. Polarisoituminen SDP:n ja kokoomuksen välille oli siis pyrittävä estämään kaikin keinoin – eli puolueen oli otettava paikkansa näiden välissä ja näyttävä mediassa. Toinen keskeinen johtopäätös oli se, että Ruotsinkin kokemusten perusteella yleispuoluekehityksen jatkaminen oli välttämätöntä.[1298]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Ongelmaksi korkean profiilin toteutuksessa muodostui kuitenkin sen käytännön toteutus. Moni keskustalainen oli huolissaan tilanteesta, vaikka itse asiasisällöt, talouskysymykset, nähtiinkin tärkeinä.

Eduskuntavaalien lähtöasetelmat

Yksi keskeinen keino vaikuttaa puolueen yleiskuvaan ja siten yleispuoluekehitykseen oli ehdokasasettelu. *Suomenmaassa* kirjoitettiin 25. marraskuuta 1986, että viljelijäväestö vahvisti asemiaan järjestökoneistossa, sillä sekä puoluevaltuustossa että puoluehallituksessa oli näiden edustajia enemmän kuin edellisellä puoluekokouskaudella.[1299] Varsinkin puolueen piirien johto oli selvästi maanviljelijöiden käsissä, mikä kuvaa näiden vahvaa asemaa puolueen järjestörakenteessa.[1300] Tavoite oli kuitenkin nousta entistä vahvemmin yleispuolueeksi, ja siksi ehdokkaisiin oli saatava monipuolisuutta. Varsinkin puolueen naiset kiinnittivät asiaan huomiota ja vaativat parannusta naisehdokkaiden asemaan – mitä tukivat myös eduskuntavaalien tulokset eli naisten menestys vaaleissa.

Keskustapuolueen tasa-arvoasiain toimikunta oli järjestänyt naiskansanedustajaehdokkaille yhteiskokouksen Lappeenrannassa kesäkuussa 1986. Kokoukseen oli saapunut 50 naista, jotka ilmaisivat huolensa keskustalaisten naisehdokkaiden vähäisestä määrästä ja heille osoitetusta riittämättömästä henkisestä ja taloudellisesta tuesta. Naiset huomauttivat: ”Kansanedustajaehdokkuus merkitsee naiselle monia käytännön ongelmia, joita miehet eivät samassa tilanteessa joudu kohtaamaan. Politiikassa vaikuttavat miesten keskinäiset yhteydet, joissa on helppo pyytää ja saada taloudellista ja henkistä apua.” Naisten keskuudessa näitä yhteyksiä ei vielä ollut, koska heidän osuutensa päätöksentekijöissä oli yhä vähäinen. Naiset sanoivat haluavansa edistää puolueen kannatuskehitystä, ja he pitivät yhtenä keskeisenä keinona sitä, että ehdokkaiksi asetettaisiin useita ja taustaltaan erilaisia naisia. Naisten piti voida vaikuttaa suoraan naisten kautta, ja lisäksi muistutettiin, ettei naisten osallistumis- ja vaikuttamisperinne ollut itsestäänselvyys. ”Nimeämällä useita naisehdokkaita lisätään demokratiaa ja samalla naispoliitikkojen kuva Keskustapuolueessa monipuolistuu.” Naiset vetosivat puoluejohtoon ja erityisesti puolueen piireihin, ”jotta tulevissa vaaleissa naisehdokkaat tunnustetaan täysivaltaisiksi ehdokkaiksi ja heille annetaan vahva tuki”.[1301] Kääriäinen olikin korostanut vaalivalmistelujen alkutahdeilta lähtien ehdokasasettelun merkitystä eli erityisesti naisten, nuorten sekä ay-toiminnassa mukana olevien näkymistä puolueen listoilla. Hän oli myös painottanut, että ehdokkaiksi tarvittiin ”riittävä määrä uskottavia vihreitä ehdokkaita”.[1302]

Kääriäinen ilmoitti syksyllä, että eduskuntavaalikampanjassa tuli pyrkiä nykyaikaiseen tyyliin, oli oltava monipuolinen ehdokasvalikoima ja 1980-luvun lopun mukainen ennakkoluuloton vaalikampanja. Tavoite oli, että ehdokkaista puolet olisi naisia ja ehdokasskaala muutenkin monipuolinen.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Sointu Molander kommentoi, että ”on hurskastelua pyrkiä siihen, että puolet ehdokkaista on naisia. Jos ehdokasasettelujärjestelmä ehkäisee sen sisäänrakennetusti.” Hokkanen yhtyi näkemykseen ehdokasasettelun merkityksestä, mutta ratkaisut tapahtuivat piirijärjestöissä ja ehdotti siksi kääntymistä näiden puoleen.[1303] Suurin osa piirien puheenjohtajista ja toiminnanjohtajista oli miehiä – mitä Molanderkin nähtävästi tarkoitti sisäänrakennetulla järjestelmällä.[1304] KN:n puheenjohtaja Pokka taas muistutti, että puolet piireistä ei ollut vielä tehnyt päätöksiä ja toivoi, että monipuolisuus ja erityisesti naiset huomioitaisiin ehdokasasettelussa.[1305]

Puoluejohdon tai ylipäätään ylemmän tason puolue-elinten oli vaikea puuttua piirien päätöksiin, koska se soti paikallista päätösvaltaa ja itsenäisyyttä vastaan, ja se oli ylipäätään puolueen ehdokasvalintasääntöjen vastaista. Asian esiin nostamisella oli kuitenkin mahdollista luoda painetta paikallistasolle. Vastaava tilanne oli myös vaaliliittojen osalta. Kääriäisestä tilanne ei ollut niin valoisa kuin syksyllä 1985 oli odotettu, mutta jos vaaliliitot Mikkelissä ja Helsingissä onnistuisivat, tilanne olisi lievästi parempi. Hän korosti, että ”jokainen syntymättä jäänyt vaaliliitto siirtää keskustalta valtaa SDP:lle ja kokoomukselle.” Väyrysestä Mikkeli oli ratkaiseva koetinkivi, koko homma saattoi kaatua siihen. Alueen edustaja, emäntä Marja-Leena Ruuskanen totesikin, ”että olemmepa me Mikkelin läänissä tällä kertaa temppelinharjalla”. Hän sanoi uskovansa neuvottelujen johtavan vaaliliittoon, vaikka se herätti karvaita ajatuksia. Ruuskanen lisäsi: ”Haluan korostaa, että väkipakolla ei Mikkelin läänin väki taivu. Keskustaväki on arka kunniastaan.” Piiriväki oli siis pyrittävä taivuttelemaan uskottavin argumentein eikä pakottamalla. Opiskelija Minna-Mari Parkkinen sanoikin, että hän oli ollut yksi tiukimpia vaaliliiton vastustajia Mikkelin läänissä, mutta ymmärsi nyt tilanteen ja hyväksyi vaaliliiton. Kääriäinen tulkitsikin keskustelun niin, että Mikkeliin saataisiin vaaliliitto. Sen sijaan Helsingin tilanteen hän katsoi edellyttävän ”isojen poikien palaveria”. Keskustelujen lopputulemana päätettiin hyväksyä tavoite vähintään kymmenestä vaaliliitosta.[1306] Vaaliliitot olivat keskeinen osa vaalisuunnitelmaa, ja lisäksi painotettiin ehdokkaiden merkitystä.

Puoluetoimiston laatimasta muistiosta näkee, että puolueen vaalikampanjoita pidettiin liian vanhanaikaisina ja 1950-luvulle jämähtäneinä. Vaalimainonnassa ei silti haluttu mennä pinnalliseen henkilöimagoiden rakennukseen, kiiltokuvamaista aikakausimainontaa haluttiin välttää. Sen sijaan haluttiin nojata asiasisällöistä puhuviin tunnettuihin henkilöihin, jotka olivat uskottavia.[1307] Ministeriryhmän ja eduskuntaryhmän kiertäminen vaalikentillä eli jalkautus toteutettiin puoluetoimiston koordinoimana Terttu Savolaisen johdolla. Kääriäisestä oli tärkeää, että jalkautuksen voimin mentäisiin uusille alueille, ja hän toivoi lisäksi, ettei puoluejohto auttaisi kavereitaan kentällä. Pokka tosin epäili edessä olevan perinteinen ehdokkaiden kuoliaaksi juoksuttamisen malli. Toropainen esitti, että Kuuskoski-Vikatmaa,

https://doi.org/10.21435/ha.155

Ollila ja Pentikäinen tulisi velvoittaa kiertämään vain kaupungeissa – mikä kertoo osaltaan politiikan henkilöitymisestä. Puoluesihteeri katsoi, että näin voitaisiin suurin piirtein tehdä.[1308]

Puolueen vaalinäkymät olivat kohtalaisen hyvät. Marraskuun gallupin mukaan SDP:n kannatus oli 25,3 prosenttia, kokoomuksen 21,2 prosenttia ja keskustapuolueen 16,3 prosenttia. Tilanteesta teki hyvän se, että kannatuslukujen perusteella keskiryhmät olisivat niukasti SDP:tä isompi ryhmittymä.[1309] Kääriäinen olikin tyytyväinen siihen, että keskustapuolue oli pystynyt estämään korkealla profiililillaan SDP:n ja kokoomuksen välisen kaksinapaistumisen, SDP oli ollut tästä selvästi hermostunut.[1310] Väyrynen olikin opastanut puoluehallituksessa marraskuun puolivälissä:

> Meidänkin pitäisi huomata se, että olemme siirtyneet uuden julkisuuden aikakauteen – –. Nämä ovat ensimmäiset televisio- ja julkisuusvaalit. Minusta ei ole mitään pahaa siinä, että olemme eri mieltä asioista ja että se näkyy julkisuudessa. Olemme kuitenkin yksimielisiä peruskysymyksistä. Meidän tulee kääntää tämä tilanne toisin päin. Erilaisten näkökantojen esittäminen pitää tulkita puolueen rikkaudeksi.[1311]

SDP:ssä taas tilanne tulkittiin toisin. Liikasesta SDP:n saama julkisuus oli runsasta ja myönteistä, ja myös kentän ilmapiiri oli kääntynyt paremmaksi, osin ehkä tuurista ja muiden puolueiden möhlimisestä. Kokoomus oli hänestä hermostunut ja varovainen eikä uskaltanut vastustaa SDP:tä kuin kotiapulaisen verovähennysoikeudessa. Liikanen sanoi:

> Keskustapuolueen suhteen täytyy myöskin todeta se, että tämä syksy on jostain jumalan johdatuksesta edennyt myöskin niin, että Väyrysen tavattoman hyvin kesällä alkaneen kampanjan jousi on katkennut. Puolue on selvästikin sisäisestikin ristiriitainen. On paljon sellaista hämmennystä ja epävarmuutta ilmassa heidän puolueensa piirissä, mikä antaa meille myöskin selvän aloitteenmahdollisuuden.”[1312]

Sorsa ottikin pian aloitteen käsiinsä. Hän piti Suomen Pankin 175-vuotisjuhlassa puheen, jossa viittasi edelliskesän spekulatiivisiin hyökkäyksiin markkaa kohtaan ja vakuutti hallituksen tukevan vankkumattomasti Suomen Pankin vahvan markan politiikkaa. Hänestä tulevien hallituspuolueiden tuli etukäteen irtisanoutua devalvaatiosta.[1313] Kokoomuksen eduskuntaryhmä ilmoittikin tukevansa Sorsan ja SDP:n puoluetoimikunnan devalvaation vastaista linjaa.[1314] Myös muista puolueista löytyi valmiutta tähän lukuun ottamatta keskustapuoluetta, joka hyväksyi markan vakauden, mutta ei sen vahvuutta. Sorsan tavoitte olikin mitä ilmeisemmin poliittinen eikä talouspoliittinen: keskustapuolueen ulostyöntäminen hallituksesta.[1315]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vielä kerran SDP:n kanssa yhteen – Kollaja ja kotihoidontuenvähennys

Kysymys Kollajasta oli keskustapuolueelle erittäin tärkeä, koska puolueen vahvin piiri tuki sitä. Pohjois-Pohjanmaan piiri vauhditti ratkaisua joulukuun alussa antamalla asiasta kannanoton.[1316] Väyrynen joutui kuitenkin toteamaan pian, että sosiaalidemokraatit olivat saaneet kansandemokraatit vitjaan kaupankäynnillä Kollaja-asiassa. "Homma on täyttä huijausta: turvevoimala ei tule ilman Kollajaa."[1317] Eduskunnassa oli nähty pari päivää aikaisemmin kiivas näytös, jossa SDP ja SMP olivat liuenneet oppositiossa olevan SKDL:n ponsiesityksen taakse lisäbudjetin yhteydessä. Ponnessa kiirehdettiin Pudasjärven turvevoimalan rakentamista.[1318] Vähän aikaisemmin eduskunnan laki- ja talousvaliokunnassa oli näyttänyt siltä, että Kollaja irrotettaisiin koskiensuojelulaista. SKDL:n käännös asiassa oli ratkaiseva.[1319] SDP oli saamassa tahtonsa läpi. Keskustapuolue syytti SDP:tä hallitusryhmien pelisääntöjen rikkomisesta. Ollila kommentoi medialle: "On ennenkuulumatonta, että Sdp ja jopa sen ministerit äänestivät oppositiopuolueen ponnen puolesta poliittisesti näin arkaluontoisessa asiassa." Hän sanoi hallitusilmapiirin rasittuneen ja piti pontta vailla katetta olevana vaalilupauksena. Yläjärvestä ratkaisu oli kosto keskustapuolueelle siitä, että SDP ja keskustapuolue riitelivät hallituksessa pitkään voimalaohjelmasta. Hänestä oli lähellä, että asiasta syntyisi hallituskysymys.[1320]

Keskustapuolueen eduskuntaryhmä antoi kannanoton, jossa paheksuttiin, että SDP ja SMP rikkoivat hallitusrintaman: "Tällä ratkaisulla on väistämättömiä seurauksia hallituspuolueiden yhteistyöhön. Eduskunnan enemmistön hyväksymä lausuma ei takaa Iijokialueen väestön ylivoimaisen enemmistön tärkeinä pitämien voimalahankkeiden toteutumista." Samalla todettiin, että keskustapuolue kannatti koskiensuojelulakien hyväksymistä, vain Kollajan allasta lukuun ottamatta tästä oli vallinnut koko ajan yksimielisyys.[1321] Itse asiassa koko koskiensuojeluhanke oli keskustapuolueen käynnistämä. Maa- ja metsätalousministeri Tähkämaa oli laittanut sen liikkeelle vuonna 1982.[1322]

Tapahtuneen takia eduskuntaryhmässä katsottiin, että Kollajan edistämiseksi ei käytännössä ollut enää keinoja. Väyrysen tiedettiin kannattavan koskiensuojelulakien äänestämistä yli vaalien, mutta kokoomuksen ryhmäsihteeri oli juuri äsken ilmoittanut, ettei se kävisi kokoomukselle kuuloonkaan. Kietäväinen totesikin, ettei kannattanut alkaa käymään kauppaa kokoomuksen kanssa. Siitä tulisi vain kielteistä julkisuutta.[1323] Väyrynen ei kuitenkaan luovuttanut. Hän yritti neuvotella koskiensuojelulaista kokoomuksen kanssa, mutta yritykseen suhtauduttiin *Helsingin Sanomien* mukaan keskustapuolueen eduskuntaryhmässäkin lähinnä huvittuneesti.[1324] Kokoomuksen sisällä oli ollut hajontaa koskiensuojelulaissa, mutta vaalien alla mainehaitta arvioitiin liian suureksi.[1325] Kokoomuksen äänestäjäkunnan painopiste oli Etelä-Suomessa, jossa ympäristönäkökulma painoi epäilemättä enemmän kuin pohjoisen työllisyysnäkökohdat. Väyrynen

https://doi.org/10.21435/ha.155

totesikin työvaliokunnassa, että koskiensuojelulakien äänestämistä yli vaalien oli harkittu, mutta se ei ollut saanut riittävästi kannatusta. Keskustapuolueen ja kokoomuksen yhteistyölle ei löytynyt edellytyksiä.[1326]

Tämä ei kuitenkaan lannistanut Väyrystä, vaan hän kaavaili jo uusia yhteistyökuvioita. Hän kertoi, että kokoomuksen ja RKP:n johdon kanssa oli keskusteltu muun muassa yhteisen työryhmän muodostamisesta valmistelemaan vaalien jälkeistä perhepolitiikkaa. Hänestä työryhmiä voisi olla kolme: energiaan, perhepolitiikkaan ja ympäristöön liittyvät. Väyrynen pohti siis yhä Kollaja-päätöksen muuttamista jonkinlaisella sopimuksella RKP:n ja kokoomuksen kanssa. Kääriäisestä puolueen tulikin pysyä johdonmukaisesti linjallaan, vaikka asiassa taisteltiin yleisen mielipiteen valtavirtaa vastaan. Ollilasta keskustapuolue oli saanut hyvin esille sen, että puolue oli kuunnellut kansaa ja ollut sen puolella. Hän ei kuitenkaan hyväksynyt Väyrysen kaavailuja kokoomus- ja RKP-yhteistyöstä. Ollilan mielestä ei voitu asettaa kolmen puolueen työryhmää vaan viiden puolueen työryhmä, jos Kollaja-asiaan haluttiin muutosta. Kuuskoski-Vikatmaa sanoi myös, ettei uhitteleminen auttaisi, ja hän varoitti menemästä vaalien jälkeiseen yhteistyöhön esitetyllä tavalla. Väyrynen vastasikin pitävänsä parhaimpana, että puolue säilyttäisi kantansa eli kyse oli katteettomasta vaalilupauksesta, mutta vaalien jälkeen oli pyrittävä muuttamaan lakia. Samalla hänen yhteistyökaavailunsa kokoomuksen ja RKP:n kanssa ikään kuin hautautuivat keskustelussa, vaikka ne kertoivat paljastavasti Väyrysen tulevista suunnitelmista.[1327]

Pohjoisessa Suomessa keskustapuolueen vaatimus Kollajan altaasta oli mennyt hyvin läpi yleisessä mielipiteessä. Kollajaa oli pidetty yhtenä avaintekijänä maakunnan kehittämisessä. Samaa ei voinut sanoa Etelä-Suomen osalta. Puolueen julkikuva kärsi siitä, että Kollaja liittyi koskiensuojelulakiin.[1328] Hallituskumppani SDP:ltä ei ollut löytynyt ymmärrystä Kollajaa kohtaan, ja se oli ollut valmis yhtymään asian torppaamiseksi jopa opposition tukeen. Vastavetona SDP:n toimintaan eduskuntaryhmän puheenjohtaja Juhantalo ilmoittikin, että keskustapuolue tulisi vielä harkitsemaan, miten se menettelisi eduskunnassa yhä auki olevissa kysymyksissä. Hän nosti esiin muun muassa jo kerran hylätyn lapsenhoitajan palkan verovähennysaloitteen.[1329] Tilanne elikin vielä ennen vaaleja. Kokoomus otti nimiinsä Juhantalon nimellä kulkeneen aloitteen verovähennysoikeudesta, ja yllättäen SKDL yhtyi siihen mahdollistaen aloitteen läpimenon. Eduskunta hyväksyi täten keskustapuolueen ajaman tavoitteen, että pienituloisempi puoliso sai vähentää tuloverostaan lapsenhoitajalle maksettavat sosiaalimaksut sillä edellytyksellä, että perheessä oli alle 7-vuotias lapsi ja ettei perhe saanut samaan aikaan kotihoidontukea.[1330] Ratkaisu tulkittiin yleisesti siten, että keskustapuolue oli saanut hyvityksen Kollaja-ponnesta.

Väyrynen taas kuvasi poliittista tilannetta kaiken kaikkiaan sekavaksi, niin kuin se olikin, sillä hallitus- ja oppositioasetelmia

https://doi.org/10.21435/ha.155

yliteltiin surutta. Väyrynen ihmetteli, että SMP ja SDP olivat ilmoittaneet ”silmää räpäyttämättä”, että Kollaja oli pikkuasia. Pokka ilmoitti, ettei eduskuntaryhmän naisilla ainakaan ollut ”synnintuntoa” kotiapulaiskysymyksestä – puolueen naisedustajat olivat pitäneet oman kokouksensa ja luvanneet asiassa tukensa kokoomukselle. Juhantalokin oli erittäin tyytyväinen tulokseen, perhepolitiikkaan oli tämän vuoden valtiopäivillä saatu kaikkiaan noin miljardin markan lisäsatsaus. Väyrynen puolestaan edellytti, että Kollajan ja koskiensuojelulain kolmannessa käsittelyssä tuli vielä esittää pontta: ennen kuin laki voitaisiin vahvistaa, oli selvitettävä, oliko turvevoimala mahdollinen näillä ehdoilla, ja jos ei ollut, oli vaadittava uutta käsittelyä vielä tämän hallituksen aikana. Martikainen lisäsi happamasti, että ympäristöministeriön linja on ollut hyvin johdonmukainen: ”Ympäristöministeriö on ollut säännöllisesti paikallista väestöä vastaan. Tämä on nähty Kollajan, Varpaisjärven, Hailuodon yms. kohdilla.” Hän kannatti Väyrysen esitystä.[1331]

Keskustapuolue esittikin koskiensuojelulain kolmannessa käsittelyssä Isohookana-Asunmaan nimissä ponnen, jossa hallituksen edellytettiin selvittävän tammikuun loppuun mennessä Iijoen vesistön keskiosan suojelun vaikutukset alueen työllisyyteen ja energiatuotantoon sekä tutkituttamaan mahdollisuudet Pudasjärven turvevoimalan rakentamiseen.[1332] Ponsi hyväksyttiin, mutta siitä tuli niin ympäripyöreä, ettei sillä ollut vaikutusta.[1333] Pudasjärven tapauksessa kävi kuten keskustapuolueessa oli pelätty. Päätökset siirtyivät, eikä laitoksesta tullut apua alueen kuntien talouteen ja vaikeaan työttömyysongelmaan, ja se jäi lopulta rakentamatta.[1334]

Sen sijaan lapsenhoitajan osittainen verovähennysoikeus toteutui, vaikka Sorsa yritti vielä kumota sen.[1335] Juhantalo kertoi ryhmässä, että SMP oli ärtynyt, vaikka se itse oli ollut mukana kaikissa pelisääntörikkomuksissa, tosin SDP oli ollut vielä ärtyneempi. ”Sorsan mielestä hallitus on menettänyt arvovaltansa viime viikon tapahtumissa ja samalla hallituksen toimintakyky on mennyt niin, että se kelpaa enää vain toimitusministeriöksi”, Juhantalo totesi. Sorsa oli ehdottanut jatkotoimenpiteenä, että SMP ja SDP myöntäisivät tehneensä virheen ponsiäänestyksessä ja keskustapuolue puolestaan olisi vetänyt pois tukensa lapsenhoitovähennykselle suuressa valiokunnassa. Juhantalo oli vastannut, että ehdotus ei kuulostanut kovin tasapuoliselta ja asia oli joka tapauksessa edennyt niin pitkälle, ettei sitä voitaisi vetää takaisin. Ole Norrback (RKP) oli yhtynyt Juhantaloon, ja SMP:kin oli tyytynyt tilanteeseen.[1336] Sen sijaan Kuuskoski-Vikatmaan ajama vanhempien työajanlyhennys ei edennyt, vaan Sorsa ”nujersi” sosiaali- ja terveysministerin, kuten *Helsingin Sanomat* päätöstä kuvasi. Keskustapuolueen ministereistä Sorsa prässäsi Kuuskoski-Vikatmaata hävyttömästi.[1337] SDP:n puoluetoimikunnassa Sorsa totesi Kuuskoski-Vikatmaan ehdotuksesta: ”Me emme keksineet muuta lääkettä sille kuin huutaa yli. Muutama sata miljoonaa siihen vaaditaan. Montako sataa me vaaditaan,

https://doi.org/10.21435/ha.155

Matti? Kaksi vai kolme?" Sorsasta tilanne oli kaamea, mutta erotakaan ei kuulemma saanut – presidentin mukaan.[1338]

Lapsenhoitajavähennys oli keskustapuolueelle erittäin tärkeä valonpilkahdus vaalien lähestyessä, sillä Pudasjärven ohella Väyrysen esiin nostaman idänkauppakeskustelun katsottiin rasittavan puoluetta. Väyrynen totesi puoluehallituksessa: "Olimme oikeassa – – puheemme palvelivat maamme etua. Merkillistä on se, että koko ajan julkisuuteen annetaan täysin väärä käsitys." Hokkasesta Väyrysen selvitys idänkaupan tilanteesta oli hyvä, mutta tosiasia oli, että suuri yleisö oli saanut siitä täysin toisenlaisen kuvan. Hänestä jopa keskustalaisten piirissä oli käsityksiä, että Väyrynen oli puhunut läpiä päähänsä. Väyrynen harmitteli, että oli "tullut sellainen tunne, että on ihan sama miten päin vastaan, aina tulee nurinpäin takaisin. Ilmeisesti tähän vaikuttaa juuri presidenttiehdokkuus."[1339] Väyrysen korkea profiili ei tuottanutkaan gallupien mukaan tulosta, vaan hän oli pudonnut presidentinvaaligallupeissa kolmoseksi Holkerin tilalle. *Helsingin Sanomien* gallupin mukaan Väyrynen ei nauttinut edes oman puolueensa kannattajissa ehdotonta suosiota. HS-gallupin mukaan peräti 61 prosenttia keskustalaisista kannatti Koivistoa presidentiksi ja Väyrystä vain 30 prosenttia. Itse puolue oli hienoisessa myötätuulessa, mutta Väyrynen vastatuulessa.[1340]

Edes asioissa Väyrysen toiminta ei tuottanut tulosta, Kollaja hävittiin. Sen sijaan Väyrystä arvostellut eduskuntaryhmän puheenjohtaja Juhantalo sai voiton kotihoidontuenvähennyksellä. Maltillinen ja matalampaa profiilia ylläpitänyt eduskuntaryhmä loi kuvaa puolueesta pragmaattisena keskitien kulkijana, ja se tuotti myös näkyvää tulosta – toisin kuin Väyrysen puskevampi linja.

Ärtyneissä tunnelmissa vaalitaistoon

Keskustapuolueen eduskuntavaalikampanjaan haettiin vauhtia kannanotoilla. Joulukuussa 1986 annettiin maaseutukannanotto, jolla pyrittiin korjaamaan puolueen maaseutupolitiikan hajanaista kuvaa, erityisesti koskien maa- ja metsätalousministeri Yläjärven ja varapuheenjohtaja Puran eriäviä näkemyksiä. Kannanotossa vaadittiin, että maatalouspoliittinen ohjaus tulisi jatkossa tehdä siten, että se tukisi maaseutupolitiikkaa kokonaisuudessaan. Maatalous oli keskeinen keino ylläpitää työllisyyttä, vaikka se ei yksin riittänytkään, mitä Yläjärvi korosti kannanoton yhteydessä. Tavoitteena oli, ettei maaseudun väestömäärää päästettäisi laskemaan. Ainoastaan työ- ja toimeentulomahdollisuuksien mahdollistaminen ei riittänyt, lisäksi oli turvattava välttämättömät kauppa-, liikenne- ja koulutuspalvelut.[1341] Tammikuussa 1987 annettiin kannanotto, jonka otsikkona oli "Aukottomaan perustoimeentuloturvaan". Siinä vaadittiin kaikille riittävää perustoimeentuloa, ja sen vähimmäistasoksi määriteltiin täyden kansaneläkkeen taso. Lisäksi vaadittiin, että perusturvan jälkeenjääneisyys tuli korjata ja että sen tuli seurata ansiotason kehitystä.[1342] Esiin nostettiin siis maataloutta ja siihen liittyvää aluepolitiikkaa

https://doi.org/10.21435/ha.155

sekä perusturvaa. Kaikki kolme olivat aiheita, jotka olivat keskustapuolueelle erittäin tärkeitä ja joista oltiin SDP:n kanssa jatkuvasti eri mieltä.

Tammikuussa annettiin myös toinen kannanotto, jossa todettiin puolueen olevan huolissaan siitä, että hallituksen vuonna 1985 tekemää niin sanottua aluepolitiikan historiallista kompromissia ei ollut toteutettu riittävän tehokkaasti. Muuttoliike pääkaupunkiseudulle oli jatkunut vahvana.[1343] Pääkaupunkiseudun kasvun rajoittamistavoite torpattiin nyt rajusti *Helsingin Sanomissa*. Otsikkona oli ”Kepu leikkaisi perusoikeuksia”. Lehden mukaan ”Kepun kuningasajatukseen – pääkaupunkiseudun kasvun rajoittamiseen – on vuosien mittaan suhtauduttu käytännössä yllättävän myötämielisesti.” Lehdestä tulevaisuus näytti puolueelle huonolta, sillä teollisuudessa ei syntynyt enää työpaikkoja entiseen tapaan, elintarviketuotannon hinnanalennuspaineet vahvistuivat ja palveluelinkeinot toivat työpaikkoja pääasiassa kaupunkeihin ja keskuksiin. Väyrysen äskettäisillä vaatimuksilla pääkaupunkiseudun kasvun hillitsemiseksi oli kirjoituksen mukaan katetta niin sanotun historiallisen kompromissin takia, mutta silti pääkaupunkiseudun korvamerkitseminen nykyisten asukkaiden ja paikallisen teollisuuden ”reservaatiksi” lainsäädäntötietä oli paitsi kunnallisen itsehallinnon myös yleisen muutto-oikeuden rajoittamista – vaikka toisaalta taas pääkaupunkiseudun kuntienkin todettiin tähtäävän politiikassaan siihen, ettei alueelle kertyisi huonoja veronmaksajia, työttömiä tai pummeja.[1344]

Vaarallisimmalla tiellä katsottiin kuitenkin olevan keskustapuolueen, sillä Väyrynen oli unohtanut, että kyse oli käytännössä perustuslain takaamien oikeuksien kaventamisesta. Kritiikki jatkui: ”Sitä vastoin meillä on tähän saakka suhtauduttu maanviljelykseen, siihen nykyaikana täysin sopimattomillakin korkeuksilla ja alueilla, tunteenomaisesti, ikään kuin maanomistajalle pitäisi edelleenkin suoda jonkinlainen rälssioikeus.” Siksi maatalouden ylituotantokustannukset ja elintarviketeollisuuden välilliset tuet eivät olisi perusteltavissa, aivan kuten minkään

https://doi.org/10.21435/ha.155

muunkaan alan tuotantotappioita ei olisi perusteltua maksattaa kuluttajilla.[1345] Lehden linjaa voi pitää kuvaavana sille, millaisessa asenneilmastossa keskustapuolue toimi Etelä-Suomessa.

Keskustapuoluetta lyötiin armotta historiallisella kompromissilla. Juha Pentikäinen valitti työvaliokunnassa, että ”täällä Etelä-Suomessa käydään nyt piikkilanka- ja metrokeskustelua – –”. Päällimmäisenä oli näkemys, että keskusta jarrutti pääkaupungin asioita. Kuuskoski-Vikatmaasta rajoittamislaista ei pitänyt puhua, koska sen taakse ei kuitenkaan syntyisi tarvittavaa konsensusta. Väyrysestä taas pääkaupunkiseutu oli teema, joka puri ainakin maakunnissa. ”Jos pääkaupunkiseudun kasvu jatkuu, muulle maalle käy huonosti.” Hän ei uskonut voitettavan mitään, jos *Helsingin Sanomien* takia hermostuttaisiin ja peräännyttäisiin. Hän myös lisäsi, että vihreät ”uskalsivat vetää samanlaista linjaa kuin me, miksi ei siis keskustapuoluekin”.[1346]

Ollilasta pääkaupunkiseudun tiedotusvälineissä haluttiin nähtävästi tulkita keskustapuolueen kantoja tahallisesti väärin.[1347] Hän oli itse joutunut pääkaupunkiseutuasioissa julkisuuden tikunnokkaan siitä, ettei hän halunnut valtion joutuvan maksumieheksi myös länsimetrossa – mitä taas Sorsa ja SDP vaativat. Ollila oli perustellut kantaansa sillä, että idän suuntaan valtiolla oli ollut syyt osallistua metrokustannuksiin, sillä Vantaa oli pääkaupunkiseudun vähävaraisin kunta. Sama ei pätenyt länsimetron suuntaan.[1348] Pohjamosta rajoittamistoimet näyttivät välttämättömiltä Oulun korkeudelta katsottuna. Kuuskoski-Vikatmaasta oli toki selvää, että pääkaupunkiseutupolitiikan onnistuminen oli välttämätöntä koko maan kannalta. Oli kuitenkin puhuttava keinoista ja siitä, miten asioita lähestyttäisiin. Muuten tulisi helposti kuva, ettei puolueella ollut mitään myönteistä sanomaa pääkaupunkiseudulle.

Uudenmaan piirijärjestön Vihreä vappu -tilaisuus Kyösti Kallion patsaan äärellä Helsingissä vappuna 1986. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrynen seisoi kuitenkin aiemman linjansa takana, eikä suostunut näkemään siinä vikaa. Hän sanoi, ”että jos joku meistä luulee, että pärjäämme pääkaupunkiseudulla huutokaupassa Sdp:n ja kokoomuksen kanssa, niin erehtyy”.[1349] Kaikki olivat työvaliokunnassa yhtä mieltä siitä, että puolueen ajama aluepolitiikka oli koko maan kannalta paras ratkaisu, mutta eteläisen Suomen edustajat näkivät, ettei se kerta kaikkiaan mennyt läpi. Väyrynen teki rajoittamispuheineen vain koko ajan hallaa puolueen kannatukselle pääkaupunkiseudulla – vaikka muualla sellaiselle löytyikin kannatusta.

Väyrynen taas syytti muita liiallisesta arkuudesta ja varovaisuudesta. Vaalikampanja oli tehty siten, että ”vain rohkeasti ajamalla voimme tehdä uskottavan profiilin julkisuudessa. Miksi vihreät menestyvät paremmin kuin me? Meidän ei nyt pidä lymytä ja säikähtää. – – Lymyily on ollut tämän keskustelun henki.” Toropainen kysyi sarkastisesti, pitäisikö puolueen ottaa teemaksi ”ei enää yhtään junttia stadiin”. Väyrynen ihmetteli, että aina kun työvaliokuntaan kokoonnutaan, ollaan ärtyneitä. Mikä nyt oli vikana? Tähän keskusteluun ei kuitenkaan lähdetty.[1350] Keskustelu oli jo osoittanut, ettei Väyrynen ollut valmis tarkistamaan omia näkemyksiään.

Pura nosti esiin myös spekulaatiot Väyrysen puheenjohtajuuden jatkosta. Hän ihmetteli päivän *Sosialidemokraatissa* ollutta kirjoitusta, jossa Juhantalo ”antoi lausuntoja Väyrysen siirtymisestä syrjään”. Väyrynen vastasi tähän, että hän jättäisi puheenjohtajuuden heti, kun se olisi puolueen kannalta mahdollista, pois ei tarvitsisi tyrkkiä. Vaalien takia ajankohta puheenjohtajakeskustelulle oli huono. ”Kaiken maailman rakkikoirat ovat kimpussani. Jos haluatte, tämä perintö on pian jaossa.” Keskustelu päättyi tähän Väyrysen purkaukseen – ainakin pöytäkirjan mukaan.[1351] Juhantalo taas sai selittää julkisuudessa, että hänen suuhunsa oli laitettu sanoja, joita hän ei ollut sanonut. Hän oli keskustellut toimittajan kanssa yleisesti puoluejohtajien tehtävistä: ”Toin esille sen, että kaikki puoluejohtajat pitävät tehtäväänsä roskahommana, josta he haluavat päästä eroon.” Kirjoituksen raflaavuus ei siis vastannut keskustelua, vakuutti Juhantalo. Hän painotti, ettei asia ollut lainkaan ajankohtainen, sillä puoluekokous oli vasta kesällä 1988 – ja presidentinvaalit vuoden 1988 alussa. Juhantalo kommentoi myös väitettyä kritiikkiä, että keskustapuolueessa oli panostettu kaikki yhteen mieheen. Hänestä ”Väyrysen mahtiasema” oli luotu tietoisesti vastapainoksi puolueen aiemmille henkilökiistoille. Puoluesihteeri Kääriäinenkin vakuutti lehdessä, ettei Väyrysen vetäytyminen ole ollut ”kirjaimen vertaakaan” esillä puolueen virallisissa elimissä, vaan järjestöväki tuki puheenjohtajaa.[1352]

Tapaus kuvaa, miten kovilla panoksilla vaaleja lähestyttiin. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa todettiin, että tyyli, jolla *Suomen Sosialidemokraatti* potkaisi puheenjohtaja Väyrystä saman puolueen eduskuntaryhmän puheenjohtajalla, ennakoi todellista tappelua. Lehden katsottiin irrottaneen haastattelun kontekstista iltapäivälehtien tapaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

etusivun lööpiksi. Vaikka keskustapuolueen puheenjohtaja vaihtuikin perinteisesti mielenkiintoa herättäen, ei ulkopuolisten silti tullut käydä ”ala-arvoisin keinoin pilaamaan puolueen valmistautumista tähän traditioon, vaikka houkutus Paavo Väyrysen tölväisemiseen olisikin suuri”.[1353] *Helsingin Sanomat* oli itse äsken tölväissyt keskustapuoluetta alue- ja maatalouspolitiikasta, mutta nyt sekin kavahti käytettyjä otteita. SDP:n ja keskustapuolueen pahasti rasittuneista suhteista kertoi myös se, etteivät yhteiset vaalikeskustelut onnistuneet sovitulla tavalla. Järjestöpäällikkö Mäki-Reinikka totesi työvaliokunnassa, että SDP:n taktiikkana oli keskustella keskustapuolueen kanssa pohjoisessa ja kokoomuksen kanssa etelässä. Mäki-Reinikka oli ilmoittanut SDP:lle, ettei tämä käynyt, minkä jälkeen oli sovittu yhteistoiminnasta myös etelän osalta. Näin ei kuitenkaan ollut tapahtunut.[1354]

Verouudistus – keskiryhmät ja kokoomus yhteen?

Väyrynen oli tyytyväinen Kevan kannanoton saamaan huomioon mediassa. Keskustapuolue, LKP, RKP ja SKL nostivat siinä verouudistuksen yhdeksi keskeisimmäksi tavoitteeksi tulevia hallitusneuvotteluja varten. Kannanoton mukaan verojärjestelmän uudistaminen ei saisi nostaa veroastetta ja uudistus tuli aloittaa marginaaliverouudistuksesta. Tavoite oli keventää tuloverotusta ja siirtää verotuksen painopistettä välilliseen verotukseen. Välillistä verotusta oli totuttu pitämään epäsosiaalisena, sillä se rasitti ihmisiä, jotka joutuivat käyttämään tulonsa jokapäiväiseen kulutukseen. SDP:n puheenjohtaja Sorsa olikin yhä tiukasti liikevaihtoveron korotusta vastaan.[1355] Näkemys alkoi kuitenkin näyttää auttamattoman vanhanaikaiselta 1980-luvun jälkipuoliskon olosuhteissa. Esimerkiksi STTK:n Jorma Reini esitti, että ruuan välillinen verotus säilyisi matalana, mutta surffilautojen, urheiluautojen ja sähköhammasharjojen verotusta voisi kiristää.[1356]

Keskustapuolue tähtäsi verouudistuksella työnteon ja yrittämisen kannustamiseen sekä säästämisen tukemiseen. Keskipuolueet painottivat, että verotuspohjan laajentaminen ei saanut koskea tavallisia pankkitalletuksia. Osinko- ja vuokratulojen osittainen verovapaus oli säilytettävä ja myöskään metsäverotusta ei tullut kiristää. Lisäksi keskipuolueiden tavoitteena oli yritysverouudistuksen loppuunsaattaminen, liikevaihtoveron kertautumisen poistaminen ja kunnallisverotuksen tasoittaminen.[1357] SDP oli julkaissut edellisviikolla oman verouudistuslinjansa, jossa verotusta haluttiin uudistaa ”kertarysäyksellä” asettamalla kaikki tulot samalle lähtöviivalle. Tätä keskiryhmät eivät hyväksyneet. He tyrmäsivät Väyrysen suulla SDP:n ajatuksen ja ajoivat sen sijaan asteittaista uudistusta. Lallukka (LKP) kritisoikin, että SDP:ssä oli etsitty vain pääasiassa uusia verotuskohteita.[1358] Verouudistuskeskustelu liittyi keskeisesti käynnissä olevaan eduskuntavaalikamppailuun. Kääriäisestä mittava verouudistus edellytti laajaa hallituspohjaa,

https://doi.org/10.21435/ha.155

kolmen suuren hallitusta. Hänestä SDP:ssä oltiin ”epäjohdonmukaisia, kun he vaativat laajaa veroremonttia, mutta torjuvat samalla laajan hallituspohjan”.[1359]

Kokoomus olikin lähempänä keskiryhmiä verouudistuskaavailussa. Väyrynen ja kokoomuksen puheenjohtaja olivat yhtä mieltä marginaaliveron alentamisesta ja verotuksen painopisteen siirtämisestä välittömästä verotuksesta kohti välillistä verotusta. Sorsa taas kommentoi, että hänestä kolmen suuren hallituksen muodostamismahdollisuudet tulivat yhä epätodennäköisemmiksi, erityisesti liikevaihtoveroon liittyvien näkemyserojen vuoksi.[1360] Verotuskeskustelu lähensi keskustapuoluetta ja kokoomusta tilanteessa, jossa keskustapuolueen ja SDP:n suhteet olivat jo valmiiksi erittäin kireällä. Keskustapuolueen julkilausuttu tavoite oli kolmen suuren hallitus, sillä kokoomusta ei voitu enää syrjiä hallituskysymyksessä ja koska SDP:n vallalle haluttiin suitset. Kääriäinen painottikin, että SDP:n valta-asema oli vinoutunut. Se ei vastannut kansan SDP:lle antamaa kannatusta. Siksi vasemmistojohtoista hallituspolitiikkaa ei tullut hänestä jatkaa vaalien jälkeen, vaan tilalle tuli saada keskustajohtoinen kolmen suuren enemmistöhallitus.[1361] Se taas olisi keikauttanut vallan painopisteen keskustapuolueelle, sillä se oli suurin puolue keskiryhmistä. Sorsa korosti, että kukin puolue edustaisi hallitusneuvotteluissa vain itseään, eikä SKDL:n kannatuksen laskua voinut sysätä SDP:n päälle.[1362]

Puoluejohdon rohkea tavoite herätti myös keskustapuolueen sisällä ristiriitaisia tunteita – siihen liittyi riskejä ja kysymysmerkkejä. Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Juhantalo oli näkyvimmin huolissaan siitä, että Väyrynen rikkoisi ajamallaan linjallaan suhteet SDP:hen. Juhantalo antoi haastattelun, jossa ilmoitti, että keskustapuolueen tulisi tukea presidentti Koivistoa presidentinvaalien loppukierroksella, jos vastakkain olisivat Koivisto ja Holkeri. Juhantalon mukaan keskustapuolue tuki omaa ehdokastaan ”niin pitkälle kuin mahdollista”, mutta porvarillinen presidentti ei ollut hänestä itseisarvo. Keskustapuolueen ja SDP:n suhteiden hän arveli kohentuvan, jos keskustapuolue tarjoaisi vaalien jälkeen pääministeriksi jotain muuta nimeä kuin Väyrystä. Nimiveikkauksia hän ei alkanut esittämään, mutta lisäsi, että ”sitähän ei voi kiistää, etteikö Väyrysen nostaminen kiristäisi ilmapiiriä”. KN:n varapuheenjohtaja Isohookana-Asunmaa kritisoi Juhantaloa ”tietoisesta eripuran lietsomisesta puolueen sisällä”. Keskustelua Väyrysen asemasta ei olisi pitänyt käynnistää juuri vaalien alla, ja hän vakuuttikin puolueen tukevan Väyrystä. Myös Pokka kehotti Väyrysen pudottajia laittamaan jäitä hattuun.[1363] Juhantalon kommenteissa oli selvästikin kyse siitä, että hän pelkäsi Väyrysen ajavan keskustapuolueen oppositioon – eikä siitä, että hän oli lähtenyt syrjäyttämään Väyrystä. Juhantalo oli tunnettu punamultamies, joka oli myös ilmaissut vakaumuksensa selvästi.

Jopa työvaliokunnassa jouduttiin yhä käymään keskustelua puolueen hallitustavoitteista. Ollila selitti, että lähtökohtana oli, että asioita pyrittiin hoitamaan siten,

https://doi.org/10.21435/ha.155

että kokoomus voisi tulla hallitukseen. ”Siis kolmen suuren pohja, jota sdp vastustaa ja jarruttaa.”[1364] Julkisuudessa Ollila oli kuitenkin sanonut (16.1.1987), että punamulta oli yhä paras, ja katsoi, ettei puolivuosisatainen tuloksellinen yhteistyö saanut kaatua hetkellisiin henkilöristiriitoihin. Häntä pidettiinkin henkilönä, joka oli varmistanut sen, ettei hallitus ollut kaatunut Väyrysen idänkauppa- ja talousnostoihin. *Suomen Kuvalehdessä* arvioitiin: ”Ilman Ollilaa hallitus olisi kaatunut viimeistään joulun alla koski- ja piikakiistoihinsa.” Jos Väyrysen julkikuva oli ahnehtivan valtapoliitikon, oli Ollila käytännössä tämän vastakohta. Häntä ei saatu kiinnostumaan edes kehumalla puoluejohtajan tehtävistä, ja hän piti ministeriyttä urakkana eikä urana – ja kehui päälle Väyrysen ja Jokelan häntä itseään paljon lahjakkaammiksi poliitikoiksi. Maltillinen Ollila ei ollut uhka SDP:lle eikä Väyrysen uratavoitteille. Ollila kertoi myös katsoneensa uudelleen Väyrysen syksyn haastatteluja, eikä hän nähnyt niissä mitään järkyttävää, vaan huoli taloudesta oli perusteltu.[1365] Ollila oli lojaali puheenjohtajalle ja myös tämän tavoitteille kolmen suuresta.

Ministeri Yläjärvi taas kritisoi työvaliokunnassa sitä, kuinka paljon kannatti nostaa kokoomusta puhumalla julkisuudessa sen vetämisestä hallitukseen. Hänestä Ollila oli tässä suhteessa epäjohdonmukainen. Hokkasen mielestä Väyrynen oli taitavasti markkinoinut ajatuksen uudesta kansanrintamasta ja uudesta hallituspohjasta, ja sen myötä tapahtuvasta ”hiukan uudesta” tavasta tarkastella yhteiskunnan kehitystä. Hän sanoi kyllä ymmärtävänsä punamullan puolustajia, mutta ei kuitenkaan sitä, että punamulta nostettaisiin nyt uudelleen esille. Puolustusministeri Pihlajamäki taas ymmärsi Yläjärven kantaa. Hän katsoi, että suuri osa Suomen kansasta uskoi, ettei keskustapuolue ollut tosissaan kokoomuksen mukaan ottamisessa hallitukseen, vaan sitä pidettiin vaalipropagandana. Kääriäinen ”ilmoitti kannattavansa kolmen suuren puolueen hallituksen ideaa”, koska siitä oli puolueessa yhdessä sovittu. Hänestä nyt ei ollut oikea aika alkaa miettiä sitä, oliko tällainen linjaus järkevää. ”Kumotkoon Sdp tämän ajatuksen, jos sen haluaa tehdä.”[1366] Puoluesihteerin sanavalinnoista saattoi lukea, että kyse oli ennen kaikkea taktisesta asetelmasta. Hän sanoi kannattavansa ideaa kolmesta suuresta, ei kolmen suuren hallitusta.

Toropaisesta Väyrynen ajoi kolmen suuren hallitusta ”kieltämättä jonkin verran uskottavalla tavalla, mutta myös asian toinen puoli, siis se, että Väyrystä pidetään taktikkona, on otettava huomioon”. Se oli selvä viittaus Väyrysen presidenttitavoitteeseen, joka voisi varmistua kokoomuksen ja keskiryhmien avulla. Ollila kommentoikin, että vaalitaistelua oltiin nyt henkilöistämässä liikaa. Hänestä puolueen tavoitetta kolmen suuren hallituksesta ei voinut muuttaa. Taustalla olivat myös kahdenkymmenen vuoden paineet, joita ei tullut aliarvioida. Kansanvaltaan kuului muutoksen mahdollistaminen, ja oli huomattava, että muutosmahdollisuus syntyi keskustapuolueen kautta. SDP ei sitä halunnut, ja kokoomus ei siihen puolestaan

kyennyt. ”Keskustapuolueen ja sdp:n suhteet eivät nykyisestään enää voi mennä huonommiksi. Puolueen sisäinen keskustelu on syytä tässä vaiheessa lopettaa, sillä se vie pisteitä naapurin pussiin – –”, Ollila varoitti. Pohjamo pitikin hämmentävänä, että keskeisistä poliittisista kysymyksistä oli näin voimakkaita tulkintaeroja.[1367]

Tavoite kolmen suuren puolueen hallituksesta oli hyväksytty puolueen elimissä[1368], mutta sen toteutuminen alkoi vaalien lähestyessä vaikuttaa yhä epärealistisemmalta – niin pitkälti kuin siihen oli ylipäätään koskaan tosiasiallisesti uskottu.[1369] Taktisesti tavoite oli ollut hyvä SDP:n ja kokoomuksen puristuksessa, mutta vaalien lähestyessä se alkoi vaikuttaa yhä riskaabelimmalta, varsinkin kun Väyrynen ei ollut halunnut avata keskustelua siitä, mitä jos se epäonnistuisi – ja olisiko suunta sen jälkeen SDP vai kokoomus. Ylipäätään puheenjohtajan omapäinen toiminta hermostutti, varsinkin kun muilla ei ollut tietoa Väyrysen seuraavista askelista. Pura kertoi kokouksesta poissa olevan Väyrysen pitävän Ostrobotnian 80-vuotisjuhlissa puheen, joka olisi todennäköisesti linjapuheen tyylinen. Yläjärvi oli ihmeissään: ”Väyrynen pitää Ostrobotnialla suuren linjapuheen ja työvaliokunnan muiden jäsenten pitäisi marssia samassa tahdissa tietämättä, mikä uusi linjaus on kysymyksessä.” Kääriäinen selitti, että tietämättömyys johtui yksinkertaisesti vain siitä, että Väyrynen oli työmatkalla Intiassa.[1370]

Keskustapuolueen kentällä taas ei ymmärretty puheenjohtajan asemien horjuttamista presidentinvaaleja koskevilla spekulatiivisilla lausunnoilla, kuten puoluehallituksessa esitetyistä useista puheenvuoroista käy ilmi. Juhantalon lausunnot olivat herättäneet suurta närkästystä. Kentällä odotettiin jopa puoluehallituksen kantaa Juhantalon puheisiin, erityisesti koskien lausuntoa siitä, jos puolueen oma ehdokas ei päässyt toiselle kierrokselle vaan valinta oli tehtävä Koiviston ja Holkerin välillä. Pura selittikin, että työvaliokunta paheksui voimakkaasti Juhantalon kannanottoja, mutta puolueen kannalta oli kuitenkin parasta tukahduttaa koko keskustelu. Väyrynen oli samaa mieltä, oli laitettava kaikki voimat eduskuntavaalityöhön. Kietäväisestä puheet hallituspohjasta tuli lopettaa ja puolueen julkikuvasta huolehtia. Väyrysestä taas nimenomaan oli puhuttava hallituspohjasta, mutta sisällön, kuten verouudistuksen, perusturvan, perhepolitiikan sekä alue- ja maaseutupolitiikan kautta – mikä ei kyllä vienyt yhtään SDP:n suuntaan. Pokka huomauttikin keskustaväen tottuneen punamultaan, ja siksi vaadittaisiin todella voimakkaita asiasyitä, että kolmen suuri menisi läpi. Hän kysyikin, mitä tällainen koalitio tekisi esimerkiksi sosiaalipolitiikassa. Väyrynen kehotti lukemaan äskettäisen Ostrobotnia-puheensa.[1371]

Väyrynen oli pitänyt Pohjois-Pohjalaisen osakunnan 80-vuotisjuhlissa linjanvedonomaiseksi katsotun puheen, jossa oli toistanut idean uudesta kansanrintamasta eli kolmen suuresta. Väyrynen muistutti, että tarkalleen kaksikymmentä vuotta sitten presidentti Kekkonen oli pitänyt Ostrobotnialla kuuluisan puheensa, jossa oli puolustanut

https://doi.org/10.21435/ha.155

kommunistien mukaan ottamista hallitukseen vedoten siihen, että nämä oli integroitava yhteiskuntaan täysivaltaisina kansalaisina, ja että täten säädeltäisiin yhteiskunnan ristiriitoja ja kavennettaisiin luokkaeroja. Nyt oli kokoomuksen vuoro, sillä Suomen siirtyminen tietoyhteiskuntaan edellytti sen mukaantuloa hallitukseen, varsinkin kun keskustan ja oikeiston kannatus oli nousussa. Väyrynen kuvasi kolmen suurta "laajennetuksi punamullaksi", jolla hän pyrki selvästikin murtamaan siihen liittyvää muutosvastarintaa – myös omassa puolueessaan. Hän myös käsitteli kolmen suureen liittyviä pelkoja muun muassa sosiaalipolitiikan osalta, jossa SDP ja kokoomus olisivat voineet löytää yhteisen ansioturvaa korostavan painotuksen. Hän uskoi, että kokoomus ja keskustapuolue löytäisivät yhteisen sävelen perusturvan kehittämisessä, sillä molemmat olivat esittäneet sosiaaliturvan yhdistämistä perusturvaksi. Maatalouspolitiikassa SDP ja kokoomus taas eivät olleet kyenneet ehdottamaan realistista vaihtoehtoa keskustapuoluejohtoiselle linjalle. Aluepolitiikan osalta hän oli eniten varpaillaan, mutta uskoi tilannetta auttavan sen, ettei SDP:n ja kokoomuksen tarvitsisi kilpailla etelän suurkeskusten äänestäjistä ollessaan samassa hallituksessa.[1372]

Pentikäinen ilmaisi tyytyväisyytensä Väyrysen Ostrobotnia-puheeseen puoluehallituksessa. Hän muistutti silti: "On syytä korostaa, että meidän on puhuttava ihmisten äänellä, tästä kiitokset Eevalle." Väyrysen edellissyksyn taloutta painottavat nostot ja Ostrobotnia-puheen valtiomiesmäinen ja käytännössä suoraan Kekkosta imitoiva ote tuskin lämmittivät tavallisia äänestäjiä. Antti Vehkoja katsoikin, että hallituspohjaa koskevassa keskustelussa tuli muistaa, että kansa ja media näkivät ja huomioivat vain sen raadollisen puolen. Hänestä ongelmana oli, että "kaikki vaaliverkot on sijoitettu veneen oikealle puolelle, vasemmalle ei ole juuri riittänyt verkkoja". Esko Pennanen lisäsikin, että verkot tuli suunnata veneen molemmin puolin. Väyrysen verkot olivat selvästi kokoomuksen suuntaan, mikä oli sinänsä välttämätöntä muutoksen mahdollistamiseksi ja kokoomuksen nostamiseksi hallitukseen. Tätä ei sinänsä vastustettu, mutta samalla tuotiin huoli puolueen kallistumisesta liiaksi oikealle – jollaista imagoa muun muassa SMP ruokki[1373]. Väyrynen taas painotti, että kolmen suuren hallitus oli hyvin isänmaallinen tavoite, mikä oli tuotava vahvasti esiin.[1374] Väyrynen perustelikin kolmen suuren välttämättömyyttä nimenomaan rakennemuutoksella, sopeutumisella tietoyhteiskuntaan. Punamulta toimi pitkään, mutta nyt aika oli ajanut siitä ohi.

Keskustapuolueen ja SDP:n punamultayhteistyön alusta olikin kulunut jo 50 vuotta. Ollila nosti vuosipäivän esiin työvaliokunnassa, ja Väyrynen ehdotti siitä poliittista kannanottoa – vaikka olikin käytännössä todennut punamullan ajan olevan ohi. Kannanotossa todettiin puolueen olevan tyytyväinen punamullan tuloksiin. Punamulta oli yhdistänyt Suomen kansan kestämään sodan vaikeudet ja luonut sotien jälkeen vahvan

https://doi.org/10.21435/ha.155

pohjan sisäiselle rakennustyölle. Laajapohjaista yhteistyön jatkamista pidettiin tärkeänä myös tulevien eduskuntavaalien jälkeen, mutta nyt sitä oli laajennettava kokoomuksen suuntaan. ”Nykyisen hallituspohjan laajentaminen on välttämätöntä ennen muuta sen vuoksi, että elämme voimakkaan rakennemuutoksen keskellä. – – Monien tärkeiden asioiden läpiviemiseksi eduskunnassa tarvitaan kahden kolmasosan enemmistö.”[1375] Punamulta-kannanottokin muotoiltiin siis käytännössä palvelemaan kolmen suuren hallitustavoitetta.

Väyrynen oletti samassa yhteydessä, että Sorsa hyökkäisi ärhäkkäästi hänen suuntaansa illan suuressa vaalikeskustelussa. Hän ilmoitti, että ei aikoisi provosoitua eikä ottaisi kantaa konkreettisesti pääministeriehdokaskysymyksiin.[1376] SDP:n intresseissä taas olisi ollut saada keskustapuolue ja kokoomus kertomaan, kummasta puolueesta pääministeri valittaisiin, jotta porvarillisten yhteistyöhalut olisivat joutuneet koetukselle. Kumpikin puolue oli selvästi ilmaissut haluavansa pääministerin paikan pois SDP:ltä.[1377] Väyrynen aikoi kuitenkin pitää pintansa. Hokkanen oli samaa mieltä, ja oli myös vaadittava vastausta siihen, miksi kolmen suuren hallitus ei käynyt. Pentikäisestä oli puututtava myös SDP:n lapsilisäsooloiluun eli vaalilupaukseen kolminkertaistaa lapsilisät.[1378]

Keskustapuolueen ja SDP:n eri suuntaan vetävät tavoitteet

Keskustapuolueen eduskuntavaaliohjelma oli nimeltään Suomalainen suunta. Nimi oli sama kuin vuonna 1986 hyväksytyn tavoiteohjelman. Vaaliohjelman mukaan Suomi eli keskellä teknologista, taloudellista ja yhteiskunnallista murrosta, mihin liittyi voimakas kansainvälistyminen. Murroksen keskellä keskustapuolue halusi ”rakentaa Suomesta luonnonmukaisen tietoyhteiskunnan ja ihmiskeskeisen sivistysyhteiskunnan”. Ohjelmassa vaadittiin, että kansainvälistymispaineista huolimatta maan asioita koskeva päätösvalta oli pidettävä tiukasti omissa käsissä. Tavoitteisiin kuuluivat kaikille oikeus työhön, aukoton perustoimeentuloturva, ihmiskeskeiset palvelut, lastenhoidon vaihtoehtojen turvaaminen, asuntopulan poistaminen, ympäristöongelmien hoitaminen, hajautetun energiahuollon toteuttaminen, vahva suomalainen sivistys, elinvoimainen maaseutu ja alueellinen tasapaino sekä ulkopolitiikassa Kekkosen linjan jatkaminen.[1379] Kuten vaalikampanjan nimikin osoitti, keskustapuolue jatkoi kansallisen itsenäisyyden ja omaleimaisuuden puolustamisen tärkeyttä talouden, teknologian ja kansainvälistymisen aikaansaamassa murroskohdassa.

Luonnonmukainen tietoyhteiskunta viittasi hajautettuun yhteiskuntaan, ja tämän rinnalla korostettiin suomalaisen sivistyksen merkitystä. Kyse ei ollut vain yhteiskunnan rakenteisiin liittyvistä tekijöistä vaan siitä, että vaarana oli ”uhka suomalaisen identi-

https://doi.org/10.21435/ha.155

teetin katoamisesta”.[1380] Keskustapuolueen ja SDP:n vastakkainasettelussa voi nähdäkin olleen kyse myös asennoitumisesta kansainvälistymisprosessiin ja sen tuomiin haasteisiin. Varsinkin Väyrynen piti tilannetta todella haastavana ja ratkaisevana. Hän oli verrannut tilannetta puolueen rooliin itsenäistymisen alkuaikoina ja sotien jälkeiseen ulkopoliittiseen uudelleenorientoitumiseen. SDP:lle taas vallitseva kehityssuunta sopi paremmin – puolueen taustakin oli kansainvälisessä työväenliikkeessä. Nimenomaan keskustapuolueen ajama aluepolitiikka, joka oli sidottu käsitykseen, että hajautettu yhteiskunta oli vihreä ja että maatalous muodosti maaseudun runkoasutuksen ja luonnonvarojen hoidon perustan, erotti keskustapuoluetta ja SDP:tä.

Keskustapuolueessa katsottiin, että maatalousväestö oli kansantalouden tärkeimmän sektorin eli puuntuotannon hoito- ja korjuutyön kantajoukko. Sen elämänedellytysten turvaaminen vaikutti myös koko kansantalouden tasapainoon merkittävästi.[1381] SDP:ssä taas tälle ei annettu arvoa, vaan sen tavoitteissa painoi kuluttajan asema. Hilkka Vihinen on analysoinutkin, että keskustapuolueeseen, kokoomukseen ja SKDL:n verrattuna SDP oli ainut puolue, jonka ohjelmaa ei ohjannut kysymys omavaraisuuden varmistamisesta ja viljelijöiden tulotason turvaamisesta – mikä näkyi myös SDP:n ja SAK:n Maatalous 2000 -ohjelmaan tekemissä eriävissä toimenpide-ehdotuksissa. SDP ei pyrkinyt myöskään korostamaan viljelijän ja kuluttajan yhteistä etua, vaan pyrki ennemminkin vahvistamaan tätä vastakohtaisuutta, jossa SDP:n ”me” oli yhtä kuin kaupunkilaiset ja palkansaajat.[1382]

Juuri ennen eduskuntavaaleja valtioneuvosto onnistui kuitenkin tekemään päätöksen 25-kohtaisesta maaseutuohjelmasta, jossa korostettiin, ettei yksin maatalouspolitiikka riitä, vaan tarvittiin laaja-alaista yhteiskunnallista politiikkaa maaseudun tukemiseksi. Maa- ja metsätalousministeri Yläjärvi korosti poliittista yksimielisyyttä, jolla periaateohjelmasta oli tehty päätös, vaikka matkan varrella olikin jouduttu hiomaan särmiä. Yläjärvi uskoikin, että nykyiset hallituspuolueet, jotka olivat sitoutuneet ohjelmaan, olisivat myös pääosin mukana seuraavassa hallituksessa toteuttamassa sitä.[1383] Maatalous nousi silti vaalitaistelussa kärjekkäästi esiin. SAK oli laatinut ilmoituskampanjan, jossa kysyttiin: ”Kuka syö pöydässäsi?” Siinä arvosteltiin suomalaista maatalouspolitiikkaa ja ruuan kallista hintaa. MTK:n puheenjohtaja Haavisto piti mainosta törkeänä herjana ja sodanjulistuksena maatalousväestöä kohtaan. Hän piti sitä propagandana, joka ei perustunut faktoihin, ja hän ilmoittikin harkitsevansa oikeustoimia. Haavisto muistutti, ettei tuottaja syönyt duunarin pöydästä, sillä viljelijän osuus elintarvikkeen hinnasta oli vain 11–12 prosenttia. Hän ennusti, että vaalitappio häämötti, kun tällaisia ylilyöntejä tehtiin SDP:n ja sen tukijärjestön taholta.[1384]

Vaalien lähestyessä keskustapuolueen suomalaisuus-teema terävöitettiin vielä muotoon ”Suomalaista siviilirohkeutta”.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Suomalaista siviilirohkeutta -teemalla keskustapuolue pyrki profiloitumaan rohkeana ja tavoitteellisena tavallisten ihmisten etujen ajajana vuoden 1987 vaaleissa. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Samalla tavoitteita tiivistettiin iskevämpään muotoon. Terävöitetyllä iskulauseella haluttiin korostaa sitä, etteivät tavoitteet toteutuneet itsestään, vaan tarvittiin rohkeutta ja tahtoa niiden läpiviemiseen. Sitä keskustapuolueesta todettiin löytyvän – tahtopolitiikkaa. Vaalijulisteissa nähtiin muun muassa kurki äänestyskopissa ja kysyttiin, eikö ihmistenkin asuinympäristöä pitänyt suojella: taata puhtaita vesiä ja ilmaa, toimivaa jätehuoltoa ja turvallista energiantuotantoa. Toisessa vaalijulisteessa äänestyskopista näkyivät lapsen jalat, ja siinä vaadittiin perheille oikeutta valita heidän itsensä parhaimmaksi katsoma hoitomuoto, joka saattoi olla päiväkoti, perhepäivähoito tai kotihoito. Pääasia oli, että perhe saisi itse valita. Samalla rohkaistiin kaikkia mukaan: ”Kutsumme kaikkia kansalaisia osallistumaan suomalaisella siviilirohkeudella ihmiskeskeisen, luonnonmukaisen ja turvallisen Suomen kehittämiseen.”[1385]

Väyrynen kertoi puoluehallituksessa, että ”Suomalaista siviilirohkeutta” oli mainostoimiston idea. Se sopi hänestä hyvin puolueen poliittiseen linjaan. ”Sillä pyritään luomaan uutta, uskottavaa kuvaa.” Myös Kääriäinen oli tyytyväinen. Hänestä vaalikampanja tuli vetää loppuun asti korkealla profiililla ja puhumalla suoraan.[1386] Siviilirohkeus-teemalla pyrittiin mitä ilmeisemmin kääntämään Väyrysen kritiikkiä nostattanut tahtopolitiikka myönteiseksi mielleyhtymäksi ja rohkeudeksi toimia.

Puoluehallituksessa kritisoitiin, että siviilirohkeus sekoitettiin siviilipalvelukseen. Väyrysestä siviilipalvelusta ei todellakaan voinut yhdistää keskustapuolueeseen, ”joka on näiden kysymysten kohdalla ollut niin vanhoillinen kuin vain mahdollista”. Siviilirohkeus-teema jäi, vaikka se herättikin epämääräisiä assosiaatioita – mutta antoi toisaalta kaivattua huomiota mediassa.[1387] SDP:ssä taas mainosta pidettiin aivan hirveänä, ja sen kannalta siis onnistuneena. Liikanen kysyi puoluetoimikunnassa, ”voisiko siviilipalvelumiesliitto ottaa myönteisen kannan siihen – – joku tällainen pieni jäynä voisi olla paikallaan”.[1388]

Siviilirohkeus-teemaan kuului myös radio- ja vaalivideokampanja. Radiokampanjalla pyrittiin henkilöiden perusteella tavoittelemaan nimenomaan kaupunkiäänestäjiä. Radion viidessä eri mainoksessa esiintyivät Väyrysen ja Kääriäisen lisäksi toimittaja Knud Möller, Kuuskoski-Vikatmaa, Ollila ja Pentikäinen.[1389] Samat henkilöt, lisättyinä varapuheenjohtaja Puralla ja KN:n puheenjohtaja Pokalla, esiintyivät myös puolueen vaalivideolla, joka oli aikansa uusi vaaliase. Video oli toteutettu siten, että Möller haastatteli kyseisiä henkilöitä erilaisissa ympäristöissä. Visuaalinen ilme saikin mediassa päähuomion. Videon käyttö osoitti puolueen olevan ajan hermolla tekniikan hyödyntämisessä, mutta naisten ja miesten rooleista video antoi jämähtäneen kuvan. Väyrysen nähtiin istuvan nojatuolissa puoluetoimiston saunatiloissa, Kuuskoski-Vikatmaan taustaksi oli valittu vanha astiasto ja Pokasta näkyi vain pää, vaikka hän totesi naisten vahvuuden politiikassa olevan juuri siinä, että he osasivat pitää

https://doi.org/10.21435/ha.155

jalat maassa. Valtiovarainministeri Ollila oli jo kuin virkansa puolesta huolestuneen näköinen puhuessaan taloudesta, ja iso vihreä eli Kääriäinen seisoi rumassa kaupunkimaisemassa. Kääriäisen taustalla ”pakkasilma on sakeana pakokaasuista ja Hanasaaren hiilivoimala näyttää nokimustalta”.[1390]

Puheenjohtajan kärjekäs hahmo oli värittänyt kuvaa keskustapuolueesta, mutta se ei ollut kuitenkaan koko kuva. Puolueen eduskuntaryhmän profiili oli maltillisempi ja sovittelevampi ja realistisempi saavutettavien tavoitteiden suhteen – kuten koskiensuojelulain loppukäsittely oli osoittanut. Myös valtiovarainministeri Ollila loi puolueesta maltillisempaa kuvaa, vaikka hän olikin Väyrysen kanssa periaatteessa samoilla linjoilla talouspolitiikasta. Tammikuussa Ollila vakuutti tukevansa hallituksen eli ennen kaikkea SDP:n devalvaatiokielteistä linjaa, mutta hän ei innostunut SDP:n revalvaatioehdotuksesta. Keskustapuolueen eduskuntaryhmän ryhmäpuhuja Hannu Tenhiälä taas ehdotti samaan aikaan tuloneuvottelujen aikaistamista: ”Onnistunut vakauttamisratkaisu loisi edellytykset reaaliansioiden nousun jatkumiselle ja tekisi mahdolliseksi myös korkotason tuntuvan ja pikaisen alentamisen”.[1391]

Väyrysen ja hänen linjauksiensa myötä keskustapuolueen kuvaa leimasivat voimakkaasti talouspoliittiset painotukset ja karu talousrealismi. Vastapainona tälle taas toimi Kuuskoski-Vikatmaan poikkeuksellinen suosio yli puoluerajojen. Hän oli kansalta kysyttäessä naispoliitikkojen ehdoton ykkönen. Kuuskoski-Vikatmaa toi puolueen kuvaan ihmislähtöistä ja ei-materialistista painotusta ja rikkoi julkikuvaa miesvaltaisesta saunakabinettipolitiikasta. Hän totesi haastattelussa, että hänelle politiikassa oli tärkeintä, että ymmärrettiin ihmisen eheys. Myöskään henkilönä Kuuskoski-Vikatmaa ei ajanut kovaa politiikkaa: ”Minä en osaa puhua räväkästi.”[1392] Kuuskoski-Vikatmaa toikin puolueen kuvaan perinteistä alkiolaista linjaa siinä mielessä, että hän painotti ihmislähtöistä ja ei-materialistista keskitien linjaa – vaikka käytännössä tätä ei varmasti alkiolaisuutena suuren yleisön silmissä pidettykään. Ennemminkin Kuuskoski-Vikatmaa oli uudenlaisen, maanläheisen ja helposti samaistuttavan naispoliitikon malliesimerkki, joka ei yrittänyt johtavien miespoliitikkojen tapaan nujertaa vastustajiaan.

Kuuskoski-Vikatmaa näyttikin poliitikkona varmasti monen silmissä raikkaalta poikkeukselta, varsinkin verrattaessa jatkuvasti kahnauksissa olevaan Väyryseen ja Sorsaan. Miesten tulehtuneet suhteet tunnettiin julkisuudessa hyvin, eivätkä Sorsa ja sosiaalidemokraatit peitelleet Väyrys-allergiaansa. Yleinen käsitys oli, että Väyrynen oli tuhonnut punamullan eväät edellissyksyn kohupuheillaan. Sosiaalidemokraatit puhuivat tästä avoimesti medialle.[1393] Vaalien alla SDP:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja nosti asiaan jopa ulkopoliittisen ulottuvuuden. Paasio ei pitänyt suotavana, että Väyrynen jatkaisi ulkoministerinä seuraavassa hallituksessa, koska Väyrynen oli Koiviston kilpailija seuraavissa presidentinvaaleissa. Hänestä ”Koiviston ja Väyrysen mahdollinen riitely

https://doi.org/10.21435/ha.155

Politiikan sukupuolittuneisuus näkyi myös puolueen varapuheenjohtajuuden jättäneen Marjatta Väänäsen vuoden 1987 eduskuntavaalimainoksessa. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

vaikeuttaisi presidentin työtä ja olisi vaaraksi Suomelle."[1394]

Keskustapuolueen ja SDP:n vaalitavoitteet puhuivat myös sen puolesta, ettei näiden intresseissä ollut enää punamulta. SDP:n vaalitavoitteiden pohjalta punamulta olisi voinut mahdollistua vain, jos keskustapuolue olisi ollut valmis antamaan periksi tärkeimmissä eli perhepoliittisissa kysymyksissä. Keskustapuolueen vaalitavoitteet taas viittasivat korkeintaan laajennettuun punamultaan, jossa keskustapuolue pystyisi ajamaan tavoitteitaan keskiryhmien ja kokoomuksen avulla. Puolueiden eri suuntaan vetävät vaalitavoitteet kärjistyivätkin nimenomaan kysymyksissä, joissa puolueet olivat ottaneet yhteen jo aikaisemmin, kuten kotihoidontuessa. SDP asetti nyt tavoitteeksi, että kaikki perhepoliittinen tuki muutettaisiin suoriksi lapsilisien korotuksiksi. Lopulliseksi tavoitteeksi SDP ilmoitti lapsilisien kolminkertaistamisen, mikä olisi käytännössä tarkoittanut mitä ilmeisemmin perheiden muiden tukimuotojen lakkauttamista, mukaan lukien keskustapuolueelle tärkeä kotihoidontuki.[1395] Keskustapuolueen tavoite taas oli nimenomaan varmistaa oikeus vaihtoehtoihin.[1396] Puolueessa ei haluttu tyrmätä lapsilisien korotusta, mutta sitä ei hyväksytty, että se johtaisi kotihoidontuen romuttamiseen.[1397] SDP:n linja oli hävinnyt kotihoidontuessa ja lapsenhoitajavähennyksessä, ja nyt se ikään kuin haki revanssia asiassa lapsilisien kautta.

Keskustapuolueen tavoitteet taas olivat jääneet häviölle työttömyysturvauudistuksessa, jossa ansiotuloon sidottu korvauslinja oli vienyt voiton. Nyt tavoitteena oli aukottoman perustoimeentuloturvan luominen. Kiireellisimpänä puolue piti jälkeen jääneen sairausvakuutuksen äitiys- ja sairauspäivärahan vähimmäismäärän korottamista. Toisena tavoitteena oli työttömyysturvan vähimmäistason nostaminen kansaneläkkeen täystasolle ja tähän liittyen työttömien peruspäivärahan tarveharkinnan poistaminen. Myös kotihoidontuki liitettiin perustoimeentuloturvaan, ja siihen vaadittiin parannuksia. Lisäksi vaadittiin opintuen kehittämistä, kansaneläkkeiden tarkistusjärjestelmän muuttamista oikeudenmukaiseksi ja ylipäätään eri eläkejärjestelmien indeksitarkastusten yhtenäistämistä.[1398]

Keskustapuolueen tavoitteille antoi lisäpontta Kevan kannanotto: "Keskustan valtuuskunnan mielestä vaalienjälkeisten hallitusneuvottelujen painopisteeksi on otettava erityisesti kaksi laajaa yhteiskuntapolitiikan osa-aluetta: lapsiperheiden aseman parantaminen sekä perusturvan kehittäminen ja yhtenäistäminen." Nämä tavoitteet todettiin kuitenkin toteutettavan valtiontalouden mahdollisuuksien mukaan siten, ettei verotus saanut nousta nykyiseltä tasolta.[1399]

Keskustapuolueen ja kansandemokraattien lisäksi myös kokoomus oli yhtynyt näkemykseen perustoimeentuloturvan takaamisesta kaikille. Sen sijaan SDP piti yhä kiinni tulosidonnaisesta perusturvasta, joka takasi hyvän perusturvan niille, jotka olivat pysyvässä työsuhteessa hyvällä palkalla, mutta ei huomioinut niitä, joilla ei ollut kiinteitä tuloja – ja joita yhteiskunnan rakennemuu-

https://doi.org/10.21435/ha.155

toksen vuoksi oli yhä enemmän.[1400] Sorsa korostikin *Helsingin Sanomien* puoluejohtajavaalihaastattelussa, että SDP oli maan suurin palkansaajapuolue. Siksi SDP ei voisi myöskään mennä hallitukseen merkityksettömään tai vähemmistöasemaan: ”Mutta ei suurin puolue, joka edustaa myös tärkeitä palkansaajaetuja, voi mennä ihan mihin asemaan tahansa.” Sorsa ei asettanut nykyhallituspohjaa etusijalle, vaan kaikki olivat samalla viivalla ”kommunistit ja kokoomus, keput ja vihreät”. Hän lisäsi SDP:n haluavan hallitusneuvotteluissa ainakin sopimuksen siitä, että ruuan hinta laskisi ja pääkaupunkiseudun ongelmat hoidettaisiin kuntoon.[1401] Sorsa ei siis hyväksynyt keskustapuoluetta hallitukseen kuin korkeintaan ahtaan neulansilmän läpi.

Väyrynen taas korosti omassa haastattelussaan hallitusvaihtoehdoksi kolmen suuren hallitusta. Haastattelun pääsanomaksi lehdessä nostettiin se, että SDP:llä oli maassa suhteellisesti ottaen liikaa valtaa. ”Väyrysen vaaliohjelma: Valta pois Sdp:ltä!” SDP:llä oli pääministerin paikka, ammattiyhdistysliikkeen tuki sekä vahvat sympatiat mediassa, ja tasavallan presidenttikin oli sosiaalidemokraatti. Väyrysestä oli aika vaihtaa vetäjää, kun maassa oli ollut lähes kaksikymmentä vuotta yhteen menoon vasemmistolainen pääministeri ja vasemmiston kannatus näytti yhä laskevan.[1402] Kokoomuksen puheenjohtaja oli samoilla linjoilla, mutta hänen haastattelunsa otsikko kuului: ”Suominen suistaisi demarit pääministerin paikalta”. Väyrysen kritiikki kohdistui ylipäätään SDP:n ylivaltaan. Suomisen taas erityisesti siihen, että SDP istui yhä kokoomuksen ministerisalkkujen päällä, kuten myös keskustapuolueen Juhantalon vetämä ”kakkosketju”. Suomista koskevassa vaalihaastattelussa annettiin silti kuva, että kokoomuksen tavoitteet menivät paremmin yhteen SDP:n kanssa. Kaikille puheenjohtajille oli esitetty samanlaisten kysymysten sarja, joiden otsikointi oli paljonpuhuva. Suomisen kysymyssarjan otsikko oli ”Palkansaajien verotusta kevennettävä”.[1403] Väyrysen osalta samassa kohdassa taas pidettiin huolta siitä, ettei keskustapuolueen agraaripuolueimago unohtunut. Otsikko kuului: ”Maidon hintaa ei ole järkevää alentaa.” Väyrynenkin oli vastannut, että tuloveroa oli alennettava, erityisesti keskituloisten.[1404]

Käytännössä kokoomuksen johto, Suominen ja Isotalo, arvostelivat vaalien alla voimakkaasti SDP:tä. Suomisesta SDP:n ja valtion suhteesta oli tullut niin kiinteä, että se oli nostettava keskusteluun demokratian nimissä.[1405] Suominen suututti Sorsan myös nostamalla televisiossa esiin valtion virkamieskunnan vahvan demarivoittoisuuden. Hän väitti tutkimuksiin nojaten, että johtavista virkamiehistä noin 40 prosenttia oli sosiaalidemokraatteja. Kokoomuksen asemat olivat isoista puolueista heikoimmat. Keskustapuolue oli menettänyt asemansa presidentin vaihduttua, ja painavista ministeriöistä kauppa- ja teollisuusministeriö ja valtiovarainministeriö olivat siirtyneet demareiden haltuun. Keskustapuolueelle oli jäänyt maatalousministeriö ja osin opetusministeriö.[1406]

https://doi.org/10.21435/ha.155

III
Vahvistumisen ja uudistumisen vuodet oppositiossa, 1987–1991

Oppositioon joutuminen oli aluksi järkytys puolueelle. Puolue nousi kuitenkin nopeasti pystyyn, varsinkin tapahtumissa täystyrmäyksen presidentin taholta kokenut puheenjohtaja. Sinipunahallituksen paino taas yhdisti rivejä, sillä puolueen kentällä pelätään aidosti, miten hallitus kohtelisi vähäosaisia, maaseutua ja ylipäätään rakennemuutoksen ja keskittymisen seurauksena altavastaajan asemassa olevia. Koiviston siekailemattomat otteet hallituksenmuodostuksessa nostattivat kritiikkiä, mutta toisaalta ne toivat mieleen Kekkosen otteet, eikä moni puolueessa katsonut hyvällä puolueen puheenjohtajankaan otteita salaisine kassakaappisopimuksineen. Puolueessa otetaankin eroa Väyrysen valtapoliittisiin otteisiin, paneudutaan puolueen uudistamiseen ja ilmeen avartamiseen ja keskitytään itse asioihin eli tahtopolitiikkaan asialinjalla. Väyrysen ongelmat presidentin kanssa nostattavat mediassa valtavan hälyn, mutta puolueen menestys jatkuu ja puolue saa uudet, maltillisemmat ja modernimmat kasvot Porin puoluekokouksessa.

Oppositioshokki – Koivisto ja kulissien takaiset todellisuudet

Vaalit pidettiin 15.–16. maaliskuuta 1987. Ne menivät keskustapuolueelta hyvin, puolue sai 40 kansanedustajaa. Äänimäärä oli 17 747 ääntä pienempi kuin edellisvaaleissa yhdessä LKP:n kanssa. Puolueen paikkamäärä nousi kuitenkin kahdella. Suurin voittaja oli kokoomus, joka sai yhdeksän kansanedustajaa lisää, yhteensä 53. Edelliskerralla vaalimatematiikka ei ollut suosinut kokoomusta, mutta tällä kertaa tulos oli roima edustajapaikkojen lisäys reilun seitsemän tuhannen äänen lisäyksellä. Vaalimatematiikka suosi myös SDP:tä, sillä se menetti yli 100 000 ääntä, mutta ainoastaan yhden paikan. Se oli yhä suurin puolue 56 kansanedustajalla. Kaikki Kevan puolueet menestyivät hyvin, paitsi LKP. Se ei saanut yhtäkään kansanedustajaa – kuten ei edellisvaaleissakaan. Vaaliliiton ansiosta SKL:n ja RKP:n edustajapaikat lisääntyivät kummallakin kahdella.

https://doi.org/10.21435/ha.155

RKP:lla oli nyt 12 edustajaa ja SKL:lla viisi. Kevalla oli siis yhteensä 57 paikkaa, ja se oli siten suurin ryhmittymä. Suurimman tappion koki 10 paikkaa menettänyt SKDL, SMP menetti kahdeksan paikkaa.[1407]

Vaalipiireittäin tarkasteltaessa keskustapuolueen tulos ei kuitenkaan ollut erityisen hyvä, jos mittapuuna pitää maan laajuista yleispuoluekehitystä. Edellisvaaleissa Kulhia oli tuonut puolueelle yhden paikan Helsingistä, mutta tämän läpimeno ei ollut edesauttanut läpimurtoa pääkaupungissa. Rötösherrajahdilla ääniä kerännyt Kulhia ei tuonut uskottavuutta puolueen kuvaan pääkaupunkiseudulla – ennemminkin vaikutus oli päinvastainen. Keskustapuolue oli saanut vuonna 1979 Helsingin vaalipiirissä 10 972 ääntä. Nyt puolue sai Helsingin vaalipiirissä ainoastaan 6 069 ääntä, kun se vuonna 1983 oli saanut rötösherrajahdin siivittämänä 12 091.[1408] Lähtökohdat vaaleihin olivat olleet Helsingin piirin mielestä hyvät, sillä puolue oli kiinnittänyt paljon huomiota pääkaupunkiseutuun. Vaalien alla Helsingin kunnallispolitiikassa koettiin kuitenkin takaisku, kun keskustapuolueen valtuustoryhmä hajosi. Hakalehto lähti omille teilleen ja samalla ryhmien aikaisemmin sopima paikanvaihtosopimusmenettely romuttui. Keskustapuolue jäi ilman kaupunginhallituspaikkaa. Toisaalta myös vaaliliitto kristillisten kanssa ja Väyrysen vaatimus siirtää Pasilan konepaja pois Helsingistä katsottiin tekijöiksi, jotka olivat vaikuttaneet negatiivisesti tulokseen. Kontron analyysi kuuluikin: ”Pulinat pois turpiin tuli.”[1409]

Myöskään Uudenmaan piirissä ei menty eteenpäin, vaikka puolue saikin yhden paikan lisää. Virolainen oli tipahtanut yllättäen vuoden 1983 vaaleissa, ja nyt hän uusi paikkansa. Myös puolueen pitkäaikainen kansanedustaja Väänänen jatkoi. Uusia kasvoja ei kuitenkaan noussut, vaan puolue jatkoi näiden 1970-luvun voimahahmojen varassa. John Liljelund on todennutkin, että Helsingin ja Uudenmaan kannatus palasi muistuttamaan 1960-luvun alkua.[1410] Myös Turun eteläisessä vaalipiirissä paikkamäärä pysyi samana ja entiset henkilöt jatkoivat: Kuuskoski-Vikatmaa ja Tähkämaa. Edes Kuuskoski-Vikatmaan suosion imussa ei noussut uusia edustajia. Hän sai puolueen parhaimman vaalituloksen, 15 672 ääntä – neljänneksi eniten koko maassa. Edellä olivat vain kokoomuksen Pertti Salolainen ja Sirpa Pietikäinen sekä SDP:n Sorsa.[1411] Myös Turun pohjoisessa vaalipiirissä jatkoivat entiset pitkäaikaiset edustajat, Juhantalo ja Nieminen. Hämeen läänin eteläisessä vaalipiirissä ei myöskään tapahtunut muutosta, Tenhiälä ja Anttila jatkoivat. Lisäksi tilanne oli sama Hämeen läänin pohjoisessa ja Kymen läänissä. Hämeen pohjoisessa jatkoi Maijala ja Kymen läänissä jatkoivat Pesälä ja Kokko. Tilanne oli siis hyvin staattinen maan eteläisimpien vaalipiirien kohdalla.

Mikkelin läänin vaalipiirissä jatkoi Kietäväinen ja uutena nousivat Riitta Kauppinen ja Markku Lehtosaari. Piirin pitkäaikainen kansanedustaja (1970–1987) Poutanen ei ollut asettunut enää ehdolle. Pohjois-Karjalan läänissä taas tapahtui poikkeuksellisen iso

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vihreä nainen Mirja Ryynänen valittiin ensimmäisen kerran puolueen kansanedustajaksi vuoden 1987 vaaleissa. KMA.

muutos. Puolueen pitkäaikainen naiskansanedustaja Sutinen ei jatkanut. Kaikki kolme valittua, Esko Jokiniemi, Matti Väistö ja Pekka Puska, olivat uusia. Puolueen aikaisempi edustaja Reino Karpola jäi valitsematta – hänet oli tunnettu K-linjan edustajana.

Myös Kuopion vaalipiiri uusiutui täysin. Kukaan puolueen entisistä kansanedustajista ei asettunut enää ehdolle. Väyryselle maa- ja metsätalousministerinä harmia aiheuttanut Yläjärvi lopetti kansanedustajan uransa (1975–1987). Samasta piiristä oleva Väyrysen uskollinen tukija Martikainen (kansanedustajana 1972–1987) ei myöskään asettunut enää ehdolle. K-linjaan lukeutunut Eskelinen (kansanedustajana 1966–1987) lopetti myös. Heidän tilalleen piiristä nousi neljä uutta edustajaa. Yksi nainen, Mirja Ryynänen, ja kolme miestä, Kalle Röntynen, Jorma Huuhtanen ja Kääriäinen. Puoluesihteeri nousi eduskuntaan, mutta ei sellaisena ääniharavana kuin oli ennustettu.[1412] Uusien kasvojen vetovoima oli ilmeinen.

Keski-Suomen vaalipiiristä jatkoivat Pekkarinen ja Ikonen, mutta kansanedustajan uransa lopettaneen Vesterisen tilalle

https://doi.org/10.21435/ha.155

Tukiryhmien merkitys kasvoi 1980-luvulla. Jukka Vihriälän tukiryhmän väkeä kokoontuneena eri puolilta maakuntaa, puhumassa Veikko Seppälä. Kuva vuodelta 1987. Jukka Vihriälän kotialbumi.

ei saatu nostettua uutta ehdokasta. Piiri menetti siis yhden paikan. Vaasan vaalipiirissä jatkoivat Aho, Vihriälä ja Saari. Kaksi pitkäaikaista kansanedustajaa putosi: Linna (kansanedustajana 1966–1987) ja Tuomaala (kansanedustajana 1975–1987). Puolustusministerinä edellisessä hallituksessa toiminut Pihlajamäki taas ei asettunut enää ehdolle. Uusina kasvoina vaalipiiristä nousivat Anneli Jäätteenmäki ja Juho Sillanpää. Kaiken kaikkiaan Vaasan vaalipiiristä nousi viisi kansanedustajaa, joten se säilyi puolueen toiseksi vahvimpana piirinä.

Oulun vaalipiiri oli puolueen vahvin piiri – kuten edellisissäkin vaaleissa. Sen edustajien määrä nousi kuudesta kahdeksaan. Vanhoina jatkoivat Alaranta, Isohookana-Asunmaa ja Mattila. Uusina valittiin peräti viisi edustajaa. He olivat Pauli Saapunki, Eino Siuruainen, Tellervo Renko, Kauko Heikkinen ja Annikki Koistinen. Vanhoista eivät asettuneet enää ehdolle Pekkala ja Ruokola.

Pitkäaikainen kansanedustaja (1975–1987) Raudaskoski puolestaan tipahti. Väyrysen vaalipiiri sai yhden paikan lisää, ja yhteensä Lapin vaalipiiri sai neljä kansanedustajaa. Vanhoina jatkoivat puheenjohtajan lisäksi Pokka ja Pelttari, Jokela luopui. Uutena valittiin Kimmo Sarapää.

Puolueen kansanedustajapaikkoja tarkastellessa on silmiinpistävää, että Uudenmaan, Hämeen, Turun ja Kymen vaalipiireissä kansanedustajat pysyivät samoina. Jopa Keski-Suomen vaalipiirissä ja Vaasan vaalipiirissä tuli tappiota, vaikka Vaasan piiri pysyikin vahvana. Sen sijaan pohjoisessa ja itäisessä Suomessa (Lappi, Oulu, Pohjois-Karjala, Mikkeli ja Kuopio) puolue kasvoi ja uudistui. Lähes puolet, 17 kansanedustajaa, ei ollut kuulunut aiempaan eduskuntaryhmään. Suurimmista puolueista juuri keskustapuolueessa vaihtuvuus oli suurinta.[1413] Se kertoi kuvaavasti siitä, että puolueessa oli käynnistynyt onnistunut sukupolvenvaihdosprosessi – paitsi eteläisessä Suomessa. Muutos kertoi myös siitä, että puolueen ajamat asiat ja teemat vetosivat ennen kaikkea pohjoisen ja itäisen Suomen äänestäjiin.

Puoluetoimiston laatimassa arviossa vaaleista todettiin, että puolueen huhtikuusta 1986 noudattama strategia oli osoittautunut oikeaksi. ”Rakennemuutosten seurausvaikutusten korostaminen ja siitä johdettu hallituspohjan laajennusvaatimus pitivät keskustapuolueen poliittisen keskustelun johdossa koko loppuvuoden 1986 ja vaalikampanjan.” Syksyn 1986 ”paukkujen” osalta kuitenkin tunnustettiin, että vähän pienempi lataus olisi todennäköisesti ollut parempi. Puoluetoimistossa oltiin silti tyytyväisiä, että nostamalla hallituspohja vaalien pääkysymykseksi onnistuttiin murtamaan aiempia vaaleja vaivannut polarisaatio SDP:n ja kokoomuksen kesken. Ehdokasvalinnan taas arvioitiin onnistuneen paremmin kuin edelliskerralla. Naisehdokkaiden määrä lisääntyi, vaikka heitä olikin yhä liian vähän.[1414]

Naiskansanedustajien määrä kasvoi kahdella. Yhteensä naisia oli 11 puolueen 40 kansanedustajasta, joten eduskuntaryhmä oli yhä vahvasti miesvaltainen.[1415] KN:n toimintakertomuksessa huomioitiin, että puolueen miehet menettivät 77 000 ääntä, kun taas naiset saivat 46 000 ääntä enemmän kuin edellisvaaleissa. Naisista olikin syytä selvittää, miksi naisten äänivyöry ei realisoitunut edustajapaikoiksi.[1416] Myös nuorten osuutta ehdokasjoukossa ja vaalikampanjoinnissa pidettiin liian vähäisenä. Varsinkin työntekijäehdokkaita oli liian vähän, sillä kaikista ehdokkaista SAK:n jäseniä oli ainoastaan yksi. Puoluetoimiston analyysin mukaan puolue ja sen ehdokkaat olivat ”liian arkoja ja vanhoillisia”. ”Keskustapuolueen ehdokkailla ei riittänyt rohkeutta suunnata kampanjaansa baareihin, pubeihin ja toreille – sinne, missä ihmiset liikkuvat.” Johtopäätöksenä olikin, että tarvittiin pitkän tähtäyksen strategia kannatuksen nostamiseksi useissa kaupungeissa, toimintaan oli vedettävä mukaan ”uutta modernia väkeä”.[1417] Analyysin mukaan puolueen heikko vaalitulos Etelä-Suomessa ei siis riippunut niinkään politiikan sisällöistä vaan siitä, että puolueella ei ollut oikeanlaisia,

https://doi.org/10.21435/ha.155

riittävän moderneja ehdokkaita kaupungeissa – tosin syksyn 1986 teemojen myönnettiin olleen jonkin verran liian voimakkaita.

Puolueen tiedotuspäällikkö Yli-Lahti totesi vaaliliitoista, että ilman keskustan vaaliliittoja paikat olisivat menneet SDP:lle ja kommunisteille. Ilman vaaliliittoja SDP olisi saanut 57, kokoomus 53 ja keskiryhmät 51 paikkaa. Väyrynen arvioi, että tuurilla olisi voitu saada paljon parempikin tulos, paikkoja ”jäi varastoon”. Tämä tarkoitti sitä, että ensi kerralla oli mahdollisuus reilusti parempaan tulokseen. Isohookana-Asunmaa kertoi Oulussa olleen viisi naisehdokasta, joista kolme meni läpi. ”Tämä on historiallinen tulos”, Isohookana-Asunmaa totesi. Pokastakin naiset menestyivät hyvin, sen sijaan etelän suurten kaupunkien tilanne olisi mietittävä uudelleen. Kuuskoski-Vikatmaa huomioikin, että pohjoisesta tuli monipuolisesti ehdokkaita, naisia ja toimihenkilöitä, mutta kritisoi, että ”jos satsattaisiin poliittisesti yhtä paljon Helsinkiin kuin Kollajaan satsattiin, tulisi yksi edustajan paikka varmasti”. Isohookana-Asunmaa sen sijaan kiitteli puoluejohtoa Kollajasta, pohjoisessa se toi ääniä.[1418] Vaikka puolueen vaalitulokseen sisältyi huolestuttavia piirteitä, kuten tuloksen alueellisesti eriytyneet piirteet ja naisten suhteellisesti ottaen pieni osuus puolueen kansanedustajista, oli tulos tulevaisuutta ajatellen rohkaiseva. Edellisen kerran puolueen kansanedustajien määrä oli alkanut nelosella 1960-luvulla. Keskustapuolueen nousu jatkui.

Hallituksen muodostus – SDP:n johto poissulkee punamullan jo ennakkoon

Valtakunnan päälehden etuaukeamalla uutisoitiin 18.3.1987 isoin kirjaimin: ”Kepu kampeaa Paavo Väyrystä uudeksi pääministeriksi”. Väyrynen sanoikin seuraavana päivänä puoluehallituksessa, että puolue tavoitteli johdonmukaisesti kolmen suuren hallitusta, ja lisäsi, että tällainen hallitus olisi keskustajohtoinen. Käytännössä se tarkoitti sitä, että keskustapuolueelle ja sen puheenjohtajalle tulisi pääministerin salkku. Lehdessä olikin jo väitetty, että keskustapuolue piti selviönä, että SDP:tä ja kokoomusta suuremmalle keskustaliitolle kuului pääministerin paikka kaikissa mahdollisissa kokoonpanoissa. Sorsa taas ei ollut lainkaan innostunut kolmen suuren hallituksesta, sellaisessa ei ollut hänestä sijaa SDP:lle. Väyrysestä taas SDP:tä oli syytä muistuttaa vuosien 1966 ja 1970 hallituksista, ”joita voi pitää peilikuvana nykyisestä tilanteesta”. Keskustapuolue meni tällöin hallitukseen SDP:n ja SKDL:n kanssa. Väyrysestä SDP:ssä pelättiin oppositiota, ja tappiosta huolimatta osa halusi hallitukseen. Hänen mukaansa tarvittiin valtiomiestaitoa, että saataisiin keskustapuolueelle sopiva ratkaisu siten, että ”sen tekevät muut”.[1419]

Väyrynen jätti kuitenkin kertomatta puoluehallitukselle, että valtiomiestaidon ohella hallituskuvioiden ohjautumista oikeaan suuntaan oli pohjustettu salaisella sopimuksella. Väyrynen, kokoomuksen puheenjohtaja Suominen ja RKP:n puheenjohtaja Taxell

https://doi.org/10.21435/ha.155

olivat allekirjoittaneet jo edellisvuonna sopimuksen, jossa he sitoutuivat puolueensa puheenjohtajina siihen, että mikäli heidän puolueensa saisivat yli sata kansanedustajaa vuoden 1987 eduskuntavaaleissa, he yrittäisivät yhdessä vaikuttaa ensisijaisesti laajapohjaisen keskustajohtoisen enemmistöhallituksen muodostamiseen. Ellei edellä mainittu onnistuisi SDP:n vastarinnan vuoksi, tavoitteena olisi toinen eduskunnan enemmistöön nojautuva keskustajohtoinen ratkaisu. ”Sen sijaan kukaan meistä ei myötävaikuttaisi sellaisen hallituksen muodostamiseen, johon jokin edustamistamme puolueista osallistuu ilman kahta muuta”, todettiin sopimuksessa. Tästä sopimuksesta, joka oli lähtenyt alun perin liikkeelle talouselämän ja varsinkin teollisuuspiirien taholta, ei puoluehallitusta informoitu.[1420] Sopimuksesta on myös väitetty, että siihen olisi sisältynyt ajatus, että porvarihallitus olisi devalvoinut markan tultuaan valtaan tai ettei hallitus olisi ainakaan sitoutunut ”vakaan markan politiikkaan” – mikä mahdollisesti pitikin paikkansa.[1421]

Pokka yhtyi puoluehallituksessa siihen, että hallitusneuvotteluissa oli tarjottava kolmen suuren pohjaa. Hän toi terveiset KN:n hallituksen kokouksesta, jossa pääministeriksi ehdotettiin Väyrystä. Naisten varapuheenjohtaja Rantasola oli samaa mieltä pohjasta ja toivoi, että kristilliset voitaisiin pitää aisoissa ja että vaaliliittoihin pakotettuja piirejä kohdeltaisiin nyt erityisen hyvin. Heikki Heikkinen Kainuusta vaati lisäksi tiukkaa sopimista ohjelmasta, ettei aluepolitiikassa jäätäisi alakynteen. Kukaan ei vastustanut kolmen suurta, ja polveilevan keskustelun lopuksi sovittiin, että hallituspohjatavoite oli keskustapuolue, SDP ja kokoomus ja että pääministerin paikka tulisi Kevalle ja pääministeriksi Väyrynen. Väyrynen informoikin, että kokoomuksen puheenjohtaja oli kysynyt Kevan kantaa pääministerikysymykseen ja kokoomuksella oli halu hyväksyä Kevan päätös. Hallitusneuvottelijoiksi valittiin eduskuntaryhmän johto sekä Väyrynen, Kääriäinen ja varapuheenjohtajat Pokka, Pura ja Pentikäinen.[1422] Alkuasetelmat näyttivät siis erinomaisilta.

Tosiasiassa keskustan ja keskustapuolueen asemat hallitusneuvotteluja koskien eivät olleet niin vahvat kuin miltä ne puoluehallituksessa vaikuttivat – pöytäkirjojen mukaan. RKP oli jo ennen vaaleja kieltäytynyt sitoutumasta keskustaliiton yhteistyöhön hallitusneuvotteluissa. Jos RKP:n edustajat rankattiin pois, putosi keskustapuolueen ja SKL:n yhteisvoima 45 kansanedustajaan eli alle SDP:n ja kokoomuksen edustajien määrän. Lisäksi SDP katsoi, että kaikki puolueet edustaisivat hallitusneuvotteluissa ja pääministerikysymyksessä vain omaa parlamentaarista voimaansa, omaa puoluettaan.[1423] Puoluehallituksessa tehtyä päätöstä, ensimmäistä virallista ehdotusta pääministeriksi, pidettiinkin vastavetona siihen, että kokoomuksen presidenttiehdokas Holkeri oli suositellut kokoomuksen ja SDP:n yhteishallitusta. Samalla Holkeri oli näpäyttänyt Väyrystä ”devalvaatiolla taktikoimisesta” sitoen kysymyksen vakaasta markasta SDP:n ja kokoomuksen yhteishallitukseen. Vaali-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tappion kokeneen SDP:n puoluesihteeri taas ilmoitti, että olisi ”lähes ihme”, jos puolue löytäisi itsensä hallituksesta. Liikanen katsoi, että Väyrynen olisi todennäköisesti tuleva pääministeri, ja lisäsi, ettei Väyrysen henkilö sinänsä ollut este SDP:n hallitukseen osallistumiselle – näkemys, minkä Liikanen on sittemmin kumonnut.[1424]

SDP:n puoluetoimikunnassa oli käyty edellispäivänä pitkä keskustelu. Sorsasta oli selvää, ettei SDP soittanut ensiviulua hallituksen muodostuksessa. Valtaosa järjestöväen palautteesta oli ollut hyvin suoraan sellaista, että SDP:n tuli mennä oppositioon. Lisäksi yleinen ja Sorsan mukaan hyvin sosiaalidemokraattinen piirre oli, ettei puolueen tullut mennä missään tapauksessa Väyrysen johtamaan hallitukseen. Sorsa sanoi niitä itselläänkin olevan, mutta ”on kai parempi, että kuuntelen teitä ja teidän kauttanne sitä, mitä puolueväki puhuu”. Hän myös lisäsi, että ei uskonut presidentin sekaantuvan tai puuttuvan hallitusprosessiin. Oppositioon siirtyminen näyttikin keskustelussa niin helpolta, että Sorsa alkoi jarrutella presidenttiin vedoten. Huomaavaisuus presidenttiä kohtaan edellytti hänestä, ettei suin päin suljettu ovia, ja hän lisäsi, että niin kauan kuin SDP:ssä pidettiin ”teoriassakin mahdottomana olla kokoomuksen kanssa hallituksessa, niin kauan annamme keskustapuolueelle ehdottoman hegemonian tässä maassa, niin kauan tuomitsemme itsemme hallitusyhteistyöhön vain ja yksinomaisesti kepun kanssa, kaikki se mukana tullen, ja mm. yhteiskuntakehityksen jäykkyys, mitä kepu mukanaan kantaa. Näin on!” Sorsa myötäili silti oppositiovaihtoehtoa. Hänestä oli realistisesti katsottava, ”että jos me onnistumme itsemme keplottelemaan ulos ennen vappua, ei hallitus ole valmis ennen vappua”. Paasiosta nyt syntymässä oleva hallituskenttä, kokoomus ja keskustapuolue, ei välttämättä kestäisikään pitkään, ”koska se rintama on rakennettu Väyrystä varten. Suurempi puolue [kokoomus] ei välttämättä tykkää siitä, kuten emme mekään.”[1425]

Keva julkisti 24.3. kannanoton, jossa todettiin olevan luontevaa ja parlamentarismin periaatteiden mukaista, että uuden hallituksen johtoon nousisi suurimman ryhmittymän eli keskiryhmiin kuuluvan suurimman puolueen edustaja. Kääriäinen tulkitsi tämän tarkoittavan tukea keskustapuolueen pääministeriehdokkaalle eli Väyryselle.[1426] Tulkintaa pidettiin ylioptimistisena. RKP:n puheenjohtaja oli kysellyt, oliko paras tapa edetä nimeämällä pääministeriehdokas, kun se kuului presidentin valtaan.[1427] Väyrynen olikin soittanut jo aamulla 24.3. Suomiselle ja valittanut RKP:n nuivuutta. Ärsyyntynyt Väyrynen oli uhonnut, että RKP voitaisiin laittaa sivuun ja ottaa tilanteen vaatiessa SMP tilalle. Suominen oli vastannut, että yhteistyötä oli parempi pitää yllä hyvällä, eikä pahalla – ja kielsi käyttämästä RKP:n suuntaan hänen mandaattiaan. Myös Suominen antoi julkisuuteen lausunnon, jossa hän korosti presidentin roolia hallituksen muodostajan nimittämisessä. Hänestä tuli välttää kannanottoja, jotka voisi katsoa yritykseksi rajoittaa presidentin toimivaltaa asiassa. Tästä

https://doi.org/10.21435/ha.155

lausunnosta taas Suominen sai paheksuvan soiton Väyryseltä.[1428]

Liikanen arvioi SDP:n puoluetoimikunnassa, että keskustapuolueen ja kokoomuksen johto oli jo jakanut ”isänmaan tärkeimmät paikat. Siihen kuuluu puhemiehen paikka Suomiselle ja pääministerin paikka Väyryselle. Kokoomuksen piirissä en ole havainnut erityistä innostusta, mutta tuo näyttää olevan suunta.” Presidentti olikin ollut hänestä hyvässä vedossa, kun tämä oli kommentoinut, etteivät puolueet kattaneet valmista pöytää hänelle vaan itselleen. Liikasesta oli noteerattava, että SDP:n kentällä oli voimakas veto oppositioon, mutta selvää oli sekin, että tästä lähtien tuli aina olla useampi kuin vain yksi vaihtoehto, ja ensisijainen oli tietysti aina hallitusvaihtoehto. Liikasesta oli erikoista, että kun Väyrynen puhui kolmen suuresta, hän tarkoitti kolmea suurta ja kahta pientä puoluetta (SKL ja RKP). Paasio totesikin, ettei Keva ollut hyväksyttävissä neuvotteluosapuoleksi, vaan siihen kuuluvat puolueet olivat puolueita siinä missä muutkin puolueet. Liikasesta oli muistettava ”presidentin olemassaolo omissakin keskusteluissamme, koska rakennamme nousua sen varaan”. Presidentiltä ei voitu viedä kaikkia palloja pois käsistä, sillä Väyrynen ja keskustapuolue olivat vieneet yhden, ja kokoomus oli siihen yhtynyt, ja jos SDP:kin hyppäisi pois, olisi presidentiltä periaatteessa viety vaihtoehdot.[1429]

Myös mediassa arvioitiin, että porvarihallitusta tehtiin kulisseissa vauhdilla, vaikkakin Holkerin nähtiin jarruttavan Väyrystä vastaan.[1430] Presidenttiehdokkaana Holkerin olisikin ollut vaikea tukea kilpailevaa ehdokasta pääministeriksi – ja mahdollistaa tälle paremmat lähtökohdat presidentinvaaleihin. Koivisto taas oli ollut jo 19.3. yhteydessä Holkeriin. Koivistosta oli vaara, että läntiset tiedotusvälineet loivat painetta, joka puolestaan yllyttäisi Neuvostoliittoa reagoimaan. Oletuksena siis oli, että Neuvostoliitto painosti ja sille piti kasata vastapainetta, ja Koivistosta ”kun ei ole mitään, ainakaan minun tiedossani ole pienintäkään merkkiä siitä, että idän taholta olisi ollut minkäänlaista pyrkimystä puuttua, ei tähän päivään mennessä”. Koivisto kehotti Holkeria puuttumaan asiaan. Holkeri totesikin *Turun Sanomissa*, ettei hyväksynyt kaikkia läntisen lehdistön esittämiä näkemyksiä tulevista hallitusneuvotteluista. ”Kokoomuksen presidenttiehdokas painottaa, ettei sanaa ’suomettuminen’ voi mitenkään käyttää tulevien hallitusneuvottelujen yhteydessä; meni kokoomus sitten hallitukseen tai jää oppositioon.”[1431] Koiviston pyyntö vaikutti melkein kuin testiltä, miten Holkeri reagoisi ja toimisi. Holkeri toimi kuuliaisesti Koiviston toiveen mukaisesti, vaikka lausunto olisi voinut samalla edesauttaa kokoomuksen pitämistä yhä oppositiossa.

Koivisto olikin saanut tiedon porvarisopimuksesta jo helmikuussa Sorsalta, ja Holkerin asettamisen hallituksenmuodostajaksi hän oli päättänyt jo ennen vaaleja.[1432] Holkerin kautta Koivisto aikoi varmistaa sen, ettei häntä laitettaisi minkäänlaisten tapahtuneiden tosiasioiden eteen, siinäkään

tapauksessa, että maahan syntyisi porvarihallitus.[1433] Koivisto paljasti myöhemmin *Helsingin Sanomien* toimittajille, että jos porvarihallitus olisi syntynyt, niin ”Paavo Väyrynen ei olisi käynyt porvarihallituksen ulkoministeriksi eikä myöskään pääministeriksi”. Koivisto ei vastannut kysymykseen, mikä tähän oli syynä, mutta hän tuntui olevan toimittajien mukaan erityisen tuohtunut Väyrysen syyskuun 1986 idänkauppapuheista. Koivisto antoikin ymmärtää istuvansa presidenttinä siksi, ”ettei kukaan muu istuisi tällä paikalla ja käyttäisi käyttäisi [sic] valtaa väärin valtiota vastaan”. Koivisto kertoi sanoneensa Sorsalle, että ”Väyrysellä on aina niin kiire. Se voi istua presidenttinä 30 vuotta.”[1434] Koivisto sai tabuja rikkoneesta idänkauppanostosta uskottavalta vaikuttavan syyn toiminnalleen. Samalla hänen kommenttinsa paljastaa kuitenkin ärtymyksen Väyrysen kiireeseen, mikä tarkoitti käytännössä myös Koiviston puskemista pois presidentin tuolilta. Hallitusneuvotteluihin lähdettiin siis asetelmista, jossa presidentti ja pääpuolueiden johtajat olivat jo lyöneet keskeisistä kysymyksistä kantansa ennakkoon kiinni – todelliset väännöt hallituksenmuodostuksesta käytäisiin varjoissa.

Eduskunta järjestäytyi huhtikuun alussa. Väyrynen totesi eduskuntaryhmän kokouksessa, että jos kokoomus esittää Suomista puhemieheksi, voinemme olla tukemassa häntä. Tämä sopi ryhmälle. Samalla valittiin ryhmän puheenjohtaja ja varapuheenjohtajat. Valinnat tapahtuivat ongelmitta. Juhantalo valittiin uudelleen puheenjohtajaksi ja varapuheenjohtajiksi nousivat Isohookana-Asunmaa ja Pekkarinen. Samalla valituista puheenjohtajista tuli aikaisemman käytännön mukaisesti puolueen hallitusneuvottelijoita.[1435] Suominen valittiin samana päivänä yksimielisesti eduskunnan puhemieheksi, SDP:kin oli hänen takanaan.[1436] Väyrynen sanoi eduskuntaryhmässä ensisijaisena tavoitteena olevan kolmen suuren hallituksen, SDP joutui siis ratkaisijan paikalle. Väyrysestä asetelma oli keskustapuolueen kannalta hyvä.[1437] Työvaliokunnan pöytäkirjassa sen sijaan tuotiin esiin epäilyt tilanteen kehittymisestä. Väyrynen selitti sielläkin SDP:n olevan nyt temppelinharjalla: ”Sen jälkeen käteen jää keskustan ja oikeiston hallitus, jos he eivät lähde kolmen suuren hallitukseen.” Hokkanen varmisteli, oliko puoluejohdolla kunnolliset neuvottelusuhteet kokoomukseen ja varoitti, että kokoomus oli kaikkea muuta kuin yhtenäinen puolue. Holkeri saattoi vielä aiheuttaa yllätyksiä. Väyrynen vakuutti suhteiden olevan hyvät: ”Uskon, ettei Holkerin sana nyt paina.” Pentikäisestäkin punamustaa hallitusta rakentava porukka oli olemassa. Väyrynen rauhoitteli, että Holkeri oli tullut varovaisemmaksi kuultuaan kokoomuksen puoluejohdon kannan.[1438]

SDP:n puoluetoimikunnan keskusteluista taas tiedettiin julkisuudessa, ettei kolmen suuren hallituksesta tulisi mitään, eikä punamultaakaan osattu pitää todellisena vaihtoehtona. Presidentti Koiviston taas tiedettiin olevan vähemmän innostunut SDP:n oppositioon asettumisesta.[1439] Sorsa oli todennutkin puoluetoimikunnassa, että presidentti oli

https://doi.org/10.21435/ha.155

aktiivisesti kiinnostunut hallituksen muodostamisesta, ja tuskin salli hallituskysymyksen ajelehtivan ilman että puuttuisi siihen – vielä 19.3. Sorsa oli sanonut, ettei uskonut Koiviston puuttuvan. Toisena tekijänä Sorsa nosti esiin sen, että kokoomuksessa olivat nyt aktivoitumassa voimat, jotka laittoivat etusijalle SDP–kokoomus-akselin, vaikka Väyrysen ja Suomisen kesken näyttikin vallitsevan ”ainakin kirjoittamaton yhteisymmärrys hallituksen muodostamisesta”. Tähän liittyi hänestä myös se, ettei kukaan enää puhunut kolmen suuren hallituksesta, paitsi Väyrynen. Hän lisäsi: ”Jos alkutilanne oli se, että oppositioon 90-prosenttisesti, niin kyllä vieläkin on ehkä enemmistönä se kanta, että oppositioon, mutta vieläkin suurempana enemmistönä on se kanta, ettei missään tapauksessa Väyrysen kanssa mihinkään.”[1440] SDP:ssä vallitsevan Väyrys-kammon ja Koiviston asemaan vetoamisen avulla Sorsan oli helppo alkaa availla ovea kokoomuksen suuntaan.

Sorsa olikin lähestynyt jo 1.4. Holkeria Suomen Pankin aamukahvipöydässä. Hän oli kertonut, että SDP oli valmis yhteishallitukseen kokoomuksen kanssa, ”jos puolue ylipäätään lähtisi hallitukseen”.[1441] Koivisto otti valtiopäivien avajaispuheessa seuraavana päivänä kielteisen kannan kolmen suuren hallitukseen, sillä ”näin laaja hallituspohja heikentää eduskunnan asemaa suhteessa hallitukseen, tuo puolueiden erimielisyydet hallituksen sisään ja kolmanneksi, herättää kysymyksen, mihin määräenemmistöä oikein tarvittaisiin”. Viimeistä perustelua pidettiin outona, sillä paljon puhuttu verouudistus oli ilmeinen syy tähän. Puhemies Suominen vastasikin puheessaan presidentille, että kolmen suuren hallitusta tarvittiin juuri verouudistukseen. Väyrynen ja Kääriäinen antoivat tukensa Suomiselle, ja he myös tulkitsivat presidentin puhetta niin, ettei se sulkenut pois kolmen suuren mahdollisuutta. Hallitusneuvottelija Isohookana-Asunmaa taas kommentoi käsittäneensä presidentin puheen aivan toisin. Hänestä puhe osoitti, että keskustapuolueen ja SDP:n hallitus olisi tässä tilanteessa mahdottomuus.[1442]

Suominen oli kokoomuksen puheenjohtaja ja eduskunnan puhemies, mutta kulissien takana presidentti Koivisto, SDP:n puheenjohtaja Sorsa ja kokoomuksen entinen puheenjohtaja Holkeri alkoivat vedellä hallitusnaruja suuntaan, joka vei kohti SDP:n ja kokoomuksen hallitusta – vastoin Suomisen tahtoa. Väyrynen oli tietoinen tästä kehityksestä, ja siksi hän tapasi Holkerin 3.4. Väyrynen oli sopinut Suomisen kanssa, että tässä tapaamisessa tuotaisiin esiin ”sopimuspuolen ajatukset”. Väyrynen oli ollut tapaamisen jälkeen optimistinen uskoen ehkä pystyneensä vaikuttamaan Holkeriin.[1443] Julkisuudessa taas Väyrynen jatkoi SDP:n möyhentämistä. SDP:llä oli eväät lopussa, ei punamullalla. Väyrysestä SDP oli urautunut vanhoihin kaavoihin, sillä oli tarjota vain laitoslinjaa ja julkisten palvelujen lisäämistä, ja suhtautumisessa perusturvaan jopa kokoomus oli ajanut SDP:n ohi.[1444]

Sorsa taas informoi 3.4. Koivistoa, että Holkeri oli soittanut hänelle hallituskuvioista. Sorsa oli sanonut tilanteen olevan

https://doi.org/10.21435/ha.155

SDP:ssä korostetun vaikea, ”mutta yhteistyö kepun kanssa poissuljettu, vaikka niin ei voi sanoa”. Hänestä järjestely edellytti presidentin kannanottoa. Koivisto sanoi tekevänsä sen. Sorsan mukaan puoluetoimikunnassa oli epäilyjä, mutta eduskuntaryhmässä vähemmän – koskien hallitukseen menoa kokoomuksen kanssa.[1445] Puoluetoimikunnan pöytäkirjan mukaan epäilyjä oli paljonkin, mutta Sorsa ja Liikanen ylipuhuivat muut harkitsemaan suoran oppositiovaihtoehdon sijaan hallitusneuvotteluja. Hallitusyhteistyö keskustapuolueen kanssa oli sen sijaan jo poissuljettu. SDP:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Paasio kertoi kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan tulleen keskustelemaan hänen kanssaan. Nämä olivat kertoneet keskustapuolueen pelottelevan kokoomusta punamullan paluulla, ellei Väyrysestä tulisi pääministeriä. Paasio oli ilmoittanut, ettei punamultakorttia enää ollut, sellaista vaihtoehtoa ei tulisi. ”Olen kyllä ihan samaa mieltä siitä, että se on täysin poissuljettu vaihtoehto niin kauan kuin tämä eräs henkilö keikkuu siellä johdossa.”[1446] Keskustapuolue oli siis poissuljettu hallitusneuvotteluista ennen kuin ne olivat edes alkaneet.

Koivisto puskee kokoomuksen valitsemaan sinipunan

Varsinainen hallituksenmuodostus alkoi 6.4.1987. Koivisto tapasi kunkin puolueen edustajat niiden suuruusjärjestyksessä. Koivisto teki käytännössä kaikille puolueille selväksi, että presidentti johti prosessia, vaikka ei suoranaisesti ruvennut määräilemään. Paasio kertoi puoluetoimikunnassa, että Koivistolta ei tullut ymmärrystä SDP:n vaikealle asemalle. Koivisto oli todennut suorasanaisesti, että politiikka olikin sitä varten, että hoidettiin vaikeita asioita, helpot voitiin hoitaa muualla. Koivisto ei hyväksynyt ”tätä meidän argumenttiamme. Hän ei kyllä suoraan sanonut, että hän edellyttäisi taikka toivoisi mitään tiettyä ratkaisua puolueelta.”[1447] Myös kokoomuksen edustajat saivat kuulla Koivistolta, että monia neuvotteluja voitiin käydä, mutta sellaiset neuvottelut, joita hän johti, hän piti myös käsissään.[1448]

Keskustapuolueen edustajilta Koivisto tiedusteli alkuun puolueen ajatuksia ja toivomuksia. Läsnä olivat Juhantalo, Isohookana-Asunmaa ja Pekkarinen. Juhantalo vastasi, että puolue toivoi mahdollisimman laajapohjaista hallitusta, joka ylittäisi poliittisen keskiviivan. Hän sanoi ryhmän yhtyvän puolueorgaanien näkemyksiin siinä, että esitettiin ”sillä tavoin kun se on mahdollista” puolueen puheenjohtajaa pääministeriehdokkaaksi. Koivisto vastasi aivan kuten kokoomukselle, että hänen tarkoituksensa oli hänen oman systematiikkansa mukaan käydä läpi vaihtoehtoja enemmistöhallituksen muodostamiseksi, ja lisäsi, että kun on puhuttu laajasta pohjasta, niin ilmeisesti se oli ensin käytävä läpi, vaikka se olikin nähtävästi vaikeimmin toteutettavissa. Sen jälkeen Koivisto kertoi omista huonoista kokemuksistaan laajapohjaisessa hallituksessa. Hallituksen sisällä oli silloin käytännössä oppositio.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Hän myös torjui Juhantalon väitteet, että veroremontin takia tarvittaisiin laaja pohja ja totesi samalla, että ”kyllä minulla välillä on sydän vähän täynnä, että lausuisi vähän enemmän kun mitä on soveliasta”.[1449]

Koivisto ihmetteli myös keskustalaisessa lehdessä ollutta väitettä viivyttelystä hallitusneuvotteluissa: ”Minä uskon, että tällä kertaa on oltu peräti vilkkaasti liikkeellä sillä tavalla, että keskustelut ovat hyvin pitkällä olleet jo ennen kuin eduskunta kokoontuikaan, vaikka sanotaan, että mitään sopimuksia ei ole olemassa.” Koivisto oli selvästi näreissään, ja Juhantalo vähän hätääntyneen oloisena vakuuttelikin, että ”ryhmän kanta on ainakin se, että tämä on aivan juuri niin kuin pitääkin korrekti menettely.” Koivisto äksyili vielä tehdyistä vertauksista vuoteen 1970 ja lisäsi lopuksi: ”Minä pidän kyllä asiat todennäköisesti hyvin tiiviisti omissa käsissäni, enkä luovuta missään vaiheessa asioita sillä tavalla pois käsistäni, että olisi oletettavissa, että minut pyrittäisiin asettamaan jonkun tosiasian eteen.”[1450] RKP:nkin ryhmälle Koivisto ilmoitti, että aikoi pitää prosessin käsissään, vaikka hänenkin mahdollisuutensa olivat rajatut. Elisabeth Rehn vastasi, että oli hyvä tietää, että Koivisto aikoi pitää ohjakset itsellään. Se oli RKP:lle hyvä tuki, sillä puolue oli valmis osallistumaan hallitukseen, mutta ei hinnalla millä hyvänsä.[1451]

Koiviston ensimmäinen ratkaisu todella osoitti, että ohjakset olivat hänen käsissään. Vallitsevan käsityksen mukaan puhemiehestä tuli presidentin asettama hallitustunnustelija, mutta yleiseksi hämmästykseksi Koivisto ei antanutkaan tehtävää puhemies Suomiselle. Sen sijaan Koivisto ilmoitti haluavansa selvittää ensin, olisiko kolmen suuren hallitus mahdollinen. Koivisto alkoi edetä tavalla, joka otti huomioon vaatimukset kolmen suuren hallituksesta, mutta samalla mursi pala palalta sen ja porvarihallituksen mahdollisuudet. RKP:n ja SDP:n eduskuntaryhmien puheenjohtajien antamat kommentit mahdollistivat osaltaan Koiviston suunnitelmat. Rehn ilmoitti samana päivänä, kun Suominen kävi presidentin luona, että RKP oli valmis samaan hallitukseen kokoomuksen ja SDP:n kanssa, vaikka tätä ei pidettykään ensisijaisena enemmistöhallitusvaihtoehtona. Tämä vahvisti mahdollisuutta muodostaa myös kokoomus–SDP-hallitus. Paasio puolestaan kommentoi, että pääministerin tuli olla ”joku yleistä arvonantoa nauttiva henkilö”. Se tulkittiin yleisesti Väyrysen vastaiseksi kommentiksi.[1452]

Seuraavaksi Koivisto kutsui eläkkeellä olevan Esko Rekolan selvitysmieheksi. *Helsingin Sanomissa* huomioitiin, että kepussa jupistiin Koiviston pelastaneen demarit. ”Suunnitelman mukaan Sdp:n piti joutua itse hyppäämään pois kolmen suuren hallituksesta.” Demarijohto taas ”jupisi hanakasti, että nyt Koivisto otti narut käsiinsä ja näytti, ettei hän mene toisten kattamaan pöytään” eli Väyrysen ja Suomisen porvarihallitukseen. Lehdessä kyseltiinkin, toimiko parlamentarismia puolustava Koivisto nyt itse periaatteidensa vastaisesti, kun sivuutti puhemies Suomisen ja otti selvitysmiehen puolueiden ja eduskunnan ulkopuolelta. Eri-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tyisenä Koiviston peliliikkeenä ja juonena lehdessä nähtiin se, että Rekola valitsi keskustelukumppaneikseen vain eduskuntaryhmien puheenjohtajat eikä puolueiden virallisia hallitusneuvottelijoita. Keskustapuolueen eduskuntaryhmän puheenjohtajan tiedettiin puolustaneen punamultaa ja kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtajan taas SDP-yhteistyötä – Elisabeth Rehnin lausunnot taas olivat antaneet ilmaa punamustalle hallitukselle.[1453] Kaikissa kolmessa puolueessa, keskustapuolueessa, kokoomuksessa ja RKP:ssa, puolueen puheenjohtajat ja eduskuntaryhmän puheenjohtajat tähyilivät siis eri hallitusyhteistyösuuntiin.

Rekola kertookin muistelmissaan, että tilanteesta hätääntynyt Väyrynen oli soittanut hänelle ja kysynyt, suostuisiko Rekola kuuntelemaan myös hänen näkemyksiään. Rekola oli vastannut, ettei ollut ennenkään pelännyt vanhoja kavereita, ja suostunut tapaamiseen.[1454] Mistään vanhoista kavereista ei ollut kyse, vaan vastaus oli pikemminkin sarkastinen. Lehdistössäkin oli muistutettu, miten Rekola oli ollut Koiviston luottomies, kun Väyrynen oli yrittänyt kaataa Koiviston hallitusta vuonna 1981. Toimittajan mukaan Väyrynen oli puolestaan maksanut potut pottuina, kun Rekola oli tiputettu pois ministerin paikalta hallituksen uudelleenjärjestämisen yhteydessä vuonna 1982.[1455]

Selvitysmiehen tehtävänä oli Koiviston toimeksiannosta selvittää, mihin kolmen suuren hallitusta tarvittaisiin. Asiaa käsiteltiin keskustapuolueen työvaliokunnassa 9.4. Väyrysestä nyt oli tärkeää perustella, miksi tarvittiin laaja hallituspohja. Kääriäinen katsoi, että vastauksen Rekolalle oli oltava synkroniassa kokoomuksen ja RKP:n vastausten kanssa, ja kertoi sitä valmistellun kokoomusyhteistyön kautta. Ollila ja Hokkanen tukivat puoluejohtoa, mutta Pokka ja Juhantalo olivat kriittisiä. Pokasta kolmen suuren pohja ei vaikuttanut realistiselta, kolmen suuri tai porvarihallitus eivät välttämättä olleet helppoja vaihtoehtoja puolueen kentänkään kannalta. Väyrynen oli eri mieltä, hänestä kenttä ajatteli kokoomuksen kanssa pärjättävän siinä missä SDP:nkin. Juhantalosta taas tilanne oli nyt se, että ”presidentti on lähtenyt politikoimaan”. Näin SDP sai aikaa toipua vaalitappiosta ja keskustapuoluetta ajettiin nurkkaan. Hän ei luottanut kokoomukseen. Pura taas ei uskonut, että Koivisto lähtisi runnomaan ratkaisua, kokoomus olisi nyt avainasemassa.[1456]

Puolueiden vastauksista Rekolalle selvisi odotetusti, että SDP pudotti kolmen suuren pois hallitusvaihtoehdoista. Keskustapuolueelle, kokoomukselle ja RKP:lle laaja pohja olisi sopinut, ja näiden vastauksissa oli paljon yhteneväisyyksiä.[1457] Koivisto kuitenkin sivuutti siekailematta porvaripuolueiden yhteisymmärryksen. Hän asetti hallitustunnustelijaksi Holkerin, ja hyvin rajatulla toimeksiannolla: ensin tuli selvittää mahdollisuus SDP:n ja kokoomuksen yhteishallitukseen, joten keskustapuolue oli täten virallisestikin ulkona neuvotteluista. Väyrynen ei suostunut kommentoimaan yllätyskäännettä lehdistölle. Kääriäinen sen sijaan totesi, että porvarihallitus tuskin kaatuisi henkilö-

https://doi.org/10.21435/ha.155

kysymyksiin. Se oli selvä viesti kokoomukselle siitä, että sillä olisi mahdollisuus saada pääministerin paikka porvarihallituksessa, vaikka keskustapuolue olikin tähän asti tarjonnut painokkaasti Väyrystä. Samalla puoluesihteeri silti vakuutti, ettei keskustapuolueella ollut syytä, miksi se ei yhä tarjoaisi Väyrystä pääministeriksi. Lisäksi Kääriäinen ilmoitti, ettei keskustapuolue ollut vielä hylännyt täysin punamultaankaan perustuvaa hallitusta. Hän uskoi, että "punamultavaihtoehto on jotenkin hengissä Sdp:ssä".[1458]

Koiviston muistelmien mukaan Kääriäinen olikin esittänyt SDP:n puoluesihteerille jo 7.4., että eiköhän palata vanhaan eli punamultaan.[1459] Kokoomuksen puheenjohtaja olikin sitä mieltä, että punamulta oli kokoomukselle todellinen uhka. Hän totesi kokoomuksen hallitusneuvottelijoille, että jos kokoomus lähti nyt ohjelmaneuvotteluihin SDP:n kanssa, oli sinipuna käytännössä asetettu ensimmäiseksi vaihtoehdoksi ja SDP alkaisi käydä kauppaa kahden suurimman porvarillisen puolueen välillä. Suomisesta kokoomus häviäisi tässä kaupankäynnissä, SDP saisi keskustapuolueelta paremmat ehdot. Siksi oli nopeasti todettava, että kokoomus pitäisi kiinni entisestä kannastaan, ensisijainen tavoite oli vaaleissa voittaneiden puolueiden enemmistöhallitus ja vasta sen jälkeen SDP–kokoomus-hallitus. Kaikki hallitusneuvottelijat, paitsi Puolanne, olivat Suomisen kanssa samaa mieltä, että Holkerille ilmoitettaisiin vielä samana päivänä tästä lähtökohdasta.[1460] Hanke kuitenkin tyssäsi Koivistoon. Holkeri informoi tätä ennalta tilanteesta ja hetken mietittyään Koivisto ilmoitti, että mikäli kokoomus vaati näin meneteltävän, niin Holkerin tehtävä päättyisi. Holkeri ilmoitti tämän kokoomuksen edustajille, jolloin heille ei jäänyt käytännössä muuta vaihtoehtoa kuin vetäytyä vaatimuksesta. Koivisto myös terästi sanomaansa Holkerille toteamalla, että jos toimeksiannosta selvästi poikettaisiin, tuli silloin myös punamulta palauttaa vaihtoehdoksi, ja tämän vaihtoehdon "realistisuutta" hän voisi omalta osaltaan lisätä.[1461] Kokoomus siis pakotettiin valitsemaan, nousisiko se Holkerin johdolla hallitukseen vai jäisikö se oppositioon.

Koivisto olikin käytännössä antanut Holkerille takuut tarjotessaan tälle hallitustunnustelijan tehtävän; kokoomus nousisi varmasti hallitukseen ja että punamulta olisi tällä toimeksiannolla poissuljettu. Koivisto ei voinut tehdä sitä SDP:n puolesta, mutta hän totesi 9.4. Holkerille, että ensi sijassa tuli tutkia kokoomuksen ja SDP:n hallitusta, ja jos tämä ei johtaisi tulokseen, niin sen jälkeen "sinä jatkaisit porvarillisen hallituksen tutkimismahdollisuuksia". Lisäksi Koivisto korosti: "Jos päädytään porvarilliseen hallitukseen, niin silloin minä haluan hyvin varhaisessa vaiheessa keskustella ulkoministerin henkilöstä. Ja minä tulen pitämään ainakin alkuvaiheessa hyvin pieniäkin asioita omassa ratkaisussani." Koivisto vielä lisäsi, että ellei tällaistakaan hallitusta saataisi pystyyn, voitaisiin vielä keskustella kokoomuksen vähemmistöhallituksesta. "Mutta minä ajattelin vain sitä, kun oli puhetta siitä, että pitäisi olla jotakin takeita, niin en minä

https://doi.org/10.21435/ha.155

tämän kummempia takeita ole tässä keksinyt kuin, että tästä käy selville, että tämä on mitä vakavimmaksi tarkoitettu hanke." Holkerin oli ollut hyvin riskitöntä suostua tehtävään Koiviston vakuutuksen jälkeen – varsinkin kun puoluesihteeri Liikanenkin oli antanut sen suuntaisia vakuutuksia, että punamulta oli nyt poissuljettu vaihtoehto.[1462]

Vaikka Koivisto onnistui torpedoimaan kokoomuksen hankkeen selvittää porvarihallituksen mahdollisuus ensin, ei porvaripuolueiden johdossa ollut vielä laskettu käsiä alas. Väyrynen allekirjoitti henkilökohtaisesti paperin, jossa todettiin yksinkertaisesti: "Mikäli Kokoomus ei mene hallitukseen sosialidemokraattien kanssa, ei sitä tee myöskään Keskustapuolue."[1463] Lisäksi laadittiin keskiryhmien ja kokoomuksen kesken paperi, jossa todettiin, että allekirjoittaneet puheenjohtajat ja puoluesihteerit ilmaisivat "periaatteellisen valmiutensa neuvotella keskiryhmien ja kokoomuksen varaan rakentuvan enemmistöhallituksen muodostamisesta". Tämän katsottiin vastaavan vaalitulosta ja olevan looginen ratkaisu sen jälkeen, kun SDP oli torjunut yhteistyön molempien vaalivoittajien kanssa. Sen jälkeen todettiin, että keskustan ja kokoomuksen piiristä oli ehdotettu pääministeriksi Väyrystä ja Holkeria. "Kumpikin sopii mielestämme pääministeriksi. Tasavallan presidentti nimittää hallituksen muodostajan." Paperin allekirjoittajina olivat kokoomuksen, keskustapuolueen, RKP:n ja SKL:n puheenjohtajat ja puoluesihteerit: Suominen, Isotalo, Väyrynen, Kääriäinen, Taxell, Peter Stenlund, Almgren ja Jouko Jääskeläinen.[1464]

Kyseinen sopimus oli laadittu kokoomuksen puoluetoimistossa (13.4.), ja se oli saatettu vielä samana päivänä Holkerin tietoon. Sopimuksella yritettiin siis yhä hiillostaa Holkeria kieltäytymään Koiviston tehtävänannosta ja tarjottiin täkynä hänelle pääministeripaikkaa. Lisäksi laadittiin vielä erillinen sopimus puhemiehen paikasta. Suomisen oletettiin siirtyvän ministeriksi Holkerin hallitukseen, ja uudeksi puhemieheksi oli tarkoitus valita Väyrynen. Tämän sopimuksen allekirjoittivat Suominen, Kääriäinen, Taxell ja Almgren.[1465] Holkerin oli kuitenkin käytännössä mahdotonta suostua ehdotuksiin, sillä hän olisi samalla riskeerannut Koiviston takaaman kokoomuksen varman hallitukseen nousun.

Väyrynen oli ollut päivää ennen sopimusten allekirjoittamista myös oma-aloitteisesti yhteydessä presidenttiin. Hän kirjoitti kirjeen, jossa arvioi, ettei kokoomus lähtisi SDP:n kanssa hallitusyhteistyöhön. Väyrynen oletti, että Holkerin tunnustelutehtävä johtaisi toiseen vaiheeseen eli siihen, että maahan muodostettaisiin porvarihallitus. Väyrynen kysyikin suoraan tiedosta, että Koivisto olisi sanonut vaalivalvojaisissa, ettei hän nimittäisi Väyrystä vaalien jälkeen muodostettavaan hallitukseen. Koivisto vastasi, ettei hänen tapoihinsa kuulunut lausua tällaista. "Kysyin vielä vaimoltani, olinko sanonut jotain, joka voitaisiin näin tulkita. Vaimo piti sitä mahdottomana." Väyrynen taas kirjoitti Koivistolle, että jos presidentti toivoi hänen vetäytyvän, niin hän tekisi sen – sopimus puhemiespaikasta Väyryselle

https://doi.org/10.21435/ha.155

liittyikin selvästi tähän.[1466] Vetäytymiseen ei kuitenkaan ollut tarvetta, sillä Holkeri ja Koivisto saivat kokoomuksen sinipunahallituksen taakse, vaikka Väyrynen ylläpitikin yhä toivetta porvarihallituksesta. Myös RKP oli kautta rantain ilmoittanut Holkerille, että sillä oli valmius äänestää hallitusvaihtoehdoista ja sinipuna olisi enemmistön kanta, eikä porvarihallitus.[1467]

Väyrynen arvioi vielä 14.4. työvaliokunnassa, että kokoomus hylkäisi Holkerin punamustaa hallitusta koskevan tunnustelutehtävän tai ainakin lykkäisi päätöstä. Se oli kuitenkin toiveajattelua tilanteessa, jossa haave pääministerin tai edes puhemiehen paikasta ja siten hyvistä lähtöasemista presidentinvaalitaistoon olivat jo selvästi murentuneet. Kääriäinen totesikin, että hän ei ollut "näin varma siitä, että kokoomus ei neuvotteluihin suostu, koska kovat voimat ovat liikkeellä ajamassa puoluetta toisenlaiseen ratkaisuun". Hänestä SDP:n johto oli kypsynyt punamustahallitukseen, ja puolueen kenttääkin valmisteltiin siihen jo kovin ottein. Väyrynen taas halusi uskoa, että kokoomuksen puoluevaltuuston päätös hallitusneuvotteluista olisi ratkaiseva. Hänestä se oli ottanut kantaa täysin selvästi porvarillisen hallituksen puolesta. Väyrynen vaatikin, että jos ohjelmaneuvottelu punamustasta hallituksesta aloitettaisiin, niin keskustapuolueen "olisi ryhdyttävä voimakkaasti ajamaan kansanrintamahallitusta. Jos kokoomus todella mitätöi vaalituloksen, keskustapuolueella ei ole estoja toimia haluamallaan tavalla." Tämä taas vaikutti lähes paniikkireaktiolta. Pokka totesikin, että ajatus kansanrintamasta olisi valtava loikka nykykannoista täysin vastakkaiseen ääripäähän. Väyrynen vastasi, ettei hän vitsaillut.[1468]

Ollila varoitti Väyrystä vetämästä esiin kansanrintamaa, sillä vaalivoiton tärkeimpiä tekijöitä oli ollut selvä hallituspoliittinen kanta ja jos se hylättäisiin, niin riskinä oli, että omakin kenttä menisi sekaisin. Yhtenäisyys oli nyt hyvin tärkeää. Väyrysen luottomies Martikainen sanoi myös, että "erinäisille herroille on nyt pantava jäitä hattuun, jotta ei tässä tilanteessa syntyisi sisäistä keskustelua menneen linjan oikeellisuudesta". Hän ei uskonut SDP:n ja kokoomuksen neuvottelujen johtavan tulokseen, joten kansanrintamasta oli hyödytöntä puhua. Muutkin katsoivat, että kansanrintama oli syytä unohtaa. Väyrynen toisti silti, että "jos kokoomus lähtee pettämään keskustan, tulee esille ilman muuta kansanrintamahallitus".[1469] Ehdotus vaikutti täysin todellisuudesta vieraantuneelta – ja epätoivoiselta valtaan takertumiselta.

Ainut realismin häivähdys kansanrintama-kortin esiin vetämisessä oli ehkä se, että NKP:n keskuskomitean Suomen asioista vastaava Vladimir Feodorov oli pitänyt ajatusta Jarmo Korhosen mukaan hyvänä, kun Väyrynen oli keskustellut asiasta edellispäivänä keskustapuolueen YYA-seminaarin yhteydessä. Hokkanen taas on todennut muistelmissaan, että työvaliokunnassa ei tästä tiedetty. Hokkanen tuki Ollilaa työvaliokunnassa ja varoitti panikoimasta.[1470] SDP:n ja kokoomuksen hallituksen syntyä ei silti pidetty vielä täysin varmana. Toropainen kyselikin,

https://doi.org/10.21435/ha.155

ryhtyisikö Koivisto tällaisessa tapauksessa ajamaan Taxellia pääministeriksi. Anttila oli esittänyt julkisuudessa ajatuksen, ettei Väyrysen pääministeriys olisi keskustapuolueen ehdoton edellytys tulla hallitukseen. Väyrynen vastasi, että häntä loukkasivat puheet siitä, että hän asetti omat etunsa puolueen edun edelle. Hän myös lisäsi, että ”puolue sinänsä ei yleensä arvostele Tasavallan Presidenttiä instituutiona, mutta tästä ei olekaan kysymys silloin, kun ’sosialistinen lentopalloilija’ lähtee nykyiselle tielle”.[1471]

Eduskuntaryhmässä Väyrynen sanoi, että vielä aamulla oli ollut selvää, ettei kokoomus neuvottelisi SDP:n kanssa, mutta lisäsi, ettei tiennyt, pitikö se yhä paikkansa. Virolainen epäili, ”ettei kokoomuksen kantti pidä, koska Koivisto pakottaa SDP:n hallitukseen”. Hänestä SDP syytti Väyrystä vaalitappiosta, ja tilannetta ei saanut nyt päästää sellaiseksi, että SDP alkaisi valita keskustapuolueen johtajia. Puolue pärjäisi kyllä oppositiossakin, mikäli ei alettaisi keskenään riitelemään. Kesken kokouksen Väyrynen saikin tiedon, että kokoomus oli aloittamassa neuvottelut, mutta hän totesi silti, ettei uskonut punamustan syntyyn. Hän toisti, että vaalituloksen jälkeen tilanne oli ollut selvä, mutta Koivisto alkoi silti ajaa tappion kärsinyttä SDP:tä hallitukseen. Pokka sanoi yhtyvänsä Väyrysen ja Virolaisen puheenvuoroihin, mutta lisäsi, että kenttä suhtautui punamustaan pelonsekaisin tuntein. Myöskään Koivistoa ei Pokasta kannattanut moittia, sillä eihän Kekkonen ollut sen kummempi. Väänänen kehottikin pitämään rivit yhtenäisenä, sillä kenttä voisi reagoida hyvin voimakkaasti: ”Väyrynen on kerran valittu puheenjohtajaksi, joten meidän on tuettava häntä asemassaan.” Nieminenkin uskoi, että kenttä kannatti yhtenäistä esiintymistä oppositiossa.[1472]

Väyrynen myönsi saman päivän työvaliokunnassa, että puolueen luottamus kokoomuksen ryhmään osoittautui tyhjäksi. Hän kertoi, että kokoomuksen johto ei halunnut neuvotella SDP:n kanssa punamustasta hallituksesta, mutta Suomisen mukaan voimakas junttatyö oli tehnyt tehtävänsä. Sinänsä keskustapuolueen asema ei ollut Väyrysestä huono, sillä kansa oli ilmaissut vaaleissa kantansa: SDP:llä oli nykyisin liikaa valtaa. Kuuskoski-Vikatmaa taas huomautti happamasti, että hänen näkemyksensä oppositiopolitiikan ihanuudesta oli toisenlainen. Vaalituloskin tuli huomioiduksi, jos kokoomus oli hallituksessa.[1473] Väyrynen joutui toteamaan 22.4., että kaikki merkit viittasivat punamustan syntyyn. Hänestä kokoomus oli merkillinen joukko, jolla ei ollut mitään logiikkaa päätöksentekoprosessissa, puolue oli toiminut selvästi omaa etuaan vastaan hyväksyessään Koiviston marssijärjestyksen. Väyrynen kertoi tavanneensa juuri RKP:n puheenjohtajan, joka oli hyvin harmissaan tilanteesta, mutta RKP oli silti menossa hallitukseen. Keskustapuoluetta odotti nyt siis oppositio. ”Tämä on, se tunnustettakoon, selvä tappio meille. Vaalitulos on täysin mitätöity ja parlamentarismi tallottu maahan.”[1474]

Vaalitulosta ei kuitenkaan mitätöity, vaan tämä oli pettyneen Väyrysen tulkinta – sen sijaan Koivisto kyllä ohitti kylmästi porvari-

https://doi.org/10.21435/ha.155

puolueiden puheenjohtajat. SDP oli yhä eduskunnan suurin puolue 56 kansanedustajallaan, vaikka se menettikin paljon ääniä. Vaalien suurimmalla voittajalla kokoomuksella taas oli 53 kansanedustajaa. Keskustapuolueella oli 40, ja sen parlamentaarinen rakennelma Väyrysen pääministeriyden takaamiseksi oli pohjannut huteriin perustuksiin, keskipuolueiden yhteistyöhön. SDP ja monet kokoomuksessakaan eivät tunnustaneet keskipuolueita yhdeksi ryhmittymäksi, ja RKP taas ei ollut valmis riskeeraamaan omia asemiaan Väyrysen ja keskustapuolueen takia. Väyrysen itsensäkin luottamus porvarihallituksen syntyyn oli nojannut muihin tekijöihin kuin keskipuolueiden yhteistyöhön. Hän lupasi työvaliokunnassa, että kertoisi muistelmissaan, miksi viikko sitten oli ollut niin luottavainen, että maahan syntyisi keskusta-oikeistohallitus – mikä viittaa siihen, etteivät kaikki työvaliokunnassa tienneet vielä tässäkään vaiheessa porvarisopimuksista. Eikä kukaan lähtenyt näitä syitä tivaamaan.[1475]

Väyrynen oli kokenut tyrmäystappion, ja se otti koville. Väyrynen oli porvarihallitusratkaisun kaaduttua soittanut Pursimiehenkadun saunan vilvoittelutilasta ylilääkäri Jukka Suihkoselle ja kysynyt tältä, voisiko ihminen kuolla vitutukseen. Suihkonen oli arvellut sen olevan mahdollista, ja Väyrynen oli jakanut tiedon saunaseurueelleen.[1476] Väyrynen ei kuitenkaan kuollut, vaan nousi nopeasti tolpilleen valmiina uuteen taistoon, tällä kertaa oppositiossa.

Sinipunan paino yhtenäistää rivit

Hallituksenmuodostuksen arvioinneissa painoivat aikalaisten mielissä yhä Kekkosen aikaiset tapahtumat. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa huomautettiin, että Väyrynen oli syyttänyt SDP:tä häikäilemättömästä pelistä, vaalituloksen mitätöinnistä, ja varoittanut kokoomusta antautumasta yhteistyöhön SDP:n kanssa, vaikka keskustapuolue oli aikaisemmin itse mielellään edustanut porvarillista rintamaa hallituksissa asettamatta kokoomuksen mukaantuloa hallitukseen osallistumisensa ehdoksi.[1477] Pokka totesikin työvaliokunnassa, että kansan ja kenttäväen mielestä ”keskustapuolueen on lopetettava ruikuttaminen”. Myöskään Koivistoa ei hänestä kannattanut arvostella, siinä palaisi vain omat sormet.[1478] Väyrynen taas pysyi tiukasti näkemystensä takana eikä vaiennut. Hän oli reagoinut voimakkaasti väitteisiin, joiden mukaan SDP:n ja kokoomuksen hallitus pohjautuisi presidentti Kekkosen periaatteisiin, ettei kansaa saisi jakaa kahtia hallitusratkaisulla. Väyrynen oli vastannut pitävänsä tällaisia puheita irvokkaina: ”Punamusta olisi jyrkästi Kekkosen periaatteiden vastainen hallitus. Se olisi kansan kahtiajakamista pahimmillaan. Se antaisi kaiken valtiollisen vallan niiden hyväosaisten käsiin, joilla on jo puolellaan rahanvalta ja etujärjestövoima.”[1479]

Väyrysellä olikin jo mielessään selvät sävelet puolueen oppositiopolitiikan linjasta, kun hän myönsi tappionsa työvaliokunnassa. Hän korosti kolmea asiaa. Ensinnäkin

https://doi.org/10.21435/ha.155

kokoomusta tuli vielä muistuttaa koko ajan keskusta-oikeistolaisen hallituksen mahdollisuudesta. Toiseksi oppositiopolitiikan piti perustua kirkkaasti keskustalaisiin perusteisiin ja varoa oikeistolaisia painotuksia. Teemoina nousivat tällöin esiin perhepolitiikka, perusturva sekä alue- ja maaseutupolitiikka. Kolmanneksi tuli pyrkiä asioihin perustuvaan yhteistyöhön kommunistien kanssa. Väyrynen arvioi, että ongelmia saattoi tuoda keskustapuolueen sisäisen yhtenäisyyden tila. Hän viittasi tällä siihen, että puolueessa oli kahta ilmaa sen suhteen, tuliko puolueen suunnata yhä keskusta-oikeisto-yhteistyöhön vai oliko punamulta- tai kansanrintamayhteistyö nyt kun kokoomus oli hylännyt keskustan näin tylysti sittenkin oikea suunta. Hän painotti, että puolueen sisäinen pyykinpesu oli toki tehtävä, mutta sen jälkeen oli pysyttävä tiukasti yhtenäisenä.[1480]

Kääriäinen sanoikin, että puolueessa tarvittiin nyt välttämättä sisäinen keskustelu tilanteesta eli jälkipyykinpesu. Itsekritiikin tuli kohdistua siihen, oliko kovan linjan valinta SDP:tä kohtaan ollut oikea. Hän sanoi itse olevansa ehdottomasti sitä mieltä, että ratkaisu oli ollut oikea. Hän perusteli sitä sillä, että keskustapuolueella tuli olla oma selvä ja kirkas poliittinen linja. Vallitsevaan tilanteeseen oli johtanut hänestä kaksi väärinarviota: kokoomuksen sisäinen tila ja ryhti sekä presidentti Koiviston pelitaidot. Nämä arvioitiin täysin väärin. Hänestä tuli nähdä, että punamusta hallitus oli suurten massojen mieleen, paitsi syrjäseuduilla, mikä saattoi merkitä taistoa pitkäaikaistakin hallitusta vastaan. Ei siis ollut varaa itsesääliin tai kiukutteluun, vaan tuli käydä kovaan työhön. Kääriäinen myös lisäsi, että ”oppositiopolitiikan linjan on lähdettävä modernien asioiden tiimoilta, tyyliin Eeva Kuuskoski-Vikatmaa”.[1481] Tämän voi nähdä kädenojennukseksi puolueen niille edustajille, jotka olivat pitäneet puoluejohdon asennetta SDP:hen liian tiukkana.

Toropainen kommentoikin pelkäävänsä Etelä-Suomen tilaa oppositioasemassa. Hänestä kansalaiset eivät pitäneet keskustapuoluetta syrjittynä, ainakaan ”väärin perustein” syrjittynä. Tilanne oli vaikea, sillä puolue oli vaarassa ajautua täysoppositioon eli myös suhteessa presidenttiin. SDP:tä ja kokoomusta taas piti yhdessä ”kauhun tasapaino”, joka perustui keskustapuolueen ja Väyrysen vastustamiseen. Kuuskoski-Vikatmaa yhtyi Toropaisen arvioon Etelä-Suomesta. Hän moitti Väyrysen puheita ja muistutti, että puheet vaalien voittajien syrjäyttämisestä nostivat kokoomuksessa pintaan katkeria muistoja ajasta, jolloin keskustapuolue syrjäytti Kekkosen tuella kokoomuksen hallituksesta. Väyrynen puolustautui, että oli ollut tärkeää nostaa esiin, että kokoomuksella oli parempikin vaihtoehto tarjolla, ja samalla luotiin perustaa tulevalle oppositiopolitiikalle.[1482]

Puheenjohtajalta kaivattiin nyt kuitenkin rauhallisempia otteita. Isohookana-Asunmaa sanoi, että kentän näkökulmasta näytti helposti Väyrysen syyltä, että puolue oli oppositiossa. Siksi Kääriäinen olisi parempi lausuntojen antaja, sillä ”Paavo on liian kireä ja ristiriitaisia tuntoja herättävä”. Ylipäätään olisi käytettävä laajempaa henkilögalleriaa,

https://doi.org/10.21435/ha.155

kuten Kuuskoski-Vikatmaata, Kääriäistä ja Ollilaa. Pöytäkirjan mukaan työvaliokunnassa välteltiin suoran kritiikin kohdistamista korkean profiilin strategiaan ja SDP:n haastamiseen. Pentikäinen uskaltautui silti ihmettelemään, olikohan strategia kuitenkaan osunut oikeaan. Kokoomus ja Keva arvioitiin väärin, mikä oli muistettava ainakin presidentinvaaleihin lähdettäessä. Väyrynen sanoi, että SDP ja heidän ylivaltapyrkimyksensä tunnettiin, kokoomus taas osoittautui ”lullukaksi”, joka ei pysty vastustamaan SDP:n ylivaltapyrkimyksiä. Hokkanen tyynnytteli, että kaiken keskelläkin oli nyt muistettava, että Väyrysen strategialla puolue sai merkittävän vaalivoiton. Ollila taas muistutti, että keskeistä punamultayhteistyön hajoamisessa olivat kiistat asiakysymyksistä: ”Meillä ja sosiaalidemokraateilla on kerta kaikkiaan erilainen käsitys eräistä yhteiskuntakehityksen perustavaa laatua olevista suuntavalinnoista.” Kiistat olivat johtaneet henkilöitymiseen, ja Väyrysen presidenttiehdokkuus oli vaikuttanut osaltaan kiristävästi. Pekkarisesta taas heti punamustahallituksen syntymisen jälkeen tuli avata ”kansan silmät näkemään tämä käsikirjoitus ja kokoomuksen ailahteleva ja epämääräinen toiminta”.[1483]

Saman päivän *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa todettiinkin, että presidentti Koivisto oli ”juoninut hallitusneuvotteluihin aivan toisenlaisen käsikirjoituksen” kuin keskustapuolueessa ja kokoomuksessa oli kaavailtu. Kirjoituksen mukaan Koivistoa saattoi perustellusti arvostella siitä, että tämä oli poikennut niistä parlamentaarisuutta korostavista piirteistä, joiden ajajaksi Koivisto oli ilmoittautunut. Samalla lehdessä kuitenkin muistutettiin siitä ”tärkeästä totuudesta”, että kokoomuksella oli ja oli yhä oikeus kieltäytyä sinipunavaihtoehdosta – ilmeisen tietämättä, että se olisi tarkoittanut oppositiota. Pääkirjoituksen mukaan sinipunahallitus olisikin melkoinen kummajainen jopa suomalaisessa konsensusilmapiirissä, vaikka sen saattoi nähdä ennakkoluulottomana yrityksenä jatkaa konsensusta, jossa kuvastui myös yhteiskuntarakenteen muutos entistä kaupunkimaisempaan toimihenkilöyhteiskuntaan. Kirjoituksessa pidettiin tärkeänä, että yhteiskunnan jakautuminen porvarilliseen ja sosialistiseen puoleen vältettiin – mikä jakolinja juonsi maan itsenäistymisen alkuajoilta ja kulki osin yhä henkisenä jakolinjana aikalaisten keskuudessa, vaikka sillä ei ollut enää yleisen vaurastumisen ja koulutustason myötä varsinaista sosioekonomista perustaa.[1484] Pääkirjoituksessa todettiinkin heti tämän jälkeen, että yhtä tärkeää oli varoa maaseudun ja kaupunkien välisen kuilun kasvamista, ja nähtiin SDP:n ja keskustapuolueen hallituksen olleen tässä suhteessa tärkeä.[1485] Keskustapuolue siis identifioitiin valtakunnan päälehdessä maaseudun kautta ja SDP kaupunkien – mikä oli paradoksaalisesti vain omiaan lisäämään maaseudun ja kaupunkien juopaa.

Silmiinpistävästi keskustapuolueen ajamat myönteiseksi nähdyt tavoitteet eivät yhdistyneet valtakunnanjulkisuudessa sen julkikuvaan. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa oli todettu vain vähän aikaisemmin,

https://doi.org/10.21435/ha.155

että kansaneläkkeisiin liittyvä epäoikeudenmukaisuus verrattuna työeläkkeisiin ei ollut puoluekysymys vaan sosiaalinen oikeudenmukaisuuskysymys. Keskustapuolue oli taistellut kansaneläkkeen puolesta, kun taas kokoomus ja SDP olivat suosineet työeläkettä. Lehdessä ei kuitenkaan mainittu sanallakaan, mitä kukin puolue oli ajanut. Sen sijaan todettiin vain, että oli yhtä tärkeää estää kansan pysyvä sosiaalinen jako kuin poliittinenkin kahtiajako sekä viitattiin Ruotsin korkeampaan kansaneläkkeen tasoon.[1486]

Ongelmallisinta vallitsevassa mediailmastossa keskustapuolueelle oli kuitenkin se, että Väyrysen katsottiin sotkeutuneen omiin valtaverkkoihinsa. *Etelä-Suomen Sanomissa* todettiin, että kun Väyrynen oli kirjoittanut *Turun Sanomissa*, että kokoomuksesta riippui nyt Suomen tulevaisuus, olisi yhtä hyvin kirjoituksen otsikko voinut kuulua ”Väyrysen tulevaisuus on nyt kokoomuksen käsissä”. Lehden mukaan keskustalaistenkin keskuudessa puhuttiin nyt, että Väyrynen pitäisi siirtää ainakin hetkeksi hyllylle ”kasvamaan ja rauhoittumaan”.[1487] Valtapolitiikka väritti jälleen vahvasti keskustapuolueen kuvaa. Kääriäinenkin oli todennut *Helsingin Sanomille* puolueen harkitsevan vastatoimia, jos RKP menisi SDP:n ja kokoomuksen kanssa hallitukseen. Lehdessä kirjoitettiin isoin kirjaimin: ”Kepu uhkaa lopettaa vaaliliitot Rkp:n kanssa”.[1488] Keskustapuolueen vahvassa maakuntalehdistöverkossa sen sijaan saatiin esille keskustapuolueen kantoja ja niitä puolueen kannattajille tärkeitä asioita, joiden katsottiin olevan uhattuina sinipunahallituksessa – sekä kyseenalaistettiin presidentti Koiviston otteet hallituksenmuodostuksessa.[1489]

Keskustapuolue olikin vakavan paikan edessä oppositioajan häämöttäessä. *Suomen Kuvalehdessä* uumoiltiin, että Väyrysellä olisi edessään piinaviikonloppu, kun puoluevaltuuskunta kokoontuisi. Edessä saattoi olla sellainen puheenjohtajan röykytys, joka haki vertaistaan Kuopion puoluekokouksesta. Puheenjohtajan todettiin saaneen siellä kenttäväen vihat niskoilleen, kun hän oli yrittänyt juntata Karjalaista presidenttiehdokkaaksi, vaikka Virolainen oli enemmistön suosikki. Nyt Virolainen oli, kirjoituksen mukaan paradoksaalista kyllä, Väyrysen uskollisin tukija. Sen sijaan jopa monen väyrysläisen todettiin myöntävän taktisen mokan, kun puolue oli panostanut kaiken yhden miehen varaan, koskien niin pääministeri- kuin presidentinvaalikysymystä.[1490]

Median rummuttama Väyrysen vallanhimo oli kuitenkin suurelle osalle puolueväkeä vain politiikan pintavaahtoa, ainakin piirien pöytäkirjojen mukaan. Pääministeripuolueeksi nousu olisi edesauttanut puolustamaan puolueen aluepoliittisia, sosiaalisia ja taloudellisia tavoitteita, ja lisäksi Koiviston voimakas puuttuminen hallituksenmuodostukseen herätti piireissä närkästystä.[1491] Valtataistelun pinnan alle katsovat näkivätkin, että hallitusratkaisussa oli tosiasiallisesti kyse myös laajoja ihmisjoukkoja koskevasta merkittävästä yhteiskunnallisesta suuntaratkaisusta. Myös monet SDP:n edustajat kommentoivat, että vaikka varsinkin Helsingin seudulla koettiin ”aitoa vahingoniloa”

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrysen vaikeuksista, se saattaisi kostautua ”maaseutuväen uutena nousuna” ja keskustapuolueen tiukempana ryhmittäytymisenä Väyrysen taakse.[1492] Väyrynen oli itsekin hyvin tietoinen tästä asetelmasta.

Väyrynen korosti puoluevaltuuskunnassa, jossa hänen oli epäilty saavan ryöpytystä osakseen, että valtataistelun takana oli todellisia kysymyksiä. Hän totesi valtapelin olevan välttämätön osa politiikkaa, mutta tärkeintä oli silti, miten maan asioita käytännössä hoidettiin:

> Tämä kysymys minua nyt erityisesti askarruttaa ja huolestuttaa. Punamusta on hyväosaisten hallitus. Siinä ovat mukana ne yhteiskunnan osat, joilla on jo puolellaan rahan valta ja etujärjestöjen voima. Se on samalla vauraiden alueiden hallitus. Hallituksen ulkopuolella ovat ne puolueet, jotka edustavat pienituloisia ihmisiä ja niitä, joiden tukena eivät ole vahvat etujärjestöt.

Väyrynen sysäsi suurimman syyn syrjäyttämisestä SDP:n suuntaan. Hän turvautui jopa historiaan ja muistutti SDP:n Väinö Leskisen jo aikoinaan uhonneen, että maalaisliitto oli murskattava. Nyt SDP oli kokemuksista viisastuneena ollut hiljaa julkisuudessa näistä tavoitteista, mutta teot kertoivat kuitenkin näin olevan, ”SDP pyrkii kukistamaan keskustapuolueen”.[1493]

Keskustapuolue oli nyt asettumassa oppositioon toisten syrjäyttämänä, mutta tästä huolimatta puolue suhtautuisi hallitukseen asiallisesti, Väyrynen vakuutti. Puheesta onkin selvästi luettavissa, miten Väyrynen halusi luotsata oppositiopolitiikkaa – hallituksen teot ratkaisisivat. ”Ensiksikin, me pidämme tiukasti pienituloisten ihmisten ja syrjäseutujen väestön puolta. Ellei hallitus toimi oikeudenmukaisesti, se saa meistä lujan vastustajan.” Toinen erityisseurannan kohde olisi se, miten kokoomus pitäisi kiinni niistä tavoitteista, joiden takana oli eduskunnan ei-sosialistisen enemmistön tuki. Pyrkimyksenä oli varmistaa yhteistyöhakuisuudella kokoomuksen ja RKP:n suuntaan se, ettei SDP pääsisi määräämään kehitystä keskustapuolueen tavoitteiden vastaiseksi. Jos kokoomus lipeäisi tästä, se olisi heti keskustapuolueen pihdeissä. Sen sijaan SDP määriteltiin keskustapuolueen pääasialliseksi kilpailijaksi. Väyrysestä vanhan punamullan haikailu oli suorastaan vaarallista. ”Jos lankeamme sosialidemokraattien ansaan ja alamme riidellä keskenämme, meille käy huonosti.”[1494] Väyrynen ilmoitti selvin sanoin, että puolueen menestymisen tärkein tekijä olisi nyt yksimielisyys, mikä vei samalla myös hapen kritiikiltä, mikä olisi voinut kohdistua Väyryseen ja ylipäätään puoluejohdon strategiseen linjaukseen.

Kääriäinen painotti myös puolueen yhtenäisyyttä ja omaa selvää linjaa. Hänestä puolueen vaalivoiton takana oli kolme päätekijää. Ykköstekijä oli tahtopolitiikka, korkea profiili, jossa vaaliasetelma rakentui keskustan ja SDP:n välille selvemmin kuin kertaakaan 15–20 vuoteen. Toinen voiton takaaja oli keskustavoimien yhteen kokoaminen,

https://doi.org/10.21435/ha.155

Koulutoimentarkastaja Hannes Viiri toimi Lapin piirin puheenjohtajana ja vaikutti puoluevaltuuskunnassa ja puoluehallituksessa. KMA.

vaaliliittoyhteistyö. Kolmas ratkaiseva tekijä oli se, että puolue taisteli yhtenäisin voimin voitontahtoisena: ”Vuosien työ eheyden ja yhteishengen puolesta tuotti tulosta.” Tästä tuli hänestä ottaa oppia jatkoonkin, vaikka se ei saanut merkitäkään keskustelemattomuutta – minkä kaikki varmasti ymmärsivät viittaavaan nykyhetkeen.[1495]

Väyryseen usein kriittisesti suhtautunut NKL:n puheenjohtaja katsoi, että keskustapuolueen oppositioon työntämisestä oli vastuussa kaksi miestä, nimittäin mafian tyyliin Sisiliasta asioita junaileva Sorsa ja Suomen tunnetuin lentopalloilija Koivisto. ”Omasta puolueväestämme on turha haeskella syyllisiä – henkilöitä tai aikatauluja”, Toropainen sanoi. Toropaisen puheenvuoro on kuvaava siinä, miten keskustalaisten rivit tiivistyivät hallitusratkaisun myötä.[1496] Puolueen Lapin piirin puheenjohtaja, koulutarkastaja Hannes Viiri, tiivisti tuntoja sanomalla: ”Jos ja kun maahan nyt näytetään muodostettavan sosialidemokraattien ja Kokoomuksen punamusta hallitus ja jos nämä puolueet jatkavat tähän astista politiikkaa, voimme karrikoiden sanoa, ainakin kehitysalueella ja Lapissa, hyvästi elämälle. Niin kovasti se meihin koskee.”[1497]

Kuuskoski-Vikatmaan puheessa oli hienoista kritiikkiä, mutta hänkin tuli puoluejohdon taakse todeten, ettei menneisyyteen pitänyt juuttua. Väyrys-kriittinen Juhantalo piti puolestaan hyvin neutraalin puheen, jossa käsitteli eduskuntaryhmän toimintaa. Sitä kuvasi hänestä vakiintuneisuus ja yhtenäisyys. Sen sijaan hän moitti, että ”punamustan akselin perhepoliittiset kannanotot ovat monessa suhteessa kaukana siitä perheystävällisestä linjasta, jota toteutettiin keskustalaisen sosiaali- ja terveysministeriön aikana”.[1498] Jopa eduskunnan jättänyt Yläjärvi oli syöttänyt Sorsan syytökset punamullan hajottamisesta takaisin tälle itselleen. SDP ei ollut tajunnut, miten tärkeistä asioista Kollajassa, Suomussalmen vastinemetsissä ja Martinniemen sahan pelastamisessa oli ollut keskustapuolueelle. Sorsa oli ratkaissut asioita hallituksessa usein äänestämällä, kun sillä oli ollut enemmistö SMP:n tuella.[1499] Kaiken kaikkiaan kritiikki jäi vaimeaksi.

Puoluejohtoa tuettiin, osin hämmentyneinä niin sanotusti sormi suussa, kuten sitä

https://doi.org/10.21435/ha.155

puolueen maakuntalehdistössä kuvattiin.[1500] Solidaarisuus kohdistui ennen kaikkea puolueen selviytymiseen uudessa tilanteessa – ei niinkään Väyryseen. Oppositioon joutuminen oli keskustapuolueelle niin iso shokki, että rivit yhtenäistyivät. Puolueen kentällä pelättiin, ettei sinipunahallitus ymmärtäisi heidän vaikeuksiaan. Vuosikymmeniä hallitusvallassa olleessa puolueessa tiedettiin, kuinka ministerinpaikoilta oli voitu hoitaa pienen mittakaavan, mutta puolueen kenttäväen kannalta hyvin tärkeitä, asioita, ja nyt nämä paikat oli menetetty.[1501] Samaan aikaan yhteiskunnan rakennemuutos uhkasi viedä kohti entistä voimakkaampaa keskittymistä, ihmisten ja työpaikkojen siirtymistä kasvukeskuksiin ja Etelä-Suomeen. Uhkana oli, miten sinipunan asutuskeskuspuolueet kohtelisivat maaseutua, maataloutta, ei-palkansaajia ja ylipäätään maakuntien Suomea, erityisesti syrjäseutuja.

Väestötiheys lääneittäin vuosien 1980 ja 1988 lopussa, asukkaita maaneliökilometrillä.

Lääni	*1980*	*1988*
Uudenmaan	114,5	123,9
Turun-Porin	32,1	32,3
Ahvenanmaa	15,4	15,8
Hämeen	38,7	40,2
Kymen	32,1	31,2
Mikkelin	12,7	12,7
Pohjois-Karjalan	9,8	9,9
Kuopion	15,1	15,5
Keski-Suomen	14,8	15,4
Vaasan	16,6	16,8
Oulun	7,4	7,6
Lapin	2,1	2,1

Lähde: Tilastollinen vuosikirja 1990, 43. Tilastokeskus.

Porvarisopimuksen heikot perustukset ja Koiviston ylilyöntiasema

Keskustapuolueen suhteet SDP:hen olivat kärjistyneet erikoisiksi. Kyse tulkittiin olevan tilanteesta SDP vastaan Väyrynen – eikä SDP vastaan keskustapuolue.[1502] Keskustapuolueen SDP:n haastamisstrategia oli kuitenkin yli vuosikymmenen kehityksen tulos, ja se oli hyväksytty puolueen eri elimissä. Puoluejohtoa oli vaadittu pitämään tiukasti kiinni puolueen tavoitteista eikä taipumaan SDP:n apupuolueeksi. Haastamisstrategia meni kuitenkin väärille jengoille siinä, että se kietoutui liiaksi presidenttiehdokas Väyrysen persoonan ympärille – ja että se oli ajan oloissa liian radikaali myös mahdollisilta ulkopoliittisilta ulottuvuuksiltaan. Idänkauppa ja kokoomuksen hallitukseen tulo olivat yhä arkoja aiheita. Keskiryhmien yhteistyössä kaavailtu porvarihallitus, jossa pääministerinä olisi toiminut Väyrynen, perustui epäilemättä oletukseen, että niin sanotuista yleisistä syistä yli kaksikymmentä vuotta oppositiossa olleen kokoomuksen nostaminen suoraan pääministeripuolueeksi olisi ollut liian iso muutos. Olihan kokoomus kansanedustajapaikoilla mitattuna isompi puolue kuin keskustapuolue. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessakin kokoomuksen oli katsottu toimivan realistisesti siinä, ettei se vaatinut itselleen ehdottomasti pääministerin salkkua.[1503]

Politiikan sisäpiireissä oltiin tietoisia, että Neuvostoliiton edustajat olivat muuttaneet suhtautumistaan kokoomukseen ja sen halli-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tukseen nousua pidettiin mahdollisena.[1504] Silti kokoomuksessa esiintyi voimakasta epäluuloa, että se vielä syystä tai toisesta työnnettäisiin ulos hallitusneuvotteluista. Tätä tekijää ja presidentin ratkaisevaa roolia Väyrynen ei ollut ottanut riittävästi huomioon, ja siksi Koiviston oli helppo käyttää ohjausvaltaansa kokoomukseen hallitusneuvotteluissa. Presidentin ja muiden toimijoiden rooli aliarvioitiinkin porvarisopimuksessa pahasti, mitä Koivisto käytti taitavasti edukseen – ja mikä peitti samalla tehokkaasti alleen sen, että Koiviston omatkin intressit olivat vaakalaudalla. Lisäksi tapa, jolla porvarihallitus oli suunniteltu toteutettavaksi, oli kuin menneen maailman kabinettiajoilta, jolloin herrat määräsivät ja muut vikisivät. Näytti hyvin kummalliselta ja äänestäjien tahdon aliarvioimiselta, että puoluejohtajat allekirjoittivat ennen vaaleja sopimuksen hallitusyhteistyöstä. Sopimusta ei käsitelty keskustapuolueen tai kokoomuksen puolue-elimissä. Puoluesihteeri Kääriäistä Väyrynen informoi ”tekemästään sopimuksesta” joulukuun puolimaissa 1986 – siis vasta sopimisen jälkeen.[1505] Porvarihallitustavoitetta ei ilmaistu myöskään presidentinkierroksella, mihin Koivisto saattoikin vedota omissa perusteluissaan SDP–kokoomus-hallituksen selvittämiseksi ensin.[1506]

Eduskunnassa olisi ollut ensimmäistä kertaa kahteen vuosikymmeneen selvä ja käyttökelpoinen ei-sosialistinen enemmistö, kuten Väyrynen korosti.[1507] Väyrysen suunnitelmissa oli kuitenkin se perustavanlaatuinen heikkous, että eduskunnan ei-sosialistinen enemmistö ei ollut yhtä sitoutunut vastustamaan SDP:n valta-asemia kuin hän itse, ei edes Väyrysen omassa puolueessa. Edes siitä, tarvittiinko punamultapohjaan muutosta, ei ollut konsensusta muissa puolueissa kuin kokoomuksessa. Sielläkin osa kallistui SDP:n ja osa keskustapuolueen suuntaan. Kokoomuksen tilannetta helpotti kuitenkin se, että tärkeintä sille oli pääsy hallitukseen, jotta se ylipäätään säilyttäisi uskottavuutensa puolueena – tapahtui se sitten SDP:n tai keskustapuolueen kanssa. Käytännössä aika oli ajanut Väyrysen painottaman porvaristi–sosialisti-jaon ohi, eikä SDP:ssä ja kokoomuksessa haluttu enää antaa keskustapuolueelle sitä keskipuolueen asemaa, että sitä välttämättä tarvittaisiin kaikissa hallituksissa.

Politiikan kulisseissa olikin pohjustettu myös valmiutta SDP–kokoomus-hallitusyhteistyöhön. Holkerin luottomiehenä pidetty kokoomuksen entinen työmarkkinasihteeri Ilkka Viippola ja SDP:n talousasiantuntija Eero Tuomainen valmistelivat puoli vuotta ennen vaaleja SDP–kokoomus-hallitukselle sopivia talous- ja veropoliittisia perusteita Sorsan ja Suomisen hyväksyminä. Näille annettiin tiedot, miten näkemysten yhteensovittamisissa edistyttiin. Kokouksista syntyneet laskut maksoi puolestaan Elinkeinoelämän valtuuskunta, EVA. TKL ajoi siis keskustapuolueen ja kokoomukseen varaan perustuvaa ratkaisua ja EVA taas sinipunaa. Holkeri oli ajanut myös vahvan markan politiikkaa, jota keskustapuolueessa taas vastustettiin. Holkeri, Koivisto ja Sorsa olivat kaikki vahvan markan politiikan kannattajia. SDP:n

eduskuntaryhmä valmistelikin (3.4.) oppositiotunnelmistaan huolimatta omaa paperiaan hallitusneuvottelujen pohjaksi, jonka tärkeimpiä tavoitteita oli taloudessa Suomen markan ulkoisen arvon säilyttäminen vakaana.[1508] Ilmassa oli siis risteillyt erilaisia yhteistyöpolkuja ja -kuvioita useammassa eri suunnassa.

Väyrysen toiminnassa kiinnittää huomiota tässä suhteessa se, että hän löi hyvin varhaisessa vaiheessa ikään kuin täysin lukkoon sen, että Sorsan haastattelu syksyllä 1985 tarkoitti punamullan hautajaisia.[1509] Kevään 1986 puoluevaltuuskuntapuhe ja pian sen jälkeen puoluekokouksessa pidetty puhe uudesta kansanrintamasta ikään kuin sinetöivät Väyrysen linjan, vaikka Sorsa oli yrittänyt liennytellä vielä puoluevaltuuskuntapuheen jälkeen. Tässä suhteessa taas Väyrysen omat intressit yhtyivät hänen valitsemaansa linjaan, vaikka taustalla tai päällimmäisenäkin syynä olisi pidetty keskustapuolueen eri linjaa itse asiakysymyksissä SDP:n kanssa – kuten esimerkiksi Ollila ja Pura olivat painottaneet. Kolmen suuren hallitus oli Väyryselle keino porvarihallitukseen, pääministeriksi ja sitä tietä presidentiksi. Puoluetoimistossa työskennellyt Jussi Yli-Lahti on todennutkin, ettei siellä koskaan uskottu kolmen suureen, vaan se oli vain taktinen keino.[1510]

Itse asiassa kolmen suuri näyttää olleen myös keino kiertää keskustapuolueessa yhä vallalla ollut voimakas veto SDP-yhteistyöhön – ja se näytti toimineenkin ainakin osittain. *Politiikan puntari* -lehdessä oli arvioitu, että vaihtoehtoina olisivat kolmen suuri tai porvarihallitus, joista kolmen suuri olisi epäilemättä Koivistolle mieluisampi, kuten myös suurelle osalle keskustalaisia.[1511] Niemelä taas kirjoitti vielä *Väyrysen presidentinvaali* -kirjassakin, että vaikka tavoite oli saada kokoomus hallitukseen ja pitää keskustapuolue hallituksessa, niin ”Väyrynen ei kuitenkaan ottanut tavoitteeksi keskustaoikeistohallitusta”.[1512] Yksi syy sopimuksen salassapitoon olikin mitä ilmeisemin se, että suuri osa keskustalaisistakaan ei ollut valmis hylkäämään SDP-yhteistyötä.

Koiviston julkisuudessa antaman lausunnon mukaan keskustapuolueen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Juhantalo olikin ilmaissut presidentinkierroksella, että hänen saamansa käsityksen mukaan punamulta olisi yhä varteenotettavin vaihtoehto ryhmän keskuudessa.[1513] Suominen ja puoluesihteeri Isotalo taas olivat kertoneet Holkerille sopimuksesta vaalien jälkeen 18.3., jolloin Holkeri oli ilmoittanut suhtautuvansa siihen täysin kielteisesti. Hän ei suostuisi missään nimessä tulemaan Väyrysen johtamaan hallitukseen, ja jos sellaiseen hallitukseen mentäisiin, hän ei myöskään lähtisi kokoomuksen presidenttiehdokkaaksi.[1514] Salassa tehdyn porvarisopimuksen perustukset olivat siis alkujaankin todella hatarat. Suunnitelma perustui käsitykseen, että Väyrynen ja Suominen pystyisivät ohjailemaan hyvin suoraviivaisesti puolueensa muita edustajia, vaikka avainpaikoilla vaikuttaneet kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Puolanne ja kokoomuksen presidenttiehdokas Holkeri olivat selvästi ilmaisseet kallistuvansa SDP:n

https://doi.org/10.21435/ha.155

suuntaan – ja keskustapuolueessa taas oli yhä vahva punamultasuuntaus.

Kääriäinen onkin pitänyt jälkikäteen virheenä sitä, että puoluejohtajat salasivat sopimuksen. Siitä olisi pitänyt kertoa avoimesti Suomen kansalle ja presidentille, jolloin sillä olisi ollut moraalinen oikeutus.[1515] Sen sijaan käytetyillä otteilla ei ollut mahdollista onnistua, varsinkaan kun kukaan sopimusosapuolista ei ollut presidentin ratkaisevalla paikalla. Koivisto oli, mutta hän ei pakottanut omaa puoluettaan hallitukseen, vaikka kertoi kylläkin SDP:n puoluejohdolle hävyttömänä pitämästään kassakaappisopimuksesta taivuttaakseen näitä sinipunan taakse.[1516] Sen sijaan Koivisto pakotti kokoomuksen valitsemaan, menisivätkö nämä hallitukseen Holkerin johdolla vai oppositioon. Koiviston rauhallisen pinnan alla oli piinkova poliitikko. Hän kuvasi *Helsingin Sanomien* lehtimiehille hyvin suorasukaisesti illan tapahtumia, jolloin Holkerille oli yritetty jättää kokoomuksen paperi hallitusneuvottelujen etenemisjärjestyksen muuttamiseksi. Hän totesi sanoneensa Holkerille: ”Mitä saatanaa. Minä peruutan koko toimeksiannon, jos kokoomus ei hyväksy marssijärjestystä.”[1517]

Erityisesti se, että hallitusyhteistyöstä allekirjoitettiin paperi yhdessä liike-elämän voimien kanssa, sai tilanteen näyttämään kansalaisten silmissä ikävältä suhmuroinnilta.[1518] Ironisesti paperilla ei ollut käytännössä edes mitään arvoa, ainakaan juridisesti – sitovana paperi olisi ilmeisesti ollut valtiosäännön vastainen. Suominen puolustautuikin kassakaappisopimuksen tultua julkisuuteen, että kyse oli vain ”aikomuksista”. Jos puolueiden välillä tehtäisiin sopimuksia, ne tehtäisiin puolueiden päättävien elinten välillä ja tuotaisiin julkisuuteen. Hän myös vertasi tapahtumaa vuoden 1981 tilanteeseen, jolloin Väyrynen oli värvännyt kokoomuksen Virolaisen vastaiseen operaatioon, jossa tämän tilalle puhemieheksi olisi valittu kokoomuksen Juuso Häikiö. Tällöin Väyrynen oli jäänyt yksin keskustapuolueen eduskuntaryhmässä. Tiedot porvarisopimuksista oli paljastettu julkisuuteen 20.5.1987 *Suomenmaassa*. Lehden etusivulla kirjoitettiin isoin kirjaimin: ”Kokoomus romutti kolme sopimusta”. Samalla Pura syytti kokoomusjohtoa valehtelusta, kun se oli edellissunnuntaina kieltänyt sopimusten olemassaolon.[1519]

Suominen olikin sanonut jo aikaisemmin, kun julkisuudessa oli spekuloitu tämän ja Väyrysen sopimuksesta pitää yhtä hallitusneuvotteluissa ja estää siten SDP–kokoomushallitusyhteistyö, että sellaista ”sopimusta ei ole, eikä mitään lupauksia ole annettu”.[1520] Se oli ilmiselvä vale, kuten sopimusten kieltäminen ylipäätään, mikä herätti suuttumusta keskustapuolueessa, joka koki tulleensa petetyksi. Porvarisopimusepisodi päättyikin loppulässähdykseen, jossa keskustapuolue ja kokoomus olivat lopulta keskenään tukkanuottasilla – eivätkä yhteishallituksessa.

Porvarijohtajien salamyhkäinen, varomaton ja epäkorrekti toimintatapa antoikin Koivistolle etulyöntiaseman yleisessä mielipiteessä, vaikka Koivisto ei itsekään ollut kunnioittanut parlamentarismin periaatteita määrätessään omavaltaisesti hallituksen-

https://doi.org/10.21435/ha.155

muodostuksen askelmerkeistä. Lisäksi Koiviston omatkaan päätökset eivät kestäneet päivänvaloa parlamentarismin näkökulmasta. Koivisto tunnusti itse myöhemmin päättäneensä jo syksyllä, siis ennen eduskuntavaaleja, ettei keskustapuolueen puheenjohtajasta voisi tulla pää- tai ulkoministeriä.[1521] Samoin hän oli päättänyt jo ennen vaaleja siitä, että Holkerista tulisi hallituksenmuodostaja, kuten hän kertoi *Helsingin Sanomien* toimittajille.[1522] Paradoksaalisesti kassakaappisopimuksessa tehtiinkin Koivistolle palvelus siinä, että se edesauttoi tätä saamaan SDP:n hallitukseen. Koivisto paljasti vähän myöhemmin *Helsingin Sanomien* toimittajille luottamuksellisissa keskusteluissa, että SDP:lle sinipuna oli vaikea kysymys, mutta ”Kepu teki sen sitten heille helpoksi”.[1523]

Väyrysen kuvia kumartelematon tahtopolitiikka horjuttaa totuttuja valtarakenteita

Koivisto oli vielä muistelmia kirjoittaessaan typertynyt Väyrysen otteista, sillä ne viittasivat hänestä siihen, että ”hallitusratkaisua oli valmisteltu ja että minulle oli petattu jotakin petiä, johon minun pitäisi kellistäytyä”. Hän kertoo saaneensa Väyryseltä 31.3.1987 kirjeen, jossa tämä kritisoi Sorsaa kokoomuksen suuntaan vilkuilusta ja esitti näkemyksen, että maahan tulisi saada kolmen suuren hallitus. Väyrynen jopa esitti, miten hallitusasiassa tulisi edetä. Eduskunnan puhemies voisi toimia selvitysmiehenä, jos siihen valittaisiin sopiva henkilö, joksi Väyrynen katsoi Suomisen. Varsinaiset hallitusneuvottelut aloitettaisiin ohjelmaneuvotteluilla, ja vasta ohjelmavaiheen jälkeen selvitettäisiin hallituksen pohja.[1524] Koivisto koki siis Väyrysen pyrkineen holhoamaan, lähes painostamaan, hallitusratkaisun haluamaansa suuntaan – mikä olisi samalla avannut Väyryselle tien pääministeriksi ja edesauttanut tämän asemia Koiviston kilpaehdokkaana vuoden 1988 presidentinvaaleissa.

Väyrysestä taas hänen kirjeensä Koivistolle olivat vain normaalia, yleistä pohdintaa sisäpoliittisesta tilanteesta ilman, että hän olisi pyrkinyt neuvomaan, miten Koiviston tulisi toimia – mikä on ällistyttävä tulkinta, kun kohteena oli tasavallan presidentti. Väyrysestä hän oli myös ollut ”korostetun korrekti ja lojaali” Koivistoa kohtaan senkin jälkeen, kun SDP:n ja keskustapuolueen suhteet olivat kiristyneet.[1525] Koivisto taas ei pitänyt lainkaan lojaalina sitä, että porvarijohtajat olivat menneet kirjoittamaan paperille sopimuksen porvariyhteistyöstä, joka salattiin häneltä. Koiviston näkökulmasta presidentiltä ja koko presidentti-instituutiolta murennettiin vaarallisesti maata jalkojen alta salaisilla sopimuksilla ja sivuuttamalla presidentti hallituksenmuodostusprosessissa. Neuvostoliitossa olivat jo käynnissä Gorbatšovin aikaiset uudistukset, mutta tulevasta kehityksestä ei ollut varmuutta. Koivisto todennäköisesti ajatteli, että tilanne oli pidettävä Suomessa stabiilina, kun Neuvostoliiton tilanne kulki arvaamattomampaan suuntaan. Suomen osalta stabiilius tarkoitti sitä, että hallituksen muodostusprosessi oli pidettävä presiden-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tin kontrollissa – kuten presidentti Kekkosenkin aikana. Koivistolla ja eräillä muilla sisäpiiriläisillä oli tiedossa, että yhteydet Neuvostoliiton johtoon olivat muuttuneet epäselvemmiksi ja epämääräisemmiksi kuin aikaisemmin.[1526]

Koivisto oli presidenttiuransa aikana saanut Neuvostoliiton edustajilta viestiä, että he tukivat nimenomaan istuvaa presidenttiä ja katsoivat karsain silmin presidentille epälojaaleja ministereitä, millaisena Väyrystäkin oli pidetty vuonna 1983.[1527] Koiviston ja suurlähettiläs Sobolevin hallituksenmuodostusta koskevan keskustelun 16.4.1987 päätteeksi Neuvostoliiton edustaja nimenomaan varmisti, voiko hän ”informoida Teidän korostaneen, että mikään vaihtoehdoista ei vaikuta Neuvostoliiton ja Suomen suhteisiin, koska niiden pohja on niin vahva ja koska Te Tasavallan presidenttinä tulette huolehtimaan niistä”. Neuvostoliitossa siis luotettiin, ja vieläpä pyydettiin käytännössä vahvistuskin siitä, että Koivisto ylimpänä vallanhaltijana varmistaisi, ettei syntyisi ratkaisuja, jotka voisivat vaarantaa maiden väliset suhteet. Koivisto vastasi Soboleville, että näin voi sanoa.[1528] Koivisto olisi näyttänytkin itänaapurin silmissä heikolta kumileimasimelta, jos hän olisi hyväksynyt porvaripuolueiden sopimuksen, varsinkin kun sen kätilöinä olivat toimineet vaikutusvaltaiset talouselämätahot. Koiviston kannalta olisi ollut riski antaa kuva muutoksen kourissa painivalle itänaapurille siitä, ettei presidentillä ollut enää otetta tehtävistään eli hänet vain laitettaisiin tapahtuneiden tosiasioiden eteen hallituskysymyksessä – varsinkin, jos muutokset olisivat kääntyneet itänaapurissa vastakkaiseen suuntaan ja nostattaneet vastareaktioita.

Väyrysen tahtopolitiikka ei ulottunutkaan ainoastaan sisäpolitiikkaan, vaan hän näytti soveltavan sitä myös Neuvostoliittoon. Edellä on kiinnitetty huomiota siihen, miten Väyrynen yritti puskea idänkaupan haluamallaan tavalla tasapainoon – välittämättä suurvallan ilmiselvistä vaikeuksista. Väyrynen kirjoitti Koivistolle 26.10.1986, että odotetusti Neuvostoliitto etsi keinoa, jolla ylijäämän kasvu jatkuisi. Hänestä tätä ei tullut sallia, vaan kauppa tuli tasapainottaa jo ensi vuonna: ”Vaikka tämän vuoden ylijäämä jää ennakoitua pienemmäksi, on edelleen lähdettävä mielestäni siitä, ettei ylijäämän anneta kasvaa.” Väyrysestä vaikeuksissa ollut suurvalta olisi vain yksinkertaisesti täytynyt painostaa ja pikaisesti kaupan tasapainon takaaviin ratkaisuihin, mikä olisi käytännössä tarkoittanut Suomen viennin jyrkkää leikkaamista, ellei Neuvostoliitto olisi sitten taipunut Väyrysen vaihtoehtoisesti hyväksymään, vaihdettavilla valuutoilla maksettavaan luottoon.[1529] Neuvostoliiton edustajat taas nimenomaan korostivat Sorsalle ja Liikaselle, ettei saanut syntyä kuvaa, että he anoisivat lainaa tai että asetettaisiin uhka kaupan sujumisesta.[1530]

Koivisto selittikin *Helsingin Sanomien* toimittajille, että Suomi ei vaatinut saataviaan vaihdettavissa valuutoissa, koska Neuvostoliittokaan ei ollut tehnyt niin 1970-luvulla, jolloin ongelma oli ollut päinvastainen. Maiden suhteita hän piti hyvinä, vaikka kaupassa

https://doi.org/10.21435/ha.155

olikin ongelmia, mutta suhteet olivat muuttuneet siten, että Suomi oli menettänyt erityisasemansa Neuvostoliiton politiikassa. Koivisto vakuutti silti, että oli hyviäkin puolia siinä, että Neuvostoliiton mielenkiinto Suomeen oli vähentynyt.[1531] Samalla kommentti kertoi kuitenkin siitä, että Neuvostoliitto oli muuttunut, eikä Suomen puolelta ollut oikea aika kärjistää suhteita tiukoilla idänkauppavaatimuksilla.

Väyrynen taas oli hyvin tiukka suurvaltanaapuria kohtaan myös muissa kysymyksissä. Väyrynen oli kirjoittanut 27.11.1986 Koivistolle Maailman rauhanneuvoston verotusasiasta – kyseinen järjestö oli käytännössä Neuvostoliiton yksi propagandaväline länsimaissa. Väyrynen oli vastustanut ajatusta, että järjestön verojen maksuun liittyvät ongelmat ratkaistaisiin siten, että Suomen rauhanpuolustajien määrärahaa nostettaisiin ja siitä siirrettäisiin 400 000 markkaa Maailman rauhanneuvostolle. Päätös oli siunattu eduskuntaryhmien puheenjohtajien ja Sorsan neuvotteluissa. Väyrynen kirjoitti Koivistolle: ”Päätös on sekä poliittisesti että oikeudellisesti kestämätön. Asia ei voi pysyä salassa – niin monet tulevat sen tietämään. Jos maailmalle leviää tieto, että Suomen valtio NL:n rinnalla tukee Maailman rauhanneuvostoa, kärsii maineemme pahan kolauksen.” Keskustapuolueen eduskuntaryhmän puheenjohtaja oli kuitenkin ymmärtänyt SDP:tä tässä kiperässä asetelmassa suhteessa Neuvostoliittoon, mitä Väyrynen paheksui.[1532] Väyrynen oli tietysti oikeassa itse asian suhteen, mutta Suomen linjaan ei ollut kuulunut, eikä kuulunut Koivistonkaan aikana, harjoittaa tiukkaa (tahto)politiikkaa Neuvostoliiton suuntaan.

Yllättävintä Väyrysen hyökkäyksissä SDP:n ylivaltaa kohtaan olikin se, että ne kohdistuivat kahteen tekijään, jotka olivat vielä Kekkosen aikana olleet lähes tabuja: presidentti-instituutioon ja idänkauppaan. Väyrysen idänkauppapuheet oli tulkittu yleisesti taktiseksi peliksi, jolla hän yritti sysätä idänkaupan ongelmat Sorsan niskaan. Oletuksena oli, että Väyrynen halusi putsata niin sanotusti pöydän, koska aikoi itse olla seuraava pääministeri. Ongelmista oli kuitenkin maininnut ensimmäiseksi ulkomaankauppaministeri Laine (SDP), joka oli alkuvuodesta 1986 varoittanut luottamasta liikaa idänkauppaan. Hän oli kuitenkin saanut asian esiin nostamisesta valtavan moiteryöpyn niskaansa. Se ei kuitenkaan estänyt Väyrystä nostamasta asiaa uudelleen esiin syksyllä 1986. Väyrynen piti Neuvostoliiton velkaa Suomelle ongelmallisena, mikä tietysti asetti samalla Neuvostoliiton epäedulliseen valoon.[1533]

Väyrysen johtaman keskustapuolueen valtuuskunnan ja NKP:n keskuskomitean keskusteluissa 1.12.1986 NKP:n valtuuskunnan johtaja Anatoli Dobrynin taas oli todennut, että tasapainon saavuttaminen maiden välisessä kaupassa yhden vuoden aikana oli vaikeaa. Hänestä asiasta saattoi kuitenkin keskustella lisää pääministeri Ryžkovin Suomen-vierailun aikana, sillä nyt tarvittiin ponnisteluja ongelmien ratkaisemiseksi. Dobrynin painottikin, että ”Neuvostoliitto

https://doi.org/10.21435/ha.155

Hyvät neuvostokontaktit omannut *Suomenmaan* entinen päätoimittaja Seppo Sarlund keskustelemassa lähetystöneuvos Akulovin kanssa 4.11.1988. Sarlund oli ollut idänkauppakohun aikaan vierailulla Tehtaankadun huvilalla, eikä asiaa ollut kritisoitu. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

on luotettava kauppakumppani, luotettavampaa ei ole" ja "toivomme, että keskinäinen kauppamme jatkuu laajana tulevaisuudessakin".[1534] Väyrystä ei siis suoranaisesti moitittu idänkauppanostosta[1535], mutta ei myöskään annettu varsinaista hyväksyntää Väyrysen näkemyksille vaan korostettiin jatkuvuutta.

Väyrynen oli myös kuvannut yllä mainitussa keskustelussa, että vaalien jälkeen oli olemassa useita enemmistöhallitusvaihtoehtoja, mukaan lukien keskustan ja oikeiston hallitus. Väyrysestä keskustan ja SDP:n yhteistyö oli tulevaisuudessakin tärkeää, vaikka toisenlaisiakin paineita oli noussut esiin. "Syksyllä 1985 SDP:n johto esitti kokoomuksen ottamista hallitukseen keskustapuolueen tilalle, näin mm. pääministeri Sorsa Turun Sanomien haastattelussa. Keskustapuolue aloitti tämän jälkeen voimakkaan punamullan puolustuksen. Tämä ei

https://doi.org/10.21435/ha.155

kuitenkaan saavuttanut minkäänlaista vastakaikua SDP:ssä." Väyrysestä SDP:n asenne johtui valtapolitiikasta, ja hän toivoi NKP:n suhtautuvan molempiin puolueisiin tasavertaisesti. Dobrynin taas kiitti Väyrystä sisäpolitiikkaa koskevasta selvityksestä:

> Sisäinen tilanne Suomessa on oma asianne. Silti NKP ei voi olla osoittamatta huolestuneisuuttaan tietyistä ilmiöistä. Suomessa on viime aikoina jopa esiintynyt neuvostovastaisia ilmiöitä joukkoviestimissä, patsashankkeissa jne. Suomen sisäinen kehitys ei ole meille yhdentekevää. Pääkysymys on, jatkuuko Kekkosen linja. Olemme iloisia, että Keskustapuolue on Kekkosen linjan puolella. Keskustan ja vasemmiston yhteistyö on tärkeää Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden kannalta.

Hän myös toisti, että "emme sekaannu sisäisiin asioihinne, mutta vasemmiston ja keskustan yhteistyö on tärkeää ulkopolitiikan kannalta samoin kuin neuvostovastaisuuden estämisen kannalta".[1536] Viestin saattoi tulkita siten, ettei ainakaan porvarihallitus ollut toivottava – mutta Väyrynen ei ollut valmis kuuntelemaan tällaisia vihjeitä.

Onkin selvää, että Neuvostoliiton edustajat olivat olleet tietoisia niin sanotusta kassakaappisopimuksesta tai ainakin sen tyylisistä kaavailuista, sillä asia näytti olevan eräänlainen julkinen salaisuus politiikan sisäpiireissä – ja jopa julkisissa kirjoituksissa. Asiaa oli käsitelty niin Liikasen kolumnissa kuin keskustapuolueen *Politiikan puntarissa*.[1537] Tehtaankadulta oli myös tullut kokoomuslaisten suuntaan viestiä, että nyt oli kokoomuksen tilaisuus muodostaa hallitus SDP:n kanssa.[1538] Epäilemättä sinipuna oli Neuvostoliiton näkökulmasta parempi ratkaisu kuin puhdas porvarihallitus eli käytännössä oikeistolaiseksi katsottava hallitus, jonka kärjessä olisi ollut tahtopoliitikko Väyrynen. Tämä oli hajottanut keskustapuolueen puheenjohtajana K-linjan, mikä oli ollut Neuvostoliiton keskeisin yhteistyöryhmittymä Suomessa vuosikymmenten ajan, ja sittemmin Väyrynen oli ajanut tiukkaa linjaa Neuvostoliittoa kohtaan.

Koivisto paljastikin *Helsingin Sanomien* toimittajille hallituksenmuodostuksen jälkeen, että jos porvarihallitus olisi syntynyt, Väyrynen ei olisi käynyt ulkoministeriksi eikä pääministeriksi, ja antoi ymmärtää syynä olleen Väyrysen syyskuun 1986 idänkauppapuheet. Koivisto oli päättänyt jo syksyn tapahtumien jälkeen, ettei hän nimittäisi Väyrystä hallitustunnustelijaksi tai ylipäätään päästäisi tätä ratkaisijan paikalle.[1539] Väyrynen oli astunut idänkauppapuheillaan paitsi Neuvostoliiton myös Sorsan ja Koiviston itsensä varpaille. Koivisto ei voinut sietää sitä, että Väyrynen pyrki määräämään hänen askelmerkkejään, varsinkaan hänen toimivaltaansa kuuluvissa asioissa, kuten hallituksenmuodostuksessa tai Neuvostoliittoon liittyvissä kysymyksissä.

Kysymys ei siis pohjimmiltaan ollut Väyrysen hankalaksi koetusta persoonasta vaan siitä, että hän oli liian monen vaikutus-

valtaisen henkilön, ennen kaikkea Koiviston, Sorsan ja Neuvostoliiton edustajien katsannossa liikaa totuttuja valtarakenteita horjuttava henkilö, ja siksi Väyrysen–Suomisen porvarihallitus oli tuomittu epäonnistumaan. Väyrysen toiminta oli uhannut murtaa vallitsevat valtarakenteet, kuten presidentin vallan vaikuttaa hallitusten kokoonpanoon, jota Neuvostoliitto oli aina yöpakkasista lähtien pitänyt eräänlaisena takuuna Suomen linjasta, sekä kohteliaan häveliään suhtautumisen Neuvostoliittoon, maiden välisen kanssakäymisen, jossa suurvallan arvovaltaa ei loukattu tiukoilla vaatimuksilla. Tällaiset muutokset olisivat merkinneet poliittisten mannerlaattojen liikahduksia, ja niiden seuraukset olisivat voineet olla arvaamattomat – joskin myös voineet mennä läpi Neuvostoliiton kipuillessa omien valtavien ongelmiensa kanssa. Paremmat kontaktit neuvostojohtoon omanneet Koivisto ja Sorsa eivät kuitenkaan suostuneet ottamaan tällaista riskiä, mikä olisi samalla tarkoittanut heidän omienkin valta-asemiensa murentumista.

Mediassa rummutettu Väyrysen voimakas kunnianhimo ja pyrky valtaan sekä toisaalta keskustapuolueen historiasta kumpuava usko keskustapuolueen puheenjohtajan hyviin suhteisiin Neuvostoliittoon häivyttivät puolestaan tapahtumien pohjalla olleen valtakuvion. Lisäksi tilannetta edesauttoi Koiviston ja Sorsan kannalta se, että Väyrystä pidettiin aidostikin sietämättömänä henkilönä sosiaalidemokraattien keskuudessa – kuten SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjat todistavat. Eikä tilanne ollut juuri parempi monien kokoomuslaisten keskuudessa.[1540]

Väyrynen itse taas kieltäytyi näkemästä, että kyse olisi ollut nimenomaan hänestä. Hän totesi puoluehallituksessa, että oli kysytty, johtuivatko hallitusneuvottelujen käänteet siitä, että Väyrynen haluttiin syrjään. ”Pidän tätä kysymystäkin lapsellisena. Kyllä demarit haluavat koko puolueen oppositioon.” Hän perusteli tätä sillä, että olisihan presidentti ministereitä nimittäessään voinut syrjäyttää Väyrysen.[1541] Tämän perustelun heikkoutena taas on se, että Koivisto olisi kyllä täten sivuuttanut Väyrysen, mutta ei välttämättä Väyrysen tahtoa. Väyrysen kassakaappisopimuksessa ajamat asetelmat, porvarihallitus, olisi ollut pystyssä ja edessä olisi voinut olla lisää tahtopoliitikko Väyrysen masinoimia suunnitelmia. Oppositioon työnnettynä yllätykset minimoitiin. Lisäksi Koiviston olisi ollut vaikea perustella julkisuuteen, että hän syrjäytti jonkun puolueen demokraattisesti valitun puheenjohtajan. Se olisi näyttänyt yksinkertaisesti rumalta – ja pikkumaiselta, kun syynä olisi pidetty henkilökiistoja.

Kassakaappisopimuksen hajoaminen käsiin asetti Väyrysen vaikeaan asemaan puolueen sisälläkin, vaikka rivit tiivistyivät ulospäin. *Ilkan* päätoimittaja Hokkanen kertoi työvaliokunnassa, että osa keskustalehtien päätoimittajista oli tyytymättömiä ja osa ymmärsi tilanteen, mutta toisaalta kaikki tajusivat realiteetit ja suhtautuivat siksi solidaarisesti. Kääriäinen ja Väyrynen huomauttivat, että *Keskisuomalaisessa* ja *Savon Sanomissa* oli kyllä esitetty kriittisiäkin näkemyksiä.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Pihlajamäeltä löytyi ymmärrystä niille, jotka kritisoivat hallitusneuvotteluille määrättyä marssijärjestystä, mutta muistutti, että samoja piirteitä löytyi puolueen omastakin menneisyydestä. Hänestä oli myönnettävä, että SDP:hen ei ollut kyetty ylläpitämään riittävän hyviä suhteita ja asialle oli tehtävä jotain. Etelä-Pohjanmaan piirikokouksessa Pihlajamäki oli todennutkin, että ministereiden kesken yhteistyöhenki oli ollut hyvä myös sosiaalidemokraattien kanssa. Vain puheenjohtajien, Sorsan ja Väyrysen, välit olivat täysin katki. Väyrysestä taas keskustapuolueen ei tarvinnut olla aloitteentekijä suhteissa muihin puolueisiin, vaan tuli johdonmukaisesti jatkaa eduskuntavaalitulokseen perustuvaa politiikkaa. ”Tiukkaa linjaa olisi jatkettava.”[1542]–

Väyrynen ei ollut valmis vastaanottamaan kritiikkiä, mutta muut vaativat tilanteeseen muutosta. Pihlajamäestä nyt tuli olla valmis ”rakentamaan suhteita, eikä pidä odottaa, että muut osapuolet siinä ottavat aloitteen. Kysymys puolueen suhteista rajautuu nimenomaan Väyryseen.” Väyrynen ei yhtynyt tähän vaan kehotti katsomaan suuria linjoja: Koiviston SDP:n suosimista viime kevään työmarkkinaratkaisussa ja nyt hallitusratkaisussa. Hänestä keskustapuolueen tuli olla SDP:n vaihtoehto ja noustava siltä pohjalta uudelleen hallitusvaltaan. Kääriäinen yhtyi, että kyse oli suuresta valtataistelusta, mutta se ei ollut koko kuva. ”Yksityisten henkilöiden henkilökohtaiset ongelmat ovat myös vaikuttaneet siihen tilanteeseen, johon on nyt tultu.” Hänestäkin SDP:n tuli rakentaa aktiivisesti suhteita ja otettava ”aktiivisen morsiamen” asenne suhteissa muihin puolueisiin. Hokkanenkin painotti, että toimivia ja luottamuksellisia suhteita tarvittiin kaikkiin tärkeisiin suuntiin.[1543]

Väyrynen taas työnsi vastuun tästä eduskuntaryhmälle ja totesi keskittyvänsä itse presidentinvaalien hoitamiseen. Hokkanen huomautti, että myös presidentin suuntaan suhteita oli parannettava. Väyrynen ilmoitti olevansa eri mieltä, sillä ”suhteet presidenttiin ovat korrektit ja asialliset”. Hokkanen vastasi, ettei uskonut tähän – tuskin kukaan uskoi. Suhteet piti saada hänestä asialliselle tasolle. Keskustelussa alakynteen jäänyt Väyrynen käänsi tämän jälkeen puheen siihen, että työvaliokunnasta valui tietoja *Helsingin Sanomille*. Hän muistutti, ettei puolueella ollut tässä tilanteessa paljoakaan liikkumatilaa ja vaati ”ehdottoman luottamuksellista toimintaa”. Kriittinen keskustelu tyrehtyi tähän, ja puheenjohtaja jätettiin rauhaan.[1544] Väyrynen olikin oikeassa siinä, ettei puolueella ollut nyt paljon liikkumatilaa – eikä varsinkaan varaa sisäisiin kiistoihin.

Väyrysen ja SDP:n kärjistyneet suhteet näkyivät myös puhemiehen valinnassa. Edellisen hallituksen aikana oli omaksuttu uusi käytäntö: puhemiehen paikka oli annettu suurimmalle oppositiopuolueelle. SDP ei kuitenkaan halunnut suoda tätä keskustapuolueelle eli käytännössä Väyryselle, vaikka se olisi käynyt kokoomukselle.[1545] Paikka oli siten menossa SDP:lle. Juhantalo informoi eduskuntaryhmässä, että kokoomus oli nyt Ahteen takana. Keskustalla ei ollut

https://doi.org/10.21435/ha.155

omaa ehdokasta, joten äänestettäisiin joko Ahdetta tai tyhjää. Väyrynen ei ollut valmis ehdokkaaksi ja varmaan häviöön Ahteelle.[1546] Osa ryhmässä ja työvaliokunnassa olisi ollut valmis äänestämään Ahdetta, sillä se olisi samalla auttanut suhteiden lämmittämisessä SDP:n. Puolueen kentän kannalta taas Ahde oli vaikea henkilö, ja ryhmässä haluttiin korostaa myös puolueen omaa profiilia asettamalla oma ehdokas. Ehdokasta oli kuitenkin vaikea löytää, kun puheenjohtaja ei suostunut, mikä nostatti ryhmässä nurinaa. Lopulta Pesälä laukaisi tilanteen suostumalla ehdokkaaksi. Samalla ryhmässä käytiin jo keskustelua tulevasta oppositiopolitiikasta. Kokenut Virolainen kommentoi valmistelupapereita, ettei vaalitulosta ollut ennenkään kunnioitettu, vaan hallitukset olivat presidenttijohtoisia. Oli oltava ”erittäin varovaisia termeissä”.[1547]

Reaktiot puolueessa kassakaappisopimuksen julkitulon jälkeen

Kun kassakaappisopimus oli paljastettu *Suomenmaassa*, ei se tosiasiallisesti ollut enää salaisuus. *Apu*-lehdessä oli kirjoitettu jo 8.5.1987, että keskustapuolueessa kävi hallitusratkaisun takia yhä kiihtyneempi kohina. Jutun ytimenä oli Väyrysen kasvava ahdinko. Yhä useamman todettiin mutisevan itsekseen, vaikkakaan ei vielä julkisesti, että Väyrynen oli todellinen syypää tilanteeseen. Anttilan ja Pokan tiedettiin arvostelleen Väyrystä jo julkisestikin ja Juhantalon puolueen sisäisissä palavereissa.[1548] Juhantalo oli kritisoinutkin puoluehallituksessa, että puolueen strateginen tilannearvio oli ollut väärä: ”Rakastelu kokoomuksen kanssa, johon en ole osallistunut, on johtanut tähän nyt nähtävissä olevaan tulokseen.”[1549] *Apu*-lehden jutussa kerrottiin pääpiirteisesti tiedot kokoomuksen kanssa tehdyistä sopimuksista, vaikka ei täsmällisesti itse kassakaappisopimuksesta.[1550] *Suomenmaan* artikkeli tapahtuneista sopimuksista oli täten suorastaan välttämätön, sillä tilanne olisi saattanut kaatua täysin keskustapuolueen presidenttiehdokkaan, Väyrysen, niskaan – ja joka tapauksessa huhut ja erilaiset versiot tapahtumista olisivat alkaneet elää omaa elämäänsä. *Suomenmaan* paljastus sopimuksista käänsi syyttävän sormen kokoomuksen, joka ei ollut pitänyt kiinni sovitusta. Kokoomus petti kolmesti, kuten tilannetta puolueen maakuntalehdistössä kuvattiin.[1551] Kaikki keskustapuolueessa eivät kuitenkaan tätä selitystä purematta nielleet.

Kuuskoski-Vikatmaa totesi 21.5. puoluehallituksessa, että puolueen tilannetta oli aihetta tarkastella vähän syvällisemmin. Vuodesta 1970 lähtien vasemmisto oli hävinnyt 12 paikkaa, keskusta neljä paikkaa ja oikeisto voittanut 16 paikkaa. Oli herättävä kysymään, miksi puolue ei vedonnut esimerkiksi toimihenkilöihin. Hänestä kyse oli myös politiikan sisällöistä, erityisesti työelämä- ja ympäristökysymyksissä, eikä vain imagosta tai tiedotusongelmista. Tämän johdatuksen jälkeen hän kysyi, ”olemmeko kaikki sitä mieltä, kuten on todettu, että asetimme porvarihallituksen ensi sijalle ennen punamultahallitusta”. Hänestä olisi ollut selvempää kertoa tästä avoimesti. ”Nyt väki on ymmällään eikä oikein

https://doi.org/10.21435/ha.155

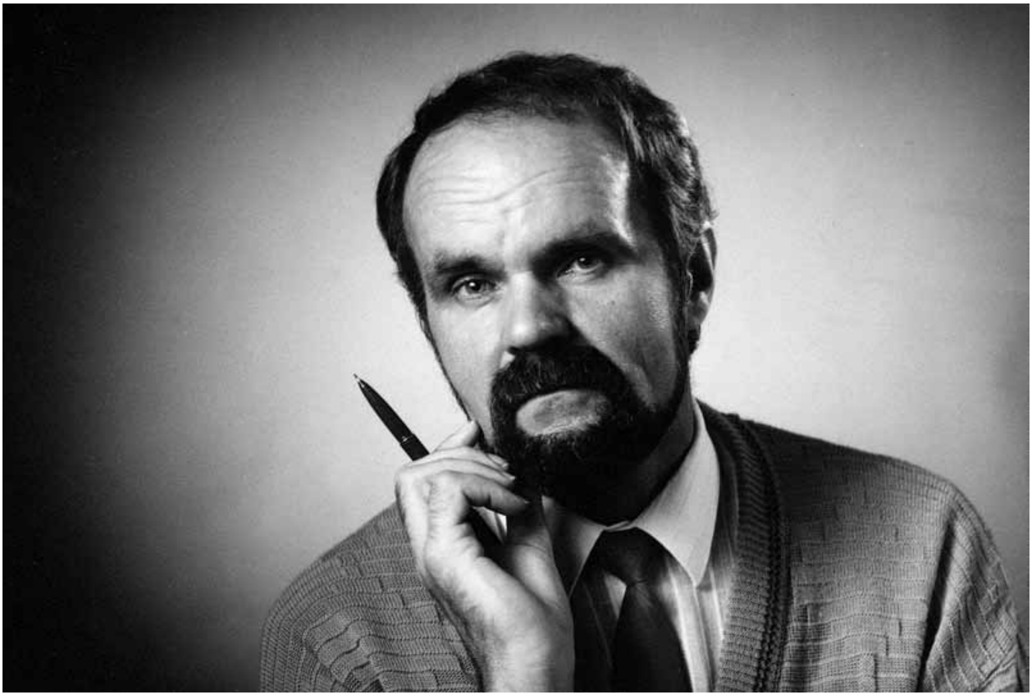
ymmärrä, mitä ja miksi oikein on tapahtunut kevään kuluessa." Väyrynen vastasi, että tästä oli keskusteltu sekä puoluevaltuuskunnassa että puoluekokouksessa: "Olemme sisällön kautta tulleet siihen tilanteeseen, että käytännössä keskustapuolue sitoutui linjaustensa kautta keskusta-kokoomus-vaihtoehtoon, jos Sdp kaataa kolmen suuren hallituksen." Hän muistutti, että vaalivoitto oli puolueen ensimmäinen suuri vaalivoitto 25 vuoteen, ja SDP hävisi puolestaan 110 000 ääntä.[1552]

Juhantalosta luvut olivat sinänsä hyviä, mutta nyt keskusteltiin tämän hetken poliittisesta tilanteesta. Hän sanoi puhuvansa yksityishenkilönä eikä ryhmän äänenä ja lisäsi, ettei halunnut repiä auki samanlaista keskustelua kuin oli ollut tohtoritaisteluiden aikaan. Turun puoluevaltuuskunta oli ollut hänelle shokki, siellä esitetty ajatus uudesta kansanrintamasta oli selvästi järjestökyselyn tulosten vastainen. Hän oli ollut huolissaan tilanteesta "jo heti vaalien jälkeen. Te, Paavo ja Kari Hokkanen vakuutitte, että meillä on sopimus, joka myös pitää."[1553] Hokkasen selityksen mukaan Juhantalo viittasi tällä siihen, että vaalien jälkeen oli tehty toinen sopimus (13.4.1987), johon myös SKL:n puheenjohtaja Almgren oli tullut mukaan. Tähän sopimukseen viitaten Hokkanen oli vakuutellut Juhantalolle, että sopimus pitää. Väyrynen oli kyllä vihjaissut Hokkaselle sopimuksesta kokoomuksen kanssa jo joulukuussa, mutta täsmentämättä mitään tarkemmin. Hokkasen ja Väyrysen intressit kävivät sinänsä yhteen, sillä Hokkanen oli jo pitkään kannattanut avausta oikealle ja keskustajohtoista porvarihallitusta. Hokkanen kuuluikin ja kuuluu yhä niihin, joiden mielestä Väyrynen toimi oikein, vaikka toivottua tulosta ei saatukaan. Hän kritisoi *Ilkan* päätoimittajana Koiviston omavaltaisia otteita ja Holkeria kokoomuksen sopimusten romuttamisesta.[1554]

Puoluehallituksessa taas ei lähdetty tarkempaan keskusteluun siitä, kuka oli tiennyt mistäkin sopimuksesta ja missä vaiheessa. Väyrynen puolustautui sanomalla, että puoluekokous ja puoluevaltuuskunta olivat avoimia ja julkisia tilaisuuksia, joten kuka tahansa saattoi ilmaista julki kantansa, ja vetosi siihen, että punamustahallitus oli jo ollut valmisteilla, "mutta me yritimme sitä estää". Tämän jälkeen puolueen entinen puheenjohtaja Virolainen tuli Väyrysen avuksi: "Nyt ei pidä märehtiä vanhoja juttuja. Eikö olisi aika katsoa eteenpäin." Hän toi tilanteeseen suhteellisuutta esittämällä pari esimerkkiä puolueen historiasta: hallituksen muodostuksen vuonna 1948 ja presidentinvaalit vuonna 1950. Virolaisesta tilanne ei ollut mikään katastrofi, sillä olihan takana sentään kova vaalivoitto, vaikka SDP:llä olikin kiistatta ylivalta. Virolainen kehotti pitämään rivit yhtenäisenä, jotta voima riittäisi. Väyrystä ei tullut kritisoida julkisuudessa. "Presidenttiehdokas ja puheenjohtaja on valittu, olemme nyt hänen takanaan."[1555]

Myös Pokka totesi, että oli turha märehtiä vanhoja. Tehdyt sopimukset eivät olleet juridisesti sitovia, ehkä korkeintaan moraalisesti. Aseita oppositiopolitiikkaan löytyi. Puolueen lupaavat kannatusnäkymät, jotka puoluetoimiston suunnittelusihteeri Olli Rehn

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puoluehallituksessa 1980-luvulla vaikuttanut Kuopion piirin edustaja Lauri Tirkkonen. KMA.

oli esittänyt Väyrysen ensimmäisen puolustuspuheenvuoron jälkeen, hillitsivätkin epäilemättä osaltaan kritiikkiä. Vallitsevissa oloissa olisi ollut järjetöntä lähteä repimään puoluetta rikki ja sitä myötä kannatuslukuja alas. Toropainen viittasikin puheenvuorossaan Rehnin esittämiin lukuihin ja totesi, että NKL:lla olisi tältä pohjalta 25 kansanedustajaa vuoden 1991 vaaleissa. Tehdyt sopimukset olivat silti olleet hänestä onnettomia. Kriittisin oli Ritva Palmunen, joka moitti tehtyjä virheitä, sopimuksia, puheita ja tekoja – joita ei pöytäkirjassa tarkemmin yksilöity. Maanviljelijä Lauri Tirkkonen sanoi aina arvostaneensa Virolaisen ajatuksia, niin nytkin, ja heitti ehdotuksen Väyrys-viikkojen järjestämisestä, ”jotta Paavon kannatusta omankin väen keskuudessa saadaan nousemaan”.[1556]

Keskustelussa näkyi myös pettymys Keskustan valtuuskuntaan, joka oli osoittautunut heikoksi rakennelmaksi. Useissa puheenvuoroissa katsottiin, ettei Kevaa enää tarvittaisi. Myös asiallisia suhteita SDP:hen ja presidenttiin vaadittiin. Kuuskoski-Vikatmaa peräänkuulutti yhä uudelleen analyyttista keskustelua tulevasta suunnasta. Hänestä raja SDP:hen oli sinänsä oikein, mutta samalla olisi vedettävä raja myös kokoomukseen, talouspoliittinen linja ei ollut erottunut riittävästi oikeistolaisesta. Hän myös toisti: ”Sitä, että pyrimme kolmen suureen hallitukseen, jos se ei onnistu niin porvarihallitukseen, en

https://doi.org/10.21435/ha.155

ole missään vaiheessa ymmärtänyt, hyväksynyt enkä itse sitä esittänyt." Tähän Väyrynen vastasi vain, että "onhan politiikassa oltava jotain logiikkaa".[1557] Vastaus oli ylimielinen tai sitten huonoa huumoria. Se saattoi maksaa osaltaan Väyryselle sen, ettei Kuuskoski-Vikatmaa suostunut lähtemään Väyrysen valitsijamiesehdokkaaksi presidentinvaaleissa.

Väyrynen oli todennut syksyllä 1986 eduskuntaryhmän kokouksessa, että seuraavien vaalien jälkeen oli tarjolla useita hallitusvaihtoehtoja, myös ei-sosialistinen hallitus. Hän oli jatkanut, että "puolueen johdon hahmottelema uusi linja on ollut paljolti torjuntataistelu sosialidemokraattisen ja kokoomuksen akselien syntymiselle. Tätä ei ole voitu kertoa julkisesti." Käytännössä Väyrysen puheet oli voinut siis tulkita siten, että kolmen suuren hallituksessa oli kyse vain sinipunan taktisesta torjumisesta eikä todellisesta suuntautumisesta hallitusyhteistyöhön kokoomuksen kanssa.[1558]

Keskustapuolueessa oli yritetty kaivaa Väyryseltä vastausta siihen, kumpaan suuntaan puolue kallistuisi, jos kolmen suuri ei toteutuisi. Väyrynen ei ollut kuitenkaan suostunut avaamaan tätä kysymystä ennen vaaleja – kuten aikaisemmin on tuotu esiin. Kuuskoski-Vikatmaan näkemykset saivatkin kokouksessa ymmärrystä, vaikka muut eivät innostuneetkaan tapahtumien jälkiselvittelystä. Keski-Pohjanmaan piirin edustaja Vehkoja sanoi, että ei olisi pitänyt heittää verkkoja vain puolueen oikealle puolelle. Hän sanoi olevansa niitä, joilla Väyrysen kirja *On muutoksen aika* ei ollut päässyt pölyttymään. Jos puolue vetäisi nyt vähän vasemmalle, niin keskustapolitiikka olisi oikeissa urissa. Kansanedustaja Aho taas huomautti: "Me tulemme takaisin vain yhteiskunnallisen ohjelman, emme valtapolitiikan avulla." Hänestä nyt tarvittiin kannatusta ja toiseksi yhteistyökykyä.[1559] Väyrystä selvästikin kehotettiin tarkistamaan poliittista linjaansa. Valtapolitiikka ei innostanut keskustaväkeä vaan itse asiat, ja niiden saavuttamiseksi tarvittiin yhteistyökykyä.

Väyrynen taas ei antanut kokouksessa tuumaakaan periksi ajatukselle, että hän olisi toiminut hallituskysymyksessä millään tavoin kyseenalaisesti. Silti eräänlaisena myönnytyksenä tähän suuntaan saattoi pitää hänen esitystään, että puolueen ja oppositiopolitiikan johto olisi ensisijaisesti puoluesihteerin ja varapuheenjohtajien vastuulla ja Väyrynen itse keskittyisi presidenttiehdokkuutensa hoitamiseen. Väyrysellä ei ollut varaa esiintyä kärkkäänä oppositiojohtajana omiensakaan edessä, koska moni halusi suhteet SDP:hen kuntoon – tosin se ei sopinut myöskään presidenttiehdokkaan rooliin. Väyrystä suojelikin omien kritiikiltä se, että hän oli puolueen presidenttiehdokas, joka oli jo valmiiksi lehdistön hampaissa.[1560] *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa Väyrysen vetäytymistä pois päivänpolitiikasta ja puolueensa johtamisesta pidettiinkin loogisena jatkona sille "mahalaskulle, johon Kepun lento katkesi taannoisten hallitusneuvottelujen yhteydessä".[1561] Puoluehallituksessa valmisteltiin kuitenkin jo uutta nousua.

Pohjois-Pohjanmaan piiri oli tehnyt esityksen, että Oulussa pidettäisiin elokuussa

https://doi.org/10.21435/ha.155

ylimääräinen puoluekokous. Tarkoitus oli, että ”voitettujen vaalien ja epäkansanvaltaisen syrjäyttämisen vuoksi” kentälle annettaisiin mahdollisuus ilmaista mielipide tilanteesta sekä linjattaisiin oppositiopolitiikan suuntaa ja aloitettaisiin presidentinvaalitaisto, ja ylipäätään nostettaisiin henkeä puolueväen keskuudessa. Piirin kokouksessa oli todettu, että punamusta hallitus kumosi kansan tahdon, eikä siihen kuulunut yhtään ministeriä Pohjois-Suomesta eikä myöskään maalaiskunnista. Väyrynen kannatti henkeä nostattavaa tilaisuutta, mutta hänestä esimerkiksi puoluevaltuuston yhteydessä pidettävä laajempi kokous oli parempi.[1562] Lehdissä olikin jo spekuloitu, että puoluekokous saattaisi olla riski Väyrysen presidentinvaalikampanjalle, koska kaikki eivät välttämättä tulisi tilaisuuteen sopimusten paljastuttua.[1563] Väyrynen halusikin nyt vain ylimääräisen kokouksen puoluevaltuuskunnan yhteyteen Ouluun, hänen vankalle tukialueelleen. Osa puoluehallituksesta olisi halunnut vielä miettiä toista paikkaa, mitä perusteltiin sillä, että Väyrynen tarvitsi tukea myös etelästä. Väyrynen vei silti päätöksen puskien läpi. Tiedotustilaisuus oli alkamassa kymmenen minuutin päästä, ja hän halusi nähtävästi osoittaa, että puoluehallitus seisoi hänen tukenaan.[1564]

Oppositiopolitiikan alkutahdit

Oppositiopolitiikan alkulähtökohdat olivat keskustapuolueelle otolliset, hallitus näyttäytyi hyväosaisten kaupunkilaisten hallituksena, jolta ei odotettu tukea tai ymmärrystä aluepolitiikalle, rakennemuutoksen koettelemalle maaseudulle tai maataloudelle. Puolueen taholta oli todettu, että Holkerin hallitus edusti kaupunkien, vauraan eteläisen Suomen ja juppien etuja. *Helsingin Sanomissa* tarkasteltiin näitä väitteitä hallitusohjelman valossa ja todettiin, että sinipunahallitus ”hellii vaurasta Etelä-Suomea ja Suur-Helsinkiä”. Kyse ei ollut kuitenkaan siitä, että jutussa olisi ymmärretty keskustapuolueen tavoitteita, vaan ironisesta lähestymistavasta. Hallitusohjelman todettiin sisältävän mullistavia keksintöjä. ”Teitä aiotaan rakentaa sinne, missä liikenne niitä eniten tarvitsee. Vuokra-asuntoja nostatetaan erityisesti alueille, joissa vuokra-asunnoista on huutavin pula.” Kirjoittajasta tällainen aluepolitiikka ei olisi kuuna päivänä tullut kyseeseen punamultahallituksessa.[1565] Etelän medialta löytyi sympatiaa sinipunalle, joten tiedotuksellisesti tilanne oli entistä haastavampi puolueen heikoilla alueilla.

Juhantalo totesi eduskuntaryhmässä oppositiopolitiikan alkulinjauksista, että oppositiossa politiikan painopiste siirtyi puolueessa entistä enemmän ryhmälle, minkä tähden sen yhteistyötä ja työtä ylipäätään tuli tiivistää – puoluejohdon rooli siis kaventui. Juhantalo linjasi yhteistyöhakuisempaa linjaa SDP:hen kuin Väyrynen. Hän sanoi, että ei uskonut keskustapuolueen vastaiseen laajaan salaliittoon. Keskustapuolue oli ollut SDP:n vastavoima, ja puolue oli saanut vaalivoiton. ”En ole kokenut, että sosialidemokraatit haluaisivat salaliiton avulla hävittää meidät maan poliittiselta kartalta”, Juhantalo totesi.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kääriäinenkään ei uskonut ”suureen salaliittoon poliittisesti meitä vastaan”.[1566] *Suomen Kuvalehti* taas kertoi Väyrysen uskovan salaliittoon, jonka mukaan SDP:n ylin johto ja osa kokoomusta olisi suunnitellut hyvissä ajoin uutta hallituspohjaa. Salaliitto-termiä käytettiin kuitenkin ilmeisen väljästi. Kun toimittaja totesi puolivuosisataisen punamullan kaatuneen SDP:n mielestä keskustapuolueen tapaan tehdä politiikkaa eli luottamuspulaan ja vanhakantaiseen edunvalvontaan, sanoi Väyrynen kyllä voivansa yhtyä Sorsan esittämiin tosiasiallisiin syihin välirikosta. Ne olivat erimielisyydet aluepolitiikasta, maatalouspolitiikasta, sosiaaliturvajärjestelmän kehittämisestä, lasten päivähoitoratkaisusta ja muun muassa valtionyhtiöiden roolista.[1567]

Näistä tekijöistä keskustapuolueessa oltiinkin laajasti samaa mieltä, vaikkakin suhteiden SDP:hen katsottiin ajautuneen yleisesti ottaen liian kireälle.[1568] Puolueen eduskuntaryhmän henki oli, että keskustapuolueen oli nyt rakennettava luottamusta eri poliittisiin ryhmiin sekä pidettävä oma ryhmä yhtenäisenä.[1569] Puoluehallitukselle esitetyssä ryhmän oppositiopolitiikan hahmottelussa todettiin: ”Oppositiopolitiikan tulee olla asiallista ja tiukkaa, mutta sillä ei saa turmella yhteistyömahdollisuuksia mihinkään suuntaan.” Käytännössä eduskuntaryhmän asiakohtainen vastuu oppositiopolitiikasta oli valiokuntaryhmillä, joiden tuli olla tiiviissä yhteydessä keskustalaisiin asiantuntijoihin. Myös oppositiossa pyrkimyksenä todettiin olevan ryhmän sisäisten sääntöjen mukainen yhtenäisyys, niin valiokunnissa kuin täysistunnoissa.[1570]

Keskustapuolue oli suurin oppositiopuolue, mikä antoi ryhmälle hyvät lähtökohdat. Yhteensä kaikilla oppositiopuolueilla oli 69 kansanedustajaa, mikä riitti tavallisten lakien lepäämään jättämiseen. Tämä määrävähemmistö oli kuitenkin kiinni vain kolmesta edustajasta, eli jos kolme opposition kansanedustajaa äänesti toisin tai oli poissa, niin sitä ei ollut. Lepäämäänjättämisuhan alla hallituksen tiedettiin perinteisesti yrittäneen hajottaa opposition rivejä, ja siksi lepäämäänjättämisuhkaa katsottiin olevan syytä käyttää harkiten. Vain keskustapuolueella oli yksinään kuudesosan vähemmistö, joka riitti perustuslainsäätämisjärjestyksessä säädettävien lakien kiireelliseksi julistamisen estämiseen. Muiden oppositiopuolueiden voima ei riittänyt tähän edes yhdessä. Lisäksi ainoastaan keskustapuolueella oli yksin välikysymyksen esittämiseen vaadittavat 20 kansanedustajaa.[1571]

Vähän myöhemmin päätettiin vielä hallituksen toimien tarkemmasta seurannasta, joka perustui vastuuhenkilöjärjestelmään. Kunkin vastuuhenkilön tuli seurata alaansa ja esiintyä sen tiimoilta julkisuudessa. Väyryselle kuului ulkoministeriö, Pokalle oikeusministeriö, Kääriäiselle aluepolitiikka ja Kokolle muut asiat sisäministeriöstä, Pekkariselle veroasiat ja Tenhiälälle muut asiat valtiovarainministeriöstä, Isohookana-Asunmaalle ja Ryynäselle kulttuuriasiat, Rengolle koulutus ja Pelttarille liikunta ja nuoriso opetusministeriöstä, Vihriälälle

https://doi.org/10.21435/ha.155

maa- ja metsätalousministeriö, Saarelle liikenneministeriö, Juhantalolle kauppa- ja teollisuusministeriö, Kuuskoski-Vikatmaalle sosiaali- ja terveysministeriö ja Puskalle sieltä terveysasiat ja Kauppiselle työelämä, Aholle työvoimaministeriö ja Kietäväiselle ympäristöministeriö.[1572]

Valtiosääntöpaketti oli ensimmäinen tärkeä asia, johon keskustapuolue joutui ottamaan kantaa oppositiossa. Sen sisällöstä oli päätetty jo edellisen hallituksen aikana, ja siihen kuuluivat presidentin vaalitavan uudistaminen suoran kansanvaalin suuntaan eli kahden lipun äänestys (äänestys presidentistä ja valitsijamiehistä), neuvoa-antava kansanäänestys, lepäämäänjättämissäännön muuttaminen siten, että eduskunta pystyi äänestämään lain lepäämään vain seuraaville valtiopäiville, sekä taloudelliset sääntelylait. Jo keväällä puoluevaltuuskunnassa oli ehdotettu eduskuntaryhmän harkittavaksi, että presidentin vaalitapaa muutettaisiin suoraksi kansanvaaliksi ja että tätä tapaa voitaisiin käyttää jo seuraavissa vaaleissa, mutta lisäksi vastapainoksi tulisi samalla rajoittaa presidentin valtaoikeuksia vahvistamalla eduskunnan asemaa.[1573] Ehdotus suorasta kansanvaalista oli irtiotto edellisen hallituksen valtiosääntöpakettiin – ja ilmeinen näpäytys Koivistolle hallitusratkaisusta.

Eduskuntaryhmän työvaliokunta ehdotti kuitenkin, että asiassa pysyttäisiin entisellä kannalla eli hyväksyttäisiin koko paketti. Juhantalo ja Kääriäinen sekä eduskuntaryhmän varapuheenjohtajat ajoivat tätä kantaa perustellen sitä puolueen linjan uskottavuudella.[1574] Ryhmäkokouksessa Juhantalo kuitenkin perusteli kantaansa myös suorasukaisemmin. Hänestä tuli johdonmukaisesti olla samaa mieltä kuin edellisellläkin vaalikaudella, ja hän lisäsi: ”Hallitukseen on pyrittävä. Meidän ei tule ryhtyä kiukuttelemaan.” Väyrynen taas ilmoitti valmiutensa mukautua ryhmän enemmistön kantaan. Valtiosääntöpaketti oli muuten selvä paitsi lepäämäänjättämissäännöstön osalta. Hänestä valvonta- ja säännöstelylakeja oli turha vastustaa. Edellishallituksen aikana pakettia ei ollut voinut kaataa, mutta nyt tilanne oli eri. ”Voin kyllä itse olla eri mieltäkin kuin edellisellä vaalikaudella.”[1575]

Tiukinta linjaa ajoi nyt eduskuntaan uudestaan noussut Virolainen. Hän sanoi pitävänsä asiaa poliittisena eikä nähnyt mitään syytä antaa hallitukselle hyötyä vähentämällä opposition vaikutusmahdollisuuksia eli heikentämällä lepäämäänjättämissäännöksiä. Virolainen perusteli kantaansa viitaten historiaan: ”Kun SDP oli 1966 enemmistönä eduskunnassa, emme olisi enää tässä tilanteessa, jos vähemmistöturvaa ei olisi ollut.” Hän ei pitänyt myöskään talouspoliittisia valtuuslakeja järkevinä. Sarapää, Aho ja Jäätteenmäki taas katsoivat, että paketti tulisi hyväksyä. Isohookana-Asunmaa kommentoikin näihin viitaten, ettei valtiosääntöä tullut käsitellä suhdanteiden mukaan. Hänestä muuttuneeseen kantaan vaadittaisiin todella painavia perusteita, eikä sellaiseksi kelvannut kokoomuksen kannan muuttuminen. Pekkarinen muistutti Pekkalan kiinnittäneen usein huomiota siihen, millaisia

https://doi.org/10.21435/ha.155

ongelmia lepäämisjättämissääntö aiheutti valtiontaloudelle. Kaikkia ei kuitenkaan ollut mahdollista saada koko paketin taakse. Vastaan olivat muun muassa Anttila, Vihriälä ja Kokko. Ryhmän puheenjohtaja totesikin turhautuneena, että asiasta ei lähdettäisi nyt äänestämään, ja sanoi pitävänsä illuusiona, että asiasta päästäisiin yksimielisyyteen.[1576]

Kun asia otettiin ryhmässä uudestaan käsittelyyn, Juhantalo ehdotti asiasta koeäänestystä. Äänestys koski ainoastaan lepäämäänjättämissäännöksiä, sillä vain siitä valtiosääntöpaketin osasta oli erimielisyyttä. Suoritetun käsiäänestyksen perusteella vastustava kanta voitti, 18 vastusti hyväksymistä ja 15 kannatti hyväksymistä. Pekkarinen totesi, että molemmilla vaihtoehdoilla oli kannattajansa, ja siksi voitaisiin antaa kannanotto, jossa näkemystä perusteltaisiin. Väyrynen kommentoi tähän kitkerästi, että loogisin selitys olisi: ”Kun Keskustapuolue on vaalivoiton jälkeen syrjäytetty ja muodostettu hyväosaisten hallitus.” Anttila sanoi kannattavansa Väyrysen ehdotusta. Tähkämaasta hallitusratkaisuun ei kannattanut viitata, mihin myös Puska ja Pokka yhtyivät.[1577]

Väyrynen oli asettunut lepäämäänjättämiskysymyksessä Virolaisen kannalle, kun taas Kääriäinen, Juhantalo ja ryhmän varapuheenjohtajat kannattivat sen hyväksymistä. Virolainen, jolle hallitusratkaisu palautti mieleen vähemmän miellyttäviä muistoja menneistä ajoista, totesi, että hallitusratkaisu oli todella ottanut häntä päähän. ”Teen kaikkeni, jotta presidentin asemaa muutettaisiin.” Virolaisen ja Väyrysen puheissa kaikuivat menneet tapahtumat. Aho taas sanoi, että tällä päätöksellä ei vastustettu sääntelyvaltuuslakeja, ja se piti tuoda esiin. Väyrynen kommentoi vielä tähänkin: ”Ei ole muuta pohjaa kuin hallitusratkaisu.”[1578]

Eduskunnassa valtiosääntöpaketti meni kokonaisuudessaan läpi, tosin täpärästi. Keskustapuolueen, kristillisten, SKDL:n ja Devan oppositiorintama jäi vain kahden äänen päähän vaaditusta kolmanneksen määrävähemmistöstä. Kokoomus taas äänesti kiltisti, kuten *Helsingin Sanomissa* asiaa kuvattiin, koko paketin puolesta, vaikka ennen eduskuntavaaleja se oli ollut eri mieltä kaikista muista kohdista kuin kansanäänestyksestä. Myös vihreät äänestivät samassa linjassa hallituksen kanssa. Keskustapuolueen kantaan arvioitiin vaikuttaneen paljon sen, että ryhmässä oli 17 uutta kansanedustajaa, jotka eivät katsoneet edellisen hallituksen sopimusten sitovan heitä. Lisäksi keskustapuolueen sisällä äänestyksessä hävinneiden todettiin suostuneen tukemaan yhteistä kantaa sillä ehdolla, että se kohdistui ainoastaan lepäämäänjättämissäännökseen, jonka katsottiin heikentävän opposition vaikutusmahdollisuuksia. Eduskunnassa se meni kuitenkin läpi, mikä tarkoitti, että jatkossa ehdotus jäi lepäämään vain yli seuraavien valtiopäivien – eikä enää eduskuntavaalien.[1579]

Valtiosääntöpakettikäsittelyn myötä keskustapuolue osoitti olevansa oppositiossa. Samalla se sai kuitenkin valtakunnan päälehdessäkin hyvin läpi sen, ettei sen oppositiolinja ollut jyrkkä. Eduskuntaryhmässä suhtauduttiin varauksellisesti liian kärkevään

https://doi.org/10.21435/ha.155

oppositiopolitiikkaan, mikä näkyi myös ajankohtaisessa pellonraivauslaissa. Sen sijaan Väyrynen, jonka piti keskittyä presidentinvaaleihin, profiloitui valtiosääntöpaketti-äänestyksessä jyrkimpänä vastarannankiiskenä, sillä hän oli ainoa edellishallituksen ministeri, joka äänesti esitystä vastaan. Väyrynen ei ollut lannistunut lainkaan vastoinkäymisistä. Päinvastoin, hän aikoi vielä ryhtyä tekemään lisensiaattityötäkin, mahdollisesti väitöskirjaa, Suomen ulkopolitiikasta. Kun taas Kääriäiseltä kysyttiin lähitulevaisuuden suunnitelmista, hän vastasi naurahtaen, että ”kun nyt hengissä pysyisi”.[1580]

Puolue nousee kanveesista pystyyn

Hengähdystauko tekee tehtävänsä

Nimimerkki Kunto Kalpa alias Alpo Rusi oli ehdottanut jo huhtikuussa, että Väyrynen luopuisi presidenttiehdokkuudesta, koska tämän persoonaan liittyi ongelmia, joista keskustapuolueen oli syytä päästä eroon.[1581] Väyrynen toteaa muistelmissaan, että hän pohtikin toukokuussa vakavissaan vetäytymistä. Pohdinta loppui kuitenkin lyhyeen, sillä hän tajusi heti, ”kuinka helppoa saattaisi olla kääntää hallitusneuvotteluissa koettu tappio menestykseksi presidentinvaaleissa”.[1582] Väyrysen asemia pidettiin vielä kesällä todella heikkoina. *Suomen Kuvalehdessä* hänen kuvattiin olevan suorastaan kuilun partaalla, ja ainoastaan keskustalaisen puolueuskollisuuden katsottiin pitävän kulisseja pystyssä. Hallituspelin ja odotettavissa olevan heikon presidentinvaalituloksen myötä hänen ennustettiin olevan pian entinen puheenjohtaja. Väyrysen katsottiin olevan hakoteillä, kun hän oletti keskustalaisten olevan takanaan 90-prosenttisesti. ”Vain Väyrysen vaihtaminen palauttaa keskustapuolueen keskusteluyhteydet tasavallan presidenttiin ja muiden puolueiden johtomiehiin, sanovat vielä vastikään vankat väyrysläiset”, lehdessä kirjoitettiin.[1583]

Suomen Kuvalehden juttu perustui Väyrysen haastatteluun. Itse teksti oli asiapitoinen, mutta jutun kuvitus ja kuvitustekstit antoivat epäedullisen, epäpresidentillisen ja jopa pilkallisen kuvan Väyrysestä. Ensimmäisessä kuvassa Väyrynen punnertaa verkkarit päällä ja pitkävartiset kumisaappaat jalassa vasemmalla kädellä punttitankoa. Tanko on vasta olkapään tasolla, ja Väyrysellä on jo naama irveessä. Seuraavassa kuvassa tanko on ylhäällä, mutta vaikutelma on kuin keskenkasvuisen pojan riemuvoitto, jota päässä oleva lippalakki ja kuvateksti korostavat: ”Kalle, ota äkkiä se kuva.” Pienessä kasvot näyttävässä kuvatekstissä taas todetaan Väyrysen marisevan, miten kallista oli tuoda koko perhe kuuluisan jalasmökin tilalle rakennetulle talolleen: ”Se on pari tonnia, kun koko perhe on liikkeellä.” Ainoastaan viimeisessä kuvassa on sympaattinen ja presidentillinen sävy. Siinä Väyrynen juttelee isänsä kanssa puku päällä lapsuutensa maisemissa.[1584]

Väyrynen myönsi työvaliokunnassa, että lähtökohdat presidentinvaaleihin olivat hankalat. Hän aikoi olla hiljakseen syksyn Oulun

https://doi.org/10.21435/ha.155

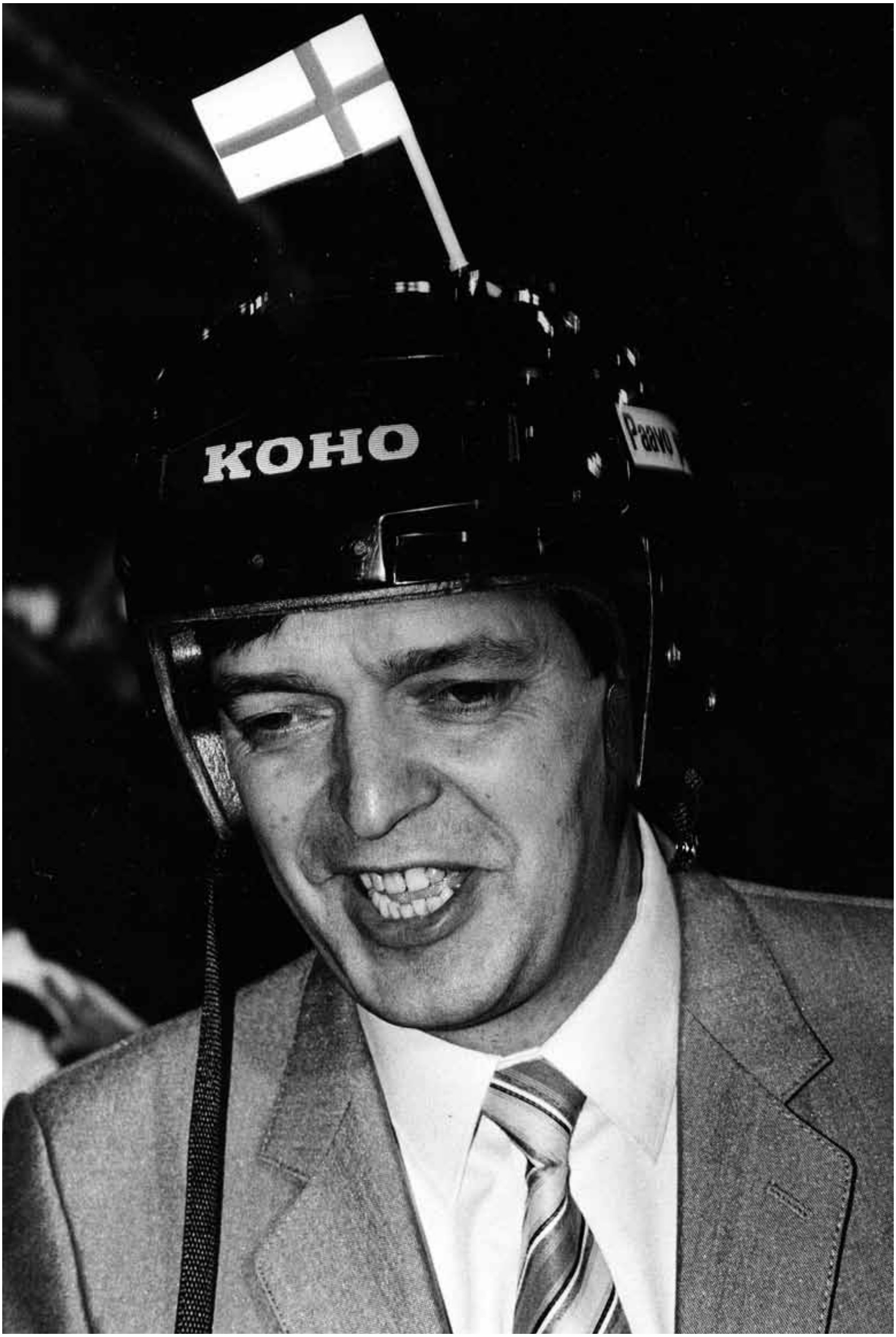
suurtapahtumaan asti, minkä jälkeen hän uskoi ilmapiirin olevan puolueen kannalta jo parempi. Toropainen kysyikin eduskuntaryhmien varapuheenjohtajilta arviota siitä, lähtisivätkö kaikki kansanedustajat Väyrysen valitsijamiesehdokkaiksi. Pekkarinen vastasi uskovansa kaikkien olevan valmiita tähän.[1585] Juhantalolta asiaa ei voitu kysyä, sillä tämä oli käynyt työvaliokunnan kokouksessa viimeksi 7.5.1987. Juhantalo ei pitänyt uudesta järjestelystä, jossa ryhmän varapuheenjohtajat olivat tulleet ministerien tilalle edustajiksi työvaliokuntaan puolueen jouduttua oppositioon. Juhantalo koki sen epäluottamukseksi eduskuntaryhmän puheenjohtajaa eli häntä kohtaan – vaikka tämä ei ollut koko kuva asiasta.[1586] Väyrysen teot porvarihallitussopimukseen liittyen hiersivät mitä ilmeisemmin Juhantaloa.

Saapunki nosti asian esiin eduskuntaryhmän kokouksessa. Hän totesi, että eduskuntaryhmän ja puolueen puheenjohtajan välillä ”ei ole ollut keskusteluyhteyttä. Kaukoa painaa jokin rinnan alla syvästi.” Saapunki ihmetteli, että koskaan ei keskusteltu vaikeista asioista. Olivatko asiat niin arkoja, ettei täällä voitu puhua? Juhantalo vastasi lyhyesti, että hän oli itse aina edustanut avointa kantaa ja keskustelua, mutta nyt tähän ei ollut aikaa, eivätkä kaikki asianosaiset olleet paikalla. Väyrynen, Kääriäinen ja moni muu olivat poissa ryhmän loppunimenhuudosta.[1587]

Oli selvää, ettei Väyrynen lähtenyt presidentinvaaleihin sellaisesta asemasta kuin hän oli toivonut. Hän totesi alustaessaan vaaleista puoluehallituksessa, että pitkän tähtäimen suunnitelma ei ollut onnistunut loppuun asti. Vaalivoitto tuli, mutta hallitusratkaisu ei sujunut suunnitellusti. Hän ei päässyt aloittamaan vaalikamppailua korkeasta valtiollisesta asemasta käsin. Väyrynen siis totesi suoraan, että porvarihallituskuvio oli ollut osa hänen presidentinvaalisuunnitelmiaan. Hän lisäsikin, että ei-sosialistinen enemmistö ja yhteistyö olivat nyt mennyttä. Gallupeissa hänen kannatuksensa liikkui 7–9 prosentissa. Oman jäsenistön keskuudessa kannatus oli kuitenkin vahva, noin 90 prosentin lukemissa. Sen sijaan keskustapuoluetta äänestävien ei-jäsenten keskuudessa se oli heikko ja puolueen kannattajien ulkopuolella käytännössä olematon. Ensisijaisena tavoitteena hänestä olikin nyt puolueen ja ehdokkaan mahdollisimman hyvä vaalitulos.[1588]

Puolueen sisäisiin ongelmiin puoluehallituksessa ei suoranaisesti tartuttu. Ne tulivat kuitenkin esiin Kääriäisen puheenvuorossa, jossa tämä totesi, että eduskuntaryhmän puheenjohtajan oli välttämättä voitava pitää poliittinen linjapuheenvuoro Oulun puoluevaltuuskunnassa. Kääriäisestä Juhantalo voisi pitää puheen hänen eli puoluesihteerin puheenvuorolla, sillä hän voisi mennä samaan aikaan pidettävään Luonnonsuojeluliiton seminaariin Helsinkiin. Väyrynen sanoi puoluesihteerin ehdotuksen osoittavan huonoa harkintakykyä ja vaati tätä olemaan paikalla kokouksessa. Hän kuitenkin myönsi, että eduskuntaryhmän – mainitsematta Juhantaloa nimeltä – puheenvuoro oli paikallaan. Juhantalo vastasi, että hän kyllä löytäisi varmasti puoluesihteerin kanssa hyvän työnjaon

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrynen sai Oulussa keskustanuorilta jääkiekkokypärän vaalitaistelujen kolhujen suojaksi elokuussa 1987. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

katsauksen esittämiseksi niin, ettei syntyisi päällekkäisyyttä.[1589]

Olisikin ollut hyvin erikoista, jos puoluesihteeri olisi jättäytynyt pois tilaisuudesta, jonka tarkoituksena oli nimenomaan kohottaa puolueen henkeä raskaiden pettymysten jälkeen. Oppositioon joutuminen oli ollut puolueen kenttäväelle valtava järkytys. Pelkona oli, miten eri alueiden kävisi ”juppihallituksen” aikana. KN:n puheenjohtaja Pokka kuvasi SDP:n ja kokoomuksen yhteistyön olleen todellinen shokki: ”Yli puolet Suomesta jäi ilman edustajaa maan hallituksessa. Miten osata olla oppositiossa, kun siellä ei ole koskaan oltu, oli asia, joka puhutti kenttäväkeä.”[1590] Kääriäinen oli selvästikin ärsyyntynyt puheenjohtajaan, sillä Luonnonsuojeluliiton seminaarin asettaminen etusijalle, vaikkakin Juhantalolle tilaa tehden, ratkaisevan tärkeän presidentinvaalikampanjan avauksen sijaan näytti ilman muuta mielenilmaisulta – ja ehkä tilaisuuskin, jonne hän ilmoitti olevansa valmis menemään, oli tietynlainen signaali Väyryselle.

NKL taas oli lähettänyt puoluehallitukselle terveisiä, että Oulussa tuli olla aikaa myös poliittiseen keskusteluun ja ”näytelmä”, jolla viitattiin presidentinvaalikampanjaan, ehdittäisiin viedä läpi sunnuntainakin. Naisetkaan eivät olleet täysin tyytyväisiä. Pokka kritisoi, että naisille oli varattu tilaisuudessa vain miesten puheiden kuuntelijan rooli, mikä oli huono puolueen yleiskuvan kannalta. Kääriäistä huoletti myös väkimäärän riittävyys, sillä Pohjanmaan piiri oli luvannut paikalle 3 000 ihmistä, mutta Ouluhalliin mahtui 8 000 ihmistä. Tarvittiin täysi halli, jotta tilaisuus onnistuisi. Pohjois-Pohjanmaan piirin puheenjohtaja Pohjamo kehottikin kaikkia ottamaan tilaisuuden vakavasti, sillä väkeä oli pakko saada paikalle. Hän myös muistutti, ettei kyse ollut vain presidenttiehdokkaasta, vaan puolueväen hengennostatuksesta ja koko puolueen tulevaisuudesta.[1591] Vaikka puheenjohtaja olisi ärsyttänyt, tuli puolueen takia puhaltaa yhteen hiileen.

Tavoitteena kampanjassa oli saada oma väki innostumaan ensin ja vetää sitten mukaan laajemmat piirit. Presidentinvaalitoimisto oli määrä perustaa 1.9. Kampanjapäälliköksi tulisi Lassi Jaakkola, puoluetoimiston vs. osastopäällikkö, ja lisäksi kampanjaa tukisi erillinen kansalaisvaltuuskunta. Sisäpolitiikan osalta Väyrynen ilmoitti, että avointa Koivisto-kritiikkiä ei esitettäisi, mutta silti nostettaisiin esiin, että kyse oli Suomen tulevaa sisäistä kehitystä koskevista linjavaaleista. Hänestä myös hallitusratkaisu oli tuotava esiin, mutta maltillisesti rivien välistä, eikä ”suoralla tykityksellä”. Ulkopolitiikassa korostettaisiin aktiivista kekkoslaisuutta ja toisaalta uusia globaaleja haasteita. Julkisuus oli Väyrysestä ongelma siksi, ettei hän saanut asemansa takia puheitaan ja ajatuksiaan esille. Hän oli pitänyt edellisviikonloppuna ympäristönsuojelupuheen, jota piti hyvinkin huomionarvoisena, mutta sitä ei ollut juurikaan huomioitu mediassa.[1592]

Käytännössä ongelma oli kuitenkin enemmän siinä, että Väyrynen sai liikaa julkisuutta, ja nimenomaan kielteistä sellaista. Samana päivänä, kun lehdistössä oli ilmoi-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tettu Koiviston suostumisesta presidenttiehdokkaaksi, uutisoitiin Sorsan jäähyväisistä SDP:n puheenjohtajana. Valtakunnan ykköslehden otsikko kuului: ”Kalevi Sorsa syytti jäähyväispuheessaan Paavo Väyrystä häikäilemättömästä politiikasta: ’Kepu romutti vanhan punamullan’”.[1593] Reijo Tirkkonen taas arvioi puoluehallituksessa, että puolueen kentällä oli ”varsin hyvä henki kaikesta huolimatta”. Hänestä sisäpolitiikan käsittelyä ei voitu, eikä pitänytkään karttaa. Väyrystä hän kehotti menemään nyt ihmisten luo, kiertämään kenttää ja aistimaan suomalaisten tuntoja. Väyrynen vastasi pitävänsä nyt lomaa ja aloittavansa vasta syksyllä tiuhan kiertämisen. Moni kehotti silti Väyrystä kentälle, sillä sen uskottiin parantavan hänen lähtöasemiaan. Vuola teki vertauksen vuoden 1950 presidentinvaaleihin, joissa niissäkin asemat olivat olleet huonot, mutta jotka olivat päättyneet vuoden 1956 vaaleissa voitoksi. Lauri Tirkkonen taas totesi suoraan, että ”Paavon kuvaa omankin väen keskuudessa on vahvistettava”. Puoluehallituksen keskustelusta välittyikin kuva, että parannettavaa oli, mutta tunnelmat olivat silti varovaisen optimistiset eivätkä lainkaan niin huonot kuin lehdistössä oli otaksuttu.[1594]

Silti vaaliasetelmat olivat yhä alkusyksystä surkeat, kuten Väyrynen itse totesi. Hänen julkinen kuvansa ei ollut kehuttava, ja se vaati muutosta. Tästä huolimatta Väyrynen näytti olevan lähdössä vaalitaistoon hyvillä mielin. Hän sanoi, että vaaleihin tuli lähteä ”löysin rantein” -asenteella. Vaalit eivät olleet mikään kohtalonkysymys ehdokkaalle saatikka puolueelle. Kääriäinen huomautti tähän, että omaan järjestöväkeen oli kyllä saatava sellaista henkeä, että meitä ei muserrettaisi. Hokkasen mukaan kokoomuksen yletön kampanja alkoikin toimia keskustapuolueen eduksi, sillä kenttäväki alkoi suuttua parjauksesta. Hän oli myös sitä mieltä, että hallitusta oli iskettävä aina kun siihen oli syytä. Hallitus näytti olevan aidon innostunut rakennemuutoksen edistämisestä, ja ainoa tavoite oli nähtävästi bruttokansantuotteen mahdollisimman suuri kasvu. Presidenttiehdokasta ei silti haluttu päivänpolitiikan taistelutantereelle. Kääriäisestä Väyrysen tuli olla aktiivinen tulevaisuusasioissa ja saada siten muut ehdokkaat esittämään niistä kantojaan.[1595]

Oulun voimienkerääminen onnistuu yli odotusten

Oulun suurtapahtuma, Väyrysen presidentinvaalikampanjan lähtölaukaus, järjestettiin elokuussa ylimääräisen puoluevaltuuskunnan yhteydessä. Tilaisuuteen tuli valtava määrä ihmisiä: yli 9 000 henkilöä. Osallistujamäärä pyyhki kerralla pois pelot kentän heikosta ja passiivisesta tilasta kevään tapahtumien jälkeen.[1596] Voimakas hyökkäys Väyrystä ja siten myös keskustapuoluetta kohtaan oli herättänyt puolueväen. Väyrynen sai kokouksessa lujan tuen taakseen, sillä tilannetta pidettiin kohtuuttomana. Kokousväki tuomitsi niin tiedotusvälineet kuin kokoomuksen puolueen presidenttiehdokkaan ryvettämisestä. Väyryselle itselleen taas kesätauko näytti tehneen hyvää. Lehdistössä

https://doi.org/10.21435/ha.155

komeilivat kuvat iloisesta ja rennosta presidenttiehdokkaasta, joka tuli erinomaisesti toimeen puolueväen kanssa. Rennot ranteet -asenne näytti sopivan Väyryselle.[1597] Keskustapuolueen suurten joukkokokousten taika näytti jälleen voimansa.

Väyrynen piti tilaisuudessa puheen, jossa hän keskittyi ulkopolitiikkaan. Hän puolusti voimakkaasti käsitteen Paasikiven–Kekkosen linja käyttämistä, koska sen hylkääminen saattaisi aiheuttaa sekaannusta. Hän totesi silti maltillisesti, että tilanneyhteydestä riippuen voisi puhua myös Suomen puolueettomuudesta tai Suomen linjasta. SDP:n taholta oli nostettu esiin, että Paasikiven–Kekkosen linjaan pitäisi vielä liittää Koivistokin, jolloin terminologia uhkasi mennä monimutkaiseksi. Siksi olisi selvintä käyttää vain käsitettä Suomen linja. Terminologian sijaan Väyrysestä oli tärkeintä käydä keskustelua siitä, miten Paasikiven ja Kekkosen perintöä vaalittaisiin, jotta näiden viitoittamaa linjaa ja maan kansallisia etuja parhaiten edistettäisiin kansainvälistymisen ja taloudellisen yhdentymisen haasteissa. Tarvittiin avointa ja vilkasta keskustelua, ja hän sanoi pitävänsä hyvin omituisena, että ulkopoliittinen keskustelu voisi jotenkin hämärtää kansalaisten käsityksiä – kuten kokoomuksen taholta oli esitetty. Väyrysestä maan ulkopolitiikka nimenomaan vaati taakseen valistunutta kansalaismielipidettä, kuten Kekkonenkin oli usein korostanut.[1598]

Neuvostoliiton ulkoministeriön Etykosaston päällikkö Juri Derjabin olikin kommentoinut *Keskisuomalaisessa* Suomen ulkopolitiikan nimen muuttamista. Derjabinin mielestä tärkeintä oli politiikan sisältö eikä nimitys, mutta hän lisäsi perään, että hänen mielestään Paasikiven–Kekkosen linja oli erikoistapaus, sillä nimellä oli poliittinen ja historiallinen merkitys. Väyrynen yhtyi siis Derjabinin näkemyksiin. Lisäksi Derjabin oli todennut, että Väyrysen vetäytymistä ehdottaneen Kunto Kalpan artikkelit olivat hyödyllisiä Neuvostoliiton näkökulmasta, sillä niissä ymmärrettiin, miten Neuvostoliitto näki Suomen, ja käsiteltiin aiheita, joissa on tai voisi olla ongelmia maiden välillä – mikä saattoi olla hienoinen tölväisy Väyryselle ja osaltaan vaikuttaa presidenttiehdokas Väyrysen nyt julkisesti ilmoittamiin yhteneviin kantoihin Derjabinin kanssa.[1599]

Väyrynen keskittyi presidentinvaalikampanjan avauksessa tulevaisuuskysymyksiin – kuten Kääriäinen oli esittänyt. Hän ei kuitenkaan malttanut olla ihmettelemättä, miten vaalitulos ja parlamentarismi oli poljettu maahan hallituksenmuodostuksessa ja sanan syömisestä sekä sopimusten rikkomisestakin oli tehty lähinnä hyve. Pääsanomaksi nousi silti SDP:n ja kokoomuksen ehdokkaiden haastaminen kansainvälistymiskysymyksissä. Väyrynen totesi Kekkoseen viitaten, että vaikka ulkopolitiikassa oli onnistuttu, siinä ei ollut pysyviä saavutuksia. ”Siksi Suomen tulee yhä tarmokkaammin ponnistella kansainvälisen ympäristönsuojelun tehostamiseksi, aseidenriisunnan edistämiseksi, kehitysongelmien ratkaisemiseksi ja ihmisoikeuksien toteuttamiseksi kaikkialla maailmassa.” Silti samalla tuli muistaa tärkeysjärjestys eli

https://doi.org/10.21435/ha.155

Suomen itsenäisyyden ja turvallisuuden vahvistaminen, luottamukselliset suhteet Neuvostoliittoon, hyvä naapuruus muiden Pohjoismaiden kanssa ja työ rauhantilan lujittamiseksi kaikkialla. Väyrynen korosti, että keskustapuolue näytti jälleen kerran olevan avainroolissa Suomen itsenäisyyden vaalimisessa, sillä muut poliittiset voimat näyttivät yhä nukkuvan. Suomen oli selvittävä voimakkaassa kansainvälistymisessä, mikä oli uhkatekijä maan taloudelliselle ja sivistykselliselle itsenäisyydelle.[1600]

Puoluesihteeri veti omassa puheessaan tiukempaa linjaa kilpapuolueisiin – antaen siten päivänpolitiikkaan liittyvää tukea Väyrysen vaatimuksille pohtia maan tulevaa suuntaa. Kääriäisestä nyt ei ollut varaa olla sinisilmäisiä ja kuvitella poliittisten kilpailijoiden tarkoittavan puolueelle mitään hyvää. ”Nähkäämme avoimesti, että keskustapuoluetta pyritään hajoittamaan ulkopäin lyömällä kiiloja keskustapuolueen sisään esimerkiksi jakamalla keskustapuolueen voimia yhteistyökykyisiin ja öykkäreihin”, Kääriäinen totesi. Hänestä puolueen omasta linjasta ei kannattanut puhua niinkään oppositiopolitiikkana, vaan vaihtoehtopolitiikkana. Se toimi vaihtoehtona punamustalle kapitalistiselle rakennemuutospolitiikalle, jossa politiikan mallit ja ehdot otettiin annettuina ulkomailta, vahvimpien ehdoilla. Kääriäinen jyrisi, että punamustan hallituksen rakennemuutospyrkimykset tuhoaisivat Suomen omimpia piirteitä ja tekisivät Suomesta läntisen mallin mukaisen keskitetyn kapitalistisen yhteiskunnan. ”Tälle kovalle ja epäoikeudenmukaiselle kehitykselle olemme luonnollisesti Pertti Paasion mainitsema jarrumies.”[1601]

Hallitusratkaisu yhdistikin keskustapuoluetta myös siltä osin, että aikaisempi jako kallistumisesta joko kokoomuksen suuntaan Väyrysen johdolla tai SDP:n suuntaan Juhantalon tapaan, pyyhkiytyi hyvin pitkälti pois. Oppositiossa oli vedettävä selvä raja kumpaankin suuntaan ja luotettava vain omiin voimiin. Tässä suhteessa Väyrysen moitteet kokoomuksen suuntaan sopimusten rikkomisesta voitiinkin ottaa punamultaa kannattavien taholla myönteisesti vastaan, sillä se nostatti selvää pesäeroa kokoomukseen – ja loi osaltaan siten parempia edellytyksiä Väyrysen presidenttiehdokkuudelle omien keskuudessa. Toisaalta myös Juhantalo, puolueen tunnetuin punamultamies, veti nyt oppositiossa selvää rajaa SDP:hen, vaikka peräänkuuluttikin samalla asiallisten suhteiden säilyttämistä kaikkiin hallitusryhmiin, ”sillä oppositiossakaan ei pidä sarjatulella tulittaa kaikkia, mikä liikkuu”.[1602]

Keskeistä oli myös se, että Holkerin hallitus koettiin puolueen kentällä aidosti uhaksi. Hallitusratkaisun katsottiin tiivistävän maan tulevaisuuden kahteen vaihtoehtoon. Punamustan katsottiin haluavan tehdä Suomesta keskittyneen ja eriarvoisen maan. Tässä vaihtoehdossa, jota maan hallitus ajoi, ei kansainvälistymiselle ja rakennemuutokselle nähty olevan vaihtoehtopolkuja, vaan kehitys otettiin ennalta määrättynä. Keskustapuolueen ajamassa vaihtoehdossa taas tulevaisuuden katsottiin olevan kansan

https://doi.org/10.21435/ha.155

omissa käsissä. Suomesta tuli tehdä entistä vihreämpi, luonnonmukainen, hajautettu, tasa-arvoinen ja inhimillisempi yhteiskunta.[1603] Väyrysen ja Kääriäisen hahmottelema suunta olikin lujasti kansallisiin arvoihin ja etuihin perustuva. ”Suomi ei ole myytävänä, se on keskustapuolueen kanta”, tiivisti Kääriäinen. Hän painotti, että presidentinvaaleissa määriteltäisiin hyvin pitkälti maan tuleva poliittinen suunta, eikä kyse ollut suinkaan vain henkilökysymyksestä. Hän sanoi keskustapuolueen haluavan vaaleista asiavaalit, jossa ehdokkaat ja heidän taustaryhmänsä kertoisivat omat tavoitteensa maan tulevaisuudesta.[1604] Tämä näkemys antoi lujan paalutuksen Väyrysen presidenttiehdokkuudelle – vaikka itse ehdokas olisikin herättänyt ristiriitaisia ajatuksia. Kyse oli ennen kaikkea Suomen tulevasta kehityssuunnasta.

Kitkaa puolueen ylätasolla

Puolueen kenttä onnistuttiin virittämään menestyksellisesti presidentinvaaleihin Oulun suurtapahtumassa, mutta eduskuntaryhmän puheenjohtajan ja Väyrysen välillä oli yhä kitkaa. Asiasta käytiin keskustelu puoluehallituksessa, jossa Hokkanen nosti ongelman esiin yhdessä Pokan ja maanviljelijä Pekka S. Vatasen kanssa. Puolueen oppositiopolitiikan katsottiin kärsivän, kun asioita ei voitu käsitellä työvaliokunnassa. Tieto ei kulkenut. Juhantalosta hänen poissaolonsa työvaliokunnasta ei liittynyt mitenkään oppositiopolitiikkaan ja välikysymysasiaan. Hän ilmoitti, ettei suostuisi alistumaan siihen, että oli jokin ”pikku poppoo asioita käsittelemässä”. Hänelle oli tullut keväällä sellainen kuva, että ”työvaliokunnasta tulisi uskovaisten kerho, jossa ei kritiikkiä sallita”. Hänestä tuli sallia se, etteivät puolueen kaikki munat olleet samassa korissa – eli kritiikki kohdistui sopimuksiin kokoomuksen kanssa. Väyrynen vastasi, ettei työvaliokunta ollut mikään pikku poppoo. Tällaista oli vaikea ymmärtää, kun oli monesti kehotettu esittämään mielipiteitä. Väyrynen kritisoi, että ”välikysymysasia meni pari viikkoa sitten kiville. Nyt minä kuulin vasta eilen illalla, että tänään jätetään välikysymys. Lapsellinen menettely.”[1605]

Kääriäisestä asiaan tuli löytää järkiratkaisu. Ryhmän ja puolueen välille piti saada toimiva koordinaatio, ja ainakin kerran viikossa tuli keskustella asioista yhdessä. Hän myös vakuutti: ”Ei työvaliokunnassa mennä Väyrysen nuottien mukaan.” Juhantalo vastasi, että hänestä asia oli kunnossa, sillä eduskuntaryhmä oli viime viikolla miettinyt asiaa ja päätynyt sellaiseen ratkaisuun välikysymysasian johdosta, että vain ryhmän työvaliokunta tietää ja valmistelee välikysymyksen. Samalla oli päätetty, etteivät varapuheenjohtajat osallistuisi enää työvaliokunnan kokouksiin. Väyrysestä tämä oli vain paluuta alkutilanteeseen, eikä siten ratkaisu. Kaikki eduskuntaryhmän puheenjohtajat oli kutsuttu nimenomaan sen takia työvaliokuntaan, että oppositioaseman takia sinne ei voitu enää kutsua puolueen ministereitä. Varapuheenjohtajat, Pekkarinen ja Isohookana-Asunmaa, olivat jääneetkin kiusallisen välikäteen Juhantalon ja Väyry-

https://doi.org/10.21435/ha.155

sen kädenväännössä siitä, käsiteltäisiinkö oppositiopolitiikkaa koskevat asiat Juhantalon puheenjohtajuuden johdolla eduskuntaryhmässä vai Väyrysen puheenjohtajuuden alla työvaliokunnassa.[1606] Kyse näytti olevan hyvin pitkälti arvovaltakysymyksestä, mutta ratkaisulla oli myös tosiasiallisia seurauksia.

Väyrynen oli pystynyt operoimaan puolueen puheenjohtajana nimenomaan työvaliokunnan kautta. Puoluetoimisto oli valmistellut hänen hankkeensa, ja sen jälkeen ne oli käsitelty työvaliokunnassa ja lähetetty eteenpäin puoluehallitukseen tai puoluevaltuuskuntaan ja tarvittaessa aina puoluekokoukseen asti. Vaatimalla oppositiopolitiikan valmistelun eduskuntaryhmälle Juhantalo pystyi kontrolloimaan paremmin, ettei Väyrynen pääsisi määrittelemään oppositiopolitiikan askelmerkkejä – tai ainakaan yllättämään ryhmän ylitse tehdyillä sopimuksilla kuten kassakaappisopimuksessa oli tehty. Vaikuttaakin siltä, että Juhantalo halusi Väyrysen antaa maistaa omaa lääkettään, jotta Väyrynen ei nyt puolestaan aina tietäisi, mitä oli tulossa.

Ritva Palmunen kommentoikin ihmettelevänsä, oliko vääntö Väyrysen ja Juhantalon välillä todella näin kovaa ja toivoi näiden pääsevän eroon henkilökohtaisista erimielisyyksistä. Muutkin puoluehallituksessa olivat sitä mieltä, että asiaan oli syytä löytää ratkaisu. Varsinkin kun tiedot kiistasta olivat jo puolueelle kiusallisesti lehtien palstoilla.[1607] Seuraavan päivän eduskuntaryhmän työvaliokunnan kokouksessa tehtiinkin päätös, että puolueen puheenjohtaja ja puoluesihteeri kutsuttaisiin sen kokouksiin, ”koska oppositiossa ollessa politiikan painopiste on siirtynyt selkeästi eduskuntaan”.[1608] Päätös korosti eduskuntaryhmän ja siten Juhantalon asemaa.

Kiista laimeni samalla muutenkin, Juhantalo alkoi osallistua työvaliokunnan kokouksiin. Hän oli ensimmäistä kertaa sitten kevään työvaliokunnan kokouksessa 5.11.1987. Kokouksessa keskusteltiin välikysymykseen liittyvästä oppositioryhmien mahdollisesta yhteisestä ponnesta. Oppositioaseman lisäksi *Suomenmaan* taloudelliset vaikeudet ja keskustapuolueen heikko menestys Metallin vaaleissa kirittävät tiivistämään yhteistyötä puolueen sisällä – keskinäinen kinastelu ei parantanut puolueen asemia.[1609] Myöhemmin Juhantalo selitti, että hän boikotoi työvaliokuntaa siksi, että oli kokenut hänelle asetetun ”päällystakit, koska edustin itsenäistä linjaa”. Hänestä oli alun perinkin nurinkurinen päätös, että puoluehallitus päätti, kuka edusti eduskuntaryhmää, mutta Väyrynen oli tuonut sen niin voimalla puoluehallitukseen, että siellä oli vain nyökytelty.[1610]

Vastapainona kylmälle sinipunalle

Keskustapuolue profiloitui oppositiossa puolueeksi, joka puolusti vähäosaisten etuja ja oikeuksia. Edellä mainitussa pellonraivauslaissa puolueen eduskuntaryhmä teki oman lakialoitteen, jossa ehdotettiin, että raivausmaksua perittäisiin vain yli 20 hehtaarin tiloilta. Esitys olisi helpottanut vaikeassa asemassa olevien pohjoisten alueiden sekä

https://doi.org/10.21435/ha.155

ylipäätään koko maan pientilojen tilannetta. Hallitusryhmät ajoivat silti läpi omat esityksensä. Kesäkuussa eduskuntaryhmä teki ryhmäaloitteen kansaneläkeuudistuksen vaiheittaisesta jatkamisesta. Kansaneläkkeisiin ja rintamalisiin ehdotettiin korotusta jälkeenjääneisyyden korjaamiseksi. Samalla kyseiset eläkkeet esitettiin sidottavaksi TEL-indeksiin. Lisäksi tähdättiin kansaneläkeuudistuksen IV-vaiheen toteuttamiseen, minkä sosiaaliministeri Helena Pesola (kok.) torppasi. Myös opintotukeen haluttiin parannusta. Eduskuntaryhmä teki uudestaan aloitteen opintotuen uudistamisesta siten, että opintotuki vastaisi yleistä vähimmäistoimeentuloturvan tasoa.[1611]

Syksyllä puolue teki rinnakkaisaloitteet verotuksesta, sillä hallituksen budjettiesityksen mukaan verotus oli kiristymässä vastoin hallituspuolueiden ja erityisesti kokoomuksen antamia vaalilupauksia. Keskustapuolueen tekemät esitykset, kuten noin neljän prosentin suuruiset verotaulukoiden inflaatiotarkastukset, hylättiin kuitenkin eduskunnassa. Myös sääolosuhteista johtunutta katokorvausta esitettiin parannettavaksi. Ensimmäinen välikysymys tehtiin kansalaisten perustoimeentuloturvasta. Välikysymystä perusteltiin sillä, että useimmat puolueet kannattivat vaaleissa aukottoman perustoimeentulojärjestelmän kehittämistä yhdistämällä erisuuruiset toimeentuloturvat ja korjaamalla niissä olevat aukot. Puutteita oli erityisesti pienissä eläkkeissä, sairaus- ja äitiyspäivärahan tasossa, työttömyyspäivärahan vähimmäistasossa sekä kotihoidontuessa ja opintotuessa. Keskustapuolue sai välikysymyksensä taakse kaikki eduskunnan oppositioryhmät, SKDL:n, SKL:n, Devan ja vihreät. Viimeksi mainitut eivät kuitenkaan yhtyneet välikysymykseen kaikilta osin, vaikka allekirjoittivatkin sen.[1612]

Eduskuntakeskustelussa ryhmän puheenjohtaja moitti, että välikysymykseen vastanneen sosiaali- ja terveysministerin vastaus oli tavallisen ihmisen kannalta etäinen ja viileä. Juhantalo muistutti, että kokoomuksen omasta vaaliohjelmasta löytyi lukuisia perustoimeentuloon liittyviä kohtia, mutta hallituksen ohjelmasta tai teoista niitä ei enää löytynyt. Sama koski SMP:tä. SDP:tä Juhantalo taas suomi siitä, ettei sen ohjelmissa käsitelty lainkaan perustoimeentuloa. SDP:n ainut lupaus oli ollut lapsilisien kolminkertaistaminen, mikä sekin oli osoittautunut kuplaksi. Hän arvioikin, että SDP:n huono vaalimenestys eduskuntavaaleissa ja Metallin vaaleissa johtui siitä, että puolue oli ryhtynyt kilpailemaan kokoomuksen kanssa ”rakennemuutoksen vauhdittamisesta ja juppijengin suosiosta”.[1613]

Juhantalo listasi puheessaan edellisen vaalikauden lukuisia uudistuksia, joilla oli uudistettu perusturvaa, ja päätyi yhteenvetoon, että nyt tilanne oli täysin muuttunut. Hän siteerasi valtiotieteen tohtori Kari Vähätalon kirjoitusta *Sosiaalisessa aikakauskirjassa*, jossa tämä totesi: ”Eduskuntavaalien 1987 alla kaikki puolueet suorastaan kilpailivat toinen toistaan edullisemmista perusturvan kohentamistarjouksista. Lupaukset näyttävät nyt kuitenkin unohtuneen myös ennä-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tysajassa. – – sinipunahallituksen ohjelmassa ei näistä tarjouksista ole jälkeäkään." Kiistaa nostatti myös kysymys perusturvauudistuksen hinnasta. Juhantalo arvioi sen kustantavan 3,8 miljardia markkaa, mikä oli paljon, mutta uudistusta ei ollut tarkoitus toteuttaa kerralla. Sitä paitsi hallitus oli keräämässä verouudistuksella uusia huomattavia summia, ja verrattuna moniin muihin hallituksen uudistuksiin ei perustoimeentulouudistus ollut erityisen kallis. Hallituksen politiikkaa ei voinut pitää hänestä parhaalla tahdollakaan sosiaalisena ja pienituloisia ymmärtävänä. Samaan aikaan kun hallitus torjui perustoimeentulojärjestelmän, se suunnitteli muun muassa huoltoavun, asumistuen, opintotuen ja invalidivähennyksen verottamista.[1614]

Välikysymys osui SDP:tä arkaan paikkaan. Edustaja Liisa Jaakonsaari avasi keskustelun toteamalla, että aihe oli SDP:lle erittäin tärkeä, ja hän piti erityisen mielenkiintoisena sitä, että keskustapuolue oli nostanut asian esille, mikä todisti hänestä puolueen palaamista alkiolaisille juurilleen, köyhän asialle. Välikysymys avasi hänestä luonnollisesti myös uusia yhteistyömahdollisuuksia – mihin kokoomuksen suunnalta tuhahdettiin. Jaakonsaari käänsi kuitenkin keskustelun palveluihin, joita piti SDP:lle tärkeinä ja joiden suhteen keskustapuolue oli hänestä ajanut yhteisten palvelujen kaupallistamista. Hän kertoi SDP:n lisäävän sosiaali- ja terveyspalveluihin työpaikkoja, joten palveluilla parannettaisiin heikoimmissa asemissa olevien turvaa. Keskustapuolueen taholta taas korostettiin, että kyse oli nyt perusturvasta eikä palveluista. Kuuskoski-Vikatmaa painotti, ettei hallitus näyttänyt tajuavan millaisessa murrostilanteessa elettiin ja miksi perusturvan kehittäminen oli nyt välttämätöntä. Hyvinvointiyhteiskunnan sosiaalipolitiikka oli rakennettu täystyöllisyydelle, mutta tämä unelma oli nyt valitettavasti romuttunut. Täystyöllisyyttä ei saavutettaisi, ja työttömien armeijat vain kasvaisivat tulevaisuudessa.[1615]

Kuuskoski-Vikatmaa selitti, että keskustalaisten mielestä perusturvauudistuksessa painottui kaksi tärkeää periaatteellista lähtökohtaa. Ensinnäkin köyhälle, heikossa asemassa olevallekin, kuului autonomia ja ihmisarvo, ja siksi tarveharkinta tuli poistaa. Toiseksi oli oikein, että köyhimmilläkin ihmisillä oli oikeus saada osansa yhteiskunnan vaurastumisesta. Kun eläkkeitä taas vuodenvaihteessa tarkistettaisiin, niin tarkistettaisiin työeläkkeitä 5,3 prosentilla ja kansaneläkkeitä noin 3,5 prosentilla. Prosenttiero näytti pieneltä, mutta toimeentulossa sillä oli iso ero.[1616] Lisäksi asian käsittelyssä moitittiin sitä, että välikysymyskeskustelu pilkottiin useille eri päiville vastoin aiempaa parlamentaarista käytäntöä, eikä hallituksen johto vaivautunut osallistumaan keskusteluun.[1617] Oppositiopuolueiden epäluottamuslause kaadettiin hallituspuolueiden äänin nurin. Välikysymys, budjettikäsittely ja runsaasti huomiota saanut työllisyyslain porrastus antoivat kuitenkin äänestäjille konkreettisia todistuksia siitä, miten viileästi hallitus suhtautui heikompiosaisille elintärkeisiin etuihin sekä kasvatti alueellista eriarvoisuutta – mikä vauhditti Väyrysen presidenttikampanjaa.[1618]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Myös hallituksen talouselämän vaikuttajille järjestämä konferenssi Joensuussa, eräänlainen Joensuun Korpilampi, syksyllä 1988 antoi surkean kuvan hallituksen kyvystä ratkaista rakennemuutokseen liittyviä eriarvoisuushaasteita. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessakin todettiin, että lähes 500:lla maan johtavalla päätöksentekijällä ei ollut rakennemuutosongelmiin nopeita ratkaisuja. ”Päinvastoin, Joensuussa korostui näkemys, että rakennemuutos on väistämätön.” Joensuun kaupunkikuvaa väritti konferenssin aikana työttömien ja eläkeläisten mielenosoituskulkue sekä nuorten poikkeuksellisen raju mielenosoitus. Keskustanuoriin kuulunut Anu Vehviläinenkin oli heittämässä kokousosanottajia tomaateilla ja joutui jopa putkaan. Mielenosoittajien jakamissa papereissa todettiin, että rakennemuutoskonferenssin järjestäminen juuri Pohjois-Karjalassa, jota rakennemuutos runnoi raskaimmin, oli ”ihmisten hädän pilkkaamista”. NKL:n uudeksi puheenjohtajaksi valittu Rehn kritisoi torilla pidetyssä vastalausetapahtumassa ”konsensuksen lintukoto-Suomea” ja sanoi pohjoiskarjalaisten nuorten saaneen kylliksi punamustasta hallituspolitiikasta, joka hallitun rakennemuutoksen nimissä oikeutti maakuntien kaikenlaisen ”elinvoiman kuppaamisen”. Paikalla olivat myös vihreiden kansanedustajat Pekka Haavisto ja Osmo Soininvaara. Soininvaara kuittaili, että jos näin vaikuttavalla kokousjoukolla saatiin näin mitätön tulos, niin isänmaa oli todellakin vaarassa.[1619]

Varsinaisessa konferenssissa keskustapuolueen edustajina puhuivat kansanedustaja Kuuskoski-Vikatmaa ja entinen kansanedustaja ja maa- ja metsätalousministeri Yläjärvi. Ääneen päästettiin siis tunnetut Väyrys-kriittiset. Yläjärvi puhui maatalouden tuotantoedellytyksistä. Kuuskoski-Vikatmaa taas ”ravisteli saliyleisöä” toteamalla, että uudistuksia tehtiin vain palvelemaan talouselämää. ”Toimitaan ikään kuin ihmisen elämän päämääränä ja suurena unelmana olisi kilpailukyky.”[1620]

Presidentinvaalit – vaihtoehto sinipunan rakennemuutospolitiikalle

Väyrysen presidentinvaalikampanjan johtoon tuli kansanedustaja Aho. Muut paikalle ajatellut eivät uskaltaneet pistää itseään likoon vaikeuksissa olleen Väyrysen puolesta, totesi Aho myöhemmin.[1621] Valtakunnallista suunnittelua ja rahoitusta hoitaneen tukiryhmän varapuheenjohtajana toimi Isohookana-Asunmaa ja jäseninä kansanedustaja Kokko, kaupunginjohtaja Hannes Manninen, Suomen Pankin johtokunnan jäsen Ollila, kansanedustaja Puska, tutkimusjohtaja Skurnik sekä Väyrysen vaalipäällikkö Jaakkola. Syyskuun puolivälissä kyseinen tukiryhmä rekisteröityi Suomalainen Suunta r.y:ksi, ja se toimi yhteistyössä vaalitoimiston kanssa. Vaalitoimisto oli perustettu puoluetoimiston tiloihin, ja sen henkilöstöön kuuluivat Lassilan lisäksi tiedotussihteeri Arto Ryynänen, sihteeri Ritva Larilahti ja ruotsinkielisestä toiminnasta vastaava Christina Nissas. Mukana vaalityössä oli myös mainostoimisto

https://doi.org/10.21435/ha.155

Isohookana-Asunmaa ja Aho tanhuamassa vuoden 1988 presidentinvaali-kampanjan pyörteissä. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

NKL esitti Väyrysen raikkaana ja modernina vaihtoehtona vuoden 1988 presidentinvaaleissa. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

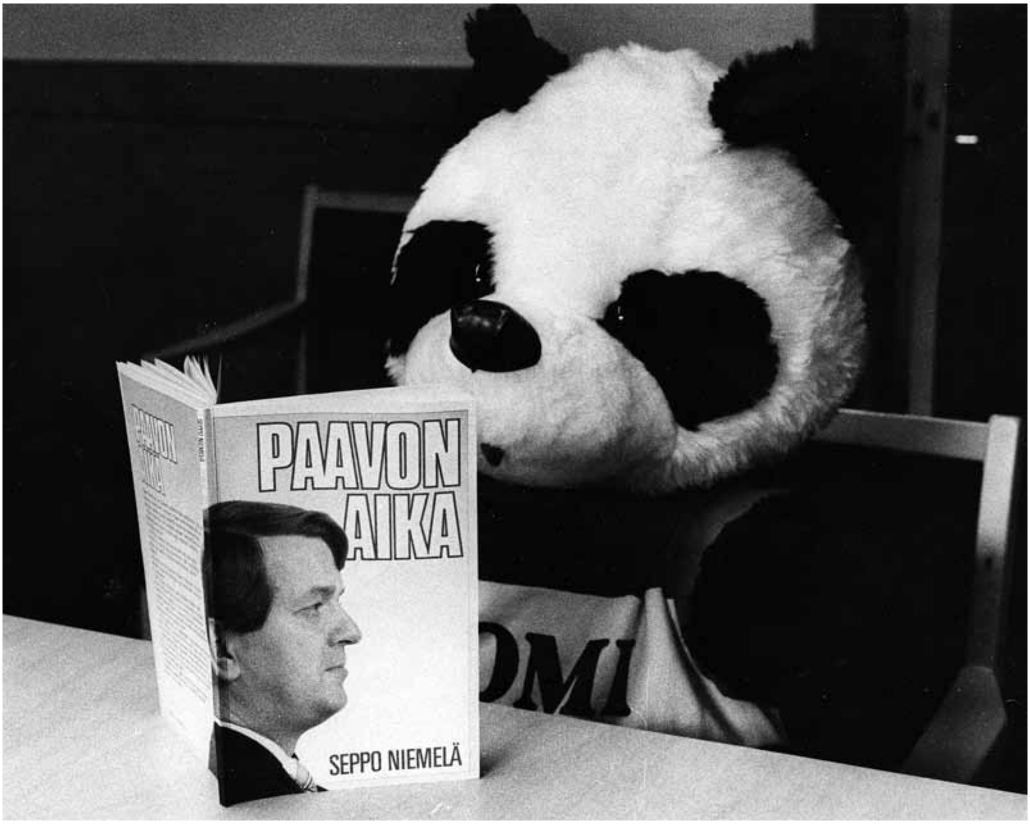
Snell–Louhivuori–Tallqvist.[1622] Väyrynen kuitenkin korosti puoluehallituksessa, että mainostoimiston avulla ei lähdetty imagon kiillotukseen, vaan pääasia olivat ehdokkaan linja, arvot ja ihanteet. Kampanjaa ei käytäisi hampaat irvessä, vaan katsottaisiin, "kuinka paljon voimme toisten sielunrauhaa järkyttää".[1623]

Henki keskustapuolueen oman väen keskuudessa oli Oulun jälkeen erinomainen, sillä vaalikampanjan avaus oli onnistunut yli odotusten. Väyrynen kiittelikin työvaliokunnassa, että järjestelyt Oulussa olivat olleet todella hyvät.[1624] Kampanja eteni myönteisesti myös RKP:n ja SKL:n suuntaan. Väyrysen tietojen mukaan kristilliset olivat antamassa kansanedustajilleen vapaat kädet ja kaikki edustajat Eeva-Liisa Moilasta lukuun ottamatta olivat ilmeisesti tulossa keskustapuolueen listoille valitsijamiesehdokkaiksi. RKP taas asetti keskustapuolueen vaalityötä tukevan työryhmän, jonka johtoon tuli Jansson, ja kansanedustaja Håkan Malm oli asettumassa valitsijamiesehdokkaaksi.[1625] Marraskuussa Väyrynen joutui kuitenkin toteamaan, ettei tilanne ollutkaan niin hyvä kuin oli näyttänyt. Ilmeisesti RKP:n ja LKP:n johto oli ylipuhunut joitain henkilöitä pois keskustapuolueen ehdokaslistoilta. Hän lisäsikin, että myös vihreitä olisi lähestyttävä ehdokkaiden saamiseksi.[1626]

Väyrynen sai kampanjansa taakse vaikuttavan henkilökaartin. Hänen tuekseen asetettiin kansalaisvaltuuskunta, jonka puheenjohtajaksi tuli filosofian tohtori Paula Tuomikoski. Puheenjohtajistoon kuuluivat myös SKL:n puheenjohtaja Almgren, professori Olavi Borg (LKP), professori Jansson (RKP) ja ex-presidenttiehdokas Virolainen. Vuoden lopulla valtuuskunnan kokonaisjäsenmäärä oli yli tuhat. Myös RKP:n erillinen tukiryhmä Janssonin johdolla toteutui. Lisäksi NKL:n ja Svensk Ungdomin jäsenet perustivat Väyrysen tukiryhmän, jonka puheenjohtajana toimi Olli Rehn ja varapuheenjohtajana Eva Biaudet.[1627] Nuoret tekivät innokkaasti työtä kampanjan eteen. Rehn sanoi työvaliokunnassa, että nuorisotukiryhmällä oli tekeillä vaalivetoomus, jonka alle aiottiin saada 10 000 nimeä. Hänestä Väyrysellä oli nyt sosiaalista tilausta kehitysalueiden nuorten parissa.[1628]

Kampanjan vaalimateriaali oli myös vaikuttava. Keskeisessä osassa oli *Suomenmaan* päätoimittaja Niemelän kirjoittama kirja *Paavon aika*, josta otettiin peräti 210 000 kappaleen painos. Professori Mikko Niskanen ja ohjaaja Jorma K. Lehtonen tekivät vaalivideon *Vastuu Suomesta*, jota levitettiin 700 videokasetin voimin. Lisäksi oli esite, jossa kerrottiin Väyrysen näkemyksistä ja tähänastisesta poliittisesta urasta, sekä tavanomaiset vaalijulisteet. Pääkaupunkiseutuun panostettiin *Suomenmaan* erikoisvaalinumerolla, joka jaettiin alueen kaikkiin kotitalouksiin. Väyrynen ehti myös saada lisensiaattityönsä valmiiksi vuoden loppuun mennessä, ja siihen perustuvaa kirjaa *Kansakunta – Ihmiskunta* jaettiin vuoden lopusta lähtien. Nuoretkin kantoivat kortensa kekoon vaalimateriaalin työstämisessä, ja varsinkin heidän graffitikuvioinen Väyrys-paitansa

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrysen vaalikirjaa lukemaan oli istutettu Porin tuliaisena saatu iso pandakarhu tiukimman vaalirutistuksen jälkeen 29.1.1988, jolloin vaalipäällikön tilalle oli voitu istuttaa ”vähän pehmeämpi tyyppi”. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

sai suuren suosion. Vaalitoiminnan rahoitus taas järjestyi luvanvaraisella avoimella keräyksellä, joka kohdistui sekä yksityisiin henkilöihin että yhteisöihin ja yrityksiin.[1629]

Tukiryhmän paperien mukaan keräystuotto oli yhteensä 3 296 838,01 markkaa. Suurin lahjoittaja oli tukiryhmän arkistosta löytyvän tilanneraportin mukaan ”Vakuutusyht.kl.” 400 000 markalla, toisena Valio ja Suomen Pankkiyhdistys 300 000 markalla ja näiden jälkeen Nokia, SOK, OKO, Tehdaspuu, Sampo ja Teräsbetoni oy kukin 100 000 markalla. Kysymysmerkki on, sisältyikö keräystuottoon myös kassakaappisopimuksen mukainen tuki teollisuudelta. TKL:n nimeä ei löydy lahjoittajien joukosta. Kourilta sen sijaan on merkitty saadun 52 746,65 markkaa tukea.[1630] Puolueen vuoden 1987 vuosikertomuksen mukaan taas vaaleihin kului 3 103 212 markkaa vuonna 1987, mutta summaan sisältyivät sekä vuoden 1987 eduskuntavaalit että vuoden 1988 presidentin- ja valitsijamiesvaa-

https://doi.org/10.21435/ha.155

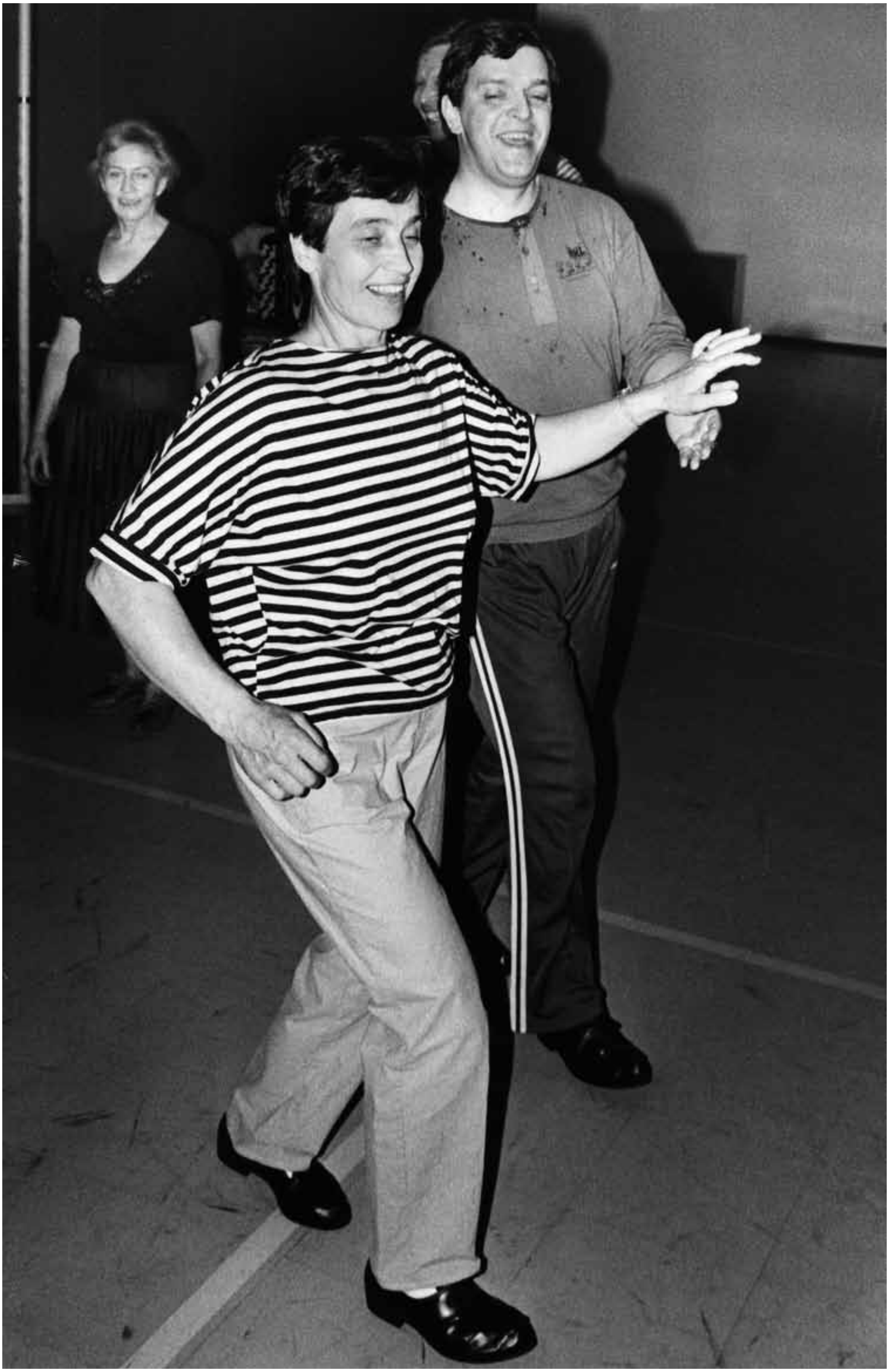
lit, eikä puolueen tuloista ole eritelty tarkemmin muiden tuottojen osuutta – eli mahdollista teollisuuden rahoitusta.[1631] Seuraavana vuonna vaaleihin kului 1 761 566 markkaa. Tällöinkin summaan sisältyivät kahdet vaalit: presidentin- ja kunnallisvaalit.[1632]

Väyrysen valitsijamiesehdokasasettelu sujui myös onnistuneesti lukuun ottamatta sitä, että Kuuskoski-Vikatmaa ei suostunut lähtemään ehdokkaaksi. Väyrynen katsoi sen olevan Kuuskoski-Vikatmaan oma asia. Puoluesihteeri oli samaa mieltä ja kehotti suhtautumaan asiaan maltillisesti, sillä kokoomus ja Koiviston kannattajat olivat ”aloittaneet hermosodan niillä henkilöillä, jotka eivät ole Väyrysen takana”. Puoluehallituksen sisällä poisjääminen herätti närkästystä, mutta käytännössä asialle ei katsottu voitavan tehdä mitään.[1633] Ehdokkaita asetettiin puolueen piirijärjestöjen syyskokouksissa täysi määrä, yhteensä 306 ehdokasta. Ehdokkaista 242 oli keskustapuolueen, 23 SKL:n ja 22 RKP:een jäsentä.[1634] Osa RKP:n edustajista meni Koiviston taakse.[1635] LKP:laisia oli mukana neljä, kuten myös vihreitä ja Suomen Eläkeläisten puolueeseen kuuluvia. SMP:stä oli mukana yksi ja sitoutumattomia kuusi. Naisten osuus oli noin kolmasosa, 110 ehdokasta. Nuoria, 30-vuotiaita tai sitä nuorempia, oli listoilla yhteensä 53.[1636]

Väyrynen teki laajan ja tehokkaan vaalikiertueen. Oulun suurtapahtuman jälkeen järjestettiin reilu sata keskustelutilaisuutta, joissa kaikissa Väyrynen piti alustuksen. Näissä tilaisuuksissa kävi jouluun mennessä yhteensä noin 17 500 ihmistä. Tammikuussa vaalitoiminnan runkona oli kaksikymmentä maakunnallista vaalijuhlaa, joiden ohjelmat koottiin kultakin alueelta tukeutuen erityisesti paikallisiin nuoriin taiteilijoihin.[1637] Koivistoon verrattuna Väyrysen vaalikampanja oli pitkä, työläs ja puitteiltaan melko vaatimaton. Istuva presidentti teki lyhyen, kolmen viikon vaalikampanjan vaalien alla. Vetoapua Koivistolle antoivat hänen suurisuuntaiseksi kuvatun lavashow’nsa julkkislaulajat Topi Sorsakoski ja Katri Helena.[1638] Muistelmissaan Koivisto toteaa kuivasti, että Väyrynen oli aloittanut kampanjansa jo kesällä 1986. Kampanja käynnistettiin vasta Oulussa syksyllä 1987. Eräänlaista vetoapua Koivistolle antoi myös Uusitalo, entinen K-linjalainen, joka kannatti ennen vaaleja Koiviston uudelleenvalintaa.[1639] Ehdotus oli varsin erikoinen, ja Uusitalon motiiveja voi vain arvailla – oliko takana Väyrys-katkeruutta, Kekkosen ajoilta juontuvaa presidentti-instituutiouskollisuutta tai oliko Uusitalo kenties kuullut neuvostoliittolaisten näkemyksiä asiasta?

Väyrysen ja Koiviston lisäksi ehdokkaina olivat kokoomuksen Holkeri, SKDL:n enemmistön ehdokas Kalevi Kivistö Liike 88:n ehdokkaana ja Devan ehdokas Jouko Kajanoja. Väyrysen päävastustajia olivat Koivisto ja Holkeri, sinipunahallituksen keskeiset arkkitehdit, joita vastaan Väyrysen oli helppo rakentaa kampanjansa tarjoamalla selvä vaihtoehto maan tulevasta suunnasta. Porvariyhteistyö oli kevään hallitushaaksirikon takia kaukaista historiaa, mutta Koivistoa kaihersi vielä muistelmissakin hänen siinä

https://doi.org/10.21435/ha.155

Iloa ja naurua pursuava Väyrynen. Kansanedustaja Pirkko Ikonen ja Väyrynen tanhuamassa vuoden 1988 presidentinvaalikampanjan aikana. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

näkemänsä presidenttikuvio: ”Porvarien yhteisellä mustalla hevosella piti karauttaa ylitseni.”[1640] Yliajetuksi oli kuitenkin joutunut Väyrynen, joka puhui kampanjansa alussa vain asiakysymyksistä, kuten kansainvälisestä ympäristöyhteistyöstä. Näillä Väyrynen ei kuitenkaan saanut tilaa ”helsinkiläisissä tiedotusvälineissä”, joten hän keskittyi enemmän maakunnallisiin tilaisuuksiin ja pyrki siten saamaan ajatuksiaan esille paikallisissa medioissa. Myöhemmin syksyllä Väyrynen palasi uudelleen yhä kipinöitä aiheuttavaan kysymykseen hallitusratkaisusta.[1641] Asia nousi esiin keskusteluissa ihmisten kanssa vaalikentillä.

Kääriäinen taas toivoi työvaliokunnassa, ettei edelliskeväistä hallitusratkaisua otettaisi enää niin voimakkaasti esille. Se muistuttikin Väyrysen peluri-imagosta tilanteessa, jossa keskustapuolueen intresseissä oli saada puolue esiin todellisena vaihtoehtona sinipunalle ja sen päämäärille. Väyrynen vastasi olevansa kovin tuskastunut lehdistöön, sillä juuri mikään ei näyttänyt menevän uutisoinnissa läpi. Erityisesti Väyrystä ihmetytti se, että hän oli ohittanut Holkerin gallupkyselyssä, eikä se herättänyt journalistista mielenkiintoa. Pekkarinen, joka toimi Yleisradion hallintoneuvoston puheenjohtajana, ilmoittikin pyytäneensä asiasta selvitystä.[1642] Viikolla 44 oli tehty kannatusmittaus, joka todella jätettiin julkaisematta. Väyrysen kannatus oli siinä 12 prosenttia ja Holkerin 11 prosenttia. Julkaisemattomuutta perusteltiin sillä, että kyseisen viikon kannatuslukemat sisälsivät isoja poikkeuksia pitkän ajan keskilinjasta. Siksi päädyttiin odottamaan seuraavaa kyselyä sen varmistamiseksi, että gallupkehityksen suunnasta annettaisiin varmasti oikea kuva. Tapauksesta kertonut Yleisradion uutispäällikkö Seppo Toivonen vakuuttikin, että kyse oli pelkästään tästä eikä poliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta, kuten keskustapuolueessa oli epäilty. Seuraava gallup vahvisti Väyrysen kannatuksen kasvusuunnan, mutta siinä Väyrynen ja Holkeri olivat tasoissa. Molempien kannatus oli 10 prosenttia.[1643]

Väyrysestä kannatusnousu johtui siitä, että kansa alkoi vähitellen käsittää, että hän oli ainut todellinen vaihtoehto, Koiviston haastaja.[1644] Väyrynen puhui kampanjassaan painokkaasti siitä, kuinka sinipunavoimat ja hallituksen ajama rakennemuutospolitiikka veivät Suomea entistä keskittyneempään ja eriarvoisempaan suuntaan. Koivisto taas painotti omassa vaalikampanjassaan valtiosääntökysymyksiä, presidentin valtaoikeuksien kaventamista. Koivisto korosti, että tuli määritellä ne ehdot, joilla presidentti pystyisi hajottamaan eduskunnan. Hän oli ehdottanut, että eduskunta voitaisiin hajottaa vain pääministerin esityksestä, eli presidentti ei voisi hajottaa eduskuntaa ilman pääministerin myötävaikutusta. Koiviston mielestä tästä teemasta oli syytä käydä keskustelua, ja hän arveli, että Kekkosen eduskunnan hajotusten välttämättömyys 1970-luvulla nousisi puheeksi. Toiseksi Koivisto katsoi, että myös suoraan kansanvaaliin voitaisiin mennä, ja oletti, että valitsijamiesvaalien kritisoiminen johtui edellisvaalien käänteistä,

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalikampanjassa korostettiin Väyrysen tarjoavan vaihtoehdon sinipunan ajamalle rakennemuutokselle. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

kun ”pääomavaltainen suurteollisuus pyrki vaikuttamaan ehdokasasetteluun ja vielä senkin jälkeen siihen, että presidentiksi olisi valittu ns. musta hevonen”.[1645] Koiviston kampanjateemat vetivät keskustapuolueen ja Väyrysen menneisyyden painolastit esiin koskien niin vuoden 1982 presidentinvaaleja kuin Kekkosen ylipitkää valtakautta.

Kampanja-avauksensa loppuhuipennukseksi Koivisto paljasti vihdoin myös kantansa presidentin toimikausien rajoittamiseen. Hän kannatti niiden rajoittamista ja siten, että rajoitus koskisi häntä itseäänkin. Koivisto vakuutti tiedotusvälineiden edustajille, ”ettei hän halua jatkaa presidenttinä vuoden 1994 jälkeen, jos poliitikot saavat kausien rajoittamista koskevan lainsäädännön aikaan”. Sen sijaan siihen, mitä Koivisto tekisi, jos lainsäädäntöä ei saataisi aikaiseksi, hän ei suostunut ottamaan kantaa.[1646] Erityisesti Koiviston kanta presidentin valtakausien rajoittamiseen oli helppo tulkita Väyrysen

https://doi.org/10.21435/ha.155

Presidentinvaalimainos maalaismaisemassa vuonna 1988. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

vastaiseksi kannanotoksi, vaikka Koivisto varoikin visusti sanomasta tällaista ääneen.

Tiedossa oli, että Väyrynen ei kannattanut presidentin toimikausien rajoittamista. Hänen kantansa oli, että kansan tuli voida valita virkaan paras ajateltavissa oleva henkilö. Varsinkin Koiviston kommentti siitä, että hän ei suostunut kommentoimaan mitenkään omia jatkoaikeitaan, jos rajoituslainsäädäntöä ei saataisi aikaiseksi, saatettiin tulkita keinoksi estää Väyrysen nousu seuraavaksi presidentiksi ilman kausien rajoittamista – eli Koivisto voisi olla tällöin itsekin ehdokkaana.[1647] Lisäksi Koiviston huhuttiin sanoneen yksityiskeskustelussa, että hän ei olisi Väyrysen Hindenburg – siis henkilö, joka mahdollisti Hitlerin valtaannousun. Kun Koivistolta kysyttiin tästä televisiossa, hän ei tietenkään vahvistanut tällaista, mutta huhu kommentista julkaistiin jopa tieteellisessä aikakauskirjassa *Scandinavian Political Studies*.[1648]

Koiviston vaalipuheet – ja Väyrysen omat näkemykset presidentin virkakausista – ylläpitivät tehokkaasti kuvaa Väyrysestä

https://doi.org/10.21435/ha.155

valtapelurina. Hämminkiä tässä suhteessa aiheutti myös valtioneuvos Miettusen puoluehallitukselle tekemä ehdotus Koiviston kaatamiseksi. Merkittävänä K-linjalaisena tunnettu Miettunen totesi kirjeessään puoluehallitukselle tulevien presidentinvaalien olevan erikoiset, sillä Koiviston kansansuosio oli niin ylivoimainen, että hänen valintaansa pidettiin yleisesti varmana. Porvarillisille äänestäjille, jotka pitivät Koivistosta henkilönä, tilanne oli hänestä hankala, sillä samanaikaisesti oltiin huolissaan SDP:n ylivalta-asemasta. Hänestä monet aikoivat ilmeisesti äänestää Koivistoa, mutta antaa silti valitsijamiesehdokasäänensä keskustapuolueelle tai kokoomukselle. Äänestäjillä oli vaaleissa kaksi vaalilappua, joista toisella äänestettiin presidenttiehdokasta ja toisella valitsijamiesehdokasta. Tullakseen suoraan valituksi uuden vaalitavan mukaan presidenttiehdokkaan tuli saada yli puolet äänistä, ja jos kukaan ei saanut yli puolta äänistä, siirtyi valinta valitsijamiehille. Keskustalaisten kohdalla Miettunen ei uskonut tällaista valintadilemmaa muodostuvan, koska puolue oli ajettu kokoomuksen ja Koiviston toimilla tilanteeseen, jossa ”ääni omalle ehdokkaalle molemmissa vaaleissa on näissä oloissa aivan selkeä ja luonnollinen valinta”.[1649] Hallituspuolue kokoomuksessa tilanne oli tietysti toinen.

Miettusesta monet katsoivat, että SDP:llä oli sisäpolitiikassa selvästi isompi valta kuin minkä kansa oli sille vaaleissa suonut. ”Tämä on näkynyt käytännössä muun muassa siinä, ettei pienituloisimmille ihmisille tärkeä perusturvauudistus etene ja siinä, että maataloutta ja muuta yritystoimintaa kohdellaan kaltoin. Aluepolitiikassa on myös tapahtunut selvä suunnan muutos.” Väyrynen, Koivisto ja Holkeri olivat hänestä ulkopoliittisesti yhdenvertaisia, joten vaaleissa oli kyse ehdokkaan vaikutuksesta sisäpolitiikkaan. Siksi keskustapuolueen tuli hänestä ottaa tavoitteeksi presidentin vaihtaminen. Hän ehdottikin, että keskustapuolue esittäisi yhteistyötä eri poliittisille ryhmittymille keskustassa, vasemmistossa ja oikeistossa siten, että ”suunnanmuutosta tahtovat voimat ryhmittyisivät eniten kannatusta saaneen muun ehdokkaan taakse”.[1650]

Puoluehallituksessa Miettusen kirje herätti kritiikkiä, hämmennystä ja kaikuja vanhoista temppupolitiikan ajoista – kuten keskustelussa todettiin. Kääriäisestä kirjeeseen tuli vastata, että vaihtoehdot olivat Koivisto, jota Holkeri tukee, ja Väyrynen. Hänen mukaansa kokoomuksen puheenjohtajan lausunnot osoittivat, että kokoomus tukisi Holkeria loppuun saakka, mutta myös sen, että kokoomus oli jo sitoutunut Koiviston taakse. Väyrysestä kirjettä ei pitänyt kauhistella tai tehdä siitä liian suurta numeroa. Hän yhtyi Kääriäiseen, että vastauksessa oli tuotava esiin, ettei Holkeri ollut vaihtoehto nykysyyntaukselle, ja siksi ehdotusta ei voitu tukea. Puoluehallitus hylkäsikin Miettusen ehdotuksen, mutta saman päivän *Helsingin Sanomissa* oli jo ollut otsikko ”Kepu tarjoaa yhteistyötä Koiviston kaatamiseksi”. Seuraavana päivänä asia korjattiin vähän pienemmällä otsikolla: ”Kepu hylkäsi Koiviston

https://doi.org/10.21435/ha.155

kaatoesityksen”. Puolueen kuva ei tästä silti liiemmin kirkastanut, sillä samassa uutisessa todettiin, että jotkut puoluehallituksen jäsenet epäilivät, että kirje oli kirjoitettu puoluetoimiston toimesta ja että Miettunen oli vain pistetty keulahahmoksi. Puoluesihteeri kielsi tämän, mutta laajalevikkisen *Helsingin Sanomien* lukijakunta oli täten jo viritetty näkemään keskustapuolue jälleen peluripuolueena – varsinkin kun Miettunen oli vuoden 1982 vaaleissakin toiminut niin sanottuna Kekkosen kuriirina Virolaista vastaan.[1651]

Väyrynen sai silti ajettua vaalikamppailussa hyvin läpi asetelman, jossa hän tarjosi itseään ja keskustapuoluetta todelliseksi vaihtoehdoksi sinipunan edustamille voimille ja tavoitteille. Väyrynen ajoi pääministeri Holkeria puolustamaan hallitusta ja hallituksen uudistuksia, jotka herättivät monella suunnalla kritiikkiä, joka koski muun muassa työelämän uudistuspyrkimyksiä. Väyrynen sanoi itse pyrkivänsä ystävälliseen ja leppoisaan esiintymiseen, mutta ulkopuolisten arvioissa hänen kampanjansa negatiivisena puolena pidettiin sitä, että hän vaikutti vähän liiankin hyökkäävältä ja aggressiiviselta. Varsinkin Holkerin arvioitiin jääneen Väyrysen suhteen altavastaajaksi, mutta Väyrysen katsottiin ajaneen myös Koiviston muutaman kerran nurkkaan.[1652] Holkeri sinetöikin viime kädessä asetelman, että vain Väyrynen ja keskustapuolue tarjoaisivat ainoan todellisen vaihtoehdon. Holkeri ilmoitti television suuressa vaalikeskustelussa, että hän kehottaisi omia valitsijamiehiään äänestämään toisella kierroksella sitä ehdokasta, joka saisi ensimmäisellä kierroksella eniten ääniä eli käytännössä Koivistoa, jos ei olisi itse enää kisassa. Tämä toi vaalien loppumetreillä lisää ääniä Väyrysen taakse.[1653]

Väyrysen vaalikampanja oli loppumetreillä voimakkaan nousujohteinen. Koivisto oli lähtenyt kisaan ylivoimaisena suosikkina, ja tilanne oli näyttänyt siltä, että hänet valittaisiin jo ensimmäisellä kierroksella. Väyrysen ja keskustapuolueen tehokas kampanja teki kuitenkin ennakolta valjuilta näyttäneistä vaaleista todelliset vaalit. Tämä myönnettiin yleisesti Väyrysen ansioksi, ja se näkyi myös tuloksessa.[1654] Koivisto sai ensimmäisellä kierroksella 47,9 prosenttia äänistä, mikä tarkoitti valinnan siirtymistä valitsijamiesten tehtäväksi. Väyrynen sai 20,2 prosentin kannatuksen. Tulos oli erinomainen, varsinkin lähtökohdat huomioon ottaen. Holkeri jäi taakse, hän sai 18 prosenttia äänistä.[1655] Kaikki valitsijamiehet äänestivät ensimmäisellä kierroksella omia ehdokkaitaan. Koivisto sai 144 ääntä, Väyrynen 68, Holkeri 63 ja Kivistö 26. Toisella kierroksella Koivisto sai taakseen lisäksi 45 kokoomuksen valitsijamiestä, ja hänet valittiin presidentiksi 189 äänellä – 18 kokoomuksen valitsijamiestä ei noudattanut Holkerin kehotusta. Väyrysen ja Kivistön valitsijamiehet pysyivät omien presidenttiehdokkaidensa takana loppuun saakka.[1656]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalimenestys tekee puolueelle hyvää

Presidentinvaalit olivat Väyryselle ja keskustapuolueelle valtava menestys ja iso helpotus kevään 1987 tapahtumien jälkeen. Tulos antoi erinomaisen pohjan jatkaa oppositiopolitiikkaa. Väyrynen kiitti eduskuntaryhmää, sillä hänestä vaaleissa tuli unelmatulos. ”Se on melkoinen saavutus siinä tiedotusilmastossa, jossa vaalikampanja aloitettiin.” Syksyllä oli edessä kunnallisvaalit, joista Väyrynen jo linjasi, että Koiviston taakse menneet keskustalaiset äänestäjät oli saatava takaisin ja lisäksi nyt saadut uudet äänestäjät tuli pyrkiä pitämään.[1657] Väyryselle itselleen tulos tarkoitti henkilökohtaisesti sitä, että puolueen puheenjohtajan paikka oli jälleen tukevasti hänen hallussaan. Kesällä oli tiedossa Kajaanin puoluekokous, ja puoluehallituksen keskusteluissa esitettiinkin heti helmikuussa, että entisen puoluejohdon, sekä Väyrysen että Kääriäisen, tuli jatkaa.[1658]

Menestys presidentinvaaleissa teki hyvää puolueelle, jota vuoden 1987 hallitusratkaisu oli repinyt sisäisesti. Pesälä onnitteli Väyrystä eduskuntaryhmässä ja totesi puolueen olevan vahvassa nousussa. Hän arvioi, että ”jos yhtenäinen ryhmä jatkaa samaan tapaan eduskunnassa, on tulos varmasti hyvä”, sillä puolueen oppositiopolitiikka oli uskottavaa. Ilmassa oli kuitenkin erimielisyyttä oppositiopolitiikan kovuudesta. Väänänen totesi Väyrysen sanoneen, että Holkerin hallituksen tulisi pyytää presidentinvaalien jälkeen ero, mikä oli ollut aikaisemmin vakiintunut käytäntö. Monet pitkän linjan kansanedustajat, kuten Tähkämaa ja Virolainen, katsoivat myös, että hallituksen eroa oli syytä vaatia. Nuoremman polven kansanedustajista taas asiasta saattoi huomauttaa kerran, mutta siitä ei kannattanut ruveta jankuttamaan. Sen sijaan hallitusta oli arvosteltava asiakysymyksillä, mikä oli Etelä-Pohjanmaan piirin puheenjohtajana toimivan Vihriälän mukaan myös puolueen kentän tahto.[1659]

Puoluehallituksessakin nousi selvästi esiin, että kenttäväki halusi nyt matalampaa profiilia tai ainakin sellaista profiilia, jossa suhteet muihin puolueisiin hoidettaisiin riittävän hyvin. Itä-Savon piirin johtaja Lehtosaari totesi kenttäväen toivovan nyt ”malttia ja nöyryyttä keskustapuolueen johdolta”, vaikka hallitukselta olikin samanaikaisesti vaadittava suunnanmuutosta. Yleinen näkemys keskustelussa oli, että olisi edettävä asialinjalla. Kääriäinen totesikin, että keskustapuolue oli noussut SDP:n politiikan vastapainoksi ja kokoomus oli kiinni SDP:n kyljessä. ”Olemme ainoa uskottava vaihtoehto.” Hän sanoi asialinjaan kuuluvan, että asiat todettiin niin kuin ne olivat, mutta vennamolaiseen tyyliin ei lähdettäisi. Väyrynen taas painotti, että asiakysymyksissä tuli myös jatkossa pitää tiukka linja, ja toisti jälleen, ettei puolueella ollut syytä itsekritiikkiin kevään tapahtumien takia. Samalla hänestä oli kuitenkin tärkeää leventää puolueen julkisuuskärkeä: ”Kun on tarvetta jatkaa kovaa oppositiopolitiikkaa, niin sanan mahdollisuus on annettava monille ihmisille.”[1660]

Toinen puolueen linjaan liittyvä kysymys koski puolueen kannatuspohjan alueellista

https://doi.org/10.21435/ha.155

Etelä-Pohjanmaan piirin piirikokouksessa 1980-luvulla piirin puheenjohtaja Jukka Vihriälä ja piirin pitkäaikainen toiminnanjohtaja Mauno Huikku. Jukka Vihriälän kotialbumi.

jakaumaa. Politiikan tutkija Jukka Paastela analysoi vaalien jälkeen, että Väyrynen esitti itsensä ennen kaikkea vaikeuksissa olevien ihmisten edustajana. Väyrynen oli ennen kaikkea pohjoisen mies, jonka äänisaalis tuli Lapin, Oulun ja Vaasan läänin vaalipiireistä. Keskustapuolue kasvatti kyllä kannatustaan kaikilla alueilla, mutta eteläisessä Suomessa ja Helsingissä se oli niin pientä, ettei sillä ollut Paastelasta tosiasiallista merkitystä. Väyrynen saikin Helsingin varakkaimmilta asuinalueilta selvästi protestiääniä kokoomuskannattajilta. Käytännössä vaalitulos korosti kuitenkin puolueen aluepoliittista profiilia.[1661] Puolueessa tiedostettiin, että eteläinen Suomi oli yhä ongelma, vaikka toisaalta presidentinvaalit antoivat aihetta varovaiseen optimismiin. Kun tuloksia verrattiin vuoden 1987 eduskuntavaalituloksiin, oli nousu Helsingissä 4 prosenttiyksikköä ja Uudellamaalla 2,4 prosenttiyksikköä. Vain Turun eteläisessä vaalipiirissä oli tullut laskua 1,2 prosenttiyksikköä, mikä johtui mitä ilmeisemmin siitä, ettei Kuuskoski-Vikatmaa

https://doi.org/10.21435/ha.155

ollut ehdokkaana – vaikka se oli myös Koiviston niin sanottua perinteistä aluetta.[1662]

Presidentinvaalitulokseen sisältyikin puolueen uudistumisen näkökulmasta ristiriita. Väyrynen totesi jo 11.2.1988 työvaliokunnassa, että hänestä politiikassa tuli edelleen jatkaa linjalla, joka toi puolueelle vaalivoiton.[1663] Uudistumisen ja eteläisen Suomen kannalta presidentinvaalikampanja ei kuitenkaan ollut parasta imagon kohotusta, sillä toimittaja Markku Laukkasen kuvauksen mukaisesti ”Väyrysen kampanjan ulkoinen ilme, imago, oli hyvin perinteinen ja sellaisenaan vetosi kohdeyleisöön, siis erityisesti maakuntien Suomen äänestäjiin”.[1664] Rehn totesikin puoluehallituksessa, että itsetyytyväisyyteen ei ollut aihetta. Hänen mielestään oli välttämätöntä laittaa käyntiin puolueen uudistustyö, ja hän lisäsi, että etelässä puolueelle tuli keskustaliberaaleja ja vihreitä ääniä.[1665] Puolueen entinen puheenjohtaja, Virolainen, taas oli vaatinut jo Oulun suurtapahtumassa puolueelta uudistumista ja liberalisoitumista. Yhteiskunnassa oli tilausta keskusta-aatteelle, mutta se edellytti liberaalia asennetta. Hän ihmetteli sitä, että kun SDP ajoi läpi videosensuurin, äänesti keskustapuolueesta sitä vastaan vain neljä henkilöä: Juhantalo, Kuuskoski-Vikatmaa, Huuhtanen ja hän itse, joka ei ollut puolueen nuorimpia radikaaleja. Nuoria ei voinut hänestä laittaa häkkiin tai suojakatokseen ulkomailta tulevan viihdetarjonnan takia. ”Meillä on oma maailmankatsomuksemme ja oma ideologiamme, mutta meidän pitää omassa keskuudessamme antaa kaikkien kukkien kukkia, tilaa erilaisille mielipiteille.”[1666]

Puolueessa haetaan uutta virettä – kangerrellen kohti samaa suuntaa uudistumisessa

Puoluesihteeri oli heti eduskuntavaalien jälkeen nähnyt tarpeen ja mahdollisuuden uudistaa puoluetta oppositiossa. Hän oli todennut jatkon kannalta pääkysymyksen olevan siinä, miten keskustapuoluetta ryhdytään uudistamaan, jotta ”puolue voisi voittaa seuraavat vaalit”.[1667] Kääriäinen jakoi kesäkuussa 1987 puoluehallitukselle muistion, jossa käsiteltiin uudistustoiminnan eri näkökohtia. Hän sanoi paperissa olevan perestroikan meininkiä. Kääriäinen tähdensi esityksessä olevan kolme tärkeää painopistealuetta, jotka olivat järjestötoiminta, aatekeskustelu ja kansainvälinen toiminta. Järjestötoimintaan kuului muun muassa atk-laitteiston mahdollisimman tehokas hyväksikäyttö järjestötoiminnan tehostamiseksi. Puoluetoimistossa otettiin käyttöön atk-järjestelmä, kuten aikalaiset sitä kutsuivat, vuoden 1987 aikana. Eduskuntaryhmässä Aho oli saanut ensimmäisenä tietokoneen käyttöön vuonna 1984, ja sen ”kapasiteettia” tarjottiin myös puolueen muiden kansanedustajien käyttöön. Atk-pohjaisen järjestörekisterin luomiseen liittyi myös ay-rekisteri, jolla oli tarkoitus tehostaa puolueen ay-toimintaa. Aatekeskustelussa taas korostettiin, että pitkäjänteinen oppositiopolitiikka edellytti poliittisen toiminnan ja suunnittelun ankkuroimista keskustaliikkeen aatteellisiin lähtökohtiin. Päälinjoina tässä olivat suomalaisuus ja kansainvälisyys, kansanvalta ja kansanliike,

https://doi.org/10.21435/ha.155

maakunnat ja maaseutu, uusi sivistystaistelu, ympäristö ja ekologia sekä hyvinvointivaltion tulevaisuus.[1668] Linjoissa ei ollut uutta. Muistiosta on luettavissa, että sisällöllisesti uusi selvä vire puuttui vielä. Puolueessa elettiin yhä sopeutumisvaihetta ja totuteltiin oppositiossa olemiseen.

Kansainvälistä toimintaa taas oltiin aktivoimassa entisestä. Oppositiopolitiikan nähtiin asettavan tälle alalle aiempaa suuremmat vaatimukset. Perinteinen pohjoismainen yhteistyö edellytti entistä sisältöpainotteisempaa turvallisuus-, ympäristö- ja integraatiopolitiikkaa Ruotsiin ja Norjaan. NKP-yhteistyön tuli niin ikään jatkua mallikkaasti, mutta samalla tuli löytää uusia elementtejä erityisesti Neuvostoliiton talousuudistusten takia. Yhteyksiä muuhun itäiseen Eurooppaan, kuten talonpoikaispuolueisiin, oli tarkoitus jatkaa pääosin perinteiseltä pohjalta. Länsi-Euroopan taas katsottiin olevan puolueelle haaste. Kahdenvälistä yhteistyötä oli tavoite kehittää Saksan FDP:n ja Englannin liberaalien kanssa. Ylipäätään painopiste oli lännessä kahdenvälisissä yhteyksissä, ja laajemmat yhteistyökuviot hoidettaisiin Mini-Etykin kautta. Yhdysvaltojen suuntaan tiivistettäisiin yhteistyötä demokraattien kanssa. Kotimaassa taas kansainvälistymisen haasteisiin vastattaisiin ohjelmavalmisteluin Suomi ja maailma -ohjelmalla.[1669]

Puoluehallituksen keskustelussa paperia kiiteltiin sinänsä hyväksi, mutta samalla yleinen näkemys oli, että toivottiin vieläkin syvällisempää otetta. Maanviljelijä Antti Vehkoja kehotti pohtimaan, mihin tarvittiin järjestöihmistä. Ei riittänyt, että heitä tarvittiin ääniä takaamaan, rekvisiitaksi puoluejuhliin ja rahoittajiksi. Vaadittiin muutakin. SDP:n grillaamisen sijaan tarvittiin perusteellisempaa pohjavirettä ja keskustelua, varsinkin kun nykyhallituksen talouspolitiikka oli niin karmeaa katsottavaa ja koettavaa. Häntä huolestutti, että puolueessa on ”poliittisesta juonittelusta tehty jopa hyve. Nyt on saatava suoran ladun hiihto takaisin keskustapuolueeseen.” Väyrynen ihmetteli hänestä ja puolueesta syntynyttä juonittelijaimagoa: ”Kyllä todelliset juonittelijat ovat aivan muualla tässä tilanteessa.” Pekkarinen taas korosti työnjakoa. Käytännön oppositiopolitiikan painopiste oli eduskunnassa ja syvällisempi yhteiskunta-analyysi puoluehallituksella. Esimerkiksi verouudistuksen suhteen kannatti odottaa hallituksen tarkempia esityksiä eikä hutkia, koska siinä oli myönteistäkin.[1670]

Uudistumiskeskustelu jatkui syksyn mittaan, ja samaan aikaan puolueen tiedotus- ja koulutustoimintaa uudistettiin. Puolueen järjestöväelle tarkoitettu tiedotuslehti *Kansamme puolesta* sulautettiin *Suomenmaahan*, ja puolueen järjestöasiat oli tarkoitus koota *Bulletiiniin*. Lisäksi järjestökoulutuksen pääpaino siirrettiin Alkio-opistolta piirijärjestöihin, mikä tarkoitti käytännössä entistä laajempaa kouluttamista. Voimakkaimmat uudistusvaatimukset tulivat jälleen puolueen nuorten ja naisten taholta. He kokivat, ettei heitä vieläkään kuultu tai huomioitu tarpeeksi.[1671]

NKL:n puheenjohtajuudesta luopuva Toropainen jätti puoluehallitukselle suora-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustapuolueen delegaatio saapumassa DDR:n Demokraattisen talonpoikaispuolueen vieraaksi talvella 1986: DBD:n toimitsijat Erwin Binder ja Rudolf Bandmann (vas.), Martti Pura ja Jussi Yli-Lahti, DBD:n puheenjohtaja Dr. Günter Maleuda ja Kari Hokkanen. Kari Hokkasen kotialbumi.

https://doi.org/10.21435/ha.155

sanaisen kirjeen, jossa ongelmat nostettiin esiin. ”Ilman pienintäkään piruilua voi huoletta heittää, että tutkimuksissa havaittu Keskustapuolueen vahva nuorisokannatus on onnellinen tosiasia, johon on noustu puoluehallituksesta riippumatta – tai jopa huolimatta.” Toropainen kuvasi puoluehallituksen olevan ”kloonattujen miesten konklaavi”, minkä sanoi kirjoittavansa rakkaudella.

> Te olette miehiä (vain 4 naista 30:stä), te olette samanikäisiä, samalla tavalla ajattelevia, jopa samannäköisiä. Niistä 17 piirin edustajasta, jotka eivät ole puolueen puheenjohtajiston jäseniä, on maanviljelijöitä 12. Pidän maanviljelijän ammattia yhtenä kaikkein arvostetuimmista, mutta silti – – Ay-aktiiveja on tasan yksi – – Kaikesta huolimatta puolueen äänestäjistä on noin puolet naisia, hyvin huomattava osa ay-väkeä, jopa SAK:n jäseniä, ja kaupungeissakin meillä menee nykyään jo kohtalaisesti. Eikö se ole valtava ihme?[1672]

Toropaisen viesti otettiin puoluejohdossa selvästikin huomioon. Puoluetoimiston suunnittelusihteeri ja nouseva nuorisopoliitikko Rehn esitti samassa puoluehallituksessa, jonne kirje oli osoitettu, kuusi teesiä puolueen uudistamiseksi: 1) politiikan painopiste tuli suunnata elämän laadullisiin kysymyksiin, sillä materialistiset arvot olivat väistymässä, 2) puolueen oli pystyttävä harjoittamaan aatteellisesti ja eettisesti perusteltua politikkaa, sillä köyhän asian ajaminen antoi puolueelle hyvän perustan, 3) kaupunkikeskustalaisuuden katsottiin voivan menestyä vain keskustaliberalismina, 4) oli muututtava eläväksi kansanliikkeeksi ja purettava puolueen sisäistä hierarkiaa, 5) oli ryhdyttävä yhteiskuntaa voimallisesti uudistavaksi liikkeeksi ja 6) nuoret oli nostettava puolueessa esiin, sillä puolueen kannattajista 40 prosenttia oli alle 30-vuotiaita.[1673]

Kääriäinen nosti esiin, että puoluehallitukselle oli annettu myös puolueen tasa-arvotoimikunnan selvitys naisten osuudesta puolueen toimintaan. Siinä todettiin, että puolueesta syntyvä kuva oli varsin surullinen, sillä puolue oli ”ukkoutunut”. Toimenpide-ehdotuksena esitettiin pohdittavaksi, tulisiko puolueen sääntöjä muuttaa siten, että puolueen eri tasojen elimissä pitäisi olla vähintään kolmasosa kumpaakin sukupuolta. Myös puolueen järjestämissä tilaisuuksissa tuli puhujina käyttää naisia, ja naisia nimenomaan enemmän kuin se ”yksi pakollinen”. Lisäksi naisten tuli näkyä entistä paremmin vaaleissa.[1674] Tasa-arvotoimikunnan selvityksen mukaan puolueen piiritoimikuntien jäsenistä naisia oli vain 22 prosenttia, kunnallisjärjestöjen puheenjohtajista naisia oli seitsemän prosenttia ja näiden sihteereistä 34 prosenttia, koulutussihteereistä 47 prosenttia ja tiedotussihteereistä 35 prosenttia.[1675]

Kääriäisestä puolue oli nyt siinä tilassa, jollaiseksi Virolainen oli kaavaillut sen neljäkymmentä vuotta sitten. Nyt oli luotava uusi linja, ja NKL:n tuli olla siinä kehityksen kärjessä. Hän korosti nuorten roolia – antaen siten tavallaan hyväksyntänsä nuorten esiin nostamalle keskustaliberalismille. Hän

https://doi.org/10.21435/ha.155

totesi aistivansa uutta värinää, ”joitain uutta on löytymässä lähivuosina”. Vaikka puolue olikin Kääriäisestä yleispuolue, oli sen irtauduttava ”ryhmäkantaisuudesta aatteelliseksi ja ajatukselliseksi puolueeksi”. Myös kansainvälisessä politiikassa puolueen roolia tuli kehittää niin Euroopassa kuin laajemmin. Väyrynen taas ei ollut valmis hyväksymään nuorten näkemyksiä, vaikka hän ei tätä suoraan ilmaissutkaan. Hän painotti, että oppositioaika tuli hyödyntää, tavoitteet tuli asettaa riittävän pitkälle ja aatteellinen pohdinta ja keskustelu tuli aloittaa heti. Rehnin esittämät uudistamisteesit eivät siis hänelle kelvanneet.[1676]

Näkemyserot puolueen uudistamissuunnasta nousivat kunnolla esiin vasta vuoden 1987 lopussa, jolloin puoluehallituksessa käsiteltiin puoluetoimiston poliittisen osaston laatimaa muistiota *Keskustapuolue kohti 1990-lukua*. Muistiossa todettiin, että siinä tehdyt ehdotukset olivat itsekkäitä siinä suhteessa, että tavoite oli lisätä puolueen kannatusta ja vaikutusvaltaa maan politiikassa. Lähtökohta oli, että ainoastaan vahvoista asemista pystyttiin vaikuttamaan yhteiskunnan kehitykseen. Konkreettiseksi kannatustavoitteeksi asetettiin yli 20 prosentin kannatus ensin kunnallisvaaleissa ja sitten eduskuntavaaleissa. Toinen kohta koski yhteiskunnan kehityssuuntaa. Se oli viemässä kohti hallitsematonta käymistilaa, mikä tarkoitti ennen kaikkea pääkaupunkiseudun rajua kasvua, 6–8 kasvukeskuksen syntymistä, kuntien pakkoliitoksia sekä peruspalveluiden lopettamista syrjäseuduilla – eli kärjistetysti hyvästejä maakuntien Suomelle ja maaseudulle.[1677]

Muistiossa katsottiin, että vaikka läheskään kaikki yhteiskunnalliset ongelmat eivät olleet aluesidonnaisia, oli keskustapuolue leimallisesti alueellinen puolue: pohjoinen–etelä-asetelmassa se oli Pohjois-Suomen puolue ja kaupungit–maaseutu-asetelmassa maaseudun puolue. Leiman todettiin olevan niin vahva, että puoluetta tarkastelivat tästä näkökulmasta lähes kaikissa asioissa niin äänestäjät, media ja varsinkin kilpailevat puolueet. Keskustapuolue oli Etelä-Suomessa vasta neljänneksi suurin puolue noin 10 prosentin kannatusosuudella. Vaikeutena oli, että puolueen oli hankala saavuttaa siellä yleistä uskottavuutta, ja lisäksi puolueen väitettiin toimivan aina kaikessa ”isoveljensä” eli pohjoisen Suomen eduksi. Puolueen etuna taas saattoi pitää etelässä sitä, että ihmisillä oli tarvetta maltilliseen keskustaliberaaliseen ajatteluun, vaikka toisaalta myönnettiin, että moni kaupunkilainen koki keskustapuolueen liian ahtaaksi, jopa SDP:hen verrattuna.[1678]

Muistiossa vedettiin johtopäätös tilanteesta. Puolueen tuli valita strateginen päälinja: ”Pyritään ensisijaisesti joko kasvamaan nykyisiä vahvoja asemia hyödyntäen (siis nykylinja) tai hankkimalla radikaalilla imagon muuttamisella merkittävä kannatus etelän suurista kaupungeista. Ensimmäinen vaihtoehto on helppo arvioida varmemmin lisäkannatusta tuottavaksi, joten olkoon se ensisijainen, mutta ei yksioikoinen linja.” Puolueen tavoitteeksi siis ehdotettiin alueel-

https://doi.org/10.21435/ha.155

lisen yleispuolueaseman vahvistamista ja sitä kautta kannatuksen kasvattamista. Pääkaupunkiseudulla kannatuskasvun taas uskottiin löytyvän ajan myötä siitä asetelmasta, että raju murros toisi alueelle yhä enemmän pienituloisia ihmisiä.[1679]

NKL:n puheenjohtaja Rehn ja KOL:n puheenjohtaja Mikael Pentikäinen jättivät muistion johdosta puoluehallitukselle kirjallisen lausunnon, jossa yhdyttiin näkemykseen uudistumisen välttämättömyydestä, mutta kritisoitiin tarkoitushakuista asettelua, jolla pyrittiin oikeuttamaan laatijoiden strateginen linjavalinta. Heidän mielestään kannatuksen vahvistaminen ennestään hyvillä kannatusalueilla ei ollut ristiriidassa puolueen uudistamisen kanssa, vaan päinvastoin. Uudistamisessa ei ollut kyse mistään radikaalista imagokikkailusta, vaan puolueen politiikan muokkaamisesta aatteellisten periaatteiden pohjalta siten, että vastattaisiin nyky-yhteiskunnan haasteisiin ja ongelmiin. Rehnistä ja Pentikäisestä puolueessa oli kaksi toisiaan täydentävää päävirtausta, maaseutuhenkinen elämänkatsomus ja keskustaliberaali politiikka, joihin molempiin tuli sisältyä vahva ekologinen viritys. Muistiossa olikin todettu, että keskustapuolueessa vuosikymmeniä sivuosassa ollut ekologinen liike oli saatava puolueessa eloon. Myös keskustaliberalismi oli mainittu, mutta Rehnin ja Pentikäisen mielestä sitä ei ollut käsitelty kunnolla vaan ikävästi aliarvioiden. Sitä ei ollut joko kyetty tai haluttu määritellä oikein.[1680]

Rehnistä ja Pentikäisestä keskustaliberalismi tarkoitti kansalaisvallan ja kansalaisoikeuksien korostamista, ihmisen sivistymisen ja henkisen vapauden sekä suvaitsevan kulttuurivapaamielisyyden edistämistä alkiolaisessa hengessä, elämänlaadun kohottamista politiikan prioriteetiksi pelkkien taloudellisten arvojen vastapainoksi erityisesti ympäristö-, työelämä- ja perhekysymysten kohdalla sekä pienyrittäjyyden ja pienomistuksen korostamista. Keskustaliberalismiin kuului siis elementtejä kulttuuri- ja sosiaaliliberalismista, mutta ei taloudellisesta liberalismista. Sen ytimeen kuului myös vaatimus sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta, köyhän asian ajamisesta maalla ja kaupungeissa, ja sen nykyaikainen versio eli ihmiskuntapolitiikka, josta muun muassa Paavo Väyrysen todettiin hiljattain puhuneen. Heistä nuorten keskuudessa, mutta myös toimihenkilö- ja työväestössä, oli kysyntää keskustaliberaaleille arvoille.[1681]

Puoluetoimiston laatiman ehdotuksen, *Keskustapuolue kohti 1990-lukua,* vastaanotto olikin puoluehallituksessa hyvin lyhyt ja tyly. Rehn totesi, että muistion päälähtökohdat olivat vääriä, eikä niistä lähtökohdista saavutettaisi kannatustavoitteita ainakaan Etelä-Suomessa. KN:n puheenjohtaja Pokka sanoi, että ”muistio on elämästä vieraantunut ja siinä puhutaan pelkistä lillukanvarsista”, vaikka uudistumistavoite olikin hyvä. Puoluesihteeri kommentoi lakonisesti, että muistio teki tehtävänsä eli nostatti keskustelua puolueen tulevaisuudesta. Kääriäisen ehdotuksesta, mihin Väyrynen yhtyi, asian käsittelyä päätettiin siirtää.[1682]

Keskustapuolueen Naiset laativat myös puoluehallitukselle kirjallisen vastineen,

https://doi.org/10.21435/ha.155

jossa käsiteltiin muistiossa esitettyjä ehdotuksia, koska itse keskustelulle ei näyttänyt löytyvän koskaan aikaa. Pokka moitti samalla puoluehallituksessa sitä, että puolueen poliittisella osastolla ei käsitetty, millainen merkitys naisilla oli poliittisessa elämässä. Hänestä oli nostettava esiin erityisesti palkansaajanaiset.[1683] KN:n edustajainkokouksessa Kuopiossa kesällä 1987 oli nimenomaan vaadittu puolueen ja sen toiminnan uudistamista, ja puolueen ovien avaamista palkansaajanaisille oli pidetty tässä suhteessa tärkeänä.[1684] Naisista muistion laatijat olivat lähteneet liikkeelle lähtökohdista, jotka eivät sopineet tähän päivään: ”Aatetta ei voi rakentaa pelkkää vallankäyttöä varten.” Sen sijaan keskustalaisuus kaipasi määrittämistä. Tavallisille ihmisille oli pystyttävä tekemään selväksi, miten keskustalaisuus erosi oikeistolaisuudesta ja miten sosiaalidemokratiasta. ”Maalta kotoisin olo ei enää riitä perustelemaan minkäänlaista yhteiskunnallista näkemystä.” Naisten usko puolueen ja sen aatteen voimaan oli luja, sillä he kritisoivat tavoitteeksi asetettua kannatusta liian alhaiseksi. Naisista tavoite oli asetettava 30 prosenttiin. Lisäksi huomautettiin, että puolueen johdossa olevilla henkilöillä oli iso vaikutus siihen, millainen yleiskuva puolueesta syntyisi. Siksi puolueen näkyvillä paikoilla tuli olla monipuolisesti useita erilaisia henkilöitä –myös naisia.[1685]

Naiset halusivat avointa ja rohkeaa yhteiskunnallista keskustelua, myös aroista aihealueista. Yhteiskunta, arvot ja ihmiset olivat muuttuneet ja olivat yhä muutoksessa. Puolueelle oli elintärkeää, että myös vuorovaikutus palkansaaja- ja yrittäjäjärjestöjen kanssa toimi aktiivisesti. Puolue-elinten oli omaksuttava uusia ja keskustelevia tulevaisuuteen suuntautuvia toimintatapoja. Naisjärjestön lakkauttamiseen suhtauduttiin kuitenkin kielteisesti, sillä nimenomaan sitä tarvittiin apuna uudistumisessa. Naisista oli virhe, että muistiossa ei tiedostettu naisten nousua ja sitä, millainen voimavara naiset olivat politiikassa – kuten muistiossa nuorten osalta tehtiin, vaikka ei ymmärtäen näiden keskustaliberalismia. Naisista keskustapuolueen kohtalonkysymys olivat Etelä-Suomen palkansaajanaiset, mutta joko heidän arvoasetelmansa ja tavoitteensa eivät olleet auenneet puolueelle tai sitten niitä ei ollut haluttu ottaa huomioon. Lisäksi kritisoitiin, että puolueen toiminta oli yhä liian sisäänpäin lämpiävää. Tarvittiin tervettä puolueitsetuntoa eikä käpertymistä sisäänpäin.[1686] Aiheesta ei ehditty käydä puoluehallituksessa kunnollista keskustelua kuitenkaan tälläkään kertaa.[1687]

Keskustapuolueen naisten ja nuorten kommenteista näki, että heidän mielestään puolue oli jämähtänyt liiaksi paikoilleen ja kangistunut vanhoihin kaavoihin. Naiset ja nuoret luottivat lujasti puolueen aatteesta nousevaan voimaan, minkä katsottiin antavan hyvät lähtökohdat ajaa omia tavoitteita myös yhteiskunnan muutoksessa. Puoluejohdossa ja puoluetoimistossa taas oltiin akuutimmin huolissaan siitä, kasvaisiko puolueen kannatusvoima riittävästi ja riittävän nopeasti kriittiseksi nähdyssä poliitti-

https://doi.org/10.21435/ha.155

sessa tilanteessa. Siksi sillä taholla haluttiin pelata niin sanotusti varman päälle pyrkien varmistamaan puolueelle mahdollisimman vahvat asemat. Naisten ja nuorten mielestä taas tällainen näytti vanhanaikaiselta valtapolitiikalta, mikä ei vetoaisi nykyäänestäjiin – eikä mitä ilmeisemmin motivoinut heitä itseäkään. Syvempi keskustelu uudistumisesta ja sen käytännön toimenpiteiden yhteensovittamisesta eri näkemysten kesken jäi kuitenkin kiireisen arkipolitiikan, kuten presidentinvaalien, tulevien kunnallisvaalien ja oppositiopolitiikan työstämisen, varjoon.

Toisaalta uudistuminen eteni kuitenkin siten, että siitä näkyi merkkejä puolueen eri ohjelmissa. Työvaliokunnassa oli esillä helmikuussa 1988 ”Suomi ja maailma, keskustapuolueen kansainvälisen politiikan” -asiakirjaluonnos. Siinä maan todettiin kansainvälistyvän tavalla, joka tuntuisi kouriintuntuvasti kaikkien suomalaisten elämässä. Ohjelman mukaan muutoksessa oli huolehdittava suomalaisten hyvinvoinnista ja itsenäisyydestä, mutta samalla oli kuitenkin otettava huomioon, että maan etu oli sidoksissa koko ihmiskunnan etuun. Kansainvälisen ympäristöpolitiikan todettiin olevan uusi, erittäin tärkeä ala Suomen aktiiviselle puolueettomuuspolitiikalle.[1688] Tätä ennen työvaliokunnassa oli ollut esillä puolueen kaupunkiohjelma ”Eläköön kaupunki!”, jossa oli selvästikin nähtävissä keskustaliberalismin vaikutus eli uudenlainen ote kaupunkiasioiden käsittelyyn.[1689] Myös puolueen johto oli aktiivinen omissa uudistamisprojekteissaan.

Puoluejohdon uudistushankkeet liittyivät keskeisesti keskustayhteistyöhön, joka oli kokenut mahalaskun vuoden 1987 hallitusneuvotteluissa. Työvaliokunnassa käsiteltiin helmikuussa 1988 keskustayhteistyöhön liittyviä muutoksia. Näihin liittyi viisi ehdotusta: 1) puolueen nimen muuttaminen Keskusta r.p:ksi, ruotsiksi Centern r.p., 2) Kajaanin puoluekokouksessa päätettäisiin, ettei keskustapuolue solmisi vaaliliittoja toisten suomenkielisten puolueiden kanssa, mutta sen sijaan muiden puolueiden ihmisille annettaisiin mahdollisuus tulla ehdokkaaksi keskustapuolueen listoille, 3) henkilötasolla keskustayhteistyö jatkuisi Tasavalta-seurassa, 4) Keva laitettaisiin toistaiseksi jäihin ja 5) puolue hakisi LI:n täysjäsenyyttä. Pöytäkirjan mukaan ehdotukset nostattivat keskustelua, mutta sen sisältöä ei ole merkitty pöytäkirjaan.[1690] Uudistusehdotukset nousivat heti myös julkisuuteen, eivätkä erityisen myönteisessä valossa.

Helsingin Sanomien etuaukeamalla uutisoitiin isoin kirjaimin, että keskustapuolue aikoi vaihtaa taas nimensä. Syyksi todettiin uusi yritys murtautua kaupunkeihin uudella ilmeellä ja uudella nimellä – eli vuoden 1965 nimenmuutoksen tapaan. Puoluejohdon motiivina nimenmuutoksessa nähtiin olevan halu luoda puolueelle uutta keskustaliberaalia ilmettä. Käytännössä kyseessä katsottiin kuitenkin olevan taktinen liike kasvattaa kannatusta. Keskustapuolue oli saanut presidentinvaaleissa jalansijaa isommissa kaupungeissa, joten tällä operaatiolla pyrittiin nyt säilyttämään asemat ja kasvattamaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

yhä kannatusta. Lehden mukaan keskustapuolue oli jo päässyt ”tunkeutumaan” presidentinvaaleissa ehdokkaansa avulla SKL:n ja RKP:n sisään. Vaaliliittokiellon selitettiinkin olevan niin sanottua pelin politiikkaa, jolla ajettaisiin kristillisten, liberaalien ja RKP:n ehdokkaita keskustapuolueen riveihin, sillä näillä saattoi olla vaikeuksia päästä läpi ilman vaaliliittoja. Lisäksi nimenmuutoksella arvioitiin torjuttavan jo etukäteen tekeillä olevan uuden liberaalipuolueen menestymismahdollisuuksia. RKP:n suhteen taas nimenmuutoksen katsottiin toimivan kontrollikeinona siten, että RKP:n yhteistyö SDP:hen ja kokoomukseen pysyisi rajoissa.[1691] Uudistusprojekti kuvattiin *Helsingin Sanomissa* nimenomaan puheenjohtajan ja puoluesihteerin masinoimaksi projektiksi, joka oli täysin valtapolitiikan kyllästämä.

Väyrynen on todennut muistelmissaan, että ideat esityksiin olivat syntyneet hänen päässään jo syksyllä 1987. Hän oli puhunut niistä Kääriäiselle Moskovassa, jossa he olivat olleet lokakuun vallankumouksen 70-vuotisjuhlassa. Kääriäinen oli hyväksynyt ideat, ja ne oli päätetty tuoda julkisuuteen presidentinvaalien jälkeen.[1692] Uudistukset eivät olleet herättäneet työvaliokunnassa kritiikkiä, tai ainakaan sellaista ei ole kirjattu pöytäkirjaan. Toisaalta esitykset oli lähetetty vain eteenpäin puoluehallitukseen. Vasta uudistusehdotusten noustua näkyvästi esiin mediassa, ja hyvin kielteisessä valossa, nousi puolueen sisältä voimakasta kritiikkiä puoluejohdon toimintaa kohtaan. Juhantalo sanoi työvaliokunnassa, että eduskuntaryhmässä oli arvosteltu ankarasti sitä, miten asiassa oli edetty. Väyrynen puolustautui sanomalla, että keskiryhmien yhteistyön ajauduttua vaikeaan tilaan puoluejohdon velvollisuutena oli esittää suunnitelma, jonka pohjalta puolue-elimet päättäisivät, miten edetä jatkossa kaaoksen välttämiseksi. Pura huomautti, että puolueen kansanedustajia loukkasi ennen kaikkea se, miten asia oli tullut julkisuuteen. Väyrynen myönsi, että ennakkojulkisuus, erityisesti *Helsingin Sanomien* kirjoittelu, oli ollut valitettavaa. Ilmeisesti jotkut epäilivät myös sitä, että puoluejohto oli vuotanut tiedot tahallaan medialle, sillä Väyrynen sanoi, että jos puoluejohto olisi vuotanut, ”olisi se ainakin huolehtinut siitä, että tiedot ovat oikeat”.[1693]

Väyrysen vauhti ja piittaamattomuus puolueen julkikuvasta, jota sävyttivät jälleen kovat valtapoliittiset otteet, yllätti monet keskustapuolueessa. Puolueessa oli hädin tuskin ehditty iloita hyvästä presidentinvaalituloksesta ja kampanjan aikana saavutetusta yksimielisyydestä kevään 1987 koettelemusten jälkeen, kun edessä olikin jälleen politiikan menettelytapoihin liittyviä kiistoja. Näytti siltä, että puoluejohto, ennen kaikkea Väyrynen, ajoi taas omavaltaiseen tyyliinsä läpi asioita, periaatteessa kyllä puolue-elinten kautta, mutta työntäen mediavuodon kautta muita käytännössä nurkkaan. Juhantalo kritisoikin, että jälleen ”puolueen kenttä yllätettiin makuulta”. Hänestä nimenvaihto oli paikallaan, mutta menettelytapa ja ajoitus ihmetyttivät. Juhantalo arvioi, että jossain vaiheessa kenttä kyllästyisi tekemään itsensä

https://doi.org/10.21435/ha.155

kanssa solmuja. Ärtymystä herätti se, etteivät tällaiset äkkiliikkeet herättäneet luottamusta, vaikka niitä saattoikin perustella keskiryhmien yhteistyön romahduksella. Juhantalo huomautti, ettei häntä kiinnostanut sellainen osto- ja myyntiliikeajattelu, joka näytti olevan asiassa päällimmäisenä. Puolueen sisälläkin katsottiin, että uudistukset näyttivät kylmältä laskelmoinnilta – ja ainakaan Juhantalo ei pitänyt niitä erityisen uskottavina. Vaaliliittokysymys eli se, ettei niitä enää solmittaisi, oli vaikein ja eniten hermostumista nostattanut asia. Varsinkin Etelä-Pohjanmaan piiri oli sitä vastaan.[1694]

Väyrynen kertoi piirin esittäneen jopa uhkavaatimuksen, jonka mukaan puoluehallituksen oli vetäydyttävä vaaliliittokiellosta 18.3. mennessä tai asia kaadettaisiin puoluevaltuuskunnassa. Piirin puheenjohtaja Vihriälä olikin ollut aktiivisesti hanketta vastaan. Hokkanen piti työvaliokunnassa tiukasti kiinni piirin kannasta ja tivasi, miksi ei voitu jatkaa entiseen tapaan. Väyrysestä uusi vaaliliittopolitiikka oli parempi, sillä jos "se hyväksytään, Keskusta r.p:stä tulisi keskiryhmien kattopuolue". Kääriäinen taas selitti, ettei vanha vaaliliittomalli menisi enää läpi, sillä noin kahdeksan yhdeksän piirijärjestöä pitäisi taivutella vaaliliittoyhteistyöhön, ja se vaikuttaisi negatiivisesti vaalityöhön. Hänestä vaaliliittoyhteistyöstä tuli irtautua, mutta toisaalta SKL:n ja LKP:n suuntaan ei pitäisi öykkäröidä. Vaaliliitot olivat hankalia varsinkin eteläisissä piireissä, ja äänestäjienkin keskuudessa ne aiheuttivat helposti närää. Hokkasesta LKP ja SKL eivät tulisi tähän suostumaan, ja vaikka SKL:stä ei erityisemmin pitäisikään, tulisi sille silti antaa kunniallisempi tapa hävitä poliittiselta kartalta.[1695] Kaikki SKL:n viisi kansanedustajaa olivat nousseet eduskuntaan keskustan vaaliliittojen turvin.[1696]

Rehn muistutti, että Väli-Suomessa käytäisiin lähitulevaisuudessa kovat poliittiset kamppailut ja SKL tulisi olemaan niissä rasite. Väyrynen huomautti, että Rehn näytti toivovan, ettei SKL:n kanssa tarvitsisi olla enää yhteistyössä. Hän pyrki sen sijaan entistä tiiviimpään yhteistyöhön, "koska se nopeuttaa SKL:n häviämistä poliittiselta kartalta", mihin Hokkanen ilmoitti vastalauseensa. Rehn lisäsikin, että hänestä piirit saattoivat omilla päätöksillään ottaa kristillisiä vaalilistoilleen, mutta samalla oli vaadittava takuut näiden poliittisesta linjasta – kristillisten mukanaolo ei olisi luonut keskustaliberaalia ilmettä, vaan päinvastoin. Piireillä tulikin hänestä säilyttää päätösvalta asiassa. Olennaista Rehnistä oli se, että puolueen kuvaa voitaisiin nyt uudistaa. Juhantalo ilmoitti olevansa samoilla linjoilla kuin Hokkanen Hänen mielestään ei olisi hyvä idea, että keskustapuolueen ryhmässä olisi SKL:n edustajia.[1697] Keskustelun myötä kävikin selväksi, että Väyrysen ajatuksia SKL:n suhteen pidettiin epärealistisina ja toisaalta myös riskialttiina puolueen imagon ja toiminnan kannalta, vaikka samalla ymmärrettiin, ettei edellisvaalien kaltainen vaaliliittoyhteistyö enää onnistuisi.

Enemmistö piirien johtajista kannatti vaaliliittojen lopettamista, ja vain kuusi piiriä halusi jatkaa niitä.[1698] Edellisvaaleissa oli

https://doi.org/10.21435/ha.155

annettu tiukka suositus vaaliliittoyhteistyöstä SKL:n ja LKP:n kanssa, ja nyt niitä ei olisi Väyrysen mukaan saanut olla laisinkaan – vaikka hän tiesi tavoitteen epärealistiseksi. Hän oli itsekin todennut, että Almgrenin joukoissa oltiin tiukasti vaaliliittoyhteistyömuutosta vastaan, ja mieluummin otettaisiin vaaliliittokumppaniksi kuka muu tahansa ennen kuin suostuttaisiin tällaiseen.[1699] Mikael Pentikäinen kritisoikin puoluehallituksessa, että soutaminen ja huopaaminen vaaliliittoasiassa oli ”vahvistanut pelipoliittista imagoa”. Lehtosaari taas moitti, ettei kenttä ollut pysynyt mukana johdon nopeissa vaaliliittokäänteissä. Hänestä niistä tiedettiin parhaiten kentällä, sillä piireissä ja kunnissa ei varmasti solmittaisi vaaliliittoja, jotka olisivat puolueen kannalta huonoja.[1700] Varsinkin *Keskisuomalaisessa* oli kritisoitu, että ”päätös lopettaa vaaliliittoyhteistyö liberaalien ja kristillisten kanssa merkitsee kaikista korulauseista huolimatta poliittisen moraalin rappiotilaa, jollaista menestyksellisen presidentinvaalikampanjan juuri läpikäyneeltä Paavo Väyryseltä ei olisi osannut odottaa”. Päätöksenteon todettiin onneksi kuuluvan järjestöväelle. ”Kenttäkäsittelyssä ja puoluekokouksessa puoluejohtoa on ennenkin pantu järjestykseen.” [1701]

Kaavaillulla uudella systeemillä ei ollut mahdollisuuksia mennä läpi, mikä kuvastaa hyvin piirien valtaa puolueessa. Varsinkaan vahvojen piirien, kuten Etelä-Pohjanmaan piirin, yli ei voitu kävellä. Kääriäisestä keskustelu lähtikin väärille raiteille, kun piireissä katsottiin, että heiltä vietäisiin asiassa päätösvalta. Hänestä pelaaminen kahdella kolmella pienryhmällä veisi omaa uskottavuutta, joten ”liittopuolueajatus on kuollut”. Väyrynen muistutti, että sen taustalla oli ajatus, että kokoomus pyrkii nujertamaan meidät. Juhantalo sanoi tukevansa Kääriäisen näkemyksiä, uhoamista oli vähennettävä. Pohjamo antoi tukea Väyryselle. Alkuperäinen esitys olisi ollut hänestä paras. Rehn painotti, että piirien päätösvalta tuli säilyttää. Keskustelussa häviölle jäänyt Väyrynen sanoi pitävänsä keskustelua merkillisenä, sillä aiemmin vaaliliittoja vastustaneet puolustivat niitä nyt.[1702] Keskustelu osoitti, että puolueen sisällä oltiin eri mieltä siitä strategiasta, millä tavalla puolue kasvaisi ja voimistuisi. Väyrysen valtapoliittiseksi nähty linja, jossa piirejä ja pienpuolueita olisi ohjattu lujalla kädellä, ei saanut kannatusta.

Kompromissiksi päätettiin esittää sekajärjestelmää. Puolue saattoi ottaa tulevissa vaaleissa ehdokaslistoilleen myös keskustalaisesti ajattelevia toisten puolueiden jäseniä ja sitoutumattomia ehdokkaita, mutta samoin vaaliliitot keskiryhmien kanssa olivat yhä mahdollisia. Päätöksen mukaan: ”Vaaliyhteistyösuosituksesta neuvotellaan ja päätetään jokaisissa vaaleissa erikseen. Vaaliyhteistyöstä päättävät sääntöjen mukaisesti valtiollisten vaalien osalta piirijärjestöt ja kunnallisvaalien osalta kunnallisjärjestöt.”[1703] Väyrynen korostikin julkisuudessa, että päätökseen sisältyi yhä ajatus keskustayhteistyön tiivistämisestä, vaikka hänen yrityksensä saada pienpuolueiden edustajat keskustapuolueen listoille vaaliliittokiellon

https://doi.org/10.21435/ha.155

kautta oli kaatunut.[1704] Väyryselle tyypilliseen tapaan hän piti kiinni oikeaksi pitämästään kannasta, vaikka se korostikin hänen mainettaan kovana valtapoliitikkona. Juhantalo taas kommentoi vaaliliittoja koskien, että jos puolueesta kerran tehtiin urbaania puoluetta, niin ”pelurin mainetta pitää silloin välttää”.[1705] Juhantalon kommentti kertoo kuvaavasti siitä, että Väyrysen valtapoliittiset otteet voitiin hyväksyä paremmin alueilla, joilla sinipunahallituksen ajama politiikka koettiin todelliseksi uhaksi. Sen sijaan varsinkaan kaupungeissa, jotka hyötyivät kansallisesta ja ylikansallisesta rakennemuutoksesta, eivät tällaiset otteet vedonneet äänestäjiin.

Puolueen nimenmuutosehdotus eteni myönteisemmin kuin vaaliliittokysymys.[1706] Työvaliokunnassa se otettiin hyvin vastaan. Väyrynen muistutti asiaa esitellessä, että ”Keskusta” oli jo nimenä käytössä, ja mainitsi esimerkkinä Nuorten Keskustan Liiton, Keskustan Opiskelijaliiton ja Keskustan Lehtimiehet. Puolueen kentällä asia oli kuitenkin herättänyt jonkin verran hämminkiä. Kääriäinen katsoikin, että puolueen perinteisen kentän huoli oli otettava vakavasti ja jäsenistölle oli vietävä asiasta oikeaa tietoa.[1707] Asian eteneminen kohtasi kuitenkin yllättäviä esteitä. Puolueen edustajat olivat keskustelleet oikeusministeriössä yhdistysrekisterin toimistopäällikön ja oikeusministerin kanssa, ja tapaamisessa oli selvinnyt, että virkamiehet olivat vahvasti sitä mieltä, ettei ehdotettu muoto kävisi. Siihen olisi lisättävä lisämääre, esimerkiksi Suomen Keskusta tai sitten käytettävä esimerkiksi muotoa Keskusta-Centern r.p., ettei se olisi liian lähellä vanhoja Keskusta-peräisten nimien haltijoita.[1708]

Nimiasian taustalla vaikutti puolueen vanha riesa. Maalaisliiton nimi olisi haluttu muuttaa Keskustaliitoksi 1960-luvulla, mutta sen estämiseksi ja silloisen puheenjohtajan kiusaksi oli perustettu Keskustaliitto-niminen yhdistys. Nyt taas yhdistysrekisteritoimisto katsoi, että nimiehdotus oli liian lähellä Keskustaliitto ry:tä.[1709] Työvaliokunnassa virkamiesten kanta ei saanut ymmärrystä. Kaikki olivat tympiintyneitä, ettei lyhyt Keskusta-nimi käynyt. Väyrynen katsoi, että jos nimenmuutos ei onnistuisi, oli ainakin kirjattava sääntöihin puolueen ruotsinkielinen nimi.[1710] Nimiasiasta ei kuitenkaan haluttu nostaa oikeusprosessia.[1711] Keskustelujen ja lisäselvitysten myötä selvisi, että nimeksi kävisi Suomen Keskusta tai Suomalainen Keskusta ja sitä vastaava ruotsinkielinen muoto. Lisäksi epävirallisissa yhteyksissä voisi käyttää pelkkää Keskusta-nimeä. Väyrynen ja Kääriäinen kannattivat vaihtoehtoa Suomen Keskusta. Kääriäinen myös informoi, että nimenmuutos oli ”yleensä” hyväksytty piireissä.[1712] Asiasta oli tehty järjestökysely, mikä osoitti valtaosan olevan valmiita nimenmuutokseen.[1713]

Puoluehallituksessa Suomen Keskusta -vaihtoehto ei kuitenkaan saanut jakamatonta kannatusta. Rehn, Hokkanen ja Niemelä pitivät Suomalainen Keskusta -nimeä parempana. Niemelä perusteli, että se antaisi tarkan laadullisen määreen, joka liitti puolueen ”alkuperäisen suomalaisuusliikkeen

https://doi.org/10.21435/ha.155

jäseneksi". Monille nimikysymys ei ollut se kriittisin kysymys. Puolueen kentällä kyseltiin, eikö ollut tärkeämpääkin tekemistä kuin miettiä nimeä. Rehn puuskahtikin, että ekokatastrofi oli tulossa ja täällä vain puhuttiin nimenmuutoksesta, vaikka antoikin sille vahvan tuen. Vastahanka turhautti Väyrystä. Hänestä keskustapuolueessa oli "harvinaisen konservatiivista porukkaa. Heti vastustetaan, kun tehdään joku esitys." Hänestä monet eivät olleet tajunneet tätäkään asiaa, sillä nimenmuutoksella luotiin puolueelle avarammat puitteet. Kyse oli siis poliittisesta eikä teknisestä kysymyksestä, mikä piti hoitaa nyt, kun puolueella meni hyvin.[1714] Lopullinen päätösvalta asiassa oli kuitenkin puoluekokouksella, joka oli edessä vasta parin kuukauden päästä.

Väyrysen ja Kääriäisen ohella puolueen uudistamisen kärkihahmoksi nousi nyt NKL:n puheenjohtaja Rehn, joka otti hyvin aktiivisesti otteen käsiinsä. He olivat kaikki yhtä mieltä puolueen uudistamistarpeesta, mutta Väyrysen ja Rehnin tavoitteet erkanivat eri suuntiin esimerkiksi keskustaliberalismin ja SKL:n suhteen. Kääriäinen taas toimi ikään kuin välittäjänä tai yhdistävänä tekijänä näiden välissä. Tämä näkyi muun muassa edellä mainitussa vaaliliittokiistassa, jossa Kääriäinen oli halunnut jättää piireille vapaat kädet.[1715] Vapaiden käsien jättäminen piireille oli tulkittukin valtamediassa siten, että Kääriäinen ja puolueen nuoret olivat vieneet voiton Väyrysestä. Nämä olivat vierastaneet tiivistä SKL-yhteistyötä, sillä se samaisti puoluetta liiaksi SKL:n oikeistolaiseen ja vanhoilliseen politiikkaan, vaikka käytännössä ratkaisussa oli tietenkin painanut eniten puolueen piirien sana.[1716]

Kääriäisen ja nuorten ajatukset näyttivät kulkevan yhä enemmän samaan suuntaan puolueen uudistamisessa, vaikka Kääriäinen olikin yhä lojaali myös puolueen puheenjohtajalle. Hän oli esimerkiksi todennut puoluevaltuuskuntapuheessa, että keskustapuolueen keskustaa kokoaville näkemyksillekin oli annettava arvoa. Kääriäisen puheesta on silti luettavissa hienoista erontekoa Väyryseen tai paremminkin tämän tapaan rakennella valtapoliittisia asetelmia. Kääriäinen linjasi puheessaan, että politiikan sisältö ratkaisisi pidemmän päälle sen, miten keskustapuolueelle kävisi. Hän painotti, että "meidän on radikalisoiduttava vihreänä liikkeenä". Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut entisen politiikan, kuten maakuntien ja maaseudun puolustamisen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden hylkäämistä, vaan vihreyden nostamista niiden rinnalle. "Korostan sitä, että keskustan tulee puhdistautua ja vahvistua todellisena vihreänä liikkeenä." [1717] Vaatimus oli yhtenevässä linjassa NKL:n puheenjohtajan samassa kokouksessa esittämien uudistumisteesien kanssa.

Rehnistä puolueen tulevaisuuden ydinkysymys oli, onnistuisiko kangistunut valtiopuolue muuntautumaan radikaaliksi uudistusliikkeeksi. Nimenmuutos, vaaliyhteistyötä koskeva päätös ja liittyminen Liberaaliin Internationaaliin olivat hänestä alkuetappeja, mutta uudistumistyötä ei tullut jättää kesken, vaan seuraavaksi tuli keskittyä itse

https://doi.org/10.21435/ha.155

asiaan: poliittisiin tavoitteisiin ja järjestötyön uudistamiseen. Rehn kertoi NKL:n ja KOL:n laatineen asiakirjan *Kymmenen teesiä Keskustan uudistamiseksi* pohjaksi keskustelulle ennen Kajaanin puoluekokousta. Teesien pääsanoma oli, että tärkeimmäksi poliittiseksi projektiksi oli asetettava pyrkimys kestävään ekologiseen kehitykseen. Kärjistyvä ympäristökriisi velvoitti tähän, ja siksi oli uskallettava tarttua ekologisten ongelmien todellisiin syihin eli kulutuskulttuuriin, tuotantotapaan ja materialistiseen ajatteluun, eikä antaa taloudellisten asioiden toimia määräävinä tekijöinä. Rehnin mielestä puolue voisi valita Ruotsin veljespuolueen kuihtumisen tien tai ”teemme tietoisesti Keskusta rp:stä vihreän, keskustaliberaalin uudistusliikkeen, joka omassa toiminnassaan toteuttaa avoimuutta ja kansalaisvaltaa tinkimättömällä otteella”.[1718]

Vihreä keskustaliberaali -linjaus korostui myös varapuheenjohtaja Pentikäisen puheessa, jossa hän esitteli puolueen uutta kaupunkipoliittista ohjelmaa. Siinäkin korostui ympäristön merkitys.[1719] Väyrynen puhui niin ikään ympäristönsuojelun tärkeydestä kuten hän oli tehnyt jo vuosikausia. Puolue ei kuitenkaan ollut saavuttanut ympäristökysymyksissä riittävää uskottavuutta, mitä Kääriäinen ja Rehn nimenomaan pitivät puheissaan ongelmana. Väyrynen taas katsoi keskustan aatteen ja politiikan olevan olennaisilta osin sopusoinnussa Brundtlandin komission, YK:n yleiskokouksen ympäristön ja kehityksen maailmankomission, näkemysten kanssa. Väyrysen puheessa oli kuitenkin puolueelle ongelmaksi osoittautunut vire siinä, että kaupungit näyttäytyivät ennen kaikkea ongelmana: ”Suurkaupunkien kasvua on hillittävä ja niiden hallintoa on radikaalisti hajautettava lähemmäksi ihmisiä.” Väyrynen kritisoi Holkerin hallituksen ympäristöpolitiikkaa. Hänen mielestään hallitus oli innoton estämään elinympäristön saastumista tai tukemaan luonnonsuojeluhankkeita Etelä-Suomessa, kuten Nuuksion kansallispuistoa, mutta suojelualueita oltiin yli-innokkaasti laajentamassa siellä, missä niitä oli jo ennestään tarpeeksi, kuten Kessin alueella.[1720]

Puolueen uudistustyö eteni keväällä Väyrysen alun perin laatimien askelmerkkien mukaan, mutta ei täysin sellaisena kokonaisuutena kuin hän oli kaavaillut. Suunta uudistuksissa oli puolueessa periaatteessa sama, mutta nyt otettiin kuitenkin selvää eroa Väyrysen valtapoliittisiin otteisiin. Ennen kaikkea Rehn näytti kiilaavan Väyrysen edelle lukuisilla uudistusehdotuksillaan. Puoluesihteeri ja Rehn halusivat korostaa itse politiikan sisältöä ja ennen kaikkea vihreyttä ja kansanvaltaisuutta. Kansanvaltaisuuden korostus näkyi muun muassa siinä, että Rehn halusi liittää puoluevaltuuskunnan vaaliliittokannanottoon lausuman: ”Jos vaaliyhteistyösuositus merkitsee painostusta piirijärjestöjen suuntaan vaaliliittojen solmimiseksi, en yhdy kannanoton linjaan, vaan korostan piirijärjestön omaehtoisen päätöksenteon loukkaamattomuutta.” Rehnin johtama NKL jätti keväällä myös puoluekokousaloitteen, jossa korostettiin kansalaisvaltaa ja keskus-

https://doi.org/10.21435/ha.155

televaa demokratiaa. Rehnin uudistustahto ympäristökysymyksissä taas näkyi siinä, että hän esitti puolueelle oman ympäristöohjelman laatimista sekä Keskustan ympäristö- ja kehitysyhdistyksen (KESYK) perustamista. Ehdotukset hyväksyttiin puoluevaltuuskunnassa.[1721] Näiden ohella Rehn ehdotti vielä kansalaistoimikunnan perustamista perustulon aikaansaamiseksi ja Kuuskoski-Vikatmaata sen johtoon.[1722]

Vaaliliittokysymysten ohella presidentin toimikausien rajoittamiskysymys korosti Väyrysen valtapoliittista profiilia, sillä hän ei halunnut rajoittaa presidentin toimikausia – eikä myöskään uudistaa vaalitapaa. Sen sijaan puoluesihteeri, varapuheenjohtaja Pura, Hokkanen ja puolueen nuorempi siipi kannattivat toimikausien rajoittamista, mutta vaalitavan uudistamista ei pidetty yhtä tärkeänä. Varapuheenjohtaja Pokka taas vaati presidentin kausien rajaamista kahteen sekä suoraa vaalitapaa. Hän muistutti, että tämän kaltainen kannanotto oli jo hyväksytty presidentinvaalien jälkeisessä puoluevaltuuskunnassa.[1723] Pokka hämmästelikin *Suomenmaalle*, että kolmekymmentä henkilöä kannatti puoluehallituksessa toimikausien rajaamista, mutta vain yksi vastusti, Väyrynen, ja tämä siirsi asian puolueen sisäisen komitean harkittavaksi.[1724] Väyrynen taas perusteli kantaansa sillä, että toimikausien rajoittaminen oli reaktio Kekkosen kautta vastaan, Kekkoskaunaa.[1725] Aikalaiset taas tietysti tulkitsivat, että presidentinvaaleissa toiseksi eniten ääniä saanut Väyrynen ei halunnut rajoituksia, koska tämä saattaisi olla itse seuraava presidentti.

Puolueessa oltiin yleisesti ottaen erittäin tyytyväisiä Väyrysen suoritukseen presidentinvaaleissa, mutta samalla vaalit olivat hillinneet puolueen sisäistä Väyrys-kritiikkiä – kuten aina vuoden 1986 ehdokasvalinnasta lähtien. Väyrysen näkemykset puolueen uudistamisesta ja ylipäätään oppositiopolitiikasta herättivät presidentinvaalien jälkeen näkyvämpää vastarintaa. Pokka kommentoi lehdistölle keskustapuoluetta liian ”Väyryskeskeiseksi”. Se oli ollut perusteltavissa presidentinvaalien ajan, mutta ei enää, ja hän suositteli Väyryselle valtiomiesroolin etsimistä, mikä oli selvää kritiikkiä Väyrysen toimintatyyliä, liian voimakkaaksi koettua tahtopolitiikkaa ja valtapoliittisia otteita kohtaan. Pokan kritiikki ulottui koko johtojärjestelmään ja puoluetoimiston rooliin – jotka osaltaan mahdollistivat Väyrys-johtoisuuden. Hänestä eduskuntaryhmä ja puolueen varapuheenjohtajat voisivat hoitaa oppositiopolitiikan.[1726]

Varapuheenjohtaja Pura kritisoi Pokan ulostuloa työvaliokunnassa. Hänestä tavoite oli varmasti ollut rakentava, mutta se epäonnistui täysin. Sen sijaan Pesälän puheenvuoroa Pura piti täysin käsittämättömänä. Pesälä oli yhtynyt Pokan näkemyksiin ja lisännyt vielä, että puolueen ei tulisi hirttäytyä puheenjohtajaansa, jos tämä ei kerran käynyt muille. Demarien tiedettiin kommentoineen usein, että kyllähän yhteistyö keskustapuolueen kanssa kävisi, mutta kun se Väyrynen on siinä. Pesälä toivoi, että Väyrynen itse ymmärtäisi tämän ja vetäytyisi sivuun uutta hallitusta rakennettaessa. Myös Hokkanen

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrysen tukija Martti Pura ja puheenjohtajaan kriittisesti suhtautuneet Kauko Juhantalo ja Hannele Pokka vuoden 1988 presidentinvaalikampanjan aikaan. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

piti tällaisia puheita huonoina. Hän kuitenkin lisäsi, ettei punamustayhteistyö ollut niin vahvalla pohjalla kuin uskottiin. Väyrynen ja Kääriäinen taas korostivat, että puolueen voimaa oli nyt kasvatettava, apupuolueeksi ei lähdettäisi. Kääriäinen oli taklannutkin demareiden Väyrys-puheita sillä, että ne eivät olleet uskottavia, vaan todellisuudessa keskustapuolue koettiin kovaksi kilpailijaksi.[1727]

Myös Kuuskoski-Vikatmaa ilmaisi julkisesti tyytymättömyytensä. Isohookana-Asunmaa oli vedonnut Kuuskoski-Vikatmaahan, että tämä lähtisi varapuheenjohtajaehdokkaaksi. Tavoite oli saada lisää naisia puolueen

https://doi.org/10.21435/ha.155

johtoon eikä tyytyä vain yhteen varapuheenjohtajan paikkaan, joka oli käytännössä kiintiöity KN:n puheenjohtajalle, Pokalle. Isohookana-Asunmaa ei itse halunnut lähteä ehdokkaaksi, sillä hänestä toisen varapuheenjohtajanaisen tuli olla etelästä. Hän edusti Pohjois-Pohjanmaata ja Pokka Lappia. Kuuskoski-Vikatmaa kuitenkin kieltäytyi ja perusteli päätöstä sillä, että hänellä ei ollut luottamusta Väyryseen.[1728] Puolueen pää-äänenkannattajassakin julkaistiin mielipidekirjoitus, jossa vaadittiin ottamaan syytökset Väyrysen johtamistavasta vakavasti huomioon.[1729] Pokka taas valitti lehden sivuilla tuntevansa itsensä puoluejohdon ulkojäseneksi.[1730] Väyrysen lähipiiri olikin täysin miesvaltainen. Siihen arvioitiin kuuluvan puoluesihteerin, puoluetoimiston johtavista toimihenkilöitä Yli-Lahden, Jaakkolan, Lankian ja Mattilan sekä Puran, Martikaisen, Hokkasen ja Pohjamon. Kuuskoski-Vikatmaa antoikin ymmärtää omassa kritiikissään, ettei isoin kysymys ollut Väyrynen henkilönä, vaan poliittisen kulttuurin muuttuminen, johon Väyrysen johtamistapa ei enää istunut – kuten eivät niin sanotut miesklikitkään.[1731] Sole Molanderkin, joka pyrki puolueen varapuheenjohtajaksi, koki jäävänsä sisäpiirien vallan ulkopuolelle. Tilanteesta kirjoitettiin *Suomenmaassa*: ”On itsestään selvää, että puoluejohto ajaa Rehniä [varapuheenjohtajaksi] kuin käärmettä pyssyyn, Molander paukauttaa.”[1732]

Puolueen uudistuminen keskiössä

Vihreä aalto ja keskustaliberalismi esiin Kajaanin puoluekokouksessa

Oli selvää, ettei Väyrysen puheenjohtajuus ollut uhattuna Kajaanin puoluekokouksessa, vaikka hänen valtapoliittisesti värittyneisiin otteisiinsa ilmenikin tyytymättömyyttä. Olisi näyttänyt hyvin erikoiselta, jos presidentinvaaleissa erinomaisen tuloksen tehnyt puheenjohtaja olisi syrjäytetty, varsinkin kun hän oli kannatusmittausten mukaan varteenotettavin seuraaja presidentti Koivistolle, tosin Holkeri keikkui vain prosenttiyksikön päässä.[1733] Myös puoluesihteeri Kääriäinen oli ilmoittanut valmiutensa jatkoon, vaikka hän huhtikuussa 1987 – eli kassakaappisopimuksen hautautumisaikaan – oli todennut, että hän varmuudella jättäisi puoluesihteerin tehtävän Kajaanissa.[1734] Vakaantunut tilanne näkyi myös puoluekokouksen osanottajamäärässä. Ensimmäisenä kokouspäivänä kokoukseen osallistui 1 372 virallista edustajaa ja toisena päivänä yhteensä 2 368 virallista edustajaa. Epäviralliset ja muut osanottajat mukaan lukien osanottajia oli yhteensä 4 260. Se oli iso määrä, mutta kaukana Oulun suurtapahtuman ennätyslukemista.[1735] Puoluekokousedustajien majoituksessa turvauduttiin luovaan ratkaisuun. Heille varattiin 1 500 paikkaa Kainuun prikaatin tiloista – varusmiehet passitettiin maastoon telttamajoitukseen.[1736]

Keväällä käynnistetty puolueen uudistamisprosessi oli kokouksen pääteema. Väyry-

https://doi.org/10.21435/ha.155

nen totesi avajaispuheessa, että puolue oli uudessa vaiheessa, jossa se oli ”kasvamassa varteenotettavaksi poliittiseksi vaihtoehdoksi myös suurkaupungeissa”. Puolueen kasvu keskisuuresta puolueesta jälleen suurpuolueeksi edellytti kuitenkin kykyä uudistua ja avartaa politiikkaa, sillä Suomessa oli paljon enemmän keskustalaista ajattelua kuin keskustapuolueella äänestäjiä. Väyrynen linjasi, että Suomessakin oli ryhdyttävä tarkastelemaan kaikkia asioita luonnontalouden näkökulmasta. Hänestä ”luonnontaloudellisen tietoisuuden nousu” oli puolueelle erinomainen asia, sillä kestävä kehitys vaati juuri sellaisia ratkaisuja, joita oli ajettu pitkään. Hallituksen punamusta politiikka edisti sen sijaan päinvastaisia asioita, ja siksi keskustan piti aikaansaada suunnanmuutos ja olla edelläkävijä kestävässä kehityksessä.[1737]

Kääriäisen puheessa oli tiukempi sävy. Hän toisti näkemyksen, että SDP:n tavoitteena sinipunahallitusta rakennettaessa oli hävittää Kepu kokonaan poliittiselta kartalta. Hän toivoikin, ettei SDP:n uusi johto, Pertti Paasio ja Ulpu Iivari, jatkaisi Sorsan tiellä. Kokoomuksen hän kritisoi ryhtyneen palkansaajien luokkapuolueeksi, joka käänsi selkänsä yrittäjille. Kääriäinen kuittaili kokoomuksen omaksuneen täysin SDP:n tavoitteet, ne kun sai varmasti läpi, toisin kuin omat. Hän painotti, että keskustapuolue pyrki nyt valtaan omin voimin eikä keskiryhmien yhteistyöllä, eli menneistä oli opittu. Kääriäinen korosti Väyrysen tavoin, että puolueesta oli tehtävä kestävän kehityksen edelläkävijä niin kotimaassa kuin kansainvälisesti. Vihreä liike ei ollut kyennyt todelliseen poliittiseen vaikuttamiseen, mutta jos se kehittyisi Haaviston ja Soininvaaran ajatusten pohjalta, sen kanssa oli syytä olla yhteistyössä. Hän lisäsikin itsekriittisesti, että ympäristökysymykset olivat aiempina vuosina jääneet puolueessa taka-alalle, vaikka hajautuspolitiikka oli aina ollut perusteiltaan kestävää. Kääriäinen kehotti puoluetta muuttumaan toisen aallon vihreäksi liikkeeksi ja korosti samalla perusturvan merkitystä, holhousajattelun purkamista ja sivistyksen tärkeyttä.[1738]

Väyrysen ja Kääriäisen puheista on luettavissa, että Väyrysen, Kääriäisen ja Rehnin uudistuslinjoista oli löytynyt kompromissi ja entistä yhteneväisempi suunta. Puoluesihteeri oli sitova voima Väyrysen ja Rehnin välillä. Kääriäinen painottikin puheessaan nuorten merkitystä, sillä keskustapuolueella oli puolueista eniten nuoria, alle 30-vuotiaita äänestäjiä. Keskustapuolueella heitä oli 27 prosenttia, kokoomuksessa 24 prosenttia ja SDP:ssä vain 18 prosenttia. Nuorilla siis todella oli painoarvoa puolueen tulevaisuuden kannalta. Kääriäisestä puolueen tavoite tuli ollakin, että ”keskusta on erilaisten, mutta samaan suuntaan ajattelevien ihmisten yhteenliittymä, ja erilaisten ajatusvirtausten liitto. – – Puolueen uudistumiseen liittyy välttämättä silmien aukaiseminen ympäröivän maailman suuntaan.” Erityisesti kaupunkeihin soveltuva nuorten keskustaliberalismi sopi siis virtausten joukkoon, samoin siihen sisältyvä entistä voimakkaampi sosiaaliliberalismi, kuten perustulo – vaikka Kääriäinen itse puhuikin perusturvasta.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Nuorten merkitystä korosti hänestä sekin, että tulevaisuuden puolue oli myös julkisuuspuolue ja julkisuudessa saattoi onnistua ainoastaan, jos puolue tarjosi erilaisia samaistumiskohteita erilaisille ihmisille ja eri puolilla maata.[1739]

Vaatimus yleispuoluekehityksen voimistamisesta näkyi myös puoluekokouspuheenvuoroissa. Niissä vaadittiin nuorten, naisten, perhepolitiikan, palkansaajien, kaupunkilaisten ja toimihenkilöiden huomioimista sekä kansainvälisyyden ja ylipäätään puoluetyön tehostamista.[1740] Puoluekokouksen näkyvin ja keskeisin anti liittyi kuitenkin puolueen ekologisen profiilin vahvistamiseen ja esiin nostamiseen, mitä nuoret olivat vaatineet Kääriäisen tukemana. Puolueen pää-äänenkannattaja antoi vahvaa taustatukea ympäristönäkökulman esiin nostolle. Sen mukaan puoluekokouksen tärkein asia oli kokouksessa hyväksytty ympäristöpoliittinen kannanotto ”Suomi kestävän kehityksen edelläkävijäksi”. *Suomenmaan* päätoimittaja Niemelä kuvasi Kajaanin puoluekokousta ekologisen ajattelun läpimurroksi. Kannanotossa käsiteltiin kattavasti, miten Suomen tulisi toimia ekologisesti kestävän käänteen aikaansaamiseksi. Ympäristöyhteistyö tuli sitoa maan ulkopolitiikkaan. Ympäristökatastrofi ei ollut vain teollisuusmaiden vaan myös kehitysmaiden haaste. Ratkaisuksi ehdotettiin muun muassa ympäristö-Etykiä ja kehitysavun sitomista ekologisesti ja sosiaalisesti kestävään kehitykseen. Suomessa taas kestävän kehityksen periaatteet tuli laittaa kaiken yhteiskuntapolitiikan perustaksi, kuten aluepolitiikassa ja energiahuollossa. Ydinvoimaloiden lisärakentamista ei tarvittu, ja uusinta teknologiaa ja biotekniikkaa oli hyödynnettävä. Verotuksessa tuli omaksua saastuttaja maksaa -periaate sekä ekologinen ohjaus.[1741]

Helsingin Sanomien asenne puolueen vihertymiseen ja ylipäätään uudistumiseen taas oli nuiva. Puoluekokousta käsittelevän jutun otsikkona oli ”Kepu tekee itsestään vihreää liikettä”. Lehden mielestä puolueen kenttäväki ei näyttänyt uudesta painotuksesta erityisesti innostuvan, vaan aikaisemmissakin uudistushankkeissa riitti yhä sulateltavaa.[1742] Toimittaja tylytti uudistumispyrkimyksiä: ”Tuhansista edustajista tuskin kukaan tiesi tarkalleen, mitä keskustaliberalismi tai kestävän kehityksen edistäminen oikein tarkoittaa, mutta hyvä sitä on suihkuttaa kainaloon.” Hän totesi kentän kyllä hyväksyvän uudistamisen, mutta perinteistä stereotypiaa toistaen se kuitattiin isäntämiesten dödön suihkuttamiseksi kainaloon, kun lähdettiin kaupunkiin.[1743] Puolueen uudistumisnarratiivi olisi voitu kuvata myös toisin, ilman halventavia stereotypioita maalla asuvista. Käytännössä uudistumisprosessissa oli kyse siitä, että erityisesti puolueen nuorten (NKL ja KOL) ja naisten (KN) vuosikausia ajamat tavoitteet, eli vihreiden, ei-materialististen arvojen korostus sekä kaupunkioloissa vaadittu puolueen kasvojen monipuolisuus ja suvaitsevaisuus, nousivat vihdoin kunnolla etualalle.

Nähtävästi ökyisäntä-tematiikka oli kuitenkin helpompi ja houkuttelevampi nar-

https://doi.org/10.21435/ha.155

ratiivi, varsinkin kun puoluesihteeri vastasi olemukseltaan tällaista isäntää – vaikka ei maanviljelijä ollutkaan. Kari Suomalainen piirsi lehteen pilakuvan, jossa Väyrynen toteaa Kääriäiselle: ”Lähdemme kaupunkeihin. Yritä näyttää hiukan vähemmän ökyisännältä Seppo.”[1744]

Kestävällä kehityksellä kohti kaupunkeja suuntaava puoluejohto valittiin itseoikeutetusti jatkoon, sillä Väyryselle ja Kääriäiselle ei noussut vastaehdokkaita. Puolueen gallupluvut olivat sellaisessa nosteessa, että ne veivät kriitikoilta viimeisetkin aseet. Taloustutkimuksen uusimman kannatusmittauksen mukaan keskustapuolueen kannatus oli 19,3 prosenttia. SDP ja kokoomus olivat vielä edellä, mutta molempien kannatus oli laskusuunnassa. Kokoomuksen kannatus oli laskenut eduskuntavaaleista prosenttiyksikön verran ja SDP:n 2,1 prosenttiyksikköä. Keskustapuolueen kannatuslukema taas oli 1,7 prosenttiyksikköä eduskuntavaaleja korkeampi.[1745] Sen sijaan kritiikki tai se, ettei puolueväki hyväksynyt liian Väyrys-keskeistä linjaa, ilmeni osittain varapuheenjohtajien valinnassa.

Väyrystä arvostellut KN:n puheenjohtaja Pokka valittiin uudelleen varapuheenjohtajaksi 1 897 äänellä. Pokan haastamista vielä puoluekokouksen alla pohtinut Isohookana-Asunmaa vetäytyi kisasta. Hän ei lehdistön mukaan saanut kannatusta KN:n piirijohtajilta, koska olosuhteiden takia hän olisi näyttänyt puoluejohdon miesten, Väyrysen ja Kääriäisen, ehdokkaalta korvata heitä arvostellut Pokka.[1746] Pokka tulkitsikin, että hänen valintansa oli tuki hänen valitsemalleen linjalle, johon kuului paikoittain Väyrysen linjan ja menettelytapojen arvostelu. Hän ilmoittikin, viitaten laihtumiseensa, että vaikka koko pieneneekin, niin puheille näin ei kävisi myöskään jatkossa.[1747] Jatkokaudelle valittiin myös Pura. Väyrysen tukijana tunnettu Pura sai kaikkein korkeimman äänimäärän, 1 952 ääntä. Pura oli puolueen maatalousasiantuntija, ja maataloussiiven edustajana hänen valintaansa pidettiin ennakkoon varmana.[1748]

Sen sijaan varapuheenjohtaja Pentikäinen joutui luovuttamaan paikkansa NKL:n puheenjohtajalle. Puolueen uudistajana profiloitunut Rehn sai 1 085 ääntä ja Pentikäinen 664 ääntä. *Helsingin Sanomissa* Rehnin katsottiin olevan puoluejohdon, Väyrysen ja Kääriäisen, ehdokas.[1749] Ennen kaikkea Rehn oli kuitenkin nuorten ehdokas, ja mitä ilmeisemmin myös Kääriäisen, sillä tämä oli painottanut puheissaan nuorten merkitystä ja antanut tukea Rehnille. Nuoret tekivätkin innokkaan kampanjan Rehnin puolesta. Rehn ajoi puolueen uudistamisessa radikaalimpaa, uudenlaista keskustaliberaalia linjaa verrattuna Väyrysen perinteisimpiin linjauksiin. Toisaalta kokouksessa saattoi saada kuvan, että Väyrynen oli ottanut askeleen kohti keskustaliberalismia painottaessaan puheessaan puolueen avartumista ja kaupunkikannatusta.

Vasta 26-vuotiasta Rehniä kuvattiin pidettävän puolueen sisällä Väyrysen nuorennettuna painoksena, joka osasi innostaa kannattajansa toimintaan – kuitenkin siten, ettei

https://doi.org/10.21435/ha.155

Rehn nostattanut samanlaista vastarintaa kuin Väyrynen. Rehn muistuttikin aktiivisella aloitteellisuudellaan Väyrystä, ja hän näytti kevään kuluessa suorastaan napanneen aloitteen käsiinsä puheenjohtajalta. Hän myös ilmoitti valintansa jälkeen, että puolueen uudistussavotta oli vasta alussa.[1750] Rehn toi johtoon uutta, tuoretta virtaa, jota tarvittiin uskottavuuden saamiseksi puolueen uudistumisprosessissa. Väyrynen oli jo pitkään puhunut luonnonmukaisesta tietoyhteiskunnasta, ja siltikin Kääriäinen joutui toteamaan puheessaan, että ympäristökysymykset olivat jääneet puolueessa edellisvuosina taka-alalle.

Lisäksi varapuheenjohtajaehdokkaina olivat Pekka Puska ja Sole Molander. Puska sai 589 ääntä ja Molander 317. Terveystohtoriksi tituleerattu Puska otti puheessaan etäisyyttä puoluejohdon ja Rehnin uudistuslinjaan sekä huomautti, että puolueen oli pidettävä huoli myös yhteistyösuhteistaan. Kansantaloustieteilijä Molander taas käsitteli puheessaan maailmantalouden ongelmia.[1751]

Oppositiopolitiikan tiukka linja – asioiden eikä valtapolitiikan kautta

Juhantalo huomautti puoluekokouksessa, että Väyrynen oli yhä nähnyt puolueessa henkilöitä, jotka hinnalla millä hyvänsä halusivat hallitukseen. Hän vakuutti, että eduskuntaryhmässä näitä ei ollut, ja huomautti pitävänsä "suorastaan vahingollisena sellaisen keskustelun ylläpitämistä puolueessa, joka perustuu vain epämääräisiin huhuihin ja arveluihin toisten henkilöiden tarkoitusperistä".[1752] Väyrynen oli kritisoinut työvaliokunnassa Pesälän haastattelua sekä toimittajien keskuudessa liikkuvaa juorua, että eräät johtavat keskustapoliitikot olisivat kysyneet demareilta, millä ehdoilla puolue voisi päästä hallitukseen.[1753] Pesälä oli todennut julkisuudessa, että puolue voi päästä hallitukseen vain, jos Väyrynen laitettaisiin sivuun.[1754] Juhantalo oli vastannut, että puolueen tuli olla valmis hallitusvastuuseen vaikka heti. "Meidän on tuotava tietyt poliittiset kysymykset esiin ja oltava valmiina toimimaan tarvittaessa hetikin hallituksessa niiden puolesta." Väyrysestä taas peruskysymys oli se, pyrittiinkö hallituksen hajottamiseen vai käytettiinkö oppositioaika puolueen uudistamiseen ja kannatuksen kasvattamiseen. Väyrynen tulkitsikin työvaliokunnassa käytyä keskustelua siten, että perusstrategiasta oli yksimielisyys. Eduskuntavaaleihin asti oltaisiin oppositiossa, mutta vaaleissa tähdättiin voittoon ja sen myötä hallitukseen. Puoluekokouksessa lyötäisiin kiinni ehdot hallitukseen menemiselle. Juhantalo vastasikin, että juuri tätä hän oli tarkoittanut. Hän ei ollut kiltin politiikan kannattaja, mutta "pelkkä tahdon ja voiman jumputus ei riitä". Asiat ratkaisisivat.[1755]

Juhantalo painotti puoluekokouksessakin tarkoituksensa olleen, että puolue määrittelisi mahdollisimman selvästi kantansa siltä varalta, että hallitus hajoaisi – SDP:ssä oli ollut tyytymättömyyttä hallituksen toimintaan erityisesti verouudistuksen takia. Juhantalo oli tyytyväinen, että hänen tavoitteensa toteutuisi nyt, kun puoluekokous päättäisi kan-

https://doi.org/10.21435/ha.155

nanotossaan oppositiopolitiikan päämääristä ja sen myötä ehdoista, joilla puolue olisi valmis hallitusvastuuseen.[1756] Puoluekokous paaluttikin, että hallituksen hajotessa maassa tulisi järjestää uudet eduskuntavaalit. Varmuudeksi kirjattiin myös kymmenkohtainen luettelo ehdoista, joiden nojalla hallitukseen voitaisiin osallistua, jos hallitus hajoaisi ja presidentti ei hajottaisi eduskuntaa. Tiukkiin ehtoihin kuuluivat muun muassa tutut vaatimukset perusturvauudistuksesta, kotihoidontuen kehittämisestä, kansaneläkeuudistuksen neljännestä vaiheesta, asunto- ja ympäristöpolitiikasta, maakuntahallinnosta, aluepolitiikasta sekä taloudellisen kehityksen saamisesta hallintaan.[1757]

Juhantalonkin puoluekokouspuheen pääsanoma oli tiukan oppositiopoliitikon puhetta: inflaatiotavoitteet olivat karanneet käsistä, idänkauppaan ei löydetty ratkaisuja ja verouudistus sakkasi. Hän kritisoi Holkerin hallitusta kopeaksi ja ylimieliseksi, ja arveli sen yhteishengen olevan niin heikko, ettei opposition kanssa uskallettu käydä edes asiallista keskustelua talouden ongelmien ratkaisuista.[1758]

Oppositiopolitiikan asiasisältö ja -tavoitteet siis yhdistivät Väyrystä ja Juhantaloa, vaikka menettely- ja toimintatavat erosivat. Väyrysen linjana pidettiin voimalla valtaan -strategiaa, ja Juhantaloon ja Pesälään henkilöitiin yhteistyöllä valtaan -linja.[1759] Mahdollista tulevaa hallitusyhteistyötä koskeva päätös olikin siis puolueen sisällä eräänlainen kompromissi sen suhteen, millaista oppositiopolitiikkaa ja miten korkeaa profiilia puolue ajaisi. Moni puolueessa vierasti liian valtapoliittisia otteita ja niin sanottua pelin politiikkaa, vaikka itse politiikan sisältöjen eli asioiden suhteen kannatettiinkin tiukkaa asennetta. Julkilausutuilla ehdoilla hallitusyhteistyön edellytyksistä vakuutettiinkin sekä omalle väelle että muille tahoille, että politiikan sisältö ratkaisisi, eivät valtapoliittiset laskelmat. Keskustapuolue ei hinkunut hallitukseen, ja kaikki puolueet olisivat yhteistyössä samalla viivalla. Mahdollinen yhteistyö ratkaistaisiin politiikan asiasisältöjen perusteella. Toisaalta taas julkilausuttujen tavoitteiden saavuttamiseksi oli niin sanotusti lupa harjoittaa korkeaa profiilia.

Puoluekokouksessa saavutettiin tietynlainen kompromissi myös siinä, että puheenjohtaja tuli muita vastaan valtiosääntökysymyksessä. Väyrysestä nimenomaan SDP:n pyrkimyksenä näytti olevan käytäntö, että presidentinvaalien yhteydessä ratkaistaisiin samalla myös hallituspohja. Tähän viittasi hänestä Sorsan lausunto, jonka mukaan ”keskustan oppositiokausi kestäisi ainakin vuoteen 1994”. Hänestä suora vaalitapa kasvattaisi kyllä presidentin valtaa ja riippumattomuutta puolueista, mutta samalla se tarkoittaisi myös sitä, että presidentin valinnasta ei voitaisi käydä puolueiden kesken kauppaa eli sitoa hallituspolitiikka presidentinvaaleihin. Suora vaalitapa olisi tämän vuoksi syytä toteuttaa viipymättä sekä samalla tarkastaa presidentin valtaoikeuksia ennen kaikkea hallituksia muodostettaessa. Pulmallisinta esitetyissä rajoitusehdotuksissa oli Väyrysestä presidentin toimikausien rajaaminen.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Hän huomautti, että Kekkosen ”tärkeimmät valtiomiesteot olisivat jääneet toteuttamatta, jos rajoitus olisi ollut voimassa”. Väyrynen oli kuitenkin valmis tulemaan vastaan: jos selvä enemmistö kannatti toimikausien rajaamista kahteen, ”olisi Keskustankin siihen ehkä suostuttava”.[1760] Aikaisemmin Väyrynen oli vastustanut erityisesti presidentin toimikausien rajoittamista.

Olisi näyttänytkin hyvin erikoiselta, jos puheenjohtaja olisi yhä pitänyt tiukasti kiinni kannastaan. Kaikki varapuheenjohtajat, Pokka, Rehn ja Pura, sekä puoluesihteeri Kääriäinen kannattivat presidentin toimikausien rajoittamista.[1761] Väyrysen sooloilulinja ei saanut kannatusta myöskään verotusta koskien. Väyrynen esitteli verouudistusmallia, joka tuli yllätyksenä eduskuntaryhmälle, eikä sitä hyväksytty puoluekokouksen yleispoliittiseen kannanottoon. Silti Väyrysen asema oli puoluejohdossa horjumaton, kuten *Helsingin Sanomissakin* arvioitiin.[1762] Vain hänen toimintansa kärkevin terä ei saanut tukea.

Syksyllä 1988 myös puolueen suhteet presidentti Koivistoon lientyivät. OKO:n tiloissa Kuusisaaressa järjestettiin tapaaminen Koiviston aloitteesta. Paikalla olivat keskustasta Väyrynen, Kääriäinen, Rehn, Pura, Juhantalo, Isohookana-Asunmaa, Kuuskoski-Vikatmaa ja Pekkala. Tunnelmat olivat hyvät, vaikka Koivisto tuhahtelikin tiedolle, että keskusta ottaisi entiset asemansa vaalivoiton kautta. Koivisto kirjoittikin muistelmissaan: ”Keskustelumme oli sopuisaa, koska keskustapuolueen taholta ei enää välitetty suuremmin muistella esitettyjä shokkihoitoreseptejä.”[1763] Realistina Koivisto alkoikin mitä ilmeisemmin rakentamaan siltoja keskustaan, jonka kannatus oli nousussa.

Nimenmuutos avartaa ja uudistaa – Suomen Keskusta

Puolueen uudistumisprosessi sai puoluekokousviikonlopun päätteeksi lopullisen silauksen nimenuudistuksen myötä.[1764] Päätös tehtiin varsinaisen puoluekokouksen jälkeen pidetyssä ylimääräisessä puoluekokouksessa. Puolueen avartamiseen tähtäävä nimenmuutos hyväksyttiin puolueen kentällä laajasti. Silti itse nimivaihtoehdosta ilmeni erimielisyyttä. Väyrynen ja Kääriäinen kannattivat nimeä Suomen Keskusta, osan mielestä taas Suomalainen Keskusta -vaihtoehto oli parempi. Väyrynen totesi asiaa esitellessään sovinnollisesti, että molemmat vaihtoehdot olivat hyviä, eikä puoluejohto painostaisi oman kantansa taakse. Väyrynen vakuutti, että kenttä, jolla oli paras asiantuntemus nimikysymyksestä, saisi valita itse vapaasti. Sen sijaan hän piti tärkeänä, että puolueen sääntöihin kirjattaisiin puolueen nimi myös ruotsiksi, mikä ei kuitenkaan tarkoittanut puolueen muuttumista kaksikieliseksi. Nimiuudistuksessa ei ollut Väyrysestä kyse isosta muutoksesta, vaan hän puhui itse nimen tarkistamisesta.[1765]

Suomalainen Keskusta -nimeä kannattavat perustelivat valintaansa aatteellisella painotuksella. Keskustalaisuus oli nimenomaan kansalliselta pohjalta syntynyt aate,

https://doi.org/10.21435/ha.155

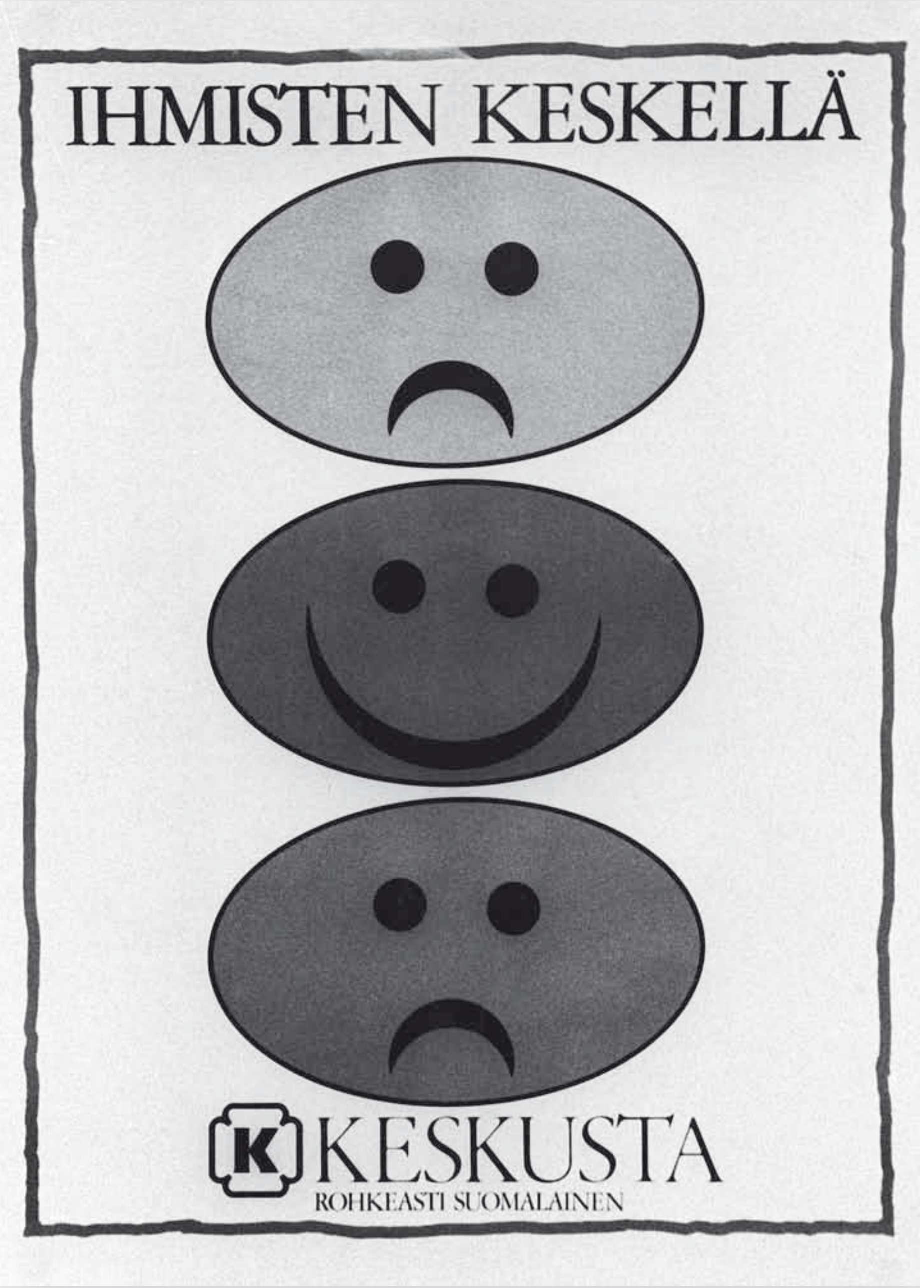
jota etuliite suomalainen tähdensi. Suomen Keskusta -vaihtoehdon taas saattoi tulkita niin, että se imaisi ja mahdutti sisälleen kaikki poliittiset keskustaliikkeet. Kyse oli kuitenkin melko hienojakoisesta semanttisesta tulkinnasta, ja tavalliselle äänestäjälle nämä merkitykset tuskin avautuivat – vaikka puolueen aatehistoriaa ja linjauksia tuntevat saattoivatkin kokea ne merkityksellisiksi.[1766] Suomalainen Keskusta -nimelle löytyi kannatusta varsinkin Varsinais-Suomen, Hämeen ja Etelä-Pohjanmaan suunnalta. Erityisesti *Ilkka*-lehden päätoimittaja Hokkanen ja Etelä-Pohjanmaan piirin puheenjohtaja Vihriälä kannattivat Suomalainen Keskusta -vaihtoehtoa, ja se saikin laajaa kannatusta. Suomen Keskusta -nimi vei kuitenkin voiton äänin 1 048–865.[1767]

Puolueen nimenmuutoksella oli tarkoitus paitsi viestiä uudistumisesta myös päästä eroon kielteisistä mielleyhtymistä, jotka olivat tarttuneet vanhaan nimeen. Puolueessa haluttiin päästä eroon Kepu- ja kepuli-nimityksistä.[1768] Tosin suhtautuminen kepu-nimitykseen ei ollut yksioikoista, sillä monet puolueen omatkin jäsenet käyttivät kyseistä lyhennettä. Vähemmälle huomiolle uudistusprosessissa taas jäi se, että puolueen logo uudistettiin ja se oli käytössä jo puoluekokouksessa. Muutos oli varsin pieni.[1769] Lisäksi puolueen kansainvälisen roolin uudistuminen eteni. Liberaalin Internationaalin puheenjohtaja Giovanni Malagodi lähetti puoluekokoukselle sähkeen, jossa todettiin oltavan ”ylpeitä yhteyksistämme Keskustapuolueeseen, yhteyksistä, joiden on vahvistuttava tulevaisuudessa”.[1770] Kääriäinen ilmoittikin kertovansa tästä LKP:n puheenjohtaja Lallukalle, joka oli vastustanut keskustapuolueen jäsenyyttä LI:ssä.[1771] Myöhemmin syksyllä Keskusta hyväksyttiin LI:n täysjäseneksi, ja samalla Väyrynen valittiin LI:n varapuheenjohtajaksi.[1772]

Kunnallisvaalit 1988 – eläköön kaupunki!

Kajaanin puoluekokous oli myös lähtölaukaus syksyn kunnallisvaaleihin. Valmistautuminen vaaleihin oli aloitettu hyvissä ajoin. Vuoden 1987 aikana toteutettiin Kotikunta kuntoon -talkoot, mikä oli kampanja, jonka avulla uudistettiin ja tehostettiin kunnallispoliittista toimintaa. Kampanjasta vastaavan työryhmän puheenjohtajana toimi Matti Vanhanen, ja muina jäseninä olivat kunnanjohtaja Pentti Hakulinen, toiminnanjohtaja Erkki Lintunen, vs. opintojohtaja Usko Lahti ja kunnallissihteeri Terttu Savolainen. Työryhmä teki Kotikunta kuntoon -asiapaperin, joka auttoi arvioimaan paikallistason aiempaa toimintaa, vaalimenestystä sekä asettamaan vaalitavoitteita. Lisäksi ryhmä valmisteli Kuntani 2000 -työohjeen.[1773] Keskustan kunnallisohjelma hyväksyttiin huhtikuussa 1988 puoluevaltuuskunnassa, ja kaupunkien kunnallisjärjestöille ja -osastoille tarkoitettu uusi kaupunkiohjelma ja -manifesti valmistui toukokuussa 1988.[1774] Valmistelut olivat mittavat ja kertovat innosta organisoida puolueen toiminta entistä paremmin ja tuloksellisemmin, mutta myös puoluesihteerin

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vuoden 1988 kunnallisvaalijuliste. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kotikunta omissa käsissä -vaalilehtinen vuoden 1988 kunnallisvaaleissa. KMA.

taidosta saada järjestökoneisto toimimaan tavoitteiden eteen.

Kunnallisohjelman nimi oli ”Kotikunta omissa käsissä”, mikä kuvasi hyvin ohjelman pääviestiä. Päämääränä oli kehittää kunnallista itsehallintoa ja kansanvaltaa. Kunnallisohjelmassa oli puolueen yleiset kunnallispoliittiset näkemykset, mutta varsinaiset käytännön linjat tuli päättää itse kunnissa. Ohjelmassa korostettiin siis paikallista tasoa, jossa katsottiin olevan paras tieto ja asiantuntemus kunnan olosuhteista. Aikaisemman kuntahallinnollisen näkökulman sijaan nyt painotettiin kansalaisvaikuttamista ja kuntalaisen näkökulmaa. Se tarkoitti myös kuntien erilaisuuden tunnustamista. Uusista painotuksista huolimatta ohjelma oli linjassa puolueen aiempien periaatteiden kanssa. Ohjelmassa todettiin muun muassa, että valtion tuli turvata kunnille tasavertaiset

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustalainen kaupunkimanifesti Eläköön kaupunki! Manifestissa ilmaistiin täysin uudenlainen ote kaupunkeihin ja kaupunkipolitiikkaan. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

mahdollisuudet peruspalvelujen tarjoamiseen, maaseutupolitiikalla tuli pitää harvaanasuttu maaseutu elinvoimaisena, kunnat oli saatava suunnannäyttäjiksi ympäristönsuojelussa ja kuntainliittoja kehittämällä oli päästävä kohti maakuntahallintoa.[1775]

Puoluevaltuuskunnan poliittisen valiokunnan esitys kannanotoksi tuki osaltaan puolueen kunnallispoliittisia tavoitteita ja jatkoi samalla presidentinvaaleista tuttua linjaa siinä, että vain keskustapuolue tarjosi todellisen vaihtoehdon sinipunalle. Hallituksen todettiin suunnittelevan pienyritysten ja pienyrittäjien verotaakan lisäämistä, ja myös maa- ja metsätalouden veropohjaa aiottiin lisätä useilla miljardeilla. Hallituksen suunnitelmiin ei myöskään kuulunut kunnallisverotuksen epäkohtien korjaus, vaan päinvastoin oli odotettavissa, että erot kuntien välillä kasvaisivat entisestään. Pääkaupunkiseudun osalta taas vaadittiin luopumista keskittämispolitiikasta ja voimavarojen suuntaamista asuntojen, päiväkotien, vanhainkotien ja vanhustentalojen sekä terveyskeskusten rakentamiseen. Ylipäätään Holkerin hallituksen katsottiin epäonnistuneen, ja siksi keskustapuolue antaisi nykypolitiikalle vaihtoehdon, joka ”johtaa parempaan tasa-arvoon, suurempaan oikeudenmukaisuuteen ja yhteiskuntamme toimintojen sopeuttamiseen kestävällä tavalla luonnontalouden vaatimuksiin”.[1776] Kunnallisvaalit olivat paikallisvaalit, mutta poliittisen tilanteen takia niistä tuli ennen kaikkea yleispoliittiset linjavaalit sinipunahallituksen toimenpiteitä vastaan.

Väyrynen oli todennut jo helmikuussa, että puolueen politiikkaa tuli jatkaa painottaen niitä asioita, jotka toivat tuloksen presidentinvaaleissa, mutta alleviivaten asioita kuntien kannalta.[1777] Presidentinvaalit antoivatkin kunnallisvaaleihin hyvät lähtökohdat. Väyrysen nousu altavastaajasta kakkostilalle antoi uskoa, että puolue voisi voittaa kokoomuksen myös kunnallisvaaleissa. SDP:lle taas ennustettiin tappiota ja laskua presidentinvaalien tapaan. Lisäksi presidentinvaaleissa oli saatu jalansijaa pääkaupunkiseudulla, mikä pyrittiin nyt hyödyntämään. Tämä näkyi erityisesti puolueen uudistumisprosessissa, nimenmuutoksessa ja kansainvälisesti LI-jäsenyydessä. Kunnallisohjelma ja vaihtoehdon tarjoaminen sinipunalle olivatkin jatkumoa siinä, että niissä näkyi puolueen vahva traditio maakuntien Suomen puolustajana. Sen sijaan puolueen kaupunkipolitiikassa, kaupunkiohjelmassa, oli aivan uudenlaista otetta.

Kaupunkiohjelma koostui kahdesta osasta, jotka olivat ”Keskustalainen kaupunkimanifesti – Eläköön kaupunki!” ja kaupunkiohjelman virikepaperi. Ne edustivat perin uudenlaista, innostunutta otetta kaupunkipolitiikkaan. Ohjelman laatineeseen toimikuntaan kuuluivat puheenjohtajana Juha Pentikäinen, sihteereinä Terttu Savolainen ja Olli Rehn (osan aikaa) ja jäseninä Weijo Pitkänen, Lea Tolonen, Sointu Molander, Maija-Liisa Lindqvist, Päivi Koppanen, Marjukka Laitinen, Matti Holopainen, Hannes Manninen, Jarmo Rajakoski ja Silja Hiironniemi. Puolueen omissakin arvioissa katsottiin, ettei

https://doi.org/10.21435/ha.155

keskusta oikein saanut kosketusta kaupunkilaisiin. Otteissa näkyikin varautuneisuutta ja varovaisuutta kaupunkeja koskien, mutta kaupunkimanifestissa tällaisesta ei ollut enää jälkeäkään. Kaupunkilaisuus otettiin siinä rohkeasti omaksi ja riemuitsemisen arvoiseksi asiaksi. Kaupunkimanifestissa kunnioitettiin kunkin kaupungin historiallisia juuria ja kaupunkeihin liittyviä muistoja, ja kunkin kaupungin juurista kuvattiin virtaavan sykettä tähän päivään ja tulevaisuuteen. Uuden ymmärtämisen todettiin alkavan muistoista.[1778] Kaupunki otettiin manifestissa ikään kuin sanallisesti haltuun filosofisen leikkisästi ja erittäin positiivisessa sävyssä eikä perinteisesti konkreettisia tavoitteita esittäen.

Elämänhallinnasta manifestissa todettiin, että elämänkaarissa oli viisautta ja voimaa. Terveyden rakennuspuita taas olivat puhdas ympäristö ja tasapainoiset ihmissuhteet. Ihmisten erilaisuus oli rikkaus. Kaupungin kuvattiin elävän ympäri vuorokauden, ja sen jatkuvasti elävää sykettä pidettiin voimanlähteenä. Eilisen ja huomisen sanottiin olevan kaiken aikaa kaupunkilaisten omissa käsissä. Uusi teknologia nähtiin voimavarana. Keskeisinä ihanteina pidettiin monipuolisuutta, turvallisuutta, palvelevaa kaupunginhallintoa sekä yhteisöllisyyttä. Sanavalinnoiltaan iloittelevan manifestin takasivulla kirjoitettiin vielä ihmisyyden edellytyksistä. Ihmisen todettiin olevan jakamaton kokonaisuus, ”jonka eheyden suojeleminen oli poliittisen toiminnan korkein päämäärä”. Ihmisyyteen kuului tarve ja kyky henkiseen kasvuun, kasvamiseen hyväksi ihmiseksi ja kunnon kansalaiseksi sekä keskinäinen kunnioitus ja suvaitsevaisuus. Takasivun lainaukset olivat otteita puolueen periaateohjelmasta, jossa näkyi puolueen aatteen alkiolainen ydinviesti puettuna uuteen moderniin muotoon. Kaupunkimanifestin elämäniloinen keskustaliberalismi sai syvyyttä alkiolaisesta ihmiskäsityksestä: ”Jokaisella ihmisellä on yhtäläinen ihmisarvo. Ihmisellä on kyky kasvaa vastuuseen paitsi itsestään myös muista ihmisistä.”[1779]

Lisäksi ohjelmaan kuului virikepaperi, joka oli tarkoitettu tausta-aineistoksi kaupunkiosastoille ja kaupunkien kunnallisjärjestöille, kun ne laatisivat omia kaupunginosa- ja kaupunkiohjelmiaan. Tarkoitus oli, että paperia täydennettäisiin paikallisiin haasteisiin ja epäkohtiin liittyen. Virikepaperissa oli konkreettisia asioita, joihin haettiin parannusta. Kärkenä ja ensimmäisenä asiana olivat tässäkin ympäristöongelmat: ”Useimmat ympäristöongelmista ovat teollisen kilpailuyhteiskunnan kiihkeän elämänrytmin aiheuttamia – –. Kaupunkimme onneksi kehitys on jo kääntynyt parempaan suuntaan! Ympäristöä säätävää lainsäädäntöä on tiukennettu – –.” Kaupunkikulttuuria, alueiden historiallisen omaleimaisuuden säilyttämistä, ja asukkaiden omaehtoisten harrastusmahdollisuuksien kehittämistä pidettiin niin ikään tärkeinä. Kirjastoista tuli kehittää nykyaikaisia tietopalvelukeskuksia. Kaupunkien palvelukulttuuria tuli kehittää niin, että kehitystä jarruttavaa ja holhoavaa lainsäädäntöä tuli purkaa. Joukkoliikenne tuli saada tehokkaaksi ja sosiaali- ja terveys-

https://doi.org/10.21435/ha.155

palvelut tuli saada yksilöllisiä tarpeita huomioiviksi sekä joustaviksi. Kaikille oli myös turvattava asuminen ja työ, ja samoin oli otettava huomioon ihmisten erilaiset toiveet asuinpaikoista ja asumistavoista. Tavoite oli elävä kansalaiskaupunki, kaikkien kaupunkilaisten yhteisvoimin rakentuva inhimillisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä kaupunki.[1780]

Kaupunkipoliittinen ohjelma oli puolueelle historiallinen ja mullistava. Juha Pentikäinen sanoikin sitä esitellessään, että se oli puolueen historian ensimmäinen kaupunkipoliittinen ohjelma ja että se oli "haasteellinen, miltei vallankumouksellinen". Hän kuitenkin lisäsi, että ohjelmassa oli löydetty alkiolainen mielenmaisema yhdistelmästä, jossa ihminen, ympäristö ja kulttuuri olivat tasapainossa ja vuorovaikutuksessa toisiinsa. Pentikäisestä kaupunkityö oli välttämätön osa keskustan uudistumista sellaiseksi uudeksi liberaaliksi vaihtoehdoksi, jota keskustanuoret ja -opiskelijat olivat ehdottaneet teeseissään.[1781] Nuorten keskustaliberalismin uskottiin siis toimivan kaupungeissa. Silmiinpistävää asian käsittelyssä oli kuitenkin se, että ohjelma hyväksyttiin puoluehallituksessa ja lähetettiin sen jälkeen vain kaupunkiehdokkaille ja -osastoille.[1782] Näin ohjelma käsiteltiin ikään kuin politiikan erillislohkona, jota pyrittiin uudistamaan puolueen periaatteiden mukaisesti, mutta ilman maaseutu–kaupunki-asetelmaan liittyvää vaikeaa tasapainoilua.

Kaupunkimanifestin syntyyn ja muotoiluun keskeisesti vaikuttaneen Weijo Pitkäsen mukaan manifesti jäikin lopulta tuuliajolle, eikä se saanut viime vaiheessa koko puolueyhteisön arvovaltaa taakseen – eikä myöskään puoluejohdon tukea, koska näiden omat intressit olivat jo muualla.[1783] Puolueen uudistuvan kaupunkipolitiikan tueksi oli laadittu myös kirja *Oikeus urbaaniin*, jonka Maaseudun Sivistysliitto ja Helsingin Kulttuuriseura olivat julkaisseet yhdessä. Siinä käsiteltiin tarkemmin keskustalaista näkemystä tavoiteltavasta kaupunkilaisesta elämäntavasta.[1784] Kirjan nimi tuo mieleen ranskalaisen filosofin ja sosiologin, Henri Lefebvren, teoksen *Le droit á la ville* (1968). Teoksessa Lefebvre peräänkuuluttaa oikeuksia urbaaneille ihmisryhmille, joita nykyisin luonnehdittaisiin lähinnä kaupunkilaiseksi prekariaatiksi, kuten työttömille, maahanmuuttajille, opiskelijoille ja matalapalkka-alalla työskenteleville, joita kaupunkisuunnittelussa ei ollut kunnolla tunnistettu. Kyse oli siis samankaltaisista ryhmistä, joiden puolesta keskustapuolue oli yrittänyt puhua ajaessaan niin sanotusti köyhän asiaa kaupungeissa – heitä kuitenkaan tavoittamatta.

Sinipunahallituksen politiikka tarjosikin keskustalle otolliset olosuhteet pyrkiä entistä voimakkaammin kaupunkeihin. Yli-Lahti oli laatinut puoluehallitukselle yhteenvedon Suomen Gallupin puoluetutkimuksesta, jossa todettiin, että suurituloisimmat ja eteläsuomalaiset olivat tyytyväisimpiä hallitukseen. Eniten tyytyväisyyttä aiheuttivat hallituksen aktiivisuus ja verouudistus, mutta samalla verouudistus oli myös suurin tyytymättömyyden aihe, samoin kuin työvoimapolitiikka.[1785]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Sole Molander valittiin keskustan edustajana Helsingin kaupunginvaltuustoon vuoden 1988 kunnallisvaaleissa. KMA.

SDP:n katsottiin unohtaneen vähäosaiset ja tavalliset duunarit kilpailussa kokoomuksen kanssa palkansaajaäänestäjistä.[1786] Hallituksen kaavailema verouudistus olikin kuin lahja suoraan opposition syliin. Sen valmistelua pidettiin salamyhkäisenä, ja sen arvioitiin johtavan verotuksen kiritymiseen ja erityisesti lapsiperheiden joutumiseen tiukoille.[1787]

Keskustan yritykselle murtautua kaupunkeihin antoi uskottavuutta se, että puheenjohtaja asettui ehdokkaaksi Helsinkiin. Valtakunnan päälehti antoi kuitenkin Väyrysen yrityksestä surkuhupaisan kuvan. Lehden etuaukeaman otsikkona oli ”Väyrynen eksyksissä Helsingin sumussa”. Lehden narratiivissa toistettiin stereotypiaa kaupungissa eksyksissä olevista maalaisista ja kerrottiin Väyrysen ja puolueen toisen ehdokkaan, Sole Molanderin, harhailusta vaalitilaisuuspaikkaa etsiessä. ”Keskusta kiilaa kaupunkiin, entinen maalaisliitto luottaa Väyrysen suuntavaistoon matkalla etelän keskuksiin.” Tarinallisen värittämisen jälkeen jutussa myönnettiin kuitenkin, ettei keskustan ”rynnäkkö kaupunkeihin” välttämättä ollut niin hakusessa kuin eksymistarinasta voisi päätellä. Järjestöpäällikkö Lankiaa lainaten todettiin, että puolueen lähtökohdat vaaleihin olivat hyvät. Keskustalla oli 400 ehdokasta enemmän kuin edellisvaaleissa ja naisia ja nuoria merkittävästi enemmän kuin SDP:llä ja kokoomuksella. Myös ehdokkaiden ammattijakauma oli monipuolistunut.[1788]

Vaikka ehdokastilanne oli hyvä, jouduttiin siitä käymään yhä keskustelua puolueen sisällä. Väyrynen oli todennut työvaliokun-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puoluesihteeri Kääriäinen esittelemässä keskustan linjauksia vuoden 1988 kunnallisvaaleissa. Vieressä puoluetoimiston poliittisen osaston järjestöpäällikkö Eero Lankia. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

nassa, että kun hän pani itsensä likoon Helsingissä ja ilmoittautui ehdokkaaksi, tulisi puolueessa laajemminkin lähteä isänmaallisessa talkoohengessä ehdokkaiksi. Nyt silti moni kärkihahmo oli jäämässä pois vaaleista. Väyrynen ei maininnut ketään nimeltä, mutta kritiikki kohdistui muun muassa Pokkaan ja Kuuskoski-Vikatmaahan. Pokka totesikin, että vaalien yleisvaltakunnallinen vire puhui sen puolesta, että kansanedustajat asettuisivat ehdokkaiksi, mutta toisaalta tehtävä edellytti varsin vaativaa osallistumista käytännön valtuustotyöhön. Väyrynen ei tätä selitystä hyväksynyt. Hänestä ehdokkuus oli jokaisen oma asia, mutta liiallisella työläydellä poisjääntiä ei tullut selitellä. Osa muistakin työvaliokunnassa ilmoitti olevansa samaa mieltä.[1789]

Pääkaupungissa ehdokasnäkymät olivat kuitenkin poikkeuksellisen hyvät. Odotuksia

https://doi.org/10.21435/ha.155

nostatti erityisesti Väyrysen presidentinvaalitulos. Jos Väyrynen toisi jälleen yhtä paljon ääniä, odotettiin tulokseksi viittä keskustalaista valtuutettua. Vaikka maassa oli jo muutamia kaupunkeja, joista löytyi keskustalainen enemmistö, olivat varsinkin etelän suuret kaupungit puolueelle haaste. Hakalehdon erottua valtuustoryhmästä oli Helsingissä puolueella vain yksi valtuutettu. Vantaalla ja Espoossa, kuten myös Tampereella ja Turussa Keskustalla taas oli kolme valtuutettua kussakin. Helsingissä Väyrysen ja Molanderin ohella ehdokkaina olivat televisiosta tuttu Knud Möller, entinen puoluesihteeri Immonen ja NKL:n puheenjohtaja, ”viiniä maitokauppoihin” -Rehn. Keskustaliberalismistaan tunnettu Rehn sai valtakunnan päälehdessä myönteisimmän käsittelyn, vaikka hänen todettiinkin puhuvan samoista teemoista kuin muutkin keskustalaiset ehdokkaat. Rehnin kuvailtiin pukeutuneen ”rentoon villariin ja väljiin lökäreihin”, mikä ei vienyt uskottavuutta, sillä hänen kerrottiin hallitsevan nyt ”hämmästyttävällä asiantuntemuksella Helsingin problematiikan” eli asuntopulan, liikenne- ja päivähoito-ongelmat, vaikka hän olikin vielä presidentinvaaleissa ollut valitsijamiesehdokkaana Mikkelissä. Rehnin vaalitilaisuus päättyi palkatun trubaduurin bluesiin, *That's All Right, Mama*. Toimittaja lopettikin tekstin kuvaukseen, jossa urbaanin oloinen nainen ryhtyy naputtelemaan lakatuilla sormillaan kaulanauhansa isoja valkoisia helmiä. ”Keskustan rytmi tuntuu tarttuvan.”[1790]

Väyrynen taas sai ennen kunnallisvaaleja myönteistä julkisuutta väitöskirjallaan, joka käsitteli Suomen ulkopolitiikan doktriinin kehittymistä – ja joka oli valmistunut vauhdilla runsaassa vuodessa. Väitöskirjan todettiin nostavan Väyrysen tukevasti kohti huippua ja liittävän hänet puolueen kuuluisaan tohtorikaartiin Kekkosen, Karjalaisen, Virolaisen ja Sukselaisen joukkoon. Väitöksestä *Helsingin Sanomiin* kirjoittanut Unto Hämäläinen piti myönteisenä sitä, että Väyrynen myönsi itse avoimesti oikotiensä tutkimuksen tekoon eli sen, että pitkä kokemus ulkoministerinä mahdollisti tieteellisen tekstin kirjoittamisen niin sanotusti suoraan, ilman aikaa vievää arkistojen penkomista ja lähdeviitteiden merkitsemistä. Väyrynen kuvasi olleensa ulkoministerinä käytännössä osallistuva havainnoitsija ja soveltaneensa tavallaan toimintatutkimuksen periaatteita. Vastaväittäjä Harto Hakovirta oli löytänyt teoksesta useita puutteita, mutta se täytti silti hyvin väitöskirjalle asetetut vaatimukset. Varsinaisessa väitöstilaisuudessa Väyrysen arvioitiin puolustaneen väitöskirjaansa ansiokkaasti, kovalla poliitikon väittelykokemuksellaan.[1791] Väitöskirja oli hieno saavutus, mutta osaltaan sekin vahvisti Väyrysen imagoa kunnianhimoisena poliitikkona, jolla oli kova kiire kavuta vallan rappusia yhä ylemmäs ja kovin suoraviivaisin keinoin.

Väitöskirja tulkittiin ennen kaikkea meriitiksi, jonka avulla oli tarkoitus päästä yhä korkeampiin asemiin ja viime kädessä presidentiksi, eikä niinkään tieteelliseksi saavutukseksi.[1792] Väyrystä taas puheet hänen

https://doi.org/10.21435/ha.155

voimakkaasta kunnianhimostaan eivät olleet ennenkään hetkauttaneet tai hidastaneet. Väyrynen kiersi ja ahkeroi lujasti, jotta keskusta menestyisi kunnallisvaaleissa. Keskustan vaalitilaisuudet alkoivat jo kesällä, ja jokaisessa kunnassa pyrittiin järjestämään tilaisuus, jossa oli puhujana tunnettu henkilö, kuten joku puoluejohdosta tai kansanedustaja. Erityisesti piirikohtaisista kunnallisvaalijuhlista, joissa Väyrynen toimi puhujana, saatiin aikaan näyttävät tilaisuudet. Lisäksi monissa kaupungeissa ja taajamissa oli vaalitupia ja -asuntovaunuja. Väyrynen ja Kääriäinen osallistuivat myös puolueen Vihreä kaupunki -tilaisuuteen Tampereella, mikä oli puolueen kaupunkeihin kohdistunut päävaalitapahtuma.[1793] Väyrynen kritisoi tilaisuudessa ankarasti hallituksen talouspolitiikkaa, hallituksen budjettiesitystä ja verouudistusta.[1794]

Keskustan vaalistrategia perustui puoluejohdon ja puoluetoimiston voimakkaaseen jalkautumiseen paikallisille vaalikentille sekä ehdokkaiden ja näiden tukiryhmien omaan työhön. Vaalikentille jalkautuminen oli puolueen vaaliteeman mukaista toimintaa: ”Ihmisten keskellä – Keskusta – rohkeasti suomalainen.” Laajaan mainoskampanjaan julkisissa tiedotusvälineissä puolueella ei ollut varaa. Silti vaalimateriaalista huolehdittiin entiseen tyyliin: levitykseen laitettiin juliste, esite, postikortti ja vaalivideo.[1795]

Verosumutus ja hallitsematon rakennemuutos kunnallisvaalien kärkiaiheina

Hallituksen talouspolitiikka herätti keskustassa voimakasta kritiikkiä. Eduskuntaryhmän kesäkokouksessa annettiin tiukka budjettikannanotto, jossa todettiin maan talouden joutuneen häiriöön hallituksen epäonnistuneen talouspolitiikan takia: inflaatio oli kaksinkertaistunut ja vaihtotaseen alijäämä kasvanut uhkaavasti. Myös korkotaso ja veroaste olivat nousseet vastoin hallitusohjelman kirjauksia. Eduskuntaryhmän kannanotossa todettiin, että talouden tasapainottomuus oli vielä mahdollista korjata laajapohjaisella vakauttamisratkaisulla. Ryhmä ilmoitti olevansa valmis ”tukemaan tasapainoista ja sosiaalisesti oikeudenmukaista vakauttamisratkaisua, jonka olennaiset osat ovat vero- ja tuloratkaisujen yhdistäminen oikeudenmukaisella tavalla, veroasteen alentaminen, tiukka budjettilinja, kansalaisten perusturvan tuntuva kohentaminen ja korkotason alentaminen”. Sen sijaan ryhmä ei hyväksynyt hallituksen verouudistuskaavailua, jossa verovähennysten karsiminen tarkoitti lapsiperheiden, pieni- ja keskituloisten, asuntovelallisten ja matkatyöläisten verotuksen kiristämistä ja jossa kunnallisverotuksessakin äyrihintaerot vain kasvaisivat edelleen.[1796]

Keskusta esitti, että vuoden 1989 veroasteikkoihin sekä vähennyksiin tehtäisiin täysimääräiset inflaatiotarkastukset ja samalla hyvitettäisiin kuluvan vuoden alimitoitetut

https://doi.org/10.21435/ha.155

tarkistukset, joiden myötä kokonaisveroaste palautettaisiin takaisin vuoden 1987 tasolle. Tiukan budjettiraamin sisällä voimavarat tuli suunnata ensisijaisesti perusturvan parantamiseen, perhepolitiikan valinnanvaramahdollisuuksien ja alueellisen tasa-arvon ja koulutuksen edistämiseen. Lisäksi vaadittiin, että vuoden 1989 budjetissa tuli käynnistää lakisääteisen aukottoman perustoimeentulojärjestelmän luominen.[1797]

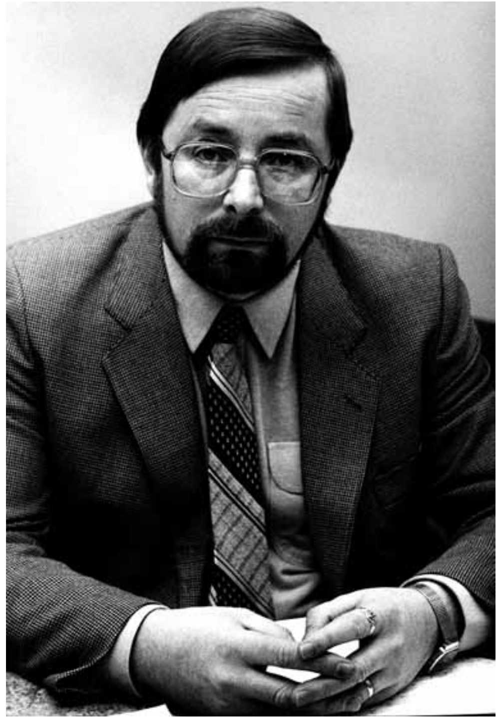
Keskusta otti erityisesti hallituksen ajaman verouudistuksen kritiikin kohteekseen. Tähän provosoivat myös hallituksen omat toimet. Hallitus jakoi jokaiseen kotitalouteen esitteen ”Verotus kevenee”. Juhantalosta oli suorastaan ennenkuulumatonta, että verovaroja käytettiin hallituksen esityksestä tiedottamiseen ennen kuin asiasta oli annettu tietoa eduskunnalle, ja hän pitikin esitettä vain hallituksen kunnallisvaalimainoksena. Esitteessä esitettyjä lukuja hän piti virheellisinä syyttäen hallitusta ”supersumutuksesta”. ”Käytännössä ensi vuoden verotaulukko on sama kuin vuoden 1987 veroasteikko, kun otetaan huomioon inflaatiokehitys ja työtulovähennyksen siirtäminen veroasteikkoihin. Kun samalla poistetaan 16 verovähennystä ja eräiden vähennysten merkitystä heikennetään, kiristyy kansalaisten verorasitus vuoteen 1987 verrattuna”, Juhantalo totesi.[1798] Kansanedustajat Aho ja Pekkarinen kritisoivatkin, että hallitus oli laskenut vain teknisesti oikein. Hallituksen synti oli se, että seuraavan vuoden verotusta verrattiin kuluvan vuoden verotukseen, jolloin verotusta oli kiristetty. Ainut oikea vertailukohta olisi vuosi 1987, jolloin hallitus aloitti toimintansa.[1799] Lisäksi Juhantalo lyttäsi hallituksen siitä, että se oli unohtanut vähimmäisturvan rajoilla olevat ihmiset budjetissa, mikä näkyi muun muassa kansaneläkkeiden kasvun heikkoudessa verrattuna työeläkkeisiin.[1800]

Hallituksen markkinoima hallittu rakennemuutos näytti karanneen käsistä hallitsemattomaksi rakennemuutokseksi. Hallitus vähensi vuoden 1988 tulo- ja menoarviossa kunta- ja aluepolitiikkamäärärahoja, mikä vaikeutti köyhien kuntien asemaa. Samaan aikaan muuttoliike pääkaupunkiseudulle kiihtyi. Tyhjenevän maaseudun ja taantuvien teollisuusalueiden ongelmat lisääntyivät, ja pääkaupunkiseudun asunto- ja palveluongelmat kärjistyivät.[1801] Maaseudulla elettiin jo toisen rakennemuutoksen kourissa. Ensimmäinen oli koettu 1960-luvulla, ja teollisuustuotannossa taas koettiin nyt ensimmäinen kouraisu. Teollisuuden osuus bruttokansantuotteesta laski 1980-luvulla noin 30 prosentista 20 prosenttiin, ja työvoiman määrä väheni noin 100 000 henkilöllä. Niin sanotuissa vanhoissa teollisuusmaissa muutos oli tapahtunut jo aikaisemmin.[1802] Keskustan rakennemuutostyöryhmän teeseissä, jotka Yli-Lahti oli laatinut, todettiinkin, että rakennemuutos oli ennen muuta aluepoliittinen ongelma. Kansainväliseen talouteen sitoutuneessa maassa rakennemuutosta ei voinut pysäyttää eikä edes merkittävästi hidastaa, mutta sen sijaan voitiin perustellusti vaatia korvaavia työpaikkoja taantuville teollisuuspaikkakunnille ja maaseudulle.[1803] Ratkaisuna keskusta esitti korkeatasoista osaamista ja koulutusta

https://doi.org/10.21435/ha.155

sekä kattavaa perusturvaa, vaikka samalla oli tuettava ihmisten omaehtoisuutta ja kykyä selvitä kasvavista haasteista.[1804]

Holkerin hallituksen politiikka tarjosi täten kunnallisvaaleihin otollisen asetelman, joka korosti keskustaa vaihtoehtona sinipunahallituksen politiikalle. Yli-Lahden laatimissa rakennemuutosteeseissä arvioitiinkin, että nimenomaan kokoomuksen intresseissä oli nykyinen "höyhenenkevyt" puuttuminen, sillä ammattirakenteen muutos ja työpaikkojen keskittyminen pääkaupunkiseudulle loivat kokoomukselle edellytykset nousta suurimmaksi puolueeksi ja ohi SDP:n.[1805] Teeseissä nähtiin siis keskustalla ja SDP:llä olevan potentiaalisia yhteisintressejä rakennemuutoksen haittavaikutusten torjumiseksi. Puolueiden johtohenkilöt, ennen kaikkea Väyrynen ja valtiovarainministeri Liikanen, jatkoivat kuitenkin vanhoja taistojaan.

Seppo Pelttari vaikutti kansanedustajana ja Peräpohjolan piirin puheenjohtajana. KMA.

Liikanen oli yrittänyt saada keskustan sisälle erimielisyyttä budjetin lähetekeskustelussa "pilkkaamalla puheenjohtaja Paavo Väyrysen mielipidettä, jonka mukaan eräitä pääkaupunkiseudun veroja ei saisi kiristää verouudistuksesta kärsivien köyhien kuntien auttamiseksi". Väyrynen oli sanonut, että keskusta ei hyväksynyt sosiaali- ja terveydenhuollon määrärahojen leikkaamista pääkaupunkiseudulla eikä muitakaan vastaavia siirtoja. Liikanen oli todennut, että mikäli Väyrysen kanta voittaisi, se merkitsisi, että 200 maan köyhintä kuntaa menettäisi 110 miljoonaa markkaa ja Helsinki, Espoo ja Kauniainen puolestaan saisivat lisää valtionapuja 85 miljoonaa markkaa.[1806] Virolainen arvioi eduskuntaryhmässä, että keskustan asemia yritettiin murentaa tällä lausunnolla erityisesti Lapin köyhissä kunnissa. Lapin edustaja ja sen piirin puheenjohtaja Pelttari kommentoi tähän vain, että kuntakysymyksiin saattoi suhtautua rauhallisesti, sillä "Väyrynen painii parhaiten kenttään heitettynä". Renkokin katsoi, ettei SDP:n koukkuun tullut astua, sillä Väyrysen asema kentällä oli vahva.[1807] Väyrynen taas kritisoi Liikasta tietämättömäksi keskustan kannoista. Hän muistutti, että keskusta oli jo vuonna 1985 määritellyt kantansa pääkaupunkiseudun kehittämiseen, mutta hallitus oli rikkonut sen paketin. Hän syytti Liikasta köyhien kuntien

https://doi.org/10.21435/ha.155

asukkaiden ja pääkaupunkiseudun pienituloisten ihmisten asettamisesta vastakkain, jollaiseen ansaan keskusta ei menisi vaan vaatisi jatkossakin alueellisesti tasapainoista kehitystä.[1808]

Keskusta teki Juhantalon johdolla ennen kunnallisvaaleja vielä välikysymyksen, johon kaikki oppositiopuolueet yhtyivät. Välikysymyksessä kritisoitiin taloudellista ja sosiaalista epätasa-arvoa, jota hallituksen hallitsematon rakennemuutospolitiikka oli aiheuttanut. Asuntopolitiikka oli ajautunut umpikujaan, perusturvan kehittäminen oli jäädytetty ja epäsosiaalisella verouudistuksella heikennettiin erityisesti lapsiperheiden asemaa.[1809] Välikysymyskeskustelu ei kuitenkaan onnistunut odotetulla tavalla. Osaltaan siihen vaikutti se, että kyse oli useista hyvin monimutkaisista asioista, kuten verouudistuksesta, jolloin keskustelu hukkui erilaisiin prosentteihin, vertailuihin ja laskelmiin, joista oli vaikea saada täyttä selkoa. *Helsingin Sanomat* typistikin keskustelun Väyrysen keskustelun kuluessa heittämään turhautuneeseen kommenttiin: ”Ei tässä keskustelussa voi mitään tulla.” Myös vihreät arvostelivat tiukasti hallituksen talouspolitiikkaa, mutta senkin kritiikki kilpistyi hallituksen ylimielisen oloisiin vastauksiin.[1810]

Keskustan eduskuntaryhmä antoikin ensimmäisen välikysymyskeskustelun jälkeen kannanoton, jossa todettiin, ettei hallitus ollut vastannut välikysymykseen vaan sortui sen sijaan vain muoto- ja tyyliseikkojen käsittelyyn.[1811] Holkeri oli avannut keskustelun moittimalla itse välikysymystä: ”Ensinnäkin totean kysymyksen johdosta, etteivät sen paremmin varsinainen kysymys, sen perustelut kuin käytetty tyylilajikaan edusta sitä asiallisuutta, joka sellaisenaan edellyttäisi hallitukselta huolellista ja harkittua vastausta.” Vastauksellaan Holkeri vahvisti kuvaa hallituksen ylimielisestä suhtautumisesta oppositioon.[1812] Eduskunnassa verouudistusväittely jäi epäselväksi väännöksi siitä, kenen luvut ja laskelmat olivat oikeat. Sen sijaan MTK:n mielenosoituskokouksessa vähän ennen vaaleja näkemykset eivät jääneet epäselviksi. Maanviljelijät ja metsänomistajat syyttivät vihaisina hallitusta maaseutuvastaisuudesta ja vaativat korjauksia verouudistukseen.[1813]

Kunnallisvaalien yleisilme jäi kuitenkin yllättävän vaisuksi. Äänestysprosentti oli vain 70,5. Edellisen kerran äänestysinto oli ollut näin laimeaa yli 30 vuotta sitten. Keskusta pärjäsi hyvin, se sai 554 924 ääntä. Tällä äänimäärällä se sai puolueista eniten edustajia valtuustoihin, yhteensä 4 227 edustajaa. Tulos ei silti ollut niin hyvä kuin puoluejohto oli odottanut. Äänet riittivät 21,1 prosentin kannatusosuuteen. SDP (25,2 %) ja kokoomus (22,9 %) säilyttivät asemansa, vaikka ne menettivätkin ääniä. SDP menetti 2 526 ääntä ja kokoomus 17 796 ääntä.[1814] Keskusta oli vaalien ainut absoluuttinen voittaja äänimäärissä tarkasteltuna, mutta yleispoliittisen tilanteen kannalta tarkasteltuna tulos oli pettymys. Vaalitulos tulkittiin siten, että sinipunahallitus ei ollut saanut epäluottamusta, kun oppositiossa ollut keskusta ei ollut ohittanut kumpaakaan päähal-

https://doi.org/10.21435/ha.155

lituspuoluetta. Keskustan vaalivoitto oli tullut lähinnä SMP:n kustannuksella. Keskusta, erityisesti puheenjohtaja Väyrynen, oli tehnyt vaaleista hallituspoliittiset linjavaalit arvostelemalla hallituksen verouudistusta, mutta linja ei ollut toiminut varsinkaan eteläisessä Suomessa, jossa sinipuna jatkoi vahvana. Väyrysestä tulos oli silti selvä signaali kansalta siitä, että hallituksen tulisi korjata politiikkaansa, erityisesti verouudistuksen osalta, koska hallituspuolueet olivat menettäneet runsaasti ääniä ja keskusta puolestaan voittanut.[1815]

Väyrynen teki erinomaisen tuloksen Helsingissä saaden lähes 6 000 ääntä. Hän sai viidenneksi eniten ääniä koko maassa. Edellä olivat vain Eva-Riitta Siitonen (Kok.), Reino Paasilinna (SDP), Liisa Kulhia (Hki 2000) ja Jörn Donner (RKP), jotka olivat kaikki myös Helsingistä valittuja. Presidentinvaaleissa Väyrystä protestiksi äänestäneen Helsingin niin sanotun Kultahammasrannikon[1816] tuki kuitenkin katosi. Keskusta sai ääniä varsin tasaisesti eri kaupunginosista, mutta kaikkiaan äänimäärä jäi yhä vaatimattomaksi puolueen valtakunnalliseen painoarvoon nähden, vaikka sen valtuustopaikat tuplaantuivat edellisvaaleihin verrattuna. Helsingin kaupunginvaltuustoon nousivat Väyrysen lisäksi Olli Rehn, Juha Pentikäinen ja Sole Molander. Keskustan kannatusosuus oli 4,5 prosenttia.[1817]

Myös Espoossa ja Vantaalla tulos parani: molemmissa saatiin kolme valtuutettua. Tuloksella ei kuitenkaan uhattu SDP:n ja kokoomuksen asemia etelän isoimmissa kaupungeissa. Tampereella keskusta sai kaksi valtuutettua (5,7 %,), Turussa kolme (4,5 %), Porissa kaksi (5,3 %), Oulussa 11 (19,5 %), Kuopiossa 9 (17,0 %) ja Jyväskylässä viisi (12,1 %).[1818] Isot kaupunkikunnat ja eteläiset vaalipiirit säilyivät keskustan heikkona kohtana. Toisaalta Lapin ja Oulun läänissä keskusta sai eniten ääniä myös kaupunkikunnissa. Vaasan läänissä keskusta voitti kokoomuksen kaupungeissa, mutta ei SDP:tä. Pohjois-Karjalassa, Keski-Suomessa ja Kuopion läänissä taas ero kokoomukseen kaupunkikunnissa ei ollut kovin iso. Uudellamaalla ja Hämeen pohjoisessa vaalipiirissä SDP ja kokoomus ohittivat keskustan äänimäärissä kaupunkikuntien lisäksi myös muissa kunnissa. SDP teki näin myös Etelä-Hämeessä.[1819]

Kannatuksen alueellinen jakauma himmensi osaltaan vaalivoittoa – varsinkin, kun tähtäin oli vuoden 1991 eduskuntavaaleissa. Myönteistä tulevaisuusnäkymien kannalta taas oli, että nuorten kunnallisvaalikampanja onnistui erinomaisesti. Keskustan listoille oli saatu yhteensä 2 400 alle 30-vuotiasta nuorta. Nuoret olivat lähteneet vaaleihin teemalla ”Kamppaa vanha valta”. Tulokseenkin voitiin olla tyytyväisiä, sillä valtuustoihin valittiin 227 nuorta valtuutettua, mikä oli noin kaksi kertaa enemmän kuin toiseksi suurimmalla nuorisopuolueella kokoomuksella.[1820]

Naiset taas eivät olleet tyytyväisiä tulokseen, sillä keskustalaisten naisvaltuutettujen määrä ei lisääntynyt merkittävästi. Naisten osuus keskustan valtuutetuista oli 22,3

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puolueen nuoret lähtivät vuoden 1988 kunnallisvaaleihin dynaamisella julisteella, jossa näkyi peitelty kritiikki myös oman puolueen vallanpitäjiä kohtaan. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

prosenttia, kun taas kokoomuksella se oli 30,5 ja SDP:llä 33,5 prosenttia. Naisehdokkaiden osuus keskustan listoilla oli kuitenkin samalla tasolla kuin kilpailijapuolueissa. SDP:ssä naisehdokkaiden osuus oli 32 prosenttia, kokoomuksessa 33,6 prosenttia ja keskustassa 33,4 prosenttia. Keskustan naisten toimintakertomuksessa todettiinkin, että suurista puolueista keskusta oli naisten määrässä jäljessä ja johtopäätös tästä oli se, että näin ei voinut jatkua. ”Puolueen kuvaa naisten keskuudessa on parannettava lisäämällä naisten osuutta kaikilla tasoilla puolueen päättävissä elimissä niin kunnissa kuin eduskunnassa”, toimintakertomuksessa todettiin.[1821]

Odotuksiin nähden kunnallisvaalitulos oli siis hienoinen pettymys. Puoluesihteeri arvioi silti puoluevaltuuskunnassa, että kunnallisvaalitulos oli ”keskustalle merkittävämpi voitto kuin itse olemme ymmärtäneet”. Kääriäinen muistutti, että puolueen kannatusosuus nousi selvästi kaikkiin edellisiin vaaleihin verrattuna ja ennen kaikkea toisiin puolueisiin nähden. Edellisen kerran sama ääniosuus oli saavutettu vuonna 1966, jolloin valta Suomen politiikassa oli siirtymässä keskustapuolueelta SDP:lle. Nyt puolestaan SDP:n pitkä valtakausi oli väistämättä kulkemassa kohti kyllästymispistettään: ”Kunnallisvaalitulos merkitsee rakennemuutosta Suomen puoluekentällä.” Suurimman paikasta kamppaili nyt kolme suurin piirtein tasavahvaa puoluetta. Hän korostikin vaalivoiton opetuksen olevan se, että oli vedetty selvä raja kokoomukseen.[1822] Kunnallisvaaleissa tämä tarkoitti ennen kaikkea sitä, että keskustan ja kokoomuksen vaaliliitot vähenivät edellisvaalien 32:sta kahdeksaan. Keskustan kannatus nousi selvästi siellä, missä vaaliliittoja kokoomuksen kanssa ei enää tehty. Keskusta seisoi ennen kaikkea omilla jaloillaan – vaikka kuntakohtaiset vaaliliitot olivatkin yhä sallittuja. SKL:n kanssa vaaliliittoja oli 110:ssä, LKP:n kanssa 45:ssä, RKP:n kanssa 12:ssa ja SMP:n kanssa neljässä kunnassa.[1823]

Oppositiopolitiikka puree, vaikka välillä tutisee

Korkea profiili jatkuu – keskusta vaatii yhä talouden tervehdyttämisohjelmaa

Suomenmaan kuukausiliitteessä oli marraskuussa 1988 kirjoitus, jossa Väyrystä syytettiin siitä, että tämä oli laittanut kaikki yhden kortin eli porvariyhteistyön varaan. Rehnin todettiin pitävän punavihreää akselia keskustalle parempana Helsingissä, kun taas Väyrynen oli kokoomus-yhteistyön kannalla. Juhantalon ja Pesälän todettiin olevan vanhastaan punamultamiehiä, ja Kääriäisen, Rehnin ja Kuuskoski-Vikatmaan nähtiin rakennelleen keskusta–vasemmisto-yhteistyötä eri kansalaisjärjestöissä.[1824] Taustasyy keskustelun ajankohtaistumiselle oli nähtävästi Väyrysen ehdotus, että puolueiden kesken alettaisiin käymään ohjelmakeskusteluja. Väyrynen selitti Koiviston sanoneen, että seuraavien eduskuntavaalien jälkeen kaikki

https://doi.org/10.21435/ha.155

puolueet olivat samalla viivalla hallitusta muodostettaessa. Siksi kuluvan vaalikauden loppupuoli olisi hänestä käytettävä avoimeen keskusteluun Suomen tulevasta suunnasta, sillä siten syntyisi kestävä ohjelmallinen pohja tulevalle hallitukselle. SDP:n puheenjohtaja Paasio piti ehdotusta osoituksena Väyrysen omalaatuisista mielenliikkeistä, ja hän naljaili, eikö hallitusohjelmia pitäisi tehdä valmiiksi jo vähän pidemmällekin ajalle. Myös kokoomuksen puoluesihteeri tyrmäsi idean.[1825] Hallitus ei ollut edes kautensa puolivälissä, joten ehdotus oli hätiköity – paitsi uhkaavien talousvaikeuksien näkökulmasta tarkasteltuna.

Väyrynen taas hämmästeli puoluehallituksessa puolueessa käytyä keskustelua, jossa keskustan oli väitetty sitoutuneen tiettyyn hallitussuuntaan. Hänestä mihinkään suuntaan ei pitänyt sitoutua, ja aivan kuin lepytelläkseen muita hän totesi: ”Ohjelmatyössä pitää saada esille muun muassa luonnontaloudellinen ja keskustaliberaali näkökulma.” Puoluehallituksessa hyväksyttiinkin kannanotto, jonka mukaan keskustelu hallituspohjavaihtoehdoista ei ollut ajankohtainen. ”Keskusta ei aseta ennakolta eri hallitusvaihtoehtoja keskinäiseen paremmuusjärjestykseen. Keskustan kannalta ratkaisevaa on se, millä tavoin puolue voi parhaiten toimia kansan parhaaksi omien tavoitteidensa pohjalta.” Rehn olisi halunnut jättää koko lausuman pois tarpeettomana, Kääriäinen ja Hokkanen taas kannattivat sen säilyttämistä.[1826] Puolueen fokus tuli saada oppositiopolitiikkaan ja pois sisäisistä väänöistä – ja siksi oli syytä korostaa eroa sekä SDP:n että kokoomukseen.

Kääriäinen varoittikin keskustalaisia nöyristelemästä SDP:tä ja kokoomusta, sillä se ei johtaisi hallitukseen vaan puolueen kannatuksen romahdukseen. Räyhätä ei tietenkään pitänyt, mutta tiukkuudesta oli hänestä pidettävä kiinni, sillä keskustan kuva Suomesta oli selkeästi erilainen kuin SDP:llä ja kokoomuksella. ”Meille Suomi on tasapainoinen, maakuntien Suomi, jossa pidetään erittäin hyvää huolta uudistuvista luonnonvaroista ja ihmisten perusturvallisuudesta, oikeudenmukaisuudesta. Mekin olemme eurooppalaisen Suomen kannalla, tietenkin, mutta meille kansainvälistyminen ja yhdentyminen merkitsevät omilla kansallisilla ehdoilla tapahtuvaa yhteistyöhön menoa”, hän totesi. Ajankohtaistuneen Euroopan yhdentymiskeskustelun myötä Kääriäinen katsoi SDP:llä ja kokoomuksella olevan samanlainen ihannekuva Suomen tulevaisuudesta: ”Heidän ihannekuvansa on etelärannikon kaistaleelle keskittynyt ’hengeltäänkin keskieurooppalaistunut’ Suomi, jossa ihminen saa tulla toimeen itsekseen ilman, että yhteiskunta sen suuremmin huolehtii perusturvallisuudesta.” Tämän tavoitteen sivutuotteena pyrittäisiin samalla nujertamaan keskustan kannatuksen selkäranka laiminlyömällä maakuntia ja rakentamalla keskitettyä yhteiskuntaa.[1827]

Työvaliokunnassa Kääriäinen totesi näyttävän siltä, että ainoastaan shokinomainen vaalivoitto eduskuntavaaleissa voisi palauttaa keskustan takaisin vallan kahvaan. SDP:n

https://doi.org/10.21435/ha.155

ja kokoomuksen taholta tulleet kannanotot näyttivät valavan sinipunalle pitkäaikaisia perustuksia. Hänestä näiden vallanjako oli mennyt täysin röyhkeäksi, ja varsinkin kokoomus pyrki viemään keskustan paikat kaikkialla, missä se vain oli mahdollista.[1828] Keskusta oli tiputettu Yleisradion hallintouudistuksen myötä kokonaan pois television johtajistosta. Pekkarinen, Yleisradion hallintoneuvoston puheenjohtaja, piti toimenpidettä SDP:n ja kokoomuksen saneluna, jossa ei kunnioitettu parlamentaarisuuden periaatetta. Eduskuntaryhmä yhtyi Pekkarisen näkemyksiin, mutta puolueen voima ei riittänyt muutoksiin. *Helsingin Sanomatkin* kuvasi tapahtunutta keskustan jyräämiseksi.[1829] Martikainen arvioi, että vaikka eduskunnassa kokoomuksen edustajat kestivät, niin maakunnissa nämä olisivat tiukoilla, jos keskustan eduskuntapuheet nousisivat kunnolla esille maakuntalehdissä. Pokka kritisoikin, että käytännössä sitoutumattomat lehdet täyttivät tehtävänsä tässä suhteessa paremmin.[1830]

Pokasta ongelmana oli, ettei puolueen näkemyksiä saatu äänestäjien tietoon. Keskustelua oli vaikea synnyttää, ja riskinä taas oli saada rakkikoiran maine. Rehn katsoikin, että kova politiikka ei ollut sinänsä vastakkainen sille, mitä hän oli esittänyt, eli vaihtoehdon kirkastamiselle. Kyse oli eri ulottuvuudesta, ja esimerkiksi maakuntahallintotyöryhmän asettaminen oli hyvää ja oikeanlaista vaihtoehtopolitiikkaa. Väyrynen summasi käytyä keskustelua toteamalla, että tulevissa eduskuntavaaleissa oli saatava murskavoitto, minkä suhteen hän olikin toiveikas ihmisten alkaessa vähitellen katsoa asioita hajautus/keskitys-näkökulmasta. Kunnallisvaalien jälkeen oli kentältä esitetty vaatimuksia matalammasta profiilista, mutta nyt keskustelu osoitti hänestä, ettei profiilin madaltamista pidettykään oikeana.[1831] Puolueen ja Väyrysen kannalta ongelmana kuitenkin oli, että korkea profiili nähtiin yhä kilpailijapuolueissa ennen kaikkea Väyrysen missiona, johon kätkeytyi ainakin implisiittisesti Väyrysen valtapoliittinen ja henkilökohtainen kunnianhimo. Suominenkin oli ihmetellyt, että keskusta ajoi itseään yhä syvemmälle oppositioon. ”Väyrysvetoisen keskustan asenteisiin perustuu se Suomisen ajatus, että sinipuna on pian yhtä vaihtoehdoton kuin aikoinaan Sdp:n ja keskustan punamulta”, kuvattiin lehdessä.[1832] *Suomenmaan* päätoimittaja Niemelä taas hämmästeli, että SDP:n puheenjohtaja hoki keskustan olevan yhden asian liike eli Väyrysen pyrkimys päästä ”kalifiksi kalifin paikalle” eli tasavallan presidentiksi.[1833]

Helsingin Sanomat julkaisi itsenäisyyspäivänä 1988 Väyrysen aloitteesta tämän haastattelun, jossa hän arvosteli hallituksen talouspolitiikkaa. Kirjoituksessa pääsi hyvin esille Väyrysen esittämä pääongelma eli vaihtotaseen alijäämä. Maan kansantalous velkaantui vauhdilla, ja Väyrysen mukaan ulkomainen velka tulisi nousemaan kriisirajalle eli 20 prosenttiin bruttokansantuotteesta. Toinen talouden tasapainoon vaikuttava ongelma oli inflaatio ja kolmas idänkauppa ja sen vientiylijäämä. Väyrysen viestin vakavuutta syötiin kuitenkin jutun otsikoinnilla

https://doi.org/10.21435/ha.155

ja sivuhuomautuksilla. Otsikossa todettiin pahanilmanlintu Väyrysen vaativan, että menoja oli leikattava reippaasti. Väliotsikossa taas kerrottiin, miten Väyrysen ennustus oli mennyt pieleen. Hän oli ennustanut maan ajautuvan parissa vuodessa kymmenen prosentin työttömyyteen ja devalvaatioon, jos yritysten kilpailukykyä ei parannettaisi. Työttömyys oli nyt kuitenkin alle viisi prosenttia, kansantuote kasvoi ja kansa kulutti. Väyrynen selittikin, että suhdannekehityksen oli oletettu heikentyvän syksyllä 1986. Jos näin olisi käynyt, hän olisi ollut oikeassa. Korkeasuhdanne oli kuitenkin peittänyt ongelmat alleen, vaikka ne eivät olleetkaan kadonneet. Väyrynen oli kuitenkin viisastunut vuoden 1986 polemiikista siten, ettei yrittänytkään ehdottaa, mistä tuli leikata, vaan jätti sen vastuussa olevan hallituksen tehtäväksi.[1834]

Haastattelussa näytti olevan kyse Väyryselle tyypillisestä suunnitellusta julkisuusoperaatiosta. Pian tämän jälkeen Yli-Lahti, puoluetoimiston osastopäällikkö, esitteli työvaliokunnassa kirjeluonnoksen, joka oli tarkoitus lähettää pääministerille neuvottelujen ehdottamiseksi talousongelmia koskien. Väyrynen halusi aikataulun, jolla vaihtotase saataisiin tasapainoon. ”Sen ensimmäisenä askeleena voisi olla vaatimus siitä, että ensi vuonna vaihtotaseen olisi oltava pienempi kuin tällä hetkellä. Vuonna 1991 olisi pyrittävä vaihtotaseen tasapainoon.” Hokkanen tiedusteli, oliko tarkoitus pakottaa hallitus ikäviin toimenpiteisiin vai joku muu. Väyrysestä hallituksen lähtökohtana oli, että aina eduskuntavaaleihin asti sallittaisiin suuri vaihtotaseen vaje ikävien ratkaisujen välttämiseksi, sillä tasapainottaminen tarkoitti pakosta työttömyyden lievää kasvua.[1835]

Työvaliokunta lähettikin pääministeri Holkerille kirjeen, jossa ilmoitettiin, että keskusta piti kansantalouden tervehdyttämisohjelman laatimista välttämättömänä. Vakautusratkaisu ja siihen liittynyt hallinnollisen koron alentaminen nähtiin sinänsä oikeina toimina, mutta riittämättöminä. Vaihtotaseen alijäämä kasvoi yhä, kansantalous velkaantui, markkinakorot olivat korkeita ja yhä nousussa eivätkä inflaatiopaineetkaan olleet hiipuneet. Yksi merkki huolestuttavasta kehityksestä oli asuntojen hintojen ”holtiton nousu” erityisesti pääkaupunkiseudulla. Kirjeessä vaadittiin riittävän aikaisia toimia talouskriisin uhan poistamiseksi, julkisen talouden kasvun rajoittamista ja jo päätettyjen menojen riittävää leikkaamista ensi vuonna sekä yritysten toimintaedellytyksiä kohentavaa veropolitiikkaa. Hallituksella oli talouspolitiikan avaimet käsissään, ja siksi sillä katsottiin olevan myös velvollisuus toimia. ”Suomen Keskusta ilmoittaa olevansa valmis neuvottelemaan kaikista hyödyllisistä talouden tervehdyttämistoimista hallituksen kanssa, erityisesti niistä, joissa eduskunnalla on valtion menoista ja veroista päättävänä valtioelimenä on ylin päätösvalta. Tervehdyttämisohjelma olisikin tuotava hallituksen tiedonannon muodossa eduskunnan keskusteltavaksi ja päätettäväksi”, kirjeessä todettiin.[1836] Maan nopea talouskasvu nojasikin kotimaiseen kysyntään, jonka takia vaihto-

https://doi.org/10.21435/ha.155

taseen vaje syveni ja jonka seurauksena palkkojen ja hintojen nousua oli vaikea hallita.[1837]

Holkeri ei suostunut keskustan ehdotukseen vaan esitti parlamentaarisen toimikunnan perustamista. Siellä voitaisiin käsitellä menojen uudelleenkohdentamiseen tähtäävien lakiesitysten sisältöä, joihin eduskuntaryhmät olisivat valmiita vuoden 1990 tulo- ja menoarvion käsittelyssä.[1838] Keskusta vastasi tähän, että jos hallitus halusi tervehdyttämisohjelman tekemistä toimikunnassa, se oli valmis siihen mutta edellyttäen taloudellisen tilanteen ja taloudellisen tervehdyttämisen tarkastelua kokonaisuudessaan. Tämä tarkoitti eri säästötoimia, mukaan lukien eduskunnan käsittelyn ulkopuolisia maatalouden tulevien vuosien painopisteiden tarkastelua ja verouudistusta sekä sitä, miten se liitettäisiin tulopoliittisiin ratkaisuihin. Lisäksi vastauksessa viitattiin puoluehallituksen kannanottoon, jossa kritisoitiin Holkerin hallituksen talouspolitiikkaa ja esitettiin ratkaisuja.[1839]

Kyseisessä kannanotossa todettiin, että keskusta toistaa vaatimuksensa siitä, että hallitus laatisi pikaisesti ohjelman talouden tervehdyttämiseksi. Ratkaisuksi tilanteeseen ehdotettiin muun muassa valtion rakennushankkeiden lykkäämistä ja avoimien virkojen tyhjäksi jättämistä, kotihoidontuen kehittämistä ja pääkaupunkiseudun ongelmien ratkaisemista. Hallituksen tuli puuttua pääkaupunkiseudun ruuhkautumiseen, joka oli kansantalouden inflaatiogeneraattori ja tuli kansantaloudelle yhä kalliimmaksi. Aluepolitiikkaa oli tehostettava, ja maaseudun pelastamiseksi oli laadittava erityisohjelma. Tehokkailla säästötoimenpiteillä oli luotava tilaa tärkeimmille uudistuksille, kuten perustulojärjestelmään tähtäävälle perusturvauudistukselle. Lisäksi vaadittiin verouudistuksen pieni- ja keskituloisille haitallisten yksityiskohtien muuttamista. Näiden verotuksen sijaan oli lisättävä sellaista haittaverotusta, joka kohdistui luonnonvarojen tuhlaamiseen, ympäristön pilaamiseen ja terveydelle haitallisiin tuotteisiin.[1840] Tervehdyttämisohjelman laadinta ei kuitenkaan toteutunut, sillä Holkeri ei ollut valmis yhteistyöhön keskustan vaatimilla edellytyksillä koskien verouudistusta ja talouden muita tervehdyttämistoimenpiteitä.[1841]

Väyrynen vaatikin Holkeria tiukasti tilille siitä, ettei tämä ollut onnistunut tärkeimmässä tehtävässään eli Suomen kansantalouden tervehdyttämisessä. Hän ihmetteli, millä oikeudella Holkerin hallitus oikein jatkoi toimintaansa, jos se ei pystynyt esittämään uskottavaa ja toteuttamiskelpoista talouden tervehdyttämisohjelmaa. Jatkuvat lupaukset, päätösten lykkäykset ja epämääräiset suunnitelmat eivät auttaneet mitään. Tarvittiin toimintaa, vaati Väyrynen. Lisäksi hän arvosteli hallitusta sen yhdentymispolitiikan tavoitteiden piilossa pitämisestä ja vaati selvää linjavetoa sen suhteen.[1842] Väyrynen julkaisi myös kirjan *Yhteinen tehtävämme*, jossa hän kritisoi Holkerin hallituksen politiikan olevan kestävän kehityksen periaatteiden vastaista, koska se hankaloitti uusiutuvien luonnonvarojen hoitoa ja käyttöä eikä tarpeeksi tehokkaasti estänyt elinympäristön saastumista.[1843]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Päällisin puolin saattoikin näyttää siltä, että keskustan oppositiopolitiikka oli yhä vahvasti Väyrys-vetoista.

Käytännössä puolueen kärki oppositiopolitiikan varsinaisessa tekemisessä eli hallituksen esitysten arvioinneissa eduskunnassa oli kuitenkin leventynyt. Väyrynen oli ilmoittanut oppositiokauden alkaessa, ettei hän ehtisi paneutua eduskuntapolitiikkaan, eikä siksi ottanut mitään valiokuntapaikkaa – Väyrynen kiinnostui valiokuntapaikasta vasta keväällä 1989.[1844] Varsinkin Aho ja Pekkarinen perehtyivät syvällisesti hallituksen työllisyys-, talous- ja verouudistuspolitiikkaan, minkä ansiosta he pystyivät pistämään hallituksen tiukoille eduskunnassa.[1845] Kuuskoski-Vikatmaa on muistellutkin, että moni aikalainen varmasti muistaa Ahon ja Pekkarisen "nakutuksen" eduskunnassa. Siinä oli hänestä uudenlainen ote ja draivi, ei poliittista ilkeilyä tai näpertelyä. Hallitusta haastettiin asioilla, ja politiikan sisällöt tunnettiin desimaalin tarkkuudella, varsinkin Pekkarinen.[1846] Väyrynen keskittyi enemmän ulkopolitiikkaan. Väitöskirjan tekeminen ja presidentinvaalit olivat vieneet pääosan hänen ajastaan, jolloin hänen otteensa pääsi ikään kuin kirpoamaan sisäpolitiikan sisällöistä.[1847]

Keskustan oppositiopolitiikka purikin hyvin, ja se näkyi myös kannatuksessa. Kääriäinen totesi työvaliokunnassa maaliskuussa 1989, että keskustan kannatus oli eri tutkimusten mukaan vakaasti yli 20 prosenttia. Väyrysestä kannatusluvut eivät olleet silti vielä riittävän korkealla.[1848] Taloustutkimuksen helmikuussa suorittaman kyselyn mukaan keskusta oli noussut kokoomuksen ohi ja SDP:n kanssa lähes samoihin lukemiin.[1849] Gallupeissa oli jonkin verran heiluntaa, mutta kevään ja kesän gallupeissa toistui tulos, jonka mukaan keskusta oli ohittanut kokoomuksen.[1850] Keskustan kannatussuunta oli todella hyvä, ja puolueen sisällä varoiteltiinkin jo tuudittautumisesta liian hyvään tilanteeseen.[1851] Ongelmia tulikin syksyllä kuin tilauksesta.

Vladimirov-kohu – Väyrysestä suomettumisen syntipukki

Väyrynen oli tehnyt inhimillisesti katsoen uskomattoman urakan kevään 1987 hallitusneuvottelujen rajun romahduksen jälkeen. Hän oli taistellut itsensä ja puolueensa takaisin politiikan kärkimittelöihin presidentinvaaleissa. Hän oli tehnyt väitöskirjan maan ulkopolitiikasta reilussa vuodessa ja luotsannut läpi voitolliset kunnallisvaalit yhdessä Kääriäisen kanssa. Oppositiojohtajana hän oli väsymätön taistelija, jolta löytyi aikaa kirjojenkin kirjoittamiseen. Puolueen uudistumisprosessi oli hyvässä vauhdissa, puolueen yhtenäisyys oli varsin hyvä huolimatta kassakaappisopimusepisodista ja lisäksi keskustan kannatuskehitys oli erittäin lupaava vuoden 1991 eduskuntavaaleja ajatellen. Tilanne oli melkein liiankin hyvä, kunnes syksyllä 1989 tuli odottamaton isku menneisyydestä.

Karjalainen julkaisi muistelmansa, jotka hän oli kirjoittanut Jukka Tarkan avulla. Kirjasta syntyi valtava kohu. Pääskandaaliksi

https://doi.org/10.21435/ha.155

nostettiin Väyrysen käymät keskustelut ministerineuvos Vladimirovin kanssa syksyllä 1981. *Helsingin Sanomissa* kirjoitettiin, että kirjan otteista syntyi kuva, että Väyrynen suunnitteli Vladimirovin kanssa ongelmia idänkauppaan tukeakseen Karjalaisen presidenttiehdokkuutta. ”Väyrysen toimien vihjailtiin sivuavan jo maanpetospykäliä”, lehti kirjoitti. Väyrynen reagoi syytöksiin hyvin voimakkaasti. Hän kiisti kaavailleensa mitään näin matalamielistä.[1852] Seuraavana päivänä valtakunnan päälehdessä vaadittiin: ”Väyrynen on selityksen velkaa.” Väyrysen kerrottiin kiistävän tiukasti, että hän olisi pyrkinyt vahingoittamaan Koiviston asemia vuoden 1982 vaaleissa, eikä hän hyväksynyt lainkaan sellaista tulkintaa, että hän olisi tässä suhteessa suunnitellut ongelmia idänkauppaan. Kirjoituksessa pidettiin kuitenkin erittäin ongelmallisena jo sitä, että Väyrynen oli ylipäätään antautunut keskustelemaan Vladimirovin kanssa siitä, miten Neuvostoliitto voisi edesauttaa Karjalaisen mahdollisuuksia. Pääkirjoituksessa katsottiin, että ellei Väyrynen pystyisi kumoamaan tätä väitettä, hän käytännössä tunnustaisi hyväksyvänsä niin sanotun Moskovan kortin käytön maan politiikassa.[1853]

Raskain isku tuli saman päivän *Suomen Kuvalehdessä*. Sen kannessa kirjoitettiin suurin kirjaimin valtataistelusta: ”Mauno Koivisto yritettiin 1981 kaataa idänkaupan vaikeuksilla, Paavo Väyrynen ja Moskova kaavailivat idänsuhteisiin hiljaista aikaa.”[1854] Väyrysen mukaan hänen kirjettään oli siteerattu teoksessa väärin, ja hän piti syytöstä tarkoitushakuisena poliittisena provokaationa. Kääriäinenkin katsoi keskustan joutuneen ajojahdin kohteeksi. Hän huomautti, että kirjan lainauksessa oli jätetty pois loppuosa, jolloin syntyi vaikutelma, että Väyrynen tarkoitti idänkaupan heikentämistä, kun kirjeessä tosiasiassa tarkoitettiin öljyn tuonnin lisäämistä Suomeen.[1855] Väyrynen ei kuitenkaan aikonut julkaista kirjettä, koska katsoi, että se ei olisi ollut korrektia Vladimirovia ja Neuvostoliittoa kohtaan – vaikka monet lehdet sitä vaativat. Tarkka taas kielsi Väyrysen syytökset, ja polemiikki jatkui mediassa.[1856] Myös Karjalainen otti kantaa. Hän sanoi hyväksyvänsä Tarkan kirjoittaman tekstin ja kiisti näkemykset, että Tarkka olisi käyttänyt häntä hyväkseen. Tarkka oli kirjasta käydyssä keskustelussa pääroolissa – Karjalainen ei pystynyt osallistumaan edes kirjan julkaisutilaisuuteen heikon terveydentilansa takia.[1857] Neuvostoliiton reaktio taas oli hyvin pidättyväinen. Sen ulkoministeriön edustaja totesi vain, että toisen maan sisäisiin asioihin puuttuminen ei ollut hyväksyttävää, eikä kommentoinut asiaa sen tarkemmin.[1858]

Keskustan johto ryhmittyi tilanteessa Väyrysen tueksi. Puoluejohdon äänitorvena toimi nuori varapuheenjohtaja Rehn. Häntä voitiin pitää uskottavana esiintyjänä asiassa, sillä hänellä ei ollut mitään roolia vuoden 1981 tapahtumissa. Rehn kritisoi julkisuudessa, että Tarkan kirjan takana oli ”selviä oikeistovoimien poliittisia pyrkimyksiä”, jotka oli nielaistu täysin kritiikittömästi. Hän kysyikin osoittaen kysymyksensä puoluejohtajille ja

https://doi.org/10.21435/ha.155

ulkopolitiikan johdolle eli käytännössä presidentille: ”tuleeko Suomen ja Neuvostoliiton suhteita edelleenkin hoitaa luottamuksellisen yhteydenpidon pohjalta sekä ulko- ja sisäpolitiikkaa koskien – vai siirrymmekö tarkkalaisen formalistisen diplomatian soveltamiseen, josta meillä on jo 1930-luvulta kokemusta?” Rehn ilmoitti odottavansa vastauksia ja vaikenemisen olevan selvä tuki Tarkan pyrkimyksille.[1859]

Eniten tilannetta kuumensikin se, että myös presidentti osallistui keskusteluun. Koivisto antoi haastattelun, jossa tämä katsoi, ettei Väyrysen toiminta eli ”keskustelu vieraan vallan edustajan kanssa toimenpiteistä, joilla vaikutettaisiin Suomen sisäpolitiikkaan” syksyllä 1981 ollut hyväksyttävissä. Koivisto katsoi, että kohuttua kirjettä oli siteerattu teoksessa oikein eikä harhaanjohtavasti kuten Väyrynen oli sanonut. Väyrynen oli itse lähettänyt kirjeestä kopion Koivistolle, minkä vuoksi Koivisto oli arvioinut tarpeelliseksi kommentoida asiaa – mutta Väyrysen yllätykseksi julkisuudessa. Koivisto myös kielsi, että kohutun keskustelun kaltaiset keskustelut olisivat olleet maan tapa, vaikka sellaista tapahtuikin. Hän katsoi, että Karjalainen oli tehnyt muistelmansa harkiten ja ilmeisesti kostomielessä Väyryselle. Lisäksi Koivisto kommentoi löytäneensä teoksesta uutta todistusaineistoa siitä, että hänen hallitustaan pyrittiin kaatamaan syksyllä 1981 epäparlamentaarisin keinoin: ”Ne, jotka tällaisia temppuja tekevät, tulevat havaitsemaan, että heihin suhtaudutaan varoen, epäluulolla.” Koivisto ei kuitenkaan vaatinut Väyrystä vetämään johtopäätöksiä tai eroamaan mistään. Hän myös pehmensi arviotaan todeten lopuksi, ettei Väyrysen toiminta ollut ”kovin raskauttavaa”.[1860]

Väyrynen ja keskustan johto kokivat presidentin lausunnon hyvin raskauttavaksi ja vihamieliseksi puoluetta ja sen puheenjohtajaa kohtaan. Väyrynen kertoo muistelmissaan, että puoluetoimistoon kokoontui joukko puolueen johtohenkilöitä presidentin lausunnon tultua julki. Heidän yhteinen tulkintansa oli, että presidentin lausuntoon tuli vastata heti ja ”samalla mitalla”. He laativat kannanoton Väyrysen nimissä, missä todettiin olevan yllättävää, että presidentti oli puuttunut kirjeen lainauksen ja tulkinnan oikeellisuuteen, ja seistiin vakaasti Väyrysen tulkinnan takana. Erityisen yllättävänä pidettiin sitä, ettei presidentti ollut ottanut eroa Tarkan ulkopoliittisiin kommentteihin, vaan niitä suorastaan tuettiin vuosien 1950–1980 tapahtumia koskien. Vastauskirjeessä todettiinkin suivaantuneena, että Kekkosen elämäntyön leimaaminen epäisänmaalliseksi, moraalittomaksi peliksi, antoi täysin väärän kuvan maan sodanjälkeisestä historiasta.[1861]

Presidentin yllättävä lausunto, joka tulkittiin myös Kekkosen arvosteluksi, hitsasi puoluetta välittömästi yhteen. Puoluesihteeri kommentoi *Helsingin Sanomille*, että ”Väyrystä yritetään lynkata ja keskusta nitistää”. Keskustan maakuntalehdet ryhmittyivät myös Väyrysen puolustukseen.[1862] Varsinkin Koiviston kommentti, että Tarkka oli siteerannut kirjettä oikein, olikin todella

https://doi.org/10.21435/ha.155

hämmentävä. Koiviston lausunto oli yksiselitteisen selvä, vaikka kirje oli tältä osin tulkinnanvarainen. Se osoitti Koiviston närkästymistä niin Väyryseen kuin tämän keskustelukumppani Vladimiroviin, mikä jäi tuskin Neuvostoliiton edustajilta huomaamatta.

Koiviston tiedossa olikin, että vuodesta 1985 lähtien Helsingissä KGB:n päällikkönä toiminut ministerineuvos Felix Karasev oli tyytymätön edeltäjänsä Vladimirovin toimintaan vuonna 1981 ja että Vladimirov oli aikonut antaa asiasta haastattelun *Aamulehdelle*, minkä Karasev oli estänyt. Koivisto siis tiesi, ettei hän loukannut Neuvostoliiton edustajia tällä kritiikillä, sillä nämä olivat itsekin arvostelleet Vladimirovia. Samalla Koiviston lausunto oli tahdikas huomautus Neuvostoliiton edustajille, että hän tiesi kyllä sekaantumistakin tosiasiassa tapahtuneen. Tästä hienoisesta sivujuonteesta huolimatta Koiviston lausunnon pääsisältö oli, ettei Neuvostoliiton sekaantuminen Suomen asioihin ollut maan tapa, millä hän luonnollisesti pelasti Neuvostoliiton kasvot.[1863] Vladimirov taas kommentoi vähän myöhemmin, että Väyrynen oli tulkinnut keskustelua omaksi edukseen: niin kuin tämä oli sen ymmärtänyt tai halunnut ymmärtää. Vladimirov paljasti Väyrysen ulkoministerivierailua koskien, että hän oli kehottanut tiedustelemaan asiaa myös vt. presidentti Koivistolta, mitä kirjeessä ei mainittu. Hän myös lisäsi, että vanhoista asioista tulisi keskustella niin, etteivät ne vaikuttaisi negatiivisesti nykytilanteeseen.[1864] Neuvostoliiton edustajille presidentti oli selvästikin numero yksi tasavallassa, eikä nykysuhteita tullut sotkea menneillä, ja siksi tulipalo tuli tukahduttaa pikaisesti.

Työvaliokunnassa Väyrynen selitti, että kirje oli kiireessä kirjoitettu yksityisluontoinen kirje. Hän arvioi, että jos keskusta pelaisi korttinsa oikein, saattaisi jupakka vielä kääntyä puolueen voitoksi. Pohjamo totesi, että alkuun puolueen kentällä oli ilmennyt hämmennystä. Ensin hyökättiin Väyrystä vastaan, sitten puoluetta vastaan ja lopulta koko ulkopoliittista linjaa vastaan. Pekkarinen arvioi, ettei tilanne ollut niin paha kuin muutama päivä sitten. Hänestä Väyrysen ei kuitenkaan tullut hyökätä ja selitellä. Kääriäisestä oli vielä liian aikaista sanoa, miten kansa reagoi. Toistaiseksi tilanne ei kuitenkaan ollut yhteydenottojen ja pikagalluppien mukaan dramaattinen. Tilanteen tiukkuus tuli silti selväksi. Kääriäinen lainasi *Tuntematonta sotilasta*: ”Ei saa jäädä tuleen makaamaan!”[1865]

Tilanne pääsi eskaloitumaan uudestaan, kun Väyrynen joutui Koiviston kommentin jälkeen antamaan lukuisia uusia haastatteluja. Kovassa pyörityksessä Väyrynen erehtyi antamaan lausunnon, joka tulkittiin siten, että Väyrynen syytti Koivistoa valehtelijaksi. Väyrynen oli sanonut toimittajalle, että Koivisto antoi ”väärän todistuksen” kirjeen siteerausta koskien, minkä jälkeen toimittaja oli lisännyt, että Koivisto siis valehteli. ”Niinkin sen voi sanoa”, oli Väyrynen vastannut. Eikä tässä ollut kaikki. Lehdet tulkitsivat Väyrysen lausuntoja siten, että tämä uhkasi katkaista keskustan ja Koiviston välit kokonaan. Väyrynen

https://doi.org/10.21435/ha.155

oli todennut pitävänsä Koiviston lausuntoja niin rajuina, ettei yhteistyömahdollisuuksia ollut. Ahtaalle ajettu Väyrynen oli tähdentänyt, ettei hänen kohtalonsa ollut Koiviston käsissä, eikä hän ollut vetäytymässä politiikasta. Väyrynen oli kuitenkin loiventanut yhteistyökommenttinsa perään, että hän lähinnä tarkkaili tilannetta ja edelleen keskusta tietenkin pyrki hyviin ja asiallisiin suhteisiin presidentin kanssa.[1866]

Väyrynen myös kirjoitti Koivistolle 12.9. ja pahoitteli tilannetta. Kirje oli anteeksipyyntökirje, mutta samalla se oli tarkoitettu julkisuuteen. Kirje julkaistiin *Suomenmaassa* ja muissa keskustalehdissä. Väyrynen myönsi siinä katuvansa, että oli leimannut Koiviston valehtelijaksi. Hän moitti silti Koivistoa puuttumisesta asiaan ja selitti voimakkaan reaktionsa johtuneen siitä. Väyrynen toivoi tapahtuneesta huolimatta, että suhteet heidän välillään sekä puolueen osalta palaisivat entiselleen, koska maan asiat olisi joka tapauksessa hoidettava mahdollisimman hyvin. Väyrynen sanoi kokeneensa häneen suunnatun ajojahdin todella kohtuuttomaksi siksi, että hän oli itse ollut sellaisen pelin kohteena, josta häntä nyt aiheettomasti syytettiin. Hänellä oli ikäviä kokemuksia oman puolueen sisäisistä väännöistä sekä erityisesti sosiaalidemokraattien toiminnasta.[1867] Kirjeen muotoilua ei voi pitää kovin onnistuneena, jos tarkoitus oli todella pyytää anteeksi. Väyrynen pahoitteli kyllä myöntymistä toimittajan tulkintaan, mutta muuten hän lähinnä syytti presidenttiä sekaantumisesta ja vieläpä sätti paitsi tämän omaa puoluetta myös omaansa hämäräpelistä täsmentämättä kuitenkaan keitä tarkoitti.

Keskustalaiset olivat tiivistäneet rivejään heti Koiviston julkisten lausuntojen jälkeen, mutta Väyrysen harkitsemattoman kiivaat lausunnot alkoivat nyt näkyä Väyrysen omankin puolueen riveissä. Eduskuntaryhmän puheenjohtajan mielestä siltoja presidenttiin oli poltettu niin pahasti, että ryhmän tuli pysytellä jupakan ulkopuolella, jotta yhteistyösuhteet muihin puolueisiin säilyisivät. Vladimirov-jupakkaa käsiteltiin ryhmässä vain hyvin lyhyesti. Väyrynen halusi selostaa oman kantansa ja toivoi kolmea asiaa: oma väki ei nyt virittelisi keskustelua UKK:n toiminnasta, omassa keskuudessa ei alettaisi setvimään menneiden vuosien ongelmia ja omassa piirissä ei tehtäisi välistävetoja. Puolueen entinen puheenjohtaja Virolainen totesi omaavansa itsekin asiassa kokemusta, häntä jos ketä oli lyöty aikanaan Moskovan kortilla. Virolainen puolusti puheenjohtajaa, joka oli nostettu aiheetta tikunnokkaan suomettumisen ajan symboliksi. Hänkin toivoi silti, että Väyrynen olisi nyt hiljaa, ja katsottaisiin, miten SDP ja kokoomus reagoisivat. Eduskuntaryhmä taas hyväksyi Juhantalon näkemyksen, että ryhmä ei ota asiaan kantaa.[1868]

Pokka oli jo aiemmin kommentoinut julkisuudessa, että Väyrysen ei kannattanut isotella Koivistolle ja että Väyrynen kävi nyt ylikierroksilla. Pokasta keskustan kentän linja oli, että parempi laiha sopu kuin lihava riita. Hän otti myös etäisyyttä ”puoluetoimiston poikiin” todeten, ettei oikein jaksanut uskoa

https://doi.org/10.21435/ha.155

väitteitä Suomen ulkopolitiikan linjan muuttamisesta tai oikeistolaistumisesta.[1869] Samoin useat keskustan piirijohtajat suhtautuivat tulkintoihin jupakan tarkoituksesta varsin maltillisesti, vaikka antoivatkin vankkumattoman tuen Väyryselle. Sirkka-Liisa Anttila (Etelä-Häme), Tauno Mäkelä (Pohjois-Häme), Heikki Ikonen (Pohjois-Karjala), Esko Aho (Keski-Pohjanmaa) ja Hannes Viiri (Lappi) tyrmäsivät ajatuksen, että kyseessä olisi ollut poliittisten vastustajien harkittu yritys tuhota Väyrysen poliittinen ura. Päinvastaisiakin näkemyksiä oli, mutta yhteistä kaikille oli, että tapahtuma vain yhtenäistäisi puoluetta. Etelä-Pohjanmaan piirin puheenjohtaja Vihriälä kuitenkin painotti, että pohjalaiset eivät pidä Väyrysen menettelyä moraalisesti hyväksyttävänä.[1870]

Tapausta käsiteltiin laajasti myös puoluehallituksessa. Väyrynen painotti, että kyse ei ollut hänestä, vaan Tarkka oli ulottanut keskustelun Kekkoseen ja tämän presidenttiaikaan. Presidentin reaktio oli ollut yllätys, erityisesti väärän todistuksen antaminen. Hän oli itse tehnyt virheen, kun oli yhtynyt toimittajan lausuntoon presidentin valehtelusta, mutta hän ei ollut sanonut, että keskusta katkaisisi suhteet presidenttiin. ”Tässä on käyty melkoista informaatiosotaa. Olisin mielelläni jakanut vastuuta, mutta jäin yksin tässä tilanteessa”, Väyrynen selitti. Hän esittikin, että puoluehallitus ottaisi kantaa, koska monella taholla jupakka oli tulkittu vain kahden miehen riidaksi, mutta kyse oli enemmästä. Pura selitti niin ikään, että työvaliokunnassa oli katsottu Koiviston kannanoton jälkeen, että asiasta oli tullut puolueen yhteinen asia: oli joko yhdyttävä Koivistoon tai puolustettava Kekkosta ja puoluetta. Kääriäisestäkin kyse oli koko liikettä kohtaan aloitetusta ajojahdista, valitettavasti Koivistolla oli ollut ”salaviha” meitä kohtaan. Hän korosti silti heti perään, että jatkossa presidenttiin oli ylläpidettävä hyviä suhteita.[1871]

Pokasta kentän mielestä ei ollut oikein vainota jatkuvasti yhtä miestä, ainoastaan Väyrysen valehtelukommentti oli herättänyt kritiikkiä. Silti suhteet presidenttiin tuli saada kuntoon. Väyrynen vastasi, että molemmat osapuolet pitivät toimivia suhteita tärkeinä, mutta keskusta ei kuitenkaan ollut aloittanut niiden heikentämistä. Väyrystä julkisuudessa puolustanut Rehn taas katsoi, että kyse oli puolueen ja Kekkosen linjan puolustamisesta, mutta nyt politiikan painopiste piti saada budjettiin ja muihin asioihin. Hän yhtyi Kääriäiseen, että presidentin suuntaan oli syytä lähettää jokin myönteinen viesti. Puoluehallitus laati kannanoton, jossa paheksuttiin, että Kekkosen elämäntyö oli pyritty vetämään lokaan. Puoluehallitus ilmoitti antavansa puheenjohtajalleen täyden tuen – toisin kuin eduskuntaryhmä. Lisäksi puoluehallitus kritisoi Väyryseen kohdistunutta poliittista ajojahtia. Lopuksi kuitenkin korostettiin, että keskusta oli yhä valmis hyvään yhteistyöhön presidentti Koiviston kanssa.[1872] Puheenjohtajalle annettiin täysi tuki, mutta silläkin oli rajansa – suhteita presidenttiin ei tullut romuttaa.

Puoluehallituksen pöytäkirjassa ei näy merkkejä siitä, että puheenjohtajan tueksi

https://doi.org/10.21435/ha.155

asettuminen olisi ollut vaikeaa. *Helsingin Sanomissa* taas kirjoitettiin, että kaikkia vaadittiin tiukasti puheenjohtajan tueksi. Väyrysen väitettiin uhanneen laittaa "hoipertelijoiden" nimet muistiin, ja tämän otteita kuvattiin "brezhneviläisiksi".[1873] Negatiivinen julkisuus asian ympärillä ei ottanutkaan laantuakseen, vaikka jopa puhemies Sorsa oli esittänyt toivomuksen, että leimakirveiden heittely olisi aika lopettaa. Myös pääministeri Holkeri oli todennut, että asia tulisi jättää lähinnä äänestäjien ratkaistavaksi. Kaikki kansanedustajat eivät kuitenkaan tähän yhtyneet. Kokoomuksen kansanedustaja Kimmo Sasi esitti, että eduskunnan perustuslakivaliokunnan tulisi kuulla asiassa Väyrystä. Holkeri taas toivoi, ettei tällaiseen ryhdyttäisi.[1874] Kansanedustajat Sasi, Heikki Rinne (sd.), Urpo Leppänen (vade.), Päivi Varpasuo (kok.) ja Eero Paloheimo (vihr.) jättivät kuitenkin eduskunnalle selvityspyynnön siitä, rikkoiko Väyrynen ministerivastuulakia keskustellessaan Vladimirovin kanssa presidentinvaaleista ja idänkaupasta.[1875]

Kohu asian ympärillä oli loputon runsaudensarvi ja erilaisten spekulaatioiden lähde. Yleisradion entinen pääjohtaja Eino S. Repo paljasti *Seura*-lehdelle, että Koiviston kaatamiseksi oli perustettu jo vuonna 1980 salainen toimikunta, johon kuuluivat Revon ja Väyrysen lisäksi muun muassa Eino Uusitalo, Matti Kekkonen ja Taisto Sinisalo.[1876] Koiviston tietojen mukaan taas pian tämän jälkeen *Apu*-lehdessä julkaistu artikkeli olisi ollut Väyrysen itsensä inspiroima vastaveto *Seuran* jutulle. Asiasta Koiviston kanssa keskustellut Holkeri totesikin, että tilanne alkoi olla jo korkeaa bysantismia. Vaikka Suomi oli muutenkin bysanttinen maa, meni tämä jo yli normaalin tason. Koivisto kertoi keskustelleensa edellispäivänä varapuhemies Pesälän kanssa ja arvioi tämän pohjalta: "Että kyllähän se on ilmeistä ja hänen mukaansa selvää, että kepussa on hyvin monenlaista käsitystä, mutta ilmeisesti niin on, että Paavoa kovasti pelätään ja hän on saanut semmoisen otteen, että porukka kulkee hänen mukaansa hyvin perustelemattomiinkin kannanottoihin."[1877] Mikään ei kuitenkaan viittaa siihen, että keskustassa olisi pelätty Väyrystä, mutta sen sijaan puolueen kohtalo saattoi herättää huolta ja jopa pelkoa. Varsinkin monet nuoremmat keskustalaiset ottivat eroa Väyrysen ja Koivistonkin näkemiin juonitteluihin – kuten edellä on tuotu esiin.

SDP:n puheenjohtaja Paasio taas moitti, että Väyrynen oli edesvastuuttomasti vetänyt Kekkosen esiin kohussa. Hänestä Kekkosen elämäntyö oli niin vahvalla pohjalla, ettei se ollut "Suomen keskustan puheenjohtajan kulloistenkin määritelmien varassa". Neuvostoliiton ulkoministeriön Euroopan kakkososaston johtaja Nikolai Uspenski luonnehti puolestaan muistelmakohua suomalaisten sisäiseksi asiaksi, mutta piti silti eräitä Neuvostoliittoa kohtaan nousseita syytöksiä epäoikeudenmukaisina ja toivoi hälyn laantuvan. Silmiinpistävästi hän myös totesi *Demari*-lehdelle: "Olen asiassa täysin presidentti Mauno Koiviston esittämän lausunnon kannalla."[1878] Vladimirovilta taas saatiin kommentti, ettei hän ollut puhunut Väyrysen

https://doi.org/10.21435/ha.155

kanssa maiden välisen kaupan vähentämisestä, eikä ulkomaankauppaa ollut käytetty manipuloinnin välineenä presidentinvaaleissa. Hän sanoi tukeneensa Karjalaista vain keskustapuolueen sisäisessä presidenttitaistelussa ja painotti, ettei ollut toiminut Koivistoa vastaan. Vladimirov myös lisäsi, että hän oli käynyt keskusteluja muidenkin puoluejohtajien ja ehdokkaiden kanssa, kuten Suomisen, Holkerin, Sorsan ja Koiviston kanssa. Hänestä Väyrynen saattoi ihan hyvin julkaista kirjeen.[1879] Kirje julkaistiinkin pian kokonaisuudessaan.

Julkitulo paljasti nyt myös sen, että Väyrynen oli pyrkinyt ajamaan kirjeessä omia etujaan ja saamaan kutsun Neuvostoliittoon. Käytännössä kirje siis paljasti Väyrysen omat heikot yhteydet Neuvostoliittoon.[1880] Väyrysen ahdinko jatkui, ja ulkopuolisista näytti erikoiselta, miksi hän oli yhä niin tiukasti kirjeen julkistamista vastaan. Väyrynen selitti, että luottamuksellinen oli luottamuksellista, vaikka Vladimirov olikin antanut luvan julkistamiseen. Hän myös kiisti kiireessä kirjoitetulla kirjeellä olevan mitään varsinaista todistusarvoa, ja laajemmat perustelut hän lupasi antaa vasta eduskunnan perustuslakivaliokunnalle. Asemistaan Väyrynen ei kuitenkaan peruuttanut yhtään: ”Se minkä minä olen kirjeen sisällöstä sanonut on sataprosenttisesti totta.”[1881] Vladimirovin kommenttien ja kirjeen julkistamisen jälkeen lehdistössä kommentoitiinkin, että Väyrysen arvostelussa oli tapahtunut ylilyöntiä, mutta eettisesti tai moraalisesti kauniina Väyrysen toimintaa ei silti pidetty.[1882]

Kansa näytti olevan myös sitä mieltä, ettei Väyrynen ollut sortunut mihinkään pahoihin virheisiin – tai sitten vallitseva (talous) tilanne nähtiin tärkeämmäksi kysymykseksi kuin menneet keskustelut Neuvostoliiton edustajien kanssa, joita kaikki johtavat poliitikot olivat käyneet. Kohu ei näyttänyt vaikuttavan keskustan kannatukseen. Jupakan keskellä elo-syyskuussa tehdyn mittauksen mukaan keskusta oli maan suurin puolue (26 %), SDP tuli toisena (23,8 %) ja kokoomus kolmantena (20,2 %).[1883] On kuitenkin vaikea erottaa, kuinka paljon kyselyn aikaan käynnissä olleella kohulla oli osuutta asiaan. Toisen tutkimuksen mukaan 47 prosenttia suomalaisista katsoi Väyrysen olevan väärässä tämän väittäessä, että hänen kirjettään oli siteerattu harhaanjohtavasti. 24 prosenttia katsoi Väyrysen olevan oikeassa ja 29 prosenttia ei ottanut Väyrysen väitteisiin lainkaan kantaa.[1884] Erään mittauksen mukaan keskustan kannatus niiasikin syyskuussa. Se oli ainut kuukausi, jolloin saatiin tulos, jossa kokoomus oli keskustaa suurempi puolue. Joulukuussa keskustan kannatus oli kuitenkin tukevasti kesän lukemissa.[1885]

Presidentin ja Väyrysen sukset menivät jupakan takia täysin ristiin. Koivisto sanoi kokeneensa, että hän oli antanut kohtuuttoman arvostelun kohteeksi joutuneelle Väyryselle Vladimirov-jupakassa ”hiukan tuulensuojaa”, mutta se ei ollut kelvannut, vaan oli alkanut hyökkäily eri suunnille.[1886] Antamallaan tuulensuojalla Koivisto tarkoitti ilmeisesti sitä, ettei hän pitänyt Väyrysen toimintaa kovin raskauttavana. Toisaalta

https://doi.org/10.21435/ha.155

Koivisto oli itse kärjistänyt tilannetta antamalla asiasta lausunnon, ja tässä oli mitä ilmeisemmin kyse siitä, ettei Koivisto halunnut suostua Väyrysen hiljaiseksi todistajaksi. SDP:n puoluetoimikunnassa arvioitiin, ettei Väyrynen uskonut Koiviston reagoivan julkisesti. ”Ja kun näin ei tapahdu, niin mielikuva syntyy siitä, että hän tukee nimenomaan Väyrysen näkemystä, edellyttäen, että kansa tietää, että hänellä on kirje, minkä takia se piti julkistaa.”[1887] Tärkeämpi syy Koiviston ulostulolle oli kuitenkin se, että maan ulkopolitiikan johtajana hänen oli syytä todeta julkisesti, etteivät tällaiset keskustelut olleet maan tapa – saattoihan kirje Neuvostoliitonkin huonoon valoon.

Koiviston arkistosta löytyy Jaakko Kalelan tekemä muistiinpano keskustelusta Felix Karasevin kanssa 7.9. Karasev tuomitsee siinä Vladimirovin menettelyn vuonna 1981: ”Ajatteli mitä tahansa, ne kirjeessä siteeratut lauseet olivat liikaa.” Neuvostoliiton edustaja otti siis selvän eron Vladimirovin toimintaan – olisihan niiden hyväksyminen samalla laittanut kyseenalaiseksi Neuvostoliiton ja presidentti Koiviston suhteet. Vallitseva tilanne Baltiassa oli kriittinen, ja Neuvostoliitolle oli epäilemättä tärkeää, että Suomen johdossa oli presidentti, johon suhteet olivat hyvät ja toimivat. Neuvostoliiton intresseissä oli tukahduttaa koko tulipalo heti alkuunsa. Karasev päivittelikin Kalelalle luottamuksellisten tietojen päätymistä julkisuuteen, sillä se vahingoitti maiden välistä luottamusta. Kalelasta Karasev ei arvostellut niinkään Väyrysen kirjettä vaan niiden julkaisemista kirjana. Karasevilla oli Kalelan mukaan hyvin vanhakantainen ja Väyrysen televisiossa esittämän kannan mukainen näkemys asioiden kulusta: Karjalainen oli alkoholisoitunut, henkisesti tasapainoton ja rahapulassa. Kalela selostikin Karaseville presidentin aikomusta antaa haastattelu, jonka tarkoituksena oli pelastaa, mitä pelastettavissa oli nimenomaan suomalais-neuvostoliittolaisten suhteiden kannalta.[1888]

Kalelan ja Karasevin käymän keskustelun mukaan Karasev oli ilmoittanut myös Väyryselle, että tärkeintä oli nyt sammuttaa koko keskustelu. NKP:n keskuskomiteassa oli oltu huolissaan Karjalaisen muistelmista ja siihen liittyen Väyrysen tulevasta vierailusta. Keskuskomitea oli tiedustellut, pitäisikö Väyrysen vierailua lykätä epämääräiseen tulevaisuuteen. Karasevin mukaan Väyrynen oli luvannut omalta osaltaan lopettaa keskustelun ja lisäksi olla kritisoimatta presidenttiä ja ylipäätään ulkopoliittista johtoa, ja tällä perusteella Karasev oli suositellut vierailua. Kalela puolestaan kertoi, että presidentti oli ärsyyntynyt Väyryseen uudestaan, kun tämä oli hyökännyt eduskunnassa ”jyrkästi virallista ulkopolitiikkaa vastaan integraatiokysymyksessä ja yllytti kansanedustajia ottamaan kriittisen kannan hallituksen linjaa kohtaan”. Karasev oli kauhistunut asiasta ja sanonut ymmärtävänsä presidenttiä. Hän katsoi Väyrysen rikkoneen lupauksensa, johon hänen suosituksensa Moskovan-vierailusta oli perustunut.[1889]

Koivisto siis katsoi ja välitti suoraan Neuvostoliitonkin edustajille tiedon, että jupakka

https://doi.org/10.21435/ha.155

uhkasi sekoittaa myös nykyhetken poliittista tilannetta. Koivisto tiesi, että edessä oli perinteisesti arkoja yhdentymiskeskusteluja, joihin Väyrynen taas suhtautui tiukan oppositiopoliitikon ottein. Neuvostoliitto halusi yhdentymiskeskusteluissa välttää sille mahdollisesti epämieluisia tuloksia, joiden suhteen taas Koivistoa pidettiin Neuvostoliitossa epäilemättä varmimpana Suomen ulkopolitiikan takuumiehenä, aivan kuten Kekkosta aikoinaan. Väyrysen ulkopoliittiset sooloilut uhkasivat siis horjuttaa Koiviston ja neuvostojohdon herkkää tasapainoa, jossa kumpikin varjeli paitsi oman maansa etuja myös suojeli toisen osapuolen kasvoja ja valta-asemia, etteivät kolmannet osapuolet olisi päässeet sekoittamaan tilannetta.

Koivisto ei käsittele Vladimirov-kohua muistelmissaan, ja ehkä hän ei itsekään pitänyt niitä myöhemmin erityisen kauniina lukuna hänen presidenttiurallaan. Koiviston lausuma siitä, että Tarkka siteerasi kirjettä oikein, oli presidentiltä yllättävä ja tarpeetonkin teko siinä mielessä, että hänen asemassaan olisi riittänyt sen toteaminen, ettei kyse ollut maan tavasta, vaikka sellaista käytöstä esiintyikin. Asiaan saattoivat vaikuttaa Koiviston omat ikävät muistot hallituksenkaato-operaatiosta syksyllä 1981, joista Koivisto myös mainitsi tässä yhteydessä. Taustalla saattoi siis olla niin sanottuja inhimillisiä syitä. Koiviston lausunto viittaa siihen, että hän oli valmis uskomaan Väyrysen olevan kykenevä tällaiseen toimintaan. Koiviston motiivia on kuitenkin syytä pohtia myös hänen virallisen, maan ulkopolitiikan johtajan asemasta käsin. Tällöin Koiviston lausunnon rationaliteetti, ainoalta järkevältä vaikuttava syy, näyttäisi olevan, että Koivisto halusi lähettää vahvan signaalin siitä, että hän ei uskonut Väyrysen kykyyn hoitaa suhteita Neuvostoliittoon. Tämä vaikuttaa itse asiassa hyvin todennäköiseltä skenaariolta, sillä Koivisto toisti yllättäen syytöksensä vähän myöhemmin uudelleen[1890]. Kyse ei siis ollut välttämättä siitä, mitä keskusteluja Väyrynen oli käynyt Vladimirovin kanssa, vaan ylipäätään siitä, ettei Väyrynen ollut Koivistosta riittävän hienovarainen ja varovainen neuvostosuhteissaan – ei aikaisemmin eikä nyt.

Vladimirov kommentoikin melko suoraan, että oli varsin käsittämätöntä, että Väyrynen oli laittanut tällaisia asioita paperille. Kun kaksi ihmistä asui samassa kaupungissa, miksi ihmeessä piti kirjoittaa kirje, olisi ollut edullisempaa keskustella. Toimittaja kysyikin Vladimirovilta, että kirjettä ei siis ylipäätänsä olisi pitänyt kirjoittaa. ”Mitä varten? Oliko pakko?” vastasi Vladimirov. [1891] Kovin hienovarainen Väyrynen ei osannut olla myöskään tasavallan presidenttiä kohtaan. Väyrynen ilmoitti 18. syyskuuta aiheelliseksi vapauttaa puolueensa siitä ”taakasta, jonka minun ja Koiviston välinen ristiriita olisi saattanut aiheuttaa”. Väyrynen sanoi *Suomenmaassa*, että keskusta voisi osallistua hallitukseen ilman puolueen puheenjohtajaa, jos Koivisto näin tahtoisi.[1892]

Väyrynen teki toki tavallaan palveluksen puolueelleen, mutta samalla hän laittoi Koiviston ikävään välikäteen. Jos Koivisto olisi

https://doi.org/10.21435/ha.155

sysännyt Väyrysen sivuun, olisi presidentti näyttänyt pikkumaiselta henkilöpolitikointiin sortuvalta valtapoliitikolta, joka puuttui toisen puolueen sisäisiin asioihin. Koivisto antoikin haastattelun, jossa piti ajatusta siitä, että hän olisi laittanut Väyrysen johonkin pannaan tai karanteeniin, loukkaavana häntä kohtaan.[1893] Lausunnollaan Väyrynen saattoikin parannella omia asemiaan keskustassa, mitkä eivät ehkä olleet niin hyvät kuin ulospäin haluttiin antaa kuva. Samalla hän kuitenkin ajoi Koivistoa nurkkaan eli ahdisti tämän sanomaan, ettei Väyrynen ollut este keskustan hallitukseen nousulle, jotta arvostelulta olisi viety terä Väyrysen omassa puolueessa. Pesälähän oli todennut, että puolue voisi päästä hallitukseen vain, jos Väyrynen olisi sivussa.

Ylipäätään Vladimirov-jupakasta uhkasi muodostua keskustalle pitkäaikainen rasite. Käsittelyn arvioitiin kestävän jopa kevääseen asti perustuslakivaliokunnan työruuhkan vuoksi.[1894] Näin pitkäksi odotusaika ei kuitenkaan venynyt. Perustuslakivaliokunta antoi 17. marraskuuta lausunnon, jossa todettiin, että Väyrynen oli toiminut lainmukaisesti mutta varomattomasti keskustellessaan Vladimirovin kanssa. Keskustan edustajat perustuslakivaliokunnassa, Virolainen, Pokka ja Jäätteenmäki, olisivat halunneet poistaa kohdan, jossa Väyrystä moitittiin varomattomuudesta. He hävisivät kuitenkin äänin 14–3. Väyrynen kritisoikin päätöstä siitä, ettei perustuslakivaliokunta ollut pysytellyt juridiikassa vaan oli liittänyt siihen moraalisen ja poliittisen arvion.[1895] Inhottava prosessi oli kuitenkin ohi. Silti Väyrysen kannalta vahinko oli jo tapahtunut. Hänet leimattiin rajussa julkisuusmyllytyksessä suomettumisen symboliksi, vaikka hän ei ollut suinkaan ainut eikä edes sen keskeisimpiä nokkamiehiä – vaan käytännössä päinvastoin.

Väyrysen kannalta tilanne olikin paradoksaalinen, sillä kuten edellä on tullut ilmi, hän oli todennäköisesti 1980-luvun keskeisin vaikutusvaltainen poliittinen toimija, joka nimenomaan asetti tiukat rajat suhteessa Neuvostoliittoon. Väyrynen oli kohdellut Neuvostoliittoa käytännössä kuin lähes mitä tahansa maata eikä kuten suurvaltaa, jonka kasvoja tuli varjella. Tässä suhteessa Väyrynen erosi niin Koivistosta, Holkerista kuin Sorsasta. K-linjan hävittäminen keskustapuolueesta, idänkaupan kritiikki ja osaltaan myös Vladimirov-kohu näyttivät, ettei Väyrynen kumarrellut Neuvostoliiton suuntaan. Onkin ironista, että nimenomaan henkilö, joka lopulta mursi idänkortin käytön keskustapuolueessa, joutui perustuslakivaliokunnan käsittelyyn.

Yhdentymiskeskustelu – Koivisto hermostuu linjansa kyseenalaistamisesta

Koiviston hermostumista Vladimirov-jupakan aikana selittää osaltaan se, että Suomen ulkopoliittisessa toimintaympäristössä oli meneillään valtava muutosprosessi, jonka suunnasta ja lopputuloksesta ei ollut vielä tietoa. Gorbatšovin aloittaman muutosaallon vaikutukset näkyivät Neuvostoliiton lisäksi

https://doi.org/10.21435/ha.155

Itä-Saksassa, Puolassa, Tšekkoslovakiassa, Unkarissa ja Bulgariassa, kuten Koivisto kirjoittaa muistelmissaan. Lisäksi samaan aikaan Euroopan yhteisön ja EFTA:n välillä aloitettiin neuvottelut Euroopan talousalueesta eli ETA-sopimuksesta. Koivisto kertoo muistelmissaan, miten Åke Wihtol antoi 14.9.1989 Koiviston toimeksiannosta muistion ETA-neuvottelujen lähtökohdista Felix Karaseville. Muistiossa vakuutettiin, ettei mahdollisella ETA-sopimuksella ollut vaikutusta Suomen ulkopolitiikkaan ja että hyvien ja luottamuksellisten suhteiden säilyttäminen sekä kehittäminen säilyisi ”ensisarvoisena tehtävänämme”.[1896] Euroopan yhdentymistä koskeva keskustelu oli Koivistolle yhä hyvin arka aihe.

Edellisvuonna Koivisto oli suhtautunut kielteisesti siihen, että Suomi liittyisi Euroopan neuvostoon. Hän oli perustellut sitä sillä, että ”meillä on tarpeeksi pulmia kovien integraatiopyrkimystemme kanssa”. Koiviston mielestä liittyminen ei kannattanut, koska järjestöllä ei ollut taloudellista merkitystä, joten Neuvostoliiton kielteisen reaktion vastapainoksi ei ollut riittävästi voitettavaa – toisin kuin taloudellisissa yhdentymiskysymyksissä. Väyrynen oli kuitenkin nostanut Euroopan neuvoston jäsenyyden esiin presidentinvaalikampanjassaan, ja Koivisto muutti kantaansa. Hän ilmoitti tukevansa jäsenyyttä.[1897] Väyrynen oli siis tavallaan ajanut Koiviston jälleen nurkkaan ja tällä kertaa onnistuen.

Koivisto kimmastuikin Väyryselle, kun tämä piti eduskunnassa 19.9. puheen, jossa hän käsitteli Länsi-Euroopan yhdentymiskehitystä. Väyrynen totesi siinä, että meneillään oli ehkä suurin sotien jälkeinen muutosprosessi. ”Omassa maassamme käytävä ulkopoliittinen keskustelu osoittaa, että monet arvioivat Suomen kansainvälisen aseman ja noudattamamme ulkopoliittisen linjan perusteiden muuttuneen tai olevan muuttumassa.” Näissä oloissa eduskunnankin oli Väyrysestä vedettävä ulkopoliittista linjaa. Hänestä kansanedustajien tuli tehdä selväksi, ettei Suomen ulkopoliittisessa ympäristössä ollut tapahtunut tai tapahtumassa mitään sellaista, mikä muuttaisi Suomen asemaa tai linjaa. Väyrysestä vaikeneminen olisi saatettu tulkita muutoksen hiljaiseksi hyväksymiseksi niin kotimaassa kuin ulkomailla.[1898] Tämän saattoi tulkita epäluottamukseksi presidentille eli Koivisto ei pitänyt uskottavasti kiinni Suomen muuttumattomasta linjasta, vaikka oli maan ulkopolitiikan johtaja. Näin siitä huolimatta, ettei Väyrynen olisi tätä tarkoittanutkaan.

Koivisto katsoikin, että Väyrynen irtautui puheessaan ”siitä linjasta, jota hallitus on alustavasti eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle esittänyt, ja joka on myös minun hyväksymäni linja”. Hän nosti esiin Väyrysen puheesta kohdan, jossa tämä sanoi:

> Hallituksen tapa hoitaa Suomen sisäiseen kehitykseen oleellisesti vaikuttavia kauppapoliittisia kysymyksiä on johtanut siihen, ettei keskustan piirissä nyt tunneta täyttä luottamusta Holkerin hallituksen EY- ja Gatt-politiikkaan. Ellei luottamus vahvistu, saattaa syntyä sellaisia ikäviä

https://doi.org/10.21435/ha.155

tilanteita, joissa keskusta joutuu vastustamaan joitakin hallituksen eduskunnalle antamia kauppapoliittisia esityksiä.

Lisäksi Väyrynen oli todennut näyttävän siltä, että ”hallitus on omaksunut mahdollisimman pitkälle menevän integraatiolinjan”. Koivisto huomautti, ettei Väyrynen selittänyt tarkemmin, mitä tarkoitti tulkinnallaan hallituksen ja siis myös hänen linjastaan, mutta selvästikin ulkoasiainvaliokunnan jäsen Väyrynen näytti ottavan etäisyyttä hallituksen ulkoasiainvaliokunnalle esittämään linjaan, jonka lisäsi olevan myös hänen hyväksymänsä linja.[1899] Selkokielisesti sanottuna Väyrynen otti siis itse eroa maan ulkopoliittiseen linjaan.

Muistelmissaan Koivisto toteaa pitäneensä tärkeänä, että eduskunta pidettäisiin yhdentymiskehityksestä informoituna. Salailu olisi ollut turhaa ja vaarallistakin. Hän oli kuitenkin katsonut, että täydellinen informaatio tuli antaa ensi sijassa eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle, ”jota sitoi vaitiolovelvollisuus”. Koivisto toteaa myös itse ottaneensa yhteyttä opposition edustajiin ja erityisesti häntä oli huolestuttanut se, ”että keskustapuolue oli joutumassa asiassa väärälle puolelle”. Koivisto ei kuitenkaan selitä, mitä väärälle puolelle joutuminen käytännössä tarkoitti, vaan toteaa vain perään, että keskustan puheenjohtaja Väyrynen hyökkäsi eduskunnassa hallituksen integraatiopolitiikkaa vastaan.[1900]

Mitä Väyrynen sitten totesi puheessaan hallituksen arvostelun lisäksi? Hän määritteli siinä ehtoja, jotka keskusta asetti yhdentymiselle. Teollisuustuotteiden kaupan tuli olla vapaata, mutta maatalouden, kalastuksen ja energiapolitiikan tuli säilyä suomalaisten käsissä. Työvoiman liikkuvuutta oli helpotettava, mutta varsinaista vierastyövoimaa ei tullut ruveta hankkimaan. Myös talouselämän keskeisten osien tuli pysyä suomalaisten omistuksessa, ja siksi ulkomaalaisomistukselle tuli asettaa rajoituksia. Kiteytetysti sanottuna keskustan linja erosi Väyrysestä hallituksen linjasta siinä, että se kannatti maan omaleimaisuutta sekä itsenäisyyttä puolustavaa yhdentymispolitiikkaa, kun taas hallitus näytti haluavan luoda Suomesta eurooppalaisten esikuvien mukaisen keskittyneen ja eriarvoisen yhteiskunnan.[1901] Väyrysen puheessa integraatiokysymyksestä tehtiin oppositiopolitiikan keskeinen aihe, joten arka ulkopoliittinen kysymys oli jälleen idänkaupan tapaan julkisen keskustelun kohde – eikä siten jäänyt vaitiolovelvollisen ulkoasiainvaliokunnan seinien sisään Koiviston toivomalla tavalla.

Koivistoa saattoi ärsyttää Väyrysen puheessa myös se, että Väyrynen yritti – jälleen kerran – ikään kuin ennakkoon määritellä Koiviston mahdolliset askelmerkit ja rajoittaa ulkopoliittisen johdon toimintatilaa. Pitkälle menevän yhdentymisen vaihtoehdoksi Väyrynen tarjosi sellaista yhdentymistä, että Suomen tuli pyrkiä ”säilyttämään poliittisen itsenäisyytensä lisäksi myös taloudellinen itsenäisyytensä ja kansallinen omaleimaisuutensa”. Lisäksi hän sanoi taloudellisella itsenäisyydellä olevan poliittinenkin ulottu-

https://doi.org/10.21435/ha.155

vuus: ”Vain tosiasiassa itsenäinen maa voi olla puolueeton.” Puolueettomuudesta puhuessaan Väyrynen liikkui hyvin herkillä alueilla, sillä sen puolesta oli käyty hiljaista taistelua Neuvostoliiton suuntaan vuosikymmeniä – ja lännessä taas oli esitetty epäilyjä Suomen tosiasiallisesta puolueettomuudesta. Nyt Väyrynen alkoi määritellä puolueettomuutta tavalla, jolla hän pyrki ikään kuin etukäteen rajoittamaan ulkopoliittisen johdon liikkumatilaa. Lisäksi Väyrysen esittämä näkemys, että Suomen tuli osallistua integraatioon vain osittain ja ”aina erikseen harkiten, mihin yhdentymisratkaisuihin ja millä tavalla me osallistumme”, saattoi olla Koiviston korvissa aika hankalasti toteutettavissa oleva tavoite varsinaisten neuvottelujen kannalta.[1902]

Väyrynen vastasi Koiviston kriittisiin huomioihin tiukasti takaisin. Hän kielsi Koiviston tulkinnan, että keskusta olisi rikkomassa yksimielisyyden maan yhdentymispolitiikassa, kuten myös sen, että puolue olisi poikennut maan viralliselta ulkopoliittiselta linjalta. Väyrynen moitti sen sijaan hallitusta siitä, ettei se ollut pyrkinyt säilyttämään ja vahvistamaan yhdentymispolitiikkaa koskevaa konsensusta. Hän muistutti keskustan korostaneen Suomen poliittisen, taloudellisen, sivistyksellisen ja henkisen itsenäisyyden säilyttämisen tärkeyttä johdonmukaisesti, mikä oli hänestä ollut myös hallituksen julkisuuteen kertoma linja. Käytännön toiminnassaan hallitus ei kuitenkaan ollut tällä linjalla pysynyt. Sen sijaan hallitus oli uhmannut opposition näkemyksiä koskien muun muassa yritysten ulkomaalaisomistuksen rajoituksia ja liittymistä yhteisiin työmarkkinoihin ilman varauksia. Ylipäätään Väyrynen kaipasi hallitukselta konkreettisia ja selviä kantoja yhdentymiseen.[1903] Pääministeri Holkeri lupailikin alustavasti Väyrysen vaatimusten takia, että hallitus antaisi yhdentymispolitiikkaa koskevan selontekonsa eduskunnalle tiedonantona. Hän tosin lisäsi tähän, että tällainen olisi suomalaisessa parlamentarismissa poikkeuksellista, ”sillä eduskunnassa äänestettäisiin ulkopolitiikkaan liittyvästä kysymyksestä”.[1904]

Samalla kun Koivisto kritisoi Väyrysen otteita integraatiopolitiikassa, hän toisti kritiikkinsä vuoden 1981 tapahtumia koskien eli syytöksen ala-arvoisesta hallituspelistä. Koivisto varoitti käyttämästä samanlaisia keinoja uudelleen. Väyrynen ihmetteli erityisesti tätä, ja hän latasikin takaisin, että jos hänet pantiin syrjään vuoden 1981 tapahtumien vuoksi, niin samoin tulisi tehdä Sorsalle. Koivisto myös palautti Väyrysen syyskuun alussa lähettämän kirjekopion, josta jupakka oli heidän välillään alkanut, saatesanoin, joissa arveli ettei Väyrynen ollut harkinnut riittävän pitkään sen lähettämistä. Lisäksi Väyrynen sai Koivistolta moitteet siitä, että oli vienyt presidentin terveiset Moskovaan ilman valtuuksia. Väyrynen oli kyllä pyytänyt niitä kirjeessä, mutta Koivisto ei ollut vastannut, ja Väyrynen oli tulkinnut hiljaisuuden oma-aloitteisesti myöntymiseksi – mitä voi pitää yhtenä osoituksena Väyrysen hienovaraisuuden puutteesta tasavallan presidentin suuntaan, varsinkin kun heidän suhteensa olivat jo pohjamudissa.[1905]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustan valtuuskunta oli vieraillut Väyrysen johdolla syyskuussa Neuvostoliitossa. Valtuuskuntaan kuuluivat Virolainen, Väänänen, entinen puoluesihteeri Immonen ja *Suomenmaan* entinen päätoimittaja Sarlund. Vuonna 1989 keskustan ja NKP:n puoluesuhteiden virallisesta solmimisesta tuli 15 vuotta, ja vierailu liittyi siihen, mutta samalla ryhmän kokoonpano kertoi siitä, että vierailulla kunnioitettiin nimenomaan menneitä ja ehkä tavallaan myös pahoiteltiin K-linjan väheksymien Virolaisen ja Väänäsen kohtelua. Poliittiset keskustelut käytiin NKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan ehdokasjäsen Boriss K. Pugon kanssa eli ei erityisen korkealla tasolla neuvostohierarkiassa.[1906] Väyrysestä vierailu onnistui erinomaisesti, kuten hän raportoi Koivistollekin[1907], mutta vierailun järjestelyt antavat kuvan, etteivät Väyrysen neuvostosuhteet olleet korkeassa kurssissa, vaikka puolueen menneisyydessä ne olivat sitä olleetkin.

Käytännössä Neuvostoliiton johto näyttääkin suhtautuneen Väyryseen epäilyksellä aina siitä lähtien kun Väyrysen poliittinen ura lähti nousuun Kekkosen vauhdittamana.[1908] Väyrynen piti Kekkosta esikuvana siitä, miten idänsuhteita tuli hoitaa. Ajat olivat kuitenkin muuttuneet. Neuvostoliitto ei halunnut, että idänsuhteita hoidettiin näkyvästi ja kuuluvasti, minkä presidentti Koiviston menestys osoittaa. Väyrynen ei ollut omaksunut idänsuhteiden uutta koodia. Hän oli yksinkertaisesti liian suoraviivainen, kuten usein kotimaan politiikassakin sekä toimissaan oman puolueen sisällä – eikä hänellä myöskään ollut samanlaisia asemia suhteessa Neuvostoliittoon kuin Kekkosella oli ollut presidenttinä.[1909] Väyrysen toiminta oli niin suoranuottista ja muista henkilöistä ja tekijöistä piittaamatonta, että se nähtiin usein pelkkänä vallantavoitteluna, varsinkin kilpailijapuolueissa. Aikalaiset näkivät, että Väyrynen oli epäilemättä älykäs ja asiansa osaava poliitikko, ja siksi ristiriita oli räikeä siihen nähden, miten hämmästyttävän välinpitämättömästi Väyrynen suhtautui siihen, miltä asiat näyttivät muiden silmissä. Väyrynen ei ollut omaksunut oppi-isänsä Kekkosen kuuluisaa teesiä siitä, että politiikassa oli olennaista se, miltä asiat näyttivät. Väyrynen ilmeisesti uskoi, että hänet ja hänen poliittiset tavoitteensa hyväksyttäisiin lopulta ja tunnustettaisiin oikeiksi taisteluiden jälkeen, kuten Kekkosellekin oli käynyt uuden ulkopoliittisen linjan osalta sotien jälkeen. Aika oli kuitenkin eri, eivätkä aikalaiset nähneet edessä olevan mitään uutta suurta dramaattista kansallista tehtävää, joka liittyi Väyrysestä ennen kaikkea Suomen kohtaloon talouden globaalissa rakennemuutoksessa.

Koiviston muistelmista on luettavissa, ettei hän pitänyt Väyrystä diplomaattisena luonteena tai taitavana idänsuhteiden hoitajana. Niistä käy myös selväksi, ettei hän ymmärtänyt Väyrysen tarvetta pitää häneen yhteyttä oppositiossakin. Presidenttinä Koivisto ei mitä ilmeisemmin pitänyt Väyrystä tai keskustaa tarpeellisena idänsuhteiden kannalta – ainakaan niin että hän olisi ollut näistä mitenkään riippuvainen. Väyrysellä taas oli jatkuva tarve ylläpitää yhteyksiä

https://doi.org/10.21435/ha.155

Koivistoon ja kirjoittaa tälle kirjeitä, minkä Koivisto saattoi tulkita tarpeeksi todistaa Väyrysen keskeistä roolia maan politiikassa ja idänsuhteissa.[1910] Väyrynen oli todennutkin Rovaniemen puoluekokouksessa 1982: ”Sanoisin, että ulkopolitiikan hoidosta vastuun presidentti Kekkosen viimeisinä vuosina ovat yhdessä kantaneet sosialidemokraatit ja Keskustapuolue. Näin tästä eteenkin päin asia on. Me olemme edelleen keskeinen puolue ulkopolitiikan hoidon kannalta ja korvaamaton tuki presidentille, kun hän pyrkii valtiolaivaamme Paasikiven–Kekkosen linjalla luotsaamaan.”[1911]

Nähtävästi Väyrynen uskoi, että keskusta oli Kekkosen puolueena perinyt ja säilyttänyt keskeisen asemansa idänsuhteiden ylläpitäjänä. Väyrynen ja Kääriäinen korostivat usein ulkopolitiikan ja Kekkosen linjan jatkamisen tärkeyttä.[1912] Tosiasiassa tilanne näyttää kuitenkin olleen sama kuin Kekkosen aikana, eli presidentti oli Neuvostoliiton näkökulmasta keskipiste. Presidentti oli ohittamaton valtatekijä maan politiikassa – kuten Koivisto oli sinipunahallituksen synnyssä osoittanut. Koiviston matala profiili kuitenkin aiheutti sen, ettei keskustassa tiedetty, missä neuvostosuhteissa mentiin. Kekkosen näkyvämpi toiminta tässä suhteessa ei ollut jättänyt aikalaisille arvailujen varaa.

Sekä Koiviston että Neuvostoliiton näkökulmasta olisi voinut syntyä arvaamattomia tilanteita, jos tätä yhteisymmärrystä presidentin roolista olisi lähdetty horjuttamaan. Koivisto oli vakuuttanut jatkavansa Kekkosen linjalla, ja niin hän myös oli tehnyt. Jos Neuvostoliiton taholta olisi lähdetty horjuttamaan Koiviston asemia, he olisivat menettäneet vaikutusvaltaisimman poliittisen yhteistyötahonsa Suomessa. Vakaa ja vakiintunut ylimmän tason yhteistyö oli varmasti sitäkin tärkeämpää, kun Neuvostoliitto oli Gorbatšovin ajoista lähtien ollut sisäisessä käymistilassa. Koiviston kannalta taas olisi ollut vaarallista, jos Neuvostoliitossa olisi syntynyt käsitys, ettei ylin valta ollutkaan enää hänen hallussaan vaan muiden poliittisten toimijoiden käsissä. Se olisi avannut tien kokeilla uudenlaista politiikkaa Suomessa, eikä muuttuvissa kansainvälisen politiikan olosuhteissa olisi voinut olla varmuutta sen suunnasta – vaikka kehitys näyttikin vievän Neuvostoliitossa kohti avoimuutta ja talousuudistuksia eikä kohti vanhoillisten voimien paaluta.

Väyrynen oli useampaan otteeseen yrittänyt puskea Koiviston toimimaan tiettyjen suunnitelmiensa pohjalta presidentin toimivaltaan liittyvissä asioissa – ensin idänkaupassa ja sitten porvarihallitusyrityksessä sekä sittemmin integraatiokysymyksissä. Koivisto todennäköisesti katsoi, että aran yhdentymiskysymyksen ollessa kyseessä tämä Väyrysen toimintamalli oli vain kerta kaikkiaan saatava katki, ja toisti siksi syytöksensä vuoteen 1981 liittyen. Koivisto oli jo edellisvuonna kunnallisvaalien alla julkaissut kirjan *Politiikkaa ja politikointia*, jossa hän oli kritisoinut hallituksensa kaato-operaatioita vuonna 1981. Kirja ei tuonut varsinaisesti mitään uutta, mutta *Suomenmaassa* huomattiin, että Lipponen, kenen muistiinpanoihin kirja

https://doi.org/10.21435/ha.155

keskeisesti perustui, avasi kolumnissaan selväkielisesti sen tarkoitusperän. Kirja paljasti, ”millaista uhkapeliä keskustan johto oli valmis pelaamaan kansakunnan kohtaloilla”, ja sama linja jatkui hänestä tänä päivänäkin. *Suomenmaassa* todettiinkin tyrmistyneenä, että jos olet eri mieltä SDP:n kanssa, pelasit uhkapeliä kansakunnan kohtalolla. Perään kuitenkin todettiin: ”Ehkäpä rehellisyyden nimissä on myönnettävä, että vastaavaa vallan korskeutta oli aikoinaan myös Kekkosen leirissä.”[1913]

Kyse oli siis ennen kaikkea nykyhetkestä ja erityisesti Väyrysen otteista, joita Koivisto piti liian arvaamattomina. Koivisto totesikin muistelmissaan Väyrysen noususta ulkoministeriksi vuonna 1991: ”En minä erityisesti ilahtunut saadessani Väyrysen taas ulkoministeriksi, mutta tällä kertaa minulla tuli olemaan välineet ’karvata hänen peliään paljon ylempää’, jääkiekkoterminologiaa käyttääkseni.”[1914] Väyrynen taas totesi syksyllä 1989, että ”kun Kekkosta aikoinaan kritisoitiin siitä, että hän on ominut ulkopolitiikan itselleen, sama kritiikki sopii nyt myös Koivistoon”.[1915]

Yhteiskuntakehityksen kannalta taas presidentin tiukka ote ulkopolitiikasta ei ollut yhtä ongelmatonta kuin Kekkosen valtakaudella suljetun talouden aikaan. Sisä- ja ulkopolitiikan rajanveto kävi yhä vaikeammaksi kansainvälisen talouden avautuessa, taloudellisten yhdentymispaineiden kasvaessa ja Neuvostoliiton talous- ja valtarakenteiden murroksessa. Ulkopolitiikan alaan alkoi nyt työntyä asioita, jotka saattoivat muuttaa radikaalistikin maan vallitsevia yhteiskuntarakenteita, eikä lainkaan keskustan tavoitteiden mukaisesti.

Keskustan kriittinen mutta myönteinen integraatiolinja Ahon johdolla

Keskusta laati oman integraatiokantansa, joka hyväksyttiin puoluevaltuuskunnassa marraskuussa 1989. Kannasta ilmenee hyvin, että yhdentymiskeskustelujen taustalla leijui jo kysymys pidemmälle menevästä yhdentymisestä kuin vain Euroopan talousalueesta. Keskustan kannanotossa todettiin selväsanaisesti, että Suomen jäsenyys Euroopan yhteisössä ei tullut kysymykseen, koska Suomi oli puolueeton maa ja EY tavoitteli poliittista unionia. Siksi Suomen tuli huolehtia kansallisista eduistaan toisin keinoin: ”tehostamalla yhteistyötä muiden Efta-maiden kanssa EY:n kanssa käytävissä neuvotteluissa, lujittamalla pohjoismaista yhteistyötä sekä kehittämällä uusia yhteistyön muotoja Neuvostoliiton ja etenkin sen länsiosien kanssa sekä muiden Itä-Euroopan maiden kanssa.” Keskustan todettiin tukevan pyrkimyksiä neuvotella uusista yhteistyömalleista EY:n ja Eftan välillä, mutta siten, että kansallisesti elintärkeissä kysymyksissä päätösvalta jäi viime kädessä Suomeen eduskunnalle ja hallitukselle.[1916]

Kannanotossa pidettiin tärkeänä, että suomalaiset pystyivät osallistumaan myös eurooppalaista talousaluetta koskeviin päätöksiin siltä osin kuin ne koskivat Suomea. Maan ei silti pitänyt pyrkiä esimerkiksi

Euroopan rahajärjestelmään EMS:iin vaan huolehtia itse valuuttansa vakaudesta. ”Oma raha ja itsenäinen rahapolitiikka ovat suvereenin valtion tärkeitä tunnuksia.” Pankki- ja vakuutustoimintaa tuli vapauttaa harkiten ja riittävin sopeutumisjaksoin. Kauppapoliittisissa ratkaisuissa kannatettiin vapaakauppaa. Kansainväliset kauppapoliittiset ratkaisut tuli tehdä monenkeskeisellä pohjalla muun muassa GATT:in kauppaneuvottelukierroksella, sillä se turvasi pienten maiden osallistumisen päätöksentekoon sekä niiden oikeudet. Myös turvallisuuspolitiikasta ja muista elintärkeistä kansallisista eduista piti voida päättää itse. Ympäristökysymykset haluttiin nostaa eurooppalaisen yhteistyön keskeiseksi kohteeksi perustamalla EY:n ja Eftan kaavailema Euroopan ympäristövirasto.[1917]

Lisäksi tärkeä omistus, kuten energiahuolto, tietoliikenne ja liikenne- ja viestintä, tuli säilyttää suomalaisten käsissä. Pk-yritysten asemaa taas oli vahvistettava nopeasti. Työvoiman laajaa tuontia ei pidetty järkevänä ja hyvinvointiyhteiskunnasta oli pidettävä kiinni, pohjoismainen hyvinvointivaltio oli säilytettävä. Yhdentyvässä Euroopassa oli entistäkin tärkeämpää korostaa oikeutta tasavertaisiin elinolosuhteisiin asuinpaikasta riippumatta, joten aluepolitiikkaa tuli vahvistaa. Maakuntaitsehallinnon perustaminen oli tarpeellista, koska eurooppalainen yhdentymiskehitys korosti maakuntien asemaa suhteessa keskushallintoon. Myös elintarvikeomavaraisuus oli jatkossa turvattava. Yhdentymisprosessissa haluttiin säilyttää myös ”suomalainen identiteettimme ja oman kulttuurimme erityispiirteet”.[1918] Tiivistetysti sanottuna keskusta ei halunnut ratkaisuja, joissa maan suvereniteetista olisi luovuttu. Lisäksi vaadittiin avointa integraatiokeskustelua.

Puoluevaltuuskunnassa kritisoitiinkin ja ihmeteltiin sitä, että hallitus ei huolinut oppositiota mukaan muotoilemaan Suomen linjaa näin merkittävässä kansallisessa kysymyksessä. Tilaisuudessa puhunut Suomen Pankin johtaja Ollila piti kysymystä yhtä tärkeänä kuin aikoinaan YYA- ja EEC-sopimuksia, sillä maan kaupankäynnistäkin 44 prosenttia käytiin EY:n kanssa. Ollila muistutti, että jos Eftan ja EY:n yhdessä muodostamasta eurooppalaisesta talousalueesta saataisiin joskus aikaan sopimus, tarvittaisiin siihen eduskunnan enemmistön tuki. Kansainvälistymiskysymysten ajankohtaistuminen näkyi puoluevaltuuskunnassa myös siinä, että siellä hyväksyttiin ulkomaalaispoliittisen asiakirjan laatiminen. Asiakirjalla keskustan katsottiin haluavan erottautua SMP:n rasistiseksi nähdystä pakolaispolitiikasta.[1919] Varsinkin nuoret pitivät asiaa erittäin tärkeänä. NKL:n puheenjohtaja Vehviläinen totesi: ”Ulkomaalaiskysymys on keskeinen ja konkreettinen – ehkä inhimillisin – osa kansainvälistymistämme. – – haluammeko elää umpioituneessa lintukoto-Suomessa vai onko meillä kanta kansainvälistyä avaramman ulkomaalaispolitiikan hengessä.”[1920]

Hallitus antoi eduskunnalle tiedonannon Euroopan talousalueesta 29.11.1989. Keskustan ryhmäpuheenvuoron piti Aho, joka oli pitänyt jo edellissyksynä keskustan ryhmä-

https://doi.org/10.21435/ha.155

NKL:n Kainuun piirin järjestämillä Horsmakarnevaaleilla vuonna 1989 Antti Rantakangas, Jyri Järvihaavisto, Anu Vehviläinen, Olli Riikonen ja Mari Kiviniemi. Kuva Janne Pyyhtiä. KMA.

puheenvuoron hallituksen yhdentymislinjaa koskevassa selontekokeskustelussa. Hallitus oli tällöin ilmoittanut linjakseen integraation Eftan avulla, ja varsinaiseen EY-jäsenyyteen oli otettu odotetusti selkeän kielteinen kanta. Opposition yhteisenä huolena oli ollut se, miten Suomi voisi pitää kiinni omasta päätösvallastaan maan kiinnittyessä tiiviimmin Länsi-Eurooppaan. Aho oli moittinut hallitusta tavoitteellisen näkemyksen puutteesta. Kokonaistilanne ja toimintaympäristö, jossa integraatioratkaisut tehtiin, jäivät hänestä hyvin vähälle huomiolle.[1921]

Aho kritisoi myös syksyllä 1989 hallitusta vähäiseksi jääneestä Euroopan nykytilanteen arvioimisesta sekä halusta pitää puolueet

https://doi.org/10.21435/ha.155

valmistelujen ulkopuolella. Hän muistutti, miten EEC-vapaakauppasopimuksessa 1970-luvulla oli kuultu ennen ratkaisuja kaikkia eduskuntapuolueita. Hän kummasteli myös sitä, miten hallituksella oli jo nyt selkeä kanta integraation edellyttämiin myönnytyksiin ja ulkomaalaisomistuksen purkamiseen. Sen sijaan hallitus vältteli tarkkojen ehtojen asettamista tai siirtymäaikoja kansallisesti tärkeissä asioissa. Ahosta oli itsestään selvää, ettei pieni maa voinut määrätä neuvottelujen kulkua, mutta omista kansallisista eduista oli silti syytä yrittää pitää kiinni. Niin tekivät kaikki muutkin maat, eikä se ollut impivaaralaisuutta vaan poliittista taitoa. Aho esitti varsin samanlaisia näkemyksiä kuin Väyrynen kritisoidessaan hallitusta – vaikka sävy ei ollutkaan yhtä ehdoton muun muassa neuvottelujen kulkua koskien.[1922] Silmiinpistävä ero Väyrysen näkemyksiin oli kuitenkin se, kuinka Aho korosti näkemystä, että Suomen tuli olla mukana Länsi-Euroopan integraatiossa. Ryhmäpuheenvuorossa kumottiin selvästi käsitykset, että keskusta vastustaisi yhdentymistä sinänsä, kyse oli vain yhdentymiskehityksen ehdoista ja muodoista.[1923]

Myös muut keskustan edustajat käyttivät eduskunnassa kriittisiä puheenvuoroja, mutta Väyrysen kritiikki pääsi voimakkaimmin esiin julkisuudessa. Hän oli erittäin aktiivisesti äänessä tiedonantokäsittelyn loppuvaiheessa. Väyrynen kyseenalaisti hallituksen osaamisen koko asiassa – ärsyttäen vastapuolta ja erityisesti pääministeri Holkeria. Väyrynen totesi, että hallituksen edustajat eivät olleet kyenneet selittämään tyydyttävästi, miksi omistusrajoituksia koskeva myönnytyspäätös oli tehty ja miksi näin tärkeästä neuvotteluvalttikortista oli luovuttu: ”Näin tyhmää tai sanoisinko, että en käyttäisi loukkaavaa kieltä, epäviisasta neuvottelustrategiaa en ole aikaisemmin nähnyt.” Lisäksi Väyrynen rusikoi samalla hallituksen harjoittamaa talouspolitiikkaa, jolle keskusta oli vaatinut suunnanmuutosta. Hän sanoi Holkerin välttelevän talouspoliittista keskustelua, koska hallitus oli siinä ”perusteellisesti epäonnistunut”. Väyrynen totesi, että yhdentyminen olisi edellyttänyt, kuten hallitus totesi itsekin, että Suomen talouspolitiikan tuli olla erityisen terveellä pohjalla, mutta silti Holkerin hallitus oli kahdessa ja puolessa vuodessa tärvellyt sen hyvän talousperinnön, jonka se oli edelliseltä hallitukselta saanut.[1924]

Hallituspuolueiden yhtenäinen linja kuitenkin piti: eduskunta hyväksyi 5.12.1989 hallituksen yhdentymistä koskevan tiedonannon. Myöskään Ahon ehdotus tiedonannon lähettämisestä ulkoasiainvaliokunnan käsittelyyn ei mennyt läpi. Sen sijaan eduskunnalle luvattiin antaa keväällä uusi selonteko, jota voitaisiin käsitellä eri valiokunnissa. Myönteisimmin yhdentymistiedonantoon suhtautui kokoomuksen eduskuntaryhmä, kun taas keskustan ja SDP:n ryhmäpuheenvuoroissa asetettiin sitä vastoin selviä ehtoja yhdentymiskehitykselle koskien muun muassa omistusrajoituksia, aluepolitiikkaa ja kansallista päätöksentekoa.[1925] Martikainen oli todennutkin työvaliokunnassa, että SDP:ssä oltiin yhdentymisen suhteen montaa eri mieltä. Hänestä demarit olivat vaikeassa

https://doi.org/10.21435/ha.155

tilanteessa, kun kokoomus yhteisymmärryksessä Koiviston kanssa johti kehitystä. Väyrynen yhtyi tähän.[1926]

Hallitus antoi lupauksensa mukaisesti uuden selonteon maaliskuussa 1990. Väyrynen piti nyt keskustan ryhmäpuheenvuoron eduskunnassa. Huolena olivat yhä samat asiat kuin aiemmin: kansallisen ja kansanvaltaisen päätöksenteon varmistaminen ja Suomen tekemien varaumien kohtalo. Väyrynen kritisoi, että Suomen omat tavoitteet oli esitetty vaisusti ja että ulkopoliittisen tilanteen taustoitus, varsinkin koskien Itä-Euroopan muutosta, puuttui selonteosta. Hän vaati Ahon tapaan, että hallituksen tuli puolustaa Suomen etua neuvotteluissa, Väyrysen sanoin ”aidossa isänmaallisessa hengessä”. Väyrynen painotti erityisesti sitä, että EY-jäsenyys oli poissuljettu vaihtoehto, vaikka kokoomuksessa oli tätä varovasti esitetty. *Suomenmaassa* katsottiinkin, ettei kumpikaan, kokoomus tai SDP, torjunut EY-jäsenyyttä. Väyrysestä taas EY pyrki suurvallaksi, jolla oli yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka, eikä mikään maa voinut olla hänestä samaan aikaan osa suurvaltaa ja samalla puolueeton.[1927]

Selonteko lähetettiin lausunnolle eduskunnan erikoisvaliokuntiin, minkä jälkeen ulkoasiainvaliokunnan oli määrä laatia lopullinen mietintö. Asian käsittely valiokunnissa, mikä oli alkuun lähinnä asiantuntijoiden kuuntelemista, herätti huolta keskustan eduskuntaryhmässä, mutta lopulta keskusta kuitenkin katsoi tuloksen tyydyttävän sitä. Eduskuntaryhmä ei tehnyt asiasta vastalausetta, koska se katsoi saaneensa riittävän hyvin näkemyksensä ulkoasiainvaliokunnan mietintöön ja eduskunnan vastaukseen. Eduskunta painotti keskustan vaatimusten mukaisesti suomalaisen sosiaaliturvan tason säilyttämistä ja suomalaisen omistusoikeuden suojan säilyttämisen tärkeyttä varsinkin maiden ja metsien osalta sekä kansallisen päätöksenteon turvaamista.[1928]

Uudet kasvot puolueelle

Väyrynen luopuu yllättäen puheenjohtajuudesta

Samana päivänä, kun Väyrynen piti keskustan ryhmäpuheenvuoron eduskunnassa hallituksen integraatioselontekoa koskien, järjesti varapuheenjohtaja Rehn näyttävän tiedotustilaisuuden. 28-vuotias Rehn ilmoitti haastavansa Väyrysen kesän puoluekokouksessa. Hän oli ensimmäinen keskustalainen, joka uskalsi julkisesti asettua Väyrysen haastajaksi tämän lähes kymmenen vuotta kestäneellä puheenjohtajakaudella. Rehnin mahdollisuuksia pidettiin kuitenkin yleisesti melko olemattomina. *Helsingin Sanomissa* todettiin: ”Tässä vaiheessa on todennäköistä, että mikkeliläinen Olli Rehn häviää puoluekokouksessa keminmaalaiselle Paavo Väyryselle eikä asia siten olisi ison messun arvoinen.”[1929] Merkittävä messu siitä kuitenkin tuli – mutta yllättävä.

Puolueen nuoret olivat Rehnin takana. NKL:n hallituksen työvaliokunta oli antanut 2.3. kannanoton, jossa Rehniä esitettiin valit-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tavaksi puolueen puheenjohtajaksi Porissa kesällä 1990.[1930] Esitystä perusteltiin sillä, että puolue tuli uudistaa ”todella vihreäksi ja avoimeksi liikepuolueeksi”. Nuorten mielestä ympäristöasiat tuli nostaa ykkösasiaksi ja puolueen toiminnassa tuli päästä keskustelevaan demokratiaan ja pois johtajakeskeisyydestä.[1931] Puolueen nuoret halusivat uudistaa puoluetta keskustaliberalismin hengessä, ja Rehnin ehdokkuutta voi pitää jatkumona tälle. NKL ja KOL olivat laatineet edellisvuonna Keskustaliberaalin manifestin, johon oli kirjattu keskustaliberaalin yhteiskunnan peruspilarit, kuten ekologinen puitetalous ja kansalaisten perustulo. Ohjelmatyön puheenjohtajana oli toiminut Vehviläinen.[1932]

Rehn oli esitellyt manifestia myös työvaliokunnassa, missä se ei ollut saanut järin innostunutta vastaanottoa. Väyrynen sanoi kuulleensa manifestista radiosta ja tulleensa sen perusteella murheelliseksi. Hän ei ymmärtänyt, miksi nostettiin keskustelua näennäisliberaaleista asioista, joilla vain vietiin pois huomiota manifestin arvokkaista kohdista. Näennäisliberaaleina kysymyksinä hän piti muun muassa viinin tuomista maitokauppoihin ja uskonnonopetuksen kohtaloa. Rehn vastasi, että jos näistä haluttiin keskustella, tarvittiin asia-argumentteja manifestin torjumiseksi – aivan kuten Väyrysellä itselläkin oli ollut tapana vaatia asia-argumentteja. Hokkasesta oli tärkeää todeta, ettei manifesti edustanut Suomen Keskustan vaan puolueen nuorten näkemyksiä, ja heidänkin keskuudessaan varsin ohuen joukon ajatuksia. Manifesti oli hänestä liberaalijulistus, joka pohjautui hyvin kapeaan osaan puolueen ideologisesta traditiosta. Taustalla näkyi ”ihmiskuva, joka valistusfilosofien tapaan naiivisti uskoo ihmiseen”. Manifestin hankalimpia kohtia olivat hänestä perustulo, miehisten rakenteiden vastustaminen sekä sivistyskohdan yltiöliberalismi. Sen sijaan kansainvälistä osaa Hokkanen piti kohtalaisena.[1933]

Kääriäinen totesi sovittelevasti, että manifestin sisältö vaati vakavaa keskustelua tavoiteohjelmatyötä ajatellen. Sen sijaan hän ei pitänyt nuorten puheista vaalilakosta, jos manifestin sisältöjä ei puolueessa hyväksyttäisi. Hänestä paperissa oli kyllä hyviäkin kohtia, mutta peruskysymys oli, kuten otsikkokin jo osoitti, että keskusta oli laitettu apusanaksi ja liberaali määrittäväksi sanaksi. Pohjamosta oli hyvä, että manifesti osoitti NKL:n aktivoituneen, mutta sen sisältö oli ”joiltakin osin jopa suvaitsematon kaikessa liberalismissaan”. Rehnistä kommentit osoittivat manifestin täyttäneen erään tavoitteen eli synnyttäneen vahvaa keskustelua. Hänestä keskustalaisten ajattelussa oli joitain merkittäviä eroja, jotka johtuivat osittain sukupolvien kuilusta. Rehn painotti, että keskustaliberaali linja erosi oikeistoliberalismista. Markkinavoimille ei haluttu antaa täyttä valtaa, vaan ajettiin ”puiteohjausta ekologisen markkinatalouden pohjalta”. Sen sijaan kulttuurin ja vuorovaikutuksen alueella tuli tähdätä mahdollisimman suureen vapauteen. Ero vasemmistoliberalismiin taas oli siinä, että kannatettiin yrittäjyyttä

https://doi.org/10.21435/ha.155

ja markkinataloutta. Perustulon ajatuksena taas oli, että kaikille taattaisiin perustulo, joka palkkatulon noustessa asteittain supistuisi.[1934]

Väyrysestä nykytilanteessa tarvittiin enemminkin solidaarisuutta ja ihmisten yhteisyyttä kuin vapauden korostamista. Rehn yhtyi, että talouden, työelämän, kansainvälisten kysymysten ja kehitysyhteistyön osalta tarvittiin entistä enemmän solidaarisuutta, mutta muilta osin taas yhteiskunnan holhouksen purkamista.[1935] Keskustan puolueimagoa pidettiin eteläisessä Suomessa vanhoillisena ja sen kenttää moraalikonservatiivisena ja suhtautumista kansainvälistymiskysymyksiin impivaaralaisena.[1936] Rehn ja puolueen nuoret halusivat selvästikin murtaa tämän kuvan, ja istuvan puheenjohtajan haastaminen oli paras tapa saada medianäkyvyyttä. Samalla Rehn sai näkyvyyttä tulevia eduskuntavaalejakin varten. Kyse oli kuitenkin myös itse asioista, keskustan linjauksista, jotka eivät tyydyttäneet nuoria.

Avatessaan kampanjansa Rehn sanoi haastavansa Väyrysen, koska puoluetta uhkasi ”ajautuminen kaikkia miellyttävään populismiin ja poliittiseen pysähtyneisyyteen”. Pysähtyneisyyttä oli hänestä ilmennyt siinä, miten oltiin etukäteen valmiita luopumaan energiapoliittisista tavoitteista ministeripaikkojen vuoksi. Väyrynen oli sanonut, ettei puolueen kannattanut hirttäytyä kiinni kielteiseen ydinvoimakantaan tulevissa hallitusneuvotteluissa.[1937] Väyrynen totesikin vähän myöhemmin puolueen työvaliokunnassa, että kielteistä ydinvoimakantaa voitaisiin käyttää verukkeena keskustaa vastaan tulevissa hallitusneuvotteluissa – työntää sen avulla oppositioon.[1938] Ekologisen uskottavuuden säilyttääkseen keskusta ei voinut Rehnistä osallistua sellaiseen hallitukseen, joka ajaisi ydinvoiman lisärakentamista.

Euroopan yhdentymiskysymyksessä Rehn sen sijaan availi portteja enemmän kuin Väyrynen. Rehnistä Suomen tuli tarkastella kriittisesti ja avoimesti eri vaihtoehtoja, myös EY-jäsenyyden etuja ja haittoja. Väyrynen sulki EY-jäsenyyden tiukasti pois. Rehnin mukaan Suomi tarvitsi yhdentyvässä Euroopassa selviytymisstrategian, jossa ei riittänyt ”pyrkimys pieneksi talousmahdiksi kovan teknologian, metsäteollisuuden ja ylijäämätalouden voimin”, kuten Väyrynen oli kaavaillut. Myös puolueen ihmiskuntapolitiikassa Rehn oli eri linjoilla. Hän ei hyväksynyt Etelä-Afrikan pakotteiden poistamista ennen kuin rotusyrjinnän lopettamisesta oli saatu kunnon näyttöjä. Väyrynen oli jo ehdottanut lievennyksiä. Valtiosääntöuudistusta koskien Rehn taas ehdotti, että niiden hyväksymisen edellytyksenä keskusta voisi laittaa hallitusneuvottelujen kynnyskysymykseksi sen, että eduskunta valitsisi pääministerin ja että eduskunnan asemaa vahvistettaisiin ulkopolitiikassa. Lisäksi Rehn halusi muuttaa puoluetta siten, että siitä tulisi naisten ja nuorten vaikutuskanava.[1939] Rehnin kampanjan teesit osoittavat, että Väyrynen oli menettänyt uskottavuutensa puolueen nuorten silmissä.

Puolueen pää-äänenkannattajassa kirjoitettiin, että Rehn olisi valmis luopumaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

ehdokkuudestaan, jos Väyrynen hyväksyisi Rehnin esittämät asiat puolueen uudistamiseksi nykyaikaiseksi keskustaliberaaliksi ja perusvihreäksi kansalaispuolueeksi. Rehn sanoi olevansa korrekti, mutta tinkimätön – eli asiat ratkaisisivat.[1940] Väyrysen alkuun innostavat puheet ympäristönsuojelusta, luonnonmukaisesta tietoyhteiskunnasta ja humaanista ihmiskuntapolitiikasta olivat menettäneet hohtonsa hänen käytännön politiikkansa myötä. Ajankohtaisen Länsi-Euroopan talousintegraation ja ylipäätään kansainvälistymiskehityksen myötä Väyrynen alkoi näyttää nuorista johtajalta, joka haki ratkaisuja liiaksi perinteiseltä, kansallisvaltiokeskeiseltä pohjalta. Väyrynen korosti puheissaan myös kansanvaltaisuutta ja demokraattista päätöksentekoa, mutta hänen valtapoliittiset otteensa – kuten kassakaappisopimuksen solmiminen – söivät hänen uskottavuuttaan aatteellisena ja demokraattisena johtajana. Asiaa ei myöskään auttanut se, että hän itse kieltäytyi täysin näkemästä asiaa.

Helsingin Sanomillekin Väyrynen kommentoi Rehnin teeseihin liittyen, että ainut erimielisyys heidän välillään oli se, kuinka ensi kesän energiakannanotto eli ydinvoimakannanotto tulkittaisiin.[1941] Vehviläinen on todennutkin, että nuorissa oli vähitellen kypsynyt ja vahvistunut ajatus, että Väyrynen ei ollut enää oikea henkilö puolueen johtoon. Skottibaarissa käydyissä pohdinnoissa Vehviläinen ja Rehn olivat arvioineet, etteivät Väyrysen persoona ja imago sopineet 1990-luvulle siirryttäessä, vaan ne olivat rasite yleispuoluekehityksessä. Turhautumista olivat aiheuttaneet monet seikat, mutta ennen kaikkea ydinvoimakysymys ja Väyrysen menettelytavat. Puoluesihteeri Kääriäinen oli ollut mukana näissä keskusteluissa lähinnä kuunnellen nuoria eikä toimien itse aktiivisena.[1942] Kääriäisenkin suhde Väyryseen näytti selvästi väljähtyneen tai rasittuneen. Lehdistössäkin tiedettiin kertoa, että vaikka Väyrynen ja Kääriäinen ovat olleet taistelupari, olivat heidän suhteensa viime vuosina viilenneet.[1943] Selvänä käännekohtana voi pitää tässä suhteessa vuoden 1987 kassakaappisopimussotkua. Kääriäinen oli senkin jälkeen lojaali puheenjohtajalle, mutta hän alkoi entistä ponnekkaammin kuunnella myös muun puolueväen näkemyksiä koskien niin puolueen uudistamista kuin suhteita presidentti Koivistoon.

Alkuun kuitenkin näytti siltä, että Rehnin kampanjalla ei olisi erityisiä seurauksia. Maaliskuun lopulla tapahtui kuitenkin jotain yllättävää. Väyrynen kutsui puoluetoimiston saunalle Pursimiehenkadulle joukon miehiä – mikä ironisesti alleviivasi Keskustaliberaalin manifestin kritiikin puolueen miehisistä rakenteista osuneen oikeaan. Kutsun saivat Aho, Pohjamo, Kääriäinen, Hokkanen, Pura ja Martikainen. Tilaisuuteen kutsuttu Aho epäili tiedossa olevan jokin operaatio esimerkiksi Väyrysen ja eduskuntaryhmän puheenjohtajan välisen kissanhännänvedon lopettamiseksi. Sen sijaan Väyrynen löi ällikällä kaikki. Hän ilmoitti luopuvansa puolueen puheenjohtajuudesta ja kannusti sitten Ahoa ja Kääriäistä aloittamaan oman vaalikampanjansa.[1944]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Ensimmäisinä Väyrysen erosta olivat pari päivää aikaisemmin kuulleet Ollila ja Perttunen.[1945] Seuraavaksi Väyrynen oli vihkinyt asiaan Puran ja Martikaisen. Väyrynen oli käskenyt nämä eroilmoitusta edeltävänä päivänä Vaakunaan ja näyttänyt tekstin, jossa ilmoitti luopuvansa puheenjohtajuudesta kesän puoluekokouksessa. Pura vastusti: ”Tämä on tyhmin paperi, minkä olet koskaan kirjoittanut. Revi se!” Martikainenkin oli vastaan, mutta Väyrynen oli pitänyt päänsä. Hän aikoi kertoa asiasta ensin ”pojille” ja pitää sen jälkeen tiedotustilaisuuden eduskunnassa.[1946] Yllätys oli totaalinen. Väyrysen kuvattiin yllättäneen jälleen kerran ällikällä aivan kaikki: kannattajansa, vastustajansa ja toimittajat. Väyrynen sanoi ryhtyneensä pohtimaan asiaa keskustanuorten ilmoituksen jälkeen. Hän selitti, että jos puheenjohtajaa ei vaihdettaisi nyt, näyttäisi koko puoluejohto pysyvän samana, ja vaalien kannalta se ei olisi hyvä ratkaisu. Väyrynen tiedosti myös persoonansa kiistanalaisuuden: ”Keskustaa voivat nyt äänestää sekä Väyrysen kannattajat että vastustajat. Ja se on suuri joukko.”[1947]

Rehnin haastamisilmoitus oli todellisuudessa suututtanut Väyrysen pahanpäiväisesti. ”Olli kusi kintuille”, oli Väyrynen äksyillyt.[1948] Muistelmissaan Väyrynen toteaa tulleensa valituksi jo neljä kertaa yksimielisesti: ”Miksi sallisin nuoren varapuheenjohtajan profiloitua anti-Väyrysenä?” Hänestä oli odotettavissa, että joukko hänen kaikenlaisia vastustajiaan ryhmittyisi Rehnin taakse. Lehdistölle Väyrynen totesi kuitenkin itsevarmasti, että hän olisi voittanut Rehnin äänestyksessä. Hän antoi myös ymmärtää, että olisi joka tapauksessa jättänyt puheenjohtajuuden, mutta Vladimirov-kohun takia ajankohta oli ollut huono. Nyt kohu oli ohi ja puolueen kannatuskin sellaisissa lukemissa, että hän saattoi hyvällä mielellä jättää tehtävän. ”En olisi häviäjä, jos luopuisin”, kiteytti Väyrynen mustelmissaan.[1949] Vaikka Väyrysen perustelut olivat järkeenkäyviä, oli luopuminen silti todella yllättävää, sillä Väyrynen ei ollut henkilö, joka olisi väistellyt haasteita. Nyt hän kuitenkin päätti väistyä vasta 28-vuotiaan Rehnin esitettyä haasteen – vaikka vasta hetki sitten Väyrynen oli ollut napit vastakkain peräti tasavallan presidentin kanssa. Vielä syyskuussa Kääriäinen oli todennut puoluehallituksessa, että Koivisto oli haastanut ensimmäisenä Kekkosen vuonna 1981, ja nyt Väyrynen oli asettunut vastustamaan ensimmäisenä Koivistoa. Samalla Kääriäinen oli kuitenkin painottanut, että jatkossa presidenttiin oli pidettävä hyviä suhteita.[1950]

Puheenjohtajakisa Rehnin kanssa ei olisi kuitenkaan ollut Väyryselle täysin riskitön, sillä vuosien mittaan puolueessa oli kertynyt eri tahoilla turhautumaa Väyryseen. Se teki tilanteen periaatteessa arvaamattomaksi, varsinkin kun Väyrysen kausi kääntyi jo vuosikymmenen mittaiseksi. Nuorten lisäksi eduskuntaryhmässä ilmeni viilenevää intoa Väyrysen perässä kulkemiseen. Erityisesti Juhantalon ja Väyrysen välinen skisma oli jatkuva rasite. Ajankohtaisena se näkyi kiistassa siitä, päättäisikö valtionyhtiöiden

https://doi.org/10.21435/ha.155

hallintoneuvostopaikoista puoluehallitus vai eduskuntaryhmä. Juhantalo halusi pitää tilanteen ennallaan siten, että päätösvalta kuului käytännössä eduskuntaryhmälle. Hän totesikin puoluehallituksessa, että ”tämä asia tuli yllätyksenä ja tällä tavalla esitettynä se vaikuttaa diktaatilta”. Juhantalosta ajan henkeen ei sopinut puolueen vallan korostaminen. Väyrynen taas ajoi sääntömuutosta, jonka mukaan päätöksen tekisi puoluehallitus neuvoteltuaan ensin eduskuntaryhmän kanssa. Rauhalliselle tyylilleen ominaisesti Juhantalo vastasi, että asiasta olisi pitänyt vielä keskustella eduskuntaryhmässä. Väyrynen taas vaati päätöstä heti. Asiasta jouduttiin äänestämään, ja Väyrysen kanta voitti. Väyrystä kannatti 14 ja kahdeksan olisi halunnut vielä siirtää päätöstä. Kolme äänesti tyhjää.[1951] Puoluehallitus tuki Väyrystä jälleen voimakkaammin kuin eduskuntaryhmä – kuten Vladimirov-kohussakin.

Vähän aikaisemmin Väyrysen yhteistyö eduskuntaryhmän kanssa oli takunnut myös valtiosääntöuudistuksessa. Eduskuntaryhmä oli äänestänyt hallituksen esityksen puolesta, ja osa ryhmästä hermostui Väyryselle, kun tämä ehdottikin kahden sijasta vielä kolmannen ehdokkaan ottamista toiselle kierrokselle. Anttila ilmoitti, että Väyrysen esitys oli vain hänen omansa. Pokka kommentoi Väyrysen puhuvan presidenttiehdokkaan suulla ja piti sitä turhana pelinä. Väyrynen taas oli sitä mieltä, että hänen tukenaan oli puoluevaltuuskunnan kanta. Rehnistä taas puolueella oli useita kantoja. Kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Iiro Viinanen puolestaan ivasi, että keskustan kannanotot seurasivat Väyrysen kannatuskehitystä, ja siksi kaksi ehdokasta ei enää riittänyt.[1952]

Tilanne puhutti työvaliokunnassakin. Pekkarinen piti keskusteluja masentavina, Väyrysen olisi pitänyt pitää puheensa valtiosääntökeskustelun aikaisemmissa vaiheissa. Nyt se oli sotkenut kokonaisuutta ja Pokan, Anttilan ja eräiden muiden puheenvuorot olivat vain pahentaneet tilannetta. Väyrynen vastasi, ettei hyväksynyt Pekkarisen kritiikkiä, sillä puolueen tehtävä nimenomaan oli ottaa kantaa lainsäädäntötyön tulokseen ja kannanoton paikka oli nimenomaan kolmannessa käsittelyssä. Pokka taas sanoi toimineensa niin kuin eduskuntaryhmä edellytti. Hän oli esittänyt ponnen, jossa vaadittiin eduskunnalle muun muassa oikeutta valita pääministeri, mikä ei ollut mennyt läpi. Kääriäinen totesi kompromissia hakien, että Väyrysen puhe oli paikallaan, mutta ehkä siihen sisältyi painotusvirhe, kun eduskunnan aseman vahvistaminen jäi vaalitavan varjoon. ”Nyt tarvitaan malttia”, hän painotti, ja keskustelu päättyi siihen.[1953]

Eduskuntaryhmän kokouksessa Väyrynen ilmoitti, että häntä oli loukattu verisesti ryhmän kokouksessa ja eduskuntakeskustelussa. Hän sanoi luetuttaneensa puheensa Juhantalolla ja perustuslakivaliokunnan jäsenillä, joista Virolainen ja Anttila olivat esittäneet vähän korjauksia, Jäätteenmäki lievää kritiikkiä ja Pokka korjauspaperin, joka oli Väyrysestä ollut löysä. Tämän jälkeen häntä oli syytetty omien taholta istuntosalissa yksityispuheenvuoron käyttämisestä,

https://doi.org/10.21435/ha.155

vaikka hänestä kyse oli puolueen kannasta. Väyrynen paheksui Pokan ja Anttilan, jotka eivät olleet kokouksessa paikalla, käytöstä. Väänänen totesi: ”Tämä asia tulisi käsitellä myöhemmin, kun asianomaiset ovat paikalla. Mihin muuten ryhmähuoneestamme on kadonnut Ståhlbergin taulu?” Pelttari vastasi sen olevan perustuslakivaliokunnan huoneessa. Väänänen vaati, että Ståhlbergin tuli olla huoneessa yhdessä Alkion kanssa. Pekkarinen kommentoi väliin, että hänestäkin valtiosääntöasiasta tuli keskustella, kun asianomaiset paikalla. Väyrynen näytti unohtavan loukkauksensa: ”Pitäisi saada toinen Ståhlberg tilalle ja myöskin tilattava parempi kuva Kekkosesta.” Alaranta yhtyi, Kekkosen muotokuva tulisi saada huoneeseen ensi syksyyn mennessä, jolloin Kekkosen syntymästä tuli 90 vuotta.[1954]

Väyrysen tähden hiipuminen kansanedustajien keskuudessa oli näkynyt jo edellisvuoden keväällä, jolloin kukaan ei ollut innokas luovuttamaan tälle valiokuntapaikkaansa. Hokkanen oli sanonut työvaliokunnassa pitävänsä tilannetta murheellisena ja katsoi, että se saattaisi vahingoittaa puolueen muuten lupaavia lähiajan näkymiä. Samalla hän moitti nuoria ja naisia näiden puheista, joita piti epäkorrekteina puheenjohtajaa kohtaan. Rehn taas huomautti takaisin, ettei Väyrynen ollut pitänyt kiinni presidentinvaalikampanjaan lähdettäessä sovituista välipuheista koskien muun muassa Etelä-Afrikan pakotteita ja muita nuorille tärkeitä periaatekysymyksiä. Hän sanoi ”kokeneensa synkkiä hetkiä, kun Väyrynen antoi lausuntonsa Etelä-Afrikan pakotteiden lieventämisestä perustellen sen Namibian itsenäistymisellä”.[1955] Lopulta Virolainen oli luovuttanut paikkansa Väyryselle ulkoasiainvaliokunnassa, ja Anttila puolestaan antoi paikkansa perustuslakiasiainvaliokunnassa Virolaiselle.[1956] Ulospäin näytti siltä, että ex-puheenjohtajallakin oli enemmän arvovaltaa kuin Väyrysellä puolueen kansanedustajien keskuudessa.

Väyrysen tukijoinakin pidetyt henkilöt olivat ottaneet etäisyyttä. *Suomenmaassa* oli ollut 19.12.1989 iso juttu siitä, että kansanedustaja Aho vaati ”kolmannen linjan luomista” Väyrysen–Kääriäisen ja Juhantalon linjan välille. Aho vaati asialinjaa ja varoitti omaa puoluettaan löysistä lupauksista, joita ei voitaisi täyttää hallituksessa. *Suomenmaan* otsikossa eduskuntaryhmän todettiin kuhisevan kolmaslinjalaisia, mutta nimeltä mainittiin vain Aho, Pekkarinen, Isohookana-Asunmaa ja Kietäväinen.[1957] Nimenomaan puolueen kansanedustajat olisivat voineet olla riski Väyryselle puheenjohtajakisassa, sillä hänen suksensa olivat menneet niin pahasti ristiin presidentti Koiviston kanssa, että moni saattoi pitää Väyrystä rasitteena tulevia hallitusneuvotteluja ajatellen. Kansanedustajilla oli alueellista vaikutusvaltaa, ja he olisivat voineet vaikuttaa puoluekokousedustajiin – vaikka ei ehkä keskustaliberalismia edustavan Rehnin, mutta jonkun kompromissiehdokkaan puolesta.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa arvioitiinkin, että Väyrynen teki välttämättömyydestä hyveen: ”Sisäpiireissä on vallinnut laaja yksimielisyys siitä, että Väyrysen

https://doi.org/10.21435/ha.155

johtamalla keskustalla ovat valttikortit vähissä seuraavissa hallitusneuvotteluissa, olipa vaalitulos mikä tahansa." SDP ja kokoomus aikoivat lehden mukaan jatkaa sinipunaa, jos se vain suinkin olisi mahdollista, ja oppositioon uudelleen jääminen olisi paha rasite Väyryselle. Vetäytymällä hän välttyi tältä, mutta saisi silti kiitokset vaalituloksesta. Sen sijaan uuden puoluejohdon katsottiin olevan varmasti muissa puolueissa kiinnostavampi neuvottelukumppani vaalien jälkeen.[1958]

Ilmoittaessaan tiedotustilaisuudessa puheenjohtajuuden jättämisestä Väyrynen kuitenkin kielsi ponnekkaasti, että hän olisi puheenjohtajana ollut este keskustan mahdollisuudelle päästä hallitukseen. "Väyrysen mukaan hänen luopumisensa ei millään lailla muuta keskustan mahdollisuuksia päästä hallitukseen", *Helsingin Sanomat* kirjoitti.[1959] Lausunto on kuitenkin ristiriidassa siihen nähden, että Väyrynen toteaa muistelmissaan, että hänen julkinen kiistansa presidentti Koiviston kanssa vaikutti päätökseen. Väyrynen kirjoitti Koivistolle: "Luopuessani puolueen puheenjohtajuudesta olivat motiivini paljolti meidän henkilösuhteisiimme liittyviä." Hän ei halunnut, että heidän kahdenväliset henkilösuhteensa olisivat vahingoittaneet puolueen asemaa, ja toivoi lisäksi, että näistä asemista hänen ja Koiviston väliset suhteet parantuisivat.[1960] Alku oli kuitenkin onneton ja kertoi Väyrysen psykologisen silmän puutteesta. Koivisto tuskin ilahtui syytöksestä, että oli käytännössä hänen vikansa, että keskustan puheenjohtaja jätti paikkansa ja että Koivisto ikään kuin Väyrysen takia olisi valmis puuttumaan jonkun puolueen sisäisiin asioihin.

Väyrynen teki kuitenkin kiistatta puolueelleen palveluksen luopuessaan puheenjohtajuudesta. Aivan kuten hän itse sanoi, nyt sekä hänen kannattajansa että vastustajansa saattoivat äänestää puoluetta. Kyse ei ollut kuitenkaan pelkästään altruistisesta teosta. Taustalla vaikutti hänen suuri suunnitelmansa, kuten Yli-Lahti on sitä kuvannut: tavoite nousta presidentiksi Koiviston jälkeen. Väyrynen vakuuttikin tiedotustilaisuudessa, että hän aikoo jatkaa politiikassa: "Tulevaisuudessa olen käytettävissä valtiollisiin tehtäviin." Aikalaisille ei ollut yhtään epäselvää, että Väyrysen tavoite oli nousta tasavallan presidentiksi. Toimittaja Astikainen kirjoitti *Helsingin Sanomissa*, että Väyrynen siirtyi puoluepukarista valtiomieheksi, koska oli varmasti huomannut, että puhemieheksi siirtynyt SDP:n entinen puheenjohtaja Sorsa uhkasi päästä gallupeissa karkuun.[1961] *Suomenmaalle* Väyrynen totesikin huhtikuun alussa, että häntä kiinnosti presidenttiys ja puhemiehen paikka. Hän myös lisäsi, että oli kiinnostunut eduskuntaryhmän puheenjohtajankin paikasta eli Juhantalon paikasta – aivan kuin hakien lisää ongelmia. Väyrynen kommentoi varmoin ottein: "Mutta vaikka en olisikaan sillä paikalla, huolehdin siitä, että ryhmän ja uuden puoluejohdon välit ovat hyvät."[1962]

Presidenttikuvioita ajatellen Väyrysen luopuminen puheenjohtajuudesta osoittautui kuitenkin myöhemmin virheeksi, jota Väyrynen tuli katumaan. Nähtävästi luopumispäätöksen takana vaikuttivat myös

https://doi.org/10.21435/ha.155

inhimilliset tekijät. Väyrynen oli ollut edellisvuodet valtavassa pyörityksessä aina kassakaappisopimuksen paljastumisesta lähtien, ja ajatus vähemmän tuulisesta paikasta saattoi tuntua henkilökohtaisesti houkuttelevalta.[1963] Kovassa jatkuvassa paineessa oleminen saattoi sumentaa ajattelua sen suhteen, etteivät puolue ja varsinkaan sen kansanedustajat olleet valmiita valjastamaan puoluetta ennen kaikkea Väyrysen ja tämän presidenttiehdokkuuden taakse, sillä merkkejä tästä oli ilmassa, jos oli valmis ne näkemään – myös julkisesti mediassa.[1964] Väyrysen vahvuuksiin ei kuulunut selkänojan vahvistaminen omien keskuudessa.[1965] Väyrysen johtajuuden akilleenkantapääksi osoittautui oletus, että häntä pidettäisiin puolueessa johtajana ilman muodollistakin asemaa, mikä saattoi johtua siitä, että hän oli ollut puolueen johdossa jo vuodesta 1972 lähtien, ensin varapuheenjohtajana ja sitten puheenjohtajana.

Kenestä seuraaja? Jatkuuko Väyrysen linja?

Väyrynen kertoi samalla kun ilmoitti luopumisestaan, ettei hän ottaisi kantaa seuraajaehdokkaaseensa. Hän oli kuitenkin valmistanut Ahon ja Kääriäisen kamppailemaan paikastaan. Kansanedustaja Aho pitikin heti Väyrysen jälkeen eduskunnan kahvilassa oman tiedotustilaisuutensa, jossa hän totesi olevansa käytettävissä keskustan puheenjohtajaehdokkaaksi. Toimittaja Astikainen kirjoitti, että ”Väyrysestä huokui” hänen ehdokkaansa olevan Aho. Rehn taas ilmoitti jatkavansa ehdokkaana ja käyvänsä vakaasti kampanjaa siitä, että keskustasta tulisi liberaali perusvihreä kansanliike.[1966] Kääriäinen ei rynnännyt muiden mukaan, vaan ilmoitti ehdokkuudestaan vasta seuraavana päivänä.[1967] Muut mahdolliset ehdokaskandidaatit eivät pitäneet Väyrysen yllätyksestä eivätkä osanneet vastata kysymykseen ehdokkuudestaan. Ehdokasniminä nostettiin esiin Kuuskoski-Vikatmaa, Juhantalo ja Pokka. Kuuskoski-Vikatmaan ja Juhantalon vastauksista kuulsi epäluulo. Juhantalo sanoi kertovansa vastauksensa vasta, kun ”saa tästä suunnitelmasta tarkemman tiedon”. Kuuskoski-Vikatmaakin kommentoi, että ”täytyy ainakin yksi yö nukkua, että näkee pysyvätkö herrat päätöksessään”. Myös Pokka totesi, että aikoi nukkua ainakin yhden yön ennen päätöstään.[1968] Koko tilanne oli uusi, ja se sekoitti samalla keskustanaisten aiempia kaavailuja.

Naiset olivat jo syksyllä päättäneet ottaa tavoitteekseen lisätä naisia puoluejohdossa. Sole Molanderia oli päätetty tukea puoluesihteeriksi ja Pokkaa uudelleen varapuheenjohtajaksi. Puralta tyhjäksi jäävälle varapuheenjohtajan paikalle oli piirien enemmistö tukenut Raili Puhakkaa, mutta kannatusta olivat saaneet myös Isohookana-Asunmaa, Rose-Marie Björkenheim ja Jäätteenmäki.[1969] Naisen saaminen puoluesihteeriksi olisi ollut ensimmäinen kerta puolueen historiassa, mutta nyt suunnitelmia muutti mahdollisuus saada nainen myös puolueen puheenjohtajaksi. Pokka kieltäytyi itse ehdokkuudesta heti seuraavana päivänä ja aloitti eduskun-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Varsinais-Suomessa vaikuttanut maakuntaneuvos Eeri Hyrkkö 9.12.1986. KMA.

nan käytävillä ”junttatyön” Kuuskoski-Vikatmaan puolesta yhdessä Jäätteenmäen ja Anttilan kanssa.[1970] Keskustanaiset päättivätkin ehdottaa puoluejohtoon kolmea naista: Kuuskoski-Vikatmaata puheenjohtajaksi, Molanderia puoluesihteeriksi ja Pokkaa varapuheenjohtajaksi.

Keskustan puoluevaltuuskunnan jäsenten keskuudessa Kuuskoski-Vikatmaa oli suosituin ehdokas huhtikuussa, mutta myös Aholla oli varsin laaja kannatus. *Suomenmaan* kyselyyn vastanneista Kuuskoski-Vikatmaata kannatti 51, Ahoa 38, Kääriäistä 11 ja Rehniä viisi jäsentä. Alueellisesti tarkasteltuna Kuuskoski-Vikatmaa hävisi Aholle vain Pohjois-Suomessa. Samaan aikaan pääosa puolueen piireistä jätti kuitenkin kokouksissaan edustajilleen vapaat kädet puheenjohtajavaaliin. Vain Pohjois-Hämeen piiri otti kantaa ja ilmoittautui äänestyksen jälkeen Kuuskoski-Vikatmaan taakse. Tämän oma piiri, Varsinais-Suomen piiri, ei ottanut kantaa.[1971] *Suomenmaan* mukaan Eeri Hyrkkö esti Kuuskoski-Vikatmaan oman piirin tuen tälle. Hyrkkö kritisoi Kuuskoski-Vikatmaan laimeutta verokeskustelussa, joka oli hänen mukaansa jäänyt Ahon ja Pekkarisen harteille. Asiaan vaikuttivat myös Kuuskoski-Vikatmaan ja Väyrysen heikot suhteet. Lehdessä lueteltiin syyt tähän: SKL:n mukaan ottaminen Kevaan, vuoden 1986 järjestökysely, jota vastoin Väyrynen rakensi porvarihallitusta, SDP:n nostaminen päävastustajaksi 1987 vaaleissa ja se, ettei myös kokoomukseen pidetty hajurakoa sekä Väyrysen menettely 1987 hallitusneuvotteluissa. Kuuskoski-Vikatmaa lupasikin tukea Väyrystä kahdella ehdolla: jos hänet itsensä valitaan puheenjohtajaksi ja jos Väyrynen valitaan puolueen presidenttiehdokkaaksi.[1972]

Ahon oma piiri, Keski-Pohjanmaan piiri, oli ottanut jo tätä ennen kantaa Ahon puolesta. Aikaisemmin tehdyn kyselyn mukaan Aholla olikin kannatusta sekä piirien puheenjohtajien että eduskuntaryhmän keskuudessa, kun taas Kuuskoski-Vikatmaa pärjäsi huonosti piirijohtajien keskuudessa. Kääriäisen tilanne taas oli peilikuva Kuuskoski-Vikatmaan kannatuksesta. Hänelle löytyi tukea piirien puheenjohtajilta, mutta heikosti kansanedustajilta. Myös Kääriäisen oma piiri, Ylä-Savo, ilmoittautui hänen

https://doi.org/10.21435/ha.155

taakseen. Juhantalolla taas oli maltillista kannatusta molemmissa ryhmissä, mutta hän ei lähtenyt ehdokkaaksi.[1973]

Juhantalo ilmoitti tukevansa Kuuskoski-Vikatmaata. Hänestä puolueen kannalta olisi viisasta, jos puheenjohtajaksi valittaisiin nainen etelästä, sillä puolueella oli siellä suurimmat kasvumahdollisuudet. Hän kiitteli Kuuskoski-Vikatmaan avointa ja kansanvaltaista työskentelytapaa, jossa kuunneltiin muidenkin mielipiteitä, ja arvioi tämän pystyvän hyvään yhteistoimintaan toisten puolueiden kanssa.[1974] Keskustanaiset ryhmittyivät myös Kuuskoski-Vikatmaan taakse lukuun ottamatta pohjoispohjalaisia, jotka saivat "erikoisluvan pidättäytyä nimistä". Pokka perusteli naisten päätöstä sillä, että EKV:n ja puoluesihteeriksi tuetun Sole Molanderin kaupunkilaisuutta ei kannattanut pelätä: "Viljelijät tarvitsevat heidän kaltaisiaan ymmärtäjiä, kun viljelijöiden omat voimat eivät enää riitä maaseudun asioiden hoitoon."[1975] Etelä-Hämeen naisten piiri taas perusteli suorasukaisemmin: Kuuskoski-Vikatmaan myötä puolue siirtyisi keskustelevampaan demokratiaan ja pois kabinettipolitiikasta.[1976]

Kuuskoski-Vikatmaa ja Rehn näyttäytyivät ehdokkaina, joilla otettiin eroa Väyryseen. Kääriäinen taas ilmoitti jatkavansa "Paavon suurta linjaa. Selväprofiilista ja omaleimaista". Väyrynen kuitenkin vihjasi tukevansa Ahoa, sillä hän toivoi seuraajansa nuorentavan puoluejohtoa. Väyrynen oli 43-vuotias, Kääriäinen 42-vuotias ja Kuuskoski-Vikatmaa 43-vuotias, joten käytännössä ainoaksi vaihtoehdoksi jäi 35-vuotias Aho. Rehn oli vasta 28-vuotias, mutta kukaan ei kuvitellut tämän saavan Väyrysen tukea.[1977]

Väyrynen toivoi linjansa jatkuvan, sillä se oli hänestä ainoa riskitön tapa. Hän muistutti Ruotsin veljespuolueeseen viitaten, että hyvätkin asemat saattoi menettää nopeasti. Väyrysestä oli lapsellista olettaa, että hän olisi jatkossa "joku puolueen superjohtaja". Uudelta johtajalta piti löytyä vankkaa johtajuutta, ja tämän aseman tuli vakiintua nopeasti. Hän lisäsi omahyväisesti: "Toivottavasti puolueella on niin hyvä onni, että se saa yhtä demokraattisen johtajan kuin minä olen ollut."[1978] Puoluevaltuuskunnassa Väyrynen painotti, että keskustan johdolla tuli olla "taistelijan luonne ja ote", jotta tämä pystyisi ajamaan puolueen aatetta ja tavoitteita. Hänestä puolueen johtajat olivat aina olleet kiisteltyjä ja "ryvettyneitä", ja niin olisi jatkossakin, jos johto hoitaisi tehtävänsä hyvin. Väyrysestä puolueen hyvä kannatus oli istuvan johdon poliittisen linjan ja strategian ansiota. Siksi varmin tapa turvata vaalimenestys oli jatkaa samalla linjalla, vaikka hän lisäsikin nyt perään, että kyse oli vain hänen mielipiteestään. Hän painotti: "Ensi sijassa on kysymys puolueen linjasta ja strategiasta."[1979] Vaikka Väyrynen ei maininnut nimiä, oli puhe helppo tulkita suunnatuksi Kuuskoski-Vikatmaata vastaan.

Väyrynen oli todennutkin Aholle ja Kääriäiselle jo ilmoittaessaan luopumisestaan, ettei Kuuskoski-Vikatmaa kävisi, vaan jompikumpi heistä. Pienemmissä piireissä ja uskotuille henkilöille Väyrynen oli sano-

https://doi.org/10.21435/ha.155

nut suosikkinsa olevan Aho – Kääriäiselle hän ei tätä suoraan sanonut.[1980] *Keskisuomalaisessa* esitettiinkin näkemys, että Kääriäisen kannattaisi luopua Ahon hyväksi, jotta suurta kansansuosiota nauttiva Kuuskoski-Vikatmaa ei veisi voittoa. Lehti ylisti Kuuskoski-Vikatmaata, jonka suosio muistutti Manu-ilmiötä, mutta arvioi toisaalta tämän valinnan saattavan aiheuttaa sisäisiä kiistoja. ”Hän ehkä nousisi huomaamatta Väyrysen haastajaksi presidenttiehdokkaana eikä häntä siinäkään roolissa sivuutettaisi olankohautuksella”, lehdessä kirjoitettiin.[1981]

Puheenjohtajaehdokkaat pitivät puoluevaltuuskunnassa lyhyet alustuspuheenvuorot, ja sen jälkeen yleisö sai esittää heille kysymyksiä. Ehdokastentti ei kuitenkaan selkeyttänyt tilannetta. Kisan katsottiin muuttuneen vain entistä tasaväkisemmäksi, sillä tilaisuudesta ei tullut mielipidemittauksissa menestyneen Kuuskoski-Vikatmaan läpimurtoa, kuten oli odotettu. Ehdokkaiden puheissa ei nähty suuria eroja tai kärjistyksiä. Sen sijaan puoluevaltuuskunnan jäsenet näkivät eroja lähinnä persoonallisuuksissa. Rehniä pidettiin rentona, sanavalmiina ja asiantuntevana, mutta liian kokemattomana. Ahosta taas piirtyi kuva käytännönläheisenä, asiallisena ja monialaisena poliittisena osaajana. Kääriäinen puolestaan näyttäytyi vahvana järjestöosaajana ja -johtajana, joka veti rohkeasti ja kumartelematta puolueen linjaa.[1982]

Helsingin Sanomien kuvauksessa ehdokkaiden eroista pistää silmiin lähinnä se, miten naisehdokas Kuuskoski-Vikatmaa erottui miehistä. Tämän katsottiin olevan ainut, jolla ei ollut huumori ja tilannekomiikka hallussaan. Kuuskoski-Vikatmaata arvioitiin myös haparoivaksi ja talouden osalta ei-vahvaksi puoluejohtajaksi, koska tämä vastasi kysymykseen, miten maan talous saataisiin kuntoon, että hän kokoaisi joukon talousasiantuntijoita keskustelemaan tästä. Valmius naisjohtajaan ei siis näyttänyt olevan vielä kovin korkealla toimittajienkaan keskuudessa. [1983] Keskustanaisten toiminnanjohtaja Heta Tuominen kritisoikin, että nimenomaan miestoimittajat kertoivat usein Kuuskoski-Vikaatmaan linjan jäävän pyöreäksi.[1984] Myös *Suomenmaassa* oli kirjoitettu toimittajien hämmentyneen Kuuskoski-Vikatmaan vaaliohjelmasta eli ihmisen eheyden ja kokonaisuuden vaalimisesta.[1985] Miesehdokkaiden puheissa taas korostuivat talousaiheet. Rehn esitti kireää budjettipolitiikkaa ja realistisia tuloratkaisuja, Aho inflaation ja vaihtotaseen kuriin laittamista ja Kääriäinen pitkäaikaisia ja oikeudenmukaisia tervehdyttämistoimia.[1986]

Suomenmaasta Kuuskoski-Vikatmaa väistikin Väyrysen linjahaasteen, myös talouspolitiikassa. Aho ja Kääriäinen asettuivat selviten Väyrysen linjan jatkajiksi. Rehn taas oli lehden mukaan pelastanut poliittisen tulevaisuutensa: ”Mikäli Porissa valittaisiin myös lehdistön ihannepuheenjohtaja, Rehn voittaisi kisan ilman muuta.” Rehn oli viihdyttänyt yleisöä itsevarmoin ottein. Hän oli todennut kuulleensa kolme hyvää ehdokaspuheenvuoroa, ja häntä kadutti, ettei hän ollut noudattanut alkuperäistä suunnitelmaansa saapua paikalle vasta viisi minuuttia ennen

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puheenjohtajaehdokkaat huhtikuun 1990 puoluevaltuuskunnassa: Eeva Kuuskoski-Vikatmaa, Seppo Kääriäinen, Esko Aho ja Olli Rehn. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

paneelin päättymistä ja ”kertoa, että nukuin kuin pieni lapsi”. Väyrynen oli myöhästynyt lauantain kokouksen alusta melkein tunnin ja selittänyt, että oli nukkunut hotellisviitissään kuin pieni lapsi.[1987] Puolueen kentällä Rehnille ei kuitenkaan löytynyt riittävästi kannatusta. *Suomenmaan* mukaan jopa NKL:n ja KOL:n keskuudessa Rehn uhkasi jäädä Kääriäisen varjoon.[1988] Lehdessä katsottiinkin, että gallupit olivat nostaneet EKV:n suosikiksi, mutta Kääriäinen peittosi tämän silti säännöllisesti yleisötilaisuuksissa.[1989]

Kääriäisen poliitikon filosofia nojasi kenttään, kuten hän itse totesi *Suomenmaalle*. Toimittaja Laaninen kirjoitti, että Kääriäisellä oli armoton puhujan lahja. Kääriäinen oli luova sanankäyttäjä, jonka puhelahjat olivat sidoksissa savolaisuuteen, josta tämä oli tehnyt itselleen tavaramerkin. Laaninen kuitenkin jatkoi: ”Keskustan vahvoilla alueilla juntti-imago voi olla vielä suositus, mutta etelässä se on rasite.”[1990] Kuuskoski-Vikatmaata Laaninen taas piti ristiriitaisena pehmopoliitikkona, jota pidettiin joko

https://doi.org/10.21435/ha.155

viimeisen päälle laskelmoivana poliitikkona tai eettisesti vahvana uuden ajan pehmojohtajana.[1991] Toisaalta *Suomenmaassa* myös kyseltiin, miksi muutosta, eli EKV:n valintaa, pidettiin nyt riskinä. Lehdessä muistutettiin, että maalaisliitto otti aikanaan riskin tukiessaan Kekkosta ja samoin puolueen nimen muuttanutta Virolaista. Väyrysenkin valinta oli perin rohkea, sillä Väyrysen ohjelmana oli ollut muutoksen aikaansaaminen – ja samalla puolueessa ylitettiin yksi sukupolvi.[1992] Kuuskoski-Vikatmaa vastasikin, että hänestä nimenomaan oli uhkarohkeaa sanoa Euroopan kehityksen valossa, ettei keskustan linja saisi muuttua.[1993]

Ahosta *Suomenmaan* sivuilla syntyi kaikkein neutraalein asiantuntijapoliitikon kuva. Ahon kerrottiin varoittavan tyhjistä mielikuvista ja vaativan politiikan tekoon asiantuntemusta. Häntä todettiin pidettävän "Väyrysen miehenä", johon Aho oli myöntänyt, ettei hänellä ollut tapana potkiskella puheenjohtajia julkisesti. Aho otti kuitenkin etäisyyttä, hän totesi pitävänsä itseään demokraattisempana johtajana kuin Väyrystä. Laaninen pitikin suureksi osaksi Ahon, ja toisaalta myös Pekkarisen, ansiona, että keskustan oppositiopolitiikassa oli ollut jokin tolkku. Silti jopa vastaleirissä Aholla oli hyvä maine. Sinipunan keskeinen tausta-arkkitehti ja sinipunalle jatkoa integraatiokysymyksen takia puoltava päätoimittaja Virmavirta totesi: "Minulla on erinomaisen myönteinen ja positiivinen käsitys Esko Ahosta." Laaninen kirjoittikin, että Ahon pitäisi nyt kaivaa "itsestään esiin tappajan luonto mutta löytyykö sitä?"[1994]

Ainakaan vertaistensa, kansanedustajien keskuudessa Aho ei ollut *primus inter pares*, vaan Kuuskoski-Vikatmaa nautti vielä toukokuun puolivälissä suurempaa suosiota. Vastanneista 34 kansanedustajasta EKV:ta kannatti 15 kansanedustajaa, Ahoa yhdeksän ja kymmenen jätti valinnan auki.[1995] *Suomenmaassa* kirjoitettiin vain muutama päivä ennen puoluekokousta, että keskustan ryhmäkanslian tiedotteen saattoi tulkita siten, että Väyrysen yritys kampittaa eteläsuomalaisten kansansuosikkia, Kuuskoski-Vikatmaata, oli heikentänyt hieman puolueen kannatusta. Väyrynen taas katsoi laskun johtuvan siitä, että äänestäjät kokivat epävarmuutta puolueen linjan jatkumisesta.[1996] Väyrysen toive saada seuraajakseen luja johtaja, joka jatkaisi tiukasti hänen linjaansa, näkyi myös hänen "testamentissaan" työvaliokunnalle. Hän toivoi päättäessään kokouksen viimeistä kertaa puolueen puheenjohtajana, että sosiaalidemokraattien ylivalta murrettaisiin maan politiikassa. "Tilanne nykyisellään on kestämätön."[1997]

Porin puoluekokous – moderni, nuorempi, kansainvälisempi ilme

Väistyvä puheenjohtaja avasi Porin puoluekokouksen. Väyrynen kuvasi keskustan olleen jo Alkion ajoista aate- ja asiapuolue. Hän varoitteli, että keskustan ei tullut lähteä "mielikuvien politiikkaan ja yleisen suosion kosiskeluun". Hänestä puolueen kasvanut kannatus oli tullut puolueen omalla linjalla ja omalla politiikalla, jossa ei ollut

https://doi.org/10.21435/ha.155

Porin vuoden 1990 puoluekokouksen pääviesti oli, että puolueessa toteutui suora kansanvalta. Puheenjohtaja Väyrysen työn jatkajaksi valittiin Aho. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

lähdetty myötäilemään yleistä mielipidettä – toisin kuin SDP ja kokoomus. Väyrysestä keskustallakin oli jatkuvasti houkutus siirtyä mielikuvien politiikkaan ja yleisen mielipiteen kosiskeluun, mutta näin ei tullut tehdä. ”Keskustassa kannattajakunnan aatteellinen näkemys ja sen edut ovat käyneet käsi kädessä. Keskustalaisuus on ollut osa kannattajiemme elämänmuotoa ja kulttuuria”, hän totesi. Väyrynen maalasi yllättävän vanhanaikaisen kuvan puolueen jäsenten riippuvuudesta puolueesta: ”Vaikka yhteiskuntamme on rajusti muuttunut, kokee meidän jäsenistömme ja kannattajakuntamme valtaosa puolueen erottamattomaksi osaksi omaa elämänpiiriään. Useille Keskustan kannattajille puolue on ainoa tuki ja turva.” Kansainvälistyminen, talouden rakennemuutos ja sosialistisen leirin raju murros nostattivat aikalaisissa epävarmuutta, mutta yleinen suuntaus ei ollut se, että ihmiset olisivat hakeutuneet puolueiden suojiin, vaan ennemminkin osoittivat hanakasti mieltään liikkumalla vaaleissa yli puoluerajojen. Väyrynen oli kuitenkin vakuuttunut, että keskustan tuli säilyä jatkossakin enemmän kuin puolueena, sillä se oli hänestä kannatustakin ajatellen paras vaihtoehto. ”Nykyinen poliittisen elämän kehityssuunta ei voi olla pysyvä.”[1998]

Tärkeäksi tehtäväksi uudelle puoluejohdolle Väyrynen asetti voimien kokoamisen yksituumaiseen työhön, jotta puolue saavuttaisi kevään eduskuntavaaleissa murskavoiton. Vain siten puolue voisi palata hallitukseen ja muuttaa Suomen suuntaa. Hänestä Suomi oli ihmisille ja luonnolle parempi maa kuin ne yhteiskunnat, joiden kaltaisiksi monet yrittivät nyt Suomea muuttaa. Väyrynen varoitti, että ellei muutosta hallittaisi, saattaisi edessä olla vieläkin voimakkaampi rakennemuutos kuin 1960-luvulla. Siksi oli valmistauduttava entistäkin kovempaan taisteluun. ”Kun luovun tässä puoluekokouksessa puheenjohtajan tehtävästä, en suinkaan ole vähääkään luopumassa yhteisestä työstämme. Siirryn vain toisiin tehtäviin, niihin, joissa puolue haluaa minua tulevaisuudessa käyttää. En ole pelännyt enkä pelkää vastaisuudessakaan olla mukana etulinjan taisteluissa”, Väyrynen totesi.[1999] Tahtopoliitikko oli tahtopoliitikko viimeiseen asti.

Puheenjohtajaehdokas Kuuskoski-Vikatmaa painotti puheessaan ihmisen eheyttä, yhteisvastuuta ja oikeudenmukaisuutta sekä elinympäristön suojelua, joita piti keskustalaisen maailmankatsomuksen peruspilareina. Hän myös katsoi, ettei menneisyyteen voinut jämähtää, vaan oli katsottava eteenpäin. Oli tartuttava 90-luvun haasteisiin, ympäristökysymyksiin ja kansainvälistymiseen. Käytännössä hän viitoitti linjakseen viisi asiaa seuraavassa järjestyksessä: 1) köyhän asian ajamisen, johon kuului muun muassa kansaneläkkeen neljäs vaihe ja kotihoidontukijärjestelmän kehittäminen, 2) maaseudun elinvoiman turvaaminen, 3) ympäristön suojeleminen, 4) sivistyksen ja kansan henkisen selkärangan vahvistamisen, joka oli samalla talouden, yrittämisen ja kansallisen selviytymisen perusta, ja 5) talouden tasapainottamisen ja velkakierteen pysäyttämisen.[2000] Kuuskoski-Vikatmaa pysyttäytyi

https://doi.org/10.21435/ha.155

puheessaan puolueen perinteisillä linjoilla, mutta korostaen ihmisyysaatetta ja yhteistyökykyä eikä voimakkaan taistelevaa otetta kuten Väyrynen.

Aho taas keskittyi puheessaan nykytilanteeseen ja ennen kaikkea talousongelmiin. Aho oli kiertänyt laajalti puolueen kenttää, sillä hän oli tavannut yhteensä 10 000 ihmistä. Hän näki rakennemuutoksen jatkuvan: Suomi oli yhä selvemmin jakautumassa voittajiin ja häviäjiin. Ihmisten perusturvallisuus horjui, mutta Holkerin hallitus ei välittänyt vaan jatkoi ”antaa mennä”-linjaansa – sinipunahallitus oli hyväosaisten puolella. Aho sanoi tekojen ratkaisevan, politiikka oli valintoja. Hän nosti työjärjestyksen kärkeen seuraavat asiat: 1) talous oli saatava kuntoon, sillä Suomesta oli tullut velkamaa ja siitä kärsivät eniten heikoimmat väestöryhmät ja heikoimmat alueet, 2) integraatioratkaisut tuli toteuttaa niin, ettei suomalaisista tulisi muun Euroopan torppareita, 3) ympäristöongelmiin oli tartuttava, oli uskallettava tinkiä hyvinvoinnista tulevien sukupolvien hyväksi, ja varsinkin suomalaisen hyvinvoinnin perusta, metsät, oli turvattava sekä 4) hyvän elämän ainekset eivät olleet vain aineellisessa hyvinvoinnissa vaan henkisessä. J. V. Snellmanin oppi, että pienen kansan voima oli sivistyksessä, päti yhä ja myös tulevaisuudessa.[2001]

Kääriäinen oli ehdokkaista kaikkein tutuin puoluekokousväelle. Se oli paitsi etu myös rasite. Hän oli kulunut Väyrysen rinnalla 1980-luvun mittelöissä. Tilaisuudessa paikalla ollut toimittaja Matti Mörttinen on kuitenkin kuvannut, että Kääriäinen oli onnistunut kääntämään tämän puheessaan vaikuttavasti voitoksi. Kääriäinen oli todennut, että totta kai hän oli ryvettynyt, ei hän muuten ja lyömättä itseään likoon olisi pystynyt taistelemaan puolueväen puolesta. Kääriäinen lupasi puheessaan, että hän olisi voimakas linjanvetäjä, kuten Väyrynenkin, vaikka se ei tehnytkään puheenjohtajan tehtävää helpoksi. Arvomaailmaansa Kääriäinen kuvasi Kyösti Kallion sanoilla sisällissotakeväänä 1918: tuli rakentaa sellainen Suomi, jossa ei ollut punaisia eikä valkoisia vaan isänmaataan rakastavia suomalaisia. Hänestä kansaa oli koottava oikeudenmukaisuudella. Maakunnat ja maaseutu tarvitsivat nyt rohkean puolustajan. Lisäksi erityisesti lasten ja nuorten asioista oli huolehdittava. Kääriäinen muistutti, että puolueen kannatus oli jo nostettu maakunnissa ja maaseudulla mahtavalle tasolle, eikä tätä pitänyt vaarantaa. Järjestötyö oli keskustalle sellainen henkivakuutus, jota muilla puolueilla ei ollut.[2002]

Rehn taas haastoi puoluetta voimakkaiten uudistumiseen. Rehn viittasi nuorempien polvien laajaan politiikasta vieraantumisen ja vaati demokratian puolustusta. Hänestä kansalaisten heikentynyt luottamus demokratiaan johtui ”politiikan impotenssista” isojen yhteiskunnallisten ongelmien, kuten kärjistyvän ilmastokriisin ja polttavan asunto-ongelman, edessä. Siksi keskustan tuli nostaa esiin kolme kärkiasiaa: 1) kärjistyvä ympäristökriisi oli Suomen ja koko maailman polttavin haaste, ympäristönäkemyksen tuli läpäistä kaikki politiikan lohkot, 2) toinen tehtävä oli

https://doi.org/10.21435/ha.155

Ihmisvilinää Porin puoluekokouspaikalla kesäkuussa 1990. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

Suomen kansantalouden kuntoon saaminen, sillä yli varojensa eläneen Suomen vaihtotaseen vaje oli kasvanut kolmessa vuodessa neljästä miljardista 25 miljardiin, ja tämän kulutusjuhlan maksoivat korkeiden korkojen kautta pienyrittäjät, lapsiperheet ja asuntovelalliset ja 3) kolmas valitettava tosiasia oli, että nuoret ja naiset olivat yhä sivustakatsojia, ja siksi keskustasta oli rakennettava erityisesti näiden vaikutuskanava.[2003]

Puoluekokousedustajien puheenvuoroissa, joita käytettiin yhteensä 158, löytyi kannatusta kaikille ehdokkaille. Useimmat piirit olivat jättäneet vapaat kädet kokousedustajilleen. Ahon ja Kääriäisen takana olivat heidän omat piirinsä, ja vaikka Kuuskoski-Vikatmaan oma piiri oli jättänyt vapaat kädet, olivat Hämeen piirit tulleet hänen taakseen. Puolueen tunnetuista kasvoista muun muassa Juhantalo, Pokka ja Väänänen kannattivat

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kuuskoski-Vikatmaata. Jäätteenmäki kysyikin puoluekokousväeltä, oliko sillä varaa valita joku tämän ohitse, sillä varsinkin puolueen kehitysalueella Etelä-Suomessa Kuuskoski-Vikatmaassa henkilöityi keskustan "todellisen läpimurron mahdollisuus". Monesta nyt olikin naisen aika. Valinta olisi nostanut keskustan kärkeen siinä, miten naisilla oli mahdollisuus nousta johtoon isoissa perinteisissä puolueissa.[2004]

Osaa kuitenkin kaihersi se, ettei Kuuskoski-Vikatmaa ollut asettunut Väyrysen valitsijamiesehdokkaaksi. Erään näkemyksen mukaan kokous olisi sortunut tiedotusvälineiden manipuloinnin kohteeksi, jos tämä valittaisiin, sillä asettumalla Väyrystä vastaan Kuuskoski-Vikatmaa oli noussut tiedotusvälineiden suosioon. Pekka Roponen Leppäjärven kunnallisjärjestöstä taas esitti, että jos homma ei toimisi, äänestettäisiin Väyrynen parin vuoden päästä takaisin. Hän kannatti Kääriäistä, koska ei halunnut "lillua juppiliemessä" ja koska ei halunnut demareiden yksinvallan jatkuvan Suomessa. Lauri Palmunen Raision paikallisosastosta kannatti myös "kenttä-Kääriäistä". Hän luonnehti tätä sadan prosentin keskustalaiseksi, joka puski kuin raivo härkä puoluetta eteenpäin. Ahon kannattajien luonnehdinnat taas olivat neutraalissävyisempiä – kuten ehdokas itsekin. Ahoa puolustettiin sanomalla, ettei Aho ollut väritön, kuten oli väitetty. Raija Määttälä Toholammin Keskustanaisista korosti Ahon älykkyyttä ja luotettavuutta, joilla pärjäisi niin toisten puoluejohtajien kuin omienkin keskuudessa. "Älykkään puheenjohtajan ei tarvitse kiperän paikan tullen lähteä pääministerin tavoin juomaan kahvia, vaan hän on aina valmis antamaan sanan sanasta." Lisäksi hän arvosti sitä, että poliitikkona Aholla olisi perheenisän omakohtaista kokemusta perheiden tarpeista.[2005]

Puoluekokous oli houkutellut paikalle jälleen valtavan määrän ihmisiä. Menettelytapavaliokunnan tarkastama virallinen äänioikeus oli yhteensä 3 047 edustajalla. Näistä miehiä oli selvä enemmistö: naisten osuus oli 891 henkilöä. Lisäksi paikalla oli huomattava joukko epävirallisia edustajia (1 113 henkilöä), lehdistön edustajia (245 henkilöä) ja kutsuvieraita (108 henkilöä). Äänestykseen osallistui 3 033 edustajaa, joiden äänestyslipuista neljä hylättiin. Itse äänestystulos saatiin hämmästyttävän nopeasti, mikä kertoo puolueen vahvoista organisointitaidoista. Laskenta alkoi kello 18.45, ja jo kello 19.17 menettelytapavaliokunnan puheenjohtaja Martikainen ilmoitti tulokset. Eniten ääniä, 1 200, oli saanut Kuuskoski-Vikatmaa. Seuraavana oli Aho 938 äänellä, sitten Kääriäinen (787 ääntä) ja Rehn (100 ääntä). Puolueen uusien sääntöjen mukaan suurimman äänimäärän saanut ei kuitenkaan noussut automaattisesti puheenjohtajaksi, sillä siihen olisi vaadittu ensimmäisellä kierroksella yli puolet äänistä. Siksi täytyi suorittaa toinen äänestyskierros, jonne pääsi jatkoon kaksi eniten ääniä saanutta henkilöä, Kuuskoski-Vikatmaa ja Aho.[2006] Tämä sääntömuutos tiedettiin Väyrysen tarkasti varmistamaksi muutokseksi, ja se näytti ilman muuta Kuuskoski-Vikatmaata vastaan suunnatulta toimelta.[2007]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Ääntenlaskennan tulokset näkyivät kasvoilla. Eeva Kuuskoski-Vikatmaa sekä Esko ja Kirsti Aho Porin puoluekokouksessa kesällä 1990. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

Toinen äänestyskierros ja laskenta sujuivat myös rivakasti. Kello 20.28 Martikainen astui kokousyleisön eteen kertomaan vaalin tuloksen: Aho oli valittu puolueen uudeksi puheenjohtajaksi. Hän sai 1589 ääntä ja Kuuskoski-Vikatmaa 1418 ääntä. Riemuitseva puoluekokousyleisö heitti Ahon ilmaan. Suurin osa Kääriäisen kannattajista oli siirtynyt Ahon taakse. Puolueen kentällä toimivalle järjestöväelle Ahon valintaa pidettiin varmempana ratkaisuna kuin kansalaisliikkeestä puhunutta Kuuskoski-Vikatmaata, entistä kokoomuslaista. *Suomenmaan* mukaan kisan Ahon eduksi ratkaisivat puolueen suuret piirit, Etelä- ja Pohjois-Pohjanmaa, Lappi sekä Peräpohjola. Eteläinen Suomi oli myös ratkaisevassa osassa, sillä ”jos EKVn kotipiiri Varsinais-Suomi olisi äänestänyt häntä yhtä

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kahvit maistuivat niin voittajille kuin häviäjille Porissa 1990. Kuvassa kansanedustaja Matti Väistö (vas.), puoluesihteeri Erja Tikka, puheenjohtaja Esko Aho, Eeva Kuuskoski-Vikatmaa ja Sirkka-Liisa Anttila. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

yksimielisesti kuin Ahon kotipiiri omaansa, peli olisi ollut aivan tasan".[2008]

Järjestöväen johdossa toimi paljon Ahon sukupolvea, jotka tunsivat tämän jo NKL:n ajoilta. Aho oli valittu 1974 NKL:n puheenjohtajaksi, ja hän oli siinä roolissa puhunut puolueen johdon nuorentamisesta ja tukenut Väyrystä. Vuonna 1979 Aho oli noussut ulkoministeri Väyrysen poliittiseksi sihteeriksi, ja *Helsingin Sanomien* mukaan "tuosta päivästä lähtien Väyrysellä on ollut kaksi varjoa. Oma ja Aho."[2009] Varjotarinan tyyliset puheet olivat ehkä varmistaneet, että Väyrysen kannattajat siirtyivät Ahon taakse, mutta kuten tarinat usein, se oli selvää paisuttelua, kuten kaikki keskustan ja Ahon poliittista toimintaa tarkemmin seuranneet tiesivät. Aho totesikin itse, että voitto oli hänen "henkilökohtainen voittonsa" eikä Väyrysen avulla saatu tulos. Hän ei kuitenkaan aikonut tehdä puolueen linjaan suuria poliittisia muutoksia, mutta johtamistyyli ja -tavat sen sijaan olisivat erilaiset. "Minä olen demokraattinen mies", sanoi Aho vetäen eroa Väyryseen ja painotti: "Väyrysen johtamistyyli on erilainen kuin minun."[2010]

Aho oli vetänyt Väyrysen toimintatyyliin eroa jo edellisvuonna Vladimirov-kohun pyörteissä. Aho oli pitänyt yliampuvana tulkintaa, että kohussa olisi ollut kyse vastusta-

https://doi.org/10.21435/ha.155

jien operaatiosta Väyrysen päänmenoksi, ja vaikka hän pysyikin tälle lojaalina, hän myös kommentoi, että ”itse asiasta Väyrystä voi kyllä arvostella”.[2011] Selviten eroa Väyryseen ja tämän linjaan Aho oli ottanut vaatimalla puolueen pää-äänenkannattajassa kolmatta linjaa puheenjohtaja Väyrysen ja eduskuntaryhmän puheenjohtaja Juhantalon välille. Aho oli linjannut, että puolueen tuli keskittyä itse asioihin eikä lyhyen ajan voittoihin tai seuraaviin vaaleihin.[2012]

Eduskuntaan vuonna 1983 valitun Ahon tyyli oli ollut poliitikkona kiistoja kaihteleva ja kompromisseja hakeva. *Helsingin Sanomissa* Ahoa pidettiin asiapitoisena osaajana, eräänlaisena virkamiehen prototyyppinä, joidenkin mielestä tosin vähän liiankin ylivoimaisena asiaosaajana, joka ei herättänyt suuria tunteita omissa joukoissa tai muissa puolueissa. Valtakunnan julkisuudessa melko tuntematon Aho oli kuitenkin tunnettu keskustan sisällä, ja hän edusti puolueen perinteisiä arvoja maltillisella asialinjallaan. Hän katsoi keskustan olevan kolmannen tien aatteellinen liike, ja hän painotti ohjelmaa ja yhteistyökykyä. Puolueen näkökulmasta tarkasteltuna Aho näyttikin olevan paras kompromissi puheenjohtajaehdokkaiden joukossa: ei liian urbaani eikä liiaksi puolueen linjaa muuttava, mutta silti muutoksen tuulia sopivan raikkaasti tuova. Hänen tukijoukkonsa tiedettiin olevan nuorta, keskiluokkaistunutta, kaupungistunutta ja koulutettua – sekä hallitusvaltaan tähtäävää. Aho oli peräänkuuluttanut realistista oppositiopolitiikka liian rajun kritiikin sijaan saaden joskus mulkaisuja omiltaankin.[2013] Ahon hahmossa keskusta näytti palaavan pragmaattiselle ja maltilliselle keskitien linjalle, alkiolaisille ja kalliolaisille juurille.

Ahon imago poliitikkona olisi ollut lähes liiankin väritön, ellei särmää hänen persoonaansa olisi tuonut edes tunnettu pelihimo. ”Mies ei juo, ei polta eikä käy vieraissa puolueissa”, sanaili *Helsingin Sanomien* Paavo Rautio Ahosta.[2014] Valokeilaan noustuaan Ahon poliitikon karisma alkoi kuitenkin nopeasti kukoistaa. Häntä pidettiin esiintymistaitoisena ja sanavalmiina, uuden poliitikkosukupolven tienraivaajana, jolle asiakysymysten katsottiin olevan tärkeämpiä kuin iänikuiset valtapelit. Varsinkin televisiossa Ahon karisma puri, ja hän sai lempinimen Suomen Kennedy. Valtamediassa Aho olikin tuore kasvo, vaikka hän oli toiminut politiikassa jo pitkään, ja se osoittautui vain eduksi. Aho tarjosi erinomaisen vaihtoehdon sinipunan kuluneille kasvoille vuoden 1991 vaalien lähestyessä.[2015]

Varapuheenjohtajavaalissa olivat ehdokkaina Isohookana-Asunmaa, Pokka, Pura, Siuruainen, Tolonen ja Vehviläinen. Puheenjohtajavaalin selvittyä myös Rehniä ehdotettiin, ja Siuruainen puolestaan kieltäytyi ehdokkuudesta. Kääriäistä ehdotettiin myös, mutta hän kieltäytyi. Äänestys ei tuonut muutoksia varapuheenjohtajistoon. Pura valittiin 2 132 äänellä, toisena tuli Rehn 1 753 äänellä ja lähes samoissa lukemissa oli Pokka 1 734 äänellä. NKL:n puheenjohtaja Vehviläinen sai 899 ääntä, KN:n varapuheenjohtaja Isohookana-Asunmaa 701 ääntä ja puolue-

https://doi.org/10.21435/ha.155

hallituksen jäsen Tolonen 343 ääntä.[2016] Vielä marraskuussa Puran oli oletettu luopuvan paikastaan. Ilmeisesti Väyrysen lähtö muutti tilanteen, ja puolueen maataloussiipeä oli rauhoitettava Puran uudelleenvalinnalla. Näille Aho oli erään kuvauksen mukaan ”virkamies” tai ”noviisi”.[2017]

Puoluesihteeriehdokkaita oli useita. Yleiskeskustelussa ehdotettiin Lauri Kontroa, Tuulia Laitalaista, Eero Lankiaa, Sole Molanderia, Antti Mykkästä, Pekka Perttulaa, Erja Tikkaa, Matti Vanhasta ja Juhani Wiioa. Näistä Lankia, Mykkänen ja Wiio kieltäytyivät. Molander oli keskustanaisten ehdokas, sillä johtoon katsottiin tarvittavan lisää naisia. Lehtitietojen mukaan piirien neuvottelussa oli sovittu Ahon valinnan jälkeen, että jos kolmeksi varapuheenjohtajaksi valittaisiin kaksi miestä, niin puoluesihteeriksi valittaisiin nainen. Äänet jakaantuivat seuraavasti: Kontro sai 71, Laitalainen 75, Molander 436, Perttula 610, Tikka 1 245 ja Vanhanen 260 ääntä. Kukaan ei saanut yli puolta äänistä, joten jatkoon pääsivät Tikka ja Perttula. Lopullisessa vaalissa Tikka sai selvän voiton äänin 2006–702.[2018]

”Tikan osakkeet sihteeripörssissä ampaisivat ylös yhdessä yössä puheenjohtajavaalin ja junttauksen jälkeen.” Puolueen 29-vuotias suunnittelusihteeri Perttula hämmästelikin, miten hänen kannatuksensa suli yhdessä yössä. Perttulan mukaan illalla vielä 80 prosenttia Lapin piiristä oli kannattanut häntä, mutta aamulla oli eri ääni kellossa ja Tikka suosikki. Perttula oli tehnyt laajan ja huolellisen kampanjan esitteitä myöten, Tikka sen sijaan tuli paikalle ja ilmoitti olevansa käytettävissä. [2019] Ilman piirien tukea johtopaikoille ei kuitenkaan ollut asiaa. Sama koski Molanderia. Hän tuli Helsingistä, puolueen niin sanotulta kehitysalueelta, joten hänen taustapiirinsä oli heikko. Asiaa ei auttanut edes se, että keskustanaiset olivat jo edellisvuonna ilmoittautuneet hänen taakseen.

Valintahetkellä 36-vuotias Tikka työskenteli lehdistösihteerinä Bonnin Suomensuurlähetystössä. Hänen valintansa saattoi tuntua yllättävältä, sillä hän oli ilmaantunut kisaan viime metreillä. Puolueen *Kansamme puolesta* -lehden toukokuun numerossa oli esitelty puoluesihteeriehdokkaita, mutta Tikka ei ollut vielä tässä vaiheessa mukana. Tikka ei ollut myöskään suurelle yleisölle entuudestaan tuttu, mutta keskustan sisällä hänet tunnettiin. Hän oli toiminut NKL:n varapuheenjohtajana (1973–1978) samaan aikaan, kun Aho oli ollut sen puheenjohtaja. Tikka oli myös työskennellyt puoluetoimistossa. Hän oli toiminut sen kansainvälisten asioiden sihteerinä vuodesta 1981 vuoden 1985 alkuun, minkä jälkeen hän oli siirtynyt ulkoministeriöön. Tikka oli kotoisin Varsinais-Suomesta, Mietoisista, ja lehtitietojen mukaan kotipuoli oli nostanut hänet ehdokkaaksi. Varsinaissuomalainen Lauri Palmunen olikin soittanut Tikalle Bonniin ja kysynyt ehdokkaaksi. Tikka oli vastustellut, sillä hänen mielessään oli ollut uran jatkaminen ulkoministeriössä. Kesälomallaan Suomessa hän oli tavannut ystävättäriään Vaakunan terassilla, ja nämä olivat yllyttäneet kisaan. Tikka tapasi myös Väyrysen, joka oli toden-

https://doi.org/10.21435/ha.155

nut tylysti: ”Susta ei ole siihen.” Se sisuunnutti, ja Tikka lähti Poriin katsomaan tilannetta. Aho ei ollut ottanut kantaa puoluesihteeriehdokkaaseen, mutta Tikalle hän totesi valintapäivän aamuna, että tämä valittaisiin. Myös entisen puoluesihteerin, Kääriäisen, tiedettiin kannattavan Tikkaa.[2020]

Tikka oli nainen, koulutettu ja kansainvälinen, joten hän sopi hyvin ajan vaatimuksiin ja Ahon pariksi. Tikka totesi itsekin voitostaan, että sille oli sosiaalinen tilaus. Suorapuheinen Pokka taas kommentoi, että tämän valinta oli lohdutuspalkinto, kun Kuuskoski-Vikatmaata ei saatu puheenjohtajaksi. Pätevyyden, kansainvälisyyden ja diplomatiakokemuksen myötä Tikka oli kuitenkin nappivalinta valinta ajankohtaan, jolloin Euroopan yhdentymiskeskustelut ja kansainvälistyminen nousivat yhä keskeisempään asemaan politiikan agendalla – ja kun tulevaisuudessa siintävissä hallitusneuvotteluissa vaadittiin epäilemättä diplomatiataitoja. Puheenjohtaja Aho lupasikin viedä puolueen hallitukseen, vaikkakaan ei ehdoitta. Tikka puolestaan lupasi nostaa keskustan johtavaksi naisten puolueeksi.[2021] Puolueen ilme nuorentui, liberalisoitui ja tuli kansainvälisemmäksi Porin puoluekokouksen henkilövalintojen myötä.

Puoluekokouksen päätökset – Realistisen vihreyden ohjelma

Puoluekokouksen yleispoliittisessa kannanotossa annettiin kylmää kyytiä hallitukselle. Hallitus oli epäonnistunut, ja pieleen menneiden asioiden lista oli pitkä. Verouudistus oli nostanut kokonaisveroasteen ennätyksellisen korkeaksi, hallituksen jäädyttämä perusturvan uudistus tarkoitti sosiaalisen eriarvoisuuden kasvua, asuntojen hinnat olivat kaksinkertaistuneet Holkerin hallituksen aikana ja vuokra-asunnoistakin oli entistä pahempi pula. Maaseudun peruspalveluja oli karsittu, ja perheviljelmämaataloutta ja yksityismetsätaloutta kohdeltiin kalseasti. Kuntia oli yritetty ajaa pakkoliitoksiin, ja monissa kunnissa oli jouduttu nostamaan veroäyriä. Epäonnistumisesta huolimatta SDP:n ja kokoomuksen todettiin aikovan jatkaa nykyistä hallituspolitiikkaa, joten yhdeksän kuukauden päästä pidettävistä eduskuntavaaleista oli tulossa kansanäänestys hallituspolitiikasta. Vain keskustan todettiin tarjoavan ainoan varman muutoksen nykypolitiikalle.[2022]

Edellisessä puoluekokouksessa painottunut puolueen vihertyminen jatkui ja konkretisoitui ohjelman muodossa. Puoluekokouksessa hyväksyttiin ”Realistisen vihreyden ohjelma”. Ohjelma alkoi sanoilla: ”Meillä on aikaa 30 vuotta, mutta talouden vihreänvihreitä rakenteita on ryhdyttävä vahvistamaan heti.” Kestävän kehityksen perustan katsottiin olevan kansainvälisessä yhteistyössä ja valtioita sitovan normiston kehittämisessä, mutta yhtä merkittävää oli luonnontaloudellisen ajattelun sitominen yhteiskunnalliseen kehitykseen. ”Hajautettu yhteiskuntamalli edustaa kestävää kehitystä.” Kestävää kehitystä edustivat sellaiset järjestelmät, joita voitiin ylläpitää periaatteessa

https://doi.org/10.21435/ha.155

loputtomiin: ”Fossiilisia polttoaineita hyödyntäneen aikakauden on suostuttava hyväksymään se, että kestävä kehitys voi perustua vain uusiutuvien luonnonvarojen virtoihin, joiden ’nautintaa’ uusiutumattomien luonnonvarojen varannoilla tuetaan.” Kestävä kehitys oli ylisukupolvisuutta, jossa jokaisella sukupolvella oli yhtäläinen oikeus luonnonvaroihin. Lisäksi vaadittiin muun muassa joustavuutta, sillä äärimmilleen kiristetty talous oli haavoittuva, sekä riskien välttämistä ja teknologista optimismia.[2023]

Ohjelmaan sisältyi myös 12 kohdan toimenpidelista, jolla tähdättiin yhteiskunnan rakenteellisiin muutoksiin. Näitä olivat muun muassa ekologisen bruttokansatuotteen käyttöönotto talouden mittauksessa, ympäristöverot, jotka ohjaisivat tuotantoa mahdollisimman ympäristöystävällisiksi kiristämättä kuitenkaan kokonaisuudessaan elinkeinoelämän verotusta, sekä biotekniikka ja -polttoaineet, energian säästäminen, kierrätys ja hajautus. Ydinvoimasta ohjelmassa ei sanottu mitään, mutta puoluekokouksessa hyväksytyssä kannanotossa otettiin kielteinen kanta suurvoimaloiden rakentamiseen. Muutoksen realistisuudesta todettiin, että pitkällä tähtäimellä taloudellista oli se, mikä oli luontoa mukailevaa. Muutos syntyisi oppimisen eikä pakkovallan kautta.[2024] Realistisen vihreyden ohjelman hyväksyminen osoitti, että ympäristöasiat nostettiin keskeiselle paikalle keskustan agendassa. Sitä erityisesti nuoret olivat vaatineet.

Lisäksi kokouksessa hyväksyttiin uusi tavoiteohjelma: Kestävän kehityksen ja vapaan ihmisen vuosikymmen. Sen perusteemat ja periaatteet olivat hyvin samansuuntaiset kuin Suomalainen suunta -tavoiteohjelman: perusturva ja -palvelut, vihreys, maakunnat, tasapainoinen talous, kansanvalta ja sivistys voimavarana. Vain kansallinen omaleimaisuus ei korostunut enää yhtä voimakkaasti, ja jopa Kekkosen linja oli pudotettu pois otsikkotasolta. Otsikkona oli ”Aktiivinen itsenäinen Suomi”. Itse tekstissä puhuttiin Paasikiven–Kekkosen linjan mukaisesta aktiivisesta puolueettomuuspolitiikasta.[2025] Puolueen ilme myös liberalisoitui, kun esimerkiksi nuorten aloite mietojen alkoholijuomien myymisestä ruokakaupoissa kokeiluluonteisesti meni läpi. Samoin hyväksyttiin kannanotto, jossa edellytettiin homoseksuaaleja koskevan niin sanotun kehotuspykälän poistamista, sekä vaadittiin lainsäädännön muuttamista siten, että parisuhteen rekisteröityminen tulisi mahdolliseksi.[2026]

Porin puoluekokouspäätöksillä saatiin ainakin symbolisesti ratkaisu kolmeen asiaan, jotka olivat vaikuttaneet keskeisesti puolueen toimintaan 1980-luvulla. Yksi liittyi puolueen menneisyyteen. Puolueella oli nyt ensimmäistä kertaa vuosikymmeniin puheenjohtaja, joka ei ollut ryvettynyt johtopaikoilla puolueen sisäisissä linjataisteluissa eikä myöskään Kekkos-kauden päättymiseen liittyneissä puolueiden välisissä kiistoissa. Aho oli noussut kansanedustajaksi vasta vuonna 1983, eikä hänellä ollut median silmissä ja toisissa puolueissa vastaavia menneisyyteen liittyviä rasitteita kuin Väyrysellä. Kaksi muuta kysymystä liittyivät 1980-luvun poliittisiin

https://doi.org/10.21435/ha.155

kipupisteisiin. Toinen niistä koski puolueen politiikkaa ympäristökysymyksissä, mikä oli näkynyt ennen kaikkea ympäristöministeriö- ja ydinvoimakiistoissa. Puoluekokous hyväksyi Realistisen vihreyden ohjelman, joka todisti, että ympäristöasiat ja nuorten vaatimukset otettiin puolueessa tosissaan – vaikka ydinvoiman osalta näkemykset olivat eronneet. Puolueen viherkäsitys sidottiin tässäkin nimenomaan hajautettuun yhteiskuntamalliin, jolloin siinä korostui puolueen oppositiossa voimakkaasti ajama maakuntien Suomi -painotus – ja jolloin se pysyi koko puolueen yhteisenä intressinä.

Toinen kipupiste liittyi kaupunkipuolueimagoon, jota oli pyritty kohentamaan koko 1980-luvun. Väyrynen oli pyrkinyt suorastaan raivokkaasti kaupunkeihin historiallisessa kompromississa, mutta kovassa puolueiden välisessä väännössä hänen imagonsa oli kääntynyt ennen kaikkea maakuntien Suomen puolustajaksi. Myös hänen presidentinvaalikampanjansa oli ollut tyyliltään perinteinen ja vedonnut siten ennen kaikkea maakuntien äänestäjiin. Ahon valinta taas oli askel eteenpäin kaupunki- ja toimihenkilöväestökannatuksen näkökulmasta tarkasteltuna, sillä hänet samaistettiin enemmän kaupunki- ja taajamakannattajiin ja hän oli profiloitunut poliitikkona talous- ja teknologiakysymyksissä. Sama asetelma päti myös puoluesihteerivaihdokseen. Kansanomainen kenttä-Kääriäinen vaihtui moderniin virkanaiseen.

Jotkut tosin epäilivät, että Väyrynen vetelisi puolueen naruja jatkossakin kulisseissa. Valtakunnan päälehden pääkirjoituksessa Aholle annettiin kuitenkin mahdollisuus nousta ihan kelvolliseksi johtajaksi: ”Kaikkein ensimmäiseksi hänen on otettava etäisyyttä Väyryseen ja osoitettava seisovansa lujasti omilla jaloillaan.”[2027] Kääriäinen on todennutkin väitöskirjassaan, että Väyrynen lähti siitä ajatuksesta, että hän jatkossakin pyrkisi ohjaamaan ja hallitsemaan puoluetta. Tähän liittyvä johtajuusongelma ei kuitenkaan realisoitunut kuin vasta seuraavan hallituksen aikana.[2028] Aho teki silti Väyryselle pian selväksi, kuka johti puoluetta – vaikka ei levittänytkään asiaa julkisuuteen. Aho, Väyrynen ja Tikka kokoontuivat kesällä lounaalle, jossa Väyrynen lähti johdattelemaan keskustelua tyyliin ”miten me yhdessä tätä puoluetta hoidamme”. Aho oli ilmoittanut, että se oli kyllä hän, joka puoluetta nyt johti. Aho oli joutunut poistumaan lounaalta aiemmin, ja Väyrynen oli kovasti valitellut tilannetta Tikalle ja toivonut, että tämä voisi jotenkin vaikuttaa Ahoon. Puoluesihteeri Tikka oli luonnollisestikin lojaali puheenjohtajalle eikä edeltäjälle.[2029] Ahon mukaan Väyrynen ei oivaltanut, että hänelle olisi ollut tilaa ”sen briljantin älynsä käyttämiseen vallan hyvin”, mutta se ei kelvannut, vaan Väyrynen lähti siitä, että joko tehdään hänen tahtonsa mukaan tai ei tehdä lainkaan.[2030]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Ahon aikaan – tahtopolitiikkaa asialinjalla ja huikealla menestyksellä

Paheneva taloustilanne – kaaos edessä

Väyrysen puheenjohtajakautta olivat värittäneet erilaiset kohut ja näyttävät poliittiset operaatiot, jotka olivat pitäneet Väyrysen ja puolueen median otsikoissa. Väyrysen ja Kääriäisen johtokautta oli sävyttänyt pakkotahtinen selviytymisen eetos, mikä oli saanut rytisevän alun Kekkosen äkillisestä sairastumisesta. Kiihtyneissä tunnelmissa läpikäytyjen presidentinvaalien jälkeen erilaiset skandaalit, kuten päivärahakiista, Karjalaisen erottaminen Suomen Pankista, kassakaappisopimus ja Vladimirov-kohu sekä erilaiset poliittiset operaatiot, kuten LKP:n liittyminen ja ero puolueesta, muuttuvat vaaliliittokuviot ja nimenmuutos, koettelivat puolueen muutosvalmiutta ja yhtenäisyyttä. Oppositioon joutuminen oli puolueelle ja erityisesti Väyryselle itselleen suuri järkytys, mutta samalla se laukaisi puoluetta vuosikymmeniä kiusanneen tilanteen, eli kansanvallan kannalta vaikeasti selitettävän kokoomuksen jatkuvan oppositioaseman.

Puoluejohdon asema ei tästä kuitenkaan helpottunut. Väyryseen henkilöitynyt tahtopolitiikka oli vienyt puolueen tilanteeseen, jossa sinipuna saattoi olla uusi punamulta siten, että siitä muodostuisi pitkäkestoinen perushallituspohja. Vallitsevassa tilanteessa ainut keino rikkoa tämä oli puolueen riittävä kannatus seuraavissa eduskuntavaaleissa, ja siksi puoluejohdolla ei ollut ollut varaa hellittää yhtään. Holkerin hallitus tarjosi kuitenkin otollisen aseman oppositiopolitiikalle, ja Väyrynen onnistui jo presidentinvaaleissa kääntämään tilanteen puolueelle suotuisaan suuntaan. Sen jälkeen Vladimirov-kohu ja kiistat presidentin kanssa olivat kuitenkin asettaneet hänet ja myös puolueen ongelmalliseen asemaan suhteessa presidenttiin – jonka ylitse ei hallituksen muodostuksessa käveltäisi, ainakaan jos vaalitulos ei olisi mykistävän suuri.

Ahon ottaessa puolueen johtoonsa kannatus oli kuitenkin hyvä, eikä hänen harteillaan ollut samanlaista selviytymispakkoa kuin edellisellä puheenjohtajalla. Aho saattoi ottaa tilanteen rauhallisesti. Hän totesi työvaliokunnassa, että puolueen johtaminen oli kaiken kaikkiaan arkista hommaa. Tikka taas ilmoitti, että hänellä oli ulkoasiainministeriön virasta yhden kuukauden irtisanomisaika, joten hänen oli pyydettävä puoluesihteerin virasta virkavapautta heinäkuun loppuun asti. Uusi puheenjohtaja oli erityisen tyytyväinen siihen, että Porin puoluekokouksesta oli välittynyt viesti siitä, että keskustassa toimi suora kansanvalta. Hänestä asiakysymystenkin osalta oli luotava sama myönteinen kuva koskien myös tulevia eduskuntavaaleja. Lisäksi puolueen tuli jatkossa avata ovia ja kulkea niistä, millä Aho mitä ilmeisemmin viittasi suhteisiin muihin puolueisiin ja presidenttiin. ”Kosketus politiikan asioihin käy yhä ohuemmaksi nyt kun Keskusta on ollut jo kolme vuotta ulkona hallituksesta”, Aho totesi.[2031] Aho kävikin alkusyksystä Tikan kanssa

https://doi.org/10.21435/ha.155

tapaamassa presidentti Koivistoa. Aloite tapaamiseen tehtiin keskustan taholta.[2032]

Aho pyrki myös siihen, että eduskuntaryhmän ja puolue-elinten välinen kitka poistuisi. Hän totesi heti ensimmäisessä johtamassaan työvaliokunnassa, että syksyllä tilanne pitäisi saada sellaiseksi, että isoissa asioissa keskusta olisi aina yksimielinen.[2033] Hän kuitenkin painotti, että keskustassa on tilaa erilaisille ajatuksille.[2034] Aho ei myöskään pyrkinyt sanelemaan päätöksiä, vaan oli valmis muuttamaan kantaansa. Hän muutti esimerkiksi opintotukea koskevaa kannanottoa muiden ehdotuksesta työvaliokunnassa.[2035] Myöskään ydinvoimaa koskevissa asioissa hän ei pyrkinyt runnaamaan kansanedustajia yhden muotin taakse. Vehviläinen informoi lokakuussa työvaliokuntaa, että käynnissä oli projekti aikaansaada kansanäänestys energiapolitiikasta. Asiaa organisoivat keskeiset oppositiovoimat. Mukana olivat muun muassa vihreistä Heidi Hautala ja Eero Paloheimo, vasemmistoliitosta Salme Kandolin ja keskustasta Vehviläinen itse sekä Markku Nurmi, Ilpo Mattila ja Kietäväinen. Vehviläinen kertoi, että asia etenisi joka tapauksessa, oli keskusta mukana tai ei. Aho sanoi keskustan ottaneen myönteisen kannan kansanäänestykseen Porin puoluekokouksessa, ja siksi hankkeen käynnistämisessä tuli olla mukana. Sen jälkeen aloite siirtyisi kuitenkin yksittäisille kansalaisille ja eduskunnassa kansanedustajille, mikä näkemys hyväksyttiin.[2036] Kun eduskuntaryhmän puheenjohtaja ilmoitti vastahakoisuutensa ydinvoima-kansanäänestykseen, totesi Aho, että ”suhtautumisessa kansalaisäänestykseen ydinvoimasta ei haluta jakaa omaa väkeä vuohiin ja lampaisiin”.[2037]

Aho ja Tikka saattoivat aloittaa niin sanotusti puhtaalta pöydältä. Heillä ei ollut samanlaisia rasitteita toisten puolueiden, erityisesti SDP:n, suuntaan kuin Väyrysellä. Vielä Porin puoluekokouksessakin Väyrynen oli sohaissut menneitä ja arvioinut, että SDP olisi jo vuonna 1983 ottanut kokoomuksen hallituskumppanikseen keskustapuolueen sijaan, jos vaalitulos olisi sen sallinut.[2038] Ahoa eivät rasittaneet myöskään presidenttipyrinnöt, mitkä olivat vaikeuttaneet Väyrysen suhdetta muihin puolueisiin sekä leimanneet hänen julkikuvaansa. Itse asiassa Kuuskoski-Vikatmaa oli Ahoa potentiaalisempi presidenttiehdokas. Hän nautti valtavaa kansansuosiota. Kesäkuussa 1990 tehdyn mielipidemittauksen mukaan 56 prosenttia suomalaisista piti Kuuskoski-Vikatmaata parempana keskustan presidenttiehdokkaana kuin Väyrystä. Väyrystä piti parempana vain 35 prosenttia. Varsinkin naisten ja nuorten keskuudessa Kuuskoski-Vikatmaa oli erittäin suosittu. Vihreistä peräti 78 prosenttia olisi nähnyt tämän mieluiten keskustan ehdokkaana. Ainoastaan keskustan sisällä Väyrynen voitti Kuuskoski-Vikatmaan kannatuksessa.[2039]

EKV-ilmiötä pidettiin yhtenä syynä keskustan korkealle kannatukselle. *Suomen Kuvalehti* arvioi marraskuussa, että Aho saattoi tuskin lukea keskustan kannatuslukemia vain omaksi ansiokseen, vaan myös Kuuskoski-Vikatmaalla oli varmasti ollut osuuteensa

https://doi.org/10.21435/ha.155

puolueen viimeaikaiseen suosioon. Keskustan kannatus oli 23,3 prosenttia. SDP tuli kakkosena 22,9 prosentin kannatuksella ja kokoomus kolmantena 20 prosentin kannatuksella. Toinen selvä nousija keskustan ohella oli vihreät, joiden kannatus oli 10 prosenttia ja siten suurempi kuin vasemmistoliiton. Vuoden 1987 vaaleissa vihreiden kannatus oli ollut vain neljä prosenttia.[2040]

Voikin todeta, että puheenjohtajavaihdos oli puolueen kannalta onnistunut ratkaisu. Puolueen sisäiset ja ulkoiset jännitteet vähenivät. Aho jatkoi korkean profiilin politiikkaa, mutta asialinjalla siten, etteivät vanhat henkilö- ja puoluekiistat värittäneet niitä. Hän totesi eduskuntaryhmän kokouksessa, että puolueen johdon vaihtuminen ei tarkoittaisi sitä, että hallituksen arvostelu vähenisi. ”Keskustaa ei valtapoliittisilla uhkailulla voida nujertaa”, Aho vakuutti. Nykyhallitus oli vain pakottavissa tapauksissa ottanut opposition mukaan lakien valmisteluun. Hän muistutti keskustan tarjonneen useaan otteeseen yhteistyötä Suomen talouden syöksykierteen katkaisemiseksi, mutta hallitus ei ollut tarttunut tarjoukseen. Hänestä maan talous olisi oikaistava yhdessä työmarkkinajärjestöjen kanssa tai sitten markkinavoimat ratkaisisivat ongelman omalla painovoimallaan, eivätkä suinkaan sosiaalisesti tai solidaarisesti.[2041]

Ahon korkean profiilin politiikassa oli kuitenkin eri sävy kuin Väyrysen, sillä Aho pyrki laittamaan valtapoliittiset aspektit sivuun. Aho tähdensi, että tärkeintä ei ollut kuka istui hallituksessa, vaan se, mitä hallitus teki. Se oli hänen lähtökohtansa tuleviin vaaleihin, ja samalla hän katsoi, että sillä pystyttiin eliminoimaan pois presidenttipeli vuoden 1991 hallitusneuvotteluista.[2042] Väyrysen puheenjohtajuutta taas oli leimannut vahvasti valtapolitiikka: keskustan johtaviin asemiin pääseminen hallituksessa, keskipuoluiden yhteistyö ja kassakaappisopimus sekä Väyrysen omat presidenttipyrkimykset. Samalla entisestään synkentyvä taloustilanne toi Ahon aikana oppositiopolitiikalle entistä uskottavammat ja otollisemmat lähtökohdat. Syksystä 1990 lähtien kokonaistuotanto ja vienti laskivat jyrkästi ja työttömyys kasvoi.[2043]

Pekkarinen huomauttikin työvaliokunnassa taloustilanteesta, että kokoomus pyrki ajamaan julkisuuteen kuvaa, että Suomella menee mukavasti. Hänestä talouden tosiasiallinen tilanne oli kerrottava julkisuuteen mahdollisimman pian, koska muuten saattaisi käydä niin, että Lähi-idän kriisistä tehtäisiin veruke talouden ongelmille. Aho vastasi, että inflaatiovauhti oli laskenut ja vaihtotase parantunut, mutta hänen johtopäätöksensä oli sama kuin Pekkarisen. Myös Juhantalo oli sitä mieltä, että asiasta voitaisiin keskustella eduskuntaryhmässä ja tulla julkisuuteen. Pekkarisesta asiasta olisi ehkä puhuttava jo puoluehallituksessa. Juhantalo sanoi, että sekin kävisi. Aho lisäsi, että hän voisi alustaa taloustilanteesta puoluehallituksessa ja eduskuntaryhmässä.[2044] Asiasta päätettiin yhteisymmärryksessä eduskuntaryhmän puheenjohtajan kanssa, eli tiukentunut talouskritiikki ei tullut tälle yllätyksenä – kuten

https://doi.org/10.21435/ha.155

Väyrysen eräät aikaisemmat ulostulot. Lisäksi Aho aikoi vielä alustaa asiasta puolue-elimissä.

Keskustan puoluehallitus antoi elokuussa kannanoton, jossa todettiin, että keskustan mielestä Holkerin hallituksen viimeinen mahdollisuus korjata talouspolitiikan suunta oli vuoden 1991 budjetin laadinta. Merkit eivät kuitenkaan viitanneet siihen, että korjausliike olisi tulossa. Lisäksi korostettiin, että keskustan mielestä tiukoissakin budjettiraameissa oli mahdollista toteuttaa oikeudenmukaista politiikkaa, mutta sitä hallitus ei kuitenkaan halunnut noudattaa sosiaalipolitiikassa ja veroratkaisuissaan.[2045]

Aho totesi työvaliokunnassa elokuun lopulla hallituksen budjettiesityksestä, että menojen todellinen reaalikasvu oli 4–5 prosenttia, mikä johtui lakisääteisten menojen lisääntymisestä. Säästöt edellyttäisivät lakien muutosta ja siten myös opposition tukea, mihin nykyhallitus ei ole missään vaiheessa ollut halukas. Seuraavan hallituksen, oli se sitten millainen tahansa, olisikin pakko ryhtyä muuttamaan olemassa olevia lakeja taloudellisen kehityksen hallitsemiseksi. Ahosta Suomisen haastattelu juhannuksena paljasti sen, mitä kokoomuksessa tilanteesta ajateltiin. *Uuden Suomen* otsikkona oli ollut kuvaavasti ”Suominen heräsi talouden ongelmiin”. Taloudellinen tilanne oli kokoomukselle hallituspuolueena lohduton. Lehden mukaan kokoomuksella olisi pitänyt olla niin kykyä kuin motivaatiota määrätietoisempaan talouspolitiikkaan, mutta verouudistus rakenteellisena uudistuksena oli laitettu etusijalle.[2046]

Ahosta ylimmän marginaaliveroprosentin alentaminen 39 prosenttiin oli ainoa asia, mistä kokoomus piti kiinni tavoitteissaan. Liikevaihtovero nousi ja verotuksen painopistettä oli siirretty kunnallisverotuksen suuntaan noin kahdella miljardilla markalla. Tästä syystä kunnallisveroäyri oli noussut keskimäärin 0,5 penniä kunnissa. Lapsilisät sen sijaan nousivat tällä vaalikaudella 1,64-kertaisiksi – SDP tosin oli luvannut kolminkertaistaa ne. Lapsilisien kasvun söi kuitenkin talouden tila eli inflaatio, asumiskustannusten nousu, koron nousu ja veromuutokset, joten lapsiperheiden asema oli tosiasiallisesti heikentynyt. Talvella työttömyystilanne pahenisi, eivätkä korot tulisi budjetin vuoksi laskemaan.[2047] Näistä lähtökohdista hallituksen kritisointi oli oppositiosta käsin helppoa, ja hallituksen sisälläkin se näkyi kasvavina vaikeuksina.

Budjetin laadintaan liittyi hallitusdramatiikkaa. SMP oli vaatinut budjettiriihessä korotusta kansaneläkkeisiin, mutta vaatimus ei ollut mennyt läpi. Pääministeri Holkeri katsoi tämän seurauksena SMP:n eronneen hallituksesta. SMP:n ainut ministeri Raimo Vistbacka sen sijaan ei aikonut erota ja katsoi yhä olevansa ministeri.[2048] Laki ei antanut tilanteeseen yksiselitteistä ratkaisua, ja useamman päivän kestänyt pattitilanne päättyi lopulta siihen, että SMP:n puoluehallitus antoi ministerilleen käskyn erota. Keskustassa taas mietittiin, miten sen tuli suhtautua SMP:n. Ahon mielestä SMP oli vedettävä vastuuseen siitä, mitä se oli hallituksessa tehnyt, mutta muuten keskustan kannatti olla melko hiljaa

https://doi.org/10.21435/ha.155

SMP:stä. Pekkarinen taas huomautti, että jos keskusta ei sanoisi mitään, olisi SMP:n liian helppo väistää vastuunsa. Hänestä SMP:n kimppuun ei tullut hyökätä, mutta asioiden osalta se oli kyllä ajettava nurkkaan. Ahosta osalla SMP:stä oli samanlaisia tavoitteita kuin keskustalla, mutta puolueena se oli heterogeeninen. Työvaliokunta päättikin hyväksyä Ahon esityksestä toimintalinjaksi, että SMP oli osaltaan vastuussa hallituksen linjasta. Keskusta ei ryhtyisi kilpailemaan sen kanssa oppositiossa, ja SMP:n kanssa voitaisiin tehdä yhteistyötä asiakysymysten osalta, mutta ei koko puoluetta lähestyen.[2049]

Julkisuudessa Aho olikin jo sanonut, ettei SMP istuttuaan hallituksessa reilut kolme vuotta voinut väistää vastuutaan muun muassa tieverkon rappeutumisesta ja useiden rautatieyhteyksien sekä postitoimipisteiden lakkauttamisesta. Hallitusta Aho kritisoi vaalibudjetista. Taloustilanne olisi vaatinut talouden tervehdyttämistoimenpiteitä, mutta hallitus jatkoi epäonnistuneen talouspolitiikan linjalla, mikä oli viemässä maata ”pahaan kotitekoiseen lamaan”. Erityisesti hän moitti budjetin veroratkaisuja. Bruttoveroaste ylittäisi ensi vuonnakin vaalikauden alun tason ja verotus jakaantuisi entistä epäsosiaalisemmin.[2050] Myös valtakunnan päälehdessä ihmeteltiin budjettia. Pääministeri Holkerin ja valtiovarainministeri Matti Louekosken todettiin vakuutelleen kirkkain silmin, ettei kyse ollut vaalibudjetista. Silti jo Louekosken budjettiriiheen tuoma esitys oli repeillyt liitoksissaan, kuten lehti sitä kuvasi, ja sen jälkeen esitys oli paisunut vielä kolme miljardia markkaa. Vielä keväällä hallitus oli antanut ohjeet nollakasvuisesta budjetista, mutta tulos oli ihan muuta. Tulos ei ollut linjassa taloudellisten realiteettien kanssa, jyristiin pääkirjoituksessa, ”mutta vahvistaa kyllä sen, ettei Sdp:n ole tarvinnut tinkiä tuumaakaan kokoomuksen takia julkista taloutta paisuttavasta linjastaan”. Tämä oli myös selvä merkki siitä, että SDP ja kokoomus eivät olleet väsähtäneet toisiinsa, eli ne aikoisivat jatkaa hallitusyhteistyötä vaalien jälkeen.[2051]

Budjetin lähetekeskustelussa Aho käytti keskustan ryhmäpuheenvuoron. Hän muistutti, miten hallitus oli alkuun luonut suuria odotuksia toiminnastaan: maahan oli pitänyt luoda uusi poliittinen kulttuuri, maan talous oli ollut tarkoitus saada iskuun hallitulla rakennemuutoksella ja verojärjestelmässä ja työelämäsuhteissa oli käynnistetty jättiremontit. Nyt Holkerin hallituksen viimeistä budjettia arvioitaessa Suomen talous oli ”pelottavassa syöksykierteessä”. Kansantalous velkaantui kiihtyvää tahtia, ja Suomesta oli tullut kestämättömän korkean kustannustason ja huippukorkojen maa. Vaihtotaseen vaje oli ollut vuonna 1986 alle neljä miljardia, mutta ensi vuonna se oli hallituksen omankin arvion mukaan 25 miljardia. Myös Suomen ulkomainen nettovelka oli paisunut 60 miljardista markasta (vuonna 1987) tulevan vuoden 132 miljardiin. Perimmäinen syy talouden tasapainon järkkymiseen löytyi Ahosta hallituksen talouspolitiikasta: rahamarkkinat vapautettiin liian nopeasti, rakennemuutosta kiihdytettiin ja alueellinen keskittyminen ja hallituksen veroratkaisut nyrjäyttivät kansan-

talouden epätasapainoon. Hallituksen hallittu rakennemuutos näytti epäonnistuvan täydellisesti.[2052]

Aho muistutti, että keskusta oli keväästä 1988 lähtien varoittanut useaan otteeseen talouspolitiikan seurauksista ja ehdottanut hallitukselle yhteistyötä eli ohjelman laatimista talouden tilanteen korjaamiseksi. Hallitus oli kuitenkin torjunut yhteistyön ja vain leimannut opposition huolen katteettomaksi mustamaalaukseksi. Hallitus oli toistellut jatkuvasti, että talouden perusta on terve, eikä muutosta tarvittaisi. Aho piti keskustan yhteistyötarjousten torjumista hallituspuolueiden, varsinkin kokoomuksen, strategiana. Oli haluttu antaa osoitus, että maan asiat voitiin hoitaa ilman oppositiota ja ilman keskustaa. Taloudelliset tutkimuslaitokset olivat kuitenkin esittäneet jo pitkään vastaavia arvioita kuin keskusta, ja lisäksi Suomi oli joutunut arvovaltaisen luottokelpoisuutta arvioivan Moody'sin tarkkailulistalle. Aho totesikin: ”Tosiasioiden tunnustaminen näyttää kuitenkin olevan hallitukselle tuskallista. Ongelmia vähättelemällä ja yrittämällä siirtää keskustelu epäolennaisiin asioihin hallitus yrittää pitää yllä kulisseja, joilla päälle kaatuvan talouslaman näyttäytyminen saataisiin siirtymään maaliskuun vaalien yli.”[2053]

Ahosta budjetin perustelujen ”poliittinen oikoluku” osoitti hallituksen tietävän tilanteen. Hän viittasi *Uuden Suomen* 12.9. kirjoitukseen, jossa paljastettiin, että valtiovarainministeriön virkamiesten liian synkkä kuva taloudesta oli kirjoitettu hallituksessa uudelleen. Vastaavaa poliittista oikolukua Aho arveli käytetyn myös bruttoveroasteen suhteen: ”Vaikka riihessä lisättiin menoja yli kolme miljardia markkaa ja kiristettiin tuntuvasti verotusta, aleni lehtitietojen mukaan arvio bruttoveroasteesta valtiovarainministeriön alkuperäiseen esitykseen verrattuna, vaikka normaalin matematiikan mukaan olisi pitänyt käydä päinvastoin.” Aho arvioikin, että vaalien ja opposition pelko estivät oikeiden johtopäätösten tekemisen, mikä oli kansantaloudelle kohtalokasta. Kun valtion menoja esitettiin kasvatettavaksi laskentatavasta riippuen noin 20 miljardilla markalla, oli täysin selvää, ettei tilannetta korjattaisi yksittäisten momenttien määrärahoja rukkaamalla. ”Jokaisen pääluokan menojen kasvusta on pystyttävä tinkimään, mikäli budjettilinja halutaan sovittaa kansantalouden tämän hetken vaatimuksiin”, Aho totesi. Hän sanoikin keskustan olevan yhä valmis yhteistyöhön taloudellisen ohjelman laatimiseksi ja budjetin muuttamiseksi sen vaatimalla tavalla, mutta ehtona oli, että samalla olisi voitu sopia ”kaikkein heikommassa asemassa olevien ihmisten ja alueiden aseman parantamisesta”.[2054]

Hallituksen budjettiin oltiin tyytymättömiä yli puoluerajojen. ”Löysä” ja ”epäoikeudenmukainen” olivat eduskunnassa kuultuja arviointisanoja. Oppositiopuolueet kritisoivat budjettia täysin, hallituspuolueet maltillisemmin. Hallituspuolueista erityisesti SDP:ssä oli havaittavissa kapinointimielialaa. Kansanedustajat esittivät lähes kahta ja puolta tuhatta lisäystä tai kokonaan uutta määrärahaa budjettiin. Eniten, 598, niitä tekivät

https://doi.org/10.21435/ha.155

hallituspuolue SDP:n edustajat. Keskustalla oli viisi aloitetta vähemmän. Kokoomuksella niitä oli 345 ja SMP:llä 276.[2055]

Maan talous oli valtavien ongelmien edessä. Aiheesta työvaliokunnassa alustanut ETLA:n toimitusjohtaja Pentti Vartia kertoi, että yksityisen kulutuksen kasvu oli ollut Suomessa teollisuusmaiden suurinta, ja samanaikaisesti investoinnit olivat pienentyneet. Vientiä olisi pitänyt pystyä kasvattamaan nopeasti, mutta siihen ei ollut kapasiteettia. Lisäksi pääomamarkkinoiden vapauttaminen oli vaikuttanut korkeaan korkotasoon. ”Olemme noidankehässä ja jos korot laskevat, niin vaarana on tuonnin paisuminen edelleen. Koko 80-luvun ajan on ajettu liian keveällä finanssipolitiikalla, ja nyt tiedossa on huonoja vuosia hyvien vastapainoksi”, Vartia totesi.[2056] Väyrysen vuosikausia ennustama talouden karmea tila alkoi tulla näkyviin kunnolla vasta, kun hän oli jättänyt puolueen puheenjohtajuuden – ajoitus ei taaskaan suosinut Väyrystä.

Aho totesi lokakuussa talousnäkymistä, että Suomi oli todellisen kaaoksen edessä. Silti hänestä oli muistettava, että jos myllerrys alkaa, piti keskustasta välittyä äänestäjille turvallisuuden tunne. Järjestöpäällikkö Eero Lankia kertoi, että hän ei ollut omien yhteyksiensä kautta saanut mitään tietoa siitä, että valtiovarainministeriössä olisi valmisteltu minkäänlaista talousohjelmaa. Tämä sai Ahon ihmettelemään SDP:n strategiaa. Mihin SDP oikein pyrki, oltiinko SDP:ssä vain halukkaita työntämään kaikki kokoomuksen syliin? Hokkasesta näin näytti olevan. Holkeri, Suominen ja Salolainen olivat kaikkein näkyvimmin julkisuudessa puolustamassa hallituksen linjaa.[2057]

Marraskuussa Aho informoi eduskuntaryhmää, että pääministeri Holkeri oli ottanut häneen yhteyttä ja tiedustellut mahdollisuutta yhteistyöhön säästökohteiden etsimiseksi. Aho oli vastannut, että yhteistyö oli mahdollista, jos ehdoista sovittiin. Ehdoiksi Aho oli asettanut seuraavat asiat: Hallituksen tuli luopua valtiosääntömuutoksesta, jolla olisi helpotettu säästölakien säätämistä, sillä muutos olisi vienyt oppositiolta ”hampaat” eli vaikutusvallan. Säästötoimet eivät saisi kohdistua perusturvaan, asumiseen eikä aluepolitiikkaan. Lisäksi lihan alkutuotevähennyksien leikkaamisesta tuli luopua ja postipalvelujen perustaso turvata. Ahosta ehdot olivat kovat, mutta eivät mahdottomat. Holkeri oli kuitenkin ilmoittanut, ettei näillä edellytyksillä ollut mahdollisuutta päästä yhteistyöhön. Keskustelu oli silti ollut Ahosta tarpeellinen. Hänestä oli selvää, ettei keskusta voinut tukea hallitusta ilman, että budjettiin olisi saatu keskustan ajamia muutoksia. Jatkossa keskusta voisi harkita esitys kerrallaan, olisiko se valmis hyväksymään hallituksen esittämiä säästökohteita. Ryhmä oli tyytyväinen Ahon toimintaan, ja sitä pidettiin oikeana.[2058]

Ahon Holkerille esittämät ehdot olivat perustuneet puoluevaltuuskunnan marraskuussa tekemään kannanottoon, joten ne oli lyöty käytännössä ennakolta kiinni puolueen sisällä. Tapaamista Holkerin kanssa käsiteltiin myös työvaliokunnassa. Aho kertoi

https://doi.org/10.21435/ha.155

yrittäneensä saada selvää siitä, miten hallitus pyrkisi valtion menojen supistamiseen. Hänen käsityksensä oli, että ”hallituksella ei ollut mitään selvää linjaa olemassa”. Puoluesihteeri Tikka edellytti, että keskusta kykenisi sanomaan, mistä säästäminen aloitettaisiin. Aho vastasi, että kaikesta. Eduskuntaryhmän sihteeri Matti Piuhola lisäsi, että keskustalla oli oma säästöesitys, jossa esitettiin yhden miljardin säästöjä. Keskustan esitys ei siis kasvattaisi budjettia.[2059]

Pääministeri Holkeri ja hänen valtiosihteerinsä Matti Korhonen ovat muistelleet tapaamista Ahon kanssa täysin eri sävyssä kuin Aho. Heidän mukaansa Aho suorastaan halusi talouden syöksykierteen jatkuvan, jotta sinipunahallitus kaatuisi ja keskusta nousisi valtaan. Korhosen mukaan Aho olisi sanonut tämän myös ääneen.[2060] Aho taas on ihmetellyt tätä, sillä hänestä Korhonen ei edes ollut tapaamisessa läsnä. ”En koskaan voi kuvitella sanoneeni mitään sellaista.” Väite on Ahosta ihan puhdasta legendaa, ja hän onkin epäillyt, että tällaiset ajatukset olisivat kehkeytyneet vain Holkerin ja Korhosen omissa pohdinnoissa.[2061] Väite onkin raju ja antaa kovin yksipuolisen kuvan tilanteesta. Ahohan ilmoitti puolueen valmiudesta yhteistyöhön, jota hallitukselle oli tarjottu jo monta kertaa aikaisemminkin, mutta keskusta ei ollut valmis siihen ehdoitta juuri ennen vaaleja. Hallituksen talouspolitiikka oli ajautunut umpikujaan, mutta se ei ollut siltikään valmis tekemään myönnytyksiä opposition vaatimuksille, jotka oli määritelty keskustan osalta puoluevaltuuskunnassa. Voikin kysyä, miksi Holkeri ei ollut valmis neuvottelemaan ja tulemaan vastaan keskustan esittämissä vaatimuksissa edes tilanteessa, jossa maa oli selvässä syöksykierteessä. Vastuu tilanteesta oli ennen kaikkea hallituksella, jonka johdolla syöksykierteeseen oli ajauduttu, joten olisi ollut hyvin erikoista, jos opposition olisi pitänyt maksaa poliittinen hinta hallituksen epäonnistumisesta alistumalla säästöihin ilman sananvaltaa.

Tammikuussa hallitus toi eduskuntaan esityksen niin sanotuista säästölaeista. Hallitus esitti, että valtion menoja leikkaavien lakien säätämiseen riittäisi eduskunnan yksinkertainen enemmistö määräaikaisesti eli kesään 1995 asti. Keskusta ja vasemmistoliitto olivat esitystä vastaan.[2062] Eduskuntaryhmässä Aho selitti, että keskusta ei ollut säästämistä vastaan. Nytkin voitiin säästää, kunhan esitykset heti tuotaisiin eduskuntaan ja vaalien jälkeen päätettäisiin, mutta ”tällaisen blanco-valtakirjan” antaminen olisi kummallista. Hänestä kysymys oli nähtävästi siitä, ettei hallitus uskaltanut ennen vaaleja sanoa äänestäjille, mistä todella aiottiin leikata.[2063] Juhantalo taas oli kommentoinut työvaliokunnassa kannattavansa periaatteessa säästölakeja, mutta uskoi eduskuntaryhmän olevan kriittinen asian suhteen. Pokan mielestä tuli lopettaa keskustelu säästölaeista, sillä nyt yritettiin kohdentaa menoja uudelleen. Hän sanoi painottaneensa, että keskusta kannatti säästötoimia, mutta niiden taakse piti saada laaja enemmistö, jotta ne tapahtuisivat oikeudenmukaisesti. Pekkarinenkin kritisoi, että ”neljän vuoden aikana

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustaa ei ole mihinkään tarvittu ja nyt sitten yritetään viime hetkillä tuoda tällaista asiaa eduskuntaan".[2064]

Hallitus ajoi säästölakien läpiviemistä vauhdilla. Ne ajettiinkin perustuslakivaliokunnassa läpi parissa viikossa, mikä toimintatapana ärsytti oppositiota. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessakin arvosteltiin, että säästölakien säätämistä helpottava valtiopäiväjärjestyksen muutos puskettiin eduskunnassa läpi tavalla, josta ei voinut antaa hallitukselle tyylipisteitä. Lopullisesti päätös jäi kuitenkin vasta seuraavan eduskunnan päätettäväksi, sillä oppositio päätti estää sen kiireellisen käsittelyn ennen vaaleja.[2065]

Keskusta käy talousvaalit

Holkerin hallitusta arvosteltiin rajusti myös eduskunnan ulkopuolelta. Hallituksen työelämänuudistus ja Holkerin puheet giljotiinista suututtivat pahanpäiväisesti STK:n. Holkerin giljotiini tarkoitti, että jos järjestöt eivät sopisi työelämäasioista keskenään, niin hallitus päättäisi heidän puolestaan. Kassakaappisopimuksen epäonnistuminen Holkerin takia vaikutti osaltaan siihen, että hallitus sai kovaa kritiikkiä teollisuusjohtajien ja muun muassa KOP:n pääjohtaja Jaakko Lassilan taholta. Teollisuus ja työnantajapuoli syyttivät kokoomusta periksi antamisesta SDP:lle.[2066]

Erityisesti hallituksen puhe hallitusta rakennemuutoksesta sai pilkkaa osakseen. Aina kun jokin yritys irtisanoi väkeä, ivailtiin kyse olevan hallituksen hallitusta rakennemuutoksesta. Myös keskustan ryhmäpuheenvuoron käyttänyt Tenhiälä totesi Wärtsilä Meriteollisuuden konkurssista käydyssä välikysymyskeskustelussa, että se oli esimerkki hallituksen epäonnistuneesta rakennemuutoksesta.[2067] Lisäksi Holkerin ylimieliseltä ja kopealta vaikuttava asenne lehdistöä ja oppositiota kohtaan vaikutti negatiivisesti siihen kuvaan, miten hallitus nähtiin yleisessä mielipiteessä.[2068] Verouudistusekoilu ja hallituksen nimityspaketit sekä pakastevirat lisäsivät kurjistuvan taloustilanteen ohella tyytymättömyyttä hallitukseen. Vuoden 1990 aikana työttömyysluvat lähtivät nousuun ennakoiden ennätyssuurta työttömyyttä. Myös hallituksen epäonnistunut asuntopolitiikka sai armotonta kritiikkiä. Aho kritisoikin hallitusta, että maan valmistautuessa Euroopan yhdentymiseen kaikkein tärkein asia, kansantalouden kuntoon saaminen, sivuutettiin.[2069]

Jopa *Helsingin Sanomat* yhtyivät hallituksen kritiikkiin, kuten Hokkanen ihmetteli työvaliokunnassa reilu kuukausi ennen vaaleja. Lehden saman päivän pääkirjoituksessa oli arvosteltu superministeriön eli valtiovarainministeriön raskaita virheitä. Sinipunahallituksen kaikki budjetit olivat menneet pieleen, pahiten kuluvana vuonna.[2070] Lehdessä arvosteltiin myös hallituksen virkanimityksiä ja tuotiin esiin, miten kuntataloudelta oli pudonnut pohja ja miten budjetissa oli tapahtunut käsittämätön repeämä. Lehti julkaisi myös TKL:n puheenjohtajan ja Kymmene Oy:n pääjohtaja Casimir Ehrnroothin kirjoituksen, jossa Suomen talouden todet-

https://doi.org/10.21435/ha.155

tiin olevan kriisissä. Päivää ennen vaaleja uutisoitiin, että verouudistuksen myötä tapahtunut verosekoilu jatkui. Aluksi atk-sotkut olivat myöhästyttäneet verotusta vaikeuttaen ihmisten talouden suunnittelua, sen jälkeen ihmisille oli lähetetty virheellisiä verolappuja, ja nyt puolisoiden verovähennysoikeuden käytössä oli tapahtunut selvä epäoikeudenmukaisuus verottajan eduksi.[2071] Valtakunnan päälehti teki selväksi juuri ennen vaaleja, että hallitus oli epäonnistunut karkeasti.

Kaikki talousongelmat eivät tietenkään olleet yksin hallituksen syytä. Rahamarkkinoiden vapauttaminen ja sen seuraukset sekä Neuvostoliiton ilmoitus clearing-kaupan lopettamisesta ja kansainväliset talousongelmat eivät olleet hallituksen kontrollissa.[2072] Mutta hallitus ei ollut osannut sopeuttaa finanssipolitiikkaa muuttuviin olosuhteisiin ja valtiovarainministeriön, jolla oli parhaimmat resurssit käytössään, ennustukset olivat menneet pahasti pieleen – eikä uskottavuutta luonut sekään, että hallitus oli pyrkinyt kieltämään viimeiseen asti ongelmien olemassaolon.

Keskustan tavoitteena oli ollut sopeuttaa maan talous rakennemuutokseen siten, että kaikista heikompiosaisten asema turvattaisiin samalla kun yritysten toimintaedellytyksiä parannettaisiin kovenevassa kilpailussa. Siksi se oli vaatinut hallitukselta perusturvauudistusta.[2073] Kokoomus oli ollut ennen vaaleja samoilla linjoilla, mutta hallituksessa mieli muuttui. Käytännössä kokoomus joutui voimakkaimmin keskustan oppositiopolitiikan tulilinjalle, vaikka Väyrynen oli aluksi selvästi kaavaillut muuta, sillä kokoomuksen takinkääntö keskeisissä tavoitteissa oli heti ollut nähtävissä. Juhantalo totesi jo marraskuussa 1987 olevan yllättävää, että entisen yrittäjäpuolue kokoomuksen mukaantulo hallitukseen näkyi nopeasti sekä yrittäjien että maa- ja metsätalouden verotuksen kiristämissuunnitelmina. Samalla hän moitti kokoomuksen hylänneen oppinsa sosiaalisesta valintataloudesta, kuten perustoimeentuloturvasta.[2074] Keskustassa olikin ihmetelty, mikä SDP:n talousstrategia oikein oli. Oliko kaikki vain tarkoitus kaataa kokoomuksen päälle?[2075]

Aho painottikin omilleen vaalien alla, että keskusta käy nyt talousvaalit. Hän varoitti, ettei valtapoliittiseen kikkailuun saanut mennä, vaikka SDP ja kokoomus yrittivät vetää siihen puhumalla muun muassa hallituspohjasta ja pääministeristä. Talous oli tärkeintä ja kaikki muu toissijaista.[2076] Hän piti tiukasti kiinni, ettei ennen vaaleja otettu kantaa, mihin suuntaan keskusta kallistuisi hallitusyhteistyössä: ”Puolueessa otettu linja on oikea, jossa ei spekuloida millään hallitusratkaisuilla.” Oli vain maltettava odottaa tulosta. Siksi Aho ei myöskään ollut tyytyväinen Väyrysen kannanottoon, jossa tämä oli nostanut jälleen esiin keskipuolueiden yhteistyön. Aho kritisoi, että se nosti liiaksi mieliin edelliset eduskuntavaalit – ja kassakaappisopimuksen, jota ei maininnut suoraan.[2077] Oppositiopolitiikan johto oli nyt kuitenkin Ahon käsissä, ja se kohdistui ennen kaikkea asioihin eli talouteen. Sen sijaan silmiinpistävää on se, mihin se ei kohdistunut, eli ulkopolitiikan

https://doi.org/10.21435/ha.155

Paavo Väyrynen vastaanottamassa marraskuussa 1985 Suomeen saapunutta NKP:n valtuuskuntaa, jota johti Murmanskin alueen I sihteeri V. N. Ptitzin (keskellä). Vasemmalla Neuvostoliiton Suomen-suurlähettiläs V. M. Sobolev ja toisena vasemmalta Suomi–Neuvostoliitto-Seuran puheenjohtaja Martti Miettunen. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

alaan. Ahon johdolla keskusta oli lojaali presidentille, eikä Aholla ollut vastaavia ongelmia suhteessa Koivistoon kuin edellisellä puheenjohtajalla – mikä pohjusti samalla mahdollista tulevaa hallitustietä.

Keskustan täysin uusi asento kansainvälisissä suhteissa

Maailmanpoliittinen tilanne ja käsitykset sen tulevasta suunnasta olivat kokeneet valtavan muutoksen niistä lähtökohdista, joista tässä kirjassa lähdettiin liikkeelle. Vuoden 1982 puoluekokouksen ulkopoliittisessa kannanotossa oli koettu syvää huolta kansainvälisen jännityksen kasvamisesta, asevarustelun kiihtymisestä ja suurvaltojen välisestä vastakkainasettelusta. Puolue katsoi, että ”Paasikiven–Kekkosen linjan mukaisen aktiivisen ja rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikan jatkaminen horjumatta ja johdonmukaisesti on nyt ja vastaisuudessa Suomen kansan etujen mukaista”. Ulkopolitiikan peruskysymys oli suhde Neuvostoliittoon, ja maiden välillä solmittu YYA-sopimus muodosti Suomen ulkopolitiikan kulmakiven. Myös maiden välisten taloussuhteiden kehittämisen tärkeyttä korostettiin Suomen ja Neuvostoliiton etujen ja Suomen vakaan talouskehityksen kannalta. Vastapainoksi idän suuntaan painotettiin taas Suomen ja Pohjolan yhteistyötä: ”Keskustapuolue näkee Suomen läheiset yhteistyösuhteet muihin Pohjoismaihin luonnollisena ja kiinteänä osana Suomen ulkopolitiikkaa ja haluaa edelleen tiivistää pohjoismaista yhteistyötä erityisesti talouden ja kulttuurin alueilla.” Kokous antoi myös tukensa Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokouksen työn jatkolle, vaikka se olikin kokenut takaiskuja. Lisäksi kokous antoi tukensa rauhanliikkeelle, ja ”pitää sitä kansalaisten rauhantahdon ja ydinaseiden vastaisen mielipiteen aitona ilmaisuna kaikissa maissa”.[2078]

Vuoden 1982 presidentinvaalien aikaan Suomessa oli suhtauduttu poliittisen ja taloudellisen eliitin keskuudessa vielä monin paikoin varsin hermostuneesti Neuvostoliiton reagointiin – vaikkakaan ei kansan keskuudessa. Kärjekkäimmin se näkyi kommenteissa, että tankit olisivat rajalla, jos valinta ei miellyttäisi itänaapuria.[2079] Neuvostoliitossa oli kuitenkin käynnistynyt Gorbatšovin johdolla muutosprosessi, jolla oli ollut järisyttävät vaikutukset Euroopan tilanteeseen ja Suomen liikkumatilaan sekä idänkauppaan.

Puoli vuotta Gorbatšovin NKP:n pääsihteeriksi valinnan jälkeen Suomi oli ilmoittanut pyrkivänsä Eftan täysjäseneksi, ja eduskunta hyväksyikin jäsenyyden 17.12.1985. Tammikuun alussa Suomesta tuli Eftan, Eurekan ja Cernin jäsen, ja lisäksi valuuttasäännöstelyä lievennettiin tammikuussa ja toukokuussa 1986. Koiviston Neuvostoliitonvierailun kommunikeaan ei silti hyväksytty vielä 1987 mainintaa Suomen puolueettomuudesta. Seuraavana vuonna hallitus antoi selonteon integraatiosta: Suomen tavoite oli 18 EY- ja Efta-maan yhteinen talousalue, ETA. Vuonna 1989 eduskunta hyväksyi liittymisen Euroopan neuvostoon, ja samana vuonna Gorbatšov kävi Suomessa valtiovierailulla ja

https://doi.org/10.21435/ha.155

tunnusti Suomen puolueettomuuden. Meni vain pari viikkoa ja Berliinin muuri murtui. Itäisen Euroopan johtajat ja sosialistinen järjestelmä alkoivat kaatua yksi toisensa perään. Kesäkuussa 1990 eduskunta hyväksyi Suomen tavoitteet ETA-neuvotteluissa ja keskusta ilmoitti tukevansa hallituksen linjaa – Väyrynen oli vielä tällöin puolueen puheenjohtaja. Syyskuussa Suomi mitätöi Pariisin rauhansopimuksen ja YYA-sopimuksen Saksa-pykälät ja seuraavassa kuussa Saksat yhdistyivät. Vuoden viimeisenä päivänä clearing-kauppa loppui.[2080]

Aho kirjoitti puolueen vuoden 1990 vuosikirjassa: ”Vuoden 1990 piti olla Euroopan kahtiajaon päättymisen vuosi. Vahvaa ideologista vastakkainasettelua Itä- ja Länsi-Euroopan välillä ei ole.” Sen sijaan taloudessa oli yhä kuilu, joka erotti. ”Euroopassa on vauras länsi ja suurten taloudellisten sekä ympäristöllisten ongelmien keskellä demokratiaa ja markkinataloutta rakentava itä.” Ahosta unelmat uudesta Euroopasta olivat toteutettavissa, mutta se vaati ”laajaa yhteistyötä ja Länsi-Euroopan vastuullisuutta Itä-Euroopan yhteiskuntien perusrakenteiden korjaamisessa”.[2081] Alle kymmenessä vuodessa tapahtunut muutos oli valtava. Vuosikymmenen alussa oli vielä pelätty suurvaltojen konfliktin eskaloitumista Euroopassa, varsinkin niin sanottujen euro-ohjusten takia, ja mahdollista ohjuksiin liittyvää neuvotteluvaatimusta YYA-sopimukseen vedoten.[2082] Nyt Aho saattoi todeta, että ideologinen vastakkainasettelu oli käytännössä poistunut ja lännen malli oli voittanut. Idässä rakennettiin demokratiaa ja markkinataloutta – vaikka Neuvostoliitto olikin vielä pystyssä. Suomi taas oli jo irtautunut monista siteistä, jotka sitoivat sitä kylmän sodan aikana Neuvostoliittoon, ja siteet länteen olivat vahvistuneet entisestään, erityisesti taloudellisesti.

Muutos näkyi myös keskustan puoluesuhteissa. Tärkein yhteistyösuunta puolueelle olivat koko ajan olleet Pohjoismaiden keskustapuolueet, vaikka yhteistyöllä ei erityisesti elämöity. Sen sijaan suhteita NKP:hen oli vaalittu ajan henkeen kuuluvan liturgian mukaisesti. Esimerkiksi vuoden 1985 vuosikirjassa todettiin, että yhteistyö puolueiden välillä jatkui ”vilkkaana saman keskinäisen luottamuksen ja ystävyyden pohjalta kuin aikaisemmin”. Huhtikuussa oli perinteinen YYA-seminaari, ja kesällä oli lomavieraana NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston neuvonantaja, professori Nikolai Kovalski, ja syksyllä Neuvostoliitossa vieraili keskustapuolueen neljän pohjoisen piirijärjestön valtuuskunta NKP:n kutsusta Murmanskin alueella. Myös puolueen lehtien toimittajista koostunut valtuuskunta ja Kääriäisen johtama puolueen valtuuskunta tekivät vierailun Neuvostoliittoon. Samoin yhteyksiä Bulgarian, Puolan ja DDR:n talonpoikaispuolueiden kanssa jatkettiin edelleen, ja saman vuoden aikana solmittiin yhteyksiä Unkarin Sosialistisen Työväenpuolueen kanssa.[2083]

Vielä vuonna 1987 NKP-suhteista todettiin, että suhteet ”lujittuivat edelleen”.[2084] Sen sijaan vuonna 1988 on havaittavissa muutos sävyssä, jolla yhteistyöstä kerrottiin. Ennal-

https://doi.org/10.21435/ha.155

laan jatkuneista suhteista todettiin innottomasti ja ilman liturgisia koukeroita, että NKP- yhteistyötä toteutettiin "vuotuisen yhteistyösuunnitelman puitteissa". Sama muotoilu jatkui seuraavina vuosina, ja vuonna 1990 yhteistyöhön tuli mukaan uutuutena lähialueyhteistyö, jonka kautta selviteltiin maiden lähialueiden välisen kanssakäymisen kehittämismahdollisuuksia. Käytännössä kyse oli siis ratkaisujen hakemisesta talous-, ympäristö- ja ruokapulaongelmiin.[2085]

Kanssakäyminen Neuvostoliiton edustajien kanssa oli ollut tiivistä ja monitahoista, mutta kun sitä vielä tutkimusajanjakson alkupuolella oli värittänyt Neuvostoliiton edustajien kysely ja urkinta siitä, mitä Suomessa ja maan politiikassa tapahtui, oli vuosikymmenen lopussa tilanne kääntynyt päälaelleen. Suomalaiset halusivat nyt keskustella ja yrittää selvittää, mitä muutoksia Neuvostoliitossa tapahtui ja minne maa oli oikein menossa.[2086] Samalla maiden väliset suhteet olivat kääntyneet paradoksaalisesti siten, että kun vielä tutkimusjakson alussa Neuvostoliiton edustajat olivat painostaneet suomalaisia poliitikkoja enemmän tai vähemmän hienovaraisesti ja jaellen niin sanotusti ystävän neuvoja, niin vuosikymmenen lopussa suomalaiset poliitikot kokivat velvollisuudekseen auttaa ja tukea talous- ja ympäristöongelmista kärsivää Neuvostoliittoa, ydinasesupervaltaa, aivan kuten Aho edellä.

Keskustan puoluesuhteiden muutos näkyi myös liittymisessä ensin LI:n tarkkailijajäseneksi ja lopulta jäseneksi. LI:n ohella keskustapuolue toteutti sillanrakentajan roolia idän ja lännen välillä niin sanotun mini-Etykin kautta. 1970-luvulla oli pidetty kaksi keskusta- ja talonpoikaispuolueiden mini-Etykiä, ja myös vuosina 1983 ja 1986 järjestettiin kokoukset. Vuoden 1983 kokoukseen osallistui 25 puoluetta 20 maasta mukaan lukien NKP:n ja Yhdysvaltain Demokraattisen puolueen edustajat. Seuraavassa kokouksessa Yhdysvallat ei ollut edustettuna, mikä luonnollisesti vähensi kokouksen painoarvoa. Toisaalta suurvaltasuhteet olivat jo muutenkin parantuneet.[2087]

Vaikka keskustapuolueen viralliset suhteet NKP:hen jatkuivat aktiivisina, näkyi kiinnostuksen hiipuminen neuvostosuhteisiin siinä, että vuonna 1986 Suomi–Neuvostoliitto-Seuran puheenjohtajana toimi valtioneuvos Miettunen ja Suomen Rauhanpuolustajien puheenjohtajana Ruokola. Paikat olivat siis entisten K-linjalaisten hallussa, ja ne tuskin edes kiinnostivat puolueen aktiivipolitiikkoja.[2088] Seuraavana vuonna Miettusen tilalle astui Pekkala, ja vuonna 1989 näitä yhdistyksiä ei edes mainittu puolueen vuosikirjassa.[2089]

Veret seisauttava vaalivoitto

Keskustan eduskuntavaalikampanja oli kova. Se pureutui ennen kaikkea talouteen, ja samalla siinä oli moderni ilme. Vaalikampanjan ikimuistoisimmaksi symboliksi nousi silakka-mainos. Pelkistetyn mainoksen kuvassa oli yksi pieni silakka ja otsikkona oli: "Perusturvaksi ihminen tarvitsee muutakin kuin ruokavinkkejä pääministeriltä."

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vuoden 1991 eduskuntavaaleissa korostettiin keskustan olevan vaihtoehto sinipunan harjoittamalla politiikalle. Vaalimainoksen viesti oli selvä, ja sen takapuolella esiteltiin alueen ehdokkaat. KMA.

Pohjois-Pohjanmaan piiri oli puolueen vahvin piiri kansanedustajien paikoilla mitattuna. KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Kuvan vieressä oli pitkä teksti taloustilanteesta, kuten työttömyyden kasvusta ja asuntojen hinnannoususta sinipunahallituksen aikana. Lopuksi huomautettiin, että pääministerin tulisi keskittyä ongelmien ratkaisemiseen, eikä selittämään silakan olevan hyvä kala, kuten Holkeri oli tehnyt. ”Niin hyvä kuin se onkin, kukaan ei tahdo syödä sitä aamiaiseksi, lounaaksi ja päivälliseksi – ilman kattoa pään päällä.”[2090] Keskustan kampanja palkittiin jopa Vuoden kampanja -tittelillä.[2091]

Mainoskampanjan suunnittelusta vastannut Juha Louhivuori on kuvannut, että kyse oli ensimmäisistä moderneista vaaleista siten, että ei miellytetty puoluejohtoa vaan nostettiin esiin se, mitä mieltä kansa oli. Louhivuori myös lupaili Kääriäiselle vaalivoittoa, jos virkanimityksiin puututaan – kampanjan suunnittelu oli aloitettu jo entisen johdon aikana.[2092] Kääriäinen oli todennut keväällä 1990, että jos keskusta lähtee politiikan tervehdyttämisen tielle ja sitoutuu itse siihen, olisi sillä suuri merkitys vaaleissakin.

> Väitän, että nykyisen hallituksen aikana politiikan moraali on suorastaan rappeutunut. Hallitus on ollut kylmäkiskoinen ja ylimielinen kansalaisten ongelmia kohtaan, mutta ääritehokas poliittisten etujen saalistamisessa. Otan tässä vain yhden esimerkin. Nykyisen hallituksen 17 ministeristä peräti kuusi on järjestänyt itselleen hyväpalkkaisen siviiliviran – –.[2093]

Syksyllä keskusta hyväksyi paperin politiikan tervehdyttämiseksi, jossa nostettiin virkanimitysten lisäksi esiin muun muassa eduskunnan aseman vahvistaminen ja opposition toimintaedellytysten parantaminen.[2094] *Helsingin Sanomatkin* puuttui nimityksiin vaalien alla huomauttaen, että ”parhaiden virkojen jako poliittisin perustein hallituspuolueiden kesken on herättänyt ulkopuolisissa hämmennystä jo pitkään”. Nyt SDP:n puoluesihteeri tunsi kuitenkin yllättäen tarvetta korjata tilannetta, mutta käsittämätöntä kyllä, vasta vaalien jälkeen. Lehdestä lupauksella ei ollut mitään virkaa, mihinkään ei sitouduttu.[2095]

Keskustan eduskuntavaalien lähtöstartti järjestettiin 5. tammikuuta 1991 Espoon Dipolissa. Tilaisuudessa julkaistiin puolueen vaalijulistus: Suomi uudestaan liikkeelle. Eniten mediassa herätti huomiota se, että keskusta ilmoitti valmiudestaan käydä keskustelua EY-jäsenyydestä – mutta kuitenkin vasta ETA:a koskevan ratkaisun jälkeen. Aho painotti tilaisuudessa, että talous-, ympäristö- ja asuntopolitiikka olivat ydinkysymyksiä. Pakolaiskysymyksen käsittelyä sen sijaan puolue halusi välttää. Keskusta ja vasemmistopuolueet onnistuivatkin vaientamaan SMP:n esiin nostaman ”elintasopakolais”-keskustelun vaaleissa kuoliaaksi. Hälyä sen sijaan herätti tilaisuudessa esitetty sinipunaräppi, jonka sanoja pidettiin räikeinä, varsinkin alaikäisten esittäminä: ”Holkerin tahdissa elämämme lakkaa / Olemmeko hänelle vain pohjasakkaa. Töitä jos olis niin löydy ei kotia / Hallitusherrat nappailee vain totia. Niillä on työtä ja naurattaa / Kun kansaa saa työkseen vain naruttaa.”[2096] Räppi nostatti

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puheenjohtaja Esko Aho puhumassa eduskuntavaalistartissa Espoon Dipolissa 5.1.1991. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

kritiikkiä keskustan kentälläkin. Osa puoluejohdosta olisi ollut valmis pitämään sen ohjelmistossa, mutta aikuisten esittämänä. Aho taas katsoi, ettei sitä tullut käyttää.[2097]

Viikon päästä Dipolin startista käynnistyivät puolueen vaalikampanjan maakunnalliset tilaisuudet. Ennen vaaleja järjestettiin 20 maakunnallista vaalijuhlaa, joihin kaikkiin puoluejohto osallistui. Ahon ja Tikan lisäksi Rehn, Kuuskoski-Vikatmaa ja Väyrynen puhuivat tilaisuuksissa. Kiertueen juontajiksi ja esiintyjiksi oli pestattu viihdetaitelija Erkki Liikanen, Juice Leskinen, Johanna Raunio, Joonas Myllyveräjä ja Heikki Helakorpi. Dipolin tilaisuuden oli juontanut Reijo Salminen. Dipolissa oli ollut läsnä 350 henkeä, ja maakunnalliset tilaisuudet keräsivät yhteensä 13 500 ihmisen yleisön.[2098] Tilaisuudet oli suunniteltu nimenomaan laajalle yleisölle eikä vain puolueen jäsenistölle.[2099]

Vaalikampanja eteni hyvin, tosin Persianlahden sota ja Baltian kysymys varjostivat vaaleja. Keskustalaisia harmitti mediassa, ei tosin maakuntalehdissä, esitetty näkemys, että keskusta vain vaikeni ja tyytyi ulkopolitiikan johdon kantaan näissä kysymyksissä. Työvaliokunta laatikin kannanoton, jossa korostettiin YK:n ja Etykin periaatteita ja tuomittiin väkivallan ja asevoiman käyttö siviilejä vastaan Baltiassa.[2100] Persianlahden sota päättyi helmikuun lopussa – vaalit eivät jääneet niiden katveeseen. Keskusta sai mediassa hyvin läpi talouskritiikkinsä, ja Aho onnistui erinomaisesti vaalitenteissä, erityisesti televisiossa. Aho ymmärsi ihmisten kokevan turvattomuutta talouden ja

https://doi.org/10.21435/ha.155

Puoluesihteeri Erja Tikka Dipolin vaalistartissa tammikuussa 1991. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

Keskustan tarjoama vaihtoehto upposi kansaan vuoden 1991 eduskuntavaaleissa. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

kansainvälisen tilanteen murroksessa: ”Perusturvallisuus on tämän hallituksen aikana pahasti järkkynyt, sen tasapaino on palautettava. Markkinatalous on laitettava kuntoon ja huolehdittava perusturvasta.”[2101] Keskustan ajamat tavoitteet vetosivat ihmisiin. Taloustutkimuksen kyselyn mukaan vaaliteemojen kärjessä olivat talouspolitiikka ja kotihoidon- ja opintotuki sekä kansaneläkkeet.[2102]

Eduskuntavaalit pidettiin 17.3.1991. Keskusta sai vaaleissa järisyttävän voiton, 55 paikkaa. Kääriäisen ennakoima veret seisauttava vaalivoitto tuli todeksi, sillä puolue sai 15 uutta kansanedustajaa. Tulos oli paljon parempi kuin gallupeissa oli osattu ennakoida. Pääministeripuolue kokoomus hävisi eniten, se menetti 13 paikkaa (yhteensä 40 paikkaa). Sen hallituskumppani SDP hävisi kahdeksan paikkaa (yhteensä 48 paikkaa). Vasemmistoliitto sai 19 paikkaa, RKP sai 11 menettäen yhden paikan ja vihreät kasvatti paikkalukunsa neljästä kymmeneen. Myös SKL kasvatti kannatustaan, sillä se sai kahdeksan paikkaa. Sen sijaan SMP menetti kaksi paikkaa (yhteensä 7). Liberaalit saivat yhden kansanedustajan.[2103]

Vaalitulos romutti sinipunahallitukselta pohjan, kuten sitä lehdistössä kuvattiin. ”Keskustan suurmenestyksen yleinen selitys on ilmiselvästi äänestäjien tyytymättömyys

https://doi.org/10.21435/ha.155

NKL:n vuoden 1991 eduskuntavaalimainoksessa oli aikaisemmilta vuosilta tuttu reipas ote, jossa ei kumarreltu vallanpitäjiä. KMA.

Harri Holkerin sinipunahallitukseen", kirjoitti *Helsingin Sanomat*.[2104] Ahosta keskustan nousu suurimmaksi puolueeksi oli "selvin mahdollinen näyttö siitä, että Keskustan tarjoama vaihtoehto koettiin kansalaisten keskuudessa tarpeelliseksi ja uskottavaksi". Hänestä keskustasta tuli koko kansan puolue. Vaalikampanja, ehdokkaiden tukiryhmien ja keskustaväen työ, todistivat jo kuolleeksi julistetun poliittisen kansanliikkeen elinvoiman. Puoluesihteeri Tikka taas sanoi puolueen vaalikampanjan perustuneen kovaan ja asialliseen vaihtoehtopolitiikkaan, mutta silti se oli ennen kaikkea työvoitto, joka oli saavutettu kaikkien siinä mukana olleiden yhteisvoimin.[2105] Puoluejohto halusi korostaa nimenomaan koko keskustaliikkeen merkitystä: voitto oli saavutettu keskustaväen yhteisvoimin.

Helsingin vaalipiiristä valittiin Olli Rehn, jota voi kuvata puolueen ensimmäiseksi varsinaiseksi Helsinki-kansanedustajaksi.[2106] Kyllikki Virolainen oli noussut varapaikalta ja Liisa Kulhia oli ollut vain väljästi puolueeseen sitoutunut. Keskusta-liberalismia edustanut Rehn oli ymmärtänyt niin sanotusti helsinkiläisten rytmin. Uudeltamaalta valittiin neljä edustajaa: vaalipiiriä vaihtanut puolueen entinen puheenjohtaja Väyrynen ja kolme uutta edustajaa, Tero Mölsä, Matti Vanhanen ja Pekka Viljanen. Myös Turun eteläisessä vaalipiirissä saatiin neljä paikkaa. Uusina nousivat Jarmo Laivoranta, Timo Järvilahti ja Olavi Ala-Nissilä, ja entisenä jatkoi Kuuskoski-Vikatmaa. Tähkämaa ei ollut enää ehdolla. Turun pohjoisessa puolue sai kolme edustajaa. Uusina valittiin Timo Kalli ja Juha Korkeaoja. Entisenä jatkoi Juhantalo, Einari Nieminen ei ollut enää ehdolla.

Hämeen läänin eteläisessä paikkamäärä nousi niin ikään kolmeen. Tenhiälä ja Anttila jatkoivat, ja uutena nousi Maija-Liisa Lindqvist. Hämeen pohjoisessa oli ollut aikaisemmin vain yksi edustaja, Maijala, joka luopui nyt paikastaan. Tilalle nousi kaksi uutta, Markku Vuorensola ja Helmi Morri. Kymen läänissä edustajapaikat kaksinkertaistuivat. Entisenä jatkoi Pesälä, Heikki Kokko ei ollut enää ehdolla. Uusina nousivat Markku Laukkanen, Raimo Liikkanen ja Raili Puhakka. Mikkelin läänissä Kietäväinen ei ollut enää ehdolla, Riitta Kauppinen ja Markku Lehtosaari jatkoivat ja uutena nousi Armas Komi. Pohjois-Karjalassa paikkamäärä pysyi samana. Jokiniemi ja Väistö jatkoivat, uutena nousi Tuula Kuittinen ja Pekka Puska putosi.

Kuopiossa paikkamäärä nousi neljästä viiteen. Entisinä jatkoivat Kääriäinen, Röntynen, Ryynänen, Huuhtanen ja uutena valittiin Markku Rossi. Keski-Suomessa jatkoi Pekkarinen, ja uusina nousivat Johannes Leppänen ja Aino Suhola. Pirkko Ikonen ei ollut enää ehdolla. Vaasan läänin edustajien määrä nousi viidestä kuuteen. Entisinä jatkoivat Aho, Vihriälä, Jäätteenmäki ja Saari. Uusina valittiin Rose-Marie Björkenheim ja Kyösti Virrankoski. Oulun läänin paikkaluku kasvoi yhdellä, ja se jatkoi puolueen vahvimpana piirinä, yhteensä yhdeksän edustajaa. Entisinä jatkoivat Alaranta, Isohookana-Asunmaa, Mattila, Saapunki, Siuruainen,

https://doi.org/10.21435/ha.155

Heikkinen ja Koistinen. Uusina nousivat Hannu Kemppainen ja Markku Koski. Lapin edustajamäärä nousi neljästä viiteen. Pokka ja Pelttari jatkoivat, ja uusina nousivat Timo Korva, Lasse Näsi ja Maria Kaisa Aula.

Puolueen ja koko maan suurin ääniharava oli Väyrynen. Heti hänen jälkeensä valtakunnan kakkosena tuli Kuuskoski-Vikatmaa. Kahdenkymmenen eniten ääniä saaneen listaan kuuluivat keskustasta myös Aho, Koski, Isohookana-Asunmaa, Björkenheim, Jäätteenmäki, Pekkarinen ja Anttila.[2107] Naisten määrä eduskuntaryhmässä nousi suuremmaksi kuin koskaan aikaisemmin, yhteensä viiteentoista. Miehiä oli reilusti yli kaksinkertainen määrä, yhteensä 40. Ehdokkaista naisia oli ollut 38 prosenttia, ja heidän osuutensa saaduista äänistä oli 31 prosenttia. Maanviljelystaustan edustus säilyi puolueessa yhä vahvana, sillä 20 edustajan nimikkeenä oli maanviljelijä/emäntä tai agrologi. Naisia näistä oli neljä, ja kahdella oli myös toinen ammatti. Käytännössä eduskuntaryhmän kuva kuitenkin vahvistui voimakkaasti yleispuolueena, sillä puolueessa oli nyt 35 eri alojen edustajaa – edellisessä eduskunnassa puolueella oli ollut 38 edustajaa. Lähes puolet edustajista oli täysin uusia kansanedustajia, mikä kertoi puolueen onnistuneen sukupolvenvaihdoksen yhä jatkuneen[2108], ja kaikki voimakkaasti linjajakoihin leimautuneet nimet olivat nyt poissa – paitsi Pesälä ja omaa linjaa vetänyt Väyrynen. Keskusta oli aina henkilöitä myöten hyvin eri puolue kuin se, josta tämä tutkimus lähti liikkeelle.

Keskustan kaupunkikannatus eduskuntavaaleissa

Kaupunki	*1983 %*	*1987 %*	*1991 %*
Rovaniemi	27,3	26,3	39,4
Oulu	15,9	15,3	25
Kajaani	22,1	21,4	36,8
Joensuu	12	12,8	20,9
Kuopio	15,7	15,5	25,8
Kokkola	13,9	14,8	24,4
Vaasa	4,1	3,2	6,5
Seinäjoki	18,1	17,5	30,6
Jyväskylä	10,1	8,8	18,9
Pori	5	4,4	10,4
Tampere	3,3	2,4	6,3
Mikkeli	7,9	7,6	15,5
Lappeenranta	15,5	14,4	22,9
Kouvola	6,2	5,2	14,6
Lahti	3,4	3,6	10,2
Hämeenlinna	4,5	4,3	9,5
Turku	4,3	6	11,5
Helsinki	5,1	2,1	6

Lähteet:
Valtiolliset vaalit, Kansanedustajain vaalit. Suomen virallinen tilasto XXIX A:37.Helsinki 1983.
Kansanedustajain vaalit 1987. Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto SVT XXIX A 38.
Kansanedustajain vaalit 1991. Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto SVT Vaalit 1991:2

Huomionarvoista on myös se, että puolue onnistui kasvattamaan merkittävästi kannatustaan kaupungeissa. Tosin Helsingissä, Tampereella ja Vaasassa tulos oli yhä varsin vaatimaton valtakunnalliseen kannatukseen nähden, vaikka näissäkin kannatus nousi. Sen sijaan Rovaniemellä, Oulussa, Kajaanissa, Kuopiossa, Kokkolassa, Seinäjoella ja Jyväskylässä puolueen kannatusosuus nousi huimasti. Turussa, Hämeenlinnassa ja Lahdessakin kannatus nousi kymmenen prosentin tietämille.[2109] Keskusta alkoi näyttää vih-

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustan monet kasvot vuoden 1991 vaaleissa. Eduskuntavaalistartissa 5.1.1991 Olli Rehn (vas.), Paavo Väyrynen, Erja Tikka, Esko Aho ja Anu Vehviläinen. Kuva Jari Laukkanen, *Suomenmaa*. KMA.

doin myös uskottavalta kaupunkipuolueelta, vaikka tulokseen sisältyikin yhä myös alueellisia heikkouksia. Puolueen kannattajakunnassa muutos näkyi siten, että toimihenkilökannatus (38 %) ylitti nyt maanviljelijöiden osuuden (35 %). Työväestön/työntekijöiden osuus oli 27 prosenttia.[2110]

https://doi.org/10.21435/ha.155

Johtopäätökset

Korkean profiilin aika – polarisoituminen estettiin ja puolue nousi huipulle

Miten keskustapuolue/keskusta selviytyi Kekkosen valtakauden jälkeen? Tutkimuksen pääkysymys saattaa vaikuttaa nykylukijasta dramaattiselta. Miksi vakiintunut ja maan politiikassa keskeiset asemat omannut puolue, jolla oli lisäksi vahva järjestörakenne, olisi ollut vaikeiden selviytymiskysymysten edessä presidentti Kekkosen väistyttyä maan johdosta? Tilanne oli kuitenkin hyvin tukala keskustapuolueelle. Kekkosen pitkä valtakausi oli jättänyt vahvan jälkensä puolueeseen ja koko maan poliittiseen kenttään. Puolueen vahvan hallituspoliittisen aseman, vuosikymmeniä jatkuneen lähes yhtäjaksoisen hallituksessa vaikuttamisen, katsottiin olevan pitkälti Kekkosen ansiota – tai syytä. Monet aikalaiset olettivat puolueen valta-asemien kokevan romahduksen, kun Kekkosen voimakas ote vallasta kirposi, mikä oli todellisuudessa liioiteltua siihen nähden, miten vahva puolueen kannatus ja järjestökoneisto yhä olivat. Kyse olikin enemmän epävarmuudesta ja kuvitelluista toiveista ja peloista. Kekkonen oli ollut niin pitkään vallassa, ettei aikalaisilla ollut käsitystä keskustapuolueen omista voimista maan poliittisella kentällä.

Toisaalta puolueen tosiasiallisesti tukalaan tilanteeseen viittasivat vuoden 1979 eduskuntavaalitulos ja kokoomuksen nousu sen myötä keskustapuolueen ohi suurimmaksi porvarilliseksi puolueeksi. Myöskään yhteiskuntarakenteen muutos ei ollut luvannut keskustapuolueelle lupaavia tulevaisuuden näkymiä: puolueen perinteisen selkärangan muodostaneen maatalousväestön osuus väheni yhä, väestön määrä lisääntyi 1980-luvun aikana ennen kaikkea Uudellamaalla ja samoin työpaikat keskittyivät sinne ja ylipäätään eteläiseen Suomeen. Lisäksi räväköitynyt mediajulkisuus koetteli puolueen julkisuuskuvaa, jota värittivät yhä Kekkos-kauden päättymiseen liittyneet valtataistelut ja uudelleenarvioinnit politiikantekotavoissa. Pahimmillaan puolueen oli pelätty hajoavan Karjalaista presidentiksi kannattaneen K-linjan ja Virolaisen kannattajien kiistoihin.

Puolueen yhtenäistyminen käynnistyi kuitenkin nopeasti Virolaisen presidenttiehdokasvalinnan jälkeen, vaikka puheenjohtaja Väyrysen toiminta vielä vaalikamppailussa herättikin kritiikkiä. Virolaisen tukijat ja Virolainen itsekään eivät innostuneet jälkipyykinpesusta vaalien jälkeen, vaan voimat haluttiin suunnata puolueen tulevaisuuden varmistamiseen. Väyrysen ja Kääriäisen intressi taas oli puolueen yhtenäistäminen ja voimien kokoaminen – eikä kukaan vanhoista K-linjalaisistakaan lähtenyt haastamaan Väyrystä, mikä olisikin ollut täysin epärealistista. Ruokolan toiminta eduskuntaryhmän puheenjohtajana ei tosin helpottanut Väyrysen asemia, mutta kyse oli enemmän puolueen poliittisesta linjasta. Ruokola ajoi enemmän kaupunki-, palkansaaja- ja

https://doi.org/10.21435/ha.155

vasemmistoyhteistyömyönteisempää linjaa kuin Väyrynen. Väyrynen joutuikin taiteilemaan K-linjan ja sen vastavoimien välissä, eivätkä valta-asemiin tottuneet K-linjalaiset aina helpottaneet Väyrysen tehtävää. Osaltaan linjajakojen katoamista vaikeutti sekin, että henkilöiden välistä luottamusta ei ollut mahdollista rakentaa hetkessä takaisin ja että epäilykset kunkin poliittisista tarkoitusperistä saatettiin yhä liittää vanhoihin linjajakoihin.

Pääpiirre oli kuitenkin se, että linjajaot katosivat yllättävän kivuttomasti, kun itse presidenttikysymys oli takana, varsinkin siihen nähden miten voimakkaasti linjajako oli vaikuttanut puolueen sisäiseen dynamiikkaan ja toimintaan. Keskustapuolueessa haluttiin eroon linjajaoista sekä K-linjaan julkisuudessakin liitetyistä rasitteista, sillä sen katsottiin vain heikentävän puolueen tulevia menestymismahdollisuuksia. Vuonna 1983 valittu uusi eduskuntaryhmä ja Juhantalon valinta Ruokolan jälkeen ryhmän puheenjohtajaksi, Karjalaisen ja Virolaisen väistyminen politiikan päänäyttämöltä ja uuden sukupolven astuminen puolueen järjestöorganisaation keskeisille paikoille nopeuttivat ja sujuvoittivat prosessia. Puolueen nuorempi polvi eduskunnassa ja piireissä ei ollut ottanut henkilökohtaisesti osaa linjojen ylätasolla tapahtuvaan valtataisteluun, eikä heillä ollut siten myöskään henkisiä vaikeuksia vetää eroa linjoihin. Heitä ei myöskään painanut tässä suhteessa huoli Neuvostoliitonkaan mahdollisista reaktioista. Linjajaon realisoituminen ennen kaikkea ylätason valtataisteluna tarkoittikin käytännössä sitä, että piiri- ja paikallistasolla jako menetti nopeasti merkityksensä. Jotain pientä skismaa, lähinnä henkilöihin liittyvää, saattoi ilmetä, mutta ei mitään merkittävää, mikä olisi vaikuttanut puolueen toimintaan.

Väyrystä taas painoi julkisuudessa ja osin alkuun puolueen kentälläkin K-linjan leima, mutta käytännössä hän oli vetänyt omaa linjaansa, vaikkakin nojaten K-linjaan. Toisaalta monelle jo Väyrysen itsensä valinta 1980 oli ollut eräänlainen lupaus linjajakojen katoamisesta, sillä hänet oli valittu puheenjohtajaksi yleispuoluekehitystä eteenpäin vievänä uudistajana – eikä K-linjan edustajana, vaikka hän saikin näiltä tukea. Tosin presidentinvaalitaistelu 1981–1982 käänsi hetkeksi niin sanotusti kelloja taaksepäin. Kääriäinen taas haki alusta lähtien voimansa ennen kaikkea järjestökentästä piiri- ja paikallistasolta sekä aatteesta, joiden vireyttämiseen hän keskittyi – ja mikä antoi hänelle uskottavuutta yli linjajakojen kentän silmissä.

Osaltaan puolueen yhdentymistä edesauttoivat myös SDP:n vahvistuneet asemat. Valta maan politiikassa oli siirtynyt SDP:lle: sillä oli presidentti ja se oli eduskunnan suurin puolue. Keskustapuolue saikin heti Koiviston valinnan jälkeen kokea karvaasti sen, mitä uusi tilanne tarkoitti. Puolueen puheenjohtaja syrjäytettiin ulkoministerin paikalta, ja vaikka puolue säilytti varsin hyvin asemansa hallituksessa, osoitti järjestely, ettei Kekkosen puoluetta tarvittu enää maan ulkopolitiikan hoitoon, mikä oli selvä näpäytys puolueelle sen uudesta asemasta. SDP:n

https://doi.org/10.21435/ha.155

vahvistuneet valta-asemat yhtenäistivät puoluetta, eikä puolueessa katsottu olevan varaa sisäiseen kiistelyyn, joka olisi vain heikentänyt sen asemia – sama varovaisuus ja puolueen varjeleminen uusilta sisäisiltä jaoilta sävytti pitkälti koko 1980-lukua ja osaltaan mahdollisti puheenjohtaja Väyrysen keskeisen roolin.

Täysin kivutta linjajakojen hiipuminen ei kuitenkaan tapahtunut. Varsinkin henkilövalinnat nostattivat tunteita. Väänänen, K-linjan näkyvin vastavoima työvaliokunnassa ja puoluejohdossa, oli valittu ministeriksi 1982, mutta seuraavana vuonna ministerivalinnat uhkasivat mennä kokonaan K-linjalaisille Väyrysen ohjauksessa. Väyrynen kärsi kuitenkin arvovaltatappion, ja Pihlajamäki äänestettiin selvin numeroin puolustusministeriksi. Pihlajamäen ministerivalinnan myötä K-linjan inhotuimmalta aseelta, vetoamiselta henkilön neuvostovastaisuuteen, putosi pohja pois, ja samalla koko linjajako murtui konkreettisesti – siltä osin kuin sitä ylipäätään oli enää jäljellä. Lopullinen sinetti linjajaon lopettamiselle saatiin kuitenkin vasta, kun tilanne ilmoitettiin myös Neuvostoliiton edustajille, sillä vaikka linjajako oli muodostunut Kekkosen seuraajaehdokkaiden ympärille, oli ehdokasvalinnassa ennen kaikkea kyse siitä, kumpi ehdokkaista pystyisi ylläpitämään luottamukselliset suhteet Neuvostoliittoon. Väyrynen totesi suorasanaisesti syksyllä 1984 Neuvostoliiton suurlähetystössä, että oli olemassa vain yksi keskustapuolue, hänen johtamansa keskustapuolue. Se oli rohkea ja poikkeuksellinen veto ajan olosuhteissa ja osoitti, ettei keskustapuolueen puheenjohtaja ollut valmis hännystelemään Neuvostoliiton suuntaan.

Linjajaon lopettaminen oli puolueen puheenjohtajana Väyrysen oma intressi, mutta samalla Väyrynen teki kiistatta puolueelleen ison palveluksen, vaikka suurimmalle osalle puolueväkeä linjajako olikin jo menneisyyden hämärää ja koko 1980-luvun jatkunut sukupolvenvaihdosprosessi häivytti sen vähitellen aina myös henkilöitä myöten pois. K-linjan arvovalta puolueen sisällä oli nojannut Kekkoseen, ja Kekkosen väistyttyä se katosi. K-linja oli kuin keisari, jonka huomattiin olevan ilman vaatteita. Linjajaon ylläpitäminen olisi ollut Neuvostoliiton intresseissä, sillä tällä hajota ja hallitse -metodilla se oli pystynyt ja olisi yhä pystynyt vaikuttamaan paitsi keskustapuolueen sisäisiin myös puolueiden välisiin suhteisiin. Väyrynen ja keskustapuolue eivät tähän kuitenkaan enää suostuneet, mikä ei varmastikaan nostanut omapäisenä pidetyn Väyrysen osakkeita Neuvostoliiton taholla.

Huoli puolueen sisäisen yhtenäisyyden kestävyydestä osoittautui käytännössä pelättyä pienemmäksi, sillä poliittiset realiteetit painoivat uudessa tilanteessa enemmän. Järjestöväki uskoi puolueeseen, sen tarpeellisuuteen ja aatteen kestävyyteen. Keskeinen rooli tässä oli puoluesihteeri Kääriäisellä. Väyrysen asema oli alkuun hutera, vasta Savonlinnan puoluekokouksessa 1984 hän oli jälleen tukevasti kiinni puheenjohtajan tuolissa. Heti sen jälkeen hän ilmoittikin Neuvostoliiton edustajille linjajakojen kuuluvan

https://doi.org/10.21435/ha.155

menneisyyteen. Kääriäinen oli käynnistänyt heti valintansa jälkeen puolueen järjestöremontin, joka perustui puolueen aatteen ja paikallisen järjestöväen merkityksen korostamiseen. Puoluetoimiston yhteys järjestökenttään toimi aktiivisesti, mikä motivoi ja uudisti kenttää – ja mahdollisti myös sen, että ajoittain hämmennystäkin herättävät uudistukset ja operaatiot pystyttiin selventämään kentän suuntaan. Järjestökenttä sitoutettiin ja pidettiin kiireisenä erilaisilla vaali- ja liitosoperaatioilla, ohjelmauudistuksilla sekä järjestökyselyillä tavallisen aikaa vievän vaalityön lisäksi, jolloin kentän oma rooli jäi väistämättä vähemmän näkyväksi. Puoluejohdon aktiivisuuteen ja aloitteellisuuteen oltiin kuitenkin lähtökohtaisesti tyytyväisiä. Työtä puolueen nostamiseksi arvostettiin, varsinkin kun se tuotti tulosta.

Ylipäätään keskustaväki ymmärsi puolueen ja puoluejohdon vaikean aseman Kekkosen kauden päätyttyä, ja järjestöväki suhtautui hyvin lojaalisti puolueeseen. Tärkeintä oli puolueen selviäminen. Puolueen ja sen ajamien asioiden katsottiin olevan vaarassa SDP:n ja kokoomuksen lähtökohtaisesti edullisempien asemien takia. Omaa venettä ei tullut nyt keikuttaa. Vastakohtana Väyrysen korkealle profiilille järjestökentän profiili oli matala, ja yhtenäisyyden ja selviämisen mahdollistamiseksi kenttäväki katsoi joitain asioita läpi sormien. Ainoastaan puolueen nuorisojärjestöjen profiili oli korkea – ja naiset puolestaan joutuivat muistuttamaan puoluetta koko ajan olemassaolostaan. Silti todella tärkeiksi tai kriittisiksi nähdyissä asioissa puolueen järjestökenttä oli valmis näyttämään todellisen voiman, mikä sillä oli – kuten presidenttiehdokasvalinnassa 1981, liian pelin politiikaksi nähdyissä vaaliliittokuvioissa ja puolueen nostamisessa takaisin jaloilleen Oulun suurkokouksessa oppositioshokin jälkeen. Kekkoskauden jälkiaallot löivätkin pitkään keskeisissä asemissa Kekkosen kauden päättyessä olleiden Väyrysen, Virolaisen ja Karjalaisen päälle – heittäen samalla varjoa puolueen päälle.

Puolueen yhtenäisyyttä vaikeampi haaste oli selvitä poliittisen kentän ja ylipäätään yhteiskunnan rakennemuutoksen haasteista. Keskustapuolueen asema kävi yhä tukalammaksi SDP:n valta-asemien vahvistuttua Koiviston valinnan myötä ja kokoomuksen hengittäessä niskaan, vaikka toisaalta SKDL:n lasku antoi keskustalle tilaa eikä vihreiden nousu taas syönyt keskustapuolueen kannatusta. Uhkakuvaksi nousi ennen kaikkea puoluekentän polarisoituminen SDP:n ja kokoomuksen ympärille. Keskustapuolueen johto ei kuitenkaan alistunut tilanteeseen vaan valitsi strategiakseen SDP:n haastamisen, korkean profiilin politiikan. Siinä sillä oli asiatavoitteiden osalta puolueen kentän vahva tuki, sillä puolueen kenttä nimenomaan vaati omista tavoitteista kiinni pitämistä. Keskustapuolue oli ollut vuosikymmeniä vastuullinen valtionhoitajapuolue, ja nyt oli aika nostaa omat tavoitteet voimakkaasti esiin. Pelkästään omat voimat eivät tähän kuitenkaan riittäneet, vaan puoluejohdon strategiaan kuului hyödyntää taitavasti keski-

https://doi.org/10.21435/ha.155

puolueiden yhteistyötä voiman kasvattamiseksi. LKP-liitos ja sittemmin ero, vaaliliittoyhteistyö ja keskiryhmien hallitusyhteistyö olivat keinoja, joilla operoitiin SDP:n hallitsevia asemia vastaan ja joiden kautta puolue ponnisti varteenotettavaksi hallituksenrakentajaksi – vaihtoehdottomalta näyttävän SDP:n dominoinnin sijaan.

Korkea profiili tuotti myös tuloksia, mistä olivat osoituksena kotihoidontuki ja kansaneläkeuudistus. Myös vuoden 1983 kriittisistä eduskuntavaaleista keskustapuolue selvisi voittajana LKP-liitoksen avulla, vaikka LKP itse menetti kaikki kansanedustajansa. Keskustapuolue näytti, ettei se kaatunut Kekkosen myötä, vaan puolueelle avautuikin uusi nousun tie. Vaikka puolueessa ei sitä hienotunteisuussyistä ja kunnioituksesta Kekkosta kohtaan haluttukaan myöntää, olivat Kekkosen pitkä hallituskausi ja jatkuva hallitusvastuu muodostuneet puolueelle rasitteeksi. Vasta Kekkosen väistyminen avasi tien tahtopolitiikan toteutukselle hallituspolitiikassa – Väyrynen oli hyvin eri asemassa puheenjohtajana kuin edeltäjänsä Virolainen. Mitään järisyttäviä tuloksia se ei kuitenkaan tuottanut vuoden 1987 vaalituloksen perusteella. Vuonna 1975 Kekkosen aikaan puolue oli saanut 39 paikkaa ja 1987 sitä vastoin 40 paikkaa. Kyse oli ennemminkin eräänlaisen henkisen solmun aukeamisesta: puolue pystyi todistamaan itselleen ja kilpailijoilleen kykynsä seistä omilla jaloillaan ilman presidenttipuolueen asemaa.

Korkea profiili ei ollut kuitenkaan pelkästään tahtopolitiikkaa ja kaikkien mahdollisten ja sallittujen puolueen asemia vahvistavien operaatioiden hyödyntämistä laskelmoidun taitavasti, vaivoja säästämättä ja kritiikkiä pelkäämättä. Politiikan pelkkä raaka realismi ei olisi motivoinut saatikka innostanut puolueväkeä. Puolueen aatteen uudistaminen ja sen päivittäminen vastaamaan ajankohdan uusiin haasteisiin oli olennainen osa korkeaa profiilia. Vuonna 1982 Kääriäisen johdolla hyväksytyssä uudessa periaateohjelmassa painotettiin keskustapuolueen tarjoavan vaihtoehdon SDP:n ja kokoomuksen materialistiselle ajattelutavalle tarjoamalla luonnontaloudellisesti kestävä vihreä vaihtoehto, mikä oli samalla vastaus vihreän liikkeen nousuun. Samalla koko puolueväki sidottiin yhteisten periaatteiden taakse ja avarrettiin kuvaa puolueesta. Periaateohjelma ei tähdännyt radikaaleihin uudistuksiin, vaan siinä rakennettiin aikaisemman aatepohjan perustalle, mutta kuitenkin modernisoiden sitä vastaamaan yhteiskunnan uusiin vaatimuksiin ja haasteisiin. Aatteen uudistaminen oli tärkeää nimenomaan oman järjestöväen niin sanotun liekin ylläpitämisen kannalta – varsinkin kun puoluetta painoi julkisuudessa linjavääntöjen jäljiltä pelin politiikan -imago.

Vuonna 1986 hyväksytyssä Suomalainen suunta -tavoiteohjelmassa osoitettiin niin ikään, että puolueella oli kyky vastata ajankohdan yhteiskunnallisiin haasteisiin, joiksi nostettiin ennen kaikkea hyvinvointiyhteiskunnan remontti, ympäristökysymykset ja kansainvälistyminen. Punaisena lankana kulki periaateohjelman tavoin se, miten ha-

https://doi.org/10.21435/ha.155

jautus, maakuntien Suomen vahvana säilyttäminen, oli yhä relevanttia ja oikeutettua yhteiskunnan muutospaineissa sosiaalisen ja taloudellisen oikeudenmukaisuuden ja myös ympäristön näkökulmasta. Olennaista olikin, että puolueessa pidettiin systemaattisesti kiinni maakuntien Suomesta, aluepolitiikasta ja hajautuksesta, sillä keskittymistä pidettiin ihmisten ja ympäristön kannalta huonona vaihtoehtona. Myös puolueen vihreys sidottiin hajautukseen, mikä oli näkynyt jo vuoden 1982 periaateohjelmassa ja mikä vahvistettiin niin Suomalainen suunta -tavoiteohjelmassa kuin ympäristökysymyksiä yksityiskohtaisemmin käsittelevässä Realistisen vihreyden ohjelmassa vuonna 1990. Vihreyden korostaminen olikin näkyvin aatteellinen muutos tai paremminkin aatteellisen painotuksen muutos 1980-luvulla (keskusta) liberalismin ja porvarillisen "revideerauksen" jäädessä syrjäisemmiksi virtauksiksi puolueen kenttään vähemmän vetoavina painotuksina. Vihreys sidottiin hajautuksen kautta puolueen aatteelliseen ytimeen, maakuntien Suomeen, jolloin siitä tuli koko puoluetta periaatteessa yhdistävä tekijä – vaikka ei aina käytännön ratkaisuissa, mikä näkyi varsinkin energiakiistoissa.

Väyrysen vuoden 1983 eräänlaisissa kriisitunnelmissa kehittämä visio luonnonmukaisesta tietoyhteiskunnasta antoikin puolueelle uuden vastauksen siihen, miten se selviäisi kansainvälistyvän tietoyhteiskunnan ja keskittymisen haasteista. Ohjelmassa sidottiin taitavasti yhteen teknologian kehitys, ympäristönäkökulma, aluepolitiikka sekä kansainvälistyminen. Uutta oli nimenomaan teknologian sitominen ratkaisuksi sekä aluepolitiikkaan että ekologiseen näkökulmaan. Aikaisemmin puolueen ajamaa aluepolitiikkaa oli voitu moittia vanhanaikaiseksi yritykseksi kääntää ajan pyörää takaisin. Nyt hajautuksesta ja aluepolitiikasta tuli nimenomaan uuden teknologian avulla ratkaisu politiikan agendalle yhä voimakkaammin nouseville ympäristökysymyksille sekä ylirajaisen uuden teknologian yhteiskunnan rakenteita voimakkaasti muuttaville voimille eli ihmisten ja talouselämän keskittymiselle. Käytännössä vision ajatukset eivät kuitenkaan edenneet keskustapuolueen toivomalla tavalla, ja myös puolueen käytännön ympäristöpolitiikka jauhautui ajan puoluepoliittisissa väännöissä.

Ympäristöministeriökiistassa keskustapuolueen ajama malli hävisi SDP:n mallille kokoomuksen kallistuessa SDP:n kannalle lähestyvien eduskuntavaalien alla – presidenttipuolue SDP näytti sille lupaavammalta tieltä hallitukseen. MTK:n nostattamat pelot viljelijäväestön aseman heikentymisestä ja mediassa käytetty termi "suppea ympäristöministeriö" taas loivat kuvaa, ettei ympäristönsuojelu ollut korkealla puolueen prioriteettilistalla. Varsinkin puolueen nuoret ja naiset korostivat ei-materialistista ja ympäristöystävällistä linjaa, mutta käytännössä puolueen ympäristöimago kaatui käytännön toteutuksen vaikeuksiin ja julkisuudessa siitä syntyvään kuvaan. SDP:n ja kokoomuksen sekä teollisuustahojen paineessa keskustapuolueen ydinvoimakielteinenkin kanta

https://doi.org/10.21435/ha.155

horjui, sillä puheenjohtaja yritti kääntää puolueen linjaa ydinvoimamyönteiseksi. Kääriäinen ja puolueen nuoret etunenässä pitivät kuitenkin kiinni siitä, että kyse oli puoluekokouspäätöksestä, ja Tšernobylin ydinvoimaonnettomuus muutti tilanteen kertaheitolla. Puolue säästyi repivältä riidalta ydinvoimalakysymyksessä.

Myös koskiensuojelulaissa puolueen ympäristöimago sai kolauksen, vaikka puolue kannatti koskiensuojelulakia sinänsä. Vain Kollajan allasta koskien oli vallinnut erimielisyys. Keskustapuolueessa koettiin, että ympäristönsuojelua pyrittiin harjoittamaan pohjoisen Suomen elinkeinojen ja elinvoiman kustannuksella unohtaen eteläisen Suomen ongelmat. Eteläisen Suomen valtamediassa keskustapuolueen kannat eivät saaneetkaan ymmärrystä, ja puolueesta ylläpidettiin stereotypiaa maalais- ja maatalousväestön puolueena ainakin vielä Väyrysen ja Kääriäisen aikana. Puolueen Etelä-Suomen ongelmat ja kysymys pääkaupunkiseutupolitiikasta olivatkin toinen asiakokonaisuus, mikä jäi kilpailtaessa SDP:n ja kokoomuksen kanssa puolueiden välisen väännön jalkoihin. Puoluejohto pyrki tosissaan saamaan jalansijaa pääkaupunkiseudulla, ja SDP:n kanssa sovittu niin sanottu historiallinen kompromissi oli keino sen saavuttamiseen siten, että myös koko maan kehitys huomioitiin. Ideana historiallinen kompromissi oli keskustapuolueen näkökulmasta erinomainen, mutta käytännössä tulokset jäivät heikoksi kokoomuksen hiillostaessa sen kanssa kaupunkikannatuksesta kilpailevaa SDP:tä ja keskustapuolueen joutuessa puolustamaan maakuntien Suomen etuja.

Keskustapuolueen, SDP:n ja kokoomuksen kolmiodraama värittikin voimakkaasti politiikantekoa, ja korkea profiili oli puoluejohdon strategia pitää keskustapuolue mittelössä mukana – mikä toimikin. Oli selvää, ettei kokoomuksen oppositiotaival voinut jatkua loputtomiin. Keskustapuolue haastoi rohkeasti presidenttipuolue SDP:n mahtiasemat, ja kuvioon kuului myös Väyrysen avaus uudesta kansanrintamasta, keskustajohtoisesta kolmen suuren puolueen hallituksesta. Lisäksi Väyrysen aikainen presidenttiehdokkuus ja siihen mahdollisesti kuuluvat porvaripuolueiden yhteistyönäkymät hermostuttivat SDP:ssä. Keskustapuolueen johto onnistui aktiivisella otteellaan määrittelemään politiikan askelmerkkejä. Korkea profiili sujuikin alkuun hyvin: puolue oli yhtenäisesti sen takana, puolue sai läpi kauan ajamansa sosiaalipoliittiset uudistukset ja ulkoministeri Väyrysenkin imago koheni. Väyrysen ja Kääriäisen taitavat operaatiot LKP-liitoksineen, aatteen uudistaminen ja järjestöorganisaation sitouttaminen aatteen voimin järjestökoneiston uudistamiseksi saivat puolueen nokan nousuun, mutta vaikeudet alkoivat näkyä, kun Väyrysen vauhti alkoi kiihtyä ja hän alkoi entistä omavaltaisemmin ohjata puolueen poliittista linjaa haluamaansa suuntaan.

Osin kyse oli siitä, että puolueen tavoitteet eivät synnyttäneet keskustaväessä enää yhtä suurta yksimielisyyttä kuin aikaisemmin läpisaadut sosiaalipoliittiset uudistuk-

https://doi.org/10.21435/ha.155

set. Väyrynen ymmärsi nyt enemmän teollisuus- ja talouselämän kilpailukykyhaasteita ja paineita sopeutua kansainvälisen talouden muutoksiin. Taustalla vaikutti SDP:n ja kokoomuksen paine – ja epäilemättä myös Väyrysen tarve hakea Kairamon ryhmän suunnalta tukea hallituspoliittisille tavoitteilleen. Puolueväessä taas painoi vahvana niin sanottu köyhän asia, ei-palkansaajien ja pienyrittäjien asema sekä ei-materialista ajattelua korostava ympäristönäkökulma. Ristiriita tavoitteissa näkyi ydinvoimakysymyksessä ja sittemmin lievempänä ylipäätään energiaratkaisuissa. Puolueen niin sanottu ympäristösiipi vastusti ydinvoiman lisärakentamista ja vaati myöhemmin voimakkaampaa hajautusta. Taloudellista pragmatismia korostanut Pekkala taas oli varoitellut, ettei köyhän asiaa ja hyvinvointiyhteiskuntaa pystyttäisi ylläpitämään ilman talouskasvua. Tahtopolitiikan alun menestys ja kuumeneva kolmiodraama suurten puolueiden kesken saivat kuitenkin Väyrysen lisäämään tahtiaan, mihin häntä kirittivät myös omat presidenttiambitiot. SKL-vaaliliittoyhteistyö, kolmen suuren hallituksen ajo vastoin järjestökyselyn tuloksia, yllättävät idänkauppa- ja palkkojenalennuspuheet ja ylipäätään talouspoliittiset painotukset alkoivat hermostuttaa puolueen sisällä, varsinkin kun Väyrynen ei suostunut avaamaan lopullisia tavoitteitaan.

Puheenjohtajan toimintaa oli kuitenkin vaikea kritisoida, sillä itse asioita pidettiin oikeina. Idänkauppa- ja muut talousongelmat olivat vakavia, kokoomusta ei tullut syrjiä hallituspuolueena ja kokoomukseen lähentävät verouudistuskaavailut ja ylipäätään maan talouden sopeuttaminen kansainväliseen kilpailuun ja samalla heikompiosaisten pitäminen mukana perusturvaa vahvistamalla olivat oikeansuuntaisina pidettyjä tavoitteita, ja puolueen itsensäkin oli pyrittävä pitämään pintansa SDP:n ja kokoomuksen rinnalla. Kyse oli enemmänkin Väyrysen tyyli- ja menettelytavoista, joissa hän ei onnistunut puolueen johtajana – ollen kuuro esitetylle kritiikille. Väyrys-kritiikkiä ilmeni ennen kaikkea työvaliokunnassa, kansanedustajien sekä NKL:n taholla, eikä niinkään piiritasolla, jossa katsottiin ennen kaikkea asioita eikä Väyrysen korkean profiilin mahdollisia seurauksia hallitus- ja eduskuntatyöhön.

Väyrysen omavaltaiset otteet huipentuivat kassakaappisopimus-episodiin, jonka Koivisto puolestaan torpedoi karkein ottein presidenttiaseman suomilla valtuuksilla. Koivistolla ei ollut ollut aikomustakaan päästää presidenttiehdokaskilpakumppaniaan ja tahtopolitiikan ottein maan poliittista kulttuuria uuteen uskoon muokkaavaa Väyrystä pääministeriksi tai edes ulkoministeriksi. Varovainen Koivisto ei voinut sietää sitä, että Väyrynen yritti sanella hänen askelmerkkejään, koski se sitten hallituksenmuodostusta, idänkaupan tasapainottamista tai Euroopan integraatiokysymyksiä. Idänsuhteiden perusta nojasi, kuten Kekkosenkin aikana, presidentin ja Neuvostoliiton yhteisymmärrykseen ja molemminpuoliseen intressiin, jota muiden ei tullut horjuttaa. Suoraviivainen ja päämäärätietoinen Väyrynen ei kuitenkaan

https://doi.org/10.21435/ha.155

kumarrellut Neuvostoliittoa tai presidenttiä, vaan asioihin vedoten veti omaa linjaansa välittämättä liiemmin äänestäjienkään tai median reaktioista tai yhteistyösuhteiden ylläpidosta SDP:n johtoon. Toimintatyylillään Väyrynen teki itse itsestään pahimman vihollisensa. Väyrysen toiminta söi hänen uskottavuuttaan niin oman puolueen sisällä kuin varsinkin muissa puolueissa ja median välittämässä kuvassa hänestä – vaikka joihinkin hänen kuvia kumartelematon linjansa nimenomaan puri. Keskustapuolueessa otettiinkin kassakaappisopimuksen jälkeen eroa Väyrysen valtapoliittiseen linjaan, joka koki täystyrmäyksen Koiviston ja SDP:n taholta.

Toisaalta Väyrynen oli puolueen presidenttiehdokas, eikä puolueessa kaivattu uusia henkilö- ja valtapoliittisia kiistoja. Oppositioon joutuminen oli aluksi puolueelle iso järkytys, mutta toisaalta se tiivisti puoluetta. Puolueessa pelättiin aidosti, miten sinipunahallitus kohtelisi ei-palkansaajia, maaseutua ja pohjoista Suomea. Samalla ristivetoa aiheuttanut kysymys kallistumisesta joko SDP:n tai kokoomukseen suuntaan väistyi käytännössä pois. Oppositiossa oli vedettävä raja kumpaankin suuntaan. Holkerin hallituksen ylimielinen asenne, verouudistussotkut ja yhä pahenevat talousongelmat, jotka saatiin valtamediassakin läpi juuri vaalien alla, antoivat erinomaiset aseet puolueen oppositiopolitiikkaan. Keskustapuolue pystyi tarjoamaan uskottavan vaihtoehdon sinipunahallituksen politiikalle. Se oli näkynyt jo Väyrysen presidentinvaalituloksessakin. Edes Vladimirov-kohu ja Väyrysen vääntö Koiviston kanssa integraatiokysymyksistä eivät muuttaneet puolueen kannatuskehitystä.

Oppositioaikana korostui, että nimenomaan keskusta puolusti maakuntien Suomea. Silti puolue ei leimautunut nyt samalla tavalla maaseudun, viljelijäväestön ja pohjoisen Suomen etujen ajajaksi kuin aiemmin. Hallituksen talous- ja veropolitiikka ja ylipäätään maan talouskehitys varsinkin juuri vaalien alla osui laajaan ihmisjoukkoon muun muassa nousevien korkojen, työttömyyden, asuntovaikeuksien ja hallituksen verouudistusten takia. Keskustan ajama talouspolitiikka, perhepolitiikka (kuten kotihoidontuki, huoli perheiden verotuksen kiristymisestä) ja perusturvavaatimukset vetosivat laajalti äänestäjiin, mikä näkyi vaalituloksissa erityisesti toimihenkilökannatuksen kasvuna. Voikin melkein väittää, että keskustan vahva nousu oli ennen kaikkea sinipunahallituksen ansiota, sillä keskustan oli helppo näyttää vaihtoehdolta. Sorsan III ja IV hallituksen aikana (1982–1987) hallituksen suosiobarometri oli ollut positiivinen, mutta Holkerin hallituksen aikana alkoi lasku, ja varsinkin sen viimeisinä aikoina barometri oli laskenut miinuksen puolelle.[2111]

Käytännössä puolue oli kuitenkin onnistunut uudistumaan ja sopeutumaan poliittisen kentän muutokseen pysyvämmin, sillä puolue säilyi maan vahvimpana tai toiseksi vahvimpana puolueena eduskuntavaalituloksissa aina vuoteen 2011 asti, vaikka vuoden 1991 ja sen jälkeisen menestymisen syyt olisi-

https://doi.org/10.21435/ha.155

vatkin johdettavissa ennen kaikkea silloisesta poliittisesta tilanteesta. Jokin syvällisempi käänne oli tapahtunut. Politiikantutkija David Arter on todennutkin, että kahden tai kolmen vaalien menestys ei vielä todista pysyvää käännettä eli agraaritaustaisen puolueen muutosta yleispuolueeksi (*catch-all party*). Parinkymmenen vuoden menestystä voi kuitenkin pitää selvänä muutoksena, ja kuten Arter toteaa, Suomen Keskustan menestys ei ollut 1990-luvulla sidoksissa korostuneeseen ”ideologisoitumiseen”, kuten Norjassa nationalismiin oppositiossa Euroopan yhdentymiseen, Ruotsissa ekologiaan ja Tanskassa neoliberalismiin.[2112] Tämän tutkimuksen perusteella voikin todeta, että Suomen Keskustan menestystä selittää kokonaisvaltaisempi muutos ja uudistuminen 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa. Puolue uudistui ja monipuolistui onnistuneesti sekä aatteellisesti että henkilöiden osalta. Aatteellisesti hajautus, maakuntien Suomi, säilyi ytimessä, mutta realistinen vihreys, porvarillinen revideeraus, keskustaliberalismi sekä suomalaiskansallisen painotuksen vaihtuminen vuosikymmenen taitteessa Ahon ja Rehnin ”eurooppalaisempaan” suomalaisuuteen loivat kuvaa puolueesta, joka osasi ja pystyi sopeutumaan yhteiskunnan muutokseen.

Yhtäläisesti puolueen johdon uudistuminen loi pohjaa vuoden 1991 eduskuntavaalimenestykselle – ja pysyvämmälle käänteelle. Väyrysen luopuminen puheenjohtajuudesta oli yllätys, mutta samalla se mahdollisti puheenjohtajavaihdoksen ilman ikäviä sisäisiä vääntöjä. Väyrysen ja Kääriäisen korkea profiili oli jo tehnyt tehtävänsä, sillä puolueen kannatus oli hyvä – ja liian kärjekkään tahtopolitiikan jatkaminen olisi vain todennäköisesti nakertanut kannatusta, sillä se olisi nähty vanhanaikaisena valtapoliittisena pelinä. Vuonna 1990 puheenjohtajaksi valittu Aho korostikin asialinjaa ja ennen kaikkea talouden kuntoon saamista. Ahon hahmossa keskustapuolue palasi takaisin pragmaattiselle keskitien linjalle, jossa vältettiin liian tiukkoja ja puskevia otteita – jollaisilla Väyrynen oli ajanut perinteistä keskitien puoluetta ääripääksi. Maltillinen ja televisiossa karismaattiseksi osoittanut Aho ja hänen puoluesihteeriparinsa Tikka loivat puolueesta modernimpaa ja kansainvälisempää kuvaa kuin voimakkaasti suomalaisuutta ja tahtopolitiikkaa korostaneet Väyrynen ja Kääriäinen. Molemmille suuntauksille oli kysyntää puolueen kannattajakunnassa, mutta Väyrysen voimakas kansallisen suvereniteetin korostus alkoi näyttää ajan oloissa vanhanaikaiselta vastaukselta kansainvälistymisen haasteisiin.

Ylipäätään puolueen kärkihahmojen kaarti oli leventynyt vuoden 1991 vaaleihin tullessa, mikä oli onnistuneen oppositiopolitiikan lisäksi puolueen menestyksen salaisuus. Väyrysellä oli yhä voimakas oma kannattajakuntansa, Kuuskoski-Vikatmaa taas loi puolueeseen ihmisläheistä modernin naispoliitikon kuvaa ja nuorten keskustaliberalismi toi oman säväyksensä Rehnin johdolla. Kääriäisen pitkään peräänkuuluttama puolueen henkilökärjen laajentuminen oli

https://doi.org/10.21435/ha.155

onnistunut, ja puolueesta löytyi uskottavia samaistumiskohteita eri kohderyhmille – ilman että puolue olisi vaikuttanut hajanaiselta tai riitaiselta. Aate ja tavoitteet yhdistivät, vaikka nyansseissa olikin eroja. Kääriäinen oli puoluesihteerinä lukenut hyvin puolueväen mielialoja ja sujuvoittanut eri näkökulmien yhteensovittamista, kuten nuorten ja naisten ympäristönäkökulman ja kaupunkiäänestäjien huomioimista, vaikka olikin lojaali puheenjohtaja Väyryselle. Hän kuitenkin kuunteli selvästi kassakaappisopimus-episodin jälkeen enemmän muidenkin painotuksia kuin puheenjohtajan. Puolueen kipupisteiksi osoittautuneet kaupunki- ja ympäristöpolitiikkakin (Eläköön kaupunki! -ohjelma ja Realistisen vihreyden ohjelma) viimeisteltiin ohjelmatasolla oppositiokauden aikana, eikä Euroopan integraatiopolitiikkakaan aiheuttanut vielä puolueen sisällä vaikeuksia.

Tutkimusjakson alkupuolella vahvasti Kekkos-puolueena nähdystä keskustapuolueesta oli tullut vuoden 1991 vaalituloksen perusteella vahva yleispuolue, ja muistot Kekkosen ja Kekkosen jälkeisen ajan valtataisteluista ja jälkiaalloista olivat hiipuneet. Keskustasta oli tullut aina henkilöitä myöten hyvin eri puolue kuin mitä se oli ollut tämän tarkasteluajan alussa vuoden 1981 lopulla. Puolue selviytyi hämmästyttävän hyvin Kekkosen jälkeisestä ajasta, vaikka yhteiskuntarakenteen muutos ei lähtökohtaisesti suosinut puoluetta. Tiivistetysti sanottuna keskustapuolue nousi vaikeuksistaan onnistuneesti uudistetun aatteen, puolueeseen ja puolueen aatteeseen uskovan lojaalin järjestöväen sekä korkean profiilin voimin, vaikka Väyrynen veikin tahtopolitiikan lopulta liian pitkälle – omaksi epäonnekseen. Puolueelle taas oppositioon joutuminen 1987 vaalien jälkeen oli onni onnettomuudessa, vaikka se olikin aluksi shokki. Viimeistään oppositiossa se pääsi eroon vanhoista rasitteista ”kestohallituspuolueena”. Väyrysen ja Kääriäisen väistämätön rooli oli toimia eräänlaisina muurinmurtajina Kekkosen jälkeisessä ajassa, ja samalla kaksikko kului ja sai kolhuja. Heidän tehtävänsä ei ollut helppo, mutta he onnistuivat nostamaan puolueen nousuun.

Korkean profiilin strategialla Väyrynen ja Kääriäinen mursivat puoluekentän polarisaatiokehityksen SDP:n ja kokoomuksen väliseksi. Varsinainen menestys saavutettiin vasta Holkerin hallituksen aikana, vaihtoehtona sinipunalle, tiukkaan asialinjaan perustuvalla korkealla profiililla, jossa valtapoliittiset kuviot työnnettiin sivuun – puolueen asemat olivat jo riittävän vahvat ilman liittokuvioitakin. Aho ja Tikka viimeistelivät lopun lukien oikein aikansa vaatimuksia. Keskusta kävi ennen kaikkea talousvaalit, joissa se tarjosi tiukkaan asialinjaan perustuvan raikkaan vaihtoehdon sinipunahallituksen kuluneille kasvoille. Keskustan tarjoama vaihtoehto upposi kansaan, ja puolue nousi vuoden 1991 eduskuntavaaleissa maan suurimmaksi puolueeksi.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Keskustapuolue / Suomen Keskusta ja suomalaisen yhteiskunnan muutos

Suomalaisen yhteiskunnan muutoksen voi tiivistää tutkittavana ajanjaksona kolmen teeman ympärille: arvot, talous ja mediakentän muutos. Arvoissa tämä tarkoitti postmaterialistiseksi kuvattujen arvojen nousua yhä keskeisempään asemaan. Postmaterialistiset arvot korostavat yksilöllisyyttä, itsensä toteuttamista, vapautta, ympäristötietoisuutta ja talouskasvun kyseenalaistamista. Yhdysvaltalaisen politiikan tutkijan Ronald Inglehartin mukaan Suomi olisikin jo vuonna 1981 ollut poikkeuksellisen postmaterialistinen maa, ja vaikka näin radikaali tulos olisi ennemminkin selitettävissä joillain perinteisillä arvoasetelmilla, kuten pohjoismaisella talonpoikaisvapaudella, kuin varsinaisella arvojen muutoksella, kuvaa näkemys silti arvoissa tapahtuneita liikahduksia 1980-luvulla. Tutkimuksissa onkin todettu, että postmaterialistiset arvot ovat yhteydessä maan taloudelliseen kehitykseen, sillä vauraus lisää postmaterialististen arvojen kannatusta.[2113] Suomi oli vaurastunut vauhdilla sotien jälkeen. 1960-luvun nopea kasvu oli kuitenkin hidastunut 1970-luvulla ja laskeva trendi jatkui 1980-luvulla, mikä selvästikin asetti keskustapuolueen sisällä haasteita hyväksyä postmaterialistisia arvostuksia.[2114]

Postmaterialististen arvojen vetovoima on silti selvästi havaittavissa myös keskustapuolueessa, varsinkin nuorissa ja naisissa, mutta yleisemällä tasolla myös siinä, miten keskeiseen asemaan ympäristöarvot puolueessa nostettiin kyseisen tarkasteluajan kuluessa. Vakiintuneen ja hallitusvaltaa käyttämään tottuneen puolueen oli kuitenkin mahdotonta omaksua postmaterialistisia arvoja kaiken kattavasti. Ideat liikkeenomaisesta puolueesta ilman vakiintuneita puoluestruktuureja ja auktoriteetteja[2115] sopivat uusien vihreiden liikkeiden pyrkimyksiin saada asiansa politiikan agendalle[2116], mutta ei vakiintuneelle puolueelle, jonka kannattajakunta ei ollut sellaisessa sosio-ekonomisessa asemassa, että puolueella olisi ollut varaa nostaa yksioikoisesti ympäristökysymykset taloudellisten ja sosiaalisten kysymysten ohi. Vihreyden tai ekologisen ideologian määrittely onkin aika- ja kontekstisidonnaista siten, että kasvava tietoisuus ilmastonmuutoksesta, sen aiheuttajista ja ylipäätään ihmisen toiminnan vaikutuksesta ympäristöön ja luontoon on ollut jatkuvassa muutoksessa tieteellisen tiedon lisääntyessä. 1980-luvulla vihreys ymmärrettiin yleisessä mielipiteessä vahvasti synonyymiksi ydinvoiman vastustamiselle, vaikka vastakkaisiakin argumentteja esitettiin, ja nimenomaan keskustapuolue jakaantui asian suhteen. Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden takia kiistaa ei kuitenkaan koskaan käsitelty päätepisteeseen asti puolueen elimissä.

Aatteellisella tasolla ristiriidat pystyttiin kuitenkin sovittamaan yhteen siten, että puolueen vihreys sidottiin näkemykseen hajautetusta yhteiskunnasta, joka oli myös sosiaalisesti oikeudenmukainen. Keskustapuolue sopeutuikin varsin kivuttomasti postmaterialististen arvojen nousuun, ja

https://doi.org/10.21435/ha.155

varsinkin puolueen nuoret omaksuivat näitä arvoja. Puoluetasolla arvojen omaksuminen tapahtui kuitenkin ennen kaikkea siten, että arvot sopeutettiin muokkaamalla ne omaan aatepohjaan sopiviksi. Esimerkiksi liikepuolueajatukselle haettiin oikeutusta puolueen perinteisistä identiteettiaineksista: Puolue oli syntynyt alun perin alhaalta päin kansanliikkeenä, maakunnallisella tasolla, erityisesti Etelä- ja Pohjois-Pohjanmaalla sekä Karjalassa. Ekologinen painotus taas sai käytevoimaa siitä, että puolue oli agraaritaustaisena luonnostaan sidoksissa maahan, ympäristöön ja luontoon sekä hajautettuun yhteiskuntakehitykseen. Vapaus ja yksilöllisyysarvot taas olivat liitettävissä kansaliike-ideaalin ohella perinteiseen talonpoikaiseen vapauteen ja omistusoikeuden turvaan.

Keskustapuolueen sopeutumista postmaterialististen arvojen nousuun voikin melkein pitää 1980-luvulla käänteisenä sille, miten vihreät sopeutuivat 1990-luvulla liikkeestä puolueeksi.[2117] Tosin sillä erotuksella, että keskustapuolue säilytti poliittiselle vaikuttamiselle välttämättömän puolueolemuksensa ja sen sijaan vain otti ekologiset arvot aatteensa yhdeksi kulmakiveksi sekä omaksui liikepuolueen piirteitä toimintaansa ja retoriikkaansa. Lisäksi on todettava, että postmaterialististen arvojen nousu esimerkiksi yksilöllistymisen kohdalla ei vielä realisoituinut puolueiden kohdalla 1980-luvulla. Kansalaisten puoluesamaistumisen heikentyminen alkoi näkyä selvästi vasta vuoden 1991 jälkeen.[2118]

Suomalainen yhteiskunta muuttui keskeisesti myös talouden rakenteiden ja taloudellisen ajattelun osalta tutkittavissa olevana ajanjaksona – vaikka muutokset olivatkin osa aiemmin alkanutta jatkumoa, maan integroitumista kansainväliseen talouteen. Viennin painoarvo nousi, yritysten toiminnot kansainvälistyivät ja teknologiapanostukset kasvoivat.[2119] Säädelty pankkijärjestelmä oli jo 1980-luvun alkuun tullessa nopeasti murenemassa, sillä yhä suurempi osa pankkitoiminnasta tapahtui Suomen Pankin rahapoliittisen säätelyn ulottumattomissa.[2120] Pääomamarkkinoiden vapauttaminen, talouden avaaminen ja kilpailun lisääminen sekä kilpailukyky-puheen yleistyminen nopeutuivatkin vasta 1980-luvulla, vaikka sittemmin todelliseksi vedenjakajaksi muodostui 1990-luvun alun lama.[2121] Keskustapuolueelle talouden muutos oli huomattavasti isompi haaste kuin sen kilpapuolueille, kuten edellä on tullut ilmi. Talouden kansainvälistyminen ja informaatioteknologinen murros suosivat yritysten ja ihmisten keskittymistä kasvukeskuksiin ja Etelä-Suomeen.

Puolue ei kuitenkaan jäänyt tilanteessa toimettomaksi, vaan se pyrki ottamaan aloitteen aktiivisesti käsiinsä. Korkean profiilin strategialla se pyrki erottautumaan SDP:stä ja ajamaan talouspoliittisia ratkaisuja, jotka mahdollistivat samaan aikaan sekä maan talouden sopeuttamisen globaalin talouden uusiin vaatimuksiin että aluepolitiikan ja heikompiosaisten, ei-palkansaajien, puolustuksen. Päälinjajana keskustapuolueella oli tässä yritysten toimintaedellytysten vahvistaminen kilpailun kiristyessä, sillä sen puolestaan katsottiin varmistavan hyvinvointivaltion

https://doi.org/10.21435/ha.155

talouden pohjan tulevaisuudessakin – sekä siten heikompien alueiden ja työmarkkinoiden antaman turvan ulkopuolelle jäävien ihmisten tukemisen. Tämä tavoite näkyi keskipuolueiden kitinäpaperissa, niin sanotussa historiallisessa kompromississa, ja yhä painokkaammin myös ohjelmissa, kuten Suomalainen suunta -ohjelmassa, sekä puolueen verouudistusvaatimuksissa, varsinkin ennen 1987 eduskuntavaaleja. Puolueessa oltiin periaatteessa yhtä mieltä siitä, että yritysten toimintaedellytykset oli turvattava kiristyvässä kansainvälisessä kilpailussa ja samalla perusturvaa oli vahvistettava, jotta väliinputoajien asema turvattaisiin – vaikka tämän käytännön toteutuksen muodoista esiintyikin hienoisia näkemyseroja, ja varsinkin puolueen puheenjohtajan katsottiin ymmärtävän liiaksikin yritysten etuja.

Keskustapuolue ei kuitenkaan päässyt toteuttamaan talouspoliittisia linjauksiaan hallituksessa haluamassaan määrin, sillä palkansaajien etuja vahvasti puolustava SDP ja sen taustajärjestöt eivät olleet valmiita yhtä nopeaan muutokseen kuin keskustapuolue ja varsinkin sen puheenjohtaja. Lisäksi talouspoliittiset uudistuskaavailut alettiin yhä voimakkaammin tulkita kiihtyvän poliittisen valtakamppailun valossa koskien niin presidentinvaaleja kuin tulevia hallituskaavailuja, mikä tulehdutti tilanteen. Puolueen joutuminen oppositioon vuoden 1987 vaalien jälkeen taas vei vallan vaikuttaa talouspoliittisiin linjauksiin, ja Holkerin hallituksen talouspoliittisista linjauksista ja niiden vaikutuksista alueelliseen tasa-arvoon sekä perheellisten ja vähäosaisten asemaan tulikin keskustapuolueen oppositioajan kärkiteemoja – jotka selvästi myös upposivat kansaan ja talouden käänteen yhä selvemmin paljastuessa myös mediaan, aina pääkaupunkiseutua myöten.

Keskustapuolue siis sopeutti toimintaansa ja aatettaan myös talouden muutoksiin, aivan kuten Kekkosenkin aikana, ja pyrki esittämään omat ratkaisunsa ylikansallistuvan talouden hyvinvointivaltiolle asettamiin haasteiseen ja jota sopeutumista vaikeutti entisestään idänkaupan asteittainen kriisiytyminen 1980-luvun puolivälistä lähtien. Käytännössä puolue ei päässyt kuitenkaan kokeilemaan, miten sen opit olisivat purreet 1980-luvun lopun monitahoisiin ja ylikansallisiin, rajojen ulkopuolelta Suomen talouteen vyöryviin, uusiin ja toisiinsa monimutkaisesti kytkeytyneisiin maan taloutta horjuttaviin ongelmiin. Imagotasolla taas keskustan talouslinjauksia, ennen talouden ongelmien todellista paljastumista, sen sijaan voi katsoa rasittaneen yleisessä mielipiteessä jonkin verran vanha leima puolueesta talonpoikaisen tarkkana, saiturimaisena taloudenhoitajana, jossa ei katsottu suopein silmin ennen kaikkea kaupunkimaiseen elämäntapaan liitettyä yksilöllistä kuluttamista yli perustarpeiden[2122] – mikä sopi toisaalta taas ajan postmaterialistiin arvoihin vihreyden ja antimaterialismin, mutta ei yksilöllisyyden korostuksen osalta.

Kolmas keskeinen suomalaista yhteiskuntaa muokannut muutos liittyi mediakentän muutokseen. Muutos koski median

https://doi.org/10.21435/ha.155

tuottamia sisältöjä, varsinkin toimittajien ja poliitikkojen välisiä suhteita, joiden osalta *Tamminiemen pesänjakajien* katsottiin ravistelleen vanhoja asenteita. Puolueiden ja poliitikkojen oli yhä vaikeampi hallita politiikan julkisuutta, mikä näkyi myös presidentti Koiviston ja Sorsan mediasuhteissa sopuli- ja infokratia-syytöksineen. Puolueet joutuivat kilpailemaan vaurastuneen yhteiskunnan kansalaisten lisääntyvästä vapaa-ajasta samaan aikaan, kun yleinen hyvinvointi teki ihmiset yhä riippumattomammiksi puolueista. Muutos koski myös mediakentän omistusrakenteiden muutoksia, uusien toimijoiden ilmaantumista, median sääntelyn purkamista ja tarjonnan ja kilpailun lisääntymistä.[2123]

Mediakentän murros oli haaste keskustapuolueelle, kuten kaikille puolueille ja poliitikoille. Varsinkin tutkimusajan alkua leimasi median irtiotto niin sanotusta Kekkosen ajasta, mikä näkyi muun muassa vuoden 1982 presidentinvaaleissa, ja kohdistui erityisesti keskustapuolueeseen Kekkosen puolueena. Erityisesti puheenjohtaja Väyrynen ja muut keskeiset Kekkosen kauden toimijat, kuten Virolainen ja Karjalainen, saivat ryöpytyksessä osansa. Toisaalta Väyrynen ja Kääriäinen osasivat myös hyödyntää uudenlaisen mediailmaston luomaa julkisuustilaa. Erilaisilla korkean profiilin strategian mukaisilla julkisuusoperaatioilla puolue varmisti näkyvyytensä ja oman profiilinsa erottumisen puolueiden välisen kolmiodraaman mittelöissä. Väyrysen kärjekkäimmät ulostulot, kuten idänkauppa- ja palkanalennuspuheet, kääntyivät kuitenkin mitä ilmeisemmin tappioiksi mediasotatantereella. Vuosikymmenen loppua kohden puolue onnistui myös luomaan entistä monikärkisemmän julkisuushenkilökaartin, joka uudisti puolueesta syntynyttä kuvaa ja saattoi houkutella entistä laajempia äänestäjäjoukkoja – Ahon, Kuuskoski-Vikatmaan ja Rehnin vanavedessä.

Puolueiden ja median välisen suhteen muutosta on kuvattu politiikan tutkimuksessa siirtymäksi puoluedemokratiasta yleisödemokratiaan. Yleisödemokratian vahvistuminen on ajoitettu Suomessa Kekkosen jälkeiseen aikaan, ja selvästikin yleisödemokratiaan liittyvät piirteet, kuten puolueiden ideologisten erojen kaventuminen, yksittäisten poliitikkojen imagojen korostuminen julkisuudessa ja median lisääntynyt kilpailu fragmentoituneista mediayleisöistä, alkoivat vahvistua 1980-luvulla.[2124] Toisaalta taas yleisödemokratiaan liitetty puolueosallistumisen raju väheneminen ja puolueuskollisuuden heikkeneminen eivät realisoituneet keskustapuolueen kohdalla vielä merkittävällä tavalla nyt kyseessä olevana ajanjaksona – kuten luvusta ”Puolueen vahva järjestörakenne” voi nähdä. Samasta luvusta voi myös nähdä, että myöskään mediakentän muutokseen kuulunut poliittisen lehdistön heikentyminen ei näkynyt vielä merkittävällä tavalla, vaikka keskustapuolueen ja sen vahvan maakuntalehdistön suhteet alkoivatkin vähitellen etääntyä. Puolue pystyi siis sopeutumaan mediakentänkin murrokseen varsin hyvin – vaikka eteläisen Suomen mediassa sitä leimattiin vielä pitkälti 1980-luvulla maalaispuolueeksi.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Varsinkin vuoden 1991 vaalitulos ja äänestäjäkunnan rakenne osoittavat, että ammattikuntarakenne ei selitä puolueen kannatusta, vaan syitä on haettava muista tekijöitä.[2125] Näitä syitä olivat puoluekentän polarisoitumisen estänyt korkean profiilin politiikka keskipuolueyhteistyökuvioineen sekä siihen liittynyt puolueen aatteen onnistunut uudistaminen ja Holkerin hallituksen epäonnistunut politiikka. Näihin kaikkiin liittyi keskeisesti se, että puolue sai näkökulmansa onnistuneesti läpi mediassa – mikä tapahtui varsinkin Holkerin hallituksen talouspolitiikkaa koskien juuri ennen vaaleja aina etelän valtamediaa myöten. Toinen kysymys taas on se, miten lopullisesti tai pitkäkestoisesti puolueen uudistumisen seurauksena tapahtunut imagon muutos yleispuolueeksi mediassa tai kansalaisten mielissä säilyi – myöhemmiltä ajoilta on merkkejä maatalous- ja maalaispuolueimagon vahvistumisesta, mikä ei kuitenkaan ole enää tämän tutkimuksen puitteissa vastattava kysymys.

Mediakentän muutoksen kannalta tarkasteltuna on myös todettava, että tutkimuksen empiirinen tarkastelu myös kyseenalaistaa osin toimittajien ja poliitikkojen välisen muuttuneen suhteen ja kytköksen etääntymisen ainakin presidentin osalta.[2126] On varsin hämmentävää demokratian ja lehdistön vallan vahtikoiran tehtävän näkökulmasta tarkasteltuna se, miten läheinen ja avoin suhde presidentti Koivistolla oli *Helsingin Sanomien* toimittajiin, kuten Koiviston edellä kuvatut selostukset Väyrysen idänkauppapuheista toimittajille osoittavat – se olisi kuitenkin oman erikoistutkimuksensa aihe. Ylipäätään Koiviston otteissa näkyivät Kekkosen kaltaiset otteet presidentin tehtävien hoidossa, vaikka Koiviston julkikuva korostikin parlamentarismia. Muutokset parlamentarismin vahvistumisen suuntaan ajoittuivatkin selvästi vasta tämän tutkimuksen jälkeiseen aikaan, kuten monet muutkin 1980-luvulla nähtävissä olevat virtaukset, jotka toden teolla todentuivat vasta 1990-luvun alun suuren murroksen myötä. Mukaan lukien myös keskustan nousu suureksi puolueeksi, suurimmaksi tai toiseksi suurimmaksi puolueeksi seuraaviksi kahdeksi vuosikymmeneksi.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Viitteet

1 Porin puoluekokouksesta oli vain yhdeksän kuukautta vaaleihin, joten jo tästäkin syystä korkean profiilin strategia jatkui ja uusi puoluejohto teki siihen vain omat uudet painotuksensa. Ks. luku Ahon aikaan – tahtopolitiikkaa asialinjalla ja huikealla menestyksellä.
2 Kääriäinen 2002, 219.
3 I-A 2006, 660; Punnonen & Pirilä 1987, 33, 34.
4 Punnonen & Pirilä 1987, 36.
5 Punnonen & Pirilä 1987, 36.
6 I-A 2006, 660.
7 Punnonen & Pirilä 1987, 36: ainoastaan vuoden 1962 eduskuntavaaleissa kansanedustajapaikkojen määrä nousi piikinomaisesti, mutta muuten puolueen kannatuksen trendi oli laskeva, tosin 1970-luvulla osin aaltoileva.
8 Vrt. Kalela 2002, 127: "Historiantutkijan tapahtuma on päättelyyn perustuvan tutkimustyön tulos, vaikka sillä olisikin narratiivinen rakenne."
9 Väyrynen 1993a, 24, 25, 92, 97, 362; I-A 2006, 655.
10 Väyrynen 1993a, 24.
11 Kääriäinen 2002, 210.
12 Kääriäinen 2002, 210.
13 Kääriäinen 2002, 219–220.
14 Käytännössä poliittisen kentän muutos ja yhteiskunnan muutos ovat tietysti sidoksissa toisiinsa, vaikka eivät täysin suoraviivaisesti. Esim. Karimäki 2022, 16.
15 Punnonen & Pirilä 1987, 30.
16 I-A 2006, 659.
17 Kääriäinen 2002, 14.
18 Martikainen & Yrjönen 1991, 56; Tilastollinen vuosikirja 1982, 50; Tilastollinen vuosikirja 1990, 361.
19 Kääriäinen 2002, 14.
20 Pk 18.–20.6.1982, liite Kääriäisen puhe 18.6.1982, KMA.
21 Wuokko 2020, 189.
22 I-A 2006, 657–658.
23 Blom 2018, 73–74, 77; Kivimäki & Harjula & Malinen & Nevalainen, 400.
24 Blom 2018, 75–79, 87.
25 Martikainen & Yrjönen 1991, 65; Punnonen & Pirilä 1987, 33, 37.
26 Kettunen 2002, 34.
27 Lind 2002, 346; Kiander 2001, 104.
28 Väyrynen 1974, 178–181.
29 I-A 2006, 655–656.
30 Karimäki 2022, 19.
31 Saukkonen 2012, 35–37.
32 Saukkonen 2012, 40–41; Kettunen 2002, 36; Paloheimo 2005, 210–216; Grönlund, Paloheimo, Sundberg, Sänkiaho & Wass 2005, 100: kansalaisten puoluesamaistuminen on heikentynyt vuoden 1991 jälkeen.
33 Moisio 2012, 305.
34 Vrt. Saukkonen 2012, 40.
35 Karimäki 2022, 13; Krouwel 2006, 267.
36 Vares 2017; Aalto 2018; Karimäki 2022.
37 Ainoastaan luvussa "Puolueen vahva järjestörakenne" on käytetty temaattista käsittelytapaa.
38 Kääriäinen 2002, 215.
39 Keskustapuolueen ja ministeriryhmän politiikan teko -paperi, Puoluesihteeri Seppo Kääriäinen II 1983, KMA.
40 Keskustapuolueen ja ministeriryhmän politiikan teko -paperi, Puoluesihteeri Seppo Kääriäinen II 1983, KMA; Jutila 2003, 144.
41 Ks. Kääriäinen 2002, 256–257.
42 Kauko Juhantalon haastattelu 16.11.2010, Eduskunnan kirjasto.
43 Palmunen 2018, 136–137.
44 Esimerkiksi Arterin tutkimusartikkeli on näyte siitä, miten keskustapuolue sopii huonosti politiikan tutkimuksen teoriakehykseen. Arter 2001, 93: "The Finnish Agrarian-Centre has indeed transformed itself, even if not in line with Kircheimer model, and this fact must cast further doubt on the continuing utility of one most influential theories of party change."
45 Harvinainen esimerkki historiantutkimuksen ja politologisen tutkimuksen onnistuneesta yhdistämisestä on Karimäen vihreiden puoluevakiintumista koskeva tutkimus *Protestista puolueeksi*. Karimäki 2022.
46 Paloheimo & Wiberg 2012, 224–228; Paloheimo & Sundberg 2005, 171; Katz & Crotty 2006.
47 Paloheimo & Wiberg 2012, 218–223.
48 "While political scientist have a long history of generalizing about patterns of party organization based on ideology (party family) and era (developmental

models), national-level factors seem to hold sway – –." Webb, Poguntke and Scarrow 2017, 307.
49 I-A 2006, 597; Vk 1990, 31.
50 I-A 2006, 596–597.
51 Punnonen & Pirilä 1987, 72–75.
52 Vk 1990, 31.
53 Vk 1981, 51; *Smaa* 15.12.1989: Eero Lankian kirjoitus, jossa toteaa, että alueilla joissa puolueen kannatus korkealla, on omaksuttu varsin kattava kannatusmaksuperinne, jossa jäsentaloudet tukevat oman piirin toimintaa monivuotisilla valtakirjoilla. Sen sijaan heikomman kannatuksen alueilla, lähinnä Etelä-Suomessa, ei näin kattavaa systeemiä, ja kaupungeissa sitä ei juuri edes tunneta, eikä puolueen antama tuki riittänyt korjaamaan epäsuhtaa.; Vk 1983, 51; Vk 1984, 57; Vk 1985, 31; Vk 1986, 75; Vk 1987, 55.
54 Järjestökeräys 1980–1985 & liitteet, Keskustapuolueen Pohjois-Pohjanmaan piiri, KMA.
55 Vk 1982, 55; Vk 1983, 44; Vk 1984, 51; Vk 1985, 25; Vk 1986, 62; Vk 1987, 30–31.
56 Työvaliokunnassa edustus ei tullut suoraan järjestömandaatilla, sillä esimerkiksi keskustanaisten edustus oli turvattu työvaliokunnassa siten, että yksi puolueen varapuheenjohtajista oli nainen ja kaikki varapuheenjohtajat kuuluivat työvaliokuntaan. Toisaalta NKL:n ja KOL:n edustus muodostui ylipäätään yhden "opiskelija"-edustajan myötä. Ks. esim. Vk 1987, 97.
57 Vk 1981.
58 Henttinen 2022, 211, 216–217.
59 Kangas 2014, 210–211.
60 Vk 1990.
61 Vk 1986.
62 Vk 1981, 83; Kääriäinen 2002, 253.
63 Keskustapuolueen äänenkannattajat 1980-luvulla, Kari Hokkanen, KMA.
64 Vk 1981, 83.
65 Kangas 2007, 313; *HS* 25.10.1986: *Keskisuomalainen* oli arvostellut puoluetta ja Väyrystä syksyllä 1986, mutta lehden päätoimittaja Erkki Laatikainen sanoi, ettei tavallinen lukija huomaa muutosta. "Lehti ankkuroituu keskustalaisuuteen, mutta tekee kaikki ratkaisut itsenäisesti."
66 Laaninen 2020, 138.
67 Vk 1987, 102–103; Vk 1988; Vk 1989; Vk 1990.
68 Kääriäinen 2002, 253–254; Vk 1988, 75; Vk 1990, 26: työvaliokunnassa oli kaksi päätoimittajaa jäsenenä.
69 Pohjois-Pohjanmaan piiri ptk 9.11.1984, KMA.
70 Vk 1990, 42.
71 Kääriäinen 2002, 211–212; Olli Mattilan haastattelu 8.9.2021, KMA; Jaakkolan haastattelu 16.11.2021, KMA; Yli-Lahden haastattelu 1.11.2021, KMA; Eero Lankian haastattelu 16.11.2021, KMA.
72 Matti Vanhasen haastattelu 22.6.2022, KMA.
73 Vk 1985, 100; Jaakkolan haastattelu 16.11.2021, KMA.
74 Vk 1982, 114; Vk 1990, 65.
75 Vk 1981, 36–37.
76 Kääriäinen 2002, 203.
77 I-A 2006, 646–647.
78 *SK* 27.11.1981.
79 Ph 17.11.1981, KMA.
80 I-A 2006, 647; Pv 20.–21.11.1981, liite Miettusen puhe 21.11.1981, KMA.
81 I-A 2006, 648.
82 *HS* 22.11.1981; *Ilkka* 22.11.1981; *Länsi-Savo* 22.11.1981; *ES* 22.11.1981; *Uusi Suomi* 22.11.1981.
83 Pk 22.11.1981, liite Väyrysen puhe 22.11.1981, KMA.
84 *SK* 27.11.1981. Vrt. Ruokolan haastattelu 6.4.1993, Eduskunnan kirjasto: jäsenistö käveli puolueen päättävien elimien yli, puoluejohdon yli.
85 *Apu* 27.11.1981; *HS* 23.11.1983.
86 Pk 22.11.1981, liite Virolaisen puhe 22.11.1981, KMA.
87 Pk 22.11.1981, liite Kääriäinen 22.11.1981, KMA.
88 Pk 22.11.1981, liite Väyrysen puhe päätösjuhlassa 22.11.1981, KMA.
89 I-A 2006, 650.
90 Uusitalo 1983, 164.
91 Laukkanen 1982, 172.
92 Pesälä 1998, 96–97.
93 *HS* 23.11.1981.
94 Pihlajamäki 1995, 206–207.
95 Pihlajamäki 1995, 209.
96 *Suomen Sosialidemokraatti* 24.11.1981.
97 *HS* 23.11.1981. Vrt. myös *Liitto* 24.11.1981.
98 Kokoomus edk 4.11.1981, PTA.
99 Vares 2017, 332–340; Lehtilä 2001, 111; Karjalainen 1989, 239.
100 Kokoomus edk 4.11.1981, PTA.
101 Kokoomus edk 26.11.1981, PTA. Myös Kokoomus edk 4.11.1981, PTA.
102 Väyrynen 1993a, 351.
103 Veikko Pihlajamäki totesi piirinsä kokouksessa, että hänelle eräs kokoomuksen kansanedustaja oli sanonut, että heidän eduskuntaryhmästään vain viisi kannatti Karjalaista. Etelä-Pohjanmaan piirin ptk 7.11.1981, KMA; Kokoomus edk 4.11.1981, PTA; Vares 2017, 332–340.
104 Tvk 25.11.1981, KMA.
105 Tvk 4.11.1981, KMA. Myös I-A 2006, 641.
106 Tvk 25.11.1981, KMA.
107 *ES* 23.11.1981; Katajisto 2017, 533; Laukkanen 1982, 171–172.
108 Tvk 25.11.1981, KMA.
109 Tvk 25.11.1981, KMA.
110 Väyrynen 1993a, 327; Tvk 27.1.1982, KMA: Väyrynen kertoi luottamuksellisesti, että Virolainen oli ulkopoliittiselta kannalta huonompi ehdokas kuin Holkeri.
111 Katajisto 2017, 528.
112 *SK* 27.11.1981.
113 Tvk 25.11.1981, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

114 Tvk 9.12.1981, KMA.
115 *Smaa* 10.12.1981; *ES* 11.12.1981; Koivisto 1994, 37.
116 *Länsi-Savo* 11.12.1981.
117 Tvk 9.12.1981, KMA; Katajisto 2017, 534; Oksanen 1982, 24.
118 Toivo Orasmaan kirje 24.1.1982, Tasavallan presidentin valitsijamiesvaalit 1982, Ja 2, KMA.
119 *Smaa* 30.12.1981; Katajisto 2017, 534; Koivisto 1994, 35.
120 Väyrysen ja Kääriäisen allekirjoittama kirje keskustapuolueen valitsijamiesehdokkaille 9.12.1981, puoluetoimisto Ja 2, Presidentinvaalit: Lehtikirjoittelu ennen valitsijamiesvaalia ja jälkeen, 1982, KMA.
121 Katajisto 2017, 534–535; Oksanen 1982, 24.
122 Tvk 9.12.1981, KMA; Katajisto 2017, 535.
123 Mauno Koiviston mielipiteitä yhteiskunnasta (ei päiväystä eikä kirjoittajaa), Presidentinvaalit Painotuotteet 1982 Ja 2, KMA.
124 Katajisto 2017, 536.
125 Koivisto 1994, 37.
126 Esim. TKL:n julkiset kannanotot. Wuokko 2016; Mainio 2018, 369.
127 Tvk 2.12.1981, KMA.
128 Tvk 9.12.1981, KMA; Ph 15.12.1981, KMA.
129 Tvk 2.12.1981, KMA.
130 *Smaa* 27.11.1981; *Länsi-Savo* 27.11.1981.
131 Tvk 9.12.1981, KMA.
132 Ph 15.12.1981, KMA; *Smaa* 15.12.1981.
133 Tvk 9.12.1981, KMA: Kampanjatoimiston alkuperäinen budjetti oli 3 850 000 markkaa, mutta karsittuna versiona 3 000 000 markkaa.
134 Tvk 9.12.1981, KMA.
135 Katajisto 2017, 533.
136 Wuokko 2016, 8, 174; *Smaa* 9.12.1981.
137 Ph 7.1.1982 & liite 4, KMA.
138 Ph 15.12.1981, KMA.
139 Koivisto 1994, 22–23; Wuokko 2016, 171.
140 Ph 7.1.1982, KMA.
141 Ph 7.1.1982, KMA; *Ilta-Sanomat* 19.1.1982.
142 Ulkopolitiikka syynä Äikäs ei lähde Virolaisen valitsijamieheksi, kopio päiväämättömästä lehtileikkeestä, Puoluetoimisto Ja 2, Presidentinvaalit: Lehtikirjoittelu ennen valitsijamiesvaalia ja jälkeen 1982, KMA.
143 Paavo Väyrysen valitsijamiesvaaliehdokaskortti 1982, Puoluetoimisto Ja 2, Presidentinvaalit: Vaalimateriaali piireittäin II, 1982, KMA.
144 Ph 7.1.1982 & liite 4, KMA.
145 Edk 12.1.1982, KMA.
146 *SK* 8.1.1982; *Apu* 15.1.1982.
147 *Smaa* 30.12.1981; *Uusi Suomi* 8.1.1982; Wuokko 2016, 180.
148 Ptkm 7.1.1982, Tyark.
149 *Smaa* 8.1.1981.
150 Ptkm 14.1.1982, Tyark.
151 Ptkm 21.1.1982, Tyark.
152 Katajisto 2017, 536–537.
153 Oksanen 1982, 27.
154 Katajisto 2017, 536–539; *Smaa* 8.1.1982; *Smaa* 16.1.1982.
155 Suomen virallinen tilasto XXIX A:36, Valtiolliset vaalit 1986.
156 Edk 25.1.1982, Keskustapuolueen valitsijamiesten kokous 25.1.1982, KMA.
157 Suomen virallinen tilasto XXIX A:36, Valtiolliset vaalit 1986.
158 Uudenmaan piirin ptk 5.2.1982, KMA. Myös Smaa 26.1.1982.
159 Ruokolan kirjoitus 19.1.1982, Ruokolan arkisto, KMA.
160 Koivisto 1994, 26.
161 Vladimirov 1993, 386–387, 390; Ovaska 2017, 211, 215, 218.
162 Ptkm 21.1.1982, Tyark.
163 Väyrysen haastattelu 15.–16.2.2021, KMA; Väyrynen 1993a, 336–337; Vladimirov 1993, 362, 370, 386–387, 390; Smaa 23.1.1982. Vrt. myös Ovaska 2017, 238; Rusi 2022, 76–77.
164 Ovaska 2017, 170–171, 211, 214–215, 218, 237, 239, 242; Rusi 2007, 389; Rentola 2009, 139–142; Blåfield & Vuoristo 1985, 147–148; Suomi 2005, 48, 146: Väyrysen korostamaa Tamminiemi-teosta pidettiin Neuvostoliitossa ongelmallisena puolueettomuuskorostuksen takia; Sarlundin haastattelu 2.11.2021, KMA: Neuvostoliittolaiset eivät pitäneet siitä, että Väyrynen tarjosi itseään presidenttiehdokkaaksi 1982 vaaleissa.
165 Katajisto 2017, 359–370, 527, 601; Koivisto 1994, 28–29.
166 Edk 25.1.1982, liite Väyrysen puhe, KMA.
167 Edk 25.1.1982, liite Väyrysen puhe, KMA.
168 Pohjois-Pohjanmaan piiri ptk 1.2.1982, KMA; Etelä-Pohjanmaan piirin ptk 13.5.1982, KMA.
169 *Smaa* 23.1.1982.
170 *Smaa* 21.1.1982.
171 Tvk 27.1.1982, KMA.
172 *Smaa* 23.2.1982.
173 *Smaa* 5.3.1982.
174 Ph 7.1.1982, KMA. Käytännössä työvaliokunta pysyi muuten samana, mutta Tuomo Sipilä jäi pois ja uutena tuli Anttila. Rantasola oli kuulunut edelliseenkin kokoonpanoon.
175 Etelä-Pohjanmaan piirin ptk 21.1.1982, KMA.
176 Tvk 27.1.1982, KMA.
177 Tvk 27.1.1982, KMA; Väänäsen muistiinpano 27.1.1982, Väänäsen arkisto, KMA.
178 Tähän viittaa se, että seuraavassa puoluehallituksen kokouksessa 4.2. Väyrynen ja Väänänen olivat hyvin samoilla linjoilla. Voikin kysyä, annettiinko Väänäselle myös mahdollisia lupauksia avarammista henkilövalinnoista koskien häntä itseään, sillä hänet valittiin pian ministeriksi.
179 *Smaa* 2.2.1982.
180 Ph 4.2.1982, KMA.
181 Ph 4.2.1982, KMA; Etelä-Pohjanmaan piiri ptk 5.2.1982, KMA.
182 Ph 4.2.1982, KMA.
183 Numminen 1981, 84.

https://doi.org/10.21435/ha.155

184 Uudenmaan piirin ptk 5.2.1982, KMA.
185 Edk 28.1.1982, KMA.
186 Ph 20.1.1982, KMA.
187 Tvk 27.1.1982, KMA; Edk 27.1.1982, KMA.
188 *Smaa* 28.1.1982. Myös Stenbäck 2009, 286: pääministerin paikkaa ei haluttu keskiryhmille.
189 Tvk 27.1.1982, KMA; Edk 27.1.1982, KMA.
190 Ptkm 21.1.1982, Tyark.
191 Ptkm 28.1.1982, Tyark.
192 Suomi 2005, 67; *HS* 5.2.1982; Blåfield & Vuoristo 1985, 176.
193 Tvk 27.1.1982, KMA; Edk 2.2.1982, KMA; Edk 4.2.1982, KMA; *Smaa* 2.2.1982; Ph 4.2.1982, KMA; Edk 12.2.1982, KMA.
194 Hallitusneuvottelut 3.2.1982, Koiviston ja Virolaisen keskustelu, MKA, kotelo 2, KA; Edk 4.2.1982, KMA; *HS* 4.2.1982.
195 Ph 4.2.1982, KMA.
196 Tvk 11.2.1982, KMA.
197 Hallitusneuvottelut 4.2.1982, Koivisto ja SDP & Koivisto ja Keskusta, MKA, kotelo 2, KA.
198 Hallitusneuvottelut 9.2.1982 klo 13.00, Koivisto ja Sorsa, MKA, kotelo 2, KA. Todettakoon, että tämän lähteen mukaan Väyrynen olisi Koiviston mukaan ollut henkilökohtaisesti valmis pääministeriksi, mutta keskustapuolueen pöytäkirjoihin suhteutettuna vaikuttaa siltä, että pääministeriys oli lähinnä neuvottelukortti tilanteessa, jossa neuvotteluvaltteja ei ollut.
199 Hallitusneuvottelut 10.2.1982, Koivisto ja Väyrynen linna & Koivisto ja Sorsa puhelimessa, MKA, kotelo 2, KA.
200 Hallitusneuvottelut 10.2.1982 klo 11.30, Koivisto ja Sorsa puhelimessa, MKA, kotelo 2, KA; Koivisto 1994, 66. Vrt. Meinander 2022, 268.
201 Ptkm 11.2.1982, Tyark.
202 Ptkm 11.2.1982, Tyark; I-A 2006, 626–628.
203 Ptkm 11.2.1982, Tyark.
204 Tvk 11.2.1982, KMA.
205 Edk 11.2.1982, KMA; Herkman 2012, 193.
206 Hallitusneuvottelut 12.2.1982 klo 12.15, Koivisto, Väyrynen, Ruokola, Kääriäinen ja Stenbäck, MKA, kotelo 2, KA.
207 Stenbäck 2009, 291.
208 Ptkm 11.2.1982, Tyark.
209 Ptkm 16.2.1982, Tyark.
210 Edk 11.2.1982, KMA. Tämän pöytäkirjan mukaan Virolainen ei myöskään pyrkinyt yhtään painostamaan ratkaisuun, että vaalit todettaisiin paremmaksi vaihtoehdoksi. Hän sanoi, että ei pystynyt sanomaan kumpi vaihtoehto olisi parempi ja pelkäsi RKP:n jo valinneen joustamisen.
211 Edk 12.2.1982, KMA.
212 Edk 16.2.1982, KMA.
213 Hallitusneuvottelut 15.2.1982 klo 18.40, Stenbäckin soitto Koivistolle, MKA, kotelo 2; Hallitusneuvottelut 16.2.1982 klo 9.00, Koiviston soitto Virolaiselle, MKA, kotelo 2, KA.
214 Hallitusneuvottelut 16.2.1982 klo 9.00, hallituksenmuodostaja Kalevi Sorsa 16.2.1982 & Matti Ahde 16.2.1982, MKA, kotelo 2, KA.
215 Meinander 2022, 268.
216 Oksanen 1982, 112; *SK* 30.4.1982.
217 Ovaska 2017, 218; Koivisto 1994, 66.
218 *Smaa* 20.3.1982.
219 Ovaska 2017, 247.
220 Muistio JK/22.1.82, MKA, kotelo 24, KA; Ovaska 2017, 230.
221 Muistio JK/22.1.82, MKA, kotelo 24, KA.
222 Salainen muistio 3.2.1982 kirjoittanut Pentti Väänänen, MKA, kotelo 24, KA.
223 Pv 17.2.1982, liite Ruokolan puhe, KMA.
224 Väyrynen 1993a, 316: Ruokolan Väyrystä ja Kääriäistä paremmista keskusteluyhteyksistä Neuvostoliiton edustajiin.
225 Edk 16.2.1982, KMA.
226 Vk 1982, 27–28, 119–123.
227 Pv 17.2.1982, liite Väyrysen puhe, KMA.
228 Pv 17.2.1982 & liite nauhalta puretut puheenvuorot, KMA.
229 Pv 17.2.1982 & liite nauhalta puretut puheenvuorot, KMA.
230 *Smaa* 19.2.1982; *ES* 18.2.1982; Edk 16.2.1982, KMA.
231 Pv 17.2.1982, KMA.
232 Ph 17.2.1982, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän yhteinen kokous klo 16.20, KMA.
233 Ph 17.2.1982, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän yhteinen kokous klo 16.20, KMA.
234 Ph 17.2.1982, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän yhteinen kokous klo 16.20, KMA.
235 *SK* 12.3.1982; Oksanen 1982, 104.
236 Uusitalo 1983, 52; Leväniemi 2013, 98.
237 I-A 2006, 628; Lipponen 2014, 133; Väyrysen haastattelu 15.–16.2.2021, KMA.
238 Ptkm 17.2.1982, Tyark.
239 *Smaa* 13.2.1982; *Smaa* 18.2.1982.
240 Muistio JK/22.1.82, MKA, kotelo 24, KA.
241 *Smaa* 27.2.1982.
242 Pv 17.2.1982, KMA; Vk 1982, 3.
243 *Länsi-Savo* 18.2.1982.
244 Tvk 11.2.1982, KMA.
245 *Länsi-Savo* 20.2.1982.
246 Vk 1982, 3, 30.
247 Vk 1981, 3, 93; I-A 2006, 620–621; Ruokolan kirjoitus Kempeleen ja Muhoksen keskustalaisten lehteen (ei päiväystä), kotelo 11, KMA.
248 *Maaseudun Tulevaisuus* 7.1.1982.
249 Vk 1981, 3–4; I-A 2006, 621.
250 Tvk 11.2.1982 & liite § 4, KMA.
251 Tvk 25.2.1982, KMA.
252 *Smaa* 6.3.1982; *Smaa* 13.3.1982; Etelä-Pohjanmaan piirin ptk 17.4. 1982 & 13.5.1982, KMA; Vk 1982, 51, 67.

https://doi.org/10.21435/ha.155

253 Tvk 17.3.1982, KMA; Ph 24.3.1982, KMA.
254 Tvk 17.3.1982, KMA.
255 Ph 24.3.1982, KMA.
256 Tvk 24.3.1982, KMA.
257 Ph 24.3.1982, KMA; Tvk 24.3.1982, KMA.
258 Ph 24.3.1982, KMA.
259 Ptkm 25.3.1982, Tyark.
260 *HS* 25.3.1982; *Maaseudun Tulevaisuus* 25.3.1982; *Länsi-Savo* 25.3.1982; *ES* 25.3.1982.
261 *Smaa* 26.2.1982; *Smaa* 9.4.1982.
262 Tvk 21.4.1982, KMA; *Smaa* 24.4.1982.
263 *Smaa* 17.4.1982; Vk 1981, 90.
264 Keskustapuolueen valtuuskunnan vierailu Moskovassa toukokuussa 1982, MKA, kotelo 24, KA.
265 *Ekonomitsheskaja gazetan* päätoimittajan P. I. Rumjantsevin puhe 7.4.1982, NKP-yhteistyö 1974–1987, KMA.
266 Vk 1981, 10; Vk 1982, 9.
267 Pk 18.–20.6.1982, liite Väyrysen avajaispuhe 18.6.1982, KMA.
268 Pk 18.–20.6.1982, liite Väyrysen avajaispuhe 18.6.1982, KMA.
269 Pk 18.–20.6.1982, liite Väyrysen avajaispuhe 18.6.1982, KMA; Vk 1982, 22–24.
270 *HS* 19.6.1982.
271 Pk 18.–20.6.1982 & liite Kääriäisen puhe 18.6.1982, KMA; Vk 1981, 7–8; puoluevaltuuskunta ohjelmavaliokunta 22.11.1980, Puoluesihteeri Kääriäinen, Saapuneet 1982 1 F, KMA.
272 Pk 18.–20.6.1982, liite Kääriäisen puhe 18.6.1982, KMA.
273 Pk 18.–20.6.1982, liite Väyrysen avajaispuhe 18.6.1982, KMA; Vk 1982, 22–24.
274 Keskustapuolueen periaateohjelma, Hyväksytty puoluekokouksessa 18.–20.6.1982, KMA.
275 Keskustapuolueen periaateohjelma, Hyväksytty puoluekokouksessa 18.–20.6.1982, KMA.
276 Pk 18.–20.6.1982, liite Väyrysen avajaispuhe 18.6.1982, KMA.
277 Edk 25.1.1982, Keskustapuolueen valitsijamiesten kokous, KMA; *Smaa* 18.6.1982.
278 Pk 18.–20.6.1982, liite Kääriäisen puhe 18.6.1982, KMA.
279 Pk 18.–20.6.1982, liite Väyrysen avajaispuhe 18.6.1982, KMA.
280 Pk 18.–20.6.1982, liite Kääriäisen puhe 18.6.1982, KMA.
281 Pk 18.–20.6.1982, KMA.
282 *Länsi-Savo* 20.6.1982.
283 Pk 18.–20.6.1982 & liite 3, painettu vihkonen Keskustapuolueen 59. puoluekokous, 55, KMA.
284 Pk 18.–20.6.1982, liite Kääriäisen puhe 18.6.1982, KMA.
285 Uimonen 1992, 157–158; Väyrynen 1981, 10–14, 90.
286 Vk 1982, 6–7.
287 Pk 18.–20.6.1982, KMA; *Smaa* 12.6.1982; *Smaa* 19.6.1982.
288 Pk 18.–20.6.1982 & liite Väänäsen puhe 19.6.1982, KMA; *Smaa* 12.6.1982; *Smaa* 19.6.1982.
289 *Smaa* 19.6.1982; Pk 18.–20.6.1982, liite Hilkka Pietilän puhe 18.6.1982, KMA.
290 NKL:n liittokokous ptk 7.8.1982, KMA; NKL:n liittokokous ptk 24.–25.9.1983; Matti Vanhasen haastattelu 22.6.2022, KMA.
291 Pk 18.–20.6.1982 & liite Väänäsen puhe 19.6.1982, KMA; *HS* 20.6.1982; *Uusi Suomi* 20.6.1982.
292 Pk 18.–20.6.1982, KMA; *HS* 20.6.1982; *Uusi Suomi* 20.6.1982.
293 Pk 18.–20.6.1982 & liitteet Linnan puhe 19.6.1982, Hilkka Pietilän puhe 19.6.1982, KMA; *HS* 20.6.1982.
294 Ph 24.–25.8.1982, KMA.
295 Ptkm 1.–2.9.1982, Tyark.
296 Väyrynen 1993b, 42–48; *ES* 24.7.1982; *ES* 29.10.1982; *SK* 14.5.1982; *SK* 5.11.1982.
297 *SK* 28.5.1982; *SK* 5.11.1982; *Keskisuomalainen* 11.11.1982; Väyrynen 1993b, 42–48.
298 *Smaa* 19.2.1983.
299 Ph 24.–25.8.1982, KMA.
300 Lehtinen 1982, 112, 115–116.
301 Tvk 23.6.1982, KMA.
302 Tvk 14.10.1982, KMA.
303 Vk 1982, 67.
304 Tvk 31.3.1982, KMA; I-A 2006.
305 Tvk 27.5.1982, KMA.
306 *Smaa* 8.5.1982.
307 Tvk 27.5.1982, KMA.
308 *Smaa* 29.5.1982.
309 Tvk 5.5.1982, KMA; *Smaa* 1.5.1982. Ks. myös Raportti Keskustapuolueen valtuuskunnan matkasta NKP:n vieraaksi 26–30.4.1982, NKP yhteistyömuistiot 1954–1991, KMA: B. N. Ponomarjov ”yhtyi täysin Väyrysen näkemykseen Kekkosen osuudesta näissä suhteissa ja totesi, että ne perinteet ja asenteet, jotka on kehitetty, on toteutettava täydellisesti. Tässä yhteydessä hän totesi Suomessakin olevan muutokseen pyrkiviä voimia oikeistossa, mm. Kokoomuksessa.”
310 Tvk 5.5.1982, KMA.
311 Tvk 5.5.1982, KMA.
312 Ph 24.–25.8.1982, KMA.
313 Tvk 5.5.1982, KMA.
314 Myös Rentola 2009, 179.
315 Ph 24.–25.8.1982 & liite Veikko Pirilän mielipide, KMA.
316 Tästä esim. Vladimirov 1993, 227–228.
317 Rentola 2009, 178–179.
318 Vk 1982, 5, 75–77.
319 Räsänen, Schönach & Kaarkoski 2021, 430.
320 Tvk 25.2.1982, KMA.
321 Aalto 2018, 103–144.
322 Tvk 21.4.1982, KMA.
323 Tvk 21.4.1982, KMA; Ympäristöpoliittinen toimikunta 16.3.1982, Ympäristöpoliittinen toimikunta 1979–1985, KMA.
324 Edk 22.4.1982, KMA.
325 *HS* 14.6.1981.
326 Edk 22.4.1982, KMA.
327 Edk 28.4.1982, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

328 *Maaseudun Tulevaisuus* 17.4.1982.
329 Edk 5.5.1982, KMA; Ph 23.4.1982, KMA.
330 Vk 1982, 77; *ES* 1.5.1982.
331 Ph 23.4.1982, KMA.
332 *HS* 6.5.1982; *ES* 6.5.1982.
333 Edk 6.5.1982, KMA.
334 Kokoomus edk 6.5.1982 & 11.5.1982, PTA.
335 Edk 27.5.1982, KMA.
336 Kokoomus edk 9.6.1982 & 10.6.1982, PTA.
337 *HS* 10.6.1982; *Smaa* 10.6.1982.
338 Edk 10.6.1982, KMA.
339 Kokoomus edk 17.6.1982, PTA.
340 Kokoomus edk 22.6.1982, PTA.
341 Kokoomus edk 23.6.1982, PTA; *HS* 24.6.1982.
342 Edk 3.8.1982, liite Kannanotto 3.8.1982, KMA; *HS* 4.8.1982; Per-Edvin Persson, Martti Pura, vapaa julkaistavaksi 5.8.1982 Ympäristöministeriökomitean toimintatavat omituisia, Puoluetoimisto Da:19, lähetettyjä kirjeitä, KMA.
343 Pura 2017, 43.
344 Ptkm 12.8.1982, Tyark.
345 Edk 8.6.1982 & 10.6.1982, KMA
346 Tvk 11.8.1982, KMA; *HS* 4.8.1982; *Smaa* 4.8.1982.
347 *HS* 5.8.1982.
348 Edk 16.–17.8.1982 & liite 4, KMA.
349 *Smaa* 21.8.1982; *Smaa* 27.8.1982.
350 *Smaa* 13.8.1982. Myös Puran haastattelu 19.5.2022, KMA.
351 Kokoomus edk 18.8.1982, PTA.
352 *Smaa* 24.8.1982.
353 *HS* 24.9.1982; *Länsi-Savo* 25.9.1982.
354 *Länsi-Savo* 27.11.1982; Vk 1982, 77.
355 Tvk 3.11.1982, KMA; Ph 23.4.1982, KMA; *Smaa* 5.5.1982. Vrt. myös Vares 2017, 327–328.
356 Vanhanen 1995, 102; Pk 18.–20.6.1982, liite Vanhasen puhe, KMA.
357 *Keskisuomalainen* 29.9.1982.
358 Ruokolan erilaisesta linjasta esimerkiksi: Weijo Pitkäsen kirje Ruokolalle 2.9.1982 & liite ”On SDP'n vuoro”, kotelo 24, Ruokolan arkisto, KMA; *Smaa* 19.6.1982; Ptkm 29.4.1982, Tyark.
359 *Smaa* kuukausiliite maaliskuu 1990; Kontron haastattelu 19.1.2022, KMA.
360 Koivisto 1994, 73–76; Liikanen 2019, 200–201; *ES* 7.10.1982.
361 Koivisto 1994, 76–77; *ES* 11.10.1982.
362 Tvk 13.10.1982 & liite, KMA.
363 Tvk 13.10.1982, KMA; Haavisto 2022, 148.
364 Tvk 14.10.1982, KMA.
365 Tvk 14.10.1982, KMA.
366 Vk 1983, 5.
367 Ph 31.12.1982, KMA.
368 Ph 31.12.1982, KMA.
369 Edk 30.12.1982, KMA.
370 *HS* 21.6.1982.
371 Ph 31.12.1982, KMA.
372 Lipponen 2014, 179.
373 Ph 4.2.1982, KMA.
374 Ph 23.9.1982, KMA; *Smaa* 9.9.1982; *SK* 17.9.1982; *ES* 27.9.1982.
375 Ph 23.9.1982, KMA. Ks. myös Tvk 12.1.1983, KMA.
376 Ph 24.–25.8.1982, KMA.
377 Ph 23.4.1982 & liite Kokoomuksen puheenjohtajan Ilkka Suomisen ja puoluesihteeri Jussi Isotalon kirje 6.4.1982, KMA. Vrt. Vares 2017, 347.
378 Pv 24.–25.4.1982, liite Väyrysen puhe 24.4.1982, KMA.
379 Tvk 2.6.1982, KMA.
380 *Smaa* 13.7.1982; *Smaa* 25.8.1982; *Smaa* 26.8.1982.
381 *HS* 18.11.1982; Koivisto 1994, 91.
382 Pv 27.11.1982, liite Väyrysen puhe 27.11.1982, KMA.
383 *HS* 19.11.1982; *Uusi Suomi* 28.11.1982.
384 Pv 27.11.1982, liite Väyrysen puhe 27.11.1982, KMA.
385 Pv 27.11.1982, liite Kääriäisen puhe 27.11.1982, KMA; *Smaa* 13.8.1982.
386 Tvk 8.12.1982, KMA.
387 Pv 27.11.1982, liite Väyrysen puhe 27.11.1982, KMA.
388 Aalto 2018, 138–139, 173.
389 Aalto 2018.
390 Vk 1982, 87.
391 Vk 1983, 40.
392 Tvk 17.3.1982, KMA.
393 Tvk 24.11.1982, KMA.
394 Vk 1983, 32–33, 40–41.
395 Väyrynen 1993b, 72–73; *Smaa* 12.3.1983; *Smaa* 19.3.1983; *HS* 10.11.1982.
396 Vk 1983, 33; *Hufvudstadsbladet* 28.11.1982; *HS* 28.11.1982; *Uusi Suomi* 28.11.1982.
397 Tvk 3.11.1982, KMA.
398 *Länsi-Savo* 28.11.1982; *Uusi Suomi* 28.11.1982.
399 *Smaa* 10.2.1983.
400 Kansanedustajain vaalit 1983, https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/172880/xtds_oi_1983_2_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y (lainattu 28.5.2021), 34; Kansanedustajainvaalit 1979, https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/172871/xtds_oi_1979_4_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y (lainattu 28.5.2021), 35.
401 Kansanedustajain vaalit 1983, https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/172880/xtds_oi_1983_2_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y (lainattu 28.5.2021), 34; Kansanedustajainvaalit 1979, https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/172871/xtds_oi_1979_4_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y (lainattu 28.5.2021), 35.
402 Ääniharava – eduskuntavaaleissa 1983 eniten ääniä saaneet valitut ehdokkaat, Tilastokeskus, http://www.stat.fi/til/evaa/2003/evaa_2003_2004-05-31_tau_019.html (lainattu 29.3.2020).
403 Ääniharava – eduskuntavaaleissa 1983 eniten ääniä saaneet valitut ehdokkaat, Tilastokeskus, http://www.stat.fi/til/evaa/2003/evaa_2003_2004-05-31_tau_019.html (lainattu 29.3.2020).
404 Vk 1983, 32, 74.

https://doi.org/10.21435/ha.155

405 *SK* 25.3.1983.
406 Ks. liite Keskustapuolueen/Suomen Keskustan kansanedustajat 1979–1991.
407 Ph 24.3.1983, KMA.
408 Ph 24.3.1983, KMA; Katajisto 2017, 547–548.
409 Vk 1983, 12.
410 Edk 6.4.1983, KMA.
411 Alaranta kirjallinen haastattelu 18.5.2022, KMA.
412 Edk 6.4.1983, KMA.
413 Ph 24.3.1983, KMA.
414 Tvk 6.4.1983, KMA.
415 Muistio keskustapuolueen edustajien käynnistä puhemies Pystysen luona 12.4.1983 & puhemies Pystysen keskustelu keskustapuolueen edustajien kanssa 14.4.1983, MKA, kotelo 3, KA.
416 Edk 13.4.1983, KMA.
417 Tvk 6.4.1983, KMA; Edk 7.4.1983, KMA.
418 Edk 12.4.1983, 13.4.1983, 19.4.1983, 21.4.1983 & 3.5.1983, KMA; Tvk 6.4.1983, KMA.
419 Tvk 27.4.1983, KMA.
420 Ph 14.4.1983, KMA; *Smaa* 16.4.1983; *Smaa* 19.4.1983; *Smaa* 20.4.1983.
421 Edk 21.4.1983, KMA; Koivisto 1994, 95.
422 Koivisto 1994, 95.
423 Ph 14.4.1983, KMA.
424 Ruokolan kirje Koivistolle 15.4.1983, kotelo 3, MKA, KA.
425 Edk 19.4.1983, KMA; Ph 14.4.1983, KMA.
426 Liikasen haastattelu 6.5.2022, KMA.
427 Tvk 21.4.1983, KMA; Kopio lehtileikkeestä *Kansan Uutiset* 23.4.1983: Sorsa tekee SMP:stä hallituspuolueen, MKA, kotelo 3, KA; *Ilkka* 21.4.1983; *Keskisuomalainen* 22.4.1983.
428 Tvk 21.4.1983, KMA.
429 Tvk 21.4.1983, KMA.
430 Edk 21.4.1983, KMA.
431 Tvk 21.4.1983, KMA.
432 Tvk 27.4.1983, KMA.
433 TP:n kanslia pm 19.4.83 Jaakko Kalela, keskustelu VK:n kanssa 18.4., MKA, kotelo 25, KA.
434 *Uusi Suomi* 5.5.1983.
435 Ph 4.5.1983, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän kokouspöytäkirja 4.5.1983, KMA.
436 Ph 4.5.1983, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän kokouspöytäkirja 4.5.1983, KMA.
437 KN toimintakertomus 1983, 29; Ph 4.5.1983, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän kokouspöytäkirja 4.5.1983, KMA.
438 KN toimintakertomus 1983, 29.
439 KN hallitus ptk 4.5.1983 & esityslista, KMA.
440 Esim. Vladimirov 1993, 371; Isohookana-Asunmaa 2006, 591.
441 Kuuskoski 1991, 24–25.
442 Väänäsen muistiinpano 3.5.1983, Marjatta Väänäsen arkisto, KMA.
443 *HS* 14.5.1983.
444 Ph 4.5.1983, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän kokouspöytäkirja 4.5.1983, KMA.
445 Ph 4.5.1983, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän kokouspöytäkirja 4.5.1983, KMA; Pihlajamäki 1995, 244.
446 Leväniemi 2013, 101; Ph 4.5.1983, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän kokouspöytäkirja 4.5.1983, KMA; Hokkanen 2022, 34–35.
447 Ph 4.5.1983, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän kokouspöytäkirja 4.5.1983, KMA.
448 Ph 4.5.1983, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän kokouspöytäkirja 4.5.1983, KMA. Leväniemi 2013, 101: Tämän mukaan äänestystulos olisi ollut 25 Pihlajamäki ja 20 Pesälä, mutta alkuperäisen pöytäkirjan mukaan tulos oli 25–8.
449 Pihlajamäki 1995, 236–247.
450 Ph 4.5.1983, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän kokouspöytäkirja 4.5.1983, KMA.
451 Pihlajamäki 1995, 246–253; Leväniemi 2013, 101–103.
452 Pihlajamäki 1995, 250–255.
453 Ks. I-A 2006, 442–443.
454 PM/JK 30.5.83 keskustelu VK:n kanssa, MKA, kotelo 25, KA.
455 Väyrysen haastattelu 15.–16.2.2021, KMA.
456 Pesälä 1998, 143–144.
457 Hokkanen 2006, 428; *SK* 27.5.1983; *Apu* 13.5.1983; *Uusi Suomi* 20.5.1983.
458 Leväniemi 2013, 101; Hokkanen 2022, 36.
459 Koivisto 1994, 76, 97–99; Devalvaatio ja hallituskriisi 1982, Jaatinen 9.11.1982, MKA, kotelo 2, KA: Ruokola oli todennut Koivistolle 14.10.1982 pitävänsä "Ahdin tapausta toivottomana".
460 Kangas 1984, 247.
461 Väyrynen 1993b, 100–101; Pesälä 1998, 132: Pesälän mukaan kirjeen päällä luki vain Ahti ja vahtimestari ojensi sen vahingossa Karjalaiselle; Ahti K:n asiasta 30.5.1983, MKA, kotelo 3, KA.
462 Pesälä 1998, 132; *Ilkka* 11.5.1983; *Itä-Savo* 11.5.1983; *ES* 11.5.1983; *HS* 11.5.1983.
463 Koivisto 1994, 97–100.
464 Tvk 18.5.1983, KMA.
465 Koivisto 1994, 102; Tasavallan presidentin keskustelu Harri Holkerin kanssa 29.9.1989, MKA, kotelo 38, KA.
466 Ahti K:n asiasta 30.5.1983, MKA, kotelo 3, KA; Väyrynen 1993b, 100–101; Kangas 1984, 248; Pesälä 1998, 132.
467 *HS* 11.5.1983.
468 Kopio *Kainuun Sanomat* 10.6.1983, MKA, kotelo 3, KA.
469 *Smaa* 11.5.1983. Myös Perttula 2021, 281.
470 *Smaa* 25.5.1983.
471 Edk 12.5.1983, KMA; Juhani Alaranta kirjallinen haastattelu 18.5.2022, KMA.
472 Ptkm 12.5.1983, Tyark.
473 Pura 2017, 40.
474 Koivisto 1994, 100; *Apu* 30.8.1985.
475 Katajisto 2017, 552.
476 Pihlajamäki 1995, 247; Edk 13.9.1983, KMA.

477 Väyrynen 1993a, 24–25.
478 Hokkasen haastattelu 6.9.2021, KMA.
479 Väyrynen 1993b, 72. Vrt. myös edellä Väyrysen vaikeudet Pesälän ja Ruokolan kanssa koskien Pesälän ministerivalintaa.
480 Tvk 18.5.1983, KMA.
481 Edk 18.11.1983, KMA; Koivisto 1995, 84.
482 Tvk 18.5.1983, KMA.
483 Matti Vanhanen NKL:n piirien puheenjohtajille ja toiminnanjohtajille 10.5.1983, NKL toimitteet varsinaiset kiertokirjeet, KMA; Isohookana-Asunmaan haastattelu 17.1.2019, KMA.
484 Vrt. Kangas 1984, 249.
485 Matti Vanhanen NKL:n piirien puheenjohtajille ja toiminnanjohtajille 10.5.1983, NKL toimitteet varsinaiset kiertokirjeet, KMA.
486 Matti Vanhanen NKL:n piirien puheenjohtajille ja toiminnanjohtajille 10.5.1983, NKL toimitteet varsinaiset kiertokirjeet, KMA.
487 Matti Vanhanen NKL:n piirien puheenjohtajille ja toiminnanjohtajille 10.5.1983, NKL toimitteet varsinaiset kiertokirjeet, KMA.
488 *Smaa* 26.4.1983. Ks. myös *Lalli* 26.4.1983.
489 Ruokolan puhe Rovaniemi 18.6.1982, kotelo 3, Ruokolan arkisto, KMA; Ruokola Saarijärvellä 20.7.1983, Ruokolan arkisto, kotelo 4, KMA; Pv 23.4.1983, liite Ruokolan puhe, KMA.
490 *Smaa* 17.5.1983.
491 Pk 18.–20.6.1982, liite vihkonen Keskustapuolueen 59. puoluekokous, 55, KMA.
492 Esim. Tvk 14.10.1982, liite Toimintasuunnitelma 1983, KMA.
493 *Smaa* 12.3.1983.
494 Ph 13.6.1983 & liite Keskustelumuistio 31.5.1983, KMA.
495 Ph 13.6.1983, liite Keskustelumuistio 31.5.1983, KMA.
496 Ph 13.6.1983, liite Keskustelumuistio 31.5.1983, KMA.
497 Ph 13.6.1983, KMA; *Smaa* 11.6.1983.
498 Tvk 18.5.1983, KMA; *Smaa* 17.5.1983.
499 Ph 13.6.1983, KMA.
500 Ph 13.6.1983, KMA.
501 Ph 13.6.1983, KMA.
502 *Smaa* 30.7.1983; Edk 18.–19.8.1983, KMA.
503 *Smaa* 9.8.1983.
504 *Smaa* 12.8.1983.
505 Edk 13.9.1983, KMA.
506 Ph 13.6.1983, liite Keskustelumuistio 31.5.1983, KMA.
507 Väyrynen 1993b, 95–96.
508 Väyrynen 1993b, 96–98.
509 Edk 6.10.1983, eduskuntaryhmän ja puoluehallituksen syventymiskokous 6.10.1983 & liite Paavo Väyrysen artikkeli *HS* 20.10.1983, KMA; Väyrynen 1993b, 98.
510 Edk 6.10.1983, eduskuntaryhmän ja puoluehallituksen syventymiskokous 6.10.1983 & liite Paavo Väyrysen artikkeli *HS* 20.10.1983, KMA.
511 Kääriäinen 2002, 221.
512 Edk 6.10.1983, eduskuntaryhmän ja puoluehallituksen syventymiskokous 6.10.1983, KMA.
513 Jensen-Eriksen 2020; *Smaa* 23.6.1983.
514 *Smaa* 31.8.1983.
515 Pv 26.–27.11.1983, liite Väyrysen puhe 26.11.1983, KMA.
516 Pv 26.–27.11.1983, liite Väyrysen puhe 26.11.1983, KMA.
517 Pv 26.–27.11.1983, liite Kääriäisen puhe 26.11.1983, KMA; Vk 1982, 13.
518 Pv 26.–27.11.1983, KMA.
519 *Smaa* 15.11.1983. Vrt. Pohjois-Pohjanmaan piiri ptk 29.12.1983, KMA.
520 Pv 26.–27.11.1983, liite Kääriäisen puhe 26.11.1983, KMA.
521 Pv 26.–27.11.1983, KMA.
522 Pv 26.–27.11.1983, KMA.
523 *HS* 11.12.1983; *Länsi-Savo* 11.12.1983; *Länsi-Savo* 25.4.1982. Kokouksen osallistujat olivat pääasiassa samoja voimia, jotka olivat nostaneet Väyrysen puolueen puheenjohtajaksi vuonna 1980. Kyse oli siis 1960- ja 1970-luvun opiskelija- ja nuorisopolitiikoista, kyseisen ajan nuorisojohtajista, entisistä K-linjalaisista sekä niin sanotun ryhmä 70:n jäsenistä. Kokouksen järjestäjänä oli toiminut Opiskelijaliiton entinen pääsihteeri Antti Mykkänen, ja sitä veti entinen NKL:n puheenjohtaja, istuva kansanedustaja Esko Aho, joka tunnettiin Väyrysen tukimiehenä. Eduskuntatalossa järjestettyyn tilaisuuteen osallistui Ahon lisäksi vain kolme kansanedustajaa, Hannu Kemppainen, Mauri Pekkarinen ja Timo Kietäväinen.
524 Seppo Kääriäisen haastattelu 2.2.2021; Vrt. *Smaa* 26.11.1983: Väyrynen yhtyy muutosvoimien näkemyksiin.
525 Ph 29.12.1983, liite kirjelmä puoluehallituksen jäsenille 22.12.1983, KMA.
526 Ph 29.12.1983, KMA.
527 Ph 29.12.1983, KMA.
528 Hämäläinen 2002, 23.
529 Kääriäinen 2002, 220; Vk 1983, 8.
530 Tvk 23.8.1983, KMA.
531 Vk 1983, 4–5.
532 Vk 1983, 5.
533 Tvk 5.9.1983, KMA.
534 Väyrynen 1993b, 113–114; Vk 1984, 7.
535 Bergholm 2018, 357.
536 Tvk 26.10.1983, KMA; Väyrynen 1993b, 113.
537 Tvk 2.11.1983, KMA.
538 *Smaa* 10.11.1983; *Smaa* 12.11.1983.
539 Tvk 30.11.1983 & liite tiedote 30.11.1983, KMA.
540 Tvk 21.12.1983, KMA.
541 Tvk 19.1.1984, KMA.
542 Bergholm 2018, 355–357; Absetz 2019, 20, 24.
543 Tvk 19.1.1984, KMA.
544 *Länsi-Savo* 26.1.1984; Vk 1984, 7; Pääministeri Kalevi Sorsan IV hallituksen ohjelma 11.5.1983, https://valtioneuvosto.fi/-/63-paaministeri-kalevi-sorsan-iv-

https://doi.org/10.21435/ha.155

hallituksen-ohjelma (lainattu 12.10.2020).
545 Edk 1.2.1984, KMA.
546 Tvk 2.2.1984, KMA.
547 Tvk 9.2.1984, KMA; *Uusi Suomi* 12.2.1984.
548 *HS* 15.2.1984. Vrt. *Smaa* 28.1.1984: Toisaalta *Suomenmaassa* Kääriäinen kirjoitti, että piti ottaa rauhallisesti, sillä SDP:n ja keskustapuolueen yhteistyösuhde oli Suomen politiikan perussuhde.
549 Tvk 16.2.1984, KMA.
550 Bergholm 2018, 373.
551 Tvk 16.2.1984, KMA.
552 Tvk 19.1.1984, KMA.
553 Tvk 23.2.1984 & liite, KMA. Vrt. Haavisto 2022, 149: työttömyysturvaa kehiteltiin pitkälti STK:n ja SAK:n ehdoin.
554 Tvk 16.2.1984, KMA.
555 Absetz 2019, 31.
556 Tvk 23.2.1984 & liite, KMA.
557 Tvk 16.2.1984 & liite kokouskutsu, KMA.
558 Absetz 2019, 47–48.
559 Kalela, 373.
560 *Smaa* 10.1.1984.
561 Absetz 2019, 40, 47.
562 Vp 1984 I, 758.
563 Absetz 2019, 40, 54, 56.
564 Vk 1984, 7.
565 Vk 1984, 7; Absetz 2019, 32–33.
566 Absetz 2019, 23–24; *Smaa* 1.2.1984.
567 *HS* 30.6.1984.
568 *Länsi-Savo* 11.4.1984; Vp 1984 I, 731.
569 Vk 1984, 69.
570 *HS* 11.4.1984.
571 Vp 1984 II, 1578.
572 *Maaseudun Tulevaisuus* 30.6.1984; *HS* 30.11.1984; Haavisto 2022, 150–151: pienet tilat saivat vielä lisäkiintiöitä.
573 *Smaa* 23.8.1983. Myös Oksanen 1982, 20.
574 *Smaa* 13.6.1984.
575 *Smaa* 15.6.1984.
576 *Smaa* 15.2.1984; *Smaa* 26.7.1984.
577 Väänänen 1997, 109, 112–115; I-A 2008, 202.
578 Edk 10.11.1983, KMA.
579 *Smaa* 14.2.1984; *Smaa* 25.5.1984.
580 Lakialoite n:o 13, vp 1984, https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/eduskunta-asiakirja-original-documents-prod/suomi/1984/E_1984_1.pdf (lainattu 1.8.2022); *Smaa* 15.2.1984; *Uusi Suomi* 15.2.1984.
581 Hiilamo 2006, 80. Vrt. Marjatta Väänäsen haastattelu 30.1.1991, Eduskunnan kirjasto: Väänänen toteaa, ettei saanut itse ministerinä tukea Pekkalalta kotihoidontuen aikaansaamiseksi.
582 *HS* 17.2.1984; *ES* 17.2.1984.
583 Tvk 23.2.1984, KMA; *Keskisuomalainen* 24.2.1984; *Keskisuomalainen* 25.2.1984; *ES* 24.2.1984.
584 Tvk 3.5.1984, KMA.
585 Vp 1984, pöytäkirjat I, 1047, 1059, 1064; *HS* 10.5.1984.
586 Tvk 10.5.1984, KMA.
587 Tvk 19.6.1984, KMA.
588 Edk 2.8.1984, KMA; *Smaa* 4.8.1984.
589 Tvk 1.8.1984, KMA; Tvk 29.8.1984, KMA.
590 Vk 1984, 68–69; *ES* 16.10.1984; *Smaa* 13.10.1984. Ks. myös Varjonen 2011, 59.
591 Vp 1984 IV, 3749–3750.
592 Pv 28.4.1984, liite Sosiaalivaliokunnan ptk 28.4.1984, KMA.
593 Ptkm 21.10.1982, Tyark.
594 Varjonen 2011, 59.
595 Lehtileike 19.11.1983, Väänäsen arkisto, KMA. Myös Väänänen 1997, 115.
596 Varjonen 2011, 59.
597 *HS* 29.1.1987.
598 Vp 1984 IV, 3749–3750.
599 Varjonen 2011, 59.
600 Holli 2012, 84–85.
601 Vp 1984 IV, 3749–3750.
602 KN toimintakertomus 1983, 4.
603 Pylkkänen 2012, 65.
604 *Smaa* 28.11.1984; *Smaa* 10.10.1984
605 Varjonen 2011, 32; Varjamo 2016, 9.
606 Vk 1984, 7, 8, 9, 68.
607 Kääriäisen haastattelu 2.2.2021.
608 *Smaa* 9.2.1985.
609 Vk 1981, 94; Vk 1984, 7.
610 *Smaa* 27.2.1985; *ES* 25.2.1985.
611 *Smaa* 28.2.1985; *Smaa* 1.3.1985; *ES* 25.2.1985.
612 Edk 7.3.1985, KMA.
613 Pv 24.–25.11.1984, liite Väyrysen puhe 24.11.1984, KMA; *ES* 25.11.1984.
614 *Smaa* 28.8.1984; *Smaa* 6.11.1985; *Smaa* 17.11.1984.
615 *HS* 17.2.1984; *ES* 17.2.1984.
616 *HS* 20.6.1984; *HS* 21.4.1984; *Smaa* 26.4.1984; *Smaa* 5.9.1984.
617 Uimonen 1992, 160; *Apu* 12.10.1984; Erkki Laatikaisen kirje 20.6.1984 Kääriäiselle, puoluesihteeri 1984 I, KMA; *Keskisuomalainen* 15.6.1984.
618 *Smaa* 8.1.1985.
619 *Apu* 12.10.1984.
620 *Apu* 4.1.1985.
621 Kääriäinen 2002, 256.
622 Vk 1980, 8; Vk 1981, 47.
623 Vk 1981, 7; Vk 1982, 6; Pv 24.–25.4.1982, liite Kääriäisen puhe 24.4.1982, KMA.
624 Pv 24.–25.4.1982, KMA.
625 Palmunen 1992, 494–495.
626 Niemi 2014, 46.
627 Vk 1981, 64.
628 Vk 1982, 115; Vk 1983, 106.
629 Renko 2005, 45–46. Myös Ruoti 2006, 288–289.
630 Pv 27.–28.11.1982, liite Järjestö- ja järjestötalousvaliokunta ptk 27.–28.11.1982, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

631 Pv 27.–28.11.1982, liite Kääriäisen puhe 27.11.1982, KMA.
632 Vk 1982, 51, 56.
633 Vk 1983, 6, 11; Pv 23.–24.4.1983, liite Kääriäisen puhe 23.4.1983, KMA.
634 Pk 15.–17.6.1984, liite Kääriäisen puhe 15.6.1984, KMA.
635 Tvk 12.5.1982, KMA; Tvk 10.10.1985, KMA.
636 Tvk 11.5.1983, KMA.
637 Vanhanen 1997, 19; Uudenmaan piirin ptk 13.3.1982, Uudenmaan piiri pöytäkirjat 1981–1982, KMA.
638 Pohjois-Pohjanmaan piiri ptk 19.1.1985, KMA.
639 Mickelsson 2007, 259.
640 Punnonen & Pirilä 1987, 64, 75, 81.
641 Punnonen & Pirilä 1987, 78–79.
642 Mickelsson 2007, 404–405; Mickelsson 2021, 278: jäsenmäärissä on tosin otettava huomioon, että keskustapuolueessa sama jäsen "saatetaan laskea monta kertaa puolueen jäseneksi, jos hän on nais- tai nuorisoliiton jäsen."
643 Kääriäinen 1985, 144.
644 Mickelsson 2007, 253; Ph 27.4.1984, KMA.
645 Ympäristöpoliittinen toimikunta 3.4.1984, "Vihreä kotiseutu", Ympäristöpoliittinen toimikunta 1979–1985, KMA.
646 Järvihaavisto 1993, 82–83.
647 Pk 15.–17.6.1984, liite painettu puoluekokousvihkonen, 11, KMA.
648 Pk 15.–17.6.1984, liite painettu puoluekokousvihkonen, 13, KMA.
649 Pk 15.–17.6.1984, liite painettu puoluekokousvihkonen, 21, KMA; Mickelsson 2007, 253.
650 NKL:n vk 1984–1985, 4; *Smaa* 13.6.1984.
651 Ph 27.4.1984, KMA.
652 Ph 27.4.1984, KMA.
653 Jensen-Eriksen 2020.
654 Ph 27.4.1984, KMA.
655 Ph 27.4.1984, KMA; Kääriäisen haastattelu 2.2.2021, KMA.
656 *SK* 30.4.1981; *HS* 17.6.1984.
657 Pura 2017, 56.
658 Vk 1984, 10.
659 *HS* 16.6.1984. Myös *Liitto* 16.6.1984.
660 NKL:n vk 1984–1985, 4.
661 Pk 13.–15.6.1986, KMA; *Lalli* 11.4.1986.
662 Pk 15.–17.6.1984, KMA.
663 Pk 15.–17.6.1984, liite Kääriäisen puhe 15.6.1984, KMA.
664 Aalto 2018.
665 Pk 15.–17.6.1984, liite Kääriäisen puhe 15.6.1984, KMA.
666 Pk 15.–17.6.1984, KMA; NKL:n vk 1984–1985, 4; *HS* 17.6.1984; Vk 1984, 15, 82.
667 Smaa 16.6.1984; Pk 15. –17.6.1984, liite Kääriäisen puhe 15.6.1984, KMA.
668 Pk 15.–17.6.1984, KMA; *Ilkka* 17.6.1984; *Länsi-Savo* 18.6.1984.
669 Väänänen 1987, 202–203; Haavisto 2022, 157; *Maaseudun Tulevaisuus* 31.12.1987; Ympäristöpoliittinen toimikunta 8.3.1984, Ympäristöpoliittinen toimikunta 1979–1985, KMA.
670 Pk 15.–17.6.1984, KMA.
671 Pk 15.–17.6.1984, liite Kunnallisvaalijulistus Kylä eläväksi – kaupunki kotoisaksi, KMA.
672 Tvk 17.10.1984, liite Keskustapuolueen Tvk 18.10.1984, KMA.
673 Vk 1984, 18; Pk 15.–17.6.1984, liite puoluekokousaloite n:o 371, KMA.
674 Pk 15.–17.6.1984, KMA; Ph 13.9.1984, KMA: Vähän myöhemmin perustettiin Etelä-Suomen kaupunkitoimikunta.
675 *Smaa* 3.6.1983.
676 Pv 23.4.1983, liite Anttilan puhe, KMA.
677 Pk 15.–17.6.1984, KMA.
678 Pk 15.–17.6.1984, liite Väyrysen puhe 15.6.1984, KMA.
679 Esim. Pk 15.–17.6.1984, painettu puoluekokousvihkonen, 29, KMA.
680 Pk 15.–17.6.1984, liite puoluekokousaloite n:o 137, KMA.
681 *Smaa* 7.7.1984; *Smaa* 21.11.1984; *HS* 21.11.1984.
682 Jutila 2003, 238, Mickelsson 2007, 271.
683 NKL:n vk 1984–1985, 4.
684 *Smaa* 10.4.1984; *Smaa* 1.6.1984; *Keskisuomalainen* 15.6.1984: "pikkukapina" ei horjuta johtoa.
685 Pk 15.–17.6.1984, KMA.
686 Pk 15.–17.6.1984, KMA; *Smaa* 8.6.1984; NKL:n vk 1984–1985, 4.
687 *Smaa* 15.6.1984; Pura 2017.
688 Pk 15.–17.6.1984, liite Väyrysen puhe 16.6.1984, KMA.
689 *Smaa* 9.6.1984.
690 Pk 15.–17.6.1984, liite Juhantalon puhe 16.6.1984, KMA.
691 Esim. Söderman totesi SDP:n puoluetoimikunnassa: "Jos palataan alkuasetelmiin, niin olen ymmärtänyt asian ulkopoliittisesti niin, että Neuvostoliitto on luottanut Suomessa kahteen perustekijään ulkopoliittisessa linjassa. Yksi on yli muiden, presidentti Urho Kekkonen – –." Ptkm 26.11.1981, Tyark; Vk 1984, 60; Vk 1986, 8.
692 *Smaa* 5.9.1986.
693 Tvk 5.5.1982, KMA.
694 Tvk 2.11.1983, KMA.
695 Esim. Pk 15.–17.6.1984, liite Väyrysen puhe 16.6.1984, KMA.
696 Tvk 27.1.1982, KMA.
697 Tvk 2.11.1983, KMA. Ks. myös Keskustapuolueen toimihenkilövaltuuskunnan matka NL:oon NKP:n Keskuskomitean kutsusta 23.–31.10.1983, NKP yhteistyömuistiot 1954–1991, KMA: "Lopuksi Shaposhnikov toivotti menestystä tulevalle puoluekokoukselle. Uskomme, että perussuuntanne ei muutu, mutta poliittisesta roolista on voimakkaammin taisteltava, hän totesi. SDP on kansainvälisissä kysymyksissä NKP:n näkökulmasta myönteinen voima, mutta SKP:n ja keskustapuolueen asemien heikentymisestä voi olla seurauksena oikeistovoimien vahvistuminen. Ko-

https://doi.org/10.21435/ha.155

koomus voi syleillä teidät kuoliaaksi tai teistä tulee vähempimerkityksinen poliittinen voima ja silloin voi tapahtua samanlainen polarisoituminen kuin Ruotsissa. Tällaista tilannetta ei tulisi sallia, sanoi Shaposhnikov."

698 Väyrynen 1993a, 24.

699 Karjalainen & Tarkka 1989, 228, 242–244.

700 I-A 2006, 564–567; Väyrynen 1993, 244–248.

701 Lehtilä 2009, 45–47; Kääriäinen 2015, 83. Myös Kekkosen päiväkirja 17.12.1979.

702 Lehtilä 2009, 54–55.

703 *Smaa* 21.11.1981.

704 Tvk 1.6.1983 & liite Raportti Pohjois-Euroopan aluetta käsitelleestä Friedrich Nauman-Stiftungin seminaarista Korpilammella 26.–29.5.1983, KMA; Vk 1983, 8; Smith 1997, 59.

705 Tvk 5.5.1982, KMA; Tvk 1.6.1983 & liite Raportti Pohjois-Euroopan aluetta käsitelleestä Friedrich Nauman Stiftungin seminaarista Korpilammella 26.–29.5.1983, KMA.

706 Tvk 2.11.1983, KMA.

707 Tästä oli todistuksena jo 1982 presidentinvaalit ja se, miten Väyrynen yritti asettaa itsensä ehdokkaaksi, sekä vanhempien K-linjalaisten epäilyt Väyrysen suhteen.

708 Hämäläinen 2002, 11. Vrt. myös Stenbäck 2009, 217, 293; Suomi 2006, 279; Suomi 2005, 154.

709 PM/JK 18.5.83 Keskustelu VK:n kanssa 18.5.83, MKA, kotelo 25, KA; TPn kanslia pm 19.4.83 Jaakko Kalela, MKA, kotelo 25, KA.

710 TP kanslia 2.12.1983/JK Suurlähettiläs Sobolev risteilyohjuksista, MKA, kotelo 26, KA.

711 Väyrynen 1993b, 82–95; Suomi 2005, 48, 146.

712 *Smaa* 14.8.1984.

713 Lehtilä 2009, 54–55; Ph 16.–17.1984, liite kokouskutsu, KMA.

714 Ph 16.–17.1984, liite kokouskutsu, KMA.

715 Luonnollisestikaan suurlähetystön tilaisuudesta ei voi olla pöytäkirjaa, mutta pöytäkirjoissa ei ole myöskään merkintää puheen valmistelusta tai että siitä olisi yhdessä sovittu tai pohdittu etukäteen.

716 Ph 11.10.1984, KMA.

717 Vk 1984, 7.

718 Edellä mainittu Keskustapuolueen valtuuskunnan matka Neuvostoliittoon: Tvk 5.5.1982, KMA.

719 Laaninen 2021, 47–56, 70, 76; Lassi Jaakkolan haastattelu 16.11.2021, KMA.

720 Vk 1983, 99–100; Vk 1984, 38.

721 Keskustapuolueen kunnallisohjelma, Hyväksytty Keskustapuolueen puoluevaltuuskunnan kokouksessa Kemissä 26. –27.11.1983, KMA; *Smaa* 19.5.1984.

722 Keskustapuolueen kunnallisohjelma, Hyväksytty Keskustapuolueen puoluevaltuuskunnan kokouksessa Kemissä 26. –27.11.1983, KMA.

723 Pv 26.–27.11.1983, liite Kääriäisen puhe 26.11.1983, KMA; Vk 1984, 38.

724 Pk 15.–17.6.1984, liite Kunnallisvaalijulistus Kylä eläväksi – kaupunki kotoisaksi, KMA.

725 Ph 11.10.1984 & liite 8, KMA.

726 Ph 11.10.1984 & liite 8, KMA.

727 Ph 16.–17.8.1984, KMA.

728 Vk 1984, 38.

729 Ph 11.10.1984, KMA.

730 Tvk 17.10.1984, KMA; *Smaa* 18.10.1984.

731 Vk 1983, 52; *HS* 28.10.1984.

732 Tvk 17.10.1984, liite 18.10.1984, KMA.

733 Ph 16.–17.8.1982 & liite 5, KMA.

734 *Apu* 12.10.1984. Vrt. myös *Smaa* 4.8.1984.

735 Ph 11.10.1984, liite 6–7§, KMA.

736 Ph 11.10.1984, KMA.

737 *ES* 30.3.1984.

738 Ph 11.10.1984, KMA.

739 *SK* 9.11.1984; *Smaa* 2.11.1984.

740 *ES* 20.7.1984.

741 Ph 16.–17.8.1984, KMA.

742 Tvk 17.10.1984, KMA.

743 *ES* 24.10.1984.

744 Puolueiden kannatus kunnallisvaaleissa 1976–2017, Tilastokeskus, http://www.stat.fi/til/kvaa/2017/02/kvaa_2017_02_2017-04-11_tau_001_fi.html (lainattu 19.5.2020).

745 Tvk 25.10.1984, KMA; *Smaa* 24.10.1984.

746 Tvk 25.10.1984, KMA.

747 Aalto 2018, 245; *HS* 24.10.1984.

748 *HS* 24.10.1984; *ES* 24.10.1984.

749 Vk 1984, 80.

750 Hakalehto 1984, 205.

751 Ph 8.11.1984, KMA; *SK* 9.11.1984.

752 Tvk 25.10.1984, KMA.

753 *SK* 2.11.1984; Vk 1984, 39–41.

754 *ES* 24.10.1984.

755 Tvk 25.10.1984, KMA.

756 Tvk 17.10.1984, KMA.

757 *SK* 9.11.1984.

758 Hämäläinen 1984, 73; *Smaa* 7.7.1984; *Smaa* 21.8.1984.

759 Tvk 25.10.1984, KMA.

760 Vk 1985, 23, 25.

761 Pv 24.–25.11.1984, liite Kääriäisen puhe 24.11.1984, KMA.

762 Tvk 25.10.1984, KMA.

763 Tvk 25.10.1984, liite kunnallisvaalitulokset Helsingin seutu, KMA.

764 Vk 1983, 42.

765 Esim. HS 20.6.1988; SK 9.11.1984: *Suomen Kuvalehdessä* kirjoitettiin Maalaisliitto-Keskustapuolueesta, vaikka sen nimistä puoluetta ei ollut olemassa.

766 Vk 1983, 59.

767 Hokkasen haastattelu 6.9.2021, KMA.

768 Ph 13.9.1984, liite toimintasuunnitelma vuodelle 1985, KMA.

769 Vk 1984, 8.

770 Pk 13.–14.6.1986, liite Kääriäisen puhe 13.6.1986, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

771 Ph 13.9.1984, KMA; Vk 1984, 18–19.; Tvk 29.11.1984, KMA; Tvk 19.12.1984, KMA.
772 Ph 13.2.1985, liite 10, KMA.
773 Ph 13.2.1985, liite 10, KMA
774 Pv 24.–25.11.1984, liite Väyrysen puhe 24.11.1984, KMA.
775 KN valtuuskunta 7.11.1984, liite Väyrysen puhe, KMA.
776 Laurila 2004, 405; Myllymäki 1989, 30; Levä 2021, 135.
777 Hannikainen & Eloranta 2019, 26.
778 *Smaa* 19.3.1985.
779 Vk 1985, 13.
780 Ph 4.7.1985, KMA.
781 Ph 4.7.1985, KMA.
782 Tvk 13.6.1985, KMA.
783 *HS* 4.7.1985; Ph 4.7.1985, liite 10 d, KMA.
784 *HS* 4.7.1985; Ph 4.7.1985, liite 10 d, KMA.
785 Väyrynen 1993 b, 135–136; *ES* 5.7.1985; *HS* 5.7.1985.
786 Tvk 7.11.1985, KMA.
787 Vuoden 1984 alusta oli tullut voimaan uudistus koskien sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelua ja valtionosuusjärjestelmää, mikä muodosti osan sosiaalihuollon kokonaisuudistuksesta. Niemelä 2008, 19.
788 Ph 4.7.1985, KMA.
789 Ph 4.7.1985, KMA.
790 *Smaa* 9.5.1985; *Smaa* 15.5.1985; *Smaa* 16.5.1985; *Smaa* 17.8.1985.
791 Sillantaus 1988, 121.
792 *Smaa* 23.2.1985.
793 Vp 1985 IV, 3905–3907; Väyrynen 1993 b, 135.
794 Lipponen 2014, 253.
795 Ph 4.7.1985, KMA.
796 Lipponen 2014, 252–253; *ES* 27.9.1985; *HS* 5.7.1985; *HS* 27.9.1985; Vp 1985 III, 2837; Vp 1985 IV, 3086–3091.
797 *HS* 27.9.1985.
798 *Smaa* 18.10.1985.
799 Ph 18.12.1985, KMA.
800 Vp 1985 III, 2835.
801 Tvk 10.10.1985, KMA; Ph 29.5.1985, KMA.
802 Tvk 10.10.1985, KMA.
803 *Pohjolan Sanomat* 15.11.1985; *Liitto* 14.11.1985; *Keskisuomalainen* 9.11.1985.
804 *Smaa* 12.11.1985. Ks. koronmaksusta myös *Lalli* 8.11.1985.
805 Tvk 14.11.1985, KMA.
806 Väyrynen 1993 b, 137–138; Tvk 7.11.1985, KMA.
807 *Länsi-Savo* 6.11.1985.
808 Tvk 7.11.1985, KMA; Vk 1985, 41.
809 *Smaa* 7.11.1985.
810 Tvk 7.11.1985, KMA. Vrt. myös Edk 7.11.1985, KMA.
811 *Smaa* 15.11.1985.
812 *Savon Sanomat* 2.10.1985; *Turun Sanomat* 2.10.1985; *Länsi-Savo* 3.10.1985; Sillantaus 1988, 125.
813 *HS* 3.10.1985; *Smaa* 16.10.1985.
814 Ph 29.–30.9.1985, KMA.
815 *HS* 1.10.1985.
816 *HS* 3.10.1985; *ES* 3.10.1985.
817 Kokoomus Edk 10.10.1985, PTA; Kokoomus Edk 15.–16.8.1985, PTA.
818 Kokoomus Edk 15.–16.8.1985, PTA.
819 *Smaa* 3.9.1985; Sillantaus 1988, 123.
820 Kokoomus Edk 10.10.1985, PTA; *Smaa* 22.11.1985.
821 Tvk 12.9.1985, KMA.
822 *Smaa* 23.11.1985.
823 *Smaa* 22.11.1985.
824 Kokoomus Edk 10.10.1985, PTA.
825 Pv 23.–24.11.1985, liite Väyrysen puhe 23.11.1985, KMA.
826 Väyrynen 1993 b, 137.
827 *Smaa* 12.12.1985.
828 Pv 23.–24.11.1985, liite Kääriäisen puhe 23.11.1985, KMA.
829 Tvk 28.11.1985, KMA.
830 Tvk 28.11.1985, KMA; *Smaa* 12.10.1985; *Smaa* 11.9.1985; HS 11.9.1985. Maatalouskiistassa oli kyse siitä, että Väyrynen ajoi enemmän pienviljelyslinjaa ja maa- ja metsätalousministeri Yläjärvi enemmän suurtiloja suosivaa linjaa, jolle tuli tukea SDP:ltä ja kokoomukselta. SMP taas hengitti keskustapuolueen niskaan pientilojen osalta.
831 Tvk 28.11.1985, KMA. Myös Edk 28.11.1985, KMA.
832 Tvk 12.12.1985, KMA.
833 Ph 18.12.1985, KMA; *Smaa* 21.12.1985.
834 Ph 18.12.1985, KMA.
835 Vk 1987, 116; Kääriäinen 1989, 40; Väyrynen 1993 b, 136: Väyrynen on todennut, että pääkaupunkiseudun kunnat, erityisesti Helsinki, eivät olleet halukkaita toteuttamaan ministerityöryhmän ratkaisun sitä osuutta, joka koski työpaikkojen sijoittamista muualle. Lisäksi korkokysymys ja kantokykyluokitus olivat pettymys.
836 *Smaa* 10.12.1985. Vrt. myös Ph 18.12.1985, KMA.
837 Ph 23.11.1985 & liite Uusimaa-ohjelma, KMA; Tvk 17.4.1986, KMA; Ph 25.4.1986, liite Uudenmaan suunta, Keskustapuolueen Uusimaa-ohjelma, KMA; Pk 13.–15.6.1986, KMA; Vk 1986, 43, 50.
838 *Smaa* 16.4.1985; *Smaa* 26.4.1985.
839 Pv 27.4.1985, liite Kääriäisen puhe, KMA.
840 Pv 27.4.1985, liite Väyrysen puhe, KMA.
841 Edk 18.4.1985, KMA.
842 Pv 27.4.1985, liite Väyrysen puhe, KMA.
843 Tvk 16.4.1985, KMA.
844 Tvk 16.4.1985, liite Keskustapolitiikan pääjuonteita 1985–1987, KMA.
845 *Smaa* 3.5.1985; *Smaa* 15.5.1985; Tvk 16.4.1985, liite Kari Hokkasen puhe ”Kuinka saada kannatusta?”, KMA.
846 Tvk 16.5.1985, KMA.
847 *Smaa* 4.5.1985; *ES* 4.5.1985; Bergholm 2018, 295.
848 Wuokko 2020, 247.
849 Tvk 16.5.1985, KMA.
850 Tvk 23.5.1985, KMA.
851 *HS* 4.5.1985.
852 Edk 7.5.1985, KMA.
853 *HS* 31.5.1985; Edk 30.5.1985.
854 *HS* 31.5.1985; Edk 30.5.1985, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

855 *Smaa* 4.6.1985; *Smaa* 8.6.1985.
856 Edk 11.6.1985, KMA.
857 Tvk 13.6.1985, KMA; ES 8.6.1985. Vrt. Kääriäinen 1989, 24: tässä hän mainitsee myös *Sosialistisessa Aikakauskirjassa* olleen kirjoituksen 9.4.1985 mahdollisesta SDP-kokoomus-hallituksesta.
858 Sillantaus 1988, 119.
859 Tvk 13.6.1985, KMA.
860 *HS* 10.6.1985.
861 *Smaa* 3.9.1985; Tvk 12.9.1985, KMA.
862 *HS* 8.6.1985.
863 *HS* 6.6.1985.
864 Tvk 28.11.1985, KMA; Vk 1985, 7.
865 Tvk 7.11.1985, KMA.
866 Tvk 7.11.1985, KMA; *Smaa* 9.11.1985.
867 Tvk 7.11.1985, KMA.
868 Tvk 7.11.1985, KMA.
869 Tvk 7.11.1985, KMA.
870 Tvk 7.11.1985, KMA.
871 Vk 1985, 84.
872 NKL:n vk 1984–1985, 45; *Smaa* 12.11.1985.
873 Vk 1985, 16; *HS* 25.11.1985; *Smaa* 26.11.1985.
874 Tvk 28.11.1985, KMA.
875 Väyrynen 1993b, 160–161.
876 Ptkm 2.9.1985, Tyark.
877 Tvk 5.9.1985, KMA; Ptkm 2.9.1985, Tyark.
878 Tvk 5.9.1985, KMA.
879 Väyrynen 1993b, 160–161.
880 Tvk 13.6.1985, KMA; Väyrynen 1993b, 162.
881 Väyrynen 1993b, 162–163.
882 Väyrynen 1993b, 163; *Turun Sanomat* 2.10.1985; Sillantaus 1988, 126.
883 Väyrynen 1993b, 164–165.
884 Väyrynen 1993b, 163–164.
885 Tvk 5.12.1985, KMA.
886 Tvk 5.12.1985, KMA.
887 Tvk 12.12.1985, KMA; *Smaa* 10.12.1985.
888 Tvk 12.12.1985, KMA.
889 Tvk 12.12.1985, KMA.
890 Tvk 12.12.1985, KMA; Tvk 2.1.1986, KMA.
891 Esimerkiksi *SK* 18.10.1985.
892 Tvk 2.1.1986, KMA.
893 *Smaa* 14.6.1985.
894 Vk 1985.
895 *Smaa* 18.6.1985.
896 *Smaa* 11.10.1985.
897 Kääriäinen 2015, 105; *SK* 18.10.1985.
898 *Smaa* 14.12.1985.
899 Tvk 2.1.1986, KMA.
900 *Smaa* 19.12.1985.
901 Häikiö 2001, 165. Ryhmään kuuluivat Keskustapuolueen talouspoliittisen toimikunnan puheenjohtaja Pentti Koivikko, Nokian yhteiskuntasuhdejohtaja Harry Mildh, Lemminkäisen toimitusjohtaja Harri Hintikka, Valmetin toimitusjohtaja Jaakko Ihamuotila, Teollisuuden Keskusliiton toimitusjohtaja Timo Laatunen, STK:n johtaja Matti Korhonen, MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto, Pellervon Taloudellisen Tutkimuslaitoksen tutkimusjohtaja Samuli Skurnik, Teollisuuden Keskusliiton johtaja Vesa Vainio ja professori Pentti Kouri.
902 Esimerkiksi Pohjois-Suomen metsäteollisuutta koskeva kriisi, jossa Väyrynen suoraan matkalta palattuaan lentokentällä käytännössä uhkasi hallituskriisillä. Väyrynen 1993b, 139–145.
903 Edk 14.–15.8.1984, KMA; Pura 2017, 60; Hokkanen 1986, 58; Tvk 5.12.1985, KMA; Väyrynen 1993b, 114–115.
904 Edk 3.10.1985, KMA.
905 *HS* 12.10.1985; Edk 10.10.1985, KMA.
906 Edk 3.10.1985, KMA.
907 Edk 3.10.1985, KMA.
908 *Smaa* 12.10.1985.
909 *HS* 12.10.1985.
910 *Smaa* 12.10.1985.
911 Palmunen 1992, 503–505.
912 Saukkonen 2012, 38.
913 Vk 1985, 7.
914 Puolueen juurien vihreydestä esim. *Ilkka* 17.6.1984.
915 Jakobson 2003, 231.
916 Vk 1985, 5.
917 Rehnin haastattelu 17.1.2019, KMA.
918 *Smaa* 4.1.1986.
919 *Smaa* 14.9.1985.
920 *Smaa* 26.4.1985; *Smaa* 15.3.1986.
921 *HS* 1.2.1986; *HS* 22.2.1986; *Ilkka* 1.2.1986; Edk 4.2.1986, KMA; Väyrynen 1993b, 139–145.
922 Muistiinpano 6.2.1986, MKA, kotelo 7; Koivisto 1994, 206.
923 Väyrynen 1993b, 143.
924 Edk 4.2.1986, KMA.
925 Edk 11.2.1986, 13.2.1986 & 21.2.1986, KMA.
926 Väyrynen 1993b, 145.
927 Ph 1.11.1985, KMA.
928 Ph 1.11.1985, KMA.
929 Tvk 7.11.1985 & liite Neuvoa-antava järjestökysely, I luonnos 5.11.1985, KMA.
930 Vrt. *Smaa* 16.4.1986.
931 *Smaa* 22.4.1986.
932 Vk 1986, 8.
933 Tvk 14.11.1985, KMA.
934 Tvk 7.11.1985, liite Neuvoa-antava järjestökysely, I luonnos 5.11.1985, KMA.
935 Tvk 14.11.1985, KMA.
936 Tvk 24.10.1985, KMA.
937 Tvk 14.11.1985, KMA.
938 Ph 23.11.1985, KMA.
939 Tvk 28.11.1985, liite Neuvoa-antava järjestökyselyluonnos 27.11.1985, KMA.
940 Tvk 13.2.1986, KMA.
941 Pv 23.–24.11.1985, liite Väyrysen puhe 23.11.1985, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

942 *Smaa* 23.11.1985.
943 *Smaa* 13.12.1985.
944 *Länsi-Savo* 28.2.1986; *ES* 28.2.1986.
945 *Smaa* 28.2.1986.
946 Tvk 6.3.1986, KMA.
947 Timo Toropaisen kirjoittama NKL:n piirikirje 27.2.1986, NKL toimitteet varsinaiset kiertokirjeet, KMA.
948 Tvk 20.3.1986, KMA; *HS* 19.3.1986.
949 Tvk 20.3.1986, KMA.
950 Tvk 10.4.1986, KMA.
951 *Smaa* 9.4.1986.
952 Tvk 10.4.1986, KMA.
953 *HS* 22.3.1986.
954 *Smaa* 4.4.1986.
955 *Smaa* 8.4.1986.
956 *HS* 28.2.1986.
957 Tvk 24.4.1986, KMA.
958 Tvk 24.4.1986, liite Neuvoa-antavan järjestökyselyn alustavat tulokset, puoluetoimisto 23.4.1986, KMA; HS 25.4.1986.
959 Puran haastattelu 19.5.2022, KMA.
960 Pv 26.–27.4.1986, liite yleiskeskustelu 26.4.1986, KMA.
961 Väyrynen sai tiedon onnettomuudesta vasta maanantaina 28.4.1986. Väyrysen sähköpostiviesti 8.12.2021, KMA.
962 Tšernobylin onnettomuuden vaikutukset Suomessa, STUK, https://www.stuk.fi/aiheet/sateily-ympariston-tossa/laskeuma/tsernobylin-onnettomuuden-vaikutukset-suomessa, (lainattu 24.8.2020).
963 Koivisto 1995, 195; *HS* 29.4.1986.
964 Ph 25.4.1986, KMA.
965 *Länsi-Savo* 13.10.1985.
966 Pv 26.–27.4.1986, KMA.
967 *HS* 28.4.1986.
968 *HS* 27.4.1986.
969 *Smaa* 26.4.1986.
970 Pv 26.–27.4.1986, liite Väyrysen puhe 26.4.1986, KMA.
971 Pv 26.–27.4.1986, liite Väyrysen puhe 26.4.1986, KMA.
972 Pv 26.–27.4.1986, liite Väyrysen puhe 26.4.1986, KMA.
973 Pv 26.–27.4.1986, liite Väyrysen puhe 26.4.1986, KMA. Tässä puheessa ei vielä käytetä vähän myöhemmin tunnetuksi tullutta termiä *uusi kansanrintama*.
974 *HS* 27.4.1986. Vrt. *Ilkka* 27.4.1986: "Väyrynen läväyttää hallituksen ovet auki".
975 Tvk 24.4.1986, KMA.
976 Pv 26.–27.4.1986, liite yleiskeskustelu 26.4.1986, KMA.
977 Neuvoa-antavan järjestökyselyn alustavat tulokset 25.4.1986, Keskustapuolue puoluetoimisto muistiot ja tutkimukset Dd:37, KMA.
978 *HS* 27.4.1986.
979 Tvk 15.5.1986, KMA.
980 Keski-Rauska 2020, 294.
981 Tvk 15.5.1986, KMA.
982 Keski-Rauska 2020, 295, 298.
983 Tvk 15.5.1986, KMA.
984 Vk 1986, 15; Pk 13.–15.6.1986, liite Väyrysen puhe 14.6.1986, KMA.
985 *Smaa* 30.4.1986; *HS* 3.5.1986. Myös *Smaa* 3.5.1986.
986 Edk 8.5.1986, 15.5.1986, 29.5.1986, 5.6.1986, KMA.
987 *HS* 3.5.1986.
988 *Smaa* 10.6.1986. Myös *HS* 11.6.1986.
989 *HS* 10.6.1986.
990 *Smaa* 7.3.1986.
991 *Smaa* 12.6.1986.
992 Vk 1984, 10; Vk 1986, 10.
993 Vk 1984, 13; Vk 1986, 20; Liitto 14.6.1986. Myös *Smaa* 13.6.1986. Todettakoon sekin, että kaikki kannanotot oli tehty jo ennen Tšernobylin ydinvoimaonnettomuutta.
994 Pk 13.–15.6.1986, liite Väyrysen puhe 14.6.1986, KMA.
995 Pk 13.–15.6.1986, liite Väyrysen puhe 14.6.1986, KMA.
996 Pk 13.–15.6.1986, liite Väyrysen puhe 14.6.1986, KMA.
997 *Iisalmen Sanomat* 15.6.1986; *Itä-Savo* 15.6.1986; *Keskipohjanmaa* 15.6.1986; *Kymensanomat* 15.6.1986; *Liitto* 15.6.1986; *Pohjolan Sanomat* 15.6.1986.
998 *Keskisuomalainen* 13.6.1986; *Keskisuomalainen* 15.6.1986; *Savon Sanomat* 15.6.1986; *Savon Sanomat* 16.6.1986.
999 *HS* 15.6.1986.
1000 *Smaa* 18.6.1986.
1001 *Smaa* 11.10.1985.
1002 *HS* 22.3.1986.
1003 *HS* 22.3.1986; Pk 13.–15.6.1986, liite Kääriäisen puhe 13.6.1986, KMA; *Smaa* 17.8.1985; *Smaa* 28.2.1986.
1004 Tvk 15.5.1986, KMA.
1005 Tvk esityslista 5.6.1986 & liite Energiapoliittisen toimikunnan esitys puoluekokouspäätökseksi 3.6.1986, KMA.
1006 Pk 13.–15.6.1986, KMA; *Etelä-Saimaa* 14.6.1986; *ES* 14.6.1986.
1007 Pk 13.–15.6.1986, liite Kääriäisen puhe 13.6.1986, KMA.
1008 Kääriäinen 2019, 14. Vrt. Keskustelu pm Kalevi Sorsan kanssa 20.2.1987, MKA, kotelo 33, KA; Kalevi Sorsa Tasavallan Presidentille 14.21987, MKA, kotelo 33, KA.
1009 Pk 13.–15.6.1986, KMA.
1010 Pk 13.–15.6.1986, KMA; *HS* 14.6.1986.
1011 *Smaa* 20.5.1986.
1012 Pk 13.–15.6.1986, KMA; *HS* 14.6.1986.
1013 Pk 13.–15.6.1986, KMA; *ES* 15.6.1986.
1014 KN hallitus ptk 23.10.1985, liite naispappeus, KMA.
1015 Pk 13.–15.6.1986, KMA.
1016 Pk 13.–15.6.1986, KMA; *ES* 15.6.1986; *HS* 16.6.1986; *Smaa* 17.6.1986; KN hallitus ptk 9.8.1984, KMA.
1017 Pk 13.–15.6.1986, KMA.
1018 *Länsi-Savo* 16.6.1986; *ES* 16.6.1986; *HS* 16.6.1986.
1019 Pk 13.–15.6.1986, KMA.
1020 *Smaa* 17.6.1986.
1021 Pk 13.–15.6.1986, KMA.
1022 Pk 13.–15.6.1986, KMA; NKL:n vk 1986, 1; *ES* 16.6.1986.
1023 *Smaa* 15.6.1986; *Kymen Sanomat* 15.6.1986.
1024 Pk 13.–15.6.1986, KMA; *ES* 16.6.1986; *Länsi-Savo* 16.6.1986; *HS* 16.6.1986.

https://doi.org/10.21435/ha.155

1025 *HS* 16.6.1986.
1026 Kokoomus Edk 17.6.1986, PTA.
1027 Ptkm 12.6.1986, Tyark.
1028 *Smaa* 4.7.1986; *HS* 4.7.1986.
1029 *Smaa* 10.6.1986.
1030 *Smaa* 3.5.1986.
1031 Marttila 2016, 148.
1032 *SK* 21.2.1986.
1033 Niemi 2016, 157; *HS* 5.7.1986.
1034 *SK* 21.2.1986.
1035 Pk 13.–15.6.1986, liite Kääriäisen puhe 13.6.1986, KMA.
1036 Pk 13.–15.6.1986, liite Kääriäisen puhe 13.6.1986, KMA; Juice Leskinen, sanoitus *Viimeinen kylähullu*, https://www.musixmatch.com/lyrics/Juice-Leskinen/Viimeinen-kyl%C3%A4hullu (lainattu 31.8.2020).
1037 Pk 13.–15.6.1986, liite Kääriäisen puhe 13.6.1986, KMA.
1038 Pk 13.–15.6.1986, liite Kääriäisen puhe 13.6.1986, KMA.
1039 Niemelä 1986.
1040 Vk 1986, 10–11.
1041 Niemelä 1986, 7–9; agraaripuolueiden kansallisesta omaleimaisuudesta tarkemmin Isohookana-Asunmaa 1986, 14.
1042 Isohookana-Asunmaa 1986; Volanen 1986.
1043 Hokkanen 1986.
1044 Suomi 1986.
1045 Väyrynen 1986, 122.
1046 Hokkanen 1986, 60.
1047 Kääriäinen 1986, 91–92.
1048 Pohjamon haastattelu 1.12.2021, KMA. Myös *Liitto* 30.1.1987.
1049 Vares 2017, 312–314. Vrt. myös Paloheimo ja Sundberg 2005, 190: Vuoden 1979 jälkeisenä aikana politiikan keskikentälle itsensä sijoittavien äänestäjien määrä on lisääntynyt.
1050 Vk 1983, 69.
1051 Tvk 7.11.1985, KMA.
1052 Tvk 15.5.1986, KMA.
1053 Pk 13.–15.6.1986, liite Kääriäisen puhe 13.6.1986, KMA. Vrt. Pura 2017, 64: Vaaliliittoja solmittiin puolueiden välillä, mutta ”läheisempään yhteistyöhön puolueiden välillä ei juurikaan kyetty.”
1054 *ES* 28.5.1986.
1055 Tvk 7.11.1985, KMA.
1056 Artturi Leinonen, *Smaan* pääkirjoituksen kuvateksti 2.9.1986.
1057 *Iisalmen Sanomat* 1.9.1986; *Etelä-Saimaa* 1.9.1986; *HS* 1.9.1986; *ES* 1.9.1986; *Länsi-Savo* 1.9.1986.
1058 *HS* 1.9.1986; *Itä-Savo* 1.9.1986; *Länsi-Savo* 1.9.1986.
1059 *Iisalmen Sanomat* 1.9.1986.
1060 *Ilkka* 1.9.1986.
1061 *Kainuun Sanomat* 1.9.1986.
1062 *Itä-Savo* 2.9.1986.
1063 *Iisalmen Sanomat* 8.9.1986; *ES* 8.9.1986.
1064 *Keskisuomalainen* 13.9.1986; *Länsi-Savo* 8.9.1986; *HS* 8.9.1986.
1065 Vk 1986, 4–5.
1066 Pk 22.11.1981, liite Väyrysen puhe puoluekokouksen päätösjuhlassa Kuopiossa 22.11.1981, KMA.
1067 Vk 1981, 2.
1068 Pk 18.–20.6.1982, liite puoluekokouskirjanen, 11, KMA.
1069 Ph 4.2.1982, KMA.
1070 Pk 18.–20.6.1982, Ruokolan puhe 18.6.1982, KMA.
1071 Pk 18.–20.6.1982, Ruokolan puhe 18.6.1982, KMA.
1072 Katajisto 2017, 552–554.
1073 Edk 6.10.1983, eduskuntaryhmän ja puoluehallituksen syventymiskokous 6.10.1983, liite Kääriäisen puheenvuoro, KMA.
1074 Pk 13.–15.6.1986, liite Väyrysen puhe 14.6.1986, KMA.
1075 Tvk 10.12.1987, liite Keskustapuolue kohti 1990-lukua, KMA. Myös esim. Pv 28.11.1987, liite Rehnin puhe 27.11.1987, KMA.
1076 Vk 1984, 23.
1077 *ES* 16.6.1986.
1078 Ph 29.12.1983, liite kirjelmä puoluehallituksen jäsenille 22.12.1983, KMA. Myös Edk 6.10.1983, eduskuntaryhmän ja puoluehallituksen syventymiskokous 6.10.1983.
1079 Pk 15.–17.6.1984, liite Väyrysen puhe 16.6.1984, KMA.
1080 Pohjamon haastattelu 1.12.2021, KMA.
1081 Pk 13.–15.6.1986, Väyrysen puhe 14.6.1986, KMA.
1082 Vk 1986, 5–6.
1083 *HS* 8.6.1986; *ES* 8.6.1986.
1084 Vk 1986, 6.
1085 Tvk 19.6.1986, KMA.
1086 Tvk 19.6.1986, KMA.
1087 *Smaa* 22.7.1986.
1088 *Smaa* 23.7.1986; *Smaa* 25.7.1986; *Smaa* 22.8.1986; *HS* 24.7.1986.
1089 *HS* 24.7.1986; *Smaa* 24.7.1986.
1090 Paavo Lipposen kirje 30.7.1986 Koivistolle, MKA, kotelo 32, KA.
1091 Ptkm 14.8.1986, Tyark.
1092 *Smaa* 1.8.1986; *Smaa* 5.8.1986.
1093 *Smaa* 5.8.1986.
1094 Edk 12.8.1986, KMA.
1095 Edk 12.8.1986, KMA.
1096 Wuokko 2016, 221.
1097 Edk 12.8.1986, KMA.
1098 Edk 12.8.1986, KMA.
1099 Edk 25.9.1986, liite Muistio 25.9.1986/MP Eduskuntaryhmän valmistautuminen eduskuntavaaleihin, KMA.
1100 Edk 9.10.1986, KMA.
1101 *ES* 25.8.1986; *Smaa* 26.8.1986.
1102 Tvk 4.9.1986, KMA.
1103 *Maaseudun Tulevaisuus* 6.9.1986.
1104 *ES* 6.9.1986.
1105 Alaranta kirjallinen haastattelu 18.5.2022, KMA; Puran haastattelu 19.5.2022, KMA; Haavisto 2022, 160.
1106 Tvk 4.9.1986, KMA.
1107 *Maaseudun Tulevaisuus* 13.9.1986; *ES* 13.9.1986.
1108 *Smaa* 30.8.1986.

1109 *Smaa* 2.9.1986.
1110 Kuusterä & Tarkka 2012, 535; *HS* 14.8.1986.
1111 *Helsingin Sanomien* mukaan kirjeeseen ilmestyi Relanderin nimi vasta kopioissa. *HS* 2.9.1986.
1112 *HS* 2.9.1986; *HS* 3.9.1986; *ES* 4.9.1986.
1113 *HS* 2.9.1986; *HS* 3.9.1986; *ES* 4.9.1986.
1114 *HS* 2.9.1986.
1115 *Smaa* 5.9.1986.
1116 *HS* 4.9.1986.
1117 Koroma 2015, 127–128; *HS* 3.9.1986.
1118 Ph 8.9.1986, KMA; *HS* 3.9.1986.
1119 Edk 25.9.1986, KMA.
1120 Ph 8.9.1986, KMA.
1121 Ph 8.9.1986, KMA.
1122 Ph 8.9.1986, KMA.
1123 Ph 8.9.1986, KMA. Vrt. myös Edk 11.8.1986, KMA.
1124 Kuusterä & Tarkka 2012, 532–534.
1125 Ph 8.9.1986, KMA.
1126 Tvk 11.9.1986, KMA; *Smaa* 10.9.1986.
1127 Tvk 11.9.1986, KMA; *Smaa* 10.9.1986.
1128 Tvk 11.9.1986, KMA.
1129 Tvk 11.9.1986, KMA.
1130 Lankian haastattelu 16.11.2021, KMA.
1131 *ES* 24.6.1986; *HS* 24.6.1986.
1132 Väyrynen 1993b, 200–202.
1133 Edk 11.8.1986 & liite budjettikannanotto 11.–12.8.1986, KMA.
1134 *SK* 5.9.1986; Väyrynen 1993b, 203–204.
1135 Väyrynen 1993b, 203–204; *SK* 5.9.1986.
1136 *Smaa* 6.9.1986.
1137 Väyrynen 1993b, 204–206; *Smaa* 10.9.1986.
1138 Suomi 2006, 376–377.
1139 NL:n Suomessa toimivan kaupallisen edustajan V. I. Vorontsovin puhe 13.2.1986, NKP-yhteistyö 1974–1987, KMA.
1140 Kuusterä & Tarkka 2012, 536.
1141 Tvk 11.9.1986, KMA.
1142 Tvk 11.9.1986, KMA.
1143 Väyrynen 1993b, 207–212; Paavo Väyrysen kirje Koivistolle 11.9.1986, Paavo Väyrysen kirje Koivistolle 12.9.1986 & Paavo Väyrysen kirje Koivistolle 14.9.1986, MKA, kotelo 7, KA.
1144 Koivisto 1994, 219–220.
1145 UM, kauppapoliittinen osasto 11.9.1986, salainen, Ulkomaankauppaministeri Jermu Laineen ja SNTL:n ulkomaankauppaministeri B. I. Aristovin väliset keskustelut Moskovassa 10.9.1986, MKA, kotelo 7, KA.
1146 Väyrynen 1993b, 209; Väyrysen kirje Koivistolle 12.9.1986, MKA, kotelo 7, KA.
1147 UM, kauppapoliittinen osasto muistiinpano 12.9.1986 Neuvostoliiton kaupan tilanne/keskustelu pääministerin virkahuoneessa 12.9.1986, MKA, kotelo 7, KA.
1148 Väyrynen 1993b, 210; Paavo Väyrysen kirje Koivistolle 14.9.1986, MKA, kotelo 7, KA.
1149 Ptkm 25.9.1986, Tyark.
1150 *HS* 9.9.1986.
1151 Väyrynen 1993b, 205.
1152 *ES* 11.9.1986; *Smaa* 11.9.1986; *HS* 11.9.1986.
1153 Pohjamon haastattelu 1.12.2021, KMA.
1154 *Lalli* 9.11.1986; *ES* 11.9.1986; *Länsi-Savo* 11.9.1986.
1155 *HS* 12.9.1986; *Ilkka* 12.9.1986.
1156 Ptkm 11.9.1986, Tyark.
1157 *HS* 13.9.1986; *ES* 12.9.1986.
1158 Ptkm 18.9.1986, Tyark.
1159 *HS* 11.9.1986.
1160 Tvk 11.9.1986, liite työvaliokunnan päätös, KMA.
1161 *Smaa* 11.9.1986.
1162 *ES* 12.9.1986.
1163 *ES* 13.9.1986: muut lehdet -palsta; *HS* 11.9.1986.
1164 Koivisto 1994, 219–220.
1165 *HS* 16.9.1986; *ES* 16.9.1986.
1166 *Lalli* 16.9.1986.
1167 *HS* 16.9.1986.
1168 Koivisto 1994, 220.
1169 Väyrynen 1993b, 202.
1170 Hämäläinen 1998, 19.
1171 *ES* 18.9.1986: ”Vienti Neuvostoliittoon saattaa pudota puolella” -otsikko. Tekstissä kauppapoliittinen alivaltiosihteeri Paavo Kaarlehto sanoo, että ei halua ennakoida viennin supistumisen määrää, ja perään todetaan, että muiden arvioiden mukaan se voi vähentyä 30–50 prosenttia. Sen sijaan Kaarlehto toteaa, että seuraavana vuonna varaudutaan viennin supistamiseen, ja että vallitsevan vuoden ylijäämätilanne vaikuttaa taustalla. Lisäksi todetaan, että ylijäämä oli vallitsevalla hetkellä noin 700 miljoonaa ruplaa eli noin 5 miljardia markkaa.
1172 Koivisto 1994, 219–221.
1173 Väyrysen kirje Koivistolle 21.8.1986, MKA, kotelo 32, KA.
1174 Puran haastattelu 19.5.2022, KMA: ”Jos Kekkosen aikana oli joku käyttänyt tällasen puheenvuoron mistä tahansa puolueesta, niin fiut” eli pois pelikentältä. Kekkosen aikana ”ei melskattu”.
1175 Vrt. Pk 18.–20.6.1982, liite Väyrysen avajaispuhe 18.6.1982, KMA: Väyrynen toteaa, että Kekkosen kaudella vakiintui selkeä ulkopolitiikan johtamistapa, ohjakset olivat tiukasti presidentin omissa käsissä.
1176 Koivisto 1994, 219–221.
1177 Koivisto 1994, 219–220.
1178 Skurnik 2017, 408–409.
1179 Tvk 11.9.1986, KMA.
1180 Skurnik 2003, 238; Skurnik 2005, 218.
1181 Kuusterä & Tarkka 2012, 533.
1182 Tvk 18.9.1986, KMA.
1183 Kuusterä & Tarkka 2012, 525–526.
1184 Suomen tilastollinen vuosikirja 1988, 160; Suomen Pankin vuosikirja 1986, 4, https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/9308/SP_Vsk_1986.pdf?sequence=1&isAllowed=y (lainattu 19.9.2022);

https://doi.org/10.21435/ha.155

Suomen Pankin vuosikirja 1987, 4, https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/9309/SP_Vsk_1987.pdf?sequence=1 (lainattu 19.9.2022); Suomen Pankin vuosikirja 1989, 5, https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/9311/SP_Vsk_1989.pdf?sequence=1&isAllowed=y (lainattu 19.9.2022).
1185 Tvk 18.9.1986, KMA.
1186 Tvk 18.9.1986, KMA.
1187 *Smaa* 18.9.1986.
1188 *Smaa* 17.9.1986.
1189 Tvk 25.9.1986, KMA.
1190 Tvk 2.10.1986, KMA; *HS* 1.10.1986.
1191 Tvk 2.10.1986 & esityslista, KMA.
1192 Tvk 9.10.1986, KMA.
1193 Tvk 9.10.1986, KMA; *HS* 10.10.1986; *Lalli* 10.10.1986: ”Kepu tyytyväinen idänkauppalinjaan”.
1194 Tvk 9.10.1986, KMA.
1195 *HS* 25.9.1986.
1196 Tvk 9.10.1986, KMA.
1197 *Smaa* 4.10.1986.
1198 *Smaa* 4.10.1986.
1199 Tvk 9.10.1986, KMA.
1200 *HS* 8.10.1986.
1201 Tvk 9.10.1986, KMA; *HS* 4.10.1986.
1202 Tvk 9.10.1986, KMA.
1203 Tvk 9.10.1986, KMA.
1204 Tvk 9.10.1986, KMA.
1205 Tvk 9.10.1986, KMA.
1206 *HS* 10.10.1986. Vrt. Tvk 9.10.1986, KMA.
1207 Ptkm 9.10.1986, Tyark; *ES* 10.10.1986.
1208 *ES* 11.10.1986.
1209 Ptkm 9.10.1986, Tyark.
1210 *Smaa* 15.10.1986.
1211 Väyrynen 1993b, 218; *HS* 12.10.1986.
1212 Väyrynen 1993b, 218; *HS* 12.10.1986.
1213 *HS* 12.10.1986.
1214 *HS* 12.10.1986.
1215 *HS* 15.10.1986; *Smaa* 15.10.1986; *HS* 13.10.1986.
1216 *HS* 9.10.1986.
1217 Ptkm 6.11.1986, Tyark.
1218 Ph 15.10.1986, KMA.
1219 Ph 15.10.1986, KMA; *Smaa* 11.10.1986.
1220 *Smaa* 16.10.1986.
1221 Ph 15.10.1986, KMA; *Smaa* 16.10.1986.
1222 *HS* 15.10.1986; *Kainuun Sanomat* 15.10.1986.
1223 *ES* 15.10.1986; *Hufvudstadsbladet* 15.10.1986; *Länsi-Savo* 15.10.1986.
1224 *HS* 15.10.1986.
1225 Ph 15.10.1986, KMA.
1226 *Smaa* 16.10.1986.
1227 Ph 15.10.1986, KMA.
1228 *Smaa* 17.10.1986.
1229 Ph 15.10.1986, KMA.
1230 Tvk 9.10.1986, KMA.
1231 Ph 15.10.1986, KMA.
1232 Tätä tukevat myös haastattelut. Jaakkolan haastattelu 16.11.2021, KMA; Lankian haastattelu 16.11.2021, KMA; Puran haastattelu 19.5.2022, KMA. Myös Pura 2017, 76.
1233 *Smaa* 17.6.1988; Pura 2017, 73; Lehtilä 2009, 170–171; Puran haastattelu 19.5.2022, KMA.
1234 Vk 1986, 115–116; Ph 15.10.1986, liite Eduskuntavaaliteemoja, KMA.
1235 *Smaa* 16.10.1986; *Ilkka* 16.10.1986: *Ilkassa* puhuttiin aikalisän ottamisesta.
1236 *HS* 16.10.1986.
1237 Edk 16.10.1986, KMA.
1238 Alaranta kirjallinen haastattelu 18.5.2022, KMA.
1239 Vastuullisesta taloudenhoidosta ja maltillisesta keskustapolitiikasta esim. Pk 18.–20.6.1982, liite Pekkalan puhe 18.6.1982, KMA.
1240 *HS* 18.10.1986.
1241 *HS* 23.10.1986; *HS* 18.10.1986.
1242 Tvk 23.10.1986, KMA.
1243 Ptkm 23.10.1986, Tyark.
1244 Tvk 23.10.1986, KMA.
1245 *HS* 11.11.1986.
1246 Ruuskanen, Vapo oy & Jäppinen, 43, 45, 92; Enbuske & Ruuskanen 2021, 191; *Smaa* 14.5.1990: Turpeen käyttö uudelleenarviointiin, Bergenin ympäristökokous oli horjuttanut turpeen asemaa, sillä suurimpien hiilidioksidipäästöjen todettiin syntyvän turpeen poltosta.
1247 Tvk 23.10.1986, KMA.
1248 Väyrynen 1993b, 146–147.
1249 Tvk 23.10.1986, KMA.
1250 Vk 1986, 22–23.
1251 *ES* 20.12.1986.
1252 Ahde 2013, 226.
1253 Tvk 23.10.1986, KMA.
1254 SDP:n puoluetoimikunnan ptk 23.10.1986, Tyark; *HS* 24.10.1986.
1255 *HS* 11.11.1986.
1256 *HS* 24.10.1986; *HS* 25.10.1986.
1257 *ES* 27.10.1986; *HS* 28.10.1986; *Smaa* 28.10.1986.
1258 *HS* 28.10.1986.
1259 *Smaa* 29.10.1986.
1260 Tvk 30.10.1986, KMA; *Smaa* 29.10.1986.
1261 Tvk 30.10.1986, KMA; *Smaa* 28.10.1986.
1262 *HS* 23.11.1986.
1263 *Smaa* 18.11.1986; *Smaa* 19.11.1986.
1264 Tvk 30.10.1986, KMA.
1265 Ph 12.11.1986, KMA.
1266 Väyrynen 1993b, 184–185: Väyrysen mukaan keskustelut porvariyhteistyöstä olivat alkaneet 24.6.1986.
1267 *HS* 17.11.1986.
1268 *HS* 21.11.1986.
1269 *Smaa* 18.11.1986.
1270 Tvk 30.10.1986, KMA; *HS* 8.11.1986.
1271 *HS* 12.11.1986; *ES* 12.11.1986.
1272 Ph 12.11.1986, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

1273 Ph 12.11.1986, KMA.
1274 Edk 13.11.1986, KMA.
1275 *Smaa* 6.11.1986.
1276 *Smaa* 7.11.1986.
1277 Pv 22.11.1986, liite Väyrysen puhe, KMA; *ES* 23.11.1986.
1278 Vrt. Kiander 2001, 19–20.
1279 *HS* 23.11.1986.
1280 Pv 22.11.1986, KMA; Vk 1986, 78.
1281 Ph 15.8.1986, KMA.
1282 *HS* 4.8.1986.
1283 *HS* 23.11.1986.
1284 Tvk 27.11.1986, KMA.
1285 Pv 22.11.1986, liite 10, KMA.
1286 Pv 22.11.1986, liite Kääriäisen puhe, KMA.
1287 *Smaa* 19.11.1986.
1288 Tvk 27.11.1986, KMA.
1289 *HS* 24.11.1986.
1290 Tvk 27.11.1986, KMA.
1291 *HS* 23.11.1986. Vrt. myös *Smaa* 26.11.1986; *Kainuun Sanomat* 23.11.1986: kritiikkiä puoluejohtoon ei peitetty.
1292 Tvk 27.11.1986, KMA. Vrt. *Keskisuomalainen* 23.11.1986: Väyrynen ei kadu syksyn kiistoja.
1293 *Smaa* 26.11.1986.
1294 Ph 12.11.1986, KMA.
1295 Tvk 27.11.1986, KMA.
1296 Perttulan haastattelu 4.5.2022, KMA: puoluetoimiston poliittinen osasto vuoti tarkoituksellisesti joitain uutisia.
1297 Tvk 27.11.1986, KMA.
1298 Ph 1986 8–3 liitteet, Keskustapuolue/poliittinen osasto muistio 8.6.1986, KMA.
1299 *Smaa* 25.11.1986.
1300 Vk 1986, 126.
1301 Ph 1986 8–3 liitteet, Naisten kirje ehdokasasettelusta puoluehallitukselle ja piiritoimikunnille 13.6.1986 & liite, KMA.
1302 Vk 1985, 15.
1303 Ph 15.8.1986, KMA.
1304 Vk 1986, 124–127.
1305 Ph 15.8.1986, KMA.
1306 Ph 15.8.1986, KMA.
1307 Ph 15.8.1986, liite Valmistautuminen vuoden eduskuntavaaleihin, KMA.
1308 Tvk 20.11.1986, KMA.
1309 Tvk 27.11.1986, KMA.
1310 Ph 12.11.1986, KMA.
1311 Ph 12.11.1986, KMA.
1312 Ptkm 4.12.1986, Tyark.
1313 Koroma 2015, 130; Kuusterä & Tarkka 2012, 536–537.
1314 *HS* 19.12.1986.
1315 Koroma 2015, 130.
1316 Pohjois-Pohjanmaan piiri ptk 1.12.1986, KMA.
1317 Tvk 11.12.1986, KMA.
1318 *Länsi-Savo* 10.12.1986; *HS* 10.12.1986.
1319 *HS* 3.12.1986.
1320 *HS* 10.12.1986; *Uusi Suomi* 10.12.1986.
1321 Edk 10.12.1986, liite eduskuntaryhmän kannanotto 10.12.1986, KMA; Vk 1986, 85–86.
1322 Kaunisto käsikirjoitus 2023, 193; Edk 16.–17.8.1982, KMA.
1323 Edk 10.12.1986, KMA.
1324 *HS* 12.12.1986.
1325 Vares 2017, 387; *HS* 12.12.1986.
1326 Tvk 11.12.1986, KMA.
1327 Tvk 11.12.1986, KMA.
1328 *Liitto* 14.10.1986; *ES* 21.10.1986.
1329 *HS* 10.12.1986; *Uusi Suomi* 12.12.1986.
1330 *HS* 13.12.1986.
1331 Ph 16.12.1986, KMA; *Uusi Suomi* 12.12.1986.
1332 Vp 1986 V, 4359; *HS* 20.12.1986.
1333 Ph 12.1.1987, KMA.
1334 *Maaseudun Tulevaisuus* 17.6.1989; *Länsi-Savo* 7.10.1993.
1335 Ph 12.1.1987, KMA.
1336 Edk 16.12.1986, KMA.
1337 *HS* 19.12.1986.
1338 Ptkm 18.12.1986, Tyark.
1339 Ph 12.1.1987, KMA. Vrt. Idänkauppakuvasta myös *Kainuun Sanomat* 16.10.1986: välitilinpäätös arvovaltatappio Väyryselle.
1340 *HS* 12.12.1986.
1341 Ph 16.12.1986, KMA; *Länsi-Savo* 19.12.1986.
1342 Ph 12.1.1987, liite Aukottomaan perustoimeentuloturvaan, KMA.
1343 Ph 12.1.1987, liite Kannanotto aluepolitiikasta, KMA.
1344 *HS* 27.1.1987.
1345 *HS* 27.1.1987.
1346 Tvk 29.1.1987.
1347 Tvk 29.1.1987, KMA. Vrt. myös Kari Hokkasen kirjoitus *Ilkka* 1.2.1987.
1348 *HS* 28.1.1987.
1349 Tvk 29.1.1987, KMA.
1350 Tvk 29.1.1987, KMA.
1351 Tvk 29.1.1987, KMA.
1352 Edk 5.2.1987; KMA; *Ilkka* 30.1.1987; *Keskisuomalainen* 30.1.1987; *Liitto* 30.1.1987; *ES* 30.1.1987; *Ilkka* 1.2.1987.
1353 *HS* 31.1.1987.
1354 Tvk 29.1.1987, KMA.
1355 Tvk 29.1.1987, KMA; *HS* 28.1.1987; *Länsi-Savo* 28.1.1987; *ES* 13.2.1987; *Lalli* 28.1.1987.
1356 *Länsi-Savo* 30.1.1987; *ES* 7.2.1987.
1357 Ph 11.2.1987, KMA; *Länsi-Savo* 28.1.1987; *HS* 28.1.1987.
1358 *HS* 28.1.1987; *Länsi-Savo* 28. & 30.1.1987.
1359 *ES* 4.2.1987.
1360 *Länsi-Savo* 13.2.1987.
1361 *HS* 1.2.1987; Vrt. *HS* 8.2.1987.
1362 *Länsi-Savo* 13.2.1987; *HS* 13.2.1987.
1363 *HS* 1.2.1987; *Kainuun Sanomat* 1.2.1987.
1364 Tvk 5.2.1987, KMA.
1365 *SK* 16.1.1987.
1366 Tvk 5.2.1987, KMA.
1367 Tvk 5.2.1987, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

1368 Vk 1986, 38.
1369 Yli-Lahden haastattelu 1.11.2021. Yli-Lahden mukaan keskustapuolueessa ei uskottu missään vaiheessa kolmen suureen, millä hän tarkoittanee paitsi itseään myös puoluetoimiston päätoimijoita sekä muita keskeisiä toimijoita keiden kanssa hän oli tekemisissä.
1370 Tvk 5.2.1987, KMA.
1371 Ph 11.2.1987, KMA.
1372 *HS* 8.2.1987.
1373 *HS* 13.2.1987.
1374 Ph 11.2.1987, KMA.
1375 Tvk 12.3.1987 & liite kannanotto 12.3.1987, KMA.
1376 Tvk 12.3.1987, KMA.
1377 Ptkm 12.2.1987, Tyark.
1378 Tvk 12.3.1987, KMA.
1379 Keskustapuolueen eduskuntavaaliohjelma 1987, Eduskuntavaalit 1987 Ja1, KMA.
1380 Vk 1987, 32.
1381 Haavisto 1991, 23.
1382 Vihinen 1990, 48.
1383 *Maaseudun Tulevaisuus* 19.2.1987.
1384 Haavisto 2022, 162–163; *SK* 13.3.1987.
1385 Suomalaista siviilirohkeutta, Keskustapuolueen vaaliohjelma ja tavoitteet eduskuntavaalikaudelle 1987–1991, Eduskuntavaalit 1987 Ja1, KMA; Tvk 5.2.1987, KMA.
1386 Ph 11.2.1987, KMA.
1387 Ph 11.2.1987, KMA. Vrt. Niemi 2016, 185.
1388 Ptkm 12.2.1987, Tyark.
1389 *HS* 12.2.1987.
1390 *HS* 10.2.1987.
1391 *HS* 7.1.1987.
1392 *Apu* 2.1.1987; Niemi 2016, 183.
1393 *SK* 6.3.1987.
1394 *ES* 19.1.1987.
1395 Tvk 5.3.1987, liite Puoluetoimikunnan päätös 3.3.1987 SDP:n esitykset hallitusneuvottelujen pohjaksi, KMA; myös *ES* 4.3.1987.
1396 Suomalaista siviilirohkeutta, Keskustapuolueen vaaliohjelma ja tavoitteet eduskuntavaalikaudelle 1987–1991, Eduskuntavaalit 1987 Ja1, KMA.
1397 Tvk 5.3.1987, KMA.
1398 Keskustapuolueen eduskuntavaaliohjelma 1987, Eduskuntavaalit 1987 Ja1, KMA. Myös Tvk 5.3.1987, liite puoluehallituksen työvaliokunnan kannanotto 5.3.1987, KMA.
1399 Tvk 5.3.1987, liite Keskustan valtuuskunta 3.3.1987, KMA.
1400 *ES* 7.3.1987; *Maaseudun Tulevaisuus* 27.1.1987: Kokoomuksen puheenjohtaja Suominen määritti perustoimeentulon 1 800 markaksi. Kyse oli siis samasta summasta kuin keskustapuolue oli määritellyt.
1401 *HS* 9.2.1987.
1402 *HS* 11.2.1987.
1403 *HS* 10.2.1987.
1404 *HS* 11.2.1987.
1405 *HS* 8.2.1987; *ES* 12.2.1987.
1406 *Ilta-Sanomat* 13.2.1987; *ES* 7.3.1987; *Apu* 6.3.1987: Lehdessä oli kattava luettelo kunkin ministeriön puoluepoliittisesti sitoutuneista henkilöistä.
1407 Tilastokeskus Kansanedustajain vaalit 1987, 10–13; Puoluetoimiston kirje, allekirjoittanut puoluesihteeri Seppo Kääriäinen, 24.3.1987, Ja1-kotelo, KMA.
1408 Ph 19.3.1987 & liite Äänimäärät vaaleissa 1987, 1983 ja 1979, KMA.
1409 Helsingin piiri ptk 31.3.1987, KMA.
1410 Liljelund 1989, 147.
1411 Eduskuntavaaleissa 1987 eniten ääniä saaneet valitut ehdokkaat, Tilastokeskus, https://www.stat.fi/tk/he/vaalit/vaalit2003/vaalit2003_vaalitilastot_asharava1987.html (lainattu 22.8.2022).
1412 *Ilta-Sanomat* 17.3.1987.
1413 Vk 1987, 56.
1414 Puoluetoimiston kirje, allekirjoittanut puoluesihteeri Seppo Kääriäinen, 24.3.1987, Ja1-kotelo, KMA.
1415 Vk 1987, 48.
1416 KN toimintakertomus 1987, 3, KMA.
1417 Puoluetoimiston kirje, allekirjoittanut puoluesihteeri Seppo Kääriäinen, 24.3.1987, Ja1-kotelo, KMA.
1418 Ph 19.3.1987 & liite Äänimäärät vaaleissa 1987, 1983 ja 1979, KMA.
1419 Ph 19.3.1987, KMA; *HS* 18.3.1987.
1420 Väyrynen 1993b, 183–187; Ph 19.3.1987, KMA.
1421 Uimonen 1995, 45; Puran haastattelu 13.11.2018, KMA.
1422 Ph 19.3.1987, KMA.
1423 *HS* 20.3.1987.
1424 *HS* 20.3.1987; Liikanen 2019, 217: ”Väyrynen oli pääsyy siihen, että sosiaalidemokraattien ja keskustan hallitusyhteistyö päättyi vuonna 1987.”; Liikasen haastattelu 6.5.2022. Vrt. myös Kalevi Sorsan haastattelu 28.4.1997, eduskunnan kirjasto: Sorsan mukaan riita oli ennen kaikkea ”personaalikonflikti Väyrysen ja minun kesken”.
1425 Ptkm 19.3.1987, Tyark.
1426 Väyrynen 1993b, 274; *HS* 25.3.1987.
1427 *HS* 24.3.1987.
1428 Keski-Rauska 2020, 321–322; *HS* 25.3.1987.
1429 Ptkm 26.3.1987, Tyark. Vrt. *Keskisuomalainen* 27.3.1987 & *Kainuun Sanomat* 27.3.1987: Liikanen ihmettelee porvaripuolueiden varaslähtöä.
1430 *HS* 28.3.1987.
1431 Salainen tasavallan presidentin ja Harri Holkerin puhelinkeskustelu 19.3.1987, MKA, kotelo 9, KA; *Turun Sanomat* 21.3.1987.
1432 M. Koiviston puheita 24.11.1986 Santahaminassa & Muistio Koiviston näkemyksistä 29.6.1987, Arto Astikaisen arkisto, Päivälehden arkisto.
1433 Holkeri 23.3.1987 klo 10.30, MKA, kotelo 9, KA.
1434 Muistio Koiviston näkemyksistä 29.6.1987, Arto Astikaisen arkisto, Päivälehden arkisto. Myös muistio keskustelusta Koiviston kanssa 23.11.1987, Arto Asti-

https://doi.org/10.21435/ha.155

kaisen arkisto, Päivälehden arkisto. Vrt. myös Lehtilä 2001, 128: Sorsa oli sanonut Holkerille syksyllä 1986, ettei Väyrysestä tule pääministeriä.
1435 Edk 1.4.1987, KMA.
1436 *HS* 2.4.1987.
1437 Edk 2.4.1987, KMA.
1438 Tvk 2.4.1987, KMA.
1439 *HS* 3.4.1987.
1440 Ptkm 2.4.1987, Tyark.
1441 Lehtilä 2001, 132.
1442 *HS* 4.4.1987; *Ilkka* 4.4.1987.
1443 Keski-Rauska 2020, 325.
1444 *HS* 5.4.1987.
1445 Sorsa 3.4.1987, MKA, kotelo 9, KA.
1446 Ptkm 2.4.1987, Tyark.
1447 Ptkm 9.4.1987, Tyark; Tasavallan presidentti ja Sdp:n ryhmä 6.4.1987, MKA, kotelo 9, KA.
1448 Tasavallan presidentti ja kokoomuksen ryhmä 6.4.1987, MKA, kotelo 9, KA.
1449 Tasavallan presidentti ja keskustapuolueen ryhmä 6.4.1987, MKA, kotelo 9, KA.
1450 Tasavallan presidentti ja keskustapuolueen ryhmä 6.4.1987, MKA, kotelo 9, KA.
1451 Tasavallan presidentti ja RKP:n ryhmä 6.4.1987, MKA, kotelo 9, KA.
1452 *HS* 7.4.1987; *ES* 7.4.1987; *Ilkka* 7.4.1987.
1453 *HS* 8.4.1987.
1454 Rekola 1998, 322.
1455 *HS* 8.4.1987.
1456 Tvk 9.4.1987, KMA.
1457 *HS* 10.4.1987; *ES* 10.4.1987.
1458 *HS* 11.4.1987.
1459 Koivisto 1994, 243.
1460 Keski-Rauska 2020, 341–343.
1461 Keski-Rauska 2020, 344–345; Muistio Koiviston näkemyksistä 29.6.1987, Arto Astikaisen arkisto, Päivälehden arkisto.
1462 Keskustelu Holkerin kanssa 9.4.–87 klo 11.30, MKA, kotelo 9, KA.
1463 Vares 2017, 412.
1464 *Smaa* 20.5.1987; *HS* 21.5.1987.
1465 *Smaa* 20.5.1987; *HS* 21.5.1987.
1466 Koivisto 1994, 256; Väyrysen kirje Koivistolle 12.4.1987, MKA, kotelo 33, KA.
1467 Puhelinkeskustelu Holkerin kanssa 13.4.1987, MKA, kotelo 9, KA.
1468 Tvk 14.4.1987, KMA. Vrt. *Ilkka* 9.4.1987: *Ilkan* uutisoinnin mukaan kokoomuksen puoluevaltuusto antoi neuvottelijoille löysät valtuudet, tärkeintä oli päästä hallitukseen, vaikka puoluejohto käytännössä tukikin porvarihallitusta. Puoluejohdolla annettiin tiukka vaatimuslista hallitusohjelmaan. ”Puoluejohto tosin ilmoitti jo etukäteen, että kaikesta muusta voidaan neuvotella paitsi ulkopoliittisen linjan muuttamisesta.”
1469 Tvk 14.4.1987, KMA.
1470 Korhonen 2014, 677; Hokkanen 2022, 79.
1471 Tvk 14.4.1987, KMA; *HS* 15.4.1987.
1472 Edk 14.4.1987, KMA.
1473 Tvk 14.4.1987, KMA.
1474 Tvk 22.4.1987, KMA.
1475 Tvk 22.4.1987, KMA. Vrt. Harri Holkerin haastattelu 23.11.1991, Eduskunnan kirjasto.
1476 Eero Lankian haastattelu 17.1.2019; *HS* 25.11.2000.
1477 *HS* 17.4.1987.
1478 Tvk 22.4.1987, KMA.
1479 *HS* 21.4.1987.
1480 Tvk 22.4.1987, KMA.
1481 Tvk 22.4.1987, KMA.
1482 Tvk 22.4.1987, KMA.
1483 Tvk 22.4.1987, KMA.
1484 Pernaa 2012, 12.
1485 *HS* 22.4.1987.
1486 *HS* 18.4.1987.
1487 *ES* 22.4.1987.
1488 *HS* 23.4.1987.
1489 Kangas 2007, 320; Hokkanen 2006, 432.
1490 *SK* 24.4.1987.
1491 Esim. Keski-Pohjanmaan piirin ptk 17.6.1987, KMA. Hallituksenmuodostamiskuvioihin kohdistui todella vähän kritiikkiä. Viidestätoista piiristä on pöytäkirjat kyseiseltä ajalta, ja niistä vain Satakunnassa, Pohjois-Hämeessä ja Etelä-Pohjanmaalla oli hienoista kritiikkiä.
1492 *Apu* 24.4.1987.
1493 Pv 25.–26.4.1987, liite Väyrysen puhe 25.4.1987, KMA.
1494 Pv 25.–26.4.1987, liite Väyrysen puhe 25.4.1987, KMA.
1495 Pv 25.–26.4.1987, liite Kääriäisen puhe 25.4.1987, KMA.
1496 Pv 25.–26.4.1987, liite Toropaisen puhe 25.4.1987, KMA.
1497 Pv 25.–26.4.1987, liite piirien puheenvuorot 25.4.1987, KMA.
1498 Pv 25.–26.4.1987, liite Juhantalon puhe 25.4.1987, KMA.
1499 *HS* 5.4.1987.
1500 *Lalli* 28.4.1987; *Kainuun Sanomat* 26.4.1987; *Liitto* 26.4.1987: *Liitto* nostaa esiin Kuuskoski-Vikatmaan, Yläjärven ja helsinkiläisen Arja Kekkosen kritiikin.
1501 Esim. *Ilkka* 12.4.1987; Kääriäinen 2015, 78.
1502 *HS* 25.4.1987. Vrt. *Lalli* 26.3.1987: Myös *Lalli* käytti ilmaisua ”Väyrys-vammainen SDP”.
1503 *HS* 22.3.1987.
1504 Hämäläisen haastattelu 13.12.2019, KMA.
1505 Kääriäinen 2019, 93; Nousiainen 2006, 299; Vares 2017, 404; Lehtilä 2009, 66.
1506 Paloheimo 2007, 263.
1507 Vk 1987, 4.
1508 Marttila 2016, 156, 184.
1509 Väyrynen 1993b, 295.
1510 Yli-Lahden haastattelu 3.11.2021, KMA.
1511 *Politiikan puntari* 1/87, 40. Uskosta kolmen suuren todelliseen mahdollisuuteen myös: Keski-Pohjanmaan piiri ptk 11.5.1987, KMA. Vrt. Perttulan haastat-

telu 4.5.2022, KMA: Perttulan mukaan ei ajateltu, että kolmen suuren jälkeen porvarihallitus olisi seuraava vaihtoehto.
1512 Niemelä 1988, 56.
1513 *HS* 1.5.1987.
1514 *SK* 30.4.1993; Väyrynen 2014, 148–149.
1515 Lehtilä 2009, 66.
1516 Ahde 2013, 295.
1517 Muistio Koiviston näkemyksistä 29.6.1987, Arto Astikaisen arkisto, Päivälehden arkisto.
1518 *HS* 22.5.1987.
1519 *Smaa* 20.5.1987; *Ilkka* 20.5.1987; *HS* 21.5.1987.
1520 *Keskisuomalainen* 10.4.1987.
1521 Muistio keskustelusta Koiviston kanssa 23.11.1987, Arto Astikaisen arkisto, Päivälehden arkisto.
1522 Muistio Koiviston näkemyksistä 29.6.1987, Arto Astikaisen arkisto, Päivälehden arkisto.
1523 M. Koiviston puheita 24.11.1986 Santahaminassa & Muistio Koiviston näkemyksistä 29.6.1987, Arto Astikaisen arkisto, Päivälehden arkisto.
1524 Koivisto 1994, 237; Väyrysen kirje Koivistolle 31.3.1987, MKA, kotelo 33, KA.
1525 Väyrynen 1993b, 276.
1526 Salainen, Raportti matkasta Moskovaan 9.–10.10.1986, MKA, kotelo 32, KA.
1527 TPn kanslia pm 19.4.83 Jaakko Kalela, MKA, kotelo 25, KA.
1528 Tasavallan presidentin kanslia, Suurlähettiläs Sobolev presidentin luona, Suomen hallitustilanne, muistio 16.4.1987, MKA, kotelo 9, KA.
1529 Väyrysen kirje 26.10.1986 Koivistolle, MKA, kotelo 32, KA.
1530 Muistio Shaposnikovin kanssa käydyistä kauppapolitiikan neuvonpidosta 4.11.1986 Helsingissä, MKA, kotelo 32, KA.
1531 Muistio Koiviston näkemyksistä 29.6.1987, Arto Astikaisen arkisto, Päivälehden arkisto.
1532 Väyrysen kirje Koivistolle 27.11.1986, MKA, kotelo 32, KA.
1533 Aunesluoma 2011, 364, 371.
1534 PM Keskustapuolueen valtuuskunnan ja NKP:n edustajien keskustelusta NKP:n keskuskomiteassa 1.12.1986/OM, NKP yhteistyö-muistiot 1954–1991, KMA.
1535 Vrt. Sarlundin haastattelu 2.11.2021, KMA: muillekaan keskustapuolueen edustajille ei ilmaistu, että Neuvostoliitto oli tyytymätön Väyrysen idänkauppanostoon. Laajat yhteiskunnalliset verkostot omannut *Suomenmaan* entinen päätoimittaja Seppo Sarlund oli ollut idänkauppakohun aikaan vierailulla Tehtaankadun huvilalla, eikä asiaa ollut kritisoitu. Ks. Sarlundin neuvostosuhteista Sarlund 2004, 103.
1536 PM Keskustapuolueen valtuuskunnan ja NKP:n edustajien keskustelusta NKP:n keskuskomiteassa 1.12.1986/OM, NKP yhteistyö-muistiot 1954–1991, KMA.
1537 Ahde 2013, 293; *Politiikan puntari* 1/87, 39.
1538 Keski-Rauska 2020, 323, 334; *HS* 20.11.1994: Albert Akulov Tehtaankadun sinipunakeskusteluista: ”Ennen kuin tämä hallitus tuli valtaan, meillä oli varmuus, että sekin hallitus jatkaa samaa ulkopoliittista kurssia – – ja meillä tulee varmasti olemaan yhteisymmärrys.”
1539 Muistio Koiviston näkemyksistä 29.6.1987, Arto Astikaisen arkisto, Päivälehden arkisto. Myös Muistio keskustelusta Koiviston kanssa 23.11.1987, Arto Astikaisen arkisto, Päivälehden arkisto. Vrt. myös Lehtilä 2001, 128: Sorsa sanonut Holkerille syksyllä 1986, ettei Väyrysestä tule pääministeriä.
1540 Vares 2017, 413; Laatunen 2017, 90.
1541 Ph 25.4.1987, KMA.
1542 Tvk 29.4.1987, KMA; Etelä-Pohjanmaan piiri ptk 30.3.1987, KMA.
1543 Tvk 29.4.1987, KMA.
1544 Tvk 29.4.1987, KMA.
1545 *HS* 25.4.1987.
1546 Edk 7.5.1987, KMA.
1547 Tvk 7.5.1981, KMA; Edk 7.5.1987, KMA.
1548 *Apu* 8.5.1987.
1549 Ph 25.4.1987, KMA.
1550 *Apu* 8.5.1987.
1551 *Lalli* 20.5.1987; *Liitto* 20.5.1987; *Ilkka* 20.5.1987; *Kainuun Sanomat* 20.5.1987.
1552 Ph 21.5.1987, KMA.
1553 Ph 21.5.1987, KMA.
1554 Hokkasen haastattelu 6.9.2021, KMA; Hokkanen 2022, 81–82. Hokkanen 1976, 77–78: keskustapuolueen ja kokoomuksen hallitusyhteistyön suotavuudesta.
1555 Ph 21.5.1987, KMA.
1556 Ph 21.5.1987, KMA.
1557 Ph 21.5.1987, KMA.
1558 Edk 12.8.1986, KMA.
1559 Ph 21.5.1987, KMA.
1560 Ph 21.5.1987, KMA.
1561 *HS* 22.5.1987.
1562 Pohjois-Pohjanmaan piiri ptk 15.5.1987, KMA; Ph 21.5.1987, KMA.
1563 ES 21.5.1987; *Lalli* 21.5.1987: Pokka ja Juhantalo olivat ilmoittaneet vastustavansa ylimääräistä puoluekokousta. Kääriäisen mielestä siinä oli sekä huonoja että hyviä puolia.
1564 Ph 21.5.1987, KMA.
1565 *HS* 6.5.1987.
1566 Edk 24.4.1987, KMA.
1567 *SK* 18.6.1987.
1568 Edk 24.4.1987, KMA; Tvk 29.4.1987, KMA.
1569 Edk 24.4.1987, KMA.
1570 Ph 21.5.1987, liite Eduskuntaryhmän oppositiopolitiikan valmisteluun liittyviä näkökohtia, KMA.
1571 Ph 21.5.1987, liite Eduskuntaryhmän oppositiopolitiikan valmisteluun liittyviä näkökohtia, KMA.
1572 Edk 28.5.1987, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

1573 Pv 24.–25.4.1982, liite poliittisen valiokunnan ehdotus kannanotoksi, KMA.
1574 Eduskuntaryhmän työvaliokunta ptk 28.5.1987, KMA; *HS* 3.6.1987.
1575 Edk 28.5.1987, KMA.
1576 Edk 28.5.1987, KMA.
1577 Edk 2.6.1987, KMA.
1578 Edk 2.6.1987, KMA; *HS* 3.6.1987.
1579 Edk 2.6.1987, KMA; *HS* 3.6.1987; Vk 1987, 71.
1580 Edk 11.6.1987 & 16.6.1987, KMA; *HS* 3.6.1987; *Kansamme puolesta* 6/1987.
1581 Kangas 2007, 319; Rusi 2022, 185.
1582 Väyrynen 1993b, 310–311.
1583 *SK* 18.6.1987.
1584 *SK* 18.6.1987.
1585 Tvk 4.6.1987, KMA.
1586 Edk 24.9.1987, KMA; *Smaa*, kuukausiliite syyskuu 1988.
1587 Edk 16.6.1987, KMA.
1588 Ph 10.6.1987, KMA.
1589 Ph 10.6.1987, KMA. Vrt. Uimonen 1995, 215: hänen mukaansa Väyrysen ja Kääriäisen välit olisivat olleet katkeamispisteessä vuoden 1988 presidentinvaalien alla.
1590 KN toimintakertomus 1987, 3, KMA.
1591 Ph 10.6.1987, KMA.
1592 Ph 10.6.1987, KMA.
1593 *HS* 5.6.1987.
1594 Ph 10.6.1987, KMA.
1595 Tvk 6.8.1987, KMA. Myös Edk 11.8.1987, KMA.
1596 Vk 1987, 8; *Ilkka* 24.8.1987.
1597 *HS* 23.8.1987; *ES* 24.8.1987; *Länsi-Savo* 23.8.1987.
1598 Pv 22.8.1987, liite Väyrysen puhe 22.8.1987, KMA.
1599 *ES* 16.7.1987; *Uusi Suomi* 16.7.1987.
1600 Pv 22.8.1987, liite Väyrysen puhe 22.8.1987, KMA.
1601 Pv 22.8.1987, liite Kääriäisen puhe 22.8.1987, KMA.
1602 Pv 22.8.1987, liite Juhantalon puhe, KMA.
1603 Pv 22.8.1987, liite kannanottoehdotus Punamusta vai vihreä Suomi?, KMA.
1604 Pv 22.8.1987, liite Kääriäisen puhe 22.8.1987, KMA.
1605 Ph 21.10.1987, KMA.
1606 Ph 21.10.1987, KMA.
1607 Ph 21.10.1987, KMA.
1608 Eduskuntaryhmän työvaliokunnan ptk 22.10.1987, KMA.
1609 Tvk 5.11.1987, KMA.
1610 *Smaa*, kuukausiliite syyskuu 1988.
1611 Vk 1987, 72; KN hallitus ptk 22.4.1987 kannanotto, KMA.
1612 *Länsi-Savo* 6.11.1987; Vk 1987, 72–74.
1613 Vp 1987 II, 1694–1696; *HS* 6.11.1987.
1614 Vp 1987 II, 1695–1699.
1615 Vp 1987 II, 1699–1711.
1616 Vp 1987 II, 1711.
1617 Pv 28.11.1987, liite Juhantalon puhe 28.11.1987, KMA.
1618 Vk 1987, 74–77. Työllisyyslain porrastuksessa tingittiin alkuperäisen työllisyyslain mukaisesta työllistämisvelvoitteesta yli 40 000 työttömän osalta, mikä herätti SDP:n sisälläkin kritiikkiä.
1619 *HS* 18.11.1987; *ES* 18.11.1987; *Karjalainen* 7.1.2020.
1620 *HS* 18.11.1987.
1621 Aho 1998, 25.
1622 Vk 1987, 9–10.
1623 Ph 21.8.1987, KMA.
1624 Tvk 27.8.1987, KMA.
1625 Tvk 10.9.1987, KMA.
1626 Tvk 5.11.1987, KMA.
1627 Vk 1987, 9.
1628 Tvk 19.11.1987, KMA.
1629 Vk 1987, 9–10.
1630 Tilanneraportti & Suomalainen Suunta ry tuloslaskelma 25.9.1987–30.6.1988, Paavo Väyrynen tukiryhmä Suomalainen suunta 1987–1989, KMA. Kassakaappisopimuksen epäonnistuminen saattoi vaikuttaa heikentävästi tuen määrään. Toisaalta nimenomaan keskustapuolue, toisin kuin kokoomus, oli pitänyt Väyrysen johdolla sopimuksesta kiinni, joten tässä suhteessa Väyrynen saattoi olla yhä teollisuuden suosiossa. Tukea TKL:ltä oli tullut jo eduskuntavaaleihin keskustapuolueen kansanedustajille. Tytti Isohookana-Asunmaan haastattelu 17.1.2019. Myös Seppo Kääriäisen haastattelu 17.1.2019.
1631 Vk 1987, 55.
1632 Vk 1988, 67. Kotelo Eduskuntavaalit 1985–1987 Ja1, KMA: Eduskuntavaaleja koskevista aineistoista löytyy myös paperi, jonka mukaan vaalibudjetti olisi ollut 1,8 miljoonaa markkaa. Samoin löytyy paperi, jonka mukaan mainostoimiston arvio vaalikampanjan kustannuksista oli 2.155.624,80 markkaa. Näistä ei kuitenkaan selviä, mikä oli todellinen käytetty summa.
1633 Ph 17.9.1987, KMA; Väyrynen 1993b, 117.
1634 Vk 1987, 9.
1635 Koivisto 1994, 315.
1636 Vk 1987, 9.
1637 Vk 1987, 8.
1638 *HS* 29.1.1988.
1639 Koivisto 1994, 315.
1640 Koivisto 1994, 315.
1641 Väyrynen 1993b, 318–321.
1642 Tvk 19.11.1987, KMA.
1643 *HS* 21.11.1987; *Länsi-Savo* 21.11.1987; *Ilkka* 21.11.1987.
1644 Väyrynen 1993b, 327.
1645 *HS* 10.1.1988; Koivisto 1994, 315–318.
1646 *HS* 10.1.1988.
1647 *HS* 12.1.1988.
1648 Paastela 1988, 167.
1649 Ph 21.12.1987 & liite Martti Miettusen kirje puoluehallitukselle 19.12.1987, KMA.
1650 Ph 21.12.1987 & liite Martti Miettusen kirje puoluehallitukselle 19.12.1987, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

1651 Ph 21.12.1987, KMA; *HS* 21.–22.12.1987.
1652 Laukkanen 1989, 87; Paastela 1988; Salmén 1989, 56–57; Tvk 28.1.1988, KMA.
1653 Väyrynen 1993b, 328; *HS* 30.1.1988.
1654 Paastela 1988, 163.
1655 Tasavallan presidentin ja valitsijamiesten vaalit 31.1.–1.2.1988, 1, Suomen virallinen tilasto.
1656 *HS* 16.2.1988.
1657 Edk 3.2.1988, KMA.
1658 Ph 4.2.1988, KMA.
1659 Edk 3.2.1988, KMA.
1660 Ph 4.2.1988, KMA.
1661 Paastela 1988, 163–165.
1662 Ph 4.2.1988 & liite vaalitulokset, KMA.
1663 Tvk 11.2.1988, KMA.
1664 Laukkanen 1989, 87.
1665 Ph 4.2.1988, KMA.
1666 Pv 22.8.1987, liite Virolaisen puhe 22.8.1987, KMA.
1667 Tvk 29.4.1987, KMA.
1668 Ph 10.6.1987 & liite ”Keskustapuolueen toiminnan painopisteitä lähivuosina (näinä oppositioaikoina) 4.6.1987”, KMA; Vk 1987, 55; Eduskuntaryhmän työvaliokunta 16.2.1984, KMA.
1669 Ph 10.6.1987 & liite ”Keskustapuolueen toiminnan painopisteitä lähivuosina (näinä oppositioaikoina) 4.6.1987”, KMA.
1670 Ph 10.6.1987, KMA.
1671 Ph 17.9.1987, KMA.
1672 Ph 17.9.1987 & Timo Toropaisen kirje puoluehallitukselle 17.9.1987, KMA.
1673 Ph 17.9.1987, KMA.
1674 Ph 17.9.1987 & tasa-arvotoimikunnan selvitystä koskevat liitteet, KMA.
1675 Vk 1987, 31.
1676 Ph 17.9.1987, KMA.
1677 Ph 21.12.1987, liite Keskustapuolue kohti 1990-lukua, KMA.
1678 Ph 21.12.1987, liite Keskustapuolue kohti 1990-lukua, KMA.
1679 Ph 21.12.1987, liite Keskustapuolue kohti 1990-lukua, KMA.
1680 Ph 21.12.1987, liite Mikael Pentikäisen ja Olli Rehnin lausunto muistion ”Keskustapuolue kohti 1990-lukua” johdosta, KMA.
1681 Ph 21.12.1987, liite Mikael Pentikäisen ja Olli Rehnin lausunto muistion ”Keskustapuolue kohti 1990-lukua” johdosta, KMA.
1682 Ph 21.12.1987, KMA.
1683 Ph 4.2.1988 & liite Keskustapuolueen Naiset r.y 3.2.1987, KMA.
1684 KN:n toimintakertomus 1987, 3.
1685 Ph 4.2.1988, liite Keskustapuolueen Naiset r.y 3.2.1987, KMA.
1686 Ph 4.2.1988, liite Keskustapuolueen Naiset r.y 3.2.1987, KMA.
1687 Ph 4.2.1988, KMA.
1688 Tvk 25.2.1988, liite Suomi ja maailma, KMA.
1689 Tvk 11.2.1988, liite Eläköön kaupunki!, KMA.
1690 Tvk 25.2.1988, KMA.
1691 *HS* 3.3.1988.
1692 Väyrynen 1993b, 329.
1693 Tvk 10.3.1988, KMA; *Liitto* 4.3.1988: *Liitto* kritisoi myös, miten asia tuotiin julkisuuteen.
1694 Tvk 10.3.1988, KMA.
1695 Tvk 10.3.1988, KMA.
1696 *Kainuun Sanomat* 4.3.1988.
1697 Tvk 10.3.1988, KMA.
1698 *Smaa* 16.3.1988.
1699 Tvk 10.3.1988, KMA.
1700 Ph 7.4.1988, KMA.
1701 *Keskisuomalainen* 5.3.1988.
1702 Tvk 21.4.1988, KMA.
1703 Pv 23.–24.4.1988, KMA.
1704 *HS* 24.4.1988.
1705 *Smaa* 22.3.1988.
1706 *Smaa* 11.3.1988.
1707 Tvk 10.3.1988, KMA.
1708 Tvk 24.3.1988, KMA.
1709 *HS* 8.9.2020; Katajisto 2017, 318–323.
1710 Tvk 24.3.1988, KMA.
1711 Ph 7.4.1988, KMA.
1712 Tvk 21.4.1988, KMA.
1713 Ph 7.4.1988, KMA.
1714 Ph 7.4.1988, KMA.
1715 Pv 23.–24.4.1988, liite Kääriäisen puhe, KMA. Vrt. *HS* 24.4.1988.
1716 *HS* 24.4.1988.
1717 Pv 23.–24.4.1988, liite Kääriäisen puhe, KMA.
1718 Pv 23.–24.4.1988, liite Rehnin puhe, KMA.
1719 Pv 23.–24.4.1988, liite Juha Pentikäisen puhe, KMA.
1720 Pv 23.–24.4.1988, liite Väyrysen puhe 23.4.1988, KMA.
1721 Pv 23.–24.4.1988, KMA; puoluekokousaloite nro 9, liite puoluekokousaloitteet, Ph 7.4.1988, KMA.
1722 *Smaa* 9.5.1988.
1723 *HS* 24.4.1988.
1724 *Smaa* 9.5.1988.
1725 Tvk 24.3.1988, KMA.
1726 *Länsi-Savo* 7.5.1988; *Smaa* 9.5.1988.
1727 Tvk 12.5.1988; *Länsi-Savo* 11.5.1988; *Smaa* 22.4.1988.
1728 *Smaa* 15.4.1988.
1729 *Smaa* 27.4.1988.
1730 *Smaa* 13.6.1988.
1731 *Smaa* 17.6.1988; Pura 2017, 73.
1732 *Smaa* 9.6.1988; *Ilkka* 20.6.1988: *Ilkan* pääkirjoituksessa tunnistettiin puoluejohdon hiljainen kannatus Rehnille.
1733 *Smaa* 20.4.1988.
1734 Tvk 14.4.1987, KMA.
1735 Vk 1988, 12–13.
1736 *Ilkka* 20.6.1988; *ES* 18.6.1988.
1737 Pk 17.–19.6.1988 & liite Väyrysen avajaispuhe, KMA.

https://doi.org/10.21435/ha.155

1738 *HS* 18.6.1988; Pk 17.–19.6.1988, liite Kääriäisen puhe 17.6.1988, KMA.
1739 Pk 17.–19.6.1988, liite Kääriäisen puhe 17.6.1988, KMA.
1740 Pk 17.–19.6.1988, KMA.
1741 *Smaa* 20.6.1988; Vk 1988, 18–20.
1742 *HS* 18.6.1988.
1743 *HS* 20.6.1988.
1744 *HS* 18.6.1988.
1745 Pk 17.–19.6.1988, KMA; *HS* 18.6.1988.
1746 Pk 17.–19.6.1988, KMA; *HS* 18.6.1988.
1747 *ES* 20.6.1988.
1748 Pk 17.–19.6.1988, KMA; *HS* 18.6.1988.
1749 Pk 17.–19.6.1988, KMA; *HS* 20.6.1988.
1750 *Ilkka* 20.6.1988; *ES* 20.6.1988; *HS* 20.6.1988.
1751 *HS* 18.6.1988; Pk 17.–19.6.1988, KMA.
1752 Pk 17.–19.6.1988, liite Juhantalon puhe, KMA.
1753 Tvk 2.6.1988, KMA.
1754 *HS* 3.6.1988.
1755 Tvk 2.6.1988, KMA.
1756 Pk 17.–19.6.1988, liite Juhantalon puhe, KMA.
1757 Vk 1988, 16–17; *HS* 19.6.1988.
1758 Pk 17.–19.6.1988, liite Juhantalon puhe, KMA.
1759 *ES* 18.6.1988.
1760 Pk 17.–19.6.1988, liite Väyrysen puhe poliittisesta järjestelmästä, KMA.
1761 *Kainuun Sanomat* 20.6.1988; ES 20.6.1988; *Keskisuomalainen* 20.6.1988: lehden pääkirjoituksessa pidettiin myös presidentin toimikausien rajoittamista oikeana suuntana.
1762 *HS* 20.6.1988.
1763 Väyrynen 1993b, 344, 375; Koivisto 1994, 221; Tytti Isohookana-Asunmaan tiedonanto 28.9.2022; Seppo Kääriäisen tiedonanto 29.9.2022.
1764 Nimenmuutosta koskeva puoluekokousasiakirja on kateissa, sitä ei löydy Keskustan ja maaseudun arkistosta.
1765 *Smaa* 20.6.1988; *Hufvudstadsbladet* 20.6.1988; *ES* 20.6.1988.
1766 Tosin käytännössä saattoi olla enemmän kyse siitä, että haluttiin varmuudella torpata Väyrysen aikaisemmin esittämä idea imaista pienet keskipuolueet keskustapuolueen sisään.
1767 *HS* 20.6.1988; *ES* 20.6.1988.
1768 *Smaa* 21.6.1988; *ES* 20.6.1988; Ph 3.3.1988, KMA.
1769 Vk 1988, 65.
1770 Pk 17.–19.6.1988, KMA.
1771 *HS* 18.6.1988.
1772 Vk 1988, 52.
1773 Ph 8.9.1986, liite Keskustan kunnallispoliittinen kampanja, KMA; Vk 1987, 38.
1774 Vk 1988, 55.
1775 Pv 23.–24.4.1988 & liite Kotikunta omissa käsissä, KMA.
1776 Pv 23.–24.4.1988, liite 11, KMA.
1777 Tvk 11.2.1988, KMA.
1778 Ph 4.2.1988, liite Keskustalainen kaupunkimanifesti – Eläköön kaupunki!, KMA; Kaupunkipoliittinen toimikunta ptk 21.4.1988, KMA; Pitkänen 1995, 60, 65.
1779 Ph 4.2.1988, liite Keskustalainen kaupunkimanifesti – Eläköön kaupunki!, KMA.
1780 Ph 4.2.1988, liite Kaupunkiohjelman virikepaperi, KMA.
1781 Pv 23.–24.4.1988, liite Juha Pentikäisen puhe, KMA.
1782 Kaupunkipoliittinen toimikunta ptk 21.4.1988, KMA.
1783 Pitkänen 1995, 66, 71–71.
1784 Kortelainen 1988; Pv 23.–24.4.1988, liite Juha Pentikäisen puhe, KMA.
1785 Ph 27.11.1987, liite Jussi Yli-Lahti 13.11.1987 Yhteenveto Suomen Gallupin neljän suurimman puolueen toimeksiannosta tekemästä puoluetutkimuksesta, KMA.
1786 *HS* 21.6.1988.
1787 *Smaa* 31.5.1988; *Smaa* 5.5.1988.
1788 *HS* 11.10.1988.
1789 Tvk 12.5.1988, KMA.
1790 *HS* 11.10.1988.
1791 *HS* 8.10.1988.
1792 *HS* 8.10.1988; *Uusi Suomi* 8.10.1988.
1793 Vk 1988, 55; Tvk 12.5.1988, KMA.
1794 *Smaa* 29.8.1988; *Liitto* 30.8.1988; *ES* 29.8.1988.
1795 Ph 17.9.1987, liite Kunnallisvaalit, KMA; Vk 1988, 65; Ph 21.9.1998, KMA.
1796 Vk 1988, 86.
1797 Vk 1988, 86.
1798 Vp 1988 III, 2119–2123; *HS* 15.9.1988; *Smaa* 15.9.1988; *ES* 2.9.1988; *Länsi-Savo* 15.9.1988.
1799 *Smaa* 21.9.1988; *Liitto* 21.9.1988.
1800 Vp 1988 III, 2121.
1801 Vk 1987, 37; Vk 1988, 65.
1802 Mattila 1992, 370.
1803 Teesejä rakennemuutoksesta ja siihen liittyvästä politiikanteosta -keskustelun virittämiseksi Yli-Lahti 24.7.1987, Rakennemuutosryhmä (1987), KMA.
1804 Keskustalaisia teesejä rakennemuutospolitiikkaan 12.11.1987, Rakennemuutosryhmä (1987), KMA.
1805 Teesejä rakennemuutoksesta ja siihen liittyvästä politiikanteosta -keskustelun virittämiseksi Yli-Lahti 24.7.1987, Rakennemuutosryhmä (1987), KMA.
1806 *HS* 15.9.1988; *Smaa* 16.9.1988; *Smaa* 20.9.1988.
1807 Edk 16.9.1988, KMA.
1808 *ES* 20.9.1988.
1809 Vp 1988 III, 2510.
1810 *HS* 5.10.1988; Vp 1988 III, 2644.
1811 Edk 6.10.1988, liite kannanotto, KMA.
1812 Vp 1988 III, 2584.
1813 *HS* 13.10.1988.
1814 Kunnallisvaalit 1988, Suomen virallinen tilasto, 8, 19.
1815 *HS* 19.10.1988; *HS* 20.10.1988; *ES* 19.10.1988.
1816 Kaivopuisto, Ullanlinna, vanha Eira, Kulosaaren ranta ja vanha Munkkiniemi.
1817 *HS* 19.10.1988; *HS* 20.10.1988.
1818 Ph 16.11.1988, vaalitilastoliitteet, KMA.
1819 Kunnallisvaalit 1988, Suomen virallinen tilasto, 15, 20.
1820 Vk 1988, 71

https://doi.org/10.21435/ha.155

1821 KN toimintakertomus 1988, 3, KMA; Kunnallisvaalit 1988, Suomen virallinen tilasto, 123.
1822 Pv 26.11.1988, liite Kääriäisen puhe, KMA.
1823 Vk 1988, 54. Todettakoon, että SEP:n kanssa vaaliliitto oli yhdessä kunnassa.
1824 *Smaan* kuukausiliite marraskuu 1988.
1825 *Smaa* 7.11.1988; *Smaa* 8.11.1988; *Länsi-Savo* 7.11.1988.
1826 Ph 16.11.1988, KMA.
1827 Pv 26.11.1988, liite Kääriäisen puhe, KMA.
1828 Tvk 8.12.1988, KMA.
1829 Edk 17.11.1988, KMA; *Länsi-Savo* 12.11.1988; *HS* 12.11.1988.
1830 Tvk 8.12.1988, KMA.
1831 Tvk 8.12.1988, KMA.
1832 *Apu* 9.12.1988.
1833 *Smaa* 8.6.1988.
1834 *HS* 6.12.1988; Tvk 8.12.1988, KMA.
1835 Tvk 8.12.1988, liite kirje pääministeri Holkerille 8.12.1988, KMA.
1836 Tvk 8.12.1988, liite kirje pääministeri Holkerille 8.12.1988, KMA.
1837 Suomen Pankin vuosikirja 1988, 5, https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/9310/SP_Vsk_1988.pdf?sequence=1&isAllowed=y (lainattu 22.9.2022).
1838 Ph 30.1.1989, liite Harri Holkerin vastaus Keskustan puoluehallituksen työvaliokunnalle 20.1.1989, KMA.
1839 Ph 30.1.1989, liite vastaus pääministeri Holkerille 30.1.1989, KMA.
1840 Ph 30.1.1989, liite puoluehallituksen kannanotto 30.1.1989, KMA.
1841 Kääriäinen 2002, 250.
1842 Pv 15.–16.4.1989, liite Väyrysen puhe, KMA; *ES* 16.4.1989.
1843 *Maaseudun Tulevaisuus* 16.5.1989.
1844 Edk 4.5.1989, KMA.
1845 Esim. Edk 16.9.1988, Edk 22.9.1988, Edk 6.4.1989, KMA; *Smaa* 21.9.1988.
1846 Kuuskosken haastattelu 13.11.2018, KMA.
1847 Pekkarisen haastattelu 13.11.2018, KMA.
1848 Tvk 9.3.1989, KMA.
1849 *ES* 11.3.1989.
1850 *ES* 15.4.1989; *ES* 10.6.1989.
1851 Tvk 2.8.1989.
1852 *HS* 31.8.1989.
1853 *HS* 1.9.1989.
1854 *SK* 1.9.1989.
1855 *ES* 1.9.1989
1856 *HS* 2.9.1989; *ES* 5.9.1989.
1857 *ES* 5.9.1989; *ES* 9.9.1989; *Ilkka* 1.9.1989: *Ilkassa* todetaan, että Karjalainen sanoi, ettei edes muistanut enää kyseistä kirjettä, mutta sanoo puhuneensa ihan totta.
1858 *HS* 6.9.1989; *Länsi-Savo* 6.9.1989.
1859 Tom Westergård PM 8.9.1989, MKA, kotelo 38, KA; *HS* 8.9.1989.
1860 Väyrynen 1993b, 378–379; *HS* 8.9.1989; *Lalli* 8.9.1989.
1861 Väyrynen 1993b, 379–380.
1862 *Lalli* 1.9.1989; *Lalli* 5.9.1987; *Kainuun Sanomat* 5.10.1989; *Keskisuomalainen* 2.9.1989; *Ilkka* 2.9.1989; *Ilkka* 5.10.1989; *HS* 9.9.1989.
1863 Kalelan muistiinpano 7.9.1989, MKA, kotelo 38, KA.
1864 *HS* 6.10.1989.
1865 Tvk 7.9.1989, KMA.
1866 Väyrynen 1993b, 381; *HS* 11.9.1989; *Länsi-Savo* 11.9.1989.
1867 Väyrysen kirje Koivistolle 12.9.1989, MKA, kotelo 38, KA; Väyrynen 1993b, 381–382.
1868 Edk 12.9.1989, KMA; *HS* 13.9.1989; *Liitto* 13.9.1989.
1869 *ES* 12.9.1989.
1870 *SK* 8.9.1989.
1871 Ph 14.9.1989, KMA.
1872 Ph 14.9.1989 & liite tiedote, KMA.
1873 *HS* 15.9.1989.
1874 *Uusi Suomi* 12.9.1989; *ES* 15.9.1989.
1875 *HS* 20.9.1989.
1876 *ES* 15.9.1989.
1877 TP:n keskustelu pääministeri Harri Holkerin kanssa 29.9.89 & kopio *Apu*-lehden jutusta, MKA, kotelo 38, KA.
1878 *Länsi-Savo* 19.9.1989; *ES* 19.9.1989.
1879 *HS* 4.10.1989; *ES* 4.10.1989.
1880 *SK* 6.10.1989.
1881 *HS* 5.10.1989. Vrt. *Keskisuomalainen* 2.9.1989: Erkki Laatikainen vaati, että Väyrysen olisi hyvä julkaista kirje kokonaan, sillä vetoaminen luottamuksellisuuteen oli tässä tilanteessa hankalaa.
1882 *ES* 5.10.1989; *HS* 5.10.1989.
1883 *Uusi Suomi* 5.10.1989; Österbottningen 5.10.1989.
1884 *ES* 5.10.1989.
1885 *HS* 1.12.1989; *Uusi Suomi* 5.10.1989.
1886 *HS* 24.9.1989.
1887 Ptkm 14.9.1989, Tyark.
1888 Kalelan muistiinpano 7.9.1989, MKA, kotelo 38, KA.
1889 Kalela mp 20.9.1989, MKA, kotelo 38, KA.
1890 Väyrynen 199b, 391–392.
1891 *HS* 6.10.1989.
1892 Väyrynen 1993b, 383.
1893 *HS* 24.9.1989; *Liitto* 26.9.1989.
1894 *Liitto* 21.9.1989; *ES* 21.9.1989.
1895 *HS* 18.11.1989; *Länsi-Savo* 18.11.1989; *ES* 18.11.1989.
1896 Koivisto 1995, 312–313, 519.
1897 Ritvanen 2021, 81–82; Koivisto 1995, 279–280.
1898 Vp 1989 III, 2302.
1899 *HS* 24.9.1989.
1900 Koivisto 1995, 519–520.
1901 Vp 1989 III, 2302–2303.
1902 Vp 1989 III, 2302–2303.
1903 Väyrynen 1993b, 388–391; *HS* 25.9.1989.
1904 *HS* 25.9.1989.
1905 Väyrynen 1993b, 391–393.
1906 Vk 1989, 50–51.
1907 Väyrynen 199b, 393.
1908 Kekkosen päiväkirja 16.–17.12.1979; Ovaska 2017, 230.

https://doi.org/10.21435/ha.155

1909 Koiviston mukaan myös talouskysymyksiä koskien. Koivisto 1994, 296–297.
1910 Koivisto 1994, 66, 106, 218, 278–279, 312, 325; Koivisto 1995, 75, 76, 125, 439, 546.
1911 Pk 18.–20.6.1982, liite Väyrysen päätöspuhe 20.6.1982, KMA. Vrt. myös Tvk 27.1.1982, KMA.
1912 Esim. Tvk 23.6.1982, liite Keskustapuolueen linja 80-luvun alkupuoliskolla, KMA; Tvk 2.1.1986, KMA; Tvk 2.10.1986, liite Keskustapuolueen toimintasuunnitelma vuodelle 1987, KMA; Liitto 28.1.1987: "Me emme usein oikein edes käsitä kuinka suuri vastuu meillä Keskustapuolueessa on Kekkosen ulkopoliittisesta linjasta, sanoo Kääriäinen."; Pk 17.–19.6.1988, liite Kääriäisen puhe 17.6.1988, KMA.
1913 *Smaa* 18.10.1988.
1914 Koivisto 1994, 312–313.
1915 Tvk 2.11.1989, KMA.
1916 Pv 25.–26.11.1989, liite Kannanotto Euroopan yhdentymiseen, KMA.
1917 Pv 25.–26.11.1989, liite Kannanotto Euroopan yhdentymiseen, KMA.
1918 Pv 25.–26.11.1989, liite Kannanotto Euroopan yhdentymiseen, KMA.
1919 Pv 25.–26.11.1989 & liite Ollilan puhe, KMA; *HS* 27.11.1989; *Lalli* 28.11.1989.
1920 Pv 25.–26.11.1989 & liite Vehviläisen puhe, KMA.
1921 *Smaa* 2.11.1988; *HS* 2.11.1988.
1922 Vp 1989 V, 4000–4001.
1923 *HS* 30.11.1989; *HS* 1.12.1989.
1924 Vp 1989 V, 4273–4274, 4357; *HS* 5.12.1989.
1925 Vp 1989 V, 4388; *HS* 6.12.1989; Vk 1989, 68.
1926 Tvk 5.10.1989, KMA.
1927 *HS* 15.3.1990; *Smaa* 15.3.1990.
1928 Edk 26.4.1990 & liite ETA-Selonteon käsittely eduskunnassa, KMA; Vk 1990, 47.
1929 *Smaa* 14.3.1990; *HS* 15.3.1990.
1930 NKL toimintakertomus 1990, 2.
1931 *ES* 3.3.1990.
1932 NKL toimintakertomus 1989, 1.
1933 Tvk 18.5.1989, KMA.
1934 Tvk 18.5.1989, KMA.
1935 Tvk 18.5.1989, KMA.
1936 Esim. *HS* 15.3.1990.
1937 *HS* 14.3.1990; *Lalli* 14.3.1990.
1938 Tvk 24.5.1990, KMA.
1939 *HS* 14.3.1990; *HS* 15.3.1990; *Länsi-Savo* 15.3.1990; *Liitto* 14.3.1990.
1940 *Smaa* 14.3.1990.
1941 *HS* 14.3.1990.
1942 Vehviläisen haastattelu 17.1.2019, KMA.
1943 *HS* 30.3.1990. Myös *Smaa* 15.1.1990: lehti totesi, ettei Kääriäinen yleensä arvostellut Väyrystä, mutta Kääriäinen oli arvostellut Väyrysen näkemyksiä Euroopan kehityksestä ja saanut kannalleen vahvasti tukea puoluehallituksessa.
1944 Aho 1998, 17–20; Hokkanen 2022, 117.
1945 *Smaa* 2.4.1990.
1946 Hokkanen 2022, 117.
1947 *HS* 30.3.1990; *ES* 30.3.1990; *Kainuun Sanomat* 30.3.1990.
1948 Rehnin haastattelu 1.6.2022, KMA; Puran haastattelu 13.11.2018, KMA.
1949 Väyrynen 1993b, 412.
1950 Ph 14.9.1989, KMA. Vrt. myös *ES* 18.10.1989.
1951 Edk 1.3.1990, KMA: Väyrynen paheksui mm. Pekkalan syrjäyttämistä hallintoneuvostosta.; Ph 29.3.1990, KMA; *HS* 30.3.1990. Ks. myös Juhani Alaranta kirjallinen haastattelu 18.5.2022, KMA. Puoluejohdon ja eduskuntaryhmän kiistoista myös: *Smaa* 29.3.1990.
1952 Tvk 15.3.1990, KMA; *ES* 12.3.1990; *ES* 14.3.1990; *HS* 14.3.1990; *HS* 30.3.1990.
1953 Tvk 15.3.1990, KMA; *HS* 14.3.1990.
1954 Edk 22.3.1990, KMA.
1955 Edk 4.5.1989, KMA; Tvk 18.5.1989, KMA.
1956 Katajisto 2017, 572–573.
1957 *Smaa* 19.12.1989.
1958 *HS* 31.3.1990.
1959 *HS* 30.3.1990.
1960 Väyrynen 1993b, 403.
1961 Yli-Lahden haastattelu 1.11.2021, KMA; *HS* 30.3.1990.
1962 *Smaa* 2.4.1990.
1963 Väyrynen 1999, 55; Hokkanen 2022, 119.
1964 *Smaa* kuukausilehti joulukuu 1989: Aho vaatii kolmatta linjaa Väyrysen ja Juhantalon välille sekä vaatii keskittymään asioihin eikä lyhyen ajan voittoihin ja seuraaviin vaaleihin; *ES* 29.1.1990: Aho ja Pekkarinen eivät innostuneet Väyrysen ja Seppo Kääriäisen vaalivoittouhosta, mutta eivät myöskään Juhantalon yhteistyölinjasta, vaan ns. kolmannesta linjasta.
1965 Esimerkiksi Väyrysen suhde Eino Uusitaloon, Mikko Pesälään, Eeva Kuuskoski-Vikatmaahan ja Kauko Juhantaloon. Myös Haavisto 2022, 159–160: " –– huomasin tulevani paremmin toimeen Kalevi Sorsan kuin Paavo Väyrysen kanssa."
1966 *HS* 30.3.1990; *ES* 30.3.1990.
1967 *HS* 31.3.1990.
1968 *HS* 30.3.1990; *ES* 30.3.1990.
1969 KN toimintakertomus 1989, 16.
1970 *HS* 31.3.1990. Vrt. *Kainuun Sanomat* 31.3.1990: Pokka ja Jäätteenmäki "maanittelevat" Kuuskoski-Vikatmaata ehdolle.
1971 *Smaa* kuukausilehti huhtikuu 1990; *Länsi-Savo* 22.4.1990; Pohjois-Hämeen piiri ptk 21.4.1990, KMA.
1972 *Smaa* 24.4.1990. Vrt. myös *Etelä-Saimaa* 7.2.1988: "Ministerikauteni aikana kävi niin, että luottamukseni Paavon poliittiseen linjaan ja siihen, miten hän sitä toteuttaa, mureni." EKV toteaa, ettei saanut vihjettäkään, että jos kolmen suuri ei toteudu, niin kokoomus ja keskustapuolue olisivat valmiit porvarihallitukseen, eikä tätä otettu esiin missään puolueen elimessäkään.
1973 *Smaa* 3.4.1990; *Smaa* 9.4.1990; *HS* 3.4.1990.

https://doi.org/10.21435/ha.155

1974 *HS* 4.4.1990.
1975 *Smaa* 24.4.1990.
1976 *Smaa* 10.4.1990.
1977 *HS* 31.3.1990.
1978 *Smaa* 25.4.1990.
1979 Pv 28.–29.4.1990, liite Väyrysen puhe 28.4.1990, KMA.
1980 Kääriäinen 2002, 281.
1981 *HS*, Muut lehdet -palsta, 29.4.1990.
1982 Pv 28.–29.4.1990, KMA; *HS* 30.4.1990.
1983 Pv 28.–29.4.1990, KMA; *HS* 30.4.1990.
1984 *Smaa* 9.5.1990.
1985 *Smaa* 4.4.1990. Myös *Ilkka* 4.4.1990.
1986 Pv 28.–29.4.1990, KMA; *HS* 30.4.1990.
1987 *Smaa* 30.4.1990.
1988 *Smaa* 7.5.1990.
1989 *Smaa* 8.5.1990.
1990 *Smaa* 8.5.1990.
1991 *Smaa* 10.5.1990.
1992 *Smaa* 15.5.1990.
1993 *Smaa* 12.6.1990.
1994 *Smaa* 9.5.1990.
1995 *Smaa* 16.5.1990. Kansanedustajista kolme oli ehdokkaana ja kolme matkoilla.
1996 *Smaa* 12.6.1990.
1997 Tvk 25.4.1990, KMA.
1998 Pk 15.–17.6.1990, liite Väyrysen avajaispuhe, KMA. Vrt. *Smaa* 19.4.1990: puoluesihteeriehdokas Juhani Wiio toteaa, ettei Korsimon menetelmillä ollut enää käyttöä, ihmiset olivat privatisoituneet; *Smaa* 11.5.1990: puoluesihteeriehdokas Matti Vanhanen toteaa, että ihmiset eivät enää innokkaita sitoutumaan järjestörutiineihin.
1999 Pk 15.–17.6.1990, liite Väyrysen avajaispuhe, KMA.
2000 Pk 15.–17.6.1990, Kuuskoski-Vikatmaan puheenjohtajaehdokaspuheenvuoro, KMA.
2001 Pk 15.–17.6.1990, Ahon puheenjohtajaehdokaspuheenvuoro, KMA.
2002 Pk 15.–17.6.1990, Kääriäisen puheenjohtajaehdokaspuheenvuoro, KMA; Matti Mörttisen muistelu Porin puoluekokouksesta, marraskuu 2021, KMA.
2003 Pk 15.–17.6.1990, Rehnin puheenjohtajaehdokaspuheenvuoro, KMA.
2004 Pk 15.–17.6.1990, KMA; *HS* 6.4.1990; *HS* 17.6.1990.
2005 Pk 15.–17.6.1990, KMA; *HS* 17.6.1990.
2006 Pk 15.–17.6.1990, KMA.
2007 *HS* 30.3.1988.
2008 Pk 15.–17.6.1990, KMA; *Smaa* 18.6.1990; *HS* 17.6.1990.
2009 *Smaa* 18.6.1990; *HS* 17.6.1990.
2010 Uimonen 1995, 87; *ES* 17.6.1990.
2011 *SK* 8.9.1989.
2012 *Smaa* kuukausilehti joulukuu 1989.
2013 *Smaa* 25.4.1990; *Smaa* 27.4.1990; *HS* 17.6.1990.
2014 Uimonen 1995, 30–31; *HS* 17.6.1990.
2015 Yli-Lahden haastattelu 1.11.2021, KMA; *SK* 4.11.1991; Paloheimo 2007, 267.
2016 Pk 15.–17.6.1990, KMA.
2017 KN toimintakertomus 1989, 16; *HS* 18.6.1990.
2018 Pk 15.–17.6.1990, KMA; *HS* 18.6.1990; *Lalli* 19.6.1990.
2019 *HS* 18.6.1990.
2020 Tikan haastattelu 26.8.2021, KMA; *Smaa*: Kansamme puolesta toukokuu 1990; *ES* 18.6.1990.
2021 *Smaa* 18.6.1990; *ES* 18.6.1990.
2022 Yleispoliittinen kannanotto, Vk 1990, 66–71.
2023 ”Realistisen vihreyden ohjelma”, Vk 1990, 72–75.
2024 ”Realistisen vihreyden ohjelma”, Vk 1990, 72–75; Yleispoliittinen kannanotto, Vk 1990, 66–71.
2025 ”Kestävän kehityksen ja vapaan ihmisen vuosikymmen”, Keskustan Tavoiteohjelma 1990-luvulle, KMA.
2026 *HS* 18.6.1990.
2027 *HS* 18.6.1990.
2028 Kääriäinen 2002, 268.
2029 Tikan haastattelu 26.8.2021, KMA.
2030 Ahon haastattelu 10.5.2022, KMA.
2031 Tvk 20.6.1990, KMA.
2032 Tvk 30.8.1990, KMA.
2033 Tvk 20.6.1990, KMA.
2034 *Smaa* 27.6.1990.
2035 Tvk 30.8.1990, KMA.
2036 Tvk 3.10.1990, KMA.
2037 Tvk 11.10.1990, KMA.
2038 Pk 15.–17.6.1990, Väyrysen puhe 16.6.1990, KMA.
2039 *Apu* 13.7.1990; Korppi-Tommola 2006, 267.
2040 *SK* 9.11.1990.
2041 Edk 21.8.1990, KMA.
2042 Edk 21.8.1990, KMA.
2043 Kiander 2001, 24.
2044 Tvk 9.8.1990, KMA.
2045 Ph 16.8.1990, liite puoluehallituksen kannanotto 16.8.1990, KMA.
2046 Tvk 30.8.1990, KMA; *Uusi Suomi* 26.6.1990.
2047 Tvk 30.8.1990, KMA.
2048 *HS* 25.8.1990; *ES* 25.8.1990.
2049 Tvk 30.8.1990, KMA.
2050 *Keskisuomalainen* 25.8.1990; *ES* 25.8.1990.
2051 *HS* 25.8.1990.
2052 Vp 1990, pöytäkirjat III, 2695–2696.
2053 Vp 1990, pöytäkirjat III, 2697–2698.
2054 Vp 1990, pöytäkirjat III, 2698.
2055 *HS* 19.9.1990.
2056 Tvk 13.9.1990, KMA.
2057 Tvk 11.10.1990, KMA.
2058 Edk 27.11.1990, KMA.
2059 Tvk 5.12.1990, KMA; Pv 24.–25.11.1990, liite Poliittinen kannanotto, KMA.
2060 Ranki 2000, 139.
2061 Ahon haastattelu 10.5.2022, KMA.
2062 *HS* 16.1.1990.
2063 Edk 17.1.1990, KMA.
2064 Tvk 17.1.1990, KMA.
2065 *ES* 12.2.1991; *HS* 16.2.1991.

https://doi.org/10.21435/ha.155

2066 Laatunen 2017, 94–95, 99; Lehtilä 2001, 151–152, 180–181; Harri Holkerin haastattelu 23.11.1991, Eduskunnan kirjasto.
2067 Vk 1989, 5, 68–69; Lehtilä 2001, 151.
2068 Lehtilä 2001, 190–193.
2069 *HS* 16.3.1991; Vk 1990, 2, 11, 29, 44.
2070 Tvk 7.2.1991, KMA; *HS* 7.2.1991.
2071 *HS* 9.2.1991; *HS* 12.2.1991; *HS* 15.2.1991; *HS* 9.3.1991; *HS* 16.3.1991.
2072 Myös *Keskisuomalainen* 18.3.1991.
2073 Vk 1987, 73; Vk 1989, 69; Vk 1990, 10.
2074 Pv 28.11.1987, liite Juhantalon puhe 28.11.1987, KMA.
2075 Tvk 11.10.1990, KMA.
2076 Tvk 7.2.1991, KMA.
2077 Tvk 28.2.1991, KMA.
2078 Vk 1982, 25–26.
2079 Blåfield 2015, 253–254; Katajisto 2017, 527–530.
2080 Hämäläinen 1998, 11, 17, 21, 26–27, 33–34, 45.
2081 Vk 1990, 2.
2082 Ritvanen 2021, 21; Vrt. myös Pv 26.–27.11.1983, liite Väyrysen puhe 26.11.1983, KMA.
2083 Vk 1985, 35–36.
2084 Vk 1987, 36.
2085 Vk 1988, 51; Vk 1989, 50; Vk 1990, 37–38.
2086 Tikan haastattelu 26.8.2021, KMA.
2087 Vk 1983, 56–58; Vk 1986, 66.
2088 Vk 1986, 66. *Kainuun Sanomat* 8.4.1987: Miettunen moitti keskustapuolueen ja kokoomuksen heikkoa kiinnostusta ystävyysseuraan.
2089 Vk 1986, 66; Vk 1987, 36; Vk 1988, 51–52; Vk 1989, 50–51.
2090 Esim. *HS* 6.3.1991.
2091 Vk 1991, 49.
2092 Louhivuoren haastattelu 11.11.2020, KMA.
2093 Pv 28.–29.4.1990, KMA.
2094 Vk 1991, 80–83.
2095 *HS* 9.2.1991.
2096 Vk 1991, 7; Tvk 10.1.1991, KMA; *HS* 6.1.1991; Paloheimo & Wiberg 2012, 241
2097 Tvk 10.1.1991, KMA.
2098 Vk 1991, 7–8; *HS* 6.1.1991.
2099 Tvk 20.12.1990, liite Keskustan suuri vaalikiertua edk-vaaleissa 1991, KMA.
2100 Tvk 17.1.1991, KMA; Vk 1991, 30.
2101 Tvk 14.3.1991, KMA. Myös *Ilkka* 17.3.1991.
2102 Tvk 17.1.1991, liite vaalikysely, KMA.
2103 Vk 1991, 7.
2104 *HS* 18.3.1991.
2105 Vk 1991, 2, 4.
2106 *Savon Sanomat* 18.3.1991: ”Rehn teki historiaa”.
2107 *HS* 19.3.1991.
2108 Keskusta vk 1991, 52–53, 60.
2109 Ks. taulukko Keskustan kaupunkikannatus 1983–1991.
2110 Arter 2001, 87.
2111 Paloheimo 2005, 225.
2112 Arter 2001, 182–183.
2113 Helkama & Seppälä 2006, 131; Karimäki 2022, 25.
2114 Jalava 2019.
2115 Liikepuolueen määritelmästä Kitschelt 2006, 280.
2116 Karimäki 2022.
2117 Karimäki 2022.
2118 Grönlund, Paloheimo, Sundberg, Sänkiaho & Wass 2005, 100.
2119 Aunesluoma 2011, 282–289.
2120 Kuusterä 2019.
2121 Fellman 2019.
2122 Esimerkiksi *SK* 2.1.1987.
2123 Niemi 2016, 157; Herkman 2012, 187–189.
2124 Herkman 2012, 192–193
2125 Vrt. Arter 2001, 182.
2126 Ovaska 2020, 94; Mainio 2018, 365.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Lähteet

Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA)
Puoluehallituksen pöytäkirjat (Ph) 1981–1991
Puoluehallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat (Tvk) 1981–1991
Puoluekokousten pöytäkirjat (Pk) 1981–1991
Puoluevaltuuskunnan pöytäkirjat (Pv) 1981–1991

Etelä-Hämeen piirin pöytäkirjat 1984–1987
Etelä-Pohjanmaan piirin pöytäkirjat 1979–1982, 1983–1987
Helsingin piirin pöytäkirjat 1987–1989
Karjalan piirin pöytäkirjat 1987
Keski-Pohjanmaan piirin pöytäkirjat 1985–1987
Keski-Suomen piirin pöytäkirjat 1987–1988
Kuopion piirin pöytäkirjat 1980–1987
Lapin piirin pöytäkirjat 1982–1987
Peräpohjolan piirin pöytäkirjat 1987–1989
Pohjois-Hämeen piirin pöytäkirjat 1983–1993
Pohjois-Hämeen piirin pöytäkirjat 1983–1993
Pohjois-Pohjanmaan piirin pöytäkirjat 1982–1983, 1984–1986, 1987–1989
Päijät-Hämeen piirin pöytäkirjat 1969–1995
Satakunnan piirin pöytäkirjat 1987–1995
Uudenmaan piirin pöytäkirjat 1987–1988
Varsinais-Suomen piirin pöytäkirjat 1982–1995

Nuoren Keskustan Liiton vuosikirjat (NKL) 1981–1991
NKL toimitteiden varsinaiset kiertokirjeet 1983–1984
NKL liittokokousten pöytäkirjat 1980–1984

Keskustapuolueen/Keskustan Naiset (KN)
KN toimintakertomukset 1981–1991
KN edustajainkokousten pöytäkirjat 1981–1989
KN hallituksen pöytäkirjat 1981–1991
KN valtuuskunta1981–1991

Marjatta Väänäsen arkisto
Matti Ruokolan arkisto

Keskustapuolue/Suomen Keskusta vuosikirjat (Vk) 1979–1991

Keskustapuolue, kaupunkipoliittinen toimikunta
kaupunkitoimikunta/kaupunkipoliittinen toimikunta 1981–1988

Keskustapuolue, ympäristöpoliittinen toimikunta
ympäristöpoliittinen toimikunta 1979–1985

Rakennemuutosryhmä (1987)
kaupunkitoimikunta & rakennemuutosryhmä (1987), 1981–1988

Keskustapuolue, puoluetoimisto
Keskustapuolue, puoluetoimisto Ja 2, Tasavallan presidentin valitsijamiesvaalit 1982
Keskustapuolue, puoluetoimisto Ja 2, Presidentinvaalit: Vaalimateriaali piireittäin II, 1982
Keskustapuolue, puoluetoimisto Ja 2, Presidentinvaalit: Painotuotteet 1982
Keskustapuolue, puoluetoimisto Ja 2, Presidentinvaalit: Vaalimateriaali piireittäin I Helsinki, Uusimaa, Turku, 1982
Keskustapuolue, puoluetoimisto Ja 2, Presidentinvaalit: erilaisia vaalitietoja ja tilastoja vaaleista
Keskustapuolue, puoluetoimisto Ja 2, Presidentinvaalit: Lehtikirjoittelu ennen valitsijamiesvaalia ja jälkeen, 1982
Keskustapuolue, Ja 2, Presidentinvaaleihin liittyvää materiaalia 1988 (mm. vaalitoimiston lähettämät kirjeet ja Väyrysen pitämät puheet)
Keskustapuolue, Ja 2, Presidentinvaaleihin liittyvää materiaalia 1988 (tiedotusmateriaali)
Paavo Väyrynen tukiryhmä, Suomalainen suunta 1987–1989
Keskustapuolue, puoluetoimisto, KV-asiat, NKP-yhteistyömuistiot 1954–1991

Keskustapuolue, puoluetoimisto, KV-asiat, kirjeet, puheet etc. 1954–1991
Keskustapuolue, puoluetoimisto, KV-asiat, NKP-yhteistyö 1974–1987
Puoluesihteeri Seppo Kääriäinen, Saapuneet 1982, 1 F
Puoluesihteeri Seppo Kääriäinen I 1983
Puoluesihteeri Seppo Kääriäinen II 1983
Puoluesihteeri Seppo Kääriäinen III 1983
puoluesihteeri 1984 I
Lähetettyjä kirjeitä, 1980–1982
Lähetettyjä kirjeitä, 1983–1988
Muistiot, tutkimukset 1986, Dd 37

Ohjelmia

Keskustapuolueen periaateohjelma, Hyväksytty puoluekokouksessa 18.–20.6.1982.
Keskustapuolueen kunnallisohjelma, Hyväksytty Keskustapuolueen puoluevaltuuskunnan kokouksessa Kemissä 26.–27.11.1983.
Kotikunta omissa käsissä, Keskustan kunnallisohjelma. Hyväksytty puoluevaltuuskunnan kokouksessa 23.–24.4.1988.
”Kestävän kehityksen ja vapaan ihmisen vuosikymmen”, Keskustan tavoiteohjelma 1990-luvulle.

Muut dokumentit

Paavo Väyrysen sähköpostiviesti 8.12.2021, KMA.
Tytti Isohookana-Asunmaan tiedonanto 28.9.2022, KMA.
Seppo Kääriäisen tiedonanto 29.9.2022, KMA.
Matti Mörttisen muistelu Porin puoluekokouksesta, marraskuu 2021, KMA.

Kansallisarkisto (KA)

Mauno Koiviston arkisto (MKA)

Porvarillisen Työn arkisto, (PTA)

Kokoomuksen eduskuntaryhmän pöytäkirjat (Kokoomus edk) 1981–1987

Päivälehden arkisto

Arto Astikaisen arkisto

Työväen arkisto (Tyark)

SDP puoluetoimikunnan keskustelumuistiot (ptkm) 1981–1991
SDP puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1986
SDP eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1987

Muut lähteet

Valtiolliset vaalit, Kansanedustajain vaalit. Suomen virallinen tilasto XXIX A:35.Helsinki 1979.
Valtiolliset vaalit, Kansanedustajain vaalit. Suomen virallinen tilasto XXIX A:37.Helsinki 1983.
Suomen virallinen tilasto XXIX A:36, Valtiolliset vaalit 1986.
Kansanedustajain vaalit 1987. Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto SVT XXIX A 38.
Kansanedustajain vaalit 1991. Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto SVT Vaalit 1991:2.
Puolueiden kannatus kunnallisvaaleissa 1976–2017, Tilastokeskus, http://www.stat.fi/til/kvaa/2017/02/kvaa_2017_02_2017-04-11_tau_001_fi.html.
Kansanedustajain vaalit 1983, Tilastotiedotus, https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/172880/xtds_oi_1983_2_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
Kansanedustajainvaalit 1979, Tilastotiedotus, https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/172871/xtds_oi_1979_4_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
Kunnallisvaalit 1988, Vaalit 1989:1. Suomen virallinen tilasto, Tilastokeskus.
Tasavallan presidentin ja valitsijamiesten vaalit 31.1.–1.2.1988, Suomen virallinen tilasto.
Ääniharava – eduskuntavaaleissa 1983 eniten ääniä saaneet valitut ehdokkaat, Tilastokeskus, http://www.stat.fi/til/evaa/2003/evaa_2003_2004-05-31_tau_019.html
Eduskuntavaaleissa 1987 eniten ääniä saaneet valitut ehdokkaat, Tilastokeskus, https://www.stat.fi/tk/he/vaalit/vaalit2003/vaalit2003_vaalitilastot_asharava1987.html
Tilastollinen vuosikirja 1982. Suomen tilastollinen vuosikirja LXXVIII. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1983.
Suomen tilastollinen vuosikirja 1988. 83. vuosikerta. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1988.
Suomen tilastollinen vuosikirja 1990. 85. vuosikerta. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990.
Suomen Pankin vuosikirjat 1985–1989.
Pääministeri Kalevi Sorsan IV hallituksen ohjelma 11.5.1983, https://valtioneuvosto.fi/-/63-paaministeri-kalevi-sorsan-iv-hallituksen-ohjelma.
Säteilyturvakeskus, https://www.stuk.fi/aiheet/sateily-ymparistossa/laskeuma/tsernobylin-onnettomuuden-vaikutukset-suomessa.
Juice Leskinen, sanoitus *Viimeinen kylähullu*, https://www.musixmatch.com/lyrics/Juice-Leskinen/Viimeinen-kyl%C3%A4hullu.

Eduskunnan kirjasto

Valtiopäiväasiakirjat (vp) 1981–1991

Muistitietoarkisto, veteraanikansanedustajien muistitietoprojekti
Harri Holkerin haastattelu 23.11.1999
Kauko Juhantalon haastattelu 16.11.2010.
Olavi Martikaisen haastattelu 9.2.2001
Pertti Paasion haastattelu 21.10.1999
Ulla Puolanteen haastattelu 18.12.1997
Erkki Pystysen haastattelu 22.12.1997
Matti Ruokolan haastattelu 6.4.1993
Kalevi Sorsan haastattelu 28.4.1997
Lea Sutisen haastattelu 23.9.1991
Marjatta Väänäsen haastattelu 30.1.1991

Haastattelut

Aho Esko 10.5.2022
Alaranta Juhani, kirjallinen haastattelu 18.5.2022
Hokkanen Kari 6.9.2021
Hämäläinen Unto 13.12.2019
Isohookana-Asunmaa Tytti 13.11.2018 & 17.1.2019
Jaakkola Lassi 17.1.2019 & 16.11.2021
Juhantalo Kauko 13.11.2018
Kietäväinen Timo 13.11.2018
Kontro Lauri 19.1.2022
Kuuskoski Eeva 13.11.2018
Kääriäinen Seppo 17.1.2019 & 2.2.2021
Lankia Eero 17.1.2019 & 16.11.2021
Liikanen Erkki 6.5.2022
Louhivuori Juha 11.11.2020
Mattila Olli 8.9.2021
Oinas-Panuma Eero 30.11.2021
Palmunen Lauri 13.11.2018
Pekkarinen Mauri 11.5.2022 & 13.11.2018
Perttula Pekka 4.5.2022
Pesälä Mikko 13.11.2018
Pohjamo Samuli 1.12.2021
Pura Martti 19.5.2022 & 13.11.2018
Rehn Olli 17.1.2019 & 1.6.2022
Sarlund Seppo 2.11.2021
Tikka Erja 26.8.2021
Vanhanen Matti 22.6.2022
Vehviläinen Anu 17.1.2019
Väyrynen Paavo 15.–16.2.2021
Yli-Lahti Jussi 17.1.2019 & 1.11.2021

Lehdet

Avain, Etelä-Saimaa, Etelä-Suomen Sanomat (ES), Helsingin Sanomat (HS), Iisalmen Sanomat, Ilkka, Ilta-Sanomat, Itä-Savo, Kainuun Sanomat, Kansamme puolesta, Karjalan maa, Keskisuomalainen, Keskusta, Kymen Sanomat, Lalli, Liitto, Länsi-Savo, Maaseudun Tulevaisuus, Pohjolan Sanomat, Politiikan puntari, Savon Sanomat, Suomen Kuvalehti (SK), Suomen Sosialidemokraatti, Suomenmaa (Smaa), Uusi Suomi, Österbottningen

Lähdekirjallisuus

Hokkanen Kari, *Keskitie – suomalainen vaihtoehto*. Kirjayhtymä, Helsinki 1976.
Hokkanen Kari, Keskustalaisuuden neljät kasvot. Teoksessa *Heräävä maa IX*. Heräävä maa: 9, Helsinki 1986.
Hokkanen Kari, *Maailmansodasta lehtisotaan. Seinäjoen satraapin muistoja 1*. Maahenki, Helsinki 2021.
Hokkanen Kari, *Sisärenkaan ulkokehällä. Seinäjoen satraapin muistoja 2*. Maahenki, Helsinki 2022.
Isohookana-Asunmaa Tytti, Uusi aatteellinen vaihtoehto. Teoksessa *Heräävä maa IX*. Heräävä maa: 9, Helsinki 1986.
Kekkonen Urho, *Urho Kekkosen päiväkirjat 1975–1981*. Toimittanut Juhani Suomi. Otava, Helsinki 2004.
Koivisto Mauno, *Kaksi kautta. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994 I*. Kirjayhtymä, Helsinki 1994.
Koivisto Mauno, *Historian tekijät. Kaksi kautta II*. Kirjayhtymä, Helsinki 1995.
Kortelainen Kari & Juha Pentikäinen (toim.), *Oikeus urbaaniin. Puheenvuoroja kaupunkikulttuurista*. Helsingin kulttuuriseura: Maaseudun sivistysliitto, Helsinki 1988.
Kääriäinen Seppo, *Suomen oma tie*. Kirjayhtymä, Helsinki 1985.
Kääriäinen Seppo, Maalaisliitosta Keskustapuolueeksi. Teoksessa *Heräävä maa IX*. Heräävä maa: 9, Helsinki 1986.
Kääriäinen Seppo, *Haastaja, yhteistyötä ja vastavoimaa*. WSOY, Helsinki 1989.
Kääriäinen Seppo, *Meikäläisen mukaan*. Teos, Helsinki 2015.
Kääriäinen Seppo, *Aidan toiselta puolelta*. Teos, Helsinki 2019.
Laaninen Timo, *Keskustan kuiskaaja. Vuoteni politiikassa*. Kirjapaja, Helsinki 2021.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Niemelä Seppo, *Ihmisyyden edellytykset, Kymmenen luentoa keskusta-aatteesta*. Satakunnan painotalo Oy, Kokemäki 1983.

Niemelä Seppo, Tuntematon suomalainen. Teoksessa *Heräävä maa IX*. Heräävä maa: 9, Helsinki 1986.

Niemelä Seppo, *Paavon aika*. Suomalainen suunta, Helsinki 1988.

Pesälä Mikko, *Herrana on hyvä olla*. Gummerus, Jyväskylä 1998.

Pihlajamäki Veikko, *Kohtalona K-linja. Pohjalaisen patriootin muistelmia*. WSOY, Helsinki 1995.

Pura Martti, *Väyrysen renki*. Karisto, Helsinki 2017.

Suomi Juhani, "Huolehtikaa siitä, että maan ulkopolitiikka säilyttää lujan kurssinsa…" Teoksessa *Heräävä maa IX*. Heräävä maa: 9, Helsinki 1986.

Uusitalo Eino, *Jälkipeli. Henkilöitä ja tapahtumia Kekkosen kaudella*. Kirjayhtymä, Helsinki 1983.

Virolainen Johannes, Keskustapuolueen ideologiasta. Teoksessa *Puolueiden puheenvuoro*. Toim. Keijo Immonen. Kirjayhtymä, Helsinki 1965.

Volanen Risto, Filanderista Alkioksi. Teoksessa *Heräävä maa IX*. Heräävä maa: 9, Helsinki 1986.

Väyrynen Paavo, *On muutoksen aika*. WSOY, Helsinki 1974.

Väyrynen Paavo, *Kansallisia kysymyksiä*. WSOY, Helsinki 1981.

Väyrynen Paavo, Heräävä maa. Teoksessa *Heräävä maa IX*. Heräävä maa: 9, Helsinki 1986.

Väyrynen Paavo, Tietoisuus ja poliittinen julkisuus. Teoksessa *Politiikka ja julkisuus. Keskustan lehtimiehet ry:n 70-vuotisjuhlakirja*. Toim. Juhani Wiio, Bo Ahlfors, Maria Kaisa Aula, Paavo Väyrynen & Markku Laukkanen. Keskustan lehtimiehet, Helsinki 1989.

Väyrynen Paavo, *On totuuden aika. Tosiasioita ja muistikuvia Urho Kekkosen Suomesta, 1*. WSOY, Helsinki 1993a.

Väyrynen Paavo, *On totuuden aika. Tosiasioita ja muistikuvia Mauno Koiviston Suomesta, 2*. WSOY, Helsinki 1993b.

Väyrynen Paavo, *Itsenäisen Suomen puolesta*. Atena, Jyväskylä 1999.

Väyrynen Paavo, *Suomen linja*. Paasilinna, Helsinki 2014.

Väyrynen Paavo, *Yhteinen vuosisatamme*. Paavo Väyrynen, Keminmaa 2020.

Väänänen Marjatta, *Suoraan eestä Suomenmaan*. Otava, Helsinki 1996.

Kirjallisuus

Aalto Sari, *Vaihtoehtopuolue, Vihreän liikkeen tie puolueeksi*. Into, Helsinki 2018.

Absetz Maija, *Ansaitsevat ja enemmän ansaitsevat työttömät. Vuoden 1984 työttömyysturvalain synty ja oikeudenmukaisuus valtaeliitin näkökulmasta*. Helsingin yliopisto, pro gradu -tutkielma, 2019. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/308599/Absetz_Maija_Pro_gradu_2019.pdf?sequence=2.

Ahde Matti & Hakkarainen Timo, *Matti Ahde – Sähkömies*. WSOY, Helsinki 2013.

Aho Esko, *Pääministeri*. Otava, Helsinki 1998.

Arter David, The Finnish Centre Party: A Case of Successful Transformation? Teoksessa *From Farmyard to City Square? The Electoral Adpation of the Nordic Agrarian Parties*. Toim. David Arter. Ashgate, Aldershot 2001.

Arter David, Conclusion. Teoksessa *From Farmyard to City Square? The Electoral Adpation of the Nordic Agrarian Parties*. Toim. David Arter. Ashgate, Aldershot 2001.

Aunesluoma Juhana, *Vapaakaupan tiellä. Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. SKS, Helsinki 2011.

Bergholm Tapio, *Laatua ja vapaa-aikaa. Tulopolitiikan aika II. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö vuodesta 1977*. SKS, Helsinki 2018.

Blom Anders, *Veljeskunta, lobbaus Suomen poliittisessa järjestelmässä*. Gummerus, Jyväskylä 2018.

Blåfield Antti & Vuoristo Pekka, *Kalevi Sorsan suuri rooli*. Kirjayhtymä, Helsinki 1985.

Blåfield Antti, *Loistavat Erkot. Patruunat ja heidän toimittajansa*. Otava, Seven, Helsinki 2015.

Christensen Dag Arne, The Norwegian Agrarian-Centre Party: Class, Rural or Cathcall Party? Teoksessa *From Farmyard to City Square? The Electoral Adaption of the Nordic Agrarian Parties*. Toim. David Arter. Ashgate, Aldershot 2001.

Elo Kimmo & Karimäki Jenni, Luonnonsuojelusta ilmastopolitiikkaan. Ympäristöpoliittisen käsitteistön muutos parlamenttipuheessa 1960–2020. *Politiikka* 4/2021.

Enbuske Matti & Esa Ruuskanen, Metsien ja soiden rikkaus ja raivaus. Teoksessa *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan*. Toim. Esa Ruuskanen, Paula Schönach & Kari Väyrynen. Vastapaino, Tampere 2021.

Fellman Susanna, Miten Suomi muuttui? Teoksessa *Vaurastumisen vuodet. Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*. Toim. Susanna Fellman, Matti Hannikainen, Jaana Laine & Jari Ojala. Gaudeamus, Helsinki 2019.

Grönlund Kimmo, Paloheimo Heikki, Jan Sundberg, Sänkiaho Risto & Wass Hanna, Kiinnittyminen politiikkaan. Teoksessa *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Toim. Heikki Paloheimo. WSOY, Helsinki 2005.

Haavisto Heikki, *Talonpojan muistelmat*. Toim. Terho Puustinen. Otava, Helsinki 2022.

Haavisto Heikki, Maatalouspolitiikka ja maatalous. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1/91. Saatavissa: https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/images/stories/kak/KAK11991/KAK11991Haavisto.pdf .

Hakalehto Ilkka, Kunnallisen kansanvallan kehitys, kunnallisvaalit ja -valtuustot. Teoksessa *Suomen kaupunkilaitoksen historia 3, Itsenäisyyden aika*. Suomen Kaupunkiliitto, Helsinki 1984.

Hannikainen Matti & Eloranta Jari, Palveluiden ja tulonsiirtojen yhteiskunta. Teoksessa *Vaurastumisen vuodet. Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*. Toim. Susanna Fellman, Matti Hannikainen, Jaana Laine & Jari Ojala. Gaudeamus, Helsinki 2019.

Helkama Klaus & Seppälä Tuija, Arvojen muutos Suomessa 1980-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Toim. Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio. Gaudeamus, Helsinki 2006.

Henttinen Annastiina, *Maaseudun Sivistysliitto 1952–2002*. Maahenki, Helsinki 2002.

Herkman Juha, Politiikan mediajulkisuus Kekkosen jälkeen. Teoksessa *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia*. Toim. Kari Paakkunainen. Helsingin yliopisto, Helsinki 2012.

Hiilamo Heikki, *Akantappolaista isäkiintiöön, perhepolitiikan pitkä linja Suomessa ja Ruotsissa*. Stakes, Helsinki 2006.

Hokkanen Kari, *Ilkan vuosisata*. Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura ry, Seinäjoki 2006.

Holli Anne Maria, Kriittisiä näkökulmia tasa-arvon tutkimukseen. Teoksessa *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Gaudeamus, Helsinki 2012.

Häikiö Martti, *Sturm und Drang. Suurkaupoilla eurooppalaiseksi elektroniikkayritykseksi 1983–1991*. Edita, Helsinki 2001.

Hämäläinen Unto & Terho, *Lännettymisen lyhyt historia*. WSOY, Helsinki 1998.

Hämäläinen Unto, *Onko tämä Skuuppi?* Politiikan toimittajat ry, Helsinki 2002.

Hämäläinen Unto, *Suomi Orwellin vuonna 1984*. HS kirjat, Helsinki 2011.

Isohookana-Asunmaa Tytti, *Maalaisliitto-Keskustan historia 5. Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963–1981*. WSOY, Helsinki 2006.

Isohookana-Asunmaa Tytti, *Yhteinen hyvä – paras hyvä. Kerttu Saalastin elämäkerta*. Kerttu Saalasti säätiö, Nivala 2008.

Jakobson Max, *Tilinpäätös*. Otava, Helsinki 2003.

Jalava Jukka, Työn tuottavuus ja uusi tietotekniikka. Teoksessa *Vaurastumisen vuodet. Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*. Toim. Susanna Fellman, Matti Hannikainen, Jaana Laine & Jari Ojala. Gaudeamus, Helsinki 2019.

Jensen-Eriksen Niklas, Looking for cheap and abundant power: Business, government and nuclear energy in Finland. *Business History*, June 2020, 1–22.

Jokisipilä Markku, *Perussuomalaiset Halla-Ahon ja Purran linjalla*. Otava, Helsinki 2021.

Jutila Karina, *Yksillä säännöillä, kaksilla korteilla? Empiirinen tutkimus Suomen Keskustan sisäisestä päätöksenteosta*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto 2003.

Järvihaavisto Jyri Pekka, *Populistisen kannatuksen "periytyvyys"? Tutkimuslähtökohtana Suomen Maaseudun Puolueen (SMP) kuntakohtainen kannatus eduskuntavaaleissa 1970 ja 1983*. Yleisen valtio-opin yleisen suuntautumisvaihtoehdon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, 1993.

Kalela Jorma, *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2002.

Kalela Jorma, Syntyikö Suomeen 1990-luvulla uusi alaluokka? Teoksessa *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Toim. Helena Blomberg, Matti Hannikainen ja Pauli Kettunen. Kirja-Aurora, Turku 2022.

Kangas Lasse, *Ahti Karjalainen tasavallan kakkosena*. Kirjayhtymä, Helsinki 1984.

Kangas Lasse, *Painetun sanan elämää. Keski-Suomi ja Keskisuomalainen 1871–2007*. Keski-Suomalainen Oyj, Jyväskylä 2007.

Kangas Lasse, *Aatteita ja tietoa elämäntielle, Alkio-opisto 1947–2013*. Alkio-opiston kannatusyhdistys, Korpilahti 2014.

Karimäki Jenni, *Protestista puolueeksi. Vihreiden vakiintuminen vaihtoehdosta vallankahvaan 1990-luvulla*. Vastapaino, Tampere 2022.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Karjalainen Ahti & Tarkka Jukka, *Presidentin ministeri, Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkosen Suomessa*. Otava, Helsinki 1989.

Katajisto Kati, *Verraton Virolainen. Johannes Virolainen 1914–2000*. Otava, Helsinki 2017.

Katz Richard S. & Crotty William, *Handbook of Party Politics*. Sage Publishing Ltd, Lontoo 2006.

Kaunisto Timo, Vaikea vihreys, Keskustapuolueen ympäristöpolitiikka 1968–1987, väitöskirjan käsikirjoitus 2023.

Keski-Rauska Riku, *Sinä osaat, sinä pystyt. Ilkka Suomisen elämä*. Docendo, Jyväskylä 2020.

Kettunen Pauli, Suunnitelmataloudesta kansalliseen innovaatiojärjestelmään. Teoksessa *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Toim. Helena Blomberg, Matti Hannikainen ja Pauli Kettunen. Kirja-Aurora, Turku 2022.

Kiander Jaakko, *Laman opetukset: Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset*. VATT, Helsinki 2001.

Kitschelt Herbert, Movement Parties. Teoksessa *Handbook of Party Politics*. Sage Publishing Ltd, Lontoo 2006.

Kivimäki Ville, Harjula Minna, Malinen Antti & Nevalainen Pasi, Sadan vuoden kansalaisuus: yhteiskunta, yksilö ja toimijuus. Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000, osa 1. Rakenteet ja instituutiot*. Vastapaino, Tampere 2022.

Korhonen Jarmo, *Väyrysen valtakunta*. Tammi, Helsinki 2014.

Koroma Johannes, *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa. Teollisuuden Keskusliiton historia*. SKS, Helsinki 2015.

Korppi-Tommola Aura, Vuosisadan naisparlamentaarikkoja. Teoksessa *Naiset eduskunnassa. Suomen eduskunta 100 vuotta, 4*. Toim. Irma Sulkunen, Maria Lähteenmäki & Aura Korppi-Tommola. Edita, Helsinki 2006.

Krouwel André, Party models. Teoksessa *Handbook of Party Politics*. Toim. Richard S. Katz & William Crotty. Sage Publications Ltd, Lontoo 2006.

Kuuskoski Eeva, *Ihmisten kanssa*. Toim. Risto Lindstedt. WSOY, Helsinki 1991.

Kuusterä Antti & Tarkka Juho, *Suomen Pankki 200 vuotta. Parlamentin pankki*. Otava, Helsinki 2012. Saatavissa: https://www.suomenpankki.fi/globalassets/fi/media-ja-julkaisut/julkaisut/muut_julkaisut/documents/sp200_02_nide.pdf.

Kuusterä Antti, Rahoitusmarkkinoiden murrokset ja muutokset. Teoksessa *Vaurastumisen vuodet. Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*. Toim. Susanna Fellman, Matti Hannikainen, Jaana Laine & Jari Ojala Jari. Gaudeamus, Helsinki 2019.

Kääriäinen Seppo, *Sitä niittää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Gummerus, Jyväskylä 2002.

Laaninen Timo, *Sata vuotta sanan voimalla. Keskustan lehtimiehet median murroksen näkijöinä ja tekijöinä 1919–2019*. Maahenki, Helsinki 2020.

Laatunen Lasse & Nieminen Arto, *Kolmikannan kulisseissa*. Art House, Helsinki 2017.

Laukkanen Markku, *Kekkos-puolueen kujanjuoksu. Sisäkuva vallasta ja väyrysistä*. WSOY, Helsinki 1982.

Laukkanen Markku, Poliitikko ruudussa ja ruudun takana. Teoksessa *Politiikka ja julkisuus. Keskustan lehtimiehet ry:n 70-vuotisjuhlakirja*. Toim. Juhani Wiio, Bo Ahlfors, Maria Kaisa Aula, Paavo Väyrynen & Markku Laukkanen. Keskustan lehtimiehet, Helsinki 1989.

Laurila Ilkka P., Maatalouden EU-Aika. Teoksessa *Suomen maatalouden historia, osa 3. Suurten muutosten aika, Jälleenrakennuksesta EU-Suomeen*. Toim. Pirjo Markkola. SKS, Helsinki 2004.

Lehtilä Hannu, *Mainettaan parempi. Valtioneuvos Harri Holkeri*. Otava, Helsinki 2001.

Lehtilä Hannu, *Politiikan myrskyissä Seppo Kääriäinen*. Otava, Helsinki 2009.

Lehtinen Lasse, *Työläjärvi tasavallan tahtonainen. Naispoliitikon muotokuva*. WSOY, Helsinki 1982.

Levä Ilkka, *Toimihenkilöt neuvottelupöydässä. Järjestöt työmarkkinoiden taitekohdissa 1945–2015*. Gaudeamus, Helsinki 2021.

Leväniemi Veikko, *Etelä-Pohjanmaan keskustapiiri 1961–2011*. Etelä-Pohjanmaan keskustapiiri, Seinäjoki 2013.

Liikanen Erkki, *Olin joukon nuorin*. Otava, Helsinki 2019.

Liljelund John, *Centerpartiet, väljarna och väljarvandringarna 1966–1988*. Licentiat-avhandling i allmän statslära vid statsvetenskapliga fakulteten vid Helsingfors universitet. September 1989.

Lind Merja, Omnipotentista selviytyjästä epävarmuuden ajan tasapainoilijaksi. Teoksessa *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Toim. Helena Blomberg, Matti Hannikainen ja Pauli Kettunen. Kirja-Aurora, Turku 2022.

Lipponen Paavo, *Murrosten aika. Muistelmat 1979–1985*. WSOY, Helsinki 2014.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Luukkonen Mari, *Rautaesiripun varjossa. Supo idän ja lännen jännitekentässä 1978–1990*. Otava, Helsinki 2022.

Mainio Aleksi, *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa*. Siltala, Helsinki 2018.

Martikainen Tuomo & Yrjönen Risto, *Vaalit, puolueet ja yhteiskunnan muutos*. Tilastokeskus, tutkimuksia 178. Helsinki 1991. Saatavissa: https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/176232/xtut_178_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Marttila Jouko, *Hillitty markkinatalous. Kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittinen lähentyminen ja hallitusyhteistyö 1980-luvulla*. Docendo, Jyväskylä 2016.

Mattila Aarne, *Työriitojen sovittelujen historia*. Työministeriö, Helsinki 1992.

Meinander Henrik, *Kansakunnan kakkonen. Kalevi Sorsan poliittinen toiminta 1969–1993*. Otava, Helsinki 2022.

Mickelsson Rauli, *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino, Tampere 2007.

Mickelsson Rauli, *Suomen puolueet. Vapauden ajasta maailmantuskaan*. Vastapaino, Tampere 2021.

Moisio Sami, *Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään*. Vastapaino, Tampere 2012.

Mylly Juhani, *Metodi ja suunta. Näkökulmia poliittisen historian metodiin, kehitykseen ja ongelmiin*. Turun yliopisto poliittisen historian julkaisuja E:2/1989, Turku 1989.

Myllymäki Arvo, *Julkistyönantajat ja virkaehtolainsäädäntö. Valtion, kuntien ja evankelis-luterilaisen kirkon virkaehtolainsäädäntö ja sen vaikutukset työnantajavaltaan ja virkamiesjärjestöjen asemaan*. Finnpublishers, Tampere 1989.

Niemi Mari K., Naisten työläs taival puolueiden johtajiksi. Naisten puoluejohtajuuden mahdollistuminen sosiaalidemokraateissa, keskustassa ja kokoomuksessa 1987–2010. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2014.

Niemi Mari K., Vapautumisen vuodet – vaalit 1979–1999. Teoksessa *Kamppailu vallasta. Eduskuntavaalikampanjat 1945–2015*. Docendo, Jyväskylä 2016.

Niemelä Mikko, *Julkisen sektorin reformin pitkä kaari Valtava-uudistuksesta Paras-hankkeeseen*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia, 102. Kelan tutkimusosasto, Helsinki 2008. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10250/7935/Tutkimuksia102.pdf?sequence=3 .

Nousiainen Jaakko, Suomalainen parlamentarismi. Teoksessa *Eduskunnan muuttuva asema. Suomen eduskunta 100 vuotta, 2*. Toim. Antero Jyränki ja Jaakko Nousiainen. Edita, Helsinki 2006.

Numminen Juha, *Julkisuuden kipeys. Kirja siitä millaista on olla kuuluisa Suomessa*. WSOY, Helsinki 1981.

Oksanen Matti, *Koiviston tasavallan tekijät. Pika-analyysi presidentinvaaleista 1982. Sarja C 1/1982*. Oy. Yleisradio Ab. Suunnittelu- ja tutkimusosasto 1982.

Ovaska Juho, *Mauno Koiviston idänkortti*. Otava, Helsinki 2017.

Ovaska Juho, Murroksia ja jatkuvuutta – 1980-luku historiantutkimuksessa ja presidentin muistelmissa. *Ennen ja Nyt* 2/2020.

Paastela Jukka, The 1988 Presidential Election in Finland. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 11 – No, 2, 1988.

Palmunen Lauri, *Karvetin herttuakunta. Sata vuotta keskustapolitiikkaa Varsinais-Suomessa*. Keskustan Varsinais-Suomen piiri ry, Turku 2018.

Palmunen Ritva, *Aitan polulta yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi. Keskustalaisen naisliikkeen toimintaa 1906–1985*. Suomen Keskustanaiset, Helsinki 1992.

Paloheimo Heikki, Puoluevalinnan tilannetekijät. Teoksessa *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Toim. Heikki Paloheimo. WSOY, Helsinki 2005.

Paloheimo Heikki, Eduskuntavaalit 1907–2003. Teoksessa *Kansanedustajan työ ja arki. Suomen eduskunta 100 vuotta, 5*. Toim. Anne Ollila & Heikki Paloheimo. Edita, Helsinki 2007.

Paloheimo Heikki & Sundberg Jan, Puoluevalinnan perusteet. Teoksessa *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Toim. Heikki Paloheimo. WSOY, Helsinki 2005.

Paloheimo Heikki & Wiberg Matti, *Politiikan perusteet*. Sanoma Pro, Helsinki 2012.

Pernaa Ville, Kevään 2011 eduskuntavaaliasetelman pitkät juuret. Teoksessa *Jytky. Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus*. Toim. Ville Pernaa ja Erkka Railo. Kirja-Aurora, Turun yliopisto 2012.

Perttula Pekka, *Ahti Pekkala, poliitikko ja valtiovarainministeri*. Minerva, Helsinki 2021.

Pitkänen Weijo, Keskustan kaupunkiohjelma. Sulka puoluejohdon hattuun? Teoksessa *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*. Toim. Eeva Aarnio & Jukka Kanerva. Jyväskylän yliopisto, Julkaisuja 69, Jyväskylä 1995.

Punnonen Olli & Pirilä Pekka. *Maalaisliitto/Keskustapuolue 1906–1986. Tilasto- ja taustatietoja puolueen historiasta ja rakenteesta*. Keskustan ja Maaseudun arkiston julkaisuja 1/1986, Helsinki 1987.

Pylkkänen Anu, Muodollisen tasa-arvon pitkä historia

https://doi.org/10.21435/ha.155

ja sen sisäänrakennetut erot. Teoksessa *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Gaudeamus, Helsinki 2012.

Ranki Risto, *Haltia vai haltija? Harri Holkerin talouspoliittinen ministerivaliokunta*. Edita, Helsinki 2000.

Rehn Olli, *Liike vai puolue? Liikkeen ja puolueen mahdollisuudet jälkiteollisessa hyvinvointivaltiossa: tapaustutkimuksina keskusta/maalaisliitto ja vihreä liike*. Pro gradu, Helsingin yliopisto 1989.

Rekola Esko, *Viran puolesta*. WSOY, Helsinki 1998.

Renko Tellervo, Naisasiaa tupailloista verkostoihin. Teoksessa *Keskustanaisten Pohjois-Pohjanmaan piiri 60 vuotta. Elävää elämää 1945–2002*. Keskustanaiset Pohjois-Pohjanmaan piiri, Oulu 2005.

Rentola Kimmo, Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991. Teoksessa *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009*. Toim. Matti Simola. WSOY, Helsinki 2009.

Ritvanen Juha-Matti, *Mureneva kulmakivi. Suomi, Neuvostoliiton hajoaminen ja YYA-sopimuksen loppuvaiheet 1989–1992*. Siltala, Helsinki 2021.

Ruoti Hannele, *Keskellä Nurmijärveä, Maalaisliitto-Keskusta 1906–2006*. Suomen Keskustan Nurmijärven kunnallisjärjestö, Rajamäki 2006.

Rusi Alpo, *Kremlin kortti. KGB:n poliittinen sota Suomessa 1981–1991*. Docendo, Jyväskylä 2022.

Ruuskanen Esa & Vapo oy & Jäppinen Juho, *Suosta voimaa ja lämpöä: turve Suomen energiapolitiikassa 1940–2010*. Vapo Oy, Jyväskylä 2010.

Räsänen Tuomas, Paula Schönach & Miina Kaarkoski, Ympäristötietoisuuden ja ympäristöpolitiikan institutionalisoituminen. Teoksessa *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan*. Toim. Esa Ruuskanen, Paula Schönach & Kari Väyrynen. Vastapaino, Tampere 2021.

Salmén Leif, Poliittinen haastattelu. Teoksessa *Politiikka ja julkisuus. Keskustan lehtimiehet ry:n 70-vuotisjuhlakirja*. Toim. Juhani Wiio, Bo Ahlfors, Maria Kaisa Aula, Paavo Väyrynen & Markku Laukkanen. Keskustan lehtimiehet, Helsinki 1989.

Sarlund Seppo, *Politiikan pöydän alta*. Otava, Helsinki 2004.

Saukkonen Pasi, Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen kulttuuri. Teoksessa *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia*. Toim. Kari Paakkunainen. Helsingin yliopisto, Helsinki 2012.

Sillantaus Pentti, *Yöpakkasista jäittenlähtöön. Kokoomuksen kujanjuoksu 1958–87*. Gummerus, Jyväskylä 1988.

Skurnik Samuli, Kairamon ja Väyrysen keskusteluryhmä. *Kanava* 6/2003.

Skurnik Samuli, *Suomalaisen talousmallin murros. Suljetusta sääntelytaloudesta kaksinapaiseen globaalitalouteen*. Tammi, Helsinki 2005.

Skurnik Samuli, Keskustan suhtautumisesta devalvaatioihin: kommentteja Heikki Oksaselle. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 3/2017.

Smith Julie, *A Sense of Liberty. The History of the Liberal International*. Liberal International, London 1997.

Stenbäck Pär, *Kriser och katastrofer. Politik och humanitärt arbete*. Schildts, Helsingfors 2009.

Suomi Juhani, *Pysähtyneisyyden vuodet. Mauno Koiviston aika 1981–1984*. Otava, Helsinki 2005.

Suomi Juhani, *Epävarmuuden vuodet. Mauno Koiviston aika 1984–1986*. Otava, Helsinki 2006.

Suomi Juhani, *Kohti sinipunaa. Mauno Koiviston aika 1986–1987*. Otava, Helsinki 2008.

Tuomikoski Antti, Politiikan värikkäät vuodet. Teoksessa *Vihertyvä Uusimaa III, Keskustapuolueen Uudenmaan piirin 70-vuotisjuhlajulkaisu*. Uudenmaan maakunta-säätiö, Helsinki 1987.

Uimonen Risto, *Julkisuuspeli. Imagonrakennus politiikassa*. WSOY, Helsinki 1992.

Uimonen Risto, *Nuori pääminister*i. WSOY, Helsinki 1995.

Vanhanen Matti, Keskustan Uudenmaan piirijärjestö 1977–1997. Teoksessa *Vihertyvä Uusimaa IV, Suomen Keskustan Uudenmaan piirin 80-vuotisjulkaisu*. Toim. Matti Vanhanen. Uudenmaan maakunta-säätiö, Helsinki 1997.

Vanhanen Tatu, *Vihreä nuoriso, 50 vuotta keskustanuorten toimintaa (1945–1995)*. Nuoren keskustan liitto, Helsinki 1995.

Vares Vesa, *Korpivaellukselta vallan kahvaan, Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1966–1987*. Suomalaiskansallinen Kokoomus IV. Docendo, Jyväskylä 2017.

Varjamo Viivi, *Suomalaisten suhtautuminen lasten kotihoidon tukeen*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto kevät 2016. Saatavissa: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/50501/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201606213260.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Varjonen Sampo, *Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus – ja vapaus valita. Perhevapaiden uudistamisen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 118. Kelan tutkimusosasto, Helsinki 2011. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/27824/Tutkimuksia118.pdf?sequence=3&isAllowed=y

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vihinen Hilkka, *Suomalaisen rakennemuutoksen maatalouspolitiikka 1958–1987*. Helsingin yliopisto, Mikkeli 1990.
Vladimirov Viktor, *Näin se oli… Muistelmia ja havaintoja kulissien takaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–1984*. Otava, Helsinki 1993.
Vuorio Kaija, *Savossa Savon Sanomat. Sanomalehti Savon Sanomat 100 vuotta 1907–2007*. Savon Sanomat, Kuopio 2007.
Väänänen Jouko, *MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Ohjakset omiin käsiin*. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
Väänänen Marjatta, Lasten kotihoidontuki. Keskustan ja SDP:n vuosikymmenten kädenvääntö. Teoksessa *Vihertyvä Uusimaa IV, Suomen Keskustan Uudenmaan piirin 80-vuotisjulkaisu*. Toim. Matti Vanhanen. Uudenmaan maakunta-säätiö, Helsinki 1997.
Webb Paul D., Poguntke Thomas & Scarrow Susan E., The Conclusion: The Study of Party Organization. Teoksessa *Organizing Political Parties. Representation, Participation, and Power*. Toim. Susan E. Scarrow, Paul D. Webb & Thomas Poguntke. Oxford University Press, New York 2017.
Widfeldt Anders, The Swedish Centre Party: The Poor Relation of the Family? Teoksessa *From Farmyard to City Square? The Electoral Adaption of the Nordic Agrarian Parties*. Toim. David Arter. Ashgate, Aldershot 2001.
Wuokko Maiju, *Markkinatalouden etujoukot: Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 2016.
Wuokko Maiju, Riitaisa liitto 1956–1991. Teoksessa *Loputtomat kihlajaiset, Yritykset ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2020*. Siltala, Helsinki 2020.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Liite 1

Keskustan kannatus eduskuntavaaleissa ja tasavallan presidentin vaaleissa 1982–1991.

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Koko maa	16,8	17,6	17,6	21,7	24,8
Helsingin vaalipiiri	4,9	5,1	2,1	7,6	6,0
Uudenmaan vaalipiiri	12,0	7,2	6,4	11,6	12,2
Askola	26,6	25,0	29,8	29,5	38,4
Artjärvi	37,9	32,5	40,0	49,6	54,0
Espoo	5,5	4,9	3,8	8,5	8,3
Hanko	1,7	1,9	1,5	7,7	5,2
Vantaa	6,0	5,6	3,9	8,7	10,6
Hyvinkää	7,8	6,8	6,8	10,6	12,2
Inkoo	1,8	1,3	1,5	21,2	4,5
Järvenpää	6,3	6,8	4,5	9,3	12,6
Karkkila	10,7	9,4	11,5	13,2	17,2
Kauniainen	4,1	2,6	1,9	9,2	4,7
Kerava	5,8	5,3	4,1	8,4	11,4
Kirkkonummi	4,2	3,5	2,9	10,2	7,2
Lapinjärvi	18,4	17,8	18,7	38,2	24,0
Loviisa	2,8	2,1	1,9	7,5	4,7
Liljendal	0,9	0,9	0,6	40,9	3,5
Pernaja	4,2	3,1	3,0	21,4	7,0
Ruotsinpyhtää	13,2	12,6	14,0	22,9	21,6
Lohja	5,7	4,0	4,4	7,3	8,3
Lohjan kunta	10,5	9,0	9,4	12,1	13,8
Sammatti	21,5	23,1	23,1	22,9	27,6
Karjalohja	23,8	24,4	25,9	23,4	31,3
Nummi-Pusula	23,9	24,7	25,5	28,6	32,5
Myrskylä	23,3	23,3	27,0	37,0	33,8
Mäntsälä	21,6	25,5	24,6	23,4	31,5
Nurmijärvi	12,9	13,8	12,7	16,5	21,8
Orimattila	20,7	22,3	24,1	24,5	35,6
Pornainen	30,8	29,1	30,0	29,0	36,1
Pukkila	33,0	34,3	34,1	38,3	49,0
Porvoo	3,2	2,9	2,8	8,3	7,1
Porvoon mlk	6,9	5,8	5,9	15,2	11,3

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Karjaa	2,2	1,7	1,6	11,7	4,9
Pohja	3,0	2,7	2,7	8,8	6,8
Tammisaari	1,3	0,8	0,7	9,1	2,6
Tenhola	1,3	1,2	1,3	22,1	5,4
Sipoo	3,5	2,8	3,1	15,0	7,6
Siuntio	5,4	5,2	7,5	18,3	10,0
Tuusula	8,3	7,5	7,0	11,8	16,5
Vihti	16,1	15,9	13,2	16,8	20,7
Turun eteläinen vaalipiiri	12,9	12,9	14,6	20,1	22,9
Aura	22,3	23,7	25,7	12,9	38,9
Kaarina	6,8	6,1	8,3	8,2	14,6
Piikkiö	13,8	13,9	15,4	15,9	24,2
Koski Tl	41,3	41,3	48,5	41,3	57,6
Kustavi	26,8	26,0	26,7	22,5	32,7
Dragsfjärd	1,6	0,9	1,1	9,5	2,4
Kemiö	8,5	7,9	8,5	28,5	14,0
Västanfjärd	2,1	0,5	1,1	25,3	2,8
Laitila	29,9	35,2	35,0	31,6	44,1
Lieto	16,3	16,2	17,8	16,2	27,0
Tarvasjoki	38,2	37,3	40,1	37,8	50,0
Loimaa	11,1	12,3	15,7	16,6	29,0
Loimaan kunta	31,9	34,6	36,5	37,0	56,0
Alastaro	28,7	28,4	30,5	33,4	50,3
Mellilä	31,5	30,7	37,8	38,0	54,1
Houtskari	2,5	0,0	0,4	22,7	3,0
Iniö	0,0	0,0	0,0	19,3	1,9
Korppoo	3,1	1,2	1,9	20,3	7,7
Nauvo	4,8	3,6	3,2	21,9	6,3
Parainen	4,9	5,1	5,5	15,1	9,6
Marttila	40,3	39,5	43,4	43,1	56,1
Masku	22,3	20,2	29,9	21,0	33,1
Askainen	38,4	38,4	41,5	38,1	46,7
Lemu	32,8	36,2	33,9	30,3	40,8
Mynämäki	27,9	29,3	33,6	30,6	42,7
Mietoinen	36,2	35,7	42,1	32,5	43,0
Naantali	7,3	6,5	8,3	8,4	15,0
Merimasku	28,9	29,3	29,1	23,7	34,5

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Rymättylä	31,1	33,0	43,6	36,5	52,1
Velkua	35,1	51,1	31,6	23,7	39,0
Nousiainen	31,9	31,2	34,5	30,9	43,1
Oripää	29,6	29,3	30,1	32,5	44,3
Paimio	22,4	22,2	21,3	21,0	31,3
Pyhäranta	24,1	23,3	22,0	24,7	34,6
Pöytyä	30,9	31,5	32,1	32,3	44,9
Karinainen	28,3	29,4	32,3	29,6	44,7
Yläne	37,2	37,9	41,2	36,7	50,4
Raisio	7,5	7,1	8,9	8,1	16,4
Rusko	18,4	17,2	19,0	18,3	29,6
Vahto	32,8	36,5	38,8	33,0	46,5
Salo	9,8	8,8	9,5	11,2	16,6
Halikko	22,5	22,1	23,6	24,0	29,0
Kiikala	40,0	39,3	41,2	44,7	56,0
Kisko	27,4	29,4	28,3	27,8	40,5
Kodisjoki	32,8	37,0	35,3	38,0	50,8
Kuusjoki	40,4	41,5	41,8	46,1	49,7
Muurla	21,2	22,6	22,1	23,6	30,1
Perniö	22,0	20,9	21,5	21,9	29,3
Pertteli	31,7	31,2	30,3	30,2	40,5
Suomusjärvi	28,9	33,8	34,6	31,7	44,4
Särkisalo	12,5	14,3	13,5	16,7	16,1
Sauvo	37,6	39,8	40,4	36,3	46,4
Somero	34,2	36,1	40,7	38,5	57,7
Taivassalo	28,4	30,3	33,4	30,2	45,5
Turku	5,1	4,3	6,0	6,7	11,5
Uusikaupunki	10,1	10,0	11,7	12,6	18,7
Kalanti	34,9	33,9	37,6	35,9	44,5
Vehmaa	28,8	29,0	33,2	34,1	41,2
Turun läänin pohjoinen vaalipiiri	16,7	16,7	16,6	20,1	24,1
Eura	20,2	21,2	21,5	23,2	28,8
Kiukainen	27,1	32,6	34,5	30,7	42,1
Eurajoki	29,2	30,1	29,8	33,3	39,7
Luvia	21,9	21,8	22,4	28,0	31,1
Harjavalta	8,8	9,3	8,6	11,6	15,4
Honkajoki	41,7	38,4	44,2	50,3	59,6

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Hämeenkyrö	20,7	21,0	18,3	24,5	35,4
Huittinen	25,5	29,3	29,2	29,5	34,1
Ikaalinen	29,6	31,5	30,6	34,4	40,8
Vampula	39,0	39,4	41,8	39,7	48,2
Jämijärvi	41,6	38,9	39,5	46,8	46,4
Kankaanpää	19,9	19,5	25,8	27,1	32,1
Karvia	47,5	42,5	43,2	53,6	50,9
Kihniö	28,1	24,3	15,0	40,9	24,0
Kiikoinen	35,3	34,4	37,0	45,5	51,9
Kokemäki	24,8	25,5	23,8	27,2	38,4
Parkano	22,4	20,9	17,9	29,7	23,7
Merikarvia	23,4	22,8	23,2	29,7	33,4
Mouhijärvi	27,6	23,7	28,0	31,8	33,1
Nakkila	20,3	18,9	20,7	22,7	27,3
Pomarkku	25,4	23,2	31,2	29,4	33,7
Punkalaidun	29,4	35,1	40,0	32,2	44,5
Pori	6,1	5,0	4,4	8,5	10,4
Noormarkku	16,2	15,2	14,0	19,4	23,9
Lavia	27,4	24,9	28,9	34,5	38,1
Rauma	4,6	4,2	2,4	5,8	7,2
Vammala	15,8	16,0	15,9	19,6	22,0
Rauman mlk	15,2	14,4	12,2	15,5	19,1
Lappi	32,7	35,0	33,7	34,5	41,5
Siikainen	33,7	30,3	41,5	41,6	45,3
Suodenniemi	34,5	30,4	32,5	38,1	39,9
Säkylä	19,1	22,6	22,3	22,3	32,6
Köyliö	39,2	41,8	46,0	42,5	53,8
Ulvila	12,5	11,2	10,2	15,2	17,6
Kullaa	28,8	27,7	27,8	31,9	39,5
Viljakkala	26,7	28,1	24,2	32,7	40,5
Äetsä	15,6	17,7	14,9	18,5	21,6
Hämeen läänin eteläinen vaalipiiri	11,9	11,6	12,1	14,2	19,2
Asikkala	21,9	22,9	23,0	24,2	29,2
Forssa	12,9	15,0	17,6	14,6	24,6
Hattula	15,3	15,1	14,1	16,3	20,9
Hausjärvi	18,4	16,8	18,7	20,9	26,1
Hollola	12,5	10,9	10,3	14,8	20,7

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Hämeenkoski/Koski HL	27,0	27,0	30,0	32,7	39,9
Humppila	29,5	31,6	35,3	30,7	41,0
Hämeenlinna	6,0	4,5	4,3	7,4	9,5
Hauho	23,6	22,6	24,8	26,1	31,4
Kalvola	16,2	15,3	16,2	17,4	22,8
Lammi	22,2	23,1	23,1	24,0	31,6
Renko	30,5	30,1	33,1	34,0	40,5
Tuulos	26,1	24,4	26,6	25,6	34,2
Janakkala	16,6	15,4	15,6	18,5	22,6
Jokioinen	27,4	29,5	33,7	29,8	40,1
Kärkölä	16,1	15,7	15,6	19,6	28,0
Lahti	4,8	3,4	3,6	7,4	10,2
Nastola	11,2	10,3	11,6	15,6	21,0
Loppi	25,6	25,6	26,5	26,9	35,1
Padasjoki	13,9	13,7	15,5	16,6	21,4
Riihimäki	6,7	5,9	4,4	8,2	13,1
Tammela	26,4	31,9	36,5	29,7	43,2
Ypäjä	37,0	38,5	43,3	39,4	49,3
Hämeen läänin pohjoinen vaalipiiri	8,1	7,6	6,7	10,6	11,4
Toijala	6,3	6,0	4,8	8,7	9,5
Viiala	5,0	5,4	3,8	7,3	8,8
Kylmäkoski	24,0	22,4	24,7	27,8	35,3
Juupajoki	20,3	17,3	15,9	22,0	26,8
Kangasala	9,0	8,9	6,4	11,2	11,8
Sahalahti	15,7	14,9	13,4	18,3	21,6
Kuhmalahti	28,9	34,0	28,7	30,0	38,5
Kuorevesi	19,5	16,9	18,0	21,8	24,9
Lempäälä	9,2	7,3	7,6	12,9	14,2
Mänttä	5,5	4,1	5,4	9,0	8,7
Vilppula	15,9	14,9	19,4	21,0	25,0
Nokia	7,1	7,7	4,1	8,3	7,9
Orivesi	17,3	16,9	15,2	19,3	24,4
Pirkkala	6,1	4,5	5,6	8,9	11,3
Pälkäne	17,8	15,5	14,9	18,7	19,7
Luopioinen	17,4	16,1	18,7	21,8	26,1
Längelmäki	15,9	14,7	14,8	19,9	28,4
Ruovesi	17,8	19,7	19,4	22,0	27,7

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Tampere	4,3	3,3	2,4	6,7	6,3
Urjala	26,6	33,7	27,5	27,0	36,2
Valkeakoski	6,1	5,5	4,9	8,6	9,3
Vesilahti	27,4	27,6	26,0	33,4	38,6
Virrat	28,6	34,0	35,1	35,0	41,4
Ylöjärvi	8,4	7,5	5,8	10,6	10,8
Kuru	19,8	20,6	19,8	22,9	27,0
Kymen läänin vaalipiiri	34,4	16,8	17,0	20,0	23,8
Hamina	8,1	6,2	6,0	9,5	11,1
Imatra	6,8	4,7	4,3	9,4	10,4
Kotka	3,6	3,5	2,7	6,2	6,9
Kouvola	7,7	6,2	5,2	10,5	14,6
Kuusankoski	4,6	4,1	4,0	7,8	9,6
Lappeenranta	13,5	15,5	14,4	18,8	22,9
Anjalankoski	18,1	18,8	21,5	21,2	27,6
Elimäki	35,2	35,0	36,5	36,7	43,5
Iitti	24,4	28,8	35,2	29,3	42,8
Jaala	32,5	34,1	37,4	39,6	46,9
Joutseno	22,6	22,6	22,4	27,3	31,3
Lemi	53,8	51,8	49,3	55,5	56,6
Luumäki	43,2	39,2	40,0	45,3	56,8
Miehikkälä	51,9	50,5	54,7	59,5	62,2
Nuijamaa	61,9	61,2	62,8	67,1	*
Parikkala	42,7	48,2	55,9	49,7	52,3
Pyhtää	13,9	13,9	15,9	18,2	26,1
Rautjärvi	34,4	35,5	35,7	36,3	40,4
Ruokolahti	35,4	32,5	34,0	34,9	38,8
Saari	57,4	58,9	66,3	65,0	61,2
Savitaipale	42,7	42,1	43,0	51,4	52,3
Suomenniemi	37,6	41,0	43,9	47,0	55,5
Taipalsaari	29,4	30,8	30,9	35,4	38,3
Uukuniemi	50,6	48,8	54,9	55,1	55,3
Valkeala	31,3	32,5	29,2	32,4	40,3
Vehkalahti	26,7	25,9	26,3	29,9	32,3
Virolahti	43,9	42,9	45,4	44,4	49,4
Ylämaa	60,3	60,6	60,6	61,9	67,2

* Liitetty Lappeenrantaan v. 1998.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Mikkelin läänin vaalipiiri	22,7	24,5	26,0	27,4	33,4
Heinola	4,6	5,2	4,2	8,3	11,2
Mikkeli	8,0	7,9	7,6	13,6	15,5
Pieksämäki	11,9	9,0	19,6	17,0	21,7
Savonlinna	14,6	20,0	21,8	20,1	28,6
Anttola	36,3	37,6	36,6	35,9	42,4
Enonkoski	37,8	42,5	43,4	43,0	47,5
Hartola	28,3	26,7	27,6	34,6	40,4
Haukivuori	38,1	35,9	39,7	42,7	49,5
Heinola mlk	16,1	15,6	14,0	20,4	23,5
Heinävesi	31,5	31,6	34,2	36,8	44,8
Hirvensalmi	33,3	34,0	38,0	40,4	55,0
Joroinen	30,8	31,2	21,5	36,1	49,5
Juva	38,5	42,0	43,9	44,4	49,6
Jäppilä	47,1	50,4	50,8	50,9	57,3
Kangasniemi	39,4	44,2	48,2	44,2	48,4
Kangaslampi	32,8	33,6	26,8	36,7	44,3
Kerimäki	32,2	33,0	36,9	36,3	42,2
Mikkelin mlk	26,2	29,6	30,5	32,9	39,6
Mäntyharju	21,1	23,6	28,1	27,6	33,6
Pertunmaa	29,3	32,9	31,4	35,5	43,2
Pieksämäen mlk	35,1	33,9	41,3	40,0	45,7
Punkaharju	31,3	33,3	38,9	34,2	39,9
Puumala	36,8	40,4	41,6	43,7	47,5
Rantasalmi	39,6	46,4	47,5	42,7	51,2
Ristiina	28,2	28,2	27,0	29,8	36,2
Savonranta	30,4	30,3	32,3	31,7	42,9
Sulkava	38,1	41,1	44,0	45,2	52,6
Sysmä	24,0	23,0	25,4	29,2	33,8
Virtasalmi	42,4	40,1	45,2	45,8	51,4
Pohjois-Karjalan läänin vaalipiiri	22,9	25,0	26,9	28,0	34,6
Joensuu	10,3	12,0	12,8	14,7	20,9
Outokumpu	16,8	20,4	26,2	23,7	23,8
Lieksa	19,3	19,5	23,3	22,9	29,1
Nurmes	26,2	27,2	29,4	32,9	41,2
Eno	17,7	18,1	19,4	21,2	27,3
Ilomantsi	22,9	23,1	27,7	30,7	39,8

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Juuka	32,9	36,2	37,4	39,6	47,3
Kesälahti	34,3	36,3	41,4	41,8	46,2
Kiihtelysvaara	35,1	38,1	41,7	39,6	50,3
Kitee	33,8	38,8	37,9	39,3	46,4
Kontiolahti	22,9	24,7	24,5	27,0	35,6
Liperi	33,0	36,1	38,5	37,7	42,7
Polvijärvi	42,3	45,0	45,9	46,6	52,2
Pyhäselkä	28,9	31,8	33,3	34,7	43,8
Rääkkylä	43,1	47,0	47,0	46,8	53,6
Tohmajärvi	30,9	31,8	34,8	37,9	43,8
Tuupovaara	26,8	28,1	30,3	34,9	37,3
Valtimo	34,4	34,4	39,8	42,4	46,2
Värtsilä	30,0	31,7	36,2	40,7	44,8
Kuopion läänin vaalipiiri	26,7	27,4	29,1	30,6	37,3
Iisalmi	23,1	22,8	24,3	30,2	32,6
Kuopio	16,6	15,7	15,5	19,5	25,8
Suonenjoki	31,9	35,9	39,2	34,4	45,4
Varkaus	5,9	6,9	5,2	9,0	12,4
Juankoski	33,0	31,6	33,6	36,4	45,4
Kaavi	35,0	33,0	35,9	42,3	53,4
Karttula	32,0	32,3	33,8	36,1	44,2
Keitele	39,3	39,7	41,0	44,7	49,9
Kiuruvesi	42,6	50,9	53,3	49,4	58,1
Lapinlahti	39,4	38,1	38,6	44,6	47,7
Leppävirta	34,7	38,5	45,3	39,0	46,2
Maaninka	44,5	42,8	47,3	49,4	57,8
Nilsiä	45,0	41,4	57,2	50,0	59,6
Pielavesi	40,3	41,4	40,9	45,2	48,5
Rautalampi	35,7	40,3	42,5	39,9	47,5
Rautavaara	31,7	29,7	32,5	35,8	45,9
Siilinjärvi	28,6	28,0	33,8	31,9	39,5
Sonkajärvi	35,3	34,0	34,7	43,0	45,2
Tervo	43,3	48,7	52,1	46,3	51,0
Tuusniemi	36,1	36,8	37,0	42,4	52,4
Varpaisjärvi	43,0	41,8	43,4	46,8	51,8
Vehmersalmi	46,7	46,1	45,5	49,6	56,2
Vesanto	43,5	47,4	47,3	46,6	58,1
Vieremä	43,5	42,1	45,0	51,3	57,0

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Vaasan vaalipiiri	25,5	26,4	27,2	37,8	33,9
Alajärvi	52,2	64,9	47,5	53,5	40,5
Lehtimäki	57,7	61,8	61,8	65,4	64,2
Alavus	39,5	46,0	49,9	46,8	56,2
Töysä	44,7	49,0	49,2	54,2	64,2
Evijärvi	53,3	55,0	55,6	59,1	64,6
Halsua	58,9	62,9	61,8	67,4	70,0
Himanka	50,0	52,7	52,4	56,7	63,9
Ilmajoki	35,4	35,4	36,4	40,1	47,6
Isojoki	46,8	45,5	49,2	54,6	59,4
Isokyrö	42,6	38,8	49,7	48,6	60,9
Kannus	46,7	54,3	54,4	54,0	64,4
Karijoki	48,3	48,9	48,6	55,5	57,0
Kaskinen	6,3	5,3	4,3	10,7	7,6
Kauhajoki	40,4	45,2	50,8	46,1	48,5
Kauhava	41,2	43,0	49,7	49,4	62,0
Alahärmä	54,1	49,4	54,6	60,1	63,3
Kortesjärvi	60,9	61,7	68,8	68,7	75,5
Ylihärmä	41,1	38,1	39,9	43,9	52,5
Kaustinen	63,3	63,1	55,4	65,5	66,1
Kokkola	14,2	13,9	14,8	29,3	24,4
Kälviä	52,3	51,0	49,4	60,0	59,3
Lohtaja	58,1	59,6	59,4	65,4	67,1
Ullava	63,5	62,5	61,9	71,2	71,4
Korsnäs	0,9	0,2	0,0	34,0	1,5
Kristiinankaupunki	10,1	9,7	10,0	37,0	14,4
Kruunupyy	3,2	1,7	2,1	60,4	6,6
Kuortane	43,4	44,2	44,2	50,2	56,1
Kurikka	32,4	32,9	35,5	38,6	7,3
Jurva	41,9	48,5	39,8	46,2	51,9
Jalasjärvi	41,8	41,2	40,4	48,2	54,1
Laihia	32,8	31,1	35,9	37,0	42,1
Lappajärvi	60,7	63,1	60,1	62,9	62,0
Lapua	31,4	31,5	46,8	40,2	50,2
Lestijärvi	51,1	50,2	48,9	58,2	63,8
Luoto	0,3	0,2	0,3	18,0	1,8
Maalahti	3,5	2,3	1,9	40,5	4,8

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Mustasaari	2,2	1,3	1,5	27,7	4,6
Närpiö	2,0	1,0	0,8	43,7	3,4
Perho	60,6	71,5	68,0	63,0	71,5
Pietarsaari	3,5	3,0	3,9	13,7	8,8
Pedersören kunta	2,3	1,0	1,3	41,6	4,4
Seinäjoki	16,5	18,1	17,5	24,7	30,6
Peräseinäjoki	44,6	43,7	48,7	53,3	57,3
Nurmo	30,9	30,6	31,9	37,2	44,2
Ylistaro	39,3	36,5	42,3	46,5	51,1
Soini	47,5	51,6	51,5	59,5	55,3
Teuva	37,3	34,6	37,0	43,4	47,1
Toholampi	59,1	59,0	60,5	62,7	68,6
Uusikaarlepyy	2,0	1,1	1,0	35,6	3,9
Vaasa	4,7	4,1	3,2	10,5	6,5
Vähäkyrö	32,7	32,8	36,6	37,8	44,0
Veteli	58,7	64,9	59,4	62,9	58,6
Vimpeli	45,4	47,4	48,9	53,5	52,5
Oravainen	3,3	1,4	0,9	42,2	5,7
Maksamaa	0,4	0,0	0,0	27,7	1,9
Vöyri	6,3	5,4	5,1	48,1	9,7
Ähtäri	27,5	28,0	30,9	34,1	42,9
Keski-Suomen läänin vaalipiiri	20,6	21,3	19,7	24,3	31,5
Hankasalmi	36,5	39,9	38,1	41,7	53,9
Joutsa	29,9	29,5	28,7	35,9	42,4
Leivonmäki	31,8	33,9	33,7	38,3	38,5
Jyväskylä	10,6	10,1	8,8	13,9	18,9
Säynätsalo	5,0	3,5	3,9	6,3	10,6
Jyväskylän mlk	15,2	14,4	12,6	18,6	23,0
Korpilahti	31,9	32,5	31,0	36,2	43,5
Jämsä	18,0	17,6	14,7	20,5	25,7
Jämsänkoski	11,5	9,7	8,8	14,2	18,2
Kannonkoski	33,8	34,9	44,5	41,2	62,1
Karstula	40,2	40,1	42,7	41,1	54,0
Keuruu	19,2	25,1	17,2	24,9	50,2
Kinnula	54,1	59,5	60,0	56,8	64,9
Kivijärvi	46,4	44,7	46,0	50,6	59,0
Konnevesi	30,7	31,7	31,2	38,5	40,7

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Kuhmoinen	15,5	16,4	22,3	21,5	29,2
Kyyjärvi	52,2	50,8	53,3	56,2	61,0
Laukaa	23,9	25,6	26,6	26,8	38,1
Luhanka	31,3	33,9	33,2	35,9	43,5
Multia	28,0	31,8	29,7	36,3	46,2
Muurame	18,3	16,7	16,1	20,8	27,4
Petäjävesi	27,7	28,3	25,2	32,7	35,5
Pihtipudas	38,7	41,5	42,3	42,3	58,2
Saarijärvi	34,1	39,5	30,9	37,4	42,2
Pylkönmäki	44,7	45,6	32,2	48,9	50,8
Toivakka	34,3	40,7	40,2	38,2	38,5
Uurainen	31,8	33,2	21,9	40,0	29,9
Viitasaari	27,2	28,0	28,7	32,9	41,1
Äänekoski	15,5	13,8	12,3	17,9	22,0
Konginkangas	28,4	28,3	30,4	36,0	38,5
Sumiainen	42,0	44,7	45,5	49,2	57,3
Suolahti	9,1	7,9	7,4	12,7	15,4
Oulun läänin vaalipiiri	31,7	34,7	36,6	41,0	46,8
Alavieska	63,6	65,3	68,6	69,7	69,5
Haapajärvi	38,8	38,0	54,5	47,1	61,0
Haapavesi	46,1	52,4	51,9	53,3	62,6
Hailuoto	41,7	46,7	48,0	47,6	50,2
Hyrynsalmi	44,5	47,2	49,2	55,0	62,5
Ii	28,2	30,9	33,0	37,6	41,2
Kuivaniemi	48,1	51,3	47,3	58,1	65,3
Kajaani	19,1	22,1	21,4	29,0	36,8
Vuolijoki	32,2	35,2	38,0	39,6	40,3
Kalajoki	48,9	46,0	47,8	53,1	57,5
Kempele	27,3	29,6	30,3	35,5	39,8
Kuhmo	32,3	38,1	33,0	46,1	57,7
Kuusamo	52,9	55,8	66,0	64,3	71,0
Kärsämäki	55,5	56,2	69,2	62,7	77,3
Liminka	39,4	39,3	45,3	47,9	54,9
Lumijoki	49,2	50,4	52,8	54,0	62,0
Merijärvi	64,8	76,8	65,8	70,7	78,8
Muhos	30,3	31,9	32,3	39,1	42,5
Nivala	52,2	54,2	55,5	58,1	64,8

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Oulainen	42,0	48,7	48,6	50,5	58,0
Oulu	13,7	15,9	15,3	23,5	25,0
Ylikiiminki	47,2	46,8	55,3	58,8	61,9
Haukipudas	20,2	22,8	25,6	28,4	34,3
Kiiminki	28,3	29,8	32,9	38,7	42,4
Oulunsalo	31,3	34,3	35,2	41,6	45,6
Yli-Ii	55,3	57,8	61,0	64,1	71,0
Paltamo	36,7	44,5	40,8	47,5	56,6
Pudasjärvi	45,8	46,4	57,6	56,0	66,4
Puolanka	42,3	45,9	44,8	51,7	61,8
Pyhäjoki	55,5	62,8	58,1	59,1	63,8
Pyhäjärvi	38,5	42,8	35,7	44,3	50,4
Pyhäntä	54,7	54,5	54,3	59,8	66,8
Raahe	20,3	21,7	25,4	26,7	30,0
Pattijoki	36,4	36,2	41,0	40,1	47,0
Vihanti	40,1	43,1	45,2	49,0	56,6
Reisjärvi	56,8	56,0	62,0	62,6	70,5
Ristijärvi	49,4	52,2	55,3	62,6	72,0
Sievi	52,9	53,1	55,6	61,5	67,9
Siikajoki	51,1	49,3	55,1	57,4	67,6
Ruukki	43,6	46,2	50,7	53,3	60,2
Sotkamo	34,3	37,5	37,2	43,6	48,4
Suomussalmi	36,6	41,0	41,6	50,2	56,3
Vaala	33,6	34,4	52,1	43,9	53,1
Kestilä	53,3	53,7	58,1	63,1	67,9
Piippola	42,9	42,2	49,8	53,5	59,2
Pulkkila	42,9	45,3	44,1	50,5	57,2
Rantsila	53,9	56,7	62,9	63,8	70,5
Taivalkoski	39,9	39,5	44,7	49,8	56,0
Tyrnävä	50,9	52,3	54,2	58,7	62,6
Temmes	51,0	50,6	49,7	53,1	61,3
Utajärvi	39,9	41,2	44,3	52,2	54,7
Ylivieska	39,0	45,0	45,3	44,5	53,1
Lapin läänin vaalipiiri	32,0	38,1	37,9	41,8	49,8
Enontekiö	43,7	49,1	44,1	48,6	62,8
Inari	24,1	32,9	30,8	32,6	41,9
Kemi	12,9	14,6	18,1	23,6	23,6

Vaalipiiri	TPV 1982	EKV 1983	EKV 1987	TPV 1988	EKV 1991
Keminmaa	35,8	41,6	44,9	50,8	53,3
Kittilä	36,1	38,4	38,7	42,4	49,8
Kolari	35,7	38,3	38,5	41,3	49,2
Kemijärvi	35,1	45,9	39,0	44,1	56,3
Muonio	38,0	40,1	38,6	45,1	57,6
Pelkosenniemi	43,1	49,6	37,5	48,6	55,6
Posio	57,5	65,7	56,5	65,0	72,1
Ranua	57,0	63,9	68,4	66,6	77,2
Rovaniemi	19,6	27,3	26,3	30,5	39,4
Rovaniemen mlk	38,9	45,0	43,9	46,1	55,7
Salla	38,5	43,9	42,6	46,2	53,2
Savukoski	36,6	43,9	42,8	47,6	60,9
Simo	50,7	56,2	56,9	58,2	67,0
Sodankylä	39,5	45,2	41,4	46,2	55,5
Tervola	47,1	50,4	50,6	55,3	63,4
Tornio	40,0	45,4	48,1	50,6	56,1
Pello	40,8	43,9	43,6	49,4	65,8
Utsjoki	43,2	53,6	46,6	49,7	58,7
Ylitornio	44,8	46,5	44,7	50,8	60,0

Lähteet:
Valtiolliset vaalit, Tasavallan presidentin valitsijamiesten vaalit. Suomen virallinen tilasto XXIX A:36. Helsinki 1982.
Valtiolliset vaalit, Kansanedustajain vaalit. Suomen virallinen tilasto XXIX A:37.Helsinki 1983.
Kansanedustajain vaalit 1987. Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto SVT XXIX A 38.
Presidentin vaalit 1988. Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto SVT. Helsinki 1988.
Kansanedustajain vaalit 1991. Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto SVT Vaalit 1991:2.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Liite 2

Keskustan kansanedustajiksi valitut 1979–1991.

Vaalipiiri	Edustaja	1979	1983	1987	1991
Helsingin kaupunki	Kulhia Liisa		X		
Helsingin kaupunki	Rehn Olli				X
Uudenmaan lääni	Väyrynen Paavo	Lappi	Lappi	Lappi	X
Uudenmaan lääni	Mölsä Tero				X
Uudenmaan lääni	Vanhanen Matti				X
Uudenmaan lääni	Virolainen Johannes	X		X	
Uudenmaan lääni	Viljanen Pekka				X
Uudenmaan läänin	Väänänen Marjatta	X	X	X	
Turun läänin eteläinen	Laivoranta Jarmo				X
Turun läänin eteläinen	Palmunen Lauri	X			
Turun läänin eteläinen	Järvilahti Timo				X
Turun läänin eteläinen	Ala-Nissilä Olavi				X
Turun läänin eteläinen	Kuuskoski-Vikatmaa Eeva		X	X	X
Turun läänin eteläinen	Tähkämaa Taisto	X	X	X	
Turun läänin pohjoinen	Juhantalo Kauko	X	X	X	X
Turun läänin pohjoinen	Kalli Timo				X
Turun läänin pohjoinen	Korkeaoja Juha				X
Turun läänin pohjoinen	Nieminen Einari	X	X	X	
Hämeen läänin eteläinen	Tenhiälä Hannu	X	X	X	X
Hämeen läänin eteläinen	Anttila Sirkka-Liisa		X	X	X
Hämeen läänin eteläinen	Lindqvist Maija-Liisa				X
Hämeen läänin eteläinen	Äikäs Lasse	X			
Hämeen läänin pohjoinen	Vuorensola Markku				X
Hämeen läänin pohjoinen	Morri Helmi				X
Hämeen läänin pohjoinen	Maijala Matti	X	X	X	
Kymen läänin	Kaarna Mikko	X			
Kymen läänin	Pesälä Mikko	X	X	X	X
Kymen läänin	Laukkanen Markku				X
Kymen läänin	Liikkanen Raimo				X
Kymen läänin	Puhakka Raili				X
Kymen läänin	Saukkonen Juhani	X			

https://doi.org/10.21435/ha.155

Vaalipiiri	Edustaja	1979	1983	1987	1991
Kymen läänin	Kokko Heikki		X	X	
Mikkelin läänin	Pekonen Esko	X			
Mikkelin läänin	Poutanen Pentti	X	X		
Mikkelin läänin	Kietäväinen Timo		X	X	
Mikkelin läänin	Kauppinen Riitta			X	X
Mikkelin läänin	Lehtosaari Markku			X	X
Mikkelin läänin	Komi Armas				X
Pohjois-Karjalan läänin	Kauppinen Markku	X			
Pohjois-Karjalan läänin	Kuittinen Tuula				X
Pohjois-Karjalan läänin	Sutinen Lea	X	X		
Pohjois-Karjalan läänin	Jokiniemi Esko			X	X
Pohjois-Karjalan läänin	Väistö Matti			X	X
Pohjois-Karjalan läänin	Puska Pekka			X	
Pohjois-Karjalan läänin	Karpola Reino		X		
Kuopion läänin	Röntynen Kalle			X	X
Kuopion läänin	Kääriäinen Seppp			X	X
Kuopion läänin	Ryynänen Mirja			X	X
Kuopion läänin	Huuhtanen Jorma			X	X
Kuopion läänin	Eskelinen Katri-Helena	X	X		
Kuopion läänin	Martikainen Olavi	X	X		
Kuopion läänin	Savola Petter	X			
Kuopion läänin	Yläjärvi Toivo	X	X		
Kuopion läänin	Rossi Markku				X
Keski-Suomen läänin	Pekkarinen Mauri	X	X	X	X
Keski-Suomen läänin	Vesterinen Paavo	X	X		
Keski-Suomen läänin	Ikonen Pirkko		X	X	
Keski-Suomen läänin	Leppänen Johannes				X
Keski-Suomen läänin	Suhola Aino				X
Vaasan läänin	Kangas Orvokki				
Vaasan läänin	Linna Heimo	X	X		
Vaasan läänin	Pihlajamäki Veikko	X	X		
Vaasan läänin	Tuomaala Juhani	X	X		
Vaasan läänin	Uusitalo Eino	X			
Vaasan läänin	Aho Esko		X	X	X

Vaalipiiri	Edustaja	1979	1983	1987	1991
Vaasan läänin	Vihriälä Jukka		X	X	X
Vaasan läänin	Jäätteenmäki Anneli			X	X
Vaasan läänin	Saari Aapo		X	X	X
Vaasan läänin	Sillanpää, Juho			X	
Vaasan läänin	Björkenheim Rose-Marie				X
Vaasan läänin	Virrankoski Kyösti				X
Oulun läänin	Alaranta Juhani		X	X	X
Oulun läänin	Kemppainen Hannu		X		X
Oulun läänin	Isohookana-Asunmaa Tytti		X	X	X
Oulun läänin	Manninen Mauno	X			
Oulun läänin	Mattila Kalevi	X	X	X	X
Oulun läänin	Pekkala Ahti	X	X		
Oulun läänin	Raudaskoski Väinö	X	X		
Oulun läänin	Ruokola Matti	X	X		
Oulun läänin	Saapunki Pauli			X	X
Oulun läänin	Siuruainen Eino			X	X
Oulun läänin	Renko Tellervo, o.s. Nousiainen			X	X
Oulun läänin	Heikkinen Kauko			X	X
Oulun läänin	Koistinen Annikki			X	X
Oulun läänin	Saukko Alvar	X			
Oulun läänin	Koski Markku				X
Lapin läänin	Jokela Mikko	X	X		
Lapin läänin	Pokka Hannele	X	X	X	X
Lapin läänin	Väyrynen Paavo	X	X	X	
Lapin läänin	Pelttari Seppo		X	X	X
Lapin läänin	Korva Timo				X
Lapin läänin	Näsi Lasse				X
Lapin läänin	Aula Maria Kaisa				X
Lapin läänin	Sarapää Kimmo			X	

Lähteet:
Valtiolliset vaalit, Kansanedustajain vaalit. Suomen virallinen tilasto XXIX A:35.Helsinki 1979.
Valtiolliset vaalit, Kansanedustajain vaalit. Suomen virallinen tilasto XXIX A:37.Helsinki 1983.
Kansanedustajain vaalit 1987. Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto SVT XXIX A 38.
Kansanedustajain vaalit 1991. Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto SVT Vaalit 1991:2.

https://doi.org/10.21435/ha.155

Henkilöhakemisto

https://doi.org/10.21435/ha.155

https://doi.org/10.21435/ha.155

https://doi.org/10.21435/ha.155

https://doi.org/10.21435/ha.155

https://doi.org/10.21435/ha.155